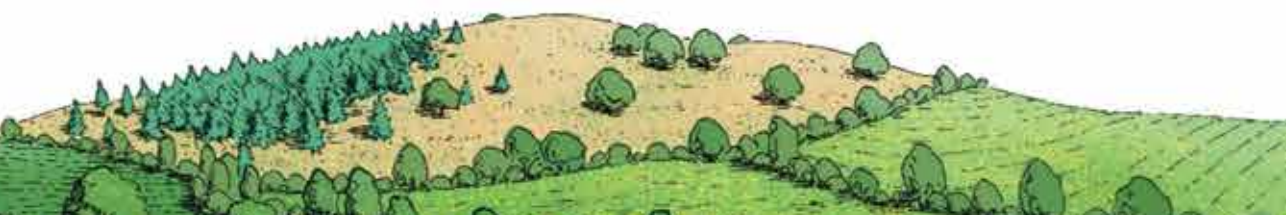
ULUSAL AİLE ÇİFTÇİLİĞİ SEMPOZYUMU

30-31 Ekim 2014
ANKARA

Bu kitap,
FAO Türkiye Temsilciliği tarafından bastırılmıştır.

ULUSAL AİLE ÇİFTÇİLİĞİ SEMPOZYUMU

30-31 EKİM 2014
ANKARA

BİLDİRİ METİNLERİ

EDİTÖRLER:

Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK
Dr. Özdal KÖKSAL
Dr. Yener ATASEVEN
Ayhan ELMALIPINAR

ISBN: 978-605-136-152-9

DÜZENLEYEN KURULUŞLAR

- Ankara Üniversitesi Rektörlüğü
- Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanlığı
- Ankara Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi-AKÇAM
- Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

DESTEKLEYEN KURULUŞLAR

- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği
- Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
- PANKOBİRLİK Genel Müdürlüğü
- FAO Türkiye Temsilciliği
- OR-KOOP Merkez Birliği
- KÖY-KOOP Merkez Birliği
- Ziraat Mühendisleri Odası
- ŞEKERBANK

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

DÜZENLEME KURULU
Başkan, Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK (Ankara Üniversitesi-AKÇAM)

Ş. Şemsi BAYRAKTAR, TZOB Genel Başkanı
Nahit BİNGÖL, Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürü
Prof. Dr. Ahmet ÇOLAK, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanı
Özden GÜNGÖR, TMMOB-Ziraat Mühendisleri Odası, Yönetim Kurulu Başkanı
Dr. Gürsel KÜSEK, GTHB-Tarım Reformu Genel Müdürü
Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK, Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölüm Başkanı
Taner TAŞPINAR, PANKOBİRLİK Genel Müdürü
Varol YILDIZ, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Bir., Yönetim Kur. Başkanı
Cafer Yüksel, OR-KOOP Genel Başkanı
Yakup YILDIZ, KÖY-KOOP Genel Başkanı
Dr. Yener ATASEVEN
Dr. Özdal KÖKSAL
Burcu AKDENİZ EKBİÇ
Uzman Murat KÖSEÇAVUŞ

SEMPOZYUM SEKRETARYASI

Dr. Özdal KÖKSAL
Dr. Yener ATASEVEN
Araş. Gör. F. İlknur ÜNÜVAR
Araş. Gör. Alper DEMİRDÖĞEN
Araş. Gör. Hüseyin Tayyar GÜLDAL
Araş. Gör. Berkay KESKİN
Araş. Gör. Gülce OLGUN
Burcu AKDENİZ EKBİÇ

Bilimsel Danışma Kurulu

Başkan, Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK, Ankara Üniversitesi
Dr. Ayşegül AKIN, FAO - Türkiye
Doç. Dr. Göksel ARMAĞAN, Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Müge ARTAR, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Tecer ATSAN, Atatürk Üniversitesi
Dr. Melik AYTAÇ, GTHB-TRGM
Prof. Dr. Turan BİNİCİ, Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Melahat AVCI BİRSİN, Ziraat Mühendisleri Odası-YK Üyesi
Prof. Dr. Murat BOYACI, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet BOZ, ONDOKUZ Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK, Çukurova Üniversitesi
Zir. Yük. Müh. Süleyman BULUT, GTHB-Eğitim Yayım ve Yay. Dai. Başk.
Prof. Dr. Yavuz CEVGER, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Can Umut CİNER, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Hacer ÇELİK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÇOLAK, Ankara Üniversitesi
Dr. Muhammet DEMİRTAŞ, TRGM-TAGEM
Prof. Dr. Mehmet ECEVİT, ODTÜ
Prof. Dr. Erdoğan GÜNEŞ, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan GÜRLÜK; Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Hakkı İNAN, Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU, ODTÜ
Dr. Nimet SEVENAY KALELİ, GTHB-Eğitim Yayım ve Yay. Dai. Başk.
Cem KAPTAN, PANKOBİRLİK
Yrd. Doç. Dr. Buket KARATURHAN, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nuray KIZILASLAN, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Taylan KIYMAZ, Kalkınma Bakanlığı
İbrahim KUZU, Kalkınma Bakanlığı
Prof. Dr. Mehmet MERT, Mustafa Kemal üniversitesi
Prof. Dr. Cennet OĞUZ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÖZUĞURLU, Ankara Üniversitesi
Yurdakul SAÇLI, Kalkınma Bakanlığı
Prof. Dr. Cengiz SAYIN, Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Feryal SÖYLEMEZOĞLU, Ankara Üniversitesi
Mehmet ŞAHİN, GTHB-TRGM
Dr. Hasan ŞANLI, GTHB-TRGM
Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL, Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Feryal TURAN, Ankara Üniversitesi
Dr. Metin TÜRKER, GTHB-TRGM
Özcan TÜRKOĞLU, Kalkınma Bakanlığı
Prof. Dr. Recep VARÇIN, Ankara Üniversitesi
Dr. Kenan YALVAÇ, GTHB-Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin YILDIRAK, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet YILDIZ, Ankara Üniversitesi
Dr. Ahmet YÜCER, GTHB-TAGEM

ÖNSÖZ

"2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı", Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) önerisiyle 22.Kasım.2013 tarihinde Birleşmiş Milletler 66. Genel Kurulu'nda resmi olarak onaylanmıştır. Birleşmiş Milletler, açlık-yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir gıda güvencesinin sağlanması, kırdan-kente göçün azaltılması ve tarımsal üretim faaliyetlerinin devamlılığı açısından "**Aile Çiftçiliği**"nin öneminin vurgulanması amacıyla 2014 yılını "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" olarak ilan etmiştir. İklim değişiklikleri, biyoçeşitlilikte azalmalar, gıda fiyatlarında dalgalanmalar, açlık ve yoksulluğun kronik küresel bir sorun haline dönüşmesi, artan enerji ve girdi maliyetleri, su kıtlığı, piyasa sistemlerinin oluşturduğu belirsizlikler ve daha birçok sorun en çok kendine yetmeye ve olanaklar ölçüsünde geçimlik düzeyde de olsa pazar için üretimde bulunmaya çalışan "**aile çiftçiliğini**" tehdit etmektedir. İşte, bu sorunlara çözüm bulmak ve küresel düzeyde konuya ilgi çekmek amacıyla "aile çiftçiliği" gündeme daha yoğun gelmektedir, getirilmektedir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de "aile çiftçiliği yılı" nedeniyle birçok etkinlik düzenlenmektedir. Düzenlemekte olduğumuz bu Sempozyum ile her şeyden önce konu ile ilgili çalışmaların bir arada toplanmasını, tartışılmasını ve kamuoyu ile paylaşılmasını amaçlamaktayız. Sempozyum, konu ile ilgili paydaşları ulusal düzeyde geniş bir platformda buluşturması açısından önemlidir. Bunların yanı sıra aile çiftçiliğinin, küçük işletmeciliğin kırsal alanda sürdürülebilir-kalıcı olması ve kırsal kalkınmaya da katkı sağlaması açısından ne tür çalışmaların yapıldığı, yapılması gerektiğinin de tartışılması Sempozyumda hedeflenmektedir.

Sempozyumda akademisyenler, üretici örgütleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, finans sektörü, meslek örgütleri gibi tarım sektörü ve kırsal alan paydaşları bir araya getirilmekte, karşılıklı görüş ve deneyim alışverişi ile aile çiftçiliğinde sürdürülebilirliğin sağlanmasına ve bu konuda yaşanan sorunlara kalıcı çözümler üretilmesine çalışılmaktadır. Sempozyumda sunulacak bildiriler ve gerçekleştirilecek paneller sonucunda kalıcı bir çalışmayı ortaya çıkarmak ve karar vericilere yol göstericilik anlamında katkıda bulunmak, aile çiftçiliği ile geçimini sağlayanların azda olsa sözcülüğünü yapabilmiş olmak, en büyük sevincimiz olacaktır.

Sempozyum tam bir ekip çalışması ve paydaş dayanışması ile gerçekleştirilmektedir. Bu Sempozyum'un hayat bulmasında desteklerini esirgemeyen TC Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na, Türkiye Ziraat Odaları Birliği'ne, FAO Türkiye Temsilciliği'ne, Ziraat Mühendisleri Odası'na, Tarım Kredi Kooperatifleri'ne, PANKOBİRLİK'e, OR-KOOP Merkez Birliği'ne, KÖY-KOOP Merkez Birliği'ne ve ŞEKERBANK Genel Müdürlüğü'ne Düzenleme Kurulu adına içten teşekkürlerimi sunuyorum. Diğer yandan, hazırlıkların en başından beri desteklerini esirmeyen Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanlığı'na, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'ne, Düzenleme Kurulu'nda yer alan ve yoğun bir çaba gösteren Sempozyum sekretaryasındaki arkadaşlara, bütün baskı düzenlemelerini yapan ve her aşamada yardımlarını esirgemeyen Sn. Ayhan ELMALIPINAR'a, bizlere moral desteklerini eksik etmeyen ve yardımda bulunan Sn. Mehmet ÖZKAN'a ne kadar teşekkür etsek azdır.

Sempozyumun amacına ulaşması ve ülkemiz aile çiftçiliğine küçücük de olsa bir katkı sunması bizleri sevindirecektir. Saygılarımızla…

Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK
Düzenleme Kurulu Başkanı
Ankara Üniversitesi AKÇAM Müdürü

İÇİNDEKİLER

Tarımsal Örgütlenme ve Pazarlama

Gıda Arz Zincirinde Yeniden Yapılanma ve Küçük Tarım İşletmeleri 2

Küçük Aile İşletmelerinde Tıbbı ve Aromatik Bitki Yetiştirme ve Pazarlama Olanakları 12

Ülkemizde Yaş Meyve, Sebze ve Süt Ürünleri Pazarlama Kanalları İçinde Küçük Aile İşletmelerinin Yeri ve Üretici Pazarları Modelinin Değerlendirilmesi 16

Aile İşletmelerinde Üretilen Ürünlerin Pazarlama Olanakları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri . 21

Kırsal Kalkınma, Gençlik ve Gıda Güvencesi

Gençlerin Kırsalda Çiftçilik Yapma Eğilimleri: Akhisar İlçesi Örneği 27

Aile Çiftliği Gençlerinin Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme: Tokat Merkez İlçe Örneği 33

Türkiye'de Çocukların Karıştığı Tarımsal Kazalar ve Ailenin Rolü 39

Çok Çocuklu Geleneksel Aile Çiftçiliğinin Kentte Evrimleşemeyen Karmaşıklığı: Van, Bitlis ve Muş İlleri Örneği 45

Gıda Güvencesinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliği 50

Dezavantajlı Bir Aile Çiftçiliği Grubu Olarak "Mevsimlik Tarım İşçileri" 55

Kooperatifçilik

Aile Çiftçiliği Örgütlenmesinde Kooperatifleşmenin Önemi 62

Aile Çiftçiliği ve Örgütlenme 68

Tarımsal Kalkınma Kooperatif Karlılığının DuPont Model Analizi 73

Doğal Kaynaklar, Çevre ve İklim Değişikliği

Küresel İklim Değişikliğinin Tarım Yayımı ve Politikaları Üzerine Olası Etkileri 80

Türkiye'de Aile Çiftçilerine Yönelik İklim Değişikliğine Uyum Çalışmalarının Dünya Örnekleri İle Karşılaştırılması ve Uyum Önerileri 86

Tarımda İklim Değişikliği ve Aile Çiftçiliği 93

Aile Çiftçilerinin Gözünden İklim Değişikliği Riski 99

Aile Çiftçiliğinin Küresel İklim Değişiminin Olumsuz Etkilerini Azaltmadaki Rolü 109

Orman Köylerinde Tarımsal Faaliyette Bulunan Aile İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ... 120

Tarım Hukuku

Türkiye'de İzlenen Arazi Toplulaştırması Politikalarının Sürdürülebilir Aile Çiftçiliği Modeline Etkileri 127

Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunundaki Değişikliğin Tarım İşletmelerine Olası Etkileri 133

Aile Çiftçiliğinin Türk Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi 140

Tarımsal Vergilendirme Politikalarında Aile Çiftçiliğinin Yeri ve Önemi 147

Türkiye'de Aile Çiftçiliği ve Sosyal Güvenlik Uygulamaları 152

Aile Çiftçiliğinde Ülke Örnekleri

Aile Çiftçiliği ve Avrupa Birliği Politikalarındaki Rolü 158
Gelişmekte Olan Ülkeler ve Aile Çiftçiliğine Yönelik Politikalar 165
Birleşik Krallık'ta Tarım İşçilerinin Hakları 170
Avrupa Birliği (AB)'nde biyoçeşitlilik muhafaza amaçlı aile çiftlikleri ve Türkiye'ye AB ortak tarım politikası doğa koruma araçları benzer araçlarla uyarlanması için önerilebilecek bazı metotlar 175
Avrupa Birliği'nde Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilir Tarım 180
Türkiye Zeytinciliğinde Büyük Tercih: Sevgi-Yoğun Üretim 187

Kırsal Kalkınma ve Kadın

Kırsal Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde Toplumsal Cinsiyet Etkileri: Bolu, Kars, Tekirdağ ve Şanlıurfa Örnekleri 194
Kadın Çiftçilerin Gelecekle İlgili Beklentileri: Semt Pazarları Örneği 199
Örtüaltı Sebze Yetiştiriciliğinde Kadınların İşgücüne Katılımının Aile Çiftçiliği Açısından Önemi: Antalya İli Örneği 207
Aile Çiftçiliğinde Bahçe Tarımında Kadınların Rolü: Yaylacık Köyü Örneği 213
Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Çay Yetiştiriciliği Yapan Aile İşletmelerinde Kadının Rolü 224

Organik Tarım, Gıda Güvencesi ve Güvenliği

Ankara İlinde Aile Çiftliğinde Örnek Organik Tarım Uygulamaları 231
Türkiye'de Organik Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler 236
Organik Tarıma Verilen Destekler Aile Çiftçiliğini Destekliyor Mu? 243
Tarımsal Üretimin ve Tarımsal İşletmelerin Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliğinin Rolü ve Türkiye 251
Gıda Güvenilirliği Açısından Kırsal Alandaki Kadınlar ve Aile Çiftçiliğinin Önemi 261
Küçük Aile İşletmeciliğinde Bilişim Tabanlı Karar Destek Sistemlerinin Kullanımı 268

Aile Çiftçiliği ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Türkiye'de Kırdan Kente Göç Olgusunun Aile Çiftçiliği Üzerine Etkileri 273
Kırsal Kesimdeki Nüfus ve İstihdam Eğilimleri Kıskacında Aile Çiftçiliğinin Geleceği 278
Aile Çiftçiliğinde Çevre Kirliliği Algısı ve Duyarlılığının Analizi: Çanakkale İli Özbek Köyü Örneği 284
Plansız Göç ve Aile Çiftçiliğinin Bitişi 290
Aile Çiftçiliği Yılında Ülkemiz Kırsal Yerleşimleri 298

Kırsal Ekonomi ve Yayım

Aile Çiftçiliğinde Agro-turizm ve Swot Analizi 305
Kırsal Kalkınma Aracı Olan Kırsal Turizmde Aile Çiftçiliğinin Rolü 310
Aile Çiftçiliğinin Kırsal Yoksulluğun Önlenmesindeki Rolü 316
Tarımsal Yeniliklerin Yayılmasında Etkili Olan Faktörler; Sason Çilek Yetiştiricileri Örneği 326
Jeotermal Seracılık Yapan Gerçek ve Tüzel Kişiliğe Sahip İşletmelerin Mevcut Durumlarının Analizi 333

Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilirlik

Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilirlik.....341
Sürdürülebilir Aile Çiftçiliğinde Kadın Çiftçiler:Pamukova Örneği.....346
Genetik Kaynakların Korunmasında ve Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliği; Türkiye'de Yerel Buğday Çeşitleri Örneği.....352
Aile Çiftçiliğinin Ekonomik Sürdürülebilirliğinde Tarım Havzalarının Değerlendirilmesi...360
Yerel Çeşitlerimizin Çiftçi Hakları ve Aile Çiftçiliği Bakımından İrdelenmesi.....366

Aile Çiftçiliği ve Hayvancılık

Antalya İli Kırsal Alanında Köy Tavukçuluğu Yapma Sıklığının Kimi Faktörlerle Olan İlişkisinin Analizi.....374
Örnek Bir Besi İşletmesinde Aile Çiftçiliği: Tokat İli Örneği.....379
Aydın'da Su Ürünleri Avcılığı ve Küçük Ölçekli Balıkçıların Kaderi.....383
Türkiye'de Damızlık İpekböceği İşletmelerinin Mevcut Durumlarının Değerlendirilmesi...390
Güvenilir Gıda İçin Meyve Zararlıları ile Savaşımda Yumurta Parazitoiti Trichogramma evanescens'in Prototip Kitle Üretimi.....396

Tarımsal Yayım

Entegre Mücadele Aileler Yarışması (EMAY).....401
GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli..407
Aile Çiftçiliğinde Kadın ve Kadının Daha Etkin Hale Getirilmesinde Tarımsal Yayımın Önemi.....412
Aile İşletmelerinin Yayım Faaliyetlerine Bakışı-Isparta Deregümü Köyü Örneği.....415
Küçük Aile İşletmelerinde Kadının Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımının Önemi: Kars İli Örneği.....422
Türkiye'de Tarımsal Aile İşgücü Hesaplaması.....428
Antalya İlinde Kültür Mantarı Üretim Ekonomisi ve Katma Değer Tahmini.....433
Endüstriyel Tarımın Aile Çiftçiliği ve Tarımda Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi.....440
Küçük Aile İşletmelerinde İpekböceği Yetiştiriciliğinin Ekonomik Değerlendirilmesi.....446
Aile Çiftçiliğinde El Sanatlarının Yeri ve Önemi.....450

ESERLER

Türkiye'de Tarımsal Destekler ve Aile Çiftçiliği.....456
Coğrafi İşaretlerin Ekonomik Sürdürülebilirliğinde Aile Çiftçiliğinin Rolü.....463
Elazığ İli Tavukçuluk Sektörünün Elmas Modeli İle Kümelenme Analizi.....472
Anadolu'da, Ahilik Kültürü ve İmecenin Aile Çiftçiliğine Olan Etkileri.....480
Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Tarımsal Yapısı ve Mekanizasyon Durumunun Aile Çiftçiliği Yönünden Değerlendirilmesi.....482
GAP Organik Tarım Küme Projesi, Aile Çiftçiliği.....489

Tarımsal Örgütlenme ve Pazarlama

Gıda Arz Zincirinde Yeniden Yapılanma ve Küçük Tarım İşletmeleri

A. Ali Koç[1] Gülden Bölük[2] Peyman Uysal[3]
[1]Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kampüs, 07058, Antalya, alikoc@akdeniz.edu.tr
[2]Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kampüs, 07058, Antalya, guldenboluk@akdeniz.edu.tr
[3]Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kampüs, 07058, Antalya, peymanuysal@akdeniz.edu.tr

Özet
Bu makalede küresel düzeyde gıda perakendeciliğinde değişim eğilimi, Türkiye'de sektörün yeniden yapılanma süreci ve bu gelişmeler karşısında gıda arz zincirinde küçük işletmelerin durumu incelenmiştir. Çalışmada ayrıca gıda arz zincirinde özellikle perakendecilik aşamasında artan yoğunlaşmanın beraberinde getirdiği monopson/tekel gücü karşısında küçük işletmelerin sürdürülebilir koşullarda rekabet edebilmeleri ve zincirde tutunmaları için Türkiye ve diğer ülkelerden başarılı vaka çalışmalarından örnekler sunularak küçük işletmelerin kollektif hareket etmeleri ve yeni işletmecilik modelleri geliştirmeleri gerektiğine (dünya örneklerinden yararlanılmasına) vurgu yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Gıda arz zincirinde yoğunlaşma, küçük işletmelerin gıda zincirine dâhil edilmesi, küçük işletmelerin gıda arz zincirinden dışlanması, gıda arz zincirinde monopson gücü

1. Giriş

Geçen 30 yıllık dönemde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde perakendecilikte yeni mağaza formatlarının ortaya çıkması, zincir marketlerin yaygınlaşması, yeni teknolojilere yapılan yatırımlar ve lojistik hizmetlerinin gelişmesi ile birlikte perakende ticaret, tedarik kanalları ve perakendeci-tedarikçi ilişkileri alanlarında önemli değişimler ortaya çıkmıştır (Dobson ve ark., 2001, Reardon vd.,2005). Ulusal ve bölgesel düzeyde hem genel perakendecilikte hem de gıda perakendeciliğinde iki önemli yapısal değişim ortaya çıkmıştır. Bunlar artan yoğunlaşma oranları ve çok ulusluluktur (Reardon ve ark., 2003). Küresel ölçekte perakendecilik sektörünün cirosu 2011 yılı itibariyle 15 trilyon ABD dolar değere ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu ciro büyüklüğü dünya gayrisafi hasılasının %19,4'üne karşılık gelmektedir. Deloitte tarafından 2013 yılında hazırlanan rapora göre dünyada ilk en büyük 250 perakendecinin toplam perakende satışlardaki ciro payı %40 dolaylarında olup en büyük ilk 5 firma sırasıyla Wal-Mart (ABD), Tesco (İngiltere), Costco (ABD), Carrefour (Fransa) ve Kroger (ABD)'dir (Tablo 1). Küresel olarak ilk en büyük 10 perakende şirketin yoğunlaşma oranı istikrarlı olarak artmaktadır. Yoğunlaşma oranı artışı özellikle gıda dağıtım zincirinde oldukça belirgindir. Norveç, İsviçre, Avustralya, Kanada, Finlandiya ve İsveç'te ilk en büyük üç perakendeci firma gıda satışlarının en az %60'nı gerçekleştirmektedir (Bölük ve Koç, 2008). Almanya, İspanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Portekiz, Hollanda, Brezilya ve ABD'de ilk en büyük beş perakendeci firmanın (İspanya için dört) gıda perakende satışlarındaki ciro payları sırasıyla %79, %60, %66.2, %88, %54, %70, %79.2, %75 ve %90 gibi oldukça yüksek düzeylerdedir. Bu ülkelerde sebze-meyve satışlarında ilk en büyük beş perakendeci firmanın pazar payları ise %77, %30, %75, %75, %34, %28, %74, %75 ve %58'dir (Duponcel, 2006; Trail, 2006 ve DEFRA, 2003). Giderek artan yoğunlaşma oranları perakendeciler ile üreticiler (tedarikçiler) arasında alıcı-satıcı ilişkilerinde pazarlık gücünü perakendeciler lehine (pazar hâkimiyeti) değiştirmiş ve tedarikçilerin kar marjını daraltmıştır. Ayrıca, ürünün tedarik maliyetinin düşürülmesi sonucu ürünlerin düşük fiyatlarla satışa sunulması, ürünün kalitesinin ve çeşitliliğinin artması dev küresel firmalarla rekabet edemeyen geleneksel küçük ölçekli işletmelerin kapanmasına neden olmuştur (Reardon ve Swinnen, 2004; Reardon ve ark., 2003).

Çizelge 1. Küresel Perakendeciler (2012)

	Ülke	Ciro (2011) Milyon Dolar	Bulunduğu Ülke Sayısı	Büyüme % (2007-2012)	Perakende Format
Wal-Mart	ABD	469,162	28	4,4	HM,SC,SS
Tesco*	İngiltere	101,269	33	6,2	HM,SC,SS
Costco	ABD	99,137	13	9,0	CC/W Club
Carrefour*	Fransa	98,757	33	-1,3	HM,SC,SS
The Kroger	ABD	96,751	1	6,6	SM
Schwarz	Almanya	87,236	9	6,6	DS
Metro*	Almanya	85,832	26	0,7	CC/W Club
The Home Depot	ABD	74,754	17	-0,7	Ev İyileştirme
Aldi	Almanya	73,035	2	6,0	DS
Target	ABD	71,960	5	3,2	DS

Kaynak: Deloitte, 2014. *Türkiye'de faaliyet göstermekte olup ilk en büyük beş firma arasında yer almaktadır.
HM: Hipermarket, SC: Supercenter, SS:Superstore, CC/W: Cash&Carry Warehouse, SM:Supermarket, DS: Discount Store

Türkiye'de gıda perakende ticareti 1990'lı yıllardan itibaren hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Sektörde yerli ve küresel zincir marketler pazar paylarını hızla artırmaktadır. Gıda arz zincirinde imalat sanayi ve perakendecilik aşamalarında konsolidasyonlar (firma birleşmeleri ve satın almalar) ve içsel büyüme yoluyla yoğunlaşma oranları hızla yükselmektedir. Zincir marketlerin pazar paylarının artması ile birlikte tedarik zincirinde güç ilişkileri de değişmekte ve zincir marketler ürün alırken çiftçilere/üreticilere/imalatçılara karşı pazarlık (tekel/monopson) güçleri artmaktadır. Gıda değer zincirinde yeniden yapılanma süreciyle birlikte üretim, işleme ve dağıtım kanalları geleneksel yapılarını kaybetmektedir. Satın almalar, lojistik hizmetleri, satış yönetimi vb faaliyetler merkezileşmekte ve dikey bütünleşme artmaktadır.

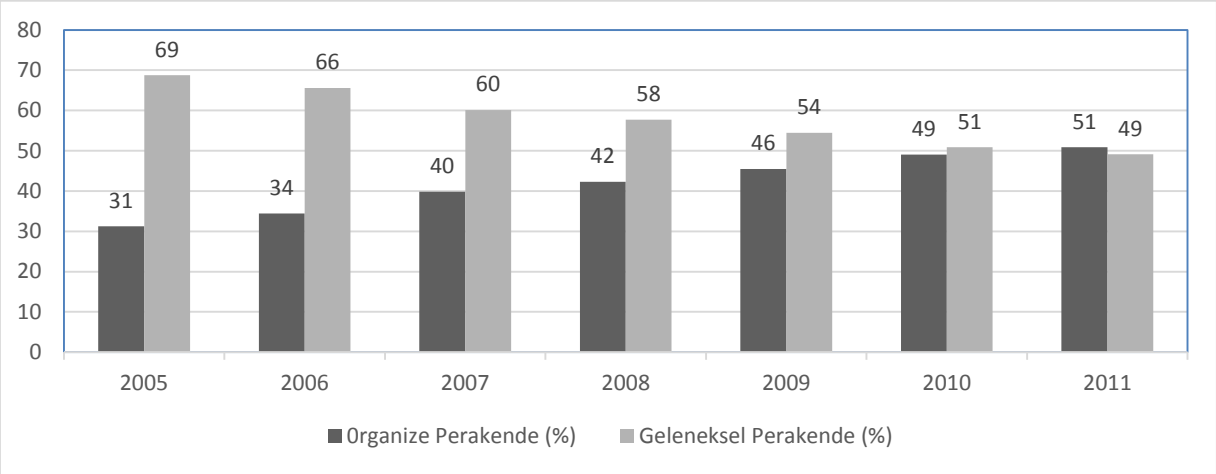
Perakende ve imalat sanayi ile karşılaştırıldığında, dağınık ve küçük ölçekli olan tarım işletmeleri, alıcıların tekel gücü uygulamalarının yanı sıra gıda güvenliği ve kalitesinin iyileştirilmesi konusundaki mevzuat baskılarına da maruz kalmaktadır. Bu durum küçük tarım işletmelerinin tedarik zincirinden dışlanmalarına neden olmaktadır. Gıda arz zincirinde üreticilerin karşı karşıya kaldığı haksız rekabet uygulamalarına ilişkin şikâyetler süt, et, domates, kiraz vb. sektörlerde Rekabet Kurumu'na da yansıtılmıştır. Ayrıca Rekabet Kurumu son yıllarda gıda arz zincirinde perakendecilerin tedarikçilere karşı kullandığı tekelci davranışları da izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda Rekabet Kurumu 2012 yılında Türkiye'de hızlı tüketim malları perakendecilik sektörü hakkında detaylı bir rapor hazırlamıştır. Türkiye'de gıda arz zincirinde gözlemlenen hızlı yapısal değişimin küçük üreticiler üzerindeki etkisini (zincirden dışlanma) araştıran ve zincire dâhil edilmesi için sürdürülebilir çözümlere odaklanan çalışmalar yetersizdir.

Bu çalışma gıda arz zincirinde yeniden yapılanma sürecinin küçük aile işletmeleri üzerindeki etkilerini tartışmakta ve bu işletmelerin yeniden yapılanan arz zincirinden dışlanmalarını önlemeye yönelik sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde perakendecilikte küresel değişim eğilimi ve Türkiye'de gıda perakende sektöründe yeniden yapılanma eğilimi incelenmektedir. İkinci bölümde gıda perakendeciliğindeki yeniden yapılanma sürecinin küçük işletmeler üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde küçük çiftçilerin modern gıda kanallarından dışlanmalarını önlemeye yönelik sürdürülebilir çözümler için vaka çalışmalarına yer verilmiştir. Son bölümde önemli sonuçlar ve küçük işletmelerin gıda arz zincirinden dışlanmasını önlemeye ve zincirde tutunmalarını sağlamaya yönelik genel çözümlerden bahsedilmiştir.

2.Türkiye Perakende Sektörünün Yeniden Yapılanma Süreci

Türkiye perakende sektörünün cirosu 2013 yılında yaklaşık 303 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Türkiye Perakendeciler Federasyonu, 2014). Türkiye'de perakende sektörde sayı açısından hala geleneksel perakendeciler (bakkal, manav vb.) hâkim iken, satış veya ciro payı açısından modern perakende olarak adlandırılan organize perakendeciliğin payı yaklaşık %50'dir (Grafik 1).

Grafik 1: Türkiye'de Hızlı Tüketim Malları Perakendeciliğinde Geleneksel ve Organize Perakendenin Ciro Payları (%)

Kaynak: Rekabet Kurumu 2012 raporunda yer alan veriler kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.
Not: 2011 yılı verileri ilk 6 aylık verilerdir.

Birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi şehirleşme, hayat tarzının değişmesi, artan gelir ve eğitim seviyesi, yabancı sermaye yatırımları ve bu alanda hükümetin desteklerinin de etkisiyle perakende sektör 1980'li yılların başlarından itibaren büyük yapısal değişim geçirmektedir (Koç vd., 2008, Reardon vd., 2005). İthal ikameci modelin terk edilmeye ve ithalatın serbestleşmeye başladığı bu dönemde yabancı tüketim mallarının ülkeye girişi ve tüketimi hızla artmıştır. 1980'lerin liberal ekonomik politikalarının perakendecilik sektörüne yansıması 1990'lı yıllara tekabül etmiştir. 1987'de çıkarılan özelleştirme yasaları ile Migros 1991 yılında ve Gima 1993 yılında özelleştirilmiştir. Vergi indirimleri, teşviklerin kapsamının genişletilmesi ve kredi kolaylıkları, girişimciler için perakendeciliği cazip bir yatırıma dönüştürmüştür. İlk modern alışveriş merkezi olan Galeria İstanbul Ataköy'de 1988 yılında açılmıştır. Bunu sırasıyla, Primtemps ve ilk modern hipermarket olan Belpa, ilk cash&carry formatındaki hipermarket Metro izlemiştir. Carrefour (1991), Spar (1994) ve Kipa (1995) yılında sektöre giriş yapmışlardır (Özcan, 1997).
Türkiye'de 2005 yılına kadar geçen sürede devralmalar, yoğunlaşmaya yol açmayan yeni girişler veya özelleştirmeler yoluyla gerçekleşen, bir başka deyişle sadece mülkiyet değişikliklerine yol açan işlemler olup piyasa yapısına anlamlı herhangi bir etkisi olmamıştır. Ancak 2005-2013 döneminde yaşanan birleşme ve devralmalar organize perakende sektörün kendi içinde önemli bir değişim geçirmeye başladığını göstermektedir. Türkiye gıda perakendeciliği sektöründe son beş yıl içerisinde 15 birleşme ve satın alma işlemi gerçekleştirilmiştir (Deloitte, 2013). Yoğunlaşmanın önümüzdeki dönemde de devam edeceği tahmin edilmektedir (Koç vd., 2008, Codron, 2004). Türkiye'de en büyük beş zincir perakende firmanın gıda perakendeciliğindeki toplam piyasa payı %40-42 iken, bakkallar, büfe ve pazar yerlerinden oluşan geleneksel perakendeciliğin aldığı pay %49 civarındadır (Grafik 1).

Çizelge 2: Türkiye'de Başlıca Gıda Perakende Mağaza Zincirleri (2013)

Grup	Marka	Mağaza Formatı	Mağaza Sayısı	Ciro (Milyar TL)
BİM	BİM	Yüksek indirim	4000	11,8
Migros	5M Migros	Hipermarket	24	7,3
	Migros	Süpermarket	823	
	Tansaş	Süpermarket	211	
	Macrocenter	Süpermarket	27	
	Kangurum	Sanal market		
Ülker	Bizim Toptan	Organize Toptan-Perakende	146	2,2
	Şok	Düşük indirim	2463	
CarrefourSA	CarrefourSA	Hipermarket	57	2,3
	CarrefourSA Express	Süpermarket	186	
	CarrefourSASen-Al Market	Sanal market		
Metro	Metro	Organize Toptan-Perakende.	31	4,8
Tesco	Kipa	Hipermarket	27	2,1
	Kipa Express	Süpermarket	189	
A-101	A-101	Yüksek indirim	2032	2,1
Kiler	Kiler	Süpermarket	204	0,8
MakroMarket	Makromarket	Süpermarket	165	-
Adese	Adese	Süpermarket	137	0,7

Kaynak: Firmaların web Sitelerinden yazarlar tarafından derlenmiştir.

Türkiye'de perakende sektörünün geçirmekte olduğu yapısal dönüşüm küçük ve orta ölçekli aile işletmelerinin pazarlama zincirinde bir takım olumsuzluklar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar şu şekilde sıralanabilir (Bölük ve Koç, 2008, GTHB, 2014):

i) Küçük ölçekli ticari işletmelerin pazar kaybı ve pazarda tutunma sorunları
ii) Haksız ticari uygulamalar
iii) Ödeme sürelerinde uzamalar
iv) Markalaşma sorunları
v) Gıda güvenliği ve kalitesi konusunda kriterlere uyma yükümlülüğü ve maliyeti.

Küçük ölçekli ticari işletmeler büyük zincir marketlerle rekabet etmekte zorlandıkları için pazar kaybına uğramakta ve hatta pazardan dışlanmaktadır. Bunun yansı sıra, büyük zincir marketlerin tedarikçilerden sürekli olarak daha iyi koşullar talep etmeleri nedeniyle küçük ölçekli ticari işletmeler üzerinde aşırı baskı (fiyat ve kalite) oluşturmakta ve koşulsuz ürün iadesi yapmaları küçük işletmeler için ciddi ekonomik kayıplarına neden olmaktadır. Ayrıca büyük zincir marketler sözleşmeler yoluyla kendi markalarıyla ürün sipariş ettiklerinden, küçük ölçekli firmalar markalaşmakta sorun yaşamaktadır.

Büyük market zincirleri kendilerine mal tedarik etmek isteyen üretici ve/ veya tedarikçilerden hizmet, raf, katılım, reklam, anons bedeli ve benzer uygulamalar altında ücret talep etmeleri de küçük ölçekli üreticilerin karlılıklarını ve sermaye birikimlerini olumsuz etkilemektedir.

Gıda arz zincirinde birincil üretimden başlayarak işleme, depolama, taşıma, toptan ve perakende satış aşamalarının tümünde gıdanın sağlığa uygunluğu (gıda güvenliği) açısından uyulması gereken yasal yükümlülükler mevcuttur. Küçük çiftçilerin/üreticilerin gıda sağlık ve kalite mevzuatına uyumu sermaye (yatırım ve işletme) ihtiyacını ve üretim maliyetini artırmaktadır. Üretim sürecinde yeni standartlara uyum sağlamak için üreticilerin katlanmaları gereken mali yük "uyma maliyeti-complience cost" olarak adlandırılmaktadır. Uyum maliyetleri küçük ve orta ölçekli işletmeler için ciddi maliyet dezavantajı getirdiğinden, ölçek ve işletmeler arasında işbirliği ve örgütlenme konuları bu işletmelerin rekabet avantajı kazanmaları açısından hayati önem taşımaktadır (Bölük ve Koç, 2008;

Koç vd., 2009). Bu alandaki bazı yatırımlar büyük ölçekli işletmeler için veya küçük işletmeler kollektif (kooperatif) hareket ettikleri zaman ekonomik olabilmektedir.

3. Küçük Perakendecilerin ve Tarımda Küçük Aile İşletmelerinin Gıda Zincirine Dâhil Edilmesi

Gıda arz zincirinde yeniden yapılanma ve gıda hijyen-kalite mevzuatından kaynaklanan rekabet baskısı ve yasal uyum zorunlulukları küçük işletmelerin gıda zincirinde yaşamasını zorlaştırmaktadır. Küçük çiftçiler de dâhil arz zincirinin farklı aşamalarında küçük işletmelerin rekabetçi kalmalarına olanak sağlayan ve onların zincirden dışlanmasını önleyecek çok sayıda başarılı model örnekler Türkiye'de ve gelişmekte olan birçok ülkede başarıyla uygulanmaktadır. Son yıllarda, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO, uluslararası araştırma kuruluşları (International Institute for Environment and Development-IIED) ve dünya bankası tarım sektöründe küçük üreticilerin yeniden yapılanan gıda arz zincirinden dışlanmalarını önlemeye yönelik çözümleri belirlemek için durum tespiti yapmakta ve başarılı örnekleri vaka çalışmalarıyla ortaya koymaktadır. Nitekim FAO, üreticilerin pazara entegrasyonu konusunda başarılı uygulamaları vaka çalışma olarak yayınlamıştır (FAO,2014).

Türkiye bağlamında küçük tarım işletmelerinin sürdürülebilir rekabetçilik koşullarında gıda arz zincirine dâhil olmaları için ve geleneksel küçük perakendecilerin büyük zincir marketler karşısında varlıklarını sürdürmelerine yönelik çözüm sürecine katkı amacıyla aşağıda bazı başarılı örnek çalışmalar anlatılmaktadır.

3.1. Geleneksel Küçük Perakendeciler (İspanya MercaSA örneği)

Gıda veya daha geniş tanımıyla bakkaliye ürünleri perakendeciliği hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bir taraftan süpermarket, hipermarket, indirim mağazası ve toptancı kulübü gibi formatlarla piyasaya giren zincir marketlerin şube sayıları geleneksel bakkallar aleyhine hızla artarken, diğer taraftan zincir marketlerin taze ürünler (meyve-sebze, balık, et vb), ekmek, pastacılık, hazır ev yemekleri gibi gıda ürünlerine özel market içinde reyon açmaları bakkalların yanında perakende ticarete yer alan diğer küçük esnafları da etkilemektedir. Zincir marketlerin perakende gıda ticaretinde ciro paylarının artmasıyla birlikte gelişmelerden toptan satış yapan pazarlar, küçük-orta boy imalatçılar, geleneksel semt/üretici pazarları ve küçük tarım üreticileri de derinden etkilenmektedir. Zincir marketlerin piyasa paylarının artmasının etkisi gıda arz zincirinin her aşamasında şiddetle hissedilmektedir. Bu gelişmeler karşısında geleneksel toptan ve perakende ticaret kendini yenilemeyi başarabilirse yaşayabilecektir. Bu bağlamda İspanya'da MercaSA modeli geleneksel gıda perakendeciliğinin yaşatılmasında başarılı bir örnektir.

İspanya'da gıda dağıtım ve ticaret altyapısını güçlendirmek, geliştirmek ve modernleştirmekten sorumlu MercaSA (Empresa Nacional Mercados Centrales de Abastecimientos S.A.) bir devlet teşebbüsü (girişimi) olarak 1966 yılında kurulmuş olup, 45 yıldan fazla tecrübeye sahiptir. MercaSA kendisine verilen kamu görevi rolünü gıda dağıtım-ticaret sektöründe şeffaflığı, alıcı-satıcı mutabakatını ve gıda güvenliği (izlenebilirlik dâhil) konularında ilerlemeler sağlayarak yerine getirmektedir. MercaSA ağına (network) dahil 23 gıda birimi olup, bunların her biri bulundukları kentin adını alırlar. Örneğin, MercaSA Zaragoza'da MercaZARAGOZA ve Murcia'da MercaMURCIA olarak adlandırılır. Belediye %51, MercaSA %26 (en fazla %49 pay sahibi olabilir) ve özel firmalar %23 oranında hisseye sahiptir. MercaSA ağına dâhil 23 yaş meyve-sebze toptancı pazarı (bizdeki adıyla toptancı hali), 17 balık toptancı pazarı, 3 çiçek toptancı pazarı ve 7 adet mezbaha tesisi olan et toptancı pazarı vardır. Bu toptancı pazarlar bulundukları kentlerde organize bir bölgede hepsi yan yana bulunmaktadır. Son verilere göre MercaSA ağına dâhil toptancı pazarlarda toplam 1096 meyve-sebze, 26 muz, 451 balık, 290 et, 109 çiçekçi ve dağıtım faaliyetlerinin yardımcı ve muhafazası konularında faaliyet gösteren 1485 firma olmak üzere toplam 3457 esnaf faaliyet göstermektedir. MercaSA 45 yıllık süre içerisinde taze gıdaların dağıtım ve ticareti alanında kazandığı iş yapma becerisini (know-how) son yıllarda perakende ticaret alanında diğer ülkelere pazarlamaya başlamıştır. Bu ülkeler arasında Hollanda, Rusya olmak üzere çok sayıda Güney Amerika ülkesi yer almaktadır.

İspanya'da 2010 yılı verilerine göre geleneksel perakendeciler meyve, sebze, balık ve et perakende satışlarında sırasıyla %41.1, %38.4, %35.6 ve %41.2ciro paylarına sahiptir. Geleneksel perakendecilerin taze ürün perakende satışlarından aldığı pay % 39.2 dir. Taze ürünlerin perakende satışlarında süpermarketler ve hipermarketler sırasıyla %37.4 ve %8.3 paya sahiptir. Geleneksel perakendeciler içinde önemli bir role sahip belediye pazarlarının sayısı 2008 yılı verilerine göre 1149 adettir. Belediye pazarları büyük kentlerde her mahallede (semtte) bulunan sürekli açık olan sabit pazarlardır. Bu belediye pazarlarının bazıları belediye mülkiyetinde ve bazıları ise pazardaki küçük esnafların mülkiyetindedir. Belediye mülkiyetindeki pazarlarda dükkânlar çok düşük kiralarla küçük esnafa kiraya verilmektedir. Zaragoza'da kent merkezinde bulunan belediyenin mülkiyetindeki bir pazarda küçük ölçekli işyerleri Şubat 2012 tarihi itibariyle aylık 60-75 Avro fiyata kiralanmıştır. MercaSA kentlerde yeni kurulan semtlerde modern yeni perakende pazarlar kurarak küçük ve geleneksel esnafın sürdürülebilir rekabet koşullarında yaşamalarına fırsat yaratmaktadır.

3.2. Tarımda Küçük Aile İşletmeleri (Türkiye'de Kooperatif Örnekleri)

Köy-Koop Merkez Birliği'ne bağlı birliklerden biri olan Burdur Köy-Koop, 1990 sonrası hızlı bir gelişimle göstermiş ve süt üretiminde ön sıralara gelmiş illerden biri olan Burdur'da üretilen sütün pazarlamasında önemli bir aktör olmuştur. Köy-koop üyesi 254 çeşitli tarımsal amaçlı kalkınma kooperatifinin yaklaşık 40 bin üyesi vardır. Bu kooperatiflerden 195 adedi süt sığırcılığı alanında faaliyet göstermekte olup, bunların 19 bin civarında üyesi vardır. Üyelerin sahip olduğu inek sayısının 115-120 bin baş arasında olduğu tahmin edilmektedir. Köy-koop üyesi kooperatif üyelerinin günlük süt üretim miktarı ortalama 850 ton civarlarındadır. Üretilen sütün %85-90'i ulusal ve bölgesel düzeyde faaliyet gösteren süt işleyen büyük sanayi firmalarına satılmaktadır. Satış fiyatları üçer aylık dönemler için köy-koop ve sanayiciler arasında pazarlık usulü belirlenmektedir. Üreticiler kollektif hareket ederek fiyat belirleme sürecinde pazarlık güçlerini artırmakta, gıda kodeks kriterlerine uyum sağlamada son derece önemli olan soğuk zincir oluşumu, veteriner hizmetleri, besleme ve sağım hijyeni konusunda eğitim, kaliteli ve uygun koşullarda girdi (yem, veteriner ilaçları vb) temini konularında avantajlar/faydalar sağlamaktadır.

Türkiye'de süt üretiminde önemli bir başka merkez olan Tire'de bulunan Tire Süt Kooperatifi de başarılı bir kooperatif örneğini teşkil etmektedir. Bu kooperatif 1967 yılında birkaç süt üreticisinin bir araya gelmesi ile kurulmuştur. Kooperatif 2001 yılında başlayan yeniden yapılanma süreci sonucu bölgenin ve Türkiye'nin büyük süt toplama kooperatiflerinden biri haline gelmiştir. Tire Süt Kooperatifi 2008 yılında hizmete açtığı pastörize süt işletmesinin kapasitesini 2011 yılında artırarak işletmeyi süt ve süt ürünleri işleme tesisine dönüştürmüştür. Ayrıca 2010 yılında üretimine başladığı ve Türkiye'nin ilk organik pastörize sütü olma özelliğine sahip cam şişede organik pastörize sütü piyasaya sürmüştür. Tire Süt Kooperatifi süt ve süt ürünlerinin yanı sıra İzmir Kalkınma Ajansından aldığı destekle Et ve Et Ürünleri İşleme Tesisini tamamlamış ve faaliyete geçirmiştir. Tire Süt Kooperatifi süt üretiminde dikey entegrasyona da bir örnek teşkil etmektedir. Kooperatif 2011 yılı itibariyle, 1900 ortağa,148 personel istihdamına ve günde 150 ton süt pazarlama kapasitesine ulaşmıştır. Tire Süt Kooperatifi, 2011 yılından itibaren İzmir Büyükşehir Belediyesi ile sözleşmeli üretim modelini hayata geçirmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin, yerli üreticiyi desteklemek amacıyla başlattığı "sözleşmeli üretim" modeli kapsamında Tire Süt Kooperatifi ile yaptığı alım protokolü doğrultusunda okullarda haftada 141 bin öğrenciye "günlük süt" dağıtımı yapılmaya başlanmıştır (www.tiresutkoop.org, erişim tarihi: Ağustos 2012).

3.3. Tarımda Küçük Aile İşletmeleri (Filipinler'de Sebze Üretiminde Normin Veggies Örneği)

Normin Veggies Filipinlerde Kuzey Mindanao bölgesinde küçük çiftçiler tarafından sebze sektörünü geliştirmek için kurulmuş bir örgüttür (sebze üreticileri birliği). Birliğin amaçları;

1-Yenilikçi teknolojiler ve sürdürülebilir tarım uygulamaları yoluyla "güvenli ve sağlıklı" sebzeler üreterek pazarın talebini karşılamak,

2-Üreticileri çevre dostu teknolojiler kullanma ve çevreci ürünler üretme konusunda eğitmek,

3-Pazar bilgisi paylaşımı, marka oluşturma, tutundurma, paketleme, etiketleme ve ürün toplama (birleştirme) yoluyla pazarda büyümek ve yeni pazarlar edinmek,

4-Çiftçilere oluşturulan pazarlama kümelerinde (marketing cluster) standart bir kalite elde ederek bunu uygun maliyetler ve en az kayıp ile dağıtım kanalında sürdürmek,
5-Kısıtlı kaynaklarla en yüksek etkiyi yapacak politikaları üreterek hükümet kararlarına etkide bulunmaktır.

Normin Veggies kâr amacı gütmeyen ve hisse senedi bulunmayan bir örgüttür. Üyeleri arasında sebze sektöründe gelişmeyi hedefleyen (i) bağımsız (büyük) çiftçiler, (ii) küçük çiftçiler, (iii) kalkınma vakıfları, (iv) şirketleşmiş tarım işletmeleri, (v) girdi ve hizmet tedarikçileri (vi) yerel hükümet birimleri bulunmaktadır.
Normincorp ise bağımsız ve önder çiftçilerden oluşan beş ortaklı bir pazarlama örgütü olup küçük çiftçiye pazarlama desteği vermektedir. Küçük çiftçiler pazarlama kümeleri adı altında toplanarak, hangi sebzelerin küme içindeki hangi çiftçilerce üretileceği gönüllülük esasına göre belirlenmekte ve üretim Normincorp tarafından belirlenen pazarlara yönelik olarak yapılmaktadır.
Çiftçiler için üretim sözleşmeleri hazırlanmakta ve bunlar Normin Veggies tarafından pazar talepleri doğrultusunda gözden geçirilmekte ve üye çiftçilerin üretim durumları izlenmektedir. Normincorp'un başkanı ise küme başkanları ve önder çiftçilerle toplantı yaparak her bir ürün grubunun hasat sonrası işlemleri (satılacak pazar, fiyat ve satış koşulları, vb.) konusunda karar alınmasını sağlar. Kümelere çiftçi kabulü ise eski üyelerin teklif ve onayı yanında Normin Veggies'e bağlı olarak çalışan ve küçük çiftçilere yardımı amaçlayan bir sivil toplum kuruluşu olan Kaanib Vakfı'nın (Kaanib Foundation) onayı ile gerçekleşmektedir.
Çiftçilerin oluşturduğu pazarlama kümeleri belirli bir üründe ortak pazarlama programı uygulamayı kabul eden 5-10 adet küçük çiftçiden meydana gelmektedir. Kümeler, ilgili üründe en iyi kabul edilen aynı zamanda mali olarak bağımsız ve eğitimli bir önder çiftçi tarafından yönlendirilmektedir. Kümeler yılın belirli dönemlerinde ortaya çıkan bir avantajı değerlendirmek için kurulmaktadır. Bir sonraki yıl küme elemanları değişebilmektedir. Ancak genellikle aynı kaldığı gözlenmiştir. Kümelerde çiftçi başına arz miktarı, dağıtım planı, kalite standartlarına uyum, tarımsal üretim, hasat ve hasat sonrası uygulama kuralları gibi konular disiplin altına alınmakta ve alıcıların taleplerine hızla cevap verilmesi amaçlanmaktadır. Küme şeklinde örgütlenmenin yararları arasında (i) büyük miktarda ürün işlemekten kaynaklanan maliyet düşüşü, (ii) daha iyi pazarlara erişim, (iii) hizmet tedarikçileriyle pazarlık, (iv) hükümet ve özel kurumlarla görüşmeler sayılabilir.
Normincorp tarafından çiftçilere verilen pazarlama hizmeti karşılığında ürünlerin değerine bağlı olarak bir ücret tahakkuk ettirilmektedir. Belirli pazarların ürün ihtiyaçları tahmin edilerek "Küme Haritası" ve "Hasat / Teslim Takvimi" hazırlanmakta ve üreticilerden kesilen ücretlerin yanı sıra diğer yatırımcılardan sağlanan fonlarla küme örgütlenmesinin devamı sağlanmaktadır.
Normincorp'un diğer yatırımcılarının da mali açıdan bağımsız çiftçiler olması ve küçük çiftçilere sahip çıkması sebze sektöründeki sağlıklı işleyiş açısından önem taşımaktadır.
Üretimin planlanması, hasat sonrası işlemleri, lojistik, alıcı-satıcı iletişimi, faturalama, ödemenin yapılması Normincorp'un gözetiminde yapılmaktadır. Nitekim Normincorp tüketim merkezlerindeki ofisleri aracılığıyla bu işlemleri izlemektedir. Üreticiler tarafından hazırlanan mallarda herhangi bir kalite yetersizliği nedeniyle alıcı hoşnutsuzluğu ortaya çıkarsa sebze kasaları üzerindeki kodlama yardımıyla ilgili üreticilere ulaşılabilmektedir.
Bu örgütlenmenin uyumlu çalışmasında eğitim, teknoloji (soğutmalı taşıma araçları, soğuk hava depoları vb), üretim ve pazarlama konularında devlet birimleri ve özel sektörün müşterek desteğinin katkısı bulunmaktadır.
Bu örgütlenmenin bir diğer yararı çiftçilerin değer yargılarını ve tutumlarını değiştirmekte ortaya çıkmıştır. Önceleri tüm arazilerini tek bir ürüne ayırıp tek seferde para kazanmaya alışmış çiftçileri, sebze başına 500 m2'lik küçük alanlar itibariyle en az 3 farklı sebze yetiştirmeye yönlendirilmiştir.
Çiftçilere girdi kullanımı konusunda bilgi sağlayacak teknisyen tahsis edilmiştir. Ayrıca çiftçilere yetiştirdikleri ürünlerin satışı sonrasında yapılan masraflar ve elde edilen geliri özetleyen pusulalar verilerek, yapılan üretimin mali sonuçları ve verilen hizmetlerin karşılıkları hakkında tam bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Bir diğer destek olarak, lahana ve havuç üretimi tamamen küçük çiftçilerin yetiştiriciliğine bırakılmıştır.

Üreticilerin Normincorp vasıtasıyla dağıtım kanalına dâhil olmalarında rol oynayan etkenlerden ilki üreticilerin oluşturduğu pazarlama kümelerinin uzmanlaşmış toptancılarla çalışmasıdır. Bu toptancılar vasıtasıyla ürünler ayaküstü gıda restoranlarına ulaşmaktadır. İkinci önemli etken ise, Normincorp vasıtasıyla süpermarketlere ürün tedarik eden "tercihli tedarikçilere" (preferred suppliers) ürün verilmesidir. Üçüncü bir etken olarak ise, Normincorp tarafından GEM –USAID desteğiyle kurulan ürün toplama merkezi (consolidation center) ile gerçekleştirilen dikey bütünleşme gösterilmektedir. Ürünler bu merkezde toplanarak satılmakta ve alıcılar karşısındaki pazarlık gücü artmaktadır. Hatta Normincorp veya küme üyesi olmayan üreticilerin ürünleri de bu şekilde satılabilmektedir. Bu gücü sayesinde Normincorp bazı alıcılar tarafından kendilerinin "tercihli tedarikçisi" olarak görülmektedir.
Küçük çiftçilerin sisteme dâhil olmalarındaki başarı faktörleri şöyle özetlenebilir. Örgütlenme, üreticilerin örgüte serbestçe girerek deneyimlerini paylaşabilmeleri, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kalkınma kuruluşlarının/örgütlerinin teknoloji ve pazarlama konusunda yardımları, tarım bakanlığı ve GEM (Growth Equity in Mindanao) gibi kuruluşların kredi, eğitim ve teknoloji desteği sağlamaları, küçük çiftçilerin bazı vakıflardan (Kaanib Vakfı) özel destek almaları ve politika oluştururken ortak hareket etmeleridir.
Özellikle küçük çiftçiler için emek yoğun, düşük risk taşıyan ve düşük maliyetli ürünlere ağırlık verilmekte, mali gücü daha yüksek olan bağımsız üreticiler de küçük çiftçilere destek çıkmaktadır. Küçük çiftçilerin yerine getiremedikleri durumlarda pazarın istediği arzın % 25'i bağımsız çiftçilerce üstlenilmektedir. Bağımsız çiftçiler ayrıca işletmelerini küçük çiftçilere açarak onların yeni teknoloji ve uygulamalarla tanışmalarını sağlamaktadırlar. Küme örgütlenmesinin temeli paylaşım ruhu ve kümeye karşı olan yükümlülüklerdir.
Üyeler arasındaki şeffaflık, Normincorp'u sektördeki değişimlere, öğrenerek uyum sağlayan esnek bir örgüt haline getirmiştir. Normincorp yüksek kalitedeki pazarları sürekli arayıp bularak analiz etmekte, veriler Normin Veggies ile paylaşılmaktadır. Normincorp'un brüt gelirinin % 10'u Normin Veggies'e aktarılmaktadır. Birliğin yönetim kademesindeki kişilerin sebze sektörünü iyi bilen deneyimli kişiler olması, tarımla ilgili eğitim almış olmaları ve küçük çiftçilere sahip çıkma eğiliminde olmaları birer avantajdır. Bu kişilerin yönetim, girişimcilik ve liderlik konularında başarılı oldukları bildirilmektedir.
Sisteme dâhil olan çiftçilerin kârı artmaktadır zira Normincorp, spot pazarda oluşan fiyata kıyasla % 10-20 daha yüksek fiyat elde edebilmektedir. Gelir artışının bir diğer kaynağı dereceleme uygulamasıdır. Spot pazarda toptan satılan ürün yerine Normincorp tarafından boylara ayrılmış (derecelenmiş) ürün satılmaktadır. Normincorp'un sağladığı bir diğer avantaj da çeşit bolluğudur. Örneğin alıcılara tek bir yüklemede 20 farklı sebze sunulabilmektedir. Çiftliklerin üretimleri planlandığı için depolama masrafları azalmakta, ölçek ekonomisinden kaynaklanan maliyet düşüşleri elde edilmektedir. Ürün toplama merkezinden alıcılara yapılan satışlarda nakit ödeme yapıldığı için çiftçiler daha istikrarlı bir gelire kavuşmaktadır. Tüm bu faydaların bireysel bir üreticinin kârını % 25-35 arttırdığı tahmin edilmektedir.
Bağımsız çiftçiler ve küçük çiftçiler farklı ürünler ürettiklerinden gelirleri ve maliyetleri de farklı olabilmektedir. Normincorp tarafından satılan üründen elde edilen fiyat bağımsız çiftçiler ve küçük çiftçiler için aynı olmakla birlikte, ikisinin maliyetleri arasında fark olabilmektedir. Bu fark, bağımsız çiftçilerin örneğin nakliye için kendi araçlarını kullanmalarından vb. kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, küme içindeki çiftçilerin geliri paketleme, nakliye, pazarlama ve satış yeri ücretleri kesildikten sonra bile küme dışındaki çiftçilerden yüksek olmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de gıda arz zinciri yeniden yapılanmaktadır. Özellikle perakende başta olmak üzere, toptancılık ve gıda işleme aşamalarında konsolidasyonlar ve yoğunlaşmalar artmaktadır. Zincirin söz konusu aşamalarında yoğunlaşma oranlarının artması (beraberinde monopson/tekel gücünün artması) başta tarımda küçük aile işletmeleri olmak üzere, küçük tedarikçileri ve geleneksel perakendecileri sistemin dışına itmektedir. Tarım işletmelerinin küçük, dağınık ve örgütsüz olmaları, onların gıda arz zincirinden dışlanmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, bu işletmelerin gıda güvenliği standartlarına uyum sağlamakta karşılaştıkları kısıtlar ve sahip oldukları dezavantajlar da onların zincirde tutunmalarını zorlaştıran başlıca sebeplerdir. Gıda tedarik

sistemlerinde dikey entegrasyonun artması, perakendecilerin tercih edilen tedarikçilerle çalışmaları, fiyat ve koşulları dikte etmeleri, gıda güvencesiyle ilgili sertifika talepleri gibi faktörler küçük aile işletmelerinin yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda küçük işletmecilerin kollektif hareket etmeleri ve yeni işletmecilik modelleri büyük önem taşımaktadır. Küresel kuruluşlar ve uluslararası araştırma merkezleri tarafından küçük tarım işletmelerinin gıda arz zincirine entegrasyonu üzerine çok sayıda araştırma yapılmış ve raporlar üretilmiştir. Türkiye ülke içinde ve dünyadaki başarılı örneklerden yararlanarak gıda perakende/toptan ticareti ile uğraşan küçük esnafı ve tarımda küçük aile işletmelerini sürdürülebilir rekabet koşullarında yaşatabilecek modeller geliştirmelidir. Üreticilerin gıda arz zinciri dinamik süreci hakkında bilgilenmeleri, örgütlenerek kollektif hareket etmeleri ve yeni işletmecilik modellerinden (Dünya Bankası, 2006; FAO, 2008; Vorley ve ark., 2008) yararlanmaları için gerekli çevre koşulları oluşturulmalıdır.

Kaynaklar

Bölük G., Koç, A. A. "Gıda Perakende Sektörde Tekel Gücünün Belirlenmesi", Rekabet Ekonomisi ve Politikası Sempozyumu-I, 14-15 Kasım 2008, Türkiye Rekabet Kurumu ve Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Codron J.M., Bouhsina Z., Fort F., F.Coudel E. and Puech A., 2004. Supermarkets in Low-income Mediterranean Countries:Impacts on Horticulture Systems, Development Policy Review, 22(5), 587-602.

Concepcion S. D., Larry D, and Joan C. U., 2007. Keys to inclusion of small farmers in dynamic vegetable markets: The case of NorminVeggies in the Philippines, Regoverning Markets, Small-scale producers in modern agrifood market, http://www.iied.org/regoverning-markets

Deloitte, 2013. "Global Powers of Retail 2013" Report.

Deloitte, 2014. "Global Powers of Retail 2014: Retail Beyond Begins" Report.

Dobson P.W., Clarke R., Davies S. and Waterson M., 2001. "Buyer Power and its Impact on Competition in the Food Retail Distribution Sector of the European Union", Journal of Industry, Competition and Trade, 1(3), pp.247-281.

DEFRA, 2003. Department for Environment, Food and Rural Affairs, Final Report, Annex 4: Detailed information on retail food industry in Europe, http://statistics.defra.gov.uk/esg/reports/pricespreads/annex4.pdf, (erişim tarihi 27/4/2008).

Duponcel M., 2006. "Role and Importence of Producer Organisations in the Fruit and Vegetable Sector of the EU", European Commission.

Dünya Bankası (WB), 2006. "Enhancing Agricultural Innovation: How to Go Beyond the Strengthening of Research Systems", http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/Enhancing_Ag_Innovation.pdf

FAO, 2008. Business Models for Small Farmers and SME's, (http://www.fao.org/ag/ags/agricultural-marketing-linkages/linking-farmers-to-markets/en/studies) ,(Erişim Tarihi: Eylül 2014).

GTHB, 2014. Perakende Sektörüne Yeni Düzenleme Geliyor, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, http://www.gtb.gov.tr/haberler/perakende-sektorune-yeni-duzenleme-geliyor,(ErişimTarihi 11/08/2014).

Koç A., Kovacı S., ve Bölük G., 2009. Perakende Sektörde Yoğunlaşmanın Etkileri:Rekabet ve İşgücü Piyasası Açısından Bir Değerlendirme, Akdeniz İİBF Dergisi, 9(18), 66-99.

Özcan, B. Gül. 1997. "Perakendecilikte Evrenselleşme", TÜSİAD Görüş Dergisi, 64-72.

Reardon T. ve Swinnen F.M., 2004. Agrifood Sector Liberalization and the Rise of Supermarkets in Former State-controlled Economies:A Comparative Overview, Development Policy Review, 22(5), 515-523.

Reardon T., Timmer C.P., Barret B.C., Berdegue J., 2003. "The Rise of Supermarkets in Africa and Latin America", American Journal of Agricultural Economics,Vol.5, pp.1140-1146.

Reardon T., Timmer C.P., Berdegue J.A., 2005. Supermarket Expansion in Latin America, New Directions in Global Food Markets, AIB-794, Economic Research Service, USDA.

Trail W.B., 2006. "The Rapid Rise of Supermarkets?", Development Policy Review, 24(2), pp.163-174.

(www.tiresutkoop.org, erişim tarihi: Ağustos 2012).

Çizelge Ek-1: Türkiye'de Gıda Perakendecilik Sektörünün Gelişimi

Firma ve Orijini	Genel Bilgiler
Bim (Türkiye, ABD ve Suudi Arabistan)	1995'te beş müteşebbis tarafından yüksek indirim mağazası olarak açılmıştır. Alman ALDİ mağazasına benzemektedir.
Migros (Türkiye ve İngiltere)	1954'de İsveç ortaklığı ile kurulmuştur,1975'de Koç Holding'e devredilmiştir. 2008'de %50,8 hissesi İngiliz BC'ye satılmıştır. 2009 yılında Yonca Marketlerini (18 mağaza) ve 2005 yılında TANSAŞ'ın %78,1 hissesini satın almıştır. Toplam 888 mağazası bulunmaktadır. 2011 yılında ŞOK'u Ülker grubuna satmıştır.
DiaSa (Türkiye ve İspanyol)	İspanyol perakendeci Dia Türkiye pazarına 1990 yılında girmiştir. Dia 2000 yılında Sabancı Grubu ile iş ortaklığını başlatmıştır.
Metro (Almanya)	Çok sayıda ülkede faaliyet gösteren perakende devi Metro, 1990 yılında Türkiye piyasasına: Metro Cash&Carry, Real ve Media Markt olmak üzere üç satış hattı ile girmiştir. 2014 yılında bünyesinde bulunan Real'i BEĞENDİK'e satmıştır.
CarrefourSA (Fransa ve Türkiye)	İlk mağazasını 1993'te İstanbul'da açmıştır. 1996'da Sabancı grubu ile ortaklık başlamıştır. 2005'te GİMA ve ENDİ mağazalarını satın almıştır.
Tesco /Kipa (İngiltere)	1992'de kurulmuş olan KİPA'yı 2003 tarihinde satın alarak Türkiye'ye girmiştir. En son İstanbul Silivri'de 21 adet Ardaş marketi satın almıştır.
A-101 (Türkiye)	2008 yılında kurulmuş olup, Singapur ortaklığının tamamı Türk ortaklar tarafından satın alınmıştır.
Şok (Türkiye)	2011 yılında Migros'dan Ülker grubu tarafından satın alınmıştır.
Bizim Toptan (Türkiye)	Ülker grubuna ait bir firma olup, 2002 yılında faaliyete geçmiştir. Toptan satış ağırlıklıdır.
MakroMarket (Türkiye)	1991'de Ankara'da kurulmuş olup, 2007'de NAZAR ve AFRA süpermarket zincirini satın almıştır. Aralık 2012'de Uyum marketlerinin yarı hissesini satın almıştır.
Kiler (Türkiye)	1981'de küçük bir bakkal olarak sektöre girmiştir. 2007'de Adana'da 5 mağazaya sahip Karıncalar Market'i almış ve 2008'de YİMPAŞ Holding'in 13 mağazasını kiralamış ve demirbaşlarını satın almıştır. KİLER 2008 yılı sonunda YİMPAŞ'ın 13 ildeki 15 mağazasını 10 yıllığına kiralamıştır.
Adese (Türkiye)	1991'de Seydişehir'de SİMPAŞ'ı satın alarak başlamış, 2007'de Konya'da MERCEK marketleri satın almıştır.
Pehlivanoğlu (Türkiye)	1980'de Ege bölgesinde zincir market olarak kurulmuştur.
Beğendik (Türkiye)	1986'da Kayseri'de kurulmuştur. Bölümlü mağazacılık formatında çalışmaktadır. 2014 yılında METRO'dan Real'i satın almıştır.

Küçük Aile İşletmelerinde Tıbbı ve Aromatik Bitki Yetiştirme ve Pazarlama Olanakları

İ.Bülent GÜRBÜZ[1] Hasan KARAHAN[2]

[1]Yrd. Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bursa, Türkiye, e-mail: bulent@uludag.edu.tr
[2]Öğr. Gör. Uludağ Üniversitesi Keles Meslek Yüksekokulu, Bursa, Türkiye, e-mail:hkarahan@uludag.edu.tr

Özet
Günümüzde tüketiciler, gıda sağlık ve beslenme hakkında daha çok bilgi sahibi oldukça, geleneksel tıp, genetik mühendisliği ürünleri, pestisitle bulaşmış gıdalar ve benzer konular çevresindeki tartışmalar ve endişelerden daha fazla haberdar olmaktadır. Son yıllarda ülkemizde tıbbı ve aromatik bitkilerin ve bunlardan elde edilen ürünlerin kullanımında büyük bir artış dikkati çekmektedir. Gelecek yıllarda sürekli artan talebi karşılamak ve daha kaliteli standart bir ürün elde etmek için üretimin, bunlardan elde edilen ekstrelerinin ve işleyen sanayi kollarının büyümesi ve artması beklenmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de mevcut durum, bu bitkilerin geleceğiyle ilgili bazı ekonomik perspektifler ortaya konularak, küçük aile işletmelerinin tedarik zincir ve yönetimindeki yeri, pazar durumu, pazarlamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Tıbbı ve Aromatik Bitkiler, pazarlama, kırsal alan

1.Giriş

Türkiye'de doğadan toplanarak iç ve dış ticareti yapılan 347 tür bulunmakta ve bunların %30'unun dış ticareti yapılmaktadır (Özhatay ve Koyuncu, 1997). Türkiye dünya genelinde yaklaşık 100 ülkeye tıbbi ve aromatik bitki dış satımını gerçekleştirmektedir. Dış satımının önemli bir kısmını Kuzey Amerika, Avrupa Birliği, Latin Amerika, Uzak Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapmaktadır. Bu ülkelerden ABD, Almanya, Vietnam, Hollanda, Polonya, Brezilya, Kanada, İtalya, Belçika, Yunanistan, Fransa ve Japonya listenin başında yer almaktadırlar (Dagmar, 2002).

Türkiye'de tıbbi olarak kullanılan bitkilerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, 500 civarında olduğu tahmin edilmekte; yaklaşık 200 tıbbi ve aromatik bitkinin ihraç potansiyelinin olduğu belirtilmektedir. Dünyada tıbbi amaçla kullanılan bitki türlerinin sayısı hakkında kesin bilgi olmayıp, tahminler 20.000 ile 70.000 arasındadır. 1979 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, kullanılan ve ticareti yapılan bitkisel ilaçların sayısının 1.900 olduğu belirtilmektedir. WHO'nun tahminlerine göre dünya nüfusunun % 80'i, Afrika nüfusunun ise % 95'i tıbbi bitkilere dayalı tedavi yöntemlerinden yararlanmaktadır WHO, modern tıbba destek olacak şekilde, gelişmekte olan ülkelerin geleneksel tedavi yöntemlerinin kullanımının yaygınlaşması ve standardizasyonu için "2001–2005 yılı Geleneksel Tıp Stratejileri" programı başlatmıştır. Yine WHO verilerine göre Japonya'da doktorların % 60-70'i hastalarına Kampo ilaçlarını tavsiye etmektedir. Çiçekli bitkilerden sadece % 15'i üzerinde kimyasal ve farmakolojik araştırmalar yapılmıştır. Yeryüzündeki tüm bitki türleri düşünüldüğünde son derece düşük olan bu oran, bitkilerin, farklı ilaç şekillerinde kullanılmaları için oldukça büyük bir kaynak oluşturduklarını bir kez daha vurgulamaktadır.

Türkiye'nin ihraç ettiği önemli tıbbi ilaç ve baharat bitkileri kekik, defne yaprağı, kimyon, anason, rezene tohumu, ardıç kabuğu, mahlep, çemen, biberiye, meyan kökü, nane, sumak, adaçayı ve ıhlamur çiçeğidir (Bayram ve ark., 2010).

Dünya Sağlık Organizasyonu'nun 91 ülke de ve tıbbi bitkileri üzerine yapılmış olan bazı yayınlara dayanarak hazırladığı bir araştırmaya göre de tedavi amacıyla kullanılan tıbbi bitkilerin toplam miktarı 20.000 civarındadır (Penso, 1983).

2.Türkiye'nin Tıbbi ve Aromatik Bitki Üretim Potansiyeli

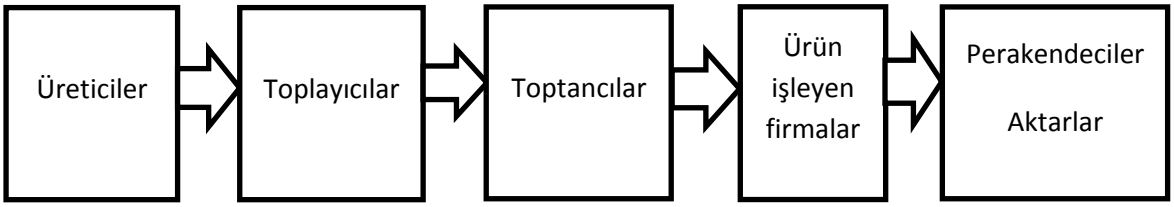
Dünya kekik dış ticaret hacmi yaklaşık 12-13 bin ton civarındadır. Türkiye son beş yılda yaklaşık 9-12 bin ton kekik ihraç ederek dünyada lider ülke konumundadır. Halen dış satımı yapılan kekiğin yaklaşık %80'i tarla koşullarında üretilmekte, %20'si ise doğadan toplanarak sağlanmaktadır Kekik, Türkiye'nin 2008 yılı toplam baharat ihracatı içerisinde %42'lik payla ilk sırada yer almaktadır. ABD, Türkiye'nin kekik ihracatı içerisinde %25'lik payla ithalatçı ülkeler içinde ilk sırada yer almaktadır. Diğer önemli ithalatçı ülkeler sırası ile Almanya, İtalya, Kanada, Polonya, Hollanda, Fransa, Japonya ve Avustralya'dır. Türkiye, dünyada yüksek kaliteli defneyaprağı üreten önemli üretici ülkelerden

biridir. Bu durumun bir sonucu olarak, dünyada "Gerçek Defne Yaprağı Türkiye'den Gelir" ifadesi kullanılmaktadır. Defneyaprağı Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerinden biridir. Defne 2008 yılı toplam baharat dış satımının %20'sinden fazlasını oluşturmuştur. Dış satımın önemli bir kısmı Vietnam, Polonya, Almanya, ABD, Japonya, Brezilya, Hollanda, Rusya Federasyonu, Romanya, Filipinler ve Belçika'ya yapılmaktadır. Türkiye'nin yıllık anason üretimi yaklaşık 9.000 tondur. En fazla anason üretimi Burdur, Denizli ve Antalya'da yapılmaktadır. Anason üretiminin neredeyse tamamı Ege Bölgesi ve Orta Anadolu Geçit Kuşağı Bölgesi'nde yapılmaktadır. Türkiye'de son beş yıllık veriler anason ekiliş alanı ve üretiminde azalmalar, verimde ise artış olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin anason dış satımının %80'i ABD, Brezilya, Almanya, Peru, Belçika, Hollanda, Paraguay, İtalya ve İspanya'ya yapılmaktadır. Dünya anason pazar hacmi yaklaşık 10.000 tondur. Türkiye'de 2008 yılında 8.879 ton kimyon üretimi gerçekleşmiştir. 2008 yılı değerlerine göre ihraç edilen toplam baharatlar içerisindeki payı %7'den fazladır. Kimyon öğütülmüş veya bütün (öğütülmemiş meyve) olarak pazarlanabilmekte, en yaygın pazarlama şekli öğütülmemiş meyve olarak yapılanıdır. Türkiye en büyük kimyon üreticisi ülke durumundadır. Türkiye dünya kimyon üretiminde ön sıralarda yer almaktadır. Türkiye'de kimyon ekiliş alanı ve üretiminde son beş yıllık verilere göre azalma meydana gelmiştir. 2008 yılında kimyon meyvesi ihraç eden ülke sayısı yaklaşık 100'dür. En önemli pazarı ABD, Almanya, Brezilya, Fransa ve İsrail oluşturmaktadır. Türkiye'nin ardıç ve rezene dış satımının %97'si Almanya, Hollanda, Belçika, Yunanistan, Fransa, İtalya, İsviçre, Brezilya, Avusturya, KKTC, Finlandiya ve İsveç'e yapılmaktadır. Türkiye'de uçucu yağ üretiminin büyük bir kısmını gülyağı oluşturmaktadır. Türkiye dünyadaki en büyük gülyağı üreticisidir. Burdur, Afyon ve Denizli'de üretilen RosadamascenaMill. bitkisinden elde edilen gülyağı dünya piyasalarında "Türk Gülyağı" olarak bilinmektedir. Gülyağı üretiminde en önemli maliyet yaklaşık %75-80 pay ile gül çiçeği fiyatlarıdır. 1 kg gülyağı elde etmek için, iklim koşullarına göre değişmekle birlikte, yaklaşık 3.500 kg gül çiçeği işlenmektedir. Türkiye'de ortalama 1,5 ton kadar gül yağı ve 7 ton kadar da konkret üretimi yapılmaktadır. 2004-2008 yılları itibari ile ortalama gülyağı dış satımı 3.161 kg, bunun karşılığında ortalama 8.551.000 dolar gelir elde edilmişti. Türkiye gülyağı dışında, sadece aromatik bitki üreticisi durumunda iken, son zamanlarda üretilen uçucu yağlar sayısında artış meydana gelmiş ve üretim miktarlarında da artış görülmektedir (BAKA, 2012). Bununla birlikte, zengin bir tıbbi bitki tür çeşitliliğine ve ekolojik olarak bu bitkilerin tarımına elverişli olan ülkemiz, halihazırda diğer uçucu yağların üretimi ve ticareti konusunda dünyada önemli bir yere sahip değildir. Ülkemizde üretilen, değerlendirilen ve ticarete konu olan kimyon, safran, kekik, çörekotu, adaçayı, ıhlamur, sarımsak ve kişniş gibi pek çok tıbbi ve aromatik bitkinin ekonomik getirisinin daha üst düzeylere çıkartılabilmesi mümkün iken, son yıllarda ülkemiz aleyhine bazı gelişmeler dikkat çekmektedir. Şöyle ki; kimyon Türkiye'nin uzun yıllardan beri İç Anadolu koşullarında ürettiği önemli bitkilerden biridir. Ülkemiz 2003 yılında yaklaşık 14 bin ton kimyon tohumu ihraç ederken, 2007 yılında bu miktar 4 bin ton seviyelerine düşmüştür (Anonim, 2008). Benzer şekilde ülkemizin değişik ekolojik bölgelerinde üretebileceğimiz kişniş (son iki yılda ortalama 300 ton) ve çörek otu (2007'de 1.616 ton) bitkilerine ait ithalat rakamları dikkat çekmektedir. Halbuki bu bitkiler ülkemizde üzerinde en 19 çok çalışma yapılan ve üretiminde sorun olmayan bitkilerdir. Bunun yanında safran ihracatımızda artış (2003'te 650 kg iken, 2007'de 15,4 ton) gözükmektedir. Önemli ihraç ürünlerimizden biri olan kekik (2007'de 10 bin ton), aynı zamanda ithal ettiğimiz tıbbi ve aromatik bitkilerden biridir. Nitekim 2007 yılında yaklaşık 2.300 ton ezilmemiş kekik ithalatı yapılmıştır. Buna karşılık gerek doğal alanlardan temin ve gerekse kontrollü koşullarda üretimle ithalata gerek olmadan, ihracatı da arttırabilecek planlamalar yapmak mümkündür. Konuyla ilgili planlamalar yapılırken, mutlaka üretim maliyetlerinin düşürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde küçülen dünya veya sermayenin küreselleşmesine de bağlı olarak, tüketici-sanayici yurt içinde uygun fiyatlara alamayacağı ürünü, daha ucuza bulduğu takdirde yurt dışından temin yoluna gidebilmektedir. Bununla ilgili bir örnek vermek gerekirse, ithal ettiğimiz kekik 0.75 dolar/kg iken, ihracat fiyatı bunun 3-4 kat fazlası olabilmektedir. Bu durum adaçayı ve ıhlamur için de benzerdir (Anonim, 2007). Bu yüzden kaliteyi ihmal etmeden daha ucuza üretim yapabilmenin tüm yolları çok iyi araştırılmalıdır. Bu durumda, üretim tekniklerinin çok iyi uygulanması ve gerekirse desteklerle de düşük maliyetli üretim yolunun açılarak, tüm pazarlara kolay girebilmenin şartlarının oluşturulması gerekmektedir.

3.Tıbbi ve Aromatik Bitki Pazarlamasında Tavsiye Edilen Stratejiler

-Başarılı bir pazarlama; gelir artışı aynı zamanda üretimde gelişmeye paralel olarak ilerler.
-Bilinçli bir piyasa mekanizması,
-Altyapı ve ulaşım olanakları geliştirerek farklı pazarlara yönelme,
-Çeşitli kurutma önlemleri geliştirerek ürünlerin daha uzun süre dayanmasını sağlamak,
-Üretici-toplayıcı-işlemci ve tüccarla işbirliği sağlanarak organizasyon şemasının geliştirilmesi,
-Aktar tarzı nihai tüketiciye ulaşımda önemli bir role sahip işletmelerle iyi ilişkiler kurularak ılımlı ve güvenilir bir tedarik zincirinin oluşturulması başlangıç için tavsiye edilir.

Özelikle son yıllarda çevreyi koruma ve organik ürün tüketme alanında olan yoğunlaşma yeşil tüketiciler akımının çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede yeni bir ivme ortaya çıkmıştır. Daha çok tüketici talepleri doğrultusunda üretimi yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler, birim başına daha yüksek fiyatla yüksek kar marjlı bir sektör haline gelmiştir. Tüketicilerin bu taleplerini karşılayabilmek için başka firmalarında piyasaya girmesi, pazarda güçlü bir rekabet oluşmasına neden olmuştur. Bu yüzden yoğun uzmanlık isteyen bir sektör konumuna dönüşmüştür.

Bursa'da yabani olarak doğada kendiliğinden yetişen tıbbi ve aromatik bitkiler toplayıcılara köylüden alınmaktadır. Köyde sözü geçen insanlardan seçilen bu toplayıcılar köylülere belli bir fiyat teklifinde bulunmaktadır. Toplayıcılar ürünleri aldıktan sonra toptancılara getirirler. Fakat bu işlemlerden önce köylü toplayıcıya ürünü yaş vermek yerine kurutarak da verebilir. Fakat kurutma esnasında meydana gelen gramaj kaybı üretici tarafından istenilen bir durum değildir.

4. Sonuç

Türkiye'de birçok tıbbi ve hoş kokulu bitki doğadan toplanmakta ve bir kısmının da belirli ölçüde tarımı yapılmaktadır. Çiftçiler açısından bölge ekolojisi, arazi yapısı ve konumu organik olarak tıbbi ve hoş kokulu bitki üretimi yapmaya çok elverişlidir. Ancak bunlara üretim planlamasının olmayışı nedeniyle arz- talep ilişkisi dikkate alınarak üretim gerçekleşmektedir. Günümüzde tıbbi ve hoş kokulu bitki tarımını yapmak isteyen üreticilerin en önemli sorunu tohumluk materyali teminidir. Yetiştiricilerin ihtiyaç duyduğu tohumluğu (her türlü çoğaltım materyali) sağlayacak kurumsal alt yapının mutlaka oluşturulması gerekmektedir (Yücer, 2012).

Birçok tıbbi-hoş kokulu bitki içerdiği nem oranı dolayısıyla kurutulması gerekmektedir ve pazara çoğunlukla kurutularak arz edilmektedir. Tıbbi ve hoş kokulu bitkilerin kurutulmasında en yaygın kullanılan yöntem gölgede çevre havasıyla yapılan doğal kurutmadır. Doğal kurutmanın çevre şartlarındaki değişimlerden etkilenmesinden dolayı üretim kalitesinde değişiklikler görülebilmektedir Tıbbi ve hoş kokulu bitkilerde fiyat, bu bitkilerin ticareti ile uğrasan firmaların pazardaki paylarına ve ürün tutundurma işlevine bağlı olarak oluşmaktadır. Bu durum üreticilerin genel itibariyle olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır. Bitkisel üretimin her alanında olduğu gibi burada da sözleşmeli yetiştiriciliğin uygulamaya alınması şarttır.

Pazarlama ağında önemli bir aktörü de aktarlardır. Aktarlarda satılan tıbbi ve hoş kokulu bitkilerin sağlıkla direkt ilişkili olması nedeni ile tıbbi ve hoş kokulu bitki satışı uzmanlık gerektiren bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bitkilerin satışının yapıldığı çoğu aktardakilerin sağlık konusunda herhangi bir eğitimleri olmamakla birlikte tecrübeye dayalı olarak faaliyette bulunmamaktadır. Tıbbi bitkilerin ilaç olarak kullanılabilmesi için yapısının iyi bilinmesi, etki mekanizmasının ve dozunun belli olması ve güvenilirlik sınırının detaylandırılmış olması gerekmektedir. Bu sebeple tıbbi ve hoş kokulu bitkilerin doğal ilaç olarak satılması hususu özellik arz eden bir durum olarak ortaya

çıkmaktadır. Son yıllarda dünya genelinde bu bitkilere olan talebin artması, tıbbi ve hoş kokulu bitkileri, piyasa değeri olan önemli ekonomik sektörlerden biri haline getirmiştir

İhraç ettiğimiz ürünler açısından dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktayız. Küçük aile işletmelerinde ek gelir kaynağı olan üretimin özendirilmesi, doğadan toplanarak dış ticareti yapılan ürünlerin kültüre alınması ile kısa zamanda ihracatını artırma olanağına sahip olabilir. Tıbbi ve hoş kokulu bitkilerin mevcut durumunu korumak ve artan pazarda yer almasını sağlamak için piyasanın istediği ürünleri istediği miktar ve kalitede sunmak pazar açısından son derece önemlidir. Bu ise ancak bitkilerin kültüre alınması ve ıslahı ile sağlanabilir.

Kaynaklar

Anonim, 2008. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Ankara.

Başaran, A., 2012. Ülkemizdeki bitkisel ilaçlar ve ürünlerde yasal durum. Missed (27-28); 22-26.

BAKA, 2012. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu, Batı Akdeniz kalkınma Ajansı

Dagmar, L. 2002. The Role of East andSoutheast Europe in the Medicinaland Aromatic Plants Trade. Medicinal Plant Conservation Group, Germany.

Emel İNAN, S. T. (2012). Doğrudan Değmeli Kurutucuda Kurutulan Reyhanın (Ocimum Basilicum L.) Kuruma Kinetiği Ve Özgül Kurutma Enerji Tüketimi. Tokat: Tıbbı ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.

Emine BAYRAM, S. K. (2008). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/09e9d4bcc8157c0_ek.pdf.

Emine FAYDAOĞLU, M. S. (2011). Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi. Kastamonu: Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi, 2011, 11 (1): 52 - 67.

Mustafa ÖZTÜRK, M. T. (2012). Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Dış Ticaretimizdeki Yeri. Tokat: Tıbbı ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu Bildiri Kitabı S.33-44 13-15 Eylül 2012 Tokat.

Leaman, D. J. 2006. Sustainable Wild Collection of Medicinaland Aromatic Plants, Development of an International Standard, Medicinal and Aromatic Plants –Springer, Ed: R.J. Bogers, Netherlands

Özhatay, N., Atay, S. 1997. Kekik in Trade in Turkey, Proceeding of the XI World ForestryCongress, Vol:3, s:234-237, 13-22 October, Antalya.

Penso, G. 1983. Index PlantarumMedicinaliumTotiusMundiEorumqueSynonymorum, Milano

TUIK. (2012). Baharat bitkileri . Ankara: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=

Yücer, A.(2012). Türkiye'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Politikaları. Tokat: Tıbbı ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.

Yücer, A (2012). Türkiye'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti. Tıbbı ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu 13-15 Eylül 2012 Tokat.

Anonim, 2007. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Ankara.

WHO, 1979. "TraditionalMedicine", World

Ülkemizde Yaş Meyve, Sebze ve Süt Ürünleri Pazarlama Kanalları İçinde Küçük Aile İşletmelerinin Yeri ve Üretici Pazarları Modelinin Değerlendirilmesi

Okay SERÇİNOĞLU[1] **Vuslat BEKTAŞ[2]**
[1]Zir.Yük.Müh., ZMO İzmir Şube, okaysercinoglu@hotmail.com
[2]Ziraat Mühendisi (Msc.), ZMO Ankara Genel Merkez, vuslatbektas12@gmail.com

Özet
Ülkemizde yaş meyve, sebze ve süt ürünleri pazarlama kanalları içinde küçük aile işletmelerinin yeri ve üretici pazarları modeli konusu tarihi süreç içinde değerlendirilmiştir. 17. ve 18. Yy. Osmanlı'da pazar yerlerinin düzeni denetimi ve kayıt altına alındığı narh sistemi uygulandığı arşivlerde tutulan kayıtlardan bilinmektedir.
Günümüzde pazar yerlerinde 1980'li yıllara kadar uygulanan narh sisteminden vazgeçilmesiyle üreticinin pazara çıkışta fiyat oluşumu ve fiyat değişikliklerinden korunması mümkün olmamaktadır. Fiyatlara müdahale edecek sistemin olmaması nedeniyle ürünün piyasada değerini bulamamaktadır. Yasal düzenlemeler aracıların sistemdeki tek yönlü bozucu müdahalelerini önlemede yetersiz kalmaktadır. Aracı lobilerinin gücü karşısında yasal düzenlemeler piyasa karşılığını bulamamaktadır. Geleneksel perakende (pazar yerleri) ve modern perakende (marketler) deki değişim süreci değerlendirilerek yaş meyve sebze üreticisini koruyucu önlemlerin gecikmeksizin alınması gerekmektedir.

1. Giriş

Evvelce gelir sanılmış olan "Yed'i vahit" (tekel) belasından ülkemiz hamdolsun, kurtulmuşsa da yıkıcı bir yöntem olup hiçbir zaman yararlı sonuç doğurmamış olan " iltizam usulü[*]" hala sürüyor. Bu, ülkenin siyasi işlerini ve mali konularını bir adamın keyfine, hatta cebir ve zulmüne teslim etmek demektir. Bu adam iyi bir insan değilse hep kendi çıkarına bakar, bütün davranışlarında kötülüğe, zulme yönelir. Bu nedenle, ülkemiz insanlarının her biri için, malına ve gelirine göre bir verginin saptanması ve kimseden bundan fazla bir şey alınmaması gerekir.
Yukarıdaki sözler1839 tarihli Tanzimat Fermanından alıntı olup, 17 ve 18 yy. Anadolu'da çıkan kargaşalar ve celali isyanları neticesinde Osmanlı İmparatorluğunun iktisaden çökmesi üzerine yapılan durum tespitidir (Akdağ, 2013).
Ne yazık ki bu koşullar günümüz Türkiye'sinde halen uygulanan liberal politikaların sonucu olarak devam etmektedir. Osmanlıda devletin bekası için toplanması gereken vergiler o dönemde sanayisi olmayan ve ekonomisi tarımsal üretime dayanan Osmanlı ekonomisinde, "İltizam Usulü" ile kullanılarak, "Mültezim" adı verilen zengin kişi veya kurumlar eliyle toplanılmıştır. Bu yolla reaya ve tebaadan güç ve kudretlerinin çok üzerinde vergiler toplanmıştır.
Bahsedilen dönemde Anadolu'da yaşayan nüfusun 9 milyon kişi civarında olduğu tespitlidir. Osmanlıda Pazarlarda yiyecek ve diğer tüketim mallarına konulan fiyat sınırı, sınırlandırma ve fiyatı sabit tutma anlamında kullanılan Narh sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem klâsik dönem Osmanlı ekonomisinde fiyat politikasına temel teşkil etmiştir. Genç Türkiye'nin ilk yıllarından itibaren uygulanan bu sistem 1980'li yıllara değin sürmüştür. Narh sisteminin uygulamasıyla aracılara göz açtırılmamıştır.
Yed-i Vahit kuralına göre ülke genelinde "Saman" hariç olmak üzere "Havayici-i zaruriye" yani "Tüketimi zorunlu gıda maddeleri" üzerinde aracıların keyfi fiyat belirlemesi yasaklanmış, pazaryerlerinde gelen malın miktarına göre "Pazaryeri Muhtesipleri"nce maksimum satış fiyatları belirlenmiştir.
Pazara gelen ve pazardan çıkan her ürün kayıt altına alınmış, bölge dışına veya ihraca giden ürünler için çeşitli teminat bedelleri tahsil edilmiştir. Kısaca Osmanlı sorunu toptan bazda değil, öncelikle perakende noktasında çözüme kavuşturmayı öngörmüştür. Söz konusu 18 ve 19 yy. Osmanlı kayıtları, bu gün tapu kadastro arşivlerinden çıkmaktadır (Erdoğdu, 1999).

[*]İltimas Osmanlı devlet gelirlerinin (vergilerin) bir bölümünün belli bir bedel karşılığında devlet tarafından kişilere devredilerek toplanması yöntemi

Devlet, pazaryerleri rejimi oluşturmuş, halkın en zorunlu temel gıda gereksinimlerini ucuz ve güvenli temin etmesini sağlamak üzere Divan-ı Hümayun nezdinde kararlar almış, pazarların hangi günlerde kurulacağı karara bağlanmış, Panayır ve pazaryerlerindeki esnafları teminat karşılığı kayda almıştır. Pazaryerlerinde kurallara uymayanların cezaları dahi şeriat hükümlerine göre verilmiştir.
Pazarlar ve Panayırlardan başka bölgelere mal taşıyan aracıların kervan güvenliğini sağlamış, Vergilerini dahi pazaryerlerinde görevlendiren devlet görevlileri aracılığı ile tahsil etmiştir. Anadolu ve Rumeli'de kurulan pazaryerlerinde Arabistan, Rusya, Venedik, Azerbaycan, Macaristan vb ülkelerden gelen tacirlerin pazaryerlerinde bıraktıkları altın para ve sikkeleri Osmanlı Akçelerine çevirerek ülke ekonomisini pazaryeri ve panayırlardan topladığı taze para kaynakları ile canlı tutmaya çalışmıştır. Osmanlı; Tebaası ile Camiilerde Cuma vaazları yanında pazar ve panayırlarda tellallar vasıtası ile iletişimini sağlamıştır (Şen, 1996).
Buraya kadar tarihsel süreç içinde pazaryerlerinin toplum yaşamındaki yerini ve gelir kaynağı olarak önemini anımsatmaya çalıştık. Bu günde değişen bir şey yok. Anadolu'daki Pazar ve panayırların taze para kaynağı olarak önemi halen devam etmektedir. Bu taze para kaynaklarının devamlılığı ve vazgeçilmezliği karşısında bu gün dahi aracılara hizmet eden mevzuat düzenlemelerinin devam etmesini her halde doğal karşılamalıyız. Burada belirtilen tarihsel gelişim de dikkate alınarak ürün pazar yerleri ve pazarlama kanalları içinde aracıların rolü de yadsınmadan, doğrudan üreticilerin ve tüketicilerin bu sistemden daha fazla faydalanmalarının nasıl sağlanacağının değerlendirilmesi yapılacaktır.

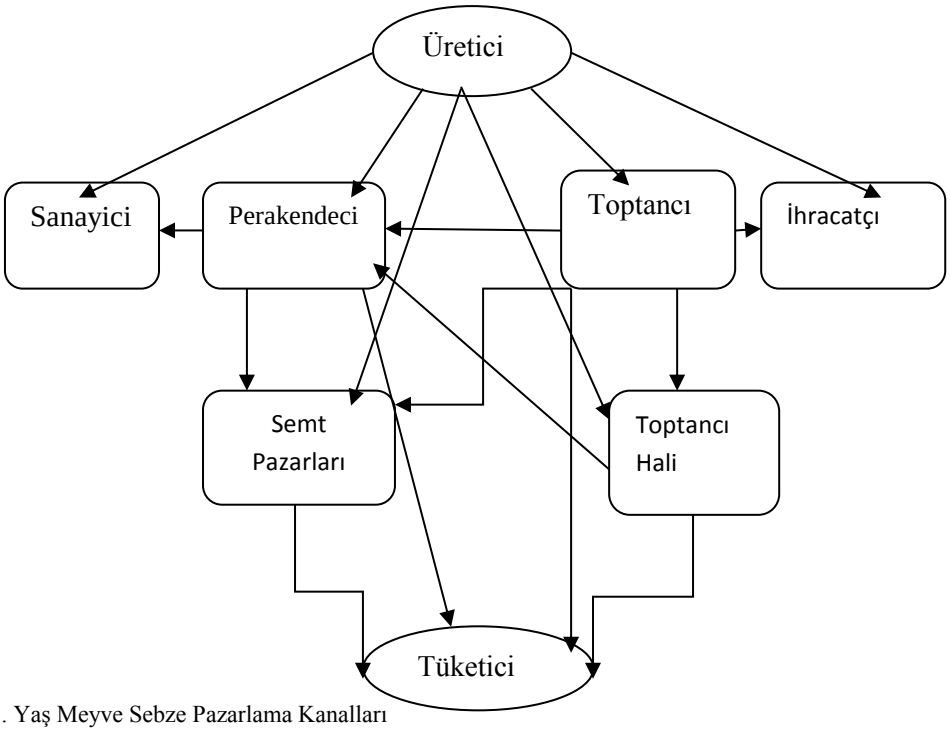
2. Mevcut Durum

İçinde bulunduğumuz yılın Birleşmiş Milletler (BM) tarafından "Aile Çiftçiliği" yılı ilan edilmesi aile işletmeleri tarafından üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerinin pazarlanması ve pazar değerini bulması konusundaki problemleri de bir kez daha gündeme getirmektedir.
2013 rakamlarına göre toplam nüfusun % 22'si kırsalda yaşıyor, tarımın toplam istihdam içindeki payı ise 2013 yılında % 23,8 olmuştur. İstihdam açısından bu kadar önemli olan tarım sektöründe ülkemiz nüfusunun da giderek arttığı düşünülürse tarımsal üretim ve üretimin değerini bulması önemlidir. Ayrıca tarımda genç nüfusun giderek azalması da tarımda istihdamın yapısıyla ilgili dikkat edilmesi gereken bir konudur.
Ülkemizde 2013 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) rakamlarına göre 28,1 milyon ton sebze, 18,2 milyon ton meyve ve 18,2 milyon ton süt üretilmiştir. Yaş sebze ve meyve üretiminde ise gerçekte toplam üretimimizin brüt 50-55 milyon ton civarında olduğu çeşitli kaynaklarca ifade edilmektedir.
Toplam yaş sebze ve meyve üretimimizin maksimum %30'nun değerlendirildiği toptancı hallerde işlem gören meyvelerin payı yaklaşık %25, sebzelerin payı ise %30 civarındadır. Üretilen yaş sebze ve meyvenin %70-80'i mevzuata aykırı olarak hal sistemi dışında pazarlanmaktadır. Üretilen yaş sebze meyvenin ise Resmi rakamlara göre %25'i, tüketiciye ulaşamadan pazarlama safhasında bozularak çöp ve fireye ayrılmakta olup bu rakamın aslında %30'ları bulduğu bilinmektedir.
Benzer durum hayvansal ürünler için de geçerlidir. Üretilen sütün ise yaklaşık olarak %48 'i sanayiden geçmemektedir. Bu ise yaklaşık 9 milyon ton süt olup, büyük şehirlerde sokak sütü olarak satılmakta, hane halkı tarafından öz tüketim olarak kullanılmakta, üretici tarafından değerlendirilerek süt mamulü olarak (yoğurt, peynir, tereyağı vb.)pazarlarda kayıt dışı satılmaktadır.
Hâlihazırda, taze meyve, sebze, süt ürünleri üretimi başta olmak üzere örgütlenmemiş küçük üreticilerin ürünlerini bu mevzuata göre pazara ulaştırması veya pazarda yer almaları çok zordur.
Burada yaş meyve sebze üreticisi için önerilen pazara çıkış modelinin süt, balık ve diğer bazı ürünler için de uygulanması mümkündür.
Hâlihazırda Türk perakende sektörünün yaklaşık %65'inin geleneksel perakendeye %35'nin ise modern perakende sektörüne ait olduğu bilinmektedir. Buna göre, Türkiye'de modern perakende sektörünün büyüklüğü yaklaşık olarak 47,9 milyar ABD Doları olarak hesaplanabilir. Genel olarak Türk perakende sektöründe en büyük pay ise toplam satışların yaklaşık %52,8'ini (72,3 milyar ABD Doları civarı) oluşturan gıda perakendeciliğine aittir. Organize perakende sektörünün gıda perakende sektörü içindeki payı ise henüz 16 milyar ABD Doları seviyelerindedir Bu rakamın içine tüm hipermarketler, süpermarketler ve yerel zincirler de dâhildir (Türkiye Perakende Piyasası Raporu,

2012). Alışveriş Merkezleri ve Perakendeciler Derneği (AMPD) Perakende endeksine göre organize perakendecilerin 2011 yılı sonu ulaştıkları ciro 81 milyar dolar seviyesindedir.
TÜİK ticaret verilerine göre 2011 yılı itibarı ile gıda perakendeciliğinde geleneksel perakendenin payı %71, organize perakendenin payı %29 dur. Toplam ciro içindeki pay ise; Geleneksel perakendede %58, Organize perakendede %42'dir. Organize perakende, geleneksel perakendeden her yıl kendi lehine artan bir pay almayı sürdürmektedir.
Yukarıdaki verilerin ışığında geleneksel perakende yani pazaryerlerinin ciro büyüklüğü AMPD verilerine göre (2013) 150 milyar (%65 pay) dolar civarındadır. Uygulamada bu ticaretin kurallarına bakıldığında burada çek, kredi kartı vb vadeli piyasa araçlarının kullanılmadığı ve tamamen nakit dönen piyasa koşullarının egemen olduğu görülmektedir. Bu piyasanın kaynağında yani pazaryerlerinde şartların doğru kurgulanması durumunda kamu geliri olarak kayda alınması gereken meblağın yaklaşık 20 milyar dolar olduğu anlaşılmaktadır.
Perakende sektöründe organize perakendeciler ile geleneksel perakendeciler arasında oldukça çetin bir rekabet ve mücadele vardır. Pazaryerlerinde kayıt dışı çalışan aracıların paylarını kaptırmamak üzere çeşitli lobiler kurarak mevzuat üzerinde üreticiler aleyhine birtakım mevzuat değişikliği talepleri olmakta bu durum organize perakendeciliğin de işine gelmektedir.
Piyasadaki mücadele "Üretici ile Tüketici arasında aracı kim olmalıdır?" ekseninde devam etmektedir. Her iki aracı kesimde tüketici fiyatlarının belirlenmesinde ödemelerin nasıl yapılacağına ilişkin olarak tek taraflı karar vermekte, üretici ise örgütlü olmadığı için piyasa koşulları içinde sürekli zarar görmektedir. Üretici, girdi maliyetlerinin sürekli yükseldiği bir ortamda ürününün değer bulamadığı piyasa koşullarında zararına üretim yapar duruma düşmekte ve tarımsal faaliyetin sürdürülebilirliği ortadan kalkmaktadır. Üretmeyen üreticinin köyden kente göçmesi adeta zorunluluk haline gelmektedir. Üreticilerin, özellikle "Küçük aile işletmesi olarak faaliyet gösteren üreticilerin devlet politikası olarak korunması "zorunludur.

2.1 Yaş Meyve Sebzede Pazarlama Kanallarında Üreticinin Yeri

Yaş meyve ve sebzelere ilişkin olarak yapılan bazı ekonomik araştırmalar üretici-tüketici düzeyinde en yaygın olan pazarlama kanalının; Üretici-Toptancı (Şahıs)-Toptancı Hali-Perakendeci(Kurum veya şahıs)-Tüketici zinciri şeklinde olduğunu ortaya koymuştur

Şekil 2.1. Yaş Meyve Sebze Pazarlama Kanalları

Aslında üretici doğrudan tüketiciye satışı tercih etmektedir. Ancak bu durum çoğunlukla gerçekleşememektedir. Üreticiler genellikle işgüçlerini üretime yönlendirdikleri ve pazar ortamından uzak oldukları için, pazarlama fonksiyonuna yeterli zamanı ayıramamaktadırlar. Üretici düzeyinde pazarlamada etkin görev yapacak kuruluşların, özellikle yaş meyve-sebze alanında, bulunmayışı çoğu kez küçük aile işletmelerini güç durumda bırakmaktadır. Böylece milyonlarca üreticinin her biri değişik pazarlama kanalları arayışı içine girmektedirler. Ayrıca sektördeki kayıplarda dikkate alınırsa üreticiden tüketiciye olan zincir içinde üretilen ürünlerin yaklaşık %30'u pazarlama aşamasında ziyan olmaktadır.

2.2. Üreticinin Pazarlama Kanallarında Karşılaştığı Sorunlar

2.2.1 Yaş Meyve ve Sebzenin Toptan Halinde Komisyon Satışı

Bu satış şeklinde; Ürünün halde satışı sonrası toplam hâsıladan yaklaşık %20 civarında kesinti yapılmaktadır. (%8 Kom + %1 KDV +%1 Rüsum + Hamaliye + Kasa bedeli + Bağkur vb) Ödemelerin üçte ikisi aylık vadeli çek ile ödeme yapılmakta, vadesi gelen çekler çoğu kez de geri çağrılarak vade yenilenmektedir. Hale sevk edilen mal eğer komisyoncunun sermaye olarak sattığı ürün ile aynı ise, komisyoncu satışta önceliği kendi malına vermektedir. Mal genelde gerçek piyasa fiyatının altında alıcı bulmakta, malın satılamaması halinde belediyelere fire imha bedeli ödenmektedir. Bu sistemde eğer malın hal kayıt sistemine bildirimi yapılmış ve hale girişi gerçek üretici adına yapılmış ise; ürün bedelinin teminat altıda olması tek avantajlı yanıdır.

2.2.2. Semt Pazarlarında Satış

Mevzuatta yeni düzenlemeler yapılmasına rağmen bu pazarlarda üreticilere belediyelerce yer tahsisi yapılmamakta veya tahsis edilen yerler de geçici olarak verilmektedir. Ziraat Odası Üyesi olmasına rağmen, ayrıca uygulamada pazarcılar odasına da kayıt yaptırması istenilmektedir.

5957 sayılı yeni yasa ile üretici için semt pazarlarında %20 kotasyon şartı getirilmiş olmasına rağmen henüz bu şartı uygulayan belediye çıkmamıştır. Yasa Ocak 2012'de uygulamaya geçmesine karşın, belediyelerde pazaryerleri yönetmeliğinin gereklerini yapacak ne bir idari yönetim birimi organizasyonu ne de ehil personel teminini yapılmıştır. İlgili Bakanlık ise görevini icra etmeyen bu belediyeleri denetlemekten uzaktır.11.08.2014 tarihli Gümrük ve Ticaret Bakanlığı genelgesi yayınlanmış, bu genelge ile pazaryeri kurmakla görevli belediyelerin yasanın üretici ve tüketici lehine zorlayıcı hükümlerini yerine getirip getirmediği yönünde ne gibi çalışmalar yaptıklarını sorgulanmaya başlanmıştır. Bu güne değin yapılan uygulamalarla Yaş Sebze ve Meyve Ticareti (pazaryerleri)nde denetim kavramının içi boşaltılmış, belediyelerin denetim işi ile ilgili nasıl bir kurumsal organizasyon kurmaları gerektiği yönünde herhangi bir tanımlama getirilmemiştir. Denetim sadece idari para cezaları ile sınırlı tutulmuş, Para cezası ödeyene adeta kayıt dışı çalışma hak olarak bahşedilmiştir. Bunun sonucu pazaryerleri yasadışı toptan mal ticareti yapan kişilerin cenneti haline getirilmiştir.

Belediyeler; kim üretici kim pazar esnafı ayırt edememektedir. Mevzuattaki son düzenleme ile pazaryerlerinin özelleştirilmesinin önü açılmakta, zaten sıkıntılı olan bu durum daha da çözümsüz hale gelmektedir. Halden mal alan semt pazarcısı (esnafı) ise pazaryerinde karşısında üreticiyi görmek istemiyor ve bu durumu haksız rekabet olarak düşünüyor. Gelinen nokta da yeni yasal düzenlemelere rağmen üretici aracılar dışında ürününü doğrudan satma imkânı bulamıyor ve pazarlardan uzak kalıyor. Yasanın bu hali ile aracılara çeşitli kolaylıklar sağlanırken üretenin nihai pazar fiyatından aldığı payın yükseltilmesi için hiçbir iyileştirici önlem alınmamış görünüyor

2.2.3. Pazar Dışında Seyyar Satış

Pazarda yer bulamayan üreticiler kent sokaklarında, köşe başlarında, kaldırımlarda geçici işgallerle sergi açarak ürün satışını gerçekleştirmektedir. Gıda kontrolü ve güvenliği açısından da sakıncalı ve kayıt dışı olan bu durum ne yazık ki üreticinin geçim kaynağı haline gelmiştir. Kurulamayan sistem sonucunda geçici, yasal olmayan üretici açısından idari ve mali cezalara muhatap olunacak bir uygulama ortaya çıkmaktadır.

Tüketici genellikle ayağına kadar gelen üreticiden ürün almayı memnunlukla karşılamaktadır. Aslında yasak olan bu uygulama ise çoğunlukla denetim ile ilgili belediye zabıtaları tarafından idare-i maslahat

ile görmezden gelinmektedir. Bu durum ise; bu sektörün diğer paydaşları karşısında Denetim Personelini "Rüşvetle iş yapan kişi" konumuna düşürmektedir ve bu personele güven de kaybolmaktadır.

2.2.4 Üretici Pazarlarında Satış

Bu kanal; Küçük aile çiftçiliğinde Üreticinin ürününü değerlendirebileceği can alıcı öneme haiz bir satış kanalıdır. Mevzuatta tanımı yapılmıştır. " Semt Pazarının kurulduğu günle aynı günde olmamak üzere aynı yerde farklı bir günde üretici pazarının kurulması zorunludur". Oysa üreticilere yasa ile verilmiş "üretici pazarı kurma hakkı" nı semt pazarlarında %20 Tezgâh Hakkı ile kısıtlamaya çalışmak anlaşılabilir bir politika değildir. Bu kotasyon politikası pazarda üreticinin pazarcıya malını toptan devretmekten başka bir sonuç doğurmamaktadır. Bu durum; Üreticiyi aracıya teslim etmenin üstü örtülü bir şeklidir. Üretici pazarları üreticinin ürününü aracısız ve en yüksek karla satabileceği yegâne satış kanalıdır.

3.Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde sık sık gündeme getirilen " Üretici 10 kuruşa satıyor Tüketici 100 kuruşa alıyor" feryadının arkasındaki aracılar furyasına hizmet eden bir mevzuat uygulaması bulunmaktadır. Üretici pazarlarında üretici de tüketici de karşılıklı olarak kazanır, üreticiye güvenilir satış imkânı sağlanır, tüketici uygun fiyatta kontrol edilmiş denetimi yapılmış ürüne ulaşır, sistem kayıt altına alınmış olur. Üretici ürünü değer bulduğu için üretime devam eder, tarım alanları kullanım dışına çıkmaz, aile içi işgücü değerlendirilir, sürdürülebilir çevre ve kalkınmadan söz etmek mümkün olur.

Bu amaçla aşağıdaki düzenlemelerin yapılması sağlanmalıdır. Toptancı hallerinde birlik/kooperatiflerin yer alması sağlanmalıdır. Belediyelerin idari yapısında "pazaryerleri müdürlüğü" kurulmalı ve buralarda ziraat mühendisi, su ürünleri mühendisi istihdam edilmelidir (Bkz. Osmanlıda Muhtesiplik Kavramı). Pazarlama kanallarında küçük üreticilere ilişkin yapıyı kurmak için küçük aile çiftçilerine yönelik destekleyici alt yapı tesislerini inşa etmelidir (soğuk hava/ paketleme evleri / nakliye hizmetleri). Semt pazarları ile aynı günde olmayacak şekilde fakat aynı yerde "üretici pazarları" faaliyete geçirilmelidir. Küçük aile işletmeleri belediye bünyesinde pazaryerlerinde görevli, planlamacı, Pazaryeri Yönetim hizmetleri, vb konularda üreticiye danışmanlık bu çerçevede değerlendirilmelidir. Arz ve talep derinliği olan mallar listesi acilen belirlenmelidir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı İl Md. lüklerinde kurulan Hal Şb. Md. lüklerinde meslekte yetkin Ziraat Mühendisleri, Su ürünleri Mühendisleri istihdam edilmelidir. Tarım Üretim veya Pazarlama kooperatiflerinin tümü ya Tarım, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı'na ya da Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bağlanmalı ve üretici için makam ve bürokrasi karmaşası sonlandırılmalıdır.

Kaynaklar

Akdağ M. 2013."Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası- Celali İsyanları " , Yapı Kredi Yayınları,2. Baskı

Erdoğdu, A. 1999. On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Hafta Pazarları ve Panayırları Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:96, İzmir.

Şen, Ö., 1996. Osmanlı Panayırları 18. ve 19. Yüzyıl Yayınlayan Muhittin Salih EREN 34-96-Y-70-058 ISBN-975-7622-30-3, İstanbul

Tanzimat Fermanı ve Dönemi, http://www.akhepedia.com/forum/tarihi-belge-ve-metinler/islahat-fermani-(orjinal-tam-metni-ve-gunumuz-turkcesiyle) ,(Erişim: 15 Eylül 2014).

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), 2013 .Hayvansal Ürün İstatistikleri http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod =temelist (Erişim: 15 Eylül 2014).

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), 2013. Tarımsal Ürün İstatistikleri. Tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001(Erişim: 15 Eylül 2014).

Türkiye Perakende Piyasası Raporu, 2012. http://perakende.tv/bulten/kanal/Endeksler-Arastirmalar/2012_Turkiye_Perakende_Piyasasi_Raporu_aciklandi.htm (Erişim: 15 Eylül 2014).

5957 Sayılı Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 2010. Resmi Gazete Tarih: 26.3.2010,Sayı: 27533

Türkiye'de yaş Meyve Sebze Pazarlanması . http://www.tarimkutuphanesi.com/TURKIYEDE_YAS_MEYVE_PAZARLANMASI_00470.html (Erişim: 15 Eylül 2014).

Aile İşletmelerinde Üretilen Ürünlerin Pazarlama Olanakları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Hasan ŞANLI[1] Hüseyin T. GÜLDAL[2] Neşe ALTINTAŞ[3]
[1]Dr., Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, hasansanli@gmail.com
[2]Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, htguldal@ankara.edu.tr
[3]Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, nesealtintas@gmail.com

Özet
Türkiye'de tarım işletmelerinin ortalama arazi genişliği 6 hektar iken, işletmelerin % 64'ü 5 hektarın altında arazi işlemektedir. Bu durumda ortalamanın altında kalan genişliğe sahip işletmeler küçük işletme olarak değerlendirilmektedir. Ancak işletme ölçeğinin belirlenmesinde kullanılan kriterler dikkate alındığında ve ürünlerin verim düzeyleri, tarımda makina kullanımı, ürünlerin üretim değerleri gibi nedenlerle birim araziden farklı gelir elde edilebilecektir. Yeter gelirli işletme büyüklüğü, işletmelerin tarımda aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayabildiği minimum büyüklük olarak da tanımlanabilir. Bu durumda işletmeci, hem tarımsal üretim için gerekli olan masrafları karşılayacak, bunun yanısıra ailesinin geçimini sağlayacak gelirleri de bu yolla temin edebilecektir. Kar etmeye başladığı nokta ise artık o işletmenin yeter gelirli arazi büyüklüğünü ifade etmektedir. İşletmelerin büyüklüklerinin tespitinde en uygun yöntem işletme geliridir. AB'de işletmelerin sınıflandırılmasında standart brüt kar yaklaşımı kullanılmakta ve ortalama verim değerleri dikkate alınmaktadır. Türkiye tarım işletmelerinin büyük bir bölümünün küçük aile işletmesi olduğu kabul edildiğinde, tarımın başka bir ifade ile aile işletmeleri ile ilgili temel sorunlar; üretici ve tüketici arasındaki aracı sayısının (tüccar, tefeci, komisyoncu, nakliyeci, toptancı haller, borsalar, sanayiciler, toptancılar, perakendeciler, pazarcılar vb.) fazlalığı ve sistemin sağlıksız yapısı olarak sıralanmaktadır. Aile işletmelerinin ürettikleri ürünlerin pazarda fiyatı belirleyebilir miktarda olmaması, bu işletmelerin yapısal olarak değişimden ziyade birleşerek güçlü hale gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Böylece fiyat dalgalanmalarına ve para politikalarına karşı dirençli yapıya sahip aile işletmeleri etkin hale getirilecek, yeni pazar arayışlarına da olanak sağlanacaktır. Aile işletmelerinin örgütlenmesi; pazarlama kooperatifleri, girdi kooperatifleri ya da üretici birlikleri şeklinde olabilir. Böylece üretim maliyetleri düşürülerek, piyasa fiyatlarından üyelerin etkilenmeleri en aza indirgenecektir.
Anahtar Kelimeler: Aile işletmeleri, pazarlama, örgütlenme, piyasa fiyatları, girdi temini

1.Giriş

Çiftçi aileler büyük ve çok farklı bir gruptur; aile çiftçiliği tüm dünyada değişik şekilde tanımlanmaktadır ve kültürel geleneklere ve ulusal kriterlere bağlı olarak esnek olmalıdır. Bu çeşitlilik kapsamında Food and Agriculture Organization(FAO) aile çiftçiliğini: "kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılı olan aile temelli tarımsal faaliyetler bütünü olarak görmektedir. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir" (FAO, 2014) şeklinde tanımlamaktadır.

Dünya'da 500 milyonun üzerinde aile çiftliği vardır. Dünya'daki gıda üretiminin%80'i aile çiftçileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de ise tarım işletmelerinin %95'den fazlası küçük aile işletmesidir. Küçük ölçekli aile işletmeleri; üretim, istihdam ve yarattıkları katma değer açısından ekonomilerin temel taşları olarak kabul edilmektedirler.

Çiftçi ailelerin kırsal kesimle güçlü ekonomik bağları bulunmaktadır; özellikle de işgücünün önemli bir bölümünü hala tarım sektörünün istihdam ettiği Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde çiftçi aileler istihdama önemli bir katkı sağlamaktadır.

2. Aile İşletmelerinin Önemi

Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde, aile tarımı gıda üretim sektöründe tarımın öncelikli yapısını oluşturmaktadır. Ulusal seviyede, aile tarımının başarılı bir şekilde geliştirilmesinde anahtar rol oynayan faktörlerden bazıları;

- Tarımsal ekolojik koşullar ve bölgesel özellikler
- Çevre politikası
- Pazara erişim
- Toprak ve doğal kaynaklara erişim

- Teknoloji ve yayın hizmetlerine erişim
- Mali olanaklara erişim
- Demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullar
- Özel alanlara yönelik eğitim olanaklarının mevcudiyetidir (Anonim, 2014a).

Aile işletmelerinin desteklenmeleri ülkedeki işsizliğin azalması anlamına gelmektedir. Emek yoğun olmaları nedeniyle bölgesel istihdam olanaklarının artırılmasına önemli katkıda bulunarak küçük şehirlerden büyük şehir merkezlerine insan göçünün engellenmesine ve bölgenin kendi potansiyeli içinde kalkınmasına temel oluştururlar. Böylece; ülke içindeki farklı bölgelerin kalkınmasında ve çevrenin korunmasında da avantaja sahiptirler (Söğüt, 2014). Gerçekleştirdikleri üretim miktarıyla tek tek işletme bazında değil ama toplam olarak vazgeçilmez bir yere sahiptirler (Kosgeb, 1993).
Gelir yelpazesinin içindeki denge unsurunun kuvvetini sağlarlar. Bu denge yalnızca sosyal yönden değil, ekonomik açıdan da önem taşır. Daha az yönetim ve genel işletme gideriyle çalıştıklarından bu konuda çabuk ve ucuz üretim işlevinde bulunurlar (Söğüt, 2014).
Aile işletmeleri, pazarın dar olduğu üretim alanlarında daha başarılı olurlar. İyi planlanan bir üretim alanında küçük işletmeler "part-time" iş yapabilme olanağı tanıdığından daha ekonomik olmaktadır. Örneğin; tarım işletmelerinde çalışan ailelere kış mevsiminde, yaz döneminde satılmak üzere turistik nitelikte üretim yaptırılabilir. Sipariş üzerine çalışan küçük işletmeler bu tür mallarda üretimlerde üstünlük taşırlar (Anonim, 2014b). Küçük aile işletmelerinin üretim aşamasında hızlı karar alması, iş randımanının fazla olması ve tasarruf etme zihniyetinin hakim olması önemli üstünlüklerindendir.
Aile işletmelerinin bu üstünlüklerine karşılık bazı dezavantajlara da sahiptir. Bunlar:

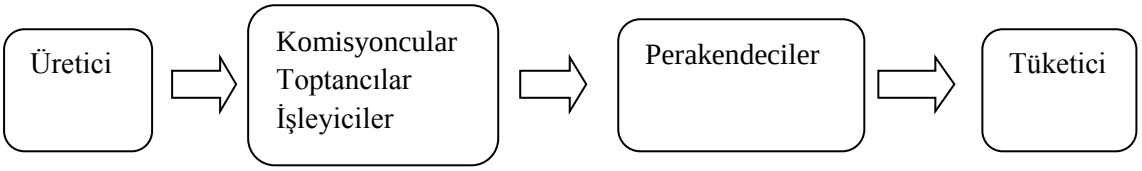
- Çevre ile ilgili maliyetlerin katlanabilme zorunluluğu,
- Finansal kaynaklara ulaşabilmedeki güçlükler,
- Kalifiye elemanları bünyesine almada sıkıntılar,
- Teknolojiden yararlanma olanakları sınırlı olması,
- Sınırlı yönetsel becerilere sahip olması (Küçük, 2009),
- Sermaye ve direktife bağlı melyorasyon yapılması güçlüğü
- Kapalı ekonomi,
- Modern tarımsal endüstriyi işletmeleri dahilinde kurulabilmelerinin olanaksızlığı olarak sıralanabilir (Özer, 2012).

Bu dezavantajların yanında aile işletmeleri, pazarlama aşamasında da bir takım zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Yetersiz piyasa araştırması, pazarlamada ihtiyaç duyulan araçlardan yeterince yararlanılamaması, alternatifsizlik, üretim ve satış aşamaları arasındaki koordinasyon eksikliği ve modern pazarlama etkinliklerine uyum sağlayamama gibi sıkıntılar, küçük işletmelerin pazarlama aşamasındaki noksanları olarak gösterilebilir.

3. Aile İşletmelerinde Pazarlama Olanaklarının Geliştirilmesi

3.1 Örgütlenmenin Önemi

Türkiye'de üretilen ürünlerin, üreticiden tüketiciye geçiş aşamasında birçok aracı bulunmaktadır (Şekil 3.1). Aracı sayısının fazla olması, aile işletmelerinin pazardaki fiyat oluşumunda söz sahibi olmasının önüne geçmektedir.

Şekil 3.1 Aile İşletmelerinde Ürün Pazarlama Yapısı

Türkiye'de büyük çoğunluğunu dağınık ve küçük işletmelerin oluşturduğu tarım kesimi; üretmiş oldukları ürünleri değerlendirme konusunda pazarlama olanaklarından yoksun olunması ve ürünlerini ulusal ve uluslararası pazarlarda satma konusunda etkili olamamaları nedeniyle, örgütlenme ihtiyacı duymuştur (Kocatürk, 1994).

Modern tarım araçlarını kullanarak üretimde verimliliği arttırmak, ucuz maliyetlerle girdi temin etmek ve üretilen ürünlerin işlenmesini, korunmasını ve pazarlanmasını sağlamak büyük tarım işletmeleri tarafından nispeten gerçekleştirebilir. Fakat küçük tarım işletmeleri bu faaliyetleri tek başlarına gerçekleştiremezler, bu faaliyetleri küçük tarım işletmelerine sağlayacak kooperatiflere ihtiyaç vardır. Bu kooperatifler de tarım kooperatifleridir (Asma, 2005).

Tarım kooperatiflerinin asıl önemi küçük tarım (aile) işletmeleri diğer bir değimle küçük çiftçiler yönündendir. Hiç bir zaman ne tarım satış kooperatifleri, ne tarım kredi kooperatifleri ne de diğer tarım kooperatifleri, zengin ve büyük işletmeler için kurulmazlar. Asıl amaç, küçük tarım işletmelerinin, kooperatifler yardımıyla kendi haklarını savunmalarıdır. Bu sayede tarım kooperatifleri, küçük köylü işletmelerinin pozisyonlarını sağlamlaştırmakta ve hatta yeni küçük tarım işletmelerinin doğmasını da sağlamaktadır. Çoğu zaman, bir ülkede tarımsal kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve özendirilmesi, dolaylı olarak küçük tarım kooperatiflerinin güçlenmesi anlamına gelmektedir (Özer, 2011).

Küçük tarım işletmelerinin, ürünlerini pazarlama konusunda yaşadığı sıkıntıları gidermek amacıyla kurulan "Tarımsal İşleme ve Pazarlama Kooperatifleri", üreticilerin ürettiği üründen daha yüksek gelir elde etmenin yollarını aramaktadır. Küçük tarım işletmelerinin ürettiği üründen en yüksek geliri elde edebilmesi de pazarlık gücüne bağlıdır.

Tarım Satış Kooperatifleri ise yerel çiftçilerin ürettikleri tarımsal ürünlerin ticareti, işlenmesi ve pazarlanması faaliyetlerini yürüten kuruluşlardır. Çiftçiler, genellikle ölçek ekonomisinin faydalarını gözeterek kooperatifleşme yoluna giderler. Ortak bir tarımsal üretim alanında faaliyet gösteren birçok çiftçi, pazarda daha güçlü duruma gelebilmek için kooperatif kurar. Ayrıca, tarım satış kooperatifleri aracılığıyla ürünlerinin katma değerini de artırırlar. Tarım Satış Kooperatifleri, organik üretim yapma ve uygun pazarlama stratejileri kullanımı yollarıyla tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyecek şekilde organize olabilirler (Haseki, 2007).

Diğer bir örgütlenme şekli olarak üretici birliklerinin faaliyetleri ana hatları itibariyle, sorunlara çözüm aramak, lobi faaliyetleri yürüterek politikacılara etki yapmak, çiftçiye danışmanlık hizmetleri yapmak, pazarlamadaki ve piyasadaki boşlukları göstermek, halkla ilişkileri yürütmek ve reklam yoluyla ürünlerin kalitelerini yükseltmeye çalışmak şeklinde özetlenebilir (Özer, 2012).

Son dönemde dünya genelinde gözlenen liberalleşme eğilimlerine paralel olarak ulusal ekonomiler önündeki sınırlar büyük ölçüde kalkmış ve ekonomilerin rekabet edebilme yetenekleri, uluslararası alanda ticari ilişkilerin en önemli belirleyicisi haline gelmiştir. Rekabetin artan önemi, ülkelerin geleneksel ticaret yaklaşımlarının değiştirilmesini beraberinde getirmiş ve birçok ülke tarafından uygulanmış ve başarısı kanıtlanmış olan "kümelenme yaklaşımı" günümüzün en çok ön plana çıkan yaklaşımı haline gelmiştir (Anonim, 2014c).

Michael Porter'e göre Kümelenme, belirli bir alandaki işletmelerin ve kurumların bağımsızlıklarını koruyarak birbirleri ile işbirliği üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Kümelenme ile maliyetler azalır; pazarlama imkanları, ihracat ve verimlilik artar; Ar-Ge yetenekleri güçlenir; teşvik almak kolaylaşır (devlet destekleri); bölge ekonomisi güçlenir; alt yapı hizmetleri ile eğitim ve danışmanlık faaliyetleri gelişir; lobicilik sağlanır. Kısaca kümelenme "bölgenin kendi kendine yetmesi" demektir (Çil, 2010).

3.2 Desteklemeler

Tarım işletmelerinin daha çok aile işletmesi olması sebebiyle elde edilen gelirler, ancak ailenin geçimini sağlamaya yetmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan, tasarruf olanakları sınırlı ve sermayeye ihtiyaç duyan ülkelerde gerekli olan sermayeyi sağlamak üzere krediler önemli bir araç haline gelmiştir (Taşkıran ve Özüdoğru,2010).

Türkiye'de küçük ve parçalı arazilerin fazla olması, gerek üretim, gerek finansman gerekse pazarlama aşamasında küçük çiftçileri zor durumda bırakmaktadır. Dağınık ve parçalı arazilerin birleştirilmesi ve

tarımsal işletmelerin ekonomik ölçeğe kavuşturulabilmesini teminen, Ziraat Bankası tarafından çiftçilere "Arazi Alım Kredisi" sunulmaktadır.
Arazi alım kredisi kapsamında;

- Üzerlerinde birlikte mülkiyetin söz konusu olduğu tarım arazilerindeki hisse paylarının diğer hissedarlar tarafından satın alınması ya da,
- Hisseli olup olmadığına bakılmaksızın bitişik arazilerin satın alınması amacıyla yatırım kredisi çiftçiye sunulmaktadır (Anonim, 2014d).

İş Bankası tarafından sunulan "Küçük ve Orta Ölçekli Tarımsal İşletmeler Kredisi" ise, çiftçinin yetiştirmek istediği ürünün ekimi ile hasat zamanı arasındaki geçen süredeki finansman ihtiyaçlarını 10 aya varan vadeler ile karşılama imkanı sunmaktadır.
Finansal desteklerin yanı sıra eğitim ve yayım destekleri ile kırsal kalkınma destekleri de aile işletmelerinde pazarlama yapısının sorunlarını gidermeye yönelik desteklerdir.

4. Sonuç ve Öneriler

Aile işletmeleri, gıda güvenliği ve biyoçeşitliliğin korunmasında önemli bir rol oynar. Aile işletmeleri hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin unsurlarından biridir. Çiftçi aileler, tarımsal girdiler ve destekler gibi üretim kaynaklarına daha az erişimleri olmasına rağmen yüksek üretim seviyelerini sürdürebilmek için arazilerini dikkatli şekilde yönetirler. Arazileri hakkında sahip oldukları derin bilgileri ve farklı toprakları sürdürülebilir şekilde yönetme becerileri ile çiftçi aileler pek çok ekolojik sistem hizmetinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır.
Serbest piyasa ekonomisinde endüstriyelleşmiş büyük şirketlerle pazarlamada rekabet edebilirliğin en güçlü yolu küçük ölçekli çiftçilerin kooperatif yapısı altında güç birliği yapmasıdır. Bu bağlamda üretici örgütlerinin güçlenmesini sağlayacak faaliyetlerde bulunmak mühimdir.
Sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılması, aile işletmelerinin pazardaki rekabet güçlerini artırmanın yanı sıra üretim maliyetlerinin düşmesine ve pazarlamada uzmanlaşabilmesine olanak sağlayacaktır. Pazarlamada kullanılan bilişim teknolojilerinin de aile işletmeleri tarafından benimsenmesi ve kullanımının artması gerekmektedir.
İnsanların doğal hakkı olan sağlıklı yaşama ulaşabilmeleri için uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, besleyici ve güvenilir gıdaya erişimin sağlanması anlamına gelen gıda güvenliğinde "aile çiftçiliği" en önemli sigorta unsurudur. Tüketiciye güvenilir gıda arzının temini için çok fonksiyonlu karakteri nedeniyle aile çiftçiliği potansiyelinin geliştirilmesi önemli görülmektedir.
Aile işletmeleri geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olurken aynı zamanda dengeli beslenmeye ve dünyada tarımsal çeşitliliğin korunmasına ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına da katkıda bulunur. Yerel ekolojiler ve arazi imkanları konusunda hassasiyetle benimsenmiş bir anlayışın koruyucuları olan aile işletmeleri, bu bilgilerini kullanarak genellikle verimi veya değeri düşük olan arazilerde karmaşık ve yaratıcı toprak yönetimi tekniklerini uygulayarak verimliliği sürdürmektedirler (FAO,2014). Bu bağlamda aile işletmelerinin pazarda daha hakim duruma gelebilmesi için ürünlerde markalaştırmanın artırılması ve özel pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
Küçük aile işletmelerini, kırsalda refahın artırılmasını ve sürdürülebilirliği temel alan bir üretim modeli geliştirilmeli ve korunmalıdır. Ürünlerin pazarlanmasında üretici ile tüketici arasında ki aracı sayısının azaltılması gerekmektedir. Devlet tarafından üreticiye verilen desteklemelerin etkin bir şekilde kullanımı sağlanmalıdır (Anonim, 2014a).

Kaynaklar

Anonim, 2014a. http://www.amasyadsyb.org/docs/Amasya_DSYB_13032014_TZD.pdf (Erişim: 10 Eylül 2014)
Anonim,2014b.http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/685321-kucuk-isletmenin-fonksiyonlari.html (Erişim 10.Eylül.2014)
Anonim, 2014c. "Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi Basın Bilgi Notu". http://www.bodto.org.tr/images/other/kumelenme_kapanis_etkinligi_basin_ %20bilgi_%20notu.pdf (Erişim: 15.Eylül.2014)

Anonim,2014d.http://www.ziraatbank.com.tr/tr/Tarimsal/BitkiselUretimKredileri/Pages/AraziAlimKredileri.aspx (Erişim 10.Eylül.2014)

Asma A, 2005. Uzunköprü İlçesindeki Kooperatiflerin Mali Rasyolar ve Rantabilite Açısından Değerlendirilmesi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ. http://dspace.trakya.edu.tr:8080/jspui/handle/1/622 (Erişim 10.Eylül.2014)

Çil, B. 2010. "İşbirliği, Güçbirliği ve Kümelenme Modeli, Ostim Organize Sanayi Gazetesi Ocak Ayı Sayısı"http://www.isim.org.tr/tr/duyurular-etkinlikler/9-basindan-haberler/10-birlii-guecbirlii-ve kuemelenme-modeli.html (Erişim:14.Eylül.2014)

FAO,2014. "Çiftçi aileler Dünyayı besle, yeryüzünü önemse". http://www.fao.org/3/b-mj760o.pdf (Erişim: 19 Eylül 2014).

Haseki M. İ., 2007, Kooperatifçilik ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.

M. O., Kocatürk, 1994, "Tarım Sektöründe Çiftçilerin Örgütlenme Nedenleri, Türkiyedeki Örgütlenme Durumu Genel Görünümü ve Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli Üzerine", Kooperatifçilik Dergisi, Nisan-Mayıs Haziran, Sayı 104, s:46-47

KOSGEB, 1993. Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Finansal Yapısı Finansal Sorunları ve Teşvik Sistemi Çerçevesinde Uygulanabilir Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi, Ankara.

Küçük, O., 2009. Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

R.Taşkıran, H.Özüdoğru. 2010. "Türkiye'de Tarımsal Kredi Uygulamaları". Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), s:150-163.

Söğüt,H.,KOSGEB Bölgesel ve Yerel Kalkınma Müdürlüğü http://www.unigirisim.com/d/o/kobilerin_temel_sorunlari.pdf (Erişim:05.Eylül.2014)

Özer,O.O.2011. "Tarımsal Örgütlenme" http://oorkan.files.wordpress.com/2011/11/tarimsal-c3b6rgc3bctlenme.pdf (Erişim:12.Eylül.2014)

Özer, O. O., 2012, http://oorkan.files.wordpress.com/2012/10/koope.pdf (Erişim: 11.Eylül.2014)

Kırsal Kalkınma, Gençlik ve Gıda Güvencesi

Gençlerin Kırsalda Çiftçilik Yapma Eğilimleri: Akhisar İlçesi Örneği*

Ronay ARLI[1] **Mehmet BALCI[2]** **Canan ABAY[3]**
[1]Ziraat Mühendisi, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir, ronay.arli@gmail.com
[2]Ziraat Mühendisi, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir, mehmetbalcii@gmail.com
[3]Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir, canan.abay@ege.edu.tr

Özet
Çalışmanın amacı araştırma yöresinde gençlerin çiftçiliğe olan eğilimlerinin ortaya konulması, çiftçilik yapma veya yapmama isteklerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve kırsalda genç nüfusun çiftçilik yapma isteklerini sağlayacak politikaların/önerilerin geliştirilmesidir.
Araştırma, Akhisar ilçesi köylerinde (toplam 30 köy) yaşayan 18-25 yaş arası oransal örnek hacmi yaklaşımı ile belirlenen ve basit tesadüfi örnekleme ile seçilen 100 gençle yüz yüze anket yolu ile elde edilen verilere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada basit tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, gençlerin kırsalda çiftçilik yapma veya yapmama isteklerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla PSA (Puan Durumu Analizi), tarıma devam etme önceliklerini belirlemek amacıyla İyi-Kötü Analizi uygulanmıştır. Çiftçiliğe devam kararını etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin çiftçiliğe devam kararını ne derecede etkilediğini belirlemek amacıyla ise Logit Model uygulanmıştır.
Gençlerin çiftçiliği istememelerinde tarımsal gelir düzeyinin düşük olması en önemli faktör, kırsal alandaki yaşam koşulları ise en az önemli faktör olarak belirlenmiştir. Araştırma bulguları çiftçilik mesleğinin sürdürülmesinde tarımsal ürünlerin pazarlama olanaklarının geliştirilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır.
Anahtar kelimeler: Kırsal, Gençler, İstihdam

1. Giriş

Kırsal kesimdeki işsizlik oranının hızla yükselmesi, işsizlik profilinin tamamını genç nüfusun oluşturması, tarımın gençler tarafından cazip bir istihdam alanı olarak görülmemesi ve kırsal kesimde tarım dışı sektörlerin istihdam potansiyelinin düşük olması, gençlerin kırsal alan dışında iş aramasına sebep olmaktadır (Er, 2012). Kentlerdeki hizmet ve sanayi sektörlerinin, düşük vasıflı iş gücü talebi de genç nüfusun köyden kente göçünü tetiklemektedir. Genç nüfusun kente göç etmesi yani çiftçiliğe ilgisinin hızla düşmesi ise dinamik bir kırsal ekonomi için ihtiyaç duyulan üretken iş gücünün kaybı ve sürdürülebilirlik için tehdit oluşturmaktadır (Mohsen, 2011).
Her ülkede sanayileşme sürecinde iç nüfus hareketleri (göçler) ile karşılaşılmaktadır. Bu olayın sonucunda kırsal alanlar genç ve dinamik nüfus kaybına uğrarken, kentler de suni olarak büyümektedir (Bajema,2002). Birçok ülkede kentler kırsaldan gelenlere yetecek alt yapı ve istihdam olanakları sunamadığı gibi, kentliler mevcut kıt imkânları yeni gelenlerle paylaşmak zorunda kalmaktadırlar. Bu ise bir yandan kırsal kesimde üretim ve gelirin azalması, diğer yandan kent yaşamının kalitesinin düşmesi gibi iki yönlü olumsuzluğa neden olmaktadır.
Kırsalda doğup büyüyen çiftçilik vasfı olan 18-30 yaş arasındaki köylülerin kentlere göçü, buna karşın yıllar önce göç etmiş şehirde büyümüş çiftçilik vasfı olmayan köy özlemiyle köyüne dönüş yapan 50-70 yaş arası nüfus ise hızlı bir artış göstermektedir (Ommani, 2006). Bu durum göç oranlarının yüksek çıkmasını engelleyen bir durumdur. Çiftçilikte kalifiye olmuş neslin köyden uzaklaşması buna karşın tarımdan yıllar boyu uzak kalmış neslin kırsala dönmesi çiftçilik mesleğinin ortadan kalkması, tarımın verimsizleşmesi gibi tehditler oluşturmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini oluşturan birincil veriler, Akhisar ilçesi köylerinde (toplam 30 köy) yaşayan 18-25 yaş arası oransal örnek hacmi yaklaşımı ile belirlenen ve basit tesadüfi örnekleme ile seçilen 100 gençle yüz yüze anket yolu ile elde edilmiştir. Araştırmanın alan çalışmasına ilişkin örneklemenin seçilmesi aşamasında Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Akhisar İlçe Müdürlüğü ile

*Bu çalışma TÜBİTAK 2209/A "Üniversite Öğrencileri Yurt İçi Araştırma Projeleri Destekleme Programı" kapsamında desteklenmiştir.

İlçe Ziraat Odası yetkilileri, Köy Muhtarları ve Köy tarım danışmanları ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler yoluyla araştırma yöresi ve nüfus kayıtları hakkında bilgiler alınmıştır. Akhisar ilçesine bağlı 86 köyden olanaklar dikkate alınarak 30 köy, toplam 86 köyün sosyo-ekonomik özelliklerini temsil edecek şekilde belirlenmiştir. Araştırma kapsamına giren köylerin nüfus ortalaması 510 kişidir. Ortalama hane sayısı 180,4 olup 15 köy ovada,7 köy dağda, 8 köy yamaçta bulunmaktadır. Ayrıca bu köylerin 14 ü orman dışı, 8'i orman içi, 8'i orman kenarında konumlanmaktadır. 18 köyde işletmelerin tamamında, 4 köyde bazı işletmelerde sulama yapılmakla beraber, 8 köyde işletmelerin hiçbirinde sulama yapılmamaktadır. Köylerin Akhisar ilçe merkezine ortalama uzaklığı 17 km; Manisa merkeze uzaklığı ise ortalama 65,7 km'dir.
Araştırmada yararlanılan ikincil veriler ise, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), FAO, Avrupa Birliği Komisyon Raporları, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD) raporları, konu ile ilgili araştırma ve makalelerden elde edilmiştir.

2.2. Verilerin Analizinde İzlenen Yöntem

Araştırmanın amaçlarına ulaşmak üzere basit tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, çiftçilerin kırsal yaşantı ve çiftçilik mesleğine bakış açılarında etkili olan algıları belirlemek amacıyla Puan Durumu Analizi (PSA) kullanılmıştır. Çiftçilerin çiftçiliğe devam etme kararlarını etkileyen algıların önceliğini belirlemek amacıyla da En İyi – En Kötü Analizi uygulanmıştır. Ayrıca, kırsalda gençlerin çiftçilik yapma/yapmama olasılığını etkileyen faktörlerin hangilerinin daha önemli olduğunu belirlemek amacıyla lojistik regresyon modelinden yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamına giren gençlerin sosyo-ekonomik özellikleri ile çiftçiliğe başlama/devam etme istekliliği, gençlerin kırsal ve kent yaşamına ilişkin görüşleri, gençlerin tarımsal faaliyetlere katılma düzeyi ve çiftçiliğe devam etme kararlarına etki eden faktörlere ilişkin araştırma bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Kapsamına Giren Gençlerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Araştırma kapsamına giren gençlerin yaş ortalaması 22,8'dir. Araştırma kapsamına giren gençlerin %84'ü lise mezunudur. Ortalama eğitim yılı ise 10,9 dur. Akhisar köylerinin ortalama eğitim yılı 5,6 olarak saptanmıştır. Araştırma kapsamına giren gençlerin %52'si şu anda çiftçilikle uğraşmaktadır. Görüşülen gençlerin %18'i üniversite öğrencisi, %30'u ise esnaflık veya ücretli olarak çalışmaktadır. Araştırma kapsamına giren gençlerin hane büyüklüğü 5 kişi olup ailelerinde yaklaşık olarak ortalama 3 kişi tarımda çalışmaktadır. Gençlerin ait olduğu ailelerden tarım dışı geliri olanların oranı %47,4'dür.
Araştırma kapsamına giren gençlerin ait olduğu işletmelerin % 79'u 50 dekarın altında arazi işlemektedirler. Araştırma kapsamında görüşülen iki gencin ait olduğu işletmelerde sadece hayvancılık faaliyeti yapılmaktadır. 98 gencin ait olduğu işletmelerin işlenen arazi büyüklüğü ortalaması 41,5 dekardır. Araştırma kapsamına giren gençlerin ait olduğu işletmelerin % 29'u hayvancılık ile uğraşmaktadır. Hayvancılık ile uğraşanların %34'ü süt, %17 si besi sığırcılığı yapmaktadır. % 41'i küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, %7 si ise kanatlı yetiştiriciliği ile uğraşmaktadır. Araştırma kapsamına giren gençlerin ait olduğu işletmelerin % 45'inde zeytin tarımı,% 19,5'inde sanayi bitkileri (pamuk, tütün, salçalık domates, biber ve turşuluk hıyar), % 16,4'ünde mısır, %10,9'unda buğday ve yem bitkileri tarımı yapılmaktadır.

3.2. Araştırma Kapsamına Giren Gençlerin Çiftçiliğe Başlama/Devam Etme Durumları

Araştırma kapsamına giren gençlerin %56'sı çiftçilik mesleğine başlama/ devam etmek istemekte, %44'ü ise çiftçilik mesleğine başlama/devam etmek istememektedir. Çiftçilik mesleğine devam etmek isteyenlerin çoğunluğu (%68,8) ilköğretim mezunudur. Araştırma kapsamına giren ve gençlerden çiftçilik mesleğiyle uğraşanların %71'i çiftçiliğe devam etmek isterken öğrenci ve çalışanlarda bu rakam % 33'lerde kalmaktadır.

Araştırma kapsamına giren gençlerden çiftçiliğe devam etmek isteyenlerin ait oldukları işletmelerde işlenen ortalama arazi 49 dekar, çiftçiliğe devam etmek istemeyenlerin ait oldukları işletmelerde işlenen ortalama arazi 31 dekardır.

3.3. Araştırma Kapsamına Giren Gençlerin Tarımsal Faaliyetlere ve İşletme İle İlgili Alınan KararlaraKatılma Düzeyleri

Araştırma kapsamına giren gençlerin tamamı tarımsal işlerde çalışmaktadır. Gençlerin %33'ü, 50 günün altında tarımsal işlerde çalışmaktadır. Ortalama çalışılan gün sayısı 107,5'dir. En az 7 gün en fazla 357 gün çalışan gencin olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamına giren gençlerin %90'ı toprak işlemede çalışmaktadır. Toprak işlemede çalışılan iş günü sayısı ortalama 32,8'dir. Araştırma kapsamına giren gençlerin %80'i hasat işine katılmakta olup hasat işinde ortalama 17,1 gün çalışmaktadırlar. Araştırma kapsamına giren gençlerin %77'si ilaçlama işinde çalışmaktadır. İlaçlamada ortalama çalışılan gün sayısı 12,3'tür. Araştırma kapsamına giren gençlerin %74'ü, gübreleme işinde çalışmaktadır. Gübre işinde çalıştıkları gün sayısı ortalama 9,5'tir. Araştırma kapsamına giren gençlerin % 71'i sulama işine katılmaktadır. Sulama işinde çalıştıkları iş günü sayısı ortalama 23,1'dir. Araştırma kapsamına giren gençlerin %40'ı pazarlama işinde çalışmaktadır. Gençlerin pazarlama amacıyla çalıştıkları işgünü ortalaması 7,7'dir. Gençlerin %15'i hayvancılık faaliyetlerine katılmakta olup, bu gençlerin hayvancılık faaliyetlerinde çalıştıkları ortalama iş günü 183,3'dür.

Araştırma kapsamına giren gençlerden çiftçiliğe devam etmek isteyenlerin %42,9'u üretim kararlarına büyük ölçüde katıldığını, çiftçiliğe devam etmek istemeyenlerin %43,2'si kararlarda hiçbir katkılarının olmadığını belirtmişlerdir. Çiftçiliğe devam etmek isteyen gençlerin %51,8'i ürünün kime/nereye satılacağı konusunda kararlara büyük ölçüde katılırken, çiftçiliğe devam etmek istemeyenlerin %54,5'i pazarlama kararı verirken hiçbir katkısı bulunmadığını belirtmiştir. Elde edilen gelirin harcanma kararında ise gençlerin %31'i orta derece katılıyorum cevabı vermiştir.

Araştırma kapsamına giren gençlerin %20'sinin işletmede ne üretileceği kararlarına katkısı yok iken %13'ü kararlara kesinlikle katılmaktadırlar. Çiftçiliğe devam etmek isteyenlerin %43'ü büyük ölçüde işletmede ne üretileceği kararlarına katılırken, çiftçiliğe devam etmek istemeyenlerin %43'ünün kararlarda hiçbir katkısı olmadığı saptanmıştır.

Araştırma kapsamına giren gençlerin %35'inin ürünün nereye/kime satılacağına karar verme aşamasında kararlara katkısı bulunmamakla beraber %16'sı kararlara kesinlikle katılmaktadır. Çiftçiliğe devam etmek isteyenlerin %16'sının kararlara büyük ölçüde katıldığı gözlemlenmiştir. Çiftçiliğe devam etmek istemeyenlerin ise %24'ü kararlarda hiçbir katkısı bulunmamaktadır.

Araştırma kapsamına giren gençlerin %31'i elde edilen gelirin harcanması konusundaki kararlara orta derece katılmaktadır. Çiftçiliğe devam etmek isteyenlerin ise %16'sı devam etmek istemeyenlerin ise %15'kararlara orta derece katılmaktadır.

3.4. Araştırma Kapsamına Giren Gençlerin Tarımsal Üretim İle İlgili Farkındalıkları

Araştırma kapsamına giren gençlerin %72'si "tarım ülke ekonomi açısından önemlidir" görüşüne kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir.

Araştırma kapsamına giren gençlerin %57'si "tarımsal üretimi büyük şirketler yapmalıdır" görüşüne kesinlikle katılmazken, %74'ü "tarımsal üretimi yerel çiftçiler yapmalıdır" görüşüne kesinlikle katılmaktadırlar.

Araştırma kapsamına giren gençlerin %83'ü köylerinde mevcut tarımsal sorunlara ilişkin görüş bildirmiştir. Tarımsal sorunlardan zeytinlerde kuruma ve kanser %26 oranında genç tarafından köylerde belirlenen en önemli tarımsal sorun olarak ifade edilmiştir. Bu sorun köy muhtarları tarafından da en önemli sorun olarak belirtilmiştir.

Araştırma kapsamına giren gençlerin çiftçiliğe devam etme kararlarını etkileyen bakış açıları PSA (Puan Durumu Analizi) ile belirlenmiştir. Analizde çiftçilerin çiftçilik mesleğine yönelik algıları incelenmiş ve çiftçiliğe devam konusunda karar verirken etkili olan görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Gençlerin çiftçilik mesleğine ilişkin algılarını ortaya koyan 21 ifade katılım düzeyleri önem derecelerine göre sıralanmıştır (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4 : Araştırma Kapsamına Giren Gençlerin Çiftçiliğe Yaklaşımları
(1: Kesinlikle katılmıyorum 2: Biraz 3: Orta derecede 4: Büyük ölçüde 5:Kesinlikle Katılıyorum

Çiftçilik ve Kırsal Yaşantıya Bakış Açıları	**Puan**	**Ortalama**	**Sıralama**	**%**
Çiftçilerin toplumda saygı görmesi önemlidir	477	4,8	1	95,4
Çiftçinin kendi yaşam kalitesini yükseltmesi önemlidir	453	4,5	2	90,6
Eğitim çiftçilikte önemlidir.	451	4,5	3	90,2
Çiftçiliğin dışında diğer becerilere sahip olmak önemlidir	431	4,3	4	86,2
Çiftçilik iyi yönetilmesi gereken bir iştir	426	4,3	5	85,2
Kırsalda sosyal yaşantı olması önemlidir	425	4,2	6	85
Çiftçilik gurur duyulacak bir iştir.	416	4,2	7	83,2
Çiftçiler kendi iş yerlerinin yöneticisidir	413	4,1	8	82,6
Çiftçilik, işleri kendi tarzınıza uygun olarak yapabileceğiniz bir iştir.	412	4,1	9	82,4
Gezmeye arkadaşlarımla zaman geçirmeye vakit kalması önemlidir.	409	4,0	10	81,8
Kırsalda tarım dışı iş olması önemlidir	402	4,0	11	80,4
Çiftçilik bir meslektir.	382	3,8	12	76,4
Şehirde yaşamanın avantajları vardır.	345	3,5	13	69
Şehirde yaşamanın dezavantajları vardır.	333	3,3	14	66,6
Köy yaşantısının zorlukları vardır.	318	3,1	15	63,6
Şehirde yaşamayı düşünmüyorum.	311	3,1	16	62,2
Çiftçiler, çiftçilikten keyif alırlar.	282	2,8	17	56,4
Toplumlarda çiftçiler önemli bir yere sahiptir	268	2,7	18	53,6
Çiftçilik sürekli geçimimi sağlayacak bir meslektir.	264	2,6	19	52,8
Çiftçilik tatmin edici bir iştir.	254	2,5	20	50,8

Gençlerin çiftçilik mesleği ve kırsal alana ilişkin görüşleri 21 ifade ile açıklanmaya çalışılmış ve çiftçilerin toplumda saygı görmesi önemlidir ifadesi ortalama 4,8 puanla birinci, çiftçinin kendi yaşam kalitesini yükseltmesi önemlidir ifadesi ortalama 4,5 puanla ikinci, eğitim çiftçilikte önemlidir ifadesi ise ortalama 4,5 puan ile 3.sırada gelmektedir. Çiftçilik tatmin edici bir iştir ifadesi ortalama 2,5 puan ile yirmi birinci sırada, çiftçilik sürekli geçimimi sağlayacak bir meslektir ifadesi 2,6 puan ile yirminci, toplumda çiftçiler önemli bir yere sahiptir ifadesi 2,7 puanla on dokuzuncu sıradadır.
Gençlerin aile ile ilişkilerine yönelik hususlar 6 ifade ile açıklanmaya çalışılmış ve aileden sorumluluk almak önemlidir ifadesi ortalama 4,5 ile birinci, ailenin toprağı sevdirmesi önemlidir ifadesi ortalama 3,8 ile ikinci sırada, ailemin çiftçi olmamı istemesi önemlidir ifadesi üçüncü sırada gelmektedir. Ailem için tarımı sürdürmem önemlidir ifadesi ortalama 3 puan ile dördüncü sırada, gençler çiftçiliğe teşvik edilmemeli ifadesi ortalama 2,6 puanla 5.sırada, gençler çiftçilik yapma konusunda ailesinden destek görmektedir ifadesi ortalama 2,4 puanla 6.sırada gelmektedir.
Gençlerin çiftçilik mesleğine devam kararını etkileyecek görüşlere katılım düzeyi 12 soruyla açıklanmıştır. Sabit gelirinin olmasını ister misin sorusuna katılım düzeyi ortalama 4,8 puan ile birinci, kırsaldaki gençler şehirdeki gençlere özeniyor mu sorusuna katılım düzeyi ortalama 3,5 puan ile ikinci, sıradadır. Devletin genç çiftçilere yönelik politikalarından haberdar mısın sorusuna katılım düzeyi ortalama 2 puan ile on ikinci, ailen çiftçi olmanı istiyor mu sorusuna katılım düzeyi 2,4 puan ile on birinci sıradadır.
Araştırma kapsamına giren gençlerin kırsal alana göre şehir yaşantısı zorluklarına bakış açılarında pahalı yaşam ortalama 4,5 puan ile birinci sırada gelmekte, iş koşullarının ağırlığı ise ortalama 2,5

puan ile en az zor gelen husus olmuştur. Çiftçilik mesleğinin sürdürülmesi için alınacak önlemlerden tarımsal ürünlerin pazarlama koşullarının iyileştirilmesi ortalama 4,7 puan ile birinci sırada, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ise ortalama 3,1 puan ile en az puanı alan husus olarak belirlenmiştir.
Araştırma kapsamına giren gençlerin çiftçiliğe başlaması/ devam etmesi için uygulanabilecek veya uygulanan politikalardan tarımsal desteklerin artması ortalama 4,8 puan ile birinci, uygun koşullarda yatırım kredisi verilmesi ortalama 3,9 puan ile dördüncü sırada gelmektedir. Bakanlığın verdiği/verebileceği eğitimlerde verilen desteklerden yararlanma eğitimi ortalama 4,6 puan ile birinci sırada, girdi kullanımına yönelik eğitim ise ortalama 3,3 puan ile beşinci sırada gelmektedir. Kırsal alanda gelişmesini istedikleri sosyal koşullarda ise tarımsal eğitim ve seminerlerin düzenlenmesi ortalama 4,1 puan ile birinci sırada, panayır, şenlik vb. sıkça düzenlenmesi ortalama 2,8 puan ile en az istenilen faaliyet olarak belirlenmiştir. Gençlerin internet ve cep telefonu kullanımında sohbet ortalama 4,02 puan ile en önemli, oyun ise ortalama 2,8 puan ile en önemsiz amaç olarak belirlenmiştir.
Araştırma kapsamına giren gençlerin en iyi-en kötü analizine göre şehrin sağlık hizmetlerine kolay erişim şehrin en çekici özelliği, sosyal çevre ise şehrin en az çekici özelliği olarak belirlenmiştir. Gençler tarafından kırsal yaşantının en iyi özelliği ucuz yaşam, en az çekici özelliği ise taze ürün olarak belirlenmiştir (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5: Araştırma Kapsamına Giren Gençlerin Şehri Cazip Kılan En Önemli En Önemsiz Özellik Analizi

	En iyi	**En kötü**	**En İyi- En Kötü**	**En İyi/En Kötü**	**Sıralama**
Sağlık hizmetlerine kolay erişim	12	4	8	1,7	1
İş olanakları	30	12	18	1,6	2
Eğitim olanakları	16	8	8	1,4	3
Daha iyi yaşam kalitesi	24	16	8	1,2	4
Sosyal olanak	9	18	-9	0,7	5
Sosyal çevre	9	42	-33	0,5	6

Araştırma kapsamına giren gençler, çiftçiliği istememelerindeki en önemli faktör olarak gelir düzeyinin düşük olmasını, en az önemli faktör olarak kırsal alanda yaşam koşullarını belirtmişlerdir. Çiftçilik mesleğinin sürdürülmesi için en önemli faktör olarak tarımsal ürünlerin pazarlama olanakları, en önemsiz faktör olarak köy sosyal koşullarının geliştirilmesi olarak ifade etmişlerdir.
Logit model ile çiftçiliğe devam etme kararını etkileyen en önemli faktörler olarak eğitim yılı, ailenin tarım dışı gelirinin olması, arazi büyüklüğü, tarımsal gelirde hayvancılık payının oranı, aileden sorumluluk alma, tarımda çalışan aile birey sayısı, aileden alınan çiftçilik eğitimi, tarımsal işlerde çalışılan iş günü, aileden çiftçilik konusunda destek alma ve köylerin il merkezine uzaklığı belirlenmiştir. Logit modele göre eğitim yılı, ailenin tarım dışı geliri, ailede tarımda çalışan birey sayısı, tarım işletmesinde çalışılan gün sayısı, arazi büyüklüğü, tarımsal gelirde hayvancılığın payı, aileden alınan sorumluluk, çiftçilik eğitimi, çiftçilik için destek arttıkça ve gençlerin bulundukları köylerin il merkezine uzaklığı azaldıkça çiftçiliğe başlama/devam kararı olasılığı artmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre;

- Farklı ülkelerde de uygulanan ve başarılı olan, yaş sınırı ve eğitim şartıyla arazi edindirme amacıyla uygun koşullarda arazi kredisinin ve tarımsal gelirde hayvancılığın payını artırmaya yönelik hayvancılık kredilerinin verilmesi,

- Pazara ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi, pazarlama koşullarının geliştirilmesi ve genç çiftçilerin örgütlenmesine yönelik desteklemeler ve eğitimin verilmesi, gençlerin üretim ve pazarlama kararlarına katılımının sağlanması ve gençlere yönelik pazarlama konusunda eğitim programlarının düzenlenmesi
- Tarımın modernizasyonu ile çalışma koşullarının iyileştirilmesi, bu amaçla kredi olanaklarının geliştirilmesi,
- Kırsalda yaşayan ailelere yapılabilecek çeşitli yayım faaliyetleri ile çocuklarına sorumluluk verme çiftçiliği sevdirme, destek olma gibi konularda yönlendirme,
- Kırsalda gençlere yönelik yapılacak çeşitli eğitim programlarında başarılı olanlara sertifika verilerek eğitim programlarına katılımın teşvik edilmesi,
- Tarımsal desteklerden yararlanmaya ilişkin koşulların farkındalığını /bilinirliğini artırmaya yönelik eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi,
- Kırsal alanlarda, sosyal altyapıyı iyileştirme amacıyla, eğitim, sağlık ve iletişim gibi hizmetlere kolay ulaşım olanaklarının sağlanması,
- Çiftçiliğin, toplum içerisinde hak ettiği değere ulaştırılmasının sağlanması amacıyla, toplumun tümüne tarım bilinci sağlamaya yönelik örgün eğitim programları içerisinde tarım dersinin yer alması, gençlerin tarıma devam etmesi veya başlaması için ve tarımın sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir.

Kaynaklar

Bajema, D. H; Miller, W. W and Williams, D. L. 2002, "Aspirations of Rural Youths", Journal of Agricultural Education, 43 (3): 61-71. http://ageconsearch.umn.edu/ (Erişim Haziran 2013)

Er C. 2013, "Tarım Gençlere Sevdirilmeli" Hasad Dergisi 114-126.

Mosaee M., Ommani A. 2011, " Assessment the Socio-economic Factors Affecting Rural Youth Attitude to Occupation in Agricultural (Case of Kohgiluyeh and Boyer- Ahmad Province, Iran)", International Journal of Agricultural Management & Development (IJAMAD), 1(1), 15-19. http://ageconsearch.umn.edu/ (Erişim Haziran 2013)

Ommani, A. R. 2006, "Job establish for rural youths", Dahati Magaxine, N.4, Tahran-İran.

Aile Çiftliği Gençlerinin Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme: Tokat Merkez İlçe Örneği

Esen ORUÇ[1] **Demet DEVİREN[2]**
[1]GOÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,esen.orucbuyukbay@gop.edu.tr
[2]GOÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,dvrndmt@gmail.com

Özet
Okuma alışkanlığı, okuma eyleminin sürekli, düzenli ve eleştirel olarak sürdürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bugün bilgi edinme ve kendini geliştirme, teknolojik gelişme ve ilgili trendlere bağlı olarak belirgin şekilde form değiştirmiştir. Ancak okuma alışkanlığı hem yeni trendlerin içinde yerini bulmuş, hem de teknolojiden bağımsız olarak farklı değerini de korumuştur. Türkiye'de okuma alışkanlığının gelişmiş ülkelere göre sınırlı kaldığı gerek bilimsel gerekse aktüel nitelikli kaynaklarda ifade edilmektedir. Bugün teknolojinin bu alışkanlığın sınırlarını daha da daraltığı, bir rakip ve tehdit oluşturduğu bilinmektedir. Hem okuma alışkanlığı hem de teknoloji genç nesilde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Genç insanlarda okuma alışkanlığı daha büyük bir iz ve farklılık oluştururken, teknoloji kullanımı da genç bireylerin hayatında daha hızlı ve daha fazla yer bulmaktadır. Kırsal alandaki nüfusun kalkınmasında genç insan kaynağının geliştirilmesi, bunda da okuma alışkanlığının edindirilmesi, merkez noktalardadır. Bu araştırmada Tokat ili Merkez İlçede, aile çiftliği şeklinde tarımsal üreticilik yapan işletmelerde yaşayan 15-24 yaş arası gençlerin okuma alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Örnek çalışmasında öncelikle gayeli olarak köyler seçilmiş, daha sonra bu köylerde belirlenen yaş aralığındaki gençler tespit edilmiştir. Oluşturulan ana popülasyondan örnek sayısı belirlenmiş ve hazırlanan anket formlarına bağlı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler basit yüzde oranları yolu ile yorumlanmaya çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Okuma Alışkanlığı, Aile Çiftliği, Kırsal Gençlik

1.Giriş

Kırsal alan gençliği, nüfusun özel önem verilmeyi gerektiren bir kesimidir. Bunun çok sayıdaki gerekçelerinden bazıları, kırsal alan genç nüfusundaki azalış, bu nüfusun topluma kazandırdığı dinamizm, kırsal toplum ve tarımsal üretimin şekillenmesindeki payına düşen potansiyel, bugüne kadar ihmal edilmişliği ve kentteki akranlarına kıyasla mahrumiyetleri, dezavantajlı gruplardan biri olarak gelişmiş ülkelerde koyulduğu özel statü şeklinde sıralanabilir. Genç nüfus kırsal alan ve ülke için çok değerli bir insan kaynağı olma özelliğine sahiptir. Bu kaynağın niteliklerinin arttırılmasında eğitim ilk sıradaki araçtır. Eğitimle de bağlantılı bir başka araç okuma alışkanlığıdır.

Okuma alışkanlığı, "Bireyin bir gereksinim ve zevk kaynağı olarak algılaması sonucu okuma eylemini yaşam boyu, sürekli, düzenli ve eleştirel bir biçimde gerçekleştirmesidir" şeklinde tanımlanmaktadır (Odabaş ve ark., 2008; Yılmaz,1993). Okumak, doğduğu andan itibaren birçok eğitim süreci geçiren insan için en kolay ve en etkili öğrenme yolu olarak değerlendirilmektedir (Karaşahin, 2009). Kaynaklara göre okuma gelişmiş ülkelerde daha yaygındır alışkanlıktır ve bu alışkanlık gelişmişlikle doğru orantılıdır. Türkiye'de ise bu alışkanlığın gelişmiş ülkelere göre çok sınırlı olduğu görülmektedir. Okuma alışkanlığının, özellikle bilişim teknolojileri ve medya araçlarının etkisiyle giderek azaldığı da yine çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir (Ateş ve Şahin, 2014; Can ve ark., 2010; Karaşahin, 2009, Odabaş ve ark., 2008; Yılmaz, 1998; Yılmaz 1993).

Bu araştırmada Tokat ili Merkez İlçede, aile çiftliği şeklinde tarımsal üreticilik yapan işletmelerde yaşayan 15-24 yaş arası gençlerin okuma alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, Tokat İli İlçelerine bağlı köylerde yaşayan 15-25 yaş arası toplam 140 genç ile görüşülmüş ve anket çalışması sonucu elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini 15-25 yaş aralığındaki Tokat İli kırsal alanında yaşayan gençler ile yapılan anket çalışması verileri oluşturmaktadır. Örnekleme çalışmasında öncelikle Tokat Merkez İlçeye bağlı 105 köyden gayeli olarak %10'u ile çalışılmaya karar verilmiştir. Bu şekilde belirlenen 10 köyün muhtarları ve bazı ileri gelenleri ile görüşülerek, köylerdeki 15-25 yaş arası gençlerin yaklaşık sayıları belirlenmiştir. Örneğe alınan on köyde 15-25 yaş grubunda yaklaşık olarak toplam 560 genç bulunduğu tespit edilmiştir. Belirlenen bu ana popülasyondan yine gayeli olarak %25'i ile çalışılmaya

karar verilmiş ve örnek hacmi olarak 140 sayısına ulaşılmıştır. Anket çalışması elde edilen sonuçlar, çizelgelere aktarılmış ve basit yüzde hesaplarıyla değerlendirilerek yorumlanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında görüşülen çocukların %45.0'i erkek, %55.0'i kızdır. Gençlerin okul durumları Çizelge 3.1'de verilmiştir. Ankete katılan gençlerin % 57.1'i eğitimine devam ediyorken, %27.9'u eğitimini tamamlamış ve % 15.0'lik kısmı eğitimini yarıda bırakmıştır. Eğitimini yarıda bırakanların %57.1'inin ortaokuldan, %42.9'unun ise liseden sonra örgün eğitim sürecinden ayrıldığı belirlenmiştir. Eğitim sürecini tamamlanmış olarak değerlendirenlerin ise (%27.8'lik bölüm), %7.7'si ilkokul, %30.8'i ortaokul, %30.8'i lise, %20.5'i yüksekokul ve %10.2'si fakülte mezunudur. Bu durumda eğitim sürecini tamamladığını belirten gençlerin bir kısmı da aslında eğitim sürecinden ayrılmış durumdadır. Özellikle eğitimini tamamladığını söyleyenlerin arasında ilkokul mezunlarının olması dikkat çekicidir. Ankete katılan gençler genel olarak değerlendirildiğinde, çoğunluğun ortaokul (%43.6) ve lise (%35.7) mezunlarından oluştuğu görülmektedir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. Ankete katılan gençlerin okul ve en son mezun olduğu okul durumu

	Frekans	**(%)**
Devam ediyor	80	57.1
Tamamladı	39	27.9
Yarıda bıraktı	21	15.0
Toplam	140	100.0
En Son Mezun Olduğu Okul	**Frekans**	**(%)**
İlkokul	4	2.8
Ortaokul	61	43.6
Lise	50	35.7
Yüksekokul	11	7.9
Fakülte	14	10.0
Toplam	140	100.00

Araştırma sonuçlarına göre, gençlerin %58.6'sı çekirdek, %41.4'ü geniş ailelerde yaşamaktadır. Ailelerdeki ortalama birey sayısı yaklaşık 6'dır (5.6).

Gençlerin annelerinin yarsısı (%50.0) ve babaların yarıya yakın kısmı (%47.1) ilkokul mezunudur. Okur-yazar oranı annelerde, ortaokul, lise ve üniversite mezunu oranları babalarda daha yüksektir. Üniversite mezunu oranı genel olarak düşüktür (Çizelge 3.2.)

Çizelge 3.2 Ankete katılan gençlerin anne ve babalarının eğitim düzeyi

Eğitim düzeyi	**Anne**		**Baba**	
	Frekans	**(%)**	**Frekans**	**(%)**
Okuryazar	31	22.1	12	8.6
İlkokul	70	50.0	66	47.1
Ortaokul	24	17.1	30	21.4
Lise	10	7.1	26	18.6
Yüksekokul	5	3.6	6	4.3
Toplam	140	100.0	140	100.0

Ailelerin gelirleriyle iki farklı şekilde soru yöneltilmiştir. Birinde aylık gelir miktarını (TL olarak) belirtmeleri, diğerinde ise ailelerinin gelir düzeyinin çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi şeklinde sınıflandırmaları istenmiştir. Sayısal olarak elde edilen gelir değerleri sağlıklı olmamış, cevap veremeyen gençler olmuştur. Bu nedenle değerlendirme nitel veri üzerinden yapılmıştır. Gençler genelde gelir düzeylerinin orta (%48.6) ya da iyi (%39.3) düzeyde olduğunu belirmişlerdir. Burada değerlendirme kriteri elbette bulundukları çevredir ve kısal alanda aile çiftlikleri şeklindeki işletmeler

arsında iyi ya da orta düzey gelirli ailelerden söz edilmektedir. Gelir düzeyini çok iyi (%2.1), kötü (%9.3) ve çok kötü (%0.7) olarak değerlendirenlerin oranı düşüktür.
Görüşülen gençler ve aileleriyle ilgili genel bir profil oluşturulduktan sonra okuma alışkanlıklarıyla ilgili değerlendirmeler ele alınmıştır. Ankete katılan gençlerin %59.3'ü okuma alışkanlığı olduğunu, %40.7'si olmadığını belirtmiştir. Okuma alışkanlığı olduğunu belirten gençlerin %67.5'i kız, %32.53'ü erkektir. Okuma alışkanlığı kızlarda neredeyse iki kat daha yaygındır.
Okuma alışkanlığı olanlarda bu alışkanlığın düzeyi ve niteliği ile ilgili belirlemeler Çizelge 3.4'de yer almaktadır. Alışkanlığım var diyen gençlerin %54.2'si sadece dikkatini çeken şeyleri okuduğunu ifade etmiştir. Bu ifade, ilgi çeken bir materyale rastlandığında sınırlı düzeyde bir okuma alışkanlığını ifade etmektedir. Bu seçeneği, %30.1 oranıyla "Okumayı severim, ama düzenli alışkanlığım yok" takip etmektedir. Düzenli okuma alışkanlığı olan ve çok okuyan gençlerin oranı ise, okuma alışkanlığım var diyenler arasında %15.7, gençlerin tamamı arasında ise %9.3'tür. Bu sonuca göre görüşülen her 10 gençten ancak birinin iyi düzeyde okuma alışkanlığı vardır (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 Ankete katılan gençlerin okuma alışkanlıkları

Okuma alışkanlığı var mı ?	**Frekans**	**(%)**
Evet	83	59.3
Hayır	57	40.7
Toplam	140	100.0
Okuma alışkanlığı varsa düzeyi ya da niteliği;	**Frekans**	**(%)**
Yalnızca dikkatimi çeken şeyleri okurum	45	54.2
Okumayı severim ama düzemli alışkanlığım yok	25	30.1
Düzenli okuma alışkanlığım var	11	13.3
Çok fazla okurum	2	2.4
Toplam	83	100.0
Okuma alışkanlığı yoksa nedeni;	**Frekans**	**(%)**
Okuduklarımdan hoşlanmadığım ya da zevk almadığım için	17	29.8
Bilmiyorum zevk için bir şeyler okumayı hiç denemedim	15	26.4
Zaman kaybı olduğunu düşündüğüm için	10	17.5
Çevremdeki insanlarda ve ailemde görmediğim için	10	17.5
Yararsız ve gereksiz bir şey olduğunu düşündüğüm için	4	7.0
Okuduklarımı anlamadığım ve hayatla ilişkilendiremediğim için	1	1.8
Toplam	57	100.0

Okuma alışkanlığının olmayışı ile ilgili en yüksek oranı (%29.8) alan neden, önceki okuma deneyimlerinden zevkli gelmemesidir. %26.4 Oranında bir bölüm ise, eğlence amaçlı okumayı hiç denemediğini ifade etmiştir. Zaman kaybı olduğunu düşünme, çevresinde görmemiş olma, yararsız ve gereksiz bulma da, gençler için bu alışkanlığın edinilmemiş olmasının diğer gerekçeleridir.
Okuma alışkanlığının olmadığını belirtenlerin %28,1'i bunun eksikliğini hiç hissetmediğini, %33,3'ü nadiren, %24,6'sı bazen, geriye kalan %14,0'ü genellikle ve çoğu zaman hissettiklerini belirtmiştir. Okuma alışkanlığının olmamasının eksikliğini hisseden gençlerin bununla ilgili yaşadığı en önemli sıkıntılar, toplum içinde kendini ifade etmede zorluk, kardeşlerinin ödevlerinde yardımcı olamama ve daha akıcı bir şekilde konuşamama şeklinde ifade edilmiştir.
Çizelge 3.4'de, okuma alışkanlığı olanların bunu kazanmalarındaki en etkili faktörler yer almaktadır. Bir bireyin okuma alışkanlığı kazanmasında birden fazla faktör etkili olabilir. Ancak görüşülen gençler için bunlardan hangisinin en önemli olduğunu belirlemek için tek tercih yapmaları istenmiştir. Okul ve kendi eğilimim seçeneklerinden her biri %32.5 oranlarıyla birinci sırayı almıştır.Aile %15.7 oranıyla üçüncü, arkadaşlar yaklaşık bir oranla dördüncü sıradadır. "Ailede sizden başka okuma alışkanlığı olan var mı?" sorusuna %73.5 evet yanıtı verilmiştir. Bu sonuç ailenin, gençlerin farkında olduklarından daha etkili bir faktör olduğunu düşündürmektedir. %26.5'İnin ise ailesinin diğer bireylerinde okuma alışkanlığının olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 3.4. Okuma alışkanlığı olan gençlere bu alışkanlığı kazandıran en önemli etken

Etkili faktörler	**Frekans**	**(%)**
Okul	27	32.5
Kendi eğilimim	27	32.5
Aile	13	15.7
Arkadaş	12	14.5
Yazılı medya araçları	3	3.6
TV	1	1.2
Toplam	83	100,0

Okuma alışkanlığı olan gençlerin okuduğu materyaller arsında %89.2 ile kitap ilk sıradadır. Gazete okuma alışkanlığı olan gençler %30.1'i, dergi okuyanlar %18.1'i oranındadır (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5. Okuma alışkanlığı olan gençlerin okudukları materyaller

	Frekans	**(%)**
Kitap	74	89.2
Gazete	25	30.1
Dergi	15	18.1
Diğer	3	3.6
Toplam	83	*

* Birden fazla seçenek kullanıldığı için toplam yüzü aşmaktadır.

Okuma alışkanlığı olan gençlerden hiç biri "Kitap okumayı sever misiniz?" sorusuna hayır yanıtını vermemiştir. Ancak, %77.1'i çok sevdiğini, %13.3'ü ilgisini çeken kitapları okuduğunu ve %9.6'sı ise kitap okumaktan sınırlı ölçüde hoşlandığını belirtmiştir. "En son ne zaman bir kitap okudunuz?" sorusunu, %4.8 bugünlerde, %74.7 birkaç hafta önce, %14.5 bir kaç ay önce ve %6.0 daha uzun zaman önce şeklinde cevaplamıştır. Bu sonuç, kitap okumanın küçük bir oran için (%4.8) tam bir süreklilik gösterdiği izlenimini yaratmaktadır.

Kitap okuyan gençler en fazla roman-hikaye (%79.5) türü kitaplar okumaktadırlar. Bunun dışında, %14.5'i makale-deneme, %13.3'ü siyaset-tarih, %12.0'si şiir, %9.6'sı psikoloji, %9,6'sı din, %3.6'sı felsefe, %2.4'ü sosyoloji içerikli kitaplar okumaktadırlar. Makale-deneme okuyan gençlerin daha çok üniversite öğrencisi ya da mezunu olduğu saptanmıştır. Yerli ve yabancı yazar ayırımı yapıp yapmadıkları sorulmuş, %45.8 Türk, %18.1 yabancı yazarları özellikle tercih ettiğini, %36.1 ise ayırım yapmayıp hepsini okuduğunu belirtmiştir.

Okuma alışkanlığı olan gençlerin çoğunluğu (%75.9) kitap temin etmekte zorlanmadığı belirtmiştir. Bu gençlerin arkadaşlar arasında kitap temini ve önerisi yaptıkları, okul kütüphanesi ve en yakın kütüphanelerden kitap temin ettikleri anlaşılmıştır. Gençlerin bir bölümü ise (%24.1), kitap temin etmekte zorlanmaktadır. Gençler kitap satın alırken, arkadaş tavsiyesi (%32.5), en çok satılanlar listesi (%28.9), yazar (%20.5), kitap adı (%15.7), içerik (%10.8) gibi faktörleri dikkate alarak karar vermektedirler.

Okuyan gençlerin yarısı (%50.6) kitap okumaya hiçbir engeli olmadığını belirtmiştir. Okumasına engel faktörler olduğunu ifade edenler (%49.4) için, iş yoğunluğu (tarım, ev işleri vs.), bilgisayar, televizyon ve aile bireyleri engel niteliğindedir.

Çizelge 3.6'da eve alınan ve takip edilen gazete ve dergi türleri ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Sonuçlara göre, okuma alışkanlığı olan gençlerden %44.6'sının evine sürekli gazete alınmakta, %24.1'i sürekli gazete takip etmektedir. Eve sürekli gazete alınma oranının, kırsal alan için yüksek olduğu söylenebilir. Sonuçların farklılığından gençlerin bir kısmının gazete ya da dergileri ev dışındaki mekanlarda okudukları, bir kısmının da evde bulunan bir materyali takip etmedikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, gençlerin %42.2'sinin evine hiç gazete ya da dergi girmediği, okuma alışkanlığı olan grup olmasına rağmen %21.9'unun gazete ve dergi takip etmedikleri görülmektedir.

Çizelge 3.6.Gazete ve dergi ile ilgili sorular

Evinize düzenli alınan	Frekans	(%)	*Sizin sürekli takip ettiğiniz*	Frekans	**(%)**
Gazete	37	44.6	Gazete	20	24.1
Bilim	7	8.4	Magazin dergisi	16	19.3
Spor gazetesi	5	6.0	Spor gazetesi	13	15.7
Magazin dergisi	2	2.4	Bilim	8	9.6
Tarım	2	2.4	Moda-tasarım	6	7.2
Moda-tasarım	1	1.2	Tarım	4	4.8
Hiçbiri	34	42.2	Hiçbiri	18	21.9
Toplam	83	*	Toplam	83	*

Gazete ve dergilerde gençlerin %42.2'si en fazla güncel haberleri, %30.1'i makaleleri, %21.7'si spor haberlerini, %19.3'ü magazin haberlerini, %7.2'si günlük falları okuduklarını belirtmiştir. Makale türü yazıları genellikle yüksekokul ve fakülte mezunu olan gençlerin okuduğu belirlenmiştir.

Okuma önce bireylerin sonra da bireylerin oluşturduğu toplumların gelişip ilerlemesinde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Ana dilini iyi kullanan, kendini ifade edebilen, karşısındakini anlayabilen, kendisi ve toplum ile barışık, sosyal ve bilinçli bir birey olmanın okuma alışkanlığı ile doğru orantılı olduğu belirtilmektedir (Can ve ark., 2010). Birçok kaynakta okumanın insana ve hayatına getirdiği kazanımlardan söz edilmektedir. Görüşülen ve okuma alışkanlığı olduğunu ifade eden gençlere de, okumanın bireye ne gibi kazanımlar sağladığı sorulmuştur. Kelime hazinelerinin zenginleşmesi, ifade yeteneklerinin güçlenmesi, kendine güvenlerinin, bilgi ve kültürlerinin artması, hayal dünyalarının gelişmesi, gençler için okumanın sağladığı en önemli kazanımlardır. Gençlerden, kendileri açısından en önemli olan tek seçenek işaretleri istenmiştir. Bu nedenle sıralanan kazanımlar, okuma alışkanlığının onlar için en önemli getirilerini göstermektedir.

Çizelge 3.7. Okuma alışkanlığı olan gençlere göre bu alışkanlığın insana sağladığı kazanç

Okuma alışkanlığının sağladığı kazanç	**Frekans**	**(%)**
Kelime hazinemi zenginleştirir	28	33.7
İfade yeteneğimi geliştirir	15	18.1
Kendime güven duymamı sağlar	14	16.9
Daha bilgili ve kültürlü olmamı sağlar	12	14.7
Hayal dünyamı zenginleştirir	11	13.3
Toplumda taktir edilen biri olmamı sağlar	2	2.4
Diğer	1	1.2
Toplam	83	100.0

İnternet, bilgisayar ve televizyon gibi araçların okuma alışkanlığını olumsuz etkilediğinden söz eden çok sayıda çalışma vardır (Ateş ve Şahin, 2014; Can ve ark., 2010; Karaşahin, 2009, Odabaş ve ark., 2008; Yılmaz, 1998; Yılmaz 1993). Görüşülen gençlerin bu yöndeki eğilimleri incelenmiştir. Gençlerin çoğunnun evinde bilgisayar (%69.3), yarıdan fazlasında da internet (%56.4) vardır. Televizyon karşısında günlük 1-2 saat geçirenlerin oranı %46.6, internet için bu zamanı harcayanların oranı %36.7'dir. Gençlerin %27.9'u televizyon, %25.0'i internetle günlük 3-4 saat geçirmektedir. Bir gün içerisinde 5 saat ev daha fazla bir zamanı televizyon için ayıranların oranı %16.4 iken, internet için ayıranların oranı %9.3'tür. Bu bulgular çoğunluğun televizyon ve internete önemli bir zaman ayırdığını göstermektedir. Gençlerin bilgisayar olmasa da telefonlarından internete bağlandığı belirlenmiştir. Televizyon ve internet için harcanan bu zamanın hayatın diğer aktiviteleri, dolayısı ile okuma için ayrılacak zamanı da daraltacağı muhakkaktır. Bulgulara göre gençlerin bir bölümü internet ve televizyonu bir okuma engeli olarak değerlendirmektedirler. Bu değerlendirmeyi yapmayan ancak TV ve internete çok zaman ayıran diğer gençler de eklendiğinde, bu araçların önemli düzeyde okuma engeli olduğunu söylemek mümkündür. Bunlara karşın, görüşülen gençlerin %9.3'ü günlük olarak televizyon izlemediğini, %30.0'u internette her gün zaman harcamadığını belirtmiştir.

Televizyon ya da internet, kullanım şekline bağlı olarak, kendini geliştirme amacıyla da kullanılabilecek araçlardır. Ancak. gençlerin interneti daha çok sosyal paylaşım sitelerinde gezinmek (%49.9) (en çok facebook ve twitter olmak üzere), araştırma yapmak (%35.7) ve oyun oynamak (%26.4) için kullandıkları anlaşılmaktadır. Araştırma yapmak amacıyla internet kullananların oranı %35.7'dir. Televizyonda ise genellikle dizi izleyerek zaman geçirilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Kırsal alanda 15-25 yaş arası gençlerin okuma alışkanlıkları konusunda belirleme ve değerlendirmeler yapmak amacıyla gerçekleştirilmiş bu çalışmada 140 gençle görüşülmüştür.

Görüşülen gençler, daha çok ilkokul mezunu, tarımla uğraşan, aile çiftçiliği yapan orta düzey gelirli çiftçi ailelerin çocuklarıdır. Gençler arasında örgün eğitim sürecini ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde sonlandırmış olanların oranı (%34.29) önemli düzeydedir.

Gençlerin %59.3'ü okuma alışkanlığı olduğunu belirmekle birlikte, düzenli okuma alışkanlığı olan ve çok okuyan gençlerin oranı, "okuma alışkanlığım var" diyenler arasında %15.7, gençlerin tamamı arasında ise %9.3'tür. Buna göre her 10 gençten ancak birinin iyi düzeyde okuma alışkanlığı vardır. Okuma alışkanlığının olmadığını belirtenlerin %28,1'i bunun eksikliğini hiç hissetmediğini, geri kalan %71.9'u az ya da çok değişen ölçülerde hissettiklerini belirtmiştir.

Okuma alışkanlığı olmayan ve eksikliğini hissedenler, toplum içinde kendini ifade etmede zorluk çektiklerini; okuma alışkanlığı olanlar, okumanın kelime haznelerini, ifade yeteneklerini geliştirdiğini ve hayal dünyalarını geliştirdiğini, kendine güvenlerini ve bilgilerini arttırdığını söylemişlerdir.

Gençlerin TV ve internet için önemli zaman ayırdıkları belirlenmiştir. Bu teknolojilerin okuma alışkanlığını olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Bu araştırmada doğrudan bir ilişki analizi yapılmamış olmakla birlikte, günlük olarak TV ve internet için harcanan zaman dikkate alınarak, okuma eyleminin sınırlı olacağı sonucuna varılabilir. Ayrıca bu teknolojiler, gençlerce daha çok sosyal paylaşım sitelerini ziyaret için kullanılmaktadır. Bugün teknolojiler birçok alanda eski kullanımların yerini almakta ve geçmişte daha ilkel yöntemlerle yürütülen işlevleri tamamen üstlenmektedir. Ancak okuma, halen teknoloji ile yeri doldurulacak bir eylem ya da yerine getirilecek bir işlev değildir.

Kırsal alanda okuma alışkanlığının, gençlere kazandırılması, bu alışkanlığı edinmiş olanlarda geliştirilmesi doğurgan niteliğe sahip bir çözüm aracıdır. Öncelikle okuma konusunda gençlerin durumunu ortaya koyan çalışmaların yapılması, böylece bu konudaki engellerin, geliştirici dinamiklerin, avantajların, dezavantajların belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra belirlenen yol ya da haritalar doğrultusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Okul ve ailenin okuma alışkanlığının kazanılmasında önemli etkenler olduğu anlaşılmaktadır. Yapılacak çalışmalar ve getirilecek çözümlerde bu faktörler değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

B. Yılmaz. 1998. "Okuma Alışkanlığı Sorunu Bir Enstitü Örneği ve Türkiye İçin Öneriler". Türk Kütüphaneciliği, 12, (3), 244–251.

H. Odabaş, Z.Y. Odabaş ve C. Polat. 2008. Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği, Bilgi Dünyası, 9(2):431-465, Ankara.

Karaşahin, M. 2009. İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Okuma Kültürlerinin Değerlendirilmesi, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.

R. Can, M. Türkyılmaz ve A. Karadeniz. 2010. "Ergenlik Dönemi Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıkları". Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 11,Sayı 3, Sayfa 1-21.

V. Ateş ve S. Şahin. 2014. "Yüksek Lisans Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarına Bilgisayar ve İnternet Teknolojilerinin Etkileri". Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), Cilt 15, Sayı 2, Ağustos 2014, Sayfa 1-16.

Yılmaz, B. 1993. Okuma Alışkanlığı ve Yenimahalle İlçe Halk Kütüphanesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Ankara.

Türkiye'de Çocukların Karıştığı Tarımsal Kazalar ve Ailenin Rolü

Erdal ÖZ
Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Ege Meslek Yüksekokulu, Tarım Makineleri Bölümü, erdal.oz@ege.edu.tr

Özet
Tarım, diğer endüstri dallarından büyük farklılık gösteren yapısının yanı sıra karmaşık ve potansiyel tehlikeler içeren makinelerin çeşitliliği nedeniyle çocuklar için pek çok risk ve tehlike barındırmaktadır. Çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen araştırmalarda tarımsal alanlarda gerçekleşen kazalarda çocukların en riskli grupta yer aldığı ortaya konmuştur. Bu çalışmada Türkiye'de son 5 yıl içinde çocukların karıştığı tarımsal kazaların irdelenmesi hedeflenmiştir. Ulusal ve yerel gazeteler ile haber ajanslarının dijital arşivlerine dayanılarak gerçekleştirilen çalışmada 0-18 yaş arası çocuklar ile karayolu dışındaki alanlarda oluşan kazalar değerlendirilmiştir. Bu süreçte toplam 120 kazanın meydana geldiği, 60 çocuğun hayatını kaybettiği, 106 sının ise yaralandığı belirlenmiştir. Kazaların %66 sının traktör, %34 ünün ise makine kökenli olduğu gözlenmiştir. Ölü ve yaralılar içerisinde 12-18 yaş aralığındakilerin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Kazaya sebep olanlar içinde "baba" ilk sırada yer almıştır. Çocukların güvenli alışkanlıklar kazanması açısından ailenin özellikle babanın önemi çok büyüktür. Etkin bir eğitim ile desteklenecek bu süreç ile kazaların önüne geçilmesi mümkün olabilecektir.
Anahtar Sözcükler: Tarım, çocuk, iş güvenliği, kaza

1. Giriş

Tarım tüm aile bireylerinin aktif olarak çalışmaya katıldığı belki de tek çalışma koludur. Mekanizasyonun artması ile birlikte tarımsal üretimin de endüstrileşmesi söz konusu olduysa da aile işletmeleri halen dünyanın önemli bir kısmında tarımsal yapının bel kemiğini oluşturmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. AB, ABD ve Türkiye'de aile işletmelerinin dağılımı

	Toplam işletmeler içinde aile işletmelerinin oranı	**Aile bireylerinin çalışmaya katılma oranı**
Avrupa Birliği (28 ülke)[1]	%97	%90
Amerika Birleşik Devletleri[2]	%88	%70
Türkiye[3]	%88	%98*

[1]Davidova ve Thomson, 2013, 2014; [2]Hoppe ve Banker, 2010; [3]TÜİK, 2001, 2006;
* Kendi hesabına çalışanlar+Ücretsiz aile işçisi

Aile işletmelerinde çocukların önemli bir payı vardır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre tarımsal işletmelerde esas işi tarımsal faaliyet olan hanehalkı fertlerinin %18 ini çocuklar oluşturmaktadır (TÜİK, 2001). Kırsal alanda doğup büyüyen çocuklar için tarım farklı anlamlar ifade etmektedir. İlk çocukluk evresinde yaşanılan çevre, üretimin gerçekleştirildiği alanlar ile kullanılan makineler çocuk için sınırsız bir oyun alanı ve kaynağıdır. İlk öğretim sürecinin sonunda ise özellikle erkek çocukları için durum farklılaşmaktadır. Baba tarafından büyük önem verilen süreçte çocuklar babasının işlerini yavaş yavaş devralacak şekilde üretime katılmaya başlarlar. Her iki süreçte de tarımın diğer endüstri dallarından büyük farklılık gösteren yapısının yanı sıra karmaşık ve potansiyel tehlikeler içeren makinelerin çeşitliliği nedeniyle çocuklar için pek çok risk ve tehlike söz konusudur.
Çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen araştırmalarda tarımsal alanlarda gerçekleşen kazalarda çocukların en riskli grupta yer aldığı ortaya konmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen araştırmalarda tarımsal kazalar sonucu her gün 38 çocuğun yaralandığı, her üç günde bir çocuğun ise hayatını kaybettiği belirlenmiştir (NCS, 2014). Uluslararası Sosyal Güvenlik Kurumu (ISSA), tarımda ölen çocukların üçte ikisinin beş yaşından küçük olduğunu, tekerlekli araçların kaza nedenleri arasında ilk sırada yer aldığını ifade etmektedir (EU-OSHA, 2014).
Çocuklar büyüme süreçleri boyunca fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak farklı aşamalardan geçerler. Gelişmiş ülkeler bu aşamaları göz önüne alarak tarımsal alanda yaşayan ve/veya çalışan çocukların korunmasına yönelik sıkı kurallar ve kısıtlamalar uygulamaya koymuşlardır. Örneğin İngiltere'de 13 yaşın altındaki çocukların Traktör, kendi yürür araçları ve tarım makinelerini kullanması, traktör,

kendi yürür araçlar ve römork üzerinde yolcu olarak taşınması yasaklanmıştır (HSE, 2013). ABD' de ise 20 BG' den büyük traktörleri, kendi yürür makineleri, elektrikli el aletlerini kullanmaları ve kapalı ortamlarda (silo, gübre ve pestisit depoları) çalışmalarına izin verilmemektedir (GPO, 2014).
Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalarda özellikle traktör kazalarında çocukların payının ciddi düzeyde olduğu ortaya konmuştur (Öz, 2005; 2010; 2014). Bununla birlikte tarımsal alanda yaşanan kazalar ile ilgili resmi bir istatistik tutulmadığından çocukların karıştığı kazaların boyutu hakkında da yorum yapmak olanaksızdır. Çocukların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler sadece endüstride çalıştırılan ve gezici tarım işçiliği kapsamında aile ile birlikte göç eden ve çalıştırılan çocuklarla sınırlıdır.
Bu çalışmada öncelikle Türkiye'de son 5 yıl içinde çocukların karıştığı tarımsal kazaların boyut belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada ise ailenin düşünce, inanç ve tutum, davranışlarının çocukların kazalardan korunması konusundaki etkileri ülkemiz ve diğer ülkeler ölçeğinde irdelenmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

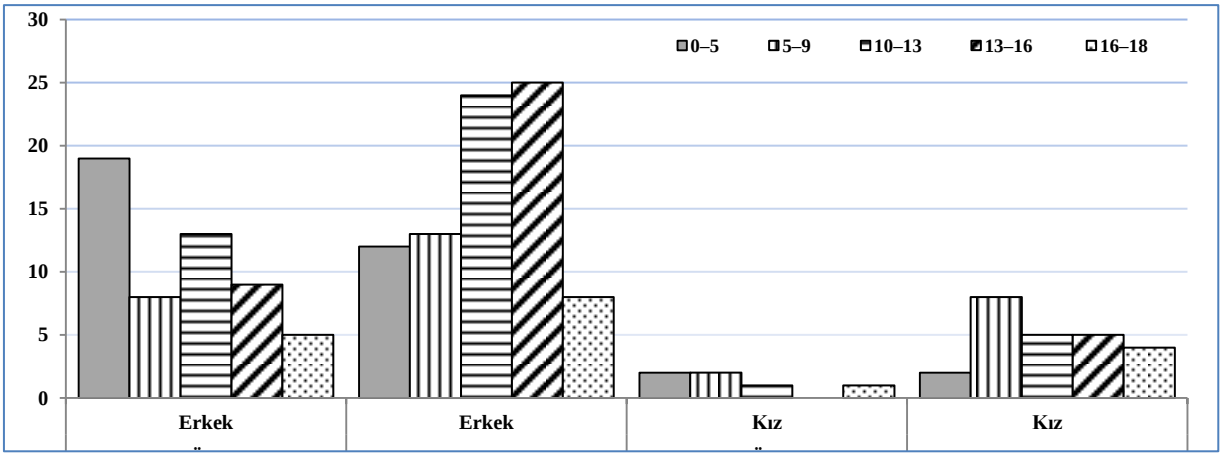
Çalışma Türkiye'de yayınlanan 400 civarındaki ulusal ve yerel gazeteler ile haber ajanslarının dijital arşivlerine dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda öncelikle devlet karayolları dışındaki tarımsal alanlarda meydana gelen kazalar belirlenmiş, kazaya karışan 18 yaş altındaki (18 dahil) çocuklar ile aşağıda sıralanan bilgiler derlenmiştir;

- Kazaya karışan çocukların yaş gruplarına göre dağılımı,
- Kazaya karışan çocuklar arasında ölüm ve yaralanma oranları,
- Kazaların coğrafi bölgelere göre dağılımı,
- Kazaların nedenlerine ve sonuçlarına göre dağılımı,
- Kazaya neden olan kişilerin dağılımı.

Çalışmanın ikinci kısmında elde edilen sonuçlar ışığında ailenin kazaların önlenmesi konusundaki tutum ve inançlarının önemi değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

3. Bulgular ve Tartışma

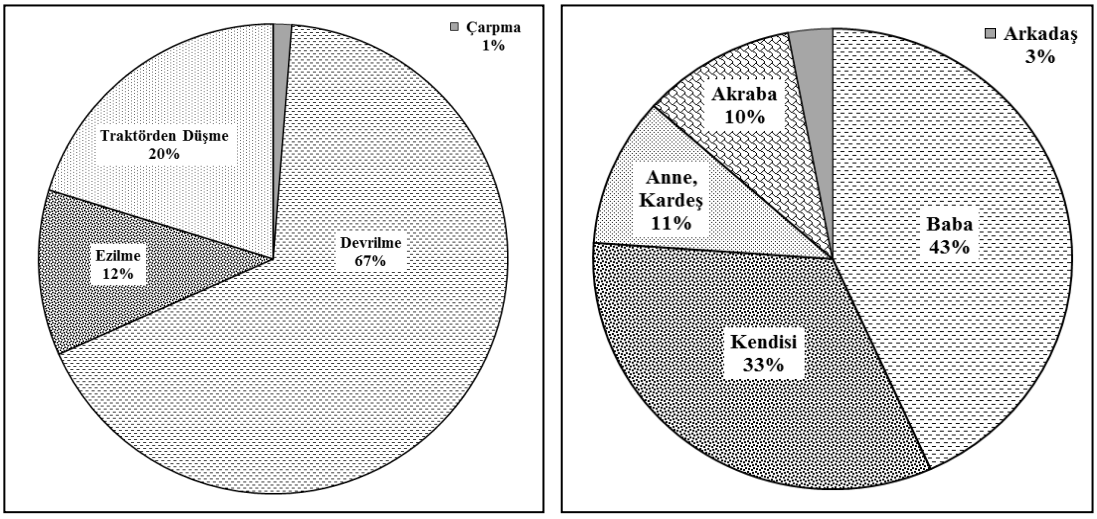
Elde edilen bulgular son beş yılda söz konusu alanlarda 121 kazanın meydana geldiğini, 60 çocuğun hayatını kaybetiğini, 106 çocuğun ise yaralandığını ortaya koymuştur. Ölen ve yaralanan çocukların yaş gruplarına göre dağılımı Şekil 3.1' de verilmiştir.

Şekil 3.1 Ölen ve yaralanan çocukların yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımı

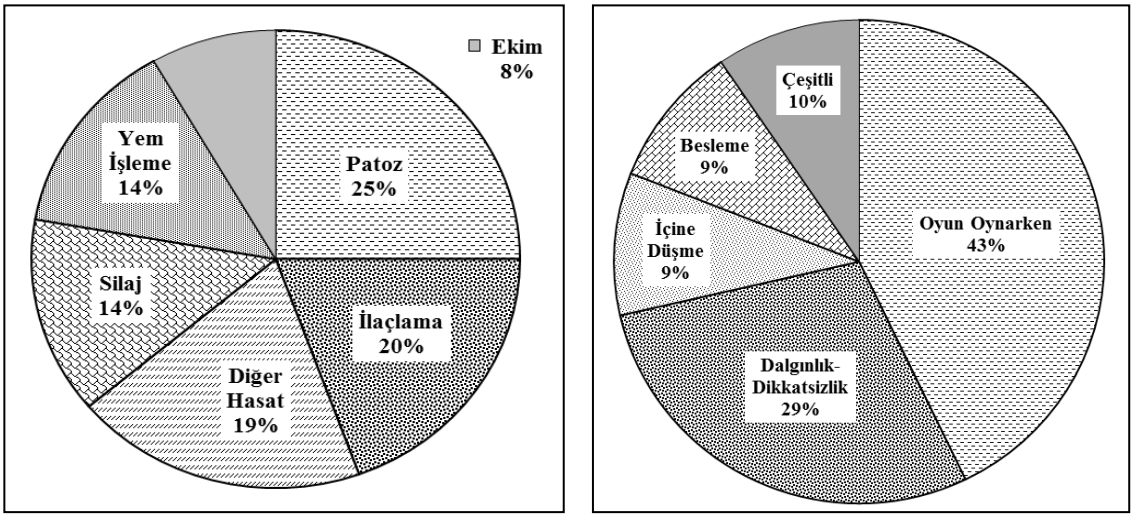
Şekilden de görülebileceği gibi erkek çocukların oranı kız çocuklarına göre daha yüksek değerlerdedir. Erkek çocukların çalışmaya daha fazla ve doğrudan katılması nedeniyle böyle bir dağılımın ortaya çıkması beklenebilir. Kazayı kendisi yapan çocukların tamamının erkek olması bu düşünceyi

doğrulamaktadır. Bununla beraber kız çocuklarının da %18 gibi azımsanmayacak bir değere sahip olduğu dikkati çekmektedir. Yaş gruplarına göre homojen bir dağılım gözlenmemiştir. 0-5 yaş aralığındaki ölüm ve yaralanmalar büyük oranda traktörden düşme nedeniyle meydana gelmiştir. Gerek erkek gerekse kız çocuklarında 10 yaşın üzerindeki ölüm ve yaralanma oranları dikkat çekici düzeydedir. Fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak değişimin başladığı bu yaş döneminde çocuğun deneyim kazanma ve kendini ispatlama yönündeki arzuların bu konuda etkili olduğu düşünülmektedir.
Kazaların %60 ı üç coğrafi bölgede gerçekleşmiştir. Karadeniz Bölgesi %21 lik payı ile en fazla kazanın yaşandığı bölgeler arasında ilk sırada yer almıştır. Bu bölgenin arazi yapısının (dağlık ve ormanlık) yanısıra insanlarının tezcanlı yapısının önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Diğer bölgelerden Marmara (%20) ve Orta Anadolu Bölgesi (%19) yoğun tarımsal üretimin gerçekleştirildiği alanlardır. Özellikle Marmara Bölgesi'nde tarla tarımı yanı sıra bahçe tarımı ve hayvancılık gibi polikültür yapının yaygın olmasının da kazalar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu bölgelerimizi sırasıyla Akdeniz (%13), Ege (%11), Doğu Anadolu (%10) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi (%7) izlemiştir.
Gerçekleşen kazaların %66 sının traktör kökenli, %34 ünün ise makine kökenli olduğu belirlenmiştir. Traktör kökenli kazaların nedenleri arasında devrilmenin ilk sırada yer aldığı, traktörden düşme olayının da son derece yaygın olduğu belirlenmiştir (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Traktör kazalarının nedenleri ve kazaya neden olanların dağılımı

Traktör kökenli kazalarda toplam 43 çocuğun hayatını kaybettiği, 70 çocuğun ise yaralandığı belirlenmiştir. Ölenlerin %86'sını, yaralananların ise %71'ini erkek çocukları oluşturmaktadır. Devrilmeye bağlı kazaların gerek erkek gerekse kız çocuklarında 10 yaşın üstündeki yaş gruplarında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Ezilme ve traktörden düşme olaylarının ise neredeyse tamamında 10 yaşından küçük çocukların etkilendiği belirlenmiştir. Makine kökenli kazalarda ise 8 çocuğun hayatını kaybettiği, 34 çocuğun ise yaralandığı ortaya çıkmıştır. Bu tür kazalara karışan çocukların %45'inin 10 yaşından küçük olduğu belirlenmiştir. Tarım makinelerine bağlı kazalar çoğunlukla dramatik bir şekilde sonuçlanmaktadır. Bu çalışmada da benzer sonuçlar gözlenmiştir. Kazaların 10 u el, kol ya da parmak, 4 ü ise ayak ya da bacak kopması ile sonuçlanmıştır. 2 kazada çoklu organ kopması olduğu belirlenirken 3 kazada ise baş kopması gibi son derece dramatik bir durumla karşılaşılmıştır. Kazalara neden olan makineler ve kişisel kaza nedenleri Şekil 3.3'te yer almaktadır.

Şekil 3.3 Kazaya neden olan makineler ve kişisel kaza nedenlerinin dağılımı

Kazaya neden olan makineler içerisinde hasat-harman grubunun ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle patoz ile meydana gelen kazalar dikkat çekici düzeydedir. Biçerdöver teknolojisinin gelişmesi ile kombine hale gelen hasat-harman işleri bir çok ülkede patoza olan gereksinimi ortadan kaldırmıştır. Halen ülkemiz ve Hindistan dışındaki ülkelerde rastlanılmayan bu makine açıkta ve son derece hızlı çalışan düzenlerle donatılmış durumdadır. En ufak dikkatsizlik, gereğinden fazla yakın çalışma ya da cesareti kesinlikle affetmemektedir. Kazaların önemli bir bölümünün çocuğun oyun oynadığı sırada meydana gelmesi aile gözetiminin ve davranışlarının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarım hemen hemen tüm ülkelerde işlerin babadan oğula aktarılarak sürdürüldüğü bir iş koludur. Ne varki; bu aktarımlar sadece bilgi ve deneyimlerle sınırlı kalmayıp inanç ve alışkanlıkları da kapsamaktadır. Yapılan araştırmalar bu yapı nedeniyle çocukların kazalardan korunmasının o kadar da kolay olmadığını ortaya koymuştur.

Her şeyden önce tarımın sadece bir iş kolu ile sınırlı olmayıp aynı zamanda bir yaşam biçimi olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu yapı nedeniyle ailelerin çocukların güvenliği konusunda etkin bir tutum geliştirmesi kolay olmamaktadır (Pickett ve ark., 2003). Çalışma alanının dağınıklığı (ev, sera, ahırlar, tarlalar vb.) çocukların gözetilmesi, korunması ve zamanında müdahale edilmesini güçleştirmektedir (Morrongiello ve ark., 2008). İşine yoğunlaşmış çiftçiler her an her yerde olabilen çocuğu çoğunlukla gözden kaçırabilmektedir.

Yerleşim yerlerinden uzak çalışma ortamı ve işlemlerin çoğunlukla yalnız başına yerine getirilmesi tarım iş kolunun güvenlik açısından denetlenmesini olanaksız kılmaktadır. Endüstriyel iş kollarında çalışan kişiler tarımla kıyaslanmayacak kadar sınırlı düzeyde riskle karşı karşıya kaldıkları gibi uzmanlar tarafından sürekli denetlenmektedir. Oysa tarımsal alanda çalışanların güvenliği tamamen kendi bilgi, deneyim, algı ve alışkanlıklarına bağlıdır. Bu algı, inanç ve alışkanlıkların önemi diğer iş kolları ile karşılaştırılamayacak kadar yüksektir.

Pek çok ülkede tarımsal alanda yaşayan ve çalışanlar karşı karşıya oldukları risk ve tehlikeleri küçümseme eğilimindedir. İşin doğasının böyle olduğu, değiştirilemeyeceği, dolayısıyla bazı kazaların kaçınılmaz olduğu yönünde bir algı geliştiren çiftçiler (Lindner, 2004), kendilerini yenilmez ve yanılmaz olarak görmekte, kendi uygulamalarının yüksek riskli diğer iş kollarına göre daha güvenli olduğuna inanmaktadırlar (Green, 1999). Ülkemiz çiftçisinin de benzer algılara sahip olduğu söylenebilir. Ege Bölgesi genelinde yürütülen bir çalışmada çiftçilerin kontak anahtarını traktör üzerinde bırakmayı ve traktör üzerinde fazladan insan taşımayı normal kabul ettikleri belirlenmiştir (Öz, 2005). Bu inanış ve algılar ülkemizde yaygın olarak görülen kadercilik anlayışı ile birleşerek kanıksanmış ve kolay değiştirilemeyecek davranış kalıplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Toplumun genelinde olduğu gibi kırsal alanda da baba çocuk için önemli bir rol modelidir. Tarım kesiminde baba ile özellikle erkek çocuk arasındaki ilişki bir tür usta-çırak ilişkisi ya da öğretmen-öğrenci ilişkisi şeklindedir. Diğer bir deyişle baba, oğlunu işlerini devredeceği bir veliaht olarak görmektedir. Babanın çocuğun deneyim kazanması, özgüvenini geliştirmesi aile ile birlikte çalışma alışkanlığı geliştirmesi düşüncesi çocuğun erken yaşlarda tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalmasına neden olmakta, buna karşın baba bunun çocuk için oldukça yararlı olduğuna inanmaktadır (Zentner ve ark., 2005).

Bu şekilde yetişen bir çocuğun benzer algılara sahip olması ve benzer davranış kalıplarını geliştirmesi kaçınılmazdır. İçinde yetiştiği toplum bireylerinin de benzer algılara sahip olması çocuğun tüm bunları normal olarak karşılamasına neden olmaktadır. Bu algılar yaşının verdiği kendini ispatlama duygusu ile birleştiğinde kazalar kaçınılmaz olmakta, çoğunlukla dramatik bir şekilde sonuçlanmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde tarımsal alanda meydana gelen kazalar ile iligili yürütülen çalışmaların tamamında eğitim düzeyinin düşüklüğü özellikle vurgulanmaktadır. Kazaların önlenmesinde eğitimin yararlı olacağına şüphe yoktur. Ancak kanıksanmış davranış kalıpları geliştirerek büyüyen ve çevresindeki kültürden de benzer geri dönüşleri alan gençlerin alışkanlıklarını kolay değiştiremeyecekleri hatırdan çıkarılmamalıdır.

Bu noktadan hareketle eğitime ilkokul çağının başlangıcında olan çocuklarla başlanmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Eğitimin içeriğine yerleştirilecek derslerin her yıl tekrarlanarak ilk gençlik çağına kadar sürdürülmesi çocukta güvenlik bilincinin yerleşmesine katkıda bulunabilir. Etkin bir devlet politikası ve ilgili tüm tarafların katılımı ile yürütülecek bir eğitim alarak yetişen çocuğun yetişkinlerin davranışlarını düzeltmesi konusunda katkısı olacağı gibi kendinden sonraki nesillerin de aynı bilinçle yetişmesine katkı sağlayacağı açıktır.

Kaynaklar

Davidova, S., and Thomson, K., 2013. Family Farming: a Europe and Central Asia Perspective. Background Report for Regional Dialogue on Family Farming: Working Towards a Strategic Approach to Promote Food Security and Nutrition [Draft]. 80 p. Brussels

Davidova, S., and Thomson, K., 2014. Family Farming in Europe: Challenges And Prospects In-Depth Analysis. European Parliment. Directorate General for Internal Policies. Policy Department B: Structural and Cohesion Policies. Agriculture and Rural Development. 65 p.

E. Öz, 2005, Ege Bölgesi'nde Meydana Gelen Traktör Kazalarının Tarımsal İş Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 42(2):191-202

EU-OSHA, 2014. Children in Agriculture. The European Agency for Safety and Health at Work. https://osha.europa.eu/en/sector/agriculture/facts_figures/children. (Erişim: 19.10.2014)

K.L. Green, 1999. Farm Health and Safety: Rural Couples' Beliefs and Practices. Journal of Agricultural Safety and Health. 5 (1). pp 83-96

GPO, 2014. Subpart E-1—Occupations in Agriculture Particularly Hazardous for the Employment of Children Below the Age of 16. Child Labor Regulations. Orders and Statements of Interpretation. U.S. Government Printing Office (GPO).http://www.ecfr.gov. (Erişim: 19.10.2014)

Hoppe, R.A., and Banker, D.E., 2010. Structure and Finances of U.S. Farms. Family Farm Report, 2010 Edition. United States Department of Agriculture Economic Research Service. Economic Information Bulletin. Number 66

HSE, 2013. Preventing Accidents to Children on Farms. Health and Safety Executive. 16 p. England

Lindner, H., 2004. Male Farmers Health and Safety – "It's the Nature of The Job". The Australian Sociological Association Conference. 15 p.

Morrongiello, B.A., Pickett, W., Berg, R.L., Linneman J.G., Brison, R.J. ve Marlenga, B., 2008. Adult Supervision and Pediatric Injuries in the Agricultural Worksite, Accident Analysis and Prevention 40; 1149–1156

NCS, 2014, Fact Sheet Childhood Agricultural Injuries in the U. S., National Children's Center for Rural and Agricultural Health and Safety. 2 p.

Öz, E., 2010. Devlet Karayolları Dışında Meydana Gelen Traktör Kazalarının Tarımsal İş Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi. 16. Ulusal Ergonomi Kongresi. Bildiri Kitabı. s. 737-750. Çorum

Öz, E., 2014. Türkiye'de Son 10 Yılda Yaşanan Traktör Dışı Tarım Makineleri Kazalarının Değerlendirilmesi. 7. Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Konferansı. İstanbul

Picket, W., Marlenga, B., ve Berg, RL., 2003. Parental Knowledge of Child Development and The Assignment of Tractor Work to Children, Pediatrics; 112; e11

Shutske, J., 1997. Is Your Child Protected From Injury on the Farm?. University of Minnesota Extension Service. 5 p.

TUİK, 2001, "Tarımsal İşletmelerde Esas İşi Tarımsal Faaliyet Olan Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumu ve Yaş Grubu", 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr (Erişim: 19.10.2014)

TUİK, 2006, "Kendi Tarımsal İşletmesinde Çalışan Hanehalkı Fertlerinin Yaş Ve Cinsiyete Göre Dağılımı İle Tarımda Ortalama Çalışılan Gün Sayısı". Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2006. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr (Erişim: 19.10.2014)

Zentner, J., Berg, R.L., Pickett, W., ve Marlenga, B., 2005. Do parents' perceptions of risks protect children engaged in farm work?.Preventive Medicine. 40. p. 860– 86

Çok Çocuklu Geleneksel Aile Çiftçiliğinin Kentte Evrimleşemeyen Karmaşıklığı: Van, Bitlis ve Muş İlleri Örneği

İsmail Kıran
Ecole Des Hautes Etudes En Sciences Sociales (EHESS), ismayilkiran@yahoo.com

Özet
Bu araştırma projesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van, Bitlis ve Muş illerinde uygulanmıştır. Bölgede geleneksel yapı büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Sanayileşme, kentleşme, nüfus yapısında meydana gelen değişmeler, iç ve dış göçler, köye götürülen teknolojik imkanlar, okuma-yazma bilenlerin sayısının artması ve bireyselliğin ön plana çıkması sosyal yapının çözülmesine neden olmuş ve "kırsal kesim çiftçiliği" bundan etkilenmiştir.
Üç ilde iki ayrı yapının olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi gelenekçi, diğeri ise değişme ve modernleşmeye açık yapıdır. Üç ilde kentleşme(değişim) süreci yaşanmıştır. Bu yoğun kentleşmenin iki nedeni; nüfusun kendi iç dinamikleriyle kontrolsüz olarak artması ile kırdan kente yaşanan "göç" ve kaç" hareketleridir.
Sanayileşme olmasına rağmen toplumsal ilişkiler, kurum ve değerlerde farklılaşma, uzmanlaşma, örgütleşme köklü yapısal değişmelere uğramayarak kendi içinde çeşitlenip karmaşıklaşmıştır. Buna "evrimleşemeyen karmaşıklık" denilebilir. Bundan "kırsal kesim çiftçiliği" de etkilenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Kırsal kesim çiftçiliği, göç, evrimleşemeyen karmaşıklık

1. Giriş
Aile toplumun temel taşı ve çekirdeğidir. 1980 yılından itibaren başlayan trend, toplumu ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan etkisi altına almıştır. Değişimin ve toplumsal gelişimin olumlu yönde olması için geçim kaynağı çiftçilik olan ve en az 10 ve üzeri çocukları olan "çok çocuklu geleneksel aile"nin tanınması ve yaşadıkları değişimin bilinmesi gerekmektedir.
Kırsal kesimde yaşayan kesim tarım ve hayvancılık gibi katma değeri düşük faaliyetlerle geçimlerini sağladıkları için gelir ve yaşam seviyeleri düşüktür. Bunu önlemek için dünyada birçok ülkede hem ekonomik hem de sosyal açıdan kırsal kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Bunun sağlanamaması durumunda anarşi, terör ve göç gibi birçok sorunla karşı karşıya kalınmaktadır.
Bu çalışmada kırsal kesimi oluşturan Van, Bitlis ve Muş illerinde bulunan geleneksel çiftçi ailelerinde değişim, gelenekçi yapıdan modern toplum yapısına doğru olduğunu işlemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve
2.1. Aile
Aile; anne, baba ve çocuklardan meydana gelen ve bazen yakın kan hısımlarını da ihtiva eden, zamana ve mekâna göre değişebilen ayrıca çeşitli fonksiyonların yerine getirildiği bir kurumdur. Maclver ve Page için aile, "cinselliğe dayalı, çocuk sahibi olma ve bu çocukları yetiştirme özellikleri olan bir gruptur."(Maciver, 1971) Sencer'e göre aile ise "cinselliği ve buna bağlı olarak üreme etkinliğini düzenleyen ve çocuğu uyumlu bir toplum üyesi olacak şekilde toplumsallaştırma işlevini üstlenmiş olan başlıca toplumsal kurum"dur (Sencer, 1983).
Ailede yer alan bireyler, belirli toplumsal rollerin gereklerini yerine getirir, belli kültür kalıplarını paylaşır ve toplumsal etkileşimlerinde bu kültürel kalıplara uyar ve onun içinde yer alan bireyler olarak belirli konumları işgal ederler. Birleşmiş Milletlerin özellikle sayım ve araştırmalarda kullanılmak üzere önerdiği aile tanımı şöyledir: Aile; kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecelerde akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden meydana gelir (Anonim, 1989).

2.2. Sosyal Değişme
Toplumun sürekli bir değişme içinde olduğu bütün düşünürlerce kabul edilmektedir. Bu değişmeye bazı faktörler neden olmaktadır. Örneğin ilerleme, gelişme, ekonomik büyüme gibi. Sonuçta değişmenin hiçbir yön ve değer hükmü ifade etmediği ortadadır. Bu durumda değişmenin ilerleme kadar gerilemeyi de temsil edebileceğini söylemek mümkündür (Bilgiseven, 1988).
İlerleme ve gerileme dışında değişme ile ilgili bir diğer terimler takımını da ekonomideki kalkınma ve büyüme kavramları oluşturmaktadır. Bu kavramlarda ilerleme ve gerileme kavramlarında olduğu gibi bir yön ve değer hükmü ifade etmektedir. Evrim ve devrim gibi sosyal kültürel ve siyasal bilimlerin terminolojisinde kullanılan ifadeler de değişmenin özel şekillerini ifade etmektedirler. (Kongar, 1985)

Sayın'a göre sosyal değişme dört özelliği yansıtır. Birincisi, sosyal değişme zorunlu olarak devam eden bir fenomendir. İkincisi, sosyal değişme bir yapı değişikliği olmalıdır. Üçüncüsü yapı değişimi, zamanla davranış kalıplarını aynileştirmeyi gerekli kılmalıdır. Dördüncüsü, sosyal değişmenin devamlılık özelliği göstermesi gerekir (Sayın, 1985).

3. Çok Çocuklu Geleneksel Aile

Sosyoloji literatüründe "geniş aile"; "ataerkil aile", "geleneksel aile", "geleneksel geniş aile" olarak kullanılmaktadır.(Timur, 1972) Geniş aile, çok sayıda kandaş ya da çekirdek ailelerin aynı çatı altında oturmasından oluşan bir aile tipidir. Bu aile tipinde ailenin en yaşlı erkek üyesi ailenin reisidir. Aileyi idare eden bu kişidir. Ataerkil geniş aile tipinde biz duygusu hakimdir ben duygusu ise ikinci plandadır (Merter, 1990).

Geleneksel aile, endüstri toplumu yönündeki değişme süreci başladığında küçülmeye başlamıştır. İlk aşamada evlenen kardeşlerin ayrı evlere çıktığı, ikinci aşamada ailenin karı-koca ve varsa çocuklardan ibaret kaldığı görülmüştür. Bu süreçte çocuk sayısında da sınırlamaya gidilmiştir. Daha sonra ise kent ailesi ortaya çıkmıştır. Kıray'a göre kent ailesi, uzmanlaşmış ve farklılaşmış kurumlarla çevrili bireysel bir çevrede yaşar. Oturulan yer ile çalışılan yer arasında genelde belirli bir mesafe vardır. Kent ailesi, hane halkı oranının küçük olduğu çekirdek aile tipindedir. Ailenin eğitim görevleri kentlerde, kamusal kuruluşlar ve karmaşık toplumsal çevre tarafından yerine getirildiğinden, kent ailesinin eğitim fonksiyonu bu kuruluşlar ve çevre tarafından bir bakıma zayıflatılmıştır. Akrabalık ilişkileri kuvvetli değildir (Kıray, 1984).

Diğer taraftan Kongar'a göre Türkiye'de kentsel aile çekirdek yapıya sahip olmakla beraber bazı konularda ileri derecede sanayileşmiş toplumlardaki çağdaş aileden bazı farklılıklar gösterir. Baba hakimiyetinin egemen olması ve yeni evlenen çiftlerin ebeveynleri tarafından desteklenmeleri gibi. Türkiye'de büyük kent aileleri ile küçük kent aileleri arasında farklılık olduğu gibi aynı kent içindeki aileler arasında da farklılıklar görülmektedir (Kongar, 1995).

4. Aile Çiftçiliği ve Kente Evrimleşemeyen Karmaşıklık

4.1. Yöntem

Modernleşme ve sosyal değişimin çok çocukluluk üzerindeki etkilerini konu alan bu araştırma, Bitlis, Muş ve Van illerini kapsamaktadır. Bu araştırma, Bitlis'te 82, Muş'ta 112 Van'da ise 184 olmak üzere toplam 378 hane reisi ve 356 hane reisi eşi ile gerçekleştirilmiştir. Hane reislerinden 17'si kadındır. Anket çalışmasının illere dağılımında illerin nüfusları dikkate alınarak dengeli bir dağılım sağlanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan anketlerin illere dağılım oranları şu şekilde gerçekleşmiştir: Van: % 48,7; Muş: % 29,6 ve Bitlis: % 21,7. Anketlerin il ve ilçe merkezleri ile köylere dağılımı da birbirlerine yakın oranlarda gerçekleşmiştir. Ailenin 3 il merkezi ve bunlara bağlı ilçe ve köyleri kapsaması nedeniyle anket uygulanmış örneklemin seçilmesinde yeterli büyüklüğü teşkil etmesi ve temsil yeteneğinin olması amacıyla bilinçli örnekleme tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın yapılacağı evreni yansıtmak için seçilen aileler 10 ve üzeri çocuklu çok tipik ailelerdir. Seçilen ailelerin zenginlik-fakirlik kıstası ile toprak sahipliği ve gelir düzeyleri ele alınmıştır.

Çizelge 1. Ankete Katılanların Yaşadıkları Yerleşim Birimine Göre Dağılımları

Yerleşim Birimi	Sayı	Oran (%)
İl merkezi	111	29,4
İlçe merkezleri	97	25,7
Köyler	170	45,0
Toplam	378	100,0

Çizelgede görüldüğü gibi, anketlerin büyük bir kısmı (% 45,0) köylerde gerçekleştirilmiştir. İl ve ilçe merkezleri ise birbirlerine yakın oranlarda dağılım göstermişlerdir. Ankete katılanların ortalama olarak yaşları 60'ın üzerindedir. Çok çocukluluk olgusunu tüm yönleriyle ortaya koymak açısından, bilinçli olarak böyle bir yola başvurulmuştur. Ankete katılan hane reislerinin % 77'si 60 yaşının üzerinde ve % 22'si ise 50-60 yaşları arasındadır. Hane reisi eşlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Hane

reisi eşlerinin de % 82'si (292 kişi) 60 yaşın üzerindedir. Geri kalanlar ise, 45 ile 60 yaşları arasında yer almaktadır. Bunun dışında, hane reislerinin büyük bir kısmı erkeklerden meydana gelmektedir. Ancak 26 adet hane reisi (% 6,9) kadındır. Örneklem grubunun % 93,1'i erkeklerden, % 6,9'i kadınlardan oluşmaktadır. Görüşülen kadınların azlığında etkili olan en önemli faktör kadınların anket çalışmalarına katılmaktan çekinmeleri olmuştur.

Çizelge 2. Hanelerin Gelir Kaynakları

Gelir kaynağı	Sayı	Oran (%)
Çiftçilik	180	47,6
İşçilik	27	7,1
Serbest işler	56	14,8
Çocukların kazancı	5	1,3
Ticaret	69	18,3
Memuriyet	13	3,4
Mal-mülk geliri	8	2,1
Emeklilik geliri	20	5,3
Toplam	378	100,0

Gelir kaynakları incelendiğinde mesleği çiftçi olanların % 47.6 gibi oldukça yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bunları % 18.3'lük oranla ticaret yapanlar % 14.8 ile serbest işler yapanlar izlemektedir. Çocukların kazancı ile geçinenlerin oranı % 1,3'tür ve bu oran en düşüktür. Bunu % 2,1 ile mal mülk gelirinden geçinenler takip etmektedir.

Bunun dışında hane reislerinin mesleğine bakıldığında da gelir kaynağına benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Hane reislerinin % 46,3'ü (175 kişi) çiftçidir. Bu oran oldukça yüksektir. Bu durum yerleşik tarım hayatına dayalı bir iktisadi yapının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Toprağa yerleşmenin bir sonucu olarak aşiret mensuplarından hiç birisi mesleğini göçerlik olarak belirtmemiştir. 77 kişi ile küçük esnaf (% 20,4) ikinci sıradadır.

Şehirle olan münasebetlerin etkisiyle küçük oranlarda kamu kurum ve kuruluşlarında ücretli olarak çalışan işçi ve memurlar da bulunmaktadır. 37 kişi düzensiz işler (% 9,8), 22 kişi işçi (% 5,8), 15 kişi memur (% 4,0) ve 9 kişi de emeklidir (% 2,4). Geri kalan meslekler içerisinde nakliyeci, asgari ücretli, enformel işler gibi uğraşlardan oluşmaktadır. Hane reislerinin % 4,5'i de ev kadınıdır (17 kişi).

Her ne kadar tarıma yönelik üretim birliklerinin ve büyük işletmelerin sayısı gittikçe çoğalmasına rağmen köy ailesi tarım üretimi yapan bir birimdir.

Köyde yaşayan ailelerin fertleri tarıma dayalı üretimi sürdürmek için ailenin birlik ve bütünlüğünü korumanın gerekliliğine inanmaktadırlar. Köyde geleneksel aileyi en az üç nesli bir arada bulunduran üretim, tüketim ve hayat ortaklığı birimi olan aile, bir ev ekonomisi düzenlemekte, çocukların, yaşlıların ve hastaların, psiko-sosyal ve ekonomik yönden bakımını üstlenmektedir. "Geleneksel aile çiftçiliği" çok yönlü sosyal bir organizasyondur (Saran, 1984).

Buna karşın sanayileşmeye rağmen toplumsal ilişkiler, kurum ve değerlerde farklılaşma, uzmanlaşma ve örgütleşme gibi faktörler köklü yapısal değişmelere uğramamakta kendi içinde çeşitlenip karmaşıklaşmamaktadır. Bu şekilde başlayan "evrimleşemeyen karmaşıklık", "kırsal kesim çiftçiliği"ni olumsuz yönde etkilemektedir.

Çizelge 3. Ailelerin Sahip Oldukları Arazi Varlığı

Arazi varlığı (dekar)	Sayı	Oran (%)
0-20	16	4,3
21-40	13	3,5
41-60	88	23,5
61-80	42	11,4
81-100	14	3,6
101 ve üzeri	1	0,3
Arazisi olmayan	173	54,2
Toplam	378	100,0

Üretimin tarıma dayalı olması toprak mülkiyeti hususunu da ele alıp incelemeyi gerekli kılmaktadır. Yörenin coğrafi şartlarını ve daha önceden gözlemlenen ekonomik yapıyı dikkate alarak toprak mülkiyetinin incelenebilmesi için şu kategoriyi belirlemek mümkündür. Arazisi olmayanların oranı % 54.2'dir. 0-20 dekar arası arazisi olanların oranı % 4.3'tür. 21-40 dekar arasında toprağa sahip olanlar % 3.5'tir. 41-60 dekar arasında toprağa sahip olanlar % 23.5'tir. 61-80 dekar olanlar % 11.4'tür. 81-100 dekar olanların oranı % 3.6'dir. 101 dekardan fazla olanların oranı ise % 0.3'tür. Büyük topraklara sahip çok sayıda ağa veya aşiret reisi gibi kimselerin bulunduğu da bir gerçektir. Buna rağmen sahip olunan araziler kuşaklar boyunca aile bireyleri tarafından parçalanmaktadır.

Tarım arazilerinin parçalanması ailelerin köyden kentlere göç etmelerine neden olmaktadır. Göç sürecinde ilk önce köydeki geniş ailenin genç erkekleri kentlere çalışmaya gitmekte, bir süre ailesiyle maddi ve manevi ilişkileri sürdürmekte sonra kentlere iyice yerleştikten sonra köydeki ailesini ve çocuklarını da yanma almaktadır. Böylece geniş aile ilk parçalanma sürecini bu şekilde yaşamaya başlamaktadır (Atalay, 1979).

Böylece modernleşmenin de etkisiyle köylü, çiftçiliğinden ayrılarak kentte işçi durumuna girmekte bu da onun hayatının her noktasının değişmesine neden olmaktadır. Bu süreç, beraberinde çocuk sayısında sınırlamaya giderek modern ailenin habercisi olmaktadır.

Çizelge 4. Hane Reislerine Göre İdeal Çocuk Sayısı

İdeal çocuk sayısı	**Sayı**	**Oran (%)**
1	4	1,1
2	95	25,1
3	109	28,8
4	120	31,7
5	46	12,2
6	1	0,3
7	1	0,3
10	2	0,5
Toplam	378	100,0

İdeal çocuk sayısı kaç olmalıdır sorusuna 2 diyenler % 25.1, 3 çocuk diyenler % 28.8, 4 çocuk diyenler % 31.7, 5 çocuk diyenler ise yüzde 12.2'dir. Ortalama çocuk bandının 3.5 civarında olduğunu söylemek mümkündür. Zaten araştırma boyunca 10 ve üzeri çocukları olan ailelere şimdi olsaydı kaç çocuk yapardınız diye sorulduğunda şimdiki aklım olsa en az 3 en fazla ise 4 çocuk yapardım dedikleri ifade edilmiştir.

Hane reislerinin % 99,2'si (375 kişi) bugünkü koşullarda çok eşliliği tercih etmeyeceğini ifade etmiştir. Bugün için tercih edilen evlilik türü tek eşe dayalı evliliktir ve bunu tercih edenler yüksek bir oranı oluşturmaktadır. Çok eşliliğe evet diyenlerin oranı ise yüzde 0.8 gibi çok düşüktür. Bunu gibi hane reislerinin % 98,9'u çocuklarının da çok eşli olmasını istemediklerini ifade etmişlerdir. Zaten 10 ve üzeri aileler bir eşten en az 10 çocuk sahibi olduklarını bunu da fazla gördüklerini söylemektedirler. Daha da ilginci çocuklarının bırakın çok eşli olmasını kendileri kadar çok çocuk yapmalarını dahi istememektedirler. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde doğurganlık oranının yüksek olmasının nedenleri arasında çocuğun ekonomik bir faktör olarak düşünülmesidir. Çünkü çobanlık ve hamallık yapması aile için bir gelir kaynağıdır. İkinci neden çocuk yetiştirme tekniklerinin ilkel oluşudur. Son olarak da korunma ve beslenme metotlarının düşük oluşu ifade edilebilir (Merter, 1990).

Kırsal kesim için aile bir üretim organizasyonudur. Bu organizasyonun gereksinimlerinin ürünü olan yüksek doğurganlık kent çevresinde denetim altına alındığı için çok çocuk sahibi olmak verimli olamamaktadır. Kırsal kesim için belli bir yere kadar aileye yarar sağlayan çok çocuk, kent ailesi için fonksiyonel olmanın ötesinde önemli bir harcama alanı ve gider olmaktadır. Sonuçta çok çocuk, kent ailesi için ekonomik bir etkinlik olamadığı gibi yetiştirilmesi, eğitim alması ve sosyalleştirilmesi gibi faktörler aileyi ekonomik açıdan yük getirmesi nedeniyle kent ailesi daha az çocuk yapmayı tercih etmektedir. Evlilik de geniş aileden farklı olarak aile büyüklerinin kararlarıyla değil, evlenecek olanların kişisel kararlarıyla gerçekleşmeye başlamaktadır. Aile, artan boşanmalara hazırdır.

5. Sonuç

Aile toplumsal bir kurumdur sosyal değişme ve modernleşmeden etkilenmektedir. Bunun sonucu geleneksel aile yerini modern aileye bırakmaktadır. Geleneksel geniş ailede kendi kendine yeterli olma düşüncesi yerini, modern ailede dışa açılma düşüncesine bırakmıştır.(Gökçe, 1991) Geleneksel toplumda aile, bir işletme birimi olurken kent ailesi eşler arasında yaşama sürecinin her bağlamını kapsayan bir işbirliği biçimi ve çocukların sosyalleştirilme aracıdır.

"Nüfusun büyük çoğunluğunun köylüden oluştuğu memleketimiz gibi az gelişmiş bir memlekette köylerimizin uzun yıllar ihmal edilmiş oldukları ve kalkınmanın temelinin köylüye dayandığı herkesçe bilinen gerçeklerdir". (Erdentuğ, 1966) Bugün bu ifadeler doğru olmakla beraber köy ve köylünün bir çok açıdan değiştiği gerçeği ile karşı karşıyayız.

Yerleşim birimi dağılımına bakıldığında kırsal kesimden kentlere gelen nüfus bazı nedenlerden dolayı kentlileşememekte ve kente eski değer ve kurumlarını taşıyarak kenti adeta köylüleştirmektedirler. Farklı bakışa sahip olanlar da demektedirler ki göçmenlerin kentle kültürel ve sosyal ilişkiler açısından bütünleşmediği, böylece ne köylü ve ne de kentli olabildikleri (Şenyapılı, 1982), hem köylerinden kopmuş köylü ve hem de kabullenilmeyen kentli oldukları yönündedir.

Bu göçler beraberinde farklı bir kültürün ortaya çıkmasına ve buna uyum zorluğunun yanı sıra kentlinin imkanlarını yakalama isteğini de doğurmaktadır. Eğer buna ulaşamazsa bundan soyutlanacağı endişesini taşımaktadır. Bu da beraberinde "evrimleşemeyen karmaşıklığ"ın uyumsuzluk süreciyle beraber var olmasına neden olmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan kesim tarım ve hayvancılık gibi katma değeri düşük faaliyetlerle geçimlerini sağladıkları için gelir ve yaşam seviyeleri düşüktür. Bu nedenle birçok ülkede hem ekonomik ve hem de sosyal açıdan kırsal kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Bu sağlanamadığı taktirde yoksulluğun ve gelir dağılımında adaletsizliğin de etkisiyle sözü edilen ülkelerde anarşi, terör ve göç gibi sorunların ortaya çıkma imkanı çok daha fazla olmaktadır.

Göçebe yaşamdan yerleşik yaşama, hayvancılıktan tarıma ve kırsal kesimden kente doğru bir nüfus hareketliliği söz konusudur. Bu mobilite "değişim ve modernleşme"nin bir sonucudur. "Kırsal kesim çiftçiliği" bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Kaynaklar

Anonim, 1989. Türk Aile Yapısı, DPT Yayınları.

Atalay, B. 1979. Köy Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, Erzurum.

Bilgiseven, A. K. 1988. Köy Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, 2.Basım., İstanbul.

N, Erdentuğ,1996. "Türk Köyünde Modernleşme," Ankara İli Köylerinde Sosyal Antropoloji ve Sosyal Hizmet Açısından Bir Araştırma. 1966, Ankara.

Gökçe, G. 1991. "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklasım", Aile Yazıları 4, Basbakanlık Aile Arastırma Kurumu Baskanlıgı, Ankara.

Kıray, M. B. 1984. Büyük Kent ve Değişen Aile(Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler), Ankara.

Kongar, E. 1985. Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Yayını., 4. Baskı, İstanbul.

Kongar, E. 1995. İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Yayını., İstanbul.

M, Atay, "Hint Ailesinde Kadının Konumu", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Yıl:1990, Sayı: 2, s.173 İzmir.

Maciver, R. M., C. Page. 1971. Cemiyet, Çev.: A.K. Bilgiseven, İstanbul.

Merter, F. 1990. 1950-1983 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği), Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, No: 2, 2. Baskı, Ankara.

Timur, S. 1972. Structure de la Famille en Turquie, Ankara.

Saran, N. 1984. Köylerimiz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.

Sayın, Ö. 1985. Sosyolojiye Giriş (Sosyolojinin Temelleri), Erdem Kitapevi Yay., İzmir.

Sencer, M. 1983. "Türkiye'de Çocuk ve Aile", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Vol:2, No:12, s.358-359. İstanbul.

Şenyapılı, Ö. 1982. Kentlileşen Köylüler, Köylüleşen Kentliler, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Gıda Güvencesinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliği

Erdoğan GÜNEŞ[1] **Berkay KESKİN**[2]

[1]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, egunes@agri.ankara.edu.tr
[2] Arş. Gör, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, berkay.keskin@ankara.edu.tr

Özet
Aile çiftçiliği, temel üretimi ve geçim alanı tarım olan ve ailenin birlikte yaşadığı ebeveynleriyle birlikte yaptığı faaliyetlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu işletmeler yerelde ülkesel dokunun korunmasına hizmet ederler. Aile çiftçiliği, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler yanında Brezilya, Kenya, Çin, Fiji gibi ülkelerde yaygın olan ve nüfusun belirli bir kısmını tarımda istihdam eden ülkelerde, sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan önemlidir. Aile çiftçiliğinin devamlılığı; doğal kaynakların sürdürülebilirliği, kırsal ekonominin gelişmesi, tarımsal çeşitliliğin korunması, kırsal istihdamın yerinde tutulması ve atıl işgücünün etkili değerlendirilmesine hizmet etmektedir. Dünya'da tarımsal üretimin büyük bir kısmı küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu işletmeler, gıda güvencesinin sağlanması ve gıda ürünlerinde sürdürülebilirliğin korunmasında da etkilidir. Doğal kaynakların devamlılığı ve gelecek nesillere tahrip edilmeden bırakılmasında da bu işletmelerin önemi vardır ve desteklenerek yaşam ömürlerinin artırılması gerekmektedir.
Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliği, tarım, gıda, gıda güvencesi, sürdürülebilirlik

1. Giriş

Gıda güvencesi kavramı araştırma ve politika çalışmalarında çok farklı şekillerde tanımlanabilen, oldukça esnek bir kavramdır (FAO, 2003). 1980'li yıllarda basılı yayınlarda gıda güvencesi hakkında birbirinden ayrı birçok tanımlamanın mevcut olduğu saptanmıştır (FAO, 2003). Gıda güvencesi, bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Sağlıklı bir yaşam için gıda güvencesi sağlanmasının zorunluluğu ifade edilmektedir (DPT, 2001). Bununla birlikte son yıllarda gıda güvencesi kavramı gıda güvenliği şeklinde de kullanılarak, kavramın kapsamı genişletilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Son zamanlarda gıda güvencesi ve açlık konularına olan ilginin tüm dünyada artış göstermesiyle beraber, gıda güvencesi konusu ve gıda güvencesinin nasıl sağlanabileceğine ilişkin tartışmalar, bu konuda çalışanlar tarafından yoğun ilgiye maruz kalmıştır. Önceleri sıklıkla eleştirilen, olumsuz gözle bakılan ve gerekli önemi görmeyen aile çiftçiliğinin de aslında gıda güvencesinin sağlanmasında kilit role sahip olduğu günümüzde nihayet anlaşılmış ve 2014 yılı FAO tarafından "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" olarak kabul edilmiştir.

Aile çiftçiliği, birçok yönden önemli olduğu gibi, dünya gıda arzının büyük bir bölümünü kendi başına oluşturması nedeniyle gıda güvencesi açısından da oldukça stratejiktir. Nitekim, FAO hesaplamalarına göre dünya gıda üretiminin yaklaşık %70'i küçük aile çiftçileri oluşturmaktadır (European Commission, 2013). Bu yönüyle aile çiftçiliğinin başarısı ve korunması, dünya gıda arzının sürdürülebilirliği ve gıda güvencesinin sağlanması için oldukça önemlidir. Bu önem, nüfus yoğunluğu fazla olan gelişmekte olan ülkeler için daha da büyüktür.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini ikincil veriler oluşturmaktadır. Araştırmada, konuyla ilgili yazılmış makaleler ve raporlardan, oluşturulmuş istatistiklerden, internet web sayfalarından yararlanılmış olup, aile çiftçiliğinin gıda güvencesinin sağlanmasındaki önemi çeşitli yönleriyle örneklerle ortaya konulmuştur.

3. Aile Çiftçiliği Kavramı

Aile çiftçiliği temel olarak, "aile tarafından tarım ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı" olarak tanımlanmaktadır. Aile bireyleri tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetleri aile çiftçiliği kapsamında yer almaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014). AB'deki tarım

işletmelerinin %95'inin, ABD'deki tarım işletmelerinin ise %98'inin aile işletmesi olduğu kabul edilmektedir. Türkiye'deki tarım işletmelerinin de çoğunu aile işletmeleri oluşturmaktadır (Rehber, 2014). Dünya hanehalklarının %40'ı aile çiftçiliği ile ilgilenmekte iken, gelişmekte olan ülkelerde kırsalda yaşayan 3 milyar nüfusun 2,5 milyarı aile çiftçiliği yapan ailelerden oluşmaktadır. Aile çiftçiliği, yoksullukla mücadelede de diğer sektörlere kıyasla çok daha fazla etkilidir. Yoksullukla mücadelede, tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYİH) artışın, diğer sektörlerdeki artışa kıyasla en az iki kat daha fazla etkili olduğu belirlenmiştir (Family Farming Campaign, 2014). Özellikle Türkiye gibi nüfusun belirli bir kısmının tarımda istihdam edildiği ülkelerde aile çiftçiliğinin başarısının toplumsal refah ve barışı sağlama, köyden kente aşırı göçü önleme, kırsal sanayinin kurulup gelişmesiyle işsizliği azaltma gibi önemli faydaları da bulunmaktadır.

3.1. Gıda Güvencesi Kavramı

Gıda güvencesi kavramı zaman içerisinde birbirinden ayrı şekillerde açıklanmış bir kavram olsa da; günümüzde en çok kabul gören şekliyle, temel olarak "bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumu" olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001; FAO, 2006).

Gıda güvencesi kavramı dört ayrı boyuttan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla bulunabilirlik, ulaşılabilirlik, kullanılabilirlik (faydalanılabilirlik) ve kararlılık (stabilite) boyutlarıdır (FAO, 2006).

Bulunabilirlik: Gıda güvencesinin bulunabilirlik boyutu yeterli gıda arzının ihtiyaçları karşılayacak kadar yakın bulunmasını ifade etmektedir (Demirbaş ve Atış, 2005). Bulunabilirlik kavramı hem yurtiçi üretimi hem de yapılan ithalatları kapsamaktadır.

Ulaşılabilirlik: Ulaşılabilirlik ilkesi, yeterli ve sağlıklı bir beslenmenin gerçekleştirilebilmesi amacıyla gereken gıdalara ulaşabilmek için yeterli kaynağa sahip olmayı ifade etmektedir. Ulaşılabilirlik kavramı ekonomik olarak erişimi kapsadığı kadar fiziksel erişimi de kapsamaktadır (WHO, 2012). Gıdanın üretim miktarı, dağıtımı ve halkın gelir düzeyi ulaşılabilirliği etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Ekşi, 2010).

Kullanılabilirlik (Faydalanılabilirlik): Gıdanın bulunabilirliği ve ulaşılabilirliği gıda güvencesini sağlamak için yeterli değildir. Tüketilecek gıdanın sağlıklı ve kaliteli olması için tüketen kişinin gıdadan etkili bir biçimde yararlanabilmesi gerekmektedir. Gıda güvencesinin bu boyutu kullanım ya da yararlanma olarak adlandırılmaktadır (Food For The Hungry, 2011).

Kararlılık: Gıda güvencesinin sağlanabilmesi için gerekli ilkelerden birisi de ülke nüfusunun, hanehalkının ya da bireylerin her zaman yeterli gıdaya erişebilme imkanına sahip olmalarıdır. Ekonomik kriz, iklim değişiklikleri gibi ani olaylar sonucu gıdaya erişimin ortadan kalkma riski ortaya çıkmamalıdır. Gıda güvencesinin bu boyutu kararlılık olarak adlandırılmaktadır (FAO, 2006).

3.2 Aile Çiftçiliği ve Gıda Güvencesindeki Rolü

Aile çiftçiliğinin gıda güvencesinin sağlanmasındaki rolü azımsanmayacak ölçülerdedir. Yapılan hesaplamalara göre dünya gıda üretiminin yaklaşık %70'inin küçük aile çiftçileri tarafından gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır (FAO, 2013). Örneğin Brezilya'da toplam süt üretiminin %57'si, toplam mısır üretiminin %46'sı, toplam fasulye üretiminin ise %70'i aile çiftlikleri tarafından gerçekleştirilmektedir (HLPE, 2013). Küçük aile işletmeleri gıda arzının garantisi oldukları gibi açlık ve yetersiz beslenmeyle savaşma konusunda da stratejik öneme sahiptir. (Family Farming Campaign, 2014). Bu yönleriyle küçük aile işletmelerinin korunması ve başarısı gıda güvencesinin sağlanabilmesi ve gıda güvencesiyle ilgili yapılacak uygulamalarda ve politikalarda doğrudan önem taşımaktadır.

Küçük aile çiftliklerinden sanılanın aksine verimlilik bakımından da başarılı sonuçlar alınabilinmektedir. Birim araziden elde edilen verim bakımından aile çiftliklerinin büyük ölçekli işletmelere kıyasla daha başarılı oldukları çeşitli örneklerde görülmektedir (HLPE, 2013). Çin'deki 250 milyona yakın küçük aile çiftliği dünyadaki toplam tarımsal alanın %10'unu kapsamasına rağmen, toplam dünya gıda üretiminin %20'sini gerçekleştirmektedir (Dan, 2006). Fiji'de ise aile çiftlikleri

toplam arazinin %47,4'ünü kapsamasına rağmen tatlı patates, pirinç, manyok, mısır ve fasulye üretiminin %84'ünü sağlamaktadır (FAO, 2014).

Küçük aile çiftliklerinin gıda güvencesinin sağlanmasına yapacağı katkıları çok net bir şekilde ortaya koyan bazı örnekler bulunmaktadır. Brezilya, uyguladığı ve gıda güvencesini sağlamayı hedefleyen "Sıfır Açlık (Fome Zero)" olarak bilinen politika ile oldukça başarılı sonuçlar almıştır. Bu program çerçevesinde, hükümet garantili bir fiyata küçük çiftçilerin doğrudan ürünlerini satın almakta ve günlük bakım merkezleri, hastaneler ve toplum derneklerin içinde bulunduğu bir ağa ürünleri dağıtmaktadır. Program ülkedeki aile çiftliklerinin sadece %2,5'unu kapsadığı halde, bu çiftliklerin üretimi tüm gıda güvencesinde yetersiz hanelerin dörtte birine ulaşmaktadır (Lewis, 2011). Bu şekilde hem aile çiftlikleri hem de gıda güvencesinden yoksun olan hanehalkı desteklenmiş olmaktadır.

Küçük aile çiftlikleri, dünya genelinde tarımsal sanayiyi destekleyerek de gıda güvencesine katkıda bulunabilmektedir. Örneğin Kenya'da süt endüstrisinin gelişimi, aile çiftliklerinden sağlanan sütlerin okul programları ve kampanyalarıyla dağıtılmasıyla birlikte ivme kazanmış ve aile çiftlikleri ülkedeki tarımsal sanayiyi geliştirmekte büyük faydalar sağlamıştır. Kenya'nın da dahil olduğu 54 ülkede benzer program ve kampanyalar yürütülmekte ve okullarda dağıtılan sütlerin çoğunluğunu yerel olarak küçük çiftliklerde üretilen sütler oluşturmaktadır (Lewis, 2011). Bu yönüyle aile çiftçiliğinin küresel gıda güvencesini oluşturmada katkısından ve öneminden söz edilebilir.

Aile çiftçiliği, dünya gıda üretiminin büyük bir bölümünü karşıladığı gibi, aslında çok da önemsenmeyen, gıda güvencesinin kullanılabilirlik (faydalanılabilirlik) boyutunu karşılaması açısından da önemlidir. Çünkü gıdanın bulunabilirliği ve ulaşılabilirliği gıda güvencesini sağlamak için yeterli olmamakta, tüketilecek gıdanın sağlıklı ve kaliteli olması, tüketen kişinin gıdadan etkili bir biçimde yararlanabilmesi gerekmektedir (Food For The Hungry, 2011). Konvansiyonel, monokültüre dayalı ve kimyasallara bağımlı tarım sistemleri yerine doğal, sürdürülebilir aile çiftçiliklerinin korunması ve desteklenmesi gıda güvencesinin fazla önemsenmemiş olan bu şartının yerine getirilmesini de sağlayacaktır.

Aile çiftlikleri gıda güvencesi şartlarından birisi olan kararlılık boyutunun gerçekleşmesine de büyük katkıda bulunurlar. Nüfusunun büyük bir kısmı tarımda istihdam edilen ya da şehirde yer alsa bile kırsalla bağını hala koparmamış olan kişilerin yoğun olduğu ülkelerde, aile çiftlikleri açlığa karşı sigorta ve güvence görevi görebilmektedir. Tarımı terk ederek kente göç etmiş fakat ekonomik krizler nedeniyle istihdam edildiği sektörde işini kaybeden kişiler, tekrar kıra ve tarıma geri dönerek hem kendi gıda güvencelerini koruyabilirler hem de ekonominin esnekliğine bir bütün olarak katkıda bulunmuş olurlar. (HLPE, 2013). Bununla beraber kriz dönemlerinden kolayca etkilenebilen büyük işletmelere kıyasla krize karşı daha fazla direnç gösterebilen aile işletmeleri, bulundukları bölgelerde tarım ürünleri arzına katkıda bulunarak da kararlılık boyutunun gerçekleşmesine olumlu etki yaratırlar. Bununla, krizle birlikte artan gıda fiyatlarının önemli kitlelere yansıması önlenmiş olmaktadır. Kendine yeterliliği sağlamış geniş kitlelerin yaşanılan ekonomik ve finansal krizlerden olumsuz etkilenerek toplumsal soruna yol açmamaları da bu süreçte aile çiftçiliklerinin olumlu yanları olarak görülmektedir.

Günümüzde özellikle Türkiye gibi tarımda istihdam edilen nüfusu önemli derecede bulunan ve kırdan kente göçün yoğun olduğu ülkelerde de aile çiftçiliğinin desteklenmesi önem taşımaktadır. Çünkü tarımdan ve kırdan koparak kente göç eden ailelerin önemli bir bölümü işsizlik, düşük gelir ve elverişsiz yaşam koşulları gibi birçok sorunla birlikte yaşamakta ve gıda güvencesinden yoksun bir hayat sürmektedir. Aile çiftçiliğinin ve küçük tarım işletmelerinin desteklenmesi, bu ailelerin tarımda istihdamlarını mümkün kılarak verimli bir üretim yapmalarını ve gıda güvencesine sahip olmalarını sağlayabilir. Bununla beraber bu aileler yaptıkları üretimle bölgelerinde gıda güvencesinin bulunabilirlik ve ulaşılabilirlik ilkelerinin gerçekleşmesine de katkıda bulunurlar. Süreç içerisinde aile çiftliklerinin bireysellikten bütünselliğe yönelik ortak hareket etme, ekonomik fayda sağlama stratejileri ve politika uygulamalarının desteklemelerde temel hedef olması gereklidir.

4. Sonuç ve Öneriler

Gıda güvencesinin sağlanmasında aile çiftliklerinin, hem kendi hem de bulundukları bölgedeki gıda güvencesine katkı yapması yönleriyle önemli fonksiyonları olduğu ortadadır. Bu nedenle kırdan kente olan vasıfsız insan göçünün engellenerek tarımda tutulabilmesi, tarımın genç nüfusla modern makine ve ekipmanlarla yapılarak verimli üretime katkıda bulunulabilmesi oldukça önemlidir. Bu amaçlarla aile çiftliklerinin yok olmasının engellenmesi, mevcut aile işletmelerinin korunması, üretimden pazarlamaya çeşitli konu alanlarında desteklenerek rekabette başarılı olmaları gerekmektedir.

Küçük ölçekli tarımı ve aile tarımını destekleyen mevzuatların hazırlanması ve uygulanması, kendi üyelerine daha çok imkan sağlayabilmeleri ve sorunlarını politik alanda daha rahat duyurabilmeleri amacıyla çiftçi örgütlerinin desteklenmesi, küçük aile çiftliklerinin ihtiyaçlarını karşılayan teknolojilerin araştırılarak bunları kapsayan danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, küçük çiftçiler için alternatif gelir kaynaklarının oluşturulabilmesi gibi uygulamalar aile çiftliklerinin korunabilmesinde faydalı olabilecek önlemlerdir (SDC, 2014). Özellikle küçük çiftliklerin alternatif gelir kaynaklarının oluşturulabilmesi, aile çiftliklerinin varlığının devam etmesine büyük katkıda bulunabilir. Ekoturizm adı da verilen kırsal turizmin Türkiye'de küçük çiftliklere sunabileceği önemli fırsatlar bulunmaktadır. Beypazarı ve Şirince'de bunların başarılı örneklerine rastlanmaktadır. Beypazarı'nda kırsal turizm faaliyetlerinin artmasıyla bölgedeki çiftçinin geliri yükselmiş ve bölge turistik yönden oldukça tanınabilir ve bu yolla ekonomik canlanmanın olabileceği bir yer haline gelmiştir. Beypazarı'nda yaklaşık 1500 aile ürettikleri yöresel gıdaları ve tarım ürünlerini satarak kırsal turizm sayesinde kendilerine alternatif gelir kaynakları yaratmışlardır (Uslu ve Kiper, 2006). Buna benzer örneklerle ekoturizm potansiyeli olan bölgelerin tespit edilmesi ve eylem planları hazırlanarak aile çiftliklerinin kırsal turizme açılması ile aile çiftliklerinin sürdürülebilirliği açısından büyük faydalar sağlanabilir. Bu süreçte geleneksel ürünlerin tanıtılması, bunların belli standart ve kimliğe ulaştırılarak coğrafi işaretlerle tescili, bölge kalkınması kadar küçük üretimin teşviki ve geliştirilmesi için önemlidir. Bu bakımdan ürün tanıtım fuarları, festivaller (Örneğin Çubuk turşusu (Çağlar ve Güneş 2014), panayırlar gibi etkinlik ve faaliyetler aile çiftçiliğinin değerlendirilmesi ve öneminin ortaya konulmasında başvurulabilen organizasyonal uygulamalardır.

Dünyada bu alanda yararlanılabilecek çeşitli uygulamaların Türkiye'de de uygulama koşulları incelenebilir. Örneğin Brezilya'da başarılı sonuçlar veren "Fome Zero" benzeri politikaların Türkiye koşullarına adapte edilerek uygulanması mümkündür. Aile çiftçiliğinin korunması ve ekonomik etkisinin artırılmasıyla varlıklarını etkili devam ettirebilmelerinde, öncelikle aile işletme gelirlerinin artırılması ve bunun için de ürün üretiminden pazarlama sürecinde ekonomik prensip ilkelerine uyulması gereklidir. Üretim sürecinde girdi optimizasyonu ve pazarlamasında maksimum karlılık için örgütsel organizasyonlara ve bunun yerel destekleme araçlarına ihtiyaç vardır. Kırsalda tarımın sanayi ile bütünleştirilmesi hedefiyle her çiftliğin ürünlerini işleyebileceği ve katma değer yaratan tarımsal sanayi işletmeleriyle ileri ve geri bağlantıları kurulmalıdır.

Kaynaklar

Çağlar, İ., Güneş, E. 2014. Geleneksel Çubuk Turşusu Üretimi ve Pazarlamasının Analizi, 4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Adana.

Demirbaş, N., Atış, E. 2005. "Türkiye Tarımında Gıda Güvencesi Sorununun Buğday Örneğinde İrdelenmesi". Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 42 (1), s: 179-190, İzmir.

DPT, 2001. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu, Ankara.

Ekşi, A. 2010. "Yeni Gıda Yasası ve 12. Fasıl",
http://www.gidamo. org.tr/resimler/ekler/b32b950190279d1_ek.pdf (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2014).

European Commission, 2013. "Family Farming: A Dialogue Towards More Sustainable and Resilient Farming in Europe and the World". http://ec.europa.eu/agriculture/events/2013/family farming/proceedings_en.pdf (Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2014).

Family Farming Campaign, 2014. "Why to Promote It?"
http://www.familyfarmingcampaign.net/en/family-farming/why-to-support (Erişim Tarihi: 11 Ağustos 2014).

FAO, 2003. "Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing The Linkages".
http://www.fao.org/docrep/005/y4671e/y4671e00.htm (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2014).

FAO, 2006. " Food Security"
http://www.fao.org/forestry/13128-0e6f36f27e0091055bec28ebe830f46b3.pdf (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2014).

FAO, 2013. "Coping With The Food and Agriculture Challenge: Smallholders' Agenda".
http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Coping_with_food_and_agriculture_challenge__Smallholder_s_agenda_Final.pdf (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2014).
FAO, 2014. "Çiftçi Aileler". http://www.fao.org/3/b-mj760o.pdf (Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2014).
Food For The Hungry, 2011. "Food Utilization" http://www.fh.org/do/food/utilization (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2012).
Dan, G. 2006. Agriculture, Rural Areas and Farmers in China, China Intercontinental Press, Beijing.
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014. "Uluslar arası Aile Çiftçiliği Yılı". http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Sayfalar/EN/Detay.aspx?OgeId=46&Liste=KutuMenu (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2014).
HLPE, 2013. "Investing in Smallholder Agriculture for Food Security". http://www.deza.admin.ch/ressources/resource_en_225682.pdf (Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2014).
Kalkınma Bakanlığı. 2014. Tarımsal Yapıda Etkinlik ve Gıda Güvenliği, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
Lewis, S., 2011. "Can Small-scale Farmers Feed the World?". http://www.iied.org/can-small-scale-farmers-feed-world (Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2014).
Rehber, E. 2014. " Tarımda Aile İşletmeciliği". http://www.aydinlikgazete.com/yazarlar/195-erkan-rehber/32951-erkan-rehber-tarimda-aile-isletmeciligi.html (Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2014).
SDC, 2014. " Developing Smallholder and Family Farming to Improve Food Security". http://www.sdc.admin.ch/en/Home/Themes/Agriculture_and_food_security/Smallholder_and_family_farming (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2014).
Uslu, A., Kiper, T. 2006. "Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı". Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,3(3),s: 305-313. Tekirdağ.WHO, 2012. "Food Security". http://www.who.int/trade/glossary/story028/en (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2014).

Dezavantajlı Bir Aile Çiftçiliği Grubu Olarak "Mevsimlik Tarım İşçileri"

Aygül FAZLIOĞLU
ASPB, Bakanlık Müşaviri,Sosyolog, aygulof@gmail.com

Özet
Ülkemizde işleyecek toprağı bulunmayan, yetersiz toprağa sahip olan ya da çeşitli nedenlerle toprağını işleyemeyen birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla tarımsal işgücü talebi yoğun olan yörelere mevsimlik geçici veya gezici işçi olarak gitmektedirler. Mevsimlik geçici ve gezici tarım işçilerinin varlığı, Çukurova'da pamuk üretiminde başlayan hayatta kalma göç hikayeleri, bugün neredeyse bütün ürünlerin hasat dönemlerini kapsayacak şekilde devam etmektedir. Mevsimlik geçici ve gezici tarım işçileri, ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndendir. Bu işçiler İç Anadolu'nun köylerine, Çukurova'ya, Ege'nin pamuk hasadı yapılan ovalarına, Karadeniz'in fındık ve geniş dik çay bahçelerine veya birbirinden farklı şehirlere çalışmaya gitmektedirler. Bunların önemli bir kısmı ise ürünlerin hasat dönemine bağlı olarak sürekli göç halinde yaşamaktadırlar. Türkiye'nin değişik yörelerine giden gezici ve geçici tarım işçileri grup, birey veya aile olarak çalıştıkları ve bunlara ilişkin resmi bir kayıt sistemi bulunmadığı için sayıları hakkında da güvenilir bilgi vermek zor olmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğine kadınların yanı sıra kız ve erkek çocukları da katılmaktadır. Kadınlar aile ekonomisinin omurgasını oluşturmakta, fakat kadınların katkıları gelir dağılımı ve üretim kaynaklarına erişimde karşılığını bulamamaktadır. Bu bildiride mevsimlik tarım işçisi ailelerin çalışma ve yaşam koşulları, kırsaldaki çiftçi ailelerin ve küçük işletmelerin önemi saha deneyimlerine dayalı olarak irdelenecek ve ampirik değerlendirmelerde bulunulacaktır.
Anahtar Kelimeler: mevsimlik tarım işçileri, mevsimlik göç ve kadın emeği

1. Giriş

Kırsal alanda tarımsal üretimin geçim kaynaklarından biri olan mevsimlik tarım işçiliğinin varlığı, Çukurova'da pamuk üretiminde başlayan hayatta kalma göç hikayeleri, bugün neredeyse bütün ürünlerin hasat dönemlerini kapsayacak şekilde devam etmektedir. Mevsimlik geçici ve gezici tarım işçileri, ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndendir. Bu işçiler İç Anadolu'nun köylerine, Çukurova'ya, Ege'nin pamuk hasadı yapılan ovalarına, Karadeniz'in fındık ve geniş dik çay bahçelerine veya birbirinden farklı şehirlere çalışmaya gitmektedirler. Ancak son zamanlarda gerek iç dinamikler gerekse dış dinamiklerin etkisi ile göçün yönünde ve mevsimlik tarım iççilerine uluslararası boyut eklenmiştir. Başka bir ifade ile özellikle GAP bölgesinde sulama ile birlikte tarımsal gelirin artmasıyla mevsimlik göç tersine dönmüş, mevsimlik tarım işçileri de diğer bölgelerin yanı sıra özellikle bölge içinde çevre köylere ve yakın şehirlere gitmeye ve komşu ülkelerde iç çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye gelen mültecilerin birçoğu da mevsimlik tarım işçileri içinde yer almaya başlamıştır. Tarımda değişen üretim yöntemleri, makineleşme, daha fazla arazinin tarıma açılması, toprak–insan ilişkileri mevsimlik tarım işçileri göçünü hızlandırmıştır.

Mevsimlik göçe katılan nüfusun çok büyük çoğunluğu sosyal güvenlikten yoksun ve kayıt dışı çalışan nüfus olup, kırsal alanda en zor koşullarda çalışmaktadırlar. Bu nüfus grubunun eğitim düzeyinin yetersiz olması ve genellikle vasıfsız iş gücünü oluşturmalarının yanı sıra işsizlik ve yoksulluğun getirdiği sınırlılıklarla birleşen yaşam koşulları bu nüfus için daha da ağırlaşmaktadır. Türkiye'nin değişik yörelerine giden gezici ve geçici tarım işçileri grup, birey veya aile olarak çalıştıkları ve bunlara ilişkin resmi bir kayıt sistemi bulunmadığı için sayıları hakkında da güvenilir bilgi vermek zor olmaktadır.

Gezici veya geçici mevsimlik tarım işçiliği aile ve/veya hane odaklı çalışma pratiği olmasına rağmen kadınlar ve çocukları diğer aile üyelerine göre mevsimlik göçün yarattığı olumsuzluklardan daha fazla etkilenmektedirler. Kadınlar, bölüşüm ilişkilerindeki eşitsizlik, toplumda hüküm süren asimetrik güç ilişkileri, geleneksel yaşam ilişkileri gibi faktörlerden dolayı modernleşme sürecinin çoğunlukla dışında kalmakta ve yoksulluğu daha fazla yaşamaktadırlar. Çocuklar ise özellikle kız çocuklarının erken yaşta çalışma yaşamına katılmaları fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemekte ve uzun çalışma süresi ve işin zorluğu geleceğe dair beklentilerini azaltmaktadırlar.

Kırsal yaşam pratikleri evrenselleşiyor

Dünyanın herhangi bir noktasındaki bir kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya kalma durumunda olduğu bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır. Günümüzde Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, sivil toplum örgütleri ve hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Çünkü Afrika'nın en geri kalmış yöresindeki yaşam ve çevre koşulları ile Uzakdoğu'nun herhangi bir noktasındaki aynı koşullar tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenmeler, mevsimlik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları her toplumu ve bireyi doğrudan etkilemektedir.

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de tarımsal üretimin ve kırsal hayatın sürekliliğinin sağlanmasında en önemli rolü kırsal kadınlar oynamaktadır.

Kadın emeği görünmezliği devam ediyor

Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda ilerlemesi kadının toplum içinde, toplumsal değerler sisteminde, sanayi ve hizmetlerde hak ettiği yere ulaşmasıyla doğru orantılıdır. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların çalışma ve toplumsal hayatına katılması ve özellikle zor koşullarda çalışma ve yaşam mücadelesi veren kırsal kadınlar tarımsal üretimin ve kırsal hayatın sürekliliğinin sağlanmasında rolleri ve sorumlulukları büyük önem taşımaktadır.

Kadınların sahip oldukları üretim, yeniden üretim ve toplumsal ilişkiler ya da ailenin sosyalizasyonu olarak özetlenebilen roller, kadına toplum içinde çok büyük bir sorumluluk vermektedir. Bununla birlikte gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan kadınlar toplumda hak ettikleri sosyo-ekonomik konuma gelememektedirler. Bunun arkasındaki en önemli etmen, kadınların kırsal hayat içerisinde erkekler gibi üretici veya çiftçi olarak görülmemesidir. Üretim rolü açısından kadınlar, erkeklerin yardımcısı konumundadır ve kadınların çoğunluğu da kendisini çiftçi olarak görmemektedir. Bunun yanı sıra yeniden üretim olarak adlandırdığımız gündelik ev işleri, çocuk bakımı, yakacak toplama vb. işler ve toplumsal ilişkiler kadının doğal görevi olarak görülmektedir.

Kadınların çiftçi yerine ev kadını olarak görülmesi, emeklerinin resmi istatistiklerde yer almamasına neden olmaktadır. Özellikle kadının üretim rolü içerisinde çiftçi olarak görülmemesi kazanılan gelirin değerlendirilmesi, köy içi ve hane dışı ilişkilerde söz sahipliğini azaltmaktadır. Yine aile içi alınan diğer sosyo-ekonomik kararlarda da kadının katılımının erkekler kadar olmaması, kadını toplumda ikinci plana itmektedir. Örneğin; eğitimde, toprak paylaşımında, sosyal hareketlilikte kız çocuklarına rağmen öncelik her zaman erkek çocuklara tanınmaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğini beslemektedir. Hâlbuki az gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede gıda üretimi, gıdaların muhafazası, pazarlanması tamamen kadınların sorumluluğundadır.

Tarım sektöründe çalışan kadın oranı erkeklerden daha yüksek

Türkiye'de halen nüfusun 1/4'ü kırsal alanda yaşamaktadır. TÜİK 2013 verilerine göre; kentsel alanda kadınların iş gücüne katılma oranı %28 iken, kırsal alanda da bu oran % 36,7'dir. İstihdam oranları ise kentsel alanda %23, kırsal alanda %35'dir.

TÜİK 2013 verilerine göre; Türkiye'de kırsalda iş gücüne katılma oranı kadınlarda % 36,7, erkeklerde % 71,2'dir. Kırsalda kadın istihdamı %35 iken istihdam edilen erkeklerin oranı %66'dır. Ayrıca iktisadi faaliyet kollarına göre kadınların %37'si, erkeklerin ise %17,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu durum kırsal alandaki kadının yerini ve önemini göstermektedir.

TÜİK 2013 verilerine göre; kadın iş gücünün %56,6'sı ücretli veya yevmiyeli, % 31,5'i ücretsiz aile işçisi, %10,7'si kendi hesabına çalışmakta%1,2'si işveren durumundadır.

Kırsal kesimde kadının işgücüne katılım oranı, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışması nedeniyle yüksek olsa da Türkiye'de tarım istihdamındaki hızla azalma, kadın istihdamının da giderek düşmesine yol açmaktadır. Tarımda çalışan kadınlar, tarım dışına çıktıklarında veya göç ettiklerinde işgücüne katılamamaktadır. İşgücüne katılan kadınlar ise daha çok statüsü düşük, kalifiye olmayan işlerde sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçiliği temel geçim kaynağıdır

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşam ve çalışma koşulları genellikle yaşadıkları bölgedeki çalışma alanlarının sınırlı olması, kırsal alanda toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik nedeniyle büyük bir kesiminin geçimlik düzeyin altında toprağa sahip olması, çağdaş tarımsal girdilerin kullanım oranının azlığı, toprakların çok parçalı olması, kırsal alandaki yoksulluk ve yoksunluğun etkilerinin kentlere göre daha fazla hissedilmesi, sosyal hizmetlere erişimin sınırlılığından dolayı sıkıntılı ve geçim imkanları oldukça zordur. Çoğunlukla topraksız ya da az topraklı haneler, arazi varlıkları kendi geçimlerini sağlamaya yetmediğinden gelirlerindeki açığı kapatmak için başkalarının işinde çalışmaktadırlar. Bir anlamda yaşadıkları şehirlerdeki istihdam ve iş olanaklarının sınırlı olması kadınlar ve aileleri için mevsimlik tarım işçiliği tek seçenek olmaktadır.

Gü nübirlik (geçici)yadamevsimlik(gezici)işçi olarak tanımlanyüzbinlercetarım işçisi, geçim için bitkilerin ekim, çapa,sulamavehasatzamanlarında farklı mevsimlerde farklı şehirlere/bölgelere gitmektedir (Fazlıoğlu, 2014).

Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma ilişkileri genellikle elçi/dayı tarafından belirlenmektedir

Geçinmek için mevsimlik tarım işçiliğini tercih eden kadın ya da ailelerin çalışma ilişkileri, "elçi" veya "dayı" olarak adlandırılan kişiler ya da komşu/akraba aracılığı ile tamamen enformel zeminde belirlenmektedir. Kadınlar, genellikle yaşlılarını geride bırakıp çoluk çocuk ailece giderken, bazen de genç kızlar ya da erkek çocukları akranları ile birlikte gidebilmektedir.

> "***Şanlıurfa Halfeti bölgesinde elçi olan Ş.B. her aileden ortalama 2-7 kişi arasında aileyi mevsimlik tarım işçisi olarak götürdüğünü, yaklaşık 25 yıldır sürdürdüğü bu çalışmanın karşılığında kendisi dahil hiç kimsenin sağlık, barınma ve yolculuklarda can güvenliklerinin olmadığını bu durumun kendilerini çok rahatsız ettiğini****" ifade etmektedir.*

Mevsimlik tarım işçiliğine dış dinamiklerin etkisiyle uluslararası boyut ekleniyor

Ülkelerinde geçinme imkanı bulamayan Ermenistan ve Gürcistan'dan daha çok erkekler mevsimlik tarım işçisi olarak Trabzon, Rize, Giresun ve Ordu'ya çay ve fındık toplamaya gelmektedir. Suriye'de ki iç savaş nedeniyle de Türkiye'nin çeşitli illerine gelen Suriyeli ailelerin bir kısmı ucuz mevsimlik gezici tarım işçisi olarak Hatay, Osmaniye, K.Maraş, Şanlıurfa, Gaziantep gibi illere, pamuk, biber, narenciye ve sebze toplamaya gitmektedir. Bağ bahçe tarla sahipleri ucuz iş gücü diye zaman zaman tercihini mevsimlik gezici tarım işçisi olarak yabancılardan yana kullanmaktadır. Özellikle bitkisel üretim sürecinde çapalama ve hasat dönmelerinde yoğun mevsimlik tarım işçisi talebi olmaktadır.

Mevsimlik yolculuğun tarımsal takvimien erken Şubat ayı sonu gibi başlar

Tarım işçisi ailelerin mevsimlik geçici yolculuğu en erken Şubat ayının sonunda başlar - arada tekrar gelir, yine giderler- yine Şubat ayının başında sona erer. Nisan- Mayıs ayındaki çalışma adresleri Kayseri'de, Konya'da şeker pancarı tarlaları, Ege'de sera, domates dikimi, soğan-sarımsak, pamuk tarlalarıHaziran ayındaki çalışma adresleri de, mercimek ve nohut yolmaya gittikleri Kırşehir ve Konya bölgesidir, daha sonraki aylarda da üzüm kesimi yapmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçilerinin Ağustos ayındaki durakları Ordu, Giresun gibi fındık tarlalarının bulunduğu Karadeniz şehirleridir. Şubat ayıyla birlikte karpuz ekimi için Çukurova bölgesine gitmektedir. Gittikleri yerde 2-3 ay kalan mevsimlik tarım işçilerinin Çukurova'da başlayan yolculukları, yine aynı topraklarda pamuk toplayarak son bulmaktadır. Ancak mevsimlik yolculuğun tarımsal takvimi ürün desenine bağlı olarak, kalma süresi ve aile üyesinden katılanlarına sayısı ve cinsiyetine göre değişiklik gösterebilmektedir (Fazlıoğlu, 2014).

Mevsimlik tarım işçilerine ödenen ücretler oldukça yetersizdir

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin büyük bir kısmının tarım dışı geliri bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinden elde edinilen gelir ailenin yaşamını sürdürmesinde tek kaynaktır. Mevsimlik tarım işçiliğinden kazanılan paranın önemli bir kısmı ulaşım ve sağlık giderleri için harcamaktadır.

Şekil 1: Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük Ve Aylık Ücretleri, 2012-2013

	Mevsimlik işçilerin günlük ücretleri(TL)			Sürekli işçilerin aylık ücretleri(TL)		
	2012	2013	%	2012	2013	%
Ortalama	38	42	10,9	1 090	1 232	13,0
Kadın	33	36	9,0	858	1 032	20,3
Erkek	43	48	11,3	1 128	1 262	11,9

Kaynak: TUİK, 2013 Tarımsal İşletmeler Ücret Yapısı Araştırması*

Yukarıda Şekil 1'de görülebileceği gibi tarımsal işletmelerde (hanehalkı) 2013 yılında mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri bir önceki yıla göre %10,9 artarak 42 TL, sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri ise %13 artarak 1 232 TL olmuştur.
Mevsimlik kadın işçilerin günlük ücretleri %9 artış göstererek 36 TL olurken, erkek işçi ücretleri %11,3 artış göstererek 48 TL olmuştur.
Sürekli tarım işçilerine ödenen aylık ücret ise, kadın işçiler için %20,3 oranında artarak 1 032 TL ve erkek işçiler için ise %11,9 artarak 1 262 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tarım işçilerinin çalışma yolculuğu ve çalışma koşulları oldukça zor ve tehlikelidir
Mevsimlik geçici ve gezici tarım işçisi ailelerin en önemli sorunlarının başında çalışma yolculuğu ve çalışma koşulları gelmektedir. Tarım işçileri çalışma yolculuğuna önceleri kamyon arkalarında ve at arabalarındayanlarına sıkıştırılmış naylon iplerlebağladıkları eşyalarla dolu çuvallarla yaparken, kazaların artması ve denetimlerin sıklaştırılması ile birlikte şimdilerde yatak, yorgan, kap kaçak vb. mutfak eşyaların yüklendiği, kapasitesine göre çok fazla ağırlık taşıyan kiralık minibüslerle ya da eski bir araba ile de benzer tehlikeli yolculuklar devam etmektedir.

> ***"H.Y. büyük oğlu, gelini ve bekar iki kızıyla her yıl Malatya'ya kayısı toplamaya gider. Oradan dönüşte Polatlı'ya soğan toplamaya giderken yolda açık kamyonda elçinin götürmesi sonucu yaşanılan trafik kazasında bir kızını kaybeder. Sonrasında hiçbir hak talep etmez, sadece kaderine isyan eder".***

Barınma ve beslenme koşulları insan sağlığına uygun değildir
Mevsimlik tarım işçisi aileler çalışacakları yerlere vardığında, eşyalarını korumak ve uyumak için naylon ya da bezlerden çadırlar oluşturarak yeni bir yaşam alanı kurmaktadır ve neredeyse tüm zamanlarını açık havada geçirmektedirler.Genelde hava muhalefetinin sert olduğu dönemlerde çadırlarının yıkılmasıyla yaralanmalar yaşanmaktadır.
Mutfak çadırın bitişiğinde açık alanda; tuvalet, banyo ise çadıra yakın naylonla sarılmış, suya erişim imkânlarının kısıtlı olduğu, tüm doğal koşullara açık yerlerde kurulmaktadır. Bazen brucella, sıtma, ishal vb. hastalıklarla bazen de kene ve akreplerle mücadele edilmektedir. Öte yandan da en kötü koşullarda ücret, güvenlik, barınma, hijyen, sağlık, istismar vb. riski taşıyan tehlikeli alanlarda konaklama yapmaktadırlar.Yazın çok sıcak geçtiği bölgelerde zaman zaman yüzme bilmeyen çocukların serinlemek için su kanallarına girdiklerinde ya da oyun oynarken dikkatsizlikleri sonucu bu kanallara düştüklerinde boğulmalarına rastlanmaktadır.

*Tarımsal işletmelerde (hanehalkı) ücret yapısı istatistikleri, verinin ait olduğu üretim yılında ve tarım işlerinin en yoğun olduğu dönemde, tarımsal amaçlı en az beş mevsimlik işçi ya da en az bir sürekli işçi çalıştıran tarımsal işletmelerden derlenmektedir. 2012 Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Ücret Yapısı Araştırması, kapsam ölçütlerini sağlayan 28 ilde 3 781 tarımsal işletmede yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır.

Hane içi işbölümü ve sosyalleşme araçları yetersizdir

Kadın ve erkeğin toplumdaki sorumlulukları, hakları ve üretim sürecindeki rol ve görevleri ve diğer özellikleri toplumsal cinsiyete göre şekillenmektedir. Bunun sonucunda da kadınlar özel alana, erkekler ise kamusal alana yönlendirilmektedir

Çalışma ve gündelik yaşamda kurumlarla, pazarla ve tarım aracıları ile olan ilişkiler erkekler aracılığıyla yürütülmekte, kadınlar daha çok anne-kız ve gelin-görümce olarak hane içinde yeniden üretimde – yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik, çocuk bakımı, su taşıma vb.) ve üretimde (hayvanların bakımı, sağımı, bitkisel üretimde çapa, toplama, ekim gibi etkinlikler) önemli rol ve sorumlulukları bölüşmekte neredeyse bu rol ve sorumluluklar kadınların var olma nedeni olarak görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar çalışma ve gündelik yaşamlarını saran yeniliklerle baş edebilme yol ve becerilerine mahrum kalmaktadır.

Mevsimlik tarım yolculuğuna katılan kadınlar erkeklere göre güne erken başlamaktadır. Sabahları erkek aile üyeleri uyurken, kadınlar kız çocukları ile birlikte erkenden kalkıp su taşır, ekmek yapar, kahvaltıyı hazırlar, sonrasında da hep birlikte tarlaya giderler. Akşam herkesle birlikte çadıra dönüldüğünde erkekler kendi aralarında diğer çadırlardaki erkek aile üyeleri ile sohbet ederken ya da şehire kahvehanelere giderken, kadınlar, akşam yemek, bulaşık ve çamaşır yıkayıp, çocukları uykuya yatırıp ertesi güne hazırlanmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçisi aileler sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin barınma, beslenme ve yaşam koşullarının yeterince iyi olmaması nedeniyle yaşadıkları yerleşimlerde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu sosyal dışlanma sadece eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve yardımlar, sanitasyon ve konut gibi hizmetlere erişimde değil; aynı zamanda da etnik yapı, mezhep ve dini inançlar üzerinden de yaşanmaktadır. Zaman zaman bu çatışmalar medyaya da yansımakta ve bazı mevsimlik tarım iççileri bir sonraki yıl aynı şehre bir daha gelmemektedir. Özellikle çocuklar daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Eğitimde devamlılık ve eğitimi yarıda bırakma sorunu yaşanmaktadır

Mevsimlik tarım işçiliğine katılan çocukların çoğunluğu okullarını erken terk edip geç başlamaktadırlar. Bu durum hem çocukların okuldan uzak kalmalarına, hem eğitime yeterli ölçüde katılamadıkları için okul başarılarının düşmesine, okula ilginin azalmasına ve okulu terk etmelerine neden olmaktadır.

Bu durum çocukların tarım işçiliği dışında gelecekte kullanabilecekleri başka bir bilgi ve beceriyi kullanabilmelerini engellemektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014).

Yasal mevzuat mevcuttur ancak uygulamada sıkıntılar yaşanmaktadır

Uygulamada norm ve standardın sağlanması, kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği sağlanması ve etkin ve verimli hizmet sunulması amacıyla 24.03.2010 tarihinde 2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca tüm tarafların katılımı ile bir eylem planı hazırlanmış, Başbakanlık genelgesinin ve eylem planının uygulanmasını takip ve koordinasyonun sağlanması amacıyla Bakanlık bünyesinde "Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu" oluşturulmuştur. Bu tür çalışmalar önemli bir adım olmakla birlikte, uygulamada sıkıntılar yaşanmakta kurumalar arası koordinasyon ve yaptırımlar yetersiz kalmaktadır. Örneğin; sürekli yaşadıkları yerleşimlerden mevsimlik göç nedeniyle kısa bir süreliğine de olsa ayrılan aileler kendilerine sağlanan sosyal yardımların bazılarından mahrum kalmaktadır.

2. Sonuç ve Öneriler

Mevsimlik gezici tarım işçiliği Türkiye'nin bir gerçeğidir. Bu enformel istihdam alanında yüz binlerce aile geçimini sürdürmektedir. Bu nedenle insanca yaşam kalitesine uygun olmayan bu çalışma biçiminde, koşulların düzeltilmesi ve sorunların giderilmesi gerekmektedir. Çünkü tarımda makineleşme, gelir düzeyinin düşüklüğü ve insan-toprak ilişkileri kırsal bölgelerdeki yoksul nüfusun daha iyi bir yaşam düzeyi arayışıyla mevsimlik göç hareketlerinin akışını

hızlandırmaktadır. Bu nedenle kırsal nüfusun yerinde refahının sağlanması yönünde sosyal ve ekonomik politika önlemlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Kırsal kesimde yaygın olan gizli işsizliğin azaltılması için, organik tarım gibi işgücünün yoğun olarak kullanıldığı üretim yöntemleri desteklenmeli ve çalışanlara yönelik yerel özelliklere dayalı yerel mesleki eğitimi programları hazırlanmalıdır.

Ayrıca çoksayıdakurumvekuruluşun bir araya gelerek entegre bir yaklaşımla kendi görev alanlarınagirenkonulardamevzuat düzenlemelerinin yapılması ve sorunlaraköktenvebütüncül çözümgetirilmesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Fazlıoğlu, A. 2014. Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Çalışma Ve Yasam Koşulları, Turuncu Aylık Kadın Dergisi, Temmuz, Sayı 135. Sf: 78-81

Kalkınma Atölyesi. 2014. Fındık Hasadının Oyuncuları, Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Tarım İççilerinin Çocukları, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması, Altan Matbaası, 1. Basım.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). 2013. Tarımsal İşletmeler Ücret Yapısı Araştırması.

Kooperatifçilik

Aile Çiftçiliği Örgütlenmesinde Kooperatifleşmenin Önemi

Mehmet ÖZKURNAZ[1] **Vesile Nur GÜVEN[2]**
[1]Yönetim Kurulu Başkanı, Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği, m.ozkurnaz@tarimkoop.org.tr
[2] Genel Müdür, Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği, info@tarimkoop.org.tr

Özet
Türkiye'de geçmişten günümüze tarımsal politikalar ve kalkınma programları incelendiğinde ekonomik gelişmede tarımın önemi vurgulanmış ve tarımda çiftçi örgütlenmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Tarım sektörünün en önemli sorunlarından biri, üreticilerin gerektiği şekilde örgütlenmemesidir. Çiftçilerin hem ekonomik yönden güçlenmeleri hem de üretim ve pazarlama konusunda bir baskı grubu oluşturabilmeleri; kendi başlarına örgütlenmeleri ve örgütlerin gerekli sorumlulukları eksiksiz yerine getirmelerine bağlıdır. Açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması açısından aile çiftçiliğinin önemini vurgulamak, Dünyanın dikkatini çiftçi ailelerine ve küçük ölçekli çiftçiliğe çekmek için 2104 yılı Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Aile Çiftçiliği Yılı olarak kabul edilmiştir. Aile çiftçiliğinin ekonomik örgütlenmesinde kooperatifleşmenin önemi büyüktür. Verimliliğin ve üretim gelirlerinin istikrarlı bir şekilde artırılmasıiçin üreticilerin verimlilik ve pazarlamada rekabet gücünün artırılması yönünde örgütlenmesi esastır. Küçük ölçekli tarım işletmelerinin karşılaştıkları sorunların ancak aile çiftçilerinin ekonomik amaçlı örgütlenmesi olan bağımsız güçlü kooperatifler aracılığıyla çözüleceğine inanmaktayız. Bu çalışmada Türkiye'deki aile çiftçiliğinin yapısı, örgütlenme düzeyi, kooperatifleşmeye bakışları ve tarımsal örgütlenmeden beklentileri değerlendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Tarım, Aile Çiftçiliği, Çiftçi Örgütlenmesi, Kooperatifleşme

1. Giriş

Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de kırsal kesimde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun geçimi ve gelir kaynağı tümüyle tarıma dayanmaktadır. Türkiye'de tarımsal işletmeler genellikle küçük ve orta ölçekli aile işletmeleridir. Son yıllarda büyük sanayi şirketleri ile tarıma dayalı sanayi alanında faaliyet gösteren şirketlerin tarımsal üretimde bulunma istekleri ve tarımsal alanda büyük yatırımlar yapmaları nedeniyle küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler yerine endüstriyel tarım ve büyük ölçekli şirket tarımcılığı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum ülke tarımının ikili bir yapı görüntüsü vermesine yol açmaktadır. Tarımsal işletmeler küçük işletmelerin oluşturduğu geleneksel üreticiler ile büyük sermaye yapısına sahip yatırımcıların oluşturduğu şirket işletmeleridir. Küçük işletmeler ve aile işletmeleri örgütlü bir yapıya sahip olamadıklarından üretim girdilerini uygun koşullarda sağlayamadıkları gibi ürünlerini de uygun koşullarda satamamaktadır. Tarımsal üretimde bulunan küçük aile işletmelerinin üretimde kullandıkları girdileri uygun koşullarda temin edebilmeleri ve ürettikleri ürünleri değerinde pazarlayabilmeleri ile işletme karlılığını sürekli hale getirebilmeleri ancak örgütlü olmalarına bağlıdır.

Kırsal alanda yaşayan ve geçimini büyük oranda tarımsal üretimden sağlayan ailelerin refah ve gelir seviyelerinin yükseltilmesi için aile çiftçiliğinin etkin bir şekilde örgütlenmesi çok önemlidir.

Örgütlenme çok farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte en geniş anlamda; işbirliği, disiplin ve sorunları birlikte göğüsleme istek ve azmine sahip bir grup kişinin belirlenmiş bir hedefe ulaşmak için gerekli düzenlemeleri yapmak amacıyla belli kurallar çerçevesinde bir araya gelmeleriyle meydana getirilen bir sistem (Eraktan, 2001) olarak tanımlanabilir.

Tarımsal üretimde örgütlenmenin temel amacı, tarım kesiminde verimliliği yükseltmek ve üretimden tüketim aşamasına kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesini sağlayarak üreticinin gelirini ve pazardaki konumunu yükseltmektir. Bu nedenle, tarımda üretici örgütlenmesi ve örgütlerinin; üreticilerin çıkarlarını koruma, yenilik ve gelişmeleri izleme ve yaymada her türlü bilgi alışverişini sağlama, politik baskı grubu oluşturma, demokratik karar alma sürecini hızlandırma, verimlilik ve kalitenin artırılması için gereken girdileri ve teknolojileri sağlama, kırsal alanın ekonomi içindeki etkinliğini arttırma, tarım üreticisinin gelir ve yaşam düzeyini yükseltme gibi amaçları vardır (İnan ve ark., 2000).

Türkiye'de tarımın son yıllarda ekonomi içindeki payı ve önemi azalmış olsa da, tarımda çalışan nüfusun %20 dolaylarında olması, insanlığın en temel ihtiyacı olan temel gıda maddelerini üretmesi,

sanayiye hammadde temin etmesi nedeniyle tarım sektörü sosyal ve ekonomik yapı için hala önemli bir sektördür.
Bu nedenle, örgütlenmenin tarım kesiminde ve özellikle aile işletmelerinde gerçekleşmesi; tarımsal üretimde yenilik ve teknolojilerden istenildiği şekilde yararlanılması ve baskı grubu oluşturarak kamuoyu yaratma ile refah ve gelir seviyelerinin gelişmesine katkı yapacaktır.
Aile çiftçilerinin ve küçük üreticilerin üretim girdilerini uygun koşullarda temin etmeleri ve ürettikleri ürünü değerinde pazarlayabilmeleri, teşvik, destek ve hibelerden gereği şekilde yararlanabilmeleri, dağınık ve bireysel yapıdan birleşik ve güçlü bir yapıya kavuşabilmeleri ancak etkin ve demokratik bir örgütlenmeyle gerçekleştirilebilir.
Üreticilerin örgütlenmesi ve pazarda etkin bir konuma gelebilmesinde en önemli araç tüm gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi kooperatiflerdir. Türkiye gibi, işletmeleri küçük olan ülkelerde üreticiler ancak, kooperatifler aracılığıyla modern ve ekonomik ölçekli tarım yapabilirler. Türkiye'de sayısal olarak 4-5 milyon ortağı bulunan tarımsal kooperatifler çeşitli alanlarda faaliyet göstermesine rağmen batı ülkelerinde olduğu gibi etkili değildir. Çünkü; Almanya, Danimarka, İsveç, Hollanda ve Finlandiya gibi ülkelerde tarımsal kooperatiflerin pazarlamadaki payı %50 ile %100 arasındadır. Biz de ise %1 ile %10 arasındadır (Mülayim, 1998). Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin bünyesinde örgütlenen üreticiler, kooperatifleri aracılığıyla ürünlerin üretiminden toplanması, işlenmesi ve satışı gibi pazarlamanın tüm alanlarında dikey bütünleşmelerini sağlayan yatırım gerçekleştirmişler ve pazarda etkin bir konuma gelmişlerdir (Bülbül ve ark., 1998).

2. Kırsal Kesimde Örgütlenme

Türkiye'de kırsal alanın ve tarımın kalkınması için en önemli çözüm yolu üreticinin ve kırsal halkın örgütlenmesidir. Çünkü, tarım sektörü; kaynaklarının sınırlı olması, doğa koşullarına önemli ölçüde bağımlı olması, ürünlerin korunması ve depolanmasının zor olması, üretim-tüketim zincirinde üreticilerin fiyat oluşumunda etkili olamamaları gibi nedenlerden dolayı üretici örgütlenmesine gereksinim duymaktadır. Örgütlenme düzeyinin düşük, kooperatiflerin demokratik oluşum niteliği yerine giderek bürokratik özelliklidevlet kuruluşları özelliği taşıdığı, yerel yönetim koşullarının yenilenmediği veyer yer büyük toprak sahipliğinin egemen olduğu bir alanda demokratik bir yapının varolduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu sorunların çözümlenmesi dolayısıyla, tarımda demokratikleşmenin sağlanması ancak, örgütlenme ve her alanda yönetime katılım ile olasıdır. Yönetime katılma, karar mekanizmalarında rol alma ve yetkili olma, sorunların çözümü için dayanışma ve işbirliği anlayışlarını yaygınlaştırma konuları açısından tarımda örgütlenme demokratikleşmenin de başlıca koşuludur. Buradaki örgütlenme, yalnızca ekonomik nitelikli amaçlarla sınırlı kalmamalı, kırsal toplumun birlikte davranma ve dayanışma yeteneğini geliştirme, ekonomik ve siyasal bilinçlenmeyi sağlama ve demokratik katılımcılığı yaşama geçirme doğrultularında da etkin olmalıdır (İnan ve ark., 2000).
Böylece; üreticiler arasında katma değerin dengeli paylaşımı da sağlanabilir. Bunlar yatırıma dönüşebilir, yönetimlerde söz sahibi olunabilir, kooperatiflerin etkin üretici kuruluşları olarak kurumsallaştırılması gerçekleştirilebilir, tarımsal kamu iktisadi teşekkülleri gerçek sahibi olan üreticilere devredilebilir, pazar karşısında güçlü konuma geçilebilir, kırdan-kente olan itici göç azaltılabilir, üst ve alt yapı olanakları arttırılabilir kısaca, insanca yaşamın asgari koşulları oluşturulabilir(İnan ve ark., 2000).
Kırsal kesimdeki örgütler iki başlık altında incelenebilir. Birincisi ekonomik örgütlenme ikincisi mesleki örgütlenmedir. Kırsal alanda ekonomik örgütlenmenin en yaygın şekli kooperatif örgütlenmedir.

2.1. Tarımsal Kooperatifler

Son yıllarda, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışındaki değişimlerin sonucu olarak, devletlerin; ekonomik ve sosyal alanda rollerini azaltmaya, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmeye ve yerelleştirmeye, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmeye ve farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yöneldikleri bir süreç yaşanmaktadır.

Söz konusu gelişmeler karşısında, kamusal otoritenin boşalttığı alanlarda etkin bir rol üstlenerek, toplumun karşılanamayan ekonomik ve sosyal gereksinimlerini en iyi biçimde giderebilecek oluşumlara olan ihtiyaç sürekli artmıştır. Gelişmiş birçok ülkede, kooperatifler gibi kendi kendine yardım eden ve kendi sorumluluklarını üstlenen ekonomik dayanışma örgütleri, ortaya çıkan bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuşlardır.

Bu açıdan son dönemlerde uluslararası kuruluşlar ve bölgesel entegrasyonlar tarafından devletlerin kooperatiflere yaklaşımları konusunda yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır. Birleşmiş Milletler(BM), kooperatiflerin yoksullukla mücadeledeki ve sürdürülebilir bir sosyal ve ekonomik kalkınmadaki rollerine dikkat çekerek devletlerden kooperatifçilik için elverişli bir ortam ve altyapı hazırlanmasını talep etmektedir. Birleşmiş Milletler, kooperatifleşmenin ekonomik ve sosyal kalkınmada oynadığı temel rolün tanınması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların ekonomik ve sosyal kalkınmalarında kooperatiflere tam katılım sağlamalarının desteklenmesi ve özellikle kooperatiflerin yoksullukla mücadelede aktif rol alması anlamına gelir.

Kırsal kesimde kooperatifleşmenin teşvik edilmesi; üreticilere, tüketicilere, küçük işletmelere, çiftçilere, ailelere ve diğer menfaat sahiplerine yarar sağlayacağı kadar, atıl kaynakların harekete geçirilmesine, kredi ve finansman imkanlarının genişletilmesine, sermaye birikiminin sağlanmasına, yeni istihdam alanları oluşturulmasına, üretimin arttırılmasına, tarımın ve küçük işletmelerin sanayiye entegrasyonuna, piyasaların olumlu yönde regülasyonuna, girişimcilik ve ortak iş yapma kültürünün geliştirilmesine, sosyal sermayenin arttırılmasına, gelirin daha adil paylaşımına, yoksulluğun azaltılmasına ve dolayısıyla ülkemizin bir bütün olarak kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Üreticilerin farklı tarımsal örgüt tiplerine üye olmaları üreticilerin örgütlenme konusuna önem verdiklerini göstermektedir. Üreticilerin tarımsal örgütlere katılımları ne kadar yüksek olursa sorunlarının çözümü de o kadar kolay olacaktır. Üreticilerin tarımsal örgütlerden beklentileri ve beklentilerinin gerçekleşme durumları dikkate alındığında sadece Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine üye üreticilerin beklentilerinin gerçekleştiği görülmektedir. Üreticiler tarafından Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin beklentilerinin gerçekleşmiş olması bu kooperatifler açısından olumludur. Bu nedenle Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin sayısının ve niteliklerinin arttırılması örgütlenme düzeyini ve etkinliğini yükseltebilecektir (Çelik Ateş ve Erin, 2010).

2.2. Kırsal Örgütlenmede Tarımsal Kooperatiflerin Önemi

Tarım kooperatifleri genellikle ortaklarına verdikleri hizmetlere göre isimlendirilmektedir. Kooperatifin kuruluş amacı sadece ortaklarına üretim girdisi temin etme ve ürün pazarlama gibi hizmetlerden herhangi birini yerine getirmekse tek amaçlı kooperatif, birden fazla konuda faaliyet gösteriyorsa çok amaçlı kooperatiftir.

Kooperatiflerin en önemli amacı, ortaklarının çıkarlarını ön planda tutarak, ortakların ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, ihtiyaç duydukları üretim girdilerini uygun koşullarda temin etmek, ürünlerini geliştirmek ve çeşitlendirmek, ürettikleri ürünleri değerinde pazarlamak ve değerlendirmektir.

2.2.1. Ekonomik Önem

Tarımsal üretimin kooperatiflerce kontrol edilmesi halinde tarımsal üretim ve gelirde önemli artışlar elde edilebilir. Bunun yanı sıra tarımsal üretimde yıldan yıla görülen dalgalanmalar da önlenebilir. Üretim plânlamasında temel amaç, ulusal sanayinin girdi ve artan nüfusun gıda ihtiyaçlarını karşılayacak biçimdeve elverişli fiyatlarla tarımsal ürün üretmektir.

Tarımsal kooperatiflerin; üretim ve gelirde artış sağlama, piyasada ürün arzını kontrol etme ve ürün-girdi fiyat oluşumunda piyasa düzenlemesi gibi ekonomik yararları vardır.

2.2.1. Sosyal Önem

Tarım kooperatiflerinin ekonomik önemi ve yararlarının yanında üyelerine ve faaliyette bulunduğu kırsal kesime sağladığı sosyal yararlar da son derece önemlidir.

Kooperatifleşme kırsal kesimde gelir farklılıklarının azalmasına yardımcı olduğu gibi, üreticiler arasında dayanışma sağlamak, işgücü verimliliğini arttırmak, üyelerin destek, hibe ve teşviklerden gereği şekilde yararlanmalarını sağlamak ve baskı grubu oluşturarak kamuoyu teşekkül ettirmek gibi sosyal yararları vardır.

2.2.3. Ortaklara Sağladığı Faydalar

Tarımsal kooperatifler faaliyet alanına ve kuruluş amacına göre ortaklarına;

- Tarımsal üretim girdilerini düşük fiyattan alma, ürünlerini yüksek fiyattan satma,
- Tarımsal üretimde kullanılan girdileri rasyonel kullanma,
- Ürün alma, işleme, standardizasyon, depolama, kalite kontrol hizmetleri sağlama
- İhtiyaç duyulan finansman kaynaklarına kolay erişme gibi faydalar sağlamaktadır.

3. Aile Çiftçiliği ve Kooperatifleşme

Küreselleşme ve son yıllarda hızlanan kırsaldan kente göç olgusu kırsal nüfusu olabildiğince azaltarak insanların toprakla olan bağlarını koparmıştır. Bunun sonucunda, tarımsal üretimde küçük işletmelerin yerini büyük sanayi işletmeleri almış ve aile çiftçiliği yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.

Aile çiftçiliği, kısaca; bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak aile işgücüne dayalı tarımsal üretime yönelik faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Kırsal alanda küçük aile işletmelerinin örgütlenememesi ve baskı grubu oluşturamaması, aile çiftçiliğinin şirket tarımcılığı veya endüstriyel tarım karşısında varlıklarını sürdüremez ve üretim faaliyetlerini yürütemez olmalarının nedenlerinden biridir. Bu nedenle, aile çiftçiliğinde örgütlenme son derece önemlidir.

Tarım Kooperatifleri Merkez Birliğine bağlı Bölge Birlikleri ve tarımsal kooperatiflerin faaliyet yürüttüğü alanlarda yaptığımız araştırmada, kırsal alandaki üreticilerin ve küçük aile işletmelerinin örgütlenmeye çok sıcak baktıkları ve büyük çoğunluğunun örgütlenmeden yana oldukları belirlenmiştir. Yüz yüze yaptığımız görüşmelerde, üreticilerin büyük kısmı kooperatif denilince; birlik, beraberlik, dayanışma, kalkınma ve güç birliği anladıklarını ifade etmişlerdir. Herhangi bir kooperatifin bulunmadığı yerleşim birimlerinde yaptığımız görüşmelerde, üreticilerin ve küçük aile işletmelerinin örgütlenmenin önemini bildikleri, bu konuda istekli oldukları ancak örgütlenme konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları gözlenmiştir. Özellikle küçük aile işletmelerinin kooperatifleşme konusunda istekli olmaları, bu işletmelerin birlikte hareket etme, güç birliği yapma, beraber karar verme, girdi temini ve ürün pazarlama konusunda örgütlenmeye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Bu açıdan; temel amacı, açlık ve yoksullukla mücadele, gıda güvenliği ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve özellikle de sürdürülebilir kalkınma açısından aile çiftçiliğinin önemine dünyanın dikkatini çekerek aile çiftçiliğini ve küçük ölçekli çiftçiliği öne çıkarmak olan 2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği yerinde ve önemli bir adımdır.

4. Aile Çiftçilerinin Örgütlenmeden Beklentileri

Üreticiler ve küçük aile işletmeleri farklı amaç ve beklentiler doğrultusunda tarımsal bir örgüte veya kooperatife üye olmaktadır. Üreticilerin kooperatife üye olmalarının en önemli nedeni uygun koşullarda girdi temini ve ürünlerini değerinde pazarlama gibi ekonomik gerekçeler veya birlik, beraberlik, dayanışma ve güç birliği gibi sosyal gerekçelerdir.

Yaptığımız gözlemlerde, üreticilerin ve küçük aile işletmelerinin büyük çoğunluğunun kooperatiften beklentilerinin ucuz girdi temin etmeleri ve ürünlerini yüksek fiyattan satabilmeleri olarak belirtmişlerdir.

Ancak, kırsal kesimde yaşayan insanların tarımda yeni teknolojileri tanıma ve değerlendirmeleri için üye oldukları örgüt veya kooperatiflerden teknik bilgi ve eğitim desteği talep etmeleri kendileri açısından önemlidir. Tarımsal üreticilere ve küçük aile işletmelerine sağlanacak teknik bilgi ve eğitim desteği ile daha bilinçli ve teknolojik üretim yapılabilecektir. Bunun sonucunda verimlilik, kalite ve gelir artışı sağlanacağından üreticilerin kooperatif ve örgütlerden beklentileri karşılanacaktır.

Kooperatiflerin ve örgütlerin sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturabilmeleri, faaliyetlerini uzun süre devam ettirebilmeleri, sağlıklı bir gelişme ortamı hazırlayabilmeleri ve verimli çalışabilmeleri için üyelerinin beklentilerini iyi analiz ederek kendilerinden beklenenleri azami ölçüde karşılamaları, güçlü ve güvenilir bir örgüt olarak faaliyetlerini devam ettirmeleri önemlidir.

5. Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmenin, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarımsal üretimde tek tipleştirici ve şirketleştirici etkisi giderek artış göstermekte ve küçük aile işletmeleri aleyhine işlemektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde insanlığın en temel ihtiyacı olan gıda maddelerini üreten üreticiler ve küçük aile işletmeleri ile bu gıda maddelerini tüketen toplum kesimleri birlikte hareket ederek şirket tarımcılığı ve endüstriyel tarıma karşı aile çiftçiliğini koruyucu alternatif çözüm önerileri geliştirmekte ve örgütleşmeye gitmektedir. Bu tür bir örgütlenme ve kooperatifleşmenin oluşumu ve yaygınlaşması kooperatif üyeleri ve tüketici toplum kesimlerine sağladığı pek çok faydanın yanı sıra küçük aile işletmeleri ve aile çiftçiliğinin varlığını sürdürebilmeleri ve üretim faaliyetlerini devam ettirebilmeleri açısından çok önemlidir.

Türkiye'de aynı alanda aynı kesimleri muhatap alan pek çok birlik, örgüt ve kooperatif faaliyet yürütmektedir. Hatta, bazı yerleşim birimlerinde aynı amaca dönük birden fazla kooperatif ve örgütün kurulduğu, bu kooperatif ve örgütlerden bir çoğunun gayri faal olduğu ancak mevzuattaki problemlerden dolayı tasfiye edilemediği bilinmektedir. Bu durum yetki kargaşasına ve çok başlılığa yol açmaktadır. Adı ve faaliyet alanı farklı olsa da örgüt ve kooperatiflerin ortak amacı üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumak ve birlik, dayanışma duygusunu geliştirmektir. Tarımsal kooperatifler ve diğer üretici örgütleri, üreticiler arasında yetki kargaşası ve çıkar çatışmasına yol açmamalıdır. Tarımsal üretimde yeni örgütlenmeler yerine mevcut olan kooperatif ve örgütler daha güçlü ve etkin hale getirilmelidir.

Türkiye'de tarımsal kooperatif ve örgütlerin sayıca fazla olması hatta bir kısmının faaliyette bulunmamasının yanı sıra örgütleşme sorunlarından kaynaklanan başarısızlıklar, eğitimsizlik, finansman gerekliliği, üst örgütlenmedeki yetersizlik, mevzuat ve denetim sorunlarından kaynaklanan bir karmaşa olduğu açıktır.

Kooperatiflerin kuruluş ve işleyiş şartlarını belirleyen 1163 sayılı Kanun'da kooperatiflerin kuruluşu ile ilgili hükümlerin çok kolay uygulanıyor olması çok sayıda etkisiz ve amaçsız kooperatifin kurulmasına yol açmaktadır. Halbuki, kooperatiflerin kuruluşundan ziyade kurulduktan sonraki çalışmalarında ve dikey örgütlenmelerinde sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Bu nedenle, kooperatiflerin yatay genişlemeden çok dikey örgütlenmesine önem verilmeli ve mevzuatta buna göre yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Bazı kooperatifler ve birliklerin devlet tarafından desteklenmesine ve kaynak aktarımı sağlanmasına rağmen, tarımsal kalkınma kooperatiflerinin devlet desteğinden yoksun bırakılması finansal sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Tarımsal kooperatifler için uygulanan destekleme ve teşvik politikalarında kooperatifleri finansal ve yönetim açısından güçlendirecek ve geliştirecek programlar ve politikalar uygulanmalıdır.

Kırsal kesim ile tarımsal üretim ve gıda güvenliğinin en etkili unsurlarından birisi olan aile çiftçiliğinin ulusal düzeyde geliştirilmesi ve başarılı bir şekilde uygulanması için aile çiftçiliğinde örgütlenme ve kooperatifleşmenin desteklenmesi ve buna uygun olarak mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Aile çiftçiliğinin örgütlenme ve kooperatifleşmesinde sorunların önceden tanımlanması ve bu sorunu çözecek en uygun örgüt ve kooperatif modelinin gerçekleştirilmesi gerekir. Oluşturulacak örgüt modeli yeni sorunlar ortaya çıkarmamalı ve çıkar çatışması ile yetki kargaşasına yol açmamalıdır.

Kaynaklar

Bülbül, M., Turan, A., Albayrak, M., Sayın, C. "Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi (Kooperatif ve Şirketler)", TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası:Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, 7-9 Ocak 1998, Cilt:1, s:62-78, Ankara.

Eraktan, G. 2001. Ortak Tarım Politikası. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, ATAUM Ders Notu, Ankara

İnan, İ.H., Direk, M., Başaran, B., Birinci, S., Erkmen, E. "Tarımda Örgütlenme". Türkiye Ziraat Mühendisliği VI: Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005, s:1133-1154, Ankara.

İnan, İ.H., Gülçubuk, B., Ertuğrul, C., Kantürer, E., Baran, E.A., Dilmen, Ö., Türkiye'de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 17-21 Ocak 2000, Cilt: (I), s:145-176, Ankara.

İnan, İ.H., Kumkale, İ., Gaytancıoğlu, O., 1999. Trakya'da Kırsal Kesimin Örgütlenmesinde Tarım Kooperatifleri, Üretici Birlikleri ve Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Rolü. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No:91 Ankara.

M. Terin, H. Çelik Ateş. 2010. "Çiftçilerin Örgütlenme Düzeyi ve Örgütlerden Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Van İli Örneği". Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 47(3), s: 265-274, İzmir.

Mülayim, Z.G., 1998. Sivil Toplum Örgütlerinin Tarımdaki Yeri: Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.

S. Tan, İ. Karaönder. 2013. "Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği". Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, I(I) , s:87-94, Çanakkale.

Aile Çiftçiliği ve Örgütlenme

Zevaiddin ÖZCAN[1] **Bünyamin ASLAN[2]** **Hatice DEMİR KAYA[3]**
[1]GAP/BKİ Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi (GAP TEYAP) Tarım Ekonomistleri, zozcan@gapteyap.org
[2]GAP/BKİ Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi (GAP TEYAP) Tarım Ekonomistleri, baslan@gapteyap.org
[3]GAP/BKİ Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi (GAP TEYAP) Tarım Ekonomistleri, hdemir@gapteyap.org

Özet
Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" olarak ilan etmiştir. Aile tarafından gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin tamamı aile çiftçiliği olarak tanımlanmaktadır. Tarımımızda görülen sorunların nedeni olarak küçük ve aile işletmelerine bağlanmaktadır. Sadece bu şekilde işin içinden çıkılamaz. Sorun konunun incelenerek çözüm aranmasına bağlıdır. Tüm dünyada tarım işletmeleri bize göre büyük ancak Aile İşletmeleri tanımına uygundur. Sorunlarını güçlü örgütlerle çözmüşlerdir. Çiftçi örgütü; çiftçiler tarafından kurulan çiftçiler tarafından yönetilen örgütler olarak tanımlanmaktadır. Bu örgütler çiftçilerin çıkarları doğrultusunda, ekonomik amaçların yanında pek çok amaçla da kurulabilir. Çiftçilerimizin kendi koşullarına uygun gelişmiş yöntem ve teknolojilere ait bilgileri edinmelerinde en etkin araç, kendilerinin kurdukları ve yönettikleri çiftçi örgütleridir.
Bu nedenlerle sürdürülebilirlik için çiftçi örgütlenmesinin öne çıkarılması, tartışılması ve Aile Çiftçiliğinin güçlendirilmesi, politikalarla desteklenmelidir.
Örgütlenme ortak yaşama, birlikte hareket etme, işbirliği yapma ve kurumsallaşma olarak tanımlanabilir. Tarımsal üretimi arttırmanın, kaliteli ürün elde etmenin ve gen bankası durumundaki kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımı için aile çiftçiliğinin ve onların örgütlenmesi için özel politikalar geliştirilmelidir.
Etkin ve güçlü bir örgütlenme yapısı için, örgüt yöneticilerinin eğitimi, aile çiftçiliğinin kendi geleceğine kendisinin karar vermesine inandırılması, sorumluluğu üstlenmeyi öğrenmesi, yönetimde rol ve sorumluluk alması önem kazanmaktadır. Tüm bu yetenek ve beceriyi kazanmaları için birileri tarafından yönlendirilmelidirler. Görev bilgili ve deneyimli örgütleyicilere düşmektedir. Öncelikle örgütleyicilerin belirlenmesi ve yetiştirilmesi önem kazanmaktadır.
Anahtar kelimeler: Aile çiftçiliği, örgütlenme, işbirliği, sorumluluk, rol alma

1. Giriş

1927 yılında köy nüfusu % 75,78 iken 2009 yılında bu oran % 24,46 inmiştir. (Tablo 1)Ülkemizde 3 milyonun üzerinde tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu yaklaşık 18 milyon insanın geliri ni tarımdan elde ettiğini göstermektedir. Ortalama işletme büyüklüğü 61 dönümdür (Tablo 2). Bu ülkemizde kü çük işletmelerin çoğunlukta % 80 olduğunu göstermektedir. Bu işletmeler teknik olarak AİLE ÇİFTÇİLİĞİ olarak tanımlanmaktadır.
Kırsal alanda yaşayanların büyük kısmını Aile Çiftçiliği oluşturduğuna göre Kırsal Kalkınma denilince bu çiftçilerin kalkınması ile eş tutulmaktadır. Doğal kaynakların değerlendirilmesi ile bu kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Bu yapılabildiği ölçüde gelişmişlik farkı azaltılmış olacaktır. Yapılacak çalışmalar bu dengelerin kurulmasına yönelik faaliyetlere yer verildiği ölçüde sağlanacaktır. Her çalışmada olduğu gibi Stratejilerin belirlenmesi, belirlenen stratejiler paralel öncelik sıralamasının yapılması ve bunların gerçekleşmesi için alınacak tedbirlere uygun faaliyetlerin sıralanması gerekecektir. Gerçekte bu çalışmalar yapılmıştır, ancak uygulama da ne durumda olduğunu bugün yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılması ve tartışması önem kazanmaktadır (Başbakanlık, DPT,2009).
Tekrar konu başlığımıza döndüğümüzde Aile çiftçiliğinin sorunları değişik yönleriyle gündeme getirilecektir. Çiftçi örgütlenmesi en önemli konuların başında gelmektedir. Çok kişi ve kurum tarafından tarım sorunlarının nedeni olarak küçük (aile çiftçiliği) işletmeler gösterilmektedir. Konular araştırılmadan bu sonuca varmak yanlıştır. Yapılan çalışmalar ve incelemeler göstermiştir ki birinci neden tarım politikasının ikinci neden ise güçlü örgütlenmenin olmayışıdır (Kaymakçı,2014). Güçlü örgütlenme dememizin nedeni sayısal olarak var olan çiftçi(üretici) örgütlerinin kurumsal kapasitelerinin yeterli olmadığı içindir. Şunu açık olarak belirtmek gerekirse Örgütlenme 'den önce Örgütleme' nin ele alınması daha önemlidir (Bartle, 2014). Çalışmalarımızda görülmüştür ki örgütleme üzerinde daha çok çalışmak gerekmektedir. Ama nasıl olacak, kim ne zaman nerede ne yapması gerekli olup yerel ekonominin canlanması için politikalarla desteklenmelidir. Sonuçta kırsaldan kentlere göç önlenebilir ve kentlerde sağlıksız yerleşim ve işsizliğin önüne geçilebilir.

Çizelge 1. Köy ve Şehir nüfuslarının dağılımı (1927-2008)

Sayım Yılı	Toplam	Yüzde	Şehir Nüfusu	Yüzde	Köy Nüfusu	Yüzde
1927	13.648.270	100,00	3.305.879	24,22	10.342.391	75,78
1940	17.820.950	100,00	4.346.249	24,39	13.474.701	75,61
1950	20.947.188	100,00	5.244.337	25,04	15.702.851	74,96
1960	27.754.820	100,00	8.859.731	31,92	18.895.089	68,08
1970	35.605.176	100,00	13.691.101	38,45	21.914.075	61,55
1990	56.473.035	100,00	33.326.351	59,01	23.146.684	40,99
2000	67.803.927	100,00	44.006.274	64,90	23.797.653	35,10
2009	72.561.312	100,00	54.807.219	75,54	17.754.093	24,46

Kaynak: TÜİK 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları ve 2007-2008 ADNKS Sonuçları

Çizelge 2. Tarım arazilerinde parça sayısı ve işletme başına arazi büyüklüğü (da)

Yıllar	Toplam İşletme sayısı	Toplam parsel sayısı	Toplam arazi	İşletme başına parsel sayısı	Ortalama parsel genişliği	Ortalama işletme büyüklüğü
2001 (1)	3.022.127	12.323.405	184.348.223	4,1	15,0	61,0
1991	3.966.822	21.601.272	234.510.993	5,4	10,9	59,1
1980	3.558.815	22.903.948	227.640.289	6,4	9,9	64,0

Kaynak: TÜiK, 2001 GTS Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı), 1991 GTS Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları, 1980 GTS Hanehalkı Anketi Sonuçları.
(1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2. Tartışma

Politika olarak Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS)hazırlanmıştır. Hazırlanan bu stratejide temel amaç olarak "Yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesi, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak; kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması" öngörülmüştür. Stratejik amacın 1. Maddesinde: Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Artırılmasından söz edilerek öncelik olarak Tarım ve Gıda Sektörlerinin Rekabetçi Bir Yapıya Kavuşturulmasına yer verilmiştir. Elbette bunun yerine getirilebilmesi için bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir (GTHB, 2014).

Bunun içinde tedbir olarak;

- Üreticilerin Örgütlenme ve Bilgi Düzeyinin Yükseltilmesi öngörülmektedir.

Aile Çiftçiliği geleneksel üretim yapısına sahiptir. Bunun sonucu olarak gerek girdi temininde gerekse pazarlamada büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Çiftçilerin karşılaştıkları sorunlar ekonomik ve sosyal ya yaşantılarını olumsuz etkilemektedir (Rehber,2013). Pazardan daha fazla pay almaları ile refah düzeyleri yükselmesi sağlanabilir. Bunun çözüm yolu ise üreticilerin örgütlenmesinden geçmektedir. Bu konularda üreticiler yeterli bilgi sahibi değillerdir. Onların etkili bir biçimde harekete geçmesi için nasıl örgütlemelidir. Bunun için bir eylem planı hazırlanmıştır (GAP/BKİ,2014).

-Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal kapasitelerinin Güçlendirilmesi

GAP Çiftçi/Üretici Tarımsal Örgütlenme Eylem Planı

Hazırlanan GAP TEYAP, Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli seçilen Pilot Örgütlerle birlikte uygulamağa başlanmıştır. Bu planın (bir bölümünü Tarımsal/Çiftçi örgütlenmesi oluşturmaktadır.

Amaç ve Hedefler sorunların çözümüne göre belirlenmiştir.

Amaç mevcut örgütlerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi ve yeni çiftçi örgütleri kuruluşlarını teşvik etmek ve (eylem) faaliyetlere başlamasını yönlendirmek olacaktır. Üyelerin bilinçlendirilmesi yöneticilerin kapasitelerin geliştirilmesidir (Özcan,2013).

Hedef ise amaçlara yönelik;

- Çiftçi ailelerinin eğitimleri, bilinçlendirme,
- Yönetim kapasitesini geliştirme ve
- Toplumu harekete geçirecek ekipleri hazırlamaktır.

GAP'ta Mevcut Durum Nedir?

Örgütlenme Durumu

Örgütlenme ortak yaşama, birlikte hareket etme, işbirliği yapma ve kurumsallaşma olarak tanımlanabilir. Günümüzde sivil örgütlenme öne çıkmış ve etkin hale gelmiştir. Sivil örgütler 1/ mesleki ve 2/ ekonomik amaçlı örgütler şeklindedir. (Ziraat Odaları, Kooperatifler,Üretici ve Yetiştirici Birlikleri)(Kanunlar)

Bölgede ;

- Tarımsal kalkınma kooperatifi 540 adet üye sayısı 31 500,
- Ziraat Odası 65 ,, ,, ,, 349 300,
- Yetiştiriciler Birliği 23 ,, ,, ,, 13 000,
- Üreticiler Birliği 19 ,, ,, ,, 1 400

T o p l a m 647 ,, ,, ,, 395 200

Çizelge 3 GAP Bölgesi'ndeki çiftçi örgütleri ve sayıları

Sıra No:	İLLER	Koop. Sayısı	Ortak Sayı	Üretici Birlik Sayısı	Üye Sayısı	Yet. Bir. Sayısı	Üye Sayı.	Zir. Odası Say.	Üye Sayısı
1	ADIYAMAN	64	4.479	2	546	3	1.276	8	50.344
2	DİYARBAKIR	176	9.73	6	387	3	3.599	11	54.787
3	GAZİANTEP	40	2.601	0	0	2	2.391	8	55.241
4	MARDİN	49	3.296	1	36	3	4.624	9	37.007
5	SİİRT	17	976	4	138	3	3.527	4	13.901
6	ŞANLIURFA	100	4.632	2	49	3	250	11	61.816
7	BATMAN	36	1.865	2	33	3	316	5	52.303
8	ŞIRNAK	30	1.46	1	68	1	290	6	13.385
9	KİLİS	28	2.427	1	96	2	572	3	10.463
TOPLAM		**540**	**31.5**	**19**	**1.4**	**23**	**17.0**	**65**	**349.3**

Kaynak: GAP TEYAP, Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli Mevcut Durum Analiz Raporu,2014

Sayı olarak örgütlenme düzeyi yeterli ancak nitelik olarak zayıf, kurumsal yapılarının zayıf olması girdi temininden pazarlamaya, yönetimden çiftçi eğitimine kadar çok konuda güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bunların nedenleri arasında;

1- Mali imkanlarının kısıtlı,
2. Gelir kaynaklarının olmaması
3. Çiftçilerin eğitim düzeyi düşük ve birlikte hareket etme bilincinin yetersiz olması, ve
4. Örgütlerin kurumsal yapılarının zayıf olması sayılabilir.

Tüm bu sayılanların üstesinden gelinmesi tarım politikalarının örgütlü üretici yapısının oluşturulması yönünde geliştirilmesi olmalıdır.

Örgütlenmeden önce bunun üzerinde durulmalıdır. Aile çiftçilerini örgütlemek, harekete geçirmek için onları nasıl hazırlayacağız. Onları bilgilendirirken yaparak öğrenmeleri sağlanmalıdır. Katılımcı olmaları, kendi yararlarını (ihtiyaçlarını) belirlemeleri, onu tartışmaları ve bir proje haline getirmeleri için yardımcı olunmalıdır. Bunları yaparken seçme, planlama, örgütleme işlerini öğreneceklerdir. Bu tartışmalar kendilerine olan inancı da artıracaktır. Kendi sorunlarını kendilerinin çözme yolu. Bu

işlerin yapılabilmesi için öncelikle kolaylaştırıcı ("örgütleyici") ların yetişmiş/yetiştirilmiş ve hazır olması gerekir. Bunlar kimlerdir ve kim yetiştirecektir? Kırsal Kalkınma ile görevli Bakanlık/bakanlıklar, ilgili kamu kuruluşları sivil toplum örgütleri ve eğitim kuruluşları aktif olarak görev almalılar ve aldıkları görevi tam olarak yerine getirmelidirler. Üreticiler kendi kendilerine bunları yapamazlar mutlaka kolaylaştırıcılara ihtiyaç duyacaklardır. Üreticiler kendi yöneticilerini güvenilir ve sorumluluk üstlenecek kişilerden seçmeyi ve tüm grubu temsil etmesini sağlamayı bilmelidirler. Üyelerin kendileri için ne istediklerini ve nerede olmak istediklerini tanımlayabilmelidirler. Buna karar verebilmeleri için nelere sahip olduklarını öz kaynakları ne olduğunu cevaplayabilmelidirler. Yönetimce hazırlanan planlar tüm açıklığıyla üyelere anlatılmalı ve onayları alınmalıdır.

Stratejik Önemi Yerel inisiyatif odaklı, Çiftçi Örgütlerinin kendi güçleri ile başarmaları stratejimiz olacaktır. Örgütlenme düzeyi önemini artıracaktır. Ortakların girdi, finansman ve eğitim-yayım hizmetleri uygun şartlarda sağlanabilecektir. Bunun sonucu olarak tarımsal ürünler uygun şartlarda pazarlanabilecek, üyeler düzenli bir gelire sahip olacaklarından yaşam kaliteleri de yükselecektir.

Bunlar nasıl yapılacak ve hangi araçlar kullanılacak ve mali kaynaklar nelerdir. Ülkemizde bu konuların desteklenmesi için gerekli olan tarımsal destekler, kırsal kalkınma projeleri, hibe programları vardır. Önemli olan bu araçların kullanımın örgütleme ve örgütlenmenin (aile çiftçiliğine)uygun halde bulundurulması yönünde çalışmaların geliştirilmesidir. İncelenmesi gereken mali kaynaklardan yararlanmalarının nasıl kolaylaştırılacağı yönünde olmalıdır. KKYDP (Kırsal Kalkınma Yatırım Destekleme Projesi, IPARD,(TKB,2007) Uluslararası ve Kalkınma Ajanslarının(KA) fonlarından yararlanma oranları nedir? Yaralanma ve Çiftçi örgütlerinin şartlarına uygun düzenlemeler nasıl yapılır? Bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklılığına ne kadar etkili olmuşlardır. Mevzuat çeşitliliğinden kaynaklanan ve örgütlerin yararlanmasını kısıtlayan düzenlemelerin gözden geçirilmesi zorunludur.

GAP TEYAP,Çiftçi Örgütlenme Eylem Planı kapsamında - örgütlerin belirli standartlara kavuşturulması, (donanım ve ekipman) – Danışman istihdamının teşviki, onların eğitim, yayım malzemelerinin karşılanması, - Üreticiler ve yöneticiler için düzenli eğitim programları, - üretici örgütlerinin mali güçlerinin artırılması için yerel kaynakların değerlendirilmesi için proje geliştirme çalışmalar yapılmaktadır (GAP/BKİ,2013).

3. Sonuç

1.Çiftçi örgütlerinin idari ve mali yönden sürdürülebilirliği artacak,
2. Çiftçi örgütlerinin çiftçi ürünlerini pazarlama gücü artacak
3. Profesyonel Yönetim ve altyapısı güçlü örgütler oluşacaktır

4. Öneriler

1. Başta GTHB olmak üzere tüm kırsal kesimle ilgili kamu, özel ve sivil toplum örgütleri aile çiftçiliğinin örgütlenebilmesi için Harekete geçirici (kolaylaştırıcı/örgütleyici)lerin yetiştirilmesinde rol almalıdır.
2. Çiftçi örgütlenmesinin güçlendirilmesi için yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi,
3. Çiftçi örgütlenmesini sağlıklı gelişmesi ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi için tarımsal desteklemelerin ve hibe program politikalarının güncelleştirilmesi,
4. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Planının dikkatle incelenmesi ve gereğinin yapılması,

Kaynaklar

Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli Mevcut Durum Analiz Raporu GAP/BKİ, 2014,Şanlıurfa

DPT, Ulusal Kalkınma Stratejisi, , www.resmigazete.gov.tr

GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi(GAP-TEYAP) Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli , GAP/BKİ, 2013,Şanlıurfa

GAP/BKİ, Toplumsal Kalkınma ve Örgütlenme,2014,Şanlıurfa.

Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma(IPARD) Programı(2007-2013)T.C.Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Kaymakçı, M., Tarımda küçük İşletmeler , ya da Aile Çiftçiliği Tarımın zaafı mı?

Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013) T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı,Ankara,2011,tarim.gov.tr
Özcan, Z.,2013, Yayım Eğitimi ve Kırsal Kalkınma, Şanlıurfa.
Rehber, E., Tarımda Örgütlenme ve Sorunları.
Toplumu Güçlendirme Web Sitesi, Phil Bartle, PhD.www.cec.vcn.bc.ca./gcad/collettu.htm
1163 sayılı Kooperatifler Kanunu.
5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu ve Yönetmelik.
6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu
5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ve bu yasaya dayanılarak hazırlanan Yetiştirici Birlikleri Yönetmelik ve tüzükleri

Tarımsal Kalkınma Kooperatif Karlılığının DuPont Model Analizi

Süleyman KARAMAN[1] Asaf ÖZALP[2] İbrahim YILMAZ[3]
[1]Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, skaraman@akdeniz.edu.tr
[2]Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, aozalp@akdeniz.edu.tr
[3]Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, iyilmaz@akdeniz.edu.tr

Özet
Tarımsal kooperatiflerin ortaklarına sağladığı katkıları belirlemek ve strateji geliştirmelerine yardımcı olmak için kooperatifin faaliyet ve finansal performanslarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, tarımsal kooperatifin finansal pozisyonunu daha iyi anlamak, değerlendirmek ve kontrol etmek için DuPont Model tercih edilmiştir. Çalışma sonucunda örnek kooperatifin sahip olduğu varlıkların ne ölçüde verimli olduğunu gösteren aktif sermeye getiri oranı 0,23 iken öz sermaye üzerinden elde edilen getiriyi gösteren öz sermaye getiri oranı 0,33 olarak hesaplanmıştır.
Anahtar kelimeler: Tarımsal Kooperatif, Karlılık, DuPont Model

1. Giriş

Türkiye'de tarımsal işletmelerin büyük bir bölümü yetersiz sermayeye sahip küçük ölçekli aile işletmeleri şeklindedir. Bu durum, işletmeler arası işbirliğini, bir diğer deyişle kooperatifleşmeyi gerekli kılmaktadır. Kooperatiflerin en önemli özelliklerinden biri bu küçük ölçekli aile işletmelerini temsil ederek büyük işletmeler gibi davranabilmelerini sağlamaktır. Kooperatifçilik, serbest pazar ekonomilerinde zayıflıkları azaltarak çiftçilerin, ekonomik sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma sunmaktadır.

Tarım kooperatifi ortakları "çiftçi" ve faaliyet alanı "tarım" olan kooperatiflerdir. Tarımsal amaçlı kooperatifler, tarımsal faaliyeti gerçekleştirmek için köy, belde ve ilçe gibi yerleşim merkezlerinde kurulabilmektedir. Tarım kooperatifleri çiftçilerin ekonomik haklarını korumak ve daha fazla kar elde etmeleri için kurulurlar. Bu kar; kooperatifin fiyatları etkilemesi ya da gerekli girdilerin temini ile verim artışı şeklinde olur (Yercan, 2003). Kooperatifleşme, bireyin tek basına çözümleyemediği ekonomik ve sosyal sorunları, ortaklasa çözümlemeyi amaçlamaktadır. Tarımsal kooperatiflerin baslıca işlevleri arasında; ortaklarına ucuz girdi temini ve ürünlerini pazarlaması, yöresel ve bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlanması yer almaktadır (Çıkın ve Yercan, 1995).

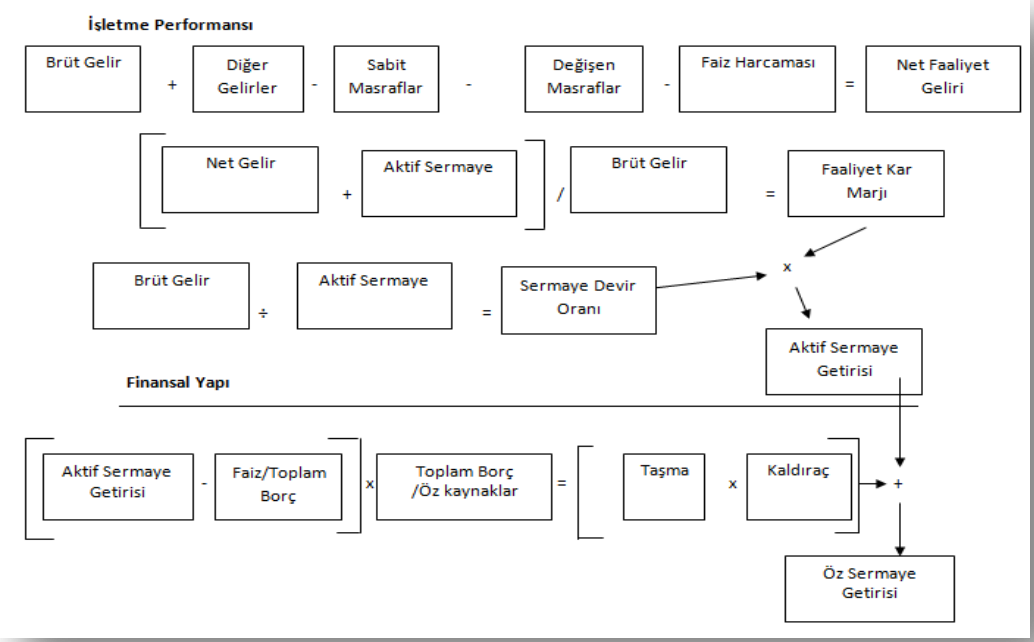
Türkiye'de küçük tarım isletmelerinin hakim olduğu tarım sektöründe finansman ve teknoloji kullanımının yetersizliğinden dolayı optimal verimin sağlanamadığı ve gelir dağılımından tarımın aldığı payın diğer kesimlere göre çok düşük olduğu görülmektedir. Ülke çapında yaygın ve çok dağınık bir kırsal yerleşim yapısı, küçük üreticilerin ürün fiyatı belirlemede söz sahibi olmasını engellemekte ve pazar koşullarına direnemeyen üreticiler ürünlerini düşük fiyatla pazarlamak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca, uzayan üretici tüketici zincirinde tüketicilerin ürünler için ödedikleri fiyatlar çok yükselmesine rağmen, bu zincirdeki pazarlama marjları büyük ölçüde aracılara kalmakta ve üreticinin eline ancak maliyetlerini karşılamaya yetecek çok düşük miktarlar geçmektedir. Üreticiler, benzeri şekilde girdi piyasalarında karşılaştıkları tedarikçilere göre zayıf durumdadırlar. Bu güçsüzlük üreticilere girdi fiyatlarının dikte edilmesine, pazarlık şanslarının azalmasına neden olmaktadır. Tüm bu nedenler, Türkiye'de tarım ürünleri üreticilerinin mevcut yapı içerisinde yenilikleri izleyebilecekleri, dayanışma içinde olabilecekleri ve haklarını koruyabilecekleri güçlü bir örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır (Köroğlu, 2003).

Açıkça görülmektedir ki kooperatiflerin başarısı aynı zamanda küçük aile işletmelerinin da başarısı anlamına gelmektedir. Tarımsal kooperatiflerin başarısını pek çok gösterge ile ölçmek mümkündür. DuPont analizi bu anlamda yeni bir yaklaşım sağlayan bir tekniktir. Bu çalışmada da DuPont analizi ile örnek bir kooperatifin başarısının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmada, bölgesel olarak faaliyet gösteren Sınırlı Sorumlu X. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 2013 yılı bilanço ve gelir tablolarına göre finansal performans DuPont analiz tekniği ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, kooperatifin net satışı, net karı, aktif toplamı ve öz sermaye toplamı

kullanılarak yine kooperatifin net kar marjı, aktif sermaye getirisi ve öz sermaye çarpanı değerleri hesaplanmıştır. Dupont analiz tekniğiyle aktif sermaye getirisi ile öz sermaye karlılığı yorumlanmıştır.
DuPont analiz, muhasebe verilerine dayanan kooperatif finansal tabloları ile finansal durumu arasındaki ilişkiyi inceleyen, analizlerde bilanço ve gelir tablolarından yola çıkarak toplam varlık karlılığı (ya da yatırım karlılığı) ve öz sermaye karlılığını birlikte değerlendiren bir finansal analiz yöntemidir (Tonchia ve Quagini, 2010). Birleşik oran analizi olarak da bilinen DuPont analizi kooperatifin karlılığını satışlar üzerinden ölçen net kar marjı ile kooperatifin kaynaklarını kullanmadaki etkinliğini ölçen toplam varlık devir hızını bir araya getirmektedir (Kocaman 2006). DuPont formülüne göre söz konusu iki oranın birleşimi sonucunda toplam varlık karlılığı ortaya çıkmaktadır. DuPont modelinin ikinci adımında ise toplam varlık karlılığı, finansal kaldıraç çarpanı ile birlikte değerlendirilerek öz sermaye karlılığına ulaşılır. Ayrıca DuPont yöntemi kooperatifin faaliyetlerini kontrol etmek için yararlı bir yöntemdir.
Genel olarak herhangi bir işletme için sermaye getirisi ile ölçülen işletme performansını arttırmanın iki yolu vardır. İlki, faaliyetlerin kar marjını arttırmak,yani elde edilen brüt üretim değerine karşılık net işletme gelirini arttırmak; diğeri ise sermaye devir oranını veya aktif sermaye başına brüt geliri arttırmaktır.

Şekil 2.1. DuPont Model

DuPont analiz, kooperatifin sağlıklı bir finansal yapıya sahip olduğunu ölçmek için kullanılan temel analiz yöntemlerinden biridir. DuPont analizi maliyetlerinde, faaliyetlerinde, borç ödeme gücünde ve öz sermaye karlılığında ne kadar farklı alanlardaki oranların belli bir sistematik içerisinde izlenmesine olanak vermektedir. Bu analiz tekniğiyle işletmenin etkin bir maliyet sistemine sahip olup olmadığı, faaliyetlerinde yeterince etkin olup olmadığı, borçlanma politikalarının nasıl olduğu ve bir kooperatifin asıl hedefi olan öz sermaye getirisinde başarı durumu incelenebilmektedir.
Temel olarak beş oranın neticelerinden oluşan DuPont analizi; bu oranlamalarla kooperatif için şu sorulara cevap aramaktadır;

1) Kooperatif etkin bir maliyet kontrolüne sahip mi?
2) Kooperatif faaliyetlerinde başarılı mı?
3) Kooperatif varlıklarını etkin bir şekilde kullanabiliyor mu?

4) Kooperatifin faaliyetlerini devam ettirmesi için gereken kaynağı nereden sağlıyor? Bu kaynak dağılımı ilerisi için bir risk oluşturuyor mu?
5) Kooperatife yatırılan 1 birimlik sermaye ile ne kadar katma değer üretebiliyor?

DuPont modeli Şekil 2.1'de gösterilmiştir. Şekil 2.1'de görüldüğü gibi DuPont modelin hesaplanabilmesi için 8 farklı gelir ve bilanço verisine ihtiyaç duyulmaktadır. Gelir tablolarından brüt gelir, diğer gelirler, sabit maliyetler, değişken maliyetler ve faiz giderleri, bilanço tablolarından toplam aktifler, toplam borçlar ve toplam öz kaynaklar verileri gerekmektedir.
DuPont modelin ilk aşaması aktif sermaye getirisinin hesaplanması aşamasıdır. Bu aşama dört adımdan oluşmaktadır.

Birinci adım net faaliyet karını hesaplamaktır;

(1) Net Faaliyet Geliri: Brüt Gelir + Diğer Gelirler – Sabit Maliyetler – Değişen Maliyetler – Faiz Giderleri

Bu kar, kooperatifin tüm faaliyet masrafları çıkarıldıktan sonraki karıdır. Daha sonra faaliyet kar marjı ya da kazancı hesaplanır. Net faaliyet geliri, faiz harcamalarına net faaliyet geliri eklenerek bulunur ve daha sonra brüt gelire bölünür.

(2) (Net Faaliyet Geliri + Faiz Gideri) / Brüt Gelir = Faaliyet Kar Marjı

Faaliyet kar marjı ya da kazancı, satış birimi başına düşen net geliri gösterir.
Üçüncü adımda Brüt Hasıla /Toplam Varlıklar = Sermaye devir Oranı hesaplanır. Bu oran, kooperatifin varlıklarını kullanma verimliliğini gösterir. Ayrıca bu oran, duran varlığın birim değeri başına elde edilen geliri gösterir.

(3) Brüt Gelir / Toplam Varlıklar = Sermaye Devir Oranı

Dördüncü ve son adımdaa kooperatifin faaliyetin performansı ya da aktif sermaye getirisi hesaplanır.

(4) Faaliyet Kar Marjı * Sermaye Devir Oranı=Aktif Sermaye Getiri Oranı

Aktif Sermaye Getiri Oranı, kooperatifin faaliyet performansını ölçmek için kullanılan temel bir ölçümdür.

DuPont Modeli'nin ikinci aşaması öz sermaye getirisinin hesaplanmasıdır. Böylece kooperatifin finansal performansı değerlendirilebilir. Beşten sekize kadar olan adımlar, öz kaynak getirisini hesaplamada kullanılmaktadır. Beşinci adım, borç maliyetini hesaplamadır.

(5) Faiz Masrafı/Toplam Borçlar = Ortalama Borç Maliyeti

Ortalama Borç Maliyeti, kooperatifin borçları için ödüyor olduğu ortalama faiz oranı hakkında bilgi vermektedir. Borcun ortalama maliyeti daha yüksek olan kooperatifin, toplam borcuna ait faiz masrafı daha fazla olur. Yani, bu kooperatif, daha fazla finansal riske sahip olur. Altıncı aşamada Taşma bulunur.

(6) Taşma= Aktif Sermaye Getirisi - Ortalama Borç Maliyeti

Kooperatif, pozitif taşmaya ulaşmak ister. Bu durumda kooperatif karlılığı, borç maliyetini aşar. Taşma negatif olursa, borç maliyeti aşırı yüksektir ve kooperatif borç maliyetini daha fazla düşürmek için borcu azaltmayı düşünmesi gerekir. Yedinci adım, borç/öz sermaye oranını bulmaktır.

(7) Toplam Borçlar / Öz Sermaye = Kaldıraç (Borçlanma Oranı)

Kooperatifin, varlılarını finanse etmede kullandığı borçlanma oranının ne olduğunu göstermektedir. Kooperatifin yüksek borçlanma oranına sahip olması, borçlanma ile finansal büyümede cesaretli olduğunu göstermektedir. DuPont modelinin sekizinci ve son adımı, finansal performansı ya da öz sermaye getirisini bulmaktır.

(8) (Taşma * Borç-öz sermaye oranı) + Aktif sermaye getirisi = Öz Sermaye Getirisi

Öz sermaye getirisi, kooperatifin finansal resmine bakarken kullanılan tek en önemli faktördür. Diğer açıdan, kooperatifin yaptığı yatırımlarının performansını yansıtmaktadır. Bu bilgilerin hepsi kooperatif yöneticilerinin kapasitelerini genişletmesine ya da borçlarını azaltmasına yönelik karar vermede katkıda bulunur. Öz sermaye getirisi, aktif sermaye getirisinden daha yüksek ise pozitif taşma vardır ya da aktif sermaye getirisi ortalama borç maliyetinden daha yüksektir. Bu durum, kooperatifin

performansının iyi olduğunu ve faaliyetlerinde etkili biçimde borçtan faydalanabileceğini göstermektedir. Gelecekteki yatırımları finansa etmede borçlanmaya gidilmesi, öz sermaye getirisi ve finansal performansı geliştirmek için iyi bir strateji olabilir. Yani, daha ucuz fon kullanıldığında, borcun ortalama maliyeti, öz sermayenin maliyetinden daha az olur.

3. Bulgular

X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin 01.01.2013 ile 31.12.2013 tarihleri arasındaki bir yıllık bilanço tablolarındaki değerler kullanılmıştır (Çizelge 3.1.)

Çizelge 3.1. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ayrıntılı bilanço ve gelir tabloları

Kooperatif Ayrıntılı Bilanço		**Kooperatif Ayrıntılı Gelir Tablosu**	
Cari Dönem 01.01.2013 – 31.12.2013			
Aktif Varlıklar		A) Brüt satışlar	9 773 248,18
1) Dönen Varlıklar		B) Satış indirimleri	316 507,11
A) Hazır değerler	26 607,38	C) Net satışlar	9 456 741,07
B) Ticari alacaklar	673 728,14	D) Satışların maliyeti	8 411 927,85
C) Stoklar	2 75 698,87	Brüt satış karı veya zararı	1 044 813,22
D) Diğer dönen varlıklar	309,86	E) Faaliyet giderleri	566 155,79
Dönen Varlıklar Toplamı	976,34	**Faaliyet Karı Veya Zararı**	478 657,43
2) Duran Varlıklar		F) Diğer faaliyetlerden olağan gelir ve karlar	56,61
A) Ticari Alacaklar	333,52	G) Diğer faal. Olağan gider ve zararlar	0,00
B) Maddi Duran Varlıklar	1 363 649,40	H) Finansman giderleri	192 746,16
1) Arazi ve arsalar	224 500,00	Olağan Kar Veya Zarar	285 967,88
2) Binalar	512 414,08	I) Olağan dışı gelir ve karlar	0,00
3) Tesis makine ve cihazlar	435 053,34	J) Olağan dışı gider ve zararlar	573,48
4) Taşıtlar	111 828,99	**Dönem Karı Veya Zararı**	285 394,40
5) Demirbaşlar	431 332,94	K) Dönem karı vergi ve diğer yasal yük. Karş.	0,00
6) Birikmiş amortismanlar	-351 479,95	**Dönem Net Karı Veya Zararı**	**285 394,40**
Duran varlıklar toplamı	1 363 982,92		
Aktif varlıklar toplamı	2 340 327,17		
Pasif varlıklar (kaynaklar)			
1) Kısa Vadeli Kaynaklar			
A)Mali borçlar	252 969,00		
B) Ticari borçlar	794 653,33		
C) Diğer borçlar	29 551,52		
D) Alınan avanslar	0,00		
E) Ödenecek vergi ve diğer yükümlülükler	22 104,59		
F) diğer kısa vadeli kay.	0,00		
Kısa Vadeli Kaynaklar Toplamı	1 099 278,44		
2) Uzun Vadeli Yabancı Kay.	550 174,39		
3) Öz kaynaklar			
A) Ödenmiş sermaye	51 200,00		
B) Sermaye yedekleri	2 523,66		
C) Kar yedekleri	2 589,53		
D) Geçmiş yıllar karları	1 052 732,18		
E) Geçmiş yıllar zararları	-703 565,43		
F) Dönem net karı (zararı)	285 394,40		
Öz kaynaklar Toplamı	690 874,34		
Pasif Kaynaklar Toplamı	2 340 327,17		

Yapılan hesaplamalar sonucunda kooperatif için;

(1) Net Faaliyet Geliri = brüt gelir + diğer gelirler – sabit maliyetler – değişen maliyetler – faiz giderleri.
Net Gelir = 285 394 TL

(2) (Net Faaliyet Geliri + Faiz Gideri) / Brüt Gelir = Faaliyet Kar Marjı
Faaliyet Kar Marjı = 0,08

(3) Brüt Gelir / Toplam Varlıklar = Sermaye Devir Oranı
Sermaye Devir Oranı = 2,89

(4) Faaliyet Kar Marjı * Sermaye Devir Oranı =Aktif Sermaye Getiri Oranı
Aktif Sermaye Getiri Oranı = 0,23

(5) Faiz Masrafı / Toplam Borçlar = Ortalama Borç Maliyeti
Ortalama Borç Maliyeti = 0,20

(6) Taşma= Aktif Sermaye Getirisi - Ortalama Borç Maliyeti
Taşma=0,03

(7) Toplam Borçlar / Öz Sermaye = Finansal Yapı (Kaldıraç)
Finansal Yapı Oranı = 3,38

(8) (Taşma * Borç-öz sermaye oranı) + Aktif sermaye getirisi = Öz Sermaye Getirisi
Öz Sermaye Getirisi = 0,33

Yapılan hesaplamalar sonucunda X Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ait finansal oran göstergeleri yukarıda belirtildiği gibi bulunmuştur. Aktif Sermaye Getiri Oranı, kooperatifin faaliyet performansını ölçmek için kullanılan temel bir ölçümdür. Aktif sermaye getiri oranı, kooperatif için 0,23 olarak hesaplanmıştır. Bu oran kooperatifin mevcut aktiflerinin kooperatif ortaklarına ilgili dönemde % 23 kazanç sağladığını göstermektedir.
Finansal yapı oranı işletmenin aynı zamanda öz kaynak borç oranı olarak ta ifade edilmektedir. Bu oranın yüksek olması işletmenin büyüme odaklı yüksek bir borçlanma stratejisi uyguladığını göstermektedir. İlgili kooperatifte bu oran 3,38 olarak hesaplanmış ve yüksek bulunmuştur. Bunun nedeni olarak kooperatifin yatırım odaklı büyüme stratejisi içinde olması olarak açıklanabilir.
Bir diğer önemli gösterge ise öz sermaye getirisidir. Öz sermaye getirisi, bir kooperatifin finansal performansını gösteren en önemli göstergedir. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde öz sermaye karlılığı % 33 olarak hesaplanmıştır.
Bir işletmenin başarılı olarak ifade edilebilmesi için öz sermaye getirisinin aktif sermaye getirisinden daha yüksek olması beklenir. Bu açıdan X Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde öz sermaye getirisinin yüksek olmasından dolayı kooperatifin finansal olarak başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

4. Sonuç

Bu araştırmanın amacı, X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin finansal tablolarına dayanarak DuPont analiz tekniğini uygulamaktır. DuPont model, kooperatifin kaldıraç, değişim ve kazançlarını kontrol etmede kullanılmaktadır. Bu model, finansal performans ya da öz sermaye getirisi ve aktif sermaye getirisi ya da kooperatifin faaliyet performansını hesaplanmasına izin vermektedir. Aktif sermaye getirisi, bir kooperatif faaliyet performansının en iyi ölçümüdür. Bu oran, kooperatifte varlıkların ne ölçüde verimli kullanıp kullanılmadığını gösterir. Kooperatifin kaynaklarının yatırıldığı alanların verimliliğini ortaya koymaktadır. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi için aktif sermaye getiri oranı 0,23 olarak belirlenmiştir. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin toplam aktiflere isabet eden net kar oranı % 23'tür. Aktif sermaye getiri oran'ının X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi açısından düşük olduğu

söylenebilir. Öz Sermaye Getirisi, X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin öz kaynaklarının performansını ölçmektedir. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin öz sermayesinin vergiden sonraki kara göre verimlilik derecesini gösterir. Kooperatif yönetimi tarafından konulan kaynağın bir birimine düşen kar payını gösterir. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin öz sermaye getiri oranı 0,33 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, üyelerin öz kaynağının % 33 kar oluşturduğunu göstermektedir. X Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin iyi bir yatırım yaptığı ve giderlerini sıkı bir şekilde kontrol altında tuttuğu söylenebilir.

Kaynaklar

Çıkın A., Karacan, A. R. 1995. Genel Kooperatifçilik. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:511, Ege Üniversitesi Basımevi.

Hines A.C. 2007. Profitability Drivers Of Farmer Cooperatives – A Dupont Model Analysis, B.S., Kansas State University, USA.

Kocaman N.G. 2006. 'Performans Ölçümüne Geleneksel Olmayan Bir Yaklaşım: Kurumsal Karne Yöntemi', Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D., Ankara.

Köroğlu, S. 2003. "Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme" AT Uzmanlık Tezi. http://diabk.tarim.gov.tr/Semiha-Tez.pdf, [Ulaşım:20.10.2009].

Tonchia S. Quagini L. 2010. Performance Measurement Linking Balanced Scorecard to Business Intelligence, Springer, Heildernerg, Germany.

Yercan, M. 2003. Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Bazı Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Finansal Yapısı Üzerine Bir Araştırma, İnci Ofset, ISBN:975-93425-2-9.

Doğal Kaynaklar, Çevre ve İklim Değişikliği

Küresel İklim Değişikliğinin Tarım Yayımı ve Politikaları Üzerine Olası Etkileri

Orhan ÖZÇATALBAŞ
Prof. Dr., ozcatalbas@akdeniz.edu.tr, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet
Tüm dünyada endüstrinin gelişmesiyle kentleşme olgusu hızlanmış, üretimin çoklaştırılması ve tüketim alışkanlıkları konuları önem kazanmaya başlamıştır. Bu hızlı gelişme süreci bugün küresel iklim değişikliği gibi bir sorunu, toplumsal, ekonomik ve çevresel konuları içeren bir sorunlar yumağı halinde insanlığın önüne koymuştur. Bu bildiride küresel iklim değişikliğinin tarımsal bilgi sistemleri, tarım politikaları, tarım yayımı ve özel danışmanlık hizmetleri üzerine olası etkileri tartışılmıştır. Bu kapsamda tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini ve üretim kaynaklarının devamlılığını tehdit eden küresel iklim değişikliğinin; uluslar arası ve ulusal düzeyde ele alınması gereklidir. Bu alanda üreticiler başta olmak üzere tarım sektöründeki aktörlerin yeni koşullara uyumunu sağlamak ve iklim değişikliğinden kaynaklanan olumsuz etkileri azaltacak, yeni ve sürdürülebilir tarım yayımı yaklaşımları ve politikaları oluşturmak üzere çalışmak ve bunları yaşama geçirmek önemli olacaktır.
Anahtar Kelimeler: Küresel ısınma, İklim değişikliği, Yayım, Politika

1. Giriş

Toplumların gelişmişlik sürecinde bulundukları konum sosyal ve ekonomik göstergelerle önemli ölçüde tanımlanabilmektedir. Kuşkusuz toplumsal ve ekonomik yaşamın ilk evresinde kırsal alan ve tarımsal üretimin hakimiyeti vardır. Bu ilk evreden, yani tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş süreci ise çok kolay olmamış ve endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci ise çok daha karmaşık bir yapı arz etmektedir.

Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş buhar makinesinin bulunarak enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlandığı 18'inci yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Bu durum geçtiğimiz son iki yüzyılda yeni buluşların tetiklediği yeni teknolojik makinelerin ortaya çıkmasına yol açmış ve bunların hemen her alanda kullanılmaya başlanmasıyla hızlı bir endüstrileşme süreci yaşanmıştır. Bu süreçte kentleşme, iş yaşamı ve sendikalizm hareketleri gibi ekonomik konular yanında sosyo-kültürel konular öne çıkmıştır. Bu değişim ve yenileşme sürecinde tarım sektörünün endüstriye katkısı önemli olmuştur. Özellikle tarımdan endüstriye sermaye aktarımı yanında, endüstrinin ihtiyaç duyduğu işgücü(emek) talebinin kırsal alandan karşılanması, kırsal nüfus ve ekonomisi üzerine önemli etkiler yapmış, bunun bir sonucu olarak kırdan kentlere doğru nüfus hızla akmıştır.

Hızla artan nüfus kentleşmeyi, ekonomik faaliyetleri öne çıkarmış, tüketim alışkanlıklarının çeşitlenmesine yol açmıştır. Bu ise çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmış(OKP,2013), bu hızlı gelişme süreciyse toplumsal ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bugün bu sorunlar küresel ölçekte insan yaşamını ve yerküreyi tehdit eder hale gelmiştir. Öyle ki; bugün küresel ısınmanın bir göstergesi olarak kullanılan "dünyada ortalama sıcaklığın arttığı kabulü", küresel ısınmayı (sadece kavramsal olarak değil) somut olarak devletlerin, ekonomik sektörlerin ve toplumların gündemine taşımıştır. Hatta bu kapsamda 1990 yılında Birleşmiş Milletler İklim değişikliği Çerçeve Sözleşmesi *(the UN Framework Convention on Climate Change*) oluşturulmuş ve protokolü imzalayan ülkeler (UNFCCC,2014), karbondioksit ve sera etkisine neden olan gazların salınımını azaltmak üzere anlaşmaya varmışlardır.

Bu kapsamda bu bildiride; küresel ölçekte her alan ve hemen her sektör üzerine etkide bulunması beklenen küresel iklim değişikliğinin tarımsal bilgi sistemleri, tarım politikaları, tarım yayımı ve özel danışmanlık hizmetleri üzerine olası etkileri tartışılmıştır. Beklenen değişim gelecekte kırsal alana yönelik politika ve uygulamaları etkileme gücüne sahip görünmekte olup, söz konusu değişim yeni politikaların geliştirilmesi ve önlemler alınmasını gerekli kılacaktır. Bu kapsamda tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini ve üretim kaynaklarının devamlılığını tehdit edecek olan küresel iklim değişikliğinin; uluslararası ve ulusal düzeyde ele alınarak, bu alanda yeni ve sürdürülebilir önlemlerin alınmasına yönelik çalışmalara yönelinmesi doğru olacaktır.

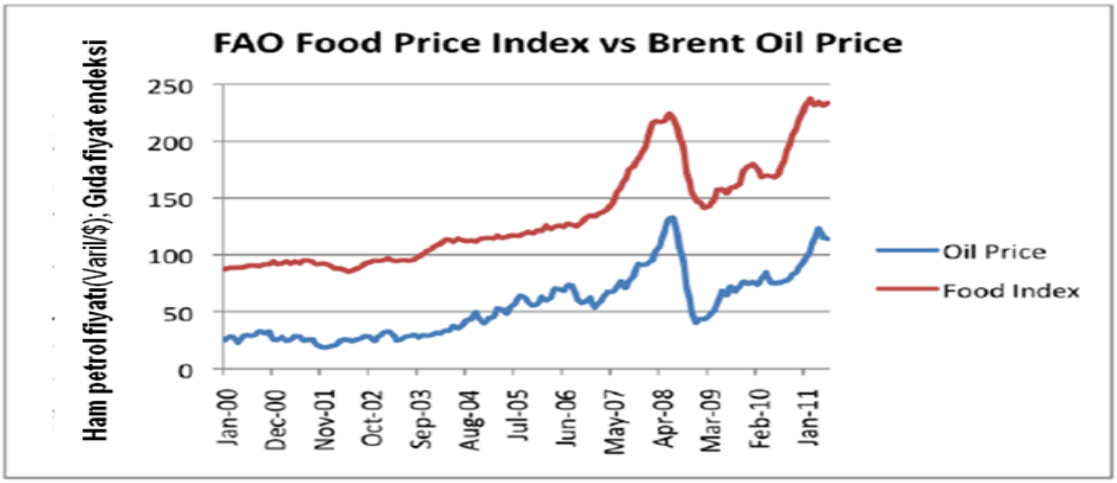
2. Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri

Küresel ısınma, kentleşme sonucu atmosferdeki sera gazlarının konsantrasyonlarının artmasıyla bu moleküllerin güneş ışınlarını hapsederek atmosferin alt bölümlerinde sıcaklık artışına yol açmasıdır. Küresel ısınmanın neden olduğu hava sıcaklıklarındaki artış ile tüm dünyada iklim değişiklikleri yaşanacağı tahmin edilmektedir. İklimsel değişiklik, karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal değişime ek olarak doğrudan veya dolaylı yönden atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda oluşmaktadır. Küresel ısınma birçok sektörü olumsuz yönde etkilemektedir (UNFCCC, 2014). Küresel ısınma bir zincir halinde olumsuz etkiler doğurarak ilerlemektedir. Küresel ısınma iklimi, iklim tarımsal üretimi, tarımsal üretim ise gıda üretimini ve doğrudan ekonomiyi etkilemektedir(Simpson ve Burpee, 2014). Dünyanın mevcut enerji kaynaklarının yaklaşık %85'ini fosil yakıtların oluşturduğu (MacCracken, 2001; akt: Korkmaz,2007) düşünüldüğünde, küresel ısınmanın en büyük nedenlerinin enerji, endüstri, ulaştırma, tarım ve ormansızlaşma olduğu görülmektedir. Bu ise dünya için giderek artan bir tehdit oluşturmaktadır (OKP, 2013). Küresel ısınmanın önüne geçebilmek için sanayi ve tarım sektörlerinde fosil yakıt kullanımının azaltılması yoluyla sağlanması gerekmektedir. Küresel yüzey sıcaklıkları, 19. yy sonlarında başlamış, 1980'lerden sonra neredeyse hemen her yıl sıcaklık artışları kaydedilmiştir. Yapılan tahminlere göre küresel ortalama yüzey sıcaklıkları 1990-2100 yıllarında 1,4 ile 5,8 derece arasında bir artış olacağı beklenmektedir.

Küresel ısınma ile buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, iklimlerin yer değiştirmesi, sıcaklık artışı ve salgın hastalık ve zararlıların artması karşılaşılabilecek sonuçlar arasında yer almaktadır. Tüm bunlar, sosyo-ekonomik sektörleri ve ekolojik sistemleri doğrudan veya dolaylı olarak etkileyerek insan yaşamını etkileyecek önemli değişikliklere yol açacağı tahmin edilmektedir. Tarımın, küresel ısınmayı olumsuz etkilediği gerçeğinin yanında, küresel ısınmanın da tarım üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Artan sıcaklık genel olarak tarım ürünleri üzerine olumsuz yönde etki ettiği gibi bitkilerde görülen hastalıklar da sıcaklıkla birlikte artış meydana gelmektedir.

İklim değişikliğinin tarım ürünleri stoklarında azalmaya, enerji ve diğer girdilerin fiyatlarında artışlara yol açması ve açacak olması biyoyakıt ve diğer yenilenebilir alternatif enerji kaynaklarına ilginin artmasına yol açmıştır (OKP, 2013). Grafik 1'de küresel ölçekte gıda ve ham petrol fiyatlarındaki gelişmeler verilmiştir. Buna göre tarım ve gıda üretiminde önemli bir maliyet unsuru olan enerji girdisinin gıda fiyatları üzerindeki etkisi belirgindir.

Grafik 1. Küresel ölçekte gıda ve ham petrol(Kuzey Denizi) fiyat artışları

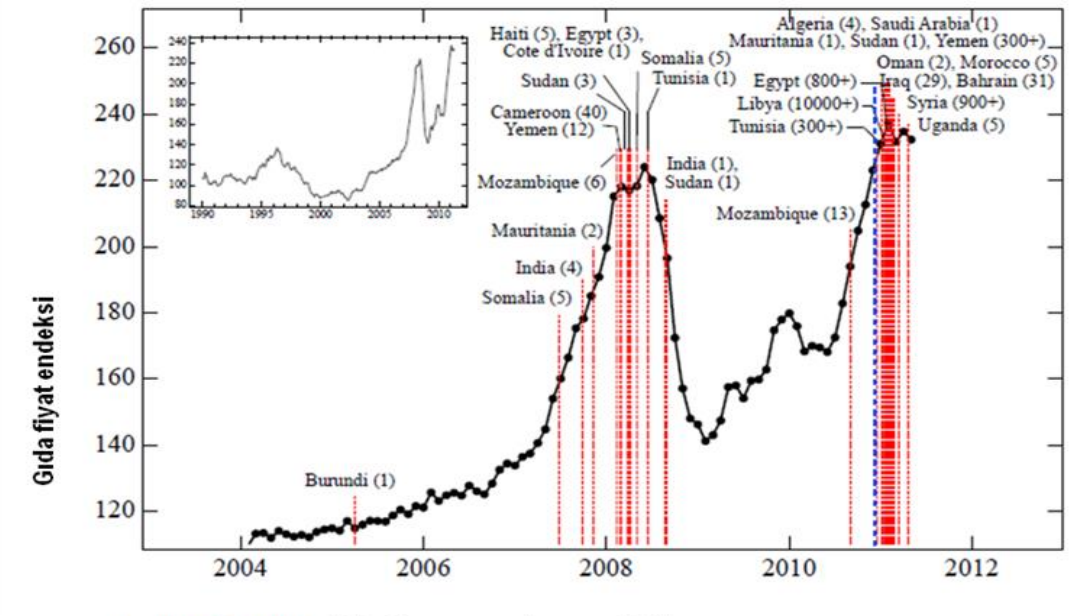

Kaynak; Tverberg, 2011. ; Akt: Simpson ve Burpee, 2014.

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak yaşanmakta olan doğal afetlerin sıklığı artmış ve etkileri ise ciddi boyutlara ulaşmıştır (OKP, 2013). Bu durum gıda arzı ve fiyatlarıyla toplumsal olaylar arasında ilişki olup olmadığı konusunun tartışılmasına yol açmıştır (Simpson ve Burpee, 2014). Grafik 2'de küresel düzeyde gıda fiyatlarındaki ani artışlarla ayaklanmalar ve salgınlar sonucu ortaya çıkan can

kayıpları gösterilmektedir. Görüldüğü gibi tarım ve gıda ürünleri üretimi ve fiyatları gelecekte küresel iklim değişikliğinin de etkisiyle çok önemli sosyo-ekonomik gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Bu bakımdan konu tarım politikası önlemlerine ve özellikle iklim değişikliklerine uyumun sağlanması ve olumsuz etkilerinin azaltılması bakımından tarım yayımına çok büyük ölçüde görev düşecektir.

Grafik 2.Küresel gıda fiyatlarındaki ani artışlar, ayaklanmalar ve salgınlar sonucu can kayıpları

Kaynak; Lagi et al., 2011 ;Akt: Simpson ve Burpee, 2014.

3. Küresel ısınma ve tarım

Küresel ısınma sonucu önümüzdeki dönemde iklimsel değişikliklerin ortaya çıkması beklenmektedir. Küresel sıcaklık her geçen yıl artmakta ve bu artış ile 2050'ye kadar bitki ve hayvan türlerinin dörtte birini ya da 1 milyondan fazlasını yok edeceği tahmin edilmektedir (Thomas ve ark., 2004).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline (IPCC: the United Nations Intergovernmental Panel on Climate Change) raporuna ve Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi(2010-2020) belgesinde de yer verildiği gibi dünyada iklim değişikliğinden her ülke farklı düzeylerde etkilenecektir. Türkiye ise iklim değişikliğinden en fazla olumsuz etkilenecek olan bölgelerden Akdeniz havzasında yer almaktadır. Oysaki 2007 yılı verilerine göre Türkiye Ek-1 listesindeki en düşük kişi başına sera gazı emisyon değerine sahiptir. Türkiye bu değerleriyle Avrupa Birliği (27)'nin yaklaşık ½'si, OECD ülkelerinin ise 1/3'ü kadar sera gazı salımı yapmaktadır (ÇŞB, 2012).

Türkiye için yapılan küresel iklim modelleri ile yapılan araştırmalara göre; 2030 yılında büyük bir kısmı oldukça kuru ve sıcak bir iklimin etkisine gireceği tahmin edilmektedir. Yine yağışların mevsimsel dağılım ve şiddetinin değişeceği, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde kış yağışlarında çok önemli düşüşler (%20-50) ortaya çıkacağı, sonbahar mevsiminde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise yağışlarda %50'lere kadar artan yağışlar olacağı hesaplanmıştır. Aynı şekilde Türkiye'de yıllık ortalama sıcaklıktaki artışın 2.5-4°C, Ege Bölgesi ve Doğu Anadolu da artış 4°C, sonbahar mevsiminde sıcaklık artışının 4°C'nin biraz üzerine ve kış mevsimindeki sıcaklık artışının ise 2-3 °C'ye ulaşması tahmin edilmektedir (Önol ve ark., 2009).

Bu değişimin özellikle tarım başta olmak üzere hemen her alanda farklı boyutlarda etkisi olacaktır. Yapılan projeksiyonlara göre küresel iklim değişikliğinin tarımsal üretim sistemlerini, ürün desenini ve bunun sonucunda gıda üretimini etkileyeceği belirtilmektedir. Küresel ısınmanda enerji (%49), endüstri (%24), ormansızlaşma (%14) ve tarım %13 gibi bir etkiye sahiptir (ÇOB, 2011).

Gıda üretiminin temel kaynağının tarımsal üretim faaliyetleri olması nedeniyle ise konu günümüzde önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir. Buna göre küresel iklim değişikliğinin hemen her alanda

beklenen olası etkilerinin tarım üreticisi, tarım sektörü ve dolayısıyla tarımsal politikalar, bilgi ve enformasyon sistemleri, yayım ve danışmanlık hizmetleri üzerindeki etkileri önemli olacaktır. Özellikle küresel ısınmanın, iklimleri; iklim değişikliklerin tarımsal üretimi; tarımsal üretimin sınırlandırılması ise gıda üretimini, insan yaşamını, ekonomiyi ve yerkürenin geleceğini etkilemesi söz konusu olacaktır. İklim değişikliği sonucu ortaya çıkacak kuraklığın ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri çok önemli sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Çizelge 1'de (TAGEM, 2001) görüldüğü gibi mikro düzeyde üretici ve ailesi bakımından ortaya çıkacak ekonomik olumsuzluklar yanında makro ekonomik göstergeler (tarımsal üretimle doğrudan ilgili endüstride kayıplar, üretimde düşüş, işsizlik, milli gelir ve vergi kayıpları) üzerinde de önemli olumsuz etkiler ortaya çıkacaktır. Bunlarla ilişkili olarak çevresel ve sosyal etkiler bakımından da önemli sorun alanları oluşacaktır.

Çizelge 1. Kuraklığın Beklenen Çok Yönlü Etkileri

1) Ekonomik Etkileri	**2) Çevresel Etkileri**
• Ürün kayıpları • Böcek istilâsı, Bitki hastalıkları • Ürün kalitesinde düşüklük • Hayvancılıkta kayıp, Su ürünlerinde kayıp • Otlakların verimliliğinin azalması • Hayvanlar için su ve besin temin edilememesi • Orman ürünlerinde kayıplar, yangınlar • Ağaç hastalıkları, Böcek istilâsı • Orman alanlarının verimliliğinin azalması • Yiyecek üretiminde düşüş, yiyecek stoklarında azalma • Finansal kaynak bulma zorluğu, kredi riski • Yeni ve ilâve su kaynaklarının geliştirilmesinde pahalılık • Çiftçi gelirlerinde kayıplar • Turizmde kayıplar • Enerji üretiminde azalma • Tarımsal üretimle ilgili endüstride kayıplar • Üretimdeki düşüşe bağlı işsizlik • Ulusal büyümede kayıp, ekonomik gelişmede gecikme • Vergi gelirlerinde kayıplar	• Topraktaki su ve rüzgâr erozyonu • Bitki alanlarının zarara uğraması • Su kalitesinin bozulması • Hayvan kalitesindeki bozulmalar • Hayvanların doğal yaşam alanlarının daralması **3) Sosyal Etkileri** • Sosyal huzursuzluk • Göç olaylarında artış • Yoksullukta artış

Bu kapsamda küresel iklim değişikliklerinin küresel ölçekte tarım ve ilgili sektörler üzerine olumsuz etkiler yapacağı dikkate alınarak, gerekli önlemlerin ulusal ve uluslararası düzeyde yürütülmesi önemlidir.

3.1. Aile çiftçiliği ve politikalar

2050'de dünya nüfusunun 9 milyar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Açlığın büyük bir tehdit olarak öngörüldüğü bu dönemde tarım üreticiliğinin devamlılığını sağlamak ve tarım sektörünün stratejik önemini korumak önemli olacaktır.

Dünya'da yaklaşık 570 milyon tarım işletmesi bulunmaktadır. Bunların %88'ini küçük işletmeler oluşturmakta, dünya gıda üretiminin ise %80'nini üretmektedirler. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu ise 20 dekarın altında aile işletmesi niteliğindedir. Özellikle aile işletmeleri sürdürülebilirlik, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların korunmasında önemli roller üstlenmektedir (FAO, 2014). Bu bakımdan son yıllarda aile çiftçiliği kavramı çokça kullanılır olmuştur. Aslında bu kullanım özellikle gelişmiş

ülkelerde işletme büyüklüğünü artırmaya dönük politikaların başarılı olması sonucu ortaya çıkan sürdürülebilirlik, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların korunmasına yönelik kaygılardan kaynaklanmıştır, denilebilir.

Ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre aile çiftçiliğinin rolü farklılaşabilmektedir. Örneğin ABD'de 1950'lerde tarım işletmesi sayısı 5.38 milyon iken, bu rakam 2000'lerde 2.17 milyona (USDA, 2002); Almanya'da ise 3,9 milyondan 370 bine gerilemiştir (BML, 2008). Bu durum her geçen yıl çiftçi sayısının düştüğünü ortalama işletme genişliğinin ise büyüdüğünü göstermektedir. Türkiye'de ise aynı dönemde 2,5 milyondan 3,1 milyona yükselmiştir. Bu durum Türkiye'de tarım işletmelerinin küçülmeye devam ettiğini görmek bakımından önemlidir (TÜİK, 2001; Özçatalbaş, 2014). Bu durum Türkiye'de tarım işletmelerinin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlemedeki yetersizlikler önemli kayıplara yol açmaktadır. Yine eğitim ve yayım hizmetlerinin etkin ve yaygınlaştırılamamış olması da önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır (OKP, 2013). Dolayısıyla Türkiye küçük işletme konusunu tarımda yapısal bir sorun olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda özellikle son yıllarda arazi toplulaştırması çalışmaları ve miras hukukundaki düzenlemelerle işletme genişliğini artırmaya ve ölçek büyütmeye yöneliktir. Mevcut durumda Türkiye'de FAO'nun aile çiftliği olarak belirlediği 20 dekar altındaki işletme sayısı bir milyonun üzerindedir ve bu değer toplam işletmelerin %32,8'ine karşılık gelmektedir.

4. Sonuç ve öneriler

Küresel ısınma bir zincir halinde olumsuz etkiler doğurarak ilerlemektedir. Küresel ısınma iklimi, iklim tarımsal üretimi, tarımsal üretimden gıda üretimini ve doğrudan ekonomiyi etkilemektedir (Simpson ve Burpee, 2014). Bu durum kaynakların her koşulda etkili ve doğru bir şekilde kullanılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması çok önemli hale getirmektedir. Bunun içinse insan kaynaklarının üzerine odaklanmak ve geliştirilmesini sağlayacak uygun politikalara ihtiyaç olacaktır. Buna göre tarım sektörüne yönelik karar alıcılara ve özellikle iklim değişikliklerine uyumun sağlanması ve olumsuz etkilerinin azaltılması bakımından tarım yayımına çok büyük ölçüde görev düşecektir. Bu kapsamda kamu yayım ve tarım danışmanlığında karşılaşılan güçlükleri kaldırmaya dönük doğru bir yayım politikasının geliştirilerek yaygınlaştırılması üzerinde durulması yararlı olacaktır (Özçatalbaş, 2014). Küresel ısınma ve "iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini asgariye indirmek ve yeni koşullara uyum sağlamak" için eğitim-öğretim ve yayımın bilinçlendirme ve beceri kazandırma rolünden yararlanmak önemli olacaktır.

Yapılan bazı uluslararası çalışmalarda tarım bilimleri ile ilgili lisans programlarına iklim değişikliğinin tarım üzerine etkisi; yerel, bölgesel, ulusal ve küresel iklim adaptasyonu ve değişiklikle başa çıkma yöntemleri; doğal kaynak yönetimi ve ilgili alanlarda yayım içerikli derslerin konulması önerilmektedir (Dorani ve Mahsasadvandi, 2013). Buna göre tarımsal üretim ve üretim kaynaklarının devamlılığını tehdit etmesi beklenen iklim değişiminin etkileri konusunda; her düzeyde eğitim ve yayım çalışmalarını kapsayacak politika karar ve uygulamalarına yer verilmesi gerekli görülmektedir. Dolayısıyla bu süreçte orta ve uzun vadede önemli bir çalışma alanı olarak; etkili tarım ve eğitim-yayım politikaları ve uygulamaları üzerinde durulması gerektiği açıktır. Küresel ve ulusal düzeyde tarım ve gıda üretim sektörüne yönelik uygun yayım sistem ve yaklaşımları üzerinde yeni ve sürdürülebilir doğru politika önlemlerinin alınması doğru olacaktır.

Sonuç olarak; Türkiye de küresel ısınmanın olumsuz etkilerinin farkına varan ülkelerle birlikte gerekli uluslararası yükümlülüklerini yerine getirme kararlılığındadır. Bu kapsamda Türkiye'nin, İklim Değişikliği Stratejisi ve Türkiye İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı çerçevesinde iklim politikalarını sürdürülebilir kalkınma stratejileriyle bütünleştirerek; enerji, endüstri, ulaştırma, ormancılık kadar önemli olan tarım alanında da kararlılıkla çalışmaya devam etmesi doğru olacaktır.

Kaynaklar

ÇOB, 2011. Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Ormancılık Bakanlığı, Ankara.
ÇŞB, 2012. Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2020, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
ÇŞB, 2013. Türkiye İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.

Dorani, M,K. Mahsasadvandi, 2013. Integrating Climate Change Issues into Agricultural Education Programsat Razi University: A Delphi Approach, 21st ESEE Extension Education Worldwide: Editor O.Özçatalbaş, 2-6 Sept 2013,Antalya,Turkiye.

FAO, 2014. Family Farming Year, World Food and Agriculture Organization. http://fao.org/familyfarming-2014/resources/audio-video/en/ Rome.

Maccracken, M.C. 2001, Global Warming: A Science Overview, pp. 151-159 in Global Warming and Energy Policy, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 220 pp. (Akt: Korkmaz, K., 2007. Küresel Isınma ve Tarımsal Uygulamalara Etkisi, Alatarım dergisi, 6 (2): 43-49.)

Önol, B., Y.S.Ünal, H.N.Dalfes. 2009, İklim değişimi senaryosunun Türkiye üzerindeki etkilerinin modellenmesi, İTÜ Dergisi/Mühendislik, Cilt 8, Sayı 5, 169-177, İstanbul. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_d/article/viewFile/306/280

OKP, 2013. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.

Özçatalbaş, O., 2014. Aile Çiftçiliği, Uluslararası Bölge Aile Çiftçiliği Çalıştayı Bildirisi, Çorum.

Simpson, B.M., C.G. Burpee. 2014. Adaptation under the "New Normal" of Climate Change: The Future for Agricultural Extension and Advisory Services. MEAS Discussion Paper(3) by USAID project "Modernizing Extension and Advisory Services" (MEAS).www.meas-extension.org, No. AID-OAA-L-10-00003,US.

TAGEM, 2001. İklim Değişikliklerinin Tarım Üzerindeki Etkileri. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü İklim Değişikliklerinin Tarım Üzerindeki Etkileri Paneli, Ankara.

TÜİK, 2001. 2001 GenelTarım Sayımı, Türkiye İstatistik Kurumu . Ankara.

Thomas, Chris D., Alison Cameron, Rhys E. Green, Michel Bakkenes, Linda J. Beaumont, Yvonne C. Collingham, Barend F. N. Erasmus, Marinez Ferreira de Siqueira, Alan Grainger, Lee Hannah, Lesley Hughes, Brian Huntley, Albert S. van Jaarsveld, Guy F. Midgley, Lera Miles, Miguel A. Ortega-Huerta, A. Townsend Peterson, Oliver L. Phillips and Stephen E. Williams, 2004. Extinction risk from climate change, Nature 427, 145-148(8 January 2004), doi:10.1038/nature02121

UNFCCC, 2014. The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), http://unfccc.int/2860.php

Türkiye'de Aile Çiftçilerine Yönelik İklim Değişikliğine Uyum Çalışmalarının Dünya Örnekleri İle Karşılaştırılması ve Uyum Önerileri

Arzu KEPOĞLU[1] **Berna YELEN[2]**
[1]TÜBİTAK Bilimsel Programlar Uzmanı, arzu.kepoglu@tubitak.gov.tr
[2]Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yelen@ankara.edu.tr

Özet
İnsanoğlunun, çağlar boyunca, sınırsız ihtiyaçlarını kıt kaynaklar ile karşılamak istemesi doğanın taşıma kapasitesini zorlamış ve bunun sonucunda önce yerel ekosistem değişmiş ve bölgesel iklimler etkilenmiştir. Günümüzde ise meteorolojik ölçüm istasyonları, dünyanın yüzeyindeki ortalama sıcaklığın son 150 yıldır artmakta olduğunu ortaya koymakta ve sorunun küresel boyutlara ulaştığını göstermektedir. Sürekli artan nüfusun beraberinde getirdiği gıda ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla yapılan arazi kullanım değişiklikleri ve diğer yandan ekonomik kalkınma uğraşısı insanoğlunun dünya iklimi üzerinde sayısız tehdit yaratmasına neden olmakta ve farklı kesimlerin farklı vadelerde etkilenmesine yol açmaktadır. Hiç kuşkusuz ki, küresel iklim değişikliğinden en fazla etkilenen sektörlerinden biri doğa koşullarına bağlı olan tarım sektörüdür. Tarımın gıda teminin yanı sıra ekonomik bir faaliyet olması nedeniyle iklim değişikliğinin yol açtığı üretim değişimi ekonomik dengeleri de etkilemektedir. Türkiye ise, iklim değişikliği etkilerinin en fazla hissedileceği Akdeniz Havzasında yer almaktadır ve tarımın en etkin birimlerinden biri olan aile çiftçilerinin bu değişikliklerden en fazla etkilenecek gruplardan biri olacağı da açıktır. Bu çalışma ile, iklim değişikliğinin mevcut ve muhtemel etkileri ortaya konularak dünyada ve Türkiye'de tarıma yönelik olarak gerçekleştirilen uyum çalışmaları kapsamında aile çiftçilerine yönelik düzenlemeleri incelemek amaçlanmaktadır. Konuyla ile ilgili yayınlar; aile çiftçilerinin iklim değişikliği ile mücadelesinde uyumun rolünü içeren yayınlar; daha önce yapılmış araştırmalar ve raporlar ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklarından elde edilen veriler sentezlenerek ülke koşullarına ve aile çiftçilerine uygun öneriler sunulmaktadır..
Anahtar kelimeler: İklim Değişikliği, Ekosistem Merkezli Uyum, Aile Çiftçiliği

1.Giriş

İklim sistemi yerkürenin varoluşundan bu yana geçen yaklaşık 4.5 milyar yıl içerisinde bir çok değişim yaşamıştır. Ancak sanayi devrimine kadar geçen süre içerisinde bu değişim, doğal faktörlerin değişimine bağlı olarak yaşanırken, Sanayi Devrimi'nden sonra doğal faktörlerdeki değişime ek olarak insan etkinliklerinin de etkisiyle hızlı bir artış eğilimi içine girmiştir (Türkeş ve ark.2000). Sanayi Devrimi'nden sonra, fosil yakıt kullanımındaki artış, ormanların azalması, arazi kullanımındaki değişiklikler, tarımsal etkinlikler ve sanayileşme gibi faktörlerdeki artışa bağlı olarak atmosferdeki sera gazları birikimleri artmakta bu da küresel sıcaklıkları arttırarak iklimlerin değişmesine neden olmaktadır (DPT 2000). Böylece insanoğlunun, iklimi etkilediği yeni bir dönem başlarken, diğer yandan sınırsız ihtiyaçlarını kıt kaynaklar ile karşılamak istemesi doğanın taşıma kapasitesini zorlamış ve bunun sonucunda önce yerel ekosistem değişerek bölgesel iklimler etkilenmiş ve iklim değişikliği kavramı günümüzün küresel ölçekte karşılaşılan en büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde iklim değişikliği, sera gazı birikimlerini arttıran insan etkinlikleri de dikkate alınarak tanımlanabilmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS;UNFCCC), "Karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik" biçiminde tanımlanmıştır (Türkeş ve ark., 2000). Bu tanımdan hareketle, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından hazırlanan "İklim Değişikliği 2014: Etkiler, Uyum ve Kırılganlık Raporu"na göre, yaşanan iklim değişikliğinin küresel ölçekte gözlemlenen etkileri özetle, değişen yağış rejimleri veya eriyen kar ve buzul örtüleri hidrolojik sistemleri değiştirmiş ve su kaynakları miktar ve kalitesi etkilemiştir. Karada, tatlı suda ve denizlerde yaşayan birçok canlı türünün coğrafi yaşam alanları, mevsimsel faaliyetleri, göç alışkanlıkları, sayıları ve türler arası etkileşimleri değişirken, tarımsal verim üzerinde olumsuz etkiler yaratarak insan beslenmesinde çok stratejik bir ürün olan buğday ve mısır tohumlarının yetişmesini olumsuz etkilemektedir. İklim değişikliğine bağlı oluşan aşırı hava olaylarının etkileri, gerek ekosistemlerin gerekse de beşeri sistemlerin iklim değişikliğine karşı ne denli kırılgan olduğunu göstermiştir. Aynı rapora göre, gelecekte en az %95 ihtimalle görülmesi beklenen etkiler ise insan yaşamını son derece

tehdit eder niteliktedir. Bu etkiler arasında, hava olaylarına bağlı olarak (kasırga, sel ve deniz seviyesinde yükselme) yerleşim yerleri zarar görme riski, ciddi hastalık tehditlerine karşı karşıya kalınması sonucunda ölüm ve hastalık oranlarının artma riski, sıcaklık artışı, kuraklık, seller ve yağış rejimindeki değişiklik ve aşırılıklara bağlı olarak, özellikle yoksul kesimler için gıda temin sisteminin işlemez hale gelmesi ve gıda güvenliğinin tehlikeye girmesi riski, karasal ve tatlı su ekosistemleri ve ile bu alanlarda yaşayan insanların yararlandıkları biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin yok olması gibi riskleridir (Ayhan, 2010).

Bu risklerden de görüleceği üzere, 21. yüzyılın en tartışmalı bilimsel meselelerinden biri olan küresel ısınma, küresel toplumumuzun yapısına meydan okumaktadır. Burada karşılaşılan sorun, küresel ısınmanın bilimsel bir konu olmakla kalmayıp ekonomiyi, sosyolojiyi, jeopolitiği, yerel siyasetleri ve bireylerin yaşam tarzı seçimlerini de ilgilendirmesidir (Maslin, 2011). İklim değişikliği diğer toplumsal sorunlara göre daha özgündür; çünkü bol ve ucuz enerji tüketimine dayalı sanayi ekonomisinin yapısını kökten değiştirecek ilkeler içermektedir. Bu iyi kurgulanmış ve çok başarılı üretim ve tüketim yapısını değiştirmek sosyal adalet, teknoloji ve davranışlar arasındaki ilişkiler nedeniyle birbirine geçmiş birçok ikilem yaratmaktadır (Eraydın, 2011).

İklim değişikliği politikasının kısır döngüsünü en iyi anlatanlardan biri Anthony Giddens, kendi adını verdiği kavramın tespitine göre, küresel ısınmanın yol açtığı tehlikeler gündelik hayat içerisinde elle tutulur, acil ya da görünür değildirler, birçok insan parmaklarını kıpırdatmaz ve bu sorunlarla ilgili olarak somut hiçbir şey yapmaz. Ama bu tarz tehlikeler görünür ve ağır bir nitelik kazanıp iklim değişikliğinin sonuçları inkâr edilemez biçimde bir çöküşe meyledene dek bekledikten sonra ciddi anlamda eyleme geçmek için artık çok geç olacaktır. Giddens paradoksu, iklim değişikliğine dönük mevcut tepkilerin neredeyse tüm yönlerini etkiler. Bu paradoks, birçok yurttaşın iklim değişikliğini göz önünde tutmak yerine onu kulak arkası yapmasının nedenidir. Davranış anketlerinin de gösterdiği üzere, kamuoyunun önemli bir bölümü küresel ısınmanın büyük bir tehdit olduğunu kabul etmekte ancak çok azı sonuçta hayatlarını önemli bir oranda değiştirmeyi istemektedir (Giddens, 2013).

Bu noktada ortaya çıkan kavramlardan biri olan uyum; insanoğlu için yeni bir durum değildir. Yüzyıllar boyunca toplumlar farklı iklimlere ve çevresel değişime uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bu çaba her zaman arzu edilen düzeyde başarıyla sonuçlanmasa da insanoğlu değişen iklim şartlarında pek çok değişikliğe ayak uydurabilmiştir. Ancak son yıllarda birçok ülkede eş zamanlı veya birbirinin peşi sıra görülen, can ve mal kaybına yol açan, ülke ekonomisine zarar veren, doğal felaketlerin yaşanması dünyanın giderek bir felaket gezegenine dönüştüğü yolundaki görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karakaya, 2008).

Küresel iklim değişikliği ile ilgili ulusal ve uluslararası politikalar ve önlemler de bu çerçevede iki ayrı kategoride toplanmaktadır; iklim değişikliğini önlemeye ve durdurmaya yönelik politikalar ve iklim değişikliği neticesinde oluşacak değişim ve etkilere yönelik uyum (adaptasyon) politikaları. Her iki politika da BMİDÇS ve Kyoto Protokolü içinde yer almaktadır (Karakaya, 2008).

2.İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri

Tarım, doğa koşullarına bağlı olarak yürütülen bir faaliyettir Bu nedenle tarımın iklim değişikliği ile ilişkisini; iklim değişikliğinden etkilenen, iklim değişikliğini etkileyen ve son yıllarda gelişen iklim değişikliğini azaltan olmak üzere üç grupta toplanabilir (Dellal, 2008). İklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri, sıcaklık, yağış, atmosferdeki karbondioksit içeriği ve ekstrem olayların tekrarı bitkisel ve hayvansal üretimde verimlilik ve bunun sonucunda üretim maliyetlerine etki ederken diğer yandan topraktaki besin elementlerin yapısını olumsuz etkilemekte ve sıcaklıktaki artış buharlaşmayı artırarak su kaynaklarını olumsuz etkilerken sulama suyu hacminin düşmesine neden olmaktadır. İklimi değiştiren tarımsal faaliyetler, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, çeltik üretimi, gübre kullanımı, toprak kullanımı ve toprak işleme şekilleridir. Geviş getiren hayvanlar, mide fermantasyonlarıyla sera gazı salımı yapmaktadırlar. Su altında yetişen çeltik ise, üretim dönemi boyunca metan salımı yapmaktadır. Çeltik ekim alanları arttıkça sera gazı salımı da artmaktadır. Gübre, toprak içinde çözündükçe ya da toprak işleme sırasında toprakta tutulan karbondioksitin dışarı çıkmasıyla yine atmosferdeki sera gazı bileşimi artmaktadır. Dünya sera gazı salınımlarının %14'ü tarımdan kaynaklanmaktadır. Böylece tarım, iklim değişikliğine neden olan bir faaliyet olarak

karşımıza çıkmaktadır. Tarımın iklim değişikliği etkileri azaltan yönlerinden biri, tarımın sahip olduğu karbon yutakları ile sera gazı emisyonları azaltma özelliği iken, diğer katkısı fosil yakıtlar yerine biyoyakıtların tercih edilmesi ile birlikte atmosfere sera gazı salınımını azaltmasıdır (Dellal ve McCarl, 2007).

Tüm bu bilgileri ışığında Türkiye'de iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri incelendiğinde ise, su kaynaklarının zayıflaması, orman yangınları, kuraklık, erozyon, çölleşme ve bunlara bağlı ekolojik bozulmalar gibi öngörülen olumsuz yönlerinden etkilenebilecek olmasıdır. Türkiye üzerindeki yıllık ortalama sıcaklıkların 2050 yılına kadar, yalnız sera gazlarındaki artışları dikkate alındığında, 1-3°C arasında; sera gazlarındaki ve sülfat parçacıklarındaki değişimler birlikte dikkate alındığında ise 1-2°C arasında bir artış olacağı öngörülmektedir. Emisyonların kontrol edilmediği senaryoya göre, 2080'li yıllara kadar Türkiye'nin tarımsal ürün üretiminde yaklaşık %0 ile -2.5 arasında bir azalma; CO2 birikimlerini 750 ve 550 ppm'de durdurmayı sağlayan emisyon senaryolarına göre, 2080'li yıllara kadar Türkiye'nin tarımsal ürün üretiminde yaklaşık %0-2.5 arasında bir artış olacağı öngörülmektedir (Karakaya, 2008).

Türkiye'nin yakın gelecekte yaşanacak bu değişimler için alması gereken zorunlu önlemleri sıralayan Filinte (2007)'den örnekler vermek gerekirse;

- Karadeniz bölgesinde meydana gelecek sellere karşı yerel belediyeler tarafından dere yataklarındaki konutların imar durumları ve konut vaziyet planları tekrar gözden geçirilmelidir. Heyelan riski taşıyan bölgelerdeki yerleşim birimleri boşaltılmalıdır. İç Anadolu bölgesinde sulama ve drenaj yeraltı kanallarına aktarılmalıdır, böylece buharlaşma sonucu meydana gelecek su kayıpları büyük ölçüde azaltılacaktır. Tarımda az su isteyen tohumların kullanılmasına bir an önce geçilmelidir. Erezyon tehlikesi olan bölgeler süratle ağaçlandırılmalıdır ya da "taraça" denilen yatay kanallar açılarak sellerin önü kesilmelidir. Buna paralel olarak barajların etrafında ağaçlandırma çalışmaları yapılmalıdır. Çünkü oluşacak şiddetli seller Türkiye'deki barajların ticari ömürlerini kısaltacaktır. Seller barajlardaki su miktarını artırıyor görünse de sel yataklarının hızla taşıyacağı toprak onların ömrünü kısaltacaktır.
- Zeytinyağı tarımında ağaçların sulama süresi uzatılmalıdır. Çünkü Akdeniz bölgesinde toprak nemi giderek azalacağı hesaplanmıştır. Yüksek tepelerdeki zeytin ağaçlarının sulamasın da kapalı su depoları yapılmalıdır. Hasat mevsimi kısalacağından, zeytinyağı aromasının değişmemesi için toprak gübre gibi takviyelerle güçlendirilmelidir. Ağaçların kökleri toprak rutubetini kaybetmemesi için fazla çapalanmamalıdır.
- Antalya bölgesindeki seraların fırtına ve sellere karşı kafesleri güçlendirilmelidir. Seraların zemin kenarları 30 santim yüksekliğinde beton duvar ile korunmalıdır. Naylon seralar hemen terk edilmelidir.

Karakaya (2008)'nın da Türkiye'nin iklim değişikliği, kuraklık ve çölleşmeye duyarlılığı, onlardan etkilenme eğilimi ve konuyla ilgili öngörüleri dikkate alarak iklim değişikliğine uyum ve karşı önlemler kapsamında Türkiye için farklı kaynaklardan derleyerek oluşturduğu kuraklık öngörü sistemleri ile sulamada tasarrufu özendirici bir fiyatlandırma sistemi oluşturmak ve yeniden ormanlaştırma gibi bazı somut önerileri çok makro düzeyde öneriler olarak değerlendirilebilir ve aile çiftçilerini aşarak çok paydaşlı işbirliklerini ve düzenlemeleri gerekli kılmakta olduğu söylenebilir.

3. İklim Değişikliği Etkileri Karşısında Aile Çiftçileri

Dünya çapında tahmini 450-500 milyon aile çiftçisinin dünyadaki çiftliklerinin %85'ini oluşturduğu bilinmektedir. Ayrıca, aile çifçilerinin yine dünya çapında aç nüfusun yarısını ve muhtemelen Afrika'daki açlığın ise ¾'ünü temsil ettiği tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, aile çiftçilerinin kaderi büyük ölçüde dünya çapında yoksulluğun ve açlığın azaltılması ile Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına göre belirlenecektir. İklim değişikliği orantısız olarak aile çiftçilerini etkilediği ve onların geçimlik durumlarını daha da güvencesiz hale getirdiği de görülmektedir. Diğer yandan, aile çiftçilerinin genel olarak korunmasızlıkları ve uyum ihtiyaçlarına dair sınırlı bilgiler bulunmaktadır (Harvey and oth., 2014).

Küresel ısınmanın neden olabileceği ve aile çiftçilerinin bölgesel durumlarını gösterebilecek bir başka örnek, Uganda'daki kahve üretimidir. Burada Robusta kahvesinin yetiştirilmesine uygun toplam alan çarpıcı derecede azalarak, 2°C düzeyinde bir sıcaklık artışı sonucunda % 10'dan az bir düzeye

inecektir. Geriye yalnızca, yükseklerdeki alanlar kalacak; geri kalan alanlar kahve yetiştirilemeyecek kadar ısınmış olacaktır. Bu da, ekonomileri genellikle bir ya da iki tarım ürününe dayanan pek çok gelişmekte olan ülkenin küresel ısınmanın etkileri karşısındaki savunmasızlığını göstermektedir (Maslin, 2011).

Ayrıca, "iklim göçmenleri" olarak tabir edilen, doğal şartların bozulması sonucu kendini idame ettirmek için yeni alanlar arayan insanların sayısı çoğalacaktır. Bundan en fazla etkilenecekler, dünyadaki en yoksul ülkelerin korunmasız ve yoğun nüfus barındıran kıyı bölgeleri olacaktır. Başta Pasifik Adaları olmak üzere bu tip iklimsel göç yaşanmaya başlamıştır. Deniz seviyelerinin yükselmesi okyanus veya ada toplumlarını olumsuz etkileyecektir. Kıyı bölgelerde yaşayan bu insanlar evlerini kaybedeceklerdir. Bununla birlikte, yaşamak ve tarım yapmak için kısıtlı alanlara sahip olacaklardır (DPT, 2000).

4. Dünyada İklim Değişikliği Etkilerine Yönelik Yapılan Uyum Çalışmaları

İklim değişikliğine yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında, uzunca bir süre en önemli çalışma alanının sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik önleyici politikaları üzerine olduğu görülmektedir. İlk başlarda, bir başarısızlık işareti sayılacağı ya da gerek duyulmayacağı düşüncesiyle iklim değişikliğine adaptasyon konusu fazla tartışılmamıştır. Ancak, Avrupa Birliği'nin hedeflediği gibi ortalama küresel sıcaklık artışını 2°C derecede tutma durumunda bile iklim değişikliğinin etkilerinin birçok bölge ve sektör için çok şiddetli olacağı gerçeği uyum ihtiyacını daha önemli hale getirmektedir (Karakaya, 2008). Her ülkenin zaten yaşanan ve kaçınılmaz olan iklim değişikliğine uyum sağlaması gerekmektedir. En sert darbeyi alacak ülkeler, bunun bedelini ödemeye gücü en az yetecek (ve tarihsel olarak iklim sorununa en az yol açmış) ülkeler olacaktır (Walker ve King, 2010). Bu nedenle, ilerleyen dönemlerde, uyumun en az önleyici politikalar kadar önemli olduğu ortaya çıkmış ve bu alanda kapsamlı çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

Küresel iklim değişikliğinin insan yerleşimleri, ekosistemler ve ekonomik ve sosyal faaliyetler üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek, oluşabilecek zararları karşılayabilecek ve daha farklı iklim koşullarına uyum sağlayabilmek amacıyla oluşan politikalar da uyum (adaptasyon) politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bu politikalar çok genel başlıklar altında sel ve taşkın önleme, tedbirleri, arazi kullanım metotları, inşaat teknikleri, kent planları, erken uyarı sistemleri ve sigorta kapsamlarıyla ilgili çalışmalardan oluşmaktadır (İzci, 2008).

Tarıma yönelik yapılan çalışmaların başında, toprağı ve genelde var olan teknolojileri daha verimli kullanarak tarımsal salınımları kontrol altına almaya yönelik çabalar gelmektedir. Örneğin, geviş getiren hayvanların mide fermantasyonlarıyla sera gazı salınımını azaltmaya yönelik olarak, Yeni Zelanda'da bilim insanları, metan yerine şeker yapmaya teşvik edebilmek amacıyla, ineklerin yiyeceklerini sindirmek için kullandıkları mikropları nasıl değiştirecekleri üzerine çalışmaktadırlar. Bu durum, iklim değişikliğinden bağımsız olarak bile, iyi bir tarım bilinci yaratır, çünkü metan yoluyla karbon kaybı hayvanın gövdesine daha az karbon eklenmesi anlamına gelir. Topraktaki besin öğelerini nitrat gübreler eklemek yerine daha doğal yollarla denetim altında tutmak da mümkündür. Örneğin tarımsal ormancılık uygulaması, birbirlerinin besin ihtiyaçlarına katkıda bulunan ürünlerin yan yana ekilmesini içerir. Daha az sürülmesi yoluyla -ki sürmek toprağı rahatsız eder ve mikropları içerdikleri karbonu harekete geçirmeye teşvik eder- tarımsal topraklar doğrudan karbon alıcıları olmaya bile özendirilebilir (Walker ve King, 2010).

Hiç kuşkusuz ki, bu uygulamaların maliyetinin olduğu ve bu maliyetinde düşük olmayacağı veya gelişmekte olan ülkelerdeki "olağan işler"in yol açtığı sera gazı salımlarındaki büyümeye katkıda bulunmayı sürdüren tarım üreticilerinin geçinmesi için hemen yarar sağlamayacağı açıktır. Ancak, tüm sera gazları başına makul bir bedel belirleyerek salımların parasal karşılıklarını sağlayacak bir yol bulmak, gereken tarımsal değişiklikleri finanse etmeye yardımcı olabilir. IPCC raporu, bir ton CO2eq başına 50 dolara kadarlık bedelle 2030 yılında toplam tarımsal salımların yaklaşık üçte bir azalabileceğini, ton başına 100 dolara kadar çıkıldığındaysa yan yana azaltılabileceğini-böylece, öngörülen tüm artışları ortadan kaldırmaktan fazlasını yapar- belirtmektedir (Walker ve King, 2010).

Bilimsel çalışmalara ek olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi, yörede yaşayanların doğal kaynaklarını daha iyi kullanarak ve çevreye zarar vermeden geçimlerini sağlayacak faaliyetlerini

yürütmeleri, çevre bilincinin arttırılmasına yardımcı olmaktadır ki bu iklim değişikliğinin etkilerine uyumun ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında temel teşkil etmektedir. Bu tür projelere bir örnek olark, Küresel Çevre Fonu (GEF)'nun bir parçası olan GEF Küçük Destek Programı (SPG) verilebilir. SGP İklim Değişikliği Odak Alanı, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması yönünde politik, sosyal, teknolojik, teknik ve ekonomik engellerin kaldırılmasını ve ulaşılabilir, sürdürülebilir, iklim-dostu teknolojilerin ve önlemlerin bir yörede veya bölgede yayılmasını desteklemektedir (TTGV, 2007).

SGP'nin iklim değişikliğini önleme alanındaki çalışmaları genellikle temel doğal varlıkların (örn. toprak, su) sürdürülebilirliğinin sağlanması ve/veya alternatif üretimlerin desteklenmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşım çevresel öncelikleri yerel ihtiyaçlarla bütünleştirdiği ve yerel faydalar yarattığı için, yerel topluluklar tarafından da benimsenmektedir. Bu kapsamda, fosil yakıtların kullanımını azaltarak iklim değişikliğine olumlu yönden önemli katkı sağlayan yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği konularında, bilinç artırma, uygun teknoloji ve önlemlerin tanıtımı, gösterimi ve yaygınlaştırılması, yerel kapasitenin güçlendirilmesi projelerine destek sağlanmaktadır. Desteklenecek projeler arasında, uygulamaya yönelik ve toplulukların uygun teknolojilere daha az maliyetle ulaşabilmelerini sağlayan teknolojilerin yerel uyum çalışmaları da yer almaktadır. Örneğin; Pakistan'da yürütülen "Yakıt Verimli Dumansız Ocak" projesi kapsamında 24 köyde toplam 5.476 adet yeni dumansız ocak kullanılmaya başlanmıştır. Bu ocakların en az yarı yarıya daha az odun tüketmesi sonucunda, 2000 yılında CO2 salımları yaklaşık 11 milyon ton azalmıştır. Böylelikle ağaç kesimi daha azalmış, ailelerin yakacak odun için ayırdıkları bütçede tasarruf sağlanmış, evler is ve dumandan arındırılarak daha sağlıklı yaşama koşulları sağlanmıştır. Kenya'da yürütülen "Enerji Tasarruflu Ocakların Finansmanı" projesinden de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Filistin'de "Bitki ve Tarım Ürünlerinin Kurutulmasında Güneş Enerjisinin Kullanımı", Arnavutluk'ta "Kırsal Alanda Su Pompası için Güneş Enerjisinin Kullanımı", Kosta Rika "Kırsal Alanda Biyoreaktörler" ve Sri Lanka'da "Ekmek Fırınları için Alternatif Yakıt Olarak Bitkisel Atıklar" gibi projelerden de görüleceği üzere, SGP iklim değişikliği projeleri aracılığıyla kullanımı yaygınlaşan enerji hizmetlerinden en çok tarım sektörü yararlanmaktadır. Güneş, rüzgar, küçük hidroelektrik, biyogaz kaynaklarının çeşitli yöntemlerle kullanılmasıyla tarlalar sulanabilmekte, tarım ürünlerinin daha kolay işlenebilmekte, atıklar ise gübre ve enerjiye dönüştürülebilmektedir (TTGV, 2007).

5. Türkiye'de İklim Değişikliğine Uyum Çerçevesinde Tarıma Yönelik Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de GSYH'nın %9,2'sini, istihdamın %22'sini, ihracatın ise %9,87'sini tarım sektörü oluşturmaktadır. 2 milyon üzerinde aile çiftçisine sahip olan Türkiye, iklim değişikliği etkilerinin en fazla hissedileceği kırılgan bir bölge olan Akdeniz havzasında yer almaktadır. Nitekim son yıllarda yaşanan yağışlardaki düşüşe bağlı olarak yaşanan kuraklık, mevsimsel değişiklikler, iklim değişikliği senaryoları ile uygunluk göstermekle birlikte gerek içme suyu gerekse tarımsal üretim için risk oluşturmuştur. Türkiye'de 2014 yılında yaşanan kuraklık, don, fırtına, hortum gibi doğa olaylarının yaşanması nedeniyle tarımsal üretimin düşmesine bağlı olarak etkilenen grupların başında geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlayan aile çiftçileri gelirken, diğer yandan gıda fiyatlarının artması nedeniyle tüketiciler daha pahalıya gıda tüketmek durumunda kalmıştır. İklim değişikliğine yönelik hazırlanan senaryolarda, Türkiye'nin 2030 yılından itibaren bu etkileri daha şiddetli yaşayacağı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, gıda güvencesinin temeli olan tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek kuşaklara yaşam hakkı tanınabilmesi amacıyla alınacak önlemler, atılacak adımlar büyük önem taşımaktadır. Konuyla ilgili olarak uluslararası platformda atılan adımlardan biri Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü (FAO) tarafından, açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması açısından aile çiftçiliğinin önemini vurgulamak amacıyla 2014 yılının Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı ilan edilmesidir. Türkiye'de de aile çiftçiliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması, doğal kaynakların korunması ve aile çiftçilerinin sorunlarına yönelik çözümler üretmek üzere çalıştay ve sempozyumlar düzenlenmektedir.

Diğer yandan, iklim değişikliğine tarımda uyum ve adaptasyon konusunda Tarım Bakanlığı tarafından çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar, ana başlıklar halinde şunlardır: Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı, Arazi Toplulaştırılması. Su Tasarrufu Sağlayacak

Modern Sulama Yöntemlerini Destekleme Programı, Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları, Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programı. (ÇATAK), Mera Islah Çalışmaları, Nitrat Direktifinin Uygulanması Projesi, Türkiye'de Sebze, Meyve ve Bağlarda Entegre Mücadele ve Entegre Ürün Yönetiminin Yaygınlaştırması, Tarım Sigortaları Uygulamaları, Kuraklığa Dayanıklı Çeşitlerin geliştirilmesi, Minimum Toprak İşlemeli Tarım Yöntemi, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemi. Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi Kurulması. (TARBİL), Tarım Havzaları Geliştirme Projesi, Kuraklık Test Merkezi kurulması ve ulusal kırsal kalkınma stratejisinin hazırlanmasıdır. Diğer yandan iklim değişikliğinin tarıma etkileri konusunda hâlihazırda tamamlanmış iki adet çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri Dellal, McCarl ve Butt tarafından yapılmış iklim değişikliğinin Türkiye'de tarımda ekonomik etki değerlendirmesi konusundaki araştırmadır (Dellal vd., 2011). Bu araştırmaya göre Türkiye'de yedi coğrafik bölgede ve ülke genelinde ürünlerin verimlerinde azalış olacağı, verimdeki azalmalar nedeniyle üretim miktarının azalacağı, üretim deseninde bölgeler itibariyle değişiklikler olacağı, buğday ve ayçiçeğinde ihracatın azalacağı, mısır ve pamukta ithalatın artacağı, ürün fiyatlarının artacağı, ürün fiyatlarında artış karşısında üretici refahının %8,3 oranında artacağı, tüketici refahının %1,7 oranında azalacağı, toplam refahın ise %0,7 oranında azalacağı tahmin edilmiştir. İkinci çalışma ise ICCAP projesi çerçevesinde yapılan bölgesel araştırmalardır. ICCAP projesi sonuçlarına göre iklim değişikliğine bağlı olarak, bitki büyüme dönemlerinde kısalmalar, ekim alanlarında kaymalar, verimde azalmalar tahmin edilmektedir (Anonim, 2012). Anlaşılacağı üzere konuyla ilgili olarak düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak yapılan düzenlemelere bakıldığında, Türkiye'nin küresel sera gazı salınımlarındaki payını sınırlı görmesi nedeniyle azaltım hedefinin üstlenilmemesi ve uluslararası iklim değişikliğine yönelik imzalanan anlaşmalarda ayrıcalıklı statüye sahip olarak çok fazla ön planda yer almaması, iklim değişikliğine karşı mücadeleden ziyade iklim değişikliğine uyum sağlamaya yönelik olduklarını göstermektedir. Örneğin, su tasarrufu sağlayacak destekleme programları yapılırken ve iklim değişikliği Ulusal Eylem planında da ana hedeflerden biri tarımda su yönetiminin etkinleştirilmesi iken uygulamaların tam tersi yönde olduğu görülmektedir. Konya Kapalı havzasında, sulu tarımın teşvik edilerek bölgenin iklim değişikliğine uyumu gittikçe zorlaştırılmaktadır. Çünkü Konya Kapalı Havzasında toplam emniyetli yeraltı suyu rezervi yıllık yaklaşık 1.99 milyar m3 iken çekilen yıllık su miktarı 3.29 milyar m3'tür Diğer yandan uyum konusunda kilit nokta olan orman alanlarına yönelik yapılan düzenlemeler, sulak alanların yapay sulak alanlar haline getirilmesi, sulak alanların kurutularak amaç dışı kullanımı Amik Gölünün kurutularak havaalanı yapılması iklim değişikliğine uyum ile çelişen düzenlemelerdir (Anonim, 2014).

6. Sonuç

Bugün iklim değişikliği ile mücadele anlamında salımları azaltmak adına yapılan her şey, bizim için değil, gelecek nesiller için bir şey ifade edecektir. İklim değişikliği bir miras meselesidir. İklim sisteminin ve iklim değişikliğinin anlaşılması konusunda büyük ilerleme kaydedilmiş olmasına karşın, iklim değişikliğine ve değişikliğin etkilerine dair projeksiyonların özellikle de bölgesel ve yerel düzeyde hâlâ çok büyük belirsizlikler içerdiği unutulmamalıdır. Küresel ısınma konusundaki en büyük sorun geleceği öngörememizdir. Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin göreceli etkisini en çok etkileyen şey, gelecekte bölgesel ekonomilerin nasıl gelişip uyum sağlayacaklarıdır. Gelecekte yaşanacak iklim değişikliği kıyı bölgeleri, fırtına ve seller, sağlık ve su kaynakları, tarım ve biyolojik çeşitlilik gibi, insan toplumunu etkileyen tüm unsurlar üzerinde etkili olacaktır (Maslin, 2011).

İklim değişikliğine uyum sağlamak için öğrenilmesi gereken derslerden bazılarının özetlendiği bu çalışmada cevabın kısmen mühendislik projelerinde, kısmen de uyarı sistemleri ve büyük ölçüde hazırlıklı olmakta yattığı yargısına varılabilir. Bugünkü yaşam biçimlerinde değişiklik yapılmalı ve bu değişiklikler de bilinçli bir şekilde sürdürülmelidir.

İklim değişikliği tarımı etkilerken aynı zamanda tarımdan etkilenen konumdadır. Bu nedenle tarımın iklim değişikliğine uyumu için öncelikle sera gazı salınımının atmosfere verdiği ve aldığı gazların bütçesinin oluşturulabilmesi amacıyla veri tabanları oluşturulmalıdır. Aile çiftçilerine iklim değişikliğine uyum konusunda yayım çalışmaları arttırılmalıdır. Ayrıca orman tahribatının önüne geçilmeli, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını engellenmelidir.

Aile çiftçilerine yönelik iklim değikliği çalışmaların sonrasında alınacak tedbirler ve politikaların işleyişi açısından geniş kapsamlı katılım da çok önemli bir faktördür. Bir başka deyişle toplumun tüm katmanlarınca bu tedbirlerin benimsenmesi, uyum politikalarının aslında sosyal öğrenme sürecinin bir parçası olduğu unutulmadan ortak çalışmaların yürütülmesi gereklidir.

Kaynaklar

Anonim, 2012. Türkiye'de İklim Değişikliğinin Tarım ve Gıda Güvencesine Etkileri, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne İlişkin İkinci Ulusal Bildirimi Hazırlık faaliyetlerinin Desteklenmesi Projesi, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mayıs 2012,Ankara.

Anonim, 2014. "Türkiye'nin İklim Karnesi" http://www.iklimdegisikligi.org. Erişim Tarihi:01.09.2014.

Ayhan, D.2010. Enerji, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Küresel İklim Değişikliği Sorunsalı ve Kyoto Protokolü: Türkiye Analizi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

Dellal, İ. "Küresel İklim Değişikliği ve Enerji Kıskacında Tarım", İGEME'den Bakış, Sayı 35, Ankara, (2008).

Dellal, İ., McCarl, B., Butt, T. 2007. İklim Değişikliği ve Tarım: Türkiye için Öngörüler, Uluslararası Küresel iklim değişikliği ve Çevresel Etkileri Konferansı, KOSKİ, Konya

DPT,2000. İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyon Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

Eraydın vd. 2011. Kentsel Turizm ve İklim Değisikliği: Antalya Örneği, TÜBİTAK-108K612 Proje Sonuç Raporu (Basılmamış), Ankara.

Filinte, H. M. 2007. Yaklaşan Küresel İklim Krizi. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Giddens, A. 2013. İklim Değişikliği Siyaseti. Phoenix Yayınevi, Ankara.

Harvey CA, Rakotobe ZL, Rao NS, Dave R, Razafimahatratra H, Rabarijohn RH, Rajaofara H, MacKinnon JL. 2014. Extreme vulnerability of smallholder farmers to agricultural risks and climate change in Madagascar. Phil. Trans. R. Soc. B 369: 20130089.

İzci, R. 2008. İklim Değişikliği ve Uyum (Adaptasyon) Sorunu, içinde Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Karakaya, E. 2008. Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Maslin, M. 2011. Küresel Isınma. Dost Kitabevi Yayınları, Bilim Kitapları:4, Ankara.

TTGV 2007. Küresel İklim Değişikliğine Yerel Çözümler ve SGP Yaklaşımı: Enerji Tasarrufu, Yenilenebilir Enerji, Sürdürülebilir Ulaşım, TTGV Yayınları, Ankara.

Türkeş, M., Sümer U.M., Çetiner, G. 2000. "Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri", Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, Ankara, 7–24.

Walker, G. ve King, D. 2010. Dünyamız Isınıyor: Küresel Isınmayla Nasıl Başa Çıkabiliriz?, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Tarımda İklim Değişikliği ve Aile Çiftçiliği

Bekir ENGÜRÜLÜ[1] **Mehmet ÜNAL[2]** **Şule ÖZEVREN[3]**
[1]GTHB-Tarım Reformu Genel Müdürlüğü-Eskişehir yolu 10. Km Yeni bina 10.Kat Lodumlu/Ankara,mehmet.unal@tarim.gov.tr
[2]GTHB-Tarım Reformu Genel Müdürlüğü-Eskişehir yolu 10. Km Yeni bina 10.Kat Lodumlu/Ankara,mehmet.unal@tarim.gov.tr
[3]GTHB-Tarım Reformu Genel Müdürlüğü - Eskişehir yolu 10. Km Yeni bina 10. Kat Lodumlu/Ankara, Dr.,sule.ozevren@tarim.gov.tr

Özet
Tarım doğaya bağlı olarak sürdürülen bir faaliyet olup, iklim değişikliğinin tarıma etkisi diğer sektörlerden daha fazladır. İklim değişikliğinin etkilerini en ağır şekilde hissedenler ve zarar görenler ise geçimlerini doğal kaynaklardan sağlayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan tarımla alakalı kesimler olmaktadır. İnsan faaliyetleri kaynaklı sera gazı emisyonunun artması iklim değişikliğinin en önemli nedenidir. IPCC (Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli) nin 5. Değerlendirme raporuna göre son yüzyılda deniz seviyesinde 20 cm yükselme ve sıcaklıklarda 0.90C artma olmuştur. Yine son yüzyılda sıcak gün ve gecelerin sayısı soğuk gün ve gecelerin sayısından fazla olmuştur. İklim değişikliğinin en önemli etkisinin tarım sektöründe olması beklenmektedir. Özellikle iklim değişikliğine paralel olarak afetlerin frekans ve şiddetinde artış olacağı beklenmektedir. Tarımsal üretimde afetlerin (dolu, don, sel ve su baskını, kuraklık vb.) artması çok ciddi üretim kayıplarına yol açmaktadır. Bu kayıplar üreticinin gelirinde istikrarsızlığa yol açmakta ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir. Özellikle aile çiftçiliği yapan işletmelerin finansal olarak yeterli olamamaları nedeni ile tarım sektöründe kalması güçleşmektedir. Aile çiftçiliği yapan işletmelerimizin üretimde karşılaşabilecekleri afet risklerine karşılık üretimlerini sürdürebilmeleri için tarımda risk yönetimi aracı olarak tarım sigortaları uygulanmaktadır. Ülkemizde tarımda risk yönetimi 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile yeni bir boyut kazanmıştır. Üreticinin ödeyeceği sigorta primine devlet desteği uygulanması ve sisteme hasar fazlası desteği verilmesi en önemli yeniliktir. Tarımda aile çiftçiliği yapan işletmelerimizin tarımsal üretimlerini afetten etkilenmeden sürdürebilmeleri için tarım sigortası yaptırmaları en önemli konudur.
Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Tarım, Sürdürülebilirlik, Aile çiftçiliği, Sigorta

1. Giriş

1.1. Tarımın Ekonomi İçerisindeki Yeri ve Önemi

Tarımsal yapı, işgücü, arazi ve sermaye gibi temel üretim araçlarının değişik biçimlerde bir araya gelmesiyle oluşan üretim ortamı seklinde açıklanabilir. Türkiye'de tarımın sorunları daha çok yapısal niteliktedir. Bu sorunların çözümü sadece tarım sektörü için değil, ekonominin tümü için gereklidir. Son on iki yılda yapısal sorunların çözülmesi için çok miktarda mevzuat düzenlemesi yapılmıştır. Kanunu bir dayanağı olmayan sektörden, ihtiyaçlara çözüm üreten, mevzuatlarını günün ihtiyaçlarına göre güncelleyen bir sektör haline getirilmiştir. Türkiye'de tarım sektörünün ekonomi içindeki yeri ve önemi herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nispi olarak azalmış olmakla birlikte, yurtiçi gıda gereksiniminin karşılanması, sanayi sektörüne girdi temini, ihracat ve yarattığı istihdam olanakları açısından hala büyük önem taşımaktadır.

Türkiye tarımsal üretim açısından ürettiği 61 milyar dolar gayri safi yurt içi hasıla ile dünyada 7. sırada Avrupa Birliği ülkeleri arasında 1. Sırada bulunmaktadır. Ülkemizdeki 76,7 milyon nüfusun %22,8 yani 17,4 milyonu tarım sektöründe yer almaktadır. Makro ekonomik açıdan 820 milyar dolar milli gelirin %7,4 tarımdan sağlanmaktadır. Ülkemizde 25,5 milyon istihdamın %23,6 sı yani 6 milyon kişi tarımda istihdam edilmektedir. Tarımda makro göstergelerin değerlendirdiğinde; tarımın gerek milli gelire katkısı, gerek istihdamdaki payı, sanayiye sağladığı ham madde desteği açışından çok önemli bir sektördür (TUİK, 2013).

Türkiye; Avrupa Birliği Ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri basta olmak üzere birçok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, antepfıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil, yaş meyve-sebze ihracatı yapmaktadır. Türkiye bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır.

2. İklim Değişikliği ve Tarıma Etkileri

İklim terimi; yeryüzünün herhangi bir bölgesindeki meteorolojik değişkenlerin yani yağış, sıcaklık, bağıl nem gibi özelliklerin uzun dönemdeki genel hali olarak tanımlanabilir. İklim değişikliği ise; yeryüzünün farklı bölgelerindeki sıcaklık ve yağış gibi iklim parametrelerindeki değişimleri ifade etmektedir. Normalde yeryüzünün herhangi bir noktasında iklim uzun dönemde değişiklik göstermez. Her yıl farklılıklar görülmekle beraber uzun dönem ortalamalar değişmez. Oysa günümüzde küresel ısınmanın bir sonucu olarak yeryüzünün farklı kesimlerinde ortalama iklim parametreleri değişiklik göstermektedir. Yeryüzünün farklı kesimlerinde gözlenen sıra dışı olayların yeryüzünün ısınmasıyla ilişkili olduğu düşünülmekte, yeryüzünün ısınmasının ise sanayileşme ile beraber atmosferde artan sera gazı nedeniyle gerçekleştiği yani insan faaliyetleri sonucu olduğu ortaya konulmaktadır. Dünyamızda sıcaklık, yağış gibi iklim özelliklerinin izlenmesi 150 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Ortalama gezegen sıcaklığının son 150 yıl içinde $0.7^{o}C$ arttığı tespit edilmiştir. Bu artışa küresel ısınma adı veriyoruz. Son yirmi yıllık süreç te ise ısınma ivme kazanmış, önümüzdeki 30 yıl içinde toplam $2^{o}C$ artacağı hesaplanmıştır.

Küresel ısınma artık tüm bilim çevrelerince kabul edilen bir olgudur. Belirsizliğini koruyan konu bu ısınmanın dünyamızın hangi bölgesinde nasıl sonuçlar doğuracağıdır. Zira her bölgenin aynı oranda ısınmayacağı, bazı bölgelerin daha fazla bazılarının ise daha az ısınacağı, sıcaklığın mevsimsel ve gece-gündüz değişimleri, yağışın nasıl etkileneceği konuları tartışılmaya devam etmektedir. Basitçe özetlemek gerekirse yeryüzündeki herhangi bir yöre için önümüzdeki on yıllar içinde iklimin nasıl bir değişim göstereceği ile ilgili kaba tahminler yapılabilmektedir. Ülkemiz için gerçekleştirilen tahminlerin genel olarak Karadeniz dışındaki bölgeler için yağış azalmasına dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Ülkemizin büyük çoğunluğu yarı kurak iklim şartlarının etkisi altındadır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de kurak ve yarı kurak alan miktarı 51 milyon hektardır. Yani, ülkemizin % 65'inde yarı kurak iklim şartları hüküm sürmektedir. Bu nedenle hem su kaynakları, hem de genelde yağışa bağlı olan kuru tarım nedeniyle yağışın miktar ve dağılımında meydana gelebilecek değişiklikler ülkemizde ciddi bir şekilde etkilerini hissettirebilecektir (Engürülü, Ünal ve Özevren, 2013).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 5. Değerlendirme Raporu yayımlanmıştır. Bu rapora göre deniz seviyesinde son yüzyılda 20 cm. yükselme, sıcaklıklarda 0,9 °C artma olmuştur. Ayrıca sıcak gün ve gecelerin sayısı, soğuk gün ve gecelerin sayısından fazla olmaya başlamıştır. Ayrıca Akdeniz kuşağı, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek bölgeler arasında yer almıştır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz kuşağında özellikle yaz yağışlarında artışlar olacağı belirtilmektedir.

Ülkemiz için tarım sektörünün önemi ve iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri çok önemlidir. Çünkü tarımda çoğunlukla açık alanlarda üretim yapılmakta ve meteorolojik olaylardan etkilenme söz konusu olabilmektedir. İklim değişikliğinin en önemli etkisi meteorolojik olaylarda ve afetlerin frekans ve şiddetinde artışa yol açacağıdır. Bu açıdan ülkemizde son yıllarda özellikle ekstrem meteorolojik olaylar dolu, fırtına, don, hortum, sel ve su baskınında artışlar gözlenmektedir.

İklim değişikliğinin tarıma etkilerini; Daha sıcak ve az yağışlı iklim koşulları, Ekstrem meteorolojik olaylarda artış, Sel, Taşkın, Şiddetli Fırtınalar, Deniz seviyesinde yükselme, Su kaynaklarında azalma, Kuraklığın frekans ve şiddetinde artış, Su ve toprak kalitesinin bozulması, Eko sistemin bozulması ve biyolojik çeşitliliğin azalması, Ekolojik zonlarvda kayma, Bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarında artış, Tarımsal verimlilikte azalma olarak belirtilmektedir (Engürülü, Ünal ve Özevren, 2013).

3. Tarım Sigortaları

Tarımda bu afetler sebebiyle ciddi kayıplar oluşabilmekte özellikle aile çiftçiliği yapan işletmelerimizin tarımsal üretimini sürdürebilir kılması güçleşmektedir. Bu açıdan üretimde kültürel, teknik tedbirlerin alınması yanında afetten zarar gören finansal olarak da desteklenmesi gereklidir.

Tarım sigortaları ülkemizde 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu ile yeni bir ivme kazanmıştır. Özellikle sigorta primine devlet desteği ve reasürans planlarında hasar fazlası desteği tarım sigortalarının gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. TARSİM, Türkiye Tarım Sigortaları Sisteminin kısa adı olup Tarım Sigortaları Havuzunu temsil etmektedir. 2006 yılında ilk poliçenin kesilmesiyle

başlayan ve 8 yıldır uygulanmasıyla 2012 yılı itibariyle pirim üretimi açısından Avrupa Birliği Ülkeleri arasında İspanya ve Fransa'dan sonra 3. sırada bulunmaktadır (Engürülü, 2014).

3.1. Türkiye'de Tarım Sigortaları

Ülkemizde tarım sigortaları uygulamaları; Genel Sigortacılık Kanunu çerçevesinde, bitkisel ürünlerin dolu riskine karşı sigortalanması ile 1957 yılında Bitkisel Ürün Dolu Sigortası ile başlamıştır. Bunu, 1960- Hayvan Hayat Sigortası, 1984 - Kümes Hayvanları Sigortası, 1990 - Su Ürünleri Sigortası, 1991- Üzüm Bağları için Don Sigortası takip etmiştir.

Fakat bu sistemler, çiftçinin gelir düzeyinin azlığı, tarım sigortaları için uzun yıllar bir devlet politikasının oluşmamış olması, tarım ve sigorta sektörlerindeki bilgi ve ilgi eksikliği, tarım sigortalarının gelişmesini engelleyen faktörlerle birlikte bağımsız bir yasal zemin oluşturulamadığından istenen başarıya ulaşılamamıştır.

Cumhuriyet tarihimizde devrim olarak nitelendirebileceğimiz **5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu,** TBMM'de kabul edilerek, 21 Haziran 2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Uygulama ile tarım sigortası yaptıran çiftçilere prim desteği verilmeye başlanmıştır.

3.1.1. Türkiye Tarım Sigortaları Sistemi (TARSİM)

Tarım Sigortaları Havuzu ile sistem güvence altına alınmış, yaşanan risklere maruz kalan üreticilerin ürünleri teminat altına alınarak, üretimin sürdürülebilir olmasının sağlanması hedeflenmiştir.

3.1.2. TARSİM'in Temel İlkeleri

TARSİM; sigorta prensipleri ve teknikleri çerçevesinde; doğruluk, şeffaflık, hesap verebilirlik, sürdürülebilirlik ve güvenilirlik ilkeleri ile Tarım ve Hayvancılık Sektörüne hizmet vermeyi esas alan ve kar amacı olmayan bir sigorta sistemidir.

Bu sigorta; zorunlu olmayıp, isteğe bağlıdır. Sadece; sigorta yaptıran üreticilere, prim desteği sağlanan ve teminat kapsamındaki bir risk nedeniyle, hasar olması durumunda da, sigorta prensipleri ve teknikleri çerçevesinde, hasar tazminatı ödemesi yapılan bir sistemdir.

3.1.3. TARSİM'in Temel Özellikleri

Tarım Sigortaları Havuzu (TARSİM), Devletin Prim ve Hasar Fazlası Desteği, İşletici Şirket, Tüm İlgili Tarafların İşbirliği, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS), Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET), Örtü Altı Kayıt Sistemi (ÖKS), Su Ürünleri Kayıt Sistemi (SKS), Arıcılık Kayıt Sistemi (AKS), Denetim gibi unsurlar, sistemin temel özelliklerini oluşturmaktadır.

3.1.4. Tarım Sigortaları Havuzu

Havuz Yönetim Kurulu; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığından ikişer, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve Havuz İşletici Şirket'den birer üye olmak üzere toplam yedi üyeden oluşturulmuştur. Sistemle alakalı kararlar yönetim kurulu tarafından alınmaktadır.

Tarım Sigortaları Havuzu sayesinde; bütünsellik, standardizasyon, verimlilik ve ölçek ekonomisi, yüksek güvence, sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.

3.1.5. Devletin Prim ve Hasar Fazlası Desteği

Ürünler, riskler, bölgeler ve işletme ölçekleri itibariyle devlet tarafından sağlanacak prim desteği miktarları, her yıl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir.

2014 yılı için tüm risklerde %50 oranında devlet prim desteği uygulanmakta, ancak açık alanda yetiştirilen meyvelerde çiçeklenme dönemi dolayısı ile sigorta paketindeki diğer riskler hariç sadece don riski priminin 1/3'ü çiftçi tarafından, 2/3'ü devlet prim desteği olarak karşılanmaktadır.

Tarım Sigortaları Havuzu tarafından reasürans ve retrosesyon yoluyla transferi yapılamayan risklerin, her bir yıl itibarıyla hasar prim oranına göre hasar fazlası desteği, Bakanlar Kurulu Kararı ile taahhüt altına alınmaktadır (Engürülü ve ark., 2013).

3.1.6 İşletici Şirket

Tarım sigortaları branşında ruhsatı bulunan, Tarım Sigortaları Havuz Yönetim Kurulu ile sözleşme imzalayarak sisteme dahil olan sigorta şirketlerinin (24 sigorta şirketi) eş sermaye ile kurdukları bir anonim şirkettir. İşletici şirket, Tarım Sigortaları Havuzu'nun iş ve işlemleri ile sekretaryasını yürütmekle görevlidir.

3.1.7. Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS), Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET), Örtü Altı Kayıt Sistemi (ÖKS), Su Ürünleri Kayıt Sistemi (SKS),Arıcılık Kayıt Sistemi (AKS)

Üreticilerin, tarım sigortasındaki prim desteğinden, tarım sigortası poliçesinden ve sonrasında hasar meydana geldiğinde de hasar tazminatından yararlanabilmesi için; bu kayıt sistemlerine kayıt yaptırması ve bu kaydını, her yıl güncellemesi gerekmektedir.

3.1.8 Denetim

Tarım Sigortaları Havuzu ve işletici şirketin, sigortacılık uygulamaları yönüyle denetimi Hazine Müsteşarlığınca, diğer tüm işlemlerin denetiminin ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapılması kanun hükmüne bağlanmıştır.

3.1.9 Tarım Sigortaları Sisteminde Hasar Tazminatı Ödemeleri

Tazminat ödemeleri; sadece, TARSİM'in yetkisi ve sorumluluğunda olup; Havuz kaynaklarından yapılmaktadır. Sivil Toplum Kuruluşları ile Özel ve Ticari Sigorta Şirketi ve Acentelerinin de tazminat ödeme yetkisi ve sorumluluğu bulunmamaktadır.

3.1.10 TARSİM Tarım Sigortaları Sisteminde Teminat Kapsamı

2014 yılında 2013/5720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile; Bitkisel ürünlerde; dolu ana riski ile birlikte, fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını ek riskleri paket halinde; ayrıca açık alanda yetiştirilen meyvelerde bu risklere ilaveten isteğe bağlı olmak üzere don riski, seralar için dolu ana riski ile birlikte; fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, taşıt çarpması, sel ve su baskını ile kar ve dolu ağırlığı ek riskleri paket halinde, süt ve erkek besi sığırları ile mandalar için ölüm riski, koyun ve keçiler ile koç ve tekeler için ölüm riski, bio-güvenlik ve hijyen tedbirleri alınmış, kapalı kümeslerde yetiştirilen kümes hayvanlarında ölüm riski, denizlerde ve iç sularda yetiştirilen su ürünlerinde (her türlü hastalık, zehirlenme, kaza ve bazı doğal afetler) ölüm riski, aktif arılı ve plakalı kovanlar için, fırtına, hortum, yangın, heyelan deprem, taşıt çarpması, nakliye, sel ve su baskını riskleri sigorta kapsamına alınmıştır.

3.1.11 Tarsim'in Avrupa Tarım Sigorta Sistemleri ile Mukayesesi

TARSİM, 2008 yılında 51 Milyon € tutarında prim üretimi ile Avrupa'da 6'ncı sırada iken 2012 yılında gerçekleştirmiş olduğu 216 Milyon € tutarındaki prim üretimi ile %323 gibi çok yüksek bir oranda artış göstererek 3'üncü sıraya yükselmiştir.(Çizelge 1)(Engürülü ve Karlıoğlu,2013)

Çizelge 3.1: Avrupa'nın Önde Gelen Tarım Sigortası Kuruluşlarının Prim Üretimi* (Million €)

ÜLKE	Kurum/Şirket	2008	2012	Artış Oranı (%)
İSPANYA	Agroseguro	742	635	-14%
FRANSA	Groupama	165	222	36%
TÜRKİYE	**TARSİM**	**51**	**216**	**323%**
ALMANYA	Vereinigte Hagel	80	98,5	23%
AVUSTURYA	Österreichische Hagel	56	89,5	60%
İTALYA	Generali	60	70	17%
İSVİÇRE	Schweizer Hagel	37	40	8%

Kaynak: Munich Re *Merkez Bankası (1€= 2008: 1,91 TL 2012: 2,315)

3.2.TARSİM Tarım Sigortaları Havuzu Eksperliği

5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu kapsamında; Devlet Destekli Tarım Sigortaları hasar tespit organizasyonlarında Tarım Sigortaları Havuz Eksperleri görev almaktadır. Bu eksperler, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının koordinasyonunda, işletici şirket ile işbirliği halinde ve Hazine Müsteşarlığı ve özel sektörün de katılımı ile yapılan bir dizi eğitimden geçmektedirler. Eğitim sonunda başarılı olanlara Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca eğitim belgesi verilerek, Hazine Müsteşarlığı (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği-Sigortacılık Müdürlüğü) nezdinde sicile kaydolmaları için isimleri bildirilmektedir. Sicile kayıt yaptıranlar Tarım Sigortaları Havuz Eksperi unvanı almaktadırlar.

Risk inceleme ve hasar tespiti yapacak Tarım Sigortaları Havuz Eksperleri için bugüne kadar 14 dönem eğitim düzenlenmiştir.

Bitkisel Ürünler branşında:704 Ziraat Mühendisi, 104 Ziraat Teknikeri, 31Ziraat Teknisyeni olmak üzere toplam 839 kişi,

Hayvan Hayat Sigortası branşında: 828 Veteriner Hekim, 29 Zooteknist Ziraat Mühendisi olmak üzere toplam 857 kişi,

Su Ürünleri Sigortası branşında ise: 6 Veteriner Hekim, 2 Zooteknist Ziraat Mühendisi, 6 Su Ürünleri Ziraat Mühendisi, olmak üzere toplam 14 kişi,

Genel toplamda ise 1.710 kursiyere eksperlik eğitimi verilmiştir.

4. Sonuç

Devlet destekli tarım sigortaları uygulamalarının sürdürülebilirlik temelinde; popülist yaklaşımları benimsemeden, kontrollü ve hesaplanabilir projeleri yürürlüğe koyarak sigortacılık teknikleri ile aktüerya çalışmaları yapmak suretiyle, sistemi geliştirme ve yaygınlaştırmak en büyük hedefimizdir. Daha önce sigorta edilemeyen geniş alanlarda ve büyük hasarlara neden olan ve doğal felaket (katastrofik risk) özelliği taşıyan risklerin sigortalanmasını sağlayarak, hem riskleri yönetilebilir kılmak hem de devletin, bu risklerin neden olduğu zararları karşılamadaki yükünü azaltmaktır.

8 yıllık uygulamalarda elde edilen sonuçlara bakıldığında; risk kapsamının diğer ülke uygulamalarına göre çok daha hızlı bir şekilde genişlediğini söyleyebiliriz. Ancak, tarımsal üretimde kapsama alınması gerekecek daha fazla riskler ve ürünler bulunmaktadır. Veri toplama, değerlendirme ve sigortalama modelleri üzerinde çalışılmaktadır.

Tarım Sigortaları sistemin, kalıcı ve sağlıklı bir sistem olabilmesi için yani sürdürülebilir tarım sigorta sistemi için; hazmederek ve dikkatli bir şekilde gelişmesi son derece önemlidir. Bu nedenle tedbirli, temkinli, hesap edilebilir ve sabırlı davranmak lazımdır.

Dünyada tarım sigortaları konusunda, başarılı kabul edilen ve öncülük yapan ülkelerin deneyimlerini inceleyerek, gelişmelerini yakından takip etmekteyiz. Ülkemiz üreticilerinin de ihtiyaçları dikkate alınarak, sigorta sistemi gelişmiş ülkelerdeki modeller üzerinde çalışılmaktadır.

Bununla birlikte, Tarım Bilgi Sistemi -TARBİL projesi kapsamında, tarım parselleri sayısallaştırılarak, parsel bazlı tanımlama sistemi devreye girmiştir. Mevcut uygulamasında, prim fiyatları, köy bazlı yapılmaktadır. Bu da, riski farklı olan parsellerde, aynı prim fiyatı uygulaması sonucunu doğurmaktadır. Bu proje ile birlikte, TARBİL projesi kapsamında, parsel bilgileri (yükseklik, bakı, toprak verileri vb.) ile TARSİM'in geçmiş yıllardaki istatistiklerine göre afet sınırları haritalanarak ve modelleme yapılarak, çok riskli ve az riskli parsellerin belirlenmesi ile en adaletli prim fiyatı hesaplanabilecektir.

Gelişmiş ülkelerde uygulanabilen sigortalanabilir tüm risklerin teminat altına alındığı verim sigortası modelinin, risk bazında değil de, işletme veya parsel bazında, tarihsel ortalama verimlerin esas alınarak yapıldığı ve baz alınan verim miktarına göre eksilmenin garanti edildiği sigorta sisteminin, ülkemizde de uygulanmasıdır. Tüm risklere karşı Gelir Sigorta sistemi kurularak tarımsal üretim, pazarlama ve benzeri diğer tüm risklere verilen teminatların kademeli olarak ülkemiz üreticilerinin tarım sigortaları modelinde de uygulanması sağlanmalıdır.

Aile çiftçiliği yapan işletmeler de böylelikle sürdürülebilir bir tarımsal üretime kavuşmuş ve meteorolojik afetler sebebiyle zararlarının karşılanması ile tarımsal üretimden kopmalarının

engelleneceği düşünülmektedir. Çünkü ülke tarımının dinamik, üretken ve verimli bir üretim yapısında en önemli faktörlerden biri aile çiftçiliği yapan işletmelerin varlığıdır.

Kaynaklar

Engürülü,B., Ünal,M., Özevren,A.Ş., Türkiye de Çölleşme Öncesi Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Konusunda Yapılan Çalışmalar, 3.Ulusal Toprak ve Su Kaynakları Kongresi Bildiri Kitabı,22-24 Ekim 2013, s:(13-21).

Engürülü,B.,Ünal,M.,Özevren,A,Ş., TİKDEK,3.İklim Değişikliği Kongresi Bildiri Kitabı,3-5 Haziran 2013, s:(271-281).

Engürülü,B., Dünyada ve Türkiye de Tarım Sigortaları, TZOB Çiftçi ve Köy Dünyası, Ocak 2014,Sayı 349, s:(48-55)

Engürülü,B., Yılmaz,H., Karlıoğlu,A., 1. Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi Bildiri Kitabı, 6-7 Haziran 2013, s:(140-150).

Engürülü,B., Karlıoğlu, A., Dünyada ve Türkiye de Tarım Sigortaları, İç Anadolu Bölgesi 1. Tarım ve Gıda Kongresi, Bitkisel Üretim Kitabı Cilt 1, s:(138-147).

Aile Çiftçilerinin Gözünden İklim Değişikliği Riski

Hilal AR[1], Bülent GÜLÇUBUK[2]
[1]Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı-Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, hilalar@tagem.gov.tr
[2]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bulent.Gulcubuk@agri.ankara.edu.tr

Özet
İklim değişikliği yaşadığımız ortamdan tükettiğimiz gıdaya, kullandığımız teknolojiden sağlığımıza, tarımsal üretimden kalkınmaya kadar her süreçte etkili olmaktadır. Ama özellikle doğal koşullara bağlı olan tarımın sürdürülebilirliğini teminat altına almaya çalışan aile çiftçiliği için özel bir öneme sahiptir. Çünkü çiftçinin risk algısı ve bilgisi iklim değişikliğiyle ilgili faaliyetleri politikaları destekleme üzerinde ve kendi mücadele yöntemlerini belirlemekte etkili olmaktadır. İklim değişikliğine yönelik birçok çalışma yapılmasına rağmen, kamuoyunun bu konudaki bilincinin ve risk algısının ne olduğu bilinmemektedir. Özellikle risk algılanması üzerinde toplumsal cinsiyetin etkisini belirlemeye yönelik çalışmalar da ülkemizde sınırlıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadının iklim değişikliğinden etkilenmesi ile erkeğin iklim değişikliğinden etkilenmesi farklı olacaktır. Bu yüzden özellikle iklim değişikliğinin en fazla etkide bulunduğu tarım sektöründe konunun risk algısı ve toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi önem arz eder. İklim değişikliğinde riskinin tarımsal faaliyetlerle uğraşan çiftçiler tarafından nasıl algılandığını ortaya koymak ve konuyu toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde incelemek için Ankara ili Beypazarı ilçesinde saha çalışması yürütülmüştür.
Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, risk algısı, toplumsal cinsiyet,

1. Giriş

Kırsal kalkınmanın temel taşı aile çiftçiliği günümüze kadar sürdürülen yanlış politikalar nedeniyle önemi anlaşılamamış ve hak ettiği desteği bulamamıştır. Ülkemizde büyük tarım işletmelerinin oluşması ve sayılarındaki artışın başarı olarak görülmesinin yanı sıra arazi parçalılığı gibi sorunlar nedeniyle aile işletmelerinin tarımı sürdürmesi zorlaşmış ve kırsaldan kente göç artmıştır.

Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Aile Çiftçiliği Yılı" olarak ilan etmesi bu konudaki sorunların ve çözüm önerilerinin ortaya konulması ve kırsal kalkınmanın geleceği adına yeni bir strateji belirlenmesi açısından fırsat doğurmuştur.

Ülkemizde şimdiye kadar kalkınma planlarında tarımda var olan nüfus fazlasının sanayi ve hizmetler sektörüne transferi ve buna bağlı olarak istihdamda tarımın payının azaltılması üzerine politikalar ve stratejiler geliştirmiştir. Bu hedefe ulaşmaya çalışılırken kırsalda nüfusu korumaya özen gösterilmemiştir. Tarım dışı istihdam olanaklarının artırılamaması, kırsal da tarıma dayalı sanayi geliştirmeye yönelik çabaların yeterli olmaması tarımdan yeterli geliri alamayan halkın göç etmesi atalardan gelme o yöreye ait tarım hafızasının silinmesi yanı sıra bir çok dezavantajı da beraberinde getirmiştir. Bu durum aile çiftçiliği yılı ile kurulmaya çalışılan yeni model üzerinde özellikle dikkate alınmalıdır. Aile çiftçileri gıda güvencesinin teminatlarıdır. Gelişmekte olan ülkeler için gıda güvencesi gelir ve refahın korunması, tarımın sürdürülebilirliği ve kapasitesinin korunması (nüfusun korunması, çevreye duyarlılık v.b.) önemli bir unsurdur (Kıymaz, 2008).

Günümüzde küresel bir sorun olan iklim değişikliğinin olumsuz etkisi aile çiftçilerini büyük işletmelere göre orantısız bir biçimde etkileyecektir. Tarımdan başka gelir kaynaklarının olmaması gıda üretiminin azalmasıyla birlikte gelirinde azalması sonucunda gelir dağılımındaki mevcut farklılıkların artması beklenmektedir. İklim değişikliği ile tarımsal faaliyetlere verilmesi gereken önem yeniden ön plana çıkmıştır. Kırsalda tarım sektörünün egemen olması iklim değişikliğinin etkisiyle oluşacak verim kaybına, üretim miktarının azalmasına, üretim deseninde değişiklik meydana gelmesine, ihracatın azalmasına, ithalatın artmasına neden olacaktır. Bu durum ekonomik olanakları yetersiz olan üreticilere ek bir yük getirecektir. Tarıma yönelik politika ve stratejilerde bu duruma önem verilmesinin yanı sıra çiftçiler riskle başa çıkmak için geçim stratejileri oluşturmalıdırlar. İklim değişikliği, çiftçileri, ürettikleri ürünleri değiştirmeye zorlayacak, ekim ve dikim tarihlerinde önemli değişiklikler yapmaya yönlendirebilecektir. Fakat var olan riskin algılanma boyutu ile riske karşı alınacak önlem arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Myers and Reynolds (1967) a göre bireyler riskleri kendi bakış açıları ile gördükleri ve sübjektif olarak değerlendirdikleri için algılanan riskin miktarı da bireye bağlıdır, yani bireyseldir (Yıldırım 2007). Aslında çiftçilerin risk hakkında farkındalık düzeyi arttıkça riske karşı eyleme geçme düzeyleri de artacaktır.

Kadınlar ve erkekler, iklim değişikliği algıları ve başa çıkış biçimleri açısından farklılık gösterirler (Röhr 2007). Toplumsal cinsiyet ideolojisi ve toplumsal cinsiyet uygulamaları arasındaki etkileşim, toplumsal cinsiyet yapılarının temelini yansıtarak riskleri algılamadaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını ortaya koyar. Gustafson (1997). kadın ve erkeklerin yaşamlarında farklı risklere maruz kaldıkları için, riskleri farklı bir şekilde algıladıklarını ve farklı yollarla kendilerini risklerin içinde bulduklarını belirtmişlerdir (Yıldırım 2007). Bu yüzden özellikle iklim değişikliğinin en fazla etkide bulunduğu tarım sektöründe konunun risk algısı ve toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi önem arz eder.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma, Ankara ili Beypazarı ilçesinde yürütülen saha araştırmasına dayanmaktadır. Ankara ilinde tarımsal üretim faaliyetinin yoğun olduğu, kadınların da üretim faaliyetlerinde yoğun olarak yer aldığı için bu ilçe alan çalışması için uygun bulunmuştur. İlçeye bağlı tarım sigortaları risk haritasında en riskli olarak görülen eski statüsüyle 7 köy[*] ve ilçe merkezi araştırma sahası olarak seçilmiştir. Araştırmada popülasyondaki farklı bölümlerin yeterince temsil edilmesini sağlamak amacıyla tabakalı örnekleme metodu kullanılmıştır. Örneğe girecek aile sayısı tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Hesaplamada kullanılan formül aşağıdaki verilmiştir (Yamane 1967).

$$n = \frac{N * \sum (N_h * (S_h)^2)}{N^2 * D^2 + \sum N_h * (S_h)^2}$$

n = Örnek sayısı
Nh = Anakitle / örnekleme çerçevesi içerisinde o tabakaya giren veri sayısı veya frekans
Sh = Tabakaya giren verilerin standart sapması
N = Anakitle / örnekleme çerçevesindeki toplam veri sayısı veya toplam frekans
D = Kabul edilebilir hata oranının t tablo değerine oranı

Araştırma kapsamına giren 8 yerleşimde çiftçi kayıt sistemine kayıtlı 802 çiftçiden oransal yöntem ile %7 hata payı ve %90 güven sınırları içerisindeki örnek hacmi 80 olarak hesaplanmıştır. Toplumsal cinsiyet açısından farklılığı inceleyebilmek için aynı arazi büyüklüğüne sahip aile reisi konumundaki erkekler ile tarımda çalışan kadınlar seçilmiştir. Araştırma kapsamına alınan çiftçiler sahip oldukları arazi büyüklüğüne göre gruplandırılmış ve örneğe çıkan çiftçi sayısı yukarıda belirtildiği gibi 80 olarak bulunmuştur. Bundan hareketle yerleşimlerde aynı arazi büyüklüğüne sahip 80 kadın ve 80 erkeğe 160 soru formu uygulanmıştır. Araştırmanın birincil verilerini, soru formunun uygulamasından elde edilen veriler oluşturmuştur. Araştırmada alan verilerine ek olarak, konu ile ilgili daha önce yayınlanmış çeşitli araştırmalar, yayınlar ve istatistiki bilgilerden verilerin analizinde ve bilgilerin yorumlanmasında yararlanılmıştır. Ayrıca bu araştırma konusuyla ilgili gerçekleştirilmiş bilimsel toplantılarda sunulan tebliğler ve yayınlanmış makaleler de kullanılmıştır. Soru formunda iklim değişikliği risk algısını ölçmek için Moghariya'ın (2012) iklim değişikliği risk algısı çalışmasında kullandığı 4'lü likert tipi ölçekten yararlanılmıştır. Lorenzoni ve Langford (2005), Miller ve Richardson (2011) ile Menny vd. (2011) çalışmalarındaki risk algısını ölçmeye yönelik sorulardan da faydalanılmıştır.

[*]1. Beypazarı merkez, 2.Kırbaşı, 3.Tacettin, 4.Dibecik, 5.Fasıl, 6.Kayabükü, 7.Macun ve 8.Yoğunpelit mahalleridir.
16360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Ankara Büyükşehir Belediyesinin sınırları il sınırlarının tamamını kapsadı. Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı 16 ilçe belediyesine ilave olarak, Evren, Şereflikoçhisar, Haymana, Güdül, Nallıhan, Beypazarı, Polatlı, Çamlıdere ve Kızılcahamam ilçeleri de katılarak ilçe sayısı 25'e çıktı. Dolayısıyla il sınırlarındaki bütün köyler mahalle statüsüne dönüştürülmüştür.

3. Araştırma Bulguları

Bireysel risk algılamasını etkileyen faktörlerin başında tehlike ve riskin ne ölçüde anlaşılabildiği gelir. Dolayısıyla iklim değişikliğinden haberdar olunma hususu önem arz etmektedir. Bu yüzden üreticilere "**iklim değişikliğini daha önce hiç duydunuz mu?"** sorusu yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan üreticilerin %85 i iklim değişikliğini daha önce duyduklarını belirtmişlerdir. Kadınlarda iklim değişikliğini daha önce hiç duymadım diyenlerin oranı erkelere göre fazla olmakla birlikte araştırmaya katılan kadınların %77,5'i erkelerin ise %92,5'i daha önce duyduklarını belirtmişlerdir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1.Üreticilerin iklim değişikliğini daha önce duyma durumlarına göre dağılımı

Cinsiyeti	İklim Değişikliğini daha önce duydunuz mu?					
	Evet		Hayır		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	62	77,5	18	22,5	80	100,0
Erkek	74	92,5	6	7,5	80	100,0
Toplam	136	85,0	24	15,0	160	100,0

"İklim değişikliğini daha önce duydunuz mu?" sorusu ile cinsiyet arasında yapılan khi-kare analizinde, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir ($p=0.008;p<0.05$). Yani çizelge 3.1 de gözlemlendiği gibi kadının iklim değişikliğini duymama oranları erkeklerinkine göre çok daha fazladır. Bu durum daha önce yapılmış çalışmalarla tutarlıdır (Defra 2002; Whitmarsh 2005; UNDP 2012). Kadınların bilgiye ulaşımının kısıtlı olması eğitim düzeylerinin düşük olması burada en önemli etkendir. Bu nedenle iklim değişikliğinin etkilerinin en fazla hissedileceği sektör olan tarımda çalışan kadınların bilincini artırmak amacıyla Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği işbirliğinde "İklim Değişikliği ve Kadın" konusunda eğitimler vermektedir.

Üreticiye yönetilen **"İklim değişikliğini duyduysanız ne olduğu hakkında kısa bilgi verir misiniz?"** açık uçlu sorusu ile üreticilerden kendi cümleleri ile iklim değişikliğini tanımlamaları istenmiştir. Üreticilerin %16,2'si iklim değişikliğini kuraklık olarak tanımlarken, yaklaşık %40'ı sıcak/soğuk/yaz/kış dengesizliği, mevsimlerin değişmesi +havaların ısınması, mevsimlerin değişmesi +yağışların azalması gibi kavramlarla tanımlamışlardır. Yapmış oldukları mevsimlerin değişmesi, mevsimlerin kayması, sıcak/soğuk/yaz/kış dengesizliği gibi tanımlamalar üreticilerin iklim ve hava şartlarını birbirine karıştırdıklarını göstermektedir. Hava şartları, belirli bir zaman ve kısa bir dönemde gözlenen hava olaylarıdır; fakat iklim, hava şartlarının uzun bir dönem boyunca ki ortalamaları veya eğilimleridir. Uzun yıllar boyunca bir yerin iklimini belirleyen bu hava durumları içinde aşırı sıcaklıklar, soğuk hava dalgaları, kuraklıklar, seller ve fırtınalar da vardır (Kadıoğlu 2008). Gözlemler hava olaylarındaki dikkat çekici değişikliklere işaret etmektedir ve bu hava olaylarına ilişkin istatistikler iklim değişikliği olarak tanımlanır (Anonim 2012).

Bilgi iklim değişikliği riskini tanımlamakta önemli bir etkendir. Çünkü risk ve belirsizlik arasındaki farkı ortaya koyan etmen bilgidir. Riskte "bilgi" varken, belirsizlikte bilgi yoktur. Bilgi eksikliği, iklim değişikliğinin uzak bir tehdit olduğu ve alınması gereken tedbirlerin yaşam tarzında değişikliğe yol açması nedeniyle de kişisel engel olarak görülmesine sebep olur. Bu nedenle üreticilere **" iklim değişikliği ile ilgili bilgiyi nereden aldıkları**" sorulmuştur.

Çizelge 3.2. Üreticilerin iklim değişikliği ile ilgili bilgi kaynakları

Bilgi Kaynakları	Cinsiyeti					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Görsel basın (TV, Radyo vb.)	26	32,5	30	37,5	56	35,0
Hiçbir yerden	40	50	12	15,0	52	32,5
Kendi Gözlemlerim	3	3,8	20	25,0	23	14,4
Tarım Teşkilatı Elemanları +Görsel basın	5	6,3	5	6,3	10	6,3
Görsel basın (TV, Radyo vb.)+Yazılı basın	-	-	6	7,5	6	3,8
Tarım Teşkilatı Elemanları	4	5,0	2	2,5	6	3,8
İnternet	1	1,3	2	2,5	3	1,9
Görsel basın (TV, Radyo vb.)+Internet	-	-	3	3,8	3	1,9
Önder çiftçiler	1	1,3	-	-	1	0,6
Toplam	80	100,0	80	100,0	160	100,0

Çizelge 3.2'de görüldüğü gibi üreticiler en fazla %35 oranında görsel basından bilgi aldıklarını ikinci sırada ise %14,40 ile kendi gözlemlerine göre iklim değişikliğini yorumladıklarını belirtmişlerdir. İletişim araçları aracılığı ile bireyler dış dünya ile bağ kurabilmekte ve bilgilenme olanağına kavuşmaktadırlar. Kadınlar erkelere oranla bilgiye ulaşmakta daha dezavantajlıdırlar nitekim erkelerin % 15'i kadınların %50'si iklim değişikliği ile ilgili hiçbir yerden bilgi almadıklarını belirtmişlerdir. İklim değişikliği ile ilgili eğitim vermeden önce bireylerde medya aracılığı ile farkındalık oluşturmak yaşanılan tecrübeler ile iklim değişikliği arasında bağlantı kurulmasını sağlamak sonrasında verilecek eğitimin başarısını da artıracaktır.

Araştırma alanında, iklim değişikliğinin temel nedeni olarak yörede bulunan Çayırhan Termik Santral gösterilmiştir (Çizelge 3.3). "Termik santralin havaya saldığı zararlı gazlar yağmurla birlikte bitkilere iniyor ürün zarar görüyor. Biz zarar görüyoruz, hastalanıyoruz" gibi yorumlar gelmiştir. Fabrika atıkları, insanın çevreye verdiği zarar ve küresel ısınma iklim değişikliğine neden oluyor gibi yorumların yanı sıra %26 gibi bir oranla iklim değişikliğin temel nedenin ne olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir (Çizelge 3.3). Katılımcılar aslında iklim değişikliğine yönelik ilgileri var ancak yeterli bilgiye sahip değildirler**.**

Çizelge 3.3. Üreticilere göre iklim değişikliğinin temel nedenleri

İklim değişikliğinin temel nedenleri	Cinsiyeti					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Termik Santral	15	18,8	13	16,3	28	17,5
İnsanın çevreye verdiği zarar	10	12,5	12	15,0	22	13,8
Ozon Tabakasının Delinmesi	6	7,5	8	10,0	14	8,8
Küresel ısınma	7	8,8	6	7,5	13	8,1
Hava Kirliliği	4	5,0	1	1,3	5	3,1
Kimyasal Atıklar	1	1,3	4	5,0	5	3,1
Sera Gazları	-	-	5	6,3	5	3,1
Fabrika Atıkları	1	1,3	3	3,8	4	2,5
Tarım İlaçları	-	-	3	3,8	3	1,9
Ağaçların Azalması	2	2,5	1	1,3	3	1,9
Sera Gazları+Fabrika Atıkları	1	1,3	2	2,5	3	1,9
Bilmiyorum	26	32,5	16	20,0	42	26,3
Diğer	7	8,8	6	7,5	13	8,1
Toplam	80	100,0	80	100,0	160	100,0

Bazı bilim insanları risk algısını endişenin bir bileşeni ya da vekili olarak görürken (Loewenstein ve Mather 1990), bazı bilim insanları ise sadece kısmen risk algısının bir parçası olduğunu savunurlar (Sjoberg 1998). Endişeye sahip olmama riskin düşük bir ihtimal olarak algılanmasına neden olur. McCright (2010), çevresel tehditlere karşı endişe ve bilimsel bilgiye sahip olmak cinsiyete göre

farklılık içerir teorik bilgisini test için yaptığı çalışmada çok az bir farkla kadınlar erkeklere göre daha fazla endişeye sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kadın ve erkek üreticilerin vermiş oldukları cevapların birbirine oldukça yakın olduğu görülmüştür (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4. Üreticilerin iklim değişikliği konusundaki endişe düzeyleri

		Cinsiyeti					
		Kadın		**Erkek**		**Toplam**	
		Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Endişe düzeyleri	Endişe etmiyorum	7	8,8	5	6,3	12	7,5
	Çok az	5	6,3	6	7,6	11	6,9
	Biraz	23	28,8	23	29,1	46	28,8
	Oldukça	45	56,3	46	57,5	91	56,9

Üreticilerin %57 oranında iklim değişikliğinin oldukça endişe edici olarak bulmaları iklim değişikliğini yüksek riskli olarak algılamalarında önemli bir etkendir. Bireylerin deprem gibi doğal afetlerde yakınlarını kaybetme konusunda endişeye kapıldıkları görülmektedir. Demirkaya (2007) nin araştırmasına katılanların %90.9'u depremin korku verdiği ve katılımcıların aile fertleri için yitirme endişesi yaşadıkları görülmüştür. Ancak iklim değişikliği zihinlerinde o derece yıkıcı bir etki yaratmadığı için kendileri ve aile için yüksek düzeyde bir endişeye sahip olmadıkları görülmüştür. Katılımcılar iklim değişikliğinin tüm dünyayı etkileyeceği için %44,4'ü dünya için endişe duyduklarını belirtmişlerdir (Çizelge3.5).

Çizelge 3.5. İklim değişikliğinin üreticilere göre en fazla endişelendireceği unsurlar

Endişe Unsurları	**Cinsiyeti**					
	Kadın		**Erkek**		**Toplam**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Dünya	32	40,0	39	48,8	71	44,4
Türkiye	18	22,5	16	20,0	34	21,3
Tarım	10	12,5	10	12,5	20	12,5
Su kaynakları	9	11,3	7	8,8	16	10,0
Yaşadığın bölge	8	10	5	6,3	13	8,1
Kendisi ve ailesi	2	2,5	1	1,3	3	1,9
Kendisi, ailesi ve tarım	1	1,3	1	1,3	2	1,3
Diğer	-	-	1	1,3	1	0,6
Toplam	80	100,0	80	100,0	160	100,0

İklim değişikliği risk algısını ölçmek için Moghariya'ın (2012) iklim değişikliği risk algısı çalışmasında kullandığı 4'lü likert tipi ölçekten yararlanılmıştır. Lorenzoni-Langford (2005), Miller ve Richardson (2011) ve Menny vd. (2011) çalışmalarındaki soru formlarından da faydalanılmıştır. Bireylerin her bir faktör için cevapları 1 den 4'e mümkün değil, biraz muhtemel, mümkün, çok yüksek ihtimal olmak üzere derecelendirilmiştir. Soru setindeki unsurlar;

1. Önümüzdeki 15-20 yıl içinde bitki zararlı ve hastalıklarındaki artış meydana gelme ihtimali
2. Ürün verimliliğinde azalma yada belirsizlik meydana gelecek
3. Tarımsal üretim girdi harcamalarım artacak
4. Çiftçilik yapmaktan vazgeçeceğim
5. Tarımda istihdam edenlerin sayısında azalma olacak.
6. Yaşam standartlarım azalacak
7. Yaşadığım bölgede su kıtlığı yaşanacak
8. Yaşadığım bölgede ki bitki türlerinde azalma olacak
9. Yağışlarda ki düzensizlik de artış görülecek
10. Yaşadığım bölgede kuraklık artacak
11. İklim değişikliğinin doğal hayata olan tehdidi artacak

Bireylerin verdikleri cevap sonuçlarına göre aritmetik ortalamaları alınmış ve belirlediğimiz aralıklar kullanılarak bir düzey belirlenmiştir. Bu düzeyler aşağıdaki gibidir;
1.0 -2.0='düşük risk algısı',
2.01 - 3.0= orta risk algısı'
3.01 – 4.0 ='Yüksek risk algısı' olarak alınmıştır.

Tüm faktörlerin aritmetik ortalaması $\bar{X}$ =3,01, standart sapması=0,40 bulunmuştur. İklim değişikliği risk algısı çok az bir farkla **yüksek seviye** çıkmıştır (Çizelge 3.6) Cinsiyet ile risk algısı arasındaki khi-kare analizinde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.Literatürde bu tür çalışmalarda cinsiyet ile iklim değişikliği risk algısı arasında belirgin bir farklılık çıktığı gibi (O'Connor vd., 1999, Yıldırım, 2007, Dressa vd., 2009, Sam vd., 2010) belirgin bir farklılık çıkmadığı çalışmalarda mevcuttur McCright, 2010, Ugwoke, 2012 ve AB komisyonu tarafından hazırlanan "Europeans' attitudes towards climate change " raporunda cinsiyetler arası anlamlı bir fark görülmemiştir. Bu çalışmada iklim değişikliğinin özellikle kadınlar tarafından uzak bir tehdit olarak görülmekte yada yorumlanamamaktadır. Daidson ve Freunberg (1996)'ya göre"Ebeveyn rolü hipotezinde" kadınlar çocuklarının sağılığı, güvenliği ve çevresel konularda daha fazla endişelenirler. Erkekler ise daha fazla finansal konularda endişelenmektedirler (McCright, 2010). Ancak bu çalışmada kadınlar iklim değişikliğini yakın bir tehdit olarak görmedikleri yada yorumlayamadıkları için belirgin bir farklılık ortaya çıkmamıştır (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6. Üreticilerin ortalama risk algısı düzeyi

Cinsiyeti	$\bar{X}$	**Standart Sapma**
Kadın	3,01	0,38
Erkek	3,00	0,43
Toplam	3,01	0,40

Üreticiler soru setindeki unsurları 1 den 4'e mümkün değil, biraz muhtemel, mümkün, çok yüksek ihtimal olarak derecelendirmişlerdir. Vermiş oldukları cevapların aritmetik ortalamaları alınmış ve her bir birey risk algısı düzeyi belirlenmiştir(Çizelge3.7).

Çizelge 3.7. Üreticilere göre iklim değişikliği risk algısı seviyeleri

Risk algısı düzeyi	**Cinsiyeti**				**Toplam**	
	Kadın		**Erkek**			
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Düşük	1	1,3	2	2,5	3	1,9
Orta	37	46,3	44	55,0	81	50,6
Yüksek	42	52,5	34	42,5	76	47,5
Toplam	80	100,0	80	100,0	160	100,0

Birçok araştırmada belirtildiği gibi bu araştırmada da yüksek risk algısı seviyesine sahip kadınların oranı erkeklere göre daha fazladır. Kadınlarda yüksek risk algısı düzeyine sahiplerin oranı %52,5 iken erkeklerde %42,5 dir (Çizelge 3.7). Genellikle koruyucu ve kollayıcı bir rol üstlenen kadınlar genel olarak sağlık, güvenlik ve çevresel riskler konusunda erkeklere göre daha fazla endişe duymaktadırlar (Yıldırım 2007). Bu noktadaki toplumsal cinsiyet etkisi genel olarak koruyucu ve kollayıcı rol üstlenmelerinin yanı sıra kadınların erkeklere göre daha fazla oranda doğal kaynaklara bağlı faaliyetler sürdürmesi ve yaşadıkları bireysel tecrübelerin algıları üzerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca erkelerin de üstlendikleri baba rolü evin geçiminden sorumlu olmaları ekonomik sorunlar konusunda iklim değişikliğinden daha fazla endişe duymalarına neden olmuştur. Soru setinde yer alan parametrelerin bireyler tarafından risk olarak algılanma düzeyleri Çizelge 3.8'de gösterilmiştir ve bu parametreler aşağıda tek tek incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Çizelge 3.8. Üreticilerin iklim değişikliği risk algısı düzeyleri

Cinsiyeti		Bitki Zararlı Ve Hastalıkları ndaki Artış Meydana Gelme İhtimali	Ürün verimliliğin de azalma yada belirsizlik meydana gelecek	Tarımsal üretim girdi harcamal arım artacak	Çiftçilik yapmaktan vazgeçeceğ m	Tarımda istihdamda azalma olacak	Yaşam standartla rım azalacak	Su kıtlığı yaşanacak	Bitki türlerinde azalma olacak	Yağışlarda düzensizli k de artış görülecek	Kuraklık artacak	Doğal hayata olan tehdidi artacak
Kadın	$\bar{X}$	3,4875	3,3375	3,400	1,9250	2,8000	2,725	3,125	2,8625	2,9500	3,400	3,1125
	Std. Sap.	0,71146	0,74534	0,7564 1	1,09977	0,9987 3	0,7790 8	0,6820 5	0,63133	0,6344 5	0,66751	0,72903
Erkek	$\bar{X}$	3,3250	2,9250	3,3250	1,9750	2,9500	2,7750	3,2625	2,8625	3,1625	3,400	3,0750
	Std. Sap.	0,75933	0,93829	0,6894 3	1,04306	0,8700 4	0,7790 8	0,6702 3	0,89646	0,6252 8	0,64827	0,85351
Toplam	$\bar{X}$	3,4062	3,1313	3,3625	1,9500	2,8750	2,7500	3,1938	2,8625	3,0563	3,4000	3,0937
	Std. Sap.	0,73798	0,86963	0,7224 0	1,06871	0,9366 7	0,7770 3	0,6775 5	0,77287	0,6368 8	0,65589	0,79144

Çizelge 3.8 de yer alan parametrelerin bireyler tarafından risk olarak algılanma düzeyleri gösterilmiştir ve bu parametreler aşağıda tek tek incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde bitki zararlı ve hastalıklarındaki artış meydana gelme ihtimali
$\bar{X}$ =3,4062 aritmetik ortalaması ile bu parametre üreticiler arasında en riskli görülen faktördür (Çizelge 3.8). Anket sırasında da üreticiler özellikle Macun köydeki üreticiler " *Bağlarda daha önce rastlamadıkları bir zararlıya rastladıkları kullandıkları ilacın etkili olmadığını bildirmişlerdir*." Yine merkez çiftçilerinden birisi *"bu sene terede daha önce hiç rastlamadıkları bir hastalık olduğunu ve tereyi toplayamadıklarını söylemişlerdir*". Bu duruma IPCC'nin 2000 yılı raporunda da, "ülkemizin yer aldığı Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde kuraklık artışı ve tarımsal verimde düşüş öngörmekte ve küresel ısınmanın zararlı etkilerini en önce ve en şiddetli biçimde yaşanılabilecektir" ifadesiyle dikkat çekilmektedir.

Önümüzdeki 15-20 Yıl İçinde ürün verimliliğinde azalma ya da belirsizlik meydana gelecek
$\bar{X}$ =3,1313 aritmetik ortalaması ile bu parametre üreticiler tarafından yüksek riskli olarak görülmektedir(Çizelge 3.8). Ürün verimliliğinde azalma ya da belirsizlik meydana gelmesi durumu gerek IPCC raporlarında gerekse yürütülen modelleme çalışmalarıyla ortaya konmuştur.

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde tarımsal üretim girdi harcamalarım artacak
$\bar{X}$ =3,3361aritmetik ortalaması ile bu parametre üreticiler tarafından yüksek riskli olarak görülmektedir.İklim değişikliği kaynaklı yaşanan verim düşüklüğünün etkisini ortadan kaldırmak için üretici gübre, ilaç gibi girdi kullanımlarında artış olduğunu belirtmişlerdir. Ancak üreticinin bilinçsizce yapmış olduğu bu uygulamalar toprak ve su kaynaklarının tahribini artırmıştır. Doğal dengenin bozulmasına yol açmıştır.Doğal dengenin bozulması bunun sonucunda besin zinciri ile tüm canlılar için hayati tehlike oluşturmaktadır. Bu konuda bilinçlendirme çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir (Çizelge3.8).

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde çiftçilik yapmaktan vazgeçeceğim
$\bar{X}$ =1,95 aritmetik ortalaması ile bu parametre üreticiler tarafından düşük risk olarak yani uzak ihtimal olarak görülmektedir(Çizelge 3.8). Kadın üreticiler %54,3, erkeler %44,3 oranında çiftçilik yapmaktan vazgeçemeyeceklerini belirtmişlerdir. Üreticilerin tarıma mecbur olduklarını belirtmeleri kırsal kalkınma için olmazsa olmaz tarım-sanayi entegrasyonunu akla getirmektedir. Tarıma dayalı sanayinin kurulduğu yörelerde sanayinin işgücü talebi genellikle kırsal kesimden karşılanmakta ve bunun sonucu olarak kırsal kesimdeki tarımsal nüfus sanayide istihdam edilmekte, toprak üzerindeki nüfus baskısı azalmaktadır.

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde tarımda istihdam edenlerin sayısında azalma olacak
$\bar{X}$ =2,87 aritmetik ortalaması ile bu parametre üreticiler tarafından orta riskli olarak görülmektedir (Çizelge 3.8). Tarımsal istihdamdaki azalma kadın ve erkeklerde orta seviyeli risk olarak algılanmıştır. Çalışmada yer alan bireyler kendilerinin başka imkânı olmadı için mecbur tarımda çalışacaklarını söylemişlerdir. Ama başkalarının imkânlarını bilmedikleri için çiftçiliğin zor olduğunu başkalarının bırakacaklarını ama kendilerinin başka seçenekleri olmadığı için bırakamayacaklarını düşünüyorlar.

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde yaşam standartlarım azalacak parametresi
$\bar{X}$ =2,75aritmetik ortalaması ile orta riskli olarak algılanmaktadır (Çizelge 3.8). Ozon tabakasının incelmesi, su arzının daralması, deniz seviyesinin yükselmesi, bitki ve hayvan türlerinin nesillerinin tükenmesi, hava kirliliği, ormansızlaşma ve çölleşme gibi faktörler doğaya bağlı yaşam sürdüren bireyleri yakından ilgilendirir. Erkekler toplumsal cinsiyet rolleri gereği evin geçiminden sorumlu oldukları için bu riski kadınlara göre yüksek seviyede algılamışlardır.

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde yaşadığım bölgede su kıtlığı yaşanacak bölgede kuraklık artacak parametresi
$\bar{X}$ =3,40 aritmetik ortalaması ile yüksek riskli olarak görülmüştür (Çizelge3.8). İklim değişikliği denilince ilk çağrışım olarak kadınlarda da erkeklerde de birinci sırada kuraklık akıllara gelmesiyle tutarlılık içermektedir. Son 30 yılda iklim değişikliğinin etkisi karasal ekosistemlerde de yoğun olarak görülmektedir. Karasal ekosistemlerin nirengi taşı olan bitki türleri, yalnızca belirli bir dizi iklim koşulları altında başarılı bir şekilde üreyip, büyüyebilmektedir. Bu koşullar değiştiği takdirde, bu türler ya adapte olacak ya da göç etmek zorunda kalacaktır (Demirkaya 2007). İklim değişikliği özellikle endemik türler için büyük sorun yaratmaktadır. Türkiye'nin, ortalama yükseltisi yaklaşık 1130 m olan, yüksek ve dağlık bir ülke olması, bu alanlardaki orman türleri ve özelliklede endemik bitki türleri açısından zengin bir ülke olması iklim değişikliği etkisinin ve potansiyel etkisinin yüksek olacağının bir göstergesidir (Türkeş, 2008). Yalnızca bölgesel özellik taşıyan, endemik ve dar yayılış alanına sahip olan türler, artan sıcaklık ve azalan yağışa bağlı olarak, daha fazla risk altına girebilir veya tamamen ortadan kalkabilir. (Demirkaya 2007).

Önümüzdeki 15-20 yıl içinde yaşadığım bölgede ki bitki türlerinde azalma olacak parametresi
$\bar{X}$ =2,86 ortalaması ile orta riskli olarak algılanmıştır. Üreticiler yörede daha önce yaygın olarak görülen bir Karaağaçın şimdi görülmediğini belirtmişlerdir (Çizelge3.8). Bu parametrenin yüksek riskli olarak algılanmamasının nedeni Beypazarı'nın genel olarak verimli tarım alanları ve canlı çeşitliliğine sahip olmasıdır.
Önümüzdeki 15-20 Yıl İçinde İklim değişikliğinin doğal hayata olan tehdidi artacak
Doğal hayat insanların eli değmemiş kendi döngüsünde gelişmiş bölgelere denir.Herhangi bir şekilde çalışma yapı veya müdahale edilmemiş her yer doğal hayatın içine girmektedir.Sanayi devriminden itibaren, özellikle fosil yakıtların kullanılması, yağmur ormanlarının azalması, mevcut orman alanlarının tahrip edilmesi, doğal hayatın insan eliyle yok edilmesine neden olmuştur. Bu durum iklim değişikliğiyle birlikte flora, fauna gibi zengin biyolojik çeşitliliği içeren doğal hayat büyük bir tehdit altındadır. Üreticilerde $\bar{X}$ =3,09 ortalamayla iklim değişikliğinin doğal hayata olan tehdidini yüksek riskli olarak nitelendirmişlerdir (Çizelge3.8). Yörede daha önce görülen bir kuş türü olan **kum kekliğinin** artık görülmediklerini belirtmişlerdir

4. Sonuç ve Tartışma
İklim değişikliği özellikle doğal koşullara bağlı olarak sürdürülen tarımı dolayısıyla da gıda güvencesini tehdit etmektedir. İklim değişikliği ile tarımsal faaliyetlere verilmesi gereken önem yeniden ön plana çıkmıştır. Kırsalda tarım sektörünün egemen olması iklim değişikliğinin etkisiyle oluşacak verim kaybına, üretim miktarının azalmasına, üretim deseninde değişiklik meydana gelmesine, ihracatın azalmasına, ithalatın artmasına neden olacaktır. Bu durum ekonomik olanakları yetersiz olan aile çiftçilerine ek bir yük getirecektir. Bu durumla mücadele için çiftçilerin kuraklığa daha dayanıklı ya da bölgeye göre erken yada geç dona dayanıklı çeşitleri kullanmaları sağlanmalıdır.

Çiftçi önümüzdeki yıllarda verimin azalacağının farkındadır. Dolayısıyla verimi artırmaya yönelik önlemleri kabul etmede gönüllük oranlarının yüksek olacağı düşünülmektedir.

İklim değişikliğinin su kaynaklarına yapacağı etki nedeniyle dünya çapında, su kıtlığı üzerine odaklanmalar başlamıştır. Sulama projelerinin yetersizliği ve yanlış su yönetimi sonucunda su kayıpları artmaktadır. Böylece hem planlanandan daha küçük alanlar sulanmakta ve hem de aşırı su kayıpları, taban suyunu yükselterek drenaj ve tuzluluk gibi çözümü güç sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Tarım arazilerinin tuzlanması verimi, üretimi ve sonuçta gıda güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Sönmez, 2008).Üreticiler önümüzdeki 15-20 yıl içinde su kıtlığı yaşanmasını yüksek riskli olarak bulmuşlardır.Suyu tasarruflu kullanan sistemlerin tarımsal üretimde doğru kullanımı için eğitim ve yayım faaliyetlerinin ve desteklemelerin artırılması aile çiftçilerinin yaşanması muhtemel su kıtlığında etkilenmelerini azaltacaktır. Bu sistemlerin kullanımının Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından desteklenmesi avantajdır.

Araştırma alanındaki aile işletmelerinin soru setine verdikleri cevaplardan elde edilen izlenim iklim değişikliğinin etkilerinin farkında oldukları ve dolayısıyla eyleme geçmeye de istekli oldukları sonucuna varılmıştır. Çünkü araştırmada yer alan bireyler kendilerinin başka imkânı olmadığı için mecbur tarımda çalışacaklarını söylemişlerdir. Bu durum iklim değişikliği ile ilgili faaliyetleri ve politikaları destekleyecekleri anlamına gelir. Ayrıca oluşturulacak stratejilerde iklim değişikliğinden dolayı gelir ve refahın olumsuz etkilenecek olan aile çiftçilerinin barındırdıkları gizli işsiz konumundaki ücretsiz aile işçilerinin durumundaki potansiyelin yerinde değerlendirilmesi (kırsal turizm, tarıma dayalı sanayinin kurulması vb. gibi) dikkate alınmalıdır. Tarımda istihdam edilen nüfusunun yaklaşık yarısı ücretsiz aile işgücü ve kadın işgücüdür. 2011 yılında kayıt dışı olarak ücretsiz aile işçisi konumunda tarımsal faaliyetlerle uğraşanların % 19,5'ini erkekler oluştururken; % 80,5'ini kadınlar oluşturmaktadır (Anonim 2012). Kayıt dışılık ve sosyal güvenceden yoksun olmak kırsalın en önemli sorunlarındandır. Kadınların özellikle tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaları iklim değişikliği ile mücadele için gerekli mali desteklere ulaşmalarını engellemektedir. Bu durum kadınların iklim değişikliğine karşı hassas olarak tanımlanmasında etkili olmaktadır.

Kadınlar iklim değişikliğine karşı hassas olmalarının yanı sıra çevrenin bilgisine, yerelin bilgisine sahip bireyler olmaları nedeniyle mücadele de öncü rol alabilirler. Bunun için çevreyle ilgili konularda karar mekanizmalarına katılımları sağlanmalıdır. Kadınların risk algılarının yüksek olması mücadele çalışmalarında daha etkin rol alabilecekleri olarak yorumlanmaktadır. Bu konuya politika ve stratejilerde yer verilmelidir. İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planında bu konuya hiç değinilmemiş olması bir eksikliktir.

İklim değişikliğinin üretime etkilerinin yanı sıra 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile il sınırlarındaki bütün köylerin mahalle statüsüne dönüştürülmüş olması da tarımı olumsuz etkileyecek bir unsurdur. Bunun yanı sıra Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ve Türk Medeni Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin sona ermesi, arazinin bir ailenin geçimini sağlayacak büyüklükte olması bölünmesinin engellenmesi hem tarımın sürdürülebilirliği hem de iklim değişikliği ile mücadele açısından önemli bir gelişmedir.

Aile çiftçiliğinin gıda güvencesinin sağlanması ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasında oynayacağı rolü yerine getirebilmesi için var olan mevcut durumu ortaya koymak, sorunları tespit etmek, güçlü ve zayıf yönlerimizi ortaya koyarak çözüm önerileri geliştirmek ve "Aile Çiftçiliği Eylem Planını" oluşturmak önemli bir adımdır. Ancak eylem planının sağlam temellere oturması açısından çiftçilerin bölgeler göre farkındalık düzeylerinin ve risk algılarının tespit edilip çözüm önerilerini bölgelere göre farklı geliştirmek sürdürülebilir bir tarım için daha faydalı olacaktır.

Kaynaklar

Anonim 2012 http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/sikca_sorulan_sorular.pdf?sfvrsn=2 (Erişim Tarihi 20.01.2014)

DEFRA, 2002. Survey of public attitudes to quality of life and to the environment: Department for Environment, Food and RuralAffairs, London.

Demirkaya, H. (2007). İlköğretim 5. 6. Ve 7. Sınıf Öğrencilerinin Depreme Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, 37-49.

Deressa, T. T., Hassan, R. M., Ringler, C., Alemu, T., & Yesuf, M. 2009. Determinants Of Farmers' Choice Of Adaptation Methods To Climate Change İn The Nile Basin Of Ethiopia. Global Environmental Change, 19(2), 248-255.

Kadıoğlu, M. 2008. Küresel İklim Değişikliğine Uyum Stratejileri. Kar Hidrolojisi Konferansı.

Kıymaz, T., 2008. Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi Yayın No: DPT: 2754, Ankara, 2008. http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3102/politika.pdf Erişim Tarihi 20.08.2014

Lorenzoni, I., Langford, I.H. 2005. Climate Change Now and in the Future: A Mixed Methodological Study of Public Perceptions in Norwich (UK)

Loewenstein, G., Mather, J. 1990. Dynamic process in risk perception. Journal of Risk and Uncertainty, 3, 155-175

McCright, A. M. (2010). The effects of gender on climate change knowledge and concern in the American public. Population and Environment, 32(1), 66-87.

Menny, C., Osberghaus, D., Pohl, M., Werner, U. 2011. General knowledge about climate change, factors influencing risk perception and willingness to insure (No. 11-060). ZEW Discussion Papers,Almanya

Miller,T., Richardson, B. 2011 The effect of information on perceptions of Climate Change Principalresearchers http://www.deakin.edu.au/psychology/research/tommiller/ ErişimTarihi:03.03.2013

Moghariya, D.P. 2012. Farm Level Knowledge, Risk Perception, Concern, and Adaptation to Climate Change: A Perspective from Saurastra and Kutch Region of Western India Syracuse, New York

O'Connor, R.E., Bord, R.J., Fisher, A. 1999 Risk perceptions, general environmental beliefs, and willingness to address climate change. Risk analysis 19.3 461-471

Röhr, U. 2007. Toplumsal Cinsiyet ve İklimin Korunması/ İklim Değişikliği , İstanbul http://old.boell-tr.org/event.aspx?id=69(Erişim tarihi: 02.10.2013)

Sjoberg, L. 1998. World views, political attitudes and risk perception. Risk: Health, Safety andEnvironment, 9, 132-152.

Sam, N., Gürsakal, S., Sam, R. 2010. Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Risk Algısı ve Çevresel Tutumlarının Belirlenmesi. Akademik Bakış Dergisi, 20, 1-16

Sönmez, B., 2008. Türkiye Çoraklık Kontrol Rehberi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Toprak ve Gübre ve Su Kaynakları Merkez Araştırma Enstitüsü Yayınları, Teknik Yayın No: 33, Ankara

Türkeş, M., 2008. İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Olgusu: Bilimsel Değerlendirme, E. Karakaya (der.), Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi içinde, İstanbul.

UNDP 2012 İklim Değişikliği Farkındalık Düzeyi Araştırması http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Anket.pdf Erişim Tarihi 15.12.2013

Whitmarsh, E.L. 2005. A Study Of Publıc Understandıng Of And Response To Clımate Change In The South Of England University of Bath Department of Psychology

Yıldırım, F. 2007. Üniversite Öğrencilerinin Yaşamdaki Riskleri Algılamaları Üzerinde Toplumsal Cinsiyet Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı,117,Ankara

Aile Çiftçiliğinin Küresel İklim Değişiminin Olumsuz Etkilerini Azaltmadaki Rolü

Mustafa KAN[1] Murat KÜÇÜKÇONGAR[2] M. Naim DEMİRTAŞ[3] Arzu KAN[4]
[1]Dr., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, mustafakan@gmail.com
[2]Zir. Yük. Müh., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, kucukcongar@gmail.com
[3]Zir. Yük. Müh., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, mndemirtas@gmail.com
[4]Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, akan@selcuk.edu.tr

Özet
Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Akdeniz Havzası, küresel iklim değişikliğine karşı yerkürenin en hassas bölgelerinden birisidir. Akdeniz Havzası'nda gerçekleşecek 2°C'lik bir sıcaklık artışı, beklenmeyen hava olayları, sıcak hava dalgaları, orman yangınlarının sayısında ve etkisinde artış ve bunlar dolayısıyla biyolojik çeşitlilik kaybı, turizm gelirlerinde azalma, tarımsal verim kaybı ve en önemlisi kuraklık olarak etkilerini hissettirecektir. Türkiye de son yıllarda meydana gelen hava olaylarındaki değişiklik aşırı ve anlık yağışlar sonucunda oluşan sel felaketleri, kentsel altyapının çökmesi, sıcak hava olayları, aşırı hava olaylarının gerçekleşme sıklığındaki artış günlük yaşamda gözlenir hale gelmiştir. Sıcaklıktaki artış üretimin azalmasına ve kalite düşüklüğünü beraberinde getirir. Üretim miktarındaki ve kalitedeki düşüklük büyük işletmelerin gelirini, maliyetini, fiyatları, ülkenin elde ettiği geliri, ithalatı, ihracatı, bir sonraki üretim döneminde işlediği arazi büyüklüğünü, gübre, ilaç gibi kullanımını etkilemektedir. Bu kayıpların önüne geçmek için küçük aile çiftçilerinin üretiminden yararlanmak gerekir ve bu nedenle küçük aile işletmeciliğine tarımın sigortası olarak bakılmaktadır. Türkiye'de küçük ölçekli aile işletmeleri değişen iklimle kısıtlı olan faktörleri ekonomik olarak kullanma özelliği ile değişen ekolojik dengeyi kurmaya ve korumaya çalışması, üretimin azalmasıyla azalan üretime müdahale ederek organik tarımın öncülüğünü yapması ve çeşitliliğin artmasında önemli olmasıyla üretime katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada her geçen yıl olumsuz etkisini daha da çok gösteren küresel iklim değişikliğinin Türkiye'deki tarım sektörü üzerindeki etkisini azaltmada küçük aile çiftçiliğinin nasıl bir rol modeli olabileceği ve aile çiftçiliğini desteklemeye yönelik nasıl bir model uygulanması gerektiği üzerine genel değerlendirmeler yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Küçük Aile Çiftçiliği, Küresel İklim Değişikliği, Biyoçeşitlilik

1. Giriş

İnsanoğlunun ileride karşılaşması beklenen en önemli sorunu olarak bakılan ***"Küresel İklim Değişikliği"*** konusunda günümüzde bir çok bilim adamı tarafından özellikle yağışlarda azalma ve sıcaklık artışı gibi olumsuz iklim olaylarının başta tarımsal üretimde azalma ve gıda güvencesini hem küresel düzeyde hem de yerel düzeyde olumsuz etkileyeceği şeklinde beklenti hakimdir. Her ne kadar iklim değişikliğinin bitki verimine olan etkisi bölgeden bölgeye değişmesi beklense de, verimdeki tahmin edilen olumsuz değişim özellikle yağış rejiminin yarı kurak-nemli arasında olan tropik bölgelerde etkisini daha fazla göstermesi beklenmektedir (Cline, 2007). Verimi olumsuz etkilemesi beklenen bu iklimsel tehlikelerin başında yarı kurak bölgelerdeki sel ve taşkınlar ile giderek sıkça ve etkili olması beklenen kuraklık ve yüksek sıcaklık gösterilmektedir (Altieri ve Koohafkan, 2008). Ülkelerarası İklim değişikliği Paneli en son yayınlanan 5. Değerlendirme Raporu'nda (IPCC, 2014) daha önceki raporlarda da yer alan iklimsel değişimlerin devam etmekte olduğu olgusu daha güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Sıcaklıklar artmakta, kara ve deniz buzulları erimekte, deniz seviyesi yükselmekte, şiddetli hava hadiselerinin sayıları artmaktadır. Bütün bu değişikliklerin nedenini ağırlıklı olarak insan kaynaklı aktiviteler ile atmosfere salınan sera gazları olduğu vurgulanmaktadır. Gelecek ile ilgili projeksiyonlar ise bu değişimlerin şimdiye kadar gerçekleşen yönde gelişmeye devam edeceğini ortaya koymaktadır.

İklim değişikliği ile ilgili beklenti ve senaryolar bir kenara bugün iklim değişikliğinin meydana getireceği beklenen etkiler özellikle güney yarım küredeki birçok ülke tarafından tecrübe edilmektedir. Özellikle verimi olumsuz etkileyecek, sel, toprak ve rüzgar erozyonlarına neden olacak kuraklık ve aşırı yağışın görülme sıklığında artış beklenmektedir. Tropik siklon aktivitelerindeki artış kıyı ekosistemlerinde ürün kayıplarına neden olurken, deniz seviyesindeki artış üretim alanlarını sınırlayacak ve kıyı aquaferlerin tuzlanmasına neden olacağı beklenmektedir. Pasifik adaları ve geniş deltalar bu durumdan etkilenen bölgelerin başında gelmektedir.

IPCC 5. Değerlendirme Raporu'nda Türkiye ile ilgili senaryolar incelendiğinde ise Türkiye'nin olduğu bölgedeki (Doğu Akdeniz, Türkiye, Karadeniz ve Hazar) sıcaklıklardaki artış Avrupa, Asya ve

Afrika'daki geniş alanlara göre daha az kaldığı söylenebilir. Aynı dönem için Akdeniz Havzası'nda yağışların azalması ile kuruma emareleri göze çarpmaktadır. Hatta bu emareler 1950 yılından itibaren daha da güçlenmektedir. Akdeniz Havzası'nın gelecekte iklim değişikliği ile ilgili olarak en kırılgan bölgelerden birisidir. Sonuç olarak, iklim değişikliği ile ilgili varılan en son nokta; "**dünyanın iklimi değişmektedir ve bunun sorumlusu insanlardır".**

İklim değişiminin hayatımızın her noktasında doğrudan ve dolaylı yoldan bizi etkileyecektir. Özellikle insanın en önemli ihtiyacı olan gıda ihtiyacının karşılanmasında iklimsel değişimler büyük rol oynayacaktır. Oxfam International (2012) tarafından 2012 yılında yayınlanan bir araştırma sonucunda, iklim krizinin başta gıda fiyatları olmak üzere küresel gıda rejimi üzerinde nasıl etkilerde bulunabileceğine ilişkin yeni bulgular ortaya konulmuştur. Araştırma, iklim değişiminin tedricî etkilerinin gıda fiyatlarında yaratacağı uzun dönemli artış etkisini inceleyen mevcut inceleme ve modellemelerden farklı olarak iklim krizinin yaratacağı yoğun ve daha sık aşırı hava ve iklim olaylarının gıda fiyatlarına ilişkin yaratacağı potansiyel etkilere yoğunlaşmaktadır. Oxfam International'ın araştırmasına göre; iklim değişiminin yol açacağı aşırı hava olayları, gıda fiyatlarında uzun dönemli tedricî değişimlerden çok daha fazla olumsuz etki yaratacağı, mısır gibi temel gıda ürünlerinin fiyatlarının önümüzdeki yirmi yıl içerisinde iki katından fazla artış gösterebileceği, üstelik bu fiyat artışının hiç olmazsa yarısı ortalama sıcaklıklardaki değişiklikler ve yağış rejimlerindeki değişikliklerden kaynaklanacağı belirtilmektedir. Ayrıca rapora göre, aşırı hava olaylarının yine iklim değişimine bağlı olarak sıklık ve şiddetindeki artış, gıda fiyatlarında çok sert yükselişlere sebep olarak kıtlıklara neden olacağı ve, önümüzdeki onyıllarda bu tür aşırı hava olayları ve buna bağlı olarak gıda fiyatlarında ani yükselişler "olağan" bir durum haline gelebileceği bildirilmektedir. Bu nedenle ülkelerin kendi gıda güvencelerinin sağlanması önümüzdeki yıllarda önemli bir konu olarak karşımıza çıkacağını kestirmek uzak değildir.

Birçok rapor ve araştırma iklim değişikliği gibi sorunların Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilediğini ve çok daha şiddetli biçimde etkileyeceğini ortaya koymaktadır (Kaniewski ve ark., 2012; Forster ve ark., 2012; ICA, 2012; Buis ve ark., 2013). Son zamanlarda artan saman fiyatları, sık sık görülen seller, taşkınlar, gittikçe artan frekansta kuraklık, kuruyan göller bunun göstergelerinden bazılarıdır. İklimdeki değişikliğin gıda fiyatları üzerindeki etkileri de gözle görülmektedir. Yıllara göre et fiyatlarındaki dalgalanmalar, 2014 yılında farklı iklimsel olaylardan doğan afetler sonucu meyve fiyatlarındaki artış iklim değişikliğinin bir sonucudur. İklim değişikliği ile ilgili yapılan senaryolarda da iklim değişiminin tarım üzerinde olumsuz etkisi olacağı ve başta temel ürünlerimiz olan buğday ve arpanın yanı sıra önemli üretime sahip olduğumuz mısır, pamuk ve ayçiçeğinde önemli verim kayıpları yaşacağımız ve bu ürünlerde ciddi bir fiyat artışı olacağı belirtilmektedir (Dellal ve ark., 2004).

Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul ve küçük çiftçiler özellikle bulundukları alanların coğrafik yapısı, düşük gelir, tarıma yüksek derecedeki bağımlılık ve yeterince aile ihtiyacını karşılamaya yönelik alternatiflerin bulunmaması nedenleriyle bu iklim değişikliğine daha hassas olmaları beklenmektedir. Her ne kadar bu tür çiftçilerin küresel iklim değişikliğine daha hassas olacağı beklense de, ekstrem iklim olayları ve iklimsel değişiklikle mücadele etmede özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın sert koşullarında yaşayan üreticiler ya yeni teknikler geliştirmişler ya da geçmişten gelen geleneksel çiftlik sistemlerini kullanarak küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmayı başarmışlardır. Bu sistemler küçük aile çiftçiliği ile uğraşan üreticilere küresel iklim değişikliğinin olumsuzlukları içinde modern teknolojiye bağlı kalmaksızın temel ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak vermektedir (Denevan, 1995). Kullanılan bu tür geleneksel metotlar dünyanın birçok yerinde artık kullanılmıyor olmasına rağmen, geleneksel çiftçilik sisteminin uygulandığı milyonlarca hektar alanda bu tür yaratıcı tarımsal strateji kullanılması bu durumun yaşayan bir kanıtıdır (Wilken, 1987). 21. yy'ın başında genel olarak bakıldığında kaynakları koruyarak üretim yapan milyonlarca küçük çiftçi ve aile işletmesi bulunmakta olup bu tür işletmeler yerel, bölgesel ve ulusal seviyede gıda güvencesine önemli derecede katkı sağlamaktadırlar (Netting, 1993).

Türkiye özellikle küçük tarım işletmelerinin hakim olduğu ve aile işgücüne dayalı üretim sistemlerinin ülkenin büyük bölümünde sürdürüldüğü bir tarımsal yapıya sahiptir. Türkiye'de yaklaşık 76 milyon nüfusun 5,8 milyonu yani yaklaşık %21,9'u tarımda istihdam edilmektedir (TUİK, 2014). 2013 yılı

itibari ile Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı 2.183.270 çiftçi bulunmakta olup kayıtlı arazi miktarı 147.293.244 dekar alandır. Ortalama kayıtlı çiftçi başına 67,46 dekar arazi düşmektedir (GTHB, 2014). Buradan da görüleceği üzere kırsal kesimin temelini aile çiftçiliği diğer bir deyişle küçük aile çiftçiliği oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkemizi de etkileyen küresel iklim değişiminin tarım işletmeleri üzerindeki etkisi, tarım politikalarının oluşturulması ve iklim değişikliğine karşı önlem alınması konusundaki stratejilerin oluşmasında önem arz etmektedir. Bu çalışma iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında küçük aile çiftçiliğinin hem nasıl etkilenebileceği, hem de bu sorunla başa çıkmada bu işletmelerin oynayabileceği önemli roller araştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. İklim Değişikliğinin Küçük İşletmelere/Geleneksel Tarım İşletmelerine Etkisi

İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan işleyen veya işletilen iktisadi birimlere işletme denir. Söz konusu iktisadi birimin sürekli veya süreksiz oluşu, kendisine ve başkasına mal ve hizmet üretmesi, sahibinin tek veya çok, özel veya kamu olması, liberal, sosyalist veya karma ekonomik düzende işlemesi, işletme sayılmasına bir engel teşkil etmez (Ertürk, 1999). Uğraş çeşitleri bakımından işletmeler ticaret işletmeleri, hizmet işletmeleri, sanayi işletmeleri, tarım işletmeleri ve finans işletmeleri şeklinde beş gruba ayrılmaktadır (Özcan, 2012).

Tarımsal işletme, yasal durumu ne olursa olsun sahip olduğu, ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen veya hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir (TÜİK, 2014). Tek yönetim, bir birey ya da hane halkı; ortaklaşa olarak iki ya da daha çok birey ya da hane halkları; bir kooperatif, şirket ya da devlet kurumu gibi tüzel kişi olabilir ayrılmaktadır (Özcan, 2012).

Tarım sahip olduğu özellikler nedeniyle diğer sektörlere göre doğal, ekonomik ve politik risklerden en çok etkilenen sektördür. En çok etkilendiği risklerin başında meteorolojik kaynaklı doğal riskler gelmektedir. Bu nedenle tarım üstü açık fabrika olarak da tanımlanmaktadır (Barış, 2007). Dünyada son yıllarda hissedilen küresel ısınma ve sera etkisi sonucu meteorolojik karakterli doğal afetlerin sayı ve şiddetlerinde önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. Küresel ısınmanın kendini en fazla kuraklık olarak hissettirmektedir ve kuraklık tarımın en büyük riskidir. Küresel iklim değişiminin tarım üzerindeki etkileri incelendiğinde küçük aile işletmelerinin ayrı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Farklı tanımlamalara sahip olan küçük tarım işletmeleri/aile işletmeleri ile ilgili yapılan bazı tanımlamalara bakıldığında küçük işletmeler/aile işletmeleri, genel olarak, üretim yaptığı alanda pek fazla etkili olmayan, bağımsız bir şahıs tarafından kolayca kurulup; işletilebilen ve göreli olarak küçük iktisadi birimler olarak tanımlanabilir (Dinçer, 1992, Lipton, 2005). Küçük tarım işletmeleri ise genellikle aile bireylerinin emeği ile faaliyet gösteren işletmeler olup bu işletmelerin arazi genişlikleri bulundukları bölgelere, yetiştirilen ürüne ve arazi elde edilebilirliğine bağlı olarak değişmekle birlikte 0,25 hektar ile 10 hektar arasında değiştiği bildirilmektedir (Lipton, 2005).

Dünya nüfusunun yarısı küçük köylü üretimine dayanan tarımsal sektörde çalışmakta bunun dışındaki pek çoğu da bu sektöre bağımlı olarak yaşamaktadır. Köylü eksenli tarımsal üretim dünya çapındaki en büyük "işveren"dir. Tarım sektörünün önemli bir kısmını oluşturan küçük çiftçiler olası bir iklim değişikliğinden en fazla etkileneceği düşünülmektedir. Fakat büyük arazilere sahip olan işletmelerin yatırımları ve masrafları yüksek olması ve tarımsal sistemlerin daha çok monokültüre dayanması bu olumsuz etkilerin büyük işletmelerde daha fazla hissettireceği de bir diğer gerçektir. Bu nedenle küçük aile çiftçiliği ve iklim değişikliği etkilerinin incelenmesi politika oluşturma açısından önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere 2014 yılı Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün önerisi üzerine, Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (AÇY) olarak ilan edilmiştir. Yılın temel amacı, açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması açısından aile çiftçiliğinin öneminin vurgulanmasıdır. Dünyanın dikkatini çiftçi ailelerine ve küçük ölçekli çiftçiliğe çekmek, açlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda girişimlerin küçük ölçekten başlaması gerekliliği ile gıda güvenliği ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi, doğal kaynak ve çevre yönetimi

açısından etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra, küçük aile işletmeciliğinin sürdürülebilirliğinin ve kırsal kalkınmanın etkin bir parçası olmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Aile çiftçiliğinin önemi 4 maddede belirtilmiş olup, bu işletmeler (GTHB, 2014);

- Geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olan,
- Dengeli beslenme için imkan sağlayan,
- Küresel tarımsal biyoçeşitliliğin korunmasına katkıda bulunan,
- Kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasına yardımcı olan bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır.

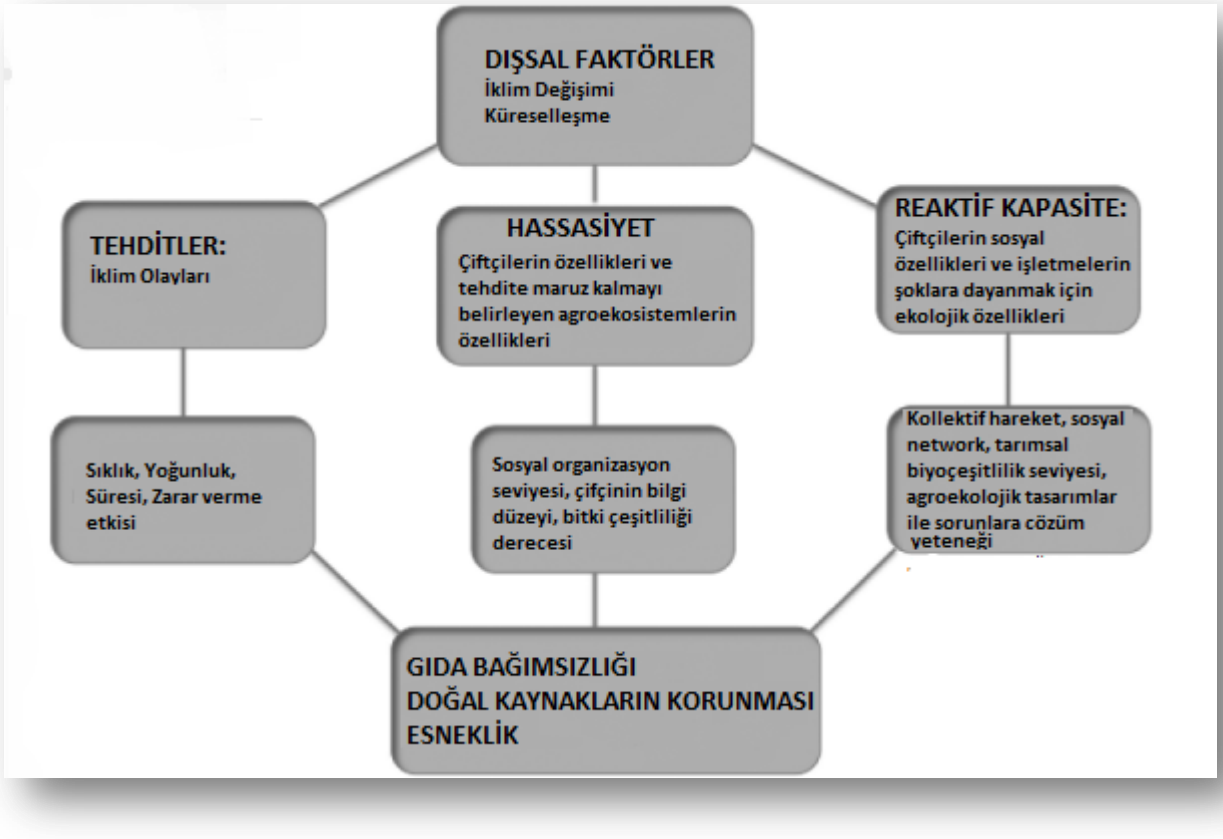
Aile çiftçileri ve küçük çiftçiler küresel gıda güvenliği açısından önemli bir yere sahip olup, bu önemleri ve uyguladıkları stratejiler aslında küresel iklim değişikliği ile mücadelede bir strateji niteliğindedir. Türkiye'nin tarımsal yapısının küçük işletmeler ağırlıklı olduğu ve küresel iklim değişiminin olumsuz etkilerinin görülmeye başlandığı günümüzde aile çiftçiliği olgusunu ve iklim değişimine tepkisini iyi irdelemek gerekmektedir. İklim değişikliği, karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik biçiminde tanımlanmaktadır. Türkiye karmaşık iklim yapısı içinde, özellikle küresel ısınmaya bağlı olarak, görülebilecek iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden birisidir. Doğal olarak üç tarafından denizlerle çevrili olması, arızalı bir topografyaya sahip bulunması ve orografik özellikleri nedeniyle, Türkiye'nin farklı bölgeleri iklim değişikliğinden farklı biçimde ve değişik boyutlarda etkilenecektir. Örneğin, sıcaklık artışından daha çok çölleşme tehdidi altında bulunan Güney Doğu ve İç Anadolu gibi, kurak ve yarı kurak bölgelerle, yeterli suya sahip olmayan yarı nemli Ege ve Akdeniz bölgeleri daha fazla etkilenmiş olacaktır. Son yıllarda Türkiye ormanlarında artış kaydeden toplu ağaç kurumaları ve zararlı böcek salgınları vb. afetlerin birincil nedeninin, kuraklık, hava kirliliği ve asit yağmurları olduğuna dair kuvvetli bulgulara rastlanmıştır (ÇOB, 2014).

Günlük yaşamı etkileyen iklim değişikliği sektörleri de etkilemektedir. Türkiye'de istihdamın yapısı incelendiğinde tarım sektörünün her zaman önemli olduğu görülmektedir. Tarımsal üretim doğrudan toprağa, havaya ve suya bağlı olarak sürdürüldüğü için bu etmenlerde meydana gelen herhangi bir değişim dengelerin değişmesine sebebiyet verir. Bir yöredeki tarımsal üretimi etkileyen en önemli iki faktör olarak yağış ve sıcaklık gösterilebilir. Sıcaklıktaki artış, üretimin azalmasına ve kalite düşüklüğünü beraberinde getirir. Üretim miktarındaki ve kalitedeki düşüklük çiftçi ailesinin gelirini, maliyetini, fiyatları, ülkenin elde ettiği geliri, ithalatı, ihracatı, bir sonraki üretim döneminde işlediği arazi büyüklüğünü, gübre, ilaç gibi kullanımını etkilemektedir.

Türkiye'de kırsal kesimin temelini aile çiftçiliği oluşturmaktadır. Aile çiftçiliği, aile tarafından tarım ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı olarak tanımlanır. Türkiye'de çoğunlukla kuru şartlarda tarımsal üretim yapılmaktadır. İşlenen tarım arazilerinin %80 i kuru tarım arazisidir. Yani Türkiye su kaynakları bakımından yetersiz bir ülkedir. Hem ortalama yağış miktarının az olması hem de yağışa bağlı üretim yapısı nedeniyle, üretim yılı içerisinde yağışların normalden az gerçekleşmesi, üretimde büyük oranda kayıplara neden olur. Düzensiz iklim değişimleri özellikle monokültür tarımın yapıldığı alanlarda büyük zararlara yol açabilmektedir. Özellikle son 10 yıl içinde yaşadığımız 2003-2004 ve 2006-2007 yılları kuraklıklarının Türkiye'ye olan yükü sadece ekonomik değil sosyal açıdan da ağır olmuştur. Küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin hissedildiği günümüzde iklim değişikliğine karşı strateji oluşturmada ülkeler ulusal planlarını oluşturmakta ve değişik politikalarla önlemler almaya çalışmaktadırlar. İşte bu noktada aile çiftçiliğinin tarımda ki rollerinin tartışılmaya başlandığı günümüzde iklim değişikliği ile mücadele de geleneksel tarım sistemleri ve küçük aile çiftçiliği daha fazla gündeme gelmiştir.

Altieri ve Nicholls (2013)'ün yaptıkları çalışmada kırsal kesimin iklim değişikliğine karşı hassasiyeti ve kırsal kesimin iklim değişimine karşı sosyo-ekolojik esneklik kazanmak için sahip oldukları tepkisel kapasiteyi incelemişlerdir. Araştırıcılar çevre koşullarında değişikliklere karşı tepki oluşturma kapasitesinin farklı toplumlarda farklı derecelerde bulunduğunu, büyük ölçekli çiftliklerin bulunduğu alanlarda ise sosyal dokunun bozulması nedeni ile bu kapasitenin fazla olmadığını belirtilmektedirler. Özellikle orta ve büyük ölçekli işletmelerin hakim olduğu toplumlarda kolektif strateji ve sosyal

organizasyonları yeniden oluşturmak böylece bu çiftçilerin iklim değişimine karşı dayanıklılığı arttıracak agroekolojik mekanizmaların yaygınlığının artmasını sağlayacak reaktif kapasitenin artırılması zor olacaktır. Bu nedenle sosyal iletişimin ve paylaşımın yüksek olduğu, daha fazla biyolojik çeşitliliğe sahip olunan ve agroekolojik tekniklerle sorunlara karşı koyma yeteneği olan küçük aile çiftçiliği işletmeleri iklimsel değişimlerin olumsuzluklarına daha fazla dayanma kabiliyetine sahiptir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Kırsal Toplumların İklimsel Olaylara Karşı Hassasiyetlerini Etkileyen Faktörler ve Bu Toplumların Sosyo-Ekolojik Dayanıklılığını Sağlayacak Reaktif Kapasiteleri (Altieri ve Nicholls 2013)

3. İklim Değişikliği İle Mücadele Stratejilerinde Aile Çiftçiliği

Agro iklimsel koşulların zorlu olduğu marjinal alanlarda tarımsal faaliyetle uğraşan ailelerin hayatlarını sürdürmek ve geçimlerini sağlamak için değişen iklim koşullarında meydana gelen verim değişiklikleri ile mücadele etme zorunluluğu önem arz etmektedir. İnsan faktörü ve doğal olaylarla meydana gelen arazi parçalanması ise bu düşük verimliliği şiddetlendiren bir diğer unsurdur. Bu ortamlarda risk yönetimi tarımsal işletmelerin önemli bir önlem mekanizmasını oluştururken bu mekanizma üreticinin kendine öz güveni, deneyimsel bilgisi ve yereldeki kaynakları etkili kullanım mekanizmasından türemektedir.

Dünyanın bir çok alanında üreticiler kendilerini yerel şartlara uydurmak için kendilerine özgü çiftlik sistemleri geliştirmektedirler. Böylece oluşturdukları bu sistemle, marjinal alanlar, iklim değişkenliği ve düşük dışsal girdi kullanmalarına rağmen ürün verimde bir stabilite sağlayarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Wilken, 1987; Denevan, 1995). Bu üreticilerin gerçekleştirdiği aktivitelerinin bir parçası tarım ekosistemlerinin pozitif yönlü etkileyen geleneksel ekosistemler tarafından sergilenen yüksek düzeydeki tarımsal biyo-çeşitlilikle ilgilidir (Vandermeer (ed.) 2002). Çeşitlilik bu yüzden küçük çiftlik sistemlerinde üretim riskini yönetmek için önemli bir stratejidir.

Geleneksel tarımsal ekosistemlerde, çeşitli ürünlerin bir arada bulunduğu üretim sistemlerinin yaygınlığı küçük aile işletmelerinin varlığının devamı için önemli bir etmen olup, bu durum çevresel stres koşullarında ürünlerin kabul edilebilir seviyede verimliliğe ulaşmasına olanak tanımaktadır. Genel olarak, geleneksel tarım sistemleri iklimsel yıkıcı tahribatlara daha az hassastır. Bunun nedeni ise üreticiler bu sistemde çok değişik bitki türlerini değişik mekânsal ve zamansal düzenlemeler içinde yetiştirmektedirler. Özellikle küçük üreticilerin ve geleneksel tarım sistemi içinde üretim yapan yetiştiricilerin iklimsel değişimliği problemi ile başa çıkma stratejiler şu şekilde özetlenebilir.

- ***Çoklu ürün yetiştiriciliği veya polikültür sistem***

Bu sistem içerisinde üreticiler monokültürden farklı olarak tarımsal faaliyetlerini çeşitlendirerek veya tek ürün yerine birden fazla riski azaltacak ve verimliliği arttıracak farklı ürünler yetiştirmektedirler. Özellikle küçük üreticilerin geleneksel tarım sistemleri içinde kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yereldeki zor koşullara uyum sağlamak ve çevre şartlarını sürdürülebilir yönetmek için bu şekilde sistemlere uyum sağladığı görülmektedir (Altieri ve Koohofkan, 2008). Ne kadar çok çeşitli bitki topluluğu o kadar çok iklimin olumuz etkilerine karşı üreticileri esnek ve dayanıklı yapmaktadır (Vandermeer (ed.) 2002).

- ***Yabani bitkilerin toplanması***

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda köyde yaşayan insanların çoğu hala geçimini doğadan yabani bitkileri toplayarak sağlamaktadırlar (Altieri ve ark., 1987). Birçok Afrika toplumlarında, yenilebilir yaprak, çilek, kökler, yumru ve meyveler toplanmakta ve bu ürünler bu insanların tükettikleri gıdaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kuraklık ve çevresel stresin yaşandığı dönemlerde birçok bitki toplanmakta ve tüketilmektedir. Kuzeydoğu Tanzanya'da yapılan bir çalışmada köylüler "michicha" (yeşil yapraklı bir yabani bitki) denilen bitkinin kullanımı ile önemli miktarda karoten, kalsiyum, demir ve protein sağladıkları belirlenmiştir (Fleuret, 1979). Meksika'da Puerpecha yerlilerinin 224'den fazla yabani bitkinin gıda, ilaç ve yakıt ihtiyaçları için kullandığı bildirilmiştir. Ayrıca Meksika'da Huasteca yerlilerinin 125 bitki türünü, ve Uxpanapa yerlilerinin ise 445 yabani bitki ve hayvan türünü günlük yaşamlarında kullandıkları belirlenmiştir (Toledo ve ark., 1985).

Türkiye'de doğadan bitki toplayıp geçimini sağlayan küçük üreticiler bulunmaktadır. Özellikle doğadan toplanan tıbbi ve aromatik bitkiler ile bazı mantar çeşitleri üreticilerin hem beslenmesinde hem de gelir sağlamasında önemlidir. Türkiye'nin iklim ve ekolojik özelliklerinden dolayı birçok tıbbi ve aromatik bitki yetiştirilebilmekte veya dünyanın birçok yerinde olduğu gibi doğadan toplanmaktadır. Defne, mahlep, ıhlamur çiçeği, adaçayı, biberiye, meyan kökü ve ardıç kabukları doğadan toplanmaktadır. Ülkemizde doğadan toplanarak iç ve dış ticareti yapılan 347 tür bulunmakta ve bunların %30'unun dış ticareti yapılmaktadır (Özhatay ve Koyuncu, 1998).

- ***Tarımsal ormancılık sistemi (Agroforestry) ve malçlama***

Tarımsal ormancılık (agroforestry), aynı arazi parçası üzerinde aynı zamanda veya birbirini takip edecek şekilde ormancılık, ziraat ve hayvancılığın birleştirilerek kombine arazi kullanımı sağlayan, arazinin verimliliğini artıran, halkın kültürel çalışmaları ile uygun planlama çalışmaları yapan, devamlı arazi kullanma tekniğidir (Turna, 1993)

Dünyada bir çok çiftçi ürünleri ormanlık alan içinde tarımsal ormancılık şeklinde yetiştirmekte ve ağaçların gölgelerini ekstrem iklim şartlarından korunmak ve toprak neminin kaybolmasını sağlamak için kullanmaktadırlar. Çiftçiler mevcut ağaçları koruyarak ve ağaç yetiştirerek yetiştirdikleri bitkiler için mikroklima oluşturmakta böylece sıcaklığın etkisini, buharlaşmayıve rüzgarın hızını azaltmakta, bitkilerin doğrudan güneş ışığına maruz kalmaları önlenmekte ve bölgede olası dolu yağışlarına karşı önlem almış olmaktadırlar. Lin (2007) Chiapas, Meksika'da kahve tarım ekosisteminde gölgelenme ortadan kalktığı zaman, sıcaklığın, nemin ve solar radyasyonun önemli derecede arttığı, bu yüzden kahve bitkisi için gölgelenme direk olarak iklimsel faaliyetlerin ve toprak neminin değişimini etkileyen önemli bir faktör olduğunu bildirmektedir. Kuzeydoğu Brezilya gibi kuru ortamlarda, otlatma alanlarında babassu palmiyesi (Orbignya phalerata) yetiştirilerek sığırlara gölgelik sağlanmış olunmakta, tarımsal odaklı alanlarda ise bu bitkiden çeltik, mısır, kasava ve hatta muz

plantasyonlarında gölgelik olarak yararlanılmakta ve ayrıca toprak neminin muhafazasını sağlanmaktadır. Bazı alanlarda üreticiler cashew ağacı yetiştirerek sorgum, yerfıstığı ve susam bitkisi için bir korunak oluşturulmaktadır (Johnson ve Nair, 1985). Görüleceği üzere tarımsal ormancılık sistemi ile küçük çiftçilerin ortamdaki iklimsel şartları iyileştirdiği ve bu sistemin bu işletmelerin tarımsal üretimlerinde önemli bir strateji oluşturduğu görülmektedir.

Tarımsal ormancılık da dahil sürdürülebilir tarımın desteklenmesi, çölleşme ve toprak bozunumu ile mücadelede eşanlı olarak iklim değişikliğine adapte olmayı da destekleyen merkezi bir stratejidir. Çevresel ürünlerin/hizmetlerin, çeşitli faaliyetlerle bu varlıklara zarar vermeden en iyi şekilde kullanılmasını gerektirir. Tarımsal sistemlerin sürdürülebilirliğini geliştirmenin karbon yutaklarını ve su verimliliğini artırdığı ve iklim değişiklilerine dayanabilmek için gerekli uyum kapasitesini yarattığı görülmüştür. Tarımsal ormancılık sistemleri ve yeni yeşil alanların yaratılması (artması kaçınılmaz olan) aşırı iklim olaylarına yıllık ekim sistemlerinden daha fazla direnç gösterdiği ortaya konmuştur. Yeşil alanlar sıcaklığı doğrudan aşağıya çekmektedir. Dolayısıyla insanların toprak ve bitki örtüsü gibi yerel kaynakları korumalarına ve yönetmelerine imkân tanıyan proje ve süreçler, çölleşmenin önlenmesi ve aynı zamanda iklim değişikliğine uyum sağlanmasının teşvik edilmesinde önemli sinerjiler yaratmaktadır (Drynet, 2011).

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de orman alanları bir taraftan; hızlı nüfus artışı, orman ürünlerinin gereksiniminin çeşitlenmesi ve artışı yanında, açmacılık, otlatma, yakacak ve yapacak odun sıkıntısı gibi nedenlerle giderek azalmaktadır (Turna, 2001). Diğer taraftan artan nüfus, genişleyen yerleşim ve sanayi bölgeleri ekilebilir toprakların daralmasına neden olmaktadır. Daralan topraklar ve artan talep, topraktan alınan ürünlerin önemini arttırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da eldeki toprakların en iyi biçimde kullanımı, birim alandan elde edilen verim yükseltilmesi ve ürünün çeşitlenmesi yönünde yeni kullanım yöntemlerinin araştırılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Ayberk 1988, Turna ve Acar, 2002). Bu tablo karşısında ormanlarımızın ve tarım alanlarımızın iyi bir şekilde korunması ve alanlarının genişletilmesi, mevcut toprağı daha akılcı kullanarak maksimum ürün elde edecek yöntemler ve politikalar geliştirmek gerekmektedir. Bunlar arasında agroforestry önemli bir yer tutmaktadır (Turna, 1992).

Bazı bölgelerde ise üreticiler yeni yetiştirilecek bitkinin bulunduğu yüzeyde radyasyon ve sıcaklık seviyesini arttırmak, nem kaybını engelemek ve düşen yağmur ve dolunun kinetik enerjisini absorbe etmek için toprağı bitki artıkları ve saman ile kapatmakta yani malçlama tekniğini kullanmaktadırlar. Özellikle gece donlarının beklendiği zaman, üreticiler saman ve bitki artıkları yakarak duman oluşturmakta böylece oluşan duman radyasyonun kaçışını engellemekte ve donun zararından korunmaya çalışmaktadırlar. Geleneksel sistemlerde bulunan yükseltilmiş ekim yatakları, toprak setleri ve sırtları, toprak sıcaklığını kontrol etmek ve drenajı arttırarak toprağın suyu emmesini azaltmak için kullanılmaktadır (Wilken, 1987; Stigter, 1984).

Bugün, uluslar arası alanda tarımsal ormancılık sisteminin iklim değişimine karşı çiftçiler için bir tampon konumunda olduğu, aynı zamanda bu sistemde ormanlık alanın yüksek karbon tutma potansiyeli, sera gazlarının atmosferik yükleri azaltılmasına katkıda bulunduğu kabul edilmekte ve bu konuda farkındalık artmaktadır. Ayıca, tarımsal ormancılık sisteminin net sera gazı emisyonu diğer tarımsal sistem seçeneklerine göre daha az olup, bu sistemin uygulandığı alanlarda üreticilerin hava ile ilişkili olaylardan kaynaklanan ürün kayıplarından daha az sorun yaşadıkları belirtilmektedir (http://www.worldagroforestrycentre.org).

- ***Ev Önü Bahçeciliği***

Tarımın en eski geleneksel formlardan birinde, nemli tropik alanlarda yaşayan insanlar tarımsal uygulamalarında ağaçları (meyveli ve yem bitkisi olarak kullanılan ağaçlar) ve diğer uzun ömürlü bitkileri inşa edilen bir bahçenin unsurları olarak entegre ederek doğayı taklit etmeye çalışırlar. Genellikle bu karışımda sebzeler, şifalı bitkiler ve süs bitkileri bulunmaktadır. Bu çeşit ev bahçeciliği hala Hindistan'ın nemli topraklarında yaygın bir sistemdir. Ev bahçeleri genellikle ya evin önünde küçük parseller şeklinde ya da meskene yakın yerlerde bulunmaktadır. Genellikle bu alanlar evsel atıklarla gübrelenir ve bitki çeşitliliği açısından zengindir. Bu uygulama bitki türlerinde çeşitlilik sağlar ve ailenin gıda ve ilaç (tıbbi bitki) ihtiyacını sağladığı için ekonomik öneme sahiptir. Çiftçi gıda

ihtiyacını buradan sağladığı gibi, yakacak ihtiyacını, tıbbi ürün ihtiyacını ve hatta bazı dönemlerde geri kalan ürünleri satarak parasal ihtiyacını buradan sağlamaktadır. Bu sistem üreticinin sadece ev ihtiyacını karşıladığı gibi, çeşitli türlerin korunmasında ve devamlılığının sağlanmasında önemli bir rol oynar. Buda iklim değişikliğinin bitki çeşitliliğinin kaybolmasında meydana getirebilecek olumsuz etkiyi önlemede küçük aile çiftçiliğinin önemini gösterir.
Bu tip üretim sistemleri Türkiye'nin hemen hemen tüm kırsal alanında görülmektedir. Genellikle her aile kendi evlerinin önünde küçük bahçelerinde üretim yapmaktadır. Özellikle dağlık ve arazi yapısının eğimli ve bozuk olduğu alanlarda bu şekilde üretim sistemlerine yaygın olarak rastlanmaktadır. Küçük aile çiftçiliğinin en önemli geçim kaynağını sağlayan bu sistem mevcut kırsal aile yapısının devamlılığının sağlanması ile mümkünüdür. Bu nedenle sadece şirketleşmiş işletmelere bağlı tarımsal kalkınma modelinin değil küçük aile işletmelerinin korunduğu bir kalkınma modeli içinde ülkelerin bitki çeşitliliğini korunması yönünde politika geliştirmesi gereklidir ki bu aynı zamanda iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmada bir girişim olacaktır.

- ***Yerel genetik çeşitliliğin kullanılması***

Üreticilerin üretimde türler arası çeşitliliği bir strateji benimseyerek ek olarak, birçok kaynak yoksul çiftçiler de aynı anda, aynı alanda, aynı ürüne ait farklı çeşitleri yetiştirerek türler içi çeşitliliği kendi yaralarına kullanmaktadırlar. Dünya genelinde 27 bitki ile ilgili olarak her türün çeşitlerinin kullanımı ile ilgili yapılan bir survey çalışmasında, Jarvis ve ark. (2007) özellikle temel ürünlerde geleneksel bitki çeşitlerinin hala önemli düzeyde üretimine devam edildiği belirtilmektedir. Yapılan bir çok örnek çalışmada üreticilerin ürün çeşitliliğini devam ettirmedeki en önemli etmenlerin başında kendilerini gelecekte oluşabilecek çevresel değişimlere karşı korumak, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak gelmektedir. Birçok araştırmacı çeşit zenginliği verimliliği arttırdığı ve verimdeki dalgalanmaları azalttığı konusunda hem fikirdir. Di Falco ve ark. (2007) Etiyopya'nın yüksek alanlarında buğday genetik çeşitliliği ile ilgili yaptıkları çalışmada, verimdeki dalgalanmanın azaltılması sadece yüksek düzeyde genetik çeşitliliğin oluşması ile mümkün iken, çeşitlilikteki zenginlik belirli bir eşik seviyesine ulaşması gerekli olduğunu bildirmektedir. Araştırmacılar aynı zamanda verimdeki değişimlere çeşitliliğin etkisinin arazi bozulması ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Artan arazi bozulması genetik çeşitliliğin verimdeki değişimi azaltmadaki etkisini olumsuz yönde etkilemektedir.
Çeşitlilik hem iklimsel ve sosyo-ekonomik yapı hem de çiftçinin tepkisine bağlı olarak değişir. Batı Asya ve Kuzey Afrika'nın kıraç alanlarında, arpa iyi bir kuru tarım bitkisidir, yüzyıllardır bölgede yetiştirilmektedir ve genetik olarak heterojen bir yapıdadır. Aynı şekilde Hindistan'ın yağışın kısıtlı olduğu bölgelerinde yerele adapte olmuş güvercin bezelyesi (pigeon pea (Cajanus cajan)), bölgedeki insanların beslenme düzeninde önemli ölçüde yer almaktadır. Aynı zamanda bu çeşit çevresel stres koşullarına yüksek toleransa sahip olup, yüksek biomas verimine sahiptir. Ayrıca toprağın verimliliğinin artması sağladığı gibi nemin korunmasına da katkı sağlamaktadır. Yüksek genetik çeşitliliğe sahip bu çeşitler Afrika'nın marjinal alanlarında yetiştirilebilecek potansiyele sahip olup bunun yanı sıra iklim değişiminin olumsuz etkilerine karşı da önemli bir stratejidir. Genellikle çok az nemli alanlarda, çiftçiler kurağa tolerantlı bitkiler seçmekte olup (güvercin bezelyesi, tatlı patates, casava, darı ve sorgum), üretim teknikleri ise daha çok topraktaki nemi ve toprağın akışını korumaya yönelik tekniklerdir.
Genetik çeşitlilik küçük tarım işletmelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında özel bir öneme sahiptir. Çeşitlilik çiftçileri iklim değişikliğinden dolayı meydana gelebilecek hastalıklara karşı korumaya yardımcı olmaktadır. Değişik çeşitlerin karışık ekimi yolu ile üreticiler hastalığı taşıyan sporların yayılmasını azaltarak ve çevre koşullarını değiştirerek hastalıkların başlamasını geciktirebilir. Yunanistan'da yapılan bir çalışmada, üreticiler tek bir çeltik çeşidi ekmek yerine yerel çeltik çeşitlerini hibrid çeşitlerle karıştırarak ekmeleri teşvik edilmiştir. Arttırılan genetik çeşitlilik hastalıkların ortaya çıkışını %94 oranında azaltmış ve toplam verimi ise %89 oranında arttırmıştır. 2 yıl sonunda bölgede fungusit kullanımına artık gerek kalmamıştır (Zhu ve ark., 2000).
Türkiye'ye bakıldığında ise genetik çeşitliliğe sahip yerel populasyonların üretimi az da olsa devam etmektedir. Günden güne bu köy populasyonlarının azaldığı ise yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye'nin

bir çok bitki türünün ana vatanı olduğu düşünüldüğünde büyük bir genetik çeşitlilğe sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yerel populasyonların özellikle küçük üreticiler tarafından daha çok zor çevresel koşullarının olduğu alanlarda üretimine sıklıkla rastlamak mümkündür. Kan ve ark. (2014) Türkiye'de yerel buğday çeşitleri ile ilgili yaptıkları çalışmalarında yerel buğdayların populasyon halinde üreticiler tarafından küçük alanlarda üretildikleri belirlenmiştir. 64 ilde yapılan bu çalışmada yerel populasyonların tercih edilme nedenlerinin başında, kurağa ve soğuğa dayanıklılık, yetiştirildikleri bölge şartlarına olan yüksek uyum, yüksek biomas verimliliği ve lezzet-tat unsurlarının başta geldiği görülmektedir. Görüleceği üzere yerel çeşitler/populasyonların yetiştirildikleri alana olan yüksek uyum kabiliyeti onların olumsuz çevre şartlarından etkilenme riskini azaltmakta ve üreticiyi verim dalgalanmaları riskine karşı korumaktadır.

- ***Toprak organik maddesinin arttırılması***

Dünya geneline bakıldığında küçük üreticilerin, münavebe, kompos kullanımı, yeşil gübre kullanımı, malçlama, tarımsal ormancılık sistemleri gibi biomas üretim miktarlarını arttıran uygulamaları kullandığı ve bu uygulamaların toprağın organik madde miktarını arttırdığı görülmektedir. Toprağın organik madde miktarını arttıran toprak yönetim sistemleri kuraklığın sıklıkla etkilediği tarımsal sistemlerde sürdürülebilir verimliliğin sağlanması açısından önemlidir. Rodale Enstitüsü'nün yaptığı 30 yıllık bir deneme sonucunda, geniş ölçekli bir üretim sistemi en az 3 yıl boyunca organik işlemlere tabi tutulduğunda (ya hayvan gübresi uygulaması ya da baklagil bazlı organik sistem) , bitkilerin verimleri aynı konvansiyonel sistemlerdeki kadar verim verdikleri belirlenmiştir (Rodale Institute, 2012)

4. Sonuç

Dünyadaki tarımsal verilere bakıldığında dünya tarımsal üretiminin büyük bir bölümünden sorumlu olan aile çiftçiliğinin dünyada değişik şekilde tanımlanmaktadır. Bu nedenle ülkemizde öncelikle aile çiftçiliği tanımının yapılması ve oluşturulacak planların bu tanım üzerinden gitmesi gerekmektedir. Bu çalışmada dikkate alınan küçük aile çiftçiliği geleneksel sistemleri kullanan aile işgücü yoğun üretim yapan bir tanım üzerinden örneklemeler yapılmıştır. Türkiye'de son yıllarda daha büyük ölçekli tarım işletmelerin oluşturulmasına yönelik politikalar oluşturulurken küçük aile işletmelerinin sürdürülebilir tarımsal üretimdeki önemi ve gelecekte oynayabileceği rollerin belirlenmesi ve stratejilerin buna göre oluşturulması gereklidir. Özellikle küçük işletmelerin değişen iklimin olumsuz etkilerinin azaltmadaki yönü ampirik çalışmalarla değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak ürün çeşitlenmesini iyi yapan, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten, üretimde geleneksel sistemlerle modern sistemleri entegre edebilen ve bunu yaparken de sürdürülebilirliği göz önüne alan, çevreye dost tarım yapan, toprağın yapısını bozmayan üreticilerin iklim değişiminin olumsuz etkilerini bertaraf edebilme kapasiteleri daha fazla olacaktır. Özellikle küçük aile işletmeciliğinin yapıldığı alanlarda bu faktörlerin çoğunun göz önüne alındığı görülmektedir. Türkiye'nin tarımsal yapısı incelendiğinde küçük aile işletmeciliği toplam tarım işletmelerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Fakat bu durum günden güne aleyhte seyretmekte olup iklim değişiminin olumsuz etkilerinin azaltılmasında tarımın sigortası konumundaki aile tarımı sisteminin sürdürülebilirliğini sağlayıcı politikalara önem verilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Altieri, M.A. and Koohafkan, P., 2008. Enduring farms: climate change, smallholders and traditional farming communities. Environment and Development Series 6. Third World Network, Penang, Malaysia.

Altieri, M.A., Koohafkan, P., and Nicholls, C.I., 2014. Strengthening resilience of modern farming systems: A key prerequisite for sustainable agricultural production in an era of climate change. Third World Network, Briefing Paper No:70., January 2014.

Altieri, M.A. and Nicholls, C.I., 2013. The adaptation and mitigation of traditional agriculture in a changing climate. Climatic Change, DOI: 10.1007/s10584-013-0909-y

Altieri, M.A., Merric, L:C., and Anderson, M.K., 1987. Peasant agriculture and the conservation of crop and wild plant resources. Conservation Biology 1: 49-58.

Ayberk, S. 1988. Agroforestry Tanım, Kapsam, Uygulama Ve Görüşler, Kavak ve Hızlı Gelişen Yabancı Tür Orman Ağaçları Araştırma Enstitüsü Dergisi, 1988/2 40-61

Barış, Ö., 2007. "Türkiye'de ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Risk Yönetimi ve Tarım Sigortalarının AB'ne Uyumu Açısından Değerlendirilmesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.

Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., Arabacı, O., Kızıl, S., Telci, S., 2010. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Bildiriler Kitabı-1, 11-15 Ocak 2010 Ankara, Say. 437-457

Buis, A., Cole, S., and Wilson, J., 2013. "NASA's Startling Satellite Data Shows Massive Drop In Mideast Freshwater Reserves During Warming-Driven Drought", 17 Mart 2013 http://thinkprogress.org/climate/2013/03/17/1726611/nasas-startling-satellite-data-shows-massive-drop-in-mideast-freshwater-reserves-during-warming-driven-drought http://www.nasa.gov/mission_pages/Grace/multimedia/grace20130212i.html

Cline, W.R. 2007. Global Warming and Agriculture: Impact Estimates by Country. Center for Global Development, Washington, DC.

ÇOB (Çevre ve Orman Bakanlığı), 2014. İklim Değişikliği Türkiye'yi Nasıl Etkileyecek. http://www.iklim.cevreorman.gov.tr/makale1.htm

Dellal, İ., Butt, T., B.A. McCarl, P. Dyke, 2004."İklim Değişikliğinin Türk Tarımı Üzerine Ekonomik Etkisi, Ankara İklim Değişikliği Konferansı, ÇOB, UNDP, Ankara.

Denevan, W.M. 1995. Prehistoric agricultural methods as models for sustainability. Adv. Plant Pathology 11: 21-43.

Di Falco, S. et al. 2007. Farmer management of production risk on degraded lands: the role of wheat variety diversity in the Tigray region, Ethiopia. Agricultural Economics 36: 147-156.

Dinçer, Ö., 1992. Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yayınları, İstanbul.

Drynet, 2011. Kıraç topraklarda Çölleşme ve Uyum. DRYNET Tavsiye Notu Kasım 2011. http://www.iklimdegisikligi.org/folders/14966/categorial1docs/8530/Drynet%20Durban%20Tavsiye%20Notu%20Kas%C4%B1m%202011.pdf

Ertürk, M.,1999. İşletme Biliminin Temel İlkeleri, Beta Yayını, İstanbul

Fleuret, A. 1979. The role of wild foliage plants in the diet. Ecology of Food and Nutrition 8: 87-93.

Forster, P., Jackson, L., Lorenz, S., Simelton, E., Fraser, E., and Bahadur, K., 2012. Food Security: Near Future Projections of the Impact of Drought in Asia, Report, September 2012 http://www.lowcarbonfutures.org/reports/research-reports

GTHB, 2014. Bitkisel Üretim Verileri. http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf

ICA, 2012. Global Water Security Report, February 2012 http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/publications/ICA_Global%20Water%20Security[1]%20(1).pdf

IFAD, 2014. Investing in smallholder family farmers… for the future we want. http://www.ifad.org/events/gc/37/doc/concept%20note_e.pdf

IPCC. 2007. Climate Change 2007. Impacts, Adaptation and Vulnerability. The Working Group II Contribution to the Intergovernmental Panel on Climate Change Fourth Assessment Report. Cambridge University Press, Cambridge.

Jarvis, D.I. et al. 2007. Managing Biodiversity in Agricultural Ecosystems. Columbia University Press, New York.

Johnson, D.V. and P.K.R. Nair. 1985. Perennial crop-based agroforestry systems in Northeast Brazil. Agroforestry Systems 2: 282-292.

Kaniewski, D., Van Campo, E., and Weiss, H., 2012. Drought is a recurring challenge in the Middle East, http://leilan.yale.edu/pubs/files/Kaniewski_van_Campo_Weiss_2012_PNAS_109_10__3862__3867.pdf

Kan, M., Küçükçongar, M., Morgounov, A., Keser, M., ve Özdemir, F., 2014. Wheat Landrace Inventory in Turkey.

Lin, B.B. 2007. Agroforestry management as adaptive strategy against potential microclimate extremes in coffee agriculture. Agricultural and Forest Meteorology 144: 85-94.

Lipton, M. 2005. The Family Farm in a Globalizing World: The Role of Crop Science in Alleviating Poverty, International Food Policy Research Institute (Washington, D.C., 2005).

Netting, R.McC. 1993. Smallholders, Householders. Stanford University Press, Stanford.

Oxfam International, 2012. Climate change vs food security: a bleak future for the poor. http://climateandcapitalism.com/2012/09/29/climate-chang-versus-food-security-a-bleak-future/. Posted on September 29, 2012.

Özcan, M., 2012. Tarımsal İşletmelerde Risk Yönetimi ve Bir Alan Çalışması. T.C. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özhatay, N., Koyuncu, M. 1998. Türkiye'de Doğal Bitkilerin Ticareti, XII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı 20-22 Mayıs 1998 Özet Kitabı, 5.

Stigter, C.J. 1984. Mulching as a traditional method of microclimate management. Meteorology and Atmospheric Physics 35, 1-2.

Toledo, V.M., J. Carabias, C. Mapes and C. Toledo. 1985. Ecologia y autosuficiencia alimentaria. Siglo XXI Editores, Mexico City.

Turna, İ. (2001), Agroforestry Uygulamalarında Demir Ağacı(Casuarina Equisetifolia L).'Nın Yeri Ve Önemi. Çevre Dergisi Sayı: 6 13-16

Turna, İ Acar C. (2002), Doğu Karadeniz Bölgesinde Agroforestry Uygulamaları İçin Çok Amaçlı Doğal Bitki Türleri Ve Seçimi. II. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Cilt No:1 280-288

Turna, İ. (2007), Tarımsal Ormancılık (Agroforestry). Ktü Orman Fakültesi Ders Notları Yayın No:87

TUİK, 2014. İşgücü istatistikleri

TÜİK, 2014. Tarım İşletmesi Tanımı. http://www.tuik.gov.tr/arastirmaveprojeler/tikas/tikas.html

Vandermeer, J. (ed.) 2002. Tropical Agroecosystems. CRC Press, Boca Raton.

Wilken, G.C. 1987. Good Farmers: Traditional Agricultural Resource Management in Mexico and Guatemala. University of California Press, Berkeley.

Zhu, Y., H. Fen, Y. Wang, Y. Li, J. Chen, L. Hu and C.C. Mundt. 2000. Genetic diversity and disease control in rice. Nature 406: 718-722.

http://www.worldagroforestrycentre.org/es/climate_change.asp

Orman Köylerinde Tarımsal Faaliyette Bulunan Aile İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Hasan KARAHAN[1] **İ.Bülent GÜRBÜZ[2]**
[1]Öğr.Gör.,Uludağ Üniversitesi Keles Meslek Yüksekokulu, hkarahan@uludag.edu.tr
[2]Yrd.Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, bulent@uludag.edu.tr

Özet
Türkiye'de orman köyleri, özellikle tarımın küçük işletmeler tarafından yoğun olarak yapıldığı ve ormancılık faaliyetlerinden gelir elde edilen grup içerisinde değerlendirilmektedir.
Bu araştırma ile Bursa iline bağlı ilçeler olan Harmancık, Orhaneli, Keles ve Büyükorhan(dağ yöresi) ormanlık alanında faaliyette bulunan, işletmelerin sosyo-ekonomik yapısının analizi hedeflenmiştir. Çalışma alanındatarımsal üretimde, kiraz, çilek ve büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık alanında faaliyet gösteren küçük aile işletmelerinden oluştuğu gözlenmiştir. Tarımsal üretimin yoğun olduğu dönemlerde işçi teminin aile içinden karşılanması, yeterli gelmediği durumlarda yine akrabalar aracılığı ile üretimin gerçekleştirilmesi ailelerde bireylerin birbirine sosyal bağlılığın artmasına neden olmaktadır. Yetiştirilen ürünlerin katma değerinin yüksek olmasına rağmen tarım alanlarının azlığı üreticilerin gelirini azaltmaktadır. Tarımsal faaliyet dışında ormancılık faaliyetleri ile ailelerin ekonomik anlamda kendilerine gelir sağlamaları mümkün olmaktadır. Yörede kadın daha çok tarımsal üretim, erkekte ormancılık faaliyetlerinde işgücü olarak bulunmaktadır. Aynı zamanda yörenin yaş ortalamasının yüksek olması geniş ailelerde emekli maaşı alan mutlaka bir aile bireyini ortaya çıkarmaktadır. Bu da aile içindeki geliri arttırarak ailelerin yaşam kalitesini artmasına neden olmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Orman köylüsü, Sosyo-ekonomik Yapı, Tarımsal İşçilik

1.Giriş

Bursa'nın dağ yöresi ilçeleri Bursa'nın güney ve güneydoğu kesiminde yer alan ilçeleridir. Yöre ekonomisinin büyük bir bölümü tarım, hayvancılık ve orman ürünleri istihsaline dayanmaktadır. Tarım ürünleri içerisinde özellikle kiraz ve çilek hem üretim alanı hem de katma değer yaratma açısından önemli iki ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Son senelerde hayvancılık yöre halkının geçiminde ilk sırayı kaybetmiş olmasına rağmen, meraları geniş olan köylerde ve Bursa Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak kurulan BESAŞ süt üretim tesisleri aracılığıyla önemini devam ettirmektedir. Yörede büyük ölçüde ekonomiye dönük sanayi yatırımları olmamakla birlikte, son senelerde küçük sanayi işletmeleri kurulmaktadır(Gürbüz ve Yavuz, 2002). Bu sanayi kollarının büyük bir bölümü orman ürünlerinin işlenmesine dayalı atölye niteliğindendir. Özellikle Harmancık Meslek Yüksek Okulu'nda (MYO) Mobilya ve Dekorasyon bölümü ile Büyükorhan MYO' da Ormancılık ve Orman Ürünleri Programlarının açılması yörede elde edilen orman ürünlerinin değerlendirilmesinde kullanılacak ara eleman yetiştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. İlçelerde ayrıca madencilik sektörüne bağlı olarak Krom ve Linyit Kömürü üretimi yapan 4 işletme mevcuttur.

2.Araştırma Yöresi Hakkında Genel Bilgi

Yöre ilçeleri Bursa ilinin güney ve güneydoğusunda yer alan ve Bursa'nın gelişme açısından en geri kalmış yörelerindendir. Yöre toplam 238.506 hektarlık bir alana sahiptir(Bursa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012).
İlçenin doğal kaynaklarına bakıldığında ise yörenin ormancılık sektörünün gelişebileceği bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bursa'nın diğer ilçeleri ile karşılaştırıldığında ormancılık ve fundalık arazi, toplam arazi içerisinde %60 gibi büyük bir potansiyele sahiptir.

Çizelge 2.1 Bursa İlçeleri Orman ve Fundalık Arazi Varlığı

İlçeler	Toplam Arazi Miktarı (Ha)	Orman ve Fundalık (Ha)	Toplam Araziye Oranı (%)
Büyükorhan	52.003	30.606	58
Gemlik	37.599	23.291	62
Harmancık	40.988	25.970	63
İnegöl	103.126	48.356	47
İznik	73.651	32.041	44
Keles	65.725	36.666	56
Kestel	43.061	17.808	41
Mustafakemalpaşa	176.174	81.272	46
Orhaneli	79.790	50.675	64
Yıldırım	6.435	2.828	44

Kaynak: Bursa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012

Aynı zamanda dört dağ ilçesinin çevresi çam ormanları ile çevrilidir. Çizelge 2.2'de görülebileceği gibi dört dağ ilçesinin köylerinin neredeyse tamamının orman köyü statüsünde değerlendirildiğini görmekteyiz.

Çizelge 2.2 Bursa İli Dağ Yöresinde Yer Alan Orman Köyleri

İlçesi	Orman Köyü Sayısı		Orman Köyü Nüfusu		Orman Dışı Köy		Toplam Köy	
	Orman İçi	Orman Bitişiği	Orman İçi	Orman Bitişiği	Sayı	Nüfus	Sayı	Nüfus
Büyükorhan	20	12	3916	3283	6	973	38	8172
Harmancık	8	14	1025	2789	0	0	22	3814
Keles	14	21	5105	5930	0	0	35	11035
Orhaneli	16	32	2613	8767	5	593	53	11973

Kaynak: Bursa Orman Bölge Müdürlüğü Brifing Raporu 2012

3.Araştırma Bulguları

3.1.Ailelerdeki Birey Sayısı

Son yapılan sayıma göre 2013 yılı itibariyle 76 milyon 667 bin olan Türkiye nüfusunun %50,2'sini erkek, %49,8'ini kadın nüfusu oluştururken, araştırma yapılan alanda ise nüfusun %51,5'ini erkek, %48,5'ini kadın nüfus oluşturmaktadır.

TÜİK verilerine göre 2012 yılı itibariyle Bursa ili belde ve köylerde ortalama hane halkı büyüklüğü 3,31 olarak saptanmıştır. 4 ilçenin han halkı büyüklüğüne Çizelge 3.1'te bakıldığında Türkiye ve Bursa ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.1 Bursa Dağ Yöresinde Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü, 2012

İlçeler	Toplam	İl ve ilçe merkezi	Belde ve köy
Büyükorhan	3,10	2,77	3,22
Keles	3,06	3,16	3,03
Orhaneli	3,07	3,25	2,99
Harmancık	2,97	3,07	2,87

Kaynak: TÜİK 2012

Araştırma alanında bulunan 3,02'lik ortalama, yöredeki ailelerin gün geçtikçe geniş ya da büyük aile tipinden uzaklaşarak çekirdek aile formatına dönmeye başladığını göstermektedir. Ortalama birey sayısının, Türkiye ve Bursa ortalamasının altında olması köylerde göçe ve çok çocuk yapma

bilinçsizliğinin yerini ekonomik koşullara bağlı olarak aile planlaması bilincine bıraktığını göstermektedir. Ailelerin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde yaşlı nüfusun yörede gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Kırsal kesimde kadınların erkeklere oranla daha fazla çalışmaları, erken yaşta yıpranmalarına neden olmaktadır. Kırsal hayatın kadınlara yüklediği zorlukların rolüyle kadın nüfusu erkek nüfusuna nazaran daha az yaşamaktadır.

3.2.Eğitim Durumu

Kırsal kesimde yaşayan bireylerin eğitim hizmetlerinden yararlanma olanakları ve eğitim düzeylerindeki artış, şehirlere oranla çok daha azdır. Eğitim düzeyinin kırsal toplumlarda o alanın gelişmesine paralel olarak gelişme gösterdiği, ancak ülkemizde kırsal kesimin hem ekonomik hem de sosyal yönden zayıf kalması, eğitime de etki yaparak eğitim seviyesinin düşük kalmasına neden olmaktadır (Bilir, 2004).

Çizelge 3.2.1 Aile Üyelerinin Cinsiyetlere Göre Eğitim Durumları

Eğitim	Erkek		Kız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okur-yazar olmayan	2	10	18	90	20	100
İlkokul mezunu	66	44	84	56	150	100
Ortaokul mezunu	42	58	31	42	73	100
Lise mezunu	52	71	21	29	73	100
Üni. mezunu	15	83	3	17	18	100
Toplam	177		157		334	

Kaynak: Karahan, 2006

Araştırma kapsamındaki ailelerin toplam nüfusu 334'dür. İlkokul mezunu olan aile bireyi sayısı % 45 oranla ilk sırada yer almaktadır. Yükseköğretim mezunu olan bireyler arasında cinsiyet farklılığının kadınlar aleyhine olduğu görülmektedir. Okur-yazar olmayan aile üyelerinin içinde yine kadınların %90 ile önemli bir pay almaktadır. Kadınların kırsal hayatta eğitim açısından ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Aile üyelerinin yaş gruplarına göre eğitim düzeyleri dağılımı incelendiğinde ise, 51 ve üstü yaş grubunda bireylerin %27'sının okuma yazması yok iken, %62'si ilkokul ve %11'si ortaokul mezunudur.

Çizelge 3.2.2 Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeyi

Yaş	Okur-yazar olmayan		İlkokul mezunu		Ortaokul mezunu		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
20-30	-		19	39	30	61	49	100
31-40	1	3	30	53	25	44	56	100
41-50	6	5	80	70	29	25	115	100
51+	31	27	71	62	12	11	114	100

Kaynak: Karahan, 2006

Bireylerin yaşa bağlı olarak, yaş arttıkça eğitim seviyelerinin düştüğü görülmektedir. Bunda en önemli etken olarak karşımıza geçmiş yıllarda tarımsal üretimde çalıştırılacak işgücünün aile içinde karşılanabilmesi için bireylerin okutulmaması ve günümüzde eğitimin öneminin anlaşılarak ailede okuma çağında olan bireylerin okuması için yöre dışına bile gönderimine izin verilmesi gösterilmektedir.

3.3.Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri

Kadınların; eğitim, sağlık ve istihdam olanakları gibi en temel insan haklarından yararlanma konusunda hemen hemen tüm ülkelerde erkeklerin gerisinde olduğu bilinmektedir. Çalışma hayatında üretimin her aşamasında katkısı bulunan; ev işleri, çocuk ve diğer bakıma muhtaç aile üyelerinin sorumluluğu, eşin yeniden üretime hazırlanması gibi ücretsiz işlerin çoğunluğunu da üstlenen kadınların toplumsal kalkınmanın ve gelişmenin sağladığı olanaklardan yeterince yaralandıklarını söylemek zordur. Kırsal kesimde çalışan kadınların %89'u aile işletmesinde ücretsiz işçi statüsündedir. Bu nedenle ekonomik bağımsızlıkları yoktur(Alptekin,2014).

Dağ yöresi özellikle Bursa'nın diğer ilçeleri ile kıyasladığında geri kalmışlık göstergeleri daha fazla öne çıkmaktadır. Kadınların tarımsal üretimin her aşamasında kullanılmasında dolayı, aile başkanlarının kadınlara bakış açısının değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Aile başkanlarının kadının çalışıp çalışmamasına ilişkin düşünceleri incelendiğinde, %48'i çalışmasını, %28'i ailenin maddi sıkıntı da olması durumunda çalışmasını, % 3'ü çalışmamasını ve %3'ü de çalışma ortamının kadının çalışmasına uygun olması durumunda çalışmasını uygun görmektedir. Aileler içerisinde ücretli çalışan kadın sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Yörenin gelir seviyesinin düşük olması, kadınların çalışma hayatında yer almasını istemeleri açısından etken olarak görülmektedir. Özellikle tarımsal üretimde yörede kadın rolü büyüktür. Tarımsal üretimin her aşamasında kadın işgücünden faydalanılmaktadır. Kiraz ve çilek üretimi yapılan işletmelerde, hasat döneminde, erkeklere oranla kadın işgücünden daha fazla yararlanılmaktadır. Kadının toplama sırasında daha dikkatli olmaları bunda etkendir. Ormancılık faaliyetlerinde ise kadından ziyade erkek işgücünden faydalanılmaktadır. Orman ürünlerinin üretiminin fazla kuvvet gerektirmesi erkeği ön plana çıkarmaktadır. Kadın bu üretim alanında genelde odun toplama, yemek yapma ve erkeği işe hazırlama konusunda yardımcı olmaktadır.

3.4.Gelecek İle ilgili Beklentiler

Kişilerin gelecekte ne gibi bir beklenti içinde oldukları, onların hayata olan bağlılığı ve hangi psikolojik bir yapıda olduğunu gösteren bir değerdir. Aynı zamanda bir insanın gelecekte yapmak için planladıkları, onun hayatına yön vermesine neden olmaktadır. Çalışma alanında ki bireylerin gelecek ile ilgili beklentileri incelendiğinde, %35'i kendisi için bir şey istemeyip çocuklara iyi bir gelecek hazırlamayı, %29'u daha iyi bir yaşam şartlarına kavuşmayı, %11'i ilçelerinin kalkınmasında görev almayı, %10'u çalıştığı işten memnun olmayıp daha iyi bir işte çalışmayı ve 15'i de gelecekten bir beklenti içinde olmayıp mutlu olduğunu belirtmiştir. Kırsal kesimde yaşayan insanların yaşamak isteyipte yaşayamadıkları hayatı çocuklarına yaşatmak istemeleri yörede öne çıkmaktadır. Bu aynı zamanda çocuklarının gelecekte tercih etmeyi düşündükleri mesleğinde ailenin diğer bireylerinin istekleri doğrultusunda şekillenmesine neden olmaktadır. Gelecekten bir beklentisi olmayan bireyler 51 yaş üstü bireylerdir.

4.Ekonomik Yapı

Yöredeki orman köylülerinin geçimlerini bitkisel üretim, hayvansal üretim, orman ürünleri üretimi ve tarım dışı gelirden sağladığı görülmektedir. Çalışma alanındakilerin gelirlerinin %36'sının tarım, %25'inin ticaret, %19'unun emekli maaşı, %7'sinin maden sektöründe çalışma, %7'sinin serbest ve %6'sının da kamu sektöründe çalışarak geçimini sağladıkları görülmüştür. %7'lik bir kesiminde herhangi bir işle uğraşmadığı, fakat geçici işçi olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Bunlar, tarımsal üretim yapan çiftçilerin yanında ve orman üretim işlerinde çalışmaktadırlar. Aslında köylülerin çoğunun ek gelire sahip oldukları görülmektedir. Ek gelire sahip hanelerin %36'sının geniş aile özelliği taşımasından dolayı aile büyüklerinin emeklilik aylıklarından oluştuğu ve %10'u da gayrimenkul kira geliri elde etmektedirler. Asıl işi tarımsal üretim olan ailelerin orman faaliyetlerinde bulunanların oranı %10 civarındadır. Sadece ormancılık faaliyeti ile geçimini sağlayan aile yoktur.

4.1.Tarımsal Üretim ve Orman Ürünleri Üretimi

Ülkemizde orman köyleri ortalama işletme genişliği 41,5 dekar olup, dağ ve orman köylerindeki tarım işletmelerinin genelde küçük ölçekli aile işletmelerinden oluşmaktadır(Akpınar ve Yalçın, 2001).

Araştırma alanında,köylülerin %100'ünün kendilerine ait arazileri bulunmakla birlikte, %54'ünün sahip olduğu arazi büyüklüğü 21-50 dekar, %8'inin 51-150 dekar arasında değişmektedir. 1-20 dekar arası araziye sahip olan çiftçi sayısı %38'dir.
Türkiye'de kırsal alanda hane başına ortalama arazi 64 dekar iken, orman köylerinde sadece 25 dekar civarındadır(orkoop.org.tr). Yöre köylerinde ikamet eden ailelerin sahip oldukları tarım arazileri değerlendirme yapıldığında diğer köylerdeki arazilere göre daha yetersizdir. Ailelerin, özellikle miras nedeniyle arazilerinin parçalanması sonucu küçük arazilere sahip olması alanda etkili bir tarımın yapılmasına olanak vermemektedir. Bu sonuç ekilen ürünlere de yansımakta olup, ailelerin arazilerin boş kalmasını önlemek için kar amacı gütmeden arazileri kullanmasına neden olmaktadır. Yörede yıllık 133 bin m^3 orman üretiminden 118 bin m^3 endüstriyel odun üretilmektedir. Mart-Nisan-Mayıs ve Eylül-Ekim-Kasım aylarında yaklaşık 1700 orman köylüsü orman ürünleri üretiminde çalışmaktadır. Diğer aylarda ise orman köylüleri diğer tarımsal ürünlerin üretimi ile uğraşmaktadırlar. Orman köylülerinin orman ürünleri üretiminde elde etikleri gelir yıllık 9,5 milyon TL'dir. Ortalama bir orman köylüsü orman ürünleri üretiminden 5590 TL gelir elde etmektedir(Keles ve Orhaneli Orman İşletme Müdürlüğü, 2014).

4.2.Tüketim İlişkisi

Kırsalda yaşayan ailelerin en büyük özelliklerinden biri, evde tüketim amacıyla bazı ürünleri kendilerinin üretmesidir. Bu ürünlerin çoğu gıda maddesi şeklinde olmaktadır. Bu sayede aileler ürettikleri gıda maddeleri için harcayacakları geliri başka ürünlerin satın alınması, sosyal faaliyetler veya tasarruf amaçlı olarak kullanabilmektedirler. Üretilen ürünlerin başında salça yer almaktadır. Salçanın toplam aile içindeki payı %87'dir. Bunu %86 ile tarhana, %71 ile unlu mamuller (yufka, erişte vb.) ve %69 ile ekmek izlemektedir. Yöre köylerinde bitkisel üretimin yanında hayvansal üretimde ek olarak yapılmaktadır. Sadece hayvancılık faaliyeti ile uğraşan aile yoktur. Hayvansal ürünlerin üretimi daha çok aile içinde süt, yoğurt vb ihtiyaçların karşılanması için yapılmaktadır. Ailelerin %50'si bitkisel üretim yanında hayvansal ürün üretimi gerçekleştirmektedir. Genellikle 2-5 büyükbaş hayvan beslenmektedir.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma alanında, orman köyü statüsünde değerlendirilen köylerdeki ekonomik ve sosyal yapı büyük ölçüde, bu yerleşimlerin mevcut konumlarından kaynaklanan farklılıklar taşımaktadır. Orman köylerinin eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Göçe bağlı olarak değişen hane halkı büyüklüğü yörede de kendini göstermektedir. Hane halkı ortalaması göçe bağlı olarak genç kesimin özellikle Bursa iline çalışma ve eğitim amaçlı göç etmesi, yaş ortalamasının yükselmesine neden olmuştur. Yaşa bağlı olarak kırsal kesimde tipik olarak görülen eğitim seviyesinin ve okuma-yazma oranının düşüklüğü önemli bir göstergedir. Çalışma hayatı konusunda kadının etkinliğinin erkeklere oranla daha fazla olduğu gözlenmiştir. Kadının işgücüne olan katkısı orman köylerinde kendini daha fazla göstermektedir. Fakat bu yapı, kadınları yıpratmakta, yaşam sürelerinin azalmasına neden olmaktadır. Özellikle yüksek katma değere sahip olan, kiraz ve çilek yetiştiriciliğinde kadın rolü diğer işlere göre daha fazladır.
Yörede ormanlık alanların fazla olması tarımsal üretim alanında kısıtlılığı beraberinde getirirken, elde edilen ürün ve gelirin düşük kalmasına neden olmaktadır. Gelirin az olması ister istemez aileleri, ormancılık faaliyetlerine yönlendirmiştir.
Son yıllarda ormanlık alanlara bağlı olarak doğal olarak yetişen mantar(doğada kendiliğinden yetişen mantarlar; melki, dedebörük.), kekik, defne, çam fıstığı, ıhlamur, adaçayı gibi katma değeri yüksek olan ürünlerin yörede yetiştirilmesi, düşük gelir elde eden ailelerin daha fazla gelir elde etmesini sağlamaktadır. Anı zamanda, Bursa il merkezine olan uzaklığı ve sanayileşme yönünde herhangi bir atılımın olmaması doğal yapının bozulmadan kalmasını sağlamıştır. Bu sonuç, zaten organik yetiştiricilik yapılan alanlarla ilgili tereddüttü ortadan kaldırmakta bölgeyi potansiyel alan olarak öne çıkarmaktadır. Halen, Organik Yaş Sebze ve Meyve Üreticileri Birliği adı altında organik kiraz ve çilek üretiminin yapılması orman köylüsünün refah düzeyini artırmaktadır. Yakın gelecekte, organik

ürünlere olan artması ve buna bağlı olarak yapılacak yayım faaliyetleriyle, organik yetiştiricilik yaygınlaşacak ve üretici geliri zaman içinde artacaktır.

Kaynaklar

G., Akpınar, F., Yalçın, 2001. ‘’Kahramanmaraş İli Merkez İlçesi Dağ Ve Orman Köyleri Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi’’. Fen ve Mühendislik Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, s:118-128., Kahramanmaraş.

A., Arslan, 2003. ‘’ Bir Köy Sosyolojisi Çalışması: Kavaközü Köyü’nün Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Sorunları’’. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 4 Sayı: 1 s: 1-26, Tokat.

Bakar, Z., Şen, L., Üstündağ, N., Sürkal Uzmanları, SÜRKAL Uzmanları, 2002.Karacadağ Köyleri Sosyal Yapı, Tarım Ve Doğal Kaynaklar Raporu. Sürdürülebilir Kırsal Ve Kentsel Kalkınma Derneği, Ankara.

M., Bilir, 2004. ‘’Kentleşme Sürecinde Yetişkinlerin Eğitim Gereksinimi’’. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt: 37, sayı: 1,. s:98– 121, Ankara.

Demirkaya, Y., 2010. ‘’Çekmeköy’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Kentsel Yaşam Kalitesi’’. T.C. Çekmeköy Belediye Başkanlığı, İstanbul.

Gürbüz, B., Yavuz, O., 2002. ‘’Bursa Keles İlçesi Orman Ve Çevresi Köylerin Sosyo Ekonomik Yapısı Ve Yeni Tarımsal Üretim Faaliyetleri Önerileri’’. S:129-137. Kastamonu.

Gürel,C., Akay, M., 2008. ‘’Sinop İli Merkez İlçe Tarım İsletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Arazi ve Gelir Dağılımı’’. GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, 25 (1), s:7-14, Tokat.

Güven, S. 1996. ‘’Toplumbilimlerinde Araştırma Yöntemleri’’. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Karahan, H., 2006. ‘’Bursa İli Harmancık İlçesinin Sosyo_ekonomik Durumu ve İlçeden Göç Sorununun İrdelenmesi’’. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Bursa.

Keles ve Orhaneli Orman İşletme Müdürlüğü, 2014. ‘’Keles ve Orhaneli Orman İşletme Müdürlüğü Raporları’’. 2014.

Konak, K., Armağan, G., Çivi, Z. 1996. ‘’ Aydın Koçarlı İlçesi Orman Ve Çevresi Köylerin Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Yeni Tarımsal Üretim Faaliyetleri Önerileri’’. Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi 4-6 Eylül Cilt: 1 S: 167-171, Adana.

D., Toksoy, H., Ayaz, G., Şen, 2008. ‘’ Artvin İli Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri’’. Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi, 9 (1-2): 1-11, Artvin.

N., Yıldırım, 2006. ‘’ Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Potansiyeli’’. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 16, Sayı: 2 s: 315-340, Elazığ.

Alptekin, K., 2014. ‘‘Türkiye’de Kadın Statüsü’’. http.sosyalhizmetuzmanı.org/kadinstatu.htm (Erişim:27.Ağustos.2014)

BEBKA, ‘’Tr41 Bursa Eskişehir Bilecik Bölge Planı 2010-2013’’. http://www.bebka.org.tr/site-sayfa-19-bursa_eskisehir_bilecik_bolge_plani_2010_2013.html (Erişim: 23.07.2014).

Bursa Orman Bölge Müdürlüğü, 2012. ‘’Orman ve Köy İlişkileri Şube Müdürlüğü 2012 Yılı Brifing Raporu’’.

http://web.ogm.gov.tr/birimler/bolgemudurlukleri/bursa/Dokumanlar/sunular/Ork%C3%B6y%20Brifing%202011.pdf (Erişim: 14.Ağustos.2014).

Bursa Valiliği Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011 ‘‘Bursa İl Çevre Durum Raporu’’. http://www.csb.gov.tr/turkce/dosya/ced/icdr2011/bursa_icdr2011.pdf (Erişim: 27.05.2014).

TÜİK, 2012. ‘’Seçilmiş Göstegelerle Bursa’’. http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/BURSA.pdf (Erişim: 18.Ağustos.2014).

Tarım Hukuku

Türkiye'de İzlenen Arazi Toplulaştırması Politikalarının Sürdürülebilir Aile Çiftçiliği Modeline Etkileri

R. Figen CEYLAN[1] Cengiz SAYIN[2] Meral ÖZALP[3]

[1]Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, ceylan.figen@gmail.com

[2]Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, csayin@akdeniz.edu.tr

[3]Akdeniz Üniversitesi Kumluca MYO, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Kumluca MYO, Antalya, meralozalp@akdeniz.edu.tr

Özet

Türkiye'de 1980 yılından bu yana tarımsal nüfusun azaltılmasına yönelik uygulanan politikalar kırdan kente göçü artırırken, tarım nüfusunun yaşlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu sürecin olası sonuçlarından bir diğeri ise tarımsal faaliyetler içerisinde aile çiftçiliği oranının giderek azalmasıdır. Bu durum, çiftçi ailelerin gıda güvenliğinin sağlanmasında ve açlıkla mücadeledeki önemini belirginleştirmiş ve sürdürülebilir tarım için aile çiftçiliğinin desteklenmesi gereğini ön plana çıkarmıştır. Ancak, kırsal kalkınmaya önemli katkıları olan aile çiftlikleri geçmişten günümüze izlenen yetersiz toprak rejimi etkisiyle küçülmekte veya parçalanmaktadır. Arazi toplulaştırma çalışmaları ile bu sorunların giderilmesi ve çiftçi ailesinin refah düzeyini yükseltecek tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır. Arazi toplulaştırma aynı şahsa veya çiftçi ailesine ait dağınık, parçalı arazilerin birleştirilerek düzgün şekilli, yola ve sulama kanalına cephesi olan ve mümkün olabildiğince tek parçalı arazilerin oluşturulması işlemidir. Son yıllarda artan toplulaştırma çalışmalarının aile çiftçiliğinin açısından sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de arazi toplulaştırmasına yönelik uygulamaların sürdürülebilir aile çiftçiliğine etkileri önceki çalışmalara referansla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliği, arazi toplulaştırması, Türkiye

1. Giriş

Kırsal kalkınmaya önemli katkıları olan aile çiftlikleri geçmişten günümüze izlenen yetersiz toprak rejiminin etkisiyle küçülmekte veya parçalanmaktadır. Arazi toplulaştırma çalışmaları ile bu sorunların giderilmesi ve çiftçi ailesinin refah düzeyini yükseltecek tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır. Arazi toplulaştırması ile zaman, işçilik ve yakıttan tasarruf sağlanması, üretim giderlerinin düşürülmesi, tarımsal verimliliğin ve gelirlerin artması gibi ekonomik etkiler yanında sosyal ve çevresel etkiler de beklenmektedir. Toplulaştırma çalışmalarının beklenen etkileri sağlayıp sağlayamadığı sorusu, aile çiftçiliğinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de arazi toplulaştırmasına yönelik uygulamaların sürdürülebilir aile çiftçiliğine etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de bölgesel düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar derlenerek, arazi toplulaştırması uygulamalarının beklenen etkileri sağlayıp sağlamadığı ele alınan çalışmaların bulgularından yola çıkılarak incelenmiştir. Türkiye'de en yaygın tarım işletmesi modelinin aile çiftçiliği modeli olmasından yola çıkılarak, çalışmalarda ele alınan çiftçi kavramı aile çiftçiliği modeli tanımı kapsamında kabul edilmiştir. Gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önemli bir yere sahip olan aile çiftçilerinin refah düzeyinin arttırılmasında önemli bir politika aracı olan arazi toplulaştırmasının, uygulamada çiftçiler arasında nasıl bir algı yarattığı ve beklenen ekonomik etkileri sağlayıp sağlamadığı soruları değerlendirilmiştir.

2. Arazi Toplulaştırması

2.1. Arazi Toplulaştırması Tanımı

Türkiye'de tarım topraklarının miras yolu ile kamulaştırma ve üretim ilişkileri sebebi ile parçalanması ve küçülmesi ya da parçalı olarak büyümesi tarım işletmeciliği açısından olumsuz koşullar ortaya çıkmaktadır. (Gün ve Eraktan, 2005) 2001 yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre; tarım işletmelerinin % 19,48'i 1,% 20,98'i 2, % 16,06'sı 3, % 20,36'sı 4 - 5, % 16,03'ü 6 - 9, % 5,66'sı 10 - 15 ve % 1,43'ü 16 ve üzeri arazi parçasına sahiptir. İşletme başına düşen parsel sayısı 4,08 adet ve ortalama parsel büyüklüğü ise 14,96 dekardır. Tarım arazilerinin çeşitli nedenlerle küçülmesi ve parçalara bölünmesi sonucunda verimlilik ve karlılık düşerken, işletme büyüklüklerinin istenen değerlerin altına düşmesi, tarımın ekonomik olarak yapılmasını imkânsız hale getirmektedir (Ekinci, 2010). Toprakların etkin ulaşım ve sulama ağlarından yoksun oluşu sorunu daha büyük boyutlara taşımaktadır (Boyraz ve Üstündağ, 2008). Bunu önlemek için öncelikle tarım arazilerinin daha fazla parçalanma ve bozulmasını önleyici yasal ve hukuksal düzenlemelerin yapılması; daha sonra ise

bugüne kadar oluşmuş küçülmelerin, parçalanmaların ve düzensizliklerin (şekil bozuklukları gibi) iyileştirilmesi gerekmektedir. "Arazi toplulaştırması" çalışmaları bu iyileştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir (Ekinci, 2010).
2009/15154 sayılı Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına ilişkin tüzükte arazi toplulaştırması "Arazilerin doğal ve yapay etkilerle bozulmasını ve parçalanmasını önlemek, parçalanmış arazilerde ise doğal özellikleri, kullanım bütünlüğü ve mülkiyet hakları gözetilerek birden fazla arazi parçasının birleştirilip ekonomik, ekolojik ve toplumsal yönden daha işlevsel yeni parsellerin oluşturulmasını ve bu parsellerin arazi özellikleri ve alanı değerlendirilerek kullanım şekillerinin belirlenmesini ve arazi geliştirme hizmetlerinin sağlanması" şeklinde tanımlanmaktadır (Anonim, 2009).
Bir başka tanıma göre ise "aynı şahsa veya çiftçi ailesine ait, ekonomik üretime imkân vermeyecek biçimde parçalanmış, dağılmış, şekilleri bozulmuş dağınık, küçük arazi parçalarının ve hisselerinin bir araya getirilerek, muntazam şekiller halinde birleştirilmesi, bütünleştirilmesi ve işletmelerin yeniden düzenlenmesi işlemi" olarak tarif edilebilir (Yoğunlu, 2013). Dar anlamda parçalanmış mülklerin hiçbir altyapı çalışmasına yer verilmeden birleştirilmesi olarak tanımlanabilen arazi toplulaştırması geniş anlamda tanımlandığında, sulama, drenaj, ulaşım, toprak-su koruma önlemleri ve kırsal yerleşimin gerektirdiği çeşitli hizmetleri de kapsamaktadır (Küsek, 2008). Böylece arazi toplulaştırması etkin ve etkili bir arazi yönetim aracı olarak sadece arazi parçalanması sorunlarına çözüm getirmemekte, aynı zamanda kırsal kalkınma içinde bir araç olmaktadır (Yoğunlu, 2013).

2.2. Arazi Toplulaştırmasının Beklenen Etkileri

Arazi toplulaştırması uygulamalarının ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Beklenen ekonomik etkilerden ilki işletmelerin parsel sayılarının azaltılarak parsel büyüklüklerinin en uygun büyüklüğe getirilmesidir. İşletme merkezi ile parseller arasındaki uzaklıkların azalması ile zaman, işçilik ve yakıttan tasarruf sağlanması, tarla yüzeyinde net işleme alanının artması, üretim giderlerinin azalması, toplulaştırma sonrasında tüm parsellerin yol ve sulama ağlarından yararlanmaları ile birlikte tarımsal verimliliğin artması beklenen diğer ekonomik etkilerdir. Arazi toplulaştırması ile beraber arazi tesviyesi, tarla içi drenajı, tarla içi yol ve tahliyesi ile toprak ıslahı çalışmaları gibi tarla içi geliştirme hizmetleri de yapıldığından üretim artırılması ile çiftçinin gelirinin artması beklenmektedir. Arazi toplulaştırması çalışmaları ile beklenen sosyal etkiler ise; çiftçiler arasında, dağınık arazilerin bir araya getirilmesine bağlı olarak, sınır anlaşmazlıklarının ortadan kaldırılması ile huzur ve güvenin sağlanması, parsellerde ortaklıktan doğan huzursuzlukların giderilmesi, yerleşim alanlarının düzenlenmesi ve kırsalda yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Arazi toplulaştırması aynı zamanda doğayı ve doğal kaynakları koruma önlemlerini de içermektedir (Çağdaş, 2010).
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada arazi toplulaştırmasının çiftçiye sağladığı kazanımlar ölçülmüştür. Buna göre köy merkezi ve parseller arasındaki ulaşımda azalma meydana gelmesi ile ve parsel içi makine iş verimindeki artışlardan kaynaklı yakıttan kazanım hektara 25 litre/yıl olurken, sınır kayıplarının azalması sonucu arazi net kullanım alanlarında % 5-6 civarında artış olmaktadır. Aynı çalışma tarımsal altyapı yatırım bedelinde % 35 tasarruf sağlandığını ve toplulaştırma ile sulama oranının en az % 30-35 arttığını belirtmektedir (Küsek, 2008).

3. Türkiye'de İzlenen Arazi Toplulaştırma Politikaları

3.1. Arazi Toplulaştırma Politikalarının Kanuni Dayanakları

Türkiye'de 1973 yılından beri arazi düzenleme çalışmaları farklı mevzuat ve kurumlar tarafından yapılmaktadır. Bu da beraberinde uygulama problemlerini gündeme getirmektedir. (Ülger ve Çay, 2012) Türkiye'de arazi toplulaştırmasının yasal dayanaklarını 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunları oluşturmaktadır. Arazi toplulaştırmaları usul ve esasları ise günümüzde 24 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan "Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına İlişkin Tüzük" ile düzenlenmektedir. 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu kapsamında arazi toplulaştırma çalışmaları Tarım Bakanlığı ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi

Kullanım Kanunları kapsamında ise uygulayıcı kuruluşlar; Tarım Bakanlığı, İl Özel İdareleri, Belediye ve köyler, tarımsal amaçlı faaliyette bulunan kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler ve diğer kamu kuruluşları olarak tanımlanmıştır (Çağdaş, 2010).

3.1.1. 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu kapsamında Arazi Toplulaştırması

3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu' nun 01 Aralık 1984 tarihinde kabulünün ardından (Sayı: 18592), 3 Mayıs 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3155 sayılı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a istinaden de Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) kurulmuştur. Günümüzde TRGM, 3083 Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulama alanı ilan edilen yerlerde, 3083 sayılı Kanun' un amaç başlığı altındaki 1. maddede belirtilen hükümler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Tarım Reformu uygulamalarında toplulaştırma çalışmaları 22 Kasım 1984 tarihinde kabul edilen Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu'nun 6. maddesi ve bu kanuna göre çıkarılan Yönetmeliğin 20 ve 29. madde hükümlerine göre yürütülmektedir (Ekinci, 2010). 3083 sayılı kanun ile sadece tarım reformu alanlarıyla ilgili olmak üzere arazi parçalanmasını engelleyici önlemler alınmıştır. Yasa ile dağıtılan toprakların bölünemeyeceği ve miras hükümleri dışında başkalarına devredilemeyeceği, ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebileceği kuralları getirilmiştir (Çağdaş, 2010).

Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanununun amaçları arasında sulama alanları ile Bakanlar Kurulunca gerekli görülen alanlarda,

- *"Yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin zirai aile işletmeleri kurabilmeleri için Devletin mülkiyetinde bulunan topraklarla topraklandırılmalarını, desteklenmelerini, eğitilmelerini"*
- *"Ekonomik üretime imkân vermeyecek şekilde parçalanan tarım topraklarının gerektiğinde ve imkânlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle de toplulaştırılmasını, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile iş gücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemeyi sağlamaktır" maddeleri yer almaktadır (Anonim, 1984).*

3.1.2. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu kapsamında Arazi Toplulaştırması

2005 yılında yasalaşan Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanununun (RG Tarih: 19/07/2005, Sayı: 25880) sekizinci maddesi, tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabildiği en küçük alana sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğünün Tarım Bakanlığı' nca belirleneceğine hükmetmektedir. Kanuna göre, belirlenen parsel büyüklüğü;

- Mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 ha,
- Dikili tarım arazilerinde 0,5 ha,
- Örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 ha ve
- Marjinal tarım arazilerinde 2 ha' dan küçük olamaz.

Tarım arazileri bu büyüklüklerin altında ifraz edilemez, bölünemez veya küçük parsellere ayrılamaz (Çağdaş, 2010; Anonim, 2005).

3.1.3. 2009/15154 sayılı Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına ilişkin Tüzük

Tüzüğün amacı, "toprağın korunmasını esas alan bir yaklaşımla tarım arazilerinin hangi zorunlu durumlarda amaç dışı kullanılacağına, tarımsal üretim gücü yüksek büyük ovaların belirlenerek korunmasına ve arazi toplulaştırması ve dağıtımı yapılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir." Tüzüğün ikinci bölümü arazi toplulaştırmasına üçüncü bölümü ise arazi toplulaştırması uygulamasına ayrılmıştır.

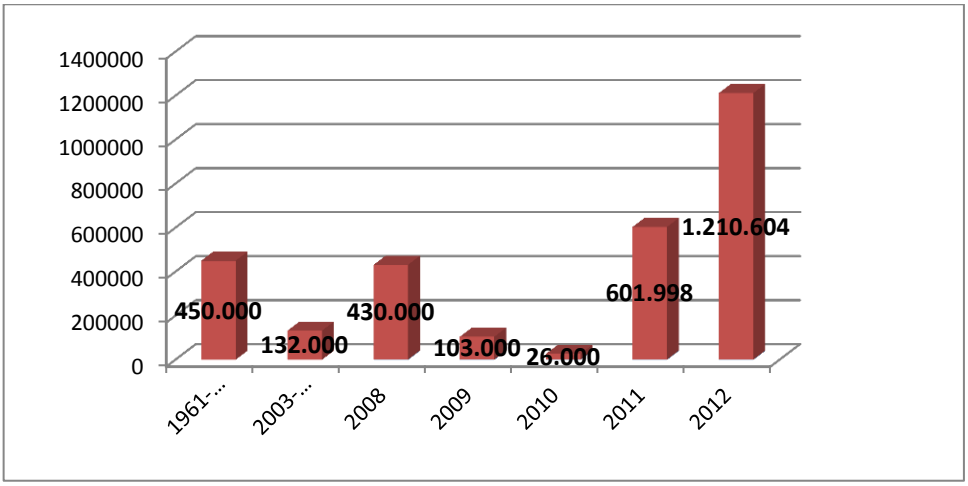
Tüzüğün ilgili maddeleri arazi toplulaştırmasının isteğe bağlı, zorunlu ve özel arazi toplulaştırması şeklinde yaptırılabileceğini ortaya koymaktadır. İsteğe bağlı arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak

düzenlemesi, arazinin yarısından çoğuna malik bulunan ve sayıca maliklerin yarısından fazlasını oluşturanların iznini gerektirmektedir. İsteğe bağlı uygulama Tarım Bakanlığı' nca yapılır ya da yaptırılır. Arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak düzenlemesi, Tarım Bakanlığı ya da toprak koruma kurullarının istemi üzerine zorunlu olarak da uygulanabilir. Zorunlu uygulamalar Tarım Bakanlığı' nca yapılır ya da yaptırılır. Arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak düzenlemesi, köy tüzel kişiliği, belediyeler, kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler veya kamu kuruluşlarının istemi ve Tarım Bakanlığının uygun görmesi durumunda yapılabilir. Bu tür uygulamalara özel arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak düzenlemesi denir. Özel uygulamalar, isteğe bağlı ya da zorunlu yapılabilir. Projeleri Tarım Bakanlığı onaylar, yukarıda belirtilen yetkili kuruluşlar uygular. Arazi toplulaştırması yapma yetkisi olan Tarım Bakanlığı, il özel idareleri, belediyeler ve köyler ile tarımsal amaçlı faaliyette bulunan kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler ve diğer kamu kuruluşlarına proje idaresi denmektedir (Çağdaş, 2010; Anonim, 2009).

Tüzüğün dördüncü bölümü arazi dağıtımı, satışı ve kamulaştırmaya yer vermektedir. Bu bölümde aile çiftçiliğinin desteklenmesine yönelik uygulamalara yer verilmiştir. Buna göre ilgili tüzük maddesi (madde 29) tarım arazisi bulunmayan veya yetersiz olan proje alanındaki çiftçi ailelerine yeter gelirli tarımsal işletme kurabilmeleri adına toplulaştırma kapsamında tahsis edilen arazilerin bakanlıkça bedeli karşılığında dağıtılabileceğini öngörmektedir. Aynı madde ile yeter büyüklükte olmayan tarımsal arazi parsellerinin gerektiğinde toplulaştırma kapsamında kamulaştırılabileceği ve toplulaştırma uygulamalarında yeter büyüklükte yeni parseller oluşturularak, yeter büyüklükte tarım arazisi olmayan yöre çiftçi ailelerine öncelikli olmak üzere rayiç bedel üzerinden doğrudan satışı öngörülmektedir (Anonim, 2009).

3.2. Türkiye'de Arazi Toplulaştırması Çalışmaları

Türkiye'de ilk arazi toplulaştırma çalışması Konya İli Çumra İlçesi'ne bağlı Kargın Köyü'nde 1961 yılında dar anlamda yapılmış olup sadece parsellerin gruplandırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki şekilde 1961 yılından 2012 yılan kadar toplulaştırması tamamlanan arazi (ha) gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Toplulaştırması Tamamlanan Arazi Miktarı (Anonim, 2014)

1961 yılından 2002 yılına kadar 41 yıl boyunca 450 bin hektar alanda çalışmalar yürütülmüştür. Arazi toplulaştırması 2009 yılından sonra GAP projesi ile büyük bir ivme kazanarak 59 ilde 5 milyon ha alanı kapsayan bir proje durumuna gelmiştir. Sadece 2012 yılında1.210.604 ha alanda arazi toplulaştırması yapılmış ve yaklaşık 5 milyon ha alanda uygulamaların tamamlanması planlanmaktadır. Türkiye'deki arazi toplulaştırma projelerinin durumu incelendiğinde GAP bölgesinin toplam arazi toplulaştırma alanı içindeki payının yaklaşık % 44 olduğu görülmektedir. Arazi toplulaştırma çalışmaları muhtelif illerde ve KOP, DAP, DOKAP bölgelerinde devam etmektedir (Anonim, 2014).

4. Arazi Toplulaştırma Politikalarının Sürdürülebilir Aile Çiftçiliği Modeli Üzerine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme

Gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım üretimi açısından önemli bir yere sahip aile çiftçilerinin refah düzeyinin arttırılmasında önemli bir politika aracı olan arazi toplulaştırmasının uygulamada çiftçiler üzerindeki etkileri önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak, tarım işletmelerinin arazi toplulaştırması öncesi ve sonrasında arazi büyüklüğü, işletme başına düşen parsel sayısı, net işleme alanı, tarımsal gelir, maliyet, işletme arazisinin tasarruf şekli, tarımsal verim ve pazara dönüklük oranlarında meydana gelen değişimler derlenen çalışmalardan elde edilen veriler üzerinden değerlendirilmiştir.

4.1. Aile Çiftçiliği Modeli

"Aile çiftçiliği modeli" tüm dünyada tarımsal üretim faaliyetinde en yaygın yapıyı oluşturmaktadır. FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından yapılan tanıma göre aile çiftliği "bir hane halkı tarafından yönetilen ve işletilen, aynı zamanda işgücünün büyük bölümünün aynı hane halkı tarafından sağlandığı tarımsal birimi" ifade etmektedir. Aile çiftçiliğinin uzun dönemde sürdürülebilirliği pek çok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin başında ürün ve girdi fiyatları, etkinlik ve verimlilik seviyeleri, kaynaklara ulaşım olanakları gelmektedir. Avrupa Komisyonu raporunda aile çiftçiliğinin yerel politikalarla desteklenmesinde ele alınan destekleme politikalarından bir tanesi de çiftliklerin parçalanmasını azaltmak üzere arazi parsellerinin yeniden düzenlenmesini öngören arazi toplulaştırmasıdır (Anonim, 2014).

4.2. Toplulaştırma Çalışmaları ve Aile Çiftçiliğine Etkileri

Türkiye'de arazi toplulaştırma uygulamaları sonrasında çiftçilerin arazi toplulaştırmasına ilişkin algılarının ölçüldüğü, arazi toplulaştırması öncesi ve sonrası durumlarının tespit edildiği çok sayıda saha araştırması yapılmıştır. Ekinci çalışmasında bölgesel düzeyde gerçekleştirilen bu çalışmaların bulgularına da yer vermiştir (2010). Bu bölümde bu araştırmalardan yola çıkılarak arazi toplulaştırması çalışmalarının çiftçiler açısından beklenen etkileri sağlayıp sağlamadığı incelenmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen araştırmaların hepsine çalışmamız kapsamında ulaşılamadığı için Ekinci (2010) tarafından bu araştırmalardan derlenen bulgular inceleme kapsamına alınmıştır.

Arazi toplulaştırması sonrası akla gelen ilk sorulardan biri işletme başına düşen arazinin büyüklüğünün ne yönde değiştiğidir. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde toplulaştırma sonrasında arazi büyüklüğünün azaldığı, ancak işletme başına toplam sulu arazinin arttığı, işletme başına düşen parsel sayıları (bölgesel olarak % 20 ile % 80 oranları arasında) azalırken, ortalama parsel büyüklüğünün de arttığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte net işleme alanının da artması yapılan araştırmalarda ortak bulgulardan birisidir. Altıntaş ve Akçay tarafından Tokat-Erbaa'da yapılan araştırmada arazilerin işletme merkezine olan uzaklıklarının da azaldığı saptanmıştır (2009).

Bölgesel olarak artış oranları değişmekle birlikte çalışmalardan elde edilen ortak bulgulardan birisi de tarımsal gelirin arttığıdır. İşletmelerin gayrisafi hâsılalarında, net gelirlerinde ve karlılığında kayda değer artışlar tespit edilmiştir. Arazinin işletme merkezine yaklaşması, parsel sayısının azalmasına bağlı olarak maliyet azalışlarının gerçekleştiği, verimlilik artışlarının meydana geldiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda insan işgücü ve makine işgücü ile gübre ve yakıt miktarı gibi tarımsal girdi kullanımlarında işletmelerin büyük bir çoğunluğunda azalmanın olduğu tespit edilmiştir.

Bölgesel araştırmalar ele alındığında arazi toplulaştırma uygulamalarının beklenen ekonomik etkileri sağladığı görülmektedir. Ancak bununla birlikte yapılan çalışmalar arazi toplulaştırmasına ilişkin bir takım sorunların varlığına da dikkat çekmektedirler. Tokat Erbaa'da yapılan çalışmada, toplulaştırma sonrası ortaya çıkan en belirgin sorunun tesviyenin düzgün yapılamaması dolayısı ile sulamada problemler çıkması olduğu belirtilmiştir (Altıntaş ve Akçay, 2009). Drenaj kanallarının dolmuş olması ve toplulaştırma sonrası bakım görmeyen kanal, köprü ve yollarda yıpranmaların olduğu aynı çalışmada tespit edilmiştir. Ancak Bafra Ovası' nda gerçekleştirilen araştırmada arazilerin tesviye edilmesi sonucu tarımsal işlemlerin kolaylaşması, sulama ve drenaj tesislerinin yapılması arazi toplulaştırması konusunda olumsuz görüşe sahip çiftçilerin görüşlerinin olumluya dönmesinde etkili olmuştur (Ekinci, 2010). Bu çalışmada arazi toplulaştırması öncesi olumlu olan çiftçi görüşlerinin

toplulaştırma sonrasında olumsuza dönmesinde çiftçilerin yıllardır işledikleri araziden ayrılmaları, uygulamada gördükleri bir takım aksaklık ve söz verilenlerin yapılmayışı olduğu ifade edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Aile çiftçilerinin refah düzeyinin arttırılmasında önemli bir politika aracı olan arazi toplulaştırmasının beklenen etkileri yaratıp yaratmadığı sorusu çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır. Bu eksende Türkiye'de arazi toplulaştırma çalışmalarının beklenen ekonomik etkileri sağladığı bölgesel olarak derlenen çalışmaların bulgularından yola çıkılarak ortaya konmaktadır. Buna göre toplulaştırma sonrasında arazi büyüklüğünün azaldığı, işletme başına toplam sulu arazinin arttığı, işletme başına düşen parsel sayıları (bölgesel olarak % 20 ile % 80 oranları arasında) azalırken, ortalama parsel büyüklüğünün ve net işleme alanının arttığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda tarımsal gelirin ve verimliliğin arttığı, girdi kullanımlarının ve maliyetin azaldığı belirtilmektedir.

Ancak arazi toplulaştırması uygulaması esnasında ve sonrasında bir takım sorunların ortaya çıkması arazi toplulaştırması projelerinin proje sonrası denetim mekanizmalarının iyi işlemediğini göstermektedir. Arazi toplulaştırma projelerinin aile çiftçiliği açısından ekonomik etkilerinin sürdürülebilir olması projeye konu yerleşkelerde toplulaştırma sonrası destek faaliyetlerinin daha etkin planlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, özellikle 2000'li yılların başından beri hız kazanan arazi toplulaştırması çalışmalarının küçük aile çiftçiliği üzerine sürdürülebilir etkilerini inceleyecek mikro ve makro ölçekli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu da anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Altıntaş, G., Akçay, Y. 2009. "Arazi Toplulaştırma Uygulamalarında Üreticilerin Toplulaştırmaya Bakış Açılarını Etkileyen Faktörler (Tokat- Erbaa Örneği)". Tarım Ekonomisi Dergisi, 15(1) : 35-43.

Anonim, 1984. "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu", Kanun No: 3083, Tertip: 5 Cilt: 24, Sayfa: 80, Resmi Gazete No: 18592, Ankara.

Anonim, 2005. "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu", Kanun No: 5403, Tertip: 5 Cilt: 44, Resmi Gazete No: 25880, Ankara.

Anonim, 2009. "Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına İlişkin Tüzük", Karar Sayısı 2009/15154, Resmi Gazete No: 27298, Ankara.

Anonim, 2014. "CAP 2014-2020 Tools to Enhance Family Farming: Opportunities and limits",Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, Agriculture, European Parliament. http://www.europarl.europa.eu/studies (Erişim: 10.08.14)

Anonim, 2014. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TRGM.pdf (Erişim: 10.09.14)

Boyraz, Z., Üstündağ, Ö. 2008. "Kırsal Alanlarda Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Önemi", e-journal of New World Sciences Academy, Volume: 3, Number: 3, Article number: C0076

Çağdaş, V. 2010. Kırsal Toprak Düzenlemesi. Ders Notları, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul

Ekinci, K. 2010. Arazi Toplulaştırması Konusunda Çiftçi Davranışlarının Belirlenmesi (Bafra Ovası Örneği), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Gün S, Eraktan S. "Tarımsal Mülkiyet Rejimi ve Vergilendirme", Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 2005, 2.Cilt, s.1197-1207.

Küsek, G. "Arazi Toplulaştırma". Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, II. Kadastro Kongresi, 2008, Ankara

Ülger, N. E., Çay, T. "An Assessment About Land Consolidation in Turkey". FIG Working Week 2012, Knowing to Manage the Territory, Protect the Environment, Evaluate the Cultural Heritage,6-10 May 2012, Rome, Italy http://www.fig.net/pub/fig2012/papers/ts02e/TS02E_ulger_cay_5677.pdf (Erişim: 15.08.14)

Yoğunlu, A. 2013. "Arazi Toplulaştırma Faaliyetleri, TRB1 Bölgesi (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) http://www.fka.org.tr/ContentDownload/toplula%C5%9Ft%C4%B1rma.pdf (Erişim: 10.08.14)

Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunundaki Değişikliğin Tarım İşletmelerine Olası Etkileri

Neslihan KÖSE
Dr., TMO, neslihan.kose@hotmail.com

Özet
Bu çalışmada, Türkiye'de özellikle miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanmasının önlenmesi amacıyla "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun"un tarım işletmelerine muhtemel etkileri incelenmiştir.
Binlerce yıl insanoğlunun en önemli uğraş alanı olan tarım sektörü halen bu özelliğini korumaya devam etmektedir. Ancak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de giderek artan nüfus, buna karşılık yeterli istihdam yaratılamaması ve kırsal alanda tarıma elverişli alanların artık daha fazla genişletilemeyeceği günümüzde, bir çiftçi ailesinin tüm ihtiyaçlarının karşılanabileceği ve çiftçinin faaliyette bulunduğu işletmesinin teknik gelişmelere uygun bir çalışma ortamını sağlayabilecek büyüklükte olması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, yeter gelirin elde edilebildiği işletme büyüklüğünün söz konusu Kanunla; iller ve ilçeler bazında sulu/kuru, dikili ve örtü altı arazisi olarak tespit edilmesi, Türkiye ekonomisinde halen büyük önemi olan tarım sektörü için büyük bir gelişme olmuştur.
Anahtar Kelimeler: 5403 Sayılı Kanun, Tarım İşletmesi, Yeter Gelir

1. Giriş

Genel bir söyleyişle tarımsal faaliyet tüm dünyada sadece ekonomik bir uğraş olmayıp, sosyal bir olgu ve yaşam biçimidir. Ve genellikle aile işletmeleri şeklinde yürütülmektedir. Nitekim dünyada mevcut 570 milyon tarım işletmesinin % 88'ini aile işletmeleri oluşturmaktadır (FAO, 2014). Bilhassa az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal faaliyet genel olarak küçük aile işletmelerinde gerçekleştirilmektedir. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde işletmeler daha büyük ve pazara yönelik olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Örneğin; söz konusu işletmeler AB ülkelerinde 12 milyon olup, bu işletmelerin ortalama arazi genişliği 14 hektardır (EU, 2014). Ülkemizde ise mevcut tarım işletmelerinin ortalama arazi genişliği 5,9 hektardır ve bu işletmelerin % 99,77'si tek hane halkından oluşmakta, geri kalanların % 0,22'si birden fazla aile olarak birlikte yaşamaktadır. Şirket ve kooperatif olarak faaliyet gösterenler ise sadece % 0,01 kadardır. Böylece ülkemiz tarım işletmelerinde yaklaşık olarak % 21 oranında istihdam gerçekleşmekte, diğer bir deyişle 5 milyonun üzerinde kişi tarımda çalışma olanağı bulmaktadır (TÜİK, 2014).Ancak tarımsal işletmelerde elde edilen gelirin düşük olarak gerçekleşmesi ve yaşam koşullarının zorluğu, çiftçileri mesleğinden uzaklaştırmakta ve şehre göçe neden olmaktadır. Tarım işletmelerinin giderek küçülmesinde, diğer sektörlerde istihdam olanağının tarım sektöründeki fazla işgücüne yeterli olmaması ve böylece miras yoluyla işletmelerin parçalanması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu parçalanmayı önlemek ve işletmelerin ekonomik büyüklüğün altına düşmemesi amacıyla, "*Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanun"*unda değişiklik yapılarak 15 Mayıs 2014 tarih ve 29001 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Söz konusu değişiklik çerçevesi dikkate alınarak sunulan çalışmada bulunulan koşullarda; doğal, teknik, ekonomik ve sosyal bakımlardan çiftçi ailelerinin sahip oldukları üretim vasıtalarını (işgücü, toprak ve işletme sermayesi) optimal olarak değerlendiren aile işletmesinde özellikle işgücünün etkin olarak değerlendirilmesi ve yeter gelirli işletme büyüklükleriyle çalışmanın gerçekleştirilmesi bakımlarından adı geçen kanunun tarım işletmelerine olası etkileri irdelenmiştir.

2. Türkiye'de Tarımın Önemi ve Tarımsal İşletmelerin Yapısı

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamında tarım sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Tarım, dünya üzerinde yaşayan 7 milyardan fazla insanın beslenmesini sağlamaktadır. Türkiye'de ise 77 milyonu bulan nüfusu ve her yıl ülkemizi ziyaret eden 30 milyonun üzerindeki turistin gıda ihtiyacını yeterli ve dengeli bir şekilde karşılayabilmektedir.
Türkiye'de halen büyük öneme sahip olan tarımın ülke ekonomisine katkıları küçümsenemeyecek ölçüdedir. Örneğin tarımın, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içerisindeki payı cari fiyatlarla 2013 yılında %7,4'dür. Dünyada GSYH içerisinde tarımın aldığı pay ise yaklaşık olarak % 3'tür (TÜİK, 2014; World Bank, 2014).

Diğer taraftan dünya nüfusunun yaklaşık olarak %47'si kırsal alanda yaşarken (World Bank, 2014), Türkiye'de 77 milyonu bulan nüfusun %8,7'si belde ve köylerde yaşamakta ve bu nüfus genellikle tarım sektöründe çalışmaktadır (Çizelge 2.1). 2013 yılında önceki yıllara göre belde ve köyler nüfusunun birden %8,7'ye düşmesinin ana nedeni, Büyükşehir Belediyelerine ilişkin yasal düzenlemelerdir.

Çizelge 2. 1. Türkiye Nüfusunun Dağılımı

Yıllar	Toplam Nüfus	İl ve İlçe Merkezleri		Belde ve Köyler	
		Toplam	%	Toplam	%
2010	73.722.988	56.222.356	76,3	17.500.632	23,7
2011	74.724.269	57.385.706	76,8	17.338.563	23,2
2012	75.627.384	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7
2013	76.667.864	70.034.413	91,3	6.633.451	8,7

Kaynak: TÜİK, 2014

Binlerce yıl insanoğlunun en önemli uğraş alanı olan tarım, sanayi ve teknoloji devrimlerinin getirdiği yeniliklerle daha az insanın yer aldığı bir sektör haline gelmiştir. Dünyada toplam istihdam içerisinde tarımın payı %30,4 gibi halen önemli bir seviyede olup yaklaşık bir milyar insan tarım sektöründe çalışmaktadır (World Bank, 2014). Türkiye'de ise tarımın istihdam içerisindeki payı %21,2'ye gerilemiştir (Çizelge 2.2)

Çizelge 2. 2. Türkiye İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam (Bin Kişi)	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmetler	
		Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%
2010	21.858	5.084	23,3	4.615	21,1	1.434	6,6	10.725	49,1
2011	23.266	5.412	23,3	4.842	20,8	1.680	7,2	11.332	48,7
2012	23.937	5.301	22,1	4.903	20,5	1.717	7,2	12.016	50,2
2013	24.601	5.204	21,2	5.101	20,7	1.768	7,2	12.528	50,9

Kaynak: TÜİK, 2014

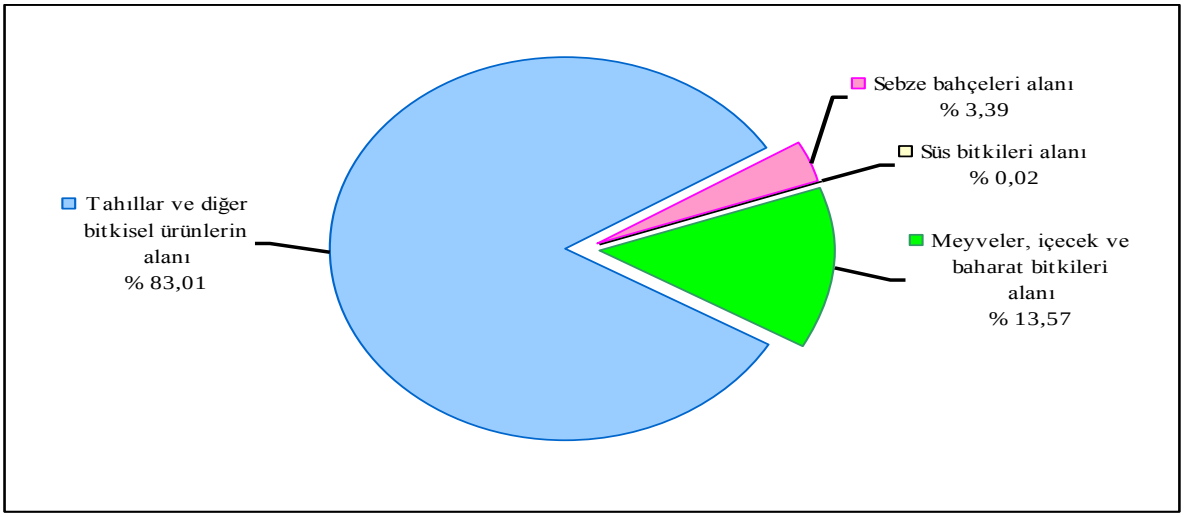
Türkiye sahip olduğu özellikler bakımından tarımsal üretime oldukça elverişlidir. Nitekim çayır ve mera alanlarını da içeren toplam tarım alanı yaklaşık olarak 38 milyon hektar olup, bu alanın 23,8 milyon hektarını işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler kaplamaktadır. Bu alanın %83'ünü de tahıllar ve diğer bitkisel ürünler oluşturmaktadır (Çizelge 2.3 ve Grafik 2.1).

Çizelge 2. 3. Türkiye Tarım Alanının Dağılımı (Bin Hektar)

Yıllar	Toplam Tarım Alanı	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı		Sebze Bahçeleri Alanı	Süs Bitkileri Alanı	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı	Çayır ve Mera Arazisi
		Ekilen Alan	Nadas				
2010	39.012	16.333	4.249	802	-	3.011	14.617
2011	38.231	15.692	4.017	810	4	3.091	14.617
2012	38.399	15.463	4.286	827	5	3.201	14.617
2013	38.428	15.618	4.148	808	5	3.232	14.617

Kaynak: TÜİK, 2014.

Grafik 2. 1. Türkiye'de 2013 Yılı İşlenen Tarım Alanı ve Uzun Ömürlü Bitkilerin Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK, 2014

Tarım işletmeleri tarımsal üretim faaliyetinin gerçekleştirildiği ekonomik birimlerdir. Türkiye'de halihazırda 3,1 milyon tarım işletmesi mevcuttur. Tarım arazilerinin mirasa konu olması sebebiyle, tarım arazileri sürekli parçalanmış, bölünmüş ve bugün ülkemiz tarım işletmelerinin ortalama arazi büyüklüğü 5,9 hektara (ha) kadar düşmüştür. Avrupa Birliği ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinde alınan önlemler sayesinde tarım işletmelerinin arazi büyüklükleri çok daha fazla miktardadır. Örneğin, tarım işletmelerinin ortalama arazi genişliği İngiltere'de 53,8 ha., Fransa'da 52,1 ha., Almanya'da ise 45,7 hektardır. Bugünkü koşulların devam etmesi diğer bir ifade ile herhangi bir önlem alınmaması durumunda 2023 yılında ülkemizdeki tarım işletmelerinin ortalama arazi büyüklüğünün 5 hektara kadar düşmesi beklenmektedir (Anonim, 2014a).

Ülkemizde Tarımsal İşletme Yapı Araştırması 2006 Yılı sonuçlarına göre; mevcut olan tarım işletmelerinin % 62,3'ünde bitkisel ve hayvansal üretim faaliyeti birlikte, %37,2'sinde yalnızca bitkisel üretim faaliyeti ve % 0,5'inde ise yalnızca hayvansal üretim faaliyeti yapılmaktadır (TÜİK, 2014).

Diğer taraftan Türkiye'de tarım işletmelerinin arazi mülkiyet yapısını incelendiğinde ise; işletmelerin %85,1'i mülk arazini işlemekte, %12,7'si mülk ve kira arazisini işlemekte, %1,6'sı yalnızca kira ile arazi işlemekte, % 0,4'ü yalnızca ortakçılıkla arazi işlemekte ve geri kalan %0,2'si de diğer şekilde ve iki ya da daha fazla tasarruf şeklinde arazi işlemektedir (TÜİK, 2014). Ülkemiz tarım işletmelerinde yaygın olarak mülk arazinin işlendiği görülmektedir.

Tarım işletmelerinde verimliliği etkileyen en önemli unsurlardan birisi de işletmelerin parça sayısıdır. Türkiye'de tarım işletmelerinin % 21,6'sı 4-5 parçadan, % 21,3'ü de 6-9 parçadan oluşmaktadır. Bunu %13,3 oranıyla 2 ve 10-15 parçadan oluşanlar takip etmektedir. Geriye kalanların ise %13,2'si 3 parçadan, %10,2'si tek parçadan ve %7,1'i de 16 ve daha fazla parçadan oluşmaktadır (TÜİK, 2014).

Türkiye'de tarım işletmelerinin parçalanmasından ötürü 9 milyon hektarlık tarım alanı çiftçi kayıt sistemine girememiştir. Bu durum çiftçilerin desteklerden yaralanmasına engel olmakta ve üretimde verimliliğin düşmesine yol açmaktadır. Ülkemizde tarım arazilerinin parçalanmasının sebep olduğu ekonomik kayıp ise yılda 17 milyar lira olmaktadır (Anonim, 2014a). Bu durumu önlemek amacıyla 5403 sayılı Kanunda değişiklik yapan 6537 sayılı Kanun çıkarılmıştır.

3. Arazi Kullanımına İlişkin Kanundaki Değişiklikler ve Tarım İşletmelerine Etkileri

3.1. Yasal düzenlemeler

5403 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu" 19.07.2005 tarih ve 25880 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 5403 sayılı Kanunun "Amaç" başlığını taşıyan 1. maddesi; "Bu Kanunun amacı; toprağın doğal veya yapay yollarla kaybını ve niteliklerini yitirmesini

engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, planlı arazi kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemektir." hükmünü içermektedir.
Ancak, Türkiye'de tarım arazilerinin giderek parçalanması, küçülmeye devam etmesi; tarımsal üretimi ve ekonomik verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, Anayasa'nın "Toprak Mülkiyeti" başlığını taşıyan 44. maddesinde devletin, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek amacıyla gerekli tedbirleri alacağı hükme bağlanmıştır. Anayasa'nın yüklediği göreve istinaden, tarım arazilerinin bölünmesini ve küçülmesini, bu şekilde ekonomik verimliliğin azalmasını önleyici çalışmalar yapılmıştır (Anonim, 2014a).
Bu bağlamda, 09.02.2007 tarih 26429 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5578 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile 5403 sayılı Kanunda değişiklikler yapılmış ve 5578 sayılı Kanunla 5403 sayılı Kanunun 8. maddesi değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabildiği en küçük alana sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklükleri belirlenerek, belirlenen küçüklüğe erişmiş tarımsal araziler bölünemez eşya olarak kabul edilmiştir. 8. maddenin 2. fıkrasında, parsel büyüklüğünün, mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 ha., dikili tarım arazilerinde 0,5 ha., örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 ha. ve marjinal tarım arazilerinde 2 hektardan küçük olamayacağı belirtilmiş ve çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan bitkilerin yetiştiği yerler ile seraların bulunduğu alanlarda Bakanlığın uygun görüşüyle daha küçük parseller oluşturulabilmesi hükme bağlanmıştır.
Yine Bakanlığın uygun görüşü ile kamu yatırımları için ihtiyaç duyulan yerler hariç olmak üzere, tarım arazilerinin belirlenen büyüklükteki parsellerden daha küçük parçalara bölünemeyeceği, bu arazilerin ifraz edilemeyeceği, payların üçüncü şahıslara satılamayacağı, devredilemeyeceği ve rehnedilemeyeceği yönünde düzenleme yapılmıştır.
5403 sayılı Kanunda 08.02.2008 tarih 26781 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 31.01.2007 tarih 5578 sayılı Kanunla ve 02.04.2008 tarih 26835 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 23.01.2008 tarih 5728 sayılı Kanunla değişiklikler yapılmışsa da, bu değişiklikler konu ile ilgisi olmadığından incelemeye alınmamıştır.
Son olarak 15.05.2014 tarih 29001 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6537 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile 5403 sayılı Kanunda [ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda (TMK.nda)] 13 maddeden oluşan ve tarım işletmelerini doğrudan etkileyecek köklü değişiklikler yapılmıştır.
Nitekim, 6537 sayılı Kanunun "Genel Gerekçe"sinde, 5403 sayılı Kanunun 8.maddesinde yapılan değişikliklerin arazilerin miras yolu ile parçalanmasını engelleyecek yeterlilikte bulunmadığı, bu sorunun köklü olarak çözülebilmesi için Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile Türk Medeni Kanunun miras hükümlerinde değişiklikler yapılması gerektiği belirtilmektedir. Avrupa ülkelerinin çoğunda tarımsal işletme ve arazilerin mülkiyetinin tek bir mirasçıya devredilmek suretiyle tarımsal arazilerin parçalanmalarının önlendiğinin görüldüğü, Avrupa Birliği üyesi ülkelerle Türkiye arasında bu bakımlardan büyük boşluklar bulunduğu, tarım arazilerinin giderek parçalanmasının genel bir eğilim olarak görüldüğü, ülkemizde de benzer düzenlemelere gereksinim duyulması neticesinde yasal düzenlemeler yapıldığı belirtilmiştir (Anonim, 2014a).
Konuyla ilgili olarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından 26.5.2014 tarih ve 28158 sayılı "Tarım Arazilerinde Devir" Genelgesi yayınlanmıştır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından 27.6.2014 tarih ve 5257 sayılı "5403 Sayılı Kanunun Uygulama Talimatı" yayınlanmıştır. Yine, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 15.8.2014 tarihli "Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Planlanmasına Dair Yönetmelik" taslak olarak hazırlanmış ise de, halen yürürlüğe girmemiştir (Anonim, 2014b).

3.2. Tarım işletmelerine etkileri

6537 sayılı Kanunla 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nda son derece önemli ve köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi amaçlanmıştır. Tarımsal arazilerin

bölünmeleri ve parçalara ayrılması, ekonomik olarak verimliliğinin azalmasına yol açacağından; bu düzenlemeler, tarımsal işletmelerin verimliliğini arttırması yönünden son derece yararlı olacaktır.
6537 sayılı Kanunla, 4721 sayılı TMK.nun 659-668. maddeleri (toplam 10 madde) yürürlükten kaldırılmış ve yeter gelirli tarımsal arazilere ilişkin olarak yepyeni bir sistem getirilmiştir. Bu yeni sistemle, tarımsal işletmeler tarım dışında çalışan mirasçılara verilmeyip, öncelikle tarımla geçimini sürdüren "**ehil mirasçıya**" verileceğinden, çiftçilikle geçimini sürdüren mirasçılar korunmaktadır.
Kanun, asgari tarımsal arazi büyüklüğünün, bölge ve yörelerin toplumsal, ekonomik, ekolojik ve teknik özellikleri gözetilmek suretiyle, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünün de il ve ilçe bazında bölge farklılıkları göz önünde bulundurularak Bakanlıkça belirlenmesini öngörmektedir. Bu düzenleme oldukça detaylı ve titiz bir çalışmayı gerektirmektedir. Elde edilen sonuçlar yöreye daha uygun olacağından, tarım işletmeleri açısından oldukça önemli ve olumlu katkılar sağlayacaktır.
Ayrıca Kanunla çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak ihtiyacı olan bitkilerin yetiştiği alanlar için daha küçük parsellerin oluşmasının gerekli olduğu hallerde Bakanlığın uygun görüşü ile daha küçük parseller oluşturulabileceği belirlenmiştir. Kanunda yöresel özelliklerin ve özel nitelikli bitkilerin dikkate alınması, bu alanda çalışanların mağduriyetini önleyici nitelik taşımaktadır.
Ancak, Kanunun ekinde yayınlanan *"Türkiye'de İl/İlçe Bazında Yeter Gelirli Tarımsal Arazi Büyüklükleri"ne* ilişkin (1) sayılı Liste'de Türkiye'deki tüm il ve ilçeler için dikili arazi 10 dekar ve örtü altı arazi 3 dekar olarak belirlenmiş olup, bölgesel hiçbir ayrım gözetilmemiştir. Oysa ki bölgesel farklılıklar dikkate alınarak daha kapsamlı bir çalışmanın yapılması gereklidir.
Yine, 5403 Kanunun 8. maddesine 5578 sayılı Kanunla getirilen *"Bakanlığın uygun görüşü ile kamu yatırımları için ihtiyaç duyulan yerler hariç olmak üzere"* ibaresinin Kanundan çıkarılması, kamu yatırımları için bile olsa, tarımsal arazilerin amaç dışı kullanımının önüne geçilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.
Aynı düzenleme ile mülkiyeti devir işlemlerinin mirasın açılmasından itibaren bir yıl içinde tamamlanmasının hükme bağlanması, Türkiye'de devir işlemlerinin sürekli ertelenmesi ve bir türlü yerine getirilmemesi, mülkiyetin sürüncemede kalması ve tarımsal işletme malikinin uzun yıllar gerçek anlamda belirsiz olması gibi olumsuzlukları ortadan kaldıracaktır.
6537 sayılı Kanunla getirilen en temel değişiklik 8/c maddesinde, miras yoluyla devrinin gündeme gelmesi halinde tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin devri konusunda yapılmıştır. Kanun bu durumu mirasçılar arasında *anlaşma sağlanması* ve *anlaşma sağlanamaması* hallerine ilişkin olarak iki ihtimale göre düzenlemiştir. Buna göre, mirasçılar terekede bulunan tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazinin bir veya arazi büyüklüğünün uygun olması durumunda birden fazla **mirasçıya devri** konusunda anlaşmaya varabilirler. Yine, mirasçıların, kuracakları **aile malları ortaklığına veya kazanç paylı aile malları ortaklığına devri** veya kuracakları **limited şirkete devri** konusunda anlaşmaları mümkün olduğu gibi, mülkiyetin **3. kişilere devri** de mümkündür. Ancak, ülkemizde aile malları ortaklığı ve kazanç paylı aile malları ortaklığı yaygın olarak uygulanmamaktadır. Yine, küçük çiftçilerin limited şirket kurması ve bu şekilde tarım işletmelerini devam ettirmeleri durumu, küçük ölçekli tarım işletmeleri için çok uygulanabilir gibi gözükmemektedir.
Mirasçılar arasında **anlaşma sağlanamaması hali** ise Türkiye'de çok sık karşılaşılan bir durumdur. Kanun bu durumda mirasçılardan her birinin *dava açabileceğini* belirtmiştir. Ancak birbirleriyle anlaşamayan mirasçıların dava açmaya çok sıcak bakmadıkları, çok zor durumda kalmadıkları sürece dava açmaktan kaçındıkları, kolay kolay yargı yoluna gitmedikleri, işlerin uzun süre sürüncemede kaldığı bir gerçektir. Bu nedenle, Kanunun anlaşma sağlanamaması halinde, mirasçıların dava açmasını öngörmesi, çok uygun olmamaktadır. Kanunda, dava öncesi "uzlaşma" yoluyla çözümün benimsenmesi tarım işletmeleri açısından daha faydalıdır.
Kanun, mirasçılar arasında anlaşma sağlanamaması ve mirasçılardan birinin dava açması halinde 3 ihtimal düzenlenmiştir. Bunlar; ehil mirasçıya/mirasçılara devir, miras dışı tarımsal arazileri dikkate alınarak birden fazla ehil mirasçıya devir ve talep eden mirasçı bulunmaması halinde hakimin satışa karar vereceği şeklindedir. Kanunda ehil mirasçının belirlenmesine ilişkin yönetmelik çıkarılması belirtilmiş ise de, halen çıkarılmış bir yönetmelik bulunmamaktadır.

8/c maddesine göre, yirmi yıllık süre sonunda yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetinin devredildiği mirasçı, bu arazilerin tarım dışı kullanımı nedeniyle kıymetinde meydana gelen değer artışından kaynaklanan farkı, diğer mirasçılara payları oranında vermek zorundadır. Bu düzenlemenin, diğer mirasçıların haklarını korumak açısından oldukça adil olduğu, ancak 20 yıllık sürenin uzun olduğu düşünülmektedir.

Kanunla, kamu kurum ve kuruluşları ile finans kurumlarına ihbar yükümlülüğü getirilmesi ve Bakanlık eliyle sulh hukuk mahkemesinde dava açılmasının öngörülmesi, Türkiye'de uzun yıllar gerçekleşmesi mümkün olmayan devir işlemlerinin gerçekleşmesini sağlaması açısından umut vericidir.

Yine, kendisine devir yapılan mirasçının diğerlerinin paylarını ödeyebilmesini kolaylaştırmak üzere kredi kullanımının öngörülmesi ve kullanılacak kredide faiz desteği sağlanması, tarım işletmelerinin finans sıkıntısını ortadan kaldırıcı niteliktedir.

Diğer taraftan, tarım dışı çalışan ya da ehil çiftçi olarak değerlendirilmeyen mirasçılar açısından bir destekleme öngörülmemesi önemli bir eksikliktir. Nitekim miras payını nakit olarak alıp, yeter gelirli tarımsal arazi mülkiyetini diğer mirasçıya bırakan mirasçının da, tarımsal faaliyette bulunmasını özendirici ve kolaylaştırıcı düzenlemeler getirilmesi gereklidir.

Kanunda, taşınırların devri ve arazi için zorunlu olan araç, gereç ve hayvanların mülkiyetinin devrinin talep edilebileceği öngörülmüştür. Ancak, tarımsal faaliyetin içinde hayvancılığın yer aldığı hususu ve hayvancılık faaliyetinden elde edilen gelirler yeter gelirin hesabında dikkate alınmamıştır. Yan sınai işletmelerinin ehil görülen mirasçıya gerçek değeri üzerinden devri düzenlenmiş, fakat yeter gelirli tarımsal arazi belirlenirken, bununla bütünlük arz eden yan sınai işletmesi de dikkate alınmamıştır. Bu durum, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünün yüksek çıkmasına neden olduğundan, tarım işletmeleri açısından sıkıntılara yol açacaktır. Örneğin Türkiye'de mevcut tarım işletmelerinin %62,3'ü bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetini birlikte gerçekleştirmektedir.

Konuyla ilgili olarak, hem yargısal işlemlerde hem de limited şirket tescil işlemleri ile mülkiyetin devrine ilişkin işlemlerin harçlardan ve damga vergisinden muaf olmaları, çiftçiler için önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

Kanunda, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünün altındaki tarımsal arazilerin yeterli büyüklüğe çıkarılması için Bakanlığa görevler getirilmiş ve kamulaştırma öngörülmüştür. Küçük işletmelerin diğer ülkelerde olduğu gibi özel kanunlarla korunarak üretim faaliyetinde bulunmalarının sağlanması yolu da değerlendirilmelidir. Kamulaştırma, ülke için maliyetli bir uygulamadır. Ülkenin gıda lokomotifi olan küçük işletmelerin korunarak üretmeye devam etmelerinin sağlanması, ülke çıkarları için daha yararlı olacaktır.

4. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, 6537 sayılı Kanunla 5403 sayılı yasada yapılan değişiklikler, bazı eksiklikler içermesine rağmen tarım işletmelerinin devamlılığının sağlanması açısından önemli ve köklü düzenlemeler getirmektedir. Ancak söz konusu Kanunun amacına uygun olarak uygulamaya geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda özellikle T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yoğun bir çalışma içerisine girmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar yürütülürken özellikle yeter gelirli işletme büyüklüğünün tespitinde, bitkisel ve hayvansal üretimin organik bir bütün olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Diğer bir deyişle hayvansal üretimden sağlanan gelirinde yeter gelirin tespitinde dikkate alınması zorunlu görülmektedir.

Kaynaklar

Anonim, 2014a. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Komisyon Raporları 19.03.2014 tarihli 1/788, 2/1599 Yasama Dönemi:24, Yasama Yılı:4 Sıra Sayısı:564 http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.sorgu_baslangic (Erişim: 19.Haziran.2014).

Anonim, 2014b. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Menu/21/Talimatlar-Ve-Yonetmelikler (Erişim: 14.Eylül.2014)

EU, 2014. European Union, http://www.fao.org/statistics (Erişim: 21.Haziran.2014).

FAO, 2014. Food and Agriculture Organization of the United Nations, http://www.europa.eu (Erişim: 18.Haziran.2014).

Resmi Gazete, 2014. T.C. Resmi Gazete, http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx (Erişim:16.Haziran.2014).
TÜİK, 2014.Türkiye İstatistik Kurumu, Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 (Erişim: 10.Haziran.2014).
World Bank, 2014. The World Bank, htpp://www.data.worldbank.org (Erişim: 07.Temmuz.2014)

Aile Çiftçiliğinin Türk Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi

Özlem Tüzüner[1] **Kerem Öz[2]**
[1]Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ozlem.tuzuner@antalya.edu.tr
[2]Arş. Gör., Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi, kerem.oz@antalya.edu.tr

Özet
6537 Sayılı Kanun, tarım arazi ve işletmelerinin miras yoluyla intikali hususunda yeni düzenlemeler getirdiği gibi, bazı kanun hükümlerini de lağvetmiştir. Böylece, Türk Medenî Kanunu'nun, "Tarımsal İşletmeler" başlıklı yürürlükten kaldırılan 659-668 hükümleri, 1.1.2002 tarihinden 15.5.2014 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Yeni düzenleme, Türk Medenî Kanunu'ndaki mülga hükümlerden daha ileri veya geri değildir. Kanun koyucu, aile çiftçiliğine ket vurmuş, tarımda şirketleşmeyi tercih etmiştir. Önceden, tarımarazi ve işletmesinin aile içinde kalması, üçüncü kişilere geçmemesi, bu şekilde aile çiftçiliğinin korunması ve özendirilmesi önemliydi. Bugün, özgüleme yerine şirketlere devir prensibiyle, paylaşma haricinde tutma kuralı yumuşatılmıştır. Artık, aile çiftçiliği değil, aile içinde kalsın kalmasın iktisadî anlamda tarım işletmesinin ticaret şirketi bazında bekası önemsenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliğine ket vurulması, kanun koyucunun tarımda şirketleşme tercihi, özgüleme yerine şirketlere devir prensibi

1. Giriş

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (as) çiftçilik yaparak geçimini sağlamıştır. Aile çiftçiliği insanlık tarihi kadar eski bir meslektir (Yıldırım , 2014). Türkiye, aile çiftçiliğinde, model konumunu haizdir. Bu coğrafyada yaşayan nüfusun dörtte biri tarımla uğraşmaktadır (Uğural, 2014). 1950-2000 yılları arasında, Türkiye'deki tarım faaliyetinin büyük bölümü aile işletmesi çatısında şekillenmiştir (Acar, 2003; Öktem, 1966). Çok az sermaye bulunmasına rağmen 1936-1963 yılları arasında ziraî üretkenliğin sürekli artışla geliştiği istatistiklerle sabittir (Öktem, 1966).Dünyada *Mansholt, Charpentier, Eccles* ve *Pflimlin* gibi planlar ileri sürülmüştür. Bu planlara göre, tarım işletmelerioptimum büyüklüğe çıkarılmalı, makineleşme özendirilmeli ve tarımda serbest kalan iş gücü sanayiye yönlendirilmelidir(Akçay ve Baydaroğlu, 2000). Global amaç, ekonomik sistemden, kendi kendine yetebilen çiftçiyi silmek, onun yerine tarım işçilerini sömüren büyük işletmeler kurmak, çiftçileri de bağımlı sanayi işçilerine dönüştürmektir. Her nasılsa, Birleşmiş Milletler aile çiftçiliğini anımsamış; 2014 yılını, "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" tayin etmiştir.
Aile çiftçiliğinin en önemli sorunlardan biri, alt soyun tarım arazisini terk ederek şehre göçmesi ve farklı kazanç usullerini tercihe şayan görmesidir (Anonim 2014a). 1950'lerden itibaren, aile tarımına yeterince önem verilmediği için köyden şehre göçün revaçta olduğu, köylerin hızla boşaldığı maruftur(Anonim 2014b). Köylerde yaşayan kişilerin toplamı, 2000 yılında nüfusun %35'ini oluştururken, bu oran, 2012 yılında %23'e düşmüştür (Anonim 2014c). 2012'den 2013'e kadar, kayıtlı çiftçi sayısında %12 azalma görülmüştür (Donat, 2014).
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Türkiye sözcüsü, örgütün yegane hedefinin aile çiftçilerini desteklemek olduğunu dile getirmektedir (Tuvay, 2014). Buna karşılık, Türk kanun koyucusu, aile çiftçiliğine ket vurmuş, tarımda şirketleşmeyi tercih etmiştir. Öncelikle, On Üç İlçede Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la (6.12.2012 Tarihli ve 28489 Sayılı Resmi Gazete, 6360 Sayılı Kanun), pek çok köy mahalleye dönüşmüş; ardından, Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu İle Türk Medenî Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da (15.5.2014 Tarihli ve 29001 Sayılı Resmî Gazete, 6537 Sayılı Kanun), tarım arazi ve işletmelerinin miras yoluyla intikali hususunda yeni düzenlemeler getirilmiş; Türk Medenî Kanunu'nun (8.12.2001 Tarihli ve 24607 Sayılı Resmî Gazete, 4721 Sayılı Kanun) konuya ilişkin hükümleri lağvedilmiştir. Bu değişikliklerin, tarım arazi ve işletmesi çerçevesinde aile çiftçiliği bakımından hukukî dezavantajları açıklanacak, bu hususta iyileştirici öneriler ileri sürülecektir.

2. Hukuki Gelişmeler

Tarım arazi ve işletmesi çerçevesinde aile çiftçiliği aşağıda iki ayrı döneme sadık kalınarak incelenecektir. Zira 6537 Sayılı Kanun hukukî gelişmelerin miladıdır. 4721 Sayılı Kanun'dan önce

Türk Kanunu Medenisi(4.4.1926 Tarih ve 339 Sayılı Resmi Gazete, 743 Sayılı Kanun) 597-602'inci maddelerinde, 1926-2001 yılları boyunca, aynı konuyu benzer şekilde düzenlemiştir. 743 Sayılı Kanun'dan önce, feraiz hükümlerine göre miras paylaştırıldığından, terekede yer alan tarım işletmesinin akıbeti de İslâm Hukuku'na göre kadı tarafından belirleniyordu (Cin, 1979).

2.1. 4721 Sayılı Kanun Döneminde

4721 Sayılı Kanun, tarım işletmesinin, bedeli karşılığında, hâkim kararıyla, ehil mirasçılardan birine özgülenmesi yöntemini kabul etmişti (Madde 559-667). Ehil mirasçı bulunamazsa, mirasçılardan her biri işletmenin bir bütün olarak satılmasını isteyebilirdi (Madde 668). Tarım işletmesinin paylaştırma dışında bırakılarak kişisel yetenekli mirasçıya özgülenmesi prensibi, hem ziraî faaliyetin sürmesini, hem de ziraî işletmenin mezkûr ailede kalmasını sağlıyordu (Zevkliler, 1970; Antalya, 2009; İmre ve Erman, 2013; Serozan ve Engin, 2014; Öztan, 2013). Kanun'un anılan düzenlemeleri, "tarımsal işletmelerin paylaştırma dışında bırakılması konusunu düzenlemiş ve arazi parçalılığı sorununun daha da ağırlaşmasını engellemeye çalışmıştır"(Erçakar, 2010). Terekedeki tarım işletmesinin ekonomik bütünlüğünün korunarak aile dışına çıkmasının engellenmesi maksadıyla ehil bir mirasçıya özgülenmesi sistemi, mirasın paylaşılmasında mirasçıların irade özerkliğinin mahkeme kararıyla sınırlanmasıdır (Zevkliler, 1970; Mamük, 2013).

2.2. 6537 Sayılı Kanun

6537 Sayılı Kanun, Türk Medenî Kanunu'nun 659-668'inci maddelerini yürürlükten kaldırmıştır. Bu Kanun, özgüleme yerine devir merkezlidir. Mirasçılar, mirasın açılmasından itibaren bir yıl içinde, terekedeki tarım işletmesinin, seçimlik olarak, mirasçılardan birine, mirasçıların kuracağı limitet şirkete, aile malları ortaklığına veya üçüncü kişiye devrini kararlaştırmalıdır. Aksi taktirde, mirasçılardan birinin talebi üzerine sulh hukuk hâkimi, işletmenin devrine hükmeder. Burada, inşaî mahkeme kararıyla tarım işletmesinin küllen devri söz konusu olacaktır (Madde 5). Bu kanun medenî hukuk doktrininde şöyle değerlendirilmiştir: "Mülkiyet hakkı kötüye kullanılmadığı, arazinin olduğundan düşük ücrete alınmasının söz konusu olmadığı ve mirasçılar arasında kadın-erkek ayrımı yapılmadığı sürece, çıkarılan kanunun ülke tarımına ve ekonomisine katkı sağlayacağını düşünüyorum... "Arazi bir yıl içinde devredilecek" deniyor. Şehirde yaşayan kardeş, bir değil de üç yıl sonra köyüne dönüp tarlasını işletmek istediğini söyleyebilir. Ancak böyle bir durumda da kanuna uygun hareket etmek zorunda. Bu örnekteki gibi mülkiyet hakkıyla ilgili davalar gündeme gelebilir" (Şıpka, 2013).

3. Eleştiriler

Aşağıda öncelikle 6360, ardından 6537 sayılı kanunlar hakkında eleştiriler kaleme alınacaktır. Bu esnada, konunun uzmanları tarafından dile getirilen haklı eleştiriler de aktarılacaktır. Nihayet, tarımda ithalata gidilmesi de değerlendirilecektir.

3.1. 6360 Sayılı Kanun

6360 Sayılı Kanun, toplam 30 ilde, belde ve köyleri, ilçe belediyelerine mahalle olarak katmakla, ülkede kentli oranı bir gecede %91,3'e yükselmiştir. Köyde yaşayanların nüfusu, %24'ten %9'a inmiştir. Böyle bir nüfus kayması dünyada görülmemiştir (Yıldırım, 2014). Kanun köylüyü daha da yoksullaştırmış ve yok olmak üzere üretim dışına itmiştir (Aydın, 2014). Çiftçilik ve sair hayvancılık faaliyetleri ruhsata bağlanmıştır; aslında köylü olup da ilçe mahalle sakinine dönüşen bu kişiler, dört yıl zarfında sair belediye vergileri ile harç ve katılım payları ödemeye başlayacaktır. Köylüler ücretsiz eriştiği altyapı hizmetlerine artık bedel ödemek zorunda bırakılmıştır.

6360 Sayılı Kanun hakkında uzmanlar serzenişte bulunmuştur. Köylerin binlerce yıllık geçmişini, yarattığı kültür, sosyal yapı, gelenek ve göreneklerini, hatta yerel lezzet anlayışlarını, kısa zamanda olmasa bile, orta ve uzun vadede bozacak, belki de yok edecektir (Kaçar, 2014). Dünya aile çiftçiliğini kırsal ekonominin kurtarıcısı olarak görürken, Türkiye, aile işletmelerinden kurtulmak, köyleri ve aile çiftçiliğini yok etmek adına kanun değişikliği ihdas etmiştir (Yıldırım, 2014).

3.2. 6537 Sayılı Kanun

6537 Sayılı Kanun'un genel gerekçesinde, tarım arazilerinin satış yoluyla küçülmesini engellemek bakımından hukuk boşluğu bulunduğu; oysa Fransa, Almanya, İsviçre, Danimarka ve Hollanda hukuklarında bu konuda denetleyici düzenlemelerin yer aldığı; İsviçre Medenî Kanunu'ndaki tarım arazilerinin parçalanarak küçülmesini engelleyen ve bu hususta kantonlara düzenleme serbestisi tanıyan hükümlerin Türk Medenî Kanunu'na alınmadığı belirtilmiştir. Özgüleme ilkesinin maalesef Türkiye'de işlemediği; bu nedenle, miras hukukunda köklü değişiklik yapma ihtiyacının hasıl olduğu eklenmiştir. Genel gerekçeye göre, "ekonomik verimliliği olmayan daha küçük işletmelerin tespit edilen bu büyüklüklere ulaşması kendiliğinden sağlanarak verimli işletmelerin oluşması sağlanacaktır". Bu gerekçeler hatalıdır. Öncelikle, Türkiye Cumhuriyeti federal devlet olmadığı için İsviçre Medenî Kanunu'nda kantonlara tanınan yetkinin Türk Medenî Kanunu'na alınmaması doğaldır. Tarım işletmesinin miras yoluyla intikali hususunda hiç kanun hükmü olmasaydı hukuk boşluğundan bahsedilebilirdi. İkincisi, Fransa, Almanya, Belçika ve İsviçre'de işlediği bilinen özgüleme sisteminin Türkiye'de işlemediği iddiası şüphelidir. Çünkü özgüleme sistemi, çiftçinin mirasçısında tarım işletmesinin toplam değerini bir anda karşılayacak iktisadî birikimin topluca bulunmayacağı düşüncesine dayalıdır. Aile tarım işletmesinden ibaret terekede, olayların büyük çoğunluğunda, mirasçıların, kredi kullanmadan işletmeyi satın alabilecek iktisadî kudreti haiz olmayacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Özgülemeyi ve sorumluluğu kabul eden ziraata ehil mirasçının diğer mirasçılara/ortaklara kazançtan pay ödemesi, aile işletmesinin bekasını sağlayan, mirasçıları limitet şirket kurmaya ve kredi kullanmaya mahkûm etmeyen, dahası ekonomik açıdan kolaylıkla uygulanabilen bir yöntemdi.

6537 Sayılı Kanun'un madde gerekçelerinde, özgülenen kişinin ölümü üzerine tekrar miras hukuku ihtilaflarının doğduğu şikâyeti aktarılmakta; kanun sayesinde tarım arazilerinin ehil kişiler elinde değerlendirilmesi fırsatı yaratıldığı övgüsü tekrarlanmaktadır. Yalnız devredilen kişinin ölümüyle de benzeri sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Kaldı ki, Türk Medenî Kanunu'nda da, kişisel yetenekleri bakımından yetenekli olan mirasçıya özgüleme zaten söz konusu idi (Madde 661).

Nihayet, Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddeleri sayesinde arazi parçalanmasının önüne geçileceği, bu hususta, ilgili hâkimlere konu uzmanı ziraat mühendislerince kısa süreli eğitim programları verilmesi; hatta konunun hukuk fakültelerinde ders içinde daha ayrıntılı ele alınması mühendislik öğretisinde önerilirken (Ekinci ve Sayılı, 2010), açıkça ziraat mühendisleri tarafından yararlılığı ortaya konulan kanun hükümlerinin kaldırılması ulusal ölçekte büyük kayıptır.

3.3. Tarımda İthalata Gidilmesi

Yakın zamanda Bakanlar Kurulu, 2013/4517 sayılı kararıyla (26.4.2013 Tarihli ve 28629 Sayılı Resmî Gazete), tam da hasat öncesinde, Toprak Mahsulleri Ofisi'ni, 1.9.2016 tarihine kadar, buğday, arpa, mısır ve çeltikte toplam 4.2 milyon ton sıfır gümrükle ithalat yetkisiyle donatmıştır. Şikâyetler üzerine yöneticiler, ihtiyaç olursa yetkinin kullanılacağını dile getirmiştir. Ne var ki, bu söylemin üzerinden daha iki hafta geçmeden, buğday ve arpa ithalatı için ilk ihaleler açılmıştır (Bekar, 2014).Aile çiftçiliğinin, Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan büyük tarım şirketleriyle karşılaştırılması çok yanlış bir yaklaşımdır. Özellikle, Türkiye gibi tarım topraklarıyla dolu bir ülkede buğday, pirinç, mısır gibi tarım ürünlerinin ithalatına gidilmesi, aile çiftçiliğini zora koşmaktadır. "Hâlbuki, tarımda ithalat, ancak ve ancak kıtlık olursa" düşünülebilir. Bugüne kadar yürütme organı, aile çiftçiliğine üvey evlât muamelesini reva görmüş; dev tarım işletmelerinin kurulması lehine tavır sergilemiştir (Yıldırım, 2014). Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı, açıkça yabancı sermayeye peşkeş çekilmesine hizmet etmektedir.

Aile çiftçiliği yerine şirketleşmenin yeğlenmesi, tarım kredisi hususunda da ifadesini bulmuştur. Aile çiftçilerinin kredi edinmesini kolaylaştırmak adına eylem planı hazırlanmıştır (Anonim 2014d). Fakat kredi kolaylığı kisvesi, yabancı banka sermayesini beslemekten öteye hiçbir işe yaramamaktadır. Nitekim, mazot fiyatında artış yanı sıra, neoliberal tarım politikası, Türkiye'nin ziraî dış ticaret açığını, 2013 yılında, iki milyar dolara taşımıştır (Özalp, 2014).

4. Sonuç

Sonuçlara ulaşmadan önce tarihten bir örnek hatırlanmalıdır. İrlanda'da, 1840'larda başlayıp aşağı yukarı 1850'lere kadar süren kıtlığın görünürdeki sebebi patates mantarıdır. Oysa mantar salgını şöyle gelişmiştir. İngiliz Protestanlar, İrlanda Hukuku'nun mülkiyet ve kira hükümlerini değiştirerek, İrlandalı Katolik köylülerin elinden arazilerini gasp etmiştir. Mantar ise, büyük tarım işletmelerinin iş bilmezliğinden türemiştir. Amerika'ya göç edemeyen İrlandalılar açlıktan vefat etmiştir. Hatta 1848 yılında başlayan genç İrlandalılar isyanı, Osmanlı padişahı Abdülmecit ve dönemin kızıl derilileri tarafından desteklenmiştir (Davies, 2014; Akbulut, 2013; Cengiz, 2014).

Son yüzyılda kapitalizmin küreselleşmesi, insanların, toprak ve üreticiyle bağlantısını koparark, gıda üretimini fabrika benzeri tarım işletmelerine kaydırmış, aile çiftçiliğini yok olma tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır (Çerçi, 2014).Aslında doktrinde, Türkiye tarımının, emek yoğun sektörden çıkarılıp, teknoloji yoğun sektöre çıkarılması önerilmekteydi (Erçakar, 2010). Her şeyden önce, tarımda endüstrileşme çabalarının olumlu sonuç vermediği dev İngiliz tarım şirketlerinin İrlanda başarısızlığından anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, tarım işletmelerinde kontrolsüz büyümenin, özellikle zarar getirdiği; sermaye bolluğu sayesinde büyük işletmelerin üstün olduğu zannedilse de, gerçekte tarım işletmesinin, belirli bir raddeden sonra, büyüdükçe prodüktivite yitirdiği, henüz 1966 yılında ortaya konulmuştur (Öktem, 1966).

Türkiye, kuruluşu esnasında, buğday ithal ediliyordu. "Tarıma dayalı sanayi politikasının başarılı sonuçlar vermesi, hiç şüphesiz devletçiliği esas alan uygulamalarla mümkün oldu" (Yiğit, 2012). Devletçi esastan vazgeçilerek, şirketçi yaklaşımla Türkiye tarımına yön verilmesi, 1923 öncesindeki gibi Anadolu coğrafyasını buğday, pirinç ithal eden konuma düşürmüştür. 2013/4517 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, iktisadî ve hukukî temelden yoksundur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği tarım politikasına uyum zorlukları doktrinde açıklanmıştır(Öztürk/Ardar, 2010; Kılıç, 2010; Bebek, 2007). Almanya, Fransa, İsviçre, Belçika'da hâlâ geçerli olan ve tarım işletmesinin aile dışına çıkmasını engelleyen ehil mirasçılardan birine özgüleme yönteminin terk edilmesi, Türkiye'yi, Avrupa Birliği tarım politikasına daha uyumlu yapmamıştır. Bilakis daha uyumsuz hâle getirmiştir.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte, kalkınmakta olan ülkelerin ulusal hukukları üzerinden, ekonomik düzenin kollandığı malumdur (Baykal, 2008; Güriz, 1969). Öncelikle 6360, ardından 6537 sayılı kanunlar, aynılaşan yasama ve yürütme organlarının, neoliberal tarım politikasını ve tarımda şirketleşme tercihini, kanunlarla ortaya koymasıdır. Bu kanunlar, aile çiftçiliğine ket vuran, bilakis mega şirket tarımını destekleyen iki yasal tezahürden ibarettir. Özellikle 6537 Sayılı Kanun, arazilerin toplulaşmasına değil, endüstriyel güçler güdümünde merkezileşmesini hedeflemiştir (Anonim 2014e).

Öneriler

Dünyada, 500 milyonun üzerinde ziraî işletmenin %98'inden fazlası ailelerden müteşekkildir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yapılan çalışmalarda, köylü çiftçiliğinin, büyük ölçekli şirket tarımına oranla çok daha verimli olduğu ortaya çıkmıştır. Öyleyse, endüstri devleri lehine toprak gaspına son verilmeli; mega tarımın, ekolojik dengeyi bozmasına engel olunmalıdır (Anonim 2014f).

Ulusal düzeyde, aile çiftçiliğinin gelişmesi, bu yönde sosyal politikalar üretilmesine, çiftçi ailelerin eğitilmesi yanı sıra, pazara erişimlerinin kolaylaştırılmasına bağlıdır (Anonim 2014g). Daha doğrusu, ziraî aile işletmeleri, ürettikleri ürünleri ve yerel markalarını pazara ulaştırmak noktasında desteklenmelidirler ki, yeni tarım yılını güçlü ve hevesli karşılasınlar (Yıldırım, 2013). Aile işletmelerinin ürettiği ürünler, eskisi gibi devlet garantisi altına alınmalı, ayrıca gerçek değeri üzerinden satış ve ihracatı sağlanmalıdır (Karaduman, 2014).

Topluluk destekli tarım uygulaması, küçük çiftçinin, genellikle mezkûr köyün çevresindeki kentlerde yaşayan tüketicilerce maddi manevi desteklenmesidir. Bu sistemde, tüketici kendisine sunulan ürünü satın almanın ötesine geçip, eş üretici misyonunu üstlenir. Şirketleşme yerine, topluluk destekli tarım tercih edilebilir (Çerçi, 2014).

Hangi mevzuata tabi oldukları bile yıllarca tartışılan tarım işçilerinin, güncel durumları itibariyle, ne evrensel hukuka, ne de Anayasa'ya uygun çalıştıkları söylenemez (Güreşçi, 2013; Uşan, 2003; Yıldırak ve ark., 2002). Öncelikle, çiftçi, köylü, işletmeci, tarım işletmesi, çiftlik gibi kavramların

sınırları net bir şekilde belirlenmelidir(Kılıç, 2006). Ayrıca, günlük kırk lira yevmiyeyle çalışan daimi veya mevsimlik işçiler, yaşam standartlarının yükseltilmesine muhtaçtır (Polat, 2012; Öz Selek ve Bulut, 2013). Tarım işçileri, aileleriyle birlikte, toprak altından çıkarılıp, torak üstüne yükseltilmeli, yani toprak sahibi yapılmalıdır (Mirhanoğlu, 2014).

2010 yılında, parçalanmış tarım arazilerinin toplulaştırılması önerisi kaleme alınmıştı (Kılıç, 2010).6537 Sayılı Kanun'un dışa yansıyan amacı ziraî arazileri toplulaştırma olduğuna göre, şu öneriler tabii ki yinelenmelidir: arazi toplulaştırma faaliyetlerinde mühendislikten ziyade halkla ilişkiler tarafına önem verilmesi, hak kayıplarına sebep olmayacak şekilde adil ilerlenmesi, ulvi amaçlar için toplanan bu arazilerin amacına uygun kullanılması (Yoğunlu, 2013).

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün Yalova Atatürk Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün arazilerine el koyan idarî işlemini, Danıştay, 2013 yılında, gerekçeli bir içtihatla iptal etmiştir (Danıştay 10. Dairesi, Esas: 2012/2231, Karar: 2013/5472, Tarih: 21.6.2013). Demek ki, köylü, ulusal tarım ve aile çiftçiliği aleyhine her türlü yasama ve yürütme faaliyetine karşı hukukî süreç başlatılmalı; Yargıtay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi gibi yargı organlarından yardım alınmalıdır.

*Türk Ticaret Kanunu'nda şöyle bir hüküm bulunmaktadır: "Alacaklının küçük veya orta ölçekli işletme veya tarımsal veya hayvansal üretici olup borçlunun büyük ölçekli işletme olduğu hâllerde taksitle ödemeyi öngören sözleşme hükümleri geçersizdir" (Madde 1530/8). Doktrinde bu hükümdeki, "küçük veya orta ölçekli işletme veya tarımsal veya hayvansal üretici" ibaresinin net olmadığı; içtihat yoluyla aydınlatılacağı dile getirilmiştir (Atamer ve Okutan Nilsson, 2013). Para alacaklısını borçluya karşı koruyan bu hükümden, aile işletmesi çatısında çalışan çiftçilerin yararlandırılması temenni edilmektedir.

Kaynakça

Acar, M.. 2003. Tarımsal İşletmelerde Finansal performans Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2003 (Ocak-Haziran), Sayı: 20, Sayfa: 21-37.

Akbulut U., Amerika'nın Keşfi Avrupa'yı Açlıktan Kurtardı, 1.10.2103, http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2013/10/amerika.pdf, Erişim: 15.8.2014.

Akçay, Y., Baydaroğlu N. 2000. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarımsal İşletme Yapısındaki Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2000, Cilt: 17, Sayı: 1, Sayfa: 51-61.

Anonim 2014a. 2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı, http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Link/46/Uluslararasi-Aile-Ciftciligi-Yili, Erişim: 15.8.2014.

Anonim 2014b. Aile Çiftçiliği İle Göç Sorununu Çözeriz, 19.2.2014,
http://www.yeniasir.com.tr/Yasam/2014/02/19/aile-ciftciligi-ile-goc-sorununu-cozeriz, Erişim: 15.8.2014.

Anonim 2014c. Türkiye'de Hem Tarım Alanı Hem Çiftçi Ailesi Azaldı, 7.24.2014,
http://www.tarimturk.com.tr/yeni/index.php/component/k2/item/419-tarim, Erişim: 15.8.2014.

Anonim 2014d. Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı Çalıştayı, 12.6.2014,
http://www.tarimtv.gov.tr/HD4839_uluslararasi-aile-ciftligi-yili-calistayi.html, Erişim: 15.8.2014.

Anonim 2014e. Aile Çiftçiliği Yılında Küçük Çiftçilik Yok ediliyor, 13.5.2014,
http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1839#.U-4UZ0t_vu0, Erişim: 15.8.2014.

Anonim 2014f. Neden FAO ve EBRD köylü ve aile çiftçiliğini yok etmeyi destekliyor?, 14.9.2012, Çeviren: Ararat T., http://farmlandgrab.org/post/view/21048-neden-fao-ve-ebrd-koylu-ve-aile-ciftciligini-yoketmeyi-destekliyor#sthash.P781pBK8.dpuf, Erişim: 15.8.2014.

Anonim 2014g. Çiftçi Aileler, http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf, Erişim: 15.8.2014.

Antalya G. O., Miras Hukuku, Vedat Kitapçılık, 1. Baskı, İstanbul, 2009, Sayfa: 463 ve devamı.

Atamer Y./Okutan Nilsson G., Para Alacaklısının Geç Ödemelere Karşı Korunmasına İlişkin Yeni TK. Madde 1530 Düzenlemesi ve Uygulama Alanı, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, Yıl: 2013, Cilt: 29, Sayı: 3 (Ayrı Bası), Sayfa: 31-82.

Aydın H., Köyler Mahalle Oldu da Ne Oldu?, 5.4.2014, http://www.fethiyehaberi.com/kose-yazisi/1004/koyler-mahalle-oldu-da-ne-oldu-.html, Erişim: 15.8.2014.

Baykal M.C. 2008. Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 2008, Cilt: 66, Sayı: 4, Sayfa: 76-87.

Bebek S. 2007. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'deki Tarımsal İşletmelerin Günümüzdeki Durumu, Maramara Coğrafya Dergisi, Yıl: 2007, Sayı: 15, Sayfa: 191-206.

Bekar S., Çiftçinin kara gün dostu Amerikan pirinci satıyor..., 23.5.2014,

http://hurgazete.web.tr/haber_detay.asp?haberID=8792, Erişim: 15.8.2014.
Cengiz P., Emeği İçin Direnen Çiftçi, 14.5.2014, http://www.sendika.org/2014/05/emegin-icin-diren-ciftci-pelin-cengiz-taraf/, Erişim: 15.8.2014.
Cin H., Eski ve Yeni Türk Hukuku'nda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali, Ankara 1979.
Çerçi A., Topluluk Destekli Tarım Uygulamaları-1, 31.6.2014,
http://lovepeaceandharmony.org/profiles/blogs/topluluk-destekli-tar-m-uygulamalar-1-aysegul-cerci?xg_source=activity, Erişim: 15.8.2014.
Davies S., Tarih Dersleri: Büyük İrlanda Kıtlığı, Çeviren: Demirci F.,
http://www.ekodialog.com/Makaleler/buyuk-irlanda-kitligi-makale.html ve
http://www.historyplace.com/worldhistory/famine/begins.htm, Erişim: 15.8.2014.
Donat İ., Analiz: Köylü Tarlasını Terk Ediyor, 13.5.2014, http://www.bloomberght.com/analiz/haber/1555669-analiz-koylu-tarlasini-terkediyor, Erişim: 15.8.2014.
Ekinci, K., Sayılı, M. 2010. Tarım Arazilerinin Parçalanmasını Önlemeye Yönelik Mevzuat Üzerine Bir İnceleme, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2010, Cilt: 27, Sayı: 2, Sayfa: 121-129.
Erçakar M.E. 2010. Küresel Kriz Öncesi ve Sonrasında Tarım Kesimine Bakış, Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Akademik Fener Dergisi, Yıl: 2010, Cilt: 14, Sayı: 1, Sayfa: 93-105, http://www.bjmer.net/Makaleler/1323376012_93-104%20mehmet.PDF, Erişim: 8.8.2014. Erişim: 15.8.2014.
Güreşçi E. 2013. İş Hukuku Kapsamında Tarımda Çalışanlar, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı: 3, Yıl: 2013, Sayfa: 122-139.
Güriz A. 1969. Teorik Açıdan Mülkiyet, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, Sayfa: 244 ve devamı.
Hatemi H. 2014. Miras Hukuku, Vedat Kitapçılık, 5. Baskı, İstanbul, 2014, Sayfa: 143 ve devamı.
İmre, Z., Erman, H., Miras Hukuku, Der Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2013, Sayfa: 503 ve devamı.
İşgüzar H., Yeni Türk Medenî Kanunu'na Göre Miras Hukuku Hükümlerindeki Değişiklikler ve Yenilikler, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 2003, Sayfa: 142 ve devamı.
Kabatepe B., Vía Campesina: Aile çiftçileri mücadeleye devam edecek!, 3.3.2104,
http://yesilgazete.org/blog/2014/03/03/via-campesina-aile-ciftcileri-mucadeleye-devam-edecek/, Erişim: 15.8.2014.
Kaçar A. Y. 2014. Türkiye'de ve Dünyada Aile Çiftçiliği, 2.6.2014, http://indigodergisi.com/2014/06/turkiyede-ve-dunyada-aile-ciftciligi/, Erişim: 15.8.2014.
Karaduman Y. Türkiye'de Tarım Aile Çiftçiliği İle Şahlanabilir, 6.7.2014, http://www.konhaber.com/yeni/haber-153290-GUNCEL-Turkiyede-tarim-aile-ciftciligi-ile-sahlanabilir.html, Erişim: 15.8.2014.
Kılıç M. 2006. 4857 Sayılı yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukukî Durumu, Tarım Ekonomisi Dergisi, Yıl: 2006, Sayı:12/2, Sayfa: 39-49.
Kılıç M. 2010. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Tarım Hukuku: Mevcut Durum, Son Gelişmeler ve Yaklaşımlar, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, Yıl: 2010, Sayfa: 67-92.
Mamük D. 2013. Mirasın Paylaşılmasında Mirasçıların İrade Özgürlüğü ve Bu Özgürlüğün İstisnaları, Yıl: 2013, Sayı: 2, Sayfa: 316-329; 11.2.2013, http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2013-2/2013-2-11.pdf, 19.7.2014.
Mirhanoğlu F.A., 2014. Tarımda Şirket Değil Çiftlik Kurulsun, 26.6.2014, http://www.egedebugun-gazetesi.com/haber/tarimda-sirket-degil-ciftlik-kurulsun-1522.html, Erişim: 15.8.2014.
Öktem V. A. 1966. Türkiye'de Ziraî İşletme Büyüklükleri ve Prodüktiviteye Tesiri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1966, Cilt: 21, Sayı: 2, Sayfa: 61-90.
Öz Selek, C., Bulut E. 2013. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri, Çalışma Dünyası Dergisi, Yıl: 2013 (Temmuz-Eylül), Cilt: 1, Sayı: 1, Sayfa: 94-111.
Özalp B. 2014. Kapitalizmde Aile İşletmeciliği Kaybetmeye Mahkûm, 15.6.2014, http://haber.sol.org.tr/serbest-kursu/kapitalizmde-aile-isletmeciligi-kaybetmeye-mahkum-burhan-ozalp-haberi-94799, Erişim: 15.8.2014.
Öztan B. 2013. Medenî Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayıncılık, 38. Bası, Ankara, 2013, Sayfa: 641 ve devamı.
Öztürk, F., Ardor N. H. 2014. Tam Üyelik Öncesinde Türk Tarımının AB Tarımı Karşısında Durumu ve Ortak Tarım Politikasına Uyum Sorunu, Sayfa: 209-234,
http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V15_N52_53_A10.pdf , Erişim: 15.8.2014.
Polat K. 2014. Türkiye'de Tarım İşçileri ve Ücret Yapısı, TEPGE Bakış Dergisi, Yıl: 2012, Nüsha: 6, Sayı: 14, Sayfa: 1-9, http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/99c91b92202e49a88f45ddb3b8b25689.pdf, Erişim: 15.8.2014.
Serozan, R., Engin B.İ. 2014. Miras Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2014, Sayfa: 653 ve devamı.
Şıpka, Ş. 2014. Şehirde Yaşayanların Köyle Tarla Sahibi Olamaması Doğru mu?, Arazinin Fiyatı Düşük Gösterilmemeli, 3.5.2014, Editör: Uruş A., Haber Türk-Polemik, Sayfa: 21,

http://im.haberturk.com/images/others/2014/05/05/htgzt_20140503_21.pdf, Erişim: 4.8.2014.
Tuvay, B. 2014. Hedefimiz Tüm Aile Çiftçilerini Desteklemek, 6.7.2014,
http://www.ekonomist.com.tr/hedefimiz-tum-aile-ciftcilerini-desteklemek-haberler/6984.aspx, Erişim: 15.8.2014.
Uğural, İ.. 2014. Aile Çiftçiliğinin Önemi Ortaya Çıktı, 11.4.2014,
http://m.hurriyet.com.tr/kose?id=0&article=26195076, Erişim: 15.8.2014.
Uşan, F.M. 2003. Yargıtay Kararları Işığında İş Kanunu Açısından Tarım İşleri (4773 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler de Dikkate Alınarak), Kamu-İş Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, Yıl: 2003, Sayfa: 1-26.
Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E., Kılıç, M. 2002. Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları, Ankara, 2002,
http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/publ/kadintarim.pdf, Erişim: 15.8.2014.
Yıldırım, A.E. 2013. Aile Çiftçiliği Yılı, 3.12.2013,
https://www.facebook.com/ZiraatMuhendisleriOdasiIstanbulSubesi/posts/514139162036196, Erişim: 15.8.2014.
Yıldırım, A.E. 2014. Aile Çiftçiliği Yılında Köyler Yok Ediliyor!, 13.3.2014,
http://www.tarimdunyasi.net/?p=3728,
Yıldırım, H.M. 2014. Aile Çiftçiliği, 28.4.2014, http://www.yenimesaj.com.tr/?artikel,12009696/, Erişim: 15.8.2014.
Yiğit A. A., Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Politikası, Doğuş ÜniversitesiDergisi, Yıl: 2012, Cilt:13, Sayı: 2, sayfa: 315-326.
Yoğunlu, A. 2014. Arazi Toplulaştırma Faaliyetleri, Fırat Kalkınma Ajansı-2013,
http://www.fka.org.tr/ContentDownload/toplulaştırma.pdf, Erişim: 15.8.2014.
Zevkliler, A. 1970. Türk Miras Hukukunda Tarımsal İşletmelerin Tahsisi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

Tarımsal Vergilendirme Politikalarında Aile Çiftçiliğinin Yeri ve Önemi

R. Figen CEYLAN[1] Cengiz SAYIN[1] Meral ÖZALP[2]
[1]Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, ceylan.figen@gmail.com
[1]Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, csayin@akdeniz.edu.tr
[2]Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi Kumluca MYO, Antalya, meralozalp@akdeniz.edu.tr

Özet
Tarım sektörü, vergilendirme süreçleri göz önüne alındığında, hem maliye politikalarının etkinliğini hem de serbest piyasa düzeninin işlerliğini değerlendirmede önemli bir yere sahiptir. Başta gelir vergisi olmak üzere üretime bağlı doğrudan vergiler ve pek çok tarımsal sanayi ve diğer mal ve hizmetlerin kullanımı talebinden kaynaklanan dolaylı vergiler tarım sektöründe izlenmesi gereken konulardır. Tarımın neredeyse milli gelirin % 25'ini oluşturduğu gelişmekte olan ülkeler için, tarımın işleyen bir sistem çerçevesinde vergilendirilememesi hem maliye politikasının yürütülmesine engel olmakta hem de gelişme yolunda gecikme sürecini uzatmaktadır. Tarımsal gelirlerin düzenli vergilendirilememesi, gelirin tespitinin zorluğu, beraberinde üretimin pazarda vergilendirilmesi, satış gelirleri üzerinden stopaj uygulamalarını getirmektedir. Aile çiftçiliğinin vergilendirme politikalarının işlerliği üzerindeki etkileri olduğu, vergi politikaları ve değişen uygulamaların da sürdürülebilir tarımsal üretim ve üretici üzerinde etkileri olduğu muhakkaktır. Bu çalışma kapsamında, tarım sektörünün karşı karşıya kaldığı gelire veya sektör içi ve dışı tüketim talebine bağlı olan ve olmayan vergi uygulamaları ve bunların etkilerinin Türkiye örneği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Vergi, vergi politikası, maliye, aile çiftçiliği, Türkiye

1. Giriş

Tarım sektörü, vergilendirme süreçleri göz önüne alındığında, hem maliye politikalarının etkinliğini hem de serbest piyasa düzeninin işlerliğini değerlendirmede önemli bir yere sahiptir. Başta gelir vergisi olmak üzere üretime bağlı doğrudan vergiler ve pek çok tarımsal sanayi ve diğer mal ve hizmetlerin kullanımı talebinden kaynaklanan dolaylı vergiler tarım sektöründe izlenmesi gereken konulardır. Tarımın vergilendirilmesi, tarımsal üretimin milli gelirin göreceli olarak daha düşük bir oranını teşkil ettiği gelişmiş ülkeler için çoğunlukla göz ardı edilebilir bir problemdir. Milli gelir dengesini bozmadığı sürece, vergi muafiyeti ve istisnası gibi vergi dışı bırakma uygulamaları, sektörel destek politikası araçları olarak da kullanılagelmiştir. Buna karşın, tarımın neredeyse milli gelirin % 25'ini oluşturduğu gelişmekte olan ülkeler için, tarımın işleyen bir sistem çerçevesinde vergilendirilememesi hem maliye politikasının yürütülmesine engel olmakta hem de gelişme yolunda gecikme sürecini uzatmaktadır.

Türkiye'de tarım ile uğraşanların büyük bölümünün gelir seviyesinin düşük oluşu ve muhasebe tekniği açısından gelirlerinin tespitinin çok güç olması nedeniyle tarımsal gelirlerin vergilendirilmesi sınırlı ölçüler içinde yapılabilmektedir. Tarımsal gelirlerin düzenli vergilendirilememesinin nedenleri çiftçilerin kayıt sistemlerini takip etmemesi, eğitim seviyesi düşüklüğü, işletme içi tüketimin ayrılamaması, işletmelerin parçalılık oranı, tarımın doğa şartlarına bağlılığı ve gider tespitlerinin güçlüğü olarak sayılabilmektedir. Bu bağlamda tarımsal vergilerin ve etkilerinin incelenmesi, tarım sektöründe vergi potansiyelinin tespiti açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında, tarım sektörünün karşı karşıya kaldığı vergi uygulamaları ve bunların etkilerinin Türkiye örneği üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

İkinci bölümde Türkiye'de tarımsal vergi uygulamaları dolaysız ve dolaylı vergiler ayrımı altında ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise tarımsal vergilerin aile çiftçiliği modeli altında değerlendirilmesine ayrılmış, bu bağlamda ilgili vergi mevzuatında aile çiftçiliğine yönelik korumacı vergi politikalarının varlığı araştırılmıştır. Gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önemli bir yere sahip olan aile çiftçileri Türkiye'de en yaygın tarımsal işletme modelini oluşturmaktadır. Bu nedenle aile çiftçiliği bir yandan önemli bir vergi potansiyeli yaratırken, bir yandan da sürdürülebilir tarımsal üretim için aile çiftçiliğine yönelik korumacı politikaların gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2. Türkiye'de Tarımsal Vergiler

Türkiye'de tarımsal faaliyetten alınan vergiler; gelirlerden alınan vergiler (gelir vergisi ve kurumlar vergisi), servetten alınan vergiler; (emlak vergisi kapsamında arazi vergisi), mal ve hizmetlerden

(harcamalar üzerinden) alınan vergiler (KDV ve ÖTV) ve ihracat ve ithalattan alınan vergiler (gümrük vergileri vb) olarak sınıflandırılabilir (Tufan; 1988). Tarım kesiminin vergilendirilmesi 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK) ile 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu (EVK) gereğince yapılmaktadır (Gün ve Eraktan, 2005). Ayrıca Tarımsal faaliyet ile uğraşanlar dolaylı olarak yapmış oldukları harcamalar üzerinden 3065 sayılı Katma Değer Vergisi (KDV) ve 4760 sayılı Özel tüketim vergisi (ÖTV) kanunlarına göre ve ihracat ve ithalat yapılması durumunda 4458 sayılı Gümrük Kanununa göre vergilendirilmektedir.

Tufan (1988) vergilerin dolaysız ve dolaylı olarak ayrımında dört farklı dayanak olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre;

1- *"Vergi toplama tekniği açısından matrahı daha önceden tahmin olunabilen vergiler dolaysız vergi, vergi konusu geçici, daha evvelden tahmin edilemeyen ve bir takım tesadüfi olaylardan meydana gelen vergiler ise dolaylı vergilerdir.*
2- *Tepki ve etki yapabilme olanağına dayanan ayrıma göre verginin mükellefi ile ödeyeni aynı kimse ise bu tür vergiler dolaysız, mükellef ile vergiyi ödeyen değişik kimseler ise bu tür vergilere de dolaylı vergiler denir.*
3- *Vergi verme kabiliyetinin belirtisine dayanan ayrıma göre; konuları vergi verme kabiliyetinin devamlı veya vasıtasız ifadesi olan vergiler dolaysız, konularında geçici veya vasıtalı nitelikte bir vergi verme kabiliyeti beliren vergiler dolaylıdır.*
4- *Vergi verme kabiliyetinin amaçlama şekline dayanan ayrıma göre ise; vergi verme gücünü doğrudan doğruya amaçlayan vergiler dolaysız, vergi verme gücünü vasıtalı olarak amaçlayanlar ise dolaylı vergilerdir"*.

Tarımsal vergiler dolaysız ve dolaylı vergi ayrımına göre incelendiğinde, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler ile emlak vergileri içerisinde yer alan bina ve arazi vergileri dolaysız vergiler grubunda, Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve gümrük vergileri dolaylı vergiler grubunda yer almaktadır (Tufan, 1988).

2.1. Dolaysız Vergiler

Tarımsal vergiler dolaysız ve dolaylı vergi ayrımına göre incelendiğinde, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler ile Emlak vergileri içerisinde yer alan bina ve arazi vergileri dolaysız vergiler grubunda yer almaktadır.

2.1.1. Tarımsal Gelirin Vergilendirilmesi

GVK' nun 53. maddesine göre Türkiye'de çiftçiler tevkif (stopaj) yöntemi ve gerçek usul yöntemi olmak üzere iki ayrı yönteme göre vergilendirilmektedir (Eraktan, 2007; Gün ve Eraktan, 2005; Anonim, 1961).

Tevkif (stopaj) yöntemine göre ürünlerin satışı sırasında satış bedeli üzerinden belli bir oranda gelir vergisi kesintisi yapılır ve arda kalan kısım çiftçiye ödenir. Bu yöntem bir takvim yılı içinde dikkate alınacak olan tarımsal işletme büyüklüğü kanunda (GVK' nun 54. Maddesinde) belirtilen işletme büyüklüğü sınırlarını aşmayan çiftçilere uygulanmaktadır. Stopaj oranları % 2 - % 4 arasında değişmektedir. Ürünün ticaret borsasında tescil edilip satılması halinde, borsa harici satışlara göre daha düşük stopaj oranı uygulanmaktadır.

Kesinti oranları:

"a- Ticaret borsalarında tescil ettirilerek ve toptancı hallerinde işlem görerek satın alınan bitkisel ürünler için %2, hayvan ve bunların ürünleri ile kara ve su avcılığı için % 1 dir.

b- Ticaret borsalarının ve toptancı hallerinin dışındaki alım-satım işlerinde bitkisel ürünler için %4, hayvan ve hayvansal ürünler ve kara ve su avcılığı ürünleri için % 2 dir."

Bu yönteme göre vergilendirilen çiftçiler elde ettikleri kazançlar için gelir vergisi beyannamesi vermek zorundandırlar ve defter tutma yükümlülükleri bulunmamaktadır. Bu yöntemde vergilendirme isteğe bağlı olarak gerçekleşmekte ve çiftçilerin bağlı oldukları vergi dairesine yazılı istekte bulunmaları halinde gerçek usule geçme hakları bulunmaktadır (Eraktan, 2007; Gün ve Eraktan, 2005; Anonim, 1961). Kaynakta kesinti yapılması açısından, çiftçinin kazancının gerçek usulde tespit edilip edilmemesinin önemi bulunmamaktadır. Ancak gerçek usulde vergilendirilmeyen çiftçiler açısından

yapılan kesinti nihai vergileme olurken, kazancı gerçek usulde tespit eden çiftçiler, kesinti suretiyle ödenen vergileri (stopajları) beyanname üzerinden hesaplanan gelir vergisinden mahsup etmek imkânına sahiptirler (Hayran, 2013; Anonim, 1961).
Gerçek usulde vergilendirme ise zirai işletme hesabı ve bilanço esası olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Zirai işletme hesabına göre bir hesap dönemi içinde elde edilen gelirler ile giderler arasındaki olumlu fark zirai kazancı oluşturmaktadır. Bu hesaba göre vergilemede çiftçiler, çiftçi işletme defteri tutmaktadırlar ve işletme defterinin sol tarafına giderleri, sağ tarafına ise gelirlerini kaydetmektedirler. Bilanço esasına göre vergilendirmede defter tutma zorunlulukları bulunmamakta olup çiftçiler diledikleri takdirde bu yönteme göre defter tutacaklardır. "*Ancak çiftçilerin yatırım indiriminden ve yetişmesi uzun zaman alan ve kesilip satılmak üzere yetiştirilen ağaçların giderlerinin, ağaçların satıldığı yıl hariç olmak üzere her yıl belirlenen yeniden değerleme oranında artırılarak aktifleştirilmesi uygulamasından yararlanabilmeleri için bilanço esasını uygulamaları zorunludur. Buna göre çiftçiler Yevmiye Defteri, Defteri-i Kebir, Envanter Defteri ve Günlük Kasa Defterini tutmak zorundadırlar*" (Eraktan, 2007; Gün ve Eraktan, 2005; Anonim, 1961).
GVK'nun 54. maddesinde belirlenen işletme büyüklüğü ölçülerini aşan (bitkisel ürünlerde dekara, hayvansal ürünlerde hayvan sayısına ve alet makine sayısına göre belirlenen ölçütlerin üzerinde olan) çiftçiler ile bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca veya on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan çiftçilerin kazançları gerçek usule göre vergilendirilirler. GVK' na göre gelire göre artan oranlarda gelir vergisi oranı uygulanmaktadır. Buna bağlı olarak gerçek usulde vergilendirilen tarımsal işletmeler kazançlarının ve iratlarının % 15 ila % 35 arasında değişen bir oranını gelir vergisi olarak ödemektedirler (Hayran, 2013; Anonim, 1961).

2.1.2. Emlak Vergisi Kapsamında Arazi Vergisi

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu (EVK), Türkiye sınırları içerisinde bulunan binalardan ve arazilerden alınacak olan vergi düzenlemelerini içermektedir (Anonim, 1970). Yasanın 4. maddesi vergi muafiyet ve istisnalarını düzenlemektedir. Bu maddede tarımsal üretim için ayrılmış bulunan binaların bu yasa kapsamında vergilendirilmeyeceği belirtilmektedir. Çiftçiler, kiraya vermemek ve kendi tarımsal faaliyetlerinde kullanmak koşulu ile sahip oldukları makine, samanlık, arabalık, ağıl, kümes, koruma mahalleri, seralar ve benzeri binalar ile bekçi bina, kulübe ve barakaları vergiden muaf tutulmuştur. Su ürünleri üreticileri ise, üretimde kullandıkları ağ ve alet depoları, kayıkhaneler ve işçi, bekçi bina ve kulübelerine sahip olmalarından dolayı vergiden muaf tutulmuşlardır. Belediyesi olmayan ve bir belediye ve mücavir olan sınırları dışında bulunan köylerdeki topraklar arazi vergisinin dışında bırakılmışlardır. Ancak köylerdeki bina ve toprakların tamamı beyana tabi tutulmuşlardır. Ayrıca, EVK' nun 14. maddesine göre "*belediye ve mücavir alan sınırları içinde bulunan tarım topraklarının(arsalar hariç) toplam vergi değerinin 250 milyon lirası vergiden istisna edilmiştir*." *Aynı yasanın 18. maddesindeki yapılan değişiklik ile arazi vergisinin oranı arsa özelliğindeki topraklar dışında binde bir, arsalar için ise binde üç olarak belirlenmiştir. Bakanlar Kurulu belirlenen bu oranları yarısına kadar indirmeye veya üç katına kadar artırmaya yetkili kalınmıştır*" (Gün ve Eraktan,2005; Anonim 1970).
Yasa Koyucu tarımsal üretimin stratejik önemi ve tarım arazisinin amaç dışı kullanımının engellenebilmesi amacıyla EVK'nin 15. maddesinde tarım arazisine yönelik bazı geçici muaflıklar getirmiştir. Bu maddeye göre, "*toprak ve topoğrafik özellikleri ve erozyon gibi sınırlayıcı faktörler sebebiyle kültür bitkilerinin yetişmelerini engelleyen araziden; bataklık, turbiyer, çorak, makilik, çalılık, taşlık ve sair haller dolayısıyla üzerinde tarım yapılamayan sahaların, ıslah tedbirleriyle yeniden tarıma elverişli hale getirilmesinde 10 yıl; Teknik, ekonomik ve ekolojik bakımlardan gerekli şartları haiz olan arazide yeniden fidanla dikim veya aşılama veya yeniden yetiştirme suretiyle ağaçlık, meyvelik, bağ ve bahçe meydana getirilmesinde asgari 2 yıl, azami 15 yıl süreyle arazi vergisinden muaf tutulmaktadır*" (Hayran, 2013; Gün ve Eraktan, 2005; Anonim, 1970).

2.2. Dolaylı Vergiler

Tarımsal vergiler dolaysız ve dolaylı vergi ayrımına göre incelendiğinde harcamalar üzerinden alınan Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ile ithalat üzerinden alınan gümrük

vergileri dolaylı vergiler grubunda yer almaktadır. Bu çalışmada dolaylı vergilerden KDV inceleme kapsamına alınmıştır.

2.2.1 Katma Değer Vergisi (KDV)

Geniş halk kitleleri tarafından tüketilen malların vergilendirilmesi ile vergi gelirleri açısından yaygın bir tabanın sağlanması mümkündür. Bu tip tüketim malları için yapılan harcamalar düşük gelirli kişilerin bütçelerinde önemli bir yer tutmakta ve kişinin geliri arttıkça önemini kaybetmektedir. Katma değer vergisi (KDV) ile üretim zincirinin her aşamasında vergi alınmaktadır. KDV mal ve hizmetin el değişiminde alınan, vergi indirimine imkân tanıyan bir satış vergisidir.

KDV, Türkiye'de 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununa dayanılarak tahsil edilmektedir. Buna göre; KDV'nin mükellefi, mal veya hizmeti satın alan kişi, vergi sorumlusu ise mal veya hizmeti satan kişidir. KDV üretimin her aşamasında tüketiciye yansıtılarak KDV'nin esas yüklenicisi son tüketici olmaktadır. İşletmeler sattıkları mal veya hizmet karşılığı tahsil ettikleri KDV'den (Hesaplanan KDV), mal veya hizmet satın alımlarında ödedikleri KDV'yi (İndirilecek KDV) mahsup ettikten sonra kalan miktarı vergi dairelerine yatırmak zorundadırlar. KDV oranları Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmektedir. Son alınan Bakanlar Kurulu Kararına göre KDV oranları % 1 ila % 18 arasında değişmektedir (Anonim, 2011).

Temel gıda ürünlerinden, kuru üzüm, kuru incir, fındık, Antep Fıstığı, buğday, mısır, kuru fasulye, mercimek gibi ihraç potansiyeli yüksek zirai mahsullerin toptan satışlarından ve hallerde toptan satışı gerçekleşen sebze meyveden alınan KDV oranı % 1'dir. Bu ürünlerin perakende satışlarında, gıda ürünlerinde ve hayvan yemlerinde KDV oranı % 8 iken, tarım sektöründe de kullanımı yoğun olan benzin, motorin vb yakıt ve traktörde ise uygulanan KDV % 18'dir (Bilici, 2011). Tarım işletmelerinin KDV konusunda bazı sorunları bulunmaktadır.

Tarım dışı sektörlerde, verginin tüketiciye yansıtılması sonucu maliyet masrafı haline dönüşmeyen KDV, tarımda üreticiler tarafından karşılanmak zorunda kalmakta ve maliyet masrafına dönüşmektedir. Ağırlıklı olarak stopaj usulüyle vergilendirilen tarım işletmelerinin, hesaplanan ve indirilecek KDV şeklinde mahsup işlemi yapma imkânları bulunmamaktadır. Bu durum tarım kesimi açısından tarımsal girdilere ödenen KDV yükünün üreticide kalması anlamına gelmektedir. Bu sebeple tarım kesimine yönelik vergi politikaları gözden geçirilerek, tarım kesimi aleyhine işleyen bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir (Hayran, 2013).

3. Aile Çiftçiliği Açısından Tarımsal Vergilerin Değerlendirilmesi

Aile çiftçiliği modeli tüm dünyada tarımsal üretim faaliyetinde en yaygın yapıyı oluşturmaktadır. FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından yapılan tanıma göre aile çiftliği "bir hane halkı tarafından yönetilen ve işletilen, aynı zamanda işgücünün büyük bölümünün aynı hane halkı tarafından sağlandığı tarımsal birimi" ifade etmektedir (Anonim, 2014). Türkiye'de aile çiftçilerinin büyük bir bölümünün küçük tarım işletmeleri olmasından yola çıkılarak bu çalışmada tarımsal vergilendirme ile ilgili çalışmalarda ve vergi mevzuatında geçen küçük tarım işletmeleri aile çiftçiliği kapsamında değerlendirilmiştir.

Türkiye'de en yaygın tarım işletmesi modelinin aile çiftçiliği modeli olması ve aile çiftliklerinin büyük bir bölümünün küçük tarım işletmeleri olmaları bu kesimde uygulanacak olan vergilendirmede güçlükler yaratmaktadır. Tarım sektöründe kişi başına düşen gelirin düşük olması, vergilendirme ile bu kesimin gelirlerinin daha da azaltılması anlamına gelecektir. Ancak bunun yanında bu kesimin vergilendirilmemesi vergi gelirleri açısından büyük bir kayıp yaratarak tarımsal kalkınmanın önünde bir engel teşkil edebilecektir (Gün ve Eraktan, 2005).

Türkiye'de vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının yıllar itibarı ile artış gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin ağırlığı etkinlik kayıplarına ve rekabet eşitsizliğine yol açmaktadır. Türkiye'de 2011 yılı verilerine göre dolaylı vergi gelirlerinin % 45,3 ünü KDV, % 37 'sini ise ÖTV oluşturmaktadır (Mutlu ve Çelen, 2012). Tarım dışı sektörlerde, verginin tüketiciye yansıtılması sonucu maliyet masrafı haline dönüşmeyen KDV, tarımda üreticiler tarafından karşılanmak zorunda kalmakta ve maliyet masrafına dönüşmektedir. Ağırlıklı olarak stopaj usulüyle vergilendirilen tarım işletmelerinin, hesaplanan ve indirilecek KDV şeklinde mahsup işlemi

yapma imkânları bulunmamaktadır. Bu durum tarım kesimi açısından tarımsal girdilere ödenen KDV yükünün üreticide kalmasına sebep olmaktadır. Tarım ürünlerinin pek çoğunda düşük oranlı KDV uygulanmasına karşın, tarımsal girdilerde (yakıt, traktör vb) KDV % 18 olarak alınmaktadır. Genellikle stopaj yöntemi ile vergilendirilen aile çiftçisi bu vergi yükünü de üstlenmektedir. Dolayısı ile Aile çiftçiliği üzerinde dolaylı vergi yükünün tarım dışı sektörlere göre daha ağır etkileri olmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Zirai kazancın stopaj yöntemi ile vergilendirilmesi iki açıdan aile çiftçiliğini olumsuz etkilemektedir. İlk olarak stopaj yöntemi ile vergilendirilen küçük tarım işletmeleri diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler gibi, hesaplanan ve indirilecek KDV şeklinde mahsup işlemi yapma imkânına sahip değildir. Bu nedenle tarımsal girdi alımlarında çiftçi KDV yükünü üstlenmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca stopaj usulünün kayıt tutma zorunluluğu getirmemesi küçük aile işletmelerinde kayıt tutulmamasını teşvik etmektedir. Bu da aile çiftçiliğine yönelik verilere ulaşmayı engellemekte, buna bağlı olarak ekonomik analizlerin yapılması önünde bir engel teşkil etmektedir. Hem aile çiftçiliğine yönelik sağlıklı tarım politikalarının belirlenmesinde hem de uygulanan politikaların tarım kesimine etkilerinin analiz edilmesi açısından bu kayıtlara ihtiyaç duyulmaktadır (Hayran, 2013).

Türkiye'de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı yıllar itibarı ile artış göstermektedir. 2011 yılında vergi gelirlerinin yaklaşık % 68'ını dolaylı vergiler oluşturmaktadır (Mutlu ve Çelen, 2012). Stopaj yöntemine göre vergilendirilen çiftçiler tarımsal girdiler için ödemiş oldukları KDV ni indirme olanağına sahip olamadığından dolaylı vergilerin yükü aile çiftçiliği üzerinde daha fazla etkili olmaktadır.

Çalışmamız sonucunda sektörle ilgili ulaştığımız değerlendirmelerden bir diğeri ise, ürünler ve bölgeler bazında doğrudan ve dolaylı vergilerin değerlendirilmesine olan ihtiyaçtır. Literatürde vergilendirme politikalarının etkinliğini sahada ölçen ve yeni politika bileşenleri üretebilecek çalışmalara ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmalar kapsamında işletme ölçeklerinin göz önünde bulundurulması ve küçük aile işletmeleri için özel soruların incelenmesi de tarım sektörünün sürdürülebilirliği ve maliye politikaları için önem arz etmektedir. Bu bağlamda, araştırmacıların özel uygulamalara yönelmesi sektör, bilim dalı ve maliye politikalarına katkıları bulunacağı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Anonim, 2014. "CAP 2014-2020 Tools to Enhance Family Farming: Opportunities and limits",Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, Agriculture, European Parliament. http://www.europarl.europa.eu/studies (Erişim: 10.08.14).

Anonim, 1970. Emlak vergisi kanunu. Kanun No: 1319, Resmi Gazete No: 13576, Ankara.

Anonim, 1961. Gelir vergisi kanunu. Kanun no: 193, Resmi Gazete No: 10700, Ankara.

Bilici, N. 2011. Vergi Hukuku. Seçkin Yayınları, 26. Baskı, Ankara.

Eraktan, S. 2008. Maliye. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yayın No:1561, Ders Kitabı:514, genişletilmiş 3. Baskı, Ankara.

Gün S, Eraktan S. "Tarımsal Mülkiyet Rejimi ve Vergilendirme", Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, 2005, 2.Cilt, s.1197-1207.

Hayran, S. 2013. "Türkiye'de Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi", Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 3(1): 69-72, 2013.

Mutlu, A. Çelen. M. 2012. "Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları", Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532, İstanbul. www.tusiad.org.tr (Erişim: 10.08.14)

Tufan , A. 1988. Türkiye'deki Tarımsal Vergiler Üzerine bir İnceleme. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları:1087, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.

Türkiye'de Aile Çiftçiliği ve Sosyal Güvenlik Uygulamaları

Cengiz SAYIN[1] **Oya SAV**[2]
[1] Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, csayin@akdeniz.edu.tr
[2] Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, oyasav@akdeniz.edu.tr

Özet
Dünyadaki 570 milyon tarım işletmesinin 500 milyonunun küçük aile işletmesi olması, aile çiftçiliği kavramının gerek gelişmekte olan ülkeler gerekse de gelişmiş ülkeler açısından önemini göstermektedir. Türkiye'de her dört kişiden birinin çalıştığı sektör olan tarımda, tarımsal faaliyetler genel itibariyle küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarım sektöründeki çalışanlar, sosyal güvenlik sistemine dahil edilen en son kesim olmuştur ve ilk defa 1980'li yılların başında çıkarılan yasalar ile sosyal güvenlik kapsamına alınmışlardır. Yapılan bu düzenlemeler ile tarımda çalışanların ekonomik açıdan özel durumları göz önüne alınarak sosyal güvenliğe katılma şartları diğer çalışanlara göre daha esnek tutulmuştur. Diğer yandan 2006 yılından sonra ise standart birliği sağlamak adına 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile kademli geçiş sistemi uygulamaya konmuştur. SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nı tek çatı altında birleştiren bu kanunda, çalışanlar tarımda sürekli ve hizmet akdi ile çalışanlar, tarımsal faaliyetlerde hizmet akdiyle süreksiz çalışanlar, tarımsal faaliyetlerde kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanlar olarak üç gruba ayrılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de çiftçilerin sosyal güvenliği ve uygulanan sosyal güvenlik programlarının aile çiftçiliği üzerine etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Literatür araştırmasına dayanan çalışmanın materyalini ikincil kaynaklardan elde edilen veriler oluşturmaktadır, bu çerçevede FAO'nun ve TÜİK'in istatistiki verilerinin yanı sıra konuyla ilgili ulusal ve uluslararası çeşitli yayınlardan yararlanılmıştır. Bu anlamda, çiftçilerin sosyal sigortadan yararlanması, aile çiftçiliğinin geliştirilmesi adına çiftçilere uygulanan sosyal sigorta kolaylıklarının korunması ve Avrupa Birliği'nde olduğu gibi sosyal sigorta programlarının finansmanında devlet desteğinin sağlanmasının gerektiği saptanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Aile Çiftçiliği, Tarım, Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigortalar

1. Giriş

Tarım sektörü; milli gelir, istihdam ve dış ticaret açısından Türkiye ekonomisi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. TÜİK verilerine göre, Türkiye'de tarım sektörünün 2013 yılında büyüme hızı yüzde 3,1 iken GSYH içindeki payı cari fiyatlarla yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de 2013 verilerine göre toplam istihdamın %23,6'sını tarım sektöründe çalışanlar, %76,4'ünü ise tarım dışı sektörde çalışanlar oluşturmaktadır. Tarım sektöründe çalışanların %46,5 ile ücretsiz aile işçileri ve %43,6 ile işveren ve kendi hesabına çalışanlardır. Tarım dışı sektörde çalışanların büyük çoğunluğunu ise %80,8 ile ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışanlar oluşmaktadır. Türkiye'de tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki oranı giderek düşmekle birlikte, toplam istihdamda hala önemli bir paya sahiptir. Ülkemizin işgücü piyasasının karakteristik özelliklerinden biri de, özellikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçiliğinin yoğunluğudur. Türkiye'de özel mülkiyete dayalı küçük aile işletmelerinin egemen olduğu bir tarımsal yapı mevcuttur, işletme sayısı 3 milyon civarındadır ve tarım işletmelerinin %95'nin küçük aile işletmesi olduğu bilinmektedir. Aile fertlerince tarım, ormancılık, balıkçılık ve hayvancılıkta geleneksel yöntemlerle gerçekleşen üretim faaliyetlerine aile çiftçiliği denmektedir. Günümüzde önemi gittikçe artan aile çiftlikleri, geleneksel gıda ürünlerinin üretimi ve çevrenin korunması, sağlıklı beslenmenin sağlanması, yerel ekonomilerin canlanması bağlamında önemli bir rol sahibidir.

Sosyal güvenlik alanında Türkiye'de çok sayıda çalışma mevcut iken 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası başlığı altında tarım kesiminin sosyal güvenliğini ayrı olarak inceleyen yeter sayıda çalışma bulunmamaktadır. Türkiye'de sosyal güvenlikle ile ilgili daha önce yapılmış bazı çalışmalar mevcuttur. (Solmaz, 2010) yüksek lisans tezinde Tokat iline bağlı köylerin sosyal güvenlik yapısını ve sosyoekonomik yapılarını incelemiştir. (Akpınar, 2008) doktora tezinde Türkiye ve Avrupa Birliği sosyal güvenlik sistemlerinin farklılıklarını ve benzerliklerini saptamıştır. (Tepekule, 2008) yüksek lisans tezinde Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde reform sürecini değerlendirerek öneriler sunmuştur. Bu çalışma kapsamında ikincil verilere ilişkin veriler toplanmış ve elde edilen sonuçlar ile çözüm önerileri beraber sunulmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışma materyalini Türkiye İstatistik Kurumu'nun ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun istatistiki verilerinin yanı sıra konu ile ilgili ulusal çeşitli yayınlardan elde edilen ikincil veriler oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye'de aile çiftçiliğinin sosyal güvenlik programları karşısındaki durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye'de sosyal güvenlik sürecinin gelişimi yıllar itibariyle incelenmiş olup elde edilen veriler yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Bu çalışmada, Türkiye'de tarım sektöründe sosyal güvenlik uygulamalarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de ülke nüfusunun hayatını idame edebilmesi için gerekli gıda üretimini sağlayan, sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu hammaddeyi tedarik eden tarım sektörü için sosyal güvenlik büyük bir önem arz etmektedir.

3.1. Tarım Sektörünün ve Aile Çiftçiliğinin Önemi

Tarım sektörü; nüfusun beslenmesi, sanayi sektörüne girdi sağlama, istihdam, ihracat ve ulusal gelirdeki payı ile ekonomiye katkı sağlamaktadır. Tarımsal faaliyetler; hayvancılık, avcılık, ormancılık ve balıkçılıktan oluşurken tarımsal ürünlerin arz miktarı büyük oranda iklim şartlarına bağlıdır. Tarımda üretim için belli bir süre gerektiğinden ürünlerin üretimi, sanayi ya da hizmet sektöründe olduğu gibi kısa vadede talebe hemen karşılık veremez. Tarımsal ürün fiyatını ise çoğunlukla ürünün arzı etkilediğinden fiyat oluşumunda üreticilerin ve maliyetlerin rolü genellikle kısıtlıdır. Tüm bu özellikleri nedeniyle tarım sektörü diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Sermaye ve işgücünün önemli bir bölümünün aile bireyleri tarafından sağlandığı aile çiftçiliği, sürdürülebilir kalkınma ve tarımsal üretimin temel taşı olması açısından önemlidir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na göre Türkiye'de tarımsal faaliyetler genel itibariyle küçük aile işletmelerince gerçekleştirilmektedir, ortalama işletme büyüklüğü 6 hektar iken büyükbaş hayvancılık işletmelerinin %55'i ise 1 ile 5 hayvan, küçükbaş hayvancılık işletmelerinin %40'ı ise 50 başın altındadır.

Çizelge 3.1 Türkiye'de işteki duruma göre istihdam, 2004-2013 (Bin Kişi)

Yıllar	Tarım			Tarım dışı		
	Ücretli, maaşlı, yevmiyeli	İşveren veya kendi hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Ücretli, maaşlı, yevmiyeli	İşveren veya kendi hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2004	401	2445	2867	10293	3126	500
2005	426	2371	2357	11009	3419	484
2006	428	2275	2205	11601	3441	474
2007	403	2273	2190	12131	3302	438
2008	434	2316	2226	12503	3257	417
2009	454	2371	2415	12316	3267	454
2010	527	2513	2643	13235	3237	440
2011	623	2654	2866	14253	3277	437
2012	606	2668	2823	15013	3265	446
2013	591	2625	2799	15762	3329	418

Kaynak: TÜİK, 2014

TÜİK verilerine göre 2010 yılında Türkiye'de 24,4 milyon hektar tarım arazisi vardır. Ancak 6 ha ortalama işletme arazisi büyüklüğü ve yaklaşık 3 milyon işletme sayısı dikkate alındığında toplam tarım arazisinin 18 milyon hektarın biraz üzerinde olduğu anlaşılmaktadır (Bayaner 2013). Tarım ve tarım dışı ayrımında istihdam edilenlerin işteki durumuna göre toplam istihdamda, ücretli çalışanlar ile işveren veya kendi hesabına çalışanların sayısında 2004-2013 yılları arasında artış gözlenmekle birlikte, ücretsiz aile işçilerinin sayısında az da olsa düşüş olduğu görülmektedir (Çizelge 3.1). Bu düşüş hem tarım hem de tarım dışı sektör için geçerlidir. Ücretsiz aile işçilerinin sayısında en büyük

düşüş 2004-2006 yılları arasında, en büyük artış ise 2009-2011 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ücretli, maaşlı yevmiyeli çalışanlarda ise yıllar itibarıyla genel bir artış eğilimi söz konusu iken 2009 yılında krizin etkisiyle düşüş gözlenmektedir.

Tarım sektöründe alt sektörler açısından Türkiye ithalat ve ihracatı büyük oranda bitkisel üretimden oluşmaktadır. Türkiye 2013 yılı itibariyle 7,7 milyon USD tarımsal ithalat yaparken ihracat ise 5,9 milyon USD olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 Türkiye'nin tarım sektöründe dış ticaret göstergeleri(Milyon USD Doları)

Alt Sektörler	Yıllar		
	2011	2012	2013
İthalat			
Bitkisel Üretim	7.579	6.334	7.143
Hayvancılık	1.090	912	414
Ormancılık ve Tomrukçuluk	226	201	161
Balıkçılık	49	56	58
TOPLAM	8.944	7.503	7.776
Gıda Sanayii	4.905	5.123	5.441
İhracat			
	2011	2012	2013
Bitkisel Üretim	4.847	4.797	5.186
Hayvancılık	301	370	442
Ormancılık ve Tomrukçuluk	19	22	27
Balıkçılık	186	190	258
TOPLAM	5.353	5.379	5.912
Gıda Sanayii	8.880	9.514	10.665

Kaynak: Tüik, 2014

3.2. Tarım Sektörü Çalışanları ve Sigorta

Tarım sektöründe doğa koşullarına bağlı üretim yapılması, kış aylarında üretimin durması ile geçimlik üretim şeklinin yaygınlığından çalışanların düzenli bir gelirlerinin olmaması ve kazançlarının ise düşük olması nedeniyle tarım sektöründe çalışanlar, Türkiye'de sosyal güvenlik sistemine dahil edilmeye çalışılan en son kesim olmuştur. Tarımda bağımsız çalışanların sosyal güvenliğe geç dahil edilmelerinin bir diğer önemli nedeni ise sosyal güvenlik konusunda yeterli bir bilinç düzeyinin oluşmamış olmasıdır. Tarım sektöründe çalışanlara yönelik kanuni düzenlemeler ilk olarak 1984 yılında yapılmıştır ve tarımda çalışanların maddi yönden özel durumları göz önünde bulundurularak sosyal güvenliğe katılma şartları diğer çalışanlara göre daha hafif tutulmuştur. Bu durum 2008 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 2008 yılından sonra ise ülkemizin tarımsal gelişme bakımından önemli mesafe kat ettiği ve tarımda çalışanların gelir seviyelerinde artışlar yaşandığı hesaba katılarak başta prim ödeme gün sayısı olmak üzere tarım çalışanlarına da norm ve standart birliği gereği aynı hükümler uygulanmaya başlanmıştır. Ancak burada da tam değil, kademeli bir geçiş sistemi öngörülmüştür. Belirtilen kademeli geçişin sonlanacağı yıl ise 2023 olarak ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle 2023 yılına gelindiğinde diğer çalışanların tabi oldukları sosyal güvenlik hak ve yükümlülükler tarımda çalışanlar için de farklılık göstermeden geçerli olacaktır (Anonim, 2013).

Türkiye'de tarım işçileri, sürekli ve süreksiz çalışanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu iki grubun sosyal güvenliği geçmişte farklı kanunlarda düzenlenmiştir. Sürekli çalışan kesimin sosyal güvenliği 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nda, süreksiz çalışanlarınsa 2925 sayılı Kanunu'nda düzenlenmiştir. Ancak norm ve standart birliğini sağlamaya yönelik olarak çıkarılan 5510 sayılı Kanun gerek sürekli gerekse süreksiz çalışan tarım işçilerini bir tutma hedefini taşımaktadır.

3.3. Tarihsel Süreçte Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenliği

3.3.41 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

1964 yılında yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile kısmen de olsa tarım işçileri için sosyal güvenlik uygulamasına geçilmiştir. Bu kanun, kamu sektörüne ait tarım ve orman işlerinde ücretle sürekli veya süreksiz çalışan işçiler ile özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde ücretle ve sürekli olarak çalışan işçileri kapsama almıştır. Ancak özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde süreksiz çalışan tarım işçileri gibi önemli ve büyük bir kesimi ise kapsam dışında tutmuştur.

3.3.2. 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu

1984 yılında yürürlüğe giren 2925 sayılı "Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu" 506 sayılı kanunun özel sektörde süreksiz (nitelikleri bakımından en çok 30 işgünü süren işler) olarak çalışan tarım işçileri gibi büyük bir kesimi kapsam dışında tutması nedeniyle bu grubu da kapsama almak amacıyla çıkarılmıştır. Ancak bu kanunda, sigortaya tabi olma tamamen kişilerin isteklerine bırakılmıştır. İsteğe bağlılık ise işverenin prim ödeme gibi yükümlülüğünü ortadan kaldırması sebebiyle tarımda süreksiz çalışanların mağdur edilmesine yol açmıştır (Anonim, 2013).

3.3.3. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

2006 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı tek çatı altında birleştirilmiştir. Buna göre tarımda sürekli ve hizmet akdi ile çalışanların, sigortalılıkları, eskiden olduğu gibi devam ettirilecek ve bu kişiler kanun kapsamında sigortalı sayılacaklardır. Tarımsal faaliyetlerde hizmet akdiyle süreksiz çalışanların sigortalılıkları ise bu kanunun yürürlük tarihi itibarıyla kanunun yürürlük tarihinden sonra da devam ettirilecek ve kanun kapsamında bu kişiler sigortalı sayılacaktır. Tarımda kendi nam hesabına bağımsız çalışanların sigortalılıkları, kanunun yürürlük tarihinden sonra da devam ettirilecek, kanunun yürürlük tarihinden sonra ilk defa bu kapsamda çalışanlar da sigortalılık kapsamına alınacak ve sigortalı sayılacaklardır.

4. Sonuç ve Öneriler

Tarım kesiminin tamamen sosyal güvenliğe dahil olması ve bu alandaki tüm eksikliklerin giderilebilmesi gelir azlığının ve bilinçsizliğinin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Sürdürebilir tarımın temel taşı olan aile işletmeciliğinde, Türkiye'nin aile işletmeciliğine dayalı kendi özgün modelini kurması ve desteklemesi gerekmektedir. Türkiye'deki tarım işletmelerinin büyük kısmının küçük aile işletmesi olması nedeni ile bu işletmelerin yıllık gelir düzeyleri tasarruf yapmalarını engellemektedir. Bu açıdan sosyal güvenlik primleri konusunda çiftçilere kolaylık sağlanmalı ve 6 ayda bir ya da yılda bir prim tahsil edilmelidir. Zira, çiftçi sanayi işçisi gibi aylık maaş almamaktadır; ücret bordrosu olmadığı için aylık olarak sigorta primi ödemesi güçleşmektedir. Bu durum gerek toprak sahibi çiftçiyi gerekse tarımda çalışan işçiyi ekonomik sıkıntıya sokmaktadır. Ürününü satan ve kâr eden toprak sahibi çiftçiden, yanında çalıştırdığı aile bireyleri ve tarım işçileri için de prim kesilmeli ancak prim oranları çiftçilerin gelirini önemli oranda azaltacak şekilde olmamalıdır. Tarım sektörünün kendine özgü yapısı dikkate alınarak sosyal sigorta hizmetleri basitleştirilmelidir. İşçiler topluca ve tek elden sigortalı yapılabilmelidir. Bu konuda çiftçiler, muhasebeciler ile diyaloga geçebilmelidir. Tarımda sosyal güvenliği sağlayacak "Tarım Sosyal Sigortalar Kurumu" oluşturulmalıdır. Bu kurum, toprak sahibi çiftçi ve tarım işçilerinin sosyal güvenliği ile ilgilenmelidir. Tarımda sosyal güvenlik açısından haksızlıklara yol açan, sürekli-süreksiz iş ayırımı ve 50 işçi sınırı gibi çalışanların aleyhine olan uygulamalara son verilmeli, tüm tarım çalışanları sosyal güvenceye kavuşturulmalıdır. İşverenler tarım işçilerini mümkünse sanayideki gibi çalışmaya başlamadan önce sigortalamalıdır (Akpınar, 2009).

Tarım sektöründe çalışanların şimdiye kadar ihmal edilmiş olmasına karşın, her ne kadar 5510 sayılı kanun ile yeni düzenlemeler yapılsa da, devlet tarafından tarım çalışanlarına yönelik daha köklü, daha etkin, gerekli önlemlerin alınması (sağlık, kooperatifleşme, toprak reformu, sübvansiyon, prim ödeme desteği vb.), onları diğer sigortalılarla eş değer konuma getirecektir (Solmaz, 2010).

Kaynaklar

Akpınar T., 2008. Türkiye'deki Tarım Sektörünün Sosyal Güvenlik Sorunlarına Avrupa Birliği İle Uyum Ekseninde Çözüm Önerileri, Doktora Tezi, Tekirdağ.

Akpınar T., 2009. Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye'de Tarım Sektöründe Sosyal Güvenlik ve Sorunları, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ

Anonim, 2013. Türkiye ve Dünyada Tarım Sektöründe Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenlik Kurumu, Yayın No:74, Sosyal Güvenlik Bilgisi:2013/7, ISBN: 978-605-86447-8-6

Bayaner A, 2013. Türkiye Tarımı Beklentiler ve Gelişmeler, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Tepge Yayın No:224, ISBN: 978-605-4672-51-6

Solmaz B., 2010. Tarımda Çalışanların Sosyal Güvenliği: Tokat İli Örneği, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Tepekule U., 2008. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Reform Sürecinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

TÜİK 2014. Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim İstatistikleri, Ankara, http://www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi:18.09.2014)

Aile Çiftçiliğinde Ülke Örnekleri

Aile Çiftçiliği ve Avrupa Birliği Politikalarındaki Rolü

F. Eymen TOPRAK[1] **Uğur İLKDOĞAN**[2]
[1]AB Uzman Yardımcısı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, toprakeymen@gmail.com
[2] Dr., AB Uzmanı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, ugurilk@yahoo.com

Özet
Aile çiftçiliği, aile tarafından tarım ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamını kapsar ve kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılıdır. Aile çiftçiliği hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin birimlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği (AB)'nde tarımsal işletmelerin %95'inden fazlası aile çiftliklerinden oluşmaktadır. Üye devletler arasındaki çiftlik büyüklükleri ve aile yapılarının farklılık göstermesi AB'nin bütününde etkili politikaların oluşturulmasını oldukça zorlaştırmıştır. Ortak Tarım Politikası (OTP)'nin kuruluşundan bu yana oluşturulan politikalarla aile çiftlikleri desteklenmiştir. OTP kapsamında birinci sütun altında önceleri fiyat destekleriyle, günümüzde ise doğrudan ödemeler vasıtasıyla aile çiftliklerine önemli miktarda fon aktarımı yapılmaktadır. OTP'nin ikinci sütununu oluşturan kırsal kalkınmaya, doğrudan desteklerden aktarılan (modülasyon) fon sayesinde kırsal alanlardaki hizmet ve olanaklara erişim artırılmış ve kırsal sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirilerek, bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması yönünde büyük adımlar atılmıştır. Kırsal alanda ekonomik faaliyet ve istihdam olanaklarını harekete geçiren ikinci sütun programlarının başarısı ile birçok ailelerin çiftliklerinde tarım-dışı aktiviteleri kolaylaşmıştır. OTP'nin son reformunda (2014-2020) oluşturulan yeni yaklaşımlar yoluyla aile çiftçiliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bildiride AB'de aile çiftçiliği gelişimi ve OTP (2014-2020) kapsamında aile çiftçilerine yönelik politikaların değerlendirilmesi ilgili literatürün incelenmesiyle yapılmıştır.

1. Giriş

Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadın ve erkekler dâhil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (FAO, 2014). Aile çiftçiliği, aile-temelli tüm tarımsal faaliyetleri kapsar ve kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılıdır. Aile çiftçileri ve çiftlik bünyesinde bulunan ev halkı alternatif gelir sağlamak ve sosyal etkileşimi artırmak amacıyla birden fazla işte çalışırlar ve çiftliğe kazanç sağlayan çeşitli tarım dışı faaliyetlerde bulunurlar. Aile çiftçiliği hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin birimlerinden biridir. Ulusal düzeyde başarılı bir aile çiftçiliği; tarımsal ve ekolojik koşullar ve bölgesel özellikler, uygulanacak çevre politikaları, pazarlama olanakları, doğal kaynakların varlığı, teknoloji ve yayım hizmetlerine erişim, tarımsal finansman olanakları ve demografik, ekonomik, sosyo-kültürel koşullara erişim gibi birçok faktöre bağlı bulunmaktadır. Aile çiftçiliği, sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel bakımdan ülkeler açısından stratejik öneme sahiptir. Özellikle aile çiftçiliğinin yoğun olduğu ülkelerde tarım politikalarının hedef kitlesi sadece aile işletmeleri olabilmektedir. Hem kalkınmakta olan hem de kalkınmış ülkelerde aile çiftçiliği gıda üretimi alanında en yaygın olarak görülen yapıyı oluşturmaktadır (GTHB, 2014).

2. Avrupa Birliği'nde Aile Çiftçiliği

Avrupa Birliği (AB)'nde yaklaşık 13 milyon tarımsal işletme bulunmakta ve ortalama tarımsal işletme büyüklüğü 14.2 ha civarındadır. Söz konusu çiftliklerin %95'inden fazlası aile çiftliklerinden oluşmaktadır. Aile çiftçiliği kavramı literatürde işletme sayısı, arazi büyüklüğü ve ekonomik önemi gibi parametreler ışığında farklı şekillerde ifade edilmektedir. Avrupalı araştırmacılar ve politika belirleyiciler, aile çiftçiliğini bir tarım işletmesi olarak değerlendirmekte, aile çiftliklerini ailenin söz konusu işle ilgili olarak tüm riskleri üstlendikleri tarımsal organizasyonlar olarak tanımlamaktadırlar. Avrupa'da bulunan aile çiftlikleri arazi büyüklüğü, istihdam kapasitesi ve işletme büyüklüğü gibi özellikleri bakımından değerlendirildiğinde oldukça farklılıklar göstermektedir (örneğin; yarı geçimlik, geçimlik gibi). Bir başka yaklaşım ise iş değerinin sahiplik, kontrol ve miras yoluyla jenerasyonlar arası aktarım başarısının devamlılığına odaklanmaktadır (Hennessy, 2014).
AB Konseyi'nin 26 Haziran 2013 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu Tarım Bakanları toplantısında aile çiftliği ile ilgili olarak "sermayenin büyük bir kısmının yönetici veya ailesi tarafından desteklendiği" veya "ailenin gelirinin büyük bir kısmının çiftçilik yoluyla kazanıldığı" yaklaşımları ele alınmıştır.

Ancak söz konusu yaklaşımlar ele alındığında ilk ifadenin bazı Üye Devletlerde yaygın olarak bulunan kiracılık yoluyla çiftçilik yapan kişileri dışarıda bırakacağı, ikinci ifadenin ise hem kırsal gelir ve kırsal kalkınma için yararlı olan birden fazla iş ile uğraşan çiftçileri ve/veya değişik alanlarda üretim yapan çiftliklerde çalışan çiftçileri ve hem de birçok girişimci aile çiftçilerini dışarıda bırakabileceği görülmektedir. Birçok Üye Devlette çiftlik sahiplerinin %30-50'sinin yıllık standart verimliliği 8,000 Avrodan daha az ve çalışma saatleri oldukça uzundur (Bailey ve Suta, 2014).

Avrupa Birliği'nde aile çiftçiliğinin yapısına bakıldığında mal sahibi çiftçilerin büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. 2010 yılında AB-28'de 12 milyon adet çiftliğin %97'sinin mal sahibi, çiftçilerdir ve bunlar aile çiftlikleri olarak adlandırılmaktadır (FSS, 2010). Birlik içindeki çiftliklerin %85'inden fazlasını aile çiftlikleri oluşturmaktadır. Aile çiftlikleri 120 milyon ha veya başka bir değişle Birlik içerisindeki toplam kullanılan tarımsal alanın %68'si oranında faaliyet göstermektedir. Üye Devletlerin küçük bir kısmı mal sahibi olmayan çiftçiler tarafından işlenmektedir (Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Fransa ve Estonya). AB-28 içerisindeki 23 ülkede mal sahibi çiftçiler toplam kullanılan tarımsal alanın yarısından fazlasını işlemekteyken, bu değer Üye Devletlerin 16'sında %80'den fazladır (Davidova ve Thomson, 2014).

2010 yılı verilerine göre, AB-28'de 2 ha'den küçük 5,7 milyondan fazla çiftlik bulunmaktadır. Söz konusu çiftlikleri çoğunlukla yarı geçimlik ya da geçimlik işletmeler oluşturmaktadır. Öte yandan yaklaşık olarak 199 bin mal sahibi çiftçi 100 ha'dan daha fazla tarımsal alana sahiptir. Bu iki uç nokta arasında da değişik ölçeklerde birçok çiftçi grupları bulunmaktadır. Bazı Üye Devletlerde 100 ha ve üzerindeki büyük çiftliklerin varlığı aile dışı kurumsal çiftlikler ve üretici kooperatifleri sayesinde daha da güçlenmiştir. 2010 yılında AB'de bulunan 100 ha ve üzeri çiftliklerin %40'ını aile dışı çiftlikler oluşturmuştur. Danimarka ve Birleşik Krallık'ta neredeyse tüm büyük çiftlikler aile çiftçileri tarafından yönetilmekteyken; yeni Üye Devletler, Fransa ve bir ölçüde Almanya'da (büyük ölçekli aile dışı tarım işletmelerinin birçok kişiyi işe alması nedeniyle) büyük çiftliklerin aile dışı sektör olduğu söylenebilir (Davidova ve Thomson, 2014). AB genelinde, tarımsal istihdamda aile çiftçileri ilk sırada yer almakta ve kırsal alanda yaşayan milyonlarca kişinin geçimi aile çiftçiliğine dayanmaktadır. 2010 yılında, AB'de tarım alanında düzenli işgücü olarak 25,5 milyon kişi bulunmaktayken; bunların 24 milyonunu aile çiftçileri oluşturmaktadır (Eurostat, 2014).

Aile çiftçileri genellikle yarı zamanlı çiftçilerdir. 2010 yılında AB-28'de bulunan mal sahibi çiftçilerin yarısı çalışma zamanlarının ¼'ünden daha az süreli çalışmışlardır. Ancak bunların %84'ü yarı geçimlik çiftçilerin ağırlıklı olarak bulunduğu 5 ha'dan daha küçük olan işletmelerce yönetilmektedir. Yarı zamanlı çiftçilik, aile çiftçileri için hane halkı gelirini artırması nedeniyle oldukça önem arz etmektedir. Geçimlik çiftçiliğin popülaritesi ulusal mevzuatın etkisi altındandır. Örnek olarak Almanya'da tarımsal faaliyetlerde tecrübesi olmayan girişimciler, yasal gerekliliklere bağlı olarak arazilerini ancak aile çiftçiliği geleneğini sürdürmek şartıyla satılabiliyorken; arazi pazarının oldukça liberal olduğu İngiltere'de söz konusu olaylar daha sık görülmektedir (Pfeffer, 1989). Yeni Üye Devletlerde ise, 1990 yıllarda yapılan arazi reformu ve çiftliklerin özelleştirilmesine ilişkin çalışmalar sorucu, tarım dışı işlerden aile çiftçiliğine doğru bir yönelim olmuştur (Davidova ve Thomson, 2014).

Hırvatistan'ın içerisinde yer almadığı AB-27 çiftlik yapısı anketine göre; çiftliklerde çalışanların %36,4'unun alternatif işlerde çalıştığı tespit edilmiştir (EC, 2008). Tarım dışı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve birden fazla işte çalışılması çiftliklerin büyüklüklerine göre değişim göstermektedir. Birden fazla işte çalışan çiftlik yöneticileri çiftlik büyüklüğü arttıkça azalmaktayken (0-2 ha arasındaki çiftlik yöneticilerinin %41,4'ü 100 ha ve daha büyük çiftlik yöneticilerinin %15,3'ü birden fazla işte çalışmaktadır); tarım dışı faaliyetleri gerçekleştiren çiftlik yöneticilerinin oranı çiftlik büyüklüğü arttıkça artış göstermektedir (0-2 ha arasındaki çiftlik yöneticilerinin %10,2'si, 100 ha ve daha büyük çiftlik yöneticilerinin %22,8'i tarım dışı faaliyetlerde bulunmaktadır). AB'de tarım dışı faaliyetlerde yönelim ağırlıklı olarak ürün işleme, çiftlik turizmi ve yenilenebilir enerji olarak ortaya çıkmaktadır (Davidova ve Thomson, 2014).

Aile çiftliklerinin genellikle çevre dostu arazi yönetimini benimsedikleri kabul edilir. Ortak Tarım Politikası (OTP)'nda 2013 yılına kadar çevresel önlemler aşamalı olarak Sütün 1 altında "çapraz uyum" çerçevesinde, günümüzde ise "yeşillendirme" başlığı içerisinde ve Sütun 2 altında "arazi yönetimi" kapsamında değerlendirilmektedir. OTP 2014 sonrasında tarımsal çevre ile ilgili olarak iki

önemli önceliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki tarım ve ormancılıkla ilgili ekosistemleri yenilemek, korumak ve geliştirmek; ikincisi ise tarım, gıda ve ormancılık sektörlerinde kaynak verimliliğini artırmak ve düşük karbon ve iklim değişikliklerine dayanıklı ekonomiye doğru geçiş desteklemektedir (Davidova ve Thomson, 2014).

2.1. Avrupalı Aile Çiftçilerinin Karşılaştığı Mevcut Zorluklar

- Avrupa'da araziye erişim, arazilerin yüksek fiyatlı olması, piyasada uygun ve hizmet alanları içerisinde bulunan arazilerin küçük oranlarda olması ve kurumsal işletmelerin arazi kiralama piyasasında yaratmış olduğu sapmalar nedeniyle oldukça kısıtlıdır. Arazilerin kiralanarak kullanılması gerekli olan finansal kaynağı bulmak açısından daha kolay bir süreçtir. Toplam kullanılan tarımsal alan içerisinde kiracılık yoluyla işletilen arazilerin oranı Topluluk içerisinde arazi kalitesi ve arazi fiyatına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örneğin İrlanda'da %18, Fransa'da %74, Romanya'da %17 ve Slovakya'da %89 oranında kiracılık görülmektedir (Ciaian ve ark., 2012). Swinnen ve Vranken (2008), aile çiftlikleri ile kurumsal çiftliklerin arazi kiralarını karşılaştırmış ve Çek Cumhuriyeti'nde aile çiftliklerinin kurumsal çiftliklere oranla 5 Avro/ha veya ha başına %15 daha fazla, Slovakya'da ise 7 Avro/ha veya ha başına %45 daha fazla kira ödediği sonucuna varmıştır.
- Sermayeye ulaşım özellikle arazisini teminat olarak kullanmaktan kaçınan küçük çiftçiler için pahalı olabilmektedir. Aile çiftçileri kredi sıkıntısı nedeniyle teknolojik gelişme ve çiftliği büyüme yatırımlarını engelleyen durumlarla sıkça karşılaşmaktadırlar. Örneğin, Fransa'da bulunan ve endüstri bitkisi üreten 178 çiftliğin 2/3'ünün kısa vadede 1/3'nün ise uzun vadede kredi kısıtı olduğu Blancard ve ark., (2006) tarafından bildirilmektedir.
- Miras hukukuna ilişkin ulusal mevzuat arazinin bir jenerasyondan diğerine aktarımda adil dağıtımı zorlaştırmaktadır.
- Aile çiftçileri sadece verimlilik değil yenilik ve girişimcilik alanlarında da rekabet edilebilirliğe ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu rekabet edilebilirliği etkileyen faktörler arasında makroekonomik gelişmeler ilk sırada yer almaktadır. Bunu çiftlik girdi ve çıktı fiyatları, eğitim ve öğretime verilen destekler ile Ar-Ge çalışmaları gibi tarımsal politikalar, çiftliklerin ekonomik ölçekleri ve yapısal değişiklikler takip etmektedir (Davidova ve ark., 2013).
- AB'de aile çiftliklerinde örgütlenmenin yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Satış kooperatiflerinin yüksek oranlarda (%50'den fazla) görüldüğü ülkelere Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İrlanda, Hollanda ve İsveç; düşük oranlarda (%25 ve altı) görülen ülkelere ise Birleşik Krallık ve yeni üye devletler örnek olarak verilebilir (Bijman ve ark., 2012).
- Aile tarımını bölgesel özellikler nedeniyle çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunlara örnek olarak dağlık alanların pazarlardan uzak olması, az gelişmiş bölgelerde alternatif iş olanaklarının sınırlı olmasıdır. Salvioni ve ark. (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, Yunanistan, İtalya ve Portekiz'in dağlık alanlarının dik ve ikliminin kuru olması nedeniyle ekonomik anlamda üretim yapmanın zor olduğu, tarımın düşük karlı bir faaliyet olması nedeniyle, iş odaklı kişileri ve genç nüfus için çekici bir yatırım aracı olmadığı saptanmıştır.

3. Aile Çiftçiliğini Geliştirmede Ortak Tarım Politikası (OTP) (2014-2020) Araçları

3.1 OTP (2014-2020) I. Sütun Politikaları

Birlik içerisinde tarımı destekleme amacıyla oluşturulan politikaları içeren OTP'de en köklü değişiklik 2003 yılında gerçekleştirilmiş olup, bu reform kapsamında çiftçilere verilen desteğin büyük çoğunluğunun üretimle bağlantısı kesilmiş ve böylelikle çiftçilerin daha piyasaya yönelik üretim yapmalarının teşvik edilmesi amaçlanmıştı. Ancak zaman içerisinde doğrudan ödemelerin dağıtımında, sadece Üye Devletler arasında değil Üye Devlet içerisinde çiftçiler arasında da adaletsizlik olduğu sıkça gündeme gelen ve eleştirilen bir konu haline gelmiştir. Bu doğrultuda Komisyon, doğrudan ödemelere ilişkin sunduğu reform önerilerinde bu tür endişe ve eleştirileri giderme kaygısı gütmüş olup, reformun doğrudan ödemeler açısından yansıması, bir taraftan

desteklerin daha adil, daha yeknesak, daha yeşil ve daha çiftçi odaklı hale getirilmesi, diğer yandan ise Üye Devletlerdeki farklı doğal koşullar ve üretim yapıları dikkate alınarak, daha fazla esneklik tanınması şeklinde ortaya çıkmıştır (GTHB, 2013).
Reform uzlaşısında, ödemelerin daha adil dağıtımının sağlanması amacıyla, Üye Devlet içerisindeki destek oranları arasındaki farkın "*iç yakınsama - internal convergence*" denilen kavram çerçevesinde düzenlendiği ve böylelikle az destek alan çiftlikler ile fazla destek alan çiftlikler arasında bir denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Buna göre, Üye Devletlerin, tarihi referanslara dayalı tahsis yönteminden vazgeçerek, 2019 yılından itibaren hektar başına sabit oranlı bir ödeme sunan bölgesel modele geçmeleri öngörülmektedir. Küçük çiftçilerin lehine öngörülen bir başka düzenlemede, Fransa'nın önerisi ile gündeme gelen ve Üye Devletlere, çiftçilerin ilk 30 hektarlık arazileri için kendilerine tahsis edilen mali bütçenin % 30'una kadar yıllık ilave bir "yeniden dağıtım ödemesi - redistributive payment" yapabilme seçeneğidir. Bununla birlikte, Üye Devletler arasında destek oranındaki farklılıkların azaltılması "dış yakınsama – external convergence" konusunda henüz bir karara varılamamıştır.

3.1.1 Ödeme Planları

Reform ile birlikte, daha önceleri Tek Ödeme Planı ve belirli koşullar altında verilen üretimle bağlantılı destek ile sınırlı olan ödemeler, üçü zorunlu olmak üzere altı yeni ödeme kalemi içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu ödeme planları içinde en önemlisi, "Tek Ödeme Planı"nın yerine geçen "Temel Ödeme Planı"dır. Üye Devletler, diğer ödeme kalemlerine ayrılan oranlar düşüldükten sonra, kendilerine tahsis edilen mali bütçenin (ulusal zarf) % 70'ini bu ödeme planına tahsis edecektir. Bir diğer ödeme planı olan "yeşil ödeme", temel ödemeye ek olarak, doğrudan ödemelerin daha çevreci hale getirilmesi kapsamında önerilmiş olup, halihazırda doğrudan ödemeden faydalanmak isteyen çiftçilerin uymak zorunda olduğu çapraz uyum standartlarının ötesine geçen, ürün farklılaştırması, kalıcı meraların muhafaza edilmesi, arazilerin % 5'inin ekolojik odaklı alanlara (çitler, ağaç, çayır, tampon bölge vs.) tahsis edilmesi gibi bazı çevresel uygulamaların yapılması karşılığında çiftçilere ödenecektir. Bu plan, Üye Devletler için zorunlu olup, ulusal zarflarının % 30'u oranında finanse edilecektir. Diğer taraftan, halihazırda çevreye yararlı uygulamalar yapan (organik tarımla uğraşan veya tarım çevre tedbirlerini uygulayanlar gibi) çiftçiler, bu temel koşulları yerine getirmiş sayılacaktır. Reform, tarımsal faaliyete yeni başlayan "genç çiftçiler" için de bir ödeme planı getirmektedir. Bu kapsamda çiftçinin 40 yaşından genç olması ve temel ödeme alması gerekmektedir. Ödeme, ilk 5 yıl süresince, Üye Devletlerin ulusal zarflarının % 2'si oranına kadar, kırsal kalkınma kapsamındaki kurulum yardımını tamamlayıcı şekilde, ilave % 25'lik bir ödeme olarak yapılacaktır (Hennessy, 2014).
Üye Devletler için uygulanması zorunlu olan bu üç planın yanı sıra isteğe bağlı olarak üretimle bağlantılı destekler de reform paketi içerisinde kendisini göstermektedir. Halihazırda Üye Devletler, çevrenin korunması açısından önemli olan belirli tarım türlerinin teşviki, tarım ürünlerinin pazarlanmasının geliştirilmesi, ekonomik açıdan zayıf bölgelerde arazinin terk edilmesinin önlenmesi ve/veya risk yönetimi gibi konularda ulusal zarflarının % 10'una kadar ilave özel destek sağlayabilmekteydiler. Yeni reform ile birlikte bu imkân, hem bütçesel açıdan hem de kapsam açısından genişletilmiştir. Bir diğer isteğe bağlı yardım planı, "küçük çiftçi planı" olarak adlandırılan ve katılımcılarına basitleştirilmiş, sabit bir ödeme sunan, daha esnek çapraz uyum koşulları getiren ve yeşil ödeme yükümlülüklerinden muaf tutan plandır. Bu plana dahil olan çiftçiler, Üye Devletler tarafından 500-1250 Avro arasında belirlenen yıllık sabit bir ödeme alabilmekte ve bu plan Üye Devletlerinin ulusal zarflarının % 10'una kadar finanse edilmektedir. Son yardım planı, doğal kısıtı bulunan alanlara verilen desteklerdir. Üye Devletler, tarımsal üretimin zorlu koşullarda gerçekleştirildiği alanlarda üretimin devamlılığının sağlanması ve biyoçeşitliliğin korunması için, ulusal zarflarının % 5'ine kadar bir oranda ilave destek sağlayabilmektedir (Hennessy, 2014).
Bunlara ek olarak, gıda zincirinde çiftçilerin müzakere pozisyonlarını artırmak üzere, rekabet kurallarında sınırlı istisnalara gidilerek, sektörün daha iyi işlemesi için çeşitli düzenlemeler getirilmektedir. Bu kapsamda, daha önce belirli sektörlerle sınırlı olan üretici örgütlerinin ve kooperatiflerin tanınmasına ilişkin kurallar, tüm diğer sektörleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Ayrıca, belirli koşullar altında çiftçilere, zeytinyağı, sığır eti, hububat ve diğer bazı tarla bitkilerinin arzına ilişkin sözleşmeleri toplu olarak müzakere etme imkânı tanınmıştır (GTHB, 2013).

3.1.2 Ortak Piyasa Düzenlemeleri (OPD)

Reformun OPD açısından getirdiklerine bakıldığında, genel itibariyle kamu müdahalesi araçlarının iyice azaltılarak, bir yandan piyasaya yöneliminin ve rekabetçiliğin artırılması, diğer yandan çiftçileri öngörülemeyen piyasa dalgalanmalarından korumayı amaçlayan kriz yönetim araçlarının devreye sokulmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu çerçevede, süt kotalarının planlandığı gibi 2015'te, şeker kotalarının ise 2017'de sona ermesi kabul edilmiştir. Şarap ve bağcılık alanında, bağ dikim hakları sisteminin 2015 sonunda sona ermesine ve 2016 yılından itibaren, 2030 yılına kadar uygulanabilecek, her yıl için % 1 oranında artırma imkânı bulunan yeni ve dinamik bir dikim ruhsatı idare mekanizması getirilmesine karar verilmiştir. Kriz yönetimi açısından, genel piyasa bozulmaları durumunda Komisyona acil tedbirler alma imkânı veren ve tüm sektörleri kapsayacak olan ve yıllık doğrudan ödemelerden yapılacak kesintilerle finanse edilen yıllık 400 milyon Avroluk bir Kriz Rezervi oluşturulmuştur. Ayrıca, piyasada çok ciddi bir bozulma olması durumunda, Komisyon, üretici örgütlerini ve kooperatifleri, birlikte piyasadaki arzı idareye etmeye yönelik geçici önlemler almaları için yetkilendirebilmektedir (GTHB, 2013, Hennessy, 2014).

3.2 OTP (2014-2020) II. Sütun Politikaları

Son reformlarla OTP'nin ikinci sütununu oluşturan kırsal kalkınmaya, doğrudan desteklerden aktarılan (modülasyon) fon sayesinde kırsal alanlardaki hizmet ve olanaklara erişim artırılmış ve kırsal sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirilerek, bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması yönünde büyük adımlar atılmıştır. Kırsal alanda ekonomik faaliyet ve istihdam olanaklarını harekete geçiren ikinci sütun programlarının başarısı ile birçok ailelerin çiftliklerinde tarım-dışı aktiviteleri kolaylaşmıştır. Reform ile birlikte, politikanın ortaklaşa finansman, çok yıllı ülke programları, tedbir menüleri gibi eski temel yapısını korumakla birlikte, mevcut duruma kıyasla daha esnek kurallar getirmektedir. Bu çerçevede kırsal kalkınma tedbirleri, artık "eksenler" olarak değil, "öncelikler" olarak sınıflandırılacak ve Üye Devletler, 6 ana öncelik ve bunların daha detaylı odak alanlarını (alt öncelikler) dikkate alarak, hedeflerini gerçekleştirmek üzere, kendi kullanacakları tedbirlere karar verecektir (GTHB, 2013). Bu 6 öncelik;

- Tarım, ormancılık ve kırsal alanda yenilik ve bilgi transferinin hızlandırılması: Çiftçilerin gıda güvenilirliği alanında ulusal hedeflere daha kolay ulaşabilmeleri, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanılması ve kırsal alanda geçimin daha tatmin edici olabilmesi için tarımsal danışmanlık hizmetinin rolünü daha da genişletmeyi önermiştir.
- Tarımsal üretim yapan yeni işletmelere kurulum yardımları: Yeni işletmelere yapılacak yardımların yanı sıra küçük işletmelerin ekonomik üretim yapabilecek ölçeğe ulaşması için desteklenmesi söz konusu politikalar arasında yer almaktadır. Sütun 1 altında genç çiftçilere verilen tavan ödemelere ek olarak sütun 2, 70.000 Avroya kadar yeni işletmelere kurulum desteği, fiziksel varlıklara genel yatırımlar, eğitim ve danışmanlık hizmetine ilişkin destekleri de kapsamaktadır.
- Tarım arazilerinin ve kırsal alanda bulunan işletmelerin modernizasyonu için yatırım yapılması,
- Tarımda gıda zinciri yapısının ve risk yönetiminin geliştirilmesi: Bu önlemler ürün bazında çiftçilere doğrudan prim ödemesi, bitki ve hayvanların sigortalanması, çiftçilere doğal olaylara bağlı ya da bitki/hayvan salgınları kaynaklı ekonomik kayıplarını telafi edecek ödemeleri ve gelir düzenleyici araçları (gelirlerinde keskin düşüşler görülen çiftçilere yönelik) kapsamaktadır.
- Tarım ve ormancılık sektöründe üretici grupların desteklenmesi,
- Kaliteli ürünler için önlemler: Avrupa'da pazar içerisinde gıdaların orijinleri ve özgünlüklerin korumak amacıyla koruma altına alınmış menşe adı (PDO), koruma altına altınmış coğrafi işaretler (PGI), geleneksel özellik garantisi, organik ve diğer çevresel ve hayvan refahını gözeten ürünlere ilişkin çok sayıda etiketleme bulunmaktadır. Söz konusu etiketlerden bazıları

yasal zorunluluk özelliği taşımaktayken, bazıları tüketici tarafından üreticileri bilgilendirmek amacıyla gönüllü olarak kullanılmaktadır. Yeni reform paketi Üye Devletlerde daha fazla PDO/PGI kurmayı amaçlamaktadır. Ancak söz konusu programın başarısı, Üye Devletlerde bulunan tüketicilerin sertifikalı gıdalara daha fazla para ödeme konusundaki istekliliklerine bağlıdır (Hennessy, 2014).

4. Sonuç

Üye Devlerin tarımsal yapıları arasında ciddi farklılıklar bulunması, AB genelinde aile çiftçilerine yönelik olarak uygulanması planlanan yeknesak politikaların oluşturulması sırasında oldukça dikkatli olunması gerekliliği dikkate alınması gereken bir husustur. Avrupa'daki aile çiftçilerinin başlıca zorluklarının arazi ve sermaye gibi kaynaklara ulaşımda zorluklar ve özellikle gıda zincirinde pazarlık güçlerinin olmaması nedeniyle pazarlara erişimlerinin kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır. Gıda zincirindeki diğer aktörlere göre daha küçük boyutlu olan aile çiftlikleri, pazarlarda söz sahibi olabilmek, politika belirlemede etkin olabilmek ve ölçek ekonomilerine ulaşmak amacıyla, kooperatifler gibi üretici örgütlerinin çeşitli biçimleri aracılığıyla işbirliği içerisinde bulunmaları gerekmektedir.

AB'nin aile çiftçilerine yönelik olarak benimsediği stratejilerin; Avrupa 2020 Strateji Belgesi, OTP 2014-2020 Paketi, Kalite Paketi (coğrafi işaretler ve çiftçilerin yerel pazarlardaki konumuna ilişkin belge) ve söz konusu tüm belgelerin çerçevesini oluşturan yeni "Çok Yıllı Finansal Çerçeve 2014/2020" belgelerindeki önceliklere göre şekillendiği görülmektedir. OTP'de yapılan yeni reform 1 Ocak 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir ancak Üye Devlet ödeme kurumları, yeni doğrudan ödeme sistemine (yeşil ödemeler, genç çiftçi planı vb.) yönelik gerekli idari ve kontrol mekanizmalarını oluşturmak için zamana ihtiyaç duydukları için, destekleme sistemine ilişkin hususlar, 2015 yılından itibaren uygulanmaya başlayacaktır. Benzer şekilde, Üye Devletlerin hazırlayacağı kırsal kalkınma programlarına ilişkin olarak geçiş kuralları getirilmesi gerekmektedir.

Reform genel olarak, AB'nin son dönemdeki genişlemeleri ile Avrupa'daki tarımsal yapının çeşitlenmesi sonucunda Üye Devletlerin söz konusu politikalarda daha bireysel yaklaşımlar içerisinde olduğunu ve bunun sonucu olarak reform tedbirleri uygulanma yöntemlerine ilişkin olarak Üye Devletlere getirdiği esneklikler ile OTP'nin bir ölçüde ulusallaştırılmış olduğunu göstermektedir. Bu durum, bir taraftan tarım politikasının her bir ülke veya bölgenin ihtiyaçlarına göre daha iyi uyarlanmasına imkan sağlarken, diğer yandan bu politikanın farklı şekillerde uygulanması ve tek pazarın ve adil rekabetin tehlikeye girmesi riskini taşımaktadır.

Kaynaklar

Bailey, A., Suta, C. 2014. Small Farming Across the Europe-27. EuroChoices, 13:(1), s:26-27.

Bijman, J., Iliopoulos, C., Poppe, K., Gijselinckx, C., Hagedorn, C., Hanisch, M., Hendrikse, G., Kühl, R., Ollila, P. Pyykkönen, P., van der Sangen, G. 2012. Support for Farmers' Cooperatives: Final Report. Wageningen: Wageningen UR. http://ec.europa.eu/agriculture/external-studies/2012/support-farmerscoop/fulltext_en.pdf. (Erişim Tarihi: 16.Ağustos.2014)

Blancard, S., Boussemart, J-P., Briec, W., Kerstens, K. 2006. Short- and longrun credit constraints in French agriculture: A directional distance function framework using expenditure-constrained profit functions. American Journal of Agricultural Economics, 88(2): 351–364.

Ciaian, P., Kancs, d'A., Swinnen, J., Van Herck, K. Vranken, L. 2012. Key Issues and Developments in Farmland Rental Markets in EU Member States and Candidate Countries. FP7 Factor Markets project, Working Paper No. 13.

www.factormarkets.eu/system/files/FM_WP13%20CEPS%20on%20Key%20Issues%20in%20Farmland%20Rental%20Markets_D14.2_final.pdf. (Erişim Tarihi: 16.Ağustos.2014)

Davidova S., Thomson K. 2013. Family Farming: a Europe and Central Asia Perspective. Background Report for Regional Dialogue on Family Farming: Working towards a strategic approach to promote food security and nutrition [Draft]. http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Events_2013/FF_EUCAP_en.pdf. (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

Davidova, S., Bailey, A., Dwyer, J., Erjavec, E., Gorton, M., Thomson, K. 2013. Semi-Subsistence Farming – Value and Directions of Development.

http://www.europarl.europa.eu/committees/en/AGRI/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=93390. (Erişim Tarihi: 16.Ağustos.2014)

Davidova, S., Thomson, K. 2014. European Parliament, Directorate General For Internal Policies Policy Department B: Structural And Cohesion Policies, Agriculture and Rural Development, Family Farming In Europe: Challenges And Prospects, In-Depth Analysis. http://www.europarl.europa.eu/ (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

European Commission. 2008. DG Agriculture and Rural Development. Note to the file: Other Gainful Activities: Pluriactivity and Farm Diversification in EU-27. http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/more-reports/pdf/other-gainful-activities-text_en.pdf. (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

European Commission. 2014. DG Agriculture and Rural Development, The Common Agricultural Policy After 2013. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

Eurostat. 2014. Farm Structure Survey 2010
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/database. (Erişim Tarihi: 16.Ağustos.2014)

FAO. 2014. http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf. (Erişim Tarihi: 16.Ağustos.2014)

GTHB. 2013. Uzman Gözüyle: Ortak Tarım Politikası Reformu. Eylül: 1(7) http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Lists/KutuMenu/Attachments/45/b%C3%BClten%20eyl%C3%BCl2.pdf (Erişim Tarihi: 20.Ağustos.2014)

GTHB. 2014. Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı.
http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Sayfalar/Detay.aspx?OgeId=46&Liste=KutuMenu (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

Hennessy, T. 2014. European Parliament, Directorate General For Internal Policies Policy Department B: Structural And Cohesion Policies, Agriculture, Cap 2014-2020 Tools to Enhance Family Farming: Opportunities and Limits, In-Depth Analysis. http://www.europarl.europa.eu/ (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

Pfeffer, M. 1989. Part-time farming and the stability of family farms in the Federal Republic of Germany. European Review of Agricultural Economics, 16, s:425-444.

Salvioni, C., Papadopoulou, E., Dos Santos, M. 2014. Small Farm Survival in Greece, Italy and Portugal. EuroChoices, 13(1), s:52-57.

Swinnen, J., Vranken, L. 2008. Review of transitional restrictions on acquisition of agricultural land in NMS. CEPS. http://ec.europa.eu/internal_market/capital/docs/study_en.pdf. (Erişim Tarihi: 1.Temmuz.2014)

Gelişmekte Olan Ülkeler ve Aile Çiftçiliğine Yönelik Politikalar

Songül ÇİVİOĞLU[1] **Adeviye TATLICAN[2]** **Taylan KIYMAZ[3]**
[1] Kalkınma Bakanlığı, atatlican@kalkinma.gov.tr
[1] Kalkınma Bakanlığı, scivioglu@kalkinma.gov.tr
[1] Dr., Kalkınma Bakanlığı, taylan.kiymaz@kalkinma.gov.tr

Özet
Dünyada, yoksulluğun azaltılması, doğal kaynakların ve çevrenin sürdürülebilir yönetimi, tarımsal çeşitliliğin korunması, gıda güvenliği, yeterli beslenme, kırsalda geçim kaynaklarının iyileştirilerek kırsaldan kente göçün engellenmesi, kültürel değerlerin korunması gibi kaygılar nedeniyle küçük aile işletmeciliği ön plana çıkmaktadır. Bir yandan, ölçek ekonomisinin getirdiği rekabet gücü, düşük maliyet ve yeni teknolojilerden faydalanma imkanı, diğer yandan geleneksel/yerel bilgi ve yöntemlerin katma değerinin artırılma potansiyeli ile çevresel ve sosyo-ekonomik kaygılar nedeniyle büyük ve küçük üreticilerin bir arada bulunduğu ikili yapının korunması önem arz etmektedir. Yukarıda bahsedilen hususlar çerçevesinde bu çalışmada, ülkemiz gibi gelişmekte olan, aile çiftçiliği ve üretim açısından önde gelen ülkelerden Meksika ve Brezilya'da ayrıca tarımsal işletme sayısı oldukça yüksek olan Çin ve Hindistan'da aile çiftçiliğinin durumu incelenmiş olup aile çiftçiliğinin korunması ve geliştirilmesi için öngörülen politikalar araştırılmış ve ülkemiz açısından bir değerlendirme sunulmuştur.
Anahtar kelimeler: Tarım, aile çiftçiliği, kırsal kalkınma, destekleme politikası.

1.Giriş
Dünyada çoğu ülkede kalkınma planlarında, politika dökümanlarında tarım sektörünün daha verimli ve rekabetçi olabilmesi için ölçeğin büyütülmesinin önemine vurgu yapılırken, son yıllarda gıda fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar, gıda güvenliği, işsizlik, kırdan kente göç, çevresel sorunlar, iklim değişikliği gibi etkenler tarımsal işletme varlığı içinde payı daha fazla olan küçük tarımsal işletmelerin önemini ortaya çıkarmış, anılan sebeplerle aile çiftçiliği konusunda farkındalığı artırmak ve aile çiftçilerini destekleme politikalarını geliştirmek amacıyla 2014 yılı Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı olarak ilan edilmiştir.
FAO'nun uluslararası tanımlamasına göre, aile çiftçiliği, kırsal kalkınmanın birçok alanıyla bağlantılı olarak, aile işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık ve su ürünleri üretimi ile mera alanlarının kullanımı gibi tarımsal faaliyetleri kapsamaktadır.

2.Dünyada Durum
Dünya genelinde tarım alanlarının yüzde 90'ına sahip 167 ülkenin değişik zamanlarda yapmış oldukları tarım sayımlarına göre, yaklaşık 570 milyon çiftlik olduğu ve bunlardan 500 milyonunun ailelere ait olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, sayıca üstün olan aile çiftlikleri tarım alanı bakımından dünyada daha az paya sahiptir (Lowder ve ark.,2014). Geleneksel üretim yapan aile çiftliklerinin üretimini sürdürülebilir ve verimli kılmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Güney Amerika ülkelerinde aile çiftçiliğinin resmi tanımı yapılarak çalışmalara başlanmıştır (Sarkar, 2014). Ayrıca dünya genelinde birçok ülke aile çiftçiliğini korumak ve geliştirmek amacıyla çeşitli program ve projeler uygulamaktadır. Aşağıda aile çiftçiliği konusunda çalışmaların yürütüldüğü ya da aile çiftçiliğinin önemli görüldüğü bazı ülkelere ilişkin saptamalar yer almaktadır.

2.1. Meksika
Meksika'daki 5,4 milyon çiftlikten yüzde 81,3'ü aile çiftçisi olarak tanımlanmış olup aile çiftlikleri; geçimlik aile çiftliği, geçiş sürecindeki aile çiftlikleri ve konsolide aile çiftlikleri olarak üç ayrı grupta sınıflandırılmıştır.

- Geçimlik aile çiftliği: Çiftlik içi tüketim için üretim yapan, üretim kaynakları yetersiz, devlet yardımları ya da tarım dışı faaliyetlerden gelir kazancına ihtiyaç duyan çiftlikler,
- Geçiş sürecindeki aile işletmeleri: Çiftlik içi tüketim ve yerelde satış yapan, kısıtlı üretim kaynakları bulunan ancak ek gelir kaynaklarının nadiren gerekli olduğu çiftlikler,
- Konsolide aile çiftliği: Sürdürülebilir üretim ve satış yapan, yeterli üretim kaynağı bulunan, ek gelir kaynağına gerek duymayan çiftliklerdir. (FAO, 2013a)

Tablo 2.1'de Meksika'nın yaptığı sınıflamaya göre bazı veriler yer almaktadır.

Tablo 2.1. Meksika'da Aile Çiftçiliği Sayı, Büyüklük, Gelir Dağılımı

	Geçimlik aile çiftliği	Geçiş sürecindeki aile işletmeleri	Konsolide aile çiftliği
Çiftlik (%)	17,4	56,8	25,8
Ortalama büyüklük (ha)	3,4	5	4,7
Ortalama yıllık gelir ($)	1308	2726	3403

Kaynak: Meksika Tarım, Hayvancılık, Kırsal Kalkınma, Balıkçılık ve Beslenme Bakanlığı (SAGARPA)&FAO, 2012

Tablo 2.1'de görüldüğü üzere, Meksika aile çiftçiliği sınıflandırması yalnızca arazi büyüklüğüne göre değil, gelir kaynakları ve üretim kaynaklarının kısıtlı olup olmaması gibi faktörlere de bağlanmıştır. Bu ayrım politika oluşturulmasında ve projelerde daha spesifik uygulamalara olanak sağlamaktadır.
Meksika'da Tarım, Hayvancılık, Kırsal Kalkınma, Balıkçılık ve Beslenme Bakanlığı (SAGARPA) tarımda ekipman ve altyapı yatırımları, kapasite artırımı gibi çeşitli programlarla tarımı desteklemektedir. Örnek verilecek olursa, MasAgro olarak adlandırılan Geleneksel Tarımın Sürdürülebilir Modernizasyonu Programı kapasite artırımı, teknoloji transferi, kırsalda gelirin yükseltilmesi ve iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek gibi amaçlarla küçük ve orta büyüklükteki mısır ve buğday üreticilerine destek olmayı amaçlamaktadır (FAO, 2013). 2011 yılında başlatılan projenin 10 yıllık bütçesi 138 milyon olarak belirlenmiş olup, proje özel sektör ve enstitülerden de yatırım talebi görmektedir (MasAgro, 2014).

2.2. Brezilya

Brezilya'da çiftliğin aile tarafından işletilmesi ve çiftliğin 4 mali modülden (mali modül, bölgelere göre 5-110 ha arasında değişen arazi büyüklüğüdür) küçük olması, ayrıca hanehalkı gelirinin sadece çiftlik gelirine dayanması çiftliğin aile çiftliği olarak tanımlanması için gerekli kriterlerdir.
Tablo 2.2'de Brezilya'daki aile çiftlikleri ve diğer çiftliklerin karşılaştırmalı durumları gösterilmiştir:

Tablo 2.2 Brezilya'da Aile Çiftçiliği Sayı, Büyüklük, Gelir Dağılımı

	Çiftlik sayısı	Ortalama çiftlik büyüklüğü (ha)	Çiftlik başına ortalama değer(R$)	Çiftlik payı (%)	Arazi payı (%)	Üretim değeri payı (%)
Aile Çiftlikleri	4.367.902	18,4	13.884	84,4	24,3	37,5
Diğer	807.587	309,2	126.628	15,6	75,7	62,5
Total	5.175.489	63,8	31.283	100	100	100

Kaynak: FAO (Government of Brazil, 2006'dan uyarlanmıştır)

Yukarıda görüldüğü üzere dünya tarımsal üretim değeri sıralamasında önde gelen ülkeler arasında bulunan Brezilya'da aile çiftlikleri sayı olarak daha fazla olmasına rağmen üretim değeri olarak büyük işletmelerin gerisinde kalmaktadır. Sayıca aile çiftliklerinin, değerce diğer çiftliklerin önde olması ülkede ikili bir yapının dengeli olarak yönetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.
Brezilya aile çiftçiliği konusunda dünyada dikkate alınacak ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Brezilya' da "Aile Çiftçiliğini Güçlendirme Ulusal Programı" 1996 yılında yürürlüğe konulmuş, 1999 yılında küçük ölçekli üreticileri desteklemek amacıyla Tarımsal Kalkınma Bakanlığı kurularak, Bakanlık bünyesinde aile çiftçiliğiyle ilgilenen ayrı bir birim açılmıştır (Medaets ve ark., 2003). Bu birim tarımsal üretimin korunması ve finansmanı, gelir ve katma değer oluşturulması ve teknik yardım konularında çalışmaktadır.(FAO, 2012).

2.3. Çin

Çin'de aile çiftçiliğinin henüz resmi bir tanımı bulunmamakla birlikte Asya'nın genel yapısının incelendiği kaynaklarda 2 hektardan küçük, hanehalkının yönettiği ve çalıştığı çiftlikler aile çiftliği olarak kabul görmektedir (Thapa ve Gaiha, 2011). Ortalama çiftlik büyüklüğünün 0,5 ha olduğu Çin'de 2 hektardan küçük 193 milyon küçük çiftlik olduğu tahmin edilmektedir (Thapa ve Gaiha, 2011; Chen ve ark., 2013). Çin'de ekilebilir arazinin yaklaşık yüzde 95'inin küçük çiftliklere ait olduğu bilinmekle birlikte, zaman içinde çiftliklerin daha da küçüldüğü yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Fan ve Chan-Kang, 2003).

Çin'de merkezi planlamayla yürütülen kollektif çiftçilik artık ürün ve üreticilik açısından verimsiz olmaya başlayınca kırsal ekonomik sistemde reform yapılarak merkezi planlamadan hanehalkı bazında sözleşmeli tarıma geçilmiştir. Bu kapsamda tarımsal destekler 2007 yılından 2009 yılına kadar olan kısa dönemde dahi yüzde 60 civarında artış göstermiştir. Bunun yanı sıra 2006 yılında tarımsal vergiler ve çeşitli ücretler kaldırılmış olup, taban fiyatları belirlenerek üreticinin korunması kararı alınmıştır (Thapa ve Gaiha, 2011) 2013 yılında hazırlıklarına başlanan "Bir Numaralı Politika Dökümanının" odak noktası tarım sektöründe yapılanma olup, dokümanda aile çiftlikleri, uzmanlaşmış hanehalkı çiftlikleri, kooperatifler ve tarımsal işletmeleri kapsayan çoklu bir yapı öngörülmektedir (Chen ve ark., 2013)

2.4. Hindistan

Hindistan'da Çin gibi aile çiftçilğinin resmi tanımı olmayan ülkelerden biridir. Ancak ülkede 2 hektardan küçük yaklaşık 117 milyon çiflik olduğu belirtilmektedir (OECD, 2014).
Tablo 2.3'te Hindistan'daki çiftliklerin yüzde dağılımı bulunmaktadır.

Tablo 2.3. Hindistan'da Çiftlik Dağılımı

	% dağılım	**% alan dağılımı**
Küçük (<2 ha)	80,6	43,5
Orta (2-10 ha)	18,1	44,7
Büyük (>10 ha)	1,3	11,8

Kaynak: NCEUS, 2008

Tablo 2.3'ten de görüldüğü üzere küçük çiftlikler sayıca önde olmasına rağmen orta ölçekteki çiftliklerle yakın oranda arazi varlığına sahiptir. Küçük çiftlikler modern tekniklere ulaşamadığı ve ölçek büyütemediği için kazançları yetersiz kalmaktadır. Ancak kalabalık bir nüfusa sahip olan Hindistan için sadece kar oranlarını gözetmek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kırsalda işçi fiyatlarının artması, su kaynaklarının tükenmesi, arazi parçalanması gibi sebeplerle ölçek ekonomisini yakalayamamış olmak, diğer yandan dünyanın en kalabalık ikinci nüfusu olarak ülkede gıda güvenliğinin tehlikeye düşmesi Hindistan'da ikili yapının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda, Hindistan hükümeti gübre, elektrik, sulama, çiftlik kredisi gibi yardımlarla çiftçileri desteklemektedir (OECD, 2014). Hindistan'da ikili yapının birlikte yürütülmesine genellikle traktöre sahip olan orta ve büyük ölçekli çiftçilerin kullanmadıkları zamanlarda traktörleri küçük çiftçilere kiraladığı, böylece mekanizasyonun küçük çiftçiler için de ulaşılabilir kılındığı traktör projesi örnek olarak verilebilir (IFPRI, 2014).

3. Türkiye'de durum

Ülkemizde aile çiftçiliğinin henüz resmi bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak, Dokuzuncu Kalkınma Planı Bitkisel üretim Özel ihtisas komisyonu raporunda "tarım işletmelerinin küçüklüğü ve işletme başına nüfus göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de tarımın geçimlik işletme düzeyinde kaldığı gözlenmektedir. Tarım 2000'li yıllara geldiğimizde dahi bu yapısını korumuş potansiyeli ölçüsünde ticarileşememiştir. Tarım nüfusunun büyük bölümünün, geleneksel üretim koşullarında yaşadığı söylenebilir" tespitiyle ülkemizde küçük ölçekli aile çiftliklerinin yoğunlukta olduğu belirlenmektedir (DPT, 2006).

Çizelge 3.1'te 2001 genel tarım sayımına göre ülkemizde bulunan çiftliklerin büyüklüğü ve yoğunluğu verilmiştir.

Çizelge 3.1 Türkiye'de Tarımsal İşletmelerin Dağılımı

İşletme Büy. (da)	İşletme Sayısı (da)	%	Toplam arazi	%
Toplam	3 022 127		184 348 223	
-5	178 006	5,89	481 987	0,26
5- 9	290 461	9,61	1 952 471	1,06
10-19	539 816	17,86	7 378 022	4
20-49	950 840	31,46	29 531 619	16,02
50-99	560 049	18,53	38 127 032	20,68
100-199	327 363	10,83	43 884 395	23,8
200-499	153 685	5,09	42 075 497	22,82
500-999	17 429	0,58	11 218 554	6,09
1000-2499	4 199	0,14	5 476 930	2,97
2500-4999	222	0,01	695 541	0,38
5000+	57	0	3 526 175	1,91

Kaynak: TÜİK, İşletme Büyüklüğüne Göre Arazi Kullanım İstatistikleri

Çizelge 3.1'te görüldüğü gibi, ülkemizde çiftlik sayıları ve arazi büyüklükleri 5 ila 100 dekar arasında yoğunlaşmıştır. 2001 yılı Tarım Sayımına göre işletmelerin yaklaşık %84'ü küçük işletmelerden oluşmaktadır. Bu işletmeler toplam tarım arazisinin %42'sini işlemektedir. Ölçeği biraz daha küçülterek 5-50 dekar aralığına dikkat edilirse, işletmelerin %65'inin toprakların %21'ini işliyor olması, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de ikili bir yapıdan söz edilebileceğini göstermektedir. 2014 yılında yapılacak tarım sayımı ile bu dağılımdaki değişim gözlenebilecek ve küçük işletmelerin cari durumu netlik kazanacaktır.

Öte yandan, küçük ölçekli işletmelerde üretim imkanlarının ve teknoloji kullanımın yetersiz olması, arazilerin çok parçalı yapıya sahip olması, küçük çiftçinin don, kuraklık gibi doğal afetlere karşı hassas olması ve bunların da bir sonucu olarak sermaye birikiminin zayıf, yatırımların yetersiz olması bilinen olumsuzluklardır (Bayaner, 2013).

Ekonominin diğer dallarında olduğu gibi tarımda da ölçek büyüklüğü her zaman tartışma konusu olmuştur. Günümüzde tarım işletmelerinin bölünerek küçülmüş olması tarım sektöründen kaçışı artırırken tarımsal üretimin devamlılığı karlılığın artırılması, maliyetlerin düşürülmesi ve dolayısıyla ölçeğin büyümesini gerektirmekte, kaynakların sürdürülebilir kullanımı, gıda güvenliğinin sağlanması gibi konular aile çiftçiliğinin öneminin altını çizmektedir. Bu da tarım politikalarında çoklu yapıya yönelik proje ve programların takip edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4. Öneriler

Öncelikle ülkemizde aile çiftçiliğinin tanımlanması gerekmekte, sonrasında ise yukarı bölümde bahsedildiği üzere küçük ölçekli tarımsal yapıların dezavantajları yanında avantajları da ortaya konularak, tarımda ikili yapıyı benimseyen, farklı büyüklükteki çiftlikler için farklı politikalar ön plana çıkarılmalıdır.

Onuncu Kalkınma Planında küçük işletmelerle ilgili "Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler ile eğitim-yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olması önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır." durum analizi yapılmış olup politikalar kısmında ise ikili yapıya işaret eden "Tarımda sosyal yapı gözetilerek üretim türüne göre yeter gelirli işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılacaktır." maddesine yer verilmiştir.

Ayrıca yine Onuncu Kalkınma Planı tarım ve gıda bölümünde yer alan "Tarım sektöründe aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunması, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen sorunlar

ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır " ifadesiyle üretici örgütlerinin güçlendirilmesi yönünde politikalara ihtiyaç olduğuna işaret edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Diğer taraftan, küçük ölçekli aile çiftliklerine yönelik geleneksel üretim yöntemleri ve ürün üretim koşullarını iyileştirecek, katma değer artışını sağlayacak destekleyici politikalar belirlenmelidir.

Daha önce gündeme gelmiş ancak uygulamaya konulamamış eylemler, koşullara özgü belirlenmemiş programlar ve projeler aile çiftçiliğine göre revize edilip hayata geçirilebilir. Örneğin, 58. Hükümet acil eylem planında bulunan "Küçük ölçekli tarım arazilerinin ölçek ekonomisinden yararlanılacak şekilde toplulaştırılmasını sağlamak üzere arazilerin ayni sermaye olarak konulabildiği tek topraklı çok ortaklı tarımsal şirket modeli oluşturularak, bu tarz şirketlere tarımsal ürünlerin işlenmesini sağlayacak tesisler kurulması hususunda teşvik mekanizmaları geliştirilecektir." maddesi ikili yapıyı destekleyecek bir mekanizma olarak düşünebilir (58. Hükümet AEP, 2003). Burada tesis kurulması noktasında zorluklar görüldüğü takdirde söz konusu şirketlerin sözleşmeli üretime yönelmeleri de alternatif olarak düşünülebilir. Böylece pazarlama sorunları ve fiyat oluşumunda çiftçilerin güçlenmesi de gündeme gelecektir.

Tarıma yapılan yatırımlarda aile çiftliklerinin modernizasyonu, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu işletmelerle araştırma kuruluşları ve üniversitelerin özel programlar geliştirmeleri ve sorunların çözümünde sinerji oluşturulması önemli görülmektedir.

5. Sonuç

Çalışmada incelenen ülkelerdeki durum analizlerinden de anlaşıldığı üzere tarımda sürdürülebilirliğin ve gıda güvenliğinin sağlanması için küçük işletmelerin rekabet gücünün artırılması ve diğer taraftan ölçek ekonomisine geçiş yapılarak sektörün karlılığının yükseltilmesi önceliklidir. Bunun için politikaların sektördeki ikili yapıyı dikkate alacak şekilde belirli kriterler gözetilerek oluşturulması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Bayaner, A. 2013. "Türkiye'de Tarım Beklentiler ve Gelişmeler. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü". Yayın No: 224

Chen, K. Z., Reardon, T. A., Hu, D. 2013. "Linking smallholders with rapidly transforming markets: Modernizing smallholder agriculture through value chain development in China".

DPT. 2007. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

Fan, S. and . Chan-Kang, C. 2003. Is small beautiful? Farm size, productivity and poverty in Asian agriculture. 25th International Conference of Agricultural Economists, 17 Haziran 2003, Durban, South Africa.

FAO, Regional Office for Latin America and the Caribbean. 2013. "Family Farming in Mexico".Family Farming Newsletter for Latin America and the Caribbean. Nisan-Haziran 2013.

FAO, Regional Office for Latin America and the Caribbean. 2012. "Family Farming in Brazil". Family Farming Newsletter for Latin America and the Caribbean. Temmuz-Eylül 2012.

IFPRI. 2014. "Start your Engines". Insıghts. Volume 4 Issue 1.

Kalkınma Bakanlığı. 2014. Onuncu Kalkınma Planı, Tarım ve Gıda Bölümü.

Lowder, S. K., Skoet, J., Singh, S. 2014. "What Do We Really Know About The Number And Distribution Of Farms And Family Farmsin The World"? Esa Working Paper, No. 14-02, FAO

MasAgro (Sustainable Modernization of Traditional Agriculture) website. http://masagro.mx/index.php/en/questions-and-answers. (Erişim 9 Eylül 2014)

Medaets, J. P., Pettan, K., Takagi, M. 2003. "Designing and implementing Pro-Poor Agricultural Polıcies". OECD Global Forum On Agriculture.

National Commission for Enterprises in the Unorganised Sector (NCEUS). 2008. A special programme for marginal and small farmers. New Delhi, India.

OECD, FAO. "Agricultural Outlook 2014-2023".

Sarkar, B. 2014. Concepts of Family Farming. Indian Statistical Instıtute, Fas

Thapa, G., Gaiha, R., Smallholder Farming İn Asia and the Pacific: Cahallenges And Opportunities". Conference on New Directions for Smallholder Agriculture, 24-25 Ocak 2014, Roma.

TÜİK, 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal işletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları, İşletme Büyüklüğüne Göre Arazi Kullanımı İstatistikleri.

Birleşik Krallık'ta Tarım İşçilerinin Hakları

Onur YAZGAN
Akademik Uzman, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, E-mail: onur_yazgan1981@hotmail.com

Özet
Bu çalışmanın amacı, Birleşik Krallık tarım işçilerinin sahip oldukları hakların genel görünümünü tasvir etmektir. Çalışmamızda, Birleşik Krallık'ın kamu kurum ve kuruluşlarının internet sitelerinin sergilendiği resmi adres olan "www.gov.uk" web sayfasında yer alan bilgilerden faydalanılmış olup; açık devlet lisanslı olan söz konusu bilgiler, anılan kaynaktan dilimize çevrilerek ve yer yer özetleme yapılarak aktarılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Birleşik Krallık, tarım işçileri, tarım işçilerinin hakları.

1. Giriş
İskoçya'da farklılık göstermekle birlikte Birleşik Krallık'ta tarım işçileri diğer işçilerden farklı bazı çalışma haklarına sahip olup; tarım işçileri için genel olarak aşağıda yer alan hususlar söz konusudur:

- Bazı durumlarda ulusal asgari ücret seviyesinden fazla olabilen asgari ücret seviyelerine sahiplerdir,
- Ücretli izin kullanırlar,
- Tarımsal hastalık maaşı alırlar,
- Hava muhalefeti nedeniyle çalışamadıklarında bile ücret alırlar,
- Gece mesaisi ücreti alırlar,
- Nöbetçilik ücreti alırlar,
- 18 yaşında ya da 18 yaşından büyük olup da günde 5,5 saatten fazla çalışanlar için 30 dakikalık dinlenme molaları düzenlenmiştir (https://www.gov.uk).

İşe başlamadan önce, işverenler, tarım işçilerine "Tarımsal Ücret Ödeme Emri" vermek zorundadırlar. Stajyerlerin farklı hakları vardır. Örneğin; stajyerler, ücretli izin kullanamazlar (https://www.gov.uk).

2. Tarım İşçiliğinin Tanımı
Genel olarak, Birleşik Krallık'ta bir işçi, aşağıda sıralanan işleri icra ediyorsa tarım işçisi olarak tanımlanmaktadır:

- Ziraat ve hayvan yetiştirme,
- Çiçek soğanı, ot ve çiçek gibi yenilemeyen ürünler de olmak üzere bitkisel ürün yetiştirme,
- Ormancılık, bostancılık ve fidancılık,
- Çayır ve mera, ormanlık arazi, sazlık alan yönetimi (https://www.gov.uk).

3. Normal Ücret ve Fazla Mesai
Tarım işçilerine asgari olarak, tarımsal asgari ücretin ödenmesi gerekmektedir. Ulusal asgari ücretin daha fazla olduğu durumlarda ise ulusal asgari ücret uygulanmaktadır. Tarım işçisine ödenen tarımsal asgari ücret, işçinin mesleğinin derecesine ve sınıfına göre değişiklik göstermektedir (https://www.gov.uk).

3.1. Stajyerler
Stajerlere eğitim süresince ve tatil zamanlarında ücret ödeme zorunluluğu yoktur. Stajerlere, müstakil sözleşme kapsamında yaptırılan her iş için ücret ödenir (https://www.gov.uk).

3.2. Stajlar
Eğer istihdam edilen bir işçi staj görüyorsa, staja geliş ve gidiş için harcanan zaman da dahil olmak üzere, minimum normal ücret üzerinden ödeme yapılır (https://www.gov.uk).

3.3. Birden Altıncı Dereceye Kadar Ücret Seviyeleri

Bir işçinin sözleşmesinde, fazla mesai de dahil olmak üzere, haftalık 39 saatlik mesai öngörülmüş ise, işçiye haftalık seviyelerden ücret verilir yoksa saatlik seviyelerden ödeme yapılması gerekmektedir (https://www.gov.uk).

Çizelge 1: Genel Ücret Seviyeleri hk.

	Haftalık Ücret	Saatlik Ücret	Saatlik Fazla Mesai Ücreti
1. Derece (okula gitme zorunluluğu yaşı)	---	£3.11	£4.67
1. Derece (okula gitme zorunluluğu yaşı üzeri)	£242.19	£6.21	£9.32
2. Derece	£271.44	£6.96	£10.44
3. Derece	£298.74	£7.66	£11.49
4. Derece	£320.19	£8.21	£12.32
5. Derece	£339.30	£8.70	£13.05
6. Derece	£366.60	£9.40	£14.10

Çizelge 2: Tam zamanlı ve yarı zamanlı esnek çalışan işçilerin ücretleri hk.

İşçinin Derecesi	Haftalık Çalışılan Gün Sayısı	Saatlik Ücret	Haftalık Ücret	Saatlik Fazla Mesai Ücreti
1. Derece	4 - 5	£6.52	£254.28	£9.32
	6	£6.64	£258.96	£9.32
2. Derece	4 - 5	£7.31	£285.09	£10.44
	6	£7.45	£290.55	£10.44
3. Derece	4 - 5	£8.04	£313.56	£11.49
	6	£8.20	£319.80	£11.49
4. Derece	4 - 5	£8.62	£336.18	£12.32
	6	£8.78	£342.42	£12.32
5. Derece	4 - 5	£9.14	£356.46	£13.05
	6	£9.31	£363.09	£13.05
6. Derece	4 - 5	£9.87	£384.93	£14.10
	6	£10.06	£392.34	£14.10

3.4. Çıraklar

3 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan çıraklar, en azından, 2. derece işçiler kadar ücret almaktadırlar (https://www.gov.uk).

Çizelge 3: Çırakların ücretleri hk.

Yıl	Yaş	Haftalık Ücret	Saatlik Ücret	Saatlik Fazla Mesai Ücreti
1	Her	£139.23	£3.57	£5.36
2	16 - 17	£143.52	£3.68	£5.52
2	18 - 20	£194.22	£4.98	£7.47
2	21+	£241.41	£6.19	£9.29

3.5. Fazla Mesai

Bir işçi için aşağıdaki durumlarda fazla mesai söz konusudur:

- Haftalık temel 39 saatlik çalışma süresi aşıldığında,
- Günde 8 saatten fazla çalışıldığında,
- İş sözleşmesinde yer alan normal çalışma saatlerinin üzerinde gerçekleşen her türlü çalışma,
- Resmi tatil ya da bankaların kapalı olduğu resmi tatil günlerinde çalışıldığında,
- Eğer sözleşme 01.10.2006'dan önce başlıyor ise bir Pazar gününde çalışıldığı zaman (https://www.gov.uk).

3.6. Parça İşi
Tüm meyve kutularının paketlenmesi işi örneğindeki gibi, bir görevin tamamlanmasından sonra işçilere ödeme yapılıyor olsa bile, bir işçiye, çalışılan süre için, tarımsal asgari ücretten az ödeme yapılamaz (https://www.gov.uk).

3.7. Gece Mesaisi
Akşam 7'den sabah 6'ya kadarki zaman diliminde, herhangi bir süre için çalışan işçiye, çalışılan saat başına, temel ücret seviyesi üzerine £1.36 ek ödeme yapılır (https://www.gov.uk).

3.8. Köpek Ödeneği
Köpeği olan işçilere, her bir köpek için haftalık £7.63 ödenir (https://www.gov.uk).

3.9. Bağlı Konaklama
Eğer bir işçi, işi nedeniyle, bir ev ya da müstakil konaklama imkanı elde ediyorsa, onlara normal haftalık ücretten £1.50 daha az ödenebilir ve söz konusu işçiler, otomatik olarak tarımsal iltizam alabilirler.
Yerleşim yeri bir ev değil de örneğin bir karavan ise, orada kaldıkları her gün için, £4.82 az ödeme yapılabilir. Ayrıca yerleşim yeri, güvenli, sıcak, temiz olmalıdır. Tuvalet, banyo, içilecek temiz su gibi unsurlara sahip olmalıdır (https://www.gov.uk).

3.10. Nöbetçilik Ücreti
Bir işçinin nöbetçilik ücreti, derecelere göre değişen 2 saatlik fazla mesai ücreti kadar olup; işçi için, iş yerinde olmamakla birlikte işveren ile üzerinde uzlaşılmış bir yöntem ile ulaşılabilir olmayı ve uzlaşılmış bir sürede iş yerine intikal edebilecek durumda olmayı gerektirir (https://www.gov.uk). İşe çağırıldık durumlarda, çalıştıkları fazla mesai ile 2 saatlik fazla mesai ücretinden hangisi fazla ise, fazla olanı kadar işçiye ödeme yapılır (https://www.gov.uk).

3.11. Hastalık Maaşı
Tarım işçilerinin hastalık maaşı hakkı olup; hastalık nedeniyle çalışamadıkları zamanlarda da, tarımsal asgari ücretten az olmamak üzere kendilerine maaş ödenir (https://www.gov.uk).

4. Dereceler ve Sınıflar
Çizelge 4: Dereceler hakkında (https://www.gov.uk)

1. DERECE	2. DERECE	3. DERECE	4. DERECE	5. DERECE	6. DERECE
Temel seviyedir.	Standart işçilerdir.	Önder işçilerdir.	Ustalık seviyesidir.	Denetleyici seviyedir.	Çiftlik Yöneticiliği seviyesidir.
Genellikle, toplama, paketleme gibi işlerde çalıştırılırlar.	Minimum 2. derece ulusal mesleki niteliklere haiz mesleki nitelikler veya çalıştıkları tarımsal sektör için bir mesleki yeterlilik belgesine sahiptirler.	2 – 5 yıl deneyimleri vardır. Ulusal Lisansları vardır. Çalıştıkları tarımsal sektör için 4 yeterlilik sertifikası vardır.	3 mesleki niteliğin ulusal mesleki niteliklerini taşırlar ve çalıştıkları tarımsal sektör için 8 yeterlilik sertifikası vardır.	Günlük olarak bir çiftliği ya da çiftliğin bir kısmını yönetme sorumluluğu vardır.	Bir çiftliği ya da ayrı bir iş ise çiftliğin bir kısmını yönetme sorumluluğu vardır.
Aynı işyerinde sürekli olarak 30 hafta çalıştıktan sonra eğitim alma ve 2. Derece'ye yükselme hakları vardır.	Hayvanlarla çalışırlar, güçlü makineler kullanılar, traktör sürerler.	Takım liderleri olabilirler.	2 – 5 yıl deneyimleri vardır.	Personeli sevk ve idare ederler.	Personeli işe alma, disipline etme, işten çıkarma gibi yetkileri vardır.

4.1. Sınıflar

Esnek İşçiler; tam zamanlı esnek işçiler ve yarı zamanlı esnek işçiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (https://www.gov.uk). Tam zamanlı esnek işçiler, çalışma saatleri günlere göre değişmekle birlikte, sözleşmede belirlenen gün ve sürelerde haftada 39 saat çalışırlar. Ayrıca gerektiğinde Pazar günü de çalışabilirler (https://www.gov.uk).

Yarı zamanlı esnek işçiler, günlere göre değişiklik göstermekle birlikte, hafta 39 saatten az çalışırlar. Belirlenen çalışma saatleri ve çalışma günleri, işveren ile görüşmeden değiştirilemez (https://www.gov.uk).

Stajyerler; İş Yönetimi, İnnovasyon ve Yetenek temelli projeler kapsamında deneyim edinenler; 14 – 19 yaşlarında olan ve ilgili alanlarda okullara devam edenler ile Avrupa Leonardo da Vinci Programı'na katılanlardan oluşmaktadır (https://www.gov.uk).

5. Tarımda Kiracılık

Eğer bir tarımsal işçi, işi nedeniyle müstakil bir evde kalıyorsa, otomatikman "sigortalı tarımsal oturma yeri" sahibi olabilmektedir. Fakat kiracılığın başlangıcında, söz konusu kiracılığın, kısa süreli kiracılık şeklinde olacağı işçiye yazılı olarak bildirilmiş ise bu durum gerçekleşmez (https://www.gov.uk).

Bir işçi için sigortalı tarımsal oturma yeri, ücretli izin ve hastalık izni dahil olmak üzere, son 104 haftanın 91'inde çalışıyor olmak kaydıyla; kiracı, haftada 35 saat ve üzerinde çalışıyorsa; konaklama, çiftlik tarafından sağlanıyorsa söz konusudur (https://www.gov.uk).

Kiracı, çalışan bir çiftlik işçisi; çiftlik yöneticisi ya da aile işçisi; emekli çiftlik işçisi; iş bırakmak zorunda kalan bir çiftlik işçisi; başka bir işe verilen eski bir çiftlik işçisi; yaşamını kaybeden bir çiftlik işçisinin eşi, ölüm tarihinde çiftlik işçisi ile birlikte yaşayan aile üyelerinden biri olmalıdır. Kiracı, oturma yerini sağlayan çiftlik sahibi için çalışıyor olmalıdır (https://www.gov.uk).

İşçi, işini kaybettiğinde ya da emekli olduğundan bile kiracı olmaya devam edebilmektedir. Bunun için tarafların kira bedeli için anlaşmaları gerekmektedir. Anlaşmazlık olduğundan, Kira Değerlendirme Komitesi'ne başvurabilirler (https://www.gov.uk).

6. Ustabaşılar

Tarımsal işler için işçi sağlayan kişi ya da kurumlara ustabaşı denmektedir. Tarımsal faaliyetler için işçi sağlayan ustabaşılar, bu iş için gerekli lisansa sahip olmalıdırlar (https://www.gov.uk).

7. Mevsimlik İşçiler

Çiftlik sahipleri ve üreticiler, Mevsimlik Tarım İşçileri Programı kapsamında, düşük nitelikli yabancı işçileri kısa süreler için işe alabilmektedirler (https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/seasonal-workers, 2014). Uygun görülen yabancı işçiler için, 6 aydan fazla olmamak üzere, kısa süreler için çalışmak üzere Birleşik Krallık'a göç imkanı veren çalışma kartları düzenlenir (https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/seasonal-workers, 2014). İşverenler, işçilere konaklama yeri sunmak ve işçilere tarımsal asgari ücret haddine uygun ücret ödemesi yapmak zorundadırlar (https://www.gov.uk).

8. Sonuç ve Değerlendirme

Birleşik Krallık'ta tarım işçilerinin hakları detaylı bir şekilde düzenlenmiş olup; bu düzenlemelerin, gelişmekte olan ülkeler ve bu ülkelerin tarım sektörleri için ilham verici olabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/overview, 01 Ekim 2014.
"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/what-counts-as-an-agricultural-worker, 01 Ekim 2014.
"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/pay-and-overtime, 01 Ekim 2014.

"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/grades-and-categories, 01 Ekim 2014.
"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/agricultural-tenancies, 01 Ekim 2014.
"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/gangmasters, 01 Ekim 2014.
"Guide: Agricultural workers' rights", (Çevrimiçi)
https://www.gov.uk/agricultural-workers-rights/seasonal-workers, 01 Ekim 2014.

Avrupa Birliği (AB)'nde Biyoçeşitlilik Muhafaza Amaçlı Aile Çiftlikleri ve Türkiye'ye AB Ortak Tarım Politikası Doğa Koruma Araçları Benzer Araçlarla Uyarlanması İçin Önerilebilecek Bazı Metotlar

Eyüp YÜKSEL
T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, e-posta: yukseleyup@gmail.com

Özet
Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB)'nin birbirine senkronize doğa koruma ve tarım politikaları, kırsal alanda aile çiftliklerince kentlere sağlanan ekosistem servisleri üzerine AB Avrupa Çevre Ajansı Avrupa Konu Merkezi yayınlarının taranarak, Türkiye'deki mevcut uygulamalarla karşılaştırılması; tavsiye, görüş ve politik öngörüler üretilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin mevcut doğa koruma ve tarımsal alan koruması birlikte ele alınmalıdır. Tarımsal üretim, su ve doğa koruma yönetiminin kopukluğu biyoçeşitliliğin sağladığı ekosistem servislerini ypk eder. Bu da kentsel ve kırsal kırılganlıkları ortaya çıkarır. Türkiye için tarım, doğa koruma, çevre kirliliği, çevre ve halk sağlığı, koruyucu hekimlik, kırsal kalkınma ve kentte çevre ve ekonomik yönetimlerini birleştirme modeli belirlenmelidir. Bu çerçevede Türkiye'de küçük ölçekli aile tarım işletmeleri çiftlikler aracılığıyla doğa koruma; bu çiftliklerin AB'deki Yüksek Doğal Değer Taşıyan Tarımsal Alanları, biyoçeşitlilik çiftlikleri ile özdeş olması, küçük ölçekli aile çiftliklerimizin geleceğimizde korunan alan yönetim politikalarımızın çekirdekleri olacaktır. Kırsal kalkınma kentler üzerindeki göç, işsizlik ve çevresel kirlilik baskılarını azaltarak kentsel kalkınmayı sağlar.
Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP), AB tarım çevre programları, AB'de korunan alanlar ağı Natura 2000, AB'de kırsal kalkınma sorunları.

1. Giriş

1.1. Avrupa'da Aile Çiftçilerinin Tanımı ve İşlevi

Avrupa Birliği (AB)'nin her tarafında aile çiftçileri tarım sektöründeki işverenlerdir. Milyonlarca kırsal kesim halkı yaşamlarını sürdürülebilmek, geçimlerini sağlayabilmek için aile çiftliklerine bağımlıdır. 2010 yılı itibarı ile AB çiftçiliğinde toplam çiftlik çalışanı emekçi ve işveren sayısı 25,5 milyon insandır.

2. Dünya Harbinde Avrupa'da besin kıtlığı, yani açlık yaşandığından tarım desteklendi. 1960larda ürün besin çok arttı . Giderek çiftçiler ve arazileri birleştiler, tarımsal faaliyetler bu nedenle Avrupa'da giderek endüstriye dönüştü. Bunun da sonucunda Avrupa'da giderek tarımsal üretim fazlalığı bir sorun olarak yaşanmaya başladı. Çiftliklerde verimlilik sağlanması ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) teşvikleri özellikle 1960lı yıllarda Avrupa'da tarımsal üretim miktarını arttırmıştır. Çiftlik gelirleri artınca çiftliklerin büyüklüğü de artmıştır. Sonuçta bazı çiftçiler tarımsal üretim ile sanayiyi kaynaştırmışlar ve çiftlik gelirleri önemli ölçüde artmıştır.

1997 Aralık ayında Luxembourg'ta toplanan Avrupa Konseyinde aile çiftliği Avrupa modeli tarımın (çiftçiliğin) anahtar öğesi olaral belirlenmiştir.

1.2. Avrupa'da Daha Temiz Bir Çevre

AB çiftliklere teşviklerle destekleyerek; örneğin hektar başına düşen besi hayvanı sayısının azaltılmasını, tarlalar arasında ekilmemiş doğal vejetasyon bantlarının bırakılmasını ve arada havuzlar, tarımsal alandan faydalanan yaban hayatı, özellikle kuş, böcek, sürüngen, büyük memeli ve kelebek türlerinin biyoçeşitliliğinin muhafazası için küçük göl ve göletler, doğal vejetasyon koridorları, ağaçlar dikilmesini ve bırakılmasını sağlamıştır. Netice olarak tarım alanları da yaban hayatı için hem bir habitat olmuş, hem de AB'de şehirlere su vb ekosistem servislerini sunan daha sağlıklı ekosistemler haline dönüştürülmüştür. Aile çiftlikleri ve geleneksel tarım metotları bu şekilde desteklenmiştir. Bu şekilde doğayı korumayı kabul etmiş, benimsemiş aile çiftlikleri doğrudan ödemelerle desteklenmeye başlamıştır.

Avrupa'da aile çiftlikleri tarım sektöründeki başlıca işveren olup, kırsal alan nüfsunun milyonlarcası geçimini çiftçilikten sağlar. AB istatistik kurumu (EUROSTAT) verilerine kayıtlarına göre; 2010'da Avrupa'da 25,5 kişi tarımda istihdam edilmiş, bunun 24 milyonu aile çiftliklerinde istihdam edilmiştir.

Ancak daha geniş ölçekli aile tarımına ve ücretli çalıştırılmaya ve özellikle Fransa'da meyve ve sebze çiftliklerinde iyi eğitim görmüş iş gücü tarım sektöründeki insna sermayenin niteliğini ve sayısını da arttırmıştır. Ancak, tarımdaki daha eğitimli çalışanlar daha karlı sektörlere geçmiştir.

1.3. Tarımsal Üretimde Kar ve Gelir İhtiyacı ile Doğa Koruma Arasında Dünyada Yaşanan İkilem

Dünyada İntensif tarım, biyoçeşitlilik ve ekosistem servislerine zarar vermiş, ormansızlaşma sorununu gündeme getirmiş, besin miktarını azaltmıştır. Buna yanıt olarak 2005'te "Millenium Ecosystem Raporu" yayınlanmıştır. Bu kapsamda Avrupa'da orman alanı artmış, ancak Avrupa'nın güney ve doğusundaki eski yaşlı ağaç türlerince zengin ormanlar hala yasadışı toptan traşlama tehditi altındadır.

1.4. Avrupa'da Doğa

Avrupa'nın coğrafyası ve kırsal alanlardaki insanlarla ve tarım, ormancılık ve endüstri dahil insan faaliyetleriyle şekillenmiştir. AB'de Türkiye'deki kadar geniş ölçekli doğal alanları bulunmamakta, sıklıkla habitat bölünmesi ve ekolojik kenar etkisi sorunu gözlenmekte; o nedenle her bir birim doğal ve yarı doğal alan sayılan aile çiftliklerinin ekonomik bakımdan marjinal değeri Türkiye'ye oranla oldukça yüksektir (EU Commission, 2012a).

1.5. Avrupa'da Biyoçeşitlilik Muhafaza ve Aile Çiftlikleri Bir Arada Yönetilir

Avrupa'da bir yandan intensif tarım aile çifçiliğine ve doğaya baskı yaparken, bir yandan da arazi terki aile çiftlikleri ve biyoçeşitlilik koruma için çok önemli bir tehlikedir (Council of Europe, 2008). Avrupa'da kırsal kalkınma fonları bu amaca dönük kullanılmaya başlamıştır. Ankara gibi büyükşehirlerimizde de İl Özel İdarelerinden, Büyükşehir Belediyelerine geçen kırsal kalkınma fonları AB'de olduğu gibi mutlaka doğa ve tarımsal kırsal alanlardan, büyükşehirlere su, gıda, lif, orman tali ürünleri vb. ekosistem servislerini sağlayan ekosistemlerin korunmasına tahsis edilebilir..

Biyoçeşitlilik sağlık, refah, yaşamda kalmak ve sürekli, daimi, genleri kuşaktan kuşağa yozlaşmaya karşı korumayla güvence altına alınmış tarımsal üretim için sağladığı polinasyon, toprağın veriminin devamlılığını ve ekin parazitlerine karşı direnç ekosistem servislerini sağladığından şarttır (Ahnstro ve ark., 2012).

Kültür bitkilerinin doğadaki akrabaları doğal habitatlardaki biyoçeşitlilik arasındadır. Bu arada yaban hayatı ve doğadaki biyoçeşitlilik de, örneğin kuş türleri de aile çiftliklerinden faydalanır. İntensif tarımın tersine eğer aile çiftlikleri küçük ölçekli işletmeyse, yani biyoçeşitlilik çiftliği ise, doğal türlere habitat sağladığı taktirde bu aileler, AB'nin Tarım-çevre finans tedbirlerinden faydalanır. Zira çoğu intensif tarım alanlarında, yani büyük ölçekli çiftliklerde kuşlar için habitat yeri bırakılmamıştır. Avrupa'da pazar ile biyoçeşitlilik muahafaza arasında bu araçlarla bir denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Ne var ki, Birdlife International gibi Avrupa kuş koruma demokratik kitle örgütleri (Sivil Toplum Kuruluşları), AB Ortak Tarım Politikasının doğaya zarar verdiğini, başarısızlıkla neticelendiğini savlamaktadır.

1.6. Avrupa'da Aile Çiftliklerini Desteklemede NATURA 2000 Korunan Alanlar Ağı da Önemli Bir Araçtır

Avrupa'da aile çiftlikleri, Hırvatistan örneğinde göreceğimiz gibi dünyanın en büyük korunan alanları ağı olan AB NATURA 2000 ağının korunmasını destekler. Öte yandan NATURA 2000 ağının AB Komisyonunca korunması çabaları da aile çiftliklerini dolaylı yoldan ama çok etkin bir şekilde desteklemektedir. Ülkedeki aile işletmelerinin çoğu hayvan besiciliği ve bitki üretimi şeklinde karma tarım olup, mozaik peyzaj şeklinde konumlandırıldıkları için doğayı koruyarak; ekosistem servisleri sağlayan biyoçeşitliliği muhafaza ederler. Mümkün olduğunca dirençli ve sağlıklı kılınan ve doğal ekosistemler ve yaban hayatını destekleyen bu tarım ekosistemleri Avrupa'nın iklim değişikliğinin sel, afet, kuraklık, toprakta ısınma, salgın hastalıklar, kentlerde sıcaklıktan yaşanamaz hale gelme gibi istenmeyen çevresel etkilerine karşı korunmada AB üye devletler hükümetlerinin en büyük stratejik silahıdır.

Türkiye'de yaşamsal önem ve değerinin sivili toplum kuruluşu çevre derneklerince, kamu ve özel sektörce ve yerel yönetimler olan belediyelerce farkında olunmayan bu yarı doğal habitatlar, yani yüksek doğal değer taşıyan küçük ölçekli aile çiftlikleri; Avrupa'da AB ekonomisine ve insan sağlığına ve kentli insan ile büyük kent belediyelerine başta su ekosistem servisi, besin, işsizlik baskısının hafifletilerek terörün ve adi suçların önlenmesi büyük katkılar sağlamaktadır. Yüzyıllarca kırsal alandaki halk tarafından kullanılarak şekillenmiş Avrupa peyzqajı, bu değerli tarım ve orman habitatlarıyla çoğunlukla Natura 2000 ağının Özel Çevre Koruma Bölgeleri (SPAs) ve Özel Muhafaza Alanları (SACs) olarak; AB Kuş ve Habitat Direktiflerinin uygulanması kapsamında ilan edilerek korunmaktadır. Türkiye'de ise Tarım Bakanlığı ve Belediyelerin ilgi alanında üretim arazileri olarak algılanmakta, sıklıkla ulaşım ve turizm yatırımlarına kurban edilmekte; bu kısa ve uzun vadede dünyada Türkiye'nin aklabilmesi için olmazsa olmaz servet heba edilmektedir. Ülkemizde şimdilik sadece Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Orman ve Su Bakanlığı ve Tarım Baklanlığının erozyon konusundaki gündemi ve mücadelesi tanınmakta, AB doğa koruma direktifleri sadece imzalandığı ve ezberlendiği için; Türkiye'de AB doğal kaynak ve finans politikalarının meali anlaşılamamakta, lafızda kalmakta, AB deneyiminden faydalanılamamaktadır.

Birkaç istisna hariç Natura 2000 korunan alanları üretken faaliyetlerle yönetilmektedir. Bu alanlarda sadece yaban hayatına ait hayvan ve bitkir türlerinin kasıtlı öldürülmesi, avlanması yasaklanmıştır. Tarım faaliyetleri bu yasakları uygulayacak şekilde yapılır. Böylece hem sürdürülebilir kırsal kalkınma hem de doğa koruma birlikte başarılır (Anonim, 2000).

Esasında günümüzde baskın tarımsal üretim yöntemleri yerküremiz ve insanoğlu için sürdürülebilir, yani ekolojik ve sosyal korumayı içerecek türden değildir (Johan Ahnstro ve ark., 2012). Roma döneminde tahrip edilmiş Avrupa'da orman toprakları bugün hala eski durumuna gelememiştir.

Bu konuda Türkiye'de ise durum daha da zorlaştı, belediyeler bu sorunların farkında olmayıp, kendilerini destekleyen aile çiftliklerine, doğayı ve kentleri destekleyen, koruyan, biyofiziksel ve sosyal, ekonomik katkı sağlayan kırsal alanların farkında olmayıp, yönetimiyle ilgilenmemektedir. Kırsal kalkınma fonlarının da İl Özel İdarelerinden Büyükşehir Belediyelerine geçmesi bir fırsat olarak değerlendirilebilir, iklim değişikliğinin zararlı, tahrip edici kentsel ve kırsal kırılganlık etkilerine karşı Türkiye ve ulusal bütçesi daha dayanıklı hale getirilebilir. Bu konuda özellikle en spesifik biyoçeşitlilik muhafaza ile ekostem servislerinin kentler ve kırsal alanlar için korunmasına sadece 1988-2011 yılları arasında, Özel Çevre Koruma Kurumu (ÖÇKK) Başkanlığı Özel Çevre Koruma Bölgeleri (ÖÇKB)'de bulunan belediyelerin bu doğa koruma kurumu ile işbirliği içerisnde faaliyetlerinde bu dönemde doğa ve tarımsal alnaları korumaya yönelik kılınmıştı.

Ancak bu düzeyde bir kentsel-kırsal kesit ekosistem servislerini koruma felsefesini gerek ÖÇKK gerek Belediyeler, yayınla, çalıştaylarla, toplantılarla ve televizyonlarda kamu spotlarıyla ifade edememiş, toplumu, Devlet Planlama Teşkilatını, Hazine Müsteşarlığını ve Maliye Bakanlığını aydınlatamamıştır.

1.7. Avrupa Birliğinde Küçük Aile Çiftliklerine Verilen Destekler

Küçük tarım işletmelerine destek ve Ortak tarım Politkası doğaı ekonomik araçlarla koruma 2. Destek Reformu (2003) destekleri ve araziyi nadasa bırakan çiftçiye ödeme yapılması, Yeşil Ödeme Destekleri vb. araçlar önemli sayılabilir. Ancak burada da aşırı bir şekilde en küçük ölçekli aile çiftliklerine verilen finans desteğinin etkisi tartışmalıdır, çünkü çiftlik için tedarik edilen idari, altyapı ve girdi kullanımı tedariki gibi hizmetlerin masrafını artırmaktadırlar (EU Commisson, 2012b).

1.8. AB'de Kuş Popülasyonlarının Korunması (Biyoçeşitlilik ve Yaban Hayatı) ile Aile Çiftlikleri Arasındaki Karşılıklı Dayanışma

İrlanda'da yapılan bir çalışmada da belirtildiği gibi Avrupa'da küçük aile çiftliklerinde kuşlara özen gösterilmekte, bunun için peyzaj onlara göre düzenlenmekte, tarlalara rasında doğal bitki örtüsü şeritleri (hedgerows) bırakılmaktadır. Bunun faydaları bir çok araştırmada gözlenerek, ölçülmüştür. (Feehan ve ark., 2012). Buna Hırvatistan'daki Yüksek Doğal Değer Taşıyan Tarım Alanlarında

(HNVFAs, Hifgh Nature Value Farming Areas) gözlenen biyoçeşitlilik verileri de dahip olup, özellikle doğal ve yarı doğal otlakların Natura 2000 alanlarındaki artışı sağladığını göstermektedir.

1.9. Avrupa'da Rizikolara Karşı Aile Çiftlikleri için AB Komisyonu Tarafından Sağlanan Önlemler, Destekler

Üretim rizikosuyla birleşen fiyatlarda ani değişkenlik Avrupa'da aile çiftlikleri için önemli bir tehdit olup çiftçiliğin sürdürülebilmesi için bir riziko unsurudur. Buna aşırı atmosferik olayları ve/veya hastalıkları, AB pazarlarının giderek daha yeğin bir şekilde dünya pazarındaki gelişmelerin baskısına maruz kalması nedeniyle; Avrupa tarım reformundaki müdahale fiyatlarındaki düşüşleri, düşük tarife fiyatlarını ve ihracat ödemelerindeki masraflarının düşüşünü de eklemek mümkündür.

Türkiye'de ise kırsal alnadaki nüfusu oluşturan halka besin yakacak para yardımı Türkiye'de bu politikada başarı kazanmayı engellemekte belki de tarımdan turizm sektörüne de geçişlerle birlikte arazi terkini de gündeme ciddi bir sorun olarak getirebilecektir. AB'dekinin tersine, bu politikalar sebebi ile Türkiye'de çoğu küçük ölçekli aile çiftçisi toprağında kalıp, çalışmak, üretmek istememektedir. O nedenle bu tür politikalar ülkemizi ve dünyayı aç bırakacak yöndedir. Hükümetimiz çok yönlü düşünüp yakın ve uzak geleceği hesap ederek geleceği görmeli ve politikalarını değiştirmek zorundadır.

Avrupa'da aile çiftlikleri AB'ye ve AB'nin kırsal ekonomisine çok boyutlu katkılarda bulunmaktadır. Avrupa'da gıda güvenliğinin baş teminatçısıdırlar; yüksek kalitedeki ve çok çeşitli gıda ürünlerinin kesintisiz temin edicileridir. Avrupa'nın kırsal ekonomisini canlı tutarken doğayı, doğal kaynakları, diğer bir deyişle ekosistemde biyoçeşitliliğin sağladığı ekosistem servislerini sağlamayı uzun vade, yani Avrupa'nın geleceği için garanti ederler.

1.10. Avrupa'da Aile Çiftliklerinin Kurulma Aşamasında ve İşletilmesinde Ekonomik Sorunlar

Avrupa'da aile çiftlikleri için başlıca ekonomik sorunlar, sermaye ve arazi fiyatları ve pazarlara erişim, özellikle de besin zincirinde pazarlık gücüne sahip olunamamasıdır. Tarla satın almak, yüksek fiyatları ve satın alınabilecek potansiyel tarım alanlarının hizmetlerden yararlanmaya uygun yerlerde konuşlanmamış olması nedeniyle zordur. Piyasada satışa arz edilmiş çok az sayıda tarım alanı bulunmaktadır. Bu sorun küçük çiftçiler için daha ciddidir, sermaye eksikliği sebebiyle kendilerine oldukça pahalı gelen bu alanları satın almakla yatırımlarını riske etmekten çekinmektedirler. Ayrıca, bürokratik işlemlerin zorluğu nedeniyle ve arazilerini teminat olarak gösterme riskini göze almak istemediklerinden, zaten bu finans kapitale erişim küçük ölçekli aile çiftliği işletmeleri için çok zordur. Bütün bunlara ilaveten küçük aile çiftlikleri üretimde verimliliğe (ölçek ve üretkenlikte) innovasyon ve müteşebbislik konularında rekabete girebilmek için yardıma ihtiyaç duymaktadırlar.

AB'nin en önde gelen ilk 15 ülkesinde iflaslar yaşanmaktadır. Bir diğer risk de, iklim değişikliğinden kaynaklanan sel, kuraklık ve hastalık sorunlarıdır. Genetiği değiştirilmiş organizmalar gibi yeni teknolojilerin sunulması da aile çiftliğinin önemini öne çıkarabilir.

Türkiye'deki gibi AB'de de kooperatifçilik gerilemiş görünmekte, sorunlarımızda birtakım ortak yanlar bulunmaktadır. Buna göre AB'de aile çiftlikleri pazarda ve politika belirleme süreçlerinde anlaşma sağlayabilme gücüne sahip değildir.

2. Sonuç ve Öneriler

Hem Türkiye'de hem AB'de kooperatifçilik gerilemiş görünmekte, sorunlarımızda birtakım ortak yanlar bulunmaktadır. Buna göre pazarda ve politika belirleme süreçlerinde uygulanan tarım-çevre biyoçeşitlilik finans destek programı olmazsa ve izlenmezse kapsayıcı, etkileri önceden hesaplanmazsa, Türkiye'de aile çiftlikleri bile doğa korumada etkisiz, "verimsiz" kalabilir, bir kısır döngü şeklinde devlete de aile çiftliği sahibine de tatmin edcici gelir, büyükşehirlere içmesuyu ve gıda gibi ekosistem servislerini sağlayamaz. Tarım Bakanlığı ÇATAK Projesi vb biyoçeşitlilik muhafazaya yönelik spesifik tedbirler sayılamaz. Çelişen politikalarımız, bir yandan nüfus artışının desteklenmesi, onun gerektirdiği bilimsel ve teknik eğitimin ve kırsal alanlardaki faaliyetlerin verimli ve karlı bir hale getirilmemesi, teşvik edilmemesi, ülkenin doğal kaynaklaırnı en iyi koruyan aile çiftlikleri tarımını küreselleşmeye, markalara, raflardaki marka tekeli Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ) ürünlere karşı

korumayan temelsiz, zayıf, ütopik, bağlantısız politikalar hem kırsal kalkınmamız hem de sonucunda kentsel ekonomimize ve yönetimlerimize zarar verecektir.

Tarlalar arasında doğal şeritler oluşturulurken, yerli ağaç türlerinin dikilmesi önemli. Bu tür plantasyonlar Avrupa'da kuş türleri için habitat oluşturmayı amaç edinmektedir. Bu tür tarla arası doğal vejetasyon şeritlerinin byerli türler ve benzer türlerin benzer oranda kullanılması çok önemli olup, İrlanda vb AB ülkelerinde araştırmalarla tespit edilmiştir.

Türkiye'de her bir bölgemiz için, kuşları koruyan aile çiftlikleri için aşağıdaki konular sürekli araştırılmalı, veriler izlenmeli: Bilimsel veriler ile mevzuat AB mevzuatını taklit etmeden hazırlanmalı, çünkü Türkiye'deki doğanın özellikleri, biyocoğrafya ve aile çiftlik yapısı ile bunun küresel piyasalardan, marka ve gıda pazarı ile ticari ikikisinin etkileşim karakteri çok farklı.

Avrupa'da Biyoçeşitlilik Muhafaza ve Aile Çiftlikleri Bir Arada Yönetilir. Avrupa'da bir yandan intensif tarım aile çifçiliğine ve doğaya baskı yaparken, bir yandan da arazi terki aile çiftlikleri ve biyoçeşitlilik koruma için çok önemli bir tehlikedir (Avrupa Komisyonu, 2008). Avrupa'da kırsal kalkınma fonları bu amaca dönük kullanılmaya başlamıştır. Ankara gibi büyükşehirlerimizde de İl Özel İdarelerinden, Büyükşehir Belediyelerine geçen kırsal kalkınma fonları AB'de olduğu gibi mutlaka doğa ve tarımsal kırsal alanlardan, büyükşehirlere su, gıda, lif, orman tali ürünleri vb. ekosistem servislerini sağlayan ekosistemlerin korunmasına tahsis edilebilir.

Aksi halde iklim değişikliğinin kuraklık, toprakta sıcaklık artışı, organik karbon kaybı ile birlikte, bitkisel üretimi destekleyen tozlaşma gibi ekosistem servislerinden mahrum kalacağı, Türkiye bütçesini zorlayacağı, yakın geleceğimizde Hazineye büyük bir restorasyon, kentsel altyapı onarımı, doğal felaketlerle iklim dedğişikliği sebebi ile daha masraflı mücadele, işsizlik, savaş dönemlerinde ithal edilemeyen stratejik gıdalar konusunda güvencesizlik ve anlamsızca abartılmış; tasarruf ilkelerine uymayan çok ciddi mali yükler getireceği açıktır

Kaynaklar

Ahnstro, J. 2012, Renewable Agriculture and Food Systems: 24(1); 38–47 doi:10.1017/S1742170508002391 Farmers and nature conservation: What is known about attitudes, context factors and actions affecting conservation? Johan Ahnstro¨, Department of Ecology, Swedish University of Agricultural Sciences, Box 7023, S75007, Uppsala, Sweden. 2Department of Urban and Rural Development, Swedish University of Agricultural Sciences, Box 7012, SE75007, Uppsala, Sweden. 3University of Nebraska, 102B KCR, Lincoln, NE 68583-0915, USA.4New Mexico State University, Las Cruces, NM 87701, USA. (Erişim: 15 Eylül, 2014)

Anonymous, 2000, http://www.natura2000.hr/PageTemplates/PageContent.aspx?pageId=73&langID=2

Council of Europe (CoE) 2008, European Strategy for Plant Conservation (2008-2014): A Sustainable Future for Europe, Report prepared by the Planta Europa Network and the Directorate of Culture and Cultural and Natural Heritage, Strasbourg,

http://ichn.iec.cat/ECCF/Documents%20d'inter%C3%A8s/Documents%20d'%C3%A0mbit%20europeu/Estrat%C3%A8gia%20Europea%20Conservaci%C3%B3%20Vegetal%202008-14.PDF (Erişim: 15 Eylül, 2014),

EU Comission, 2012 a, Directorate- General for Internal Polices, Policy Department B, Structural and Cohesion Policies, Agriculture and Rural Development, Family Farming in Europe: Challanges, (Erişim: 15 Eylül, 2014),

EU Commisison, 2012 b, Family farming is the most common operational farming model in Europe and thus of great importance in the EU http://ec.europa.eu/agriculture/family-farming/index_en.htm (Erişim: 15 Eylül, 2014)

EU Commission, 2012 c, CAP 2014-2020 Tools to Enhance Family Farming: Opportunuties and Limits, In-Depth Analysis, Directorate General for Internal Policy Department B: Structural and Cohesion Policies Agriculture CAP 2014-2020 Tools to Enhance Family Farming Opportunitiesand Limits In-Depth Analysis, (Erişim: 15 Eylül, 2014)

Feehan, J. ve ark., 2012, Effects of an agri-environment scheme on farmland biodiversity in Ireland. Agriculture, Ecosystems & Environment, 107, 275-286 http://www.conservationevidence.com/individual-study/2645 6. Biodiversity Benefits of Ireland's RDP 2007-2013 NRN Case Study http://www.nrn.ie/wp-content/uploads/2010/06/Final-Case-Study-Biodiversity-Dec-2012.pdf (Erişim: 15 Eylül, 2014)

Avrupa Birliği'nde Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilir Tarım

Emre AKYÜZ
Avrupa Birliği İşleri Uzmanı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Tarım ve Balıkçılık Başkanlığı, e-posta: eakyuz@ab.gov.tr

Özet
Bu çalışmada Avrupa Birliği'nde aile çiftçiliğinin durumu, resmi istatistikler ve bu alanda hazırlanan raporlar, çalışmalar, konferans sonuçları çerçevesinde değerlendirilerek ortaya konulmuştur. Avrupa Birliği'ndeki aile çiftlikleri temel alınırken henüz net bir aile çiftliği tanımının olmaması hususu bağlamında, Avrupa Birliği'nin bu alandaki kavramsal yaklaşımı Dünya Gıda ve Tarım Örgütü'nün yaptığı tanım çerçevesinde tartışılmıştır. Sürdürülebilir tarımsal üretimin sağlanması anlamında aile çiftçiliğinin önemine yer verilen çalışmada, Avrupa Birliği'nde önemli bir yere sahip olan aile çiftliklerine yönelik, genç çiftçilere olduğu gibi özel destek programlarının olmamasının muhtemel etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, tarım sektöründe her geçen gün payını arttıran büyük çaplı şirketlerin tarımsal üretimin sürdürülebilirliği bağlamında oluşturduğu tehdit ve tarımsal üretimin karamsar geleceği üzerine öngörülerde bulunulmuştur.
Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Sürdürülebilir Tarım, Aile Çiftçiliği

1.Giriş

Buğdayın toprağa insan eliyle atıldığı ilk günden günümüze geleneksel yapısını büyük ölçüde korumuş olan tarımsal üretimin önemi; bilgisayarlar, arabalar ve sanal çiftliklerle doyamayacağımızın daha net bir biçimde farkına vardığımız son yıllarda daha çok hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle Dünya'nın belli bölgelerinde yaşanan açlık problemi, tarımsal üretimde arz ve paylaşım yanında sürdürülebilirlik kavramını da gündemin başlıca konularından biri haline getirmiştir. Tarımsal üretim gibi aile kavramı da insanoğlunun kısa tarihinde önemli bir yere sahiptir. "Aile kavramı, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren yapısı ve kapsamı zamana, yaşanılan toplumun kültürel yapısına göre değişerek varlığını sürdürmüş sosyal bir kavramdır" (Könezoğlu, 2006) . Geçmişten günümüze tarımda da her zaman önemli bir yere sahip olan olan aile kavramı, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği yanında, sosyal ve ekonomik anlamda da ülkeler için, ilkokul eğitiminde bizlere öğretildiği tanımıyla sosyal toplumun temel yapı taşıdır.

Dünyanın en önemli tarımsal ürün üreticisi ve tüketicisi topluluklarından birisi olan Avrupa Birliği'nde(AB) de aile çiftlikleri tarımsal üretimde, yapısal anlamda en önemli üretici unsur olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, sürdürülebilir tarımsal üretim bağlamında önemli bir yere sahip olan aile çiftçilerine yönelik, genç çiftçiler ve küçük çiftçiler, çevre ve iklim ile uyumlu üretim biçimleri için var olan destekler benzeri destek mekanizmalarının tanımlanmamış olması AB'nin bu alandaki eksikliği olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte aile çiftlikleri için bir tanım olmaması, belki de bunun dolaylı bir sonucu olarak doğrudan aile çiftliklerine yönelik istatistiki verinin bulunmaması da dikkat çeken diğer eksikler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada da Avrupa Birliği'nde aile çiftliklerinin önemine, AB tarafından yayınlanan resmi istatistiklerinin yorumlanması yoluyla yer verilmiştir.

2.Materyal ve Yöntem

Daha önce üzerinde durulduğu üzere çalışmada aile çiftçiliğinin rakamsal önemine ilişkin çıkarımlar Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan resmi istatistiklerin yorumlanması yolu ile elde edilmiştir. Bu çerçevede rakamsal büyüklüklere ilişkin çıkarımlarda AB tarafından yayınlanan resmi istatistikler esas alınmıştır. Tanımlara ilişkin olarak ise akademik makalelerde yer alan tanımlar ve resmi raporlar kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışma hazırlanırken, rakamsal veriler ışığında, akademik makalelerde yer alan tanımlar ve modeller kullanılmıştır.

3.Aile Çiftçiliği Kavramı

Aile çiftlikleri günümüzde Dünya'da olduğu gibi AB'de de tarımsal üretim bağlamında önemli bir konuma sahiptir. Her ne kadar doğrudan bu konu ile ilgili olarak bu alanda istatistiki veri olmasa da, AB'nin yayınladığı raporlar ve istatistiki verilerin yorumlanması neticesinde bu sonuca ulaşmak şaşırtıcı olmayacaktır. Keza Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan 29 Kasım 2013 tarihli Aile Çiftçiliği Konferansı Fezlekesi (Avrupa Komisyonu, 2013) başlıklı raporunda aile çiftliklerinin AB

tarımında ne kadar önemli bir yere sahip olduğuna ilişkin birçok ifade yer almaktadır. Ancak yukarıda sayılan nedenlerden dolayı sözkonusu belgede sayısal verilere ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu anlamda öncelikli olarak AB'de çiftliklerin yasal statüsü ve tanımı konusu ile başlamak yerinde olacaktır.

Aile çiftliği bir işletme olarak düşünüldüğünde, aile işletmesi kavramının AB ortak düzenleme alanlarından biri olmadığı görülmektedir. AB üye devletlerinde aile çiftlikleri, ticari işletme yaklaşımı çerçevesinde farklı biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Bahsekonu farklılık üye devletlerin kendi içinde uygulanmakta hukuk dallarında dahi farklılık gösterebilmektedir. Örneğin "Avusturya'da dükkanların açılış ve kapanış saatlerine ilişkin bir yerel yasada aile işletmesine doğrudan atıf yapılmakta ve aile işletmesini aile üyelerinden birinin sahibi ve iki veya daha fazla aile üyesinin (İşletme sahibi eşlerden birisinin doğrudan aile bağı ile akrabası) çalıştığı girişim" (Mandl, 2008) olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte yine Avusturya'da tarım ile ilgili yerel bir mevzuatta aile işletmesi "Çiftçi ailenin sürekli ve düzenli olarak gelirini sağlayan müstakil ekonomik girişim" (Mandl, 2008) olarak tanımlanmıştır. İtalya örneğine bakıldığında ise, İtalyan medeni hukuku aile işletmesini aile birimi üyelerinin(karı, koca ve yüksek derecede akrabalar) sahibi olduğu ve çalıştığı işletmeler olarak tanımlanmıştır. Diğer üye devletlerde yapılan benzer tanımlar da göz önünde bulundurulduğunda bu alanda üye devletlerin ortak bir paydada buluştuğunu söylemek mümkün olmayacaktır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) önerisiyle 22 Kasım 2013 tarihinde Birleşmiş Milletler 66. Genel Kurulu'nda resmi olarak onaylanan aile çiftçiliği yılı münasebetiyle düzenlenen farklı nitelikteki organizasyonlar her ne kadar dikkatlerini bu kavram üzerine yoğunlaştırdıysa da, aile çiftçiliği kavramı daha derin bir geçmişe sahiptir. Ülkeden ülkeye farklılık gösteren bu tanımların taşıdığı temel özellikler ise Mieke CALUS ve Ludwig LAUWERS'in 2009 tarihli "Persistence of family farming, learning from its dynamics" (Calus et al., 2009) tarihli çalışmasında özetlenmiştir.

Buna göre aile çiftliklerinin taşıdığı özellikler;

- İşletmenin sahibi ve yöneticisi aile veya yakın akrabalardır.
- İşletme sahipliği ve yöneticiliği nesiller arasında aile içinde aktarılmaktadır.
- İşgücünün çoğu işletmeci ve/veya aile üyeleri tarafından sağlanmaktadır.
- Sermayenin büyük kısmı işletmeci ve/veya aile üyelerinin malıdır.
- Aile gelirinin büyük bir kısmını çiftçilikten elde ediyordur.
- Çiftçiliğe ilişkin esaslar kan bağı veya evlilikle kurulmaktadır.
- Aile çiftlikte yaşamaktadır (Calus, et al., 2009) şeklinde sıralanmaktadır.

FAO'nun ise bu temel özelliklerle kısmen uyumlu tanımına göre ise "Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir" (FAO, 2014). Yukarıda özellikler göz önüne alındığında sermaye ve işletme sahipliğine ve çiftçiliğin başlıca gelir getiren faaliyet olmasına ilişkin unsurların tanım dışında bırakıldığı dikkat çekmektedir. Bu yanıyla tanımın bir yanının eksik olduğu söylenebilir.

4.Avrupa Birliği'nde Aile Çiftliklerinin Önemi

Aile çiftlikleri için farklı tanımların olması, ortak bir tanım eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun bir sonucu ise bu kavrama ilişkin tarımsal istatistiki verinin bulunmayışıdır. Bu anlamda aile çiftçiliği ile ilgili çıkarımlar yaparken, EUROSTAT tarafından sunulan veriler çerçevesinde, varsayımsal bir model üzerinden verileri değerlendirmek kaçınılmazdır. Çalışmada iki model üzerinden değerlendirme yapılarak birbirinin sağlamasının yapılmasına çalışılmıştır.

Model 1: Sermaye sahibinin temel parametre olduğu bu modelde, çiftlik sahibinin(gerçek veya tüzel kişi) yasal statüsü çerçevesinde çiftliğin aile çiftliği olup olmadığı değerlendirilecektir. Buna göre çiftliğin sahibi eğer tek bir kişi ise bu bir aile çiftliği olarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 4.1. Model 1 çerçevesinde tarımsal işletmeler

Kategori	Sermaye Sahibi	Varsayım
A	Aile Bireyi	Aile bireyleri çiftlikte çalışmaktadır, bunun yanında çiftlikte çalışmak üzere ücret karşılığı işçi istihdam edilebilir.
B	Tüzel Kişi	Yönetici ve diğer çalışanlar ücret karşılığı çalışmaktadır.

Kaynak: Tablo yazar tarafından varsayımsal olarak hazırlanmıştır.

Bu modele göre, A kategorisinde yer alan çiftlikler aile çiftliği olarak değerlendirilmektedir. İki ihtimalli bu model ile ilgili temel problem B kategorisinde yer alması muhtemel olan aile ortaklığı şeklinde kurulan tüzel kişilerin sahibi olduğu çiftliklerin aile çiftliği olarak kabul edilmemesidir.

Model 2: Berkeley HILL (HILL, 1993) tarafından oluşturulan bu modelde, çiftlikte istihdam edilenlerin aile bağları temel parametre olarak kabul edilmiştir. Yıllık işgücü birimi(YİB)[a] altında yer alan; maaş almadan çalışan aile bireyleri(AİB)[b] ile YİB esas alınan modelde YİB içinde yer alan AİB oranı çerçevesinde modelleme yapılmaktadır. Buna göre Aile Çiftliği, Karma ve aile çiftliği olmayanlar[c] olmak üzere 3 tip çiftlik modeli karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 4.2. Model 2 çerçevesinde tarımsal işletmeler

Çiftlik Türü	AİB/YİB
Aile Çiftliği	1
Karma Çiftlik	1-0,95
Aile Çiftliği Olmayan	<0,95

Kaynak:(HILL, 1993) kaynağında yer alan bilgiler ışığında yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu modelde yer alan temel sorun ise istihdam edilen insan sayısının aile tarafından sunulan istihdama oranının gerçekçi sonuçlar vermeyeceği minvalinde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle net olmayan aile çiftliği tanımından kaynaklanmaktadır. Bu modelde örneğin; ailenin bütün bireylerinin çiftlikte çalıştığı ancak yetersiz kaldığı, sermaye sahibinin ailenin bir bireyinin ya da ailenin ortak malı olduğu durumda olan çiftlikler aile çiftliği olarak değerlendirilmemektedir. Oysa bu çiftlikler de yukarıdaki tanımlar çerçevesinde aile çiftliklerinin temel özelliklerini gösterir niteliktedir.

4.1. Model 1 Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Aile Çiftliklerinin Oransal Önemi

EUROSTAT tarafından yayınlanan tarımsal işletme sahipliği ve yöneticiliğe ilişkin veriler model 1 çerçevesinde değerlendirme yapmaya imkân tanımaktadır.

[a] Annual Work Unit(AWU) kavramı yerine kullanılmıştır.
[b] Family Work Unit(FWU) kavramı yerine kullanılmıştır.
[c] HILL'in (HILL, 1993) makalesinde kullandığı "Non-Family" ifadesi yerine kullanılmıştır.

Çizelge 4.3. Avrupa Birliği'nde İşletme Sahibinin Aynı zamanda yönetici olduğu tarımsal işletmelerin bütün tarımsal işletmeler içindeki yıllara göre oranı

Ülke/Yıl	**2005**	**2007**	**2010**
Bulgaristan	0,989599895	0,991077404	0,984884882
Romanya	0,980458865	0,984056367	0,98244382
Macaristan	0,980791561	0,983043811	0,977930341
İrlanda	0,897565388	0,944011229	0,969618986
Litvanya	0,978810042	0,968515221	0,968385774
Polonya	0,978021135	0,964085556	0,954467616
Slovenya	0,998315408	0,998274489	0,953918285
Letonya	0,950338074	0,965661253	0,952991965
İtalya	0,937079484	0,946083218	0,950792162
Danimarka	0,980650155	0,972209771	0,947980998
Portekiz	0,95131514	0,940271921	0,947063255
Hırvatistan	-	0,931089655	0,934713649
Malta	0,93495935	0,934664247	0,934557063
Hollanda	0,909202004	0,922856398	0,915790929
Yunanistan	0,923319618	0,925443237	0,909827677
G.K.R.Y.	0,936905025	0,902293121	0,899639732
Belçika	0,928599146	0,918975213	0,898249708
İsveç	0,8774568	0,874122022	0,893233929
Almanya	0,92392531	0,919968689	0,893123391
Slovakya	0,952693824	0,954341209	0,892477514
Finlandiya	0,903426791	0,89960428	0,885861907
İngiltere	0,85255449	0,842186535	0,868094218
Estonya	0,908108108	0,887317909	0,864354921
Lüksemburg	0,87755102	0,869565217	0,859090909
Çek Cum.	0,925443787	0,909898477	0,858705162
Avusturya	0,865682138	0,812537783	0,841113405
İspanya	0,810509348	0,801927369	0,789563548
Fransa	0,755227986	0,727922632	0,704921527
AB-28	0,941302347*	0,938195949	0,932145878

Kaynak: (EUROSTAT, 2014) kaynağında yer alan verilerden faydalanarak yazar tarafından hazırlanmıştır (*2005 yılı için Hırvatistan hariç).

AB genel anlamda değerlendirildiğinde model 1 çerçevesinde aile çiftliklerinin oranının 5 yıllık süreçte 1 puan düştüğünü söylenebilir. Ancak bu düşüşün gerekçeleri hakkında mevcut bilgiler ışığında yorum yapmak olanaksızdır. Nitekim, farklı nedenlerden dolayı daha önce de üzerinde durulduğu gibi bazı aile çiftliklerinin tüzel kişilik kazanarak şirketleşme yolunu tercih etmelerinin mümkün olabilmektedir.

AB'de ülkeler açısından tek tek aile çiftliklerinin durumu incelendiğinde ise 2010 yılı için İspanya ve Fransa hariç diğer bütün üye devletlerde aile çiftliklerinin toplam çiftlikler içindeki payının %80'nin üzerinde olduğu tablo 1'den görülecektir. Tablo 1'de dikkat çeken diğer bir husus ise Yunanistan, Belçika, Almanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve İspanya'da 2007 yılından 2010 yılına aile çiftliklerinin oranındaki ciddi düşüştür ve aile çiftliklerinin oransal öneminin Fransa'da diğer ülkelerden farklı bir biçimde daha az olmasıdır.

Model 1 çerçevesinde sunulan veriler neticesinde görülmektedir ki her ne kadar 2005 yılından 2010 yılına aile çiftliklerinin oranında kademeli bir düşüş dikkat çekse de, aile çiftlikleri AB'de halihazırda baskın çiftlik türüdür.

4.2. Model 2 Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Aile Çiftliklerinin Oransal Önemi

Berkeley HILL tarafından oluşturulan model 2 çerçevesinde temel veri kaynağı olarak Çiftlik Muhasebe Veri Ağı(ÇMVA)'nden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Çizelge 4.4. Aile çiftliklerinin ÇMVA verileri çerçevesindeki oransal durumu

Yıl/Çiftlik Türü	Aile Çiftlikleri	Karma Çiftlikler	Aile Çiftliği Olmayanlar
1989	70.4	22.9	6.8
1995	66.6	24.7	8.7
2008	57.0	27.5	15.5
Notlar: 1989 yılı AB-12; 1995 ve 2008 AB-15			

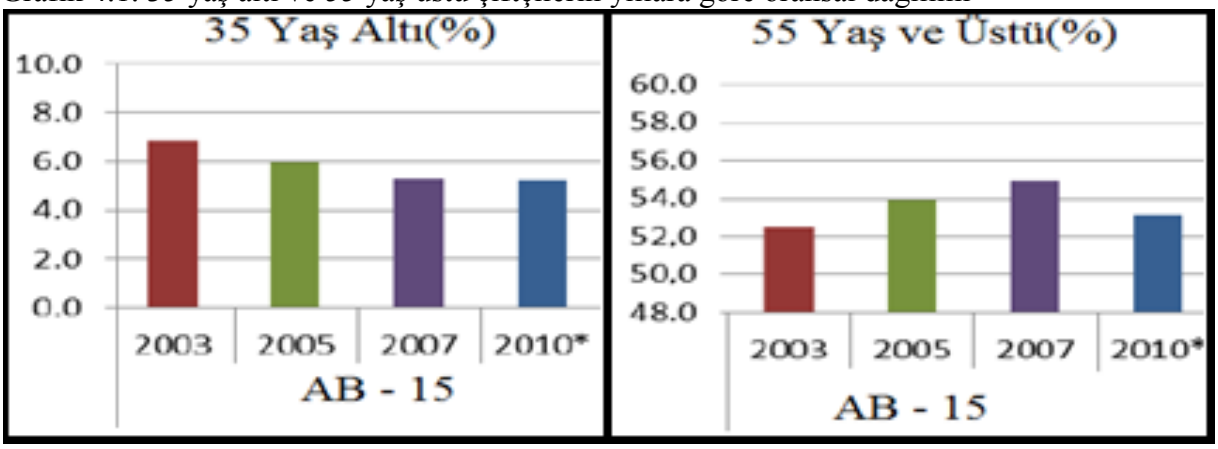
Kaynak: (Calus, et al., 2009)& (HILL, 1993)

(Calus, et al., 2009) çalışmasında yer alan model 2 incelendiğinde de model 1 ile benzer olarak aile çiftliklerinin oransal çokluğundaki kademeli düşüş dikkat çekmektedir. Model 2 yer alan veriler tarih parametresi bağlamında her ne kadar model 1'den farklı olsa da yaklaşık olarak benzer rakamları vermektedir. Model 1'de 2007 yılında AB-15 aile çiftlikleri oranı %88.7 bulunurken, 2008 yılı için bu değer (Calus, et al., 2009) çalışmasında bu değer %84.5(Aile çiftlikleri + Karma Çiftlikler) olarak hesaplanmıştır.

4.3. Yaşlanan Tarım Sektörü

Aile çiftliklerine ilişkin verileri doğrulayacak ve bu parametre ile doğrudan ilişkili olabilecek bir diğer husus ise AB'de tarım sektöründe çalışanların yaş ortalamalarının giderek artmasıdır. Grafik 1'de de görüleceği üzere AB-15'te genç çiftçilerinin oranı 2003 yılından 2007 yılına bir düşüş eğilimi göstermiştir. 2010 yılında tersine bir eğilim görünse de bunun tanımsal değişiklikten kaynaklandığı söylenebilir.

Grafik 4.1. 35 yaş altı ve 55 yaş üstü çiftçilerin yıllara göre oransal dağılımı

Kaynak: Eurostat'taki veriler ışığında yazar tarafından hazırlanmıştır.
*İşletme müdürü yaşına göre işletmelerin oranı

Gençlerin tarım sektörünü tercih etmemesinin en önemli sonuçlarından birisi aile çiftliklerinin varlığının giderek azalması olmuştur. Çünkü aile fertleri tarım ile uğraşmak yerine şehir hayatını tercih ederse aile işletmesinin sürdürülebilirliğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Diğer bir değişle aile çiftliğinin varlığı mikroekonomik tercihler düzeyine inildiğinde ailenin yeni neslinin tarım sektörünü seçip seçmemesi ile doğrudan ilişkilidir.

5.Bulgular

Yukarıda yer alan iki modelden ve tarımda yaşa ilişkin verilerden elde edilecek sonuçlar;

- AB'nde aile çiftliklerinin hala baskın çiftlik türü olduğu,
- AB'de gençlerin tarımsal üretimi eskiye göre daha az tercih ettiği,

- AB genelinde(bazı üye ülkeler hariç) aile çiftliklerinin oranının kademeli olarak azaldığı şeklinde sıralanabilir.

Aile çiftlikleri günümüzde AB tarımında hala baskın bir role sahiptir. Ancak bu oransal büyüklük her geçen yıl giderek azalmakta ve bu durum, sektörde giderek daha fazla söz sahibi olmaya başlayan büyük şirketlerin iflas etmesi riski, sektörü karlı bulmaması gibi durumlarda tarımsal üretimden kolayca vazgeçebilecek manevra kabiliyetine sahip olması nedeniyle bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çok da yanlış olmayan bu yaklaşım, kırılgan bir yapıya sahip olan Dünya ekonomisi düşünüldüğünde, kriz dönemlerinde ortaya çıkan likidite krizlerinin yanında, bu sektörde de büyük firmaların payının artması, iflas edebilecek büyük tarımsal firmalar nedeniyle bir kıtlık krizinin çıkmasına da neden olabileceğini sonucunu içermektedir. Görünen o ki, bu çok da uçuk bir tahmin değildir. Üretimden çekilme ve/veya kaçma riskinin yanında büyük firma ve şirketlerin sadece kar odaklı yaklaşımları ekolojik ve çevresel anlamda büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile çiftliklerinin öneminin bir diğer boyutu ise şehir/kırsal alan dengesi bağlamında ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçüde kırsal alanda faaliyet gösteren aile çiftliklerinin bu varlıklarını devam ettirmesi kırdan kente göçün önüne geçme anlamında da önemli bir yere sahiptir. Ancak genç kesim, özellikle popüler kültürün etkisi, kırsal alandaki hizmet ve olanakların yetersizliği gibi bir takım nedenlerden dolayı kırsal alanda tarımsal üretimle uğraşmak yerine kent hayatını tercih etmektedir. Sözkonusu problem bütün dünyada olduğu gibi AB'de de temel problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki, bu azalışın ardında ne yatmaktadır? Tarımsal üretimdeki bu yapısal değişikliğin arkasında büyük ölçüde mikroekonomik nedenler yatmaktadır. Özetle;

- Popüler kültür ve benzeri unsurların sonucu gençlerin tarımsal üretim yerine kent hayatını tercih etmesi,
- Tarımsal üretimin büyük ölçüde gerçekleştiği kırsal alanda hizmet ve imkânların kıt olması,
- Tarım sektörünün ötekileştirilmesi(marjinalleştirilmesi),
- Küreselleşme sonucu küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin yenilikçilik, maliyet anlamında büyük çaplı firmalara göre geride kalması dolayısıyla rekabet gücünü yitirmesi,
- Aile çiftliklerinin üretim sonrası büyük firmaların oligopol bir piyasa yapısına mahkum kalması bu durumun temel nedenleri olarak sıralanabilir.

Aile çiftliklerinin azalmasının önüne geçmek için AB'de 2013 yılında ortaya konulan yeni destek mekanizması ile gençlerin tarımsal üretimdekini payını arttırmak amacıyla %25'e kadar ek destek imkânı tanınmıştır. Bununla birlikte yürütülen kırsal kalkınma programları ve hibe mekanizmaları ile kırsal alandaki alt yapı ve imkânların iyileştirilmesi yoluna gidilmektedir. Bunun yanında üretici örgütleri gibi yapılanmalarla sektörde yer alan üreticilerin büyük firmalar karşısında ezilmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

6.Değerlendirme ve Sonuç

Tüm bu mekanizmaların yanında aile çiftliklerinin korunması ve sürdürülmesi bağlamında AB'nde doğrudan bir politika tedbirinin bulunmamasının ötesinde aile çiftçiliği tanımının dahi bulunmaması en büyük eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bu çerçevede sektörde faaliyet gösteren bazı dernek ve birliklerin aile çiftçiliğini destek adına bir takım faaliyetler yürüttüğü ancak bölgesel ve sınırlı olan bu çalışmaların aile çiftçiliğinin payını koruma anlamında yetersiz kaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak genç çiftçilerin tarımın ötekileşmesi sürecinde tarımı tercih etmemesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük ölçekli uluslararası firmalar karşısında rekabet anlamında ezilmesi ve aile çiftliklerini korumaya ve sürdürmeye yönelik doğrudan bir destekleme ve teşvik mekanizmasının olmaması bu tür tarımsal işletmelerinin AB'de oranının giderek düşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak ise, büyük firmaların sektördeki payının giderek artması, tarımsal üretimin bir sanayi üretimi olarak algılanarak çevre ile bağının giderek kopmasına neden olmaktadır. Veriler ve bu veriler sonucu ortaya çıkan eğilimler, ileride AB'ni ve bizleri gıda arz güvenliği ve istikrarı bağlamında karanlık günlerin beklediğine işaret etmektedir.

Kaynaklar

Avrupa Komisyonu, 2013. Family farming: A dialogue towards more sustainable and resilient farming in Europe and the world - Summary of Proceeding, Brüksel.

Calus, M., Lauwers, L. 2009. Persistence of family farming, learning from its dynamics. Canterbury, Birleşik Krallık

EUROSTAT. EUROSTAT Database. EUROSTAT Resmi İnternet Adresi: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/. (Erişim : 1Temmuz 2014).

FAO, 2014. Çiftçi Aileler - Dünyayı besle, yeryüzünü önemse, http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf (Erişim: 17 Eylül 2014)

Hıll, B. 1993. The 'myth' of the family farm: Defining the family farm and assessing its importance in the European community, Journal of Rural Studies, s. 359-370.

Könezoğlu, B. 2006. Aile ve Ailenin Korunması. Ankara.

Mandl, I. 2008. Overview of Family Business Relevant Issues, KMU FORSCHUNG AUSTRIA, Viyana.

Türkiye Zeytinciliğinde Büyük Tercih: Sevgi-Yoğun Üretim

Renan TUNALIOĞLU[1] **Mücahit Taha ÖZKAYA[2]**
[1]Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Aydın, rtunalioglu@adu.edu.tr
[2]Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Ankara, ozkaya@agri.ankara.edu.tr

Özet
Zeytin ağacı, dünya'nın ezeli ve ebedi bir kıymeti ve yeryüzünün köklü ve kültürel paydaşlarından birisidir. "Öldükten sonra da ölmeyen" ünvanlı bu kutsal ağaç, Anadolu'da MÖ.6000 yıllarında başladığı yolculuğuna bıkmadan usanmadan devam etmektedir. Ülkemiz topraklarında "sadece iyi insanlar zeytin dikebilir" sözüne uygun bir biçimde üretimini sevgi-yoğun olarak sürdürmektedir. İktisadi olarak emek-yoğun, sermaye-yoğun ve bilgi-yoğun üretimden farklılık gösteren bu yöntemle sürdürülen zeytincilik, özellikle ülkemizde 'Aile Çiftçiliği' kavramıyla bütünleşmiş durumdadır. Zeytin, yağa ve sofralığa işlenerek ancak tüketilebildiğinden meyvenin hasadı sonrası, işleme aşamasında da 'Aile' önemli bir kavram olmaya devam etmektedir. Fakat gerek ulusal gerek uluslararası piyasalarda, bilinirlik ve markalaşma anlamında bu kavramın içi yeterince doldurulamadığından olsa gerek, ülkemizdeki en eski zeytinyağı markası bile ancak yüz otuzlu yaşlardadır. Bu çalışmada, öncelikle Türkiye zeytinciliğinin Anadolu'daki yolculuğu, geleneksel üretim yapısı çerçevesinde değerlendirilecektir. Sonrasında, dünyanın önemli zeytin üreticisi ve aynı zamanda Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin aksine dünya piyasasında tek başına mücadele vermekte olan Türkiye zeytinciliğinin mevcut durumu incelenecektir. Bu mücadelenin ülkemiz zeytinciliğinin halihazırdaki ekolojik şartları göz önüne alındığında, sevgi-yoğun üretiminin ya "aile çiftçiliği" yada "kültürel zeytincilik" temalarına yönelik bir tercihin sonucu olup olmadığı tartışılacaktır. Nitekim çalışmada, dünyadaki örneklere de yer verilerek, Türkiye zeytinciliğinin yol ayrımları, uygulanan tarım politikalarının bu yol ayrımlarındaki etkileri, aileleri zeytinlik alanlardan uzaklaştırılmaya yönelik yasa tasarıları, bugüne dek tamamlanmış bilimsel çalışmalar ve alandaki tecrübelerle birlikte sunulacaktır.
Anahtar kelimeler: Zeytincilik, Aile Çiftçiliği, Tercihler, Türkiye

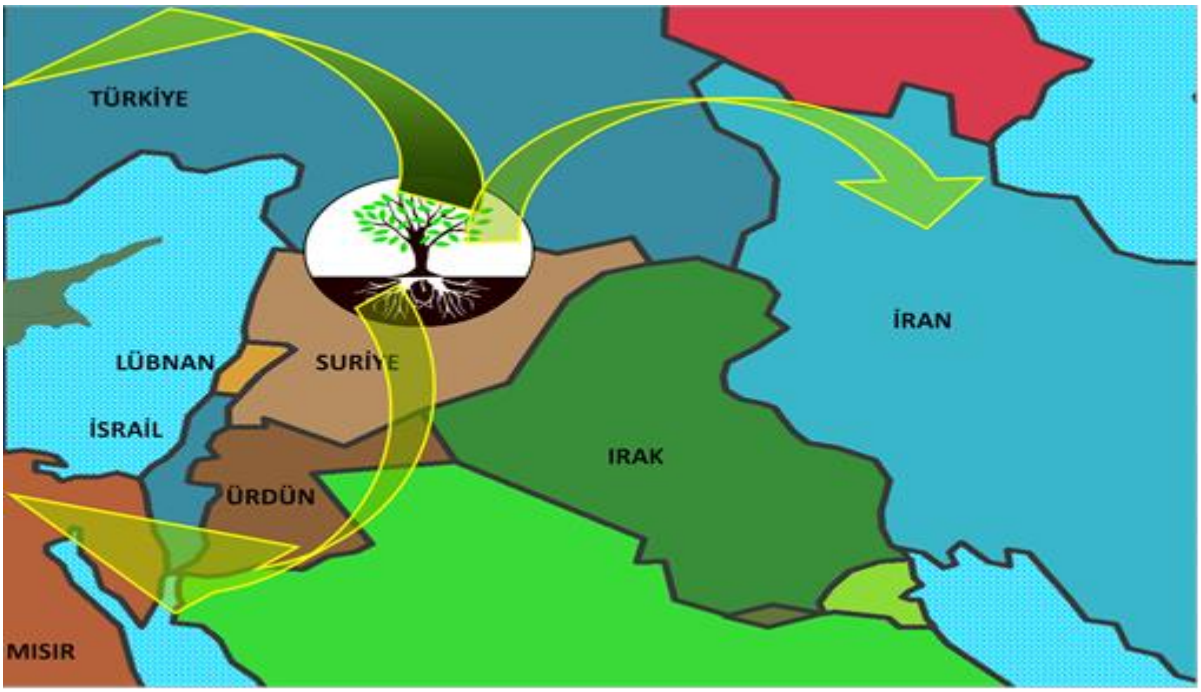
1. Giriş

1.1. Zeytinciliğin Dünyada ve Türkiye'de Tarihsel Serüveni

Zeytin, Oleacea familyası, Olea cinsinin önemli bir türü olan zeytin (Olea europaea L.) semavi dinlerin kutsal kitaplarında yer alan bir meyvedir. Musevi inancının kitabı Tevrat'ta zeytinden "kutsal bir ağaç" olarak söz edilirken, Hıristiyan inancı İncil'de ise "hayat ağacı" olarak bahsedilmekte ve Nuh Peygamber'e tufanın bittiğinin müjdesini, gagasında zeytin dalı ile gelen bir güvercin tarafından verildiği dile getirmektedir. Müslüman inancının kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'de yer alan Nur Suresi'nde 'mübareketin zeytun' diye anılmakta, insanlığa faydası ise Nahl Suresi'nde anlatılmaktadır (Atilla, 2009). Beyaz bir güvercinin tufan sonrasında ağzında bir zeytin dalıyla Nuh'un gemisine dönmesi, yüzyıllardan bu yana zeytin bitkisinin barışın simgesi ve canlılık belirtisi olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Bölgede yürütülen bir araştırmada, deniz seviyesinden 1.157 metre yükseklikte zeytin ağacı bulunması, Cudi ve Gabar dağlarında çok sayıda yabani zeytin ağaçlarının varlığı, Nuh'un gemisinin Ağrı dağına değil, Cudi dağına konduğu rivayetini güçlendirmektedir. Diğer yandan, M.Ö. 4. yüzyılda Atina Anayasasında yer alan ve Aristo tarafından kaleme alınan "Devlet malı veya özel mülkiyet farkı olmaksızın, zeytin ağacını kesen veya deviren herkes mahkemede yargılanacaktır, eğer suçlu bulunurlarsa idam edilmek suretiyle cezalandırılacaklardır" sözü zeytin ağacına tarihte verilen önemin bir kez daha vurgulanmaktadır. Nitekim zeytin tarımının yayılmasında büyük rol oynayan Romalıların, diyetlerinde zeytin yerine hayvansal yağları kullananları barbar olarak tanımlamaları, Hipokrat'ın zeytinyağının tedavi edici özelliğini kullanması bu önemi pekiştirmektedir (Özkaya ve ark, 2008).

Antik çağda Batı Anadolu'da, "sadece iyi insanlar zeytin dikebilirdi" der kaynak kitaplar Ege Denizi'ndeki Santorini Adasında yapılan arkeolojik çalışmalarda, 39 bin yıllık zeytin yaprağı fosilleri ortaya çıkarılmış, bilim ise "bütün ağaçların ilkidir" denilen zeytin ağacından, MÖ. 6.yüzyılından bu yana ekonomik olarak faydalanıldığını ispatlamıştır. İlk zeytin hasadının ne zaman ve hangi uygarlık tarafından yapıldığı hakkında henüz kesin bir bilgi olmamasına rağmen yetiştiriciliğinin ilk kez MÖ. 4.yüzyılında Sâmiler tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Aynı dönemde zeytin bitkisinin dünyada farklı kıtalara yayılmaya başladığını belirtilmektedir. Zeytin, Güneydoğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya, oradan Ege adaları yolu ile Yunanistan, İtalya, Fransa ve İspanya'ya uzanan ilk kolla

Sicilya yolu ile Kuzey Afrika'ya ulaşmış, bu kol, Güneydoğu Anadolu'dan (zeytinin anavatanının ülkemiz toprakları: Mardin-Kahramanmaraş-Hatay üçgeninde olduğu, çünkü bu topraklarda zeytin ağacının en alt türüne rastlanılmıştır.), Suriye ve Mısır üzerinden ilerleyen ikinci kol ile birleşmiş ve Akdeniz'in güney kıyılarını kapsamıştır. Üçüncü kol ise Irak ve İran'dan Afganistan ve Pakistan'a ilerlemiştir. Diğer yandan 16. yüzyılda İspanyolların Güney ve Kuzey Amerika'ya götürmesi ile zeytinin 19. yüzyıldaki büyük turu dünyadaki tamamlanmıştır (Ünsal, 2000) Bu tur, 21. yüzyılda, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgelerine devam etmektedir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1 Zeytin ağacının anavatanı ve yayılışı (Özkaya, 2009)

İzmir Urla'da antik çağ "İonia"sından kalma "Klazomenai" zeytinyağı işleğinde kullanılan teknik, günümüzden 2600 yıl önce zeytinin yağa işlendiğini göstermektedir. Bu işlekten amforalarda bugünkü Ukrayna'ya zeytinyağı gönderildiği de ilginç bir gerçektir. Tıbbın babası Hipokrat "Yiyeceğin ilacın olsun, ilacın da yiyeceğin" derken sanki zeytin ve zeytinyağını tarif etmektedir. Zeytin ağacı ve zeytin meyvesinin suyu olan zeytinyağı, yeryüzüne ve ülkemize adeta bir armağan olarak gönderilmiştir (Atilla, 2009). Romalılardan kalma bir özdeyişte, "Bir insan ne zaman ölür? O'nu en son anan insan da öldüğü zaman!" İşte zeytin ağacı bunu insana vesile kılan bir ağaçtır. Antik çağ yazarlarından biri, "Zeytin dededen toruna mektup yazar" demektedir. Anadolu'da ise: "Bağ babadan, zeytin dededen kalır" denir. Zeytin ağacı ülkemiz coğrafyasında bizlere bin yıldır hep aynı öyküyü anlatmaktadır (Atilla, 2009).

Zeytin, yaşadığı yaşla orantılı olsa gerek tarih kitaplarından yavaşça süzülerek hayatımıza girmeye hep başarmıştır. Hele bir de Akdeniz sahillerinde yaşıyorsanız kendinizi mutlaka ve mutlaka gölgesinde bulursunuz. Zeytinin, toprak üstü tüm organları bilfiil değerlendirildiğinden, bir ülke ekonomisinin tarım, sanayi, hizmetlerden oluşan temel ana sektörlerinin hepsinde hatta ülkenin edebiyatında, felsefesinde, mimarisinde yer almaktadır.

1.2. Türkiye Zeytinciliğinde Sevgi Yoğun Üretim

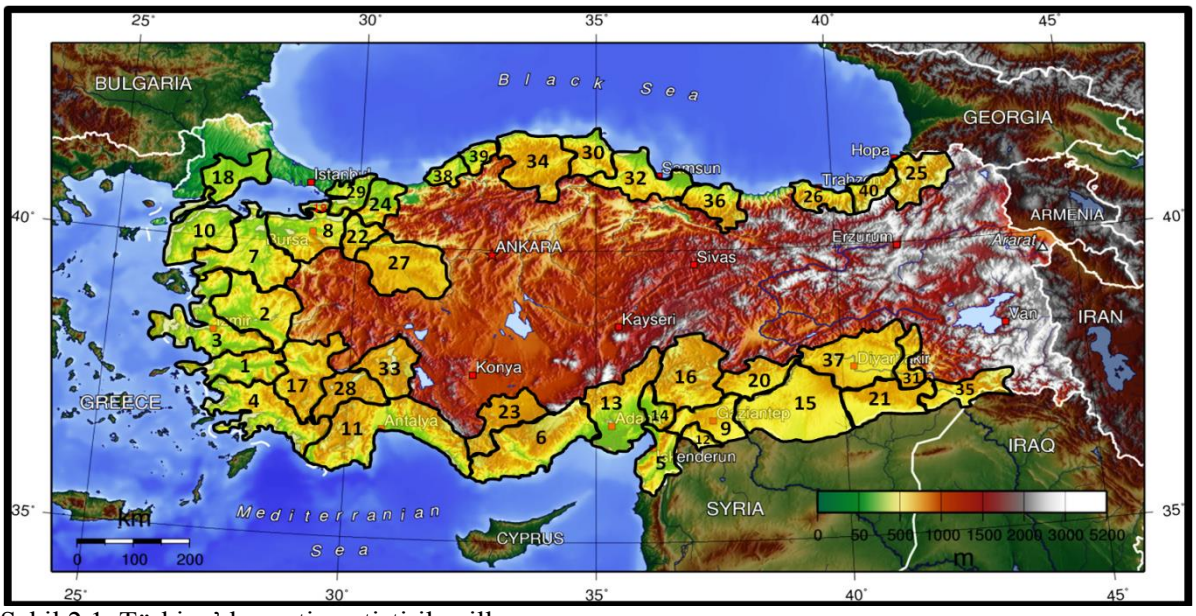
Zeytin ağacının bir adı da "güneş ağacı"dır, güneşi çok sever. "Bir lafı varmış zeytin ağacının; 'sahibim deli olsa da beni sürekli kesse' diye". Çünkü zeytin ağacı kestikçe gençleşmektedir. Yaşlandıkça "gençleştirme budaması" (tekniğine uygun olursa) ile gençleşir ve yine sağlıklı ve verimli hale gelir. Ülkemizde öyle eski zeytin ağaçları vardır ki, halen verimlidir. Dünyada hiçbir ağaç yoktur ki (zeytin dal kanseri olduğu halde bile), bu kadar meyve versin ve de meyvesi bu kadar uzun süre

dalında kalsın. Bu harika ağaç, mayısta çiçeğini açar, mayıs sonunda meyve bağlar; haziran, temmuz, ağustos' da meyvesi büyür ve eylül' de hasat başlar. Hasat ekim, kasım aralık, hatta ocak, şubat aylarına kadar devam eder. Bazen mahsul bol olduğunda, nisan ayına kadar hasat devam edebilir. Zeytin ağacının, bahar gelmeden hasadı biter ve takip eden 2-3 ay yapraklarını dökmeden dinlenmeye çekilir.

Zeytin bir meyvedir ama ağacın başından meyvesini alıp yiyemezsiniz. Sadece ülkemizde İzmir/Çeşme/Karaburun'da bulunan "Hurma" zeytin "Phoma oleae" mantarı sayesinde dalından koparılıp sofralık olarak tüketilmektedir. Ancak farklı ekolojilerde bazı yıllar hurmalaşma gösteren zeytin çeşitleri de bulunmaktadır. Zeytin meyvesi mutlaka işlenmek zorundadır, böylece gıda sanayiye de hammadde sağlanmaktadır. Özetle zeytin meyvesi, bölgesel özellikler, çeşit, renk vb. bazı diğer kriterlere göre "sofralık zeytine" ve/veya "zeytinyağına" işlenerek sofralardaki yerini almaktadır.

Ülkemizde zeytincilik, ortalama 10 ile 26 dekar alanda, genellikle de geleneksel küçük aile işletmeciliği yapısındadır. Bu zeytinliklerin büyük bir oranı yamaçta, dağlık ve yüksek eğimli arazilerdedir (Olgun 1988, Tunalıoğlu ve Gökçe, 2002, Gönenç, 2011, Seçer ve Emeksiz, 2012) . Bunun sebebi, doğadaki marifetli sığırcık kuşlarıdır. Zeytin meyvesinin tohumları normal koşullarda oldukça zor çimlenmektedir. İşte doğa her zamanki gibi devreye girerek, sığırcık kuşlarını sessizce üretim döngüsüne dahil etmektedir. Zeytinin yabanisi olan yağlı ve lezzetli delice meyvelerini yiyen sığırcıklar, çekirdeklerini, usulca ve aynı sakinlikle dağlık arazilere bırakırlar. Böylece ülkemizde "zeytin ağacının yabanisi" ya da halk arasındaki deyimiyle delisi olan "delice"nin toprakla buluşturmasında sığırcıklar başrol üstlenmişlerdir. Çok geçmeden genç deliceler yamaç ve dağlık arazilerde birer birer boy göstermeye başlarlar. Bu delicelerin içinden bazıları kendi kendine akıllı zeytin olmayı başardıkları gibi bazılar da bunun için yani iri meyveli ve kültürlü zeytin ağacı olabilmek için aşılanmayı beklerler. Bu deliceler, ülkemizin çok önemli değerleridir. Zira bunlar aynı zamanda zeytinin ülkemizin değerli gen kaynaklarıdır. İşte bu noktada, Türkiye gerçeği devreye girmektedir. Marifetli zeytin aşıcıları, çoğu kez dededen ve babadan kalan yamaç, dağlık ve küçük arazilerdeki, delicelerle 'geleneksel zeytincilik' olarak da ifade edilen 'aile zeytinciliği'nin inşaa ederler. Çoğu zaman, kökleri, 'Yılkı Atları' sürüleri misali vahşi ve dayanıklı olan bu muhteşem zeytinlikler, kültürlü hatta şehirli olmaya direnirler. Bu durum, adeta geleneksel yapıdaki aile zeytinciliğinin, modern yada endüstrileşmiş zeytinciliğe direnişinin ilk göstergeleridir.

Türkiye'de zeytin ağacı, Şırnak'tan Artvin'e uzanan geniş bir coğrafyada yer almakta ve mikro klimalar dahil 40 ilde yetiştirilmekledir. Zeytinin ekonomik anlamda tarımı ise ancak 36 ilde yapılmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan bir araştırmada zeytin işletmelerinde başabaş noktası yani zeytincilikte işletmelerin dayanabildiği, ne kâr ne zarar edildiğini ifade eden arazi büyüklüğü, 11 dekar olarak tespit edilmiştir (Gönenç, 2011). Türkiye'de zeytincilikle geçimini sağlayan aileler, küçük arazi varlığı yanında, dağlık arazilerdeki bu zeytinliklerinde kültürel işlemleri (budama, sulama, gübreleme vb.) yapamadıklarından zeytinin genetiğinde var olan, alternans (bir yıl çok bir yıl az ürün verme) ile baş etmeye çalışırlar (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Türkiye'de zeytin yetiştirilen iller.
(Numaralar, ağaç sayısı yoğunluğunu göstermektedir. Aydın 1 numara ile en fazla zeytin ağacına sahip ildir. (Özkaya ve ark, 2010)

Ama onlar ağaçlarını öyle severler ki, sonbaharla birlikte başlayan ve kış boyunca (Eylül ayı sonundan, şubat bazen de mart sonu) devam eden hasada hep ailece/aile işgücüyle destek verirler. Zeytin hasadı Türkiye'deki zeytincilik yapan aile işletmeleri için emek, ama hiç bitmek bilmeyen sevgi-yoğun bir emektir. Eylül ayında erken hasatla toplanan meyveler ya salamura havuzlarına ya da yağa işlenmesi için zeytinyağı işletmelerine gönderilmeye başlar. Zeytincilik yapılan illerde her yer mis gibi "pirina" kokar (Atilla, 2009). Zeytinci aileler için bu koku bereket, bolluk ayrıca sağlığın da habercisidir. Bilene mutluluk bilmeyene tuhaf gelen bu kokuyu teneffüs eden aileler iki yılda bir-- bir yıl çok bir yıl az meyve veren ağaçlarından--- iki yıllık kahvaltılık zeytinlerini ve yemeklik zeytinyağlarını garanti etmiş olmanın mutluluğunu yaşarlar.

1.3. Türkiye ve Dünya Zeytinciliğinde Tercihler

Ülkemizde zeytin ağacını anlatırken çok yıllık bir meyve ağacı olduğunu, yapraklarını dökmediğini, "zeytin" adı verilen meyvelerinden zeytinyağı elde edildiğini yada salamuraya işlendiğini anlatırız. Bir hikâye vardır, sıkça örnek olarak verdiğimiz ve özelikle de "Tarım Politikası" derslerinde anlatılan bir örnektir: "Bir tarihte Türkiye'de zeytincilikle geçimini sağlayan çiftçiler, dönemin Tarım Bakanı'nın kapısını çalarlar. O yıl yaşadıkları afetler nedeniyle daha fazla fiyat desteği istediklerini iletirler. Sayın Bakan, o yıl bütçenin son derece kısıtlı olduğunu ve zeytin yerine başka bir bitki ekmeleri gerektiğini ifade eder. Burada amaç nedir? Zeytin bitkisinin çok yıllık bir meyve ağacı olduğunu, ekilmeyip dikileceğini bile bilmeyen bir Tarım Bakanının olduğunu mu anlatmak, yoksa ülkemizde tarım politikalarının kısa-orta ve uzun vadedeki planlanma sorunlarının, özellikle de fiyata dayalı desteklerin bir önceki üretim yılında belirlenememesinin getirdiği sorunların üreticilere yansımasını mı vurgulamaktır?

Son yıllarda, ülkemizde zeytincilikte, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın tarım politikası destekleri ve "hedef 2023" hedefleri doğrultusunda, ağırlıklı zeytincilik yapılan, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, modern zeytinciliğe uygun bir yapı kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yapıdaki zeytin işletme büyüklükleri ortalamanın üzerinde, kültürel işlemler (toprak işleme, gübreleme, ilaçlama, budama, sulama vb) ve hasadın mekanizasyonu söz konusudur. Bu konuda Bakanlığı özellikle eğitim anlamında ilgili diğer bakanlıklar ve Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi, kooperatifler (Tariş, Marmarabirlik vb.), Ege İhracatçı Birlikleri ve Zeytindostu vb. genel, bölgesel ve yerel sivil toplum kuruluşları her anlamda desteklemektedirler. Fakat sorun şudur ki; tüm ilgili kurum ve kuruluşlarının desteğine rağmen modern zeytincilik, Türkiye'nin geleneksel ağırlıklı zeytinciliği ile

adeta bir doku uyuşmazlığı içerisinde yaşamaktadır. Bilinen ve kabul edilen tek gerçek, Türkiye zeytinciliğinin tüm bu gelişmelere rağmen hala yolunu net olarak belirleyememiş olmasıdır.
Buradan hareketle, Türkiye zeytinciliğinin geleneksel yapısını, 'aile çiftçiliği' tanımıyla örtüşür bir biçimde iktisatta öğretilen, emek-yoğun, sermaye-yoğun ve bilgi-yoğun temelinden farklı, sevgi-yoğun olarak ifade etmek mümkündür. Oysa günümüzde özellikle de Avrupa Birliği'nin Akdeniz'e kıyısı olan önemli zeytin üreticisi ülkelerinde zeytincilik çoktan, tarıma dayalı sanayiye hammadde sağladığı için emek-yoğun üretimden sanayi-yoğun üretime adım atmıştır.
Bu durum her zaman, dünyada dane zeytin ve zeytinyağı üretiminde beşinci, sofralık zeytin üretiminde ikinci sırada olan ülkemiz zeytinciliği için ciddi bir sorun oluşturmaktadır (IOC, 2014). Çünkü, Türkiye'nin dünyada; İspanya gibi miktara dayalı yoğun üretim, İtalya gibi kaliteye dayalı kültürel-felsefi- üretim, Yunanistan gibi tad ve damağa dayalı mitoloji- gastronomi ağırlıklı üretim, Tunus, Suriye, Mısır ve Fas gibi tedarik-stoklama müessesi gibi belirgin bir tercihi ve bu tercihi yönlendiren politikaları ne yazık ki halen mevcut değildir.
Diğer yandan Türkiye dünya piyasasında, dünyanın gen kaynaklarına sahip önemli bir zeytin üreticisi olmanın dışında Avrupa Birliği üyesi ülkeleri gibi Ortak Pazarın destekleyici ve korumacı politikaları olmaksızın tek başına mücadele vermektedir. Diğer yanda Türkiye'de zeytin çiftçisi, özellikle son yıllarda iklim değişiklikleri nedeniyle yaşanan kuraklık, aşırı nem ve/veya yüksek sıcaklık, don, dolu, aşırı ve zamansız yağışlarla, tozlanma ve döllenme eksiliğine bağlı verim düşüklüğü, hastalık ve zararlı salgınları gibi sorunlarla da desteksiz olarak mücadelesini sürdürmektedir.

2. Sonuç ve Geçerli Öneriler

Bu bildiri, 2014 yılının Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım ve Örgütü tarafından "Uluslararası Aile Çiftçiliği" yılı olarak ilan edilmesi vesilesiyle 'Türkiye aile zeytinciliği'nde farkındalık ve belki de bir çıkış yolu önerilmesi düşünülerek hazırlanmıştır. Türkiye bugüne dek sürekli modern zeytincilik kavramıyla meşgul edilmiş, fakat bu kavramın içi mevcut ve uygulanmakta olan politikalarla doldurulamamıştır. Oysa tarımın genelinde olduğu gibi zeytincilikte de modern/tarımı /zeytinciliği var etmek adına geleneksel tarımı/zeytinciliği yok etmek bir zorunluluk olmamalıdır.
Zeytin, ülkemiz topraklarının var olduğu coğrafyaya adapte olmuş, uzun ömürlü bir meyve ağacıdır. Türkiye'nin zeytinden vazgeçmek gibi bir lüksü olmayacağı artık kabul edilmelidir. Günümüzde bu meyvenin başta insan sağlığına olmak üzere, tarıma, gıda sanayiye dolayısıyla da ekonomiye olan önemi yeterince araştırılmış ve tartışılmıştır. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilgili bakanlıkları, kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları, üretim yapılan bölgelerdeki yerel otoriteler, 'zeytin' meyvesi konusunda yeterince bilgi sahibidirler. Nitekim, ülkemiz zeytinciliğinde yaşanılan sorunların zaman içerisinde gösterdiği farklılıklar bunun belirgin göstergeleridir.
Türkiye'de zeytincilik, çoğu kez dingin, bazen zeytin ağacına has bir eda ve ağırbaşlılıkla, "sevgi-yoğun", 'kültür yoğun' ve "aile çiftçiliği' tercihiyle devam ettirilmektedir. Fakat mevcut durum, küresel ekonominin rekabet kuralları ya da yeni uluslararası ekonomi teorileriyle bağdaşmamaktadır. Türkiye zeytinciliği, sürekli bir yol ayrımındadır. Bu yol ayrımlarında ulusal ve uluslararası tarım politikalarının rolü elbette çok büyüktür. Bir yandan bütçe yüküne neden olan desteklemeler (sertifikalı fidan desteği, toprak analizi, girdi ve zeytinyağı prim destekler) devam etmekte iken diğer yandan zeytinci aileler, zeytinlik alanlardan uzaklaştırılmaya yönelik bir mücadeleye zorlanmaktadırlar. Anadolu topraklarında binlerce yıldır var olan zeytin ağacı ülkemizde bugüne dek ulusal bazda turizm sektörü (yazlık konutlar, oteller) doğal afetlerle (erozyon, fırtına v.) verdiği mücadeleyi şimdide maden, enerji, ulaştırma sektörüyle yaşamaktadır. Bir eliyle zeytin çiftçilerine destek veren devlet, diğer eliyle adeta verdiği desteği bir yana bırakıp, zaten ekonomik anlamda kârlılığı tartışılır olan zeytin arazilerini ve zeytincileri umutsuzluğa terk etmektedir. Bu durum, uluslararası rekabette de belirgin bir tercihi olmayan de olmayan Türkiye zeytinciliği için giderek içinden çıkılmaz hal almaktadır. Oysa dünyanın önemli zeytin üreticisi ülkeleri; İspanya, İtalya, Yunanistan, Tunus, Suriye, Mısır ve Fas'ın dünya zeytinciliğindeki tercihleri ve politikaları oldukça belirgin ve nettir.
Dünyada üretilen zeytinyağı ve sofralık zeytin miktarı yaklaşık 3 milyon tondur. Dünya zeytinyağı ve sofralık zeytin üretim miktarları dikkate alındığında, kişi başına yıllık bir litre zeytinyağı ve bir kg

sofralık zeytin tüketildiği varsayıldığında, bu muhteşem iki ürünü sadece ve sadece3 milyar insan tarafından tüketebileceği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, ülkemizin bitkisel yağ ihtiyacı yaklaşık 1,5 milyon tondur ve bunun ancak %10'nu zeytinyağından sağlanabilmektedir. O halde Türkiye zeytinciliği için önemli diğer bir görev hatta ev ödevi de dünyanın en sağlıklı bitkisel yağı olan zeytinyağını sağlık değerlerini yüksek tutacak şekilde üretmeyi başararak, insan sağlığı ve ülke ekonomisinde katma değer yaratmaktır.

Bu bağlamda, Türkiye gibi tarımın mevcudiyetinin ayrıcalık olduğu ülkelerde, özellikle de zeytincilikte aile çiftçiliğini yerinde ve yeniden doğru bir biçimde değerlendirilmek çok önemlidir. Bu anlamda, gen kaynaklarına ulaşılması, yörelere özgün çeşitler üretmek, coğrafi bölgelerdeki çeşitlerin dikkate alınması, organik ve butik üretimin değerlendirilmesi, kalite ve tadım panellerinin geliştirilmesi gibi bazı tercihler üzerinde ciddi biçimde düşünmek gereklidir. Bu nedenle de en önemlisi tarımın birçok faaliyet kolunda olduğu gibi siyasi otorite tarafından alınan kararlar ve uygulanan politikalarda zeytinlik alanları, zeytin çiftçilerini (sayı vb.) iyi tanımak gerekmektedir. Bunun için dünyadaki başarılı örnekler değerlendirilebilir. Mesela, bugün İspanya miktar artışında potansiyelini artırmış, Türkiye gibi küçük aile işletmelerine sahip İtalya ise ve bu yapıyı koruyarak mevcut imkânlarını fırsata dönüştürebilmiştir. Türkiye hangi örnek olursa olsun kendi şartlarına uygun hedeflerini belirlemelidir. Önemli olan bu hedeflere ulaşmada, Ar-Ge'de süreklilik sağlayarak, sektörün ihtiyacı olan bilgileri üretmeye devam etmektir. Zeytinciliği sadece tarım olarak değil, kırsal turizm, gastronomi ve belki de sinema gibi dünya gündeminde yer alabilecek diğer sektörlerin de bir parçası haline getirebilmelidir.

Bugün, Türkiye zeytinciliğinde ulusal bazda, doğru hedeflere ulaşılabilirlikte, ilgili kurum ve kuruluşların var olduğu (ilgili siyasi otorite, sivil toplum kuruluşları, üniversite, vb.) bir yapı mevcuttur. Bu yapının mevcudiyetini sürdürebilmesi ve işlerliği için gerekli olan birlikte hareket edilebilirliktir. Torun /yeni nesil zeytinciler, zeytin ağaçlarına ve zeytinliklerine ancak bu şartların yerine getirilmesiyle sahip çıkacaklardır.

Bu bildiride yazarlar, yukarıda bahsedilen tüm farkındalıklardan yola çıkılarak, bugün Türkiye zeytinciliğindeki mevcut geleneksel yapının 'aile zeytinciliği/işletmeciliği' olarak kabul edilebileceğini ve üretimin emek-yoğun yada daha naif bir şekliyle 'sevgi-yoğun' bir yapıda olduğunu ifade etmeyi düşünmüşlerdir. Asıl olan, mevcut durumun ulusal bir tercih mi yoksa uygulanmakta olan tarım politikalarının bir sonucu mu olduğunun adını koymak ve nasıl daha iyi tercihler yapılabileceğini paydaşlara hatırlatmaktır.

Kaynaklar

Atilla, N. 2009. Ağaçtan İnsana Zeytinyağı Anıtları, Komili, Ana Gıda, Zer Matbaası, Kasım, 2009. İzmir

Gönenç, S., 2011. TR63 Bölgesi Zeytincilik Sektör Raporu ve Fizibilite Çalışması, DOĞAKA, Osmaniye,http://www.doguakdeniz2023.org/Download/zeytincilik_sektor_raporu_ve_fizilibite_calismasi.pdf (Erişim:10 Eylül 2014)

IOC, 2014. www.internationalolive org. Madrid.(Erişim:12 Eylül 2014).

Özkaya, M.T., Ulaş, M. ve Çakır, E., 2008. Zeytin Ağacı ve Zeytin Yetiştiriciliği, 1-25s; (in) "Zeytinyağı" (ed: Göğüş, F., Özkaya, M.T. ve Ötleş, Ankara.

Özkaya, M. R, Tunalıoğlu, 2009. Zeytin Tanımının Türkiye Ölçeğinde Geliştirilmesi ve Kalkınma Stratejileri. Tarım 2015, Zeytin ve Zeytinyağı Sempozyumu. Yaşar Üniversitesi. 29 Mayıs 2009, İzmir.

Özkaya, M.T. Tunalıoğlu, R., Eken, Ş., Ulaş, M., Tan, M., Danacı, A., İnan, N. ve Tibet, Ü. 2010. "Türkiye Zeytinciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri" TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, s: 515-537, 11-15 Ocak 2010, Ankara.

Tunalıoğlu, R, Gökçe, O. 2002. Ege Bölgesinde Optimal Zeytin Yayılış Alanlarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma, Yayın No: 90, Aralık, Ankara

Tunalıoğlu, R, 2010. Türkiye Zeytinciliği ve Pazarlama Politikaları: 2000-2010, Tarım 2015, Zeytin ve Zeytinyağı Sempozyumu, Yaşar Üniversitesi, Türkiye, Bildiriler Kitabı, s: 143 – 153, 29 Mayıs 2009, İzmir.

Seçer, A., Emeksiz, F., 2012. "Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi, Pazarlaması ve Bölgede Zeytinciliği Geliştirme Olanakları" Temmuz, TEPGE Yayın No:206, Ankara.

Tunalıoğlu R, 2013. "Zeytinyağında Kalite Tadım Paneli ve Pazarlama", 13. Ortak Akıl Toplantısı, Temmuz, 2013.Akhisar, Manisa.

Ünsal A., 2000. "Ölmez Ağacın Peşinde (Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı)" Yapı Kredi Yayınları, 294s, '2012, 8. Basım). İstanbul.

Kırsal Kalkınma ve Kadın

Kırsal Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde Toplumsal Cinsiyet Etkileri: Bolu, Kars, Tekirdağ ve Şanlıurfa Örnekleri

Dilek Eroğlu
Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen&Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, dilekerogluozer@gmail.com

Özet
Türkiye'de kırsal alan kalkınmasında yaptığımız tüm hatalara rağmen dünya genelinde liberal ekonomilerdeki çıkmazlar ve yaşanan ekonomik krizler sonucunda kırsal yoksullukla mücadelede küçük aile işletmelerinin giderek artan bir önem taşıdığını görmekteyiz. Tüm uluslararası telkinlere rağmen bu yolda ulusal ölçekte tersine politikalar uygulanması bu gerçekliği değiştirmemektedir.
Kırsal aile işletmeleri birçok az gelişmiş ülkenin bir bileşenidir ve büyük işletmelerle rekabet etmekte güçlük çeken bir doğaya sahip olduklarından zaman içinde ve artık artan bir hızla kaybolmakta ve göçlerle dağılmaktadır. Politika yapıcıların tüm hatalı adımlarına rağmen küçük aile işletmelerinin devamlılığı için etkin stratejiler belirlemek zorundayız. Bu stratejiler arasında örgütlenme, destekleme, eğitim ve yayım gibi çok farklı unsurlar olabileceği gibi işletme içindeki görünmez işgücünün görünür kılınması ve farklı koşullara uygun farklı stratejiler belirlenmesi de önemlidir. Bu noktada en baskın etkilerden birini ise kırsal alanda toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı dezavantajlar oluşturmaktadır.
Bu çalışma Bolu, Kars, Tekirdağ ve Şanlıurfa illeri kırsal alanlarındaki tipik aile işletmelerindeki toplumsal cinsiyet rollerinin durumunu örneklemekte ve bunun üzerinden aile işletmelerinin sürdürülebilirliği üzerindeki toplumsal cinsiyet etkisini tartışmaktadır. Aile işletmelerinin en önemli özelliği işgücünü ağırlıklı olarak hane içinden kullanması ve bunun üzerinden haneye geçimlik bir yaşam oluşturabilmesidir ancak toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kısıtlamalar bu hanelerin gelişimi ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

1.Giriş

Dünya Nüfusunun 2050'li yıllara kadar artacağı ardından azalacağı benimseyen bazı tezler olsa da Birleşmiş Milletler (UN) yaptığı son araştırmalarla şu anda 7.2 milyar olan dünya nüfusunun 2015'de 9.6 milyara, 2100'de ise daha da artarak 10.9 milyara çıkacağını savunmaktadır. Bununla beraber günümüzde Amerika Birleşik Devletlerinde 15 yaş ve üzeri %65'i obez ya da kilolu. Hızla gelişen Çin'de de aşırı kilolu ya da obez olanların sayısı ikiye katlandı ve nüfusun üçte birini buldu. Buna rağmen dünyada hala gıdaya ulaşamayan 800 milyon kişi açlık çekmektedir (Anonim, 2014b)
Ülkeler arasında var olan bu gelişme ve gelir eşitsizliklerinin temelinde dünya tarım-gıda sistemindeki dengesizlik yatmaktadır. Bir yanda yeryüzündeki tüm bölge ve işletmelerin çok küçük bir bölümü sürekli olarak sermaye biriktirmekte, daha üretken tarım ve hayvancılığa yoğunlaşmakta ve pazardan yeni paylar almaya devam etmektedir. Öte yandan araç yokluğu nedeniyle işlediği ortamın verimliliğini yenileyemeyen tarımlar vardır. Ülkelerarası var olan gelir ve gelişme eşitsizliklerinin temelinde dünya tarım ve gıda sisteminin bu dev dengesizliği bulunmaktadır. Yoksul tarım ülkelerinin gelişmesini olanaksız kılan kır ve kent yoksulluğundaki artışın nedeni; yetersiz donanımlı ve düşük performanslı köylülerin krizidir. Dünya genelindeki karşılanabilir talebin apaçık yetersiz oluşunun, ekonomik büyümedeki yavaşlamanın ve işsizliğin ve yoksulluğun gelişmiş ülkelerin merkezine kadar yayılmasının nedeni, bu kitlesel yoksulluk bir başka deyişle insanlığın yarısından fazlasının gereksinmelerinin karşılanamamasıdır(Mazoyer ve Roudart, 2007).
Bu talebe cevap verememede çoğunlukla "suçlu" olarak işaret edilen ancak koşulları yeterince irdelenmemiş olan küçük aile işletmeleri aslında dünyanın gıda güvenliğinde önemli bir kalkan rolündedir. Dünya genelinde en az 570 milyon tarım işletmesinin 500 milyon civarının kırsal aile işletmesi olduğu tahmin edilmektedir. Dünyadaki tarım işletmelerinin büyük bir bölümü küçük işletmelerdir ve toplam içinde yaklaşık 475 milyonunun 2 hektarın altında çok küçük işletmeler olduğu görülmektedir. Küçük işletmeler dünya tarımıyla uğraşan işletmelerin büyük çoğunluğu olmasına rağmen dünya tarım arazilerinin çok aza bir bölümüne sahiptir. Dünyada tarım arazilerinin dağılımında bir eşitsizlik göze çarpmaktadır. Bu tahmini rakamlara rağmen bildiğimiz bir gerçek de dünya genelinde özellikle küçük işletmelerin arazileri, nüfus yapıları, üretim şekilleri ve dağılımları konusundaki istatistikler de yetersizdir.
İşletme büyüklükleri ve sayıları nüfus artışıyla birlikte büyük değişimlere uğramıştır. Toplam 570 milyon işletme içinden %74'ü Doğu Asya ve Pasifikler veya Kuzey Asya'da yer almaktadır. Çin bu

işletmelerin %35'i, Hindistan ise %24'üne sahiptir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika sadede %3'üne sahipken %9 Avrupa ve Orta Asya, %4'ünün de Latin Amerika ve Karayiplerde bulunduğu belirtilmektedir.
Aile işletmesi konusunda uluslararası kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Örneğin Brezilyanın resmi aile işletmesi tanımı ile Amerika Birleşik Devletlerinin tanımı birbirlerinden çok farklı da olsa aile işletmelerinin birçoğunun bazı ortak noktalar taşıdığı görülmektedir. Bunların başında gelen ve ülkelerin %90'ında görülen özellik; bu işletmelerin tek bir aile tarafından sahip olunan ve işletilen ve çalışanlar arasında resmi bir kontrat olmayan işletmeler olmasıdır. Toplam 570 milyon tarım işletmesinden 475 milyonunun 2 hektarın altında 410 milyonunun ise 1 hektarın altında olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında ortalama işletme büyüklüklerinin azaldığı toplam aile işletmesi sayısının1960 ve 2000 yılları arasında ise arttığı belirlenmiştir (Lowder et all, 2014)

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada Kars'ın Boğatepe, Şanlıurfa'nın Kadıköy, Tekirdağ'ın İnanlı ve Bolu'nun Kasaplar köylerinde gerçekleştirilen grup toplantı verileri kullanılmıştır. Araştırmada birincil veri kaynağı olarak nitel tekniklerden ikincil kaynak olarak da araştırma ve raporlardan faydalanılmıştır.

3.Sosyal Sermaye

Sosyal Sermaye Kavramı modern anlamda sosyolog James Coleman tarafından 1988 yılında yazılmış olan makalede tanımlanmıştır. Coleman bu makalesinde gençlerin okuldan ayrılma problemlerinin nedenleri üzerinde durmuştur. Okuldan ayrılma sebeplerini değerlendirirken aile geçmişi ile ilgili üç bileşen arasında ayrım yapmıştır. Finansal sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sermaye. Finansal sermaye çocuğun eğitimi için gerekli finansal olanağı gösterir. Beşeri sermaye ailenin eğitim düzeyinin etkisini, sosyal sermaye ise Coleman'ın tanımı ile aile arasındaki yakın ilişki yanında evin ve okulun ait olduğu toplumun sürekliliğini, bağların sağlamlılığını gösterir. Coleman'ın deneysel araştırmasına göre finansal ve beşeri sermaye yanında sosyal sermaye'de okuldan ayrılma eğilimi üzerinde etkilidir. Sosyal uyum ayrılma oranının düşmesinde önemli bir etkiye sahiptir.
Sosyal sermaye ekonomik, sosyolojik ve politik bir kavramdır. Sosyolojik anlamda sosyal sermaye kalkınmayı etkileyen toplumun sahip olduğu normlar, kurallar, ağlar, iletişim ve karşılıklı güven olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan sosyal sermaye bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı olmasını etkileyen normlar, sosyal ağlar ve insanlar arası itibar güven ve inanabilirlik olarak da tanımlanabilmektedir. Bu bakımdan sosyal sermaye sosyal gruplar içindeki ilişki, bağlantı dizisinin kalitesi ve özelliğine bağlıdır.
Sosyal sermaye tanımlarının yaygın özellikleri hakkında üç görüş bulunmaktadır; tüm görüşler ekonomik, sosyal ve politik alanları birleştirir. sosyal ilişkilerin ekonomik sonuçları etkilediğini, ekonominin de bunları etkilediği görüşünü savunur. Kalkınma sonuçları için gerekli potansiyeli yarattığını düşünürken diğer taraftan da negatif etkilerinin tehlikeleri üzerinde durmaktadır. Çıktılar ilişkilerin doğası ile yasal koşullara bağlıdır. Ekonomi kurumları arasındaki ilişkilerle yasal ve yasal olmayan organizasyonların ekonomik kalkınmanın etkilerini arttırmada nasıl etkili olabileceğini araştırırlar. Ticari toplumlardaki piyasa etkileri Adam Smith'in de ele aldığı gibi dürüstlük, öngörü, çalışkanlık gibi kapitalist sınıfın sosyal değerlerinin gelişimine yol açar.
Neoliberal küreselleşmenin en temel özelliklerinden birisi sermaye-emek ilişkilerini sermayeden yana dönüştürmüş olmasıdır. Sermayenin küresel hareketliliği önündeki tüm engeller kaldırılırken emek hareketliliği önüne birçok engel koymuştur. Sosyal sermaye bu engellerin aşılmasında ve temel hakların korunmasında da çok önemlidir.
Dünya bankası sosyal sermayenin ölçülmesinde kullanılabilecek göstergeleri içeren bir liste geliştirmiştir. Buna göre toplam 15 sosyal sermaye göstergesi mevcuttur. Bunlar; 1.Demokrasi,2.rüşvet oranı, 3.mahkemelerin bağımsızlığı, 4.grevler, 5.her 100 000 kişide kişi başına düşen tutuklu sayısı, 6.hükümetlere ve sendikalara olan güvenin derecesi,7.kredi kullanılırlığı, 8.kişisel özgürlük, 9.seçmen mevcudu, 10.yerel topluluklara katılım, 11.yetkilendirme-temsil yetkisi,12. komşuluk-mahalle bağlantıları, 13.aile ve arkadaşlık bağlantıları, 14.iş bağlantıları, 15.çeşitliliğe ve farklılığa tolerans göstermedir (Anonim, 2008).

Kırsal alanda sosyal sermayenin ele alınmasına dair kısıtlı çalışmaya rastlansa da toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizliklerin zaten sosyal sermaye unsurlarından birçoğunu ve ayrıca yoksulluğu olumsuz etkileyeceği görülebilir. Birleşmiş Milletler bir raporunda tarımda ücretlendirme adaletsizliğinin büyük bir oranda tanımlamaz olduğunu ve bunun kökeninde cinsiyet ayrımcılığından başka bir şey yatmadığını belirtmektedir (Anonim, 2014a).

4. Kırsal Alanda Sosyal Sermayeye Toplumsal Cinsiyet Etkisi

Kırsal toplumlarda sosyal sermayenin gelişimine engel olan en önemli unsur toplumsal cinsiyet algısıdır. Bu algı iş yükü üzerinden bakıldığında aslında ekonomik değer üretme konusunda en aktif birey olan kadının katkısını görünmez kılmaktadır. Uluslararası verilere göre kadınlar gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işgücünün %43'ünü oluşturmaktadır. Bu oran ülkelere göre değişim göstermektedir. Latin Amerika'da %20'lerde görünen bu oran Doğu ve Güneydoğu Asya'da %50'lere çıkabilmektedir. Ülkelerin kültürel normları kadının ekonomik olarak özgür ve tarımda daha çok kararlara katılım olanağı verebilmektedir.

Kadının işgücüne katılım oranları değişim gösterse de birçok ülkede benzer olan durum kadının üretim kaynaklarına ve farklı üretim araçlarına ulaşma durumu erkeklerden çok düşüktür. Cinsiyetler arası arazi, hayvan, eğitim, yayım, finansal hizmetler ve teknolojiden faydalanma durumunda bariz uçurumlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum tarım sektörüne ve geniş anlamda ekonomiye olduğu kadar en çok da kadınların kendilerine büyük bir yük oluşturmaktadır (Lowder et all, 2014). Bu duruma dünya bankasının ortaya attığı toplam 15 sosyal sermaye gösterge unsurlarından kırsal alan özelinde kullanabileceğimiz 10 gösterge mevcuttur. Türkiye geneli kırsal alanında bu göstergelere yaklaşırsak; 1. yetkilendirme, 2.karalara katılım, 3.kişisel özgürlük,4.kredi kullanımı 5. Demokrasi 6.İş bağlantıları 7.Temel vatandaşlık haklarının kullanımında, 8. Farklılıklara toleans unsurlarında sorunlar olduğu söylenebilir. Bu 10 göstergeye cinsiyetler üzerinden ele aldığımızda da kadının dezavantajlı konumu kendini göstermektedir.

5.Bulgular

Bu çalışmada Dünya Bankası'nın açıkladığı 14 sosyal sermaye indikatöründen kırsal alanlarda değerlendirilebilecek 10'u ele alınmıştır. Çalışmada 4 farklı ilden rastgele seçilen köylerde kadının mevcut durumu üzerinden aşağıdaki veriler sağlanmıştır. Bu çalışmada amaç öncelikli olarak kadının sosyal sermaye durumunu örneklendirmek olmuştur. Farklı illerde yapılan araştırmalarda kadın grup toplantıları sonucunda elde edilen cinsiyet analizi üzerinden kadının ve erkeğin köy içindeki sosyal sermaye durumları aşağıdaki tabloda ele alınmıştır. Bu tabloda 0 ile belirtilenler o göstergeye dair uygulamaların yokluğu 1 ise varlığını ifade etmektedir. Çalışmanın derinlemesine analizlerle detaylandırılması araştırması devam etmektedir.

KARS (Örnek Köy: Boğatepe)

	KADIN	*ERKEK*
Köyde Demokratik Kararlara katılım (Yetkilendirme/Temsil)	0	1
Tarımsal Eğitim ve Yayım Hizmetlerinde Yer alma	1	1
Kredi Kullanımı	0	1
Kişisel Özgürlük	0	1
Temel Vatandaşlık Haklarını Kullanma	0	1
İş Bağlantılarına Sahip Olma	1	1
Komşuluk Mahale Bağlantıları	1	1
Aile ve Akrabalık Bağlantıları	1	1
Tarımsal Üretimde Aktiflik	1	1
Tarımda Kaynakların Yönetimi	0	1
Tarımda Kaynak Varlığı (Toprak)	0	1
Farklılıklara Tolerans	1	1
TOPLAM	6	12

ŞANLIURFA(Örnek Köy: Kadıköy)

	KADIN	*ERKEK*
Köyde Demokratik Kararlara katılım (Yetkilendirme/Temsil)	0	1
Tarımsal Eğitim ve Yayım Hizmetlerinde Yer alma	0	1
Kredi Kullanımı	0	1
Kişisel Özgürlük	0	1
Temel Vatandaşlık Haklarını Kullanma	0	1
İş Bağlantılarına Sahip Olma	0	1
Komşuluk Mahalle Bağlantıları	0	1
Aile ve Akrabalık Bağlantıları	1	1
Tarımsal Üretimde Aktiflik	1	1
Tarımda Kaynakların Yönetimi	0	1
Tarımda Kaynak Varlığı (Toprak)	0	1
Farklılıklara Tolerans	0	0
TOPLAM	2	11

TEKİRDAĞ (Örnek Köy: İnanlı)

	KADIN	*ERKEK*
Köyde Demokratik Kararlara katılım (Yetkilendirme/Temsil)	1	1
Tarımsal Eğitim ve Yayım Hizmetlerinde Yer alma	1	1
Kredi Kullanımı	0	1
Kişisel Özgürlük	1	1
Temel Vatandaşlık Haklarını Kullanma	1	1
İş Bağlantılarına Sahip Olma	1	1
Komşuluk Mahale Bağlantıları	1	1
Aile ve Akrabalık Bağlantıları	1	1
Tarımsal Üretimde Aktiflik	1	1
Tarımda Kaynakların Yönetimi	1	1
Tarımda Kaynak Varlığı (Toprak)	0	1
Farklılıklara Tolerans	1	1
TOPLAM	10	12

BOLU (Örnek Köy: Kasaplar)

	KADIN	*ERKEK*
Köyde Demokratik Kararlara katılım (Yetkilendirme/Temsil)	1	1
Tarımsal Eğitim ve Yayım Hizmetlerinde Yer alma	1	1
Kredi Kullanımı	0	1
Kişisel Özgürlük	1	1
Temel Vatandaşlık Haklarını Kullanma	1	1
İş Bağlantılarına Sahip Olma	1	1
Komşuluk-Mahalle Bağlantıları	1	1
Aile ve Akrabalık Bağlantıları	1	1
Tarımda Üretimde aktiflik	1	1
Tarımda Kaynakların Yönetimi	1	1
Tarımda Kaynak Varlığı (Toprak)	0	1
Farklıklara Tolerans	1	1
TOPLAM	10	12

Tüm bu tablolarda sergilendiği üzere kırsal alanlardaki toplumsal cinsiyet analizlerinde sosyal sermaye unsurları açısından illerden seçilen örnekler farklı yapılar sergilemektedir. Buna rağmen kadının toplumsal cinsiyete bağlı dezavantajlı konumunun her koşulda da değişmediği görülmektedir. Bu tablolarda en sorunlu unsurun kadının kararlara katılımı olduğu söylenebilir. Kadın emeğinin görünmez olması küçük aile işletmelerinin önemli çıkmazlarından biridir çünkü bu durum işletmelerde eğitim, teknoloji ve finans akışının yönünü belirlemektedir. Aile işletmelerindeki bu cinsiyete bağlı ayrımcılık ortadan kaldırılmadan işletmelerde sürdürülebilir sosyal ve ekonomik etkiler yaratmanın güçlüğü ortadadır. Tarımda toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılığı ortadan kaldırmak tarımsal üretim ve sosyal sermaye açısından çok olumlu ve önemli değişimleri beraberinde getirecektir.

Kadınlar erkekler gibi verimli üretim kaynaklarına ulaşabilirse arazilerindeki üretimin verimini %20-30 oranında arttırabilir. Bu gelişmekte olan ülkelerde tarımda verimliliğin %2.5-4 arasında artmasına neden olacaktır ki bu aynı zamanda dünyadaki aç insan sayısının da %12 -17 oranında azalmasını sağlar (Lowder et all, 2014).

Kaynaklar

Anonim 2014a, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Resmi web Sayfası, Linki: www.fao.org

Anonim 2014b, Britanya Yayın Kuruluşu, www.bbc.org

S.K.Lowder, J., Skoet and S., Singh, 2014, What do we really know about the number and distribution of farms and family farms worldwide? Background paper for The State of Food and Agriculture, ESA Working Paper no.14.02

Mazoyer ve Roudart, 2007, Dünya TarımTarihi: Neolitik Çağ'dan Günümüzdeki Krize, 585 p, Epos Yayınları

Anonim, 2005, Ekonomik Kalkınmada sosyal sermayenin Rolü, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü

Kadın Çiftçilerin Gelecekle İlgili Beklentileri: Semt Pazarları Örneği

Bengü EVEREST[1] Sibel TAN[2] Özge Can NİYAZ[3] Selma KAYALAK[4]

[1]Arş. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, beverest@comu.edu.tr

[2] Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, sibeltan@comu.edu.tr

[3]Arş. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ozgecanniyaz@gmail.com

[4]Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, selma@kayalak.com

Özet

Türkiye, küçük tarım işletmelerinin yaygın olduğu bir ülkedir. Arazi miktarı 50 dekarın altında olan işletmelerin oranı %64 ve 100 dekarın altında olan işletmelerin oranı %83'tür. Küçük aile işletmeciliği gelişmiş bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de halen tarımsal faaliyetin yapısal sorunları arasında yer almaktadır. Güçlü bir tarım sektörü için işletme ölçeklerini büyütecek politikalar oluşturulmuştur. Fakat bunun yanı sıra, küçük aile işletmelerinin kendine özgü avantajları da değerlendirilmektedir. Küçük aile işletmelerinin öneminin konuşulduğu son günlerde, özellikle kadın çiftçilerin ele alınması önemli görülmektedir. Kadın çiftçiler tarımsal üretim sürecinde ve hane içi günlük işlerin yürütülmesinde erkeklere nispeten daha fazla sorumluluk üstlenmektedir. İlave olarak, kadın çiftçiler ürünleri pazarlama aşamasında da aktif rol oynamaktadır. Bu çalışmada, hem tarımsal üretimde, hem de ürünlerin pazarlamasında ve hane içi işlerin yürütülmesinde aktif rol oynayan kadın çiftçileri temsil etmek amacıyla semt pazarlarında kendi ürettiği ürünleri pazarlayan kadın çiftçiler çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırma ile kadın çiftçilerin sosyoekonomik durumları ve gelecekle ilgili beklentileri ortaya konulmuştur. Çanakkale ili Merkez İlçesindeki tüm semt pazarları çalışma kapsamına alınmış ve tam sayım yöntemi uygulanarak 108 kadın çiftçi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler temel istatistiksel yöntemler ve lojistik regresyon yöntemi ile değerlendirilmiştir. Kadın çiftçilerin %67'sinin gelecek beklentisi olup, beklenti olma durumu kadınların sosyoekonomik durumlarına göre değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın çiftçi, semt pazarı, sosyoekonomik durum, gelecek beklentisi

1. Giriş

Türkiye'nin tarımsal faaliyetlerinde küçük ölçekli aile işletmeleri yaygın olarak görülmekte ve işletmelerde ağırlıklı olarak kadın işgücünden yararlanılmaktadır. Tarımsal işletmelerde ihtiyaç duyulan işgücünün önemli bir bölümü, aile fertleri tarafından karşılanmaktadır. Ailenin diğer fertlerinden farklı olarak kadınlar, her zaman daha fazla emek harcayan grubu oluşturmaktadır. Kadınlar genellikle işletmelerde ücretsiz aile işçisi olarak rol almaktadır. Kadınlar tarımsal faaliyetin hem üretim aşamasında hem de ürünlerin pazarlanması aşmasında rol oynamaktadır.

Ancak kadınların işgücüne katılımları gerçek bir çalışma olarak kabul edilmemekte, kadının geleneksel rol ve görevleri gereğince yerine getirmesi zorunlu işler olarak değerlendirilmektedir (Gülçubuk vd., 2005). Ayrıca kırsal alanda yaşayan kadınlar, tarımsal üretim faaliyetlerine bizzat katılmalarına rağmen, tarımsal üretimle ilgili alınacak kararlarda karar verici değil kararın oluşmasına katkıda bulunanlar durumundadırlar (Kutlar vd. 2013). Erkeklerin tarım dışı işlere yönelmesiyle kırsalda kadınların yükünün artması, kadınların tercihi dışında olmakta ve kadınlar çok çalışmasına karşın ülkenin genel refah ortalamasının altında bir refah düzeyi ile yaşam mücadelesi vermektedir (Ataseven ve Gülçubuk, 2012). Kadınların tarımsal üretimde önemli bir ekonomik katkısı olduğu dikkate alındığında; tarımsal üretimdeki rollerinin geliştirilmesi ve açığa çıkartılması, kadınlarda farkındalığın yaratılması gerekmektedir (Kızılaslanoğlu ve Yamanoğlu, 2010). Farkındalığın yaratılması kendi işletmesinde çalışan, ürünlerini pazarlayan, mevsimlik işçi statüsünde çalışan tüm kadın çalışanlar için geçerlidir. Örneğin mevsimlik kadın işçiler zor koşullarda çalışıyor olmalarına rağmen %92,3'lük oranla ekonomik koşullarından memnun ve %86,5'lik oranla gelecekten umutludurlar (Candemir, 2012). Kadınların tarım sektöründeki ve diğer sektörlerdeki emeği ve toplum içerisindeki diğer rolleri bir bütün olarak düşünüldüğünde gelecekten umudu olan bir toplum için öncelikle kadınların bir beklentisinin olması gerektiği düşünülmektedir. Bir toplumun ilerleyebilmesi için o toplumun bireylerini yetiştiren kadınların, gelecekle ilgili hayalleri olmalıdır. Bu kapsamda, kadınların gelecek ile ilgili beklentilerinin ele alınması önemli görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, tarımsal üretimde ağırlıklı olarak karşılaşılan küçük aile işletmelerinin faaliyet süreçlerinde (üretim, pazarlama ve hane içi işlerin yürütülmesi vs.) önemli rolleri üstlenen kadın aktörünün gelecek ile ilgili beklentilerinin ortaya konulmasıdır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada, birincil ve ikincil verilerden yararlanılmıştır. Birincil nitelikli veriler, semt pazarlarında kendi yetiştirdiği ürünü pazarlayan kadın çiftçilerle yüz yüze yapılan anketler yoluyla elde edilmiştir. İkincil nitelikteki veriler ise, daha önce yapılan literatür çalışmaları ve resmi istatistiklerden derlenmiştir. Araştırmanın kapsamı, Çanakkale il merkezinde kurulan semt pazarları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmadaki örnek sayısı, tam sayım yöntemine göre belirlenmiştir. Anketler, Çanakkale ili Merkez ilçesinde altı farklı günde kurulan semt pazarında görüşmeyi kabul eden 108 adet kadın çiftçi ile yüz yüze yapılmıştır. Anket çalışması sonucu elde edilen veriler, sayı ve yüzde gibi temel yöntemler ve Lojistik Regresyon Analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Kadın Çiftçilere ve Ailelerine Ait Genel Bulgular

Çalışma kapsamında görüşülen kadın çiftçilerin yaşları ortalama 48,7 yıl olup, yaş aralığı 26 ile 87 yıl arasında değişmektedir. Kadın çiftçilerin sahip olduğu çocuk sayısı ortalama 2'dir. Sahip olunan çocuk sayısı en az 1 ve en fazla 5'dir. 2 çocuğu olan kadın çiftçilerin oranı %68'dir. Kadın çiftçilerin hanelerinin nüfus ortalaması 3 kişidir. Hane nüfusu içinde çalışan kişi sayısı ortalama olarak 2'dir. Kadın çiftçilerin %4,6'ü okur yazar olup herhangi bir okul mezunu değildir. Kadın çiftçilerin %74'ü ilkokul, %12,96'sı ortaokul ve %8,33'ü lise mezunudur. Hanelerin %30,56'sının aylık geliri 1000 TL'nin altındadır. Bunu %25'lik oranla 1000-1500 TL, %24,07 ile 1501-2000 TL, %12,96 ile 2001-2500 TL, %4,63 ile 2501-3000 TL ve %2,78 ile >3000 TL gelir aralığı takip etmektedir. Hanelerin %33,3'ünün tarım dışı geliri varken, %66,7'sinin tek geçim kaynağı tarımsal üretimdir (Çizelge 3.1).

Kadın çiftçilerin %49,07'si köylerde, %18,52'si ilçe merkezinde ve %32,41'i il merkezinde ikamet etmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen kadın çiftçilerin yaşadıkları evin mülkiyetleri %72,22 oranında kendilerine ait, %4,63 oranında anne-babalarına ait ve %23,15 oranında kira olarak tespit edilmiştir. Kadınların %53,7'sinin sosyal güvencesi varken, %46,3'ünün ise sosyal güvencesi yoktur. Görüşülen kadınların %53,7'sinin ailesinde motorlu taşıt mevcut olup ve kadınların %9,26'sı ehliyet sahibidir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.1 Kadın Çiftçilere Ait Demografik Bulgular

Özellik	Aralıklar	Sayı	%
Kadın çiftçinin yaşı	26-35	12	11,11
	36-45	30	27,78
	46-55	37	34,26
	56-65	26	24,07
	>65	3	2,78
Yaş	N=108 En küçük=26 En büyük=87 Ortalama=48,7 St. Sapma=10,3		
Medeni durum	Evli	107	99,07
	Bekar	1	0,93
Sahip olunan çocuk sayısı	1	6	5,83
	2	70	67,96
	3	21	20,39
	4	4	3,88
	5	2	1,94
Çocuk sayısı	N=103 En küçük=1 En büyük=5 Ortalama=2,28 St. Sapma=0,71		
Toplam hane nüfusu	2	29	26,85
	3	24	22,22
	4	33	30,56
	5	9	8,33
	6	4	3,70
	7	4	3,70
	9	3	2,78
	10	1	0,93
	13	1	0,93
Hane nüfusu	N=108 En küçük=2 En büyük=13 Ortalama=3,7 St. Sapma=1,9		
Hane nüfusu içinde çalışan nüfus	1	8	7,41
	2	73	67,59
	3	18	16,67
	4	7	6,48
	5	1	0,93
	6	1	0,93
Çalışan nüfus	N=108 En küçük=1 En büyük=6 Ortalama=2,28 St. Sapma0,8		
Eğitim seviyesi	Okuryazar	5	4,63
	İlkokul	80	74,07
	Ortaokul	14	12,96
	Lise	9	8,33
Hanenin aylık geliri	<1000	33	30,56
	1000-1500	27	25,00
	1501-2000	26	24,07
	2001-2500	14	12,96
	2501-3000	5	4,63
	>3000	3	2,78
Tarım dışı gelir varlığı	Var	36	33,3
	Yok	72	66,7

Çizelge 3.2 Kadın Çiftçilere Ait Genel Bulgular

Özellik	Aralıklar	Sayı	%
İkamet yeri	Köy	53	49,07
	İl/İlçe merkezi	55	18,52
	İl merkezi	35	32,41
Oturulan evin mülkiyeti	Kendilerine ait	78	72,22
	Ailelerine ait	5	4,63
	Kira	25	23,15
Sosyal güvence durumu	Var	58	53,7
	Yok	50	46,3
Motorlu taşıt varlığı	Var	97	89,81
	Yok	11	10,19
Ehliyet sahibi olma durumu	Var	10	9,26
	Yok	98	90,74

3.2 Kadın Çiftçilerin İşletmelerine Ait Genel Bulgular

Kadın çiftçilerin çiftçilik deneyimleri 1 ile 50 yıl arasında değişmekte olup ortalama 22 yıl olarak belirlenmiştir. Sahip olunan arazi miktarları en az 2 dekar en fazla 200 dekardır. Arazi miktarı ortalaması ise 29 dekar olarak bulunmuştur. Tarımsal üretim sürecinde kira ile arazi işlenen işletmelerde, kiralanan arazi miktarının 3 ile 70 dekar arasında değer aldığı ve arazi ortalamasının 19 dekar olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 Tarımsal İşletmelere Ait Bulgular

Özellik	Aralık	Sayı	%
Deneyim (yıl)	1-10	20	18,52
	11-20	35	32,41
	21-30	39	36,11
	31-40	9	8,33
	41-50	5	4,63
Deneyim (yıl)	N=108 En küçük=1 En büyük=50 Ortalama=21,97 St. Sapma=11,31		
Sahip olunan arazi miktarı (da)	1-50	91	84,26
	51-100	15	13,89
	>100	2	1,85
Arazi miktarı (da)	N=108 En küçük=2 En büyük=200 Ortalama=28,88 St. Sapma=35,91		
Kira ile işlenen arazi mik. (da)	1-20	30	68,18
	21-50	12	27,27
	>50	2	4,55
Kiralanan arazi (da)	N=44 En küçük=3 En büyük=70 Ortalama=19 St. Sapma=16,38		

3.3. Kadın Çiftçilerin Geleceğe Yönelik Beklentileri

Çalışmanın bu bölümünde kadın çiftçilerin yaptıkları işlerden, hayatlarından memnun olma durumları, işletmelerde karar aşamasında etkili olma durumları, çalışma hayatının getirdiği zorluklar ve geleceğe yönelik beklentileri ele alınmıştır. Kadın çiftçilerin %85,19'unun tarım sektöründe çalışmaktan memnun olduğu saptanmıştır. Kadınların, %91,69'u ise genel olarak hayatından memnun olduğunu ifade etmektedir.

Kadın çiftçilere, kadınları etkileyen en önemli sorunun ne olduğu sorulmuştur. Buna göre kadınların %23,68'i ev ve iş hayatının yoğunluğunu, %19,74'ü özgürlüklerinin kısıtlanıyor olmasını, %13,16'sı sosyalleşme imkanlarının olmamasını belirtmiştir. Aile içinde verilen kararlarda, ailelerin %39,81'inde

kararları kadın çiftçilerin eşleri vermekte, %8,33'ünde kararları kadın çiftçiler vermekte, %0,93'ünde kararları aile büyükleri vermekte ve ailelerin %50,93'ünde kararlar eşler tarafından ortaklaşa verilmektedir.

İşletmelerin %67,59'unda kadın çiftçilerin ürünlerini pazarlamaları neticesinde elde ettikleri kazancı eşleri almakta, %23,15'inde kazancı kadın çiftçiler almakta, %1,85'inde kadın çiftçilerin çocukları almaktadır. Kadın çiftçilere çalışma hayatının zorlukları sorulmuştur. Çalışma hayatının getirdiği zorlukların ev işlerine yetişememek olduğunu düşünenlerin oranı %78,80, kendine zaman ayıramamak olduğunu düşünenlerin oranı %49,07, çocuklara ve eşine zaman ayıramamak olduğunu düşünenlerin oranı ise %20,37 olarak tespit edilmiştir.

Kadın çiftçilerin %54,63'ü ülke ve dünya gündemini düzenli olarak takip etmektedir. Kadın çiftçilerin %30,56'sı il dışına seyahat etmemektedir. Kadınların, %16,67'si il dışına senede bir defa, %21,30'u senede iki defa, %9,26'sı senede üç defa ve %22,22'si senede üç defadan fazla seyahat etmektedir. Kadın çiftçilerin %19,44'ü imkanı olsa başka bir ilde yaşamak istemektedir.

Kadın çiftçilere, imkan sağlanması durumunda işletmelerini büyüterek ihracat yapmayı isteyip istemedikleri sorulmuştur. Kadın çiftçilerin %71,30'unun böyle bir isteği ve hayali bulunmamaktadır. Benzer şekilde, kadın çiftçilere gelecekten bir beklentileri ve hayalleri olup olmadığı sorulmuştur.

Kadın çiftçilerin %67,59'unun gelecekten beklentileri mevcut iken %32,41'inin hiçbir beklentisinin olmadığı görülmüştür. Gelecekten beklentisi olanlara en büyük beklentisinin ne olduğu sorulmuştur.

Kadın çiftçilerin %35,62'sinin en büyük beklentisinin çocuklarının mutluluğu, %28,77'sinin en büyük beklentisinin emekli olmak, %4,11'inin en büyük beklentisinin ev sahibi olmak, %6,85'inin en büyük beklentisinin hacca gitmek, %6,85'inin en büyük beklentisinin işlerini büyütmek ve %17,81'inin en büyük beklentisinin sağlıklı bir yaşam sürmek olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4 Geleceğe Yönelik Beklentiler

İşinizden memnun musunuz?		Evet	92	85,19
		Hayır	16	14,81
Hayatınızdan memnun musunuz?		Evet	99	91,67
		Hayır	9	8,33
Kadınları ilgilendiren en büyük sorun		Ev ve iş hayatının ağırlığı	18	23,68
		Özgürlüğün kısıtlı olması	15	19,74
		Sosyalleşme imkanının olmaması	10	13,16
		Diğer	33	43,42
Aile Kararlarında Etkili Olan		Eşim	43	39,81
		Kendi	9	8,33
		Aile büyükleri	1	0,93
		Ortak	55	50,93
Çalışma karşılığı ele geçen ücreti/geliri kim alır		Eşim	73	67,59
		Kendim	25	23,15
		Çocuklarım	2	1,85
		Diğer	8	7,41
Çalışmanın getirdiği zorluklar nelerdir?	Ev işlerine yetişememek	Evet	85	78,70
		Hayır	23	21,30
	Kendine zaman ayıramamak	Evet	53	49,07
		Hayır	55	50,93
	Çocuklarına ve eşine zaman ayıramamak	Evet	22	20,37
		Hayır	86	79,63
Ülke ve dünya gündemini takip ediyor musunuz?		Evet	59	54,63
		Hayır	49	45,37
Yıl içerisinde il dışına seyahat etme sıklığınız?		Hiç	33	30,56
		Bir kez	18	16,67
		İki Kez	23	21,30
		Üç kez	10	9,26
		Üçden fazla	24	22,22
İmkanınız olsa başka bir ilde yaşamak ister misiniz?		Evet	21	19,44
		Hayır	87	80,56
İşlerinizi büyütüp ihracat yapmak ister miydiniz?		Evet	31	28,70
		Hayır	77	71,30
Gelecekle ilgili bir beklentiniz/hayaliniz var mı?		Evet	73	67,59
		Hayır	35	32,41
En büyük beklentiniz/hayaliniz		Çocukların mutluluğu	26	35,62
		Emekli olmak	21	28,77
		Ev sahibi olmak	3	4,11
		Hacca gitmek	5	6,85
		İşleri büyütmek	5	6,85
		Şağlıklı bir yaşam	13	17,81

Kadın çiftçilerinin gelecek beklentisi olmasını etkileyen faktörler Logistik Regresyon Modeli ile analiz edilmiştir. Lojistik Regresyon analizinin kullanım amacı, istatistikte kullanılan diğer model

yapılandırma teknikleri ile aynıdır. Modelin amacı en az değişkeni kullanarak en iyi uyuma sahip olacak şekilde bağımlı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen ve ekonomik olarak kabul edilebilir bir model kurmaktır (Cankurt, 2008). Modelin bağımlı değişkeni, kadın çiftçilerin gelecek beklentisi olma durumlarıdır (0:Yok, 1:Var). Bağımlı değişkenin açıklanmasında kullanılan bağımsız değişkenler ise yaş (yıl), çocuk sayısı, eğitim (yıl), hane nüfusu (kişi), hanede çalışan nüfus (kişi), gelir (TL/ay), tarım dışı gelir varlığı (0: Yok, 1:Var), ikamet yeri (1:İl/İlçe Merkezi, 2:Köy), çiftçilik deneyimi (yıl), sahip olunan arazi miktarıdır. Likelihood Ratio testi modelin istatistiki olarak geçerli olduğunu göstermektedir (X^2: 25.0966, p: 0.0052). Analiz sonucuna göre yaş seviyesi, hane nüfusu, hanenin aylık geliri, sahip olunan arazi miktarı, kadın çiftçilerin gelecekten beklentisi olması durumu üzerinde etkilidir. Kadın çiftçilerin yaş seviyeleri ile gelecekten beklentisi olma durumları arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Yaş seviyesinin onar yıl artması gelecekten beklenti olması eğilimini %1,1 azaltmaktadır. İşletmelerin hane nüfusu ile kadın çiftçilerin gelecekten bir beklentileri olma durumları arasındaki ilişki de negatif yönlüdür. Hane nüfusunun bir kişi artması gelecekten beklentisi olma eğilimini %4,3 azaltmaktadır. Hanelerin aylık gelirleri ile kadın çiftçilerin gelecekten bir beklentisi olma durumları arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Hane gelirinin bir seviye yükselmesi gelecekten beklenti içinde olma eğilimini %9,6 oranında artırmaktadır. Sahip olunan arazi miktarının onar dekar artması gelecekten beklenti içinde olma eğilimini %2,1 azaltmaktadır (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5 Kadın Çiftçilerin Gelecekten Beklentileriyle İlgili Logit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Geleceğe Yönelik Beklenti Olma Durumu(0: Yok, 1:Var)					
Bağımsız değişkenler	**Katsayı**	**Standart hata**	**z- değeri**	**p-değeri**	**Eğim**
Sabit	5.39759	2.15944	2.4995	0.01244**	
Yaş	**-0.0680654**	**0.0301163**	**-2.2601**	**0.02382****	**-0.011098**
Çocuk sayısı	0.0670276	0.329508	0.2034	0.83881	0.0109288
Eğitim	-0.169814	0.335052	-0.5068	0.61227	-0.027688
Hane nüfusu	**-0.265864**	**0.156641**	**-1.6973**	**0.08964***	**-0.043349**
Hanede çalışan nüfus	-0.149638	0.342194	-0.4373	0.66190	-0.0243984
Hanenin aylık geliri	**0.592051**	**0.248068**	**2.3866**	**0.01700****	**0.0965335**
Tarım dışı gelir varlığı	0.485272	0.644598	0.7528	0.45155	0.0754075
İkamet yeri	0.00376481	0.555534	0.0068	0.99459	0.00061385
Çiftçilik deneyimi	-0.0231023	0.0242824	-0.9514	0.34140	-0.0037668
Sahip olunan arazi mik.	**-0.0133673**	**0.00703515**	**-1.9001**	**0.05742***	**-0.0021795**
X^2: 25.0966 [0.0052]					

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de tarımsal işletmeler ağırlıklı olarak küçük aile işletmesi şeklindedir. Bu çalışmada, aile işletmelerinde tarımsal üretimin pazarlama ve hane içi işler de dahil olmak üzere her aşamasında aktif ve ağırlıklı rol alan kadın çiftçilerin geleceğe dönük beklentileri sorgulanmıştır. Buna göre, kadın çiftçilerin büyük bir çoğunluğunun genel olarak hayatının gidişatından ve yaptığı işten memnun olduğu görülmüştür. Yine kadın çiftçilerin yarısından fazlasının gelecekten bir beklentisi yada hayali bulunmaktadır. Kadın çiftçilerin beklentileri genellikle çocuklarına yönelik beklentiler, emekli olabilmek, ev alabilmek, hacca gidebilmek, işlerini geliştirebilmek ve sağlıklı bir yaşam sürebilmek olarak belirlenmiştir. Kadın çiftçilerin yaşı azaldıkça, hane nüfusu düştükçe ve aylık gelirleri arttıkça gelecekten beklenti içine girme eğilimleri giderek artmaktadır. Arazi miktarı daha fazla olan kadın çiftçilerin beklentileri, arazi miktarı daha az olan kadın çiftçilere göre daha düşük olarak saptanmıştır. Burada arazi anlamında istediği miktara ulaşan kadınların daha az beklentisi olduğu sonucuna varmak mümkün olacaktır. Buna göre kadın çiftçilerin sosyoekonomik durumlarında yaratılacak iyileşmeler, yine kadın çiftçilerin geleceğe umut ile bakabilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle, tarımsal politikalar belirlenirken, tarımsal üretimin her anlamda yükünü üstlenen kadın çiftçileri baz alan politikaların üretilmesi ve uygulanması önerilmektedir. Ayrıca kadın katılımının olduğu tarımsal örgütlenme modellerinin oluşturulması önemlidir. Tarımsal yayım çalışmaları yürütülerek, kadının hak ettiği değeri görmesi adına erkek çiftçiler bilinçlendirilmelidir. Tarımsal faaliyetler ile ilgili

yapılacak olan yapısal iyileştirme çalışmalarında kadınların katılımı ile kadınlara yardım edilmesi öncelikli olarak esas alınmalıdır. Gelecek nesilleri yetiştiren kadınların, eğitimi ve bilinçlendirilmesi ülkenin ve tarımın geleceği açısından da oldukça önemli görülmektedir.

Kaynaklar

Ataseven, Z., Y., ve Gülçubuk, B. 2012."Kırsal Refahın Artırılmasında Kadın İstihdamının Rolü", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, s: 346, Konya

Candemir, S., 2012. "Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyon Müdürlüğü'nde Çalışan Mevsimlik Kadın İşçilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelecekle İlgili Beklentileri", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, s: 224, Konya

Cankurt, M. 2008. "Aydın Yöresinde Çiftçilerin Traktör Talebi, Kullanım Memnuniyeti ve Satın Alma Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", Ege Üniversitesi Tarım Ekonomisi ABD Doktora Tezi. s.103.

Gülçubuk, B., Şengül, H., Aluftekin, N., Kızılaslan, N. ve Kılıç, M., 2005. "Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk", Türkiye Ziraat Mühendisliği VI.Teknik Kongresi 1173-1196, Ankara.

N. Kızılaslanoğlu, A. Yamanoğlu. 2010, "Kırsal Alanda Kadınların Tarımsal Üretime ve Aile İçi Kararlara Katılımı: Tokat İli Örneği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Volume: 3 Issue: 13

Kutlar, İ., Turhanoğulları, Z. ve Kızılay, H. 2013. "Kırsal Alanda Kadınların İşgücüne ve Kararlara Katılımını Etkileyen Sosyo Ekonomik Faktörlerin Belirlenmesi: Burdur İli Örneği", TEPGE Yayın No: 218, ISBN: 978-605-4672-43-1

Örtüaltı Sebze Yetiştiriciliğinde Kadınların İşgücüne Katılımının Aile Çiftçiliği Açısından Önemi: Antalya İli Örneği

İlkay Kutlar
Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü-Antalya, ikutlar@akdeniz.edu.tr

Özet
Türkiye'de tarım alanları ya miras yoluyla ya da tarım alanlarının imara açılması gibi nedenlerle gün geçtikçe küçülmektedir. Bunun sonucunda da tarımda çalışan birey başına düşen tarım alanları arttırılamamakta ekonomik ve entansif tarımdan yoksun bir yetiştiricilik ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde yapılan tarımsal üretim üreticilere ciddi gelir kaybı yaşatmakta ve teknoloji kullanımını sınırlandırmaktadır. Ancak örtüaltı sebze yetiştiriciliği, iklimin uygun olduğu bölgelerde birim alandan daha fazla ürün elde etmek, tarlada üretilen sebzelerin pazara arzından önceki periyot içinde pazarda yer alarak işletme gelirini artırmak ve aile işgücünden yararlanmak amacıyla tercih edilmektedir. Bu çalışmada, Antalya ilinde örtüaltı sebze yetiştiriciliğinde kadınların işgücüne katılımının aile çiftçiliği açısından önemi ortaya konulmuştur.
Anahtar kelimeler: Aile çiftçiliği, kadın, örtüaltı yetiştiriciliği, sebze, işgücü

1.Giriş

Sebzeler çok çabuk bozulan besin maddesi olması nedeniyle tazeliğini uzun süre koruması mümkün değildir. Bunun için geçmişte ve hala sebzeler kurutma, konserve ve dondurma yöntemleri ile saklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu yöntemler sebzelerin ilk toplandığı andaki özelliklerinin ve besin değerinin azalmasına neden olmaktadır. Halbuki sebzeler taze olarak tüketildiklerinde insan sağlığı ve beslenmesi için oldukça faydalıdır. Ayrıca artan nüfusun sebze ihtiyacının karşılanması için sürekli üretilmesi gerekmektedir. Bunun için iklimin uygun olduğu bölgelerde birim alandan daha fazla ürün alınmasını sağlayan, kırsal nüfusu tarımda tutarak kırdan kente göçü önleyen bir üretim yöntem olması nedeniyle örtüaltı yetiştiriciği yaygınlaşmıştır.

Türkiye'de toplam nüfusun % 77.3'ü kent, %22.7'si kır nüfusudur. Kır nüfusunun da yaklaşık %50.0'sini kadınlar oluşturmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında işgücüne katılan nüfusun %26.5'nin tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir. Başka bir ifade ile ülkemizde her dört kişiden biri tarım sektöründe çalışmaktadır. İşgücüne katılan kadınların %44.9'u tarımda çalışırken, bu oran erkeklerde %18.7'ye düşmektedir (TÜİK, 2014). Ancak kırsal alanda tarımda çalışan kadınların %80.0'i ücretsiz aile işçisi konumundadır. Kısacası kırsal alanda kadınların işgücüne katılımları gerçek bir çalışma olarak kabul edilmemekte, kadının geleneksel rol ve görevleri gereğince yerine getirmesi zorunlu işler olarak değerlendirilmektedir (Gülçubuk ve ark.,2005). Son yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarımdan sağlayan ailelerde, erkeklerin çoğu tarım dışı işlere yönelmek zorunda kalmıştır. Böylece birçok tarım işletmesinde kadınlar, aile reisi konumuna gelmiştir. Hatta bu durum tarımın kadınlaşması olarak ifade edilmiştir (Kutlar, 2009).

Antalya ili Türkiye'nin Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan, uygun iklim koşulları nedeniyle Türkiye'nin önde gelen turizm ve tarım merkezleri arasında yer almaktadır. Ancak son yıllarda ilin pamuk, mısır, yerfıstığı ve susam ekim alanlarıda azalma görülmektedir. Özellikle pamuk tarımında yıllara göre dalgalanmalar olmakla birlikte önemli düşüşler yaşanmaktadır. Bu hem büyük ölçüde pamuktan elde edilen net karın geçmiş yıllara göre azalması, hem de örtüaltı yetiştiriciliği ve narenciye üretiminin çok daha karlı olmasından kaynaklanmaktadır (Özkan,1996). Türkiye'de örtüaltı yetiştiriciliği 1940'lı yıllarda Antalya'da kurulan seralar ile başlamıştır. Ülkemizde toplam 61.776 ha'lık alanda örtüaltı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Antalya ili toplam örtüaltı alanı ise 23.980 ha'dır. Ülkemiz cam sera alanlarının % 82.2'si (6.636 ha), plastik sera alanlarının %53.3'ü (14.849 ha) ve plastik tünel alanlarının %9.7'si (2.493 ha) Antalya ilinde bulunmaktadır (TÜİK, 2014). Kısacası ilin sahil kuşağında pamuk olmak üzere tarla bitkilerinden bahçe bitkilerine özellikle örtüaltı yetiştiriciliğine doğru bir geçiş süreci yaşanmaktadır. İlde örtüaltı sebze yetiştiriciliğinde bulunan işletmelerin çoğunluğu teknoloji kulanım düzeyleri düşük olan aile işletmeleri olup (Çanakcı ve Akıncı, 2007) işletmeler ortalama 3-5 dekardır. Bunun yanında sayıları gün geçtikçe artan modern işletmelerde kurulmaktadır (Özkan vd.,1998).

Bu araştırmada, Antalya ilinde örtüaltı sebze üretiminin yoğun olarak yapıldığı Aksu ilçesine bağlı 5 köyde aile bireylerinin özellikle kadınların işgücüne katılımı ve aile gelirine katkıları ortaya konulmuştur. İlde buğday, pamuk, mısır gibi tarla bitkilerinin ekim, bakım ve hasatında aile bireylerinin dışında yevmiyeli çalışacak geçici işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca tarla bitkileri yetiştiriciliğinin bakım ve hasat masrafları diğer tarımsal faaliyetlere göre oldukça yüksektir. Örtüaltı yetiştiriciliği ise çoğunlukla yevmiyeli işçiye gerek duyulmadan aile işgücü ile yapılabilecek bir tarımsal faaliyettir. Örtüaltı yetiştiriciliğinin özellikle cam seralarda ilk kurulum aşaması maliyetli olmakta ondan sonraki yıllarda sadece gerektiğinde bakım ve onarım masrafları yapılmaktadır. Yani evinin yakınında arazisi olan, tarımsal gelirini artırmak isteyen, sebze yetiştiriciliği bilgisi olan ve biraz da sermayesi olan herkes örtüaltı yetiştiriciliği yapabilir. Bu nedenle kırsal alanda çekirdek ailelerin tarımsal gelirini artırmada örtüaltı yetiştiriciliği oldukça uygundur.

2.Materyal ve Metod

Araştırmanın materyalini Antalya ilinde örtüaltı sebze üretiminin yoğun olarak yapıldığı Aksu ilçesine bağlı toplam 5 köydeki üreticilerden anket yolu ile elde edilen bilgiler oluşturmuştur. Araştırmada toplanan veriler 2005-2006 üretim yılına ait yatay kesit verileri olup, anket çalışması 15-30 Ağustos 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada örnek köylerin seçimi gayeli örnekleme yöntemine göre yapılmıştır. Gayeli örneklemede örnek için birimler yığının her yerinden temsil gücü yüksek, kendilerine ulaşılması ve gerekli bilgilerin toplanması kolay olduğu sanılanlardan seçilir. Örnek köylerin seçiminde toplam sebze alanları esas alınarak araştırma alanının sosyo-ekonomik özelliklerini temsil edebilecek Aksu ilçesine bağlı Gökdere, Dumanlar, Yeni Dumanlar, İhsaniye ve Solak köyleri araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Örnek olarak seçilen köylerde örtüaltı sebze yetiştiriciliği yapan aile işletmeleri araştırmanın çerçevesini oluşturmuştur. Örnek hacminin belirlenmesinde tabakalı tesadüfi örnekleme ile Neyman Eşitliği kullanılmıştır (Yamane, 2001). İncelenen işletmelerin başlıca geçim kaynağı örtüaltı sebze yetiştiriciliği olduğu için işletmeler sera genişlik gruplarına göre 2 tabakaya ayrılmıştır. Tabakalar 2000 $m^{2'}$nin altındaki işletmeler ve 2000 $m^{2'}$ninüzerindeki işletmeler şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırma alanı olarak seçilen 5 köyde toplam 50 aile işletmesindeki tüm aile bireyleri ile anket yapılmıştır. Daha sonra anketler "SPSS 20.0 for Windows" bilgisayar programında değerlendirilmiştir. Anket kapsamında yer alan sorulara karşılık elde edilen sonuçlar çizelgelere aktarılarak yorumlanmıştır. Çizelgelerde ailede bulunan toplam kadınlar ve erkeklere ait bilgilere yer verilmiştir. İşletmelere ait veriler için ise sera genişlik grupları ve işletmeler ortalaması ayrı ayrı hesaplanmıştır.

3.Araştırma Bulguları

3.1.Hanehalkı Yapısı

3.1.1.Aile genişliği

Kırsal aile anne, baba, zaman zaman ev işleri ya da tarımsal faaliyetlere katılan çocuklar ve birinci dereceden yakın akrabalardan oluşan bir grup olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada ise kadın: evin hanımı ve erkek: aile reisi olarak kabul edilmiştir. Kırsal aile anne, baba, zaman zaman ev işleri ya da tarımsal faaliyetlere katılan çocuklar ve birinci dereceden yakın akrabalardan oluşan bir grup olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada ise kadın: evin hanımı ve erkek: aile reisi olarak kabul edilmiştir. İncelenen işletmelerin ortalama aile genişliği 4.5 kişi dir. Ailelerin %68.0'i 4-6 kişilik, %18.0'i 3 kişiden az, %14.0'ü 7-8 kişilik bireylerden oluşmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. İşletmelerin Aile Genişlik Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Sera Grupları (m^2)	1-3 kişilik		4-6 kişilik		7-8 kişilik		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
< 2000	6	21.4	20	71.4	2	7.2	28	100.0
> 2001	3	13.6	14	63.6	5	22.7	22	100.0
Ortalama	9	18.0	34	68.0	7	14.0	50	100.0

İncelenen İşletmelerde ailedeki bireylerin % 48.0'ini kadınlar, %52.0'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca ailedeki kadınların %70.1'i 15-64 yaş arasında, erkeklerin ise %68.1'inin 15-64 yaş arasındadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. İşletmelerin Yaş Gruplarına Göre Birey Sayısı (Kişi)

Sera Grupları (m^2)	Kadın (Yaş)			Toplam Kadın	Erkek (Yaş)			Toplam Erkek	Toplam Birey
	0-14	15-64	65+		0-14	15-64	65+		
< 2000	0.57	1.39	0.11	2.07	0.64	1.61	0.00	2.25	4.32
> 2001	0.45	1.64	0.14	2.23	0.68	1.55	0.18	2.41	4.63
Ortalama	0.52	1.50	0.12	2.14	0.66	1.58	0.08	2.32	4.46
1*	24.3	70.1	5.6	100.0	28.4	68.1	2.5	100.0	-
2*	11.7	33.6	2.7	48.0	14.8	35.4	1.8	52.0	100.0

*1.Toplam kadın ve Toplam erkek içindeki oranı, 2.Toplam aile birey sayısı içindeki oranı

3.1.2.Aile Bireylerinin Eğitim Durumu

İncelenen işletmelerde kadınların %68'i ilkokul mezunu, %20'si ise okuryazar değildir. Erkeklerin ise %2.'sinin okuryazar, % 62'sinin ilkokul, % 16'sının ortaokul, %14'ünün lise ve %6'sının yüksekokul mezunu olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3.Aile Bireylerinin Eğitim Durumu (%)

Eğitim Durumu		Kadın		Erkek		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Resmi Eğitim Almamış	Okuryazar değil	10	20.0	-	-	10	10.0
	Okuryazar	3	6.0	1	2.0	4	4.0
Resmi Eğitim Almış	İlkokul	34	68.0	31	62.0	65	65.0
	Ortaokul	3	6.0	8	16.0	11	11.0
	Lise	-	-	7	14.0	7	7.0
	Yüksekokul	-	-	3	6.0	3	3.0
Toplam		50	100.0	50	100.0	100	100.0

3.2.İşletmelerin Arazi ve Hayvan Varlığı

3.2.1.İşletmelerin Arazi Varlığı

İncelenen işletmelerin % 81.4'ü tarla arazisi, % 8.9'u sera alanı, % 5.0'ı açıkta sebze alanı ve % 4.7'si meyve bahçesinden oluşmaktadır. İşletmelerin ortalama arazi genişliği ise 24.2 da olarak tespit edilmiştir. Örtüaltı yetiştiriciliği yapan işletmelerin %71.6'sı cam, %28.4'ü ise plastik seradan oluşmaktadır. Örtüaltı yetiştiriciliğinde ise ortalama sera genişliği 2.2 da olarak bulunmuştur (Çizelge 4). Türkiye'de örtüaltı yetiştiriciliği yapan işletmelerin sera genişliği ortalama 500 m^2 civarındadır (Abak ve ark. 2000). Buna göre incelenen işletmelerde ortalama sera genişliği, Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Çizelge 4. İşletmelerin Arazi Varlığı (m^2)

Sera Grupları (m^2)	Cam Sera Alanı	Plastik Sera Alanı	Toplam Sera Alanı	Açıkta Sebze Alanı	Diğer Tarla Arazisi	Meyve Bahçesi	Toplam Arazi
< 2000	1029.57	160.36	1189.93	1214.29	11785.71	303.57	14493.21
> 2001	2225.73	1196.36	3422.09	1227.27	29818.18	2136.36	36601.82
Ortalama	1555.88	616.20	2172.08	1220.00	19720.00	1110.00	24221.00
Oran	71.6	28.4	100.0	-	-	-	-
Payı	6.4	2.5	8.9	5.0	81.4	4.7	100.0

3.2.2.İşletmelerin Hayvan Varlığı

İncelenen işletmelerde ortalama 8.46 adet kümes, 1.04 adet küçükbaş, 0.72 adet büyükbaş ve 0.14 adet kovan bulunmuştur. İşletmeler genişledikçe büyükbaş hayvan varlığında artış görülmüştür (Çizelge 5).

Çizelge 5. İşletmelerin Hayvan Varlığı (Adet)

Sera Grupları (m2)	Büyükbaş	Küçükbaş	Kümes	Kovan
< 2000	0.43	1.25	6.25	0.25
> 2001	1.09	0.77	11.27	-
Ortalama	0.72	1.04	8.46	0.14

3.3.İşgücü kullanımı

Her toplumda işgücü bölümünde cinsiyet ayrımı vardır. Bu geleneksel toplumun bir özelliğidir. Tarımsal üretim faaliyetinde erkekler toprak hazırlığı, ilaçlama, gübreleme, hasat ve pazarlama gibi kaçınılmaz görevlerden, kadınlar ise eşlerine yardımcı olarak tarımsal faaliyetlerden ve ev işlerinden sorumludurlar (Kutlar, 2009). Son yıllarda cinsiyete göre işgücü bölümü hızlı bir değişime uğramıştır. Tarımsal üretimde mekanizasyonun kullanımı ve ailedeki erkeklerin tarım dışı alanlarda çalışmaya başlaması kadınları tarımsal üretim faaliyetinde daha aktif hale getirmiştir. Bu yüzden kadınlar ev işleri ile tarımsal üretim faaliyetlerini uyum içerisinde yapmaya çalışmaktadırlar.

Çizelge 6. Ailede İş Bölümü

Faaliyetler	Günlük Toplam Çalışma Süresi (Dakika)	
	Kadın	Koca
A.Üretim ve Pazarlama		
1.Sera Sebze Üretimi	112.39	75.23
2.Tarlada Sebze Üretimi	55.46	65.14
3.Diğer Bitkisel Üretim	24.33	46.19
4.Meyve Üretimi	10.25	12.04
5.Hayvancılık	35.58	16.32
6.Ürün işleme (satış için)	15.07	11.19
7.Pazarlama (ürün satışı)	30.12	34.12
8.Ücretli Çalışma (işlt. dış)	51.53	-
9.Sebzede imece çalışma	21.31	-
Ara Toplam A	***356.04***	***260.23***
B.Günlük İşler		
1.Gıda dep/işleme (ev.tük)	9.18	11.22
2.Çocuk bakımı	75.37	39.01
3.Ev işleri		
3.1.Yemek pişirme	40.15	-
3.2.Temizlik	25.06	-
3.3.Çamaşır yıkama	12.43	-
3.4.Elbise dikim-onarım	15.25	-
4.Bina bakım ve onarımı	-	21.17
Ara Toplam B	***177.44***	***71.40***
TOPLAM A+B (Dakika)	**533.48**	**331.63**
TOPLAM (Saat)	**8.7**	**5.5**

İncelenen işletmelerde kadınların ve erkeklerin günlük çalışma süreleri bulunmuştur. Buna göre kadınların tarımsal üretim ve pazarlama işlerine günde 5.9 saat, erkeklerin ise 4.3 saat; günlük ev işleri ve çocukların bakımına kadınların günde 2.9 saat, erkeklerin ise 1.2 saat zaman ayırdığı belirlenmiştir.

Anket yapılan ailelerin başlıca geçim kaynağı örtüaltı sebze yetiştiriciliğidir. Bu nedenle kadınlar ve erkekler günün büyük bir bölümünü sera içinde geçirmektedir. Kadınlar eşleri ile omuz omuza hatta eşlerinden daha fazla çalışarak sebze üretimine katılmaktadır. Araştırma alanında kadınlar günde ortalama 1.9 saat, erkekler ise 1.2 saat serada çalışmaktadır. Aile içinde kadınların ve erkeklerin günlük yaptığı tüm işlerin toplamı kadınlar için ortalama 8.9 saat, erkekler için ise ortalama 5.5 saat olarak tespit edilmiştir (Çizelge 6). Elde edilen veriler kadınların örtüaltı sebze yetiştiriciliği ve hayvancılık faaliyetlerine erkeklerden daha fazla katıldığını, erkeklerin ise tarlada sebze üretimi ve buğday, mısır, pamuk gibi diğer bitkisel üretim faaliyetlerine kadınlardan daha fazla katıldığını göstermektedir.

Çeşitli bölgelerde yapılan araştırma sonuçlarına göre kadınların günlük çalışma süresinin 7.5-9.5 saat arasında değiştiği, bu sürenin 2.5-3.5 saatini ise ev işleri yaparak geçirdikleri belirlenmiştir (Soysal, 1998). Antalya ilinde örtü altı sebze üretiminde kadınların görev ve rollerinin araştırıldığı bir çalışmada kadınların günde 9.3 saat (Özkan, 2000), yine Antalya ilinde süt sığırı yetiştiriciliği yapan işletmeler üzerine yapılan bir çalışmada kadınların günde 9.42 saat (Kutlar, 2002) ve Konya yöresinde yapılan bir çalışmada ise 12 saat çalıştığı tespit edilmiştir (Mülayim, 1999). Adana ve İçel dağ köylerinde yapılan bir araştırmada, kadınların tarımsal üretim faaliyetlerinden bitkisel üretim faaliyetine günde ortalama 4.9 saat, hayvansal üretim faaliyetine ise 1.7 saat zaman ayırdıkları tespit edilmiştir (Kantar, 1996).

3.4.Toplam Aile Gelirine Katılım

İncelenen işletmelerde toplam aile gelirinin oluşumuna kadınların %31.38, erkekler ise %46.42 oranında katıldığı tespit edilmiştir (Çizelge 7). Yani her ne kadar istatistiklerde kadınlar ücretsiz aile işgücü varlığı olarak görünse de gerçekte kadınların tarımsal üretim ve pazarlama faaliyetlerine katıldığı ve aile gelirine katkı sağladığı görülmektedir.

Çizelge 7. İşletmelerin Toplam Aile Geliri (%)

Toplam Aile Gelir	Kadın	Koca
Tarımsal Gelir	31.20	38.50
-Sebze Geliri	27.56	29.42
-Bitkisel Gelir	1.48	9.08
-Hayvansal Gelir	1.76	-
-İşlenmiş ürün Geliri	0.40	-
İşletme Dışı Tarımsal Gelir	0.14	2.52
Tarım Dışı Gelir	0.04	5.40
TOPLAM	**31.38**	**46.42**

4. Sonuç

Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Uluslararası Aile Tarımı Yılı" kısacası "Aile Çiftçiliği Yılı" ilan etmiştir. Burada amaç kırsal alandaki genç nüfusun tarımda kalmasını ve tarımsal faaliyetin kuşaktan kuşağa aktarılması sağlamaktır. Çünkü yıllar içinde yaşanan kırdan kente göçün tarımsal üretime en önemli etkisi; tarımsal üretime işgücü olarak katılan nüfusun gün geçtikçe yaşlanması ve yevmiyeli çalışacak işgücü bulmakta zorluk çekmesi olmuştur. Köylere gittiğiniz zaman bahçeler ve tarlalar bomboş ve yaş ortalaması oldukça yüksektir. Kısacası göç veren köylerde tarım yok olma noktasına gelmiştir. Yani kırdan kente göçlerle, kentler süratle devleşen köylere, köyler ise ıssız ve terk edilmiş viranelere dönüşmüştür (Güreşçi, 2010). Bu nedenle aile çiftçiliği kırsal alanda tarımın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu bağlamda örtüaltı sebze yetiştiriciliği; birim alandan yüksek verim alınmasına, küçük alanların marjinal olarak değerlendirilmesine olanak veren ve yıl içerisinde düzenli bir işgücü kullanımı sağlayan üretim şekli olması nedeniyle tercih edilmektedir (Rad ve Yarşı, 2005). Bu çalışmadan elde edilen verilere göre kadınlar, örtüaltı sebze yetiştiriciliğine işgücü olarak erkeklerden daha fazla katılmakta ve toplam aile gelirinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Başlıca geçim kaynağı tarım olan küçük aile işletmeleri olduğu sürece ister bu işletmeler örtüaltı sebze yetiştiriciliği yapsın, ister küçük çapta hayvancılık yapsın ülke ekonomisine katkısı göz ardı edilemez.

Bu nedenle küçük aile işletmelerinin tarımdan vazgeçmemesi ve kırsal alanı terk etmemesi için bazı düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin kamu kurumları tarafından verilen desteklerin sürdürülebilir olması için yeni politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca kırsal alanda yaşayanların ihtiyaç duyduğu tarım ve tarım dışı faaliyetlerle ilgili eğitim programları planlanmalıdır. Küçük aile işletmelerinin ayakta kalabilmesi için örgütlü olması çok önemlidir.Çünkü örgütlü olmak; çiftçinin ürettiği ürünün piyasa fiyatı oluşumunda söz sahibi olması ve pazarlama kanallarını azaltması demektir. Bunun için küçük aile işletmelerine özellikle kadınlara örgütlenmenin yararları konusunda bilgilendirme toplantıları yapılmalıdır.

Kaynaklar

Abak, K., O. Erken, B. Eser, N. Halloran, R. Yanmaz, N. Sarı ve H. Ekiz, 2000. Sebze Tarımında 2000'lerde Üretim Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Cilt:2, Ankara.

Çanakcı, M. ve Akıncı,İ., 2007. Antalya İli Sera Sebze Yetiştiriciliğinde Modern ve Geleneksel Sera İşletmelerinin Kıyaslanması. Tarımsal Mekanizasyon 24. Ulusal Kongresi. Sayfa: 54-61, Kahramanmaraş.

Gülçubuk, B.,Şengül, H.,Aluftekin,N.,Kızılaslan,N. ve Kılıç,M.,2005. "Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk", Türkiye Ziraat Mühendisliği VI.Teknik Kongresi 1173-1196, Ankara.

Güreşci, E., 2010.Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları:Akpınar Köyü üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Sayfa 47-55,ISSN:1309-8012 (Online).

Kantar, M., 1996."Adana ve İçel İli Dağ Köylerinde Yaşayan Kırsal Kadınların Toplumsal Yaşamdaki Rolleri ve Bu Rollerle İlgili Geleceğe Yönelik Beklentileri". Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Kod No: 1051, Adana.

Kutlar, İ. 2002."Antalya İli Merkez İlçesinde Süt Sığırı Yetiştiriciliği Birliğine Üye Olan ve Olmayan İşletmelerde Toplumsal Cinsiyet Analizi ve Bilgi Kaynakları". Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Kutlar,İ.,2009."Kırsal Alanda Kadının İşgücüne ve Kararlara Katılımının Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi".Uluslar arası Multidisipliner Kadın Kongresi 13-16 Ekim 2009,İzmir.

Mülayim,E.A.Ü.,1999."Konya Bölgesinde Kırsal Alanda Tarımsal Üretimde Kadının Yeri ve Önemi". Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Özkan,B., 1996.Antalya Pamuk Ekim alanı Üzerine Net Gelirin Etkisi. Anadolu Dergisi, Cilt 4(2):35-41, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Menemen, İzmir.

Özkan, B., Akpınar,M.G., Kutlar,İ., 1998. Antalya İlinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 11,33-46, Antalya

Özkan,B., 2000. Antalya İli Sera Sebzeciliğinde Kadın Üreticilerin Rolü. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 13(2), 133-143, Antalya

Rad, S. ve Yarşı, G., 2005. Silifke İlçesi'nde Serada Domates Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Performansları ve Birim Ürün Maliyetleri. Ankara Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi.11 (1) 26-33, Ankara.

Soysal, M.,1998."Köy Sosyolojisi". Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Genel Yayın No:211, Ders Kitapları Yayın No: A-66, Adana.

TÜİK, 2014.Türkiye İstatistik Kurumu. Seçilmiş Göstergelerle Türkiye ve Konularına Göre İstatistikler.

Yamane, T.,2001."Temel Örnekleme Yöntemleri". (Çev: Esin, A., Aydın, C., Bakır, M.A., Gürbüzsel, E.).Literatür Yayınları: 53. s.509, İstanbul.

Aile Çiftçiliğinde Bahçe Tarımında Kadınların Rolü: Yaylacık Köyü Örneği*

Cennet OĞUZ[1] Arzu KAN[2] Mustafa KAN[3]

[1] Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, coguz@selcuk.edu.tr

[2] Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, akan@selcuk.edu.tr

[3]Dr., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, mustafakan@gmail.com

Özet

Birleşmiş Milletler'in 2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı'nın temel amacı açlık ve yoksullukla mücadele, gıda güvenliğinin ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve özellikle de kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma açısından aile çiftçiliğinin önemine dünyanın dikkatini çekerek küçük ölçekli çiftçiliğini öne çıkarmaktır. Amerika Birleşik Devletlerinde tarımda, özellikle hayvancılıkta büyük şirketlerin payı sadece %3-4 civarında iken, işletmelerin %96-97′si aile işletmesidir. Avrupa Birliği'nde de işletmelerin %98′i aile işletmesinden oluşmakla birlikte tarımsal üretim yapan 12 milyon tarım işletmesinde istihdam edilen işgücünün %84'ü aile fertlerinden oluşmaktadır. Aile çiftçiliği, sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel bakımdan stratejik öneme sahiptir. Sürdürülebilir tarımın vazgeçilmez temel taşı olan aile işletmeciliğinde Türkiye'nin de aile işletmeciliğine dayalı kendine özgün modelini kurması ve desteklemesi gerekmektedir. Bu çalışmada Konya ili Seydişehir ilçesine bağlı Yaylacık köyündeki kadınların bahçe tarımına katılımlarının aile gelirine olan etkileri ve söz konusu bölgede yaşayan ailelerin organik çilek yetiştiriciliğine başlaması ile kadın işgücünün aile gelirine katkısı sonucunda işletmede kadınların yoksulluğu azaltmada üstlenmiş olduğu roller ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Tam Sayım Yöntemi ile organik çilek üretimi yapan 55 kadın üretici ile yüzyüze görüşme yaparak anket soru formları doldurulmuştur. Araştırma sonucunda kadınların aile gelirine katkısının önemli olduğu, kadın işgücünü iyi değerlendiren işletmelerin yoksulluk riskinin 0,92 kat daha az olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kadın, aile çiftçiliği, kırsal yoksulluk, Yaylacık köyü

1.Giriş

Bir ülkenin kalkınması, o ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarının artırılmasını ifade eder. Bu nedenle ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde tarımla uğraşan insanların yaşam standartlarını arttırmak kalkınmanın anahtar noktalarından birisidir. Kırsalda yaşayıp tarımla uğraşan insanların, özellikle küçük çiftçi ve yoksulların, yaşam standartlarını arttırmak için daha rekabetçi hale getirilmesi, sürdürülebilirliğinin sağlanması, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi tarıma dayalı büyümenin önemli unsurlarıdır (WDR 2008, Anonymous, 2009). Türkiye'nin kalkınmasında ve nüfusun önemli bir bölümünün geçiminin sağlanmasında etkili olan tarım sektöründeki insanların yaşam standartları önem arz etmektedir (DPT, 2000; Çakmak ve Akder, 2005). Bu durum aynı zamanda diğer sektörlere göre yoksulluktan daha fazla etkilenen kırsal alanda faaliyet gösteren tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin (Gülçubuk, 2006; Doğan, 2008; Öztürk, 2008/a; Öztürk, 2008/b) yoksullukla mücadele stratejisidir. Ekonomik yapıları tarıma dayalı olan ve tarımda verim artışı sağlayamayan ülkelerde yoksulluk kaçınılmazdır (Kazgan, 1984). Kırsal alanda yaşam ve çalışma şartları kentsel alana göre daha farklı bir yapıdadır. Her iki kesiminde kendine göre zorlukları olmakla birlikte kırsal alanda birçok olanaktan mahrum kalan insanların yaşam standartlarının daha düşük olması dikkat çekici bir durumdur (Gülçubuk ve ark. 2010). Dünya nüfusunun %51'i, Türkiye nüfusunun ise %33'ü kırsal nüfusu oluşturmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de toplam aktif nüfusun yaklaşık %45'ini kırsal aktif nüfus olarak çalışmaktadır (Faostat, 2011a). Dolayısıyla gerek genel nüfus gerekse çalışan nüfus olarak kırsal alanda yaşayan kesim önemli bir potansiyeldir. Bir toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmesi her şeyden önce toplumu oluşturan bireylerin eşit olanaklara sahip olmasına bağlıdır. Bireylerin tüm olanaklardan eşit yararlanması toplumun dengeli bir şekilde kalkınmasında etkilidir. Yani kalkınmaya yönelik çalışmalarda cinsiyet dengeli bir yaklaşım öngörülmelidir (Yurttaş ve ark. 2005; FAO, 2010; Anonymous, 2009, Gülçubuk, 2009; Gülçubuk ve ark 2010,). Dünyada ve Türkiye'de nüfusun yarısını oluşturan, sosyal ve ekonomik açıdan önemli bir yere sahip olan kadınları kalkınma programları çerçevesinde ayrı olarak ele almak gerekir. Çünkü kadınlar doğası gereği erkeklerden farklı yapıda olup farklı alanlarda faaliyet gösterebilme yetisine sahiptirler. Özellikle tarımsal üretimde sürdürülebilirliği ve kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için

*Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 08401120 nolu Projeden yararlanarak hazırlanmıştır.

gerekli işgücü potansiyeli genellikle işletme sahibi ve ailesi tarafından karşılanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım işletmeleri, işletme sahibi ve ailesinin işgücüne dayanan aile işletmeleri tipindedir. Bu nedenle kadınlar tarımsal faaliyetlerde eşlerine yardımcı olmakta ve tarımda aktif olarak çalışmaktadır (Anonymous, 2009; FAO, 2011) . Aile çiftçiliği, aile temelli tüm tarımsal faaliyetleri kapsar ve kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılıdır. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Aile çiftçiliği hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin unsurlarından biridir. Ulusal düzeyde aile çiftçiliğinin başarılı bir şekilde geliştirilmesi; tarımsal ve ekolojik koşullar ve bölgesel özellikler, çevre politikaları, pazarlara erişim, arazi ve doğal kaynaklara erişim, teknoloji ve yayım hizmetlerine erişim, finansman olanaklarına erişim, demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullar, uzmanlık alanlarında eğitim olanaklarına erişim gibi çeşitli faktörlere bağlıdır (http://www.tarim.gov.tr, 08.09.2014). Dünya ülkelerinin farklı bölgelerinde yapılan çalışmalarda aile çiftçiliğine dikkat çekilmektedir. Bu çalışmalardan biri olan "More Than Just A Business" çalışmada, aile çiftçiliğinin sadece bir işletme değil aynı zamanda bir hayat biçimi olduğu belirtilmektedir (http://www.rural21.com). Ayrıca Aile çiftçiliği sisteminin karşılaştığı sorunlar ve AB'nin Aile çiftçiliğini nasıl desteklediğinden söz edilmektedir. Aile Tarımı şeklinde yapılan işletmecilik biçiminin küçük işletmelerden oluştuğu ve bu işletmelerin açlık ve yoksulluk risklerine karşı hassas olduğu gerçeği yanında bu tür işletmelerin Dünya gıda ihtiyacının %70'inin ve işgücünün ise önemli bir kısmının istihdamına olanak verdiği ve kırsal kalkınmanın ise ana unsuru olduğu gerçekleri de göz önüne serilmiştir. Ekonomik kalkınma düzeyine bakılmaksızın Aile çiftçiliğine yönelik destekleme politikalarının gıda güvenliğini, daha esnek bir kırsal toplum ve sosyal durağanlığı sağlama için önemli olduğu belirtilmektedir. Bu konuda Almanya'da yapılan bir çalışmada, Aile çiftliklerinin, özellikle tarımda işgücü sağlama açısından uygun olduğu belirtmiştir (Birner, 2014). Ayrıca, onlara sürdürülebilir kaynaklarını gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla kullanmak için güçlü teşvikler verilmektedir. Çoğu zaman, aile çiftlikleri sadece daha uzun süre çalışarak ve ekonominin diğer sektörlerinde istihdam edilenlerden daha düşük gelir elde etmektedirler. Aile çiftçiliğinin en önemli özelliği ise işgücünün aile organizasyonuna ait olmasıdır. Kırsal alanda kadın ve gençlere yönelik faaliyetler üretebilmek için onların mevcut durumunu genel olarak ortaya koymak gereklidir. Her kültür, bölge ve koşulların sorun ve ihtiyaçları farklı bir yapı gösterebilir ancak bazı temel unsurların değişmediği görülmektedir. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir husus da özellikle kadının yaptığı işin erkeğin yaptığı işe kıyasla daha az değerli kabul edilmesinin de etkisi istatistiklere de yansımakta ve özellikle kırsal alanda yaşayan kadınlara ilişkin sınırlı veriye rastlanmaktadır. Tüm bunların yanında kent kadınlarına dönük daha yoğun çalışmalar olmasına rağmen kırsal alanda yaşayan kadınlara yönelik çalışma ve araştırmaların da daha sınırlı olduğu göze çarpmaktadır (Gülçubuk ve ark. 2010). Dünyada 2010 yılında tarımdaki aktif nüfusun %44,16'sını kadınlar oluşturmaktadır (Faostat, 2011b). Türkiye'de ise bu oran 2010 yılı itibari ile %42,40'dır (TÜİK, 2011a). Tarımsal faaliyetlerde aktif olarak çalışan kadın nüfus yıldan yıla artış göstermektedir. Buna karşılık kırsal kalkınma çerçevesinde gerçekleştirilen proje ve programlarda kadınlara gereken önem verilmemektedir. Yürütülmesi gereken programlarda bütüncül bir yaklaşım uygulanarak kadınlara yönelik çalışmalar da yapılmalıdır. Özellikle Türkiye'nin AB'ne uyum sürecinde bulunması ve uyum kriterlerinden birinin de kırsal kalkınmanın geliştirilmesi olması bu yönde çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiğini göstermektedir. Türkiye, coğrafi ve iklimsel yapısı itibariyle her tür bitkinin yetişmesine uygun koşullara sahip olup Avrupa piyasası için önemli bir üretici olmaktadır. Geniş bir yelpazedeki bahçe ürünleri ticari amaçlı yetiştirilmekte ve birçok ülkeye ihraç edilmektedir. Kadınların çalıştığı bir alan olan bahçecilik faaliyetleri her geçen gün değişikliklerin yaşandığı ayrı bir kültürdür. Bahçeciliğin hemen hemen her faaliyetinde kadın işgücünden yararlanılmaktadır.Türkiye toplam arazilerinin yaklaşık %15'inde bahçe tarımı yapılmaktadır (TUIK, 2011b). Konya ilinin özellikle Akdeniz Bölgesi'ne sınır olan ilçelerinde (Akşehir, Beyşehir, Hadim, Ereğli, Seydişehir) olmak üzere bütün yörelerinde bahçecilik faaliyetleri yaygın olarak yürütülmektedir. Bu alanların birçoğunda tarımsal üretim açısından daha az veya hemen hemen hiç girdi kullanılmaması, önemli merkezlerden uzak oluşları ve faaliyetlerin daha çok geçimlik olarak yürütülmüş olması, organik

tarıma uygun alanlar oluşmasına olanak vermektedir. Türkiye'de organik tarım, 1984-85 sezonunda geleneksel ihraç ürünlerimizden kuru üzüm ve kuru incir ihracatı ile başlamış ve daha sonraki yıllarda hızla gelişme göstererek 2008 yılı verilerine göre hammadde bazında 250 ürüne yaklaşmıştır. Ürün sayısı, bu hammaddelerden elde edilen işlenmiş ürünlerle birlikte düzenli bir artış göstermektedir. 2010 yılı itibari ile toplam 191,785 ha alanda organik tarım yapılmaktadır. Bu rakam Türkiye toplam üretim alanının %0,78'ine denk gelmektedir (GTHB, 2011). Üretilen organik sertifikalı ürünlerin tamamına yakını başta AB ülkeleri, ABD ve Japonya olmak üzere gelişmiş ülkelere ihraç edilmektedir. Bu nedenle bu tür alanlarda organik tarımın geliştirilmesine yönelik kırsal kalkınma çalışmalarına yer verilmekte, bu alanlarda yaşayan ve tarımsal üretimle uğraşanların pazara dönük bir ürün yetiştirmelerine olanak verilmektedir. Bu çalışmalardan biri de Konya İli Seydişehir İlçesi Yaylacık Köyü'nde, Konya İl Özel İdaresi ve Konya İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü ile 2006 yılında yürütülmüş olan "Organik Çilek Üretimi Projesi"dir. Tarımın her alanında olduğu gibi bahçe tarımında da aktif rol oynayan kadınlar bu çalışmaların yürütülmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Organik Çilek Üretimi Projesi bölgede aile çiftçiliğinin önemini ortaya koyan ve kırsal alanlardan diğer kesimlere olan göçün önlenmesinde doğal kaynakların korunmasında iyi bir örnek teşkil etmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini araştırma alanı olarak belirlenen Seydişehir ilçesi Yaylacık köyündeki bahçe tarımı ile uğraşan kadınlarla yapılan anket metodu ile elde edilen veriler oluşturmuştur. Yaylacık Köyü Gayeli Örnekleme Yöntemine göre seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni; araştırmacının bölgeyi ve köyü iyi tanıması, köyün beş yıl önceki ile bugünkü durumu arasında özellikle bahçe tarımında gelişmelerin olmasıdır. Bu durumun üreticilerin gelir düzeylerini yakından ilgilendirmesi nedeni ile Konya yöresinde diğer kırsal kesimdeki kadınlara örnek olması amacıyla Yaylacık köyü seçilmiştir. Konya İli Seydişehir İlçesine bağlı Yaylacık köyü, Konya`ya 65 km, Seydişehir ilçesine ise 35 km uzaklıktadır. Etrafı dağlarla çevrili köyün rakımı 1.700 m olup, sert karasal iklimin hüküm sürdüğü bir dağ köyüdür. Dağ köyleri aile çiftçiliğinin en iyi yaşatıldığı alanlardır. Tarım arazileri küçük ve parçalı olan köylünün asıl geçim kaynağı küçükbaş hayvan (koyun, keçi) yetiştiriciliğidir. Büyük yerleşim birimlerinin (ilçe ve il merkezi) uzak olması ve iş imkânının çok kısıtlı olmasından dolayı dışa kapalı, kendi halinde bir dağlık köy yaşantısı hüküm sürmektedir. Çalışmanın yürütüldüğü Yaylacık köyünde, toplam gönüllü 55 üreticiye ulaşılabilmiştir. Her işletmede hane reisinin eşi olan bayan ile görüşmeler yapılmıştır. Bölgedeki arazi yapısının düzgün olmaması, tarıma elverişli arazinin az ve dağınık oluşu, bunun yanı sıra arazinin çok parçalı ve parçaların ise küçük oluşu büyük işletmeleri bulma olasılığını düşürmektedir. Bu nedenle işletmeler 0,5 hektardan küçük araziye sahip olan işletmeler (1. Grup), 0,5-1,0 hektar arası işletme arazisine sahip olan işletmeler (2. Grup) ve 1 hektardan büyük araziye sahip olan işletmeler (3. Grup) şeklinde 3 grupta toplanmıştır. Buna göre 1. grupta 17 adet, 2. grupta 23 adet ve 3. grupta ise 15 adet işletme bulunmaktadır. İşletmelerin yıllık gelirleri Eşdeğer Kişi (EK) başına hesaplanmıştır. EK hesaplamalarında FAO'nun farklı demografik grupların minimum kalori ihtiyaçları hesaplanmasına dayanan ölçeğinde, en yüksek değere sahip olan çalışma yaşındaki erkeğin minimum kalori ihtiyacı esas alınıp, diğer grupların hesaplanmasında bu değer kullanılmıştır. α katsayısı ve bağlı olduğu demografik gruplar aşağıda verilmiştir.

Çizelge 2. 1 FAO'nun Farklı Demografik Grupların Minimum Kalori İhtiyaçları Ölçeği

Küçük çocuk (5 yaş altı)	0.64
Çocuk (5-17)	1.00
Çalışma yaşında erkek (18-39)	1.00
Çalışma yaşında kadın (18-39)	0.84
Emeklilik yaşında erkek (40+)	0.88
Emeklilik yaşında kadın (40+)	0.76

Kaynak: TUIK, 2008.

Anketler sonucu elde edilen veriler Excel programında bilgisayar ortamına girilerek uygun bir istatistik programında değerlendirilmiştir. Çalışma alanındaki mevcut yapı ile ilgili bilgiler tablolar halinde düzenlenerek verilmiştir. Kadınların organik tarımdaki etkinliğini belirlemek için Lojistik Regresyon analizi yapılmıştır. Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin kategorik bir yapıya sahip olduğu bağımsız değişkenlerin ise sürekli veya kategorik bir yapıda olabildiği durumlarda kullanılan bir tekniktir. Sonuç değişkeninin kategorik bir yapı sergilediği lojistik regresyon analizi üç şekilde uygulanmaktadır. Bunlar; bağımlı değişkenin iki şıklı olması durumunda ikili (binary) lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin sınıflayıcı ölçme düzeyine sahip en az üç şıklı olduğu durumda sınıflayıcı (nominal) lojistik regresyon analizi ve bağımlı değişkenin sıralayıcı ölçme düzeyine sahip ve yine en az üç şıklı olması halinde sıralayıcı (ordinal) lojistik regresyon analizi olarak adlandırılır (Gujarati, 2003; Özdamar 2004). Bu çalışmada İkili Lojistik Regresyon (Binary Logistic Regression, BLR) Analizi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Araştırma bölgesinde anket yolu ile görüşülen 55 işletmeden elde edilen veriler ışığı altında işletmelerin demografik faktörleri arasında aile birey sayısı, yaş, eğitim, cinsiyet dağılımları incelenmiştir. Görüşülen işletmelerde aile birey sayısı ortalama 5,73 olarak hesaplanmıştır. Görüşülen işletmelerde işletme arazi büyüklük gruplarına göre aile bireylerinin cinsiyetlerinin dağılımları incelenmiş, genel ortalamaya göre kadınların toplam nüfus içindeki oranı %51,27 olarak hesaplanmıştır. Bu dağılım işletme arazi büyüklük gruplarına göre Kikare analizi ile incelenmiş ve işletme arazi büyüklük gruplarına göre kadın-erkek dağılımı arasında %95 güven sınırında istatistikî olarak önemli bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre her 3 işletme büyüklük grubunda kadın-erkek dağılımı farklı değildir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1 İncelenen İşletmelerin Ailedeki Birey Sayısı ve Cinsiyet Dağılımı

Arazi grupları	Ortalama (Kişi)	Erkek (%)	Kadın (%)
0,00-5,00 da	5,00	50,49	49,51
5,01-10,00 da	6,55	47,92	52,08
10,01 da ve üzeri	5,50	47,76	52,24
Ortalama	5,73	48,73	51,27

Cinsiyet dağılımı kadar aile bireylerinin yaşlarının dağılımı özellikle işgücünün belirlenmesinde önem arz etmektedir. Bu nedenle arazi büyüklük gruplarına göre aile bireylerinin yaşlarının dağılımı incelenmiş ve yapılan Ki-Kare analizi sonucu işletme arazi büyüklük gruplarına göre aile bireyleri yaşlarının dağılımı istatistikî olarak %95 güven sınırında önemli bulunmuştur. Buna göre 0-10 da arazi büyüklüğüne sahip işletme gruplarında genç nüfus (0-14 yaş) daha yoğun bulunurken, 10 da ve üzeri arazi büyüklüğüne sahip işlemelerde aktif nüfus olarak bilinen 15-49 yaş grubu ile yaşlı nüfus (50 yaş ve üzeri) diğer gruplara göre daha fazla bulunmaktadır (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 İncelenen İşletmelerin Arazi Gruplarına Göre Aile Bireylerinin Yaşlarının Dağılımı

		Arazi grupları			Toplam
		0,00-5,00 da	5,01-10,00 da	10,01 da ve üzeri	
		%	%	%	%
Yaş	0-6 Yaş	7,77	10,42	8,96	9,24
	7-14 Yaş	28,16	22,22	7,46	21,02
	15-49 Yaş	52,43	54,86	59,70	55,10
	50 ve Üzeri Yaş	11,65	12,50	23,88	14,65
Toplam		100,00	100,00	100,00	100,00
χ : 14,293 S.D.:6 p olasılık değeri:0,027 φ:0,213 İstatistiki olarak %95 güven sınırında önemli					

Aile işletmeleri ve tarım için dünyanın hemen her yerinde temel sorun tarım nüfusunun yaşlanmasıdır. Avrupa'da tarımda çalışan nüfusun ortalama yaşı 50′nin üzerinde olduğu görülmektedir.
Avrupa'nın en önemli iki tarım ülkesi olan Polonya ve Fransa'da da temel sorunun tarımdaki yaşlı nüfus olduğunu söylemek mümkündür. Bu ise genç nüfusun tarımdan uzaklaşması anlamına gelmektedir. Birleşmiş Milletler' in 2014 yılını Aile Çiftçiliği Yılı ilan etmesi bu açıdan da büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla Aile Çiftçiliği Yılına önem verilmesini vurgulayan BM bununla genç nüfusun tarımda kalması ve tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğini hedeflenmektedir (http://www.dünya.com.tr, 3.12.2013). Aile çiftçileri tarımsal girdiler ve desteklerden yeterince yararlanamamalarına rağmen tarım arazilerini kayda değer biçimde, sürdürülebilir olarak yönetmektedirler. Aile çiftçiliği, doğal kaynakların sürdürülebilirliğinde, geleneksel gıdaların üretiminde, tarımsal biyo çeşitliliğin korunmasında, gıda güvenliği ve gıda dengesinin sağlanmasında önem arz etmektedir. Aile çiftçiliği açısından Kırsal alanda eğitimin kalitesini artırma ve öğrencilerin eğitimini sürdürmesini teşvik etmek yoksulluğun azaltılması ve yerel refahın yükseltilmesi için olası bir stratejidir. Daha iyi eğitimli işgücü yüksek gelire sahip olmalıdır. Arazi gruplarına göre 6 yaş ve üzeri aile bireylerinin eğitim durumları incelendiğinde yapılan Ki-Kare analizleri sonucunda arazi gruplarına göre işletmelerdeki aile bireylerinin eğitim durumları arasında istatistikî olarak %95 güven sınırında önemli bir ilişki bulunamamıştır. Özellikle aile bireylerinin %76,43'ü ilk-ortaokul mezunu olduğu görülebilir. (Çizelge 3.3)

Çizelge 3.3 İncelenen İşletmelerin Arazi Gruplarına Göre Aile Bireylerinin Eğitim Durumlarının Dağılımı

		Arazi grupları			Toplam
		0,00-5,00 da	5,01-10,00 da	10,01 da ve üzeri	
		%	%	%	%
Eğitim	Okuma yazma yok	14,56	15,28	16,42	15,29
	Okuma yazma var	0,00	0,69	0,00	0,32
	İlk-ortaokul	77,67	76,39	74,63	76,43
	Lise ve dengi	7,77	6,94	7,46	7,32
	Yüksekokul-üniversite ve üzeri	14,56	15,28	16,42	15,29
Toplam		100,00	100,00	100,00	100,00
χ : 2,812 S.D.:8 p olasılık değeri:0,946 İstatistiki olarak %95 güven sınırında önemli değil					

Araştırma bölgesi olan Yaylacık köyünde görüşülen işletmelerin işletme arazi büyüklük gruplarına göre kullandıkları erkek işgücü, potansiyel ve atıl erkek işgücü birimleri Çizelge 3.4'te verilmiştir.

Çizelge 3.4 İncelenen İşletmelerde Kullanılan İşgücü Durumu

Arazi grupları	0,00-5,00 da	5,01-10,00 da	10,01 da ve üzeri	Ortalama	F Değerleri
İşletme erkek iş gücü birimi	3,32	4,41	3,90	3,88	2,441*
İşletme içi kullanılan erkek iş gücü birimi	314,40	385,11	596,88	404,32	4,216**
İşletme dışı kullanılan erkek iş gücü birimi	0,00	23,18	0,00	9,27	2,444*
Tarım dışı kullanılan erkek iş gücü birimi	36,02	21,49	15,90	25,82	0,300
Toplam kullanılan erkek iş gücü birimi	350,43	429,78	612,77	439,41	3,446**
Potansiyel erkek iş gücü birimi	996,43	1.322,73	1.168,75	1.164,55	2,441*
Atıl erkek iş gücü birimi	646,00	892,94	555,98	725,14	3,607**
İşgücü Kullanım Oranı (%)	35,17	32,49	52,42	37,73	---

* Ortalamalar arasındaki fark %90 güven düzeyinde önemli ** Ortalamalar arasındaki fark %95 güven düzeyinde önemli

Yapılan varyans analizi, işletmedeki erkek işgücü birimleri arasında istatistikî olarak %90 güven sınırında farklılık olduğu, işletmedeki mevcut işgücünü en iyi kullanan işletme grubunun 10 da üzeri araziye sahip işletmeler olduğu söylenebilir. İşletme ölçeği arttıkça işgücü kullanım oranının da arttığı söylenebilir. Aile işletmesinde yer alan bireyler hayvanıyla, toprağıyla bir aidiyet duygusu yaşamakla birlikte o kültürü nesilden nesile taşımaktadır. Avrupa, Amerika ve gelişmiş ülkeler tarımda teknolojiyi de, gelişmeyi de önceden gelen alışkanlıklarının, birikiminin üzerinden sürdürmekte, başarıyla uygulamaktadır. Bir başka deyişle, sürdürülebilir tarımın vazgeçilmez temeli olan aile işletmeciliğinde Türkiye'nin de aile işletmeciliğine dayalı kendi modelini kurması ve bu modeli desteklemesi gerekmektedir. Araştırma bölgesinde organik çilek yetiştiriciliği 2005 yılında başlamış ve aileler organik çilek üretimine adapte olmaya çalışmıştır. Görüşmelerin yapıldığı 2008 yılında işletmelerin bu yeni üretimi benimseme ve adapte olma durumları, organik çilek gelirleri ve çilek yetiştiriciliğinin toplam gelir içindeki payları incelenmiş ve Çizelge 3.4'te verilmiştir. Çizelge 3.4 incelendiğinde işletmelerin organik çilek yetiştiriciliğini kabullenme düzeylerinin işletme büyüklüğüne göre değiştiği ve küçük işletmelerin organik çilek üretimini büyük işletmelere göre daha çabuk benimsedikleri yapılan Varyans analizi ve Duncan testi ile belirlenmiştir. İşletme büyüklük gruplarına göre çileğin dekara getirisi arasındaki fark istatistiki olarak %95 güven düzeyinde önemli değil iken, çileğin toplam gelir içindeki payı özellikle küçük işlemelerde daha fazla olduğu görülmüştür. Çizelge 3.5 incelendiğinde işletmelerin organik çilek yetiştiriciliğini kabullenme düzeylerinin gelir gruplarına göre değişmediği Varyans analizi ve Duncan testi ile belirlenmiştir. İşletme gelir gruplarına göre çileğin dekara getirisi arasında fark istatistiki olarak %99 güven düzeyinde önemli bulunurken, özellikle çileğin dekara getirisi yıllık gelirin yüksek olduğu işletmelerde fazla, çileğin toplam gelir içindeki payı yıllık gelirin düşük olduğu işlemelerde daha fazla olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 3. 5 Arazi Gruplarına Göre Organik Çileğe Geçiş Yılı, Organik Çileğin İşletmelerin Toplam Geliri İçindeki Payı (%)

Arazi grupları	0,00-5,00 da	5,01-10,00 da	10,01 da ve üzeri	Toplam	F Değerleri
Organik çilek yetiştiriciliğine adapte olma zamanı (Yıl)	1,90 ab	2,09 b	1,67 a	1,93	2,573*
Çileğin toplam gelir içindeki payı (%)	61,67 b	51,59 ab	40,83 a	53,09	5,142***

Aile içinde her bireyin cinsiyet ve yaşa göre farklı ihtiyaçlarının bulunduğu düşünüldüğünde incelenen işletmeler eşdeğer kişi olarak 3 gruba ayrılmıştır. Araştırma bölgesinde EK sayısı 1-3 arasında olan işletmelerde EK başı gelir 7,10 TL/gün iken bu rakam 4-6 EK arasında olan işletmelerde 4,45 TL/gün, 7 ve üzeri EK arasında olan işletmelerde ise 3,13 TL/gün olarak hesaplanmıştır. Yapılan varyans analizi sonucu EK başı gelirin en yüksek olduğu işletme grubu 1-3 EK'ye sahip olan işletmelerdir. EK başı gelir EK sayısı arttıkça işletmelerde düşmektedir (F:5,229, p<0,001) (Çizelge 3.6)

Çizelge 3.6 Araştırma Bölgesinde Eşdeğer Kişi Başı Gelir(TL/gün), Varyans Analizi ve Duncan Gruplandırma

Eşdeğer Kişi (EK)	Ortalama EK Başı Gelir (TL/EK)	İşletme sayısı	Standart Hata
1-3 EK	7,1021a	17	4,66783
4-6 EK	4,4469b	23	2,31276
7 ve Üzeri EK	3,1337b	15	2,53563
Toplam	4,9094	55	3,57526
F Değeri	5,229***		

* Ortalamalar arasındaki fark %90 güven düzeyinde önemli ** Ortalamalar arasındaki fark %95 güven düzeyinde önemli *** Ortalamalar arasındaki fark %99 güven düzeyinde önemli

Araştırma bölgesinde araştırmanın yürütüldüğü zamanda (2008 yılı Ağustos ayı) alınan veriler ışığında işletmelerde yoksulluğun hesaplanmasına çalışılmıştır. TÜİK verilerine göre Türkiye'de yoksulluk sınırı olarak 3 farklı değer esas alınmaktadır. TÜİK hesaplamalarında yoksulluk günlük 1$, 2,15$ ve 4,30$ esas alınmaktadır. EK gelirin günlük 1$, 2,15$ ve 4,30$ altında kalan işletmeler yoksul, üstündeki işletmeler ise yoksul olmayan işletmeler olarak tanımlanmıştır. Buna göre Çizelge 3.7.'de yoksulluk sınırının altındaki ve üstündeki her bir işletme sayısı ve ortalama EK başı gelir gösterilmiştir. Buna göre yoksulluk sınırı olarak 1$/gün alındığında işletmelerin %9,09'u, yoksulluk sınırı olarak 2,15$/gün alındığında işletmelerin %25,45'i ve yoksulluk sınırı olarak 4,30$ /gün alındığında işletmelerin %63,64'ü yoksulluk sınırının altında kalmaktadır (Çizelge 3.7). Çalışmanın bir diğer aşaması, araştırma bölgesi olarak belirlenen Seydişehir ilçesi Yaylacık köyünde anket yolu ile görüşülen çilek yetiştiricisi kadınların etkinliklerinin belirlenmesi ile ilgili model oluşturmadır. Etkinlik denilince, işletmenin nerede olduğunu görmesini olanaklı kılan eldeki girdilerden ne denli iyi biçimde çıktı üretileceğini göstermesi yanında, mevcut kapasitenin kullanılma değerine ilişkin bir gösterge temin eden kavram akla gelmektedir. Etkinliğin arttırılması, işletme çıktılarının olanaklı olan tüm yollardan (ekonomik, sosyal, teknolojik v.b.) en yüksek düzeye çıkarılmasını amaçlar. Çıktıların ekonomik ve teknolojik yollardan en yüksek düzeye ulaştırılması etkinlik kadar verimliliği de arttırır. Bu durum aile çiftçiliği açısından kaynakların ne derece etkin kullanıldığını ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır. Bu nedenle, çalışmanın ana amaçlarından biri olan araştırma bölgesinde kadınların ekonomik etkinliğinin belirlenmesidir.

Çizelge 3. 7 Araştırma Bölgesinde İşletmelerin Yoksulluk Göstergeleri

Eşdeğer Kişi (EK)	1,24 TL		2,67 TL		5,33 TL	
	İşletme Sayısı (Adet)	EK Başına Ortalama Gelir ($/Gün)	İşletme Sayısı (Adet)	EK Başına Ortalama Gelir ($/Gün)	İşletme Sayısı (Adet)	EK Başına Ortalama Gelir ($/Gün)
Yoksulluk sınırının üstündeki işletmeler	5	1,1171	14	1,8968	35	3,7215
Yoksulluk sınırının altındaki işletmeler	50	6,5848	41	7,5187	20	10,2286
Ortalama	55	6,0877	55	6,0877	55	6,0877

Kadınların ekonomik etkinliğinin belirlenmesinde şu varsayım dikkate alınmıştır. Kadınların üretim ve sosyal faaliyetlerindeki değişme ile işletmedeki Eşdeğer Kişi (EK) başına düşen gelir üzerinde oluşan değişiklikler farklıdır. Bu nedenle çalışmada etkinlik ile ilgili olarak, işletmelerin bir önceki başlıkta ele alınan TÜİK'in yoksulluk sınırı ilgili esas alınan değerlere göre yoksulluk sınırının altında kalma durumları kadınların yapmış oldukları faaliyetlerin etkisi ile ölçülmeye çalışılmıştır. Çizelge 9'da ele alınan değişkenler ve model sonuçları verilmiştir. Kullanılan Binary Logistic Regresyon sonucu Y bağımlı değişkeni, işletmenin yoksulluk sınırı olarak hesaplanan 2,67 TL/EK altında veya üstünde olma durumu olarak belirlenmiştir. Buna göre ele alınan bağımsız değişkenlerden Atıl Kadın İş Gücünün Toplam Atıl İşgücü İçindeki Oranı (%) ve Toplam Arazi Büyüklüğü (Da) %95 güven sınırında önemli iken Tarımsal Gelirin Toplam Gelir İçindeki Payı (%) ve Kadınların Yayım Elemanı İle Görüşme Durumları %90 güven sınırında önemli değişkenler olarak hesaplanmıştır. Model incelendiğinde atıl kadın işgücünün fazla oluşunun işletmelerin yoksulluğunu arttırıcı bir özelliği olduğu, atıl kadın işgücü fazla olan işletmelerin az olan işletmelere göre yoksulluk sınırının altında kalma olasılıklarının 0,917 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Toplam arazi büyüklüğünün fazla oluşu işletmelerin yoksulluk sınırının üstüne çıkmalarını olumlu yönde etkilerken, işletme arazisi fazla olan işletmelerin az olan işletmelere göre yoksulluk sınırının altında kalma olasılıkları 1,650 kat daha düşüktür (Çizelge 3.8). Bir diğer önemli değişken ise işletmelerin tarımsal gelirlerinin toplam gelir

içindeki paylarıdır. Model incelendiğinde tarımsal geliri tarım dışı gelirinden fazla olan işletmelerin yoksulluk sınırının altında kalma olasılığı diğer işletmelere göre 0,922 kat daha fazladır. Buda ele alınan yıla veya genel özelliğe bağlı olarak tarımsal gelire bağlı işletmelerde yoksulluk riskinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Ele alınan diğer değişken ise kadınların yayım elemanları ile görüşme durumudur.

Çizelge 3. 8 Kadınların Aile İçi Geliri Arttırmadaki Rollerini Gösteren Binary Logistic Regresyon Analizi Değişkenleri ve Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart hatalar	Wald	df	P Olasılık Değeri	Exp(B)
Herhangi Bir Tarımsal Örgüte Üye Olma Durumu Üye Değil: 0 Üye:1	-,774	1,660	0,217	1	0,64	0,461
Parasal Olmayan Konularda Karar Vericiler Kararlara Kadın Katılmıyor:0 Kararlara Kadın Katılıyor:1	0,096	1,655	0,003	1	0,95	1,101
Parasal Olmayan Konularda Karar Vericiler Kararlara Kadın Katılmıyor:0 Kararlara Kadın Katılıyor:1	-1,848	1,757	1,106	1	0,29	0,157
Eşi ile Fikir Alışveriş Yapma Durumu Fikir Alışverişi Yapmıyor:0 Fikir Alışverişi Yapıyor:1	3,077	2,070	2,210	1	0,13	21,694
Atıl Kadın İş Gücünün Toplam Atıl İşgücü İçindeki Oranı (%)	-0,087	0,041	4,600	1	0,03**	0,917
Toplam Arazi Büyüklüğü (Da)	0,501	0,264	3,589	1	0,05**	1,650
Tarımsal Gelirin Toplam gelir İçindeki Payı (%)	-0,081	0,044	3,354	1	0,06***	0,922
Kadınların Üretime Ayırdıkları Zamanın Toplam Zaman İçindeki oranı (%)	0,025	0,030	0,707	1	0,40	1,026
Kadınların yayım Elemanı İle Görüşme Durumları Görüşmüyor:0 Görüşüyor:1	2,006	1,242	2,608	1	0,10***	7,434
Görüşülen Kadınların Eğitim durumu Okuma yazma yok:0 Okuma Yazma Var:1	-2,112	1,791	1,389	1	0,24	0,121
Kadınların TV Seyretme Durumları Seyretmiyor:0 Seyrediyor:1	-2,221	1,553	2,046	1	0,15	0,109
Kadınların Radyo Dinleme Durumları Dinlemiyor:0 Dinliyor:1	0,562	1,635	0,118	1	0,73	1,755
Sabit	10,650	5,589	3,631	1	0,05**	42188,081

*%99 Güven Sınırında Önemli **%95 Güven Sınırında Önemli ***%90 Güven Sınırında Önemli

Model incelendiğinde yayım elemanları ile görüşen kadınların bulunduğu işletmelerin yoksulluk riskinin diğer işletmeler göre 7,434 kat daha az olduğu hesaplanmıştır. Bu da yayım elemanlarının kadınlar yolu ile bölgeye büyük bir katkı yaptığının göstergesidir. Modele alınan ve p olasılık değeri

0,10'un altında kalan kadınların faaliyetlerinin işletmelerin yoksulluk sınırının altında ve üstünde kalma olasılıklarını en az %90 güven sınırında etkileyebilecek kadar önemli bulunmamıştır. Bu faktörler arasında kadınların karar alma süreçlerine katılımı önemli faktörlerdendir. Kadınların karar alma sürecine katılımı 3 faktörle ölçülmeye çalışılmıştır. Bunlar, parasal konularda katılım, parasal olmayan konularda katılım ve karşılıklı fikir alışverişidir. Bu faktörlerin istatistiki olarak önemli olmaması, araştırma bölgesindeki kadınların karar alma süreçlerine zaten yoğun olarak katılıyor olmasından ileri gelebilir. Yani karar alma süreçlerine katılmayan kadın sayısının az oluşu farklılığı belirlemede yetersiz kalmanın en önemli nedeni olabilir. Aynı durum kadınların bir tarımsal örgüte üye olma durumları için de geçerlidir. Bölgede kadınların bir örgüte üye olma durumlarının az oluşu farklılığın belirlenmesini engellemiş olabilir. Bunun dışında istatistiki olarak önemli bulunmayan diğer faktörler ise görüşülen kadınların eğitim durumları ve görsel ve duyusal medyayı takip etme (TV seyretme ve radyo dinleme) durumlarıdır.

4. Sonuç ve Öneriler

2006 yılında Konya İl Özel idaresi ve Konya İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tarafından organik çilek üretimi projesinin uygulandığı Konya ili Seydişehir ilçesi Yaylacık Köyü'nde bir tarımsal kalkınma hamlesinin başladığı söylenebilir. Tabiki bu kalkınma süreci içinde her zamanki gibi en önemli aktörlerden biri kadındır. Bölgede 2005 yılından sonra yayılmaya başlayan organik çilek üretimi şu anda bölgenin ana geçim kaynaklarından biri olmuştur. Görüşülen işletmelerin organik çilek üretimine dahil olmalarını etkileyen etmenler içerisinde en önemli unsurun İl/İlçe Gıda Tarım ve hayvancılık müdürlükleri olduğu bunu üreticilerin ürünü kazançlı bir ürün olarak görmelerinin takip ettiği belirlenmiştir. İşletmelerin organik çilek yetiştiriciliğini kabullenme seviyelerinin işletme büyüklüğüne göre değiştiği ve küçük işletmelerin organik çilek üretimini büyük işletmelere göre daha çabuk benimsedikleri belirlenmiştir. Araştırma bölgesinde aile içi ve aile dışı karar vericilerin belirlenmesi, politika yapıcıların ve uygulayıcıların hedef kitlenin belirlenmesi çalışmalarında yardımcı olacaktır. Çünkü hedef kitlenin yanlış belirlenmesi araştırmacının ilk anda fark edemeyeceği ve çalışmanın geleceğini büyük ölçüde olumsuz etkileyebilecek sorunlara yol açabilmekte, yapılan çalışmanın etkinliğini düşürebilmektedir. Bu bağlamda incelenen işletmelerde aile içinde gelirin harcanması konusunda üstünlüğün erkekte olduğu fakat kadının da bu karar mekanizmasında azımsanmayacak bir role sahip olduğu saptanmıştır. Çocukların yetiştirilmesi, evlendirilmesi, eşya alımı, bitkisel ve hayvansal üretim konusunda karar vericiler incelendiğinde çoğunlukla kararın kadın erkek birlikte verildiği, diğer aile fertlerinin de kararlara katılımının olduğu belirlenmiştir. Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde kadınların hem aile hayatına hem de aile dışı faaliyetlere katılımında en önemli unsurlardan biri örgütsel hareketlerdir. Karar vericiler arasında önemli bir role sahip olan kadının örgütsel hareketi aynı zamanda işletmelerin etkinliğinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle incelenen işletmelerde kadınların örgütsel hareketlerinin olup olmadığı incelenmiş fakat işletmeler ortalamasında kadınların sadece %12,73'ünün bir kuruluşa üye oldukları belirlenmiştir. Araştırma bölgesinde kadınların üye oldukları kuruluşlar ise sırası ile Köy kalkınma kooperatifi, Sulama Kooperatifi ve Ziraat Odası'dır. Organik çilek üretiminin köyde yaygınlaştığı ve bu üretimde kadının söz sahibi olduğu düşünülürse, kadınlar arasında ürün işleme veya pazarlama konularında yeni örgütsel hareketlerin oluşturulması, kadınların daha etkin olmaları için bir fırsat olabilir. Kadınların teknoloji kullanma düzeyleri ile ilgili yapılan analizlerde araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde kadınların sadece TV seyretme alışkanlıkları olduğu, bunun yanında radyo dinleme, cep telefonu kullanma, internet kullanma, kitap, gazete vb. okuma gibi alışkanlıklarının bulunmadığı söylenebilir. Bölgede tarım ile ilgili yapılacak yayım faaliyetlerinde medya ve bilişim teknolojilerinin kullanımı kadınlara ulaşmada yeterli bir araç olarak görülmemektedir. TV programları ile kadınlara ulaşmak belki mümkün gibi görülse de kadınların tarım programlarına ilgisiz oluşu bu seçeneği de boşa çıkarmaktadır. Araştırma alanında kadınlara ulaşmada ilk aşamada teknolojik faaliyetlerden daha çok yüz yüze görüşmeler etkili olabilmektedir. Bu nedenle yayım uzmanları ve hatta tarım danışmanlarının kadınlara ulaşmada önemli bir rol üstlenmeleri gerekmektedir. Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerde kadınların teknoloji kullanım düzeyleri kadar girişimcilik düzeyleri de önemlidir. Bölgede organik çilek üretiminde, mevcut

potansiyelin ilerletilmesi ve yeni kaynakların oluşturulmasında kadın girişimciliği önem taşımaktadır. Girişimcilik faaliyetlerinde finansal kaynak önemli bir unsurdur. Bu nedenle incelenen işletmelerde kadınların kredi kullanma durumları incelenmiş ve görüşülen hiçbir kadının kredi kullanmadığı belirlenmiştir. Yapılan Lojistik Regresyon Analizi sonucu, atıl kadın işgücünün fazla oluşunun işletmelerin yoksulluğunu arttırıcı bir özelliği olduğu, atıl kadın işgücü fazla olan işletmelerin az olan işletmelere göre yoksulluk sınırının altında kalma olasılıklarının 0,917 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yayım elemanları ile görüşen kadınların bulunduğu işletmelerin yoksulluk riskinin diğer işletmeler göre 7,434 kat daha az olduğu hesaplanmıştır. Bu sonuçlar ışığı altında araştırma bölgesinde organik çilek yetiştiriciliğinin bölgenin gelir seviyesinin yükselmesinde önemli bir adım olduğu görülebilir. Kadınların aktif oldukları işletmelerde gelirin yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bölgede gelir artışı için yayım elemanlarının kadınlarla daha fazla diyalog kurması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çilek yetiştiricilik faaliyetinin işgücü isteğinin diğer hububat gibi ürünlere kıyasla fazla oluşu bölgede yeni istihdam olanakları sağladığı söylenebilir. Özellikle atıl işgücünün değerlendirilmesi konusunda önemli bir fırsat yakalanmıştır. Fakat bölgenin geleceği için işgücünün değerlendirilmesi kadar emeğin karşılığının alınması önemlidir. Bu nedenle bölgenin organik çileğine karşı talep artışı sağlanmalı ve talep artışı için daha fazla sayıda firmanın pazara girişi sağlanmalıdır. Tarımsal kalkınma projelerinde tek hedef geliri arttırmak değil aynı zamanda sosyal refah da hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Aile çiftçiliğinin sürdürülebilirliği açısından Kırsal alanlarda bu ve benzeri projelere yer vermekte yarar bulunmaktadır.

Kaynaklar

Anonymous, 2009. Agriculture and Rural Development, "Gender in Agriculture Sourcebook". The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, http://siteresources.worldbank.org/INTGENAGRLIVSOUBOOK/Resources/CompleteBook.pdf

Birner, 2014. "What is so special about family farms?, http://www.rural21.com.

Çakmak, E.H. ve Akder, A.H., 2005. DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, TÜSİAD Yayın No: 2005-06/397, Tepebaşı, İstanbul.

Doğan, A., 2008. Yoksulluğun Azaltılmasında Tarımsal Performansın Önemi, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2008 Cilt: 45 Sayı:523.

http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/523/Sayi_523_Makale_04.

DPT, 2000. Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 2516, ÖİK: 534. http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/oik534.pdf

ETO (Ekolojik Tarım Organizasyonu derneği) 2010. Türkiye'de Ekolojik Tarım. http://www.eto.org.tr/turkiye.html

European Network for Rural Development, 2014. More Than Just A Business. www.rural21.com

FAO, 2010. Gender dimensions of agricultural and rural employment: Differentiated pathways out of poverty; Status, trends and gaps. The Food and Agricultural Organization of the United Nations, The International Fund for Agricultural Development and The International Labour Office, Rome. http://www.fao.org/docrep/013/i1638e/i1638e.pdf

FAO, 2011. The State of Food and Agriculture, Women in Agriculture; Closing The Gender Gap For Development, Food and Agriculture Organization of The United Nations Rome, 2011. www.fao.org/docrep/013/i2050e/i2050e.pdf

Faostat 2011a, Population Statistics. http://faostat.fao.org/default.aspx

Faostat 2011b, Gender Statistics and Maps. http://www.fao.org/Gender/en/stats-e.htm

GTHB (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı), 2011. 2010 Yılı Organik tarım İstatistikleri. http://www.tarim.gov.tr/uretim/Organik_Tarim,Organik_Tarim_Statistikleri.html

Gujarati, D.N., 2003. Basic Econometrics. Fourth Edition. McGraw-Hill Higher Education. New York, The USA.

Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M. ve Kepoğlu, A. 2010. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15.Ocak.2010. Ankara.

Gülçubuk, B. 2006. "Türkiye'de Tarım ve Kırsal Yoksulluk Olgusunun Uluslararası Tarım Politikalarından Etkilenmeleri Üzerine bir İnceleme",Tekgıda-İş Dergisi. Kasım-2006. Sayı:97, s.37-47.

Gülçubuk, B., 2009. Kırsal Kalkınma; Kavramlar, Uygulama Esasları ve Dikkat Noktaları, http://www.dogaegitimi.org/egitim/kirsalkalkinma.doc

Kazgan, G., 1984. İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi.İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özdamar, K., 2004. Paket Programlar İle İstatistiki Veri Analizi-1. Genişletilmiş Beşinci Baskı, Kaan Kitabevi, Eskişehir.

Öztürk, Ş. 2008a. "Kırsal Yoksulluk." Ed. Nurgün Oktik. Yoksulluk Araştırmaları, Yakın Kitabevi, İzmir.

Öztürk, Ş. 2008b. Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume 1/5 Fall 2008 http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf.

TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2011/a. 2010 Yılı Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=41&ust_id=11

TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2011/b. 2010 Yılı Bitkisel Üretim İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul

TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2008. Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6, Yayın no:3186, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=155

TCMB, 2001. Dolar Kurları. www.tcmb.gov.tr

WDR, (World Development Report), 2008. Agriculture for Development. The World Bank, http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf

Yurttaş, Z. Atsan, T. ve Çelik, H. 2005. Tarımsal Nüfusun Eğitimi ve Tarımsal Nüfus İçinde Kadın, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak, s:1109-1121 Ankara.

http://www.tarim.gov.tr, 08.09.2014.

http://www.dünya.com.tr, 3.12.2013.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Çay Yetiştiriciliği Yapan Aile İşletmelerinde Kadının Rolü*

Zeliha YASAN ATASEVEN[1] Umut GÜL[2] Berrin TAŞKAYA TOP[3]
Gonca GÜL YAVUZ[4] Yener ATASEVEN[5] Fatmagül CANİK[6]
[1]Ziraat Yüksek Mühendisi, GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, zelihayasan@gmail.com
[2]Dr., GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, umutgl@hotmail.com
[3]Dr., GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, btaskaya@hotmail.com
[4]Dr., GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, ggulyavuz@hotmail.com
[5]Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, yenerataseven@hotmail.com
[6] GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, fatmandi@gmail.com

Özet
Doğu Karadeniz Bölgesi'nde temel geçim ve istihdam alanlarının en önemlisini çay yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Bölgede tarım arazilerinin niteliği ve coğrafi konumundan dolayı çay yetiştiriciliği çoğunlukla küçük ölçekli aile çiftçiliği şeklinde yapılmaktadır. Bölgedeki çay yetiştiricilerinin %76'sı 1-5 dekar arasında çaylık alana sahiptir. Bununla birlikte çay yetiştiriciliğinde kullanılan toplam işgücünün %75'i aile işgücünden oluşurken %90'ı kadınlardan oluşmaktadır. Özellikle budama ve hasat dönemlerinde erkek işgücünden çok kadın işgücüne rastlanılmaktadır. Ayrıca kadın çay yetiştiriciliğinin önemli bir bölümünü üstlenmesinin yanı sıra ev işleri ve diğer tarımsal faaliyetlerde de sorumluluk almaktadır. Araştırma alanını oluşturan Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun illerinde çay yetiştiriciliği yapan bütün işletmeler çalışmanın popülasyonunu oluşturmaktadır. Örnek işletme sayısı, üretici aile sayısı dikkate alınarak "Basit Tesadüfi Örnekleme Yöntemi "ne göre hesaplanmış ve 262 kadın çay yetiştiricisi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışma, çay yetiştiriciliğinde sürdürülebilirliğinin sağlanmasında aile işletmelerinin yerinin ortaya koyulması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca çalışma ile araştırma alanındaki kadın yetiştiricilerin çay yetiştiriciliğine katılımının tespit edilmesi ve kadının çay tarımındaki yeri ve öneminin belirlenmesi amaçlanmaktadır.
Anahtar kelimeler: Kadın, Çay Yetiştiriciliği, Doğu Karadeniz Bölgesi, Aile İşletmesi

1. Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde temel geçim ve istihdam alanlarının en önemlisini çay oluşturmaktadır. Çay, üretim ve işleme ile birlikte binlerce ailenin temel uğraşı alanıdır. Bu aileler içinde kadınlar ayrı bir önem taşımaktadır. Çay üretimi Doğu Karadeniz bölge ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bölge sanayisinin neredeyse tamamı çay bitkisine yöneliktir. Ancak, bölgede arazilerin nitelik ve coğrafi konumundan dolayı çay yetiştiriciliği küçük ölçekli aile üretimi şeklinde yapılmaktadır.

Çay yetiştiriciliğinin çeşitli safhalarında kullanılan toplam işgücünün %75'i aile işgücü, %8'i ücretli işgücü, %17'si de imece işgücüdür. Toplam işgücünün ise %90'ı kadın, %8'i erkek, %2'si çocuk işgücünden oluşmaktadır (Taşkın, 2007). Çay yetiştiriciliğinde işgücünün büyük bir kısmını aile işgücü içerisindeki kadınlar oluşturmasına rağmen istatistiklerde bu kadınların niceliğine ilişkin veri yoktur. Dolayısıyla da, bu çalışma ile çay yetiştiriciliğindeki işgücünün büyük bir kısmının kadınlar tarafından karşılandığı ortaya konulmuştur.

Bu kapsamda araştırmanın temel amaçlarını şunlar oluşturmaktadır:

1) Çay tarımında işgücü kullanımının mevcut durumunun saptanması,
2) Kadınların sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi,
3) Kadınların çay üretimine katılımının ortaya konulması,
4) Kadının çay tarımındaki yeri ve öneminin belirlenmesi.

Araştırma kapsamında bu amaçlar doğrultusunda Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun illerin de toplam 262 kadın çay üreticisi ile anket uygulaması yapılmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde temel geçim ve istihdam alanlarının en önemlisini oluşturan çay işletmelerinde kadınlar, emek yoğun işgücü olarak daha fazla ön plana çıkmakta, budama ve hasat dönemlerinde erkeklerden çok kadın işgücü

*Bu çalışma Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen TAGEM/TEAD/12/TE/000/003 nolu projeden elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

çalışmaktadır. Ancak, çay yetiştiriciliğinde işgücünün %90'ını kadınların oluşturmasına rağmen, kadın işçiliğinin yanısıra kadın ve kadın işgücü kullanımını birlikte ele alan araştırmaların oldukça az olması bu çalışmanın önemini ortaya koymuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada 2 temel materyal kullanılmıştır. Birincil materyal olarak çay tarımında yer alan kadın işgücüne yönelik olarak uygulanan anketler, derinlemesine mülakatlar ve kurumsal görüşme formları kullanılmıştır. İkincil materyaller ise Çaykur'dan alınan bilgiler, konu ile ilgili olan Türkçe ve yabancı yayınlardan, kitaplardan ve internet kaynaklarından temin edilen bilgilerdir. Araştırma alanını oluşturan Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun illerinde çay yetiştiriciliği yapan bütün işletmeler çalışmanın popülasyonunu oluşturmaktadır. Bu popülasyondan örnek işletmelerin sayısı hesaplanırken örnekleme birimi olarak üretici aile sayısı alınmıştır. Böylece popülasyona dahil 200.798 adet üretici ailesi tespit edilerek bir çerçeve çizelgesi hazırlanmıştır. Bu illerin seçiminde etkili olan faktör Türkiye'deki toplam çay üreticilerinin %95.51'inin bu 4 ilde bulunmasıdır. Anket uygulanan işletmelerin belirlenmesinde bütün işletmelerin örnek olma ihtimalinin eşit olması amacıyla "Basit Tesadüfi Örnekleme Yöntemi"nden yararlanılmıştır. Örneğe giren işletme sayısının belirlenmesi amacıyla "Basit Tesadüfi Örnekleme Yöntemi"ne göre aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$n = \frac{N\,pq}{(N-1)D+pq}$$

N= Populasyondaki birey sayısı, **n**= Örnek Hacmi, **p**= İncelenecek olayın görülüş sıklığı (olasılığı), **q**= İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığı **(1-p), D = (d/t)²** ; bu eşitlikte **d** hata payını (%5), **t** ise %90 güven aralığındaki t değerini (1,64) ifade etmektedir. Yapılan hesaplamalarla araştırma kapsamına giren illerde toplam 262 üretici ile görüşülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğe giren 262 kadın üreticinin seçilmesinde "Tesadüfi Sayılar Tablosu" kullanılmıştır. Tesadüfi Sayılar Tablosu, çok sayıdaki rakamların art arda sıralanmasıyla elde edilir ve birbirini izleyen rakamlar arasında hiçbir ilişki yoktur. Böylece, örneğe girecek birimlerin eşit olasılıkla seçilebilmesi sağlanmıştır. Bu yönteme göre deneklerin seçilmesinde çeşitli alternatifler bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan yöntem ise kura yöntemidir. Kura yöntemine göre popülasyona ait örnekleme çerçevesindeki bütün birimlere birer numara verilmektedir ve numaralar iyice karıştırıldıktan sonra istenen örnek işletmeler tesadüfi olarak çekilmektedir (Çiçek ve Erkan, 1996).

3. Bulgular

3.1. Yaş

Araştırma kapsamındaki kadınların %2,7'si genç grup olarak değerlendirilen 20-29 yaş grubu arasında yer almaktadır. Orta yaş grubu diye adlandırılan 30-49 yaş grubundaki kadınların oranı ise %44,7'dir. 50-59 yaş grubundaki kadın üreticilerin oranı %31,7 iken, yaşlı grup olarak adlandırılan 60 yaş ve üstü grubun ise %21'lik bir paya sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, köylerde ikamet eden kadın çiftçilerin ağırlıklı olarak 40 yaş ve üzeri oldukları tespit edilmiştir. Çay yetiştiriciliği ile uğraşan 40 yaş üzeri kadınlar, zorunlu geçim kaynağı olması ve çay bahçesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması nedeniyle çay yetiştiriciliği yapmaktadırlar.

3.2. Eğitim

Eğitim seviyelerinin üretimi yönlendirmede ve karar almada etkili olan faktörlerden biri olduğu varsayılarak, çalışma kapsamında çay ile uğraşan kadın üreticilerin eğitim durumları incelenmiştir. Araştırma yapılan bölgede ankete katılan kadın üreticilerin eğitim durumları incelendiğinde, kadınların %52,6 ile çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu görülmüştür. Ortaokul ve lise mezunu kadınların oranı %6,5 ile aynı seviyede iken yüksekokul mezunu kadınların oranı sadece %1,5 (4 kadın)'tir. Bununla birlikte görüşülen kadınların %11,5'inin sadece okur-yazar olduğu,%21,4'ünün ise okuma-yazma bilmediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar, araştırma kapsamındaki kadın üreticilerin çoğunun eğitim seviyelerinin ilkokul düzeyinde olduğunu göstermektedir.

3.3. İşletme genişliği

Çay yetiştiriciliğinde aile işletmeciliği açısından en önemli konulardan bir tanesi çay bahçelerinin genişliğidir. Araştırma bölgesinin coğrafi özelliklerinden dolayı çay bahçeleri genellikle küçük işletme genişliğine sahiptir.

Çizelge 1. Üreticilerin Toplam Tarım Alanlarının Dağılımı

İşletme Genişliği	Sayı (adet)	Oran (%)
1-5 dekar	133	51,7
5,1-10 dekar	81	31,6
10,1- 15 dekar	25	9,7
15,1-Üstü	18	7,0
Toplam	257	100,0

Çizelge 1 incelendiğinde üreticilerin %51,7 ile yarısından fazlasının toplam işletme genişliğinin 5 dekar ve altında olduğu görülmektedir. 15 dekar ve üzerinde işletme genişliğine sahip üreticiler ise toplam üreticilerin yalnızca %7'sini oluşturmakta olup bu üreticilerin sahip olduğu en büyük işletme genişliği 43 dekardır. Genel olarak bakıldığında ise üreticilerin büyük bir çoğunluğu (%83,3) 10 dekar ve altında işletme genişliğine sahiptir.

Araştırma bölgesinde çay ile uğraşan üreticilerin çay alanlarının illere göre oransal dağılımı Çizelge 2'de verilmiştir. Çay yetiştiriciliği genellikle küçük, parçalı ve yamaç arazilerde yapıldığından ortalama arazi genişliği diğer tarımsal alanlara göre düşüktür. Araştırma bölgesindeki en küçük çay alanı 1 dekar, en büyük çay alanı ise 22 dekar olarak tespit edilirken, ortalama çay arazisi genişliği ise 5,7 dekar olarak bulunmuştur.

Çizelge 2. Çay Alanlarının İllere Göre Dağılım

Çay Alanı		İller				Toplam
		Rize	Giresun	Artvin	Trabzon	
0-5 dekar	Sayı (adet)	91	11	12	40	154
	Oran (%)	56,9	91,7	50,0	66,7	60,2
5,1-10 dekar	Sayı (adet)	49	1	10	18	78
	Oran (%)	30,6	8,3	41,7	30,0	30,5
10,1-15 dekar	Sayı (adet)	16	0	0	1	17
	Oran (%)	10,0	0,0	0,0	1,6	6,60
15,1- üstü dekar	Sayı (adet)	4	0	2	1	7
	Oran (%)	2,5	0,0	8,3	1,7	2,7
Toplam	Sayı (adet)	160	12	24	60	256
	Oran (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çay yetiştiriciliğinde en önemli illerin başında gelen Rize'de işletmelerin %87'si 10 dekar ve altında yer almaktadır. Bu oran Artvin'de %92, Trabzon'da ise %97 olarak tespit edilmiştir. 15 dekar ve üzeri çay arazisine sahip üreticiler az miktarda bulunurken, Artvin ilinde çay alanlarının %8'i 15 dekar ve üzerinde yer almaktadır. Bu oran Trabzon'da %1,7, Rize'de ise %2,5 olarak tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında kiraya verilen veya kiraya tutulan araziye rastlanmamış olup bölgede kiracılıkla arazi işletmeciliği söz konusu olmadığı söylenebilir.

3.4. Sosyal Güvenlik Durumu

Tarım kesiminde faaliyet gösterenlerin işçi sağlığı ve iş güvenliği bakımından karşı karşıya kaldığı sosyal risklerin diğer sektörlere göre farklılık göstermesi, genel sağlık sigortası dışında, özel bir iş

kazası ve meslek hastalığı uygulamasını zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan kendi ad ve hesabına çalışanlar açısından da sosyal güvenlik sorunlarının devam ettiği belirtilebilir. Bu kesimin tarımsal faaliyetleri küçük aile işletmeleri şeklindedir ve elde ettikleri gelir düşük düzeylerde kalmaktadır. Bu nedenle tarımda istihdam edilen bu kesimde sosyal güvenlik kapsamına girmede sorunlar yaşanmaktadır (Işın vd., 2010).

Araştırma kapsamında ele alınan kadınların %94,3'ünün sosyal güvencesi varken %5,7'sinin herhangi bir sosyal güvencesinin bulunmadığı tespit edilmiştir.Sosyal güvencenin varlığı kadar kaynağı da önemli görülmektedir. Kadın üreticilerin %72,5'inin eşlerinden dolayı sosyal güvenceye sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların %13,4'ü SSK güvencesine sahipken %1,9'u yeşil kartlıdır. Araştırmaya katılan kadınların aile gelir düzeylerinin düşük olması, kadınların genel eğitim seviyesinin düşük olması ve geleneksel yapı içerisinde erken yaşta evlilik yaparak eşinin sosyal güvenliği altına girmiş olması kendilerine ait bir sosyal güvenceden yoksun kalmalarına sebep olmuştur. Kadınların çay yetiştiriciliğinde aktif olarak çalışmalarına rağmen, kendilerine ait sosyal güvence oranının düşük oluşu dikkat çekicidir. Bu durum çay yetiştiriciliğinde büyük rol oynayan kadın işgücünün, sosyal güvence ve geleceklerini teminat altına alma konusunda bilinçli ve etkin olmadıklarını göstermektedir. Nitekim, sosyal güvencenin kadınların kendi adlarına olup olmaması oldukça önemlidir. Eşinden bağımsız olarak sahip olunan bir sosyal güvence, kadının varlığını hissetmesi ve hissettirmesini sağlayabilmektedir.

3.5. Üreticilerin Gelir ve Çalışma Durumu

Karadeniz Bölgesi'nin özellikle Rize, Trabzon ve Giresun illerinin en önemli gelir kaynaklarından birisi çay yetiştiriciliğidir. Çay yetiştiriciliğinde kadınlar bakım, yetiştiricilik ve hasat aşamalarında önemli bir rol oynamaktadır.

Araştırmada görüşülen kadınlara çay üretim faaliyetine katılıp katılmadıkları sorulduğunda; kadınların %78,6'sının çay üretim faaliyetine katıldığı, %21,4'ünün ise katılmadığı anlaşılmaktadır.

Çay yetiştiriciliğinde yapılan en temel işler üretim, çapalama, yabancı ot temizliği, budama, toplama, kurutma, taşıma, nakliye, paketleme vb. işleridir. Bu işlerden bazıları her ne kadar erkekler tarafından yapılsa da kadınlar da hemen hemen her aşamada çay yetiştiriciliğinin içerisinde yer almaktadır.

Çizelge 3. Kadınların Çay Yetiştiriciliğinde Katıldığı İşler

Çay Tarımı		Katılıyor	Katılmıyor
Gübreleme	Kişi	134	128
	Oran (%)	51,1	48,9
Budama	Kişi	88	174
	Oran (%)	33,6	66,4
Hasat	Kişi	154	108
	Oran (%)	58,8	41,2
Taşıma	Kişi	90	172
	Oran (%)	34,4	65,6

Çizelge 3'te kadın üreticilerin çay üretim faaliyeti sırasında yaptıkları işlerin oransal dağılımı verilmiştir. Kadınların en çok yaptığı işlerin başında çay hasadı gelmektedir. Araştırma bölgesindeki kadınların %58,8'i çay hasadı yaptığını ifade ederken, hasat faaliyetine katılmayan kadınların oranı ise %41,2'dir. Çay hasadından sonra kadınlar sırayla gübre, taşıma ve budama faaliyetlerine katılmaktadırlar. Gübreleme faaliyetine katılan kadınların oranı %51,1, taşıma işine katılan kadınların oranı %34,4 ve budama işine katılan kadınların oranı ise %33,6 olarak tespit edilmiştir.

Bununla birlikte kadınlar, geleneksel olarak tarımsal ürünlerin satışı ve gelir elde etme aşamalarında etkin olamamaktadır. Bunun sonucu olarak elde edilen gelirden direkt olarak yararlanamamaktadır. Nitekim, çalışmaya katılan kadınların sadece %8,8'i çay tarımından 3.001-10.000 TL arasında gelir elde ettiğini ifade etmiştir. Bunun yanında kadınların %82,8 gibi çok büyük bir oranı ise bu soruya

cevap vermemiştir. Buradan çay yetiştiriciliği neticesinde aile içerisinde elde edilen gelirin kadınlar dışında başkaları tarafından (eş, baba vb.) kullanıldığı sonucuna da varılabilir.
Çay yetiştiriciliğinin hemen hemen her aşamasına aktif olarak katılan kadın üreticilerin çay cüzdanına sahip olma konusuna bakıldığında çalışmaya katılan kadın üreticilerin %72,5'inin çay cüzdanına sahip olmadığı anlaşılmaktadır.
Üreticilere çay yetiştiriciliğinde karşılaştıkları zorluklar karşılaştıkları sorulduğunda, üreticilerin %23,6'sı en çok iklim ve arazi şartlarından kaynaklı zorluk yaşadıklarını ifade etmiştir. Karadeniz Bölgesi'nin her mevsim bol yağışlı olması ve yine coğrafi yapıya bağlı olarak çay bahçelerinin yamaçlarda tesis edilmiş olması gerek ulaşım, gerek toplama ve taşıma aşamalarında sıkıntılara yol açmaktadır. Bir diğer önemli zorluk da çayın hasat edildikten sonra taşınması aşamasında yaşanmaktadır. Üreticilerin %18,5'i bu konuda zorluk yaşadığını belirtmiştir. Çayın toplanmasının ardından alım yerlerine bahçelerden taşınması ayrı bir emek ve maliyet içermektedir. Çay toplayan kadına yardımcı olan eşi veya yetişkin yakını yoksa toplanan çayın alım yerine taşınması, taşımanın fiziksel olarak imkansız olduğu durumlarda araç kiralanması, çay alım yerlerinden fabrikaya göndermek için araca yüklenmesi işlerini kadın yerine getirmektedir. Çay yetiştiriciliğinin her aşamasında çok önemli bir konuma sahip olmasına rağmen araştırma kapsamındaki kadınlar yaşadıkları sorunlar açısından bu işin özellikle fiziksel olarak kadınlara uygun olmadığını ifade etmiştir.

4. Tartışma ve Öneriler

Çay yetiştiriciliği ile uğraşan üreticiler genel olarak küçük aile işletmeciliği yapısına sahiptir. Üreticilerin %51,7 ile yarısından fazlasının toplam işletme genişliği 5 dekar ve altındadır. Budama ve hasat dönemlerinde erkeklerden çok kadın işgücüne daha fazla rastlanılmaktadır. Çünkü bu dönemlerde erkekler çayın nakliyesi, fabrikalarda işlenmesi veya tarım dışı diğer işlerde çalıştıklarından kadınlar özellikle emek yoğun işgücü olarak daha fazla ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de yaş çayın üretim maliyetinin büyük oranda işçilik giderlerinden oluşması çay sanayinin istihdam üzerindeki önemini de ortaya koymaktadır. İstihdam ise gelir yaratması, gelir dağılımını ve hayat standartlarını değiştirmesi açısından önemlidir. Bölgede çay yetiştiriciliğinde istihdam edilenlerin büyük çoğunluğunu kadın işçilerin oluşturması nedeniyle, kadınlar aynı zamanda bölge ekonomisine de dolaylı katkıda bulunmaktadır.
Çay yetiştiriciliğinin tamamına yakını küçük aile işletmeciliği şeklinde yürütülmektedir. Çay yetiştiriciliğinin bu özelliğinden kaynaklanan yapısal sorunlar görülebilmektedir. Bunun yanında çaydan elde edilen gelirin yeterli olmamasından dolayı bahçeye ve ürüne gerekli özen gösterilmemekte; bahçeler bakımsız kalabilmekte ve bu bakımsız bahçeler kalitesiz ürün elde edilmektedir. Ayrıca, miras yoluyla küçülen çay tarım alanlarından elde edilen ürün miktarı azaldığından, bireylerin elde edeceği gelir de düşebilmektedir.
Doğu Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan bu çalışma ile; kadınların çay yetiştiriciliğinde daha çok rol almalarına ve üretimin her aşamasında yer almalarına rağmen, örgütlenme anlamında herhangi bir bilince sahip olmadıkları ortaya konmuştur. Bu kapsamda kırsal alanda kadınların örgütlenme konusunda bilgi ve tecrübe eksikliğini ortadan kaldıracak çalışmalara hız verilerek kadınların kooperatiflerde varlığı artırılmalıdır. Çay üreticilerinin elde ettikleri çayları, bireysel olarak değil örgütlü birer üretici olarak kooperatif yoluyla değerlendirmeleri teşvik edilmelidir. Kooperatiflerin taşıma ve satış imkanları sayesinde özellikle kadın üreticilerin ürünlerin taşınması ve satışı esnasında yaşadığı maddi, fiziksel ve toplumsal sıkıntılar giderilmiş olacaktır. Örgütlenme yoluyla kadınların sosyalleşmesi sağlanarak sosyal hayat ile bütünleştirilmesi sağlanabilecektir.
Bölge kadınının hem özgüveni hem istihdamı açısından eğitim olanakları artırılmalı, kadın üreticilerin temel ve mesleki eğitime erişimleri sağlanmalıdır. Bölgede çay yetiştiriciliği konusunda eğitim ve yayım çalışmaları yapılırken hedef kitle kadınlar olmalı, eğitim çalışmaları çay yetiştiriciliğinin her aşamasında yer alan kadınlara da yönelik olmalıdır.
Çay yetiştiriciliğinin her aşamasında kadın yer almaktadır. Ancak arazilerin miras yoluyla parçalı olması ve arazi ruhsatlarının evin erkeğinin üzerine kayıtlı olması nedeniyle çaydan elde edilen geliri erkekler almaktadır. Yani işin büyük kısmını kadınlar gerçekleştirmelerine rağmen, gelirden hak iddia

edememektedirler. Bu durumun adil hale getirilmesi için kadın üreticilerinde mirastan pay alması ve ruhsat düzenlemesi yoluna gidilmelidir. Çay yetiştiriciliği ile uğraşan kadınların tarımsal konuda bilgi kaynağı olarak en fazla kendi tecrübelerine inandıkları çalışmada ortaya konmuştur. Ancak uygun gübreleme, budama ve hasat yöntemlerinin kullanılmaması toprak, verim ve dolayısıyla gelir üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Bunları engellemek amacıyla özellikle kadın üreticilere yetiştiricilik konusunda verilecek eğitimler ve yayım programları artırılmalıdır. Üretici kendi görüşleri dışında diğer bir bilgi kaynağı olarak en fazla Çaykur elemanlarının bilgisine başvurmaktadır. Bu nedenle Çaykur elemanlarının daha yeni ve nitelikli bilgiyle donatılması, konularında uzmanlaşmaları sağlanmalıdır. Üretici ile Çaykur elemanı arasında güven ilişkisi kurulmaya çalışılmalıdır. Araştırmaya katılan üretici kadınların öncelikle kredi ve banka konusunda bilinçlendirici eğitimler verilmelidir. Genel olarak tarımsal üretime katkı açısından çiftçi kadınların kredi kullanımında teminat gösterme zorunluluğu araştırma bölgesi içinde geçerliliğini korumaktadır. Bu bölge kadınının kredi olanaklarından yeterince yararlanamama durumunu ortaya çıkmaktadır.

Bölgede kadın istihdamına etki edecek önemli bir faktör girişimciliğin teşvik edilmesidir. Girişimciliği artırmak amacıyla toplantılar, faaliyetler, eğitimler düzenlenmelidir. Eğitimlerde diğer iller veya bölgelerdeki girişimci kadın örnekleri sunulmalıdır.

Kadın üreticilerin sosyal güvenlik kapsamına alınması ve kadın üreticilerin pozitif ayrımcılıkla prim ödemelerinde kolaylık sağlanması gerekmektedir.

Kadın üreticilerin sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınması faydalı olacaktır ve sosyal güvenlik konusunda farkındalık çalışmaları yapılmalı, yaygınlaştırılmalıdır. SGK, çay cüzdanına sahip olan erkek üreticiden kesinti yaparak sosyal güvenlik ve emeklilik imkanı sağlamaktadır. Ancak evli olup çay cüzdanına sahip olan kadın bu imkandan faydalanamamaktadır. Çay cüzdanı olan kadınlarında bu haktan faydalanması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Çaykur, 2010. Çay Sektörü Raporu. www.caykur.gov.tr (09.12.2013)

Çiçek, A. ve Erkan, O. 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örnekleme Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, Tokat.

Işın, F., Keskin, G., Kılıç, M., Türkekul, B., Ateş, H.Ç. 2010 Türkiye'de Tarımsal İşgücü Piyasası ve Sosyal Güvenlik Politikaları, Ziraat Mühendisleri Odası 7. Teknik Kongre, Ankara

Taşkın, M. 2007. Bahçeden Bardağa Çay, Çay Sanayici İş Adamları Derneği Yayın No: 1 Trabzon.

Organik Tarım, Gıda Güvencesi ve Güvenliği

Ankara İlinde Aile Çiftliğinde Örnek Organik Tarım Uygulamaları

Cem Özkan[1] Yusuf Vehbi Sözeri[2] Zekiye Sözeri[2] Hilal Tunca[1] A. Kürşat Şahin[3] Kamil Karataş[1] Demet Sözeri[4] Taşkın Erol[5] Şahin Tatlı[5] Hilal Moran[1] Miray Durlu[1] A. Rıza Günal[1] İsmail Atay[1] Ömer Faruk Engin[1] Sema Çavuş[1] Yurdagül Eserkaya[1]

[1]Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü 06110 Dışkapı, Ankara cozkan1965@gmail.com

[2]Sözeri Organik Tarım Çiftliği, Cücük Köyü, Akyurt İlçesi, Ankara

[3]TARSİM tarım Sigortaları Genel Müdürlüğü, Çukurambar Balgat, Ankara

[4]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bitki Koruma Bölümü 17020, Çanakkale

[5]Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale Meslek Yüksek Okulu Organik Tarım Bölümü Yahşihan, Kırıkkale

Özet

Ankara İli Akyurt İlçesinde 37 dekarlık bir aile işletmesinde 14 yıldır gerçekleştirilen organik tarım uygulamaları ile bozulan ekolojik denge yeniden tesis edilmiştir. Bu aile çiftçiliğinde tüm uygulamalar organik tarım kurallarına göre gerçekleştirilmekte ve ürünler organik olarak sertifikalandırılmaktadır. Çiftlikte üretim deseninde yıllar itibari ile bir değişim olmakla birlikte en son 32 dekarlık bir alanda meyve bahçesi, 4 dekarlık bir alanda sebze bahçesi, 1 dekarlık alanda da çoğu süs bitkileri olmak üzere yaşam ve mekân alanları mevcuttur. Çiftlikte gerçekleştirilen organik üretimde biyolojik çeşitliliği desteklemek amacıyla mümkün olduğu kadar çok bitki tür ve çeşidi kullanılmaktadır. Meyve olarak çoğunluğu elma çeşitleri olmak üzere kiraz, armut, kayısı ve ceviz üretimi yapılmaktadır. Organik sebze üretimde kullanılan bitki tür ve çeşit sayısı her yıl artmakla birlikte bu yıl 60'ın üzerinde bir rakama ulaşılmıştır. Tamamı organik olarak yetiştirilen bu çeşitlere de her yıl ilaveler yapılmaktadır. Organik tarımda olması gereken bu üretim şekliyle hem biyolojik çeşitliliğine katkı sağlamakta hem de Ankaralı üreticilere bitkisel üretimde alternatif sunulmaktadır. Sebze üretiminde iklimden kaynaklanan dezavantajları önleme adına bir sera yapılmıştır. Çiftlikte toprak sıcaklıklarını, toprak üstü sıcaklığını, yağış, toprak pH'sı ve toprağın su isteklerini gösteren aletler bulunmakta, bu arada tarımsal yönden meteorolojik haberler veren bir telefon sistemine üye olunmuştur. Üretimde kullanılan su analizleri sürekli yaptırılmakta, üretimde damla sulama kullanılmaktadır. Toprak analizleri yer yıl düzenli olarak yapılmakta, gübre ihtiyacı organik tarımda kullanımı uygun çiftlik hayvan gübresi, kompost gübre, yeşil gübre ve bazı ticari gübreler ile karşılanmaktadır. Bitki koruma uygulamalarında ilk yıllarda çok fazla tercih edilen organik kökenli tarım ilaçları, son yıllarda yerini sürdürülebilir mücadele yöntemi olan kültürel önlemler ve biyolojik mücadele bırakmıştır. Üretilen organik ürünlerden katma değer elde etmek için tasarlanan Venturi sistemde birçok ürünün kurutulması gerçekleştirilmektedir. Ürünlerin pazarlanmasında organik tarım pazarlarında stantların kiralanması etkili olmuştur. Ürünlerin pazarlanmasında organik tarım pazarlarında stantların kiralanması etkili olmuştur.

Anahtar kelimeler: Organik tarım, gıda güvenliği, sürdürülebilirlik, aile çiftçiliği, Ankara

1. Giriş

Aile tarafından tarım ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı, aile çiftçiliği olarak tanımlanmaktadır. Bu faaliyetlerin kırsal kalkınmaya da önemli etkileri bulunmaktadır. Aile çiftçiliği, tüm aile fertlerinin katılımıyla tarım, ormancılık, balıkçılık ve su ürünleri alanlarındaki faaliyetleri ifade etmektedir. Hem kalkınmakta olan hem de kalkınmış ülkelerde aile çiftçiliği gıda üretimi alanında en yaygın olarak görülen yapıyı oluşturmaktadır. Aile çiftçileri ve küçük çiftçiler küresel gıda güvenliği açısından çok önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Aile çiftçiliği geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı oluyor, dengeli beslenme için imkan sağlıyor ve küresel tarımsal biyoçeşitliğinin korunmasına katkıda bulunuyor, kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasında önemli rol oynamaktadır (United Nations, 2014).

Organik tarımın öncüsü olarak bilinen Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (ing. IFOAM)'da aile çiftçiliği, gıda üretimi ve sürdürülebilir kırsal kalkınmaya çok önem vermektedir. IFOAM'ın algısında tarımsal ekoloji disiplinine dayanan organik tarım; küçük ölçekli üreticiler için ekolojik, tarımsal ve sosyo - ekonomik yapılarını güçlendirmeye katkı sağlar. IFOAM, bu yönde yapılan çalışmalarla sosyal yapı güçlendirebileceğini, etkili ağlar geliştirilebileceğini ve üreticilerin desteklenebileceğini belirtmektedir. IFOAM desteklenecek üreticilerin yerel, ulusal ve uluslararası alanda sürdürülebilir organik aileleri, küçük ölçekli sistem ve üreticileri kapsadığını söylemektedir (IFOAM, 2014).

Bu çalışmada, organik tarımın uygulamalarının gerçekleştirildiği yer, Ankara İli Ayaş İlçesi Cücük köyündeki Sözeri Organik Çiftliği'dir. Çiftlik arazinin özelliklerine bakıldığında, çiftlik 40. paralelin 21 derece kuzeyinde, denizden yükseklik 1160 metredir. Dolayısıyla arazi hem yükselti olarak hem de kuzeyde olması nedeniyle soğuk bir bölgede yer almaktadır. Arazi çok fazla rüzgar almaktadır. Arazi, organik tarıma başlamadan önce sulama suyu ve elektrik bulunmayan ayrıca, çok fazla taşlı, yaklaşık 20 cm kalınlığında altı parçalı yapıda kaya ile doludur. Sonuç olarak tarıma başlamadan önce arazin yapısı, yedinci sınıf tarım arazisi durumundadır. Birçok uzman bu arazinin organik tarım bir yana konvensiyonel tarım için bile uygun olmadığı görüşünü ifade etmişlerdir. Uzmanlar, bu alanda en fazla geleneksel yöntemlerle hububat üretimi yapılabileceği konusunda görüş bildirmişlerdir (Tatlı ve Moran, 2012).

Çiftlik sahipleri ziraat konusunda eğitimli, bilgili ve çevreye duyarlıdır. Emekli olduktan sonra da 1995 yılında bu yedinci sınıf tarım arazisini satın alıp, çiftçi olmaya karar vermişlerdir. Meyve üretimiyle işe başlamak isteyen bu çiftçiler, fidan dikimlerini traktör kepçeleriyle çukurlar açmak suretiyle yapmışlardır. Kepçe ağızları 70-80 cm derine indirilmiş: üstten çıkan toprağı bir tarafa, alttan çıkan toprağı bir tarafa yığılmıştır. Daha sonra üsten çıkan toprağı alta, alttan çıkan toprağı üste koymak suretiyle meyve bahçesi tesis edilmiştir. Bu çiftçiler meyve fidanların dikimi için 40 kamyon büyük kaya ve irili ufaklı taş çıkarmışlardır. Arazide su olmadığı için fidan dikimlerinde su tut ismiyle bilinen maddeler kullanmışlardır. Çiftçiler, 1999 yılından itibaren de yoğun ve bilinçli çalışmalarıyla, kültürel tedbirleri çok iyi uygulamalarıyla çok iyi verim almışlardır (Tatlı ve Moran, 2012).

Bu üreticiler 2001 yılına kadar kendi imkânlarıyla çevreye duyarlı toprak işleme, sulama, münavebe, gübreleme, budama ve mücadele konularında birçok uygun tarımsal işlemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu süreçte tarım arazilerinin yedinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar geldiğini görmeleri, bu çiftçileri organik tarım konusunda cesaretlendirmiştir. Bu çiftçiler, 2001 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü'nde organik tarım konusunda çalışan bir ekiple temasa geçerek bu çiftlikte tamamen organik tarım kuralarına uygun bilinçli bir üretime geçmek istediklerini bildirmişlerdir. Bu çiftçiler 2002 yıldan itibaren de fakülte ile yapılan sıkı işbirliği içinde organik tarıma geçiş yapara, üretimlerini daha bilinçli ve sürdürülebilir olarak gerçekleştirilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi organik sebze ve meyve üretim çalışmaları 1999 yılında başlamıştır. Sözeri Organik Çiftliği'nde yürütülen çalışmaların büyük bir kısmı ise Ziraat Fakültesi'ndeki çalışmalarla birlikte 2002 yılından bu yana eş zamanlı ve/veya birbirini tamamlamayıcı olarak yürütülmüştür. Bu makalede Sözeri Organik Çiftliği'nde gerçekleştirilen bazı önemli çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

3 Araştırma Bulguları

3.1.Yetiştirilen tarım ürünleri

Organik çiftlikte üretim deseninde münavebe, hastalık- zararlı durumu ve ürünün arz-talep durumuna bağlı olarak yıllar itibari ile bir değişim olmakla birlikte en son 32 dekarlık bir alanda meyve bahçesi, 4 dekarlık bir alanda sebze bahçesi, 1 dekarlık alanda da çoğu süs bitkileri olmak üzere yaşam ve mekân alanları mevcuttur. Akyurt ilçesinde ana bitkisel üretim buğday, çavdar ve arpadır. Hayvancılık olarak ise büyükbaş hayvancılık ve kanatlı üretimi yaygındır. Çiftlikte gerçekleştirilen organik üretimde biyoçeşitliliği desteklemek amacıyla mümkün olduğu kadar çok bitki tür ve çeşidi kullanılmaktadır. Meyve olarak çoğunluğu elma çeşitleri olmak üzere farklı kiraz, armut, kayısı ve ceviz üretimi yapılmaktadır. Organik sebze üretimde kullanılan bitki tür ve çeşit sayısı her yıl artmakla birlikte, bu yıl 60'in üzerinde bir rakama ulaşılmıştır. Bu sebzeler arasında 15 çeşit domates, 6 çeşit fasulye, 6 çeşit biber, beyaz ve siyah olmak üzere 2 çeşit patlıcan, 2 çeşit salatalık, 3 çeşit börülce, 3 çeşit kereviz, 1 çeşit közlemelik tatlı mısır, ayrıca pırasa, rezene, Fransız kıvırcık maydanoz, reyhan, mor renkli Amaranthus, mor renkli brüksel lahanası, mor Burgandi bamyası bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak özellikle antikanserojen olduğunu bilinen renkli sebze çeşitlerine de yer verilmektedir. Balıkçı soğanı, mor renkli normal soğan, geniş yapraklı İtalyan maydanozu, siyah İspanyol turpu, kırmızı renkli pazı ve kırmızı pancar, kırmızı fındık turpu, kahvaltılık Fransız turpu, roka, tere ve

lavanta ve ısırgan otu yetiştirilen diğer ürünlerdir. Tamamı organik olarak yetiştirilen bu çeşitlere de her yıl ilaveler yapılmaktadır. Organik tarımda olması gereken bu üretim şekliyle hem biyolojik çeşitliliğimize katkı sağlıyoruz hem de Ankaralı üreticilere bitkisel üretimde alternatif sunmuş oluyoruz.

3.2.Meteorolojik verilerin alınması

Meteorolojik veriler, zirai açıdan çok fazla önem taşımaktadır. Bu nedenle çiftliğin bir köşesinde toprak sıcaklıklarını, toprak üstü sıcaklığını, yağışı, pH'yı ve toprağın su isteklerini gösteren aletlerle küçük bir meteoroloji istasyonu kurulmuştur. Bu arada tarımsal yönden meteorolojik haberler veren bir telefon sistemine üye olunmuştur. Gerektiğinde kritik periyodlarda Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile doğrudan irtibata da geçilmektedir. Kurulan istasyonda önemli meteorolojik tespitler yapılmaktadır. Çünkü yayın organlarında verilen meteorolojik veriler, yerden 1.5 m yükseklikte yarı kapalı siper içindeki değerleri içermektedir. Meteorolojiden alınan bilgiler yapılan ölçümler ve tecrübeler ile birleştirerek daha iyi don tahminleri yapılmakta, yağış miktarları ve toprağın su ihtiyacını tespit etmeye çalışılmaktadır. Sebze üretiminde iklimden kaynaklanan dezavantajları önleme adına bir sera yapılmıştır.

3.3.Toprak iyileştirme çalışmaları

Çiftlikte toprak iyileştirme çalışmaları 2002'den sonra da devam ettirilmiştir. Çiftlik arazisinde bulunan diğer taşların toplanmasına devam edilmiş, arazi tesfiyesi yapılmış, toprak işlemede toprağı derin işleyerek organik maddenin çok derinlere gitmesini önlemek ve su kabını azaltmak için pulluk kullanımından vaz geçilmiştir. Bu amaç için toprağı derin işleyerek devirmeyen traktörde kazayağı, çapa makinası vb aletler kullanılmıştır. Bunun dışında gübreleme, sulama, budama gibi tüm kültürel tedbirlerde toprak kalitesini sürdürülebilir olarak arttıracak uygulamalara yer verilmiştir.

3.4.Gübreleme

Toprağı iyileştirmek için çiftlikte Macar Fiğ ekimine önem verilmiştir. Toprağın yapısını düzeltmek, su tutma kapasitesini arttırmak organik madde miktarını arttırmak ve toprağın azot ihtiyacı karşılamak amacıyla uzun yıllar bu uygulamalar sürdürülmüştür. Benzer amaçla kompost uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla mısır üretimi yapılmıştır. Hasatta mısır bitkileri bir makina yardımıyla parçalanarak kompost üretimi gerçekleştirilmiştir. Hasat sonrası sebze artıkları ve meyve bahçelerindeki budama artıkları da yine aynı amaçla kullanılmıştır. Sonbaharda ekilen Macar fiğin toprağa karıştırılma işlemi ilkbaharda çiçeklenme döneminin başlangıcında yapılmıştır. Ancak bilinçli olarak bir miktar Macar fiğ toprağa karıştırılmamış, aksine çiçeklenmesi sulama yapılarak teşvik edilmiştir. Bu uygulama ile bahçede ve çevrede bulunan birçok arthropodun çiçeklerle beslenmesi sağlanarak biyoçeşitliliğin teşvik edilmesi sağlanmıştır. Bu çalışma ile biyolojik mücadele etmenleri olan parazitoit ve predatörlerin bölgede yerleşme durumunun doğruluğu da test edilmiştir. Diğer yandan yapılan toprak analizleri sonrasında gerekli görüldüğünde humik asit, fülvik asit ve leonarditin kullanılması yoluna gidilmiştir. Ancak birçok ülkede organik tarımda kullanımı söz konusu olan bu maddelerin son iki yıldır yasaklanması nedeniyle bu uygulamadan vaz geçilmiştir. Toprak analizleri yer yıl düzenli olarak yapılmış, gübre ihtiyacı organik tarımda kullanımı uygun çiftlik kompost gübre ve yeşil gübre dışınsa hayvan gübresi ve bazı ticari gübreler ile karşılanmaktadır.

3.5.Sulama

Yapılan sondaj çalışmalarıyla 2008 yılından sonra çiftlikte su ile tanışılmıştır. Yapılan su analizleri, suyun organik tarımda kullanılabileceğini göstermiştir. Suya ulaşma meyve üretiminin yanında sebze üretimini de gündeme getirmiştir. Üretimde sebzeler için damla sulama, meyve ağaçları için de spring sulama sistemleri döşenmiştir. Çiftlikte elektrik olmadığı için sulama işleminde gerekli olan enerji petrol ile çalışan jeneratörden sağlanmaktadır. Üretimde kullanılan su analizleri her yıl düzenli olarak yaptırılmaktadır.

3.6.Bitki Koruma

Organik tarımda bitki koruma uygulamalarında talep genellikle organik kökenli tarım ilaçlarının kullanımı yönündeyken, gerçekleştirilen mücadele uygulamalarının esasını ise sürdürülebilir mücadele yöntemi olan kültürel önlemler ve biyolojik mücadele almıştır.

Mevcut yöntemler içinde kültürel uygulamalar öncelikle yapılması gereken işlemler olup hem ucuz hem de uzun vadede doğaya ve çevreye en az zarar veren yöntemdir. Çalışmalarda kültürel önlemler salt yetiştiricilik faaliyeti olarak görülmeyip hastalık, zararlı ve yabancı otlar bakımından değerlendirdikten sonra gerektiğinde çok etkili bir bitki koruma yöntemi olarak ele alınmıştır. Kuvvetli ve sağlıklı olan bitkiler zararlılara karşı daha dirençli olacağından zararlılar böyle bitkiler üzerinde zorlukla beslenir ve çok daha az çoğalır.

Organik tarımda biyolojik mücadele gerçek anlamda kendi kendine sürdürülebilen bir mücadele yöntemidir (Özkan ve ark., 2005). Çalışmalarda biyolojik mücadele olarak elma iç kurdu ve ceviz iç kurduna karşı yumurta parazitoiti *Trichogramma* türleri ve "*Bacillus thrungiensis*" uygulaması gerçekleştirilmektedir. Kışı ergin dönemde geçiren uğur böcekleri için ilkbaharda konukçu yokluğu/yetersizliği durumunda ilave besin olarak ballı su uygulamasıyla biyolojik mücadele uygulamaları desteklenmektedir. Şerçeler birçok böcek zararını önlediği için bahçenin farklı yerlerine 27 adet yuva yapılmıştır.

Sıklıkla başvurulan diğer bir mücadele yöntemi, biyoteknik mücadele yöntemidir. Bu yöntemi doğrudan bir mücadele yöntemi olarak kullanmakla birlikte, sörvey amaçlı ya da diğer mücadele yöntemlerinin etkinliğini arttırmak amaçlı kullanılmaktadır. Elma içkurdu, kiraz sineği ve bakla zınnı için feromon tuzaklar kullanılmıştır.

Kimyasal mücadele ise olası risklerinden dolayı organik tarımda başvurulan en son yöntemdir. Ev yapımı bitkisel ekstraktlardan tütün suyu, papatya suyu, soğan-sarımsak suyu, acı biber suyu, arab sabunu vb. hazırlanarak bazı önemli önemli zararlılara karşı kullanılmıştır. Bunun dışında çok zorunlu kalındığında da piyasada mevcut organik tarımda kullanılmasına izin verilen organik kökenli preparatların kullanımına gidilmiştir.

3.7.Ürünlerin katma değerini "kurutma yöntemiyle" arttırma

Üretilen organik ürünlerden katma değer elde etmek için tasarlanan Venturi sistemde birçok ürünün kurutulması gerçekleştirilmektedir. Bu sistemin ön ve arka kısmı geniş, orta kısmı dar olan plastikle kaplı bir tünelden oluşmaktadır. Tünelin başında ve sonunda kedi, kuş gibi hayvan girişini önleyen tüller bulunmaktadır. Bu dizayn ortamda hava akımı ve sıcaklık artışı sağlayarak, ürünlerin çok kısa sürede ve sağlıklı olarak kurumasına olanak tanımaktadır

3.8.Pazarlama

Organik olarak üretilen ürünlerin pazarlanmasında organik tarım pazarlarında stantların kiralanması yoluna gidilmiştir. Ancak birkaç yıldır tüketicilerin çiftlik ziyaret ve ürün talepleri değerlendirilmeye alınmıştır.

3.9.Organik Tarım Eğitimine Katkı

Çiftlikteki esas itibari ile organik üretim yapılmakla birlikte üniversite işbirliği ile organik tarımdaki sorunlara çözüm arayan birçok deneme gerçekleştirilmektedir. Çiftlikte gerçekleştrilen bu üretim ve denemeler üretici, tüketici, araştırıcı ve öğrencilerle paylaşılmaktadır.

4.Tartışma

Akyurt ilçesinde 14 yıllık sürdürülen organik tarım çalışmalarının her aşamasında organik tarımın sürdürülebilirlik felsefesine sahip çıkılmak için azami gayret gösterilmiştir. Üretim sistemi içindeki doğal döngüler ve canlı sistemleri ile uyumlu olarak çalışmaya özen gösterilmiştir. Tarımsal faaliyetler sonucu çevre, insan ve hayvan sağlığını etkileyebilecek her türlü kirliliği en aza indirgemek için organik tarım kurallarına tam olarak uymanın ötesinde organik tarımın sunduğu alternatifler içinden en çevreci olanların seçilmesi ve uygulanması yönünde çaba sarf edilmiştir. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nin katkılarıyla organik aile çiftçiliğinde gerçekleştirilen uzun devreli çalışma, bölge

üreticilerine örnek bir uygulama olarak tanıtılmaktadır. Organik tarımda karşılaşan sorunların çözümü için farklı birikime sahip araştırıcılarla sıkı işbirlikleri yapılarak denemeler kurulmuş ve sonuçların yaygınlaştırılması için demostrasyonlar gerçekleştirilmektedir.

Kaynaklar

Aksoy, U., Y. Tüzel, A. Altındişli, H.Z. Can, E. Onoğur, D. Anaç, B. Okur, M. Çiçekli, Y. Sayan, F. Kırkpınar, Z.K. Bektaş, S. Çelik, L. Arın, C. Er, C. Özkan ve D.B. Özenç 2005. Organik (=Ekolojik, Biyolojik) tarım uygulamaları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi Bildirileri, s. 291-314. 3-7 Ocak, 2005, Ankara.

Özkan, C., A. Karakaya, K. Demir, N. Korkutlu, A.K. Şahin, N. Gökçek, H. Tunca, C. Kütük ve N. Çiçek 2005. Plant Protection Practices Regardinging Organically Grown Tomatoes in Greenhouse in Ankara Province, Turkey. X. European Ecological Congress. November 08-13, 2005. p. 221. Kusadası, Turkey.

Tatlı, Ş., Moran, H.H. 2012. "Azimli Bir Ziraatçı Vehbi SÖZERİ'nin Organik Tarımdaki Başarı Öyküsü" Köy – Kop Gazetesi Kasım 2012, s. 12.

IFOAM, 2014. Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu
http://www.ifoam.org/fr/core-advocacy-campaigns/organic-agriculture-family-farming-campaign (Erişim: 30 Eylül 2014)

United Nations, 2014. Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı
http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf (Erişim: 30. Eylül 2014)

Türkiye'de Organik Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler

Zerrin KENANOĞLU BEKTAŞ
Doç. Dr, E.Ü.Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova/İZMİR, zerrin.bektas@ege.edu.tr

Özet
Küçük aile işletmelerinin gelir düzeylerinin arttırılmasında ve istihdam yaratılmasında organik tarım önemli bir alternatiftir. Türkiye'de organik tarım yapan küçük aile işletmeleri, bu üretim sistemine başlarken ve ürünlerini pazarlarken çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar, gelir düzeyi düşük olan küçük aile işletmeleri tarafından organik tarımın sürdürülebilirliğini engellemektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de organik aile çiftçiliğinin geliştirilmesi için yerel ve ulusal düzeyde farklı kurum ve kuruluşlarının da katkısı ile neler yapılabileceği konusunda bazı öneriler getirilmiştir.
Anahtar kelimeler: organik tarım, organik ürün, aile çiftçiliği

1.Giriş

Tarımla uğraşan aile işletmelerinin gıda üretimine olan katkısının yanısıra, kırsal kalkınmaya katkısının da olduğu bilinen bir gerçektir. Tarımsal biyoçeşitliliğin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği için aile çiftçiliğinin önemi son yıllarda anlaşılmaya başlanmıştır. Teknolojik gelişme ile birlikte tarımsal girdi kullanımının yoğun bir şekilde artışı, toprak ve su kaynaklarını kirleterek doğanın dengesinin bozulmasına yol açmıştır. Tarımsal üretimde organik tarım tekniklerinin kullanılması toprak, su, biyoçeşitliliğin korunmasında önemli olduğu kadar, küçük üreticilerin gelirlerinin arttırılmasında, tüketicilere sağlıklı ürünler sunulmasında da önemi yadsınamayacak kadar çoktur. Türkiye'de organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin pazarlama aşamasında birçok sorunları bulunmaktadır. Organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin organik tarıma geçişini kolaylaştıracak, güçlendirecek, destekleyecek, üreticinin refah düzeyini arttıracak, sorunlarını çözücü politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle Türkiye'de organik tarımın gelişim süreci son yıllara ait istatistiki verilere dayalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından, Türkiye'nin farklı yörelerinde, farklı zaman dilimlerinde, farklı ürün gruplarında üretici düzeyinde organik tarımla ilgili yapılmış araştırma sonuçlarından yararlanılarak, Türkiye'de organik tarımın hangi ölçekteki işletmeler tarafından yapıldığı, üreticilerin bu üretim sistemi ile ilgili sorunları ortaya konulmuştur. Bu sorunlardan da yararlanılarak, Türkiye'de organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin durumunu güçlendirmek için neler yapılmasının gerekli olduğu ve bu sektörde bulunan paydaşların neler yapması gerektiği irdelenmiştir. Türkiye'de iç ve dış piyasanın geliştirilmesinde aile işletmeciliği şeklinde organik tarım yapan üreticilerin rolünü arttırmak için organik tarım yapan aile işletmelerinin ihtiyaçlarına uygun olan yerel ve ulusal politikaların geliştirilmesi gerektiği konusunda bazı öneriler getirilmiştir.

2. Türkiye'de Organik Tarımın Rakamlarla Gelişim Seyri

Türkiye'de organik tarım, Ege Bölgesinde çekirdeksiz kuru üzüm ve kuru incirle ihracata yönelik olarak 1984-1985 yıllarında başlamıştır. Türkiye'de, 1990 yılında üretilen organik ürün sayısı 8, organik üretim yapan üretici sayısı 313, organik üretim yapılan alan 1037 hektar (Aksoy, 1999) iken, on yıllık bir süreç içerisinde 2000 yılında ürün sayısı 95, üretici sayısı 18375, üretim alanı ise 57002 hektara (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2000) ulaşarak hızlı bir gelişme kaydetmiştir. 2000-2013 yılları arasında, organik tarım yapan üretici sayısı %230.87 oranında artarak 60797'ye, organik tarım yapılan üretim alanı ise %1249.10 artarak 769014 hektara ulaşmıştır (T.C.Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çeşitli Yıllar). 2013 yılında, Türkiye'de toplam tarım işletmeleri içinde organik tarım yapan işletmelerin payı %1.98, toplam işlenen tarım alanı içinde organik tarım yapılan alanın payı ise %3.23'dur. Türkiye'de organik tarımın başlangıcından bugüne kadar geçen 30 yıllık bir süreç içerisinde, organik tarımda uygulanan destekleme politikaları, organik tarımı geliştirmeye yönelik yapılan projeler, üretici ve tüketici düzeyinde yapılan bilinçlendirme, eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının etkisi ile organik olarak üretilen ürün yelpazesi, üretici sayısı ve üretim alanında sürekli bir artış eğilimi görülmeye başlamıştır. Organik tarım yapan üreticilere ilk olarak 2005 yılından itibaren devlet destekleri verilmiştir. 2005 yılında devlet desteği alan organik üretici sayısı 1042,

desteklenen alan 4376 hektar iken, 2011 yılında ise destekten yararlanan üretici sayısı %2560.17 oranında artarak 27719'a, desteklenen alan %6049.77 oranında artarak 269114 hektara ulaşmıştır (Kurğa ve Erdal, 2014). 2011 yılında organik tarım yapan üreticilerin %65.28'i, organik üretim yapılan alanın ise % 43.79'u desteklenmiş, işletme başına organik olarak desteklenen ortalama işletme arazisi genişliği 97 dekardır.

Türkiye'nin organik ürün ihracatından elde ettiği gelir 2000 yılında 22125447 dolardan 2013 yılında %108.00 oranında artarak 46020389 dolara yükselmiştir[*] (T.C.Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çeşitli Yıllar). Türkiye'de üretilen organik ürünlerin önemli bir kısmı ihracata yöneliktir. Ancak son yıllarda tüketici taleplerine bağlı olarak iç piyasada organik ürün çeşiti ve bulunabilirlik düzeyinde bir gelişme seyri görülmeye başlamıştır. Dünyada organik ürün pazarı 2013 yılında 65,4 milyar dolar iken, Türkiye'nin dünya organik tarım pazarından 500 milyon dolar civarında pay aldığı, iç pazar büyüklüğünün ise yıllık 100 milyon dolara ulaştığı belirtilmektedir (Dünya, 2014).

3. Türkiye'de Organik Tarım Yapan İşletmelere Genel Bir Bakış

Türkiye'nin farklı yörelerinde, farklı zaman dilimlerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre; organik tarım yapan üreticilerin büyük bir çoğunluğunun orta yaş grubunda (45-55 yaş) ve ilkokul mezunu olduğu saptanmıştır (Demiryürek, 2000; Karaturhan ve Boyacı, 2001; İlleez, 2002; Kenanoğlu, 2003; Şahin ve Konak, 2004; Tarkan, 2005; Akın, 2008; Adanacıoğlu, 2009; Bayramoğlu ve Gündoğmuş, 2010; Torun, 2011; Artukoğlu ve ark., 2012; Aydoğan, 2012; Atış ve ark., 2013). Çekirdeksiz kuru üzüm üreten işletmelerde ortalama işletme arazisi genişliği 88.30 ila 105.63 dekar (Karaturhan ve Boyacı, 2001; Kenanoğlu, 2003; Atış ve ark., 2013), kuru incir üretimi yapan işletmelerde 33.60 ila 48.18 dekar (Kenanoğlu, 2003; Şahin ve Konak, 2004; Çobanoğlu ve Işın, 2009); fındık işletmelerinde 49 ila 139.44 dekar (Demiryürek, 2000; Bülbül ve Tanrıvermiş, 2001; Ceyhan ve ark., 2006; Aydoğan, 2012), pamuk işletmelerinde 177.76 ve 302.08 dekar (Tarkan, 2005; Adanacıoğlu, 2009), domates işletmelerinde 40.23 ve 57.69 dekar (Arslan, 2004; Erkoyuncu, 2008) olarak bulunmuştur. Araştırma bulguları sonuçlarına göre; organik çekirdeksiz kuru üzüm, organik fındık, organik pamuk üretimi yapan işletmelerde, ortalama işletme arazisi genişliği 2001 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre 61 dekar olan ortalama işletme arazisi genişliğinden daha yüksektir. İşletme başına düşen organik tarım yapılan işletme arazisi genişliği 2000 yılında 31.02 dekar iken, 2013 yılında 126.49 dekar olarak hesaplanmıştır[**]. Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular ve istatistiki veriler göstermektedir ki; Türkiye'de organik tarım ilk başladığı yıllarda, daha çok küçük işletmeler tarafından yapılmakta iken, organik ürünlere yönelik talep artışı, desteklemelerin verilmesi ile birlikte zaman içerisinde büyük işletmelere doğru kaydığı dikkati çekmektedir.

Organik tarımsal üretimde verim dalgalanmaları ve kimyasal girdi kullanılmadığı için ürün kayıpları fazla olması yanında pazar riski de bulunmaktadır (Demiryürek ve ark., 2006). Bu nedenlerden dolayı küçük üreticilerin organik üretim sistemine geçişlerinin daha zor olduğu söylenebilir. Aydoğan, 2012 tarafından yapılan araştırmada; arazisi çok olan, organik tarımın teknik konularını anlayabilecek eğitim düzeyine sahip ve kendi arazisi olan üreticilerle firmaların sözleşme yaptığı tesbit edilmiştir. Demiryürek, 2000; Bülbül ve Tanrıvermiş, 2001; Karaturhan ve Boyacı, 2001; Demirci ve ark., 2002; Kenanoğlu, 2003; Arslan, 2004; Olhan, 2007; Akın, 2008; Erkoyuncu, 2008; Çobanoğlu ve Işın, 2009; Bayramoğlu ve Gündoğmuş, 2010; Atış ve ark., 2013 tarafından yapılan araştırmalarda; üreticilerin organik tarıma başlamalarında ekonomik faktörlerin ön planda olduğunu saptamışlardır. Yapılan araştırmalarda; organik üreticilerin sözleşmeli olarak organik tarım yaptıkları firma ile fiyat konusunda anlaşamadıkları, bazen firma tarafından ürünün alınmadığı ve bu durumda konvansiyonel ürün olarak satıldığı, verilen fiyat priminin yeterli olmadığı, fiyat primlerinin zamanında ödenmediği, bazı yıllarda fiyat düşüklüğü, tüketiciye ulaşmada zorluk, talep yetersizliği, iç piyasanın sınırlı olması gibi pazarlama sorunları tesbit edilmiştir (Karaturhan ve Boyacı, 2001; Kenanoğlu; 2003; Ceyhan ve

[*]Organik ürünlerin ihracatı kayıt altında olmasına rağmen, ihracat firmaları Ege İhracatçı Birliklerine her zaman bildirimde bulunmamaktadır. Ulaşılabilen resmi ihracat verileri, ihracatçı firmaların ihracat esnasında organik olarak beyan ettikleri partilere ait olup, gerçekleşen ihracat verilerini yansıtmamaktadır.

[**]Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2000 ve T.C.Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çeşitli Yıllar yararlanılarak hesaplanmıştır.

ark., 2006; Birinci ve Er, 2006; Gültekin ve Erkan 2006; Erkoyuncu, 2008; Karabaş ve Gürler, 2011; Bektaş ve Saner, 2011).

4. Organik Aile Çiftçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler

Son yıllarda, küreselleşme ile birlikte diğer alanlarda olduğu gibi organik tarımda da büyük işletmelere doğru bir kaymanın olduğu ifade edilebilir. Küçük aile işletmeciliği şeklinde organik tarım yapan üreticilerin özellikle pazarlamada karşılaştıkları sorunlar nedeniyle, bu üretim sistemini devam ettirme olasılıkları azalmaktadır. Türkiye'de üreticilerin büyük bir çoğunluğu sözleşmeli tarım çerçevesinde organik üretim yapmaktadırlar. Sözleşmeli organik tarım yapan üreticilerin bireysel kontrol ve sertifikasyon belgesi bulunmamaktadır. Üreticiler, sözleşmeli tarım yaptığı firma ile fiyat konusunda anlaşamadığı takdirde, organik ürünlerini pazarlayamamakta, konvansiyonel ürün olarak satışını yapmaktadır. Organik tarım yapan küçük aile üreticileri sertifikalı organik ürünlerini piyasaya sunabilmeleri için kontrol ve sertifikasyon masraflarına katlanmaları gerekmektedir. Gelir düzeyleri düşük olan bu üreticilerin bu masrafa katlanmaları çok zordur. Avrupa Birliği ülkelerinin bazılarında üreticilere kontrol ve sertifikasyon masraflarına ilişkin destekler verilmektedir. Türkiye'de organik tarımsal üretim yapan küçük aile işletmelerinin kontrol ve sertifikasyon masraflarının tamamı veya %50'sinin devlet tarafından karşılanması durumunda, küçük aile işletmeleri ürünlerini direkt tüketiciye ulaştırma imkanına sahip olacaktır.

Türkiye'de Çiftçi Kayıt Sistemine dahil olan ve en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı organik tarım yapan çiftçilere 2014 yılında dekar başına organik meyve ve sebze üretiminde 70 TL., tarla bitkileri üretiminde 10 TL., büyükbaş, küçükbaş hayvan, arı ve su ürünleri yetiştiriciliğinde ise hayvancılık desteklemelerine ilave olarak organik tarım destekleme ödemesi yapılmaktadır (T.C.Resmi Gazete, 12 Nisan 2014). Ancak bu ödemeler dekar veya hayvan başına yapıldığı için organik tarım yapan küçük aile üreticileri için bu desteğin yeterli olduğu söylenemez. İşletme arazisi genişliği küçük ve hayvan sayısı az olan üreticilere verilecek olan devlet desteği üreticileri tatmin etmemektedir. Karabaş ve Gürler (2011) tarafından yapılan araştırmada, üreticilerin organik tarım uygulamalarına verilen destek ve teşviklerin organik tarıma başlamalarında çok etkili olduğu, ancak organik tarıma başladıktan sonra bu desteklerin yetersiz kaldığı saptanmıştır. Organik tarım yapan küçük aile işletmelerine işletme başına yıllık destekleme ödemesi verilmesi durumunda, üreticilerin bu üretim sistemine geçişi daha kolay ve sürdürülebilirliği de olacaktır. Ya da organik tarımsal üretim yapan işletmeler, organik üretim yaptıkları arazi büyüklüklerine veya hayvan sayısına göre gruplara (küçük, orta, büyük gibi) ayrılarak, bu büyüklük grupları dikkate alınarak destek miktarı belirlenebilir. Küçük aile işletmelerine daha yüksek bir destek miktarı verilmesi organik tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini teşvik edecektir.

Organik tarım yapan üreticilerin ürünleri, organik tarıma başladıktan iki yıl (tek yıllık bitkiler ile mera ve yem bitkilerinde) veya üç yıl sonra (çok yıllık bitkilerde) organik ürün olarak sertifikalanmaktadır. Üreticilerin organik tarıma başlamasından oniki ay sonra elde ettikleri ürünler, geçiş süreci ürünü olarak kabul edilmekte ve geçiş süreci ürünü olarak pazarlanabilmektedir. Gelir düzeyleri düşük olan küçük aile işletmeleri, geçiş sürecini tamamlamadan ürünlerini sertifikalı organik ürün olarak pazarlayamamaktadır. Ancak, üretici bu süre içerisinde kontrol ve sertifikasyon masraflarına katlanmak zorundadır. İngiltere, Hollanda ve Slovenya gibi ülkelerde üreticilere geçiş döneminde finansal destekler sağlanmaktadır. Türkiye'de de geçiş sürecinde bulunan organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin kontrol ve sertifikasyon masraflarının tamamının veya bir kısmının devlet tarafından karşılanması küçük aile işletmelerinin bu sisteminde kalmasını sürekli kılacaktır.

Türkiye'de organik tarımsal ürün üretimi, organik tarımsal girdi üretimi yapan, ürünü toplayan, işleyen, ambalajlayan, pazarlayan üreticilere faiz indirimli yatırım ve işletme kredisi verilmektedir. Organik tarım yapan üreticilere cari faiz oranından %50 indirimli işletme ve yatırım kredisi imkânı sağlanmış ve işletme kredisinin 18 ay içinde, yatırım kredisinin 7 yıl içinde ödenmesi zorunluluğu getirilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 22 Şubat 2012). Türkiye'de organik kredi kullanan üretici sayısı 2004 yılında 113 iken, 2011 yılında %1027.43 oranında artarak 1274 üreticiye yükselmiştir. 2011 yılında organik tarım yapan üreticilerin yalnızca %3.00 organik tarıma verilen kredi desteğini kullanmıştır (T.C.Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012-2016). Kredi kullanan işletmelerin

büyük çoğunluğunun büyük işletme olduğu söylenebilir. Organik tarım yapan küçük aile işletmelerine, uygulanmakta olan cari faiz oranından daha düşük faizli krediler veya faizsiz kredi olanakları sağlanması küçük üreticiler için önemli bir avantaj olacaktır. Organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin geçiş sürecini (iki/üç yıl) tamamlandıktan sonra, işletme kredisi borçunu geri ödeme imkanları sağlanması içinde yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Organik üreticiler ile sözleşme yaptıkları firmalar arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı bazı üreticiler kendi üretici birliklerini kurmaya başlamışlardır. Bu üreticiler kendi örgütleri aracılığı ile anlaştıkları kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarından sertifikalarını temin etmekte, organik ürünlerini yurt içi ve yurt dışına kendileri pazarlamaya çalışmaktadırlar (Demiryürek, 2011). Türkiye'de Organik Sebze Üreticileri Birliği, Organik Fındık Üreticileri Birliği, Organik Tahıl Üreticileri Birliği örnek verilebilir. Organik tarım yapan bireysel kontrol ve sertifikasyon masrafını karşılayamayacak durumda olan küçük aile üreticileri, üretici birlikleri kurarak grup sertifikasyonu yaptırabilirler. Üreticiler sertifikasyon maliyetlerini paylaştığı için maliyet bireysel sertifikasyona göre daha düşük olacaktır. Küçük aile üreticilerinin birlik veya kooperatif etrafında birleşmeleri hem yeni pazar bulma şanslarını arttıracak hem de fiyat avantajı sağlayacaktır. Kooperatif veya üretici birlikleri şeklinde örgütlenen organik tarım yapan küçük aile işletmelerine, öncelikli olarak devlet tarafından kontrol ve sertifikasyon desteği, geçiş süreci desteği verilebilir.

Türkiye'de tüketicilerin gelir düzeylerinin düşük olması, organik ürünlere yönelik yeterince bilinç düzeylerinin olmaması, yurtiçi piyasasında organik ve konvansiyonel ürünlerin perakende satış fiyatları arasındaki farkın yüksek olması, bulunabilirlik düzeyinde yaşanan problemler nedeniyle organik ürünlere yönelik satın alma tercihleri de yüksek değildir. Bir yandan organik ürün üreten ancak pazarlama aşamasında problem yaşayan tüketicilere ulaşamayan üretici kitlesi, bir yandan da organik ürün tüketmek isteyen hem fiyat yüksekliği hem de organik ürünleri bulamayan tüketici kitlesi bulunmaktadır. Organik ürünlere ulaşabilmenin en kolay ve en ucuz yolu bu ürünleri üreticiden temin edebilmektir. Bu aşamada organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin ayakta kalması için tüketicilere de görevler düşmektedir. Bunun en güzel örneği topluluk destekli tarım modelleridir. Dünya'nın birçok ülkesinde (Japonya, Avrupa ülkeleri Amerika Birleşik Devleti) topluluk destekli tarım modelleri yaygın şekilde uygulanmaktadır. Türkiye'de de Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi, Çanakkale Ekolojik Yaşam İnisiyatifi(ÇAYEK), Doğal Besin, Bilinçli Beslenme, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Çalışma Grubu topluluk destekli tarım modelini uygulamaya başlamışlardır. Türkiye'de organik tarım yapan küçük aile işletmeleri ile bir grup tüketici bir araya gelerek topluluk destekli tarım modellerini uygulamak ve yaygınlaştırmasını sağlamak için çaba sarfedilmelidir. Üreticiler ile tüketicilerin karşılıklı taahütlerine dayalı olan karşılıklı güven, işbirliği ve yardımlaşmaya dayalı bir modeldir. Tüketiciler organik ürünlere aracısız ulaşacak, aradaki aracılar ortadan kaldığı için tüketici de organik ürünleri daha uygun fiyatlardan satın alabilecek, küçük üreticilerde organik ürünlerine pazar bulma imkanı sağlayacaktır.

Dünyanın birçok ülkesinde (Güney Brezilya, Amerika, Fransa vb.) küçük ölçekli, direk satış yapan ve doğal yöntemler kullanarak üretim yapan ancak kontrol ve sertifikasyon belgesi olmayan küçük çiftçiler için katılımcı onay sistemleri geliştirilmiştir. Katılımcı sertifikasyon sistemi; organik tarımda kontrol ve sertifikasyon masraflarının yüksek maliyetler ve yoğun bürokratik iş yükü gerektirmesi yüzünden memnun olmayan küçük çiftçiler tarafından başlatılmıştır. Doğal, katkısız ürüne ulaşmak isteyen bir grup tüketici ile organik ürün sertifikası olmayan ancak doğal, katkısız tarımsal üretim yapan üreticilerin karşılıklı yardımlaşmasına ve güvenine dayalı bir sistemdir. Bu sistem içerisinde üreticiler edindikleri bilgileri paylaşır, tüketiciler de tarla ve bahçe ziyaretleri aracılığıyla sertifikasyon ve kalite güvencesi sürecinde rol oynarlar. Bu sistem, güven, sosyal ağlar, bilgi ve deneyim takası esasına dayanmaktadır. Tüketici üreticiden üretilmiş olma koşuluyla ürününü düzenli almayı taahhüt etmekte, üretici ise bu koşulları sağladığının sözünü vermekte ve kendini örgütü aracılığıyla denetlemektedir(Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi, 2014).Türkiye'de de katılımcı sertifikasyon sistemi Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi, Çanakkale Ekolojik Yaşam İnisiyatifi (ÇAYEK), Doğal Besin, Bilinçli Beslenme grubları tarafından uygulanmaktadır. Türkiye'de organik tarımsal üretim yapan ancak kontrol ve sertifikasyon belgesi olmayan küçük üreticilerin pazarlama sorunun giderilmesinde bu sistemin yaygınlaştırılması önemli bir rol oynayacaktır.

Her bölgede bulunan Kalkınma Ajansları desteği ile küçük aile işletmeleri tarafından organik tarımın geliştirilmesine yönelik pilot projeler başlatılabilinir. Üniversite, T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, köy muhtarlıkları, belediyeler, kaymakamlıklar, sivil toplum kuruluşlarının katkısı ile organik tarımsal üretim yapan veya yapacak olan küçük aile işletmelerine yönelik projeler hazırlanmalıdır. Bu projeler sayesinde eğitim, bilgilendirme, kontrol ve sertifikasyon masrafı desteği, birlik ya da kooperatif şeklinde örgütlenmeleri teşvik edilerek küçük aile işletmelerinin ürünlerini daha iyi pazara sunmaları için destek sağlanabilir. Türkiye'de 2010 yılında İzmir Kalkınma Ajansı desteği ile İzmir Ticaret Borsası, İzmir Tarım İl Müdürlüğü Ege Üniversitesi, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, Buca Belediyesi, Buca Kaymakamlığı ve Karaçaağaç köyü muhtarlığının birlikte yürüttüğü projede konvansiyonel tarım yapan bir grup küçük üreticinin organik tarıma geçişi sağlanmış, kontrol ve sertifikasyon masrafları projeden karşılanmıştır. Üreticilerin yetiştirdikleri organik ürünlerin pazarlanmasında yerel yönetimler tarafından destek olunmuş ve köyde bir satış yeri açılmıştır. Başarı ile yürütülen organik tarım yapan küçük aile işletmelerine yönelik pilot projelerin başlatılması, üreticilerin bu üretim sistemini sürdürmesini teşvik edici nitelikte olacaktır. Belediyeler, kaymakamlıklar ve il özel idareler küçük aile işletmelerinde üretilen organik ürünlerin anaokulları, hastaneler, çeşitli devlet kurum ve kuruluşlarında satışı için organize edici görev üstlenebilir.

Köy muhtarlıklarının organizasyonu ile köyde organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin yetiştirdikleri organik ürünler topluluk destekli tarım modeli kullanılarak e-ticaret yolu ile pazarlanabilir. Köy muhtarlıklarının yardımıyla bu ürünlerin pazarlanmasından sorumlu bir eleman tahsis edilebilir, bu elemanın ücreti küçük aile işletmeleri tarafından paylaşılabilir. Organik tarım yapan birbirine yakın olan birkaç köyde birleşerek bu faaliyeti gerçekleştirebilir. Ayrıca, şehir merkezine yakın, yol üzerinde olan ve turistik köylerde organik ürünlerin pazarlandığı satış yerlerinin açılması için köy muhtarlıkları girişimde bulunabilir.

Pazar Yerleri Hakkında Yönetmeliğe göre, belediyelere organik ürünleri satışı amacıyla semt pazarı açma yetkisi tanınmıştır (T.C. Resmi Gazete, 12 Temmuz 2012). İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Eskişehir ve Antalya illerinde bulunan organik pazarların yanısıra, farklı il ve ilçe belediyelerinin, özellikle yazın sayfiye alanlarda organik pazarların açılmasına yönelik girişimde bulunması, pazar bulma problemi yaşanan organik tarım yapan küçük aile işletmelerini bir ölçüde rahatlatacaktır.

5. Sonuç

Organik tarım, kırsal alanda yaşayanların gelir düzeylerinin arttırılmasında, işsizliğin ve yoksulluğun önlenmesinde önemli bir araçtır. Bu nedenle, organik tarımsal üretim yapan küçük aile çiftçilerine yönelik devletin ulusal politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Devlet, iç piyasanın gelişmesi açısından organik tarımsal üretim yapan küçük aile işletmelerine yönelik bireysel kontrol ve sertifikasyon desteği, geçiş dönemi desteği, düşük faizli veya faizsiz kredi, uzun vadeli kredilendirme imkanları sağlamalıdır. Organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin birlik etrafında birleşmesi sağlanmalıdır. Birlikler, organik tarım yapan aile işletmelerinin pazarlama sorunlarını gidermede önemli katkılar sağlayacaktır. Dünyada birçok örnekleri olan topluluk destekli tarım modelleri, katılımcı sertifikasyon sistemlerinin Türkiye'de yaygın olarak uygulanması için üretici ve tüketici bilinçlendirmeleri yapılmalıdır. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlükleri, Araştırma Enstitüleri, üniversiteler, ticaret odaları, borsalar, belediyeler, dernekler, vakıflar, kalkınma ajansları gibi kurum ve kuruluşların desteği ile projeler, eğitim ve bilgilendirme çalışmaları, danışmanlık hizmetlerinin verilmesi organik küçük aile çiftçiliğinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Adanacıoğlu, H., 2009. Organik ve Konvansiyonel Pamukta Pazarlama Kanallarının Etkinliğinin Belirlenmesi ve Çiftçi Açısından En Uygun Pazarlama Modelinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma", Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 624 s.

Akın, A., 2008. Akşehir İlçesinde Organik Çilek Yetiştiriciliğin Benimsenmesi ve Yayılması Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), 210 s.

Aksoy, U., 1999. "Organic Agriculture in Turkey", Bıomed,Year 2, Issue 1, 8-9.

Arslan, Ö., 2004. Ekolojik Organik Tarımda Bilgi İhtiyaçları: İzmir İli Organik Domates Üreticileri Örnek Olayı, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 120s.

Artukoğlu, M.M., Olgun, A.F., Adanacıoğlu, H., 2012. "An Economic Analysis of Organic and Conventional Olive Production: Case of Turkey", Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 49(3), 243-247.

Atış, E., B. Miran, Z.K. Bektaş, A. Altındişli, S. Karabat, M. Cankurt, A. Bayaner, 2013. Türkiye'nin İhracata Dönük Organik ve Geleneksel Kuru Üzüm Üretim Potansiyeli ve Uluslararası Rekabet Durumunun Analizi, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, 1001 Projesi, Proje No: 110O283, 137 s., İzmir.

Aydoğan, M., 2012. Samsun İlinde Organik ve Konvansiyonel Fındık Yetiştiricilerinin Gübre Kullanımı Konusundaki İletişim Kaynaklarının Sosyal Ağ Analizi ile Karşılaştırılması, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE, Yayın No: 207, ISBN: 978-605-4672-06-6, 123 s.

Bayramoğlu, Z., Gündoğmuş, E., 2010. "Kurak İklim Bölgelerinde Organik Tarım ve Geleceği: Konya İli Örneği", International Conference on Organic Agriculture in Scope of Environmental Problems, 03-07 February 2010, Famagusta, 381-389.

Bektaş, Z.K., Saner, G., 2011. "Geleneksel ve Organik Yetiştirilen Enginarın Ekonomisi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Örneği", ISBN: 978-605-87513-0-9, Bornova-İzmir, 80 s.

Birinci, A., Er, K., 2006. "Bursa İli Karacabey İlçesinde Organik ve Konvansiyonel Şeftali Üretiminin Ekonomik Açıdan Mukayesesi ve Pazarlama Üzerine Bir Araştırma", Tarım Ekonomisi Dergisi, 12 (1), 19-30.

Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi, 2014, (http://www.bukoop.org), (Erişim Tarihi: Ağustos 2014).

Bülbül, M., Tanrıvermiş, H., 2001. "Türkiye'de Ekolojik ve Geleneksel Fındık Üretim Ekonomisi ve Pazarlama Yapısı" Türkiye I. Ekolojik Tarım Sempozyumu, 21-23 Haziran 1999, İzmir, 33-50.

Ceyhan, V., Demiryürek, K., Bozoğlu, M., 2006. "Organik ve Geleneksel Fındık Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi", Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya, 273-281.

Çobanoğlu, F., Işın, F., 2009. "Organik Kuru İncir Üreticilerinin Organik Tarım Sistemi Tercihini Etkileyen Kriterlerin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Analizi", Tarım Ekonomisi Dergisi, 15(2), 63-71.

Demirci, R.,Erkuş, A., Tanrıvermiş, H., Gündoğmuş, E., Parıltı, N., Özüdoru, H., 2002. "Türkiye'de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretiminin Ekonomik Yönü ve Geleceği: Ön Araştırma Sonuçlarının Tartışılması", Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum, 197-210.

Demiryürek, K., 2000. "The Analysis of Information Systems for Organic and Conventional Hazelnut Producers in Three Villages Of The Black Sea Region, Turkey", (Unpublished doctoral dissertation), The University of Reading Agricultural Extension and Rural Development Department, UK.

Demiryürek, K., Ceyhan, V., Uysal, O., 2006. "Organik ve Geleneksel Sistemde Fındık Yetiştiren Üreticilerin Risk Tutumlarının Karşılaştırılması", Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya, 1098-1104.

Demiryürek, K., 2011. "Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye'deki Durumu", GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, 28(1), 27-36.

Dünya(Ekonomik Politika), 2014. Organik Ürünlere Talep, Pazarıda Büyüttü, 20.03.2014 (http://www.dunya.com/organik-urunlere-talep-pazari-da-buyuttu-222773h.htm).(Erişim tarihi:12 Ağustos 2014).

Erkoyuncu, C., 2008. Ankara İli Beypazarı İlçesinde Organik ve Geleneksel Olarak Yapılan Domates Yetiştiriciliğinin Karşılaştırılmalı Ekonomik Analizi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 115 s.

Gültekin, U., Erkan, O., 2006, "Türkiye'de Organik Tarım ve Geliştirme Olanakları(Toros Dağ Köyleri Örneği)",Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya, 1091-1097.

İlleez T., 2002. S.S. Başmakçı 1 Nolu (Gül) Tarımsal Kalınma Kooperatifi Kapsamındaki Ekolojik ve Konvansiyonel Yağlık Gül Üretimi Yapan İşletmelerin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bornova-İzmir 92 s.

Karabaş, S., Gürler A.Z., 2011. "Organik Tarım ve Konvansiyonel Tarım Yapan İşletmelerin Karşılaştırılmalı Analizi", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13(21), 75-84.

Karaturhan, B., M. Boyacı, 2001. "Ekolojik Tarımda Tarımsal Yayımın İşlevi Üzerine Bir Araştırma", Türkiye 1. Ekolojik Tarım Sempozyumu, 21-23 Haziran 1999, İzmir, s. 211-223.

Kenanoğlu, Z., 2003. Ekolojik ve Geleneksel Kuru İncir ve Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi ve Ekolojik Üretimi Özendirecek Fiyat Eşiğinin Saptanması Üzerine Bir Araştırma, E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Bornova-İzmir 440 s.

Kurğa, C., Erdal, M., 2014. Ağrı ili Organik Tarım ve Hayvancılık Raporu, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Ağrı Yatırım Destek Ofisi, ISBN 978-605-85766-1-2, 168 s.

Olhan, E., 1997. Türkiye'de Bitkisel Üretimde Girdi Kullanımının Yarattığı Çevre Sorunları ve Ekolojik Tarım Manisa Örneği, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Şahin, B., K.Konak, 2004. "Ekolojik Kuru İncirin Üretim ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma", Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 1(1), s.53-61.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ekolojik Tarım Komitesi Kayıtları, 2000, Ankara.

Tarkan, E., 2005. Organik Pamuk Üretimi, Pazarlaması, Sorunlar ve Çözüm Yaklaşımları: Salihli İlçesi Örneği, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 110s.

Torun, E., 2011. "Organik Tarımda Çiftçilerin Bilgi Kaynakları (Kocaeli İli Kartepe İlçesi Örneği)", KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 14(4), 53-62.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çeşitli Yıllar. (http://www.tarim.gov.tr),Erişim tarihi: Ağustos 2014.

T.C.Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012-2016, Türkiye Organik Tarım Stratejik Plan, 86 s.

T.C. Resmi Gazete, 28212, 22 Şubat 2012. (http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/2010222-5.htm), Erişim tarihi: Ağustos 2014.

T.C. Resmi Gazete, 28351, 12 Temmuz 2012. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712- Erişim tarihi: Ağustos 2014.

T.C. Resmi Gazete, 28970, 12 Nisan 2014. (http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140412-2-1.pdf), 13.htm), Erişim tarihi: Ağustos 2014.

Organik Tarıma Verilen Destekler Aile Çiftçiliğini Destekliyor Mu?

Yener ATASEVEN
Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Dışkapı-ANKARA, yenerataseven@hotmail.com

Özet
Organik tarım politikalarını yönlendiren ve aile çiftçiliği açısından en önemli unsurlardan bir tanesi tarımsal desteklemelerdir. Organik tarıma verilen destekler hem sektörün gelişmesi hem de ekonomi ve çevre politikaları açısından çok önemlidir. Organik tarıma verilen desteklerin sürdürülebilir olması bu üretimi gerçekleştiren çiftçiler açısından, ayrıca sektörde yer alan tüccar ve ihracatçı gibi diğer paydaşlar açısından da önemli bir rol oynamaktadır.
Türkiye'de organik tarım sektöründe çiftçi özelinde verilen desteklere bakıldığında 3 önemli destek kaleminin olduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesi "alan bazlı destekleme" ödemesidir. İkincisi, "ÇATAK" (Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı) kapsamında verilen desteklerdir. Üçüncü destek ise "düşük faizli kredi kullanma desteği"dir. Bunlara ilave olarak, çiftçilerin dışında sektördeki diğer paydaşların yararlanabileceği destekler ise ihracatçı firmalara verilen kontrol-sertifikasyon ve laboratuvar analizi destekleridir. Türkiye'de organik tarım yapan çiftçiler üretim aşamasında belirtilen bu 3 destekten yararlanabilirken küçük aileler açısından çok önemli bir maliyet kalemi olan kontrol-sertifikasyon ve analiz masrafları için destek alamamaktadır. Ancak, organik tarım ürünlerinin ihracatı konusunda faaliyet gösteren firmalar gereklilikleri yerine getirmesi durumunda sertifikasyon ve analiz masrafları için verilen desteklerden yararlanabilmektedir. İşte burada üzerinde durulması gereken konu organik tarıma verilen desteklerin organik üretim yapan aile çiftçileri açısından yeterli olup olmadığıdır. Çünkü destekleme uygulamaları çiftçilerin özendirilmesi, üretimin sürdürülebilirliği ve sektörün bu yolla gelişimi açısından önemli bir rol oynamaktadır.
Bu çalışmada, Türkiye'de aile çiftçiliği özelinde organik tarıma verilen destekler incelenmiş ve mevcut durumun ortaya konulmasına çalışılmıştır. Ayrıca, Türkiye'de organik tarım yapan aile işletmeleri açısından yaşanan sorunlar irdelenmiş ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin getirilmesine kısacası Türkiye'nin bu konudaki fotoğrafının çekilmesine çalışılmıştır.
Anahtar kelimeler: Organik tarım, aile çiftçiliği, desteklemeler

1. Giriş

Küçük aile çiftliklerinin tarım ürünleri ve gıda üretiminde çok önemli bir rol oynadığı dünyanın her yerinde kabul gören bir görüştür. Organik tarım ise, üretimde çeşitliliği ve çiftlik kaynaklarını kullanmayı yani işletmenin kullanacağı hammaddeleri kendi kaynaklarından üretmeyi temel aldığı için küçük aile çiftlikleri için uygun bir tarımsal üretim modeli olarak düşünülebilir. Organik tarım işletmelerinde temel amaç ekolojik dengenin korunarak, bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte aile işletmeciliği şeklinde yapılması, dolayısıyla üretimden tüketime kısa devrelerin kurularak kendi kendine yeterliliğin sağlanmasıdır (Sabuncu, 2013).
Tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasal gübrelerin ve ilaçların artışı, bu artışa bağlı olarak toprakların kirlenmesi ve dolayısıyla verimlilikte meydana gelen düşmeler, bunlara ilave olarak yeraltı ve yüzey sularının kirlenmesi ve elde edilen nihai üründe oluşan kalıntılar ve kalitedeki düşüşler özellikle gelişmiş ülkelerdeki çiftçileri ve tüketicileri arayış içerisine sokmuştur. Bu ülkeler, çevreye zarar vermeyen ve insanlar ve hayvanlar üzerinde olumsuz etki yapmayan tarım ürünlerinin yetiştirilmesine yönelik politikalar geliştirmektedirler.
Tarımsal yapıda yukarıda bahsedilen değişim eğilimleri ve bu eğilimlerin aile çiftçiliği açısından değerlendirilmesi organik tarım yapan küçük aile işletmelerinin yapısını da doğrudan etkilemektedir. Organik tarım yapan aile çiftliklerinin bu yapısal değişime uyum sağlayabilmesi için bir takım seçeneklerinin olması gerekmektedir. İşte, bu aşamada verilecek çeşitli destekler çiftçileri teşvik edecektir.
Bu çalışmada, Türkiye'de organik tarıma yönelik uygulanan mevcut destekleme politikalarının çiftçi özelinde ele alınması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çiftçilerin kullanabileceği destekleme kalemlerine ilişkin bilgilerin verilmesine çalışılmıştır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışma literatüre dayalı olarak derleme şeklinde hazırlanmıştır. Bu bağlamda, organik tarım ile ilgili kaynaklardan, yasal düzenlemelerden (Kanun, Yönetmelik, Tebliğ, Bakanlar Kurulu Kararları

vs.), kitaplardan, raporlardan, veri tabanlarından ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışma yöntemi ise 2 aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, konu ile ilgili olarak kaynak taraması yapılmıştır. İkinci aşamada ise incelenen kaynakların yorumlanması, çeşitli açılardan değerlendirilmesi ve sentezlenmesi yolu ile Türkiye'de çiftçi özelinde organik tarıma yönelik uygulanan mevcut destekleme politikalarının açıklanması amaçlanmıştır.

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

3.1. Neden Organik Tarım ve Aile Çiftçiliği

Tarımsal faaliyetlerde kimyasal girdilerin kullanımı 1950'li yıllara kadar sınırlı kalmıştır. Ancak, 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve dünyada tarımsal üretimde önde gelen diğer büyük ülkelerin uyguladıkları politikaların temel amacı üretimi artırmak olmuştur. Bu politikanın gereği olarak da üretimde yoğun olarak kimyasal girdi kullanımına gidilmiştir. Ancak, üretimde meydana gelen kontrol edilmesi zorlaşan artışlar ve bu girdilerin kullanımından kaynaklanan sorunlar ülkeleri uyguladıkları politikaları değiştirmek zorunda bırakmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde çevreye dost ve kontrollü bir üretim yöntemi olan organik tarım düşüncesi keşfedilmiştir.

Organik tarım yönteminin uygulandığı ilk dönemlerde üretim büyük ölçekli olmamakla beraber genellikle küçük aile çiftlikleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Organik tarım geniş kitlelere hitap etmediği için ticari düşünce geri planda kalmıştır. Ancak, özellikle 1980'li yıllardan sonra tüketicilerin artan talebiyle aile tarımı konumundan çıkıp ticari bir boyut kazanan organik tarım, başta Amerika ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülkede uygulanmaya başlamıştır (Turhan, 2005).

Organik tarımın literatürde çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar organik tarıma değişik açılardan yaklaşmaktadır. Organik tarım konusundaki çalışmaların bir anlamda üst yapılanması olan IFOAM (Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu) yıllar içinde yapılan çeşitli tanımlamaların sonucu olarak kendisi de bu konuda bir tanım yapmıştır. IFOAM tarafından organik tarım; toprağı, ekosistemi ve insan sağlığını sürdüren bir üretim sistemi olarak tanımlanmıştır. Organik tarım; olumsuz etkileri olan girdilerin kullanımı yerine ekolojik süreçler, biyolojik çeşitlilik ve yerel koşullara uyum sağlamış döngülere dayanmaktadır. Organik tarım; paylaşılan çevreye fayda sağlamak, adil ilişkileri ve herkes için iyi bir yaşam kalitesi desteklemek için geleneği, yeniliği ve bilimi bir araya getirmektedir (Anonymous, 2014).

Aile çiftçiliği, ulusal ve küresel gıda güvenliğinin ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. Dengeli bir küresel tarım politikasından, sürdürülebilir doğal kaynaklar ve biyoçeşitliliğin güvenliğinden bahsedilen bir noktada aile çiftçiliğinin önemi daha net ortaya çıkmaktadır. FAO'ya göre de aile çiftçiliği yerel ekonomilerin desteklenmesi, fırsatlar yaratılması ve gıda-emtia piyasasındaki istikrar açısından sigorta niteliğindedir. FAO verilerine göre dünyada 570 milyondan fazla tarımsal işletme bulunmaktadır ve bunların yaklaşık 500 milyonu (%87.7-dünya genelinde yaklaşık 2.5 milyar insan) aile işletmesidir. Aile çiftçiliğinin küresel tarım üretimindeki payı ise %56'yı aşmaktadır. Dünyadaki tarım işletmelerinin 475 milyondan fazlası yani yaklaşık %84'ü 2da'danaz bir toprağa sahiptir [FAO 2 da'lık arazi genişliğini küçük aile işletmesi olarak ele almaktadır] (Anonim, 2014a).

Organik tarımdaki duruma bakıldığında ise, 2012 yılına göredünyada164 ülkede 37.5 milyon hektarlık (dünya genelinde toplam tarımsal alanın %0.87'si) bir alanda 1.9 milyon çiftçi organik tarımsal faaliyet ile uğraşmaktadır. Toplam organik tarım alanlarının 1/3'ü ya da 10.8 milyon hektarı ve toplam üreticilerin %80'i gelişmekte olan ülkelerde ya da yeni gelişen piyasalarda bulunmaktadır (FIBL, 2014). Ülkelerin organik tarım işletmesi ölçeklerine göre üretim alanları da değişiklik göstermektedir. Örneğin, ABD'de Organik Tarım Araştırma Vakfı (The Organic Farming Research Foundation-OFRF) tarafından yapılan bir incelemede ABD'deki organik tarım işletmelerinin %83'nün aile işletmeleri olduğu belirlenmiştir (Deniz, 2009).Türkiye'deki duruma bakıldığında ise GTHB verilerine göre 2013 yılında 213 farklı üründe 60.797 üretici (3.076.649 olan toplam işletme sayısı içerisinde organik tarım yapan çiftçilerin oranı %1.97), 769.014 hektar (toplam tarım alanı içinde organik tarım yapılan alanın payı %2) alan üzerinde üretim yapılmıştır (Anonim, 2014b).

Dünya literatüründe genellikle organik tarım işletmelerinin geleneksel tarım işletmelerine göre daha küçük olduğu ifade edilmektedir. Organik tarım, daha çok küçük çiftliklerin başarıyla uygulayabildiği bir süreçtir. Bununla birlikte Almanya, İsviçre gibi ülkelerde yapılan araştırmalarda organik tarım

yapan çiftçilerin geleneksel tarım yapan çiftçilere göre daha geniş veya aynı büyüklükte arazi genişliğine sahip oldukları belirtilmektedir. Yönetim açısından bakıldığında organik tarımın benimsenmesinde kimyasal ilaç ve gübrenin kullanılmaması ve üretimde çeşitlilik gibi unsurlar nedeniyle organik tarım, küçük çiftçiler için bir avantaj olarak görülebilir (Çaha ve Serin, 2011).
Organik tarımın aile çiftçilerine yönelik bir takım ***"ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar"*** sağladığı ifade edilmektedir. Bu faydalar aşağıdaki gibi belirtilebilir (IFOAM, 2013):

- Organik tarım, gıda güvencesinin sağlanmasına ve yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunabilir.
- Organik tarımda düşük maliyetli girdilerin kullanılması yolu ile verimde artış sağlanabilir.
- Organik tarımda pahalı kimyasal girdilerin kullanımı yerinde daha az maliyetli girdilerin ve yerel olarak yenilenebilir kaynakların kullanılması ile finansal anlamda olumlu bir etki sağlanabilir.
- Organik tarım, çiftçilere yerelde ve yöre dışında yeni pazarlara erişim imkanı yaratabilir.
- Organik olarak yetiştirilmiş ürünler pazarlarda ya da marketlerde daha yüksek fiyattan satılabilmektedir.
- Organik tarım, insan ve hayvan sağlığına ve çevreye olumlu etkiler yaratabilir.
- Organik tarım gıda üretiminin artışına, ekosistemin gelişmesine, toprağın organik maddece zenginleşmesine, toprak erozyonunun azalmasına ve biyoçeşitliliğin artmasına katkıda bulunur (Anonymous, 2013).

Bunların yanında, organik tarım yapan aile çiftçileri kırsal ekonominin sürdürülebilirliğinde ve biyoçeşitliliğin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Organik tarım yeni iş imkanları sayesinde küçük çiftçiler için girişimcilik ruhunun kazanılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, yeni girişimler yolu ile kırsal alanın gelişmesine de olumlu etki yapabilir.
Organik tarımsal üretim sisteminin özelliği gereği, bu üretim yönteminde geleneksel tarıma oranla arazi ve sermaye daha verimli olarak değerlendirilebilmektedir. Aynı zamanda emek yoğun üretim sonucu daha fazla işgücü kullanımına neden olmaktadır. Ayrıca kimyasal girdi kullanımı olmadığından küçük aile işletmeleri için önemli bir alternatif üretim ve gelir kaynağı olma özelliklerini taşımaktadır (Usal, 2006). Küçük ölçekli tarım işletmelerinin hakim olduğu Türkiye'de, organik tarım sektörünün gelişimi çiftçilerin gelirlerinin arttırılması açısından önemli bir alternatif olarak görülmektedir (Kenanoğlu Bektaş ve Miran, 2006). Bu konuda yapılan tüm çalışmalar küçük çiftçilerin gelirlerinin organik tarım ile olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır (IFAD, 2003).
Organik üretim nüfus yoğunluğu yüksek kentlerin çevresinde yaşayan küçük çaplı aile çiftlikleri tarafından, doğrudan satış konusunda sağladığı fırsatlar nedeniyle başvurulabilecek güçlü bir araçtır. Bu sistem, tüketicilere satın alacakları gıdaların nasıl yetiştirildiklerini yerinde görmek fırsatını tanımaktadır. Böylece tüketiciler gıda güvenliği ve kaliteleri hakkındaki meraklarını giderebilmektedir (Engiz, 2014).
Türkiye'deki çiftçi ailelerinin önemli bir kısmı düşük ücretli işgücü olarak kendi topraklarında çalışmaktadır. Türkiye'nin ve özellikle Doğu ve Güney Anadolu Bölgesi'nin nüfus yapısı dikkate alındığında ve organik tarım ürünlerinin emek yoğun işçilik gerektirdiği düşünüldüğünde bu önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Karadeniz ve Akdeniz Bölgeleri'nin iç kesimlerinde de durum benzer şekildedir (Er, 2009).
Dünyanın en büyük fuarı olan BioFach organik ürünler fuarında bu yıl "Organik 3.0: Kaynaklar, Etki ve Şeffaflık" olarak adlandırılan yeni bir strateji belirlenmiştir. Bu stratejide organik tarımsal üretimin sadece sertifikalandırılmasının yeterli olmadığı belirtilip bunun ötesinde ekoloji ve toplumsal değerlerin ağırlıklı olduğu adil ve temiz üretim amaçlanmaktadır. İstanbul'da 13-15 Ekim 2014 tarihinde yapılacak olan 18. Dünya Organik Kongresi'nde bu yeni stratejinin vurgulanması beklenmektedir. Böylece yeni strateji ile ***"organik tarımda aile çiftçiliği"*** ön plana çıkacaktır. Bu yeni strateji kapsamında öncelikli olarak ürüne doğrudan ulaşım, aile ve küçük çiftçiliğin desteklenmesi ve toplumun gıdasına sahip çıkması konuları ön planda yer almaktadır (Anonim, 2014c).
Yukarıda belirtilen unsurların yanında, organik tarımla uğraşan aile çiftçilerinin karşılaştığı bazı sorunlar vardır. Bu sorunların başında pazarlama konusunda yetersiz bilgi düzeyi, teknik bilgi ve

teknoloji eksikliği, depolama ve ürün işleme konusunda kısıtlı imkanlar ve karmaşık sertifikasyon süreci gelmektedir. Ayrıca, organik tarım yapmasına rağmen devletin verdiği desteklerden yararlanamayan çiftçiler de görülmektedir. Bu sorunlara ilave olarak çiftçiler geleneksel tarımdan organik tarıma geçişin ilk yıllarında ekonomik sıkıntılar da yaşayabilmektedir (Hitzgerová, 2007).
Organik tarıma geçmek isteyen küçük aile çiftçilerinin bu aşamada dikkat etmesi gereken bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi belirtilebilir (http://www.ruralpovertyportal.org):

- Organik tarıma geçmek isteyen küçük çiftçilerin motivasyonu ya da adaptasyonu,
- Organik tarım yapılmak istenen toprağın fiziki ve coğrafi özellikleri,
- Organik tarım yapılmak istenen toprakta daha önce yapılan tarımsal faaliyet,
- Organik tarım yapmak isteyen çiftçinin yeterli aile işgücüne sahip olma durumu,
- Organik üretimin bireysel ya da grup olarak yapılacağı.

3.2. Organik Tarıma Verilen Destekler

Organik tarımsal faaliyetler açısından önemli olan bir diğer konu da desteklemelerdir. Organik tarımda desteklemeler sektörün gelişmesi, ekonomi ve çevre açısından stratejik öneme sahiptir. Türkiye'de bu konudaki desteklemelere bakıldığında organik tarım yapan çiftçilere üretim ve pazarlama aşamasında yeterli seviyede destekleme yapılmadığı söylenebilir. Organik tarım alanında faaliyet gösteren çiftçilerin özendirilmesi ve desteklenmesi sektörün gelişimi açısından da önemli bir rol oynamaktadır (Ataseven, 2014). Organik tarım sektöründe destek alabilecekler çiftçiler ve bu alanda faaliyet gösteren ticari (ihracatçı) firmalardır. Ancak bu çalışmada, organik tarıma verilen destekler aile çiftlikleri ya da çiftçiler açısından ele alınmıştır.
Organik tarım ile uğraşan çiftçilerin desteklenmesini gerektiren nedenler aşağıdaki gibi belirtilebilir (Orlund, 2003):

- Daha fazla çiftçinin organik tarıma başlaması,
- Organik üretimle ilgili yapılacak ilave masrafların kısmen tazmin edilmesi,
- Geçiş sürecinden sonra organik üretimin sürdürülebilmesi için çiftçilerin teşvik edilmesi.

Bu bağlamda, özet olarak Türkiye'de organik tarım yapan çiftçilerin yararlanabileceği ***"temel destekler"*** şunlardır:

1. Alan bazlı destekler,
2. Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi,
3. Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programı kapsamındaki destek,
4. Mazot, toprak analizi, bombus arısı ve biyolojik mücadele destekleri,
5. Hazine arazisi kiralama desteği,
6. Kalkınma ajansları tarafından sağlanan proje desteklerinde organik tarım yapan çiftçilere öncelik verilmesi,
7. Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri.

Organik tarımda desteklemeler üretim açısından ele alındığında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de organik tarımsal üretim 1980'li yılların ortasında başlamış olmasına rağmen 2004 yılına kadar üretimde bir desteklemenin verilmediği görülmektedir. Ancak, organik tarımda yaşanan gelişmeler zaman içerisinde üretimin desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. 2004 yılından itibaren organik tarımsal üretim çeşitli miktarlarda desteklenmeye çalışılmıştır. Organik tarımda destekleme ödemesi bitkisel üretim için Doğrudan Gelir Desteği'ne ilave olarak başlamıştır ve ilerleyen yıllarda hayvancılık, su ürünleri ve arıcılığı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2008 yılından itibaren ***"alan bazlı destekleme ödemesi"***ne geçilmiştir. Bu konuda 12.04.2014 tarihli ve 28970 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "2014 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar" ile destekleme ödeme miktarları belirlenmiştir. Buna göre, 2014 yılında meyve-sebze üretim alanları için Geçiş süreci-2 (üretimin 2.yılı), Geçiş süreci-3 (üretimin 3.yılı) ve organik statüde yer alan ürünler için 70 TL/da, tarla bitkileri üretim alanları için Geçiş süreci-2, Geçiş süreci-3 ve organik statüde yer alan ürünlere 10 TL/da destek verilmektedir. Anaç sığır ve manda yetiştiriciliğinde 150 TL/baş, buzağı yetiştiriciliğinde 50 TL/baş, anaç koyun ve keçi yetiştiriciliğinde 10 TL/baş, arılı

kovan yetiştiriciliğinde 5 TL/kovan, alabalık yetiştiriciliğinde 0.35 TL/kg, çipura ve levrek yetiştiriciliğinde 0.45 TL/kg destekleme ödemesi yapılmaktadır (Anonim, 2014d).

Organik tarım konusunda çiftçilerin yararlanabileceği ve devletin izlediği destekleme politikalarından bir tanesi de 21.01.2014 tarihli ve 28889 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "TC Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Karar" ile belirlenmiştir. Bakanlar Kurulu Kararı'na göre çiftçilere, 2014 yılı için yatırım ve işletme döneminde %50 oranında bir indirimle 5.000.000 TL üst limit olmak üzere kredi kullanma olanağı sağlanmıştır. Organik tarımsal ürün ve girdi üretimini yapan, ürünü toplayan, işleyen, ambalajlayan, pazarlayan veya bu faaliyetleri yapacak olan çiftçilere; ayrıca yetkilendirilmiş kuruluşlarla sözleşme yaparak geçiş sürecine alınan çiftçilere de yatırım ve işletme kredisi kullandırılabilmektedir (Anonim, 2014e).

Organik tarımsal üretimde çiftçilerin yararlanabileceği desteklerden bir diğeri de ÇATAK Programı'nı tercih eden çiftçilerin desteklenmesi kapsamında uygulanmaktadır. Bu programa göre, ÇATAK'ta yer alan 3. kategoriye dahil olan ve çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamaları kapsamındaki organik tarım faaliyetlerine 135 TL/da/yıl ödeme yapılmaktadır (Anonim, 2011).

Organik tarımsal üretimde çiftçilere yönelik olarak verilen desteklerden bir diğeri de bombus arısı desteğidir. Bu destekte kovan başına, seralarda doğal polinasyonu sağlamak amacıyla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) kayıt sistemlerine kayıtlı seralarda bombus arısı kullanan çiftçilere koloni başına 60 TL ödeme yapılmaktadır.

Organik tarımda çiftçiler tarafından yararlanılabilecek bir diğer destek de devletin çiftçilere arazi kiralaması ile ilgilidir. Devlet organik tarımı teşvik etmek için bu yolla üretim yapmak isteyen çiftçilere hazine arazisi kiralamada öncelik tanımaktadır. En az 10 milyon ABD doları karşılığı TL tutarında organik tarım yatırımı yapmayı ve en az 10 kişiye 10 yıl süre ile istihdam sağlamayı taahhüt eden yatırımcılara hazine arazileri 49 yıllığına kiraya verilmektedir (Anonim, 2012).

Çiftçiler açısından bir diğer teşvik konusu da kalkınma ajansları tarafından verilecek proje desteklerinde organik tarım sertifikasına sahip işletmelerin başvurularına öncelik verilmesidir. Bu yolla, çiftçilerin organik tarım projesi yapması ve üretimin artırılması teşvik edilmeye çalışılmaktadır.

Yukarıda belirtilen destekler dışında ayrıca, organik tarım yapan çiftçiler alan bazlı mazot, toprak analizi ve biyolojik mücadele desteklerinden de yararlanabilmektedir. Ayrıca, tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinden faydalanan çiftçilere 600TL destekleme ödemesi yapılmaktadır.

Organik tarım faaliyetlerinde desteklenecek arazilerin özellikleri 24.09.2014 tarihli ve 29129 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Organik Tarım Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ"de belirtilmiştir. Buna göre; desteklenecek arazilerin özellikleri şunlardır (Anonim 2014f):

1. Organik Tarım Desteği (OTD)ödemesi, Organik Tarım Yönetmeliği'ne göre organik tarım yapılan Organik Tarım Bilgi Sistemi (OTBİS)'nde ve ÇKS'de 2014 ile 2015 üretim yılında kayıtlı aynı arazilere yapılır.
2. OTD ödemesi, ÇKS'de ve OTBİS'de 2014 üretim yılında kayıtlı yetkilendirilmiş kuruluşça kontrolü yapılmış ve Yönetmelik hükümlerine göre uygun bulunmuş Geçiş süreci-2, Geçiş süreci-3 ve organik statüde yer alan tarım arazileri ve bu arazilerde kayıtlı ürünlerden desteklemeye uygun bulunan arazilere yapılır.

Görüldüğü gibi organik tarımda çiftçilerin yararlanabileceği çeşitli destekler bulunmaktadır. Ancak, organik tarımda üretimin artırılması için çiftçilerin teşvik edilmeye devam edilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Nitekim, Karabaş ve Gürler tarafından 2011 yılında yapılan bir çalışmada çiftçilerin organik tarıma başlamalarında etkili olan en önemli faktörün %34.5 oranı ile organik tarım uygulamalarına verilen destek ve teşvikler olduğu belirtilmiştir.

Organik tarımsal üretimde tohum gibi kullanılacak materyallerin kimyasallar ile kirlenmemiş olması önemlidir. Bu konu ilgili Yönetmelik ile kurallara bağlanmıştır. Ancak, organik tarımın aynı zamanda bir felsefesi ya da bir düşüncesi olduğu için içerisinde bir tarım kültürü de taşımaktadır. Tarım kültürünün bir unsuru olan yerel bitki ve hayvan türlerinin organik tarımda değerlendirilmesi ve devlet tarafından verilecek desteklerle yaşatılması ve kaybolmalarına engel olunması düşünülmelidir (Yulafçı ve Demirtaş, 2014).

4. Sonuç Yerine: Neler Yapılmalıdır?

Organik tarımsal üretimde çiftçilere verilecek destekler sektörün gelişmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Dünyanın birçok yerinde organik tarımın desteklenmesi ile hem çiftçilerin gelirleri artırılabilmekte hem de tüketicilerin sağlıklı gıda alabilmesi sağlanabilmektedir. Organik tarıma verilen destekler aynı zamanda bu ürünlerin ihracatını yapan firmalara da olumlu bir etki yapmakta ayrıca organik ürünlerin iç piyasaya sunulmasını da sağlamaktadır. Organik tarımdaki desteklerin ise arazi genişliğine göre kademeli olarak değişen miktarlarda verilmesi küçük aile çiftçilerinin varlıklarını sürdürebilmesi açısından önemlidir. Aksi taktirde, küçük aile işletmelerinin büyük çiftçiler karşısında rekabet edebilme şansı daha da zorlaşacaktır.

Bu bölümde organik tarım yapan çiftçilerin karşılaştıkları sorunlara ve bu sorunların çözümüne ilişkin önerilere yer verilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Çiftçilerin organik tarımda karşılaştıkları en önemli sorunlardan bir tanesi ürünlerin pazarlanması aşamasında ortaya çıkmaktadır. Çiftçi organik tarıma başlarken sözleşme yaptığı firma ile ürünün alınması konusunda bir anlaşmaya yapmasına rağmen sektörde çok sık rastlanılan bir şekilde bu aşamada sorun çıkabilmektedir. Bu tip sorunların ortaya çıkmasından öncesinde çiftçiyi koruyabilecek bir takım politika düzenlemelerin yapılması düşünülebilir. Ya da organik tarıma başlama aşamasında çiftçilere pazarlama konusunda özel bir desteğin verilmesi yoluna gidilebilir.
- Pazarlama konusunda çiftçilerin yaşadıkları sıkıntılara yönelik olarak son zamanlarda İstanbul, Bursa, Antalya, Ankara gibi büyük illerde sayısı artan "yüzde yüz ekolojik pazarlar" adındaki çiftçi pazarları bir çözüm olabilir. Bu gibi pazarlarda çiftçilere sağlanacak imkanlar ile hem pazarlamada aracıların ortadan kalkması neticesinde çiftçilerin ürününü daha yüksek fiyattan satabilme imkanı olabilir hem de tüketicilerin daha bol ve çeşitli ürün alabilmesi sağlanabilir.
- Çiftçilerin "Toplum Destekli Tarım" adı verilen veya çiftçilerin doğrudan tüketicilere ulaşmasını hedeflenen bir kanal ile pazarlamada yeni bir satış yolunun açılması da son zamanlarda organik tarım sektöründe gündeme gelen bir konudur. Bu yolla yapılan satışlarda üretici-tüketici güven mekanizması ön planda olmakla beraber yerel üretici doğrudan tüketici ile buluşabilmekte ve daha az formalite ile karşılaşabilmektedir.
- Organik tarımsal üretimde çiftçilerin kullanabilecekleri girdiler ilgili Yönetmelik ile belirlenmiştir. Bu girdilerin maliyetlerinin pahalı olması küçük çiftçileri sıkıntıya sokmaktadır. Bukonuda çiftçilere girdi teminini daha ucuz maliyetle sağlanabilmesi için destek verilmesi düşünülebilir. Bu destek de vergi oranlarının düşürülmesi olabilir. Daha düşük vergi oranları ile organik girdi temini yolu ile üretim maliyeti düşeceğinden hem çiftçi teşvik edilmiş olacak hem de çiftçilerin geliri artabilecektir.
- Organik tarım yapan çiftçiler tarafından kurulacak birliklerin çok önemli işlevleri vardır. Birlikler yolu ile çiftçilere daha ucuz maliyetli girdi teminini yapılabilir. Birliklerin bu konuda teşvik edilmesi çiftçilerin girdiye toplu olarak ulaşması bakımından maliyetleri düşürebilir.
    - ✓ Ayrıca, kurulacak birlikler yoluyla çiftçilerin ihtiyaç duyduğu konularda eğitimler de yapılabilir.
    - ✓ Birliklerin bir diğer faydası da sertifikasyon maliyetlerini düşürebilmesidir.
    - ✓ Sertifikasyon sürecinde izleme sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Birlik, üye olan çiftçilerin faaliyetlerini izleyebilir ve ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne katkı sağlayabilir. Bu nedenlerle, devlet üretici birliklerinin kurulmasını teşvik etmelidir.
- Organik tarıma geçmek isteyen çiftçilere yönelik destekler düşünülebilir. Bu destekler çeşitli kurumlar vasıtasıyla sağlanabilir. Örneğin Karabaş ve Gürler'in 2011 yılında yaptığı çalışmada belirtildiği gibi Samsun'da Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü 2009 yılında organik tarıma geçmek isteyen çiftçilerin sertifika maliyetlerini ve sertifikalı tohum ihtiyaçlarını karşılamıştır.
- Organik tarıma geçmek isteyen çiftçilere yönelik olarak özellikle organik üretime geçiş sürecinde destek verilebilir. Bu tür bir destek bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmaktadır.

Verilecek geçiş süreci desteği ile çiftçilerin hem organik üretime geçmesi teşvik edilebilir hem de bu aşamada çiftçilerin gelirlerinde meydana gelebilecek kayıpların önüne geçilebilir. Türkiye'de organik tarıma geçişin ilk yılı geçiş süreci kapsamında değerlendirilmediğinden üreticiler alan bazlı desteklemeden yararlanamamaktadır.

- Türkiye'de küçük aile çiftçilerinin tarımsal kredilere ulaşma konusunda yaşadıkları sıkıntı aynı şekilde organik tarım yapan çiftçilerde de görülmektedir. Kredi alırken istenen şartları sağlayamayan çiftçilere organik üretimin teşvik edilebilmesi bakımından bazı kolaylıkların sağlanması düşünülebilir.
- Organik tarımda çiftçilerin sözleşme yaptıkları alıcı firmadan danışmanlık hizmeti alması ilgili Yönetmelik uyarınca yasaktır. Ancak, çiftçilerin GTHB'nin verdiği tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinden faydalanma imkanı vardır. Ancak, birçok çiftçi bu destekten haberdar değildir. Bu nedenle, organik tarım konusunda çiftçilere danışmanlık hizmetinin alınabileceği konusunda daha fazla bilginin verilmesi gerekmektedir.
- Organik tarımsal üretimde arazi bazlı verilen desteklerde toprak sahipliği yerine üretim yapan asıl çiftçiye destek verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde yapılan desteklemeler çiftçileri daha fazla teşvik edebilecektir. Aksi taktirde, asıl üretimi yapan çiftçiler bu sistemin dışında kalabilir.
- Arazi bazlı verilen destekler organik tarımda işletme genişliği dikkate alınmadan verilmektedir. Yani, arazinin az ya da çok olmasına göre değil genişliğe göre destek yapılmaktadır. Bu durum küçük işletmelerin lehine değildir. Arazisi az olan organik tarım işletmesine büyük işletmelere sahip olanlardan daha fazla destek verilmesi düşünülebilir.
- Küçük aile çiftçilerine yönelik sertifika desteğinin verilmesi düşünülebilir. Zira, organik ürünlerin ihracatını yapan firmalar KOSGEB'in ve Ekonomi Bakanlığı'nın verdiği desteklerden yararlanabilmektedir. Sektörün önemli iki ayağından biri olan çiftçilere önemli bir maliyet kalemi olan sertifikasyon aşamasında destek verilmesi üretim maliyetini azaltacağından çiftçilerin gelirini artırabilecek bir önlem olarak düşünülebilir.
- GTHB tarafından taslak olarak hazırlanan ve 2006-2020 yılları arasını kapsayan Organik Tarım Strateji Belgesi'nde organik tarıma yönelik olarak geçiş dönemi ve kontrol ve sertifikasyon desteklerinin verileceği ve pazarlamaya yönelik desteklerin sağlanacağı belirtilmiştir. Ancak, şu ana kadar bu konular ile ilgili çok fazla bir çalışmanın yapılmadığı söylenebilir. GTHB'nin bu konuları tekrar gözden geçirip belirtilen bu destekleri çiftçilere sağlaması gerekmektedir.
- Türkiye'de üretilen organik ürünlerin çok büyük bir bölümü ihracata yöneliktir. Ancak, organik tarımsal üretimin ihracat odaklı noktadan aynı zamanda üretim odaklı düşünceye de çekilmesi sektörün gelişmesi açısından önemlidir.
- Devletin meyve-sebze üretimine verdiği destekler kadar tarla ürünlerine olan desteklerin de yüksek olması gerekmektedir. Nitekim, 2013 yılı verilerine göre en fazla üretilen organik ürünler yonca, buğday ve korunga gibi tarla bitkileridir.
- Türkiye tarımının genelinde küçük aile işletmelerinin olduğu göz önüne alındığında aynı durum organik tarım yapan ailelerde de görülmektedir. Bu aileler arasında örgütlenme sorunu yaşanmaktadır. Örgütlenmede yaşanan sorunlar hem pazarlamada hem de sertifikasyon aşamasında daha büyük sorunları beraberinde getirmektedir. Halbuki, örgütlenmeyi sağlayabilen çiftçilerin elinde pazarlama avantajı olabilir. Bu konuda Türkiye'de örgütlenmeye örnek olarak Organik Fındık Üreticiler Birliği, Organik Muz Üreticileri Birliği, Organik Sebze Üreticileri Birliği, Organik Tahıl Üreticileri Birliği, Organik Zeytin Üreticileri Birliği sayılabilir. Bu nedenlerle, organik tarım yapan çiftçilerin örgütlenmelerine yönelik var olan çalışmaların artırılması sektöre olumlu yansıyacaktır.
- Organik tarım ile uğraşan ailelerin üretim deseni üzerinde çeşitlendirmenin yapılması ya da pazarlanması diğer ürünlere göre daha kolay olabilen ürünler çiftçilere tavsiye edilebilir. Örneğin, çilek üretim döneminin kısa olması, birim alandan daha fazla gelir getirmesi ve pazarda yüksek fiyat getirmesi özellikleri ile çiftçilere tavsiye edilebilir. Bu konuda bir başka

öneri de ihracatı yapılabilecek ürünlerin üretilmesinin tavsiye edilmesidir. Örneğin, Türkiye'de yetiştirilen tıbbi ve aromatik bitkilerin önemli ihracat potansiyeli bulunmaktadır.

Netice itibari ile, çiftçi özelinde organik tarıma verilen destekler aile çiftçiliğini desteklemekle beraber desteklerin çeşitlenerek verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sektörün kendi dinamikleri ve yapısı dikkate alınarak yapılacak çalışmalar ile var olan desteklerin devam ettirilmesi ve yeni destekleme kalemlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Anonim, 2011. 2011/1573 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. 09.04.2011 Tarihli ve 27900 Sayılı Resmi Gazete

Anonim 2012. Türkiye Organik Tarım Stratejik Plan 2012-2016. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Ankara.

Anonymous, 2013. Smallholders, food security and the environment. United Nations Environment Programme.

Anonim, 2014a. Haftalık Sektörel Ekonomik Bülten. Sayı: 8, Ekonomi Bakanlığı.

Anonim, 2014b. Genel Organik Tarım Bitkisel Üretim Verileri (Geçiş Süreci Dahil). Web Sitesi: http://www.tarim.gov.tr, Erişim Tarihi: 08.10.2014.

Anonim, 2014c. Aydın Organik ve İyi Tarım Yol Haritası Raporu-Aydın'da Organik ve İyi Tarım Uygulamalarının Yaygınlaştırılması Stratejisi ve Yatırım Önerileri Analizi Projesi. Güney Ege Kalkınma Ajansı, İzmir.

Anonim, 2014d. 2014 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar. 12.04.2014 Tarihli ve 28970 Sayılı Resmi Gazete.

Anonim, 2014e. TC Ziraat Bankası AŞ ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Karar. 21.01.2014 Tarihli ve 28889 Sayılı Resmi Gazete.

Anonim, 2014f. Organik Tarım Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ. 24.09.2014 tarihli ve 29129 sayılı Resmi Gazete.

Anonymous, 2014. Definition of Organic Agriculture. http://www.ifoam.org (Erişim Tarihi: 24.09.2014).

Deniz, E. 2009. Organik Tarım Sektör Raporu. Avrupa İşletmeler Ağı-Karadeniz Türkiye konsorsiyumu.

Engiz, Y. 2014. Organik Kültür Başucu Rehberi.

Er, C. 2009.Organik Tarım Bakımından Türkiye'nin Potansiyeli, Bugünkü Durumu ve Geleceği. İstanbul Ticaret Odası Sektörel Yayınlar, Yayın No: 2009-3, İstanbul.

Hitzgerová, V. 2007. Support for Organic Farming in the EU: A Contribution to Implementing the Doha Agenda. Global and Regional Governance-Europe and Beyond. 6 CEEISA Convention: Selected Papers.

H. Çaha ve V. Serin, 2011. "Organik Tarımda Üretici Kaynaklı Engeller-Türkiye Örneği". Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 49, s: 39-56.

IFAD 2003. The Adoption of Organic Agriculture amongst Small Farmers in Latin America and the Caribbean: Thematic Evaluation. IFAD (International Fund for Agricultural Development) Report no. 1337.

IFOAM 2013. Impacts Associated with the Uptake of Organic Agriculture in East Africa

Orlund, K. 2003. Norwegian Experience with Conversion and Support Payments for Organic Farming. "Conversion and Support Payments", in Organic Agriculture: Sustainability, Markets and Policies, OECD Publishing.

S. Karabaş, A.Z. Gürler. 2011. "Organik Tarım ve Konvansiyonel Tarım Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Analizi". Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 13(21), s:75-84.

Sabuncu, İ. "Organik Tarımsal Üretim, Ürün Pazarı ve Fiyatlandırma". Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, 07-10 Kasım 2013, s: 320-335, Konya.

Ş. Turhan. 2005. "Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım". Tarım Ekonomisi Dergisi, 11(1), s:13-24.

Usal, G. 2006. Toros Dağ Köylerinde Organik Tarım Yoluyla Üretici Gelirlerini Arttırma Olanakları. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana.

Yulafçı, A., Demirtaş, M. "Anadolu'da Tarımsal Kültürün Kayıt Altına Alınması". XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 03-05 Eylül 2014, Cilt:3, s: 1551-1554, Samsun.

Y. Ataseven. 2014. "Türkiye'de Organik Tarımda Yaşanan Gelişmelerin Değerlendirilmesi". Ziraat Mühendisleri Odası Tarım ve Mühendislik Dergisi, 106/2014, s:31-39, Ankara.

Z. Kenanoğlu Bektaş ve B. Miran. 2006. "Manisa ve İzmir İllerinde Geleneksel ve Organik Çekirdeksiz Kuru Üzümün Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi". Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 3(3), s: 285-295.

http://www.ruralpovertyportal.org/learn/article/-/asset_publisher/gH3p5kyPWgQs/content/36478/654016 (Erişim Tarihi: 07.10.2014).

Tarımsal Üretimin ve Tarımsal İşletmelerin Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliğinin Rolü ve Türkiye

Yurdakul SAÇLI
Dr., ysacli@dpt.gov.tr

Özet
Tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması öncelikli olarak gıda güvencesi anlamında tüm dünya ülkelerinin temel politika alanlarındandır. Tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması için ise tarımsal işletmelerde sürdürülebilirliğin temin edilmesi en önemli unsurlardandır. Bunun için ise öncelikli olarak işletme için yeter gelirin temin edilmesi gerekmektedir. Buna ilave olarak işletmenin kapanmadan üretimini sürdürmesi, yani bir sonraki kuşağın işletmeciliğe devam etmesinin sağlanması diğer önemli bir husustur. Bu konuda da iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Bunların ilki miras usul ve mevzuatı, ikincisi ise genç ve kadın çiftçilerin tarımsal teknik eğitiminin sağlanmasıdır.
Bu çerçevede bu çalışmada öncelikli olarak "aile çiftçiliği" kavramı üzerinde durulmuş, çeşitli göstergeler ile aile çiftçiliğinin tarımsal üretimdeki rolü irdelenmiş, bir sonraki neslin işletmeciliğe devam etmesi için gerekli olan miras mevzuatı Türkiye açısından da değerlendirilmiş ve öneriler geliştirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Tarımda Sürdürülebilirlik, Aile Çiftçiliği, Miras Hukuku, Tarımsal Eğitim

1. Giriş

Tarımsal üretimde faaliyet gösteren çiftçi aileler tüm dünya genelinde geniş bir topluluğu oluşturmaktadır. Bu kapsamda aile çiftçiliği literatürde çok değişik şekillerde tanımlanmakla birlikte, ortak noktayı aile iş gücünün kullanılarak tarımsal üretim yapılması ve tarımsal ekonomik faaliyetlerle ailenin geçiminin temin edilmesi oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından aile çiftçiliği; "kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılı olan aile temelli tarımsal faaliyetler bütünü olup, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dâhil olmak üzere, ağırlıklı olarak aile işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir" şeklinde tanımlamaktadır. FAO tarafından yapılan bu tanım her ne kadar genele şamil olmakla birlikte "meracılık" ifadesi ile nasıl bir ekonomik faaliyetin açıklanmaya çalışıldığı anlaşılamamaktadır (FAO, 2014).
Bunun yanı sıra aile çiftçiliği, 1997 yılında Lüksemburg Avrupa Konseyinde tanımlandığı üzere, "Avrupa Tarım Modeli"nin temel unsurlarından biri niteliğindedir. Bu bağlamda aile çiftçiliği; "kısmi ya da tam zamanlı tarımla uğraşan çiftçiler tarafından sürdürülen büyük, küçük ve çok küçük (yarı-geçimlik ya da 'hayat tarzı') çiftçilikleri kapsar" şeklinde ifade edilmektedir (EU, 2014).
AB'nin konuya ilişkin çalışmalarında "Aile çiftliği" ve "aile çiftçisi" kavramları; çiftlik iş yükü dağılımı, mülkiyet ve kontrol (nesiller arası geçiş), yasal statü ya da iş riskini kimin üstlendiği gibi hususlara dayanarak tanımlanabileceği ifade edilmektedir. AB'nin 2010 yılı verilerine göre, kullanılan tarımsal alanların yüzde 68'i ve üretimin yüzde 71'i, AB'de faaliyet gösteren tüm çiftliklerinin yüzde 85'ini oluşturan tek sahipli olan çiftliklerdir. Buna karşılık Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Fransa ve Estonya'da aile işletmesi olmayan çiftlikler bulunmakta olup, söz konusu ülkelerde kullanılan tarımsal alanların yarısını bu işletmeler kullanmakta ve yine Slovakya ve Çek Cumhuriyeti'nde üretimin yüzde 80'ini üretmektedir. AB-15'i kapsayan güney ülkeleri ile yeni üye ülkelerde tek sahipli aile çiftlikleri çoğunlukla 5 hektardan az tarımsal alana sahip durumdadır. AB-15'e dâhil olan kuzey batı ülkelerinde ise işletmelerin büyüklüğü daha eşit bir dağılıma sahiptir. Avrupa'da faaliyet gösteren aile çiftlikleri, Türkiye'de bilinen tarzı ile geçimlik aile işletmesi tarzında olmayıp, genel itibarıyla optimum işletme ölçeğine sahip ekonomik birimler niteliğindedir (EU, 2014).
Yukarıda da ifade edildiği üzere aile çiftçiliğinin en önemli unsuru aile işgücüdür. Ancak aile işgücünün ekonomik faaliyetlerde kullanılan toplam emekteki payı, tarımsal faaliyetin boyutuna, bitkisel üretim/hayvan yetiştiriciliği tercihi ve üretim yönteminin organik ya da konvansiyonel olmasına bağlı olarak değişiklikler arz etmektedir. Aile çiftçileri üretim faaliyetlerinde genel olarak yarı-zamanlı mesai harcamakta olup, aile çiftçiliğinin hane halkı gelirindeki payı da değişkenlik göstermektedir. Buna göre bazı çiftlikler için tek gelir kaynağı tarımsal üretim faaliyetleri iken, bazıları kimileri için ise daha küçük bir oranı ifade etmektedir (EU, 2014). Bu konuda ise AB

tarafından son dönemlerde ağırlık verilen ve "gelir çeşitliliğine" dayanan kırsal kalkınma politika uygulamaları önem kazanmaktadır. Özellikle tarımsal üretim faaliyetinde bulunmak istemeyen veya ek gelir temin etmek isteyen kadın ve genç çiftçiler bu politikaların ana hedef kitlesini oluşturmaktadır. Söz konusu uygulamalar AB genelinde önemli bir talep ve uygulama alanı bulmuş ve AB genelinde Aile Çiftçiliği kavramına değişik bir boyut kazandırmıştır.

Dünya genelinde aile işletmeleri ülke ekonomileri ile kırsal ekonomiye sürekli tedarikçi olma özellikleri nedeniyle önemli katkılar sağlamakla birlikte, esas olarak gıda güvenliğinin tesis edilmesinin en önemli ayağı durumundadır. Çünkü bu işletmelerin önemli bir çoğunluğu geleneksel ve miras yoluyla üretim faaliyetlerini sürdürmekte olup, bu işletmelerden çıkan işgücü, başkaca bir eğitimi olmamak kaydıyla "vasıfsız" olarak diğer sektörlerdeki işgücüne katılım göstermektedir. Yani söz konusu işletmeler bir anlamda tarımsal üretimde faaliyet göstermek zorunda olup, başka bir alanda ekonomik faaliyet gösterme yetisinde yoksun durumdadırlar. Bu durum ise aile çiftçiliği yapan işletmeleri tarımsal üretim yapmaya mecbur bırakmakta olup, gıda güvenliğinin tesis edilmesindeki kilit noktayı burası oluşturmaktadır.

Aile işletmelerinin diğer katkı ve özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Küresel gıda güvenliği ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından önemli rol oynarlar,
- Toprak ve su kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasına olanak sağlarlar,
- Yerelde üretilen katma değerin yine yerelde ekonomiye dâhil olması nedeniyle kırsal kalkınma ve kırsal istihdama katkı sağlarlar.
- Geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına ve sürdürülebilirliğini temin ederler,
- Bitki ve hayvan biyoçeşitliğinin korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunurlar.

2. Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı ve Dünyadaki Çiftçi Ailelere İlişkin Temel Veriler

Bilindiği üzere Birleşmiş Milletler tarafından 2014 yılı Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (IYFF) olarak ilan etmiş ve bu doğrultuda Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tüm sektör paydaşları ile birlikte aşağıda belirtilen hedefler çerçevesinde faaliyetlerin yürütülmesini üstlenmiştir:

- Sürdürülebilir aile çiftçiliğine olanak sağlayan tarımsal ve çevresel politikaların geliştirilmesine destek sağlamak,
- Bilgi, iletişim ve toplum bilincini geliştirmek,
- Aile çiftçiliğinin ihtiyaçlarının, potansiyelinin ve sınırlamalarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve teknik destek vermek,
- Sürdürülebilirlik için işbirliği yapmak (FAO, 2014).

Bu çerçevede FAO tarafından; aile çiftçiliğinin küresel gıda güvenliği ile ayrılmaz şekilde bağlantılı olduğu, aile çiftçiliğinin hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi konusunda tarımın en etkin unsurlarından birisini oluşturduğu, çiftçi ailelerin, tarımsal girdiler ve destekler gibi üretim kaynaklarına daha az erişimleri olmasına rağmen yüksek üretim seviyelerini sürdürebilmek için arazilerini dikkatli şekilde yönettikleri ifade edilmektedir.

Buna karşılık, özellikle 1980'li yıllarda başlayan ve farklı düzeylerde de olsa dünyada serbest piyasacı ve dünya pazarlarına entegrasyonu gözeten politikalar ön plana çıkmış olup, az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede tarımsal üretim ve yerel üreticiyi destekleme politikalarından vazgeçilmesi yolunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu konudaki temel yaklaşım fiyat ve girdi desteğinin kesilmesi ve dış ticarete yönelik gümrük koruma duvarlarının kaldırılarak, dünya piyasalarıyla bütünleşmenin sağlanmasıdır. 1980'li yıllarda ortaya çıkan bu neoliberal politikalar ve piyasanın ve rekabetin tüm toplumsal davranışları yönetmesi gerektiğine olan bu inanç, zaman içerisinde Amerika ve kısmen Avrupa'da iç pazara yönelik korumacı önlemlerden vazgeçilmesine neden olmuştur. Bu durumun tarım ürünlerindeki ticareti arttıracağı beklenmiş, ancak özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) kapsamında yapılan müzakereler çoğunlukla sonuçsuz kalmıştır. Ancak, söz konusu yönlendirmeler ile tarıma olan destekleme politikaları terk ediliyor ve özellikle küçük üretici "piyasada oluşacak fiyatlar" argümanı ile piyasanın ve tüccarın insafına bırakılıyordu (Keyder ve Yenal, 2013).

Bu gelişmeler başta Birleşmiş Milletler Örgütü olmak üzere birçok uluslararası kuruluş ve sektör paydaşı tarafından da desteklenmiş ve zenginliğin ve refahın bu yolla daha da yaygınlaşacağı öne sürülmüştür. Ancak, yukarıda da ifade edildiği üzere, özellikle DTÖ çerçevesinde yürütülen müzakerelerde üye devletler tamamen destekten ve korumacılıktan yoksun olan politikaları benimsememişlerdir. Türkiye'de de iç politikadaki potansiyeli nedeniyle tarımsal desteklemeler hiçbir zaman tam olarak ortadan kalkmamış ve göz ardı edilememiştir. Fakat bu durum yine de, tarım ve gıda üretiminin giderek küreselleşmesine ve piyasanın kar odaklı sermayenin eline geçmesine engel olamamıştır. Kısacası tarım ve gıda alanındaki ilişkiler, çoğunlukla küresel ölçekli sermaye ve ticaretin konusu haline gelmiştir. Yani artık devletler küçük üreticilerine sahip çıkacak ve tarım sektöründeki gelişmeleri takip edebilecek güce sahip değildir. Devletlerin kendi çiftçisine desteği devam edebilir ama bu durum etkili bir düzenleme olmak yerine, üreticinin piyasada daha iyi bir konum alması için küçük bir destekten öteye geçemeyecektir (Keyder ve Yenal, 2013).

Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, son döneme damga vuran neoliberal politikalar ve tarım sektörüne olan yaklaşım önemli bir değişime uğramıştır. Bu dönemde özellikle gelişme ve kalkınmanın en temel bileşeninin sanayileşme ve şehirleşme olduğu tüm toplum kesimlerine enjekte edilmiş, tarım politikalarının ve tarımsal desteklerinin gereksizliği sürekli ön plana çıkarılmış ve başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelere aynı yönlendirme yapılmıştır. Ancak, süreç bu konudaki yaklaşımın oldukça yanlış olduğunu açıkça ortaya koymuş ve her ne pahasına olursa olsun sanayileşme ve şehirleşme ile tarımsal üretimden çıkışın sağlanarak kırsal alanları boşaltma çabaları, şehirlerde işsizlik ve suç oranlarının artması başta olmak üzere her alanda çok büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar zaman geçtikçe de kronik hale gelmiş ve neredeyse bütün uluslararası kuruluşların ve sektör paydaşlarının yıllarca yönlendirmiş olduğu endüstriyel kalkınma ve şehirleşmenin başta temelinde insan olmak üzere, ülkelere ve toplumlara hemen her açıdan zarar verdiği, bu çerçevede ne köylü, ne de kentli olabilen ve "varoş" olarak tabir edilen, kent çeperinde hayata tutunmaya çalışan yığınların oluşturulduğu çok net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu önemli gelişmeler ve neredeyse birbirinin aksi olan temel politikalarda ortaya çıkan bu değişiklik, sorgulanması gereken ve bilimsel anlamda şüpheyi ortaya çıkaran bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun zaten uluslararası siyaset konusunda sorgulanan BM'nin, sektörel anlamda da sorgulanmasını beraberinde getirecek ve muhtemelen politika yapıcılar veya belirleyiciler arasında önemli değişimlere neden olabilecektir.

Bütün bu gelişmeleri göz ardı ettiğimizde, aile çiftçiliği açısından dünya genelinde mevcut durumun ne olduğu konusu gündeme gelmektedir. Konu, dünya genelindeki mevcut durum açısından ele alındığında;

- Dünya genelinde 500 milyonun üzerinde aile çiftliğinin bulunduğu,
- Bu işletmelerin toplam işletmelerin yüzde 98'inden fazlasını oluşturduğu,
- Toplam tarımsal arazilerin yüzde 56'sını işlettikleri ve
- Toplam tarımsal üretimin en az yüzde 56'sını gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır (FAO, 2014).

Bu kapsamda aile çiftliği olarak ifade edilebilecek işletmelerin sayısından ziyade, söz konusu işletmelerin aynı zamanda dünyadaki tarıma elverişli arazilerin önemli bir bölümünde faaliyet göstermeleri daha çarpıcı bir noktayı oluşturmaktadır. Nitekim Asya ülkelerinde anılan arazilerin yüzde 85'i, Afrika ülkelerinde yüzde 62'si, Kuzey ve Orta Amerika ülkelerinde yüzde 83'ü, Avrupa ülkelerinde yüzde 68'i ve Güney Amerika ülkelerinde yüzde 18'i aile işletmesi niteliğindedir (FAO, 2014). Bu verilerde devletlerin sahip olduğu arazi büyüklükleri ve işletme ölçekleri yer almamakta olup, ülkelerin idari sistemleri ve ekonomik politikaları çerçevesinde bahse konu olan oranların daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Bu konuda yine ülke bazında bazı örnekler verilebilir. Örneğin;

- Brezilya'da çiftçi aileler tarımsal arazilerin yüzde 25'inden daha az bir bölümünü işlemekte olup, buna karşılık temel tarımsal ürünlerin yaklaşık yüzde 40'ını üretmektedirler.
- ABD'de çiftçi aileler tarıma elverişli toplam arazilerin yüzde 78'ini kullanmakta ve satış değeri üzeriden (toplam 230 milyar ABD Doları) toplam tarım ürünlerinin yüzde 84'ünü üretmektedirler.

- Fiji'de çiftçi ailelerin işlemekte olduğu tarımsal arazilerin toplam içerisindeki payı yüzde 47,4 düzeyinde olup, ülkede üretilen tatlı patates, pirinç, manyok, mısır ve fasulyeni yüzde 84'ünü sağlamaktadırlar (FAO, 2014).
- Türkiye'de aile işletmeleri toplam işletmelerin yaklaşık yüzde 98'ini oluştururken, endüstriyel işletme sayısı her geçen yıl artış göstermektedir. Bu konuda uygulanan ekonomi ve istihdam politikaları önemli etkenler olarak ön plana çıkarken, arka planda üretim maliyetleri ve dolayısıyla karlılık ve miras yoluyla işletmelerin sürekli bölünmesi önemli rol oynamaktadır.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, bu güne kadar özellikle uluslar arası kuruluşlar tarafından empoze edilen politikaların, "hayatın doğal akışı" ile uyumlu olmadığı ve özellikle gıda güvenliği konusunda ortaya konulan düşüncelerin gerçeği yansıtmadığı ifade edilebilecektir. Nitekim özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımdan kopuş ülkelerin ekonomileri için çok gerçekçi olmamakla birlikte, sanayileşmiş gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan tarımdan kaçış ve asgari ihtiyaçları karşılayacak bir üretici gücün yok olmaya yüz tutması, ülkelerin orta ve uzun vadeli politikalarında göz ardı edilemeyecek bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda küresel iklim değişikliği, tarım ürünlerinin orta ve uzun vadeli opsiyon piyasalarına konu olması ve borsalarda emtia olarak ciddi bir talep görmesi bu gelişmeleri destekleyen hususlar olarak öne çıkmıştır.

Ayrıca bu gelişmeler, uluslar arası kuruluşlar ve politika belirleyicilerin son dönemde;
Aile çiftçiliğinin geleneksel gıda ürünlerinin korunmasını sağladığını,
Toplumların dengeli beslenmesini sağlayan temel yapılar olduğunu,
Flora ve fauna anlamında dünyada tarımsal çeşitliliğin korunmasına katkı verdiklerini,
Toprak ve su gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını temin ettiklerini,
Geleneksel bilgi birikimini kullanarak genellikle verimi veya değeri düşük olan arazilerde karmaşık ve yaratıcı toprak yönetimi tekniklerini uygulayarak verimliliği sürdürdüklerini,
Bu işletmelerin sosyal koruma ve toplumların refahına yönelik politikalarla desteklendiğinde yerel ekonomilerin canlanmasına bir fırsat oluşturduklarını,
Çiftçi ailelerin kırsal kesimle güçlü ekonomik bağlarının bulunduğu ve işgücünün önemli bir bölümünü hala tarım sektörünün istihdam edildiğini,
Aile işletmeciliği sayesinde geçimlik işletmeciliğin yarattığı gelir artışı ile yerel çiftlik dışı ekonomide, ev, eğitim, giyecek gibi harcamalarda göz ardı edilemeyeceğini ve bunlara eklenebilecek daha birçok hususu yeniden keşfettiğini göstermektedir.
Bu noktadan sonra ise, aile işletmeciliğinin yaşadığı temel sorunlara odaklanmak ve bu sorunların çözümüne yönelik politikalar üzerine yoğunlaşmakta fayda olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıda temel sorunlar ve bunlara yönelik çözümler açıklanmıştır.

Aile İşletmelerinin Temel Sorunları

Yukarıda da kısaca değinildiği üzere aile işletmeleri genel itibarıyla küçük ve orta ölçekli olup, birçok risk ve darboğaz ile karşı karşıyadır. İşletme ölçeklerinin küçük olmasına ilave olarak, ailenin sahip olduğu tarım arazilerinin parçalı ve dağınık yapısı üretim düzeyini olumsuz etkilemekte, arazi parçalarının ailenin yerleşim yerine uzaklığı ile birlikte üretim maliyetlerini oldukça artırmakta ve genel olarak bir kısır döngüye dönüşerek işletmelerin karlı çalışmasını engellemektedir.
Üretim miktarının düşük ve maliyetlerin yüksek olması aynı zamanda pazara erişim konusunda da darboğaz oluşturmaktadır. Küçük miktarlardaki ürünler doğal olarak görece ticari çalışan aracı ve toptancılar açısından pek cazip olmamakta ve bununla birlikte özellikle toplama ve stok maliyetleri düşünülerek daha düşük fiyatlardan satın alınmaktadır. Bu durum da işletmelerin ticarileşmesini engellemekte ve çiftçi aileleri geçimlik aile işletmesi yapısını çok zor koşullarda da olsa sürdürmesine zemin hazırlamaktadır.
Bu nedenlerle aile çiftlikleri hem tarım politikalarının oluşturulduğu karar süreçlerinde etkin olabilmek, hem pazara erişimi kolaylaştırmak ve hem de üretim maliyetlerini azaltarak, ürünlerini değer fiyata satabilmek adına kooperatif ve birlikler gibi üretici örgütlerine ihtiyaç duymaktadır. Ancak, bu tür organizasyonların demokratik bir idare gerektirmeleri ve birlikte çalışma kültürünün gelişmiş olduğu bir ortama ihtiyaç duymaları nedeniyle her zaman başarılı olamamaktadır.

Aile işletmelerinin baş etmek zorunda oldukları diğer bir husus ise finansal yeterlilik, yani bir başka deyişle ekonomik güç gelmektedir. Bunun beraberinde, finansmana erişim de söz konusu işletmeleri zor durumda bırakan diğer bir ekonomik unsurdur. Özellikle resmi kanallar aracılığı ile finansmana erişim konusunda çoğu zaman tarım arazilerini veya diğer gayrimenkullerini teminat olarak göstermekten imtina eden küçük çiftçiler gayri resmi yollara başvurmaktadır. Bu durum daha ağır maliyetleri beraberinde getirmekte olup, orta ve uzun vade de tarım dışına çıkma olasılığı hayli yüksektir.
Buna ilave olarak, büyük çoğunlukla özel bankaların tarımsal arazi veya diğer gayrimenkulleri teminat olarak kabul etmemeleri de diğer bir açmazı oluşturmaktadır. Türkiye özelinde finans çevrelerinde kamu bankaları açısından böyle bir sorunun olmadığı iddia edilse de, bankanın ana faaliyet alanı ve şubelerin alabildikleri risk düzeyleri genelde aynı sonuçları ortaya koymaktadır. Yani küçük aile işletmelerinin finansman ihtiyacı ve banka tarafından talep edilen teminatlar uyumlu olmamakta ve aile işletmeleri finansmana erişim konusunda sorun yaşamaktadır.
Bütün bu sorunların temelinde ise baştan veri vurgulanan işletme ölçekleri ve parçalılık yatmaktadır. Bu durum en temel nedeni ise miras yolu ile sürekli olarak işletmelerin bölünerek küçülmesidir. Parçalılık ve dağınıklık sorunu kısmen Arazi Toplulaştırma uygulamaları ile giderilebilmekle birlikte, miras hukuku nedeniyle toplulaştırılan işletmeler bir sonraki nesile tekrar parçalanarak devrolmaktadır. Yani miras hukukunda düzenleme yapılmadıkça, bu tür uygulamalara harcanan kaynaklar da orta vadede anlamını yitirmektedir.
Bu kapsamda tüm aile işletmelerinin; bir ailenin tüm fertleri ile birlikte yeterli ve dengeli bir şekilde beslenmesi dâhil geçimini sağlayacak ve sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak bir ekonomik büyüklüğe kavuşturulması öncelik ve özel önem arz etmektedir. Aşağıda konuya ilişkin veriler ve değerlendirmeler yapılmış ve Türkiye'de yapılan mevzuat düzenlemelerine değinilmiştir.

3. Aile İşletmelerinin Mirasa Konu Olması ve Devri

Tarımsal işletmelerin ve tarım arazilerinin nesiller arası aktarımı yani miras yoluyla bir sonraki nesile geçişi hemen her ülkede önemli bir sosyal sorun alanını oluşturmaktadır. Mülk edinmek insanların temel haklarından birisi olmakla birlikte, ekonomik ölçekte tarımsal üretim yapmak ve üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak her ülkenin temel politika alanıdır. Devletler vatandaşlarının sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenmelerini temin etmekle yükümlüdür. Bu kapsamda tarım işletmelerinin ve üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından mirasa konu olan işletmelerin ekonomik ölçeği kaybetmeden faaliyetlerini sürdürmesi hususu da devletlerin temel müdahale alanlarından birisi olmalıdır.
Bu kapsamda seçilmiş bazı ülkelerde tarım arazilerinin küçülmesi ve parçalanmasını engellemeye yönelik alınan önlemler aşağıda açıklanmış ve Tablo-1'de gösterilmiştir. Buna göre

İsviçre'de her kantonda tarım arazilerinin belirli bir sınırdan daha küçük parçalara bölünmesi kanun marifetiyle yasaklanmıştır. Eğer miras dışında başka bir amaçla satış yoluyla küçülmesi durumunda ise konuya ilişkin yetkilendirilmiş olan kurumların itiraz hakkı bulunmakta olup, satışın iptali istenebilmektedir.

Almanya ve Fransa'da belirli büyüklüğün altındaki küçük tarım işletmeleri için genel miras hukuku kuralları uygulanmamakta olup, özel miras hukuku içinde değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra tarım arazilerinin ekonomik olmayacak şekilde bölünmesine yol açacak satışlara da izin verilmemektedir. Mirasa konu olan tarım arazisinin mülkiyeti tek bir mirasçıya devredilirken, devir alan mirasçı diğer hak sahiplerine ya çok az maddi tazminat ödemektedir.

Danimarka'da tarım arazilerinin mirasa konu olması durumunda mülkiyet tek bir mirasçıya devredilmektedir. Araziyi devir alan mirasçı ise diğer hak sahiplerine tazminat ödemektedir.
İngiltere'de ise, tarım arazileri mirasa konu olduğunda ailenin en büyük kardeşine devir yapılması zorunludur.

Çizelge 1: Bazı Ülkelerde Tarım İşletmelerinin Büyüklükleri ve Miras Uygulamaları

Ülke	İşletme Sayısı	Ort. İşletme Büyük. (ha)	Miras ile ilgili Uygulama
İngiltere	300.000	53,8	En büyük kardeşe devir edilir
Fransa	527.000	52,1	Kardeşlerden biri diğerlerine piyasa değerinden bedelini öder
Almanya	371.000	45,7	Kardeşlerden biri diğerlerine az bir tazminat öder
İspanya	1.044.000	23,8	Ehil olan mirasçıya devir edilir
İtalya	1.679.000	7,6	Ehil olan mirasçıya devir edilir
AB (27 ülke ort.)	13.700.000	12,6	
ABD	2.076.000	181,8	Bedeli karşılığı satılmaktadır
Türkiye	3.022.000	5,9	Mirasçılara payları oranında intikal yapılmaktadır

Kaynak: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2009/table_en/2009enfinal.pdf

Çizelge 1'de gösterilen verilerden de anlaşılacağı üzere, hemen en küçük işletme büyüklüğü Türkiye'de olup, İtalya dışındaki diğer gelişmiş ülkelerin neredeyse 1/5'i düzeyindedir. Bu konuda yine Çizelge 1'de yer verildiği üzere işletmelerin bölünmemesi ve tarım arazilerinin ekonomik ölçekte tutulabilmesi için tarımla uğraşan ve "ehil" kabul edilen mirasçıya bırakılması esas oluşturmaktadır.
Türkiye'de ise genel olarak tarım işletmeleri ve tarım arazileri dâhil olmak üzere "miras" insani ve anayasal bir hak olarak görülmekte ve özellikle kırsal nüfusun yoğun olduğu dönemlerde önemli ailevi ve aileler arası çatışmaları da beraberinde getirerek önemli sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.
Aynı zamanda mahkemelere intikal eden miras davalarında genel olarak yukarıda ifade edilen "insani ve anayasal hak" unsuru göz önünde bulundurulmuş ve tarım arazileri dikkate alınmamıştır. Bu durum ise tarım sektöründe katlanarak artan bir ekonomik ölçek sorununu meydana getirmiştir. Bu çerçevede gelinen son nokta Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Türkiye'de Tarım Arazilerinin Mevcut Durumu

	Alan (milyon ha)
1. Toplam Tarım Arazisinin Dağılımı	23,8
ÇKS'ye Kayıtlı Tarım Arazisi	14,8
Kayıt Altına Alınamayan Kayıt Dışı Tarım Arazisi	9,0
2. Kayıt Dışı Arazilerin Dağılımı	
Şahıs veya Tüzel Kişilere Ait Olup, İntikal Yapılmaması, Hissedarlar Arasındaki Sorunlar veya Çok Küçük Olması Nedeniyle ÇKS'ye Kayıt Ettirilmeyen Tarım Arazileri Miktarı	6,3
Kaçak veya Ecri Misil Ödenerek Kullanılan Maliye Hazinesine Ait Tarım Arazisi Miktarı	2,7

Kaynak: GTHB, 2014.

Çizelge 2'den de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin sahip olduğu toplam tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 40'ı kayıt dışı durumdadır. Bu konuda özellikle miras nedeniyle ortaya çıkan; miras intikali yapılmaması, hissedarlar arasındaki sorunlar ve bunlara bağlı olarak çok küçük olması nedeniyle ÇKS'ye kayıt ettirilmeyen tarım arazilerinin miktarı (6,3 milyon ha) dikkat çekicidir. Söz konusu

veriden de anlaşılacağı gibi miras hukuku Türkiye için önemli bir açmaz durumunda bulunmaktayken, aynı zamanda tarımsal üretimi tehdit eder bir hale gelmiştir. Yine GTHB'nin verilerine göre;
3 milyon işletmenin % 65'i 50 dekar altında araziye sahip iken
Yine 3 milyon işletmenin % 83'ü 100 dekarın altında araziye sahiptir.
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının verilerine göre tarımsal arazi bilgilerinin daha detayına inildiğinde;
Türkiye'de tarımsal üretimde kullanılan toplam 23,1 milyon adet kadastro parselinin bulunduğu,
Buna karşılık 30 milyon tarım parselinin var olduğu,
3 milyon tarım işletmesinin yaklaşık 59 dekar ortalama işletme arazisi büyüklüğüne sahip olduğu,
30 milyon tarım parseli varlığına Bağlı olarak işletme başına 10 adet parselin düştüğü,
Yine 30 milyon tarım parselinde yaklaşık 40 milyon malikin bulunduğu,
40 milyon Malik ve 3 milyon aktif İşletme hesabıyla yaklaşık 13 malikin arazisinin 1 kişi tarafından kullanıldığı ifade edilebilir. Bu veriler miras hukukunun önemini ortaya koymakla birlikte, çözülmesi gereken temel bir soruna da işaret etmektedir.
Esas itibarıyla sorunun çok önceden bilinmesine rağmen çözüme yönelik önemli bir gelişmenin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu husus ulusal Kalkınma Planlarında da önemli bir yer edinmiştir. Özellikle son 17 yılı içeren 3 Kalkınma Planında konuya özel tedbirler öngörülmüştür.
Bu kapsamda; Sekizinci Kalkınma Planının 1772 numaralı tedbirinde "Arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım alanlarının tarım dışı kullanımındaki artış, mevcut arazilerin miras ve satış yoluyla bölünmesi nedenleriyle bir yandan tarım alanlarında azalma ve verim düşüklüğü yaşanırken, diğer yandan yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulan arazi toplulaştırma hizmetleri yeterince gerçekleştirilememektedir" ifadesi ile sorun tespit edilmiş ve 1783 numaralı tedbirde "Tarım alanlarının parçalanması, özellikle sulu tarım alanlarının tarım dışı kullanımı, işlemeli tarıma uygun olmayan alanlarda tarım yapılması önlenecek ve arazi toplulaştırma hizmetleri hızlandırılacaktır" ifadesi ile politika düzenlemesi getirilmiştir.
Konu Dokuzuncu Kalkınma Planında da yer almış ve 180 numaralı tedbirde yer verilen "Tarımsal işletmelerde genel olarak hayvancılık ve bitkisel üretim bir arada yapılmakta olup, işletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı yapıda olması verimliliğin düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. 2001 yılında çıkarılan 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun miras hukukuna ilişkin hükümleri, yeterli tarımsal varlığa sahip olmayan tarımsal işletmelerin paylaştırma dışında bırakılması konusunu düzenlemiş ve arazi parçalılığı sorununun daha da ağırlaşmasını engellemiştir" hükmü genel olarak karşılık bulamamış ve parçalanma devam etmiştir.
Onuncu Kalkınma Planının 759'uncu tedbirinde ise "Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanması, arazi parçalanmasının önüne geçilmesi ve iyi işleyen bir tarım arazisi piyasasının tesis edilmesine yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır" ifadesi ile yapılması öngörülen politika düzenlemesine yer verilmiştir.
Bu ifadelerden süreç içerisinde hiçbir çalışmanın yapılmadığı anlamını da çıkarmak çok doğru olmayacaktır. Nitekim 2006 yılında gerekli Kanun Tasarısı çalışmalarına başlanılmıştır. Bu kapsamda GTHB tarafından Türkiye genelinde fiili olarak tarımsal faaliyette bulunan 50 bin üretici ile anket yapılmış, konuyla ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerine müracaat edilmiş ve üniversiteler, kamu kurumları ve ilgili STK'ların katılımları ile çalıştay ve toplantılar düzenlenmiştir.
Sonuç itibarıyla uzun bir hazırlık döneminin ardından konuya ilişkin düzenlemeler yapılmış olup, 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 15 Mayıs 2014 tarih ve 29001 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bugün itibarıyla ikincil mevzuat düzenleme çalışmaları sürdürülmektedir. Kanun ile getirilen düzenlemeler ve temel yenilikler aşağıda kısaca açıklanmıştır (Resmi Gazete, 2014).

4. 6537sayılı Kanunun Getirdikleri

Söz konusu Kanun ile bölünebilecek en küçük arazi büyüklüğü tespit edilmiş, yeter gelirli işletme ve ehil mirasçı tanımları getirilmiş, işletmelerin devir usul ve esasları belirlenmiş, tarımsal işletmelerin mirasa konu olması durumunda mirasçılar arasında yapılacak dağılımın nasıl olacağı ortaya konulmuş

ve Türkiye'de ilk defa arazi piyasasının oluşturulmasına yönelik "Arazi Bankacılığı" sistemi mevzuata konu olmuştur.

Kanun ile Türkiye'de 81 il 919 ilçe kapsamında yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri belirlenmiş olup, tarım arazileri bu büyüklüklerin altında bölünemeyecektir. Söz konusu arazi büyüklükleri; mutlak tarım arazilerinde 20 dekar, meyve bahçelerinde 5 dekar, seracılık yapılan arazilerde 3 dekardan az olamayacaktır. Ayrıca yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinde Bakanlar Kurulu Kararı ile değişiklik yapılabilmesi imkânı da kanun kapsamında yer almıştır. Bakanlıkça, il ve ilçe tapu müdürlüklerine, her ilçe için bölünemez arazi büyüklükleri bildirilerek arazilerin bölünmesinin önüne geçilmesi planlanmaktadır. Ancak tek başına bu hususun yeterli olmayabileceği düşünülmektedir. Nitekim mirasçıların üzerlerine tapuyu geçirmeden tarım arazisini paylaşmaları da kanun ile yasaklanmış olup, kanun yapıcıların aynı endişeyi gözettikleri anlaşılmaktadır.

Bunlara ilave olarak, çay, fındık ve zeytin gibi özel iklim ve toprak ihtiyacı olan bitkilerin yetiştiği alanlarda ise Bakanlığın uygun görüşüyle daha küçük parsellere izin verilmesi mümkün olabilecektir.

Yine kanunda; tarım arazilerinin mülkiyetinin devri konusunda mirasçılara anlaşmaları için bir yıllık süre verilmiş, ehil mirasçı tarif edilmiş ve ehil mirasçının tespiti konusunda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların mahkemelerce çözülmesi ve bu konuda hâkimlere takdir yetkisi verilmesi hususuna yer verilmiştir. Ancak hâkimlere bir anlamda arabuluculuk veya "ombudsmanlık" yetkisi veren bu düzenleme yeni davalara neden olabilecek bir yapı arz etmektedir.

Eğer mirasa konu tarımsal işletme yeter gelire sahip ise, bu durumda mülkiyetin devri esas alınmış ve bu durumda da devir işleminin bir yılda tamamlanması öngörülmüştür.

Kanunla getirilen diğer bir yenilik ise; tarımsal işletmelerin ve işletmelerin sahip oldukları tarım arazilerinin "aile malları ortaklığı ya da bu amaçla kuracakları limited şirketlere" devredilebilmesidir. Bu kapsamda mirasçılar sahip olunan arazinin büyüklüğüne göre haklarını bir veya daha fazla mirasçıya bırakabileceği gibi, aile malları ortaklığı şeklinde değerlendirebilecek ya da bu amaçla kuracakları limited şirkete devredebileceklerdir. Aynı zamanda ortak karar olması durumunda söz konusu işletme veya tarım arazisi olduğu gibi üçüncü şahıslara satılabilecektir.

Tarım arazilerinin mirasa konu olması durumunda öncelik elbette ki mirasçıların kendi aralarında anlaşarak işletmenin ve tarım arazisinin devri şeklinde olacaktır. Ancak bu olmaz ise, yukarıda da ifade edildiği üzere sulh hukuk mahkemesi kanalıyla devredilecek mirasçı belirlenebilecektir. Burada ki öncelik ise ilgili yerleşim biriminde tarımla uğraşan kardeşe verilecektir. Olasılıklar dâhilinde birden fazla kardeşin tarımla uğraşıyor olması ve devir konusunda anlaşamama söz konusu olduğunda da, geçimini, mirasa konu araziden sağlayan kardeşe öncelik verilecektir.

İşletmeyi veya araziyi devralan kişinin doğal olarak diğer hak sahiplerine tespit edilen arazi veya işletme bedelini ödemesi gerekmektedir. Kanunda işletmeyi veya araziyi devralan mirasçının diğer mirasçılara bedelini ödemesi için kredi kullanabileceği, eğer bankadan kredi kullanmak zorunda kalınırsa, kredi faizinin bir kısmının Bakanlık tarafından faiz sübvansiyonu şeklinde üstlenilebileceği hükme bağlanmıştır. Bu durum da yeni bir destekleme türünü ortaya çıkaracak olup, sonucu itibarıyla olumlu, ancak, destekleme politikaları açısından soru işareti oluşturan bir hususu oluşturmaktadır. Böyle bir durumda sonuç itibarıyla işletme küçülmemiş ve araziler parçalanmamış olacaktır. Buna karşılık destekleme politikaların çok fazla tercih edilmeyen "faiz sübvansiyonu" politika aracı devreye girerek, işletmenin diğer ihtiyaçları için de aynı konuyu gündeme getirebilecektir.

İşletme veya araziyi devir alacak olan mirasçının hiçbir koşulda diğer hak sahiplerine pay bedellerini ödeyememesi durumunda ise arazi veya işletme mahkeme kararıyla satılabilecektir.

Kanunda üzerinde durulan diğer bir olasılık ise mirasa konu olan arazinin sonraki dönemde değer kazanması hususudur. Bu durum ise, "yirmi yıl içerisinde araziden imar geçmesi, maden çıkması veya diğer tarım dışı nedenlerle arazinin değerlenmesi durumunda diğer mirasçılar bundan pay alması" şeklinde düzenlenmiştir. Burada ikincil düzenlemelerde değer tespiti yönteminin gözetilmesi önem araz etmektedir. Nitekim, devir alındığı dönemdeki arazinin değerin (veya diğer hak sahiplerine ödenen tutarların) "net bugünkü değer" hesabıyla ötelenmesi ve sonradan ortaya çıkan değer artışı ile farkının hesaba esas tutulması gerekli görülmektedir.

Bu arada Kanunun yürürlük tarihinden sonraki miras konuları kanun kapsamına alınmış olup, bu tarihten önceki her türlü iş ve işlem önceki mevzuata uygun olarak tesis edilecektir.

Kanun kapsamında dikkat çeken en önemli husus yeter gelir hesabı ve buna bağlı olarak arazi büyüklüklerinin tespit edilmesidir. Yeter gelir hesabı yapılırken Bakanlıkça tarım sektöründe kişi başına düşen milli gelirin (2013 yılı için 3.650 ABD Doları) en az dört katı geliri sağlayacak (14.600 ABD Doları) toplam arazi büyüklüğü esas alınmıştır. Esas itibarıyla tespit edilen gelir düzeyi yeterli olarak görülmekle birlikte bunun net bir gelir mi, yoksa brüt bir geliri mi ifade ettiği anlaşılamamaktadır. Yani ciro üzerinden mi, yoksa kar üzerinden mi değerlendirme yapıldığı değerlendirilememektedir. Eğer brüt gelir üzerinde bir tespit yapılmış ise, bu doğru bir tespit olmayabilecektir.

Nitekim Türk-iş tarafından periyodik olarak yapılan Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırmasının Eylül-2014 sonucuna göre;
Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.190,04 TL,
Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı (yoksulluk sınırı) ise 3.876,37 TL'dir (Türk-İş, 2014).
Buradan da anlaşılacağı üzere Kanun hazırlıkları sırasında tespit edilen yeter gelir seviyesi açlık sınırının üzerinde, ancak, yoksulluk sınırının altındadır. Bu duruma tespit edilen en küçük parsel büyüklüklerindeki düşük rakamlar eklendiğinde, temel olarak mevcut arazi parçalılığı ve gelir düzeyinin kabul edildiği çıkarımı yapılabilir.
Kanunun diğer önemli bir unsuru ise, "Arazi Bankacılığı" sisteminin tarif edilerek, bu konunun ilk defa Tük Hukukunda yer almasının sağlanmasıdır. Nitekim söz konusu kanunun 8(k) maddesinde "Tarımsal arazi edindirme iş ve işlemleri" başlığı altında;
"MADDE 8/K – Bakanlık, yeter gelirli tarımsal arazileri ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan azami oranda verimli kılmak ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünü artırmak için gerekli tedbirleri alır. Ayrıca; tarım arazilerinin değerinin tespiti, kredi temini, ortakçılık, yarıcılık, kiracılık işlerinin düzenlenmesi, kira bedellerinin tespiti ve üretime yönlendirilmesi, arz talep listelerinin oluşturulması, alıcı, satıcı ve kiracıların anlaşmaları konusunda doğrudan aracılık yapılması, bu alanda ilgili kamu idareleri ile yürütülecek politikalar konusunda iş birliği yapılması ve kredi işlemlerine teknik destek sağlanması gibi iş ve işlemleri yapar veya yaptırır. Bu Kanunun uygulanması ile ilgili olarak, ihtiyaç duyulması hâlinde, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğünün altındaki tarımsal arazileri yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğüne çıkarmak veya mülkiyetten kaynaklanan ihtilafları gidermek amacıyla kamulaştırma, alım ile satım işlemleri Bakanlığın talebi üzerine Maliye Bakanlığınca ilgili mevzuatına göre yerine getirilir. Kamulaştırma ve alım işlemleri gerektiğinde Hazineye ait taşınmazların trampası suretiyle de yapılabilir." hükmü yer almıştır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere teorik olarak "arazi bankacılığı" tarif edilmiş, ancak doğrudan zikredilmemiştir. Bunun gerekçesi anlaşılamamakla birlikte, muhtemelen söz konusu iş ve işlemlerin Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğünün varlığına halel getirmeyecek bir şekilde çözümlenmesinin öngörüldüğü tahmin edilmektedir.
Bunlara ilave olarak, yeni Büyükşehir Yasası ile birlikte Mart-2013 yerel seçimlerinden sonra toplamda 31 il Büyükşehir Belediyesi olarak tespit edilmiş ve yaklaşık olarak 17 bin köy, köy statüsünden çıkarılarak mahalle yapılmıştır. Bu değişimden, tarım alanlarının olumsuz etkilenmesi, köylerde işsizliğin artması, alt yapı yetersizliklerin getireceği sorunlar gibi sonuçlarla karşılaşılacağı çok büyük bir ihtimal olarak görünmektedir. Bu sürecin tarımla birlikte kültür, sosyal yaşantı alanlarında da olumsuz etki yaratacağı da tahmin edilmektedir. Böyle bir durumda arazilerin değer kazanması ve miras konusundaki ihtilafların artması sürpriz olmayacaktır.

5. Sonuç

Bu çalışmada öncelikli olarak "aile çiftçiliği" kavramı ve önemine değinilmiş olup, dünya ve Türkiye'deki mevcut durum analiz edilmiştir. Bunun ardından Türkiye özelinde tarım işletmeleri ve tarım arazilerinin mirasa konu olması durumuna ilişkin olarak son yapılan düzenlemelere yer verilmiştir.

Bu kapsamda aile işletmeleri genel itibarıyla küçük ve orta ölçekli olduğu, bu durumun birçok risk ve darboğazı beraberinde getirdiği, ailenin sahip olduğu tarım arazilerinin parçalı ve dağınık yapısı üretim düzeyini olumsuz etkilediği, arazi parçalarının ailenin yerleşim yerine uzaklığı ile birlikte üretim maliyetlerini oldukça artırdığı ve genel olarak bir kısır döngüye dönüşerek işletmelerin karlı çalışmasını engellediği tespitleri yapılmıştır.

Ayrıca çalışmada, bugüne kadar endüstriyel tarımsal işletmeciliği empoze eden uluslar arası kuruluşların, keskin bir politika değişikliği ile aile çiftçiliğini gündeme getirmeleri ve 2014 yılını "Aile Çiftçiliği" yılı ilan etmeleri irdelenmiştir.

Bütün bunların ardında ise, Türkiye'de tarım işletmelerinin ve arazilerinin mirasa konu olmasına yönelik olarak yapılan düzenlemeler ele alınmıştır. Bu kapsamda 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çerçevesinde yapılan düzenlemeler değerlendirilmiştir. Kanun tarım sektörü özelinde önemli bir devrim niteliği taşımakla birlikte, ortaya çıkacak sorunlara ne derecede çözüm üreteceği şüphelerini korumaktadır.

Kanun kapsamında ortaya çıkan en önemli unsur "yeter gelir" düzeyinin tespit edilmesi ve buna bağlı olarak işletme büyüklüklerinin belirlenmesidir. Bakanlıkça tespit edilen değerlerin açlık ve yoksulluk sınırları arasında bir değer olduğu anlaşılmakta olup, bu durumun ileriki dönemlerde işletmelerin büyütülmesine ne derecede katkı sağlayacağı belirsizdir.

Kanun ile düzenlenen diğer önemli bir husus ise, arazi bankacılığı sisteminin mevzuata konu olmasıdır. Bu konu mevzuatta yer almakla birlikte açıkça belirtilmemesi durumu anlaşılamamakta olup, mevcut kurumsal yapılanmalar açısından bir sorun yaratılmamasının gözetildiği tahmin edilmektedir.

Diğer dışsal bir faktör olarak ise yeni Büyükşehir Kanunu görülmektedir. Nitekim söz konusu kanun çok önemli idari düzenlemeleri içermekte olup, 31 ilde ilan edilen Büyükşehir Belediyelerinin mevcut varlıkları gerek politikalar ve kırsal hayat ve gerekse bütçe açısından merkezi kuruluşların ortağı haline getirmiştir. Yani bu aşamadan sonra merkezi teşkilatlar uygulamalarında öncelikle söz konusu Büyükşehir Belediyelerini göz önünde bulundurmaları gerekecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'de tarım arazilerinin mirasa konu olmasına yönelik yapılan düzenlemeler olumlu bulunmakla birlikte, yeterli görülmemektedir. Nitekim bu düzenlemelerle birlikte ikincil mevzuatın en kısa sürede çıkarılması önemlidir. Buna ilave olarak özellikle Türk Ticaret Kanunda aile işletmelerinin tarımsal şirketleşmelerine yönelik düzenlemeler yapılması ve Bankacılık mevzuatının yine bu minvalde düzenlenmesi gerekli görülmektedir.

Bütün bu açıklamaların sonucunda; her ülkede olması gerektiği gibi, Türkiye'de de öncelikli olarak bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyet dallarında aile işletmeciliğinin ve köy yetiştiriciliğinden vazgeçilemeyeceğinin ve tarımsal üretimim temel taşını oluşturduğunun kabul edilmesine, miras hukuku dâhil aile işletmeciliğini önceleyen politikaların uygulanmasına, destekleme araçlarının yine bu koşullara uygun olarak geliştirilmesine, gerçek tarımsal üreticilerin ön plana çıkarılarak bu işletmelerin kapasitelerinin geliştirilmesi yönünde programların uygulanmasına ve bütün bu önlemlerle birlikte söz konusu işletmelerin rekabet koşullarına uyumlu hale getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Yine bu kapsamda aile işletmelerinde gelir çeşitlendirilmesine gidilmesi ve tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin temin edilmesi amacıyla aile çiftçiliğinin yanı sıra kadın ve genç çiftçilerin eğitimlerine ve girişimciliklerinin geliştirilmesine özel önem verilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

FAO, (2014). FAO İnternet Sitesi. http://www.fao.org/family-farming-2014/en/. Erişim Tarihi: 20.09.2014.

EU, (2014). AB Komisyonu İnternet Sitesi : http://ec.europa.eu/agriculture/family-farming/index_en.htm ve http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/agri/pr/941/941772/941772en.pdf Erişim Tarihi:20.09.2014.

GTHB, (2014). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 20.09.2014.

Keyder, Ç., Yenal Z., 2013. Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük, İletişim Yayıncılık, s.13-49, İstanbul

Resmi Gazete, (2014). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140515-1.htm. Erişim Tarihi:20.09.2014.

Türk-İş, (2014). Türk-İş İnternet Sitesi. http://www.turkis.org.tr/DORT-KISILIK-AILENIN-ACLIK-SINIRI-1190-LIRA--YOKSULLUK-SINIRI-ISE-3876-LIRA--d474 Erişim Tarihi: 27.09.2014

Gıda Güvenilirliği Açısından Kırsal Alandaki Kadınlar ve Aile Çiftçiliğinin Önemi

Funda KADİM[1] **Hilal AR[2]** **Bülent GÜLÇUBUK[3]**
[1] Gıda Yük. Müh., GTHB, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü (GKGM), funda.kadim@tarim.gov.tr
[2], Ziraat Müh., GTHB, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), hilalar@tagem.gov.tr
[3] Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bulent.Gulcubuk@agri.ankara.edu.tr

Özet
Dünya nüfusunun hızla artması, küresel ekonomik krizler, küresel iklim değişikliği ve özellikle doğal kaynakların yetersizliği sorunu bir yandan, gıda üretimindeki dalgalanmalar ve gıdaların dağılımındaki dengesizlikler diğer yandan, bireylerin gıda güvenliğinin sağlanmasının gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır. Hem kalkınmış ülkelerde, hem de kalkınmakta olan ülkelerde gıda güvenilirliğinin sağlanmasında aile çiftçiliği kullanılan en yaygın yapıyı oluşturmaktadır. Dünyada 570 milyon tarımsal işletmenin 500 milyonu aile işletmesi olarak faaliyet gösterirken, ülkemizde yaklaşık 3 milyon tarımsal işletmenin büyük bir kısmı küçük ölçekli tarımsal işletme olarak faaliyet göstermektedir. Gıda güvenilirliği, gıda güvenliği, yoksulluk gibi sorunlar ne yazık ki dünyanın gıda ihtiyacını karşılayan kırsaldaki insanları daha fazla etkilemektedir. Kırsal alanda tarımsal faaliyetlerin büyük kısmının kadınlar tarafından yürütüldüğü dikkate alınacak olursa kırsaldaki kadınların aile çiftçiliğindeki rolü ve önemi göz ardı edilmemelidir. Özellikle TÜİK verilerine göre Türkiye'de çalışan kadınların %58,69'u tarımda istihdam edilmekte olup, tarımsal iş gücünün % 47'sini kadınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadınlar aile çiftliklerinin omurgasını oluşturmaktadır. Kırsal alanda kadınlar tarımsal faaliyetlerde bulunup üretim ile ilgilenirken, gıdanın yeniden üretimi faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra ailenin ekonomisine katkıda bulunulması, üretilen ürünlerin pazarlanması ve ailenin temel besin ihtiyaçlarının karşılanması gibi sorumlulukları da yerine getirmektedir. Bu bildiride kırsal alanda kadının aile çiftçiliğindeki yeri ve önemi hakkında temel bilgiler sunulduktan sonra; kırsal alandaki kadınların tarımsal faaliyetler, gıda güvenilirliği gibi konularda bilgi ve bilinç düzeylerinin arttırılması sonucunda sadece gıda güvencesinin sağlanmasına katkıda bulunulmayacağı, aynı zamanda ailenin sağlıklı ve dengeli beslenmesi, güvenilir gıdanın pazara arzı ve sürdürülebilir-kalıcı bir kalkınmanın sağlanması gibi sonuçlarında elde edileceği değerlendirilecek ve buna yönelik geliştirilebilecek politikalar tartışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Kırsal kadın, aile çiftçiliği, gıda güvenliği, gıda güvenilirliği, toplumsal cinsiyet

1.Giriş

Bilindiği üzere, gıda güvenilirliği konusu son yıllarda tüm ülkeler açısından, halk sağlığı ve ekonomik boyutu nedeniyle önem kazanan ve önemi giderek artan bir konu haline gelmiştir. Ülkelerin, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi ile farklılaşan yaşam tarzları ile birlikte gıdaların üretim yöntemleri, insanların beslenme şekilleri, tükettikleri gıdalarda da farklılaşmalar baş göstermiştir. Yeni yaşam şeklinin diretmesiyle tüketiciler hazır gıda maddelerine yönelmiş, bunun sonucunda da çok çeşitli hazır gıda üreten ve hazırlayan imalat sanayileri gelişmiştir. Yani artık eskisi gibi üretilen ürünler sadece yerel de tüketilmemekte, hazır gıda üretilmekte, uzun süre saklanmasına olanak sağlayacak yöntemler uygulanmakta, kilometrelerce uzak noktalara gönderilerek pazarlama ve satışı yapılmaktadır (Buzbaş, 2010).

Gıda Güvenilirliği kavramı; kimyasal, biyolojik, fiziksel tehlikeler kadar gıdaların tağşişi, GDO ve yeni gıdalar, beslenme, gıda güvenliği gibi konuları da içine almaktadır. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan salgınlar, tehlikeler gıda güvenilirliği kavramının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Artık çok iyi anlaşılmaktadır ki, izin verilen seviyeler üzerinde gıdalarda bulunabilecek mikrobiyolojik tehlikeler, biyotoksinler, kimyasal kontaminantlar, mikotoksinler ve gıda katkı maddeleri, tüketilen gıda maddelerini insan sağlığı için zararlı duruma getirmektedir. Gıda kaynaklı sorunlar, sadece insan sağlığını etkilemekle kalmamakta, bunun ötesinde kişilerin, ailelerin, toplumların, sektörlerin ve nihayet ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını etkilemektedir. Dolayısıyla, son yıllarda "Çiftlikten sofraya gıda güvenilirliği" yaklaşımı pek çok ülke tarafından benimsenmektedir. Bu yaklaşım ile üretimden tüketime gıda zincirinin tüm aşamalarında gıda güvenilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Gıda zinciri bitki sağlığının sağlanması, hayvan sağlığının sağlanması, hayvanlar için güvenilir yemin temini, gıda üretim teknikleri, gıda muhafaza yöntemleri zincirin halkalarını oluşturmaktadır. Dolayısı ile gıda güvenilirliğinin sağlanmasında kontrol ve denetim altında bulundurulmaları önem arzetmektedir.

Doğal kaynakların azalması, kırsal alandaki imkânların yetersizliği özellikle erkeklerin iş aramak üzere diğer illere veya ülkelere göç etmesine neden olmaktadır. Böylece kadınlar, çocuklar ve yaşlılar köyde kalmakta, tarımsal faaliyetlerin büyük kısmı kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenlerden dolayı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de artık tarımın feminizasyonundan bahsedilmektedir (IFAD, 2014b).

Kırsal alanda kadınlar, üretim sürecinde tüm girdilerin birbiriyle etkileşimi yoluyla, aile tüketimi ve piyasa ekonomisi için ürün elde ederek tarımsal sistemin sürdürülmesini ve ailenin ekonomik refahının geliştirilmesini sağlamaktadır (Hablemitoğlu, 1998). Ayrıca, kırsal kesim kadınının yaşamı gerek geleneksel yapısı, gerekse uğraşı biçiminin çeşitliliği nedeni ile kentlerdeki hemcinslerine göre farklılık göstermektedir. Kır kadını bir yandan temizlik, çocuk bakımı, ekmek yapma, içme suyu ve yakacak temini, gıda ve beslenme gibi ev işleri yaparken, diğer yandan bitkisel ve hayvansal üretim, el sanatları etkinlikleri, tarım dışı işler ve gelir getirici faaliyetler (pazarda satmak için peynir, yoğurt, salça, geleneksel gıdaların üretimi), tarım dışı ücretli işçilik, pazarlama faaliyetlerine katılım gibi) bulunmaktadır. Kırsal kesimde kadın, ev işlerini işletme işleriyle birlikte aksatmadan yürütebilecek şekilde planlamak zorunda kalmaktadır (Yıldırak ve ark., 2003). Dolayısıyla gıda güvenilirliğinin sağlanmasında önemli olan faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar ile ilgili yeterli eğitim almamakta, tarımsal ürünlerin pazara ulaştırılması, girişimcilik için imkân bulamamaktadır.

Dünyanın pek çok yerinde kadınlar ve erkekler parayı farklı amaçlar için kullanmaktadırlar. Kadınlar gelirlerini çocuklarının beslenmesi, sağlığı ve eğitimi için harcamaktadırlar. Kadınların finansal kaynaklar ve toprakların kontrolündeki gücü arttıkça tarımsal üretim artmakta, üretilen gıdaların güvenilirliğine kadınlar tarafından dikkat edilmekte, çocukların beslenmesi ve sağlığı iyileşmekte, eğitim süreleri uzamakta ve dolayısı ile yoksulluğun azaltılmasında, sağlıklı ve dengeli beslenmenin sağlanmasında önemli etkileri olmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde tarımsal üretim değerlendirildiğinde karşımıza küçük ölçekli tarımsal işletmeler çıkmaktadır. Aile çiftçiliği, aile temelli tüm tarımsal faaliyetleri kapsamakta ve kırsal kalkınmanın birçok alanı ile etkileşim halinde yapılmaktadır. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dâhil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Aile çiftçiliği hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin unsurlarından biridir (IFAD, 2014). Aile çiftçiliği geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olurken aynı zamanda dengeli beslenmeye ve dünyada tarımsal çeşitliliğin korunmasına ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına da katkıda bulunmaktadır (Jacoby ve ark., 2014). Bu önemli etkilerinin yanı sıra aile çiftçiliği içinde kırsal alandaki kadınların güçlendirilmesi, gıda güvenliği ve gıda güvenilirliğinin sağlanmasında da önemli katkıları da unutulmamalıdır.

Bu temel bilgiler ışığında gıda güvenilirliği, kırsal alanda kadının aile çiftçiliğindeki yeri ve önemi hakkında temel bilgiler sunulduktan sonra; Türkiye'de kırsal alandaki kadınların rolü, gıda güvenilirliğinin sağlanmasında kırsal alandaki kadınların önemi hakkında bilgi verilecek, kırsal alandaki kadınların tarımsal faaliyetler, gıda güvenilirliği gibi konularda bilgi ve bilinç düzeylerinin arttırılması sonucunda sadece gıda güvenilirliğinin sağlanmasına katkıda bulunulmayacağı, aynı zamanda ailenin sağlıklı ve dengeli beslenmesi, güvenilir gıdanın pazara arzı ve sürdürülebilir-kalıcı bir kalkınmanın sağlanması gibi sonuçlarında elde edileceği değerlendirilecek, aile çiftçiliği yaklaşımı ve kırsal alandaki kadınlar açısısndan aile çiftçiliği yaklaşımının önemine değinilecek ve bu konuda geliştirilebilecek politikalar tartışılacaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma literatüre dayalıdır. Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve diğer ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların verilerinden, çeşitli yerli ve yabancı bilimsel yayın, kitap ve makalelerden, internet yayınlarından yararlanılmıştır. Yayınlardan çalışmanın konularına göre analizler ve yorumlar yapılarak yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Dünyada ve ülkemizde tarımsal faaliyetlerin büyük çoğunluğu küçük ölçekli tarımsal işletmelerde gerçekleştirilmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, dünyada 570 milyondan fazla tarımsal işletme bulunmaktadır. Bunların yaklaşık 500 milyonu aile işletmesi olarak faaliyet göstermektedir. Aile çiftçiliğinin küresel tarım üretimindeki payı ise %56'yı aşmaktadır. Dünyadaki tarım işletmelerinin 475 milyondan fazlası yani yaklaşık %84'ü 2 hektardan az bir toprağa sahiptir. Yine FAO verilerine göre çiftçi ailelerin en yoğun olduğu kıtalar Orta ve Kuzey Amerika ile Asya olarak karşımıza çıkmaktadır. Buralardaki aile işletmelerinin oranı %84 civarı. Avrupa'da ise bu oran %68, Afrika'da %62 ve Latin Amerika'da sadece %18'dir (FAO, 2014).

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) istihdam izleme bültenine göre, Türkiye'de 3 milyondan fazla tarımsal işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin yaklaşık 2 milyonu yani %65'ten fazlasının sahip olduğu arazi 50 dekardan azdır.

Çizelge 3.1 Tarımsal İşletmeleirn Büyüklüklerine Göre Dağılımı (2012)

	Parsel Sayıları -Adet						
İşletme büyüklüğü (dekar)	**1**	**2**	**3**	**4-5**	**6-9**	**10-15**	**16 ve üzeri**
5'ten daha küçük	60,9	26,1	9,6	3,2	0,3	-	-
5- 9	32,9	29,3	19,0	15,1	3,7	-	-
10- 19	17,9	23,3	19,9	23,2	13,6	2,0	0,1
20- 49	7,8	13,6	15,4	27,8	23,2	10,4	1,9
50- 99	3,8	7,6	10,4	22,4	29,9	19,0	6,9
100- 199	2,1	5,7	8,2	16,3	25,6	25,8	16,2
200- 499	1,1	4,2	5,1	12,6	20,3	26,6	30,2
500- 999	0,6	2,0	2,3	7,8	21,0	21,5	44,8
1000-2499	0,2	1,0	2,2	14,8	9,9	20,9	50,9
2500-4999	0,1	18,2	0,6	1,7	13,5	24,8	41,1
5000 ve büyük	1,4	1,4	38,4	19,0	4,7	3,6	31,5
Toplam	**10,2**	**13,3**	**13,2**	**21,6**	**21,3**	**13,3**	**7,0**

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Çizelge 3.1'de görüldüğü gibi, tarımsal işletmelerin %60,9'u 5 dekardan küçük ve tek parselden oluşan araziye sahipken, % 26,1'i 5 dekardan küçük ve iki parselden oluşan araziye sahiptir.

TÜİK Tarım-Tarım Dışı İstihdam Dağılım verilerine göre 2012 yılında erkeklerin %81,6'sı tarım dışı faaliyetler ile ilgilenirken, bu oran 2012 yılında %82,2'ye çıkmıştır. Dolayısıyla, erkekler tarım dışı alanlarda istihdam edilirken tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kadınlar rol oynamaktadır.

Kentlerde yaşayan kadınlarla kıyaslandığında kırsal kesim kadını çok daha yüksek oranlarda üretim sürecinde yer almaktadır. Türkiye'de işgücüne katılma oranı 2013 yılında %50,8 olup, bu oran erkeklerde %71,5, kadınlarda %30,8'dir. Kırsal alanda ise, toplam işgücüne katılma oranı %53,6 olup, bu oran erkeklerde %71,2, kadınlarda ise %36,5'dir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşgücüne Katılma Oranı (%)

Yıllar	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
TÜRKİYE	46.3	46.2	46.9	47.9	48.8	49.9	50.0	**50.8**
Erkek	69.9	69.8	70.1	70.5	70.8	71.7	71.0	71.5
Kadın	23.6	23.6	24.5	26	27.6	28.8	29.5	30.8
KENT	44.2	44.3	45	45.8	46.8	47.6	48.3	49.6
Erkek	69.3	69.3	69.5	69.9	70.4	71.0	71.0	71.6
Kadın	19.5	19.8	20.8	22.3	23.7	24.8	26.1	28.0
KIR	51.2	50.8	51.4	52.7	53.5	54.9	53.6	53.6
Erkek	71.3	71	71.6	72	71.6	73.3	71.2	71.2
Kadın	33.1	32.5	32.9	34.6	36.3	37.5	36.9	36.7

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Türkiye'de kırsal alanda hâkim olan tarımsal üretim biçimi hem geleneksel yapıda, hem de piyasa ekonomisi ile bütünleşme sürecinde hane tipi tarımsal üretimdir. Piyasa mekanizmasının tarıma girmesi ile geçimlik üretim, yerini büyük işletmeler yerine, küçük meta üretimine bırakmıştır. Küçük aile işletmelerinin kadın emeği açısından en önemli özelliği, ücretsiz aile işçiliğinin, bu tür üretimin temel girdilerinden biri olmasıdır (Kulak, 2011).

Kadınların Türkiye'de işgücüne katılma oranının düşük olmasının ardında yatan nedenlerden birisi, birçok kadının kayıt dışı sektörde çalışmasıdır. Kadınlar tarım sektöründeki ücretsiz aile işçilerinin yanı sıra, hane içi işçi ve bebek bakıcısı olarak çalışmakta, ev eksenli dikiş, örgü işleri yapmakta ve giyim, tekstil, ambalajlama ve gıda üretimi alanlarında görev almaktadırlar (Gülçubuk ve Yasan, 2009).

Türkiye'de kırsal yerleşim yerlerinin temel geçim kaynağını, bitkisel üretim ve hayvancılık oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin sınırlı olduğu yerlerde, hane tüketimine yönelik olarak yapılan sebzecilik ve bağcılıkta erkekler bahçe hazırlığı, toplama, sulama ve çapada çalışmaktadır (Kulak, 2011). Temel geçim kaynağı bitkisel üretim olan hanelerde ise, kadın üretimin satış hariç her aşamasında yer almaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinde erkekler; hayvanların otlatılması, besleme, kırkım gibi faaliyetler yürütürken, kadınlar; sağım, süt ürünlerinin değerlendirilmesi, ahır temizliği ve ot toplama işlerini üstlenmektedir. Bununla birlikte, hayvansal ürünlerden yağ, yoğurt ve peynir üretimini kadınlar ailenin günlük tüketimi için gerçekleştirmektedir.

Ailenin sahip olduğu tarımsal işletmelerin büyüklüğüne göre yapılan sınıflamada, kadının üretimdeki rollerini dört şekilde ifade edilmektedir. Buna göre; büyük işletmelerde kadınlar tarlada çalışmazlar. Tarımsal üretimde üretime doğrudan katılma işleri dışındaki üretime karar verme, yönetme, denetleme ve pazarlama gibi diğer işler, erkekler tarafından yürütülür. Erkeğin yeterli olmadığı yerlerde kadının, sınırlı da olsa, yönetim ve denetleme görevleri vardır. Orta büyüklükteki çiftliklerde, erkekler mekanize işleri ve pazarla ilişkileri yürütürken, kadınlar emek yoğun işleri üstlenirler. Küçük çiftliklerde ise, erkekler, tarım dışı gelir kaynakları ararlar. Kadınlar ise, emek yoğun tarımsal üretimi yürütürler. Gerek bu tür toprakların sahibi olan ailelerde, gerekse orta büyüklükte toprağı olan ailelerde, çeşitlenmiş bitki ya da sınai türü tarım yapılması durumunda, el emeğine dayalı çapa, hasat gibi işleri yapma görevi kadına aittir. Bu nedenle, çalışma yükü erkeğe göre daha ağırdır. Topraksız ya da az topraklı ailelerde, hem kadının hem erkeğin geçim için başkalarının işlerinde çalışmaya gereksinimleri vardır. Bunun için kadınlar ve erkekler, bulundukları köyde veya çevrede başka bölgelerde mevsimlik işçi olarak çalışırlar (Kulak, 2011). Dolayısıyla kırsal alanda kadınların işgücüne katılımı toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel mekanizmaları; ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığı; pazara açılma durumu; kullanılan teknoloji düzeyi; ailenin toplumsal konumu ve geliri; demografik özellikleri ve tarımsal alanın eve yakınlığı gibi faktörlere bağlı olarak, farklı örüntüler oluşturan karmaşık bir yapıya sahiptir.

Tarımsal İşletme Yapı Araştırmasına göre (2006) kendi tarımsal işletmesinde çalışan hanehalkı fertlerinin yaş ve cinsiyete göre dağılım tablosu Çizelge 3.3'te verilmektedir.

Çizelge 3.3 Tarımsal İşletmede Çalışan Hanehalkı Fertlerinin Yaş Ve Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

Çalışma durumu	Erkek				Kadın			
	9-13 yaş		14 yaş ve üzeri		9-13 yaş		14 yaş ve üzeri	
	Çalışan hanehalkı fertleri (%)	Tarımda çalışılan yıllık ortalama gün sayısı	Çalışan hanehalkı fertleri (%)	Tarımda çalışılan yıllık ortalama gün sayısı	Çalışan hanehalkı fertleri (%)	Tarımda çalışılan yıllık ortalama gün sayısı	Çalışan hanehalkı fertleri (%)	Tarımda çalışılan yıllık ortalama gün sayısı
Toplam	1,7	98	56,6	174	1,3	101	40,5	170
Esas işi tarımsal faaliyet olup ikinci işi olmayanlar	1,4	119	51,4	189	1,1	125	46,1	175
Esas işi tarımsal faaliyet olup ikinci işi olanlar	1,2	105	65,0	169	1,1	97	32,8	170
Esas işi tarım dışı faaliyet olup ikinci işi tarımsal faaliyet olanlar	5,7	45	63,8	95	4,0	50	26,5	97

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Bu verilere göre, 14 yaş üzeri kadınların %46,1'inin tarımsal faaliyet dışında başka işi bulunmamaktadır ve yıllık ortalama 175 gün tarımsal faaliyet ile geçirilmektedir. 14 yaş üzerindeki erkeklerin %63,8'inin esas işi tarım dışı faaliyet olup, tarımsal faaliyeti ikinci iş olarak yapmaktadırlar. Kırsal alandaki kadınların büyük çoğunluğu küçük tarım işletmelerinde çalışmaktadır. Gıda üreticileri olarak kadınların gıda güvenilirliği ve kalitenin sağlanmasındaki en önemli unsur olan tarım ilaçlarının uygulanması, gübre ve diğer kimyasalların kullanımı, ürünün hasad edilmesi gibi faaliyetleri gerçekleştirdiği bilinmektedir (FAO, 2004). Aile çiftçiliği faaliyetleri ile ilgili olduğu kadar,kadınlar özellikle yeniden işleme örneğin süt işleme ve peynir üretimi, dondurma, et ürünleri (örneğin salam, sucuk), konserve ve reçel yapımı, ekmek ve diğer unlu ürünlerin yapımı, kuru meyve, alkollü içecekler, meyve şarapları, gıda güvenilirliği ve kalite sorunları vb ile alakalı konularda da önemli rol oynamaktadırlar (FAO, 2004). Dolayısıyla, yeni üretim teknolojileri, organik tarım, yeni işleme metodları, yeniden işleme esnasında uyulması gereken hijyen, işlenmiş ürünün muhafazası gibi konularda da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Meinzen-Dick ve ark., 2011).

Kırsal alandaki kadınların tüketici olarak da gıda güvenilirliği üzerinde önemli etkileri mevcuttur. Kırsalda kadın; ev işlerinden, yemeğin hazırlanmasından, pişirilmesinden, evin temel ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu olduğundan evde hangi yemeğin pişeceğine karar vermektedirler. Böylece hem tarladan sofraya kadar gıda güvenilirliğinin sağlanması için gereken koşulların sağlanmasında, hem de dengeli ve yeterli beslenme konularında karar alıcı ve uygulayıcı kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gıda doğrudan sağlık ile alakalı olduğundan, ayrıca kadınların hem kendi sağlıkları, hem de ailelerinin sağlığı ile öncelikli olarak alakadar olmalarından dolayı tüketilen gıdanın sağlıklı olması, bu konuda yeme alışkanlıklarının değiştirilmesinde, sağlıklı ve yeterli beslenmenin öneminin kavranmasında kadınlar çok önemli rol oynamaktadırlar (FAO, 2004). Aile çiftçiliği yaklaşımı ile hem hane halkına yönelik sağlıklı ve güvenilir gıda üretiminin sağlanması, hem de piyasaya arz edilecek ürünlerin güvenilirliğinin sağlanması mümkün olacaktır.

Aile çiftçiliğinin gelişimi ve değişimi ekonomik gelişmişlik ile doğrudan alakalıdır (Lipton, 2005). Özellikle kent nüfusunun artması, tüketim alışikanlıkalrının değişmesi ile birlikte küçük aile işletmeleri tarafından üretilen tarımsal ürünlere olan talep artmıştır. Artan talebin karşılanması ve tüketicilerin gıda güvenilirliğinin sağlanması konusundaki beklentileri, kırsal alandaki kadınların bilgi düzeylerinin artmasına, yeni yeknolojiler hakkında bilgi sahibi olmalarına ve bu teknolojileri uygulamalarına bağlıdır.

4. Sonuç ve Tartışma

Her insan, gerektiğinde yeterli kalite ve miktarda, ihtiyaçlarını karşılayacak, inanç ve kültürüne uygun, sağlıklı ve güvenilir gıdaya ulaşabilme hakkına sahip olmalıdır. Dünya nüfusunun hızla artması, tarımsal üretim metodlarının gelişmesi, toplumların tüketim alışkanlıklarının değişmesi, küresel

boyutta yaşanan salgınlar ile birlikte güvenilir gıdaya erişim talebi artmaktadır. Dünyada tarımsal faaliyetlerin ve gıda üretiminin büyük çoğunluğunun küçük tarımsal işletmelerde yani aile işletmelerinde gerçekleştirildiği görülmektedir.

Aile çiftçiliği, ulusal ve küresel gıda güvenilirliğinin ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. Dengeli bir küresel tarım politikasından, sürdürülebilir doğal kaynaklar ve biyoçeşitliliğin korunmasından bahsedilen bir noktada aile çiftçiliğinin önemi daha net ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra geleneksel gıda ürünlerinin korunması, dengeli beslenme için imkân sağlaması ve sosyo-ekonomik ve kültürel etkileri nedeni ile aile çiftçiliği yaklaşımı desteklenmektedir. Aile çiftçiliğinin en önemli etkisi dezavantajlı gruplarda dâhil olmak üzere tüm toplumun sağlıklı ve dengeli beslenmesinin sağlanmasındaki rolüdür. Aile çiftçiliği ile hem yerel, hem de ulusal pazara yönelik üretim yapılmakta, yerel ekonominin cananması da sağlanmaktadır. FAO'ya göre de aile çiftçileri ve küçük işletmeler küresel gıda güvenilirliği açısından önemli bir yere sahiptir ve tarım, çevre ve sosyal politikaların merkezine oturmaktadır.

Doğal kaynakların azalması, kırsal alandaki imkânların yetersizliği özellikle erkeklerin iş aramak üzere diğer illere veya ülkelere göç etmesine neden olmaktadır. Böylece kadınlar, çocuklar ve yaşlılar köyde kalmakta, tarımsal faaliyetlerin büyük kısmı kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenlerden dolayı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de artık tarımın feminizasyonundan bahsedilmektedir.

Aile çiftlikleri içinde kadınlar tarımsal üretim, gıdanın üretimi ve işlenmesi, yeniden üretim faaliyetlerinin yapılması, tarımsal pazarlama kadar; yemeğin hazırlanması, pişirilmesi, temel ihtiyaçların karşılanması, beslenme alışkanlıklarının oluşmasında da önemli rol oynamaktadırlar.

Kadınların aile çiftçiliğinde artan rolleri, çalışan, üretici, girişimci ve ürünü pazarlayıcı bireyler olarak ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirilmelerinin sağlanması bakımından fırsat olarak değerlendirilmelidir. Kadınların karar süreçlerine katılımının arttırılması, girişimcilik fırsatlarından faydalanmaları, tarımsal yayım faaliyetlerinden faydalanmaları, ulusal politikalar içinde yer almalarının sağlanması ve bu yönde çalışmalar yapılması önem arzetmektedir.

Aile çiftliklerinde faaliyet gösteren kadınların aile işletmeleri içindeki iş yüklerinin azaltılması ile girişimcilik olanaklarından faydalanması, tarımsal yayım faaliyetlerinden faydalanılması, pazara ulaşım fırsatlarının yaratılması, karar süreçlerine aktif olarak katılmaları için daha fazla zamana sahip olmaları gerektiği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle kırsal alandaki kadınların iş yükünün uygulanan sosyal ve ekonomik destekler ile azaltılması zorunludur.

Kaynaklar

Buzbaş, N., 2010. Türkiye ve AB'de Gıda Güvenliği: Ortaklığın Sinerjisi, 28.Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı, Edinburg, İskoçya, 13-14 Eylül 2010.

FAO, 2004. Food Safety and Quality in Europe: Aspects concerning Quality, Nutritional Balance, Importance of Agricultural Land and Cultural Heritage ("Terroirs"): A Gender Perspective, Twenty-forth FAO Regional Conference for Europe, 5-7 May 2004, Montpellier, France.

FAO, 2009. Food Safety On The Farm Policy Brief And Recommendations, National sustainable Agriculture Coalition, October 2009.

FAO. 2012. Web sitesi. http://www.fao.org/gender/gender-home/gender-programme/gender-food/en/. Erişim tarihi: 06.09.2014

FAO, 2014. Çiftçi Aileler Dünyayı besle, yeryüzünü önemse, FAO Leaflet, Gülçubuk,B., Yasan,Z., 2009, İşsizlik Yoksulluk Göç Kıskacında Kırsal Alanda Kadın Emeği, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi, 13-16 Ekim 2009, İzmir.

Hablemitoğlu, Ş., 1998. Kırsal Alanda Kadınlar ve Sürdürülebilir Gıda Güvenliği, Tarım ve Köy Dergisi, Sayı: 123, s: 32-35.

IFAD, 2014. The International Year of Family Farming Leaflet: IFAD's commitment and call for action, http://www.ifad.org/events/iyff/infographic.jpg, (Erişim tarihi: 20.08.2014).

IFAD, 2014b. The changing role of women in the economic transformation of family farming in Asia and the Pacific, http://www.ifad.org/gender/pub/gender-familyfarming_asia.pdf, (Erişim tarihi: 07.09.2014).

Jacoby E, Tirado C, Diaz A, Pena M, Sanches A, Coloma M, 2014, Family farming, food security and public health in the Americas. World Nutrition, Volume 5, Number 6, 537-551.

Kulak, E., 2011. Tarımsal Üretim Süreçlerinde Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 sonrası gelişmeler, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.

Lipton,M.,2005. The Family Farm in a Globalizing World The Role of Crop Science in Alleviating Poverty, IFPRI, No:74, June 2005.

Meinzen-Dick, R., Behrman, J., Menon, P., Quisumbing, A., 2011. Gender: A Key Dimension Linking Agricultural Programs to Improved Nutrition and Health, Washington, DC: International Food Policy Research Institute, chapter 16.

TÜİK. 2014. Web sitesi. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=41. Erişim Tarihi: 09.09.2014

Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün,S., Olhan, E., Kılıç, M., 2003. Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları, Tarım-İŞ Sendikası, Yayın

Küçük Aile İşletmeciliğinde Bilişim Tabanlı Karar Destek Sistemlerinin Kullanımı

Handan Çakan[1] Tülin Akın[2] Coşkun Yıldırım[3]
[1]Ziraat Yüksek Mühendisi, Tabit Tarımsal Bilişim ve İletişim Teknolojileri Ltd. Şti., handan@tarimsalpazarlama.com
[2]Tarımsal Pazarlama Kurucu Ortak, tulin@tarimsalpazarlama.com
[3]Genel Müdür, Tabit Tarımsal Bilişim ve İletişim Teknolojileri Ltd., coskun@tarimsalpazarlama.com

Özet
Büyük işletmeler genellikle bitkisel üretim ve hayvancılık karar destek sistemlerini kullanmakta olup bu sayede maliyetlerini minimuma indirgeyerek maksimum kar elde ederler. Fakat kırsal alanda hayvancılık yapan çiftçiler genellikle geleneksel aile işletmeciliği şeklinde yapıldığından bu tür karar destek sistemlerinin kuruluş maliyetlerini karşılayamadıkları gibi "doğru bilinen yanlışlar" sebebiyle sürü yönetimini doğru şekilde yapamamaktadırlar. Hayvancılıkta olduğu gibi geleneksel yöntemler bitkisel üretimde de kullanıldığından tarımsal üretimde sürdürülebilirlik istenildiği gibi yaygınlaşamamaktadır. Bu proje hayata geçtiğinde kullanımı kolay bilgisayar yazılım sistemleri ile riskleri önceden tahmin edecek, tarım ve hayvancılıkta karlılığı ve verimi arttıracaktır. Çiftçiler kolayca bu projeden faydalanabilecek, böylece kırsal alanda refah sağlanacaktır.
Anahtar Sözcükler: Karar Destek Sistemleri, Hayvancılık, bitkisel Üretim, Verim, Karlılık, Kırsal alan

1. Giriş

Bitkisel üretimde ve hayvancılıkta girdi maliyetlerinin çoğalmasıyla birlikte, küresel ısınmanın ve su kaynaklarının azaldığı ekonomik koşulların zorlaştığı günümüzde, çiftçilerin geleneksel yöntemlerle üretim yapmaya devam etmeleri; üretimini fabrikasyon şeklinde yapan ve ucuza mal eden firmaların ürünleriyle rekabet edememeleri, bunun yanında piyasa fiyatlarının düşük olması sebebiyle tarım ürünlerinin ve hayvansal ürünlerin pazarlanmasında güçlükler oluşmuştur (Yıldırım,2013).
Aile işletmeleri girdi maliyetlerini yeterince karşılayamıyor ve geleneksel yöntemlerle üretim yapmaya devam ediyor. Bundan dolayı hayvansal üretimde karlılığı doğrudan etkileyen döllenme ve beslenme gibi konularda çeşitli detayları gözden kaçırmış ve bir de yanlış uygulamalar sebebiyle hayvanların sağlık masrafları da artmıştır.

1.1 Hayvansal Üretimde Karşılaşılan Eksiklikler

Günümüzde kırsal kesimde küçük aile işletmeciliği yapılmakta olup, özellikle büyükbaş hayvanlarda kızgınlık takibi küçük aile işletmelerinde çoğu zaman doğru bir şekilde yapılmaz. Böyle bir durumda çiftçi hayvanın döllenme zamanını kaçırarak bir buzağı sahibi olma fırsatını kaçırmış olur. Hayvanın kızgınlığını fark etmiş olsa bile ilk 24 saat çok önemlidir ve tohumlama yapılsa da gerçekleşmeyebilir (Odegard, 2009). Sürü nüfusunun doğru yönetilememesi ile tohumlama, veterinerlik masrafları gibi maliyet kalemlerinin çoğalmasının yanı sıra, uzun dönemde alınan süt miktarı da düşmektedir. Böyle bir durumda veteriner masrafları da yükselir. Yapılan yanlışlıklar, hayvan refahının sağlanamaması, uygun koşulların olmaması ve hijyen kurallarına dikkat edilmemesi sebebiyle hayvan sağlığı riske girmekte hatta ölümlerle sonuçlanabilmektedir (Antalyalı, 2007). Bu da kazancın veteriner masraflarına gitmesi ve hayvan kaybı demektir.

1.2 Bitkisel Üretimde Karşılaşılan Eksikler

Günümüzde suyun önemi oldukça fazladır. Dünyada en fazla su tüketimi tarımsal üretimde kullanılır. Topraklar yoğun üretimden dolayı özelliğini yitirmiş ve verim düşmüştür. Bundan dolayı tarımda sürdürülebilirlik önem kazanmış, kaynakların korunmasına gidilmiştir. Dünya nüfusunun da hızla artmakta olduğu günümüzde, tarımsal üretimde minimum alandan maksimum verimi almak, bunu yaparken de girdileri minimum kullanmak ve doğayı koruyabilmek şarttır. Ülkemizde genellikle küçük işletmeler bitkisel üretim yaparlarken izlenebilirlikten uzak bir şekilde geleneksel metotlar ile ürün yetiştirirler. Bu kapsamda yoğun şekilde toprak analizi yapılmadan tek tip özellikle yoğun miktarda nitrat kullanılması, vahşi sulama yapılması ve yine yoğun oranlarda ürün etiketine bakılmaksızın yanlış dozlarda kullanılan zirai ilaçlar hem doğayı kirletmekte, hem su kaynaklarını tüketmekte ve insan sağlığını da tehdit etmektedir. Bu şekilde üretim yapıldığı takdirde topraklar çoraklaşacağından ve su kaynakları tükeneceğinden kazanç sağlayacak verim elde edilemeyecektir. Günümüzde nüfus artışıyla birlikte açlığın daha da kaçınılmaz olması bu durumun düzelmesini

zorunlu kılmaktadır. Hayvansal üretimde olduğu gibi karar destek sistemlerinin kurulumu bitkisel üretimin yapıldığı küçük alanlar için ciddi maliyetler getirir.

2. Karar Destek Sistemlerine Kırsal Kesimin İhtiyacı

Çiftlik yönetim sistemlerinde özellikle hayvancılık alanında uzmanlaşmış çözüm sağlayıcıları, son kullanıcı olarak büyük ölçekli çiftlik sahipleri ile sınırlı kalmaktadır. Kırsal alanda yaşayan, hayvancılığın geçim kaynağının büyük bir bölümünü oluşturan küçük üreticiler ise; yüksek maliyetli çiftlik yönetim sistemlerinin maliyetlerini karşılayamayacağı için profesyonel hayvancılık imkânlarına erişememektedir. Bu sistemleri kullanamayan kırsal kesimdeki küçük aile işletmeleri kullanmakta oldukları geleneksel kendi metodları yüzünden kayıtlı bir data bulunmamakta, sistem izlenebilirliğinin olmaması sebebiyle kızgınlık zamanları doğru tespit edilememekte, tespit edilse de döllenme başarısız olabilmektedir. Bu sebeple olması istenen buzağı olmayacak, uzun vadede süt verimi de düşecektir, sonuçta çiftçi kar edemeyecek, koruyucu hekimlikten faydalanamayacak ve yaptığı sağlık masrafları artacaktır (Yıldırım, 2013).

Bitkisel üretimde ise bilinçsizce yapılan sulamalar, meteorolojik verilerin takipsizliği, boşa kullanılan gübre ve ilaçlar verimi yükseltmediği gibi masrafları arttıracak, çevreyi ve su kaynaklarını kirletecek izlenebilirlik mümkün olmayacaktır. Yapılan tüm uygulamalar kayıt dışı olacaktır. İyi tarım uygulamalarını kullanan bitkisel üretim çiftliklerinde tüm veriler kayıt altındadır ve izlenebilirlik sağlanmış olur (www.afimilk.com, 2005). Tüm bunların yanında çevrenin ve doğal kaynakların korunması ve maliyetlerin azalmasıyla birlikte son tüketiciye ulaşan ürünlerin de gıda güvenliği mevcuttur. Kırsal alanda küçük çiftçiler için sağlanacak olan karar destek sistemlerinde çiftçi dataları tek bir merkezde toplanarak çiftçilere meteorolojik verilerin yanında yetiştirdiği ürününe dair sağlanacak olan zirai bilgiler ile çiftçi üretimini daha bilinçli yapacaktır.

3. Projenin Konusu ve Amacı

Projenin konusu; kullanımı kolay bilgisayar yazılımları ve sistemleri ile kısa vadede riskleri önceden tahmin edilebilen, uzun vadede hayvancılıktaki karlılığı ve verimliliği artıracak, bitkisel üretimde kazanç getirecek bir çözümü kırsal alanda yaygınlaştırmaktır.

Sürü nüfusunun doğru yönetilememesi ile tohumlama, veterinerlik masrafları gibi maliyet kalemlerinin çoğalmasının yanı sıra, uzun dönemde alınan süt miktarı da düşmektedir. Projenin uygulanması halinde hastalıkların tanı ve teşhisinden farklılaşan besin ihtiyaçlarına, süt veriminden genel raporlamaya kadar her türlü gelişme ve ihtiyaç doğru şekilde takip edilebilecektir. Amaç olarak hayvancılık karar destek yazılımı ve buna bağlı çalışan güncel bilgilendirme sistemi ile hayvansal üretimde meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmaktır. Hayvancılık sektöründe azalan verimler; üretimdeki karlılığın düşük algılanması ve kırsal alanda hayvansal üretimden vazgeçilmesine neden olmaktadır. Bu proje ile sayılan olumsuzlukların önüne geçilecektir. Projenin hedef kitlesi, Kırsal alanda geçimini sağlayacak ölçüde bitkisel üretim yapan veya hayvansal üretimden ve süt satışından elde eden; ancak istenen karlılığın elde edilememesi üzerine başka bir işte çalışan çiftçilerin oluşturduğu küçük aile işletmeleridir. Hem hayvansal ve hem bitkisel üretimde izlenebilir yetiştiricilik küçük aile işletmeleri tarafından neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Çeşitli çiftçi örgütleri bunu kısmen yapsa da, genel olarak hayvan sağlığıyla ilgili kayıtların bilgisayar ortamında tutulmadığını söylemek mümkündür. Erken uyarı sistemleri ise yalnızca büyük ölçekli işletmelerde kullanılmanın ötesine geçememektedir.

4. Projenin Uygulanması

İlk etapta gereken, hayvanların ayağına takılacak padometrelerin az sayıda hayvanı olan küçük çiftçilerin kullanımı ve ihtiyaçları doğrultusunda modifiye edilmesidir. Hayvan padometresinden gelen bilgilerin bölgesel, çevresel ve biyolojik farklılıklar göz önünde bulundurarak anlamlandıracak bir yazılım için, parametrelerin Türkiye şartlarına göre revize edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca dataların depolanacağı ve arşivleneceği bir servis sağlayıcısının da tasarımı yapılmalıdır. Böylece hayvansal üretimdeki değişim ve gelişimlerin kayıt altında tutulamama sorunu büyük ölçüde çözülecektir.

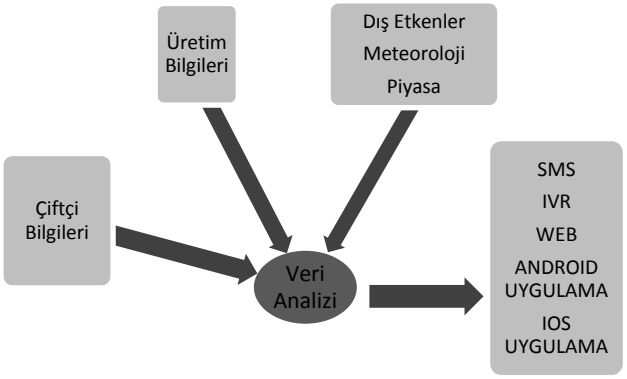
İkinci etapta ise hayvanların sağlık durumlarının takibi, doğum, aşı ve bakım gibi bilgilerin depolanacağı, bir kullanıcı adı ve şifresi ile çiftçinin sahip olduğu tüm hayvanların kaydının tutulacağı Android uyumlu bir "dijital sağlık karnesi" yazılımı sunulacaktır. Tasarımı ve fonksiyonel oluşu itibariyle kullanımı kolaydır. İnternet bulunan her yerden hayvanların durumu canlı olarak takip edilebilecektir (Yıldırım, 2013).
Bitkisel üretimde ise çiftçinin bilgileri bir merkezde toplanır, üretim bilgileri kaydedilir. Tüm bu bilgiler merkezde analiz edilerek çiftçiye faydalı bilgi şekline dönüşür ve bilinçli bir bitkisel üretim programı çıkartılır. Karar destek sistemi projesi kırsal kesimde ADSL alt yapısı bulunmayan yerlerde de cep telefonundan bilgi akışı sağlanabilecek şekilde tasarlanmıştır.
Hayvancılıkta kullanılacak padometre ile hayvanların kızgınlık takibi yapılacak, bir çiftçiye ait olan tüm hayvanların bilgileri tek bir merkezde toplanacak, hayvanların dönemleri kayıt altına alınacak (buzağı, düve, inek, kuruya alma vb.),verilen besinler ve yemler kayıt altına alınacak, hayvanların sağlık durumları yapılan iğneler, ilaçlar kayıt altına alınacak, koruyucu hekimlik sağlanmış olacak, böylece hem hayvan refahı sağlanacak, uzun vadede süt verimi yükselecektir (www.tristateneighbor.com, 2013).
Bitkisel üretimde günlük hava durumu bilgileri çiftçiye ulaşacak, don uyarısı verildiğinde çiftçi tedbirini alabilecek, yağış durumunda sulama ve ilaçlamasını ona göre planlayacaktır. Ürününe yönelik bulunduğu bölgenin iklim şartlarına göre ne zaman hangi uygulamayı yapacağı çiftçiye bildirilir. Bitkisel üretimde yapılan uygulamalar kayıt altına alınacağından tarımda izlenebilirlik sağlanmış olur. Çiftçinin ürettiği ürüne katma değer kazandırır.

4.1 Çiftçi Bilgileri
Çiftçinin adı, öğrenim durumu, kaç yıldır çiftçilik yaptığı gibi tüm gerekli bilgiler alınır ve data olarak kaydedilir.

4.2 Üretim Bilgileri
Çiftçinin tüm üretim bilgileri alınır ve data olarak kaydedilir. Kayıtları alınan üretim bilgilerine göre bilgi dataları çıkartılır. Hangi ürünleri ürettiği, sulama şekli, ne tür tarım yaptığı, arazi durumu, konumu gibi bilgileri tamamı kayıt altına alınır. Bu bilgiler değerlendirilerek üretim aşamasında yapılacak işlemlerde kullanılır.

4.3 Dış Etkenler
Üretimi etkileyen çeşitli dış etkenler vardır, bunlar meteorolojik veriler, toprak yapısı ve analiz sonuçları, piyasa ve pazar koşullarıdır.

4.4 Veri Analizi
Çiftçi bilgileri, üretim bilgileri ve dış etkenler toplanarak bu bilgiler tek bir çiftçiye ait olan havuzda toplanarak değerlendirilir ve çiftçiye faydalı bilgi şekline dönüştürülür. Dönüştürülen bilgi SMS, IVR, WEB, Android, IOS uygulamalar ile üreticiye ulaşır.

Şekil 4.4 Veri analizi

5. Sonuç ve Öneriler

Karar destek sistemleri adı altındaki projede refahı daha yüksek, daha çok kazanabilen bir kırsal kesim hedeflenirken, teknolojinin nimetlerini kırsal kesime taşıyarak küçük çiftçilerin büyümesi sağlanacaktır. Projenin test aşaması için ilk etapta geçimini büyükbaş hayvancılıktan sağlayan bir köy seçilecektir. Bu köyde toplam hayvan sayısı en az 500, en fazla 1000 büyükbaş olacak şekildedir. Yapılacak olan demo çalışmasında bir partner ile hareket edilecektir. Belirlenen köylerde küçük veya orta ölçekte hayvansal üretim yapan çiftçilerin, gelirinin önemli bir kısmının süt üretiminden elde edebilme potansiyeline sahip olmasıdır. Bunun yanında yenilikçi uygulamaların benimsenebileceği bir sosyolojik yapı da, proje başarısında kolaylaştırıcı bir etken olacaktır. Hayvancılık karar destek sistemlerinin tek bir merkezden yönetilmesi sayesinde sadece lokal olarak büyük çiftliklerin kullanabildiği yüksek kurulum maliyetleri ile yapılabilen bu sistem küçük çiftçilerin de hizmetine sunulabilecektir (Yıldırım, 2013). Bu faydalı model sayesinde küçük çiftçi bu teknoloji ile tanışacak ve sürdürülebilir ve kazançlı bir üretime adım atacaktır.

Bitkisel üretimde kullanılacak faydalı modelde yine küçük işletmecilik yapan, arazileri daha küçük olan çiftçilerin üretimlerinin izlenebilir olması sağlanacak. Böylece daha doğru kaynak kullanımı, tarımda kullanılan girdilerin daha az ve doğru orantıda kullanılması sağlanırken bu sayede çiftçi yaptığı masraflarını yarıya düşürürken tarımsal üretim sırasında çevreye verilen zararlar asgariye indirilmiş olacak. Çiftçiden alınan bilgiler, üretim bilgileri ile birleştirilecek, her çiftçiye özelleşmiş hale gelecek. Daha sonra bulunduğu bölgedeki iklim, pazarlama ve piyasa koşulları gibi üretimi etkileyecek olan dış etkenlerle birlikte harmanlanarak kullanılacak olan yazılım sayesinde analiz edilerek çiftçiye faydalı bilgi şeklinde ulaşacak, çiftçi aslında danışmanlık alacak ve kendisine çeşitli uygulamalar ile ulaşacak olan tarımsal bilgiler sayesinde bilinçli bir üretim yapacak. Çiftçinin tarımsal üretimde yaptığı işlemler kayıt altına alınacağından izlenebilirlik de sağlanmış olacak. Bu şekilde çiftçinin ürettiği ürüne katma değer kazandırmış olup pazarlanabilirliğini sağlar.

Kaynaklar

Antalyalı A.A., 2007, Hayvan Bakım ve Barınak Kurallarına İlişkin Konular, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Hayvan Refahı Uygulamaları, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

Odegard K., 2009, Oregon State University, Pedometers used to study cows, www.gazettetimes.com (Erişim 1 Mart 2014).

Pedometers, 2005.Evaluating Pedometers as a Possible Alternative to Visual Estrus Observation http://www.afimilk.com (Erişim 10 Nisan 2014).

Pedometer Plus provides dairy producers with data on their cows well-being, 2013, www.tristateneighbor.com (Erişim 12 Nisan 2014)

Yildirim.G, Tabit, 2013 " Hayvancılık Karar Destek Sistemi" proje planı.

Aile Çiftçiliği ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Türkiye'de Kırdan Kente Göç Olgusunun Aile Çiftçiliği Üzerine Etkileri

Halil Kızılaslan[1] Cevdet Hanedar[2] Tayfur Ünal[3] Nuray Kızılaslan[4] Rüveyda Kızıloğlu[5]
[1]Prof.Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, halil.kizilaslan@gop.edu.tr
[2]Zir.Müh.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, cevdethanedar@gmail.com
[3]Zir.Müh.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, t.unal.45@hotmail.com
[4]Prof.Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, nuray.kizilaslan@gop.edu.tr
[5]Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ruveyda.kiziloglu@gop.edu.tr

Özet
İnsanların çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk edip kendilerine başka yaşam alanları bulmaları göç olarak ifade edilebilir. Gelişme eğilimi içerisindeki birçok ülkede olduğu gibi sanayileşme sürecine paralel olarak Türkiye'de de 1950'li yıllarda toplumsal bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu hareketliliğin en önemli göstergelerinden biri de kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketleridir. Türkiye'deki kırsal göç hareketi ilk zamanlarda bir sorun olarak algılanmamış hatta bu hareket desteklenmiştir. Ancak bu göçler daha sonraları nedenleri ve sonuçları ile birlikte Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını etkileyen ve değiştiren önemli bir toplumsal olay haline gelmiştir. Ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ülke olan Türkiye için ailelerin kırdan kente göç etmesi, tarımsal üretim yapan işletme sayısının ve işlenen tarım arazilerinin azalması, göç eden ailelerin ardında bıraktığı tarımsal yapıların atıl durumda kalması gibi sorunları doğurmuştur. Bu bağlamda kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketleri tarımsal faaliyetlere ve dolayısıyla aile çiftçiliğine olumsuz etki yapmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de kırdan kente doğru gerçekleşen göç hareketleri ve bu hareketlerin tarım ve aile çiftçiliği üzerine etkileri incelenmiştir. Kırdan kente göçün devam etmesi; kır nüfusunun yaşlanmasına, devlet yatırımlarının etkinliğinin azalmasına, tarımsal üretimin ve verimliliğinin düşmesine neden olacağı ve aile çiftçiliğinin yok olacağı belirlenmiştir. Kırdan kente göçün durdurulması ve aile çiftçiliğinin yaşatılması için kent çekiciliğinin kıra yönlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için kırsal kalkınma politikaları etkin hale getirilerek hayata geçirilmesi yönünde çabalar artırılmalıdır.
Anahtar Kelimeler: Kır, Göç Olgusu, Tarım, Aile Çiftçiliği

1.Giriş

Göç insanlığın eski tarihlerinden beri süregelen bir olgudur. Yaşamını sürdürebilmek, hayvanlara otlak bulabilmek, bağımsızlık, aileler arası kavgalar, iklimsel etkiler, terörizm, yoksulluk, işsizlik, daha iyi koşullarda yaşama isteği gibi etkiler insanları göçe zorlamaktadır. Göçü tek yönlü ele almak doğru değildir. Göç, hem göç edilen yerde olumsuz etkiler yaratacağı gibi hem de terk edilen yerde olumsuz durumlar ortaya çıkarmaktadır.

Göçler; kırdan kente, kırdan kıra, kentten kente ve kentten kıra doğru olmaktadır, Türkiye'de çoğunlukla kırdan kente ve kentten kente doğru göçler oluşmaktadır. Türkiye'de göç olgusu, 1950'li yıllarda sanayileşmenin etkisiyle ve kentleşmenin ortaya çıkmasıyla hız kazanmış, tarım devriminden Sanayi Devrimine geçişin etkisi insanları ve insanların yaşamlarını etkilemiştir (Koçak ve Terzi, 2012). 1950'li yıllarda başlayan köyden kente göç, Türkiye'nin sanayileşme sürecinin yarattığı iş gücüne duyulan talepten kaynaklanmıştır (Şimşek ve Gürler, 1994). Bu talep kırsalda var olan gizli işsizleri kente doğru kaydırmıştır.

Kırsalın işgücü talep fazlalığı, bu bölgelerin diğer sosyo-ekonomik sorunlarına da eklenince kırsalda itici bir gücün oluşmasına neden olmuştur (Güreşçi, 2010). Türkiye'de kır-kent nüfusuna bakıldığında 1927'den 1990'a kadar kır nüfusu nispeten fazla iken, 1990 yılından sonra, mutlak azalma eğilimine girdiği gözlemlenmiştir. 2012 yılına kadar kır nüfusundaki azalma göçle birlikte devam ederek kır nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %22,7'ye gerilemiştir. 2013 yılında bir önceki yıla göre il ve ilçe merkezi ile köy ve belde nüfusu oranlarında önemli bir değişim ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni 6360 sayılı yasa uyarınca yapılan idari bölünüş değişiklikleridir. Buna göre Türkiye'de kent nüfus oranı %91,3 olurken, kır nüfus oranı % 8,7 olmuştur (TÜİK, 2014). Bu durum aile çiftçiliğinin kente taşınarak devam etmesi belli bir süreden sonra da yok olması anlamına gelmektedir.

Bu araştırmada kırdan kente olan göçün aile çiftçiliğine etkileri incelenmiştir. Aile çiftçiliğine etki eden olumsuz yöndeki nedenler aynı zamanda göçün de nedenini oluşturmaktadır. Bundan dolayı kırsaldaki aile çiftçiliğini göçe zorlayan nedenlerin bilinmesi, aile çiftçiliğine olan yansımalarının tespitini de kolaylaştıracaktır. Bu çalışmada; kırsal göçün nedenlerinin saptanması ve bu doğrultuda

aile çiftçiliğine etkilerinin neler olduğunun bilinmesi amaçlanmıştır. Ayrıca aile çiftçiliğinin yok olma tehlikesine karşı alınabilecek önlemlere yönelik önerilere yer verilmiştir.

2.Göçün Nedenleri ve Aile Çiftçiliğine Etkileri

Kırsal göç, kırsal bölgelerde yaşayanların yaşadıkları yerleri bireysel veya gruplar halinde terk ederek kendilerine yeni yaşam alanları seçmeleri olarak tanımlanabilmektedir (Doğanay, 1994).

Kırsal göçün nedenleri üzerine çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler bazı bilim adamları tarafından bilimsel bir zemine taşınmış ve göç teorileri olarak nitelendirilmiştir. Göçle ilgili olarak ilk çalışma 1885 yılında Ernst Georg Ravenstein tarafından yapılmış ve bu çalışmada göçün çeşitli kanunlara bağlı olduğunu ve bunlara göre göçün gerçekleştiği iddia edilmiştir (Özdemir, 2008). Bununla birlikte C.Clark'ın (1935) (üç sektör teorisi), W.A.Lewis'in (dual ekonomi düşüncesi), Haris-Todaro'un (1970) göç ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar da göç ile ilgili önemli bilimsel çalışmalar arasında yer almaktadır (Çelik, 2006). Güreşçi ve Yurttaş(2008), Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı'nda meydana gelen ağır ve ileri düzeydeki göçün nedenleri ve tarıma olan etkilerinin tespit edilmesi konusunda yapmış olduğu çalışmada, göç eğiliminin; eğitim çağında çocuğunun olması, kentte akrabalarının olması, yeterli arazisinin veya işinin olmaması gibi faktörlerle açıklanabileceğini bulmuştur.

Kırsaldan kente göçe etki eden kırın iticiliği, kentin çekiciliği ve iletici güçler gibi faktörler bulunmaktadır.

Kentin çekiciliği, kent hayatının ekonomi, eğitim, sağlık ve refah gibi kişiye sağlayacağı imkân ve fırsatların varlığıyla ilgiliyken, kırın iticiliği ise tarımda makineleşme sonucu açığa çıkan işgücü, toprağın aşırı parçalanarak küçülmesi, kan davaları vb. olumsuzluklar bireylerin göç etmelerine neden olmaktadır. Ayrıca itici güçler arasında çevresel, demografik, ekonomik ve siyasal baskılar yer alırken, göçmenleri varış yerine çeken çekici göçlerde hayat şartlarını iyileştirmek için ekonomik fırsatlar, kişisel güvenlik, özgürlük ve eğitim fırsatları gibi toplumsal imkanları sıralamak mümkündür (Taş ve Özcan, 2013). İletici güçler ise, haberleşme araçları, yollar, ulaşım vb. faktörlerdir.

Göçün ana nedenini tarımsal üretimle ilgili problemler oluşturmaktadır. Tarımsal gelir bakımından refah içinde olan aile çiftçiliği bireyleri bulunduğu konumdan başka nedenler olmadıkça ayrılmak istemeyecektir. Byerlee (1974), kırdan kente göç edenlere neden göç ettiği sorusuna en çok daha iyi gelir ve daha iyi çalışma şartları cevabının verildiğini belirtmektedir. Gürbüz ve Karabulut (2008), yapmış oldukları çalışmada, Türkiye'nin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerindeki kırsal yerleşmelerde hane başına düşen arazi miktarının fazla olmasına rağmen sulama olanaklarının kısıtlı olması, modern tarım tekniklerinin uygulanmaması, tarım girdilerinin pahalı olması tarımsal verimi ve üretimi düşürmekte, birim maliyetini artırdığını ileri sürmüşlerdir. Bunun ise kırsal alanlarda yaşayanların sosyo-ekonomik durumunu etkilemekte ve kırsal göçleri tetikleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Kırsal yerleşmelerde ekilebilen sulu arazi miktarının artması, meyveciliğin gelişmesi, tarım ve hayvancılık dışında ekonomik faaliyetlerin devreye girmesi ve nüfus artış hızının düşük olmasının kırsal göçleri azalttığını belirtmişlerdir.

Türkiye'de kırsal yerleşmelerde geçinmek için kritik sınır olan 20 dönümden daha az arazisi olan veya topraksız ailelerin oranı 1970 yılında %57'ye yükselmiş (Tekeli ve Erder, 1978), bu durum kır kesiminde yaşayan nüfus ile geçim kaynakları arasındaki dengenin bozulmasına ve tarım sektöründe yapısal değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur(Özgür, 1995). Kırsal kesimi yerinde tutmanın diğer bir yolu ise tarım alanlarının artırılması gereğidir. Bu durum fiziki olarak mümkün olamayacağına göre toprak verimliliğini artırarak bu amaca ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak tüm bunların yapılması için ise, kır insanını bilinçlendirmek ve yardımcı olmak gereklidir. Bu nedenle, bölgesel planlama, halk eğitimi, toplum kalkınması gibi uygulamalar tarımsal yayım hizmeti ile desteklenmelidir (Kocaman ve Yanık, 2012).

Özellikle son yıllarda tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının artması, mevcut tarım topraklarının daha da azalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda tarımsal üretim için işlenebilir toprağın az olması, hayvancılık için de meraların yetersiz olması üreticide olumsuz etki yaratmaktadır. Az miktarda üretim yapan üreticinin gelir yetersizliği problemleri ortaya çıkmaktadır. Aile çiftçiliğini etkileyen bu sorun göçe sebebiyet vermektedir.

Çekirdek aile yapısının yaygınlaşması, miras ve satma gibi nedenlerle tarım arazilerinin çok küçük parsellere bölünmesi, geleneksel tarım düzeni ve toprak mülkiyetinin farklılaşması kırdan şehre olan göçleri hızlandırmıştır. Aileler, arazilerinin miras ve diğer bazı nedenlerle küçülmesi sonucunda yaşamını ancak ek bir gelirle (genelde mevsimlik işçi veya hayvan besleme) sağlamaya başlamıştır (Yenigül, 2005). Bu anlamda yasal düzenlemelerin etkileri henüz ortaya çıkmamıştır. Ancak aile çiftçiliğinin devamlılığı açısından olumlu bir adımdır.

Tarımsal üretimde Türkiye'de en büyük sorun, ürün fiyatlarının düşük olması, girdi fiyatlarının ise pahalı olmasıdır. Özellikle düşük ücretten ürün satan aile çiftçiliği şeklindeki işletmeler kooperatifleşemediği için zor durumda kalmaktadır. Bu üreticiyi göçe zorlamaktadır. Üreticilerin örgütlenememesi dolayısıyla tarımsal pazarlamada aracıların çoğalması ile birlikte TÜFE- ÜFE arasındaki farkı artırmaktadır.

Aile çiftçiliğini etkileyen ve göç unsuru olan tarımsal alt yapı yetersizliği üreticileri istedikleri düzeyde tarım yapabilmelerine olanak sağlamamaktadır. Susuz tarımın yapıldığı alanlarda sulama olanaklarının olmayışından dolayı hep aynı üretim deseni uygulanmakta ve gelirde standartlaşma olmaktadır. Bazı bölgelerde de su olmasına rağmen, elektriğin olmayışı tarımsal üretimde sondaj yardımıyla çıkarılan suyun kullanılmasına olanak vermemektedir.

Nüfus artışıyla beraber kırsal alanlarda çeşitli sosyal sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Eğitimin kırsalda kente göre istenilen düzeyde olmaması eğitim amaçlı göçü ortaya çıkarmaktadır. Eğitim amaçlı kente göç eden gençler bir süre sonra kentin olanaklarına alışacak, donanımlı hale gelecek ve okul bitince köye geri dönmek istemeyecektir. Göç ile gençlerin köylerden şehre göç etmesi beraberinde köyde tarımla uğraşacak genç nüfusun kalmamasına neden olacaktır. Artan nüfusla artan gıda ihtiyacı ve açlık aile çiftçiliğinin sürdürülememesinin önemli bir sonucu olacaktır. Köylerde artan nüfus işsizlik sorunlarını da doğurmaktadır. Arazilerin yetersiz oluşu ya da tarımla uğraşmak istemeyen genç nüfus şehirdeki işlere yönelecektir.

Tarımsal üretimde üreticilerin bilinçsiz üretim yapması durumunda ürettikleri üründen elde ettikleri verim yetersiz olmaktadır. Bu kapsamda, gerek yayım faaliyetlerinin eksikliği gerek teknik uygulamaların çiftçiye ulaştırmadaki eksikliği gerekse çiftçi ilgisizliği buna neden olmaktadır. Aile çiftçiliği yapan işletmeler küçük araziye sahip oldukları için yayım hizmetlerine de ilgisiz kalabilmektedirler.

Yine bu çerçevede değerlendirilmesi gereken konu sigorta uygulamalarıdır. Doğal afetler sebebiyle zarara uğrayan üreticiler özellikle aile çiftçiliği yapan işletmeler sigortasız ürün ürettikleri için maddi kayıplar vermektedir. Bu kayıplar üreticiyi göçe itmektedir. Aile çiftçiliğinde özellikle bunun etkileri fazla görülmektedir.

Tarımsal üretim aktörlerinin sosyal güvencelerinin olmaması üretim konusundaki motivasyonlarını düşürmektedir. Gelecek kaygısı oluşan üreticilerde yaşlılıkta emeklilik gibi olguları düşünmeye itmekte bu da yeni iş alanlarına doğru kaymaya dolayısıyla göçe neden olmaktadır. Ayrıca tarımsal üretim, yıla yayılmakla birlikte yılın her ayında farklı yoğunluktadır. Yoğunluğun az olduğu dönemlerde ek işe ihtiyaç duyan üreticiler alternatif iş bulmakta zorlanmaktadır. Ek gelir elde etmek isteyen aile bütçesine katkı sağlamak isteyen kırsaldaki birey kırda alternatif işler bulamamakta, kentteki fabrikalara yönelmektedir.

Kırsal alanda aile çiftçiliği yapan işletmelerdeki kadınlar da göç kararında etkili olmaktadır. Evlilik, iş bulma, evli olanların eşlerinin kentte iş bulması, eğitimlerini devam ettirme isteği ile kırdan kente göçler sonucunda köylerde kadın genç nüfus azalmakta, cinsiyet dengesizliği ortaya çıkmakta kırsal nüfus yaşlanmaktadır. Kırsal nüfustaki bu azalma ve yaşlanma devlet yatırımlarının etkinliğini azaltmakta, yapılan yatırımlar karşılığını bulamamaktadır (Kızılaslan, 2013). Bu aile çiftçiliğini yok olma noktasına getiren başka bir durumdur.

Göç olgusunda tarımsal sorunların yanı sıra sosyal faktörlerin de etkili olduğu durumlar ortaya çıkabilmektedir.Bu sosyal faktörlerden aile şekli, aile genişliği, başlık parası, eğitim, ulaşım vb. özellikle kentlere uzak olan köyler daha fazla etkilenmekte ve olumsuzluklar yaşamaktadırlar (Kızılaslan, 2006). Tüm bu etkiler göz önüne alındığında Türkiye'de aile çiftçiliğine olumsuz etki eden göç hareketi gerek ülke ekonomisi gerekse aile ekonomisi açısından ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Aile çiftçiliğinin yok olma tehlikesi yaşaması sadece ulusal boyutta oluşan bir tehlike

olmamakla birlikte uluslararası boyutta önem kazanmıştır. Özellikle tarımsal gelirin en büyük payının aile çiftçiliğinde olduğu ülkeler bu öneme bağlı kalarak çeşitli politikalara gitmişlerdir. Uluslar arası boyutta da farkındalığı artırmak amacıyla Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Aile Çiftçiliği Yılı" ilan etmiştir. Kırsaldaki göçle birlikte tarımsal üretimin temel taşı olan aile çiftçiliğinin yok olma durumuna gelmesi dünya genelindeki ülkeleri alarm durumuna geçirmiştir.

Dünyada kırsal göçün önlenmesi yönünde atılan adımların hareket noktasını, kır ve kent yaşam farklılığının azaltılması oluşturmaktadır. Bu farklılığın azaltılması için, kırsal tedbirlerin yanı sıra, kentsel alanda da bir takım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ancak göçün önlenmesinde, kırsal bölgelerin kalkındırılması, kentsel tedbirlerden daha çok ön plana çıkan bir gerçektir. Bunun için, tarımsal tedbirlerin yanı sıra tarım dışı tedbirlerden olan altyapı hizmetlerinin sağlanması, kredi olanaklarının geliştirilmesi, sağlık hizmetlerinin ulaştırılması ve toprak reformunun yapılması da önem kazanmaktadır (Beaucheminand and Schoumaker 2005). Kırsal göçlere neden olan faktörleri tek tek sayma yerine, kırsal alanlardaki coğrafi ve kültürel şartların ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik özellikler ile kırsal göçler arasındaki ilişkileri belirlemek, kırsal göçlerin nedenleri konusunda daha detaylı ve ölçülebilir bir sonuç çıkarmaya olanak sağlayacaktır. Bu nedenle, kırsal yerleşmelerden kente olan göçlere etki eden sosyo-ekonomik faktörlerin analizi büyük önem taşımaktadır. Çünkü, planlama ve yatırımları yönlendirmede göç sayıları yerine göçlere neden olan faktörlerin ve buna dayalı çözümlerin üretilmesi daha doğru sonuçlar vermektedir (Yılmaz ve ark., 2006).

3.Sonuç ve Öneriler

Gelişmekte olan ülkelerde göç her zaman ciddi sorunlar yaratan bir olgudur. Gelişmişlik düzeylerinin farklılık göstermesi insanları coğrafi hareketliliğe itmiştir. Türkiye'de iç göç en çok kırsal göçü akla getirmektedir. Kırsal göçün aktörleri olan üreticiler, küçük ölçekli aile işletmelerine yani aile çiftçiliği yapan işletmelere sahiptir. Büyük ve orta ölçekli tarım işletmesine sahip olan üreticiler göç olgusundan uzaktır. İfade edildiği gibi göçler aile çiftçiliğini etkilemektedir. Bundan dolayı göçün nedeninin bilinmesi aile çiftçiliğinin ve sürdürülebilir tarımın devamı açısından önem arz etmektedir. Özellikle Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve tarımsal gelirde aile çiftçiliğinin payı büyüktür. Genç nesillerin tarımsal üretime etkin katılmaması bunun yerine göçü tercih etmeleri, buna karşın artan nüfus açlık sorununu doğuracaktır. Gıda arzı güvenliği kapsamında aile çiftçiliğinin öneminin bilinmesi bu kapsamda göçü tetikleyen unsurların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılacaklar aslında bellidir. Öncelikle kırsaldaki artan nüfusla beraber işsizlik probleminin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için tarıma dayalı sanayiler kırsal alanlarda kurulmalı bu kapsamda istihdam yerinde artırılmalıdır. Bunun için girişimcilere kırsal alanlarda yatırım yapmaları için çeşitli teşvik, hibe ve destekler verilmeli bu yönde plan ve programlar yapılmalıdır. Aile çiftçiliğinin en büyük sıkıntısı olan ürün fiyatlarının yeterince tatmin edici olmaması göçü tetikleyen bir sorundur. Tarımsal pazarlamada aile çiftçiliği aktörlerini piyasa koşullarına uygun üretim deseni hazırlanmalı ilgili kurum olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bu konuda ziraat mühendisleri görevlendirerek pazarlama yayımı yapılmalıdır. Katma değerin önemine nazaran gerek ürün pazarlamada gerekse girdi alımında yararı olan kooperatifçilik geliştirilmeli ve kooperatiflerin yönetimleri ziraat mühendislerine bırakılmalıdır. Tarımsal verimliliğin yeterli düzeyde olmaması aile çiftçiliğini göçe zorlayan bir etmen konumundadır. Verimliliğin düşük olması, bilinçsiz üretimin yapılması ve iklimsel koşullar buna neden olmaktadır. Bilinçsiz üretimden kasıt, üreticilerin gübre, ekipman kullanımları vb. konusunda yeterli bilgiye sahip olmamasıdır. Bu kapsamda yine ilgili kurum olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı taşra teşkilatları yayım faaliyetlerini artırmalıdır. Verimliliğe etki eden iklimsel faktör olan doğal afetler için, tarım sigortalarından daha fazla üretici yararlanması için planlar yapılmalıdır. Aile çiftçiliğinde yılın her dönemi yoğun olan bir tarım yapılmadığından ve bazen ek gelire ihtiyaç duyulduğundan kırsal turizm faaliyetleri yapılması konusunda teşvik paketleri geliştirilmelidir. Aile çiftçiliğinin yerinde kalması için, ilgili kamu kurumlarının bu konuda yeni politikalar üretmesi, sivil toplum kuruluşlarının da bu yönde katılımcılığı artırıcı eylemlere gitmeleri gerekmektedir.

Kaynaklar

Beauchemin, C.and Schoumaker, B. 2005. Migration to cities in Burkina Faso : Does the level of development in sending areas matter?. World Development Vol. 33 (7), 1129–1152.

B. Kocaman ve R. Yanık. 2012. Kırsal Yerleşimlerde Göç İsteğinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma, Alınteri Dergisi, 23 (B) –9-34.

Byerlee, D. 1974. Rural -Urban Migration in Africa: Theory, Policy and Research Implications, International Migration Review, 8 3, pp.543-66.

B. Yenigül. 2005. Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri, GaziÜniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Sayı:18(2), Sayfa:273- 288, Ankara.

Doğanay, H. 1994. Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, 510s. Ankara.

E.Güreşçi. 2010. Türkiye'de kentten köye göç olgusu, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11 (1), 77-86.

E. Güreşci, ve Z. Yurttaş. 2008. Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kıraık Bucağı Örneği, Tarım Ekonomisi Dergisi,14 (2): 47 - 54

E. M., Özgür. 1995. Türkiye'deki İç Göçlerde Ankara İlinin Yeri, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:4, Sayfa: 63-76, Ankara.

F. Çelik. 2006. ''İç göçlerin itici ve çekici güçler yaklaşımı ile analizi.'' Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27, 149–170.ss.

M. Gürbüz ve M. Karabulut. 2008. Kırsal Göçler İle Sosyo-Ekonomik Özellikler Arasındaki İlişkilerin Analizi, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 50, s. 37-60, İstanbul.

N. Kızılaslan, 2013. Kırdan Kente Göç Olgusunda Kadının Rolü ve Göç Kararındaki Etkisinin Analizi (Tokat İli Örneği), GOÜ Ziraat Fakültesi Yayınları No:75, Araştırma Serisi No: 27, Tokat.

N. Kızılaslan, 2006. Kente uzaklığın Kırsal Aile Yapısına Etkileri, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2 Sayı: 3, s.141-162.

Özdemir, M. 2008. Türkiye'de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği. (Y.Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 198s, Edirne.

Şimşek, E. ve Gürler, Z. 1994. Kırdan kente göç olgusu ve kırsal sanayi. Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir.

Taş, H. Y. ve Özcan, S. "Türkiye'de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri", Uluslar arası Avrasya Ekonomileri Konferansı, Oturum 1B: Büyüme ve Gelişme,289-298, St. Petersburg – Rusya, 17-18 Eylül 2013.

Tekeli, İ. ve Erder, L., 1978. Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-26, Ankara.

TÜİK, 2014. Yıllara ve Cinsiyete Göre İl / İlçe Merkezleri ve Belde / Köy Nüfusu, 1927-2013, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1587(Erişim:25.Ağustos. 2014).

Y. Koçak ve E. Terzi. 2012. Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, 163-184.

Yılmaz, O., Çelebioğlu, S., İlhan, G. "2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Bölgelerarası (Düzey 1) Göç Olayları ve Göç Nedenlerinin İncelenmesi ile Bu Sonuçların 1980, 1985 ve 1990 Sonuçları ile Karşılaştırılması", 14 üncü İstatistik araştırma Sempozyumu 2005, Bildiri Kitabı:1-16.

Kırsal Kesimdeki Nüfus ve İstihdam Eğilimleri Kıskacında Aile Çiftçiliğinin Geleceği

Özcan TÜRKOĞLU[1] **Tamer METİN[2]** **Burak YARDIMCI[3]**
[1]Kalkınma Bakanlığı, oturkoglu@kalkinma.gov.tr
[2]Kalkınma Bakanlığı, tmetin@kalkinma.gov.tr
[3]Kalkınma Bakanlığı, byardimci@kalkinma.gov.tr

Özet
Türkiye'de aile çiftçiliği kategorisine giren tarımsal işletme sayısının büyüklüğü tam olarak bilinmese bile, bu nitelikteki işletmelerin karşılaştıkları ekonomik, sosyal, çevresel ve demografik sorunların niteliği ve bunun bölgesel yansımaları irdelenmesi gereken öncelikli konular olarak öne çıkmaktadır.
Bu çalışmada temel kriteri tamamen veya ağırlıklı olarak aile işgücü kullanan tarımsal işletmelerin gerek kırsal nüfus gerekse kırsal istihdam bakımından süregelen eğilimlerden ne şekilde etkilendiği irdelenmektedir. Bu minvalde kırsal çözülme tehdidi karşısında aile işgücünün hangi eğilimlere başvurabileceği tartışılmakta ve aile çiftçiliğinin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: aile çiftçiliği, işgücü hareketliliği, kırsal demografi, tarım istihdamı, kırsal istihdam.

1. Aile Çiftçiliği; Kavramsal Çerçevesi ve Küresel Farkındalık

Birleşmiş Milletler 2014 yılını Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı ilan etmiş ve bu kapsamda yürütülecek faaliyetler için oluşturulan Uluslararası Yönlendirme Komitesinin çalışmalarını da FAO (Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı) koordinasyonuna bırakmıştır. FAO Tarım Komitesinin Roma'da 29 Eylül-3 Ekim 2014 tarihleri arasında düzenlenen 24. Oturumunda ele alınan ana gündem maddelerinden biri olan aile çiftçiliğine ilişkin temel tespitleri ve beklentileri konunun içeriği ve geleceğine ilişkin tartışmalara ışık tutmaktadır.

FAO'ya göre aile çiftçiliği, tarımsal üretimin bir aile tarafından ve de kadın ile erkeğin birlikteliğine dayanan, aile emeğinin ağırlıklı olarak kullanıldığı organizasyon yapısıdır. Bu tanıma göre, dünya ölçeğinde tüm çiftliklerin yüzde 90'nı aile çiftliği olup, yaklaşık 500 milyon çiftçiden oluşan bir büyüklükten söz edilmektedir. Bu kesim toplam tarımsal üretimin yüzde 56-80'nini gerçekleştirirken tarım topraklarının da (Güney Amerika hariç) yüzde 60-85'ni kullanmaktadır. FAO'ya göre tüm çiftliklerin yüzde 84'ünün 20 dekardan düşük olduğu dikkate alındığında aile çiftçiliğinin ne kadar yaygın bir kapsamının olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak, aile işgücü kullanımı temel kriter olduğundan aile çiftçiliği yapan işletmelerin geçimlik üretim yapanlardan yoğun ticari üretim yapan işletmelere kadar geniş bir çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Yukarıda sunulan verilerin de işaret ettiği üzere dünya ölçeğinde tarımsal işletmeler ağırlıklı olarak aile işletmeleridir. Bu tür işletmelerin sayıca göstereceği kaybın sebep olacağı sorunlar dikkate alındığında, aile çiftçiliğine yüklenen temel işlevin açlık ve yoksullukla mücadele olduğu görülmektedir. Aile çiftçiliğinin kalkınma yazınında tarımdaki kapitalistleşme sürecinin önündeki en büyük engellerden biri olduğundan bahisle, aile emeğinin mutlaka ücretlendirilmesi gerektiğine işaret eden tartışmaların azalması veya nitelik değiştirmesi önemli bir kırılmadır. Açlık ve yoksulluk gibi küreselleşen sosyal sorunlar ile iklim değişikliği tehdidindeki kıt doğal kaynaklar birlikte ele alındığında aile çiftçiliğine yüklenen sosyal ve çevresel anlamlar bu yapının aslında ulusların kalkınma süreci üzerinde bir yük değil, bugün artık bir fırsat olduğu algısının da kısa sürede yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Dünya ölçeğinde bu kesimi de tehdit eden problemlerin varlığına ayrıca dikkat çekilmektedir. Bunlar; gıda sektörünün küreselleşmesi, iklim değişikliğinin etkileri, uygun kredi olanaklarına erişim güçlüğü, pazara erişim sorunu, arazi tasarruf sistemindeki kırılganlıklar, aile emeğinin önemli bir parçasını oluşturan kadın ve gençlerin politika tasarımı ve uygulamalarındaki rolünün ihmal edilmesi olarak gösterilmektedir.

Temelde aile çiftçiliğinin bir tarımsal üretim modeli olmasından öte sahip olduğu sosyolojik bağlamın önemi daha yoğun vurgulanmaktadır. Bu manada bir yaşam tarzı olarak aile çiftçiliğine önem verilmesi ve bu yapının yaşatılması noktasında, sorun ve beklentilerin etraflıca analiz edilmesine ilişkin bir duyarlılık gelişmektedir. Nitekim AB Ortak Tarım Politikasının önemli bir bileşeni olan kırsal kalkınma destekleri arasında erken emeklilik ve genç çiftçilik tedbirlerine yer verilmesiyle hem çiftçilik mesleğindeki yaşlanmanın engellenmesi ve dinamizmin korunması hem de çiftçiliğin

kuşaktan kuşağa aktarılması hedeflenmektedir. Bu tedbirler AB'nin aile çiftçiliğine ve geleceğine verdiği önemi açıkça ilan etmektedir.
Diğer taraftan FAO önderliğinde başlatılan bir inisiyatif olan Aile Çiftçiliği Küresel Diyaloğunun 2014 yılı sonrası için de aile çiftçiliği yanlısı bir gündemin sürdürülmesine imkan sağlayacağı beklentisi dile getirilmektedir. Bu bağlamda, FAO'nun beş adet olan stratejik amaçlarıyla aile çiftçiliğinin ilişkilendirildiğini görmekteyiz. Bunlar; a) açlık, gıda güvenliği ve beslenme bozukluğuyla mücadele, b) tarım, ormancılık ve balıkçılığın daha verimli ve sürdürülebilir kılınması, c) kırsal yoksulluğun azaltılması, d) kapsayıcı ve etkili tarım ve gıda sistemlerinin oluşturulması, e) felaketler karşısında geçim kaynaklarının adaptasyonunun artırılmasıdır. Bu minvalde FAO Tarım Komitesinin aile çiftçiliğine ilişkin getirdiği öneriler kavramsal çerçeveye ilişkin belirsizliklere ve müşterek politika uygulamalarına olan ihtiyaca dikkat çekmektedir. Bu öneriler kısaca şunlardır;

1) Aile çiftçiliğinin tanımı ve tipolojilerine ilişkin ortak kriterlerin geliştirilmesi
2) Aile çiftçiliğine yönelik özel politika ve programlar ile etkin stratejiler ve ortaklıkların geliştirilmesi
3) Aile çiftçiliğinin gıda ve beslenme güvenliği, doğal kaynak yönetimi ve yerel ekonomik kalkınmaya olan katkısının önemsenmesi
4) Aile çiftçiliğinin farklı tiplerindeki durumu ve eğilimleri değerlendirmeye imkan verecek analizler ve göstergelerin ortaya konulması

Görüldüğü üzere aile çiftçiliği konusunda milletlerarası zeminde oluşan genel bir farkındalık söz konusu olmakla birlikte, kavramsal çerçevenin netleştirilmesi ve bu alanda etkin kamu politikalarının müşterek şekilde hayata geçirilmesi noktasında genel kabuller söz konusudur.

2. Türkiye'de Aile Çiftçiliğinin Genel Karakteristiği

Türkiye özelinde konuyu somutlaştırmak gerekirse, aile çiftçiliğinin ülkemizde tarihsel ve sosyolojik arka planı olan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Türk tarımının bugün karşı karşıya olduğu en büyük yapısal sorun olan küçük ve parçalı işletme yapısını besleyen ana dinamiğin kırsal kesimdeki aile demografisi olduğu genel bir kabuldür. Tarım arazilerine ilişkin süregelen işletme ve tasarruf sisteminin gelenekselliği karşısında miras hukukunun modern çağın ekonomik rasyonalitesine uygun çözümlerde gecikmesi neticesinde Türk tarımında aile işletmeciliği pazarla bütünleşmesini tamamlayarak ileri ticarileşme düzeyine erişmiş işletme yapısı yerine kente göçü tetikleyen salt hane tüketimine yetebilen geçimlik/yarı-geçimlik işletmelerin hakim olduğu bir yapıya evrilmiştir.
Bu bağlamda, Türkiye'deki genel aile çiftçiliği algısının çok çeşitli sorunların gölgesinde ayakta kalma mücadelesi veren bir işletme modeline karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bu yönüyle gelişmiş ekonomilerdeki benzerlerinden farklı olarak, çoğunlukla gelişmekte olan ve kısmen de az gelişmiş ülkeler grubunda yer alan aile işletmeleri profillerine yakın bir durum söz konusudur. Ancak, heterojen bir Türk aile çiftçiliği yapısına sahip bulunduğumuz gerçeğini de bölgesel koşullarımızın zenginliği desteklemektedir.
Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 2001 Genel Tarım Sayımına göre 61 dekardır. İşletmelerin yaklaşık yüzde 33'nün 20 dekardan ve yüzde 65'inin ise 50 dekardan küçük arazisi olduğu dikkate alınırsa kabaca işletmelerin 2/3'ünün küçük ölçekli işletmeler grubunda olduğu ve bu durumun aile işletmeciliğini kaçınılmaz kıldığını söyleyebiliriz. Zira daha büyük ölçekli işletmelerde aile emeği dışında ücretli işgücü kullanımına başvurulacağı düşünüldüğünde, Türk tarımındaki arazi mülkiyeti yapısının bile tek başına aile işletmeciliğini besleyen temel bir parametre olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz ki aile emeğinin yeterliliği aile işgücünün büyüklüğü dışındaki birtakım parametrelerin (tarımdaki makineleşme düzeyi, sulu tarımın varlığı, üretim deseni gibi) etkisinde şekillenmektedir.

3. Kırsal İşgücü Demografisinin Aile Çiftçiliğine Etkisi

Çiftçi Kayıt Sistemi kayıtlarından elde edilen verilere göre Türkiye'de ortalama çiftçi yaşı son 10 yılda 54'ten 55'e yükselmiştir. Türkiye'de medyan yaşın 30 civarında olduğu ve AB genç çiftçilik tedbiri için yaş eşiğinin 40 olduğu dikkate alındığında, ülkemizde çiftçilerin yaş ortalamasının yüksek kaldığı ve fakat son 10 yılda çiftçi sayısının da yaklaşık 400 bin kişi düşmesine rağmen aşırı bir yaşlanma

eğiliminin de mevzubahis olmadığı söylenebilir. Ancak aile çiftçiliğinin demografik olarak gelecek dönemlerde bir çözülme tehdidi ile karşı karşıya kalacağı söylenebilir. Birçok meslekte gençleşme eğilimi bilinmesine rağmen, çiftçilerdeki bu yaşlanma eğilimi orta vadede beraberinde çiftliklerin genç kuşaklara transferi noktasında tedbirlere/teşviklere başvurulmasını zorunlu kılacaktır.

Zira kırsal kesimdeki hanehalkı büyüklüğündeki küçülme devam etmektedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verilerine göre 2008 yılında kırsal kesimde ortalama hane büyüklüğü 4,2 kişidir (kentlerde 3,8 kişi). Bu rakamlar 1993 yılından beri düzenli bir küçülme eğiliminin sonucu olup, henüz yayımlanmayan 2013 yılı sonuçları bu alandaki güncel değerleri ortaya koyacaktır.

Aile çiftçiliğinin en temel kriterinin aile işgücü olduğu dikkate alınırsa kırsal kesimde hanelerin küçülmesi eğilimin de tıpkı yaşlanma gibi aile işletmeciliğinin geleceğini tehdit eden demografik koşulların egemen olmaya başladığını göstermektedir. Nitekim kırsal kesimde 2007 yılında 65 yaş ve üzeri nüfusun payı yüzde 9,6 iken, 2012 yılında bu değer yüzde 11,3'e kadar yükselmiştir. Aile işgücü potansiyelindeki kayıp şüphesiz kırsal nüfustaki azalmayla açıklanabilmektedir. Kırsal kesimde düşmeye başlayan doğurganlık hızı ve süregelen kente göç eğilimleri neticesinde kırsal nüfustaki azalma devam etmektedir. TNSA 2008 yılı bulgularına göre; doğurganlık hızı kentte 2,0 iken kırsal kesimde 2,7'dir.

Kır-kent bazlı nüfus verisinin üretilebildiği 2007-2012 döneminde kırsal nüfusun payı yüzde 32,5'ten yüzde 27,7'ye gerilemiştir. Mutlak rakamlarla söz konusu kayıp, 22,9 milyondan 20,9 milyona gerileyen 2 milyonluk bir nüfus kaybı demektir. Bu nüfus kaybına rağmen kırsal kesimdeki işgücü ve istihdam rakamları tarım sektöründe bir çözülmeye işaret etmemektedir. Bu eğilimin uzun vadeli olmadığı dönemsel olduğu düşünülmektedir. Zira kırı terk edenlerin büyük ölçüde tarımda çalışmayı tercih etmeyen nüfus olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim sadece tarım dışı sektörlerde istihdam imkanı arayan kişileri gösteren tarım dışı işsizlik oranı kırsal kesimde 2007 yılında yüzde 14,3 iken 2012 yılında yüzde 11,9'dur.

Kırsal kesimde kalanların ağırlıklı olarak tarımda kaldığı veya tarıma yöneldiğini gösteren işgücü göstergelerinden biri tarım dışı istihdam oranıdır. Kırsal kesimde 2007-2012 döneminde tarım istihdamının payı yüzde 61'den yüzde 62'ye çıkmıştır. Bu eğilimde kırsal kesimde tarım dışı istihdam imkânlarının kısıtlı olmasının payı yüksektir. Türkiye'de kırsal işgücü ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam imkanı bulmaktadır. Kırsal alanda tarım sektörü istihdamı söz konusu dönemde artış eğilimindedir. Kırsal alanda 2007-2012 döneminde tarım dışı istihdam yaklaşık 600 bin kişi artmasına karşın, tarım istihdamı 1,1 milyon kişi artmıştır.

Diğer işgücü göstergelerinden işgücüne katılma oranı söz konusu dönemde kırsal alanda yüzde 50,8'den yüzde 53,6'ya yükselmiş iken işsizlik oranı yüzde 6,8'den yüzde 5,5'e gerilemiştir. Gerek işgücüne katılma oranındaki artış gerekse işsizlik oranındaki düşüş, kırsal alandaki işgücünün üretim faaliyetlerinde kaldığını göstermektedir. Bu durum, aile işletmelerindeki işgücünün tarımsal faaliyeti terk etme eğiliminin söz konusu dönemde zayıf kaldığını desteklemektedir.

Diğer taraftan Türkiye genelindeki tarımsal istihdamın 2007-2012 döneminde yüzde 23,5'ten yüzde 24,6'ya yükseldiği görülmektedir. Kırsal nüfustaki azalmaya rağmen tarım istihdamındaki bu artış oldukça anlamlıdır. Nitekim kırsal alanda yaşayan nüfusun üretim faaliyetlerine yöneldiğini gerek işgücüne katılma oranındaki artışın gerekse de işsizlik oranındaki düşüşün desteklediğini yukarıda ifade etmiştik. Mutlak rakamlarla söz konusu dönemde tarım istihdamı ülke genelinde yaklaşık olarak 4,8 milyondan 6,1 milyona yükselmiştir. Bu artış Türk tarımındaki aile çiftçiliğinin de henüz ciddi bir çözülme yaşamadığını ve fakat yukarıda da ifade edildiği üzere demografisinin yaşlanmaya başladığını desteklemektedir. Türkiye'de tarımsal faaliyetler ağırlıklı olarak kırsal kesimde gerçekleştirilmesine rağmen, kentlerde[*] de tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan Hanehalkı İşgücü Anketleri sonuçlarına da yansıdığı üzere Türkiye'de tarımsal istihdamın yaklaşık olarak yüzde 12'si diğer bir ifadeyle mutlak olarak 600-700 bin kişi tarımsal faaliyetlerle geçimini temin etmekte ve fakat kentlerde ikamet etmektedir. Bu kitlenin, nüfusu 20 binden yüksek küçük ve orta ölçekli kentlerin çeperinde sürdürülen

[*]TÜİK'e göre 20 bin üzeri nüfusa sahip yerleşim yerleri kent olarak kabul edilmektedir.

tarımsal faaliyetleri bizatihi gerçekleştiren işgücü ile kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerini sürdürmesine rağmen kentlerde ikamet etmeyi tercih eden işgücünden oluştuğu söylenebilir.
Bu çerçevede Türkiye'de kırsal kesimde yaşamını sürdürme ve tarım sektöründe istihdam etme temel tercihlerinde bulunmuş mevcut kırsal nüfusun, gelecekte yaşam ve çalışma tercihleri bakımından yönelebileceği ana eğilimlerin ortaya çıkarılarak, bu eğilimlerin aile çiftçiliğine etkileri irdelenmeye değer bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

4. Kırsal Kesimdeki İşgücü Hareketliliğine İlişkin Muhtemel Eğilimlerin Aile İşgücüne Etkisi

Yukarıda ifade edildiği üzere kırsal alanda bir taraftan nüfus azalmaya devam ederken diğer taraftan tarım sektöründe istihdam artışı yaşanması kırsal nüfustaki çözülme ile tarım istihdamındaki çözülme dinamiklerinin birebir örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Kırsal nüfusun yaşam ve çalışma tercihlerinin çok çeşitli olabileceğini ortaya koyan aşağıdaki eğilimlerin (Tablo-1) tarımdaki aile işgücüne etkisi farklı boyutlarda cereyan edecektir.
Kırsal alanda yaşamını sürdüren ve tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan aile işletmelerindeki işgücünün yukarıda ifade edildiği üzere, kırsal kesimin nüfus ve istihdam yapısında süregelen değişimlerden etkilenmemesi mümkün değildir. Kırsalın demografik ve ekonomik yapısındaki değişimlerin aile işletmelerinin işgücü büyüklüğü üzerindeki etkilerini ortaya koymak ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, tarımsal üretimdeki aile işgücünün kırı ve tarımı terk etmediği durumu başlangıç durumu kabul edersek aile işletmesindeki bireylerin tek tek veya topluca yönelebileceği yeni yaşam ve çalışma alanlarına ilişkin ana eğilimlerin tartışılması bizlere aile işletmeciliğinin geleceği konusunda sağlıklı tahminler yapmaya imkan verecektir.

Çizelge 1. Tarım işletmelerindeki aile işgücü hareketliliği için muhtemel eğilimler

Sıra	İkamet tercihi	Sektör Tercihi	Aile işgücü potansiyeline etkisi
-	Kır	Kırda tarım	Aile işgücünün tarımda bulunduğu durum
1	Kır	Kentte tarım dışı	Aile işgücünün tarım dışı dışına çıktığı durum
2	Kır	Kentte tarım dışı	Aile işgücünün tarım dışı dışına çıktığı durum
3	Kent	Kırda tarım	Aile işgücünün tarımda kaldığı durum
4	Kent	Kırda tarım	Aile işgücünün tarımda kaldığı durum
5	Kent	Kentte tarım dışı	Aile işgücünün tarım dışına çıktığı durum

Hali hazırda aile işletmelerinde çalışan işgücünün, işletmeden ayrılması durumunda temelde başvurabileceği beş farklı muhtemel eğilim bulunmaktadır. Bu eğilimlerden her biri Türkiye'de nüfus ve işgücü hareketliliği bağlamında kırdan veya tarımdan kopan kitlelerin başvurduğu seçeneklerdir.
Bunlardan birinci eğilim, kırsal alanda yaşamaya devam etmekle birlikte tarımsal faaliyetlerden yeterli gelir elde etme durumu ve beklentisi zayıf olan işgücünün kırsal alanda ortaya çıkan daha avantajlı tarım dışı istihdam seçeneklerini değerlendirmesi durumudur. Özellikle inşaat, sanayi ve hizmet sektörlerinde yakın mesafelerde gerçekleştirilen yatırımların cazibesi, aile işgücü için tarımdan kopuşları tetikleyebilmektedir.
İkinci eğilim, tarımdan kopmasına rağmen kırda yaşamaya devam eden ve fakat kırsal alanda yeterli ve uygun tarım dışı istihdam imkanı bulunmadığından tarım dışı iş olanaklarını kentlerde değerlendirmeye yönelme durumudur. Bu eğilime daha çok kentlerle bütünleşmiş kırsal yöreler ile kentsel merkezlere yakın kırsal yerleşimlerde yaşayan aile işgücünün başvurduğu söylenebilir.
Birinci ve ikinci eğilimi gösteren işgücü, kırı terk etmediği için ailenin diğer fertleri tarafından yürütülebilen tarımsal faaliyetlere sezonluk veya yarı-zamanlı işgücü desteği olabilmektedir. Bu kitle, bir bakıma aile işletmeciliğinin ayakta kalmasına imkan sunmaktadır. Tarımsal işletmelerdeki ölçek büyüklüğü ve makinalaşma gibi faktörlerin de etkisiyle üretimin daha az işgücüyle sürdürülebildiği durumlarda, işletmedeki işgücü fazlası hem verimlilik adına hem de daha düzenli ve yüksek gelir beklentisi umuduyla tarım dışında istihdam arayışına girerken, tarım dışı istihdam imkanı nispeten zayıf kalan aile işgücünün ise tarımda kalmayı tercih ettiği söylenebilir.
Üçüncü ve dördüncü eğilimler kentlerde yaşamayı tercih eden fakat tarımsal faaliyetlerini terk etmeyen işgücü kategorisine girmektedir. Diğer bir ifadeyle bu eğilimleri gösterenler, teknik olarak

kırsal işgücünden çıkıp kentsel işgücü kapsamına girmektedir. Yeni durumda kentsel işgücü kapsamında olan bu kesimin tarımsal faaliyetlerini aile işletmeciliği şeklinde sürdürmesi üçüncüeğilimi gösterenler bakımından oldukça zayıf iken, dördüncü eğilim bakımından mümkün gözükmektedir. Zira, kentlerde ikamet edip yine kentsel alanlardaki tarımsal faaliyetlerde istihdam edilen 744 bin kişilik bir kitlenin olduğu (Tablo-2) dikkate alınırsa Türkiye'ye özgü bir durum olarak tarımda aile çiftçiliği kentsel alanlarda da görülebilmektedir.

Çizelge 12. 2012 yılı itibarıyla istihdamın mekânsal ve sektörel dağılımı (bin kişi)

	Kır	Kent	Toplam
Tarım	5.353	744	6.097
Tarım Dışı	3.300	15.424	18.724
Toplam	8.653	16.168	24.821

Kaynak: TÜİK

Beşinci ve son eğilim ise, tarımdaki aile işgücünün hem kırsalı hem de tarımı terk ettiği duruma karşılık gelmektedir. Tarımsal faaliyetini sonlandırarak kente yerleşen bu kitle, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam imkanı aramaktadır. Aile çiftçiliğinin kesin olarak son bulduğu bu eğilime, ara eğilimlerden hiçbirine başvurmadan (dördüncü eğilim hariç) doğrudan kırdan kente göç eden kitlenin başvurduğu söylenebilir. Kırdan kente göçler devam ettikçe, aile çiftçiliği kurumunun da söz konusu hareketlilik karşısında kısmen ya da tamamen çözülme tehditi yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de aile çiftçiliğinin sayı ve işgücü profili olarak dinamik bir yapıya sahip olduğu ve kırsal kesimdeki demografik ve ekonomik dönüşümden doğrudan etkilendiği açıkça görülmektedir.

5. Sonuç

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de aile çiftçiliğinin tanımlanması ve münhasıran bu alana yönelik politika ve programların geliştirilmesine ilişkin süreçler oldukça yeni ve tartışmalıdır. Ancak, dağınık ve parçalı kırsal yerleşme dokusu ile tarımsal arazi büyüklükleri gibi dışsal koşulların etkisiyle Türkiye'nin tarımsal işletme deseninde aile çiftliklerinin doğal bir hakimiyeti söz konusudur. Nitekim AB uyum sürecinde Türk tarımındaki hakim işletme yapısının geçimlik ve yarı geçimlik aile işletmeleri olduğundan bahisle bu işletmelerin pazarla entegre edilerek modern işletmecilik altyapısına kavuşturulmasının elzem olduğu uyarısı yapılmıştır. İşletme başına yaklaşık 3 kişinin istihdam edildiği Türk tarımının yapısal sorunlarının işaret ettiği temel sorun işletmelerin ticarileşme yeteneğinin zayıf kalmasıdır. Türk tarım politikaları bu sorun karşısında çok çeşitli politika araçları geliştirmekle birlikte, kırsal kesimin işgücü demografisindeki dönüşüm de göz ardı edilmemelidir. Hali hazırda çalışma hayatında olan işgücündeki yaşlanma eğilimi ve ortalama çiftçi yaşındaki yüksek seviye gibi bulgular dikkate alındığında, orta vadede tarımsal faaliyetlerine son verebilecek aile çiftliklerinin ağılıklı olarak geçimlik ve yarı geçimlik düzeydeki tarımsal işletmeler arasından olacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de aile çiftçiliğinin temeli kabul edilen geçimlik işletmelerin işgücünde gerek büyüklük gerekse verimlilik açısından beliren tehditler nedeniyle, aile çiftçiliğinin ticarileşmiş ya da ticarileşme eğilimi gösterebilen işletmelerde bu güçlüklere rağmen devam edeceği söylenebilir. İşletme gelirlerindeki artış ve istikrar ivmesi aile işgücündeki demografik dezavantajlarla mücadele stratejilerini çeşitlendirecektir.

Kaynakça

1. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, The story of three generations of farmers, 2014.
2. FAO, 2014. "Family Farmers: Feeding the World, Caring for the Earth", http://www.fao.org/3/a-ml163e.pdf
3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014. "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020",Ankara.
4. IFAD, 2014. Family Farming in Latin America; A New Comparative Analysis.
5. Kalkınma Bakanlığı, 2013. "Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kırsal Kalkınma: Yenilikçi Hizmet Sunumu Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara.
6. Kalkınma Bakanlığı, 2013. 2014 Yılı Programı, Ankara.
7. Kalkınma Bakanlığı, 2013. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara.

8. Metin, T., 2012, "Kırsal Kalkınma Politikalarında Dönüşüm Süreci ve Mali Destek Araçları", Basılmamış Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
9. The EU Explained: Agriculture, http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/en/agriculture_en.pdf.
10. Türkoğlu, Ö., 2010, "Türkiye'de Kırsal Çözülmenin Temel Dinamikleri", Basılmamış Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

İnternet siteleri
http://www.fao.org
http://www.ifad.org
http://ec.europa.eu
http://www.tuik.gov.tr

Aile Çiftçiliğinde Çevre Kirliliği Algısı ve Duyarlılığının Analizi: Çanakkale İli Özbek Köyü Örneği

Selma KAYALAK[1] **Bengü EVEREST[2]** **Özge Can NİYAZ[3]** **Sibel TAN[4]** **Seher UYAR[5]**
[1]Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, selma@kayalak.com
[2]Arş. Gör. , Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, beverest@comu.edu.tr
[3]Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ozgecanniyaz@gmail.com
[4]Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, sibeltan@comu.edu.tr
[5]Ziraat Mühendisi, Çanakkale İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, seher8117@hotmail.com

Özet
Bu araştırmada, tarım işletmelerinde ve kırsal alanda çevre kirliliği algısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Çanakkale İli Merkez İlçesine 5 km uzaklıktaki Özbek Köyü araştırma bölgesi olarak seçilmiştir. Çalışmanın örneklemesinde tam sayım yöntemi benimsenmiştir. Tarımsal faaliyet yapan 94 tarım işletmesinden anket döneminde ulaşılabilen ve görüşmeyi kabul eden 56 işletme ile anket çalışmasının yapılmıştır. Çiftçilerin, çevre kirliği algısının gözle görülen çöp kirliliği olduğu belirlenmiştir. Çiftçilerin %69,64'ü köylerinde çevre kirliliği sorunu olduğunu düşünmektedir. Çiftçilerin %53,57'sinin köylerinde yanlış tarımsal uygulamaların çevreye zararı olduğunu düşüncesinde olduğu belirlenmiştir. Çevreye en çok zarar veren tarımsal uygulama olarak yanlış ilaçlama ve gübre uygulamaları görülmektedir. Logistik Regresyon analizine göre, eğitim seviyesi bir seviye yükseldikçe, yanlış tarımsal ilaç uygulamasının çevreye zarar verdiğini düşünme eğiliminin %22, yanlış tarımsal gübreleme uygulamasının çevreye zarar verdiğini düşünme eğiliminin ise %28 artığı bulunmuştur. Araştırma bölgesinde çevre bilinci ve duyarlılığının düşük olduğu belirlenmiştir. Hem çevre bilincinin ve duyarlılığın gelişmesi hem de yanlış tarımsal uygulamalardan kaynaklı çevre kirliliğinin engellenmesi için okul ve aile içi eğitim çalışmalarının yapılması gerektiği görülmektedir.

1. Giriş

Doğanın hakim faktör olduğu tarımsal üretim faaliyetleri için çevre kirliliği, ekonominin diğer sektörlerine ve kentsel nüfusa göre tarım sektörünü ve kırsal nüfusu daha çok etkileyen ve etkileyecek bir sorundur. Ekonomideki diğer sektörlere göre, tarımın hem olumlu hem de olumsuz çevre etkilerine sahip olduğu bilinmektedir. Örneğin bir bölgede tarımın gelişmiş olması, doğal yaşamı, bölgedeki oksijen üretimini ve iklimi olumlu yönde etkilerken, özellikle, entansif tarımın yoğun olduğu bölgelerde inorganik nitrat kirliliği, pestisid kirliliği ve tuzluluk problemleri tarımın çevreye verdiği bazı olumsuz etkiler olarak göze çarpmaktadır (Karaker ve Gürlük, 2003).

Çevre kirliliği ile tarımsal faaliyetler arasında karşılıklı nedensellik vardır. Tarımsal üretimin topraklar üzerindeki etkisi, toprak işleme ile başlayan fiziksel yapı bozulması, verim artırmaya yönelik kimyasal gübrelerin, tarımsal mücadele ilaçlarının, büyümeyi hızlandırıcı kimyasalların kullanımının neden olduğu kirlilik, bilinçsiz sulama, anız yakma ve erozyon nedeniyle ortaya çıkan organik madde kaybı çevresel bozulmalara neden olmaktadır (Kızılaslan ve Kızılaslan 2005). Çevre kirliliği ve çevresel bozulma tarımsal verimliliği olumsuz etkilemektedir. Ayrıca tarımsal işletmelerde fazla ve yanlış girdi kullanımı hem birim maliyetlerin yükselmesine hem de tüketicilerin tarım ürünlerine olan güvenini zedeleyerek zaten var olan kırsal yoksulluğu artırmaktadır.

Gelir dağılımın dengesiz ve yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerde /yerlerde, insanlar kaynak kullanımında çevreye duyarlı olamamakta, bu durumda çevre kirliliğini bir kısır döngüye dönüştürebilmektedir. Kişilerin gelir düzeyleri ve çevre kirliliği arasındaki ilişki irdelendiğinde, gelir artışı ile önce artan çevre kirliliğinin yaşam kalitesinin başlangıçta bozulduğunu ancak gelir artışının devam etmesiyle tekrar düzeldiğini gözlemişlerdir (Özçelik ve ark., 2012). Kırsal alanda tarım dışı istihdam olanaklarının sınırlılığı, küçük aile işletmelerinde asgari yaşam düzeyi için yeterli tarımsal geliri sağlayamayan tarım nüfusu için çevre kirliliği, kırsal alanda yaşam kalitesini olumsuz yönde daha da artırmaktadır. Giderek artan çevre kirliliğine karşı, kentsel ve kırsal kesimin veya tarım ve tarım dışı sektörlerin duyarlılıkları farklıdır. Çevre kirliliğine karşı bu kesimlerin duyarlılıklarının belirlenmesi, çevre kirliliği politikaların oluşturulmasında yönlendirici olacaktır. Kırsal alanda yaşayan ve tarımsal faaliyet yapan bireylerin çevre bilinç düzeyi ve duyarlılığına örnek olması amacıyla bu çalışma Çanakkale İli Özbey Köyünde yapılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini 2014 yılında Çanakkale İli Özbek Köyünde yapılan orijinal nitelikteki anket verileri oluşturmaktadır. İkincil materyal olarak ise diğer araştırmacıların yaptığı bilimsel çalışmalar, çeşitli kurum ve kuruluşların yapmış oldukları yayınlar ve resmi istatistikler kullanılmıştır.
Çalışmanın örneklemesi tam sayım yöntemine göre belirlenmiş ve Çanakkale İli Merkez İlçesine bağlı Özbek Köyünden anket tarihinde (Ağustos 2014) ulaşılabilen ve görüşmeyi kabul eden 56 adet çiftçi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması sonucu elde edilen veriler sayı ve yüzde gibi temel yöntemler ve Logistik Regresyon Analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

3. Araştırma Bulguları

Özbek Köyü, Çanakkale İl merkezine 7 km uzaklıkta olup 98 haneli ve 94 tarımsal işletmenin bulunduğu, 326 kişinin yaşadığı bir merkez köydür. Köyün toplam alanı 15 640 da olup, bu alanın %77 (12 018 da) tarım arazisi, %3'ü mera ve %2'si orman alanıdır. Toplam tarım arazisinin %35'i kuru tarım alanı ve %65'i sulu tarım arazisidir. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, ayçiçeği ve mısırdır. Çanakkale İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2011 yılı kayıtlarına göre 63 traktörün bulunduğu köyde, 247 büyükbaş, 2234 küçükbaş ve 100 644 kanatlı hayvan vardır. Köyde hanede yaşayan ortalama kişi sayısı 3,47'dir. Köyde ilköğretim okulu bulunmamaktadır. Eğitim taşımalı olarak yapılmaktadır. Sağlık ocağı ve bir tarımsal kooperatifin olduğu köyde 3 adet köy kahvehanesi, 1 adet cami bulunmaktadır. Köyde kanalizasyon sistemi olup, hanelerin tamamın da tuvaletler evlerin içindedir.
Araştırmada görüşülen kişilerin yaş ortalaması 52,43 olup, yaş aralığı 28 ile 76 yıl arasında değişmektedir. Çiftçilerin sahip olduğu çocuk sayısı ortalama 2'dir. Sahip olunan çocuk sayısı en az 1 ve en fazla 5'dir. Çiftçilerin, hanelerinin nüfus ortalaması 3 kişidir. Hane nüfusu içinde çalışan kişi sayısı ortalama olarak 2 kişidir. Ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi ile toplumu oluşturan bireylerin genel eğitim seviyesi arasında çok güçlü ilişki bulunmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin eğitim düzeyleri araştırılmıştır. Görüşülen kişilerin %76,80'i ilkokul, %8,90'u ortaokul ve %14,30'u lise mezunudur. Görüşülen kişilerin %85,70'in sosyal güvencesi olduğu %14,30'unun ise olmadığı belirlenmiştir. Hanelerin yıllık geliri ortalama 28 963 TL'dir.
Araştırmada görüşülen kişilerin çiftçilik deneyimi ortalama 34 yıl olup, deneyim aralığı 10 ile 60 yıl arasında değişmektedir.Sahip olunan tarım arazi miktarları, en az 3 dekar en fazla 638 dekardır. Ortalama işletme büyüklüğü ise 145,9 dekar ve ortalama parsel sayısı 11,48'dir.
Tarımsal üretim yapılırken çiftçilerin çevreye karşı duyarlı olması, tarımsal faaliyet neticesinde ortaya çıkan ve sonrasında tarımsal üretimde, doğa ve insan sağlığında olumsuz etkileri bulunan çevre sorunlarını önlemek açısından önemlidir. Çevreye daha duyarlı ve bilinçli tarım yapan çiftçilerin varlığı hem kendileri hem de toplum geneli için önemlidir. Çiftçilerin çevre kirliliği algısı ve duyarlılığı çeşitli sorular ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.
Çiftçilerin, genelinin çevre kirliği algısının gözle görülen çöp kirliliği olduğu belirlenmiştir.Araştırmaya katılan çiftçilerin %30,36'sı köylerinde çevre kirliliği sorunu olmadığı düşüncesindeyken, %69,64'ü köylerinde çevre kirliliği sorunu olduğunu düşünmektedir. Çevre kirliği sorunu olduğunu düşünen çiftçilerin, %23,10'u yanlış gübre kullanımını, köydeki en önemli çevre sorunu olarak görmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çiftçilerin Köylerindeki Çevre Kirliliğinin Varlığı İle İlgili Algısı

Çevre Kirliliği Sorunu Var Mı?	Sayı	%	Çevre Sorunu Nedir?	Sayı	%
Var	39	69,64	Orman Tahribatı	7	17,90
			Yanlış Gübre Kullanımı	9	23,10
			Toprak Tahribatı	4	10,30
			Hava Kirliliği	6	15,40
			Kanalizasyon	5	12,80
			Su Kirliliği	2	5,10
			Yanlış İlaç Kullanımı	6	15,40
			Toplam	39	100,00
Yok	17	30,36			
Toplam	56	100,00			

Çiftçilerin, %46,43'ü köylerindeki tarımsal uygulamalarda çevreye zarar verilmediğini düşünürken, %53,57'si köylerindeki tarımsal uygulamalarda çevreye zarar verildiğini düşünmektedir. Çevreye en fazla zarar veren tarımsal uygulama olarak çiftçilerin, %53,30'unun yanlış ilaçlama uygulamalarını, %23,30'nun ise yanlış gübreleme uygulamalarını gördüğü belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Tarımsal Uygulamaların Çevreye Zararının Olup Olmadığı Düşüncesi

Köyünüzde Yapılan Tarımsal Uygulamaların Çevreye Zararı Var mı?	Sayı	%	Sizce Köyünüzde Çevreye En Fazla Zarar Veren Tarımsal Uygulama Nedir?	Sayı	%
Var	30	53,57	Yanlış İlaçlama Uygulaması	16	53,30
			Yanlış Toprak İşleme	1	3,30
			Yanlış Gübreleme Uygulaması	7	23,30
			Uygun Olmayan Münavebe	3	10,00
			Uygun Olmayan Münavebe	3	10,00
			Toplam	30	100,00
Yok	26	46,43			
Toplam	56	100,00			

Çiftçiler, tarımsal üretim faaliyetini gerçekleştirirken en çok ilaçlama ve gübreleme ile çevreye zarar verildiğini düşünmektedir. Çiftçiler, tarımsal uygulamaları sırasında ilaçlama ile çevreye orta düzeyde zarar verdiğini düşünürken, düşük düzeyde ise gübreleme ve diğer tarımsal işlemler ile çevreye zarar verdiğini düşünmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Tarımsal Üretimde Çevreye Hangi Düzeyde Zarar Verdiği Düşüncesi

Siz Tarımsal Üretimi Gerçekleştirirken Aşağıdaki Uygulamalarda Çevreye Hangi Düzeyde Zarar Verdiğini Düşünüyorsunuz?	Sayı	En Küçük	En Büyük	Ortalama	Std. Sapma
Yanlış İlaçlama Uygulaması	54	1	5	2,8148	1,74911
Yanlış Gübreleme Uygulaması	52	1	5	2,3077	1,63945
Yanlış Sulama Uygulaması	54	1	5	1,963	1,44016
Yanlış Toprak İşleme	53	1	5	1,8302	1,23625
Uygun Olmayan Münavebe	53	1	5	1,9245	1,41216

Çalışmada, çiftçilerin yanlış ilaçlama ve gübreleme uygulamalarının çevreye etkisi ile ilgili düşüncelerini etkileyen faktörler Logistik Regresyon Modeli ile analiz edilmiştir. Modellerin amacı en

az değişkeni kullanarak en iyi uyuma sahip olacak şekilde bağımlı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen ve ekonomik olarak kabul edilebilir modeli kurmaktır (Cankurt, 2008).
Yanlış ilaçlama uygulamasının çevreye etkisi ile ilgili düşüncelerini etkileyen faktörlerin analizi amacıyla kurulan 1 numaralı modelin bağımlı değişkeni, yanlış ilaçlama uygulamasının çevreye zararının olup olmadığı düşüncesidir (0:Yok, 1:Var). Bağımlı değişkenin açıklanmasında kullanılan bağımsız değişkenler ise cinsiyet (Kadın:0, Erkek:1), yaş (yıl), eğitim (İlkokul:1, Ortaokul:2 Lise:3), çiftçilik deneyimi (yıl), ilaçlamadan sonra gerekli bekleme süresine uyma (Uyma:1 Uymama:0) ve sahip olunan arazi miktarıdır.

Çizelge 4. Çiftçilerin Yanlış İlaçlama Uygulamasının Çevreye Zarar Verme Düşüncesi İle İlgili 1 Numaralı Logit Model Tahmini

Bağımlı değişken: Yanlış İlaçlama Uygulamasının Çevreye Zarar Verme Düşüncesi (1:Zararı Var 0:Zararı Yok)					
Bağımsız değişkenler	Sabit	Std. Hata	z	p-değeri	Eğim
Sabit	-1.28714	2.20025	-0.5850	0.55855	
Cinsiyet	-0.6803	0.750831	-0.9061	0.36490	-0.113303
Yaş	-0.0279781	0.0432191	-0.6474	0.51740	-0.00485606
Eğitim	**1.31751**	**0.732088**	**1.7997**	**0.07191***	**0.228675**
Deneyim	0.0218663	0.0384576	0.5686	0.56964	0.00379524
Arazi Miktarı	0.00462297	0.00333541	1.3860	0.16574	0.000802391
İlaçlamadan sonra bekleme süresine uyma	1.46789	0.939653	1.5622	0.11825	0.311436
Likelihood ratio test: Chi-square(6)= 12.3207 [0.0552]					

Likelihood ratio testi 1 numaralı modelin istatistiki olarak geçerli olduğunu göstermektedir (X^2: 12.3207, p: 0.0052). Çiftçilerin, eğitim seviyesi bir seviye yükseldiğinde, yanlış ilaçlama uygulamasının çevreye zarar verdiğini düşünme eğilimi %22 artmaktadır. Diğer bir ifade ile ortaokul mezunu çiftçilerin ilkokul mezunu çiftçilere göre ve lise mezunu olanların ise ortaokul ve ilkokul mezunu olanlara göre %22 oranında yanlış ilaçlama uygulamasının çevreye zarar verdiğini düşünme eğilimindedirler. Diğer bağımsız değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır (Çizelge 4).

Çizelge 5. Çiftçilerin Yanlış Gübreleme Uygulamasının Çevreye Zarar Verme Düşüncesi İle İlgili 2 Numaralı Logit Model Tahmini

Bağımlı değişken: Yanlış Gübreleme Uygulamasının Çevreye Zarar Verme Düşüncesi (1:Zararı Var 0:Zararı Yok)					
Bağımsız değişkenler	Sabit	Std. Hata	z	p-değeri	Eğim
Sabit	-0.150796	1.91337	-0.0788	0.93718	
Cinsiyet	**-1.38708**	**0.734841**	**-1.8876**	**0.05908***	**-0.313634**
Yaş	-0.0186403	0.0444752	-0.4191	0.67513	-0.00449643
Eğitim	**1.17581**	**0.543839**	**2.1620**	**0.03061****	**0.283629**
Deneyim	-0.0168519	0.0389994	-0.4321	0.66566	-0.00406502
Arazi	**0.00683463**	**0.00292153**	**2.3394**	**0.01931****	**0.00164865**
Gübreleme Yaparken Eldiven, Maske vs. Kullanma	**1.36478**	**0.793876**	**1.7191**	**0.08559***	**0.297467**
Likelihood ratio test: Chi-square(6)= 17.0061 [0.0093]					

Yanlış gübreleme uygulamasının çevreye etkisi ile ilgili düşüncelerini etkileyen faktörlerin analizi amacıyla kurulan 2 numaralı modelin bağımlı değişkeni, yanlış gübreleme uygulamasının çevreye zararının olup olmadığı düşüncesidir (0:Yok, 1:Var). Bağımlı değişkenin açıklanmasında kullanılan

bağımsız değişkenler ise cinsiyet (Kadın:0, Erkek:1), yaş (yıl), eğitim (İlkokul:0, Ortaokul:1 Lise:2 ve Üniversite:3), çiftçilik deneyimi (yıl), gübreleme yaparken eldiveni maske vs. koruyucu malzemenin kullanıp kullanılmaması (Kullanma:1 Kulanmama:0) ve sahip olunan arazi miktarıdır. Likelihood ratio testi 2 numaralı modelin istatistiki olarak geçerli olduğunu göstermektedir (X^2: 17.0061, p: 0.0093).

Yanlış gübreleme uygulamasının çevreye zarar vermediğini düşünme eğilimi, kadınlara göre erkeklerde %31 oranında daha fazladır. Erkeklere göre kadınların çevreye daha duyarlı olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesinin bir seviye artması "yanlış gübreleme uygulaması çevreye zarar verir" şeklinde düşünme eğilimini %28 oranında artırmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olanların çevreye daha duyarlı olduğu bulunmuştur. Arazi büyüklüğünün 10 dekar artması "yanlış gübreleme uygulaması çevreye zarar verir" şeklinde düşünme eğilimini %1,6 oranında artırmaktadır. Arazisi fazla olanlar çevreye daha duyarlıdır. Gübreleme yaparken kendi sağlığını korumak için eldiven, maske vb. önlemleri alanların "yanlış gübreleme uygulaması çevreye zarar verir" şeklindeki düşünce eğilimleri önlem almayanlara göre %29 oranında daha fazladır. Gübreleme yaparken kendi sağlığına duyarlı olanların çevreye karşı da duyarlı bulunmuştur.

Köylerindeki çevre duyarlılığını geliştirmek için kullanılabilecek etkili aracın ne olduğu soruna çiftçilerin %33,90 okul eğitimi, %30,40'ı ise aile içi eğitim gerektiğini ifade etmiştir. Diğer bir ifade ile çiftçilerin %64,3'ü eğitim önerisi vermiştir. Çiftlerin %26,80'ni ise yasal yaptırım olması gerektiğini ifade etmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Çiftçilerin Çevre Duyarlılığının Geliştirilmesinde Etkili Araç İle İlgili Düşünceleri

Sizce Köyünüzdeki İnsanların Çevreye Duyarlılığını Geliştirmek İçin Kullanılabilecek En Etkili Araç Nedir?	Sayı	%
Aile İçi Eğitim	17	30,40
Eğitim (Okul)	19	33,90
Medya (İnternet,Tv,Radyo)	5	8,90
Yasal Yaptırım Gücü	15	26,80
Toplam	56	100,00

Ayrıca çiftçilerin %74'ü çevre kirliliği ile ilgili eğitim almayı isteyeceğini belirtmiştir. Logit Modellerin sonuçları ile çiftçilerin köylerinde çevre duyarlığının gelişmesinde eğitimin etkili bir araç olacağı düşüncesi örtüşmektedir.

4. Tartışma - Sonuç

Çevre kirliliğine karşı çiftçilerin ve kırsal kesiminin duyarlılıklarının belirlenmesi, çevre kirliliği politikaların oluşturulmasında yönlendirici olması amacıyla Çanakkale İli Özbey Köyünde bu çalışma yapılmıştır. Çiftçilerin çevreye karşı duyarlı olması tarımdan kaynaklanan ya da tarımı etkileyen çevre sorunlarını önlemek açısından önemlidir. Araştırma bölgesinde, köylerinde yanlış tarımsal uygulamaların çevreye zararı olduğunu düşüncesindeki çiftçilerin %53,57'sine göre çevreye en çok zarar veren tarımsal uygulama yanlış ilaçlama ve gübre uygulamalarıdır. Logistik Regresyon analizine göre, eğitim seviyesinin bir seviye yükselmesi yanlış tarımsal ilaç ve gübreleme uygulamasının sırasıyla çevreye zarar verdiğini düşünme eğiliminin %22 ve %28 artığı bulunmuştur. Araştırmaya katılan çiftçilerin çevre bilincinin ve duyarlılığın gelişmesi için eğitim çalışmaları yapılmasının etkili bir araç olacağı düşüncesi Logistik Regresyon modellerinin sonuçları ile desteklenmektedir. Çiftçilerin %74'ü çevre kirliliği ile ilgili eğitim almayı isteyeceğini ifade etmiştir. Bu isteğin değerlendirilmesiyle, kırsal alanda yaşayan ve tarımsal faaliyet yapan çiftçilerin eğitim düzeyinin arttırılması, tarımsal uygulamalar ile ilgili bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi tarımdan kaynaklanan çevresel kirliliğinin azaltılmasında etkili olacaktır.

Kaynaklar

Anonim 2011. Çanakkale İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, Veri Tabanı.

Cankurt, M. 2008. "Aydın Yöresinde Çiftçilerin Traktör Talebi, Kullanım Memnuniyeti ve Satın Alma Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", Ege Üniversitesi Tarım Ekonomisi ABD Doktora Tezi. s.103.

Karaer, F. ve Gürlük, S., 2003. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım-Çevre-Ekonomi Etkileşimi", Doğuşüniversitesi Dergisi, 4 (2) 2003, 197-206

Kızılaslan, H. Ve Kızılaslan, N., 2005. "Çevre Konularında Kırsal Halkın Bilinç Düzeyi ve Davranışları (Tokat İli Artova İlçesi Örneği)", Zkü Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 1.

Özçelik, A., Özer, O., O., ve Kayalak, S. 2010. "Türkiye'de Tarım Ve CO^2 Emisyonu Arasındaki İlişkinin Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi", 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, s: 1284, Konya

Plansız Göç ve Aile Çiftçiliğinin Bitişi

Ahsen SAÇLI
Yrd. Doç. Dr., AİBÜ İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, ahsen1tr@gmail.com

Özet
Uygarlık tarihi tarımın bulunmasıyla başlamıştır. Tarımın insanlık açısından öneminin tartışılmaz olduğu bilinmesine rağmen, gelişmiş ülke olabilmenin ilk şartının sanayileşme olduğu konusu yıllardır özellikle gelişmekte olan ülkelere dayatılmaktadır. Bu çerçevede Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi örgütlerin önerileri, öncelikli olarak sanayileşme ile birlikte köylerdeki tarımla meşgul olan nüfusun azaltılması ve kentleşen nüfusun artırılması olmuştur. Dolayısıyla Türkiye de dahil olmak üzere birçok gelişmekte olan ülke tarıma uyguladığı destekleri minimum düzeye indirmiştir. Ek olarak tarımda makineleşmenin artması, politik nedenler, çevresel sorunlar sebebiyle verimliliğin düşmesi gibi konular tarımın ülke ekonomisindeki yerini kısır bir döngüye sokmuştur. Bununla birlikte kentlere göç 1950'li yıllardan itibaren artarak devam etmektedir. Kentlerdeki sorunlar da bu doğrultuda önü alınamaz şekilde büyümüştür. Gerekli planlar yapılmadan devletin uyguladığı politikalar nedeniyle artan göç neticesinde, altyapı eksikliği, işsizlik, konut, sağlık, eğitim gibi birçok konuda çözümü çok zor olan sorunlar yumağı ile karşı karşıya kalınmıştır. Oysa gelişmiş ülkelerin uygulamalarına bakıldığında, gelişmekte olan ülkelere önerdikleri politikaların aksine aile çiftçiliğine olan desteğin gittikçe artmış olduğu görülmektedir.
Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Uluslararası Aile Çiftçiliği" yılı olarak ilan etmiş bu çerçevede, açlıkla mücadele, doğal kaynakların korunması, her açıdan gıda güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülkede bitme noktasına gelen aile çiftçiliğinin yeniden canlandırılması, hassas ve planlı politikalar geliştirilerek uygulanmasıyla mümkün olacaktır. ABD ve AB ülkeleri bu konuda var olan politikalarını daha da geliştirmektedirler. Türkiye'de ise yeni Büyükşehir Yasasının getirdiği pek çok sorunlu uygulama mevcuttur.
Araştırma, ağırlıklı olarak literatür taramasına dayanacaktır. Bu araştırma ile Türkiye'de aile çiftçiliğinin bitişinin nedenleri incelenerek, plansız göç ve büyük oranda bunun sonucu olan kentleşme sorunları değerlendirilecektir.
Anahtar Kelimeler: Aile Çiftçiliği, Göç, Kentleşme Sorunları, Tarım Politikası

1.Giriş

İnsanın dünyadaki yaşam serüvenini tüm yönleriyle değiştiren iki önemli olgu "tarım" ve "endüstri"dir. Tarım, insan topluluklarının yerleşik hayata geçtikten sonra başlıca etkinlik alanı olmuştur. Genelde "Batı" olarak adlandırılan uygarlığın temelleri 10. yüzyılda atılmaya başlanmıştır. Tarımda yaşanan gelişmeler "Batı" uygarlığında ticaretin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 10. ve 15. yüzyıllar arasında gelişen ticaret, 16. yüzyıla gelindiğinde devletlerin en önemli uğraşı haline gelmiştir (Sander, 2005). Ticaretin gelişmesinin ardından da, tarımda yaşanan bu gelişmeleri destekleyen iki önemli teknolojik devrim yatmaktadır. Birincisi, buharlı gemilerin sayesinde gıda maddelerinin dağılımının kolay ve ucuz hale gelmesi, ikincisi ise, soğutma teknolojisinin geliştirilip, bununla gıdaların bozulmadan daha uzak mesafelere ulaştırılabilmesidir (Ponting, 2000). Aynı zamanda bu dönemde Batı'nın askeri gücü de gelişmiştir. Tarımda, askeri güçte ve ticarette yaşanan bu gelişmeler Avrupa'da zenginliğin artmasına neden olmuştur. Bu zenginlik doğal olarak bilim ve teknolojinin de gelişmesini sağlamıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra "endüstri" doğmuştur. Endüstri, tarıma dayalı toplum yapısı üzerinde ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda önemli ölçüde değişikliklere neden olmuştur. Öncelikle tarımsal üretimde çalışarak kırsal kesimde yaşayan insanların göç ederek, kentsel yaşama ve endüstriyel çalışma hayatına entegre olmasına yol açmıştır.
İnsanlık tarihi kadar eski olan göçlerin nedenleri de çok karmaşıktır. Gelişmiş ülkelerde iç göç genellikle sanayileşme sonucu başlamışken, gelişmekte olan ülkelerde ise ya sanayileşmeyi başlatmış ya da itici gücünü oluşturmuştur. Göçü açıklayan temel teoriler "itme" ve "çekme" teorileridir. İtme ve çekme, göçü çeken ve iten merkezlerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin ücretlerin yüksek olması göçü çeken faktör olurken, işsizlik oranlarındaki artışlar göçe iten sebep olmaktadır. Kentleşme konusunda göçler üzerindeki en etkili faktörün kırsal alandaki geçim şartlarının olduğu bilinmektedir. Kırsal alanlardaki yokluk ve imkânsızlıkların insanları kırsaldan kente doğru ittiği ve geçimlerini kentte aramak zorunda kaldıkları bir gerçekliktir. Bir de ek olarak, kitle iletişim araçları ve ulaşım

teknolojilerindeki gelişmeler göç kararının verilmesinde önemli bir iletici etkiye sahiptir (Öztürk ve Altuntepe, 2008).

Türkiye'nin özel şartları düşünüldüğünde göçü doğuran sebepler genel olarak şöyle tasnif edilebilir (Öztürk ve Altuntepe, 2008):

1-Genel nüfus içinde genç yaş grubunun kalabalık oluşu
2-Tarım kesiminde görülen açık ve gizli işsizlik ve yanlış tarım politikaları
3-Eğitim durumunda ve hayat tarzında görülen iyileşme ve ilerleme
4-Eğitim yoluyla meslek edinme
5-Refahın artışı
6-Ekilecek arazinin darlığı ve miras yoluyla toprağın parçalanması
7-Tarımda makineleşme
8-Kan davaları, can ve mal güvenliğinin zedelenmesi
9-Geniş aile otoritesinden kurtulma eğilimi
10-Ulaştırma ve haberleşme ağının genişlemesi ile kitle iletişim araçlarının etkinliğinin artması
11-Kır bölgelerinde değer hükümlerinde meydana gelen değişmeler
12-Mevsimlik göçler
13-Doğal afetler dolayısıyla mecburi yapılan göçler (deprem, sel vs.)
14-Çocuklar için daha iyi öğrenim arzusu
15-Siyasi sebepler, terör ve mezhepsel çekişmeler.

Aslında, bu sebeplerin hepsi bir şekilde tarım politikalarıyla ilişkilidir.
Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede kentleşme hareketi sanayileşmenin bir sonucu olarak doğmamıştır. Gelişmiş ülkeleri modelleyen fakat kentleşme süreci sanayileşmeye dayanmayan ülkelerin kentleri kısmen sanayileşme öncesi kısmen de sanayi kenti özelliklerini bir arada gösterirler. Bir nevi geçiş halindeki kentler olarak nitelenebilirler. Kentleşmesi sanayileşmeye dayalı dengeli bir gelişmeye sahip olmayan göçe bağlı kentleşme süreci yaşayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler sosyal ve fiziki yapı bozuklukları yaşamaktadır. Sanayileşmeye dayalı iş kollarında istihdamı sağlanamayan fazla işgücü, işsiz kalmakta, ya herhangi bir sosyal güvencesi olmayan geliri düşük marjinal işlere yönelmekte, ya da hizmet sektöründe çalışmaktadır. Kırsal kesimden göç ile gelen insanların düşük eğitim seviyesi, kente özgü işlere yatkın olmama ya da uzmanlaşmanın olmaması ve kültürel farklılaşma da kent hayatının olumsuzluklarına eklenince kentlere uyum problemi katlanarak artmaktadır (Karaman, 2003). Dolayısıyla tarım politikaları aslında ilgisiz gibi görünse de kentleşme politikalarıyla yakından ilgilidir.

2.Tarım Politikaları ve Aile Çiftçiliği

M.Ö. 4000'lerde ilk uygarlıklar, tarımın bulunduğu Mezopotamya ve Mısır'da ortaya çıkmıştır. Tarımın insanlar tarafından öğrenilmesi ve geliştirilmesi insanlık tarihindeki en büyük değişim olarak nitelendirilmektedir. Bu alanda yaşanan gelişmeler sonucunda yerleşik toplumlar ortaya çıkmış, toplum yapıları değişmeye başlamıştır.

2.1.Geçmişten Günümüze Tarımdaki Gelişmeler

Modern anlamdaki insanın yeryüzüne yayılma serüveni de tarım ile birlikte başlamıştır. Özellikle su kenarlarında, verimliliği yüksek alanlarda yerleşerek yiyecek sağlayan insan, zaman içerisinde saklamayı öğrenmiş, biriktirmeye başlamıştır. İşletilen topraklardaki verimlilik düşünce, yer değiştirerek hayatını idame ettirmiştir. İlkel de olsa teknoloji geliştirdikçe ona sahip olan insanlar diğerlerinden farklı olarak artı değer sağlamıştır. Zamanla köyler, kasabalar kurulmuş, aileler büyümeye başlamış, birikim artmaya devam etmiş, insanlar ticareti öğrenmiştir. Yüzyıllar geçtikçe hem teknoloji ilerlemiş hem de ticaret devletlerin en önemli uğraşı haline gelmiştir. Tarih boyunca savaş dönemlerinde bile ticaret yapılmaya devam etmiştir. Özellikle tarım ürünleri daima ticaretin öznesi durumunda olmuştur.

Binlerce yıldır tarım insanlığın devamı ve gelişmesi açısından doğal olarak önemli olmuştur. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren kıtalararası dünya gıda ve tarım piyasasının oluşmasıyla birlikte, başta Avrupa olmak üzere köylü olmanın içine girdiği açmaz, mülksüzleşme, kırsal ayrışma ve kırdaki sınıfsal dengeler derinden etkilenmiştir. 1945 sonrası tarıma yönelik devlet politikaları, 1930'larda yaşanan krize ve savaş dönemi kıtlığına yönelik bir tepki olarak, gıda üretimini garantiye almak için geliştirilen politikalardı. Tüm ülkelerde tarıma destek veriliyor, üretimi arttırmanın yolları aranıyordu. Ancak devletler uzun vadeli politikaları pek düşünmedikleri için, özellikle az gelişmiş ülkelerde tarımsal fazlalığın kentlere ve sanayileşmeye aktarılması için, köylüye düşük destek fiyatları vererek tarımsal kesimin de yoksullaşmasına neden olunuyordu (Keyder, Yenal, 2013).
20. yüzyılın ortalarından itibaren birçok ülkede sanayileşmeye yönelik toplumsal hassasiyetler artarak, kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Tarımın modernleştirilmesi ve dönüştürülmesi çabaları ile birlikte, 1950'li ve 60'lı yıllarda ortaya çıkan toprak reformu dalgasından yaklaşık olarak tüm ülkeler etkilenmiştir. Aynı zamanda tarımı destekleyen korumacı politikalar geliştirilmiş ve gerekli kurumlar oluşturulmuştur. Tarımda modernleşme ve toprak reformuyla kırsal yoksulluğu azaltma gayretiyle, toprak mülkiyetine dayalı eşitsizlikler de giderilmeye çalışılmıştır (Keyder, Yenal, 2013)
1980'li yıllarda farklı düzeylerde de olsa dünyada serbest piyasacı ve dünya pazarlarına eklemlenmeyi önceleyen politikalar benimsenmeye başladı. Az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede tarımsal üretim ve yerel üreticiyi destekleme politikalarından çok önemli geri adımlar atıldı. Buradaki amaç fiyat ve girdi desteğinin kesilmesiyle, dış ticarete yönelik koruma duvarları kaldırılarak dünya piyasalarıyla bütünleşmenin sağlanmasıdır. 1980'li yıllarda ortaya çıkan bu neoliberal politikalar, piyasanın ve rekabetin tüm toplumsal davranışları yönetmesi gerektiğine olan inanç, zaman içerisinde Amerika ve Avrupa'da iç pazara yönelik korumacı önlemlerden vazgeçilmesine neden oldu. Bu durum tarım ürünlerindeki ticareti arttıracaktı. Özetle tarıma destek politikaları terk ediliyor, özellikle küçük üretici piyasanın insafına bırakılıyordu (Keyder ve Yenal, 2013).
Başta Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) olmak üzere birçok uluslararası kuruluş da bu durumu destekliyor, zenginliğin ve refahın bu yolla daha da yaygınlaşacağını öne sürüyorlardı. Ancak, özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nde yapılan tartışmalarda üye devletler tamamen destekten ve korumacılıktan vazgeçememişlerdir. Türkiye'de de seçime dayalı sistem nedeniyle desteklemeler hiçbir zaman tam olarak ortadan kalkmamıştır. Fakat bu durum yine de, tarım ve gıda üretiminin giderek küreselleşmesine de engel olamamıştır. Kısacası tarım ve gıda alanındaki ilişkiler, çoğunlukla küresel ölçekli sermaye ve ticaretin konusu haline gelmiştir. Yani artık devletler küçük üreticilerine sahip çıkacak ve tarım sektöründeki gelişmeleri takip edebilecek güce sahip değildir. Devletlerin kendi çiftçisine desteği devam edebilir ama bu durum etkili bir düzenleme olmak yerine, üreticinin piyasada daha iyi bir konum alması için küçük bir destekten öteye geçemeyecektir (Keyder ve Yenal, 2013).

2.2.Aile Çiftçiliği

Aile çiftçiliği, genel olarak literatürde; aile emeğine çoğunlukla da tarlaya dayalı tarımsal işletme sistemine verilen isimdir. Bu sistemde mülkiyet, üretim, tüketim, refah ve sosyal saygınlık hep aile ilişkilerinin etrafında şekillenir. 1970'li yıllarda klasik anlamda "köylü" denilen bu nüfus, az gelişmiş ülkelerde nüfusun önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Daha çok geçimlik tarımla uğraşan bu köylüler iç pazarın gelişmesiyle yavaş yavaş küçük meta üreticisine dönüşmeye başladı. 1980'lerde küreselleşme olgusunun tarıma yansıması pazara yönelik üreticiliğe geçişi hızlandırdı. Az gelişmiş ülkelerde halen küçük meta üreticiliği yanında geçimlik tarım yaygın olarak devam etmektedir. Bunların yanında aynı dönemde piyasa şartlarının karmaşıklığının yanı sıra, tarım dışı istihdam ve gelirin önemi de artmıştır. Kırsal nüfusun yaşamını zamanla zora sokan bu süreç köylerde de bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Yani "tarım sorunu" temelde kapitalist üretim süreçlerinin kırsala nüfuz etmesinin politik sonucudur. Günümüzde tarım sorunu hala aciliyetini ve önemini korumakta, yoksulluk, bölgesel eşitsizlikler, sosyal politikalar ve çevre gibi pek çok meseleyi, tarımı ve kırsalı hesaba katmadan açıklamak imkânsız hale gelmiştir (Keyder, Yenal, 2013).
BM tarafından ulusal seviyede aile çiftçiliğini geliştirmek için; tarım ile ilgili ekolojik şartlar, toprağın durumu, pazarlara erişim, tarım alanlarına ve doğal kaynaklara erişim, demografik yapı, teknoloji ve

diğer hizmetlere erişim, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullar ve mesleki eğitim için gerekli çalışmaları yaparak, devletler arasında işbirliği ile politikalar geliştirerek, bunların uygulanmasını sağlamak amaçlanmıştır (BM, 2014).
Aile çiftçiliğini kentleşme sorununa bağlayan en önemli konu, küreselleşme ile birlikte devletlerin izlediği tarım politikalarıdır. Küresel sistemin yerleşmesinden önce de kentlere göç vardı. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan bu göçlerde; öncelikle fabrikalar kurulur ve etrafında kentler oluşurdu veya kentsel gelişim fabrikaların çevresine doğru olurdu. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde durum pek öyle gelişmedi. Tarıma devlet desteği azaldıkça, ülke küresel pazara entegre oldukça ve tarımdan geçinmek nerdeyse imkansız hale geldikçe kentlere göç de o oranda artmıştır.

2.3.Birleşmiş Milletler Örgütü ve Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı

Birleşmiş Milletler Örgütünün (BM) kuruluş antlaşmasındaki "yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdamı artırmak, ekonomik ve sosyal ilerleme şartlarını ve kalkınmayı ileriye götürmek" maddesinde verilen sözleri yerine getirmek amacıyla belirledikleri yol haritaları tüm devletlerin uyguladığı gelişme politikaları açısından belirleyici olmuştur. BM, uzun süreli barış ve güvenliğe ulaşabilmenin yolunu, tüm dünyada insanların ekonomik ve toplumsal refahının sağlanmasında görmektedir. Özellikle son 50 yılda ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin çoğunun altında BM'nin imzası vardır. Genel olarak gelişme çabalarında, ülkelere yardım ve destek için uluslararası işbirliğinin sağlanması öncelikli amaçtır (BM, 2014).
Her 10 yılda bir, özel olarak ilgi gerektiren konuların öncelikle üzerinde durulduğu "On Yıllık Uluslararası Kalkınma" çalışmalarının ilki 1961 yılında gerçekleştirilmiştir. Genel olarak politika önermek, hedef belirlemek, sürekli kalkınmanın sağlanması, ekonomik olduğu kadar toplumsal ilerlemenin gerçekleştirilmesi ve devletlerarasında her açıdan gelişmişlik farkının mümkün olduğu oranda azaltılması başlıca hedeflerdendir (BM, 2014).
BM'nin tüm programları, uluslararası işbirliği ile ekonomik ve toplumsal gelişmenin sağlanması için çalışmalar yürütmektedir. Özellikle Dünya Bankasının çalışmalarında, ülkelerin gelişme yolunda olan ülkeler arasında sayılabilmesi için kentleşme oranının, ülkenin toplam nüfusunun yarısından fazlasının kentte yaşıyor olması gerektiği söylenmektedir. 1950 yılında dünya nüfusunun % 30'u kentlerde yaşarken, 2000'li yıllarda dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısı büyük veya küçük ölçekli kentlerde yaşamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, dünyada gelişmekte olan ülkelerde kent nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 40'ı gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır (BM, 2014).
Tüm bunların yanında dünyada 500 milyondan fazla aile, çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Yapılan toplam tarımın, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olması fark etmeksizin aileler tarafından yapılıyor olması aile çiftçiliğinin önemini göstermektedir. Üretim hacmi, kaynakların etkili kullanımı ve dolayısıyla doğal kaynakların korunması açısından da aile çiftçiliğinin önemi çok büyüktür (Kaçar, 2014).
Birleşmiş Milletler Örgütü yaklaşık olarak 60 yıldır üye devletlere çeşitli programları aracılığıyla gerçek refahın sanayileşme ve kentleşmede olduğunu tavsiye edip, bu türde kalkınma için önerilerde bulunurken, özellikle son yıllarda ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle ciddi bir politika değişikliğine giderek aile çiftçiliğini destekleme kararı almış görünmektedir. Buna göre BM tarafından, açlık ve yoksullukla mücadele ile doğal kaynakların korunması açısından öneminin vurgulanması amacıyla 2014 yılı "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" ilan edilmiştir.
Sonuç olarak, "Uluslararası Aile Çiftçiliği" yılı ile küçük çiftçiliğinin önemini vurgulamak, küresel açlık ve yoksullukla mücadele, gıda güvenliğinin sağlanması, doğal kaynakların ve çevrenin korunması, gelir kaynaklarının artırılması, çeşitliliğin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Bütün bu konularda gerekli çalışmaları başlatmak, devletlerin bu yönde politikalar geliştirmesini sağlamak ve tüm bunlara dikkat çekmek hedeflenmiştir.

3.Kentleşme Politikaları

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesi tarıma dayalı toplum yapısı ile başlamış, buradan elde edilen artı değerler de beraberinde teknolojinin gelişmesiyle birlikte Endüstri Devrimini getirmiştir. Özellikle "Batı" olarak adlandırılan Avrupa başta olmak tüm gelişmiş ülkelerde önce fabrikalar kurulmuş ve

bunların etrafında şehirler oluşmuştur. Gelişmiş ülkelerde 18. yüzyılda başlayan bu endüstrileşme ve devamında gerçekleşen kentleşme hareketi, Türkiye'de 20. yüzyılda ancak başlayabilmiştir.
Türkiye'deki kentleşmenin nedenlerinden en önemlisi tarıma desteğin yeterince olmaması neticesinde gelişen işsizliktir. Türkiye'de bölgeler ve dönemler arası farklılıklar olmasına rağmen kentleşme süreci, kırsalın itici gücü, göçü kolaylaştıran iletici gücü ve kentin çekici gücüyle tetiklenmektedir (Keleş, 2008).

3.1.Kentleşme ve Göç

Kentleşme, en dar tanımıyla, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Kentsel nüfus, bir taraftan doğumların ölümlerden fazla olması, diğer taraftan da, köylerden ve kasabalardan göç edenlerle artmaktadır. Fakat kentleşmeyi nüfus hareketiyle açıklamak eksik kalmaktadır. Çünkü kentleşmeyi bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimler doğurmaktadır. Dolayısıyla, kentleşme tanımına nüfus hareketinin yanında, bunun sebebini teşkil eden ekonomik ve toplumsal değişmelerin de katılması zorunludur. Sonuç olarak kentleşme hareketi, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesini sağlayan, toplum yapısında giderek artan örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak tanımlanabilir (Keleş, 2014).
Kırsalda nüfus artışı ve tarıma yeni teknolojilerin girmesi ile tarımda makineleşmenin başlaması, dengesiz toprak dağılımı, miras yoluyla arazilerin parçalanarak küçülmesi nedeniyle artan işsizlik, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçların karşılanamaması gibi nedenler göçün itici güçleri arasında sayılabilir. İletici güçler olarak, karayolu ağlarının gelişmesi, taşımacılıktaki yenilikler kente göçü etkilemiştir. Ayrıca kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler de göçü tetikleyen etkenlerdendir. Sanayileşme, ulaşım, eğitim, sağlık alanlarında sağlanan ilerlemeler de kentin çekiciliğini arttırarak kente göçü tetikleyen faktörlerdendir (Keleş, 2008).
İngiltere'nin başını çektiği, daha sonra diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika'ya yayılan sanayileşme beraberinde iş gücü artışını getirmiştir. Bu durum da fabrikaların olduğu kentlere göçü teşvik etmiş ve kent nüfusları çok hızlı bir şekilde artmıştır. Esasında 18. yüzyılda gerçekleşen Endüstri Devrimi neticesinde sanayideki gelişmeler bahsi geçen anlamdaki kentleşme hareketini doğurmuştur diyebiliriz.
Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hem kentleşme geç başlamış hem de gelişmiş ülkelerdeki gibi bir sistemle ilerlememiştir. Sanayileşme nedeniyle kentleşme örneği olarak Ereğli, Kırıkkale, Karabük gibi birkaç kent sayılabilir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer olan Türkiye de sanayileşme ile kentleşme arasında bir paralellik bulunmamakta, dengeli bir ilişkiden bahsedilememektedir. Yeterince üretim sağlanamadığından veya zanaat ve hizmet sektöründen kaynaklanan işsizlik ya da gizli işsizlik, köyler ile kentler arasında ciddi farklılaşmalar oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda kentlerde gecekondu alanlarının oluşmasının yolunu açmıştır. Gecekondular, kent merkezlerinden sadece mekân anlamında değil, hayat tarzı olarak da önemli oranda farklılıklar göstermektedir (Karaman, 2003).

3.2. Aile Çiftçiliği, Göç ve Kentleşme

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda tarım üretiminin yaklaşık yüzde 80'i aile çiftçiliği ile sağlanmakta ve ailelerin ürettiği ürünlerle milyarlarca insanın gıda ihtiyacı karşılanmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 70'inden fazlası Afrika, Asya, Latin Amerika ve Yakın Doğu'da bulunmakta ve gıda güvenliği sorunları yaşamaktadır. Bu ülkelerde yaşayan nüfus, genelde doğal kaynaklara ulaşmakta güçlük çeken, teknolojiden ve tarım politikalarının desteklerinden faydalanamayan çiftçi ailelerden oluşmaktadır. BM yetkililerinin açıklamalarında; dünyanın gıda güvenliğinin sağlanması ve doğal kaynakların korunması için aile çiftçiliğinin önemine değinerek, gerekli destek sağlandığında bu çiftçilerin üretim kapasitelerini çok fazla artırdıklarına dikkat çekmektedirler (BM, 2014).
Aile çiftçileri ve küçük çiftçiler gıda güvenliği açısından çok önemlidirler. Özellikle geleneksel ve ulusal gıda ürünlerini koruyarak, küresel anlamda tarımsal biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlamaktadırlar. Kaynakların sürdürülebilir kullanılmasında da oldukça önemli bir yere sahiptirler. Eğer aile çiftçiliği sosyal politikalarla desteklenirse yerel ekonomileri de harekete geçirmektedir.

Devletler uzun yıllar boyu kalkınmayı sanayileşme de görüp politikalarını bu yönde geliştirmişlerdir. Özellikle gelişmiş ülkelerde önce fabrikalar kurulmuş, nu işletmelerin etrafında başta iş için göç eden insanların yerleşmesiyle önce küçük, sonra giderek büyüyen kentler oluşmaya başlamıştır. Ancak, kentlerin oluşumu her zaman böyle planlı olmamıştır. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşlarında dikte ettiği tarım politikaları uygulanarak kırsalda işsizlik oluşturulup, insanların kente göç etmesi sağlandı. Fakat bu durum planlı yapılmadığı için orantısız bir göç yaşandı. Kentlerde varoş ya da gecekondu alanları oluştu. Göç beklenenden fazla olunca istihdam politikaları yetersiz kaldı. Nitekim sonraki zamanlarda bu durum devletlere çok önemli sorunlar yarattı. En başta işsizlik olmak üzere, sağlık, eğitim gibi pek çok konu çözümsüz sorunlar yumağı haline geldi. Ayrıca teknolojinin gelişmesi, zaman içinde sanayide insan gücü ihtiyacını neredeyse yarı yarıya azaltınca işsizlik rakamları bir de bu nedenle yükseldi. Oysa devletler aile çiftçiliği ile ilgili tarım politikalarını yeterince geliştirip uygulayabilseler, yerel ticaretin ve yerel kültürün önemli bir parçası olan aile çiftçileri, gelirlerinin büyük kısmını yerel ve bölgesel pazarlarda harcayarak hem tarımda hem de tarım dışı alanlarda istihdamın yaratılmasına da katkıda bulunacaklardır. (BM, 2014).
Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından, endüstriyel tarım ve gıda sektörü yıllarca desteklenmiş; küçük çiftçiler, yerel tohumlar, yerel ürünler dikkate alınmamıştır (Derdiyok, 2014). Yalnız burada belirtilmelidir ki, gelişmekte olan ülkelere tarımda endüstrileşmeyi destekleyen politikalar önererek bu yönde mali desteklemeler sunan ABD ve AB ülkeleri gibi gelişmiş ülkeler kendi ülkelerine tam aksi yönde politikalar uygulamaktadırlar. ABD'de tarım ve hayvancılıkta endüstriyel tarım şirketlerinin payı sadece yüzde 3-4 dolaylarında ve bu şirketlerin de yüzde 96-97'si de aile işletmesi niteliğindedir. AB ülkelerinde de tarımsal işletmelerin yüzde 98'i aile işletmeciliği olduğundan burada da durum aynıdır. Ayrıca AB ülkelerinde tarım arazilerinde istihdam edilen işgücünün yüzde 84'ü ailelerden oluşmaktadır (Derdiyok, Yıldırım, 2014). Kısacası gelişmiş ülkeler tarımsal üretimdeki başarılarını aile işletmeleri sayesinde elde etmekteyken, gelişmekte olan ülkelere endüstriyel tarımı dayatmalarının ardındaki sebepler iyi analiz edilmelidir.

4.Türkiye'de Aile Çiftçiliği ve Kentleşme Politikaları

1950'li yılların, Türkiye'nin kentleşmesinde bir dönüm noktasını ifade ettiği söylenebilir. Çünkü bu yıllar, ABD tarafından yapılan Marshall yardımları ile tarımda makineleşmenin başlamasıyla birlikte, kırsalda işsizlik nedeniyle kentlere göçün başladığı yıllar olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal nüfus toplam nüfusun yüzde 75'ini oluştururken, 2010'lu yıllarda kentsel nüfusun, toplam nüfusun içindeki payı yüzde 75'in üstüne çıkmıştır.
1980 sonrası tarımda büyük şirketlerin ve endüstriyel tarımın yaygınlaştığı Türkiye'de, kırsal kesimde özellikle işsizlik nedeniyle kentlere göç akımı yaşanmıştır. Fakat kırsaldan göç eden nüfus, kentte de sanayi ya da hizmet sektöründe iş bulamamış, kentler de bu göç dalgasına hazırlıksız yakalandığı için barınma başta olmak üzere sağlık, eğitim gibi konularda çözümlenemeyen birçok sorunla karşılaşılmış ve sosyal dengeler tamamıyla bozulmuştur.
Tüm bunların yanında Türkiye'de 1980'den bu yana istikrarlı bir şekilde aile çiftçiliğini yok etmek için yoğun çaba gösterilmesi de dikkatlerden kaçmamaktadır. Halen uygulanan politikalarda kırsal nüfusun azaltılması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir. Son yılların en dikkat çekici uygulamalarından biri, "arazilerin çok parçalı" olduğu öne sürülerek, büyük işletmelerin kurulması ve tarımda şirketleşmenin sağlanması için çalışmaların yoğunlaştırılmasıdır.
Bir diğer dikkat çekici uygulama ise "Büyükşehir Yasası" gibi düzenli kentleşmeyi ve gelişmeyi hedef gösteren ama aslında çevresel değerler başta olmak üzere, tarım ve sosyal politikaları da yakından ilgilendiren yasalar çıkarılarak tüm sosyal ve fiziksel dengeleri derinden etkileyen çalışmaların yapılmasıdır. Büyükşehir Yasası ile yaklaşık 17 bin köy mahalle yapılmış, 600 belde de köy haline getirilmiştir. Bu değişiklikten tarım alanlarının olumsuz yönde etkilenmesi ve köylerde işsizliğin artması doğal sonuç olarak beklenmektedir. Öncelikle köy tüzel kişiliğinin tüm varlıkları belediyelere devredilecektir. Dolayısıyla tarım alanlarının ve meraların imara açılmaları kolaylıkla mümkün olacaktır. Yani küreselleşme nedeniyle zaten bozulan tarım politikalarından ötürü zor durumda kalan çiftçiler topraklarını satarak üretimden çekileceklerdir. Bu durum da beraberinde işsizlik rakamlarının

artmasını ve kentlere göçü getirecektir. Ayrıca tarımdaki girdi fiyatları sürekli artarken üretilen ürünlerin getirisi aynı seviyede artmadığı için tarımsal üretim zaten sorunlu bir alandır. Bu yasa ile birlikte, ailelerin tarımdan çekilmeleri daha da hızlanacaktır (Kaçar, 2014). Üstelik Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan tarım alanlarının amaç dışı kullanımının daha da artacağı ortadadır. Zaten meraları, ovaları, sulak alanları tehlike altında olan Türkiye'nin, bu yasayla birlikte bunlara bir de verimli tarım alanları eklenince çevresel açıdan da daha fazla risk altına gireceği açıktır.

5.Sonuç ve Öneriler

Geçmiş yıllara oranla günümüzde dünyanın önemli bir kısmı kentsel alanlarda yaşamaktadır. Bir yandan da tarım alanlarının yok olmaya başlaması ile artan nüfusun gıda talebini karşılamak gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Zaten mevcut sistemde küreselleşme ile birlikte aile çiftçiliği de yok olmaya yüz tutmuşken, gıda arzı sorunuyla Türkiye de karşılaşmaktadır.

Türkiye'nin kentleşmesi zaten sıkıntılı başlamış ve devam etmektedir. Özellikle küresel sistemle birlikte gelen tarım politikaları nedeniyle artan işsizlik beraberinde göçü getirmiştir. Kentlere plansız bir şekilde göç eden bu insanların neticede işsizlik rakamlarını artırmaktan başka bir fonksiyonu olmamıştır. Dünyada aile çiftçiliğinin değerinin anlaşıldığı bu süreçte Türkiye'nin tarımını canlandırmak için çok da geç kaldığı söylenemez. Tarım politikalarıyla aile çiftçilerinin yaşam kalitelerini yükselterek, ilk önce insanları kentten köye göçe özendirmenin yolu açılırsa bu konuda başarı sağlamanın da yolu açılır.

Aksine, Türkiye'de tarım alanı, mera, ormanlık alan demeden buldukları bütün arazilere alışveriş merkezleri, siteler, rezidanslar yapılmaya devam edildiği sürece ne tarım politikaları ne de kentleşme politikaları düzenli ve verimli sonuçlar verir, ne işsizliğe çare bulunur ne de gelişmiş ülke olunabilir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, gelişmiş dünyanın ya da BM'nin aile çiftçiliğinin önemini yeni kavraması söz konusu değildir. Aslında bilinen doğruların politik nedenlerle açıklanmayıp, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sorunlar belirgin hale gelince "Aile Çiftçiliği Yılı" ilan edilmesi de dikkat çekicidir. Son 50 yıldır gelişmenin yolunun, neredeyse şartının sanayileşme ve kentleşmeden geçtiğinin öğretilmesi, tarım politikalarının ve tarımsal desteklerin neredeyse küçümsendiği ve yok sayıldığı bir dünya sistemi, doğal olarak özellikle ekonomik anlamda kendi sonunu yaklaştırmıştır. Çünkü her ne pahasına olursa olsun kentleşme, kırsalı boşaltma çabalarının sonucu kentlerde başta işsizlik olmak üzere her alanda sorunlar yumağını devletlerin karşısına getirmiştir. Bu sorunlar zaman geçtikçe de kronikleşerek ağırlaşmaktadır. Uluslararası kuruluşların yıllarca önerdiği endüstriyel kalkınma ve kentleşmenin, en başta insanlara zarar verdiği, ne köylü ne de kentli olabilen yığınların oluşturulduğu tecrübe ile görülmüştür. Suç oranları artmış, kentlerin önemli bir kısmı varoşlar haline gelmiştir. Sanayi nedeniyle müthiş çevre tahribatı da tüm bunların üstüne en büyük sorun olarak dünyanın karşısına çıkmıştır.

Burada bahsi geçen konular hâlihazırda gündemdeki sorunların yalnızca birkaç tanesi olup aslında tarım alanındaki problemler düzeltilebilirse, yani doğru tarım politikaları uygulanabilirse, zincirleme etkisiyle birçok problem kendiliğinden çözülecektir ve Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu andan bu yana hedeflediği gelişmiş ülkeler standardına ulaşacaktır.

Kaynaklar

Anonim, http://www.unicankara.org.tr/fb/aile.html (Erişim Tarihi: 10.09.2014)

Anonim, http://www.unicankara.org.tr/today/3.html (Erişim Tarihi: 10.09.2014)

Davis M. 2006. Gecekondu Gezegeni, çev. Gürol Koca, Metis Yayıncılık, İstanbul

Derdiyok, B. 2014. "BM Aile Çiftliklerini Gündeme Taşıdı". http://www.turksam.org/tr/makale-detay/916-bm-aile-ciftliklerini-gundemine-tasidi (Erişim Tarihi:10.07.2014)

Ekmekçi Z. 2013. "Bu ülkede bir tarım vardı…". http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/bu-ulkede-bir-tarim-vardi-366800 (Erişim Tarihi:10.07.2014)

Kacar A. Y. 2014. "Türkiye'de ve Dünyada Aile Çiftçiliği". Kategori: Sayı: 105. http://indigodergisi.com/2014/06/turkiyede-ve-dunyada-aile-ciftciligi/ (Erişim Tarihi:10.07.2014)

Karpat, H.K. 2003. Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, İmge Kitabevi, Ankara.

Kaymakçı, M. 2014. "Tarımda Küçük İşletmeler, ya da Aile Çiftçiliği Tarımın Zaafı Mı?". http://www.guncelmeydan.com/pano/tarimda-kucuk-isletmeler-ya-da-aile-ciftciligi-tarimin-zaafi-mi-prof-dr-mustafa-kaymakci-t36412.html(Erişim Tarihi:10.07.2014

Karpat, H.K. 2003. Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, İmge Kitabevi, Ankara.
Keleş. R. 2008. Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, s. 30-37, Ankara.
Keleş, R. 2014. 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut Ve Gecekondu. Cem Yayınevi, s.20, İstanbul.
Keyder, Ç., Yenal Z., 2013. Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük, İletişim Yayıncılık, s.13-49, İstanbul.
K. Karaman, 2003. "Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu". Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4;2003.
K., Demir, S. Çabuk, 2010. "Türkiye'de Metropoliten Kentlerin Nüfus Gelişimi". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:28. Yıl:2010/1. s. 193-215.
Öztürk, M., Altuntepe, N. 2008. "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması". Journal of Yasar University. 3(11), 1587-1625. http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/No11_Vol3_09_ozturk_altuntepe.pdf (Erişim Tarihi:10.07.2014)
Ponting C. 2000. Dünyanın Yeşil Tarihi, çev. Ayşe Başçı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, s.214, İstanbul.
Sander, O. 2005. Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, 1. Cilt, İmge Kitabevi, s.77, Ankara.
Şahin, Y. 2011. Kentleşme Politikası, Murathan Yayınevi, Ankara.
Ş. Geniş, 2011. "Sanayileşme ve Kırsal Yapıda Sosyo-Kültürel Örüntüleri: Gaziantep'te Bir Köy Araştırması". Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi. Yaz 2011 / Sayı: 58. S.119-146.
Yıldırım, A. E. 2014. "Aile Çiftçiliği Yılı…". http://www.tarimdunyasi.net/?p=3600 (Erişim Tarihi:10.07.2014)

Aile Çiftçiliği Yılında Ülkemiz Kırsal Yerleşimleri

A.Vahap YAĞANOĞLU
Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü, Erzurum, vyagan@atauni.edu.tr

Özet
Birleşmiş Milletler FAO'nun önerisi üzerine 2014 yılı Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı olarak ilan edilmiştir. Burada ki asıl amaç, yoksulluk ve açlıkla mücadele edilmesi ve doğal kaynakların etkin kullanılması açısında aile çiftçiliğinin öneminin anlaşılmasıdır. Ülkemizde çoğunlukta olan küçük aile işletmelerinin geliştirilerek gıda güvenliği ve beslenmenin sağlanması gerekir. Küçük aile işletmelerinin sürdürebilirliğini ve kırsal yerleşimlerde kalkınmanın sağlanması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu çalışmada, ülkemizde kırsal yerleşimlerin ve kırsal yapıların mevcut durumu, özellikleri ve sorunları üzerinde durulmuştur. Avrupa Birliği (AB)'ne tam üye olma amacıyla müzakereler yürüten ülkemizin, Avrupa Birliği'nin gelişmiş ülkeleri ile karşılaştırıldığında birçok diğer göstergede olduğu gibi, kırsal yerleşimler ve tarımsal yapılar yönüyle birçok gösterge açısından da oldukça gerilerde olduğu bir gerçektir. Ülkemiz kırsal yerleşimleri tarımla uğraşan önemli bir nüfusa sahiptir. Ancak kırsal yerleşimler ve tarımsal yapıların yeterli bir tarım yapmayı önleyecek düzeyde sorunları bulunmaktadır.
Ülkemizde yaşanabilir kırsal yerleşimler oluşturmak için, kırsal yerleşimlerin fiziksel düzenlenmesi ve tarımsal yapıların bir program dahilinde ele alınarak gerekli önlemlerin alınması kaçınılmaz bir zorunluluktur.
Böylece kırsal alana yönelik hizmetlerin daha rasyonel götürülmesi sağlanabilecek, tarımsal işlevlerin daha etkin bir şekilde yapılması, kırsal alt yapının oluşturulması ve kırsal sanayinin geliştirilme olanakları hız kazanacaktır. Ayrıca tarım arazilerin düzenlenmesi ve arazi toplulaştırmasının daha kolay yapılabilirliliği gerçekleştirilebilecektir. Söz konusu tüm bu konular, farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Kırsal Yerleşimler, Aile Çiftçiliği, Tarımsal Yapılar, Arazi Toplulaştırması

1.Giriş

Kırsal yerleşmeler; bulundukları bölgenin fiziki şartlarını, kültürel yapısını, ait oldukları dönemin yaşam biçimini yansıtan, halk mimarisinin yaygın görüldüğü çevrelerdir. Fiziksel çevre ve kendilerine özgü yaşam biçimleri ile şekillenen kırsal yerleşmeler Anadolu toplumunun kültürel zenginliği içinde bölgeden bölgeye, hatta aynı bölgede, köyden köye farklılık göstermektedir. Yerleşmeler bulundukları topoğrafik yapı, kültürel ve fiziksel çevre koşulları ile biçimlenmektedir. Kırsal yerleşimlerde yaşayan halkın çoğunluğu tarımla uğraşmakta ve geçimini sağlamaktadır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2007).
Ülkemizin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası(GSYİH) içindeki tarımın payı giderek azalmakla birlikte, Türkiye'de tarım sektörü, gıda ihtiyacını karşılaması, nüfusun önemli bir bölümünün istihdamını sağlaması ve ihracat potansiyeli ile ekonomiye katkısı nedeniyle büyük sektörlerden biri olmaya devam etmektedir. Bu potansiyelin değerlendirilerek sektörün uluslararası rekabet edebilirliğinin sağlanması, mevcut üretimdeki verimliliğin ve kalitenin artırılabilmesi ile olasıdır. Bu nedenle, özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde gerekli standartların sağlanabilmesi için tarım sektörünün sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması ülkemizin öncelikli konularından birini oluşturmaktadır.
Kırsal yerleşimlerin ana unsuru tarım işletmeleridir. Tarım işletmelerinin sahip olduğu işletme avlusu çoğunlukla ilkel koşullardadır. Özelikle tarımsal yapılar, yetersiz ve gerekli koşulları sağlamaktan uzaktır. Buradaki temel eksiklikler; yetersiz barınaklar, depolama ve koruma yapılarıdır. Özellikle hayvan barınakları teknolojiden yoksun ve fiziki koşulları son derece kötü durumdadır. Köylerdeki kümeslerin durumu ise çok daha kötüdür. Sayıca üç beş adet olan kanatlılar temel sorundur. Ancak çiftçilerin bunları beslemek gibi temel bir alışkanlık ve zorunluluğu bulunmaktadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan barınaklarında eğitimsizlik ve kaynak yetersizliğinden dolayı oldukça ilkel koşullarda ve az sayıda hayvanla üretim yapılmaktadır. Hayvan sağlık ve verimi temel sorunu oluşturmaktadır. Diğer bir yapı eksikliği de depolama yapılarının çok az veya hiç olmayışıdır. Ülkemizde ürünler daha çok geleneksel metotlarla depolanmaktadır. Özellikle soğuk hava depolarına ise daha çok ticari işletmeler sahiptir. Bu nedenle üreticiler ürünlerini en bol zamanda en düşük fiyatla elden çıkarmak zorundadırlar. Bu durum çiftçilerin tarımdan kaçışına yol açan önemli bir neden olarak görülmektedir.
Ülkemizde modern büyük ölçekli işletmelerin eksiklikleri olsa da, çiftçi koşullarına göre oldukça iyi durumdadırlar. Ticari anlamda üretim yapan kümesler ile seralarda durum daha iyi sayılabilir.

Özellikle ülkemiz kırsal kesimdeki yapıların temel eksiklikleri günümüz gelişmelerine paralel olmayan eski yapı tiplerinin günümüzde bile kullanılmasıdır. Doğu Anadolu Bölgesindeki tarım işletmelerinin durumu ise daha hazindir. Tarımsal işletmelerin sürekliliği ve sürdürülebilir verimli bir tarım yapması açısından, hayvan barınakları başta olmak üzere tüm tarımsal yapıların ele alınarak iyileştirilmesi veya teknik koşullara uygun yeni yapıların projelenmesi, çiftçilerimizin ekonomik seviyesinin gelişmesi açısından çok yararlı olabileceği gibi ülkemizin tarımsal gelişmesine de büyük katkıları sağlayacaktır.
Ülkemizin kırsal yerleşimleri, Aile çiftçiliği yılında, AB'nin gelişmiş ülkelerinin standardını yakalayabilmesi için, kalkınma ajansları, tarım kuruluşları ve AB fonları işletilerek kırsal yerleşmelerin mevcut fiziksel ve tarımsal işletmelerin alt yapılarının düzenlenmesi, son yıllarda hız kazanan arazi toplulaştırması gibi önlemlerin alınması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Yeterli kaynak ve teknik desteğe ulaşan üreticiler, kendilerini de geliştirebileceklerdir. Böylece tarım işletmelerimiz rekabet edecek düzeye ulaşabilecektir. Böylece köy yaşamının daha uygar hale getirilmesi, kırsal kesimin gelirini ve verimliliğini artırarak, çağdaş bir ekonomik ve sosyal yapı oluşturulması gerçekleşir.

2. Aile Çiftçiliği Yılında Yerleşimlerin Durumu

Ülkemizde halkın önemli bir kesimi kırsal alanda yaşamaktadır. Kırsal kesimin %70' i ise tarımla uğraşmaktadır. Bu oran bazı alanlarda % 80' nin üzerine çıkmaktadır. Tarımsal yönden önemli bir potansiyele sahip olan üreticiler çoğunlukla düşük üretkenlik, düşük girdi seviyesi ve yüksek göç oranından önemli ölçüde etkilenmektedir.
Bir ülkede tarım işletmelerinin sayısı ve arazi genişlikleri, o ülke tarımının yapısal özelliklerini ortaya koyması açısından önemlidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım, çok sayıda küçük ve parçalı arazilere sahip tarım işletmeleri tarafından sürdürülmektedir. Bu ülkelerde genellikle arazi ve gelir dağılımı dengesizdir. Gelişmiş ülkelerde ise büyük araziye sahip modern tarım işletmeleri hakim durumdadır.
Türkiye'de tarımın yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların başında daha çok geçimlik üretim yapan, küçük ve parçalı araziye sahip tarım işletmelerinin çok sayıda olmasıdır. Bu işletmelerdeki kırsal konutlar, hayvan barınakları, depolar ve koruma yapılarının çoğunluğu modern ve etkili tarım yapmayı engelleyici alt yapı yetersizliklerine sahiptir
Tarım işletmelerinin yapısını ve kırsal altyapıyı iyileştirecek, ileri teknoloji kullanımına olanak sağlayacak, tarımsal verimlilik ve rekabet gücünü artıracak, pazarlama hizmetlerini geliştirecek ve uluslararası piyasada rekabet gücü kazandıracak önlemler alınmalıdır.
Tarım sektörünün iyileştirilmesinde, tarımsal yapının bir bütün olarak ele alınarak iyileştirilmesi öncelikle düşünülmelidir.

2.1 Kırsal Yerleşimler

Kırsal kesimdeki nüfus, kırsal yerleşim olarak adlandırılan birimlerde yaşamaktadır. Kırsal yerleşimler, adından da anlaşılacağı gibi kırsal alan üzerinde kurulmuş, geçim kaynağı tarımsal üretime dayanan ve genellikle nüfusu az olan ve köy olarak adlandırılan bir yerleşim şeklidir. Son yapılan yasal düzenlemelerle 'Mahalle' olarak adlandırılmaktadır (Okuroğlu,ve ark.,1994;Yağanoğlu ve Kocaman,2010,Yağanoğlu,2014).
Türkiye'de 34962 köy ve yaklaşık 41 495 köy altı yerleşimi olmak üzere toplam 76 457 kırsal yerleşim yeri bulunmaktadır. TUİK'in 2012 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre, nüfusumuzun 17 178 953 kişisi (%22,7) köylerde yaşamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde ise köylerde yaşayan nüfus %45,5 dolayındadır. Buna göre özellikle Türkiye'nin en yoksul bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde kalkınmanın köylerden başlatılması zorunludur. Geleneksel tarzda inşa edilen yapılar insan sağlığı ve yetiştirilen hayvanların sağlık ve verimi açısından oldukça olumsuz koşullara sahiptir. Bölgedeki köy konutlarının % 43'e yakını tek odalı, %34'ten fazlası iki odalı, % 23'ü de üç ve daha fazla odalıdır. Birçok yerde ahır, ağıl ve kümes konutlara bitişik veya birbirinin içinde inşa edilmiştir (DPT,2000; Yağanoğlu, A.V. 2010.).

Kırsal yerleşimdeki yapıların çoğunluğu hafif depremlerde bile, dikkati çeken unsur zararın ve can kaybının kırsal kesimde köylerde ve köy altı yerleşim birimlerinde yaptığı zarardır. Tarafımızdan yapılan incelemeler de zayıf yapı özelliğine sahip bu işletmelerin (konut, ahır, ağıl, kümes, depo vb) hafif bir depreme bile dayanıklılıklarının olmayışıdır.
Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bazı köylerin mevcut durumu Şekil 2.1'de verilmiştir.

Şekil 2.1. Köy görüntüleri

Kırsal alandaki bu hayati sorun Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlıkları, Toplu Konut İdaresi ile bölgede yer alan üniversitelerinin işbirliği ile çözülebilir. Bir tabut gibi yapılan yapıların tamamı iyileştirilmelidir. Kırsal yerleşimlerde bulunan ve oldukça eskiyen yapılarının ileride olabilecek bir depreme tahammül gücü kalmamıştır. Vakit geçirilmeden bir program dahilinde tüm kırsal yerleşimler gözden geçirilmelidir.

2.1.1 Arazi Toplulaştırması

Tarımsal verimin artırılmasında çok önemli bir rol oynayan arazi toplulaştırması, AB ülkelerinde en uygun bir araç olarak kabul edilmektedir. Uygulanacak arazi toplulaştırması sonucu parsellerin birleştirilerek yol ve su ağına bağlanmasını da sağlamaktadır. Toplulaştırmanın en önemli amacı tarım işletmeleri verimini artırmak, böylece çiftçilerin düşük hayat standartlarını yükselterek ekonomiye olumlu yönde katkıda bulunmaktır. İşletmelerin arazileri çok parçalı, şekilsiz, sulama ve yol ağı olamayışı gibi nedenler de buna önemli katkı sağlamıştır. Bu parçalılık tarımsal yapıyı bozmakta ve çok farklı sorunların oluşmasına neden olmaktadır.
Son dönemde tarım arazilerinin parçalanma yoluyla toprak kaybını azaltmak ve toprakların sürdürülebilir kullanımı için Medeni Kanun Miras Hukuku konusunda yapılan değişikliklerin yanı sıra arazi toplulaştırma çalışmaları hız kazanmış olması tarımda üretim ve enerji verimliliği ile kırsal kesimdeki nüfusun hayat standartlarını yükseltmesinde ve ülkenin rekabet gücünde artış sağlayacağı açıktır.
Ülkemizde sürdürülebilir bir kalkınma ve rekabet edebilir ekonomi hedeflerine ulaşılması için tarımda sahip olunan potansiyellerin en üst derece değerlendirebilmesi gerekir. Bunun gerçekleştirilebilmesinde özellikle kırsal kesimdeki tarım işletmelerinin yapısının etkinleştirilmesi zorunludur.

2.1.2 Hayvan Barınakları

Hayvan barınaklarında geleneksel yapısını büyük ölçüde koruyarak günümüze kadar gelmiştir(Şekil 2.2). Bu üretim modelini, verimsizliği ve doğal çevre üzerinde oluşturduğu baskı nedeniyle doğal varlıkların korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması şeklinde tanımlamak mümkün değildir. Bu sistem içerisinde ekonomik üretim yapamayan, dolayısıyla dışarıdan gelen ürünlerle rekabet edemeyen yada ürettiğini verilen emeğin altında bir fiyatta pazarlaması yada hiç pazarlayamaması gibi nedenlerle çiftçiler çareyi büyük şehirlere göç etmekte bulmuşlardır.

Şekil 2.2. Ahır ve ağılların mevcut durumu ve olması gereken farklı yapılar

Hayvan konforu veya refahının sağlama olanağı bulunmayan bu üretim araçlarıyla AB ülkelerinin çiftçilerinin çok gerisinde olduğumuz görülmektedir.

3. Sonuç ve Öneriler

Köylerin fiziksel düzenlenmesi, kırsal yapıların depreme dayanıklılıklarının artırılması, kırsal konutların çiftçi ailesini çağdaş yaşayacağı bir düzenleme yapılması, hayvan barınaklarının iyileştirilmesi öncelikle ele alınacak konulardır. Arazi toplulaştırmasıyla beraber köylerin iyileştirilmesi de düşünülmelidir.

Ülkemizin kırsal yerleşimlerinin kalkındırılmasında aşağıda belirtilen hususların gerçekleştirilmesi uygun olacaktır(Olgun,2011;Yağanoğlu,2012; Yağanoğlu,2014).

- Arazi toplulaştırmasının çok yönlü yapılması,
- Kırsal kesimde kendi ürününü kendi işleyecek ve kendi işgücünü istihdam edecek yatırımların özendirilmesi,
- Kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesi, dinamiklerinin harekete geçirilmesi,
- Tarımdaki fazla ve atıl işgücünü kullanabilecek, değerlendirebilecek kırsal sanayinin oluşturulması,
- Kırsal halkın yerinde kalkındırılması amacıyla kırsal kalkınma projeleri, kırsal sanayi uygulamaları, kırsal dönüşüm projeleri, köy gruplarının oluşturulması,
- Köy grupları için her köye bir ziraat mühendisi projesi kapsamında grup köylerde 10 tarım danışmanı görevlendirilerek köylerin tarımsal kalkınması eksiksiz gerçekleştirilmesi, zamanla köylerin toplulaştırılması,
- Büyük çiftliklerin oluşturulması, Küçük hayvancılık işletmelerinin büyük bir işletmede toplulaştırılarak, merkezi-entegre hayvancılık ünitelerinin oluşturulması,
- Köy konutlarının yaşama koşullarına ve depreme dayanmaya karşı uygun tasarlanması, iyileştirilmesi,
- Çiftliklerde ve köylerde biyogaz tesisinin tasarlanması ve bunun yaygınlaştırılması,
- Ortak tarım makineleri parkı oluşturulması,
- Doğal arıtma tesislerinin oluşturulması.

Yukarıda sayılan sorunların çözümü sağlıklı ve güvenli gıdaya ulaşmanın da bir yolu ve çevrenin korunmasıdır. Sorunları üreticilerimiz örgütlenerek aşabilirler.

Kaynaklar

Alçiçek,A.. ve Demiruluş,H.,1994.Çiftlik gübrelerinin biyogaz teknolojisinde Kullanılması I.Ekoloji ve Çevre Dergisi 13.

Anonymous,2001.Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Anketi,TUİK, http://www.tuik.gov.tr (Erişim: değişik tarihler)

Anonymous, 2006. Türkiye İstatistik Yıllığı, TUİK, http://www.tuik.gov.tr

Anonymous, 2010. Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel İstatistikler,TUİK, http://www.tuik.gov.tr (Erişim: değişik tarihler)

Anonoymous,2011.Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik. Resmi Gazete, Sayı 28151.Ankara

Anonymous, 2014.Adrese dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2012 Yılı Sonuçları.TUİK, http://www.tuik.gov.tr (Erişim: 04.09.2014).

Antalyalı,A.,2007. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Hayvan Refahı Uygulamaları (AB Uzmanlık Tezi).Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.Ankara.http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Documents /.../AhmetAntalyali.pdf

Arıcı,İ.Şimşek,E.Yaslıoğlu,E.Kılıç,İ.2008 Süt Sığırı Ahırlarının Planlanması.Hayvancılık Serisi.4,Sütaş.Bursa.

Baser,E.,2013 Türkiye Tarım ve Hayvancılık Altyapısına Farklı Bir Bakış.Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü.Konya. http://www.bahridagdas.gov.tr/egitimdetay_Turkiye-Tarim-ve-Hayvancilik-Altyapisina-Farkli-Bir-Bakis_6_tr.html (Erişim: Şubat 2013).

DPT,(2000) ''Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme DAP Raporu'' http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/dap.html (Erişim:3.11.2009).Ankara.

Efekan,E.,2013.Büyükbaş Hayvan Barınaklarının Ipard Programı Kapsamında Değerlendirilmesi-Erzurum İli Örneği(Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Erzurum

Ekmekyapar,T.,1993. Tarımsal Yapılar. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Yayınları, No: 204. Erzurum.

Eminağaoğlu, Z., Çevik, S. 2007. Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi ,22 (4) ,s:157–162,Ankara.

Evcim,Ü.H.,Ulusoy E.,Gülsuyu E., Tekin B., 2010. Tarımsal Mekanizasyon Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri. TMMOB Ziraat Mühendisleri VII. Teknik Kongresi Bildiri Kitabı-2 .s.989-1007. 11-15 Ocak 2010. Ankara.

FAO,2013.Turkey Economics İndicators

http://faostat.fao.org/CountryProfiles/Country_Profile/Direct.aspx?lang=en&area=223(Erişim:Ocak 2013).

FAO,2014.''Turkey Agricultural Sektor''.

http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=TUR&subject=4 (Erişim:08.08.2013)

Göncü,S., 2013.Sığır Yetiştiriciliğinde Hayvan Refahı. http://agroskop.net/?p=298

http://ec.europa.eu/food/animal/welfare/references_en.htm(Erişim:Şubat 2013).

Gülçubuk,B.2013 . ''Makro ve Mikro Ekonomik Göstergeler'',ZMO.

http://www.agr.ege.edu.tr/files/depo/tb2013/Bulent_Gulcubuk.ppt(Erişim Şubat 2013)

IPARD,2014 . Ipard kapsamında Gerçekleştirilecek Projeler için uygulanacak

Büyükbaş Süt Yetiştiriciliği AB Standartları

http://www.amasyadsyb.org/docs/AB_Standartlari_Sut.pdf (Erişim:08.08..2014)

TÜRKVET.BİZ,2014 ''Çiftlikteki Süt İneklerinde Refah Değerlendirmesi''

http://www.turkvet.biz/yazi/hr_sut_ineklerinde_refah_kontrolu.pdf(Erişim:08.08.2014)

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü,2013.''Arazi Toplulaştırması''http://www.tarim.gov.tr/TRG/(Erişim Şubat 2013)

Okuroğlu, M., Yağanoğlu, A.V. ve Örüng,İ.1994. Kırsal Yerleşim Tekniği. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitapları Yayınları: 165, Erzurum.

Okuroğlu, M. ve Yağanoğlu, A. V., 2013. Kültürteknik. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Yayınları, No: 157. Erzurum.

Olgun,M.,2011.Tarımsal Yapılar.Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No:1577,Ders Kitabı No:529.Ankara.

Orman,A., AB Ülkelerinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Barınaklarının Kuruluşunda Aranan koşullar.U.Ü.Veteriner Fakültesi Zootekni Anabilim Dalı.Bursa.

Sarı,Z., Arazi Toplulaştırmasının Sosyal Boyutunun İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi.

Sönmez,B.,2012 Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma grubu,Onuncu Kalkınma Planı(2014-2018,Taslak Raporu).Ankara

Sun,G,2012.,Tarımsal Kredilendirmede Özel Bankaların Rolü. Denizbank. İstanbul.

Uğurlu, N., 1993. Konya Yöresi Büyükbaş Hayvan Barınaklarının Yapısal Durumu ve Sorunlarının Tespiti. Selçuk Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Ünal, H. B., H. İ. Yılmaz, H. Bayraktar, 2006. Hayvancılıkta Yeni Bir Yapı Konstrüksiyonu Sera Tipi Barınakların Yapısal ve Ekonomik Yönden Uygulanabilirliği. Hayvansal Üretim 47(1): 8-158. S. D. Üniv. Ziraat Fak. Yayınları. Isparta.

Ünal,H.B., 2009,Tarımsal Yapıların RuhsatlandırılmasıEge Üniv. Ziraat Fak. Dergisi, 46 (1):63-69.

Yağanoğlu, A. V., 2003. Sulama Projelerinde Arazi Toplulaştırmasının Gerekliliği. II. Sulama Kongresi Bildiriler Kitabı, 16-19 Ekim 2003, s.261-267, Kuşadası AYDIN.

Yağanoğlu, A.V. 2010. Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Tarımsal Kalkınmaya Etkileri. TMMOB Ziraat Mühendisleri VII. Teknik Kongresi Bildiri Kitabı-2 .s.1251-1268. 11-15 Ocak 2010. Ankara

Yağanoğlu,A.V.,2000.Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü ve Doğu Anadolu Bölgesine Yönelik Kültürteknik Çalışmaları. Atatürk Üni. Ziraat Fak. Derg.31,Özel Sayı, s.69-86.

Yağanoğlu,A.V.,2012.Erzurum'da Tarımsal Yapıların Durumu, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Erzurum Tarım Raporu Ziraat Mühendisleri Odası Erzurum Şubesi. Erzurum

Yağanoğlu,A.V.,Kocaman,B.,2010. Doğu Anadolu Bölgesindeki Kırsal Yerleşimlerin Durumu ve Merkezi Köyler İçin Yeni Bir Yaklaşım. I.Ulusal Sulama ve Tarımsal Yapılar Sempozyumu. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 27-29 Mayıs 2010.

Yağanoğlu,A.V.2011.Biyogaz Çiftliği, http://www.erzurumgazetesi.com.tr/haber/Yaganoglu-ndan-Biyogaz-Ciftligi-onerisi/48442

Yağanoğlu,A.V.2014.Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Ülkemiz Kırsal Yerleşimleri.12.Ulusal Kültürteknik Sempozyumu,Çağrılı Bildiri.s:1-15.Tekirdağ.

Yaviç,V.2014.'' Kırsal Dönüşüm Projesi''http://www.vesimyavic.com/down/kdp.ppt (Erişim Ağustos, 2014)

Yılık,M.M.,2011.Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu Açısından KırsalKalkınma Bileşeninin Önemi ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun Rolü(Yüksek Lisans Tezi).Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman

ZMO,2012.Erzurum Tarım Raporu Ziraat Mühendisleri Odası Erzurum Şubesi. Erzurum.

Kırsal Ekonomi ve Yayım

Aile Çiftçiliğinde Agro-turizm ve Swot Analizi

Celile Özçiçek Dölekoğlu[1] Şerife Yıldırım[2] Merve Atav Nisa Güzide Polat Neslihan Kurdular
[1]Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, cdolekoglu@cu.edu.tr
[2]Mersin Üniversitesi, Silifke Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Kayraktepe Silifke /Mersin

Özet
Kitlesel turizmin doğal çevre üzerinde artan olumsuz etkileri sebebiyle 1980`li yıllardan itibaren doğaya ve kültürel değerlere saygılı, koruyuculuğu ön plana çıkaran, yeni turizm uygulamaları gündeme gelmiştir. Son 25 yılda benimsenen eko-turizm oldukça genç bir yaklaşım olarak dikkati çekmektedir ve özünü, ekonomik yönden verimli, toplumsal açıdan sorumlu ve doğal hayatı ve doğayı koruyan uygulamalar oluşturmaktadır. Bu uygulamalar içinde agro-turizm küçük aile işletmeleri için yeni bir fırsat alanı olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Küçük aile işletmelerine sosyo- ekonomik katkılarının yanı sıra ekosistemlerin korunması, bölgesel kaynakların ve yöresel değerlerin yaşatılmasını da sağlamaktadır. Bu çalışma ülkemizde "Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası" Ta-Tu-Ta (Tarım-Turizm-Takas) üyesi olan ve agro-turizmin yapan işletmelerle 2013 yılında yapılan görüşme sonuçlarını içermektedir. Çalışmada SWOT analizi yapılmış ve işletmelerin çalışma prensipleri ile ilgili bilgiler de derlenmiştir. Alternatiflere göre daha ucuz olması, samimi müşteri ilişkilerinin kurulması güçlü yönlerden bir kaçıdır. Zayıf yönlerden bazıları ise devlet teşviklerinden işletme sahiplerinin yeterince yararlanmaması, yeterli tanıtımın yapılamaması, farklılık yaratmada yetersizlik olarak belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: SWOT Analizi, Agro-turizm, Eko-turizm, Ta-Tu-Ta

1. Giriş

Turizm, doğal, kültürel ve sosyal değerleri ile özellik arz eden, temiz ve sağlıklı bir çevrede gelişebilen ve bulunduğu yöreye ve ülkeye ekonomik yararlar sağlayan ulusal ve uluslararası küresel bir etkinliktir (Orhan ve Karahan, 2010). Bu etkinlik değişen ve gelişen yaşam içerisinde klasik güneş-deniz-kum algısı ve değerlendirmesinin ötesine geçerek çeşitlenmiştir. Turizm ve tatil kavramları yaşam tarzının yanı sıra bedensel ve ruhsal ihtiyaçları tatmin etmeyi amaçlayan geniş bir yelpazeye yayılmış ve sağlık, din, kültür, doğa, kış turizmi, eko-turizm, olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 1983 yılında Hector Ceballos Lascuarin tarafından ilk kez anılan "eko-turizm" en çok kabul gören turizm alanı olarak belirmiştir (Vardar ve Sarıöz, 2007). Bir yandan hızlı kentleşme, kırsal yaşamdan uzaklaşma ve tüketim toplumu olma yaşanırken diğer yandan dünya kaynaklarının yok olma riskinin daha fazla fark edilir olması, tekdüzeleşen kentsel yaşamdan kaçış için alternatifler arama çeşitlenen turizm içinde alternatif turizm olarak adlandırılan eko-turizmi son yıllarda öne çıkarmıştır ve eko-turizm uygulama alanı giderek genişlemiştir. Bu genişlik tanımlarda ve kavramlarda da karmaşa yaratmakta ve eko-turizmin bir parçası olan agro-turizm (tarım turizmi), kırsal turizm ile eş anlamlı olarak anlaşılmaktadır. Genel anlamı ile eko-turizm "doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yerel halkların ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini koruyup gözeten bir yaklaşım, bir tavır" (Anonim, 2014a) olarak tanımlanmaktadır. Eko-turizm turistlerin ya da konukların katılımları (aktif, pasif katılım*), sayıları (10 kişiden az ise çevreci, fazla ise yaygın eko-turizm), kullanılan araçlar (bisiklet, balon, at, vb.), yapılan etkinliklerin özelliği (av, bilim, dağ yürüyüşü, kuş gözlemciliği, sualtı dalışı vb.) ve gidilen yerin doğasına (mağara, yayla, botanik vb.) göre farklı adlarla sınıflandırılmaktadır (Erdoğan ve Yağcı, 2002).

Kitle turizmine bir tepki ve alternatif olarak 1990'lı yıllarda gelişme gösteren eko-turizm, kırsal ve kültürel turizmin unsurlarını içermekte ve hassas doğal ve kültürel alanlarda geliştirilebilecek en uygun turizm türü olarak ifade edilmektedir. Kontrolsüz gelişen kitlesel turizm hareketinin çevre ve toplum üzerindeki tahribatları karşısında eko-turizm, sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasında önemli bir araç olarak görülmektedir (Kaypak, 2010). Dünyada da başarılı örnekleri giderek artmaktadır. Avrupa ülkelerinde çiftçilerin %10-20'si tarımsal turizmle uğraşmaktadır. İtalya'nın sadece Apulia Bölgesinin 2000-2008 yılları arasındaki tarım turizm geliri 4.114.286 Euro'dur (BAKA, 2012).

*Aktif eko-turizm, gidilen çevreyi geliştirmeyi amaçlar ve sürdürülebilir anlayışı vardır. Katılımcılar daha fazla çevre bilincine sahiptir ve çevreyi değiştirme girişimi yoktur. Ekolojiye uygun doğal konaklama vardır, hizmet ve donanım en az düzeyde tutulur. Pasif turizm, fiziki ve kültürel çevreye olumsuz etki yapmayan turizm etkinliklerini içerir ve kaynakların mevcut durumunun korunması konusunda daha esnektir ve buna bağlı olarak daha yaygın hizmet ve donanım vardır.

Türkiye'de giderek artan ilgi ev desteklerle birçok bölgede başarılı örneklere rastlamak mümkündür. Doğu Anadolu Turizm Gelişim Projesi, Kastamonu Azdavay'da Eko-turizmin Geliştirilmesi Projesi ve Yanık Ali-Konağı Restorasyon Projesi, Manisa İli Tekelioğlu Köyü Kırsal Turizm Gelişim Projesi, Küre Dağları ve Zümrüt Köyü örneği, Gökçeada örneği: Organik Yaşamı Adada Öğrenmek Projesi, İzmir ili Şirince köyü örneği, Göreme örneği, Mumcular örneği, Beypazarı, Pastoral Vadi Ekolojik Yaşam Çiftliği örneği, Ta-Tu-Ta bu örneklerden en önemlileri olarak sıralanabilir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini Türkiye'de agro- turizm yapan ve Buğday Derneğince yürütülen Ta-Tu-Ta projesine üye olan aile çiftlikleriyle yapılan elektronik anket verileri oluşturmaktadır. Online olarak 32 işletmeye anket gönderilmiş ancak sadece 10 işletmeci tarafından anket cevaplanmıştır.

İşletmelerin sosyo-demografik verileri, çalışma prensipleri derlenmiştir. Bunun yan sıra agro-turizmde stratejik analiz yapmaya yol gösterici olan analizlerden SWOT analizi yapılmıştır. SWOT Analizi, sistematik bir değerlendirmeyle kaynakların ve imkânların en iyi biçimde kullanılması ve yeni stratejilerin geliştirilmesinde yararlanılan temel yöntemlerden birisidir. Stratejik yönetimin temel süreçlerinden birisi olan SWOT Analizi, iç ve dış çevrenin değerlendirilmesine katkı sağlayan bir analiz tekniğidir (Akgemici, 2008). SWOT analizi, karar alıcılara ve konunun paydaşlarına durumu hızlı bir gözden geçirme kolaylığı sağlayan bir tekniktir. İlk kez 1960′larda Albert S. Humphrey tarafından kullanılan SWOT Analizi (Anonim, .2014b) bir planı gerçekleştirmek, bir soruna çözüm bulmak ve gelecekle ilgili stratejik kararlar almak için hala geçerliliğini koruyan bir tekniktir. Analiz, odak gruplarla yapılan çalıştaylar, uzman ve çalışanlar gibi bir işletmenin tarafları ya da ilgililerinin işletmenin güçlü ve zayıf yönleri ile tehdit ve fırsatları hakkında görüşlerinin ortak özetine dayanır. Bu çalışmada da analiz işletmecilerden gelen cevaplar, uzman görüşleri ve daha önce yapılmış çalışmaların sonuçları dikkate alınarak yapılmıştır.

3. Agro-Turizm ve Ta-Tu-Ta

Tarım turizmi diye de adlandırılan agro-turizm, kırsal alanda yaşayan ve tarımsal faaliyetle uğraşan işletmelerin kırsal alanla kentsel alanı yakınlaştıran, doğaya dost ve kültürel değerlere saygılı, katılımcı bir turizm şeklidir. Agro-turizm aktif eko-turizm içerisinde yer almaktadır ve tatil dönemlerini kırsal bölgelerde geçirme geleneği açısından, Türk toplumu için en bilindik ancak, işletmecilik açısından yeni bir uygulamadır.

Agro Turizm, temel olarak küçük çiftlikler olmak üzere, çiftçilere ek gelir sağlamak amacıyla bağ, bahçe, tarla, ahır, ağıl, kümes vb tarımsal üretim alanları ile küçük ölçekli ve geleneksel gıda işleme tesisleri gibi faaliyet alanlarını ziyaret etmek, günlük işlerine katılmak, çiftlik evinde gecelemek, gezinmek, eğlenmek, alış veriş yapmak ve bazen de eğitim almak gibi aktivitelerin bir veya birkaçını kapsayan bir turizm şeklidir (Türkben ve ark., 2012).

İnsanların sağlıkla ilgili kaygılarının artması ile daha sağlıklı yaşama ve beslenme arzusu, kırsal alandan giderek uzaklaşma ve yabancılaşma, kentsel yaşamdan kaynaklanan gerginlikler ve arayışlar, popüler kültürün yarattığı hızlı tüketimin yanı sıra doğal yaşam felsefesinin yaygınlaşması agro-turizme olan ilginin artmasına neden olmuştur. Bu artış, özellikle küçük işletmeler için işgücü ve diğer üretim faktörlerini etkin kullanması açısından önemli bir fırsatı da beraberinde getirmektedir. Fırsat sadece işletme açısından değil yöresel değerler ve kültürün tanıtılması, korunması ve yaygınlaştırılması açısından da önemlidir. Agro-turizm ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri ile çok yönlü bir fayda sağlamaktadır. Tarımsal faaliyetlerin dönemsel olması işgücünün bazı dönemlerde atıl kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, tarım sektöründe özellikle küçük aile işletmeleri ücretsiz aile işgücü fazlalığı ve düşük gelir sorunu ile de baş başadır. Agro-turizm atıl işgücünün etkinliğinde, özellikle yöresel ürünlerin değerlendirilmesinde kadın emeğinin kullanılmasında işletme açısından gelir getirici bir faaliyettir. Ayrıca, işletme dışında pozitif dışsallık yaratarak yakın çevrede bulunan doğal kaynakların da değerlendirmesi fırsatını ortaya çıkarır ve yöresel ekonomik katkılar da sunar.

Kitlesel turizmin geliştirilmesi amacıyla yerel ve doğal alanlarda önemli değişiklikler yapılmaktadır. Yerel topluluklarda insanlar, topraklarından ve yüzlerce yıldır kullandıkları deniz ve doğadan mahrum bırakılmaktadır. Geleneksel üretim faaliyetleri ortadan kaldırılmakta onun yerine mevsimlik faaliyete

dayanan bir kültür ve ticari ilişki biçimi kurulmaktadır. Böylece, bir kültür tümü ile ortadan kaldırılarak turizm endüstrilerine fonksiyonel bir yapı kurulmaktadır (Erdoğan ve Yağcı, 2002). Doğal alanlar zamanla kitlesel turizme hizmet amacıyla tahribata uğramaktadır. Agro-turizmin tüm alanları açısından bu olumsuzluklar ortadan kaldırılarak kültürlerin ve varlıkların diğer nesillere de ulaştırılması sağlandığı gibi yerel halkın kendi topraklarından uzaklaşmak zorunluluğu da azalmaktadır. Agro-turizmin yaygınlaşması bilgiye ulaşmak isteyen ve teknolojiyi ihtiyaçları çerçevesinde kullanmayı bilen bir kırsal nüfusu da ortaya çıkarmaktadır. Tüm bunlar sosyal etkileri açısından en dikkat çekici yönleri olarak sıralanabilir. Kitlesel turizm sadece insan varlığının kendi topraklarından ayrılmasına neden olmamaktadır. İhtiyaç duyduğu altyapı ve hizmet binaları ile yaban hayat, orman alanları, suyolları, tarım arazileri gibi birçok doğal hayatın önemli parçalarını da bozmaktadır. Agro-turizm felsefesi gereği doğaya saygılı ve kültürel bütünlüğe öncelik vermesi açısından çevresel tahribatın önlenmesine de fayda sağlamaktadır. Agro-turizm yapan işletmelerin özellikle organik tarım faaliyetinde olması da eklendiğinde çevresel kirlenmeyi önleyici katkıları da artmaktadır. Tüm bu faydalar dikkate alındığında agro-turizmin yalın ve samimi bir tarzı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim turist kavramı yerine konuk, gezgin veya yolcu terimleri tercih edilmekte, çiftçi ailesinin yaşadığı evler ya da benzer mimaride yapılar konaklama için kullanılmakta, çiftlik işlerine katılım ile toprak insan ilişkisi yeniden kurulmaktadır. Böylece, tüketici-üretici arasındaki asimetrik enformasyon azalmakta bireylerin ekolojik döngülere ve birbirlerine karşı sorumluluk bilincinin gelişmesine de destek olmaktır (Anonim, 2013).

Agro-turizm değişen ürün ve hizmet kavramlarına daha kolay cevap verebilen özelliğe de sahiptir. Tüketicilerin aradığı kalite ve farklılık sahip olunan yöresel değerlerle kolaylıkla yaratılabilmektedir. Tüketicilerin başta gıda tüketimi olmak üzere giyimden, bina yapımında kullanılan malzemeye kadar tüm ürünlerde ne tükettiklerini ve ne kullandıklarını bilmek istemektedirler. Ekolojik ürün tüketen ve doğa dostu yaşam felsefesine sahip tüketici kitlesi de bu bilgiye yerinde ve uygulayıcı olarak katılmak istemektedir. Bu talepler ekolojik tarım yapan işletmelerin kapılarını tüketicilere açmasına ve agro-turizmin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede önemli örneklerden biri de Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi Tecrübe Takası projesidir (Ta-Tu-Ta). Proje UNDP, GEF, SGP desteğiyle Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği tarafından 2003 yılında hayata geçirilmiş ve 2013 yılı itibariyle tüm ülke coğrafyasına yayılmış 80 çiftlik ile proje devam etmektedir. Ana amacı Türkiye'deki organik tarım ile geçinen çiftçi ailelerine mali, gönüllü işgücü ve/veya bilgi desteği sağlayarak organik tarımı teşvik etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Proje, üretim, işletmecilik, sosyal ve çevresel konularda bilgi sahibi ve ilgilenenleri karşı karşıya getiren ve bilgi ve ilgilerini paylaşmalarını sağlayan bir misyona sahiptir. Gönüllü diye adlandırılan konukların yiyecek, içecek ve barınma ihtiyaçları çiftlik tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca, gönüllüler hem sosyal bir kaynaşmaya hem de yereldeki gerçek tecrübeye dayalı bilgiye ulaşmaktadır. (Anonim, 2013).

4. Bulgular

Çalışma 2013 Ocak-Şubat aylarında Buğday Derneği vasıtasıyla gönderilen ve cevaplanan 10 işletmenin sonuçlarını içermektedir. Ankete katılanların 8'i erkek ve 2'si bayandır. İşletmecilerin 7'si 40 yaş ve üzerindedir. Rezervasyonla konuk kabul edilmekte ve 7 işletme rezervasyonu online olarak almaktadır. Konaklama yöntemleri sırasıyla %75'i köy tipi ev; %13 pansiyon ve %12 çadırdır. Konukların %70'i genç çekirdek aile ve bekârlardan oluşmaktadır. Tarımsal faaliyetin yoğun olduğu dönem en çok konuk gelen dönemdir. İşletmelerin %30'u kapasitelerini büyütmek isterken, %40'ı istememekte ve %30'u ise kararsızdır. Tarımsal faaliyetin yanı sıra bir işletme kuş gözlemciliği bir işletme de kültürel geziler de yapmaktadır. İşletmeler genel olarak konukların, köy hayatına duyulan özlemle, kendilerinin tercih edildiklerini düşünmektedir (%80).

4.1. SWOT Analizi Sonuçları

Agro Turizmin Güçlü Yönleri

- Alternatiflere göre daha ucuz olması,
- İşletme sahiplerinin eko-turizmle ilgili eğitim faaliyetlerine katılmada istekli davranması,
- Yerel halk ile konuklar arasında uyum probleminin yaşanmaması,

- İşletmelerde uzun dönemde hizmet sunulabilmesi,
- İşletme sahiplerinin bu alanda faaliyetlerine devam etme arzusunun yüksek olması,
- Samimi müşteri ilişkilerinin kurulması,
- İşletmecilerin köy hayatı ve tarımsal faaliyetleri iyi bilmesi,
- Teknoloji kullanımının yaygınlaşması,
- Ülkemizin doğal güzellikler açısından zengin olması,
- Türkiye'nin 2023 vizyonunu belirleyen bir turizm stratejisinin olmasıdır (Ün ve ark., 2012).

Agro Turizmin Zayıf Yönleri

- Müşterilere yeterli tanıtımın yapılamaması,
- Kırsal alanda yaşayan insanların büyük çoğunluğunun yabancı dil bilmemesi,
- Elde edilen gelirin düşük olması,
- Türkiye'de kırsal turizm alanında geniş çaplı sayılabilecek etkin bir dernek veya kooperatif bulunmaması ve var olanlar arasında koordinasyon eksikliğinin olması (Ün ve ark., 2012).
- Eğitim düzeyinin düşük olması,
- Sertifika alma sürecinde yetersiz sermaye birikiminin olması,
- Araştırmalara duyarlılığın hem işletme hem de turist açısından düşük olması,
- Eko turizm işletmeciliğini yapanların doğal kaynaklar konusunda bilgi ve deneyim eksikliğinin bulunması,
- Konaklama açısından sınırlı sayıda yer bulunması,
- Farklılık yaratmada yetersizlik,
- Devlet teşviklerinden işletme sahiplerinin yeterince yararlanmamasıdır.

Fırsatlar

- Türkiye'de dört mevsimin yaşanması,
- Ulaşım olanaklarının yeterli olması,
- Faaliyetlerin her mevsim yapılabilmesi,
- Devlet tarafından çeşitli teşvikler verilmesi,
- Doğal alana ve köy hayatına duyulan özlemin giderek artması,
- Değişen tüketim alışkanlıkları ve organik gıda tüketme eğiliminin artması,
- Yerel halkın gelen misafirlere bakış açısının olumlu olması,
- Ekolojik yaşam, doğal hayat ve kırsal turizmle ilgili TV programlarının artması,
- İnsanlara yeni iş ve gelir olanakları sağlaması,
- Özellikle geleneksel el sanatları, yöresel gastronomi ile yerel girişimcilik ruhunun gelişmesine ortam hazırlaması (Beypazarı örneği),
- Eko turizm faaliyetleriyle korunan alanların sürdürülebilirliğini artırması,
- Genç turistlerin ilgisinin artması ve yaygınlaşmasıdır.

Tehditler

- Teknolojinin gelişmesi ve insanların teknolojiye olan bağımlılıklarının artması,
- Devletin verdiği kredilerin devam edip etmeyeceğinin belirsizliği,
- Devletin doğal hayatı korumayla ilgili çabalarının yetersiz olması,
- Devlet kurumlarının eko-turizm ve kitlesel turizm ile ilgili denetimlerinin yetersiz olması,
- Kamunun eko-turizm tanıtımına yeterli fon ayırmaması,
- Tüketicilerin çevre konusunda yeterli özeni göstermemesi,
- Kırsal alanda yapılaşma ve sanayileşmenin artması ile doğal çevrenin giderek zarar görmesi,
- Sertifikasyon alımında prosedürlerin zaman alıcı olması,
- Örgütlenme kültürünün zayıf olması,
- Tarımda düşük gelir ve kırsal alanda yetersiz altyapı nedeni ile kentlere göçün artması ve çalışabilecek genç nüfusun bulunmasında güçlük çekilmesi,

- Kent ve kır arasındaki mesafenin artması
- Kitlesel turizm alanlarında tanıtımın daha fazla ve yaygın olması
- Komşu ülkelerde olabilecek savaş tehlikelerinin yabancı turistleri korkutması (Şerefoğlu, 2009; aktaran: Ün ve ark., 2012).
- Eko turizm etkinliklerinin tekdüze olması
- İklim değişikliğinin yarattığı sorunlar
- Yurtdışı tatil imkânlarının artması ve popülerleşmesidir.

5. Sonuç

Dünyada önemi her geçen gün daha iyi anlaşılan, ekonomik, sosyal, kültürel birçok olumlu etkisi olan agro-turizm sahip olunan özellikler ile Türkiye için önemli ve büyüme sürecine aday bir turizm türüdür. Ancak, hem kırsal alanda yaşayanlar hem de ziyaretçiler/turistler tarafında yeterince bilinmemekte ve alternatif turizm olarak henüz tanınmamaktadır. Bilinirliğini ve çekiciliğini artırmak için festival, fuar veya şenlik gibi etkinlikler düzenlenmeli var olanlara katılım için kamu ve meslek örgütlerince yeterli teşvik sağlanmalıdır.

Agro-turizm faaliyetine başlamak isteyen ya da bu konuda kapasitesini geliştirmek isteyen kişilerce kurum ve kuruluşların teşvik ve destekleri yeterince bilinmemektedir. Bölgesel düzeyde yerel halk, üniversiteler, özel sektör, üretici örgütleri, STK'lar ve yerel yönetimlerle ortak çalışılarak küçük aile işletmeleri için yol gösterici, projeye dayalı çalışmalar yapılmalıdır. Keza birçok kanal vasıtasıyla bu tür faaliyetler maddi finansla desteklendiği gibi yönlendirici destekler de yapılmaktadır.

Agro-turizmin yaygınlaştırılması için yapılacak çabalarda doğal hayatın korunması esası unutulmamalıdır. Doğaya yöneliş, kentsel yaşamdan kaçış son yıllarda sıklıkla dillendirilmekte ve bu popüler arayış doğa ve kırsal yaşam gereklerini henüz tam kavramayan kişilerce de tercih edilmektedir. Bu bağlamda, işletmecilerin yanı sıra turistlerin de bu konuda özellikle çevrenin korunması, yerel-kültürel değerlere saygı duyulması konularında duyarlılıkları da artırılmalıdır. Her çadır, her baraka ve her köy evi kırsal turizmin bir parçası olarak algılanmamalıdır. Bu anlamda, izleme ve denetleme turizmin yanı sıra tarım ve kırsal yaşam konularında da yetkin/yetkili kişi ve kurumlar tarafından yapılmalı ve çevresel değerlere saygılı olmayan bu tür işletmelere çalışma izni verilmemelidir. Bu işletmelerde yaşanan deneyimler kırsal turizm ile ilgili olumsuz algı yaratacak bir risk de içermektedir.

Henüz gelişmeye aday bir alan olan agro-turizm sürdürülebilirliği için kırsal alanda yaşayan genç çiftçiler, başarılı işletmelere görgü ve bilgi ziyareti yaparak, özendirilmeli; kolay finansman, eğitim, sertifikasyon ve projelendirme destekleri ile teşvik edilmelidir.

Kaynaklar

Anonim. 2013.http://www.bugday.org/portal/projeler.php?pid=41 (Erişim: 05.Nisan.2013).

Anonim. 2014a. http://www.ekoturizmdernegi.org/tr.asp?sayfa=5 (Erişim: 01.Eylül.2014).

Anonim.2014b.http://www.washington.edu/research/rapid/resources/toolsTemplates/SWOT_analysis.pdf (Erişim: 15.Eylül.2014).

Akgemici, T. 2008. Stratejik Yönetim, Gazi Kitabevi, Yenilenmiş 2.Baskı, Ankara.

BAKA (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı). 2012. Turizm Sektör Raporu, Isparta.

Erdoğan, N., Yağcı, Ö. 2002. "Evaluating the Ecotourism from the Point of Social, Economic and Environmental Perspectives in Terms of Sustainability", First Tourism Congress of Mediterranean Countries, Tourism in Mediterranean From Past to Future, 405–418, Antalya.

Kaypak, Ş. 2010. "Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği", Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2(2): 93-114.

Orhan, T., Karahan, F., 2010. "Uzundere İlçesi ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi", Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 11 (1):27-42.

Türkben C., Gül, F., Uzar, Y. 2012. "Türkiye'de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (23): 47-50.

Ün, E., Tutar, F., Tutar E., Erkan Ç. 2012. "Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği", International Conference on Eurasian Economies, Almaty, Kazakstan.

Vardar,S., Sarıöz, E. 2007. "Ekoturizm ve Bozdağ", Ekoloji Magazin, Sayı 13, http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=226 (Erişim: 01.Eylül.2014).

Kırsal Kalkınma Aracı Olan Kırsal Turizmde Aile Çiftçiliğinin Rolü

Nuray Kızılaslan[1] Tayfur Ünal[2] Cevdet Hanedar[3] Halil Kızılaslan[4] Rüveyda Kızıloğlu[5]

1.Prof.Dr.Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,Tokat e-mail:nuray.kizilaslan@gop.edu.tr
2.Zir.Müh.Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,Tokat e-mail:t.unal.45@hotmail.com
3.Zir.Müh.Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,Tokat e-mail:cevdethanedar@gmail.com
4.Prof.Dr.Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,Tokat e-mail:halil.kizilaslan@gop.edu.tr
5.Dr.Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,Tokat e-mail:ruveyda.kiziloglu@gop.edu.tr

Özet

Gelişmekte olan ülkeler kalkınma hamlesinde alternatif arayışlara yönelmişlerdir. Kırsal kalkınmada alternatif araçlardan biri olan kırsal turizm, Dünya ve Avrupa Birliği'nde dikkate alınan sektörlerin içinde bulunmaktadır. Türkiye'de ise, özellikle son yıllarda Avrupa Birliği'ne uyum politikaları çerçevesinde ön plana çıkmıştır. Kırsal turizm kapsamında aile çiftçiliğinin sürdürülebilirliği kırsal kalkınma hamlesinin de önemli bir boyutudur. Aile çiftçiliğinin sosyo-ekonomik yönden gelişmesi, kırsalda yeni iş imkanlarının artması, göçün engellenmesi kırsal kalkınmayı beraberinde getirmektedir. Aile çiftçiliği kapsamında yapılan kırsal turizm; başta agroturizm, çiftlik turizmi, yeme-içme turizmi, ata binme, ev ve el sanatlarını görme, yerel mimariyi görme, yöresel yiyecekleri tatma, geleneksel etkinliklere katılma, yöresel müzikleri dinleme gibi etkinlikler kırsal kalkınmayı güdülemektedir. Bu araştırmada, aile çiftçiliğinde kırsal turizmin geliştirilmesinin önemine değinilmiştir. Kırsal turizmin aile çiftçiliğinde alternatif iş ve gelir kaynağı olacağı belirlenmiştir. Kırsal turizmin aile çiftçiliğine yaratacağı sosyal, kültürel ve ekonomik katma değer kırsal kalkınmayı da harekete geçirecektir. Kırsal turizm tarım ve sosyal politikalarla desteklenerek sürdürülebilirliği sağlandığı takdirde yerel ekonomilerin canlanması ve aile çiftçiliğinin devamlılığı için de bir fırsat oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliği, Kırsal turizm, Dünya ve Türkiye, Kırsal kalkınma

1. Giriş

Dünya ülkelerinin gelişmişliklerine göre öncelikleri arasında kalkınma olguları yer almaktadır. Kalkınmadaki amaç, sosyo kültürel ve ekonomik bakımdan değişiklikler yapılarak diğer gelişmiş ülke standartlarına ulaşmaktadır. Kalkınmada genellikle kente göre kırsal alanlar daha dezavantajlıdır. Bu bakımdan düşünülürse kırsal alanların kalkınması öncelikli politikalar arasında olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bakıldığında kırsal kalkınma politikaları benimsenmiş ve bu doğrultuda plan-programlar geliştirilmiştir. Kırsal kalınmada alternatif arayışlar küreselleşmiş olan ve küreselleşmiş olmayan ülkelerde devam etmektedir. Kırsal turizmin bu kapsamda düşünülecek olursa kayda değer öneme sahip olduğu görülmektedir.

1970'lerden sonraki kırsal turizme katılan turist sayısında büyük artış yaşanmıştır. Bugün Amerikan nüfusunun %70'i kırsal turizme katılmaktadır. OECD ülkelerinde de rakamlar küçük oranlarda değişse de nüfusun büyük bir bölümü kırsal turizme katılmaktadır. Özellikle özel araç sahipliğindeki artış ziyaretçilerin kırsal alana ulaşmasında sadece demiryolu seçeneğini ortadan kaldırmış ve gelişimine katkı sağlamıştır (Aydın, 2012). Yaygın turizm türü olan kitle turizmin giderek önem kaybetmesi turistleri yeni rekreasyonel faaliyet arayışlarına yöneltmektedir. Kırsal turizm hemen hemen yılın her mevsiminde yapılabilecek faaliyetleri kapsaması turistleri etkilemektedir. Kırsal turizm, kırsal alanlarda yerel halkın veya girişimcilerin gerek doğal kaynakların kullanılması gerekse yeni gelir kaynakları oluşturarak pazarlama ve hizmet sunma faaliyeti olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda düşünülecek olursa özellikle kırsal alanlardaki tarım ve hayvancılık işletmeleri dediğimiz aile işletmeleri yani aile çiftliklerinin kırsal turizme katkıları fazladır. Kırsal turizm faaliyeti içinde olan çiftlik turizmi; aile çiftliklerinde, aile çiftçiliğine katılımı ve bu alanda yapılan faaliyetleri ifade etmektedir. Aralarında nüans farklılıkları bulunan agroturizm aile çiftliklerinde yapılan tarım faaliyetlerini içermektedir.

Dünya turizm literatürü incelendiği zaman uzmanlar tarafından kırsal turizmin; çiftlik turizmi (farm tourism), köy turizmi , yayla turizmi (highland tourism), tarımsal turizm (agrotourism), eko-turizm (eco-tourism) ve alternatif turizm (alternative tourism) gibi farklı isimlerle ifade edildiği görülmektedir. Bunun nedeni uzmanlar arasında kırsal turizmin kapsamı konusunda ortak bir görüşe sahip olunmamasıdır (Erdoğan, 2002). Aslında bu isimlendirmeler birer kırsal turizm faaliyeti olmakla birlikte büyük bir bölümü aile çiftçiliği kapsamında yürütülmektedir. Aile çiftliklerinde yürütülen

kırsal turizm faaliyetleri kırsal kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada aile çiftliklerinde kırsal turizm geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin önemine değinilmesi amaçlanmıştır.

2. Aile Çiftçiliğinin Önemi ve Sorunlar

Aile çiftçiliği, aile temelli tüm tarımsal faaliyetleri kapsar ve kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılıdır. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Aile çiftçiliği hem gelişen, hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi sektöründe tarımın en etkin unsurlarından biridir (FAO,2014). Dünya ülkelerinde ve Türkiye'de oluşturulan tarım politikalarında tarımın bel kemiğini oluşturan aile çiftçiliği yerine orta ve büyük ölçekli tarım işletmelerine değinilmiş, bu ölçüde planlamalar yapılmış ve aile çiftçiliğinin önemi benimsenememiş bunun sonucunda da kırsal göç artışları görülmüştür. Öngörülen desteklemelerin, teşviklerin, hibelerin çoğunlukla büyük ölçekli işletmelere yapılması, küçük tarım işletmelerine önem verilememesi, aile çiftçiliği mensuplarının genç bireylerini tarım konusunda geri adım atmalarına neden olmuş ve tarım dışı işlere yönelimler artmıştır. Bu durum sadece Türkiye'de değil, dünya ülkelerinde de bu şekilde gelişim göstermeye başlamıştır. Bu sonucunda tarımla uğraşan genç kuşakların olmaması ve dünyada artan nüfusla beraber açlık sorununu ortaya çıkaracaktır. Yıldırım (2013), Amerika Birleşik Devletleri'nde tarımda, özellikle hayvancılıkta büyük şirketlerin payının sadece %3-4 civarında, %96-97'sinin ise aile işletmesi olduğunu vurgulamıştır. Yıldırım (2013), ayrıca Avrupa Birliği'nde de durumun pek farklı olmadığını işletmelerin %98'inin aile işletmesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği kapsamında 172 milyon hektar tarım arazisi işlenmekte ve tarımsal üretim yapan 12 milyon tarım işletmesinde istihdam edilen işgücünün % 84'ü aile bireylerinden oluşmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 500 milyonun üzerinde aile çiftçilikle geçimini sağlamakta, bu ailelerin ürettikleri ürünler milyarlarca insanın gıda ihtiyacını karşılamaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin pek çoğunda tarım üretiminin %80'i aile çiftçiliği sayesinde gerçekleştirilmektedir. Gıda güvenliği sorunları yaşayan dünya nüfusunun %70'den fazlası Afrika, Asya, Latin Amerika ve Yakın Doğu'nun kırsal kesiminde yaşamaktadır. Bu gruptakiler de genellikle doğal kaynaklara ulaşımda zorluk çeken, tarım politikalarından ve teknolojiden faydalanamayan çiftçi ailelerden oluşmaktadır (Anonim, 2014). Buna dayanarak açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması kapsamında konunun öneminin vurgulanması amacıyla Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Aile Çiftçiliği" yılı olarak kabul etmiştir.

Aile çiftçiliği ile uğraşanlar, hem yerel ticaret ağlarının hem de kültürün bir parçası olduklarından, gelirlerinin büyük bölümünü yerel ve bölgesel pazarlarda harcayarak hem tarım hem de tarım dışı alanlarda istihdam yaratılmasına da katkı sağlamaktadır. Aile çiftçiliği geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olmakta, dengeli beslenme için olanak sağlamakta ve küresel tarımsal biyo-çeşitliğinin korunmasına katkıda bulunmakta, kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasında önemli rol oynamaktadır (Anonim, 2014). Gerek kalkınmakta olan gerek kalkınmış ülkelerde aile çiftçiliği gıda üretimi alanında en yaygın olarak görülen yapıdır. Birleşmiş Milletler tarafından belirtilen aile çiftçiliğinin geliştirilmesi için öncelikli olarak ele alınması gereken unsurlar şu şekildedir (Kacar, 2014):

* Tarım ile ilgili ekolojik koşullar ve toprak özellikleri
* Politikalar
* Tarım alanlarına ve doğal kaynaklara erişim
* Demografik yapı
* Mesleki eğitim
* Pazarlara erişim
* Teknoloji ve diğer hizmetlere erişim
* Finansal kaynaklara erişim
* Ekonomik ve sosyo-kültürel şartlar

Aile çiftçiliğinin önemi uluslar arası düzeyde gittikçe önem kazanmakta ve duyarlılık da artmaktadır.

Uluslararası Aile Çiftçiliği yılında dört temel hedef belirlenmiştir (FAO, 2014);

1. Sürdürülebilir aile çiftçiliğine olanak sağlayan tarımsal ve çevresel politikaların geliştirilmesine destek sağlamak,
2. Bilgi, iletişim ve toplum bilincini geliştirmek,

3. Aile çiftçiliğinin ihtiyaçlarının, potansiyelinin ve sınırlamalarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve teknik destek vermek,
4. Sürdürülebilirlik için işbirliği yapmak.

Aile çiftçiliğinin gelişimi için uluslararası kuruluşlar yeni yöneylemler belirlese de ulusal engeller oluşmaktadır. Tarım arazilerinin imara açılır konuma gelmesi aile çiftçiliğini tehlikeye düşüren bir durum almaktadır. Bununla birlikte imara açılan araziler, değerleme yapılacak ve yeterli kazanca sahip olamayan üreticiler de bu değerleme karşısında arazilerini satacaklardır. Böylelikle aile çiftçiliği giderek önem kaybetme noktasına gelecektir.
Serbest piyasa ekonomisinin dengesini bozduğu düşünülen kooperatifçilik de giderek önem kaybetmektedir. Ürün fiyatlarının düşük olması, buna karşın tarımsal girdi fiyatlarının artması aile çiftçiliği için aynı bir tedirginlik oluşturmaktadır. Katma değer, ürün pazarlama konularında olanak sağlayan kooperatiflerin önemi kavranmalı, aile çiftçiliğine katacağı artıları düşünülerek yeni planlamalara gidilmelidir.
Kırdan kente göçün önlenmesi ve aile çiftliklerinde genç nüfusun kalması sağlanmalıdır. Bunun için alternatif iş ve gelir olanakları yaratılmalı ve girişimler desteklenmelidir. Bu olanaklardan birisi de kırsal turizmdir.

3. Kırsal Turizm ve Aile Çiftçiliği

Dünya genelinde hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin çoğunda turistik arz kaynaklarının, kırsal turizm amaçlı kullanılarak kırsal yörelerin ekonomilerin güçlendirilmesine yönelik çabalar hız kazanmaktadır. Kırsal turizmden elde edilen önemli başarılar, kırsal yörelerin gelişiminde tarıma ek olarak kırsal turizmin alternatif bir yaklaşım olarak görülmesini sağlamaktadır. Konu Türkiye açısından ele alındığında, Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle, turizm arz potansiyeli bakımından zengin kaynaklarıyla farklı turizm taleplerine cevap verebilecek bir çeşitlilik arz etmektedir. Türkiye tarım potansiyeli açısından zengin bir ülkedir. Tarım sektörünün yoğun olduğu bölgelerde, kırsal turizmin gelişmesiyle birlikte o yörelerde kırsal kalkınma hamlelerini gerçekleştirmek daha kolay olmaktadır (Çeken ve ark., 2007). Tarımın ve hayvancılığın özellikle emek yoğun olarak yapıldığı Türkiye'de aile çiftlikleri kırsal turizme potansiyel oluşturmaktadır. Aile çiftliklerinde yapılabilir olan tamamlayıcı turizm olarak bilinen çiftlik turizmi, tarım ve turizm iç içe yapılmaktadır.
Çiftlik turizmi özellikle Almanya, Avusturya, Fransa, İspanya ve İtalya'da giderek önem kazanmaktadır. Çiftlik turizmine katılanlar arasında yapılan araştırmalara göre, bunlar bir taraftan kalite ararken diğer taraftan özgünlüğe de önem vermektedirler. 2012 yılında Kuzey İtalya'da (Südtirol) tarım işletmelerinin %10'u çiftlik turizmi yapmaktadır. Bölgedeki gecelemelerin %5'i bu tesislerde gerçekleşmektedir. Avusturya çiftliklerde konaklamalardan yıllık 1-1,2 milyar avro gelir elde edilmektedir. Fransa'da ise 18.000 tarım işletmesinde çiftlik turizmi yapılmaktadır. Türkiye'deki çiftliklerin çoğunluğu çocuklu ailelere yönelik işletmelerdir. Bazı ülkelerde ise örneğin Südtirol'da bazı çiftlik işletmelerinin belirli alanlara yoğunlaştıkları görülmektedir: Aileye yönelik çiftlikler, yürüyüş turizmine yönelik çiftlikler, bisiklet turizmine yönelik çiftlikler, organik tarım çiftlikleri, binicilik çiftlikleri, engelsiz tatil çiftlikleri, alerji olanlara yönelik tatil çiftlikleri, şarap çiftlikleri, yayla çiftlikleri, iklim kürü çiftlikleri ve sağlık çiftlikleri gibi (Ergüven, 2013). Çiftlik turizmi Yeni Zelanda'da turistler arasında en çok tercih edilen kırsal turizm çeşididir. Çiftçiler arasında da çiftlik turizmi giderek artan bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda turizm sayesinde çiftçilerin gelirlerinde % 13-19 arasında bir artış olduğu belirlenmiştir. Bu ülkede turistler iki veya üç haftalık tatillerinin tamamını çiftlik evlerinde veya tur operatörleri tarafından çiftliklere düzenlenen günübirlik gezilerle geçirmektedirler. Çiftliklerde konaklayan turistlere yemekler genellikle çiftçi ailesi tarafından sağlanmakta ve turistler ara sıra tarımsal faaliyetlere katılmakta ve gözlem yapmaktadırlar. Günübirlik gezilerde ise turistler akşamları otellerde veya kamp yerlerinde konaklamakta, sabah, öğle veya akşamüzeri çiftlikleri ziyaret etmektedirler (Erdoğan, 2002).
Türkiye'de 2004'te başlayan Ta-Tu-Ta (Tarım-Turizm-Takas) projesinde, Türkiye'deki ekolojik tarım ile geçinen çiftçi ailelerine mali, gönüllü işgücü ve/veya bilgi desteği sağlayarak ekolojik tarımı teşvik

etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak amaçlanmıştır. Projede, ekolojik üretimin teknik, pazarlama, sosyal, çevresel vs. boyutlarında bilgi/ilgi sahibi kişilerin, çiftlik ve işletmelerde bilgi, deneyim ve/veya işgüçlerini paylaşırken yiyecek, içecek ve barınma ihtiyaçları çiftlik tarafından karşılanmaktadır (Anonim, 2014a). Bu proje, Türkiye'de halen devamlılığını sağlayan bir kırsal turizm faaliyetidir. Sürdürülebilir tarım ve sürdürülebilir kırsal turizm kaynak değerlerin değerlendirilmesi ve bu konuda aile çiftçiliğine katacağı ekonomik yönlü kalkınmanın yanında sosyolojik olarak da kalkınma sağlayacaktır.

Tarım turizminin amaçları genel olarak şöyle sıralanabilir (Artuğer ve ark., 2013);

- Ekolojik yaşam hareketinin içerisindeki gruplar ve bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmek.
- Ekolojik üretimin öncelikle kırsal nüfus için, doğal döngülerle dost, sürekli bir yaşamsal kaynak oluşturması yönünde sağlıklı örnekler oluşturmak.
- Şehirde yaşayan insanların ekolojik çiftliklerdeki yaşamı deneyimleyerek, ekolojik yaşam ile ilgili sorumluluklarını içselleştirmesi ve böylece günlük yaşamında daha fazla uygulamaya koymak.
- Tüketici ve üretici faaliyetlerinde ilk elden ekolojik yöntem, deneyim ve bilgi paylaşımını sağlamak.
- Doğa dostu üretim ve tüketim modellerinin desteklenmesi yoluyla, toprak, hava, su kalitesinin, biyolojik çeşitliliğin, iklimlerin ve diğer doğal döngülerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine katkıda bulunmaktır.

Bu amaçlara ulaşmak için, aile çiftçiliği faaliyetinde bulunan bireylere kırsal turizme yönelik yayım faaliyetleri uygulanmalı, nasıl ve ne yapmaları gerektiği konusunda bilinçlendirilmelidir. Kırsal turizmden alternatif gelir kaynağının aile bütçesine yapacağı ekonomik katkılar dile getirilmelidir.

Tarım turizminin birçok açıdan faydaları bulunmaktadır. Tarım turizmi, tarım sektöründe çeşitliliğe ve sektörün ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Tarım turizminin tarım sektörü açısından faydaları şöyle sıralanabilir (Artuğer ve ark., 2013; Williams ve ark., 2001):

- Tarım turizmi, tarım işletmelerinin büyümesini sağlar.
- Farklı tarım ürünlerinin geliştirilmesini sağlar.
- Tarım gelirlerinin artmasını sağlar.
- Yeni tüketici pazarlarının oluşmasını sağlar.
- Yerel tarım ürünlerinin tanıtılmasını sağlar.
- Tarım işletmelerinin daha işlevsel ve yönetimsel hale gelmesine yardımcı olur.
- Tarım sektöründe sürdürülebilirliği sağlar.

Bu faydalar aile çiftçiliği yapan işletmelere demonstre edilerek anlatılmalıdır. Tarım ile turizm entegrelidir. Kırsal turizm kapsamında düşünülecek olursa tarımın turizme, turizmin de tarıma (aile çiftçiliğine) katkısı olduğu göz ardı edilemez. Kırsal turizm bu kapsamda aile çiftçiliği şeklindeki işletmelerin maddi yönden refahını artıracak, turizm yönünden ise turistlere farklı destinasyonlar görme fırsatı sağlayacaktır.

Tarım turizminin kırsal bölge veya toplum açısından faydaları şöyle sıralanabilir (Agriculture and Forestry, 2000; Williams ve ark., 2001):

- Tarım turizmi sayesinde bölgedeki yerel işletmeler için ek bir gelir imkanı doğar.
- Bölgedeki alt yapı ve yerel faaliyetlerin gelişmesine ve canlanmasına yardımcı olur.
- Kırsal bölgelerde çevrenin daha iyi korunmasına yardımcı olur.
- Yöredeki örf, adet ve el sanatlarının tanıtılmasını sağlar.
- Yöredeki kişilerin tarım konusunda eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine katkıda bulunur.
- Yöredeki kişiler için ek bir gelir ve iş kaynağı oluşturur.
- Yatırımcıların kırsal bölgelere çeşitli yatırımlar yapmasını sağlayabilir.

Aile çiftçiliği kapsamında yürütülen kırsal turizm faaliyetleri ile yöreye ziyaret eden yerli ve yabancı turistler ile yöre halkı arasında sosyolojik yönden olumlu gelişmelerin yaşanmasına olanak tanıyacaktır.

Tarım turizminin turizm açısından faydaları ise şöyle sıralanabilir (Williams ve ark., 2001):

- ❖ Ziyaretçilere farklı bir turizm ürünü ve hizmeti sunulmasını sağlar.
- ❖ Kırsal bölgelere ziyaret sayısında artış olur. Böylelikle birçok destinasyonun tanıtılması sağlanmış olur.
- ❖ Kırsal bölgelerde turizm sezonunun uzamasını sağlar.
- ❖ Döviz girdisi sağlar.

4. Sonuç ve Öneriler

Tarım turizmi, çiftlik turizmi, agroturizm, eko turizm gibi kırsal turizm türlerinin dünyada uyguluma alanları aile çiftlikleridir. Bu durum Türkiye'de de aynı boyuttadır. Kırsal turizmi bu faaliyetlerle sınırlamak doğru olmayacaktır. Gerek çiftlik içi gerekse çiftlik dışında yapılan ve gelir getiren birçok faaliyet, turistler açısından tercih edilebilmektedir. Yöresel yemekler, yöresel ürünler (coğrafi işaret almış olanlar dahil), o bölge de yapılan sporlar, yayla şenlikleri, yöresel mimari, gelenek görenekler, doğal kaynak değerler (mağara, şelale, tepeler, dağlar, milli parklar vb), kültürel kaynak değerleri (anıtlar, yer altı şehirleri, harabeler, kalıntılar vb), termal kaynaklar vb. şeklinde kırsal turizm faaliyetleri çeşitlendirilebilir. Bu çeşit faaliyetlerin tamamına yakını gelir sağlama konusunda birer alternatif unsurdur. Aynı zamanda aile çiftliklerinde uygulanan bu faaliyetler ile sosyo-kültürel gelişim sağlanmış olacaktır. Bu faaliyetler o bölgenin tanıtımı noktasında bir olanaktır. Böyle bir öneme sahip olan kırsal turizm, özellikle aile çiftçiliğini ayakta tutma konusunda bir baston görevi görecek, aile bireylerinin refahının artmasına olanak sağlayacaktır. Aynı zamanda kırdan kente göçün önüne geçilme konusunda adım atılmış ve turistlerin kırsal turizmi çekici bulması ile de kentten kırsala doğru bir göç hareketi oluşabilecektir. Bununla beraber kırsaldaki ile kentteki insanlar arasında bilgi alışverişi artacak, özellikle kırdaki insanların dışa açılma, yeni şeyler öğrenme, eski uygulamalardan vazgeçme konusunda bir yarar sağlayacaktır. Kırsal turizm ek gelir sağlama olarak düşünülmemeli direkt gelir kaynağı olarak görülmelidir. Kırsal turizm ile aile çiftçiliğini kalkındırma konusunda yeni politikalar hazırlanmalı, stratejik hedefler belirlenmeli bu hedefleri uygulamada önemli hassasiyet gösterilmelidir. Bu kapsamda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı koordineli çalışmalıdır. Kırsal turizmi canlandırmak için yayım faaliyetleri bu konu üzerine yoğunlaştırılmalıdır. Aile çiftçiliği işletmelerine yönelik yayım çalışmaları aynı zamanda proje temelli olup pratiğe aktarılabilir duruma getirilmelidir. Bunu takiben gerek destekler gerekse kırsal turizm faaliyetlerinin duyurulması, reklam organizasyonu, turistlerin belirlenmesi konusunda aile çiftliklerine hizmet verilmesi gerekmektedir. Aile çiftçiliği işletmelerinin kırsal turizm etkinliklerini izleme ve değerlendirmeye alarak sahiplenmeleri ve sürdürülebilirliğine çalışılmalıdır.

Kaynaklar

Agriculture and Forestry. 2000. Agricultural Business Profile on Agri-Tourism, PEI Department of Agriculture & Forestry.

Anonim. 2014. BM "2014'ü Aile Çiftçiliği Yılı ilan etti" BM Enformasyon Merkezi, Ankara.
http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/posts/bm-2014rsquoue-aile-ciftciligi-yili-ilan-etti-647.php#.VBWd_ZR_tie (Erişim: 25. Ağustos.2014).

Anonim,2014a. "Ta-Tu-Ta Projesi" http://www.bugday.org/portal/projeler.php?pid=41
(Erişim: 25. Ağustos.2014).

A. Aydın. 2012. AB'de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye'de Kırsal Turizm, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (23): 39-46.

Ergüven.M.H. 2013."Tamamlayıcı Turizm ve Çiftlik turizmi".
http://www.turizmgazetesi.com/article.aspx?id=71546(Erişim: 25. Ağustos.2014)

FAO.2014. "2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı". http://www.fao.org/3/a-as281o.pdf
(Erişim: 2. Eylül.2014).

H. Çeken, L. Karadağ, T. Dalgın. 2007. Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1), 1-14.

Kacar. A.Y. 2014. "Türkiye'de ve Dünyada Aile Çiftçiliği".
http://indigodergisi.com/2014/06/turkiyede-ve-dunyada-aile-ciftciligi/ (Erişim: 28. Ağustos.2014).

S.Artuğer, A. G. Özkoç, H.Kendir. 2013. Ta-Tu-Ta (Tarım-Turizm-Takas) Çiftliklerinin Pazarlanması ve Tanıtılması İçin Öneriler, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3 (1): 01-05.

S. Erdoğan.2002. Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü, Türk İdare Dergisi, Haziran Dönemi, Sayı:435, Sayfa:197-204.

Yıldırım. A. E. 2013. "Aile Çiftçiliği Yılı". http://www.dunya.com/aile-ciftciligi-yili-154047yy.htm (Erişim: 1. Eylül.2014).

Williams, P., M. Paridaen, K. Dossa ve M. Dumais 2001. Agritourism Market and Product Development Status Report, Centre for Tourism Policy and Research Simon Fraser University Burnaby, BC, Canada.

Aile Çiftçiliğinin Kırsal Yoksulluğun Önlenmesindeki Rolü*

Cennet OĞUZ[1] Hüseyin ERGÜN[2] Arzu KAN[3] Mustafa KAN[4]
Murat KÜÇÜKÇONGAR[5] Emel DEMİRÖZ[6]

[1] Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, coguz@selcuk.edu.tr
[2] Konya Ticaret Borsası, ergun.huseyin@gmail.com
[3] Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, akan@selcuk.edu.tr
[4] Dr., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, mustafakan@gmail.com
[5] Zir. Yük. Müh., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü,kucukcongar@gmail.com
[6] Konya Ticaret Borsası, emel.demiroz@hotmail.com

Özet
Yoksulluk kavramının kırsal ve kentsel alanlarda yansımaları ülkelerin ve bölgelerin durumlarına göre farklılık göstermektedir. Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın % 75'ini oluşturan yaklaşık 900 milyonu kırsal kesimde yasamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır. Bu nedenle Tarım sektörü, bu ülkelerde temel istihdam alanı olmasının yanısıra tarımsal ürünler, bu ülkelerin en büyük ihracat kalemlerini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda istihdamın % 50 ile 90 arasında önemli bir kısmı tarım sektörü tarafından sağlanmaktadır. Bu oranın % 70 ile % 95 gibi yüksek bir oranını aile çiftçiliği oluşturmaktadır. Diğer önemli bir nokta da birçok gelişmekte olan ülkede tarım ve yoksulluğun birbiri ile bağlantılı olduğu gerçeğidir. Özellikle tarım ile uğraşan kesim yoksulluğun olumsuzluklarından diğer kesimlere göre daha çok etkilenmektedir. Türkiye'de de kırsal nüfusun büyük bir kısmı geçimini tarımdan sağlamakta ve tarımdan sağlanan gelirin güvenilirliğinin az olması nedeni ile yoksulluk, kırsal alanda kentsel alanlara göre daha şiddetli yaşanmaktadır. Bu şiddet özellikle aile çiftçiliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Birleşmiş Milletlerin 2014 yılını "Aile Çiftçiliği Yılı" olarak ilan etmesinin temel amacı açlık ve yoksullukla mücadele, gıda güvenliği ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve özellikle de kırsal alanda sürdürülebilir kalkınma açısından aile çiftçiliğinin önemine dünyanın dikkatini çekerek küçük ölçekli çiftçiliğini öne çıkarmaktır. Bu amaçtan yola çıkılarak kırsal yoksulluğun azaltılması küçük ölçekli tarımsal faaliyetler ile sürdürülebilir bir tarımsal üretimde aile çiftçiliğinin rolünün ortaya konulması da tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışma ile Konya ilinde kırsal alanda faaliyet gösteren 713 tarım işletmesinin toplam gelirinin oluşmasında, işletmede mevcut toplam aile işgücünün ücret karşılığının payı ortaya konulmuş ve bunun aile çiftçiliğinde yoksulluğu azaltmadaki etkileri tartışılmıştır. Çalışmada işletmeler arazi büyüklüklerine göre 4 tabakaya (0-20, 21-50, 51-150 ve 151-+dekar) ayrılmıştır. Aile işgücü ücret karşılığının toplam işletme geliri içindeki payı %45-55 arasında değişmekte olup, toplam tarımsal gelir içindeki payı ise %100'ün üzerine çıkabilmektedir. Buradanda anlaşılacağı üzere aile işgücü yoğun aile çiftçiliğinde tarım işletmelerinin gelirinin oluşmasında aile işgücü ücret karşılığı önem taşımakta ve bu durum küçük aile işletmeciliğinde yoksulluk riskinin azalmasına yol açmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kırsal alan, Tarım, Aile çiftçiliği, Konya-Türkiye

1. Giriş

Tarım işletmeleri, çeşitli gelir getirici faaliyetler arasında sermaye unsurlarını (doğal, fiziki, beşeri) çeşitli ölçülerde dağıtarak kendi gelirlerini oluştururlar. Tarım işletmelerinin kendi sermaye unsurlarını bölüştürmedeki farklılıkları nedenleri ile ilgili birçok araştırma bulunmaktadır (Ellis 1998 and Barrett et al. 2001).Bu nedenler arasında belirli aktivitelerde oluşan yüksek yatırıma karşın geri dönüşümde meydana gelen azalmalar, farklı faaliyetler arasında oluşan ortamı veya işletmenin kendi tüketimi için hizmet ve malların elde edilmesini zorlaştıran kayıp pazarlar gösterilebilir. Benzer şekilde tarım işletmeleri de kendi üretim stratejisini dışarıdan gelecek beklenmedik risk ve belirsizliklerin oluşturacağı zararı minimize etmek için farklı stratejiler geliştirecek veya stratejilerini çeşitlendirmek isteyecektir. Yapılan çalışmalar her zaman işletmelerin en iyi yaşam standardını elde etmek için kaynaklarını farklı şekillerde yönlendirdiklerini kabul etmektedirler. İşte seçilen bu farklı kombinasyonlar işletmelerin stratejisi olarak adlandırılmaktadır (Brown and et al. 2006) İşletme stratejisi sadece gelir getirici faaliyetleri kapsamaz bunun yanında işletme içinde öncelikli işleri yapmak için bir araya getiren sosyal ve kültürel seçimleri de kapsamaktadır (Ellis 1998).1990'larda

*Bu çalışma Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen (TAGEM/ 09 / AR-GE / 12) kodlu ve "Konya İlinde Kırsal Alanda Tarım İşletmelerinde Yoksulluk Analizi ve Uygun Stratejilerin Modellemesi" adlı Proje raporundan hazırlanmıştır.

gerek ulusal gerekse uluslararası alanda kalkınma ve gelişme tartışmalarının önemli bir eksenini oluşturan yoksulluk kavramı insanoğlunun yüzyüze kaldığı önemli sosyal ve ekonomik sorunlardan birisidir. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan pek çok ülke az ya da çok yoksullukla iç içe yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluk sosyal refah ve gelir dağılımından dolayı daha çok ilgi odağı olmaktadır.Yoksulluk genellikle gelişmemişliği tanımlamakta ve yoksulluğun giderilmesi de ekonomik gelişmenin temel amacı olarak görülmektedir.Kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birisini yoksulluk ve onunla mücadele oluşturmaktadır. Yoksulluk Birleşmiş Milletler Örgütü'nce dünyadaki en önemli on iki genel sorundan biri olarak kabul edilmiş ve bu çerçevede Birleşmiş Milletler (BM) 1996 yılını uluslararası yoksulluğun yok edilmesi yılı olarak ilan etmiştir. Yoksulluğun kırsal ve kentsel alandaki durumu da ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir.Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfusun büyük bir kısmının tarımdan geçinmesi ve tarımdan sağlanan gelirin güvenirliliğinin düşük olması nedeni ile yoksulluk kırsal alanda kentsel alanlara göre daha şiddetli olmaktadır (Öztürk 2008).Dolayısıyla nüfusunun yaklaşık %35' i kırsal alanda yaşayan Türkiye için çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir.

Bu çalışma ile Konya ilinde faaliyet gösteren ve ÇKS sistemine kayıtlı tarım işletmelerinde göreceli yoksulluk sınırı ortaya konularak, yoksulluk sınırının altında kalan işletmelerin ortak özelliklerini belirlenmektir. Bu faktörler ayrıca yoksulluğun ortaya çıkmasında etkili faktörler olup yoksullukla mücadelede dikkat edilmesi gereken ana unsurları ortaya koymaktadır. Yoksulluğun kırsal ve kentsel alandaki durumu da ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfusun büyük bir kısmının tarımdan geçinmesi ve tarımdan sağlanan gelirin güvenirliliğinin düşük olması nedeni ile yoksulluk kırsal alanda kentsel alanlara göre daha şiddetli olmaktadır (Öztürk 2008). Buda nüfusunun yaklaşık %35 i kırsal alanda yaşayan Türkiye için çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Tarımsal faaliyetler, genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde temel faaliyet alanını oluşturmaktadır. Tarım sektörü gelişmekte olan 40 kadar ülkenin ihracat gelirlerinin % 50'sinden fazlasını ve yaklaşık 50 kadar ülkenin de ihracat gelirlerinin % 35 kadarını sağlamaktadır (World Bank, 2006). Aynı zamanda dünya genelinde yoksulların büyük bölümü de kırsal alanda yaşamaktadır. Tarımın gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki önemi bilinen bir gerçektir, Bu gerçeklik tarım sektörünün istihdamda önemli bir paya sahip olması ile kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda istihdamın % 50 ile 90 arasında önemli bir kısmının tarım sektörü tarafından sağlandığı Dünya Bankası kaynaklarında açıklanmaktadır (World Bank, 2005). Daha da önemlisi bu oranın % 70 ile % 95 gibi yüksek bir oranını küçük tarım işletmeleri oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da gelişmekte olan ülkelerde küçük tarım isletmeleri özel sektörün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer önemli bir nokta da birçok gelişmekte olan ülkede tarım ve yoksulluğun birbiri ile bağlantılı olduğu gerçeğidir (Öztürk 2008). Tarımın ekonomideki yerinin ne olması gerektiği ve yoksulluğu azaltıp azaltamayacağı tartışmalı bir konudur. Bir düşünceye göre, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun çoğunun kırsal alanda yaşaması ve gelirlerini tarımdan veya tarımla ilgili alanlardan elde etmesi nedeni ile tarımsal üretim ve tarım sektörü yoksullukla mücadele için en önemli ekonomik alandır. Buna karşın, diğer bir düşünce de tarımın yoksulluğu azaltmadaki önemini kabullenmekle birlikte, yoksullukla mücadele etmek için tarım dışındaki sektörlere kayma gereğini savunmaktadır. Örneğin McIntosh ve Vaughan (1996) genel olarak küçük tarım işletmelerine dayalı bir tarım sektörünün yaratılabileceğini ve bunun da tarımsal üretim sistemini dönüştürerek ve tarımla uğraşan ailelerin durumlarını iyileştirebileceğinden bahseder. Burada önemli olan husus yoksulluğun azaltılması için küçük tarım isletmelerinin veya aile tarım işletmelerinin önemli bir rol oynayacağıdır. Dünya üzerinde küçük aile çiftliklerinin sayısı ve ülkelerin tarım ekonomilerine katkıları oldukça yüksek olduğundan dolayı Birleşmiş Milletler 2014 yılını Aile Çiftçiliği yılı olarak ilan etmiştir. Dünyadaki 570 milyon tarım işletmesinin 500 milyonu aile çiftlikleri tarafından işletilmekte olup 475 milyon işletme iki hektardan daha az bir üretim alanına sahiptir (FAO, 2013; Hazell, Poulton, Wiggins and Dorward, 2010; IFAD, 2011). Aile çiftlikleri tarım alanlarının, AB ülkelerinde %68'ini, Asya ülkelerinde %85'ini, Kuzey Amerika'da %83'ünü, Güney Amerika'da %18'ini ve Afrika ülkelerinde %62'sini işlemektedirler. Yine Aile çiftçileri tarımsal girdiler ve desteklerden yeterince yararlanamamalarına rağmen tarım arazilerini kayda değer biçimde, sürdürülebilir olarak yönetmektedirler. Dünyada yaygın olarak bir aile çiftçiliği tanımı yapılmamış

olmakla beraber Birleşmiş Milletler ve bazı Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri gibi bazı yüksek gelirli ülkelerde yaygın olarak aile çiftçiliği kavramı kullanılmaktadır (FAO, 2013; Government of Argentina. 2009; Government of Belgium. 2011; European Union. 2012; Government of Cyprus. 2012; Hoppe and MacDonald, 2013). Tarımsal üretimin gerek kırsal alanda, gerek kentsel alanda ve ulusal düzeyde yoksulluğun azaltılması için farklı düzeylerde katkı sağlayabileceğinden söz etmek mümkündür. Bu katkılardan birincisi, tarımsal üretimin ve verimliliğin artması ile gıda fiyatlarının azalacağı düşüncesidir. İkincisi, kırsal alanda yatırımın yapılması ve tarımın desteklenmesinin istihdam yaratacağı, üçüncü olarak, gerçek ücretlerin artmasının sağlamasıdır. Son olarak da, tarım gelirinin artacağı beklentisi sayılabilir. Türkiye'de kırsal yoksulluk; ağırlıklı olarak tarımsal alanlarda çalışanlarda görülmektedir (UNICEF 2000). Çünkü kırsal kesimin temel uğraşı alanı, tarımsal faaliyetlerdir. Kırsal yoksulluğun, azaltılamamasının nedenleri arasında; kamusal desteklerin yetersizliği, çiftçilerin yeterince devlet tarafından sahiplenilmemesi, eğitimsizlik ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersizliği, doğrudan üreticilerden tüketiciye erişim olanaklarının sınırlı olması, toprak analizlerinin yapılamamış olması ve hepsinden de önemlisi; hangi ürünlerin ne zaman, nerede, ne kadar üretilmesi gerektiği konusunda gerçekçi bir planlama ve uygulamanın yapılmamış olması sayılabilir (Akder 2000). Kırsal kesimi ilgilendiren sorunların çoğu çeşitli kaynaklara bağlı yoksunluklara dayanmaktadır. Ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel ve kültürel yoksunluklar kırsal yoksulluğun temel taşlarını oluşturan etmenler olarak sayılabilir. Kaynak yoksunluğu olarak adlandırılan bu durum çok yönlü, döngüsel ve kronik bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Kırsal yoksulluğun insan kaynağı; üç kaynağa dayanmaktadır; bunlardan birincisi ve ağırlıklı olanı; tarıma dayalı faaliyetlerle uğraşan küçük çiftçiler ile topraksız ve herhangi bir mesleğe yönelik becerisi olmayan işçilerdir. İkincisi; tarım dışı faaliyetlerde çalışan maden işçileri ile köylerdeki küçük esnaflardır. Üçüncüsü ise; çalışamayacak kadar düşkün olan yaşlılar, kadınların hane reisi olduğu aileler ve dışlananlardır (Alderman vd. 2001). Türkiye'de yoksullukla ilgi resmi istatistikler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından her yıl açıklanmaktadır. 2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. Kişi başı günlük harcaması, satınalma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı %0,22, yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul fert oranı ise % 4,35 olarak tahmin edilmiştir. 2009 yılında, kişi başı yıllık açlık sınırı satın alma gücü paritesine göre 939 $, yoksulluk sınırı ise 2.699 $ olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2011). Türkiye'de yoksulluk kırsal alanda daha fazladır. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2008 yılında % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında % 38,69'a yükselirken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 9,38'den % 8,86'ya düşmüştür (TÜİK, 2011). Yoksulluk konu olduğunda incelenmesi gereken bir diğer konuda; hane halkı büyüklüğüne göre hanelerin yoksulluk oranlarıdır. Bilindiği üzere; hane halklarının, yaşamlarını asgari standartlara göre (gıda ve gıda dışı ihtiyaçlar açısından) sürdürebilmeleri için gerekli olan tüketim harcamalarını gerçekleştirebilme potansiyelleri, yoksulluk sınırını belirlemede genel bir kriter olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki yoksulluk yaş ve hanehalkının kompozisyonuyla yakından bağlantılıdır; çocuklar ile çocuklu aileler ortalamadan daha yoksuldur. Yoksulluk, üç fertle başlandığında eklenen her hanehalkı ferdiyle birlikte monoton olarak artış göstermektedir. Büyük hanehalkları daha küçük hanehalklarına oranla daha yoksuldur, bunun nedeni ise eklenen hanehalkı fertlerinin yoksulluk oranı daha yüksek olan çocuklar olmasıdır. Çocuksuz ya da sadece bir tane çocuğu olan hanehalklarının yoksulluk oranları ortalamanın altındadır (TÜİK, 2011). Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de, gerek resmi gerekse gayri resmi sektörde yoksulluk, istihdam durumu ve işin türüyle yakından bağlantılıdır. Türkiye İstatistik Kurumunun yoksulluk çalışmasında bulunan hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları tabloda belirtilmiştir. İstihdam edilenler arasında en yüksek yoksulluk oranları ücretsiz aile işçilerinde ve yevmiyeli olarak çalışanlarda görülmektedir. Bu iki grupta çalışan insanların sosyal güvenlik sistemine dahil olamadıkları için, oldukça kırılgan ve güvencesiz bir hayatları bulunmaktadır. Ayrıca yaptıkları işler uzun süreli değildir; işsiz kalma riski oldukça

yüksektir. Ücretsiz aile işçileri ve yevmiyeli olarak çalışanlardan sonra en riskli grup 15 yaşından küçük çocuklardır (TÜİK, 2011).

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Konya ilinde tarımla uğraşan işletmeler ile doldurulan anket soru formlarında elde edilen veriler oluşturmuştur. Çalışma 2010 yılında yapılmış olup veriler 2009 yılına aittir. Çalışma kapsamında Konya ilinde toplam 31 ilçede 170 köyde 713 tarım işletmesi ile görüşme yapılarak anket doldurulmuştur. Anketler tarım işletmelerinde hane reisleri ile yüzyüze yapılmış olup, veriler hane reislerinin bir üretim dönemi boyunca yaptıkları tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerinin sonuçlarından oluşmaktadır. Araştırma alanı olarak seçilen Konya ilinde araştırmanın yürütüldüğü yerleşim yerlerinin belirlenmesinde "Gayeli Örnekleme" yönteminden faydalanılmıştır. Bunun için öncelikle Konya ilinin tarımsal, coğrafi ve iklimsel karakterleri göz önüne alınarak araştırma alanında faaliyet gösteren başta Konya İl Tarım Müdürlüğü olmak üzere ilçe tarım müdürlükleri ve diğer tarımsal kuruluşlar ile birlikte tarımsal bölgelerin belirlenmesi yapılmıştır. İldeki farklı tarımsal bölgeler (tarım havzaları), ildeki mevcut tarımsal üretim sistemleri (arazilerin kuru veya sulu olması), ilin tarımsal üretim sistemi içerisindeki farklı ürün desenleri, ilin farklı rakım ölçüleri dikkate alınarak toplam 170 yerleşim yeri belirlenmiştir. Yerleşim yerlerinin seçiminde DPT'nin Ulusal Kalkınma Stratejisi belgesinde kırsal alan olarak nitelendirilen nüfusu 20.000'in altında olan yerler dikkate alınmıştır. Araştırma alanı olarak belirlenen yerleşim yerlerinde tarımsal üretim sistemleri (kuru ve sulu tarımsal üretim sistemi) doldurulan köy bilgi formlarından elde edilen üretim deseni ve ürün fiyatları göz önüne alınarak hesaplanan kuru ve sulu toplam bitkisel üretim gelirine göre belirlenmiştir. Toplam bitkisel üretim gelirinin %50 ve üzeri hangi üretim sisteminden elde edilmiş ise yerleşim yeri o üretim sistemine dâhil edilmiştir. Araştırma alanı olarak belirlenen yerleşim yerlerinin hangi tarımsal havza içerisinde olduğu ise "Türkiye Tarım Havzalarının Belirlenmesine İlişkin 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 23.07.2009 tarihli Resmi Gazete"de yayınlanan tablolara göre belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın yürütüldüğü Konya ilinde 3 adet tarımsal havza bulunmaktadır. Bunlar;

i. Orta Anadolu Tarım Havzası (Altınekin, Cihanbeyli, Çeltik, Çumra, Emirgazi, Ereğli, Güneysınır, Halkapınar, Kadınhanı, Karapınar, Karatay, Kulu, Sarayönü, Yunak)
ii. İç Ege Tarım Havzası (Akşehir, Doğanhisar, Ilgın, Tuzlukçu)
iii. Göller Tarım Havzası (Ahırlı, Akören, Beyşehir, Bozkır, Derbent, Derebucak, Hadim, Hüyük, Meram, Seydişehir, Selçuklu, Taşkent, Yalıhüyük)

Araştırma alanı içerisindeki yerleşim yerinin dağlık ve ovalık olarak sınıflandırılmasında araştırma sırasında GPS ile ölçülen rakım değerleri dikkate alınmıştır. Elde edilen rakım değerlerine göre yerleşim yerleri 1.200 m ve altında kalan alanlara "Ovalık", 1.200 m üzerindeki, alanlar ise "Dağlık" olarak nitelendirilmiştir. Tarım işletmelerinin belirlenmesinde ana faktör olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ve Veteriner Bilgi Sistemi (TURKVET) esas alınmıştır. 2008 yılında seçilen yerleşim yerinde toplam 118.411 adet tarım işletmesi bulunmaktadır. Popülâsyonun heterojen bir yapı sergilemesinden dolayı (Varyasyon Katsayısı %98) görüşülen tarım işletmelerinin sayısını belirlemede *"Tabakalı Örnekleme Yöntemi"* kullanılmıştır. Tabakalı Örnekleme Yönteminde uygulanan Neyman Yöntemi'nde kullanılan formül aşağıda verilmiştir (Yamane 2001).

$$n = \frac{\left[\sum N_h . S_h\right]^2}{N^2 . D^2 + \sum N_h . (S_h)^2}$$

n = örnek işletme sayısı
N_h = h'ıncı tabakadaki işletme sayısı
S_h = h'ıncı tabakanın standart sapması
N= Toplam işletme sayısı
$D^2 = (d/t)^2$ değeriolup,
d = Popülasyon ortalamasından izin verilen hata miktarını (Ortalama arazi genişliğinin %10'u),
t = Araştırmada öngörülen %95 güven sınırına karşılık gelen t tablo değerini (1,96) ifade etmektedir.

Çizelge 2.1 Araştırma alanında 2008 yılı ÇKS kayıtlarına görüşülen tarım işletme sayısını gösteren örnekleme metodu sonuçları

Tabakalar (Da)	S.sapma	Ortalama	V.K.	N	Anket Sayısı
0--20	4,75	13	0,37	14.221	202
21--50	8,63	35	0,25	28.814	93
51-150	28,36	91	0,31	45.853	149
151--+	110,52	263	0,42	29.523	269
Örnek Sayısı				118.411	713

Araştırmada göreli yoksulluk sınırını belirlemede; tarım işletmelerinden anket yolu ile elde edilen verilerin hesaplanması ile elde edilen toplam işletme gelirinin eşdeğer kişi başına miktarının ortanca değerinin %50'si dikkate alınmıştır. Yoksulluk sınırında dikkate alınan birim "Eşdeğer Kişi"dir. Hanede eşdeğer kişi sayısını belirlemede FAO'nun geliştirmiş olduğu "Eşdeğerlik Ölçeği" kullanılmıştır. Eşdeğerlik ölçeği, her ilave hanehalkı üyesinin aileye getirdiği ek harcamanın öncekiler kadar olmadığı ve yaş-cinsiyet farklılıkları nedeniyle hanedeki fertlerin tüketimlerinin birbirinden farklı olduğu varsayımları altında her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine denk olduğunu ortaya koyan katsayılardır. Bu katsayılar kullanılarak hanehalklarının gerçek büyüklükleri hesaplanmış, hanelerin kaç eşdeğer fertten meydana geldiği belirlenmiştir. Eşdeğer kişi dönüştürülmesinde kullanılan ölçek Çizelge 2'de sunulmuştur (TÜİK, 2008).

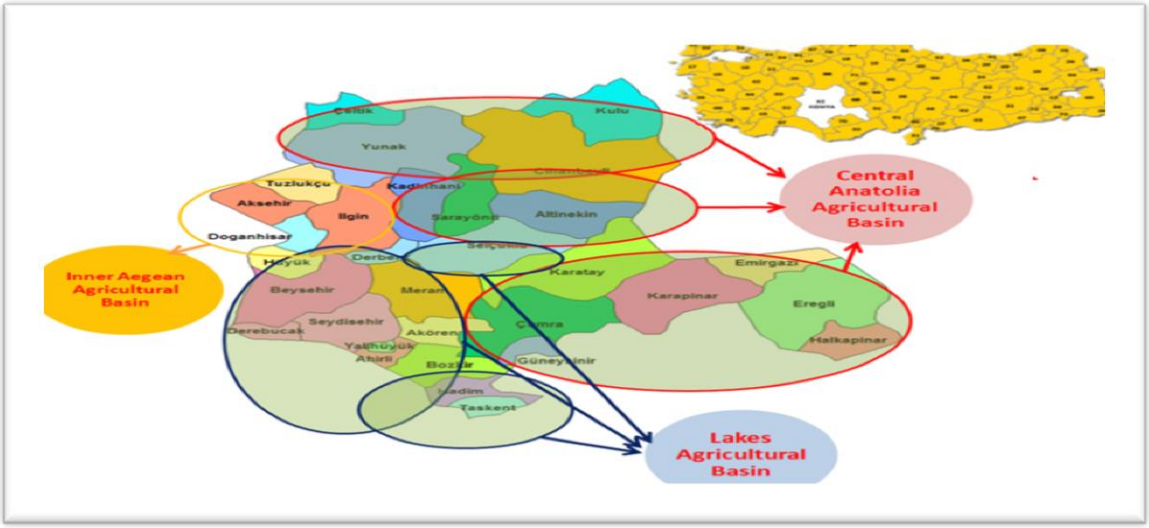
Çizelge 2.2 FAO'nun farklı demografik grupların minimum kalori ihtiyaçları hesaplanmasına dayanan eşdeğer kişi ölçeği

Demografik Grup	α katsayısı
Küçük çocuk (5 yaş altı)	0,64
Çocuk (5-17)	1,00
Çalışma yaşında erkek (18-39)	1,00
Çalışma yaşında kadın (18-39)	0,84
Emeklilik yaşında erkek (40+)	0,88
Emeklilik yaşında kadın (40+)	0,76

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın ana temelinin yoksulluğun karekterizasyonu olduğu düşünüldüğünde yoksul ve yoksul olmayan tarım işletmelerin sosyo-ekonomik yapısı ve diğer özellikler (işletmenin bulunduğu yerleşim yerinin coğrafi yapısı, üretim sistemi, tarımsal yapısı ve işletme genişliği) bu karekterizasyonda ve ayrıca yoksulluğu tetiklemede önemli unsurlardır. Yoksulluğun oluşmasına neden olan faktörlerin aynı zamanda yoksulluğun bir sonucu olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yoksulluk bazı zamanlarda kısır bir döngünün kendisini oluşturmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse yoksulluğun oluşmasında eğitim olanaklarına erişememe önemli bir faktör olduğu gibi, yoksul olan bir yerleşim yerinde eğitim olanaklarının olmaması da yoksulluktan kaynaklanabilmektedir. Yoksulluk bu durumda hem neden hem de sonuç pozisyonunda olmaktadır. Bu nedenle yoksulluk karmaşık bir olgu olduğu kadar çok yönlü bir olgudur. Çalışmanın yürütüldüğü Konya ili 2.617.908 hektar tarım arazisi ile Türkiye tarım arazisinin % 10'unu kaplayan çok önemli bir tarım şehridir. Konya ili Türkiye'de buğday üretimin % 7,7'sini, arpa üretiminin 9'unu, şeker pancarı üretiminin % 27,5'ini, ayçiçeği üretiminin % 42'sini, fasulye üretiminin % 32,5'ini, patates ve yonca üretiminin yaklaşık % 7'sini, mısır üretiminin yaklaşık % 3'ünü gerçekleştirmektedir. Konya ili sebze ve meyve üretiminde de ülke üretiminde önemli yere sahiptir. Havuç üretiminin % 66,2'si, vişne üretiminin % 15,5'i, kiraz üretiminin % 6,6'sı, elma üretiminin % 2,6'sı, çilek üretiminin ise 3,6'sı Konya ilinde gerçekleşmektedir. (Anonim 2010). Konya ili kişi başı bitkisel üretim değerinde Türkiye'de 81 il içerisinde 24. Sırada, kişi başı hayvansal ürün değeri açısından ise 23. sıradadır. Aynı zamanda Konya istihdamının %35,15'i tarım sektöründedir. Bu oran Türkiye'de %25,15'dir. Çalışmalara bakıldığında

Konya ili ortalama 321 mm. yağış ile (Kaya ve Aladağ, 2009) Türkiye'nin en kurak yeridir. Bu nedenle tahıl üretim ağırlıklı bu merkez yüzölçümü açısından da Türkiye'nin birinci, nüfus açısından ise altıncı yerleşim yerini oluşturmaktadır (Anonim, 2011). Çalışma alanını oluşturan Konya ili her ne kadar Türkiye'nin en kurak yeri olsa da beş farklı agro-ekolojik bölgeden oluşmaktadır (Anonim 2004). Bu bölgeler 2009 yılında belirlenen tarımsal havzalar modelinde de açıkça görülmektedir. Tarımsal havza sistemine göre Konya ili üç farklı tarımsal havzaya bölünmüştür. Her bir tarımsal havza tarımsal yapı, iklim ve coğrafi yapı bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Orta Anadolu tarım havzası daha çok ovalık, İç Anadolu ikliminin karasal özelliklerini taşıyan, kuru tarım alanlarında hububat, sulu tarım alanlarında ise hububat ve endüstri bitkileri ağırlıklı bir üretim sistemine sahip bir bölgedir. İç Ege Tarım Havzası ise daha çok geçiş iklimine sahip, hububat, endüstri bitkileri ve meyveciliğin daha ağırlık taşıdığı bir bölge iken Göller Tarım Havzası ise Konya'nın daha çok yüksek kesimlerini teşkil etmekle birlikte hububat ve meyvecilik ağırlıklı bir tarımsal sisteme sahiptir. Türkiye'de yoksulluğun özellikle kırsal alanda daha yoğun olarak yaşandığı söylenebilir. 2010 yılında Konya ilinde tarımda yoksulluğu belirlemeye yönelik yapılan çalışma sonucunda bölgenin genel göreli yoksulluk sınırı satın alma gücü paritesine* göre 2.70 $/eşdeğer kişi olarak belirlenmiştir. Buna göre yoksulluk sınırı altında kalan işletme oranı (Head count ratio) %30,15'dir.

Şekil 3.1. Türkiye-Konya Haritası ve Tarımsal Havzalar

Yoksulluğu tetikleyen önemli etmenlerden biri ise hane halkı sayısıdır. Hane halkı sayısı arttıkça yoksulluk artmaktadır (McKernan and Ratcliffe, 2002; Orbeta, 2005; Rynell, 2008; ADB, 2009; TÜİK, 2011; Oğuz ve ark. 2011). Araştırmada yoksul ve yoksul olmayan işletmelerdeki nüfus incelenmiş ve araştırma sonucunda yoksul olan işletmelerde hane sayısı ortalama 5,38 bulunurken bu değer yoksul olmayan işletmelerde 5,03 olarak hesaplanmıştır. Yapılan T testi sonucunda yoksul ve yoksul olmayan işletmelerin hane sayısında %90 güven sınırında önemli bir fark bulunmuştur. Sonuç olarak yoksul hanelerdeki nüfus yoksul olmayan hanelerden daha fazladır ve bu da yoksulluğu tetikleyen önemli bir sebeptir. Aynı durum eşdeğer kişi sayısı içinde geçerlidir. Yoksul hanelerde eşdeğer kişi sayısı yoksul olmayan hanelerden daha fazladır ve aradaki fark istatistiki olarak %95 güven sınırında önemlidir (Çizelge 3.1)

*Satın Alma Gücü Paritesi 2009 yılında 1$=0,917TL'dir.

Çizelge 3.1 Hanedeki nüfusun işletmelerin yoksulluk durumuna göre dağılımı

Hanedeki Nüfus Sayısı	Yoksul	Yoksul Değil	Ortalama	T Değeri
Toplam Hane Halkı Kişi Sayısı	5,38	5,03	5,14	1,77*
Toplam Hane Halkı Eşdeğer Kişi Sayısı	4,81	4,45	4,56	2,06**

*%90 Güven sınırında önemli **%95 Güven sınırında önemli

Tarımsal araştırmalarda farklı agro-ekolojik bölgeler, varyasyonun belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu durum araştırma bölgesindeki nüfusun birçok tarımsal ürüne rahatça ulaşmasını sağlamakta ve hanelerin tarımsal gıda için ayırdıkları bütçe diğer yerleşim yerine göre daha düşük olabilmektedir. Bunun yanı sıra farklı agro-ekolojik bölgeler farklı tarımsal politikaların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. İhtiyaçlar tüm il için homojen değil heterojendir. Bu nedenle sosyal ve ekonomik politikaların uygulanmasında bu heterojenlik göz önüne alınması gerekir. Yoksulluk yapısı da bu heterojenlik unsurlarından biridir. Yapılan araştırma sonucunda yoksulluğun tarımsal havzalara göre değiştiği görülmektedir. Özellikle İç Ege ve Göller Tarım Havzası'ndaki işletmelerin %40'dan fazlasının yoksulluk sınırının altında bulunduğu görülmektedir. Buda il içinde tarımsal işletmelerde gelir seviyesinin düşük olduğu bölgelerin İç Ege ve Göller Tarım Havzaları olduğunu göstermektedir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 Tarım havzalarına göre yoksulluğun dağılımı

Tarımsal Bölgeler	**Yoksul**		**Yoksul olmayan**		**Toplam**	
	N	**%**	**N**	**N**	**%**	**N**
İç Anadolu Tarım Havzası	85	21,41	312	78,59	397	100,00
İç Ege Tarım Havzası	47	41,59	66	58,41	113	100,00
Göller Tarım Havzası	83	40,89	120	59,11	203	100,00
Toplam	215	30,15	498	69,85	713	100,00
Chi Square: 32,53 df:2 p:0,00 H_0:Decline φ:0,214						

Yoksulluğun işletme ölçeğine göre dağılımı incelendiğinde ise işletme ölçeği arttıkça yoksulluğun da azalmaya başladığı görülmektedir. Bölgede geçimlik tarımla uğraşan işletmelerin yaklaşık yarısının yoksulluk sınırı altında yaşadıkları tespit edilmiştir (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3. Arazi tabakalarına göre yoksulluğun dağılımı

	Yoksul		**Yoksul olmayan**		**Toplam**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
1. Tabaka	95	50,53	93	49,47	188	100,00
2. Tabaka	38	38,38	61	61,62	99	100,00
3. Tabaka	42	26,75	115	73,25	157	100,00
4. Tabaka	40	14,87	229	85,13	269	100,00
Toplam	215	30,15	498	69,85	713	100,00
Chi Square: 70,95 df:3 p:0,00 H_0:Decline φ:0,315						

Su tarımsal faaliyet için en önemli unsurdur. Tarımsal faaliyetler ile uğraşan işletmelerde suyun bulunduğu yerde tarımsal üretim çeşitliliği sağlanmakta ve yüksek değerli ürünler yetiştirilebilmektedir. Buna bağlı olarak ta tarımsal gelirde artış görülmektedir. Bu nedenle yoksulluğun azaltılmasında su etkin rol oynamaktadır (Van Koppen, 2003; Soussan and Arriens, 2004;UNDP, 2004; PEP, 2006; Suttinon and Nasu, 2010; Sharma and et al., 2010). Konya ili özellikle kuru tarım ağırlıklı bir üretim sisteminin uygulandığı bir yerleşim yeridir. Yapılan istatistiki değerlendirmede kuru alanların toplam üretim sistemi içindeki payı %64,33 olarak bulunmuştur. Kuru tarım sisteminde üretim yapan işletmelerin oranı ise %69,56'dır. Buradan bölgedeki hakim üretim

sisteminin kuru tarım üretim sistemi olduğu görülebilir. Yağışa dayalı olarak yapılan tarımsal faaliyetin riski de büyüktür. Ayrıca kuru tarım sistemindeki üretim deseninin de sınırlı olması tarım işletmelerinde gelirin düşüklüğünün en büyük nedenlerinden biridir. Araştırmada, yoksul işletmelerde kuru tarım sisteminin payının yoksul olmayan hanelere göre daha yüksek olduğu, yapılan istatistiki analiz sonucunda ise bunun anlamlı olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4 Üretim sistemlerine göre yoksulluğun dağılımı

Üretim Sistemi	**Yoksul**		**Yoksul olmayan**		**Toplam**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Sulu Tarım Sistemi	34	15,81	183	36,75	217	30,43
Kuru Tarım Sistemi	181	84,19	315	63,25	496	69,57
Toplam	215	100,00	498	100,00	713	100,00
Chi Square: 31,08 df:1 p:0,00 H_0:Decline φ:-0,209						

Yerleşim yerinin rakımı, coğrafi şekilleri gibi unsurların yoksulluğu etkilediği bilinmektedir. Özellikle ana merkezlerden uzaklaşıldıkça ve yüksek alanlarda gelir getirici aktivitelerin daha da azalması gelir yoksulluğunu tetikleyen unsurlardır. Sadece gelir değil aynı zamanda yeterli altyapı yatırımlarının yapılmaması, sağlık ve eğitim olanaklarına ulaşımdaki sıkıntılar, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasındaki sıkıntılar gibi unsurlarda özellikle yüksek ve dağlık alanlardaki yoksulluğu tetiklemektedir (Jodha, 2000; Banskota and et al., 2000; Yanda and Madulu, 2003; Suttinon and Nasu, 2011). Konya merkez olarak 1.001 m rakıma sahip olup bu rakım değerleri 850-1600 m arasında değişmektedir. Bu çalışmada 1.200 m ve üzeri alanlar yüksek yerler olarak tanımlanmış ve işletmelerin %30,30'unun yüksek alanlarda tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri belirlenmiştir. Yoksulluğun coğrafi konuma göre değişip değişmediği incelendiğinde ise özellikle yüksek yerlerde yaşayanların yarıya yakınının yoksulluk sınırının altında yaşadıkları hesaplanmıştır (Çizelge 3.5). Bu bölgelerin özellikle Göller Tarım havzası içerisinde oluşu da diğer bir önemli unsurdur.

Çizelge 3.5. Coğrafi yere göre yoksulluğun dağılımı

Coğrafi yer	**Yoksul**		**Yoksul olmayan**		**Toplam**	
	N	**%**	**N**	**N**	**%**	**%**
Ovalık	118	23,74	379	76,26	497	100,00
Dağlık	97	44,91	119	55,09	216	100,00
Toplam	215	30,15	498	69,85	713	100,00
Chi Square: 32,02 df:1 p:0,00 H_0:Decline φ:-0,212						

4. Sonuç ve Öneriler

Arazi büyüklüğünün ortalama 6 hektar olduğu Türkiye'de Konya ili ortalama arazi genişliği yaklaşık 9,8 hektar olması bölgenin tarımsal faaliyetler konusunda önemli bir merkez olduğunun göstergesidir. Bu çalışmada da işletmelerin öz mülk, kiracılık ve ortakçılıkla işledikleri ortalama arazi büyüklüğü 16,1 hektar olarak hesaplanmıştır. Konya kuru tarım sisteminin ağırlıklı olduğu ve geniş düzlüklere sahip bir yerleşim yeridir. İlk yerleşim yerini gösteren Neolitik çağa ait Çatalhöyük'ü, MÖ 8. yy Tuwana Krallığı zamanından kalma buğday başağı ve üzüm figürü ile Tarihsel olarak çok eskiye dayanan bir geçmişe sahip olan Konya, Anadolu Medeniyeti'nin başkenti olmuştur. Türkiye'de ortalama 321 mm yağış ile ülkenin en az yağış alan yerlerden birisidir. Kırsal nüfus potansiyelinin ve tarımın il ve ülke içindeki payı dikkate alındığında tarımsal yoksulluğun boyutunun araştırılmasının önemli olduğu Konya'da, yoksulluk sınırı satın alma gücü paritesi bazında 2.703$ olarak hesaplanmıştır. Yoksulluk sınırı altında kalan işletmelerin ortak özellikleri ortaya konulmaya çalışılmış olup, bu faktörler ayrıca yoksulluğu tetikleyen önemli faktörlerdir. Ülkesel istatistiklerde

incelendiğinde ülke bazında yoksulluk sınırının satın alma gücü paritesi bazında 2.699$/kişi olduğu düşünüldüğünde bu rakam Konya ili tarımsal yoksulluk sınırı ile hemen hemen aynıdır. Yoksulluğun hanedeki kişi sayısı arttıkça arttığı, kuru tarımsal üretim sistemi içerisinde, yüksek alanlarda, geçimlik üretim şeklinde düşük işletme ölçeğinde tarımsal üretimle uğraşmak yoksulluğu artırmaktadır. Ayrıca tarımsal havza sistemine göre bakıldığında bölgenin güney ve güneybatı bölgelerinin daha çok yer aldığı İç Ege ve Göller Tarım havzası yoksulluk riski ile daha çok karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Kaynaklar

ADB, Asian Development Bank, 2009. Poverty in The Philippines Causes, Constraints And Opportunities. http://www.adb.org/documents/Books/Poverty-Philippines-Causes-Constraints-Opportunities/Poverty-Philippines-Causes-Constraints-Opportunities.pdf

Akder A.H., 2000 "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk (İnsani Gelişme Yaklaşımı) ", Yoksulluk, Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, TESEV Vakfı Yay. İstanbul.

Alderman H., L,Cord, N.Chaudhury, C.Cornelıus, N.Okıdegbe,C,D Scott and S,Schonberger; 2001, Rural Poverty Aspects, Draft For Comments, April 2001, http://www,worldbank,org/poverty/strategies/index,htm.

Anonim, 2004. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Konya il Müdürlüğü, Konya Tarım Master Planı, Konya.

Anonim, 2010. Türkiye İstatistik Yıllığı. www.tuik.gov.tr

Anonim, 2011. Konya İli Sosyo Ekonomik Rapor. T.C. Konya Valiliği, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü. http://www.konya.gov.tr/dosyalar/Konya_Sosyo-Ekonomik_Rapor.pdf

Banskota, M., Papola, T.S., and Richte, J., 2000. Development in Mountain Areas of South Asia—Issues and Options. Mahesh Banskota, Trilok S. Papola, Jürgen Richter (eds.)., Growth, Poverty Alleviation and Sustainable Resource Management in the Mountain Areas of South Asia. Proceedings of the International Conference, 31 January – 4 February 2000. Kathmandu, Nepal

Bebbington, A,,1999, "Capitals and Capabilities, A Framework For Analizing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty", World Development, 1999, Vol, 27, No, 12.

FAO., 2013. 2000 World Census of Agriculture. Analysis and International Comparison of the Results (1996-2005). FAO Statistical Development Series 13. Rome 2.

Government of Argentina. 2009; Government of Argentina., 2009. CensoNacionalAgropecuario 2008 (CNA'08) Resultadosprovisorios.Buenos Aires, InstitutoNacional de Estadística y Censos.

Government of Belgium. 2011; Government of Belgium., 2011. Résultatsdéfinitifs de l'enquêteagricole de Mai 2010. Press Release. Belgium.

European Union. 2012; European Union. 2012. Agriculture, fishery and forestry statistics Main results – 2010-11. Eurostat Pocketbook. Luxembourg.

Government of Cyprus. 2012; Government of Cyprus., 2012. Agricultural Statistics 2009-2010. Series II Report No. 41. Nicosia, Statistical Service.

Hazell, P., Poulton, C., Wiggins S. and Dorward A., 2010. The Future of Small Farms. World Development 38(10): 1349-1361

Hoppe and MacDonald, 2013 Hoppe, R. and J. MacDonald., 2013. Updating the ERS Farm Typology. USDA, Economic Information Bulletin No. (EIB-110) 40 pp, April.

IFAD, 2011 Rural Poverty Report 2011, http://www.ifad.org/rpr2011/

Jodha, N.S., 2000. Poverty Alleviation and Sustainable Development in Mountain Areas: Role of Highland – Lowland Links in the Context of Rapid Globalisation. Mahesh Banskota, Trilok S. Papola, Jürgen Richter (eds.)., Growth, Poverty Alleviation and Sustainable Resource Management in the Mountain Areas of South Asia. Proceedings of the International Conference, 31 January – 4 February 2000. Kathmandu, Nepal

B. Kaya, C. Aladağ. 2009. Konya Şartlarında Yağış, Sıcaklık ve Bitki Örtüsü İlişkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22 / 2009, Konya. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/sayi22/KAYA,%20Ba%C5%9Ft%C3%BCrk%20vd..pdf

Maxwell, S,,1999, "The Meaning and Measurement of Poverty", ODI Overseas Development Institute Poverty Briefing, ISSN 1465-2617.

McKernan, S. M., and Ratcliffe, C., 2002. Events that trigger poverty entries and exits. Washington, DC: The Urban Institut.

McIntosh, A and Vaughan, A. 1996. "Enhancing Rural Livelihoods in South Africa: Myths and Realities". İçinde: Lipton, M, Ellis, F and Lipton,M (eds.). Land, Labour and Livelihoods in Rural South Africa: Volume Two: KwaZulu-Natal and Northern Province

Oğuz, C., Ergun, H., Küçükçongar, M., Kan, M., Kan, A. ve Demiröz, E. 2010. Türkiye'de Kırsal Alanda Tarımda Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri Ve Çözüm Önerileri: Konya Ili Örneği. Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu, 13-15 Ekim 2010, İstanbul.

Orbeta, A. 2005. Poverty, Vulnerability and Family Size: Evidence from the Philippines. Discussion paper 2005-19, Philippine Institute for Development Studies.

Ş. Öztürk. 2008, Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 1/5.

PEP-Poverty Environment Partnership, 2006. Linking Poverty Reduction and Water Management. http://www.who.int/water_sanitation_health/resources/povertyreduc2.pdf

Rynell, A. 2008. CAUSES OF POVERTY: Findings from Recent Research. The Heartland Alliance Mid-America Institute on Poverty. http://www.heartlandalliance.org/whatwedo/advocacy/reports/causes-of-poverty.pdf

Soussan, J., and Arriens W., 2004. Poverty and Water Security: Understanding How Water Affects the Poor. Asian Development Bank, Manila.

Suttinon, P., and Nasu, S., 2011 Poverty Alleviation In Highland Area: Local Community Participation Approach. IESL-SSMS Joint Symposium SSMS2011, Colombo, Sri Lanka

Suttinon, P., and Nasu, S., 2010. Water for Sustainable Upland Development And Poverty Alleviation. International Symposium Sustainable Land Use and Rural Development in Mountainous Regions of Southeast Asia, Hanoi, 21-23 July 2010.

Sharma, B., Vimal Riaz, M., Pant, D., Bhatt, BP, and Rahman, H., 2010. Mapping water poverty and its alleviation through multiple-use water systems in the north-eastern Himalayan hill regions. International Symposium Sustainable Land Use and Rural Development in Mountainous Regions of Southeast Asia, Hanoi, 21-23 July 2010.

TÜİK, 2011, 2009 Yılı Yoksulluk Çalışması Sonuçları. www.tuik.gov.tr

UNDP 2004.Water Governance for Poverty Reduction. UNDP, New York.

UNICEF 2000, The Progress of Regions in Turkey- Towards Advancing The "Quality of Life For All", Türkiye'de Bölgelerin Gelişmesi Herkes İçin Kaliteli Yaşam Düzeyinin Geliştirilmesi ve Teşvik Edilmesi http://www,tuik,gov,tr/CIN/got-unicef/

Van Koppen, B. 2003 Water reform in Sub-Saharan Africa: what is the difference? Physics and Chemistry of the Earth, Parts A/B/C. Volume:28, Issue:20-27, P:1047-1053. http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1474706503001529

WHO/UNICEF 2004. Meeting the MDG Drinking Water and Sanitation Targets. Joint Monitoring Programme Report. WHO,Geneva.

World Bank 2005, Agriculture and Achieving the Millennium Development Goals, http:// www.worldbank.org

World Bank 2006 "What Is Urban Poverty?", http:// www.worldbank.org

Yamane, T. 2001. Temel Örnekleme Yöntemleri (Çevirenler M. Akif Bakır, Esen Gürbüzsel, Celal Aydın, Alptekin Esin), İstanbul.

Yanda, P.Z., and Madulu, Y.F., 2003. Natural Resources Use Patterns and Poverty Alleviation Strategies in the Highlands and Lowlands of Karatu and Monduli Districts: A Study on Linkages and Environmental Implications. Research On Poverty Alleviation. Research Report No. 03.3. University of Dar es Salaam. Tanzania.

Tarımsal Yeniliklerin Yayılmasında Etkili Olan Faktörler; Sason Çilek Yetiştiricileri Örneği

Songül AKIN[1] Abdurrahman KARA[2] Vedat PİRİNÇ[3]
Fatma ÖCAL KARA[4] Hatice DEMİR KAYA5 Ekrem KAVAK[6]
[1]Yrd. Doç.Dr.sakin@dicle.edu.tr, Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Diyarbakır
[2]Yrd. Doç.Dr. abdurrahman_kara@hotmail.com, Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Diyarbakır
[3]Yrd. Doç.Dr. vedpir@ dicle.edu.tr, Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri, Diyarbakır
[4]Arş.Gör. focal@harran.edu.tr Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Şanlıurfa
[5]GAP TEYAP Proje Ekibi , Saha Uzmanlığı, Batman
[6]Ziraat Mühendisi,Gıda Tarım Hayvancılık İl Müdürlüğü, Batman

Özet
Tarım diğer sektörlerden farklı, risk ve belirsizlikleri fazla olan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle üreticiler hem üretim aşamasından önce hem de üretim aşamasında zorluklar yaşamakta çoğu zaman yeniliklere karşı dirençli veya mesafeli bir tutum sergilemektedirler. Bu çalışmanın ana materyali Batman ili Sason ilçesinde tütün üretimi yapan fakat tütünde kota uygulaması nedeniyle tütün üretiminden vazgeçmiş ve çilek üretimine başlamış üreticiler oluşturmaktadır. Çalışmada yöre için yeni bir ürün olan çileğin benimsenmesinde etkili faktörlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Tarımsal Yayım, Çilek Yetiştiriciliği, Aile Çiftçiliği

1. Giriş

Çiftçilerin sahip oldukları davranışları arzulanan yönde değiştirmek tarımsal yayım faaliyetlerdeki etkinliği artırmaktadır (Özçatalbaş ve Gürgen, 1998). Tarımda teknolojik yeniliklerin yayılması ve benimsenmesini etkileyen etmenler yaş, eğitim düzeyi, sosyal statü, arazi genişliği gibi sosyo-ekonomik karakterler, tutum, davranış, başarı güdüsü gibi kişiliksel değişkenler ve yayım elemanları ile ilişkiler, kitle iletişim araçlarına ilgi, diğer çiftçilerle haberleşme, kozmopolitlik gibi haberleşme davranışları olarak belirlenmiştir (Taluğ, 1974).

Çiftçinin bir yeniliği ilk kez duymasından onu benimsemesine kadar geçen süre Rogers tarafından benimseme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç içerisinde kararın alınması bir anlık eylem değil, bir dizi eylemi içeren ve bazı etki ve incelemelerin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu süreç bir birini takip eden haberdar olma, ilgi duyma, değerlendirme, deneme ve benimseme safhalarını kapsamaktadır (Rogers, 1995). Rogers (1995) yeni teknolojilerin benimsenmesinde etkili olan bir yeniliğin özelliklerini karmaşıklık, denenebilirlik, gözlenebilirlik, uygunluk, ulaşılabilirlik, ekonomiklik olarak sıralamış ve bu faktörlerin yayımcılar tarafından bilinmesinin teknoloji transferinin daha etkili gerçekleştirilmesine katkıda bulunacağını ifade etmiştir.

Tarımsal yenilikler benimsenmesi gerekliliği verimin artırılması, maliyetin düşürülmesi, çevre koruma veya tarım politikaları nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Tarımda yeniliklerin yayılması araştırmacı ve yayımcıların yanı sıra politika yapıcıları da yakından ilgilendirmektedir. Ancak araştırıcılar ile politika yapıcılar arasında bu konuda yeterli bir iletişimin bulunduğunu söylemek mümkün değildir (Cinemre ve Demiryürek, 2005). Tarım politikaları gereği her hangi bir üründe üretim miktarının, alanının sınırlanması söz konusu olabilir, bu durumda politika koyucular sınırlandırılan ürünün yerine alternatif ürün veya ürünleri önermek teşvik etmek durumundadırlar. Dolayısı ile önerilen ürün veya ürünler üretici için bir yenilik niteliğindedir.

Tarım politikası gereği 03.01.2002 tarihinde kabul edilen ve tütün politikalarını yeniden biçimlendiren, 4733 sayılı kanunun gereği; devlet tütünde "destekleme alımı" yapmaktan çekilmiş ve üretim kotası belirleme ve destekleme alım fiyatı uygulamalarına son verilmiştir. Böylelikle tütün üretimi ve satım düzenlemeleri büyük ölçüde özel sektöre devredilmiştir. Bu yasa sonucunda 2002 yılından itibaren Türkiye'de tütün üretim alanı, miktarı ve üretici sayısında dikkat çekici bir azalış olmuştur (Gümüş, 2009). Uygulanan kotalar ve düşük fiyat politikası ile birçok ekici tütün üretiminden vazgeçmiştir. Tütünden vaz geçen üreticilerin alternatif bir ürüne yönlendirilmesinden ziyade tütünden vaz geçen üreticiye dekara 120 TL destek sağlanmıştır. Aynı şekilde tütün yetiştiriciliğinin yapıldığı Batman, Sason, Silvan gibi yörelerde de söz konusu olmuştur.

Sason, Batman ilinin en kuzey ve dağlık ilçesi olup arazi büyüklükleri dağlık yapı gereği oldukça düşük olan ilçesidir. İlçede 2002 yılına kadar yaygın olarak tütün üretimi yapılırken Tütün yasası ile birlikte ilçede tütün üretiminden vaz geçilmiş ve çiftçilerin gelir seviyeleri 2002-2006 yılları arasında önemli ölçüde düşmüştür. Sason'daki ilk çilek üretimine Yeniköy köyünde il özel idaresi bütçesi ile toplamda 15 dekarda üreticilere kurulan bahçeler ile başlanmıştır. Daha sonra Tarım il müdürlüğü yayım elemanları GAP İdaresi destekleri ile Yeniköy'e 2 km mesafedeki Köprübaşı köyünü de dâhil ederek 23 üreticiye 3dekarlık alanda çilek bahçesi tesisinde destek vererek tütünün yerine çileğin benimsenmesi çalışmalarını sürdürmüştür. 2013 yılı itibari ile resmi olarak ÇKS sistemine kayıtlı 299 dekar alanda çilek üretimi yapılmakta olduğu fakat filli üretimin ve üretici sayısının daha çok olduğu bilinmektedir (Anonim, 2014).

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Sason ilçesinde ilk çilek üretimi yapılan Yeniköy'deki çilek üreticileri oluşturmaktadır. Anketler 2014 Nisan ve Mayıs ayları içerisinde uygulanmıştır. Yeniköy'de çilek üreticisi 40 işletmenin bulunması nedeniyle evren büyüklüğü olarak 40 olarak kabul edilmiş ve ulaşılabilir bir rakam olduğundan hareketle ayrı bir örnekleme yönteminin kullanılmasına gerek kalmadan tam sayım yöntemi kullanılmıştır (Gökçe, 1988). Fakat anket uygulaması esnasında 30 üreticiye ulaşılmıştır. Anketlerin yanıtlanmasında üreticiler ile yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmış ve üreticilerin soruları en doğru şekilde anlaması ve cevaplandırması sağlanmıştır. Anketlerin değerlendirilmesi SPSS 15 istatistik paket programı ile gerçekleştirilmiş olup, bütün sorulara ait yanıtlar yüzde ve frekans değerlerine göre incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış sohbetler yapılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1.Demografik Bilgiler

Araştırma bulgularına göre üreticilerin yarıdan fazlası 41-50 yaş arasındadır (%56.7) . Planck'a göre bu yaşlardaki çiftçiler verimlilik çağındaki çiftçilerdir (Planck, 1972). Üreticilerin % 30'u ilköğretim mezunu, iken lise ve üniversite mezunlarının toplam oranı% 53.3'tür. Bu dağılım Türkiye'nin kırsal alanlardaki eğitim seviyesi ortalamasının üzerindedir. Üreticilerin %43.3'nün genel tarım deneyimlerinin 21-30 yıl olduğu, üreticilerin yarıdan fazlasının 5-6 (%60)yıllık çilek üretimi deneyimlerine sahip oldukları görülmüştür. Üreticilerin %23.3'nün 7000-9000 Tl, %33.3'ünün 9001-11000 TL yıllık tarımsal gelire sahip oldukları görülmüştür. Üreticilerin %33.3'ünün 1-5 arası büyükbaş, %73.3'nün 1-5 adet küçük baş hayvana sahip oldukları görülmüştür

Üreticilerin %33,3'ünün 2001-3000 TL tarım dışı gelirlerinin olduğu ve üreticilerin %70'inin kendilerini ekonomik sınıflandırmada orta gelirli olarak tanımladıkları görülmüştür. Üreticilerin %23,3'ünün 1-3 da, % 50'sinin 4-5 da, %10'nun 6-8 da, %16,7'sinin ise 9-10 da arazide çilek tarımı yaptığı tespit edilmiştir. Araştırmada saptanan demografik özellikler ile işletmelerin üretim şubeleri özellikleri hem aile çiftçiliğinin ekonomik olarak uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği, hem de tarımsal yayım yaklaşımları açısında pozitif bir durum arz etmektedir. Araştırma kapsamındaki üreticilerin hiçbirinin kredi kullanmadıkları tespit edilmiştir. Yapılan sohbetlerde üreticilerin işletme büyüklükleri ve sahip oldukları mülkler açısından kredi kullanamadıkları dile getirilmiştir.

3.2. Çilek Üretim Faaliyeti Özellikleri

Araştırma bulgularına göre ortalama dekara çilek verimleri çizelge 3'te görüldüğü gibidir. Üreticilerin % 33.3'ü verimin 1500 Kg/da, %33.3'ü 2000 Kg/da olduğunu belirtmişlerdir. 2014 yılında ülke genelinde gerçekleşen don olayından Sason'unda etkilenmesi nedeniyle verimde önemli kayıplar yaşanmasına neden olmuştur. Araştırma kapsamındaki çilek üretim işletmelerinin % 70'inin bir , %16.7'sinin 2, %13.3'ünün 3 parseli olduğu ve Çilek bahçelerinin %53.3'nün yeni, % 46.7'sinin eski tesis olduğu görülmüştür.

Yörede küçük aile işletmelerinde yapılan çilek üretiminde aile işgücünün kullanım oranı incelendiğinde özellikle aile içi kadın ve erkek işçiliğinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. İşletmelerin % 43'ü 2 adet aile erkek işgücü, işletmelerin % 33.3'ü 2 adet aile kadın işgücü

kullandıklarını beyan etmişlerdir. Çizelge 3.1'den de anlaşıldığı kadın emeği kullanmayan işletme yoktur, işletmelerin sadece % 26.7'sinde çocuk işçi kullanılmadığı ifade edilmiştir. Söz konusu veriler Şahin ve Miran'ın Bayındır İlçesinde yaptıkları çalışmada küçük ölçekli, meyve üreten işletmelerde aile işgücü oranı artmakta olduğu verileri ile uyum göstermektedir (Şahin ve Miran, 2008).

Çizelge 3.1. İşletmede aile işgücü kullanım oranı ve Kadın Emeğinin Kullanım Şekilleri

Erkek işgücü			Kadın işgücü			Çocuk iş gücü			**Kadın emeğinin Kullanıldığı İşlem**		
Adet	Sayı	%	Adet	Sayı	%	Adet	Sayı	%			
1	7	23.3	1	2	6.7	Yok	8	26.7		Sayı	%
2	13	43.0	2	10	33.3	1	6	20.0	Toprak hazırlığı	-	-
3	8	26.7	3	9	30.0	2	11	36.7	Dikim	2	6.7
4	1	3.3	4	4	13.3	3	3	10.0	Yabancı ot mücadelesi	10	33.3
5	1	3.3	5	4	13.3	4	1	3.3	Sulamada	-	-
6	-	-	6	1	3.3	5	1	3.3	Hasat	17	56.7
Toplam	30	100.0	Toplam	30	100.0	Toplam	30	100.0	Satış	1	3.3

Son yılarda kırsal alanlardaki sosyal ve ekonomik koşulların etkisiyle erkek nüfusun tarım dışı alanlara yönelmesi, tarımda kadın işlevini artırmıştır. Son sekiz yılda kırsalda kadınların işgücüne katılım oranı %5.4 oranında artış göstermiştir (Yavuz ark., 2014). Tarımsal işletmelerde kadınların yaptıkları faaliyetler işletme büyüklüğüne, mekanizasyon düzeyine göre değişmektedir (Soysal, 1998; Kutlar ve ark., 2013).Araştırmaya katılan işletmelerin tamamında kadın işgücü kullanıldığı tespit edilirken üreticilerin 33.3'ü yabancı ot mücadelesinde %56.7'si hasatta kadın işgücünün ağırlıklı olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir (Çizelge 3.1). Konu ile ilgili benzer çalışmalarda da bitkisel üretimde kadınların ağırlıklı olarak yabancı ot mücadelesi (Sönmez ve Kızılaslan, 2013) ve hasat (Kaya ve Atsan, 2012) olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler ile diğer çalışmalar arasında uyumluluk söz konusudur.

3.3 Çilek Yetiştiriciliğine Başlamada Etkili Olan Kaynaklar

Çilek 2006 yılına kadar Sason'da bilinmeyen üreticiler için yeni bir ürün iken günümüzde yörede yaygın olarak üretim yapılması yeniliğin benimsenmiş olduğunun bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir. Bilindiği gibi çiftçinin bir yeniliği benimsemesindeki karar alma süreci, kurumsal, ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerden etkilenmektedir (Boyacı ve Karaturhan 2003). Çiftçilerin sahip oldukları davranışları arzulanan yönde değiştirmek tarımsal yayım faaliyetlerdeki etkinliği artırmaktadır (Özçatalbaş ve Gürgen 1998). Araştırma alanında çilek yetiştiriciliği yapan üreticilerin çilek yetiştiriciliğine başlamalarında etkili olan bilgi kaynaklarının önem derecesini öğrenmek için yöneltilen soruya verdikleri yanıtlar çizelge 3.2'de verilmiştir.

Üreticilerin çilek üretimine başlama kararı üzerinde tarım elemanlarının, üreticilerin bizzat kendi düşünce ve deneyimlerinin, komşu ve arkadaşlarının etkisi olduğu görülmüştür. Üreticilerin önem sırasına göre; birinci sırada tarım elemanlarının, ikinci sırada kendi üreticilik deneyimlerinin, üçüncü sırada komsu-arkadaş ve dördüncü sırada proje desteklerinin etkili olduğu görülmüştür (Çizelge 3.2). Türkiye'de tarımsal alanda geliştirilen yeni teknolojiler genellikle tarımsal araştırma enstitüleri ve ziraat fakülteleri tarafından geliştirilmektedir. Elde edilen yeni teknolojilerin çiftçilere benimsetilmesi ve yayılması özel kuruluşlar yanında genellikle tarım teşkilatları tarafından gerçekleştirilmektedir (Boz ve ark., 2004).

Çizelge 3.2. Üreticilerin çilek üretimine başlama kararında etkili olan bilgi kaynaklarının önem derecesine göre dağılımı

Etkili faktör	Hiç etkisi yok (0)		Etkisiz (1)		Kararsızım (2)		Etkili (3)		Çok etkili (4)		Toplam skor	Önem sıralaması
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	
Komşu ve arkadaşların etkisi	7	23.3	2	6.7	4	13.3	14	46.7	3	10.0	64	3
Firma-komisyoncuların etkisi	20	66.7	10	33.3	-	-	-	-	-	-	10	5
Kendi üreticilik deneyimlerinin etkisi	4	13.3	3	10.0	7	23.3	10	33.3	6	20.0	71	2
Tarım elemanlarının etkisi	2	6.7	1	3.3	-	-	15	50.0	12	40.7	94	1
Desteklenmesinin etkisi	8	26.7	11	36.7	1	3.3	4	13.3	6	20.0	49	4

Araştırmada elde edilen verilere göre üreticilerin çilek üretimine başlama kararı üzerinde, kolay pazarlanmasını, diğer çiftçiler tarafından da ekilmesinin, yerine ekecek başka bir ürünün olmamasının, üretim maliyetinin düşük olmasının, geçen yıllarda iyi fiyat getirmesinin etkili olduğu görülmüştür. Üreticilerin çileğin üretimini sürdürmelerindeki etkenlerin önem sıralamasında; birinci sıraya kolay pazarlanmasını, ikinci sıraya yerine ekecek başka bir ürünün olmayışını, üçüncü sıraya diğer çiftçilerinde çilek yetiştirmesini dördüncü sıraya üretim maliyetinin düşük olmasını, beşinci sıraya geçmiş yıllarda iyi fiyat verilmesini ve altıncı sıraya geçmiş yıllardan beri çileği üretmelerini koydukları görülmüştür (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3. Çilek Üretiminin Benimsemesinde Etkili Olan Faktörlerin Önem Derecesine Göre Dağılımı

Etkili faktör	Hiç etkisi yok (0)		Etkisiz (1)		Kararsızım (2)		Etkili (3)		Çok etkili (4)		Toplam skor	Önem Sır.
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	
Geçmiş yılarda üretmeniz	8	26.7	3	10.1	14	46.7	1	3.3	4	13.3	50	6
Diğer çiftçilerinde yetiştirmesi	2	6.7	5	16.7	3	10.0	9	30.0	11	36.7	76	3
Geçen yıl iyi fiyat verilmesi	8	26.7	4	13.3		-	9	30.0	9	30.0	61	5
Üretim maliyetinin düşük olması	2	6.7	9	30.0	1	3.3	4	13.3	14	46.7	74	4
Kolay pazarlanması	2	6.7	-		8	26.7	4	13.3	16	53.3	92	1
Yerine ekecek bir ürün olmaması	2	6.7	5	16.7	4	13.3	5	16.7	14	46.7	79	2

Akın ve arkadaşlarının 2014'te Eğil'de yaptıkları çalışmada da üreticilerin organik üretime geçişte ve birlik üyeliklerinde tarım teşkilatının etkisinin büyük olduğu görülmüştür. Bu araştırmadan elde edilen veriler ile aralarında uyum söz konusudur. Her iki araştırmada da küçük aile işletmelerin de tarım teşkilatlarının etkili yayım çalışmaları ile yeniliğin duyulması ve benimsetilmesinde tarım teşkilatlarının ne kadar önemli olduğu görülmüştür.

3.4. Yayım Faaliyetlerine Katılım

Yayım faaliyetleri ile ilgili olarak Taluğ (1982) turunçgil üretiminin geliştirilmesine yönelik olarak yaptığı çalışmada; deneklerin yayım çalışmalarına yüksek düzeyde katıldıklarını ve önerilen tarım

tekniklerini değişik oranlarda da olsa benimsediklerini belirtmiştir. Araştırma alanındaki üreticilerden çilek yetiştiriciliğinden haberdar olma benimsenme aşamalarında tarım teşkilatının etkisinin olduğu yönünde bilgiler elde edildiği için anket formuna yayımcı nitelikleri ve çeşitli yayım faaliyetlerine katılım düzeyini ölçmeye yarayan sorular konulmuştur.

Çizelge 3.4:Yayım Faaliyetlerine Katılım Oranı

	Hiç (0)		Nadiren (1)		Genelde (2)		Sürekli (3)		Toplam skor	Önem sıralaması
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	
Köyde ve çevredeki demonstrasyonlara katılım	3	10.0	7	23.3	18	60.0	2	6.7	49	**1**
Tarım kanallarını izleme			20	66.7	7	23.3	3	10.0	43	**3**
Yayım toplantılarına katılım	5	16.7	8	26.7	15	50.0	2	6.7	44	2
Konu ile ilgili kitap ve broşür takibi	5	16.7	19	63.3	4		2	6.7	33	**4**

Üreticilerin yayım faaliyetlerine katılım oranın önem sıralaması şu şekildedir; birinci sıraya köyde ve çevredeki demonstrasyonlara, ikinci sıraya yayım toplantılarına katılım, üçüncü sıraya tarım kanallarını izleme ve en son sıraya konu ile ilgili kitap ve broşürlerden faydalanmayı koydukları görülmüştür (Çizelge 3.4). Üreticilerin için yeni sayılabilecek bir ürün için demonstrasyonları birinci derecede önemli görüp katılması diğer çalışmalarda olduğu gibi oldukça doğaldır. Demonstrasyonlar ile eski ve yeni gelişmeleri bir arada göstererek, birbirleri ile karşılaştırarak çiftçilerin yeniliklerden daha çabuk etkilenmeleri ve yenilikleri daha çabuk benimsemeleri üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Bireysel yöntemlerle karşılaştırıldığında daha fazla etkinliğe sahip olan demonstrasyonlar hedef kitlenin görerek öğrenmesini sağlamaktadır (Yavuz, 2000).

Tarımsal yayım, çiftçilerin yapmak istedikleri ve en iyi yapabilecekleri konuları araştırmak ve bu konularda bilgi ve öğütleri ele geçirecek fırsatları sağlamayı hedefler (Kidd et al., 1999). Yayım çalışmalarında hedef kitlenin iyi tanınması ve özelliklerinin ortaya konulması kadar, bu çalışmaları yürütecek yayım elemanlarının da bazı özelliklerinin bilinmesi, çalışmaların başarısını ve etkinliğini arttıracaktır. Bu nedenle yayım elemanlarının teknik ve mesleki özelliklerinin yanı sıra sorun çözebilme, ileriyi görebilme, işbirliği kurabilme, güven yaratabilme ve kendini sevdirebilme gibi özelliklerinin de olması gerekmektedir (Şenocak, 1967).

Çizelge 3.5. Yayımcı Niteliklerine Katılma Düzeyleri

Nitelikler	Hiç Katılmıyorum (0)		Katılmıyorum (1)		Kararsızım (2)		Katılıyorum (3)		Kesinlikle Katılıyorum (4)		Toplam Skor	Önem Sır.
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	
Düzenli bir şekilde ziyaret ettiler	6	20.0	-		-	-	12	40.0	12	40.0	84	**1**
Daha önceden tanıyordum	18	60.0	-	-	1	3.3	-	-	11	36.7	46	**6**
Çilek konusunda bilgiliydiler	4	13.3	-	-	5	16.7	11	36.7	10	33.3	83	**2**
Başarılarını duymuştum	8	26.7	2	6.7	-	-	9	30.0	11	33.3	73	**3**
Diyaloğa açıklardı	7	23.3	1	3.3	8	26.7	10	33.3	4	13.3	63	**5**
Üreticilere eşit davrandılar	3	10.0	-	-	19	63.0	-	-	8	26.7	70	**4**

Araştırma alanındaki üreticilere çileğin tanıtım ve benimsenme aşamalarında muhatap oldukları yayım elemanlarının nitelikleri ile ilgili önermeler sunulmuş ve bu önermelere katılım düzeyleri sorgulanmıştır. Üreticilerin yayımcı niteliklerinde önemle üzerinde durdukları ve birinci sıraya koydukları özellik yayımcıların köyü düzenli bir şekilde ziyaret etmeleridir, gerçekten de ikna aşamasında yayımcıların köyde bulunmaları güvenin tesis edilmesi açısından oldukça önemlidir (Çizelge 3.5). İkinci önemli özellik olarak yayımcıların çilek konusunda bilgi sahibi olmalarıdır. Üreticiler üçüncü sıraya yayımcıların daha önceki çalışmalarında elde ettikleri başarılarının duyulmasını koymuşlardır. Unutulmamalıdır ki konuyla veya kişiler ile ilgili başka üreticilerin edindikleri izlenim ve deneyimler üreticiler üzerinde oldukça etki yaratmaktadır. Dördüncü sıraya yayımcıların üreticilere aynı mesafede ve eşit davranmalarını koymuşlardır. Bu durum söz konusu davranış şeklinin üreticiler arasında nedenli makbul olduğunun da bir ifadesi olarak nitelendirilebilir.

4. Sonuç

Araştırma alanındaki üreticilerin sahip oldukları demografik özellikler ve işletme büyüklüklerinin çilek yetiştiriciliği açısından gerekli nitelikleri taşıdığı görülmüştür. Yöredeki çilek yetiştiren işletmelerin tamamının küçük toprağa sahip aile çiftçiliği niteliklerini sürdürdüğü görülmüştür. Yapılan masrafların kısa sürede geri kazanılması birim alandan elde edilen gelirin yüksek olması nedeniyle tarım teşkilatının yayım birimince önerilen ve benimsetilen çilek isabetli bir seçim olduğu görülmektedir. Çileğin üreticiler tarafından benimsenmesinde önemli ölçüde tarım elemanlarının etkilerinin çok yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısı ile kamusal yayımın yerinde, zamanında ve planlı yapılması durumunda üreticilerin üretim davranışlarında nedenli etki yaratabileceği görülmüştür. Özel sektörün çalışma ve ilgi alanına girmeyen küçük aile işletmelerinde kamusal yayımın yapılması aile çiftçiliği açısından oldukça önemlidir. Araştırma verilerinden çıkarılacak bir diğer önemli sonuçta yayımcı nitelikleri ile ilgilidir. Yayımcıların düzenli ve istikralı bir program dahilinde köyde bulunmaları, benimsetilecek konuda bilgi sahibi olduklarını göstermeleri, yayımcıların daha önceki çalışmalardaki referansları üreticiler üzerinde olumlu etkiler sağlamaktadır. Görüldüğü gibi yayımcıların kişisel özellikleri yanında yayım programının tutarlılığı ölçüsünde başarı söz konusu olmuştur. Bundan sonra yörede yapılacak yayım programlarında çalışacak yayım elemanlarının yetiştirilmesi başarılı yayım çalışmalarından tecrübe paylaşımı yapılarak iyi düşünülmüş, hazırlanmış yayım programlarının istikralı bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Anonim, 2014. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım İl Müdürlüğü Verileri, Batman.

Boyacı, M. and Karaturhan, B. 2003. A Research on Agricultural Extension Activities on Cological Farming. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. Volume :40, Pages: 113-120. İzmir.

Boz, İ., Akbay, E. O. ve Candemir, S. 2004. Çiftçilerin Tarımsal Faaliyetlerde Kullandıkları

Bilgi Kaynaklarının Belirlenmesi ve Tarımsal Yayım Açısından Değerlendirilmesi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi. 16-18 Eylül. s. 596-603. Tokat.

Gökçe, B.,1988. Toplumsal Bilimlerde Araştırma. Savaş Yayınları. s. 76, Ankara.

Gümüş, A.H., 2009. Türkiye'de Tütün Politikaları, Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara.

Işın, Ş., 2001. İzmir İli Tire İlçesinde Karpuz Üretimi ve Bu Üretim Dalının Tercih Edilmesi ile İlgili Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. TZOB, Yayın No:216, Ankara.

Kaya, T.E., Atsan, T., 2012. Kırsal Kadınların Sosyo Ekonomik Durumları ve Geleceğe Yönelik Beklentileri: TRA1 Bölgesi Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi 18(1): 1-11.

Kidd, A.D., Lamerrs, J.P.A., Ficarelli, P.P., Hoffmann, V., 1999. Privatising Agriculture Extension:

Caveat Emptor, German Technical Co-operation Broadening Agricultural Services and Extension Delivery Project, Department of Agriculture, Northern Province PO Box 4645, 0700 Pietersburg, South Africa.

Kutlar, İ., Turhanoğulları, Z., Kızılay, H., 2013. Kırsal Alanda Kadınların İşgücüne ve Kararlara Katılımını Etkileyen Sosyo Ekonomik Faktörlerin Belirlenmesi: Burdur İli Örneği. TEPGE Yayınları No: 218

Özçatalbaş, O. ve Gürgen, Y., 1998. Tarımsal Yayım ve Haberleşme. Baki Kitapevi. 385 s. Adana.

Planck, U.,1972. Die LandlicheTürkei. Soziologie und Entwicklungstendenzen, Frankfurt am Main.

Soysal, M., 1998. Köy Sosyolojisi. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitapları Genel Yayın No:211 Adana.

Sönmez, N.İ., Kızılaslan, N., 2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesinde Kooperatifçiliğin Rolü: Amasya ve Çorum İlleri Örneği. TEPGE Yayın No: 212 Ankara.

Şahin, A., Miran, B., 2008. Tarım İşletmelerinde Üretim Dallarına Göre İşgücü Kullanımının Çok Boyutlu Analizi: Bayındır İlçesi Örneği . Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 45 (1): 37-47

Şenocak, C., 1967. Yayım ve Haberlesme, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, ISSN 1018 – 8851, Ankara.

Yavuz, F., Terin, M., Okan Güler, İ., Akay, B., Denizli, G., 2014. Tarımsal Üretimde Kadının

Rolünün Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma:Bayburt İli Örneği. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. s378, 3-5 Eylül, Samsun.

Yavuz, O. 2000. Tarımsal Yayım Ve Haberleşme. Uludag Üniversitesi. Ziraat Fakültesi. Ders Notları No:84, Bursa.

Jeotermal Seracılık Yapan Gerçek ve Tüzel Kişiliğe Sahip İşletmelerin Mevcut Durumlarının Analizi*

Mehmet HASDEMİR[1] Umut GÜL[2] Mine HASDEMİR[3] Zeliha YASAN ATASEVEN[4]

[1] Dr., Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, hasdemir44@gmail.com

[2]Dr., Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, umutgl@hotmail.com

[3] Ziraat Yüksek Mühendisi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, hasdemir.mine@gmail.com

[4] Ziraat Yüksek Mühendisi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, zelihayasan@gmail.com

Özet

Üretim süreçlerinin vazgeçilmez girdisi olan enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç her geçen gün artarak devam etmektedir. İhtiyaç duyulan enerjinin fosil yakıtlar dışında karşılanmasına yönelik en önemli alternatiflerden biri de jeotermal kaynaktır. 31.500 MWt teorik ısı potansiyeli ile Türkiye, jeotermal enerji potansiyeli yüksek ülkelerden biridir. Mevcut kapasiteye oranla Türkiye'de jeotermal enerji kullanımı istenilen düzeyde olmamakla birlikte, son yıllarda jeotermal seracılık yapan işletme sayılarında artış yaşanmaktadır. Bireysel aile işletmeleri yanında, şirket statüsünde tüzel kişiliğe haiz işletmelerin jeotermal kaynağa olan ilgisi giderek artmaktadır. Bu kapsamda jeotermal seracılık yapan gerçek işletmeler ile şirket statüsünde tüzel kişiliğe sahip işletmelerin mevcut durumlarının belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma, Türkiye'de jeotermal seracılığın yapıldığı toplam 10 ilde yürütülmüştür. Araştırma kapsamında, ısı kaynağı olarak jeotermal enerjinin kullanıldığı ülke genelindeki toplam 122 işletme ile tam sayım yöntemine göre anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçları doğrultusunda, şirket statüsünde işletmeler ile daha çok aile işletmeciliği şeklinde faaliyette bulunan gerçek işletmelerin mevcut durumları ayrı ayrı incelenmiştir. Gerçek ve tüzel kişiliğe sahip jeotermal seraların mevcut durumları ortaya konularak, jeotermal seracılık yapan küçük aile işletmelerinin sürdürülebilirliğine yönelik stratejilerin belirlenmesine çalışılmıştır. Jeotermal işletmelere ait özelliklerin birbiri ile olan ilişkilerini ortaya koymak üzere çoklu uyum analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jeotermal seracılık, gerçek ve tüzel işletmeler, çoklu uyum analizi

1. Giriş

Enerji ihtiyacının karşılanmasına yönelik kullanılan fosil yakıtların oluşturduğu çevre kirliliği yanında, sınırlı miktarı ve buna karşılık yükselen birim fiyatları nedeniyle, çevreci ve sürdürülebilir alternatif kaynakların kullanımı gündeme gelmektedir. Küresel enerji talebini karşılamada fosil yakıtlardan sonra en önemli kaynak, %19 ile yenilenebilir enerjidir. 2011 yılı itibariyle yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde ise biomass, güneş enerjisi ve jeotermal enerjinin payı %4,1'dir (Anonim, 2013a). Jeotermal enerji, hem düşük karbondioksit emisyon oranı ile hava kirliliği yaratmaması hem de yenilenebilir olması nedeniyle en önemli alternatif enerji kaynağıdır. Bunun yanında güneş ve rüzgâr gibi diğer yenilenebilir enerji kaynakları ile kıyaslandığında kesintisiz olması nedeniyle önemli bir üstünlüğe sahiptir.

Türkiye, yaklaşık 31.500 MWt ısı potansiyeli ile dünyanın 7., Avrupa'nın ise 1. jeotermal kaynağa sahip ülkesi konumundadır. Türkiye'de 35–40 °C'nin üzerinde olan 225 jeotermal saha tespit edilmiştir. Türkiye'nin toplam jeotermal elektrik potansiyeli 2.000 MWe (16 milyar kWh/yıl)'dır. Jeotermal enerji, sıcaklığına bağlı olarak başta elektrik üretimi olmak üzere konut ısıtması, termal turizm-tedavi, sera ısıtması ve endüstri alanlarında kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım düzeyi kaynakların yaklaşık %12'si seviyesinde olup, ülke kapasitesine oranla oldukça düşüktür (Anonim, 2013b). Türkiye'nin ithalata dayalı enerji ihtiyacı dikkate alındığında jeotermal kaynakların kullanımının artırılması, ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir.

İklim şartlarını kontrol ederek, tarımsal üretim sürecini yıl içerisinde daha geniş bir zamana yaymak üzere yapılan örtüaltı üretimde en önemli sorun ısıtmadır. Türkiye şartlarında, ısıtma giderleri ise sera karlılığını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Seracılık işletmelerinde ısıtma giderleri, yetiştirme mevsimi, bölge ve ürün tipine bağlı olarak değişmekle birlikte toplam maliyetin %40 ile %80'ini

*Bu çalışma, 112O405 nolu TÜBİTAK projesinden elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

oluşturmaktadır. Sera ısıtmasında kullanılan fosil yakıtların maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle, Türkiye'deki birçok serada düzenli bir ısıtma yapılamamakta, verim düşüklüğü, üretim çeşidinde sınırlama, tarımsal mücadele için ilaç ve hormon kullanma zorunluluğu gibi problemleri beraberinde getirmektedir (Kendirli ve Çakmak, 2010). Ancak bitkinin ihtiyaç duyduğu sıcaklığı sağlayacak yeterli bir ısıtma verimi %50-60 oranında artırabilmektedir. Bu nedenle jeotermal kaynak kullanılarak ısıtılan seralarda, bitki gelişimi ve döllenme için gereken sıcaklık daha ekonomik şartlarda sağlanmakta, bu sayede gerekli havalandırma yapılarak sera içi rutubet kontrol edilmekte ve bundan kaynaklanabilecek hastalıklar oluşmayarak verim yükselmektedir (Anonim, 2013b).

Türkiye'de jeotermal elektrik üretimi ve jeotermal ısıtma ile ilgili mevcut durum ve 2013 yılı projeksiyonların yer aldığı Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–1013) Jeotermal Çalışma Grubu Raporu'na göre jeotermal enerjinin üzerinde durulması gereken bir niteliğe sahip olduğu ifade edilmekte olup, raporda 635 da olan jeotermal sera varlığı, 2013 yılında 5.000 da olarak hedeflenmiştir. Belirlenen bu hedefler sonrasında son yıllarda jeotermal sera varlığında önemli artış yaşanarak, Örtüaltı Kayıt Sistemine (ÖKS) göre 2013 yılı Eylül ayı itibariye, Türkiye'nin jeotermal kaynak kullanan örtüaltı üretim alanı varlığı, 10 ilde toplam 3.202 da ulaşmıştır. Onuncu Kalkınma Planı (2014–2018) Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Jeotermal Çalışma Grubu Raporu'nda ise sera ısıtma hedefi 2018 yılı için 6.000 da, 2023 yılı için de 15.000 da olarak belirlenmiştir.

Jeotermal kaynağın seracılıkta ısıtma amaçlı kullanılması, tarım sektörü için ekonomik ve çevresel fayda sağlayan bir yenilik olarak ele alınmak durumundadır. Yeniliklerin benimsenmesi süreci ise bir taraftan yeniliğin kendisiyle, diğer taraftan yeniliğin kullanıldığı sistem ve bireylerle ilgili çok değişkenli ve karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle jeotermal sera alanlarının artırılmasına yönelik başlatılacak çalışmaların öncesinde, öncelikle hedef kitlenin mevcut durumu, zaman ve sosyal çevre dikkate alınarak incelenmek durumundadır. Jeotermal kaynak kullanan işletmelerin mevcut durumu içerisinde öne çıkan ve üretim süreçlerini etkileyen en önemli unsurlardan biri de işletmelerin hukuki yapılarıdır. Bir yenilik olarak sunulan jeotermal kaynağın, seracılıkta kullanımı konusunda, şirket statüsünde tüzel kişiliğe haiz işletmelerin ilgisi giderek artmaktadır. Geleneksel küçük aile işletmesi yanında, şirketlerin jeotermal seracılık yatırımlarına başlaması, jeotermal kaynak kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik belirlenen politika hedeflerine ulaşmada hedef kitleler itibariyle uygulanacak stratejileri önemli ölçüde etkilemektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın tanımlanmasında sera kavramı kullanılmakla birlikte, 25 Ağustos 2010 tarihli ve 27683 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Örtüaltı Üretiminin Kayıt Altına Alınması Hakkında Yönetmelik çerçevesinde, seralar örtüaltı alan tanımlaması içerisinde ele alınmıştır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na ait 2012 yılı ÖKS verilerine göre, toplam 10 ilde 122 jeotermal sera bulunmaktadır. Araştırma kapsamında incelenecek jeotermal seraların tespitinde, tam sayım yöntemi uygulanmıştır. Araştırma, 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'de jeotermal seracılığın yapıldığı Afyonkarahisar (5), Aydın (10), Denizli (21), İzmir (8), Kırşehir (1), Kütahya (40), Manisa (5), Nevşehir (1), Şanlıurfa (30) ve Yozgat (1) illerinin içerisinde olduğu toplam 10 ilde faaliyette bulunan 122 işletmede gerçekleştirilmiştir.

İşletmelerin mevcut durumunun analizi için hazırlanan anket formları kullanılarak jeotermal enerji ile örtüaltı üretim yapan işletmelerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre elde edilen, sürekli ancak normal dağılım göstermeyen veriler (işletme büyüklüğü, verim vb.) Mann-Whitney U testi kullanılarak analiz edilmiştir. Kategorik verilerin (yetiştirme sistemi, yetiştirilen ürünler, hedef pazar vb.) analizinde ise çoklu uyum analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çoklu uyum analizi, basit uyum analizinin üç veya daha fazla kategorik değişken için bir genellemesi olup r*c*m*… biçiminde iç içe değişik biçimlerde çaprazlanmış tablolarda yer alan değişkenlerin alt kategoriler arasındaki birlikteliği ve ilişkileri ortaya koymak için başvurulan bir yöntemdir (Kaptan, 2010).

3. Araştırma Bulguları

Anket çalışması sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki işletmelerin özellikleri çizelge 1'de verilmiştir. Bu çizelge incelendiğinde, şirket statüsünde tüzel kişiliğe haiz işletmelerin hem toplam işletme alanı, hem de örtüaltı üretim alanı açısından gerçek işletmelerden daha büyük olduğu görülmektedir. Genel olarak işletmeler, ortalama 113,95 da büyüklüğe sahip olup, gerçek işletmeler 14,26 da, şirket statüsündeki tüzel işletmeler ise 201,48 da büyüklüğe sahiptir. Toplam işletme alanı içerisinde, örtüaltı üretim alanı ise ortalama 25,53 da olup, gerçek işletmeler 4,76 da, tüzel işletmeler 43,74 da alanda örtüaltı üretim yapmaktadır. Örtüaltı ünite sayısı ise ortalama 2,20'dir. Gerçek işletmeler ortalama 1,63 üniteden oluşmakta iken, tüzel işletmeler ortalama 2,61 üniteden oluşmaktadır.

Çizelge 1. İşletme büyüklükleri

		En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma	Mann-Whitney U	
						Değer	P
Toplam işletme büyüklüğü (da)	Gerçek Kişi	1	85	14,26	17,55	927,500	0,000
	Tüzel Kişi	5	4.000	201,48	547,95		
	Genel	1	4.000	113,95	409,56		
Örtüaltı büyüklük (da)	Gerçek Kişi	1	12,5	4,76	3,22	479,000	0,000
	Tüzel Kişi	4,5	350	43,74	69,56		
	Genel	1	350	25,53	54,27		
Ünite sayısı	Gerçek Kişi	1	7	2,35	1,63	1669,500	0,319
	Tüzel Kişi	1	14	2,42	2,61		
	Genel	1	14	2,39	2,20		

İşletme büyüklükleri açısından görülen farklılıkların istatistiki açıdan önemli olup olmadığını ortaya koymak üzere yapılan Mann-Whitney Testi sonucunda, ünite sayıları arasındaki farklılıklar istatistiki açıdan önemli bulunmazken (P>0,05), toplam işletme büyüklüğü ve örtüaltı işletme büyüklüklerindeki farklılıklar istatistiki açıdan önemli (P<0,05) bulunmuştur.

İşletmelerin kullandıkları arazilerin mülkiyet durumları çizelge 2'de verilmiş olup, bu çizelge incelendiğinde genel olarak işletme arazisinin ortalama %47,47'sinin kira veya ortak, %52,53'ünün de mülk arazi olduğu görülmektedir. Bunun yanında gerçek işletmelerdeki mülk arazinin payı %44,26 iken, tüzel işletmelerde %59,78'dir. İşletmeler arasındaki mülkiyet durumunun istatistiki olarak önemli olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Mann-Whitney testi sonucunda, mülkiyet durumunun istatistiki olarak (P<0,05) önemli olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 2. İşletme arazilerinin ortalama mülkiyet durumu

Mülkiyet Durumu	Gerçek Kişi	Tüzel Kişi	Genel
Mülk arazi (%)	44,26	59,78	52,53
Kira/ortak arazi (%)	55,74	40,22	47,47

*Mann-Whitney U testi değer= 1467,000 P=0,031

Çizelge 3'deörtüaltı işletmelerin yetiştirme sistemleri ve kayıtlılık durumları verilmiştir**.** Örtüaltı işletmeler jeotermal kuyulardan çıkardıkları sıcak suyu, eşanjör sistemi veya doğrudan sera içerisinde dolaştırmak suretiyle ısıtmada kullanmaktadır. Gerçek işletmelerin %92,98'i sıcak suyu doğrudan kullanmakta iken, tüzel işletmelerin %55,38'i eşanjör sistemi kullanarak seralarını ısıtmaktadır.

Üretim dönemi içerisinde, sıcaklığın aşırı düzeyde düştüğü durumlarda don zararını engellemek üzere ilave bazı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Isıtma kaynağı dışında bazı işletmelerde tepe yağmurlaması, ilave ikinci örtü, ısı perdesi vb. şekillerde ilave don tedbiri uygulanmaktadır. Gerçek işletmelerin %17,54'ü tüzel işletmelerin ise %60'ı ilave don tedbiri almaktadır (Çizelge 3).

Genel olarak gerçek ve tüzel işletmeler arasında iyi tarım uygulamaları (İTU) yapma durumu gerçek işletmelerde yüksek olup, bu oran %71,93'e kadar yükselmektedir. Tüzel işletmelerde ise İTU yapanların oranı %52,31'dir. Araştırmaya katılan işletmelerde, işletme içi kayıt tutma oranları oldukça yüksek olup, gerçek işletmelerin %82,46'sı kayıt tutarken, tüzel işletmelerintamamı kayıt tutmaktadır. Gerçek işletmelerin %91,23'ü ÇKS'ye kayıtlı iken, bu oran tüzel işletmelerde %98,46'dir. ÖKS'ye kayıtlılık durumları ise gerçek işletmelerde %87,72tüzel işletmelerde ise %81,54'tür (Çizelge 3).
Küresel iklim değişiklikleri neticesinde tarımsal üretimde artan riskin yönetilebilmesi, her alanda olduğu gibi seracılıkta da önemlidir. Bu amaca yönelik olarak tüzel işletmelin %40'ı tarım sigortası yaptırırken, gerçek işlemlerin sadece %7,02'si sigorta yaptırmaktadır (Çizelge 3).
Örtüaltı üretimin, Türkiye tarım ürünleri ihracatında önemli bir paya sahip olması nedeniyle pazarlama sistemi iç ve dış piyasa açısından analiz edilmiştir. Gerçek işletmelerin %96,49'u iç piyasayı, %3,51'i ise hem iç hem de dış piyasayı hedeflerken, gerçek işletmelerin hedefinde dış piyasa yer almamaktadır. Tüzel işletmelerin ise %43,08'i iç piyasayı, %6,15'i dış piyasayı ve %50,77'si ise hem iç hem de dış piyasayı hedeflemektedir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Örtüaltı işletmelerin yetiştirme sistemleri, kayıtlılık durumları ve hedef pazarları

		Gerçek İşletmeler		**Tüzel İşletmeler**	
		Sayı	**Oran (%)**	**Sayı**	**Oran (%)**
Yetiştirme ortamı	Topraklı	43	75,44	12	18,46
	Topraksız	14	24,56	53	81,54
Yetiştirilen ürün türü	Domates	51	89,47	60	92,31
	Diğer	6	10,53	5	7,69
Isıtma sistemi	Doğrudan ısıtma	53	92,98	29	44,62
	Eşanjör	4	7,02	36	55,38
İlave don tedbiri alma durumu	Yok	47	82,46	26	40,00
	Var	10	17,54	39	60,00
İTU yapma durumu	Yapmayan	16	28,07	31	47,09
	Yapan	41	71,93	34	52,3
İşletme içi kayıt tutma durumu	Hayır	10	17,54	-	-
	Evet	47	82,46	65	100,00
ÇKS'ye kayıtlılık	Hayır	5	8,77	1	1,54
	Evet	52	91,23	64	98,46
ÖKS'ye kayıtlılık	Hayır	7	12,28	12	18,46
	Evet	50	87,72	53	81,54
Tarım sigortası yaptırma	Hayır	53	92,98	39	60,00
	Evet	4	7,02	26	40,00
Hedef Pazar	İç piyasa	55	96,49	28	43,08
	Dış piyasa	-	-	4	6,15
	İç + dış piyasa	2	3,51	33	50,77

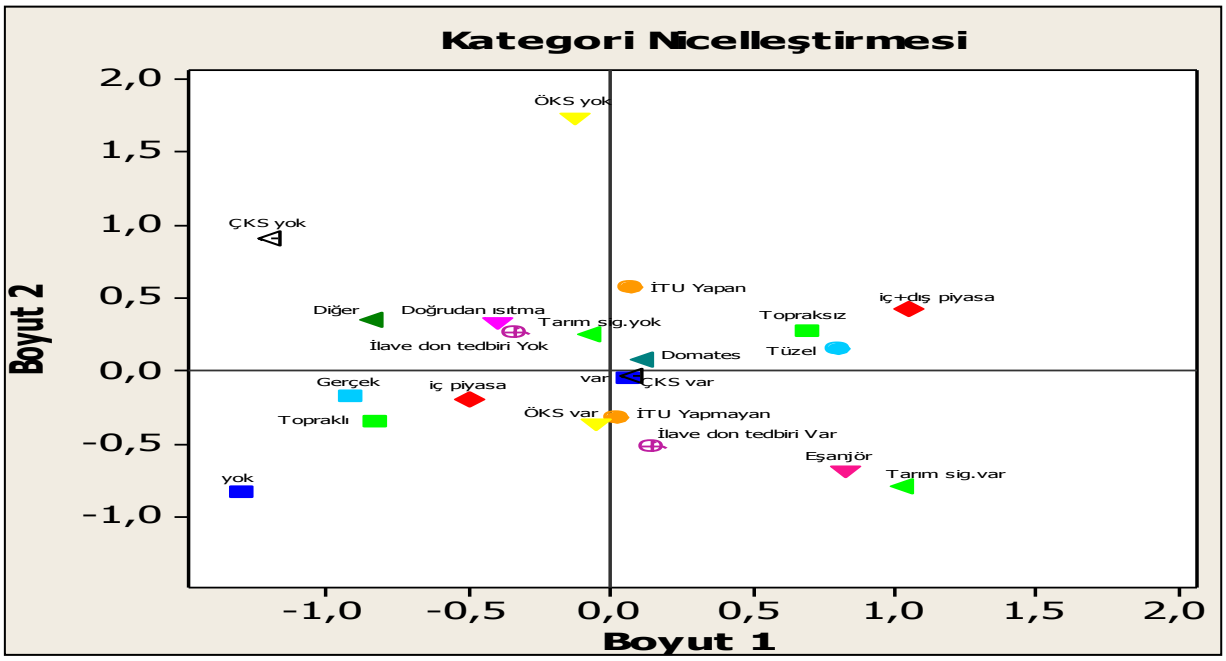
Gerçek ve tüzel kişiliğe haiz seraların üretim sistemlerinde görülen farklılıklar elde edilen verim düzeyini de önemli ölçüde etkilemektedir. Araştırma kapsamında incelenen jeotermal seraların ortalama yıllık domates verimleri 21,50 ton/da'dır. Bu verim değeri; gerçek kişilerde ortalama 13,77 ton/da, tüzel kişilerde 28,08 ton/da'dır. Buna karşılık yetiştirme süresi ise gerçek işletmelerde ortalama 10,71 ay iken, tüzel işletmelerde 9,40 ay olarak tespit edilmiştir. İşletmeler arasındaki verim ve yetiştirme süresi açısından tespit edilen farklılığın istatistiki olarak önemli olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Mann-Whitney testi sonucunda, verim ve yetiştirme süresi farklılığının istatistiki olarak ($P<0,05$) önemli olduğu anlaşılmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Domates yetiştiriciliğinde verim ve yetiştirme süreleri

		En düşük	En yüksek	Ortalama	Standart sapma
Verim (ton/da)*	Gerçek Kişi	5,00	25,00	13,77	4,89
	Tüzel Kişi	5,00	60,00	28,08	10,47
	Genel	5,00	60,00	21,50	11,00
Yetiştirme Süresi (ay)**	Gerçek Kişi	4	12	10,71	2,091
	Tüzel Kişi	3	12	9,40	1,820
	Genel	3	12	10,00	2,05

*Mann-Whitney U testi değer= 262,500 P=0,000 **Mann-Whitney U testi değer= 735,500 P=0,000

Yetiştirme sistemleri, kayıtlılık durumları ve hedef pazarlarına ilişkin özellikleri ortaya koyan kategorik değişkenler açısından gerçek be tüzel işletmeleri incelemek üzere yapılan çoklu uyum analizine ait diyagram şekil 1'de verilmiştir. Çizelge 3'te verilen kategorik değişkenler bir diyagramda gösterilmek istenildiğinde, hukuki olarak gerçek ve tüzel kişilik durumuna göre işletmelerin çoklu uyum analizi diyagramı Şekil 1'deki gibi görülmektedir.

Boyut: 11 Eklemeli pay: 0,4052 (%41)

Şekil 1: Çoklu Uyum Analizi Diyagramı

Çoklu uyum analizi diyagramı incelendiğinde hukuki bakımından gerçek işletmelerin iç piyasaya ürün satan, topraklı tarım yapan ve kışın ürünlerini korumak için ilave don tedbiri almayan işletmeler olduğu ifade edilebilmektedir. Yine bu işletmelerin doğrudan ısıtma sistemi kullandıkları ve ürünleri

için tarım sigortası yaptırmadıkları söylenebilmektedir. Ayrıca bu işletmelerin ürün çeşidi olarak domatesten başka ürün yetiştirmesi arasında önemli bir ilişki olduğu görülmektedir.
Hukuki bakımdan tüzel kişiliğe sahip işletmelerin ise ürünleri iç ve dış piyasaya pazarladıkları, genelde topraksız tarım yaptıkları ifade edilebilmektedir. Ayrıca bu işletmelerin eşanjör sistemi kullanmaları, ürün çeşidi olarak sadece domates yetiştirmeleri ve tarım sigortası yaptırmaları arasında da önemli bir ilişki olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Jeotermal sera işletmelerinde görülen şirket statüsündeki tüzel işletme yapısı, klasik küçük aile işletmesinden önemli farklılıklar göstermektedir. Bu durum gerek işletme yapısı gerekse üretim sistemlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Ortalama 43,74 da alanda çoğunlukla topraksız tarım yapan (%81,54), tek bir ürün (%92,31 domates) yetiştiriciliğinde ihtisaslaşan, iç piyasa dışında dış piyasayı da hedefleyen tüzel kişiliğe ait jeotermal seralar ile ortalama 4,76 da alanda daha çok klasik bir şekilde toprakta üretim yapan (%75,44), domates yanında kısmen marul, salatalık ve çiçek gibi diğer ürünleri de üreten ve sadece iç piyasayı hedefleyen küçük aile işletmesi yapısındaki gerçek işletmelerin farklı ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.
Gerçek işletmelere ait araştırma sonuçları, Tüzel vd. (2010)'nun yapmış oldukları çalışma ile paralellik arz etmektedir. Tüzel vd. (2010), geleneksel seraların %90'ının 1-3 da arasında, %10'luk kısmı ise 10-20 da arasında değişen örtü alana sahip olduklarını, modern seraların ise %50'sinin 30 da'dan büyük olduğunu, modern seraların yoğun olarak domates üretimi yaptıklarını, geleneksel seraların ise daha küçük domates ve hıyar üretimi yaptıklarını belirtmektedirler. Hedef pazara ilişkin araştırma sonuçları, ülkemizde yapılan diğer araştırmalarla paralellik arz etmektedir. Tüzel işletmelerin pazarlama kanalları, Tüzel vd. (2010)'nun modern seralara ilişkin yapmış oldukları çalışma ile uyumlu, gerçek işletmelere ilişkin sonuçlar ise Becer (2010) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile uyumludur.
İşletme ölçekleri ve birim alandan elde ettikleri üretimler arasındaki büyük farklılık, bu iki ayrı tipteki işletmeler arasında haksız rekabete neden olmakta ve küçük işletme yapısındaki gerçek işletmelerin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle, küçük üreticilerin pazara dönük rekabetçi işletmeler haline gelmesini sağlayacak tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Jeotermal seracılığın ihtiyaç duyduğu alt yapıları oluşturmada, ekonomik işletme büyüklüğünde jeotermal seraların kurulmasını sağlamada ve küçük üreticilerin örgütlenmesini teşvik etmede jeotermal seracılık organize bölgelerinin kurulmasının önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.
İklim şartlarını kontrol ederek yıl boyunca tarımsal üretim yapmayı hedefleyen seracılıkta, risklerin yönetimi büyük önem arz etmektedir. Ancak sigorta yaptırma oranının düşük olduğu görülmektedir. Tüzel işletmelin %40 tarım sigortası yaptırırken, gerçek işlemlerin sadece %7,02'si sigorta yaptırmaktadır. Bu nedenle, özellikle küçük işletmelerde sigorta yaptırmayı daha da artıracak tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır.
Tüzel işletmeler daha çok topraksız tarım yapmakta ve dönemler halinde yetiştirme ortamlarını değiştirmek durumunda kalmaktadırlar. Oysa gerçek işletmeler, toprakta tarım yapmakta ve gerektiğinde birden fazla ürün yetiştirmektedirler. Bu durum küçük işletme yapısındaki gerçek işletmelerin, kriz dönemlerinde farklı türlerin üretimi ile yeni maliyetlere katlanmadan kesintisiz üretim yapmalarını sağlamaktadır. Bu nedenle küçük işletmeleri sistem içerisinde tutarak ekonomik işletme büyüklüğünde seracılığa devam etmelerini sağlayacak, diğer taraftan tarıma yatırım yapma arzusunda bulunan tüzel kişiliğe haiz işletmelerin teşvik edecek politikaların uygulanmasına ihtiyaç duyulmalıdır.

Kaynaklar

Anonim, 2013a. Renewables 2013 Global Status Report. REN21 Renewable Energy Policy Network for 21 nd Centruy. www.ren21.net. Erişim tarihi: 21.09.2013

Anonim, 2013b. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Madencilik Politikaları Özel İhtisas Komisyonu, Enerji Hammaddeleri Grubu Jeotermal Çalışma Alt Grubu Raporu. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Becer, Ö.B., 2010. Antalya İlinde Sera Sebzeciliğinin Mevcut Durumu, Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.

Kaptan, Y. 2010. Sağlık sektöründe kalite iyileştirmesi ve istatistiksel yöntemlerle incelenmesi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı İstatistik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Kendirli B. ve Çakmak, B., 2010. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Sera Isıtmasında Kullanımı, Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 2, 1, 95-103s., Ankara.

Tüzel, Y., Öztekin, G.B. ve Karaman, İ., 2010. Serik İlçesindeki Modern ve Geleneksel Sera İşletmelerinin Üretici Özellikleri, Sera Yapısı ve Sebze Üretim Teknikleri Bakımından Araştırılması. Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 2010, 47 (3): 223-230. ISSN 1018 – 8851

Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilirlik

Aile Çiftçiliği ve Sürdürülebilirlik

Taner GÜZEL[1] **Ali Aral BİLGİN**[2] **Abdullah TOPRAK**[3]
[1]Mühendis, Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, taner.guzel@kop.gov.tr
[2]Mühendis, Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, ali.aral.bilgin@kop.gov.tr
[3]Mühendis, Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, abdullah.toprak@kop.gov.tr

Özet
Günümüzde, dünya nüfusunun gittikçe artmasıyla birlikte gıda tüketiminin karşılanamaz bir hal alması, tarımsal üretimin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Tarımsal üretimin, büyük firmaların eline bırakılması hem küresel hem de ulusal gıda güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. "Aile Çiftçiliği" bu durumun etkisini azaltmak için önemli bir etken konumundadır. Bu durumun anlaşılmasıyla birlikte dünyada, Aile Çiftçiliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. Aile Çiftçiliği, Avrupa ve ABD'ye oranla, ülkemizde eski etkinliğini sürdürse de korunmaya ve geliştirilmeye muhtaçtır. Bunu yapmanın olmazsa olmaz şartı ise tarımsal nüfusun şehir merkezlerine göçünü engellemektir. Göçün ana nedeni, yaşam şartları ve yeterli gelir elde edememek olarak görünse de temelde çiftçilerin, çocuklarının geleceğinden endişe etmeleri yani onlara daha iyi bir eğitim sağlama arzularıdır. Tarımla uğraşan insanlara, çocuklarının eğitimi ile ilgili garantör olunması gerekmektedir. Bunun yanında, üniversite çağına gelen çocuklara da seçim hakkı sunulmalı ve eğer tarımla ilgili bir bölüm okumak isterlerse eğitim masrafları karşılanmalıdır. Okulu bitirdiklerinde, memleketlerine dönerek tarımla uğraşmak istemeleri durumunda ise bu gençlere her türlü imkânın sağlanması elzemdir. Üniversite okumak istemediği halde köyünde üretim yapmak isteyen gençlere de oradaki yerleşimlerine devam etmeleri, ev kurmaları ve evlenmeleri için ekebilecekleri araziler tahsis edilmeli ve bu doğrultuda yardımlar yapılmalıdır. Bu sayede göç azaltılacağı gibi ülke, eğitimli ve bilinçli bir tarımsal üretim nüfusuna kavuşacaktır. Bu çalışmalar; "Tarımsal geleceğimiz garanti altına alınabilir mi? Genç nüfus, ihtiyaçları karşılanarak, tarımsal üretime kazandırılabilir mi? En önemlisi, bu çalışmayla yıllardır etkin olarak yapılamayan tarımsal yayım faaliyetleri verimli ve sürdürülebilir bir hale getirilebilir mi?" sorularıyla yapılan tartışmalar doğrultusunda hazırlanacak programla uygulamaya geçirilmelidir.
Anahtar kelimeler: Aile Çiftçiliği, tarımsal nüfus, gençler, eğitim, sürdürülebilirlik, göç

1. Giriş
Birleşmiş Milletler'in (BM), Gıda Tarım Örgütü'nün (FAO) önerisi üzerine, 2014 yılını "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" ilan etmesiyle birlikte dünya genelinde tarımsal üretimde söz sahibi olan birçok ülke, tarımsal destekleme politikalarında Aile Çiftçiliğinin desteklenmesini ön plana çıkarma kararı aldı. Dünyada gelişen bu konjonktürün yarattığı olumlu hava neticesinde, dünyanın önde gelen tarımsal güçlerinden biri olarak adlandırılan ülkemizde de Aile Çiftçiliğinin tarımsal üretim açısından ne derece ehemmiyetli olduğu ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temelinin ancak Aile Çiftçiliğinin desteklenmesiyle atılabileceği olgusu, geç kalınmış da olsa tozlu raflardan kamuoyunun gündemine taşınmıştır.
Ülkemizde gerçekleştirilen tarımsal politikalar neticesinde, Aile Çiftçiliğinin ve tarımsal nüfusun günden güne azaldığı aşikârdır. Aile Çiftçiliğinin önemini kaybetmesinin yanı sıra büyük tarımsal işletmelerimizin sayısının arttığı ve tarımsal politikalarımızın bu büyük şirketler üzerinden oluşturulduğu bir ülke haline gelmekteyiz. Bu duruma tarımsal ekonomimiz açısından bakıldığında yaşayabileceğimiz olası risklerin büyüklükleri artmakta, istihdam edilen işgücünün geleceği tehlikeye sokulmaktadır. Hazırlamış olduğumuz bu raporda, ülkemize özgü aile işletmeciliği modelini nasıl oluşturabiliriz ve destekleyebiliriz sorularının cevaplarını aramaya çalıştık.
Çalışma şu şekilde devam etmektedir: İkinci bölümde Aile Çiftçiliğinin yakın tarihine değinilmiş, üçüncü bölümde ise ekonomiye olan etkilerinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde Aile Çiftçiliğinin temel sorunları irdelenmiş ve beşinci bölümde, göçün Aile Çiftçiliği üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde Aile Çiftçiliği modellemesinin geleceği anlatılmış ve sonuç kısmında da önemli sonuçlar belirtilmiştir.

2. Aile Çiftçiliği Sürecinin Yakın Geçmişi
Sanayi devriminden sonra üretime olan talep, insan gücüne ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Dünya tarihi boyunca hep dengede kalan nüfus bu tarihten itibaren artmaya başlamıştır. Son büyük savaş olan 2. Dünya Savaşından sonra artık iyiden iyiye artış devresine giren nüfusun gıda ihtiyacını

karşılamak için tarımsal üretimde verimin artırılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bununla beraber toprak, olması gerekenden çok daha fazla zorlanmış, alınması gerekenden fazla ürün alınmıştır. Günümüze kadar böyle devam eden tarımsal üretim, toprağın gücünü yitirmeye başlaması ve toprağa verilen kimyasalların da verimi arttırmaktan çok toprağı fakirleştirmeye başlaması sebebiyle gerileme devresine girmiştir. Artan nüfus ve buna yetişemeyen tarımsal üretim nedeniyle yeni yollar aranmasında, verimi artırmanın yanında toprağı da korumanın gerekliliği kavranmıştır.
Doksanlı yıllarla beraber tarımsal üretimin veriminin arttırılması için arazilerin, büyük işletmeler tarafından işlenmesi fikri ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım küçük boyutlardaki arazilerin yüksek fiyatlara satılmasına sebep olmuş, aile çiftliklerinin de arazi kaynağına ulaşmasına engel olmuştur. Böylelikle tarımsal üretim büyük işletmelerin eline geçmeye başlamış, aile çiftçileri bu büyük işletmelerle rekabet edemez konuma gelmiştir. Büyük işletmeler hem daha fazla ürün elde etmek için toprağı gereğinden fazla zorlamakta hem de küresel gıda güvenliğini tehlikeye atmaktadırlar. Yakın tarihimizde yaşanan krizlerin etkilerinin fazla olmasının en önemli sebeplerinin başında, üretimin bu firmaların elinde olması gelmektedir. Ülkemizde de aynı şekilde ulusal gıda güvenliğini koruma ihtiyacı hâsıl olmuştur.

3. Aile Çiftçiliğinin Ekonomiye Etkileri

Tarımsal üretimin büyük firmalar tarafından yapılması hem tekelleşme açısından hem de krizlerden etkilenme oranlarının daha yüksek olacağından bazı tehlikeleri beraberinde getirmektedir. "Aile Çiftçiliği" küresel ve ulusal krizlerin etkisini azaltacak, önemli bir etken konumundadır. Aile Çiftçiliği, maddi kazanç amaçlı üretimin yanında aile çiftliklerinin, kendi ihtiyaçlarını da ürettiği ürünlerden karşılamasını sağlamaktadır. Bu durum yaşanması muhtemel krizlerde, aile çiftliklerinin ciddi derecede direnç göstermesine olanak vermektedir. Tarımsal üretimin özü olan aile çiftlikleri, piyasadaki olası fiyat dalgalanmalarından etkilenmeyecek, tarımsal üretim açısından bir emniyet supabı görevi göreceklerdir.
Bu durumun anlaşılmasıyla birlikte dünyada, Aile Çiftçiliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. Aile Çiftçiliği Avrupa ve ABD'ye oranla ülkemizde eski etkinliğini sürdürse de korunmaya ve geliştirilmeye muhtaçtır. Hâlihazırda yapılan çalışmalar, destekleme niteliğinin ötesine geçememektedir. Uygulanan yeni teknolojilere ulaşmakta ve bölünmüş tarımsal arazilerin birleştirilmesinde yaşanan zorluklar, Aile Çiftçiliğinin karşılaştığı en temel sorunlardır. Alışıla gelmiş ve sürdürülmesinde ısrar edilen yanlış uygulamaların terk edilmesi ve aile mirasına ilişkin ulusal mevzuatta yapılabilecek değişiklikler, tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılmasına olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra aile çiftlikleri, üretim politikasında ve pazarda etkili olabilmek için üretici örgütleri ya da kooperatifler ile işbirliği içerisinde olmaları konusunda desteklenmelidirler. Faaliyet odaklı yapılmakta olan desteklemeler, Aile Çiftçiliğini, günü kurtarmanın bir adım ötesine götürememektedir. Yapılması gereken bunun çok ötesindedir; Aile Çiftçiliğinin yeni nesiller tarafından benimsenmesi sağlanmalıdır. Bu sayede, sürdürülebilir bir sistem kurulması söz konusu olabilmektedir.

4. Aile Çiftçiliğinin Temel Sorunları

Aile Çiftçiliği denilince akla gelen şey hali hazırda çiftçilik yapan küçük işletmelerdir. Bu işletmelerin yaptıkları işi devam ettirmelerindeki en önemli etken, ülke çiftçiliğinin geleceğini oluşturacak olan, çocuklardır. Aile işletmelerinin ve ülke tarımsal üretiminin geleceğini kurtarmak için bu çocukların, köylerini bırakmamalarını sağlamak gerekmektedir. Bunu yapmanın olmazsa olmaz şartı ise tarımla uğraşan insanların, köylerini ve tarlalarını bırakıp daha iyi bir yaşam sürme gayesiyle şehir merkezlerine göçmelerini engellemektir.
Toplumumuzda yaşanan "okuyup adam olma" akımı, oluşturulan algı yönetimiyle önüne geçilemez bir hal almıştır. Bu akım yüzünden insanlar sosyal konumlarını, çocukları üzerinden edinmeye başlamışlardır. Devletin de üniversite sayılarını ve kapasitelerini ülke ihtiyacından bağımsız değerlendirmesi sonucu arttırılan kontenjanlar, gençlerin, meslek öğrenme çağlarını, ileride kullanamayacakları bir bölümde harcamalarına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda çocuklarını okutma sevdalısı aileler ve devletin yanlış politikaları yüzünden gerçek mesleklerini bulamayan ve

öğrenme çağlarını yanlış alanlarda değerlendiren gençler, üniversite bitirmiş, vasıfsız eleman konumuna düşmektedirler. Diğer tarafta büyük eleman açığı olan sanayi ve tarım sektörleri, sanayinin geleceği olacak çırak, kalfa, tarımsal yetiştirici vb.ni bulamaz konuma gelmektedir. Sonuçta geleceği olmayan üretim sektörleri oluşmakta, kalifiye eleman sıkıntısından küçük işletmeler kapanmakta ve ülke, ulusal ve de global şirketlerin tekeline mahkum olma aşamasına gelmektedir.

5. Göçün Aile Çiftçiliği Üzerindeki Etkileri

Ülkemizde 1950'li yıllardan sonra başlayan ve giderek artan iç göç hareketleri, içinden çıkılamaz ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar, sadece göç alan yerlerde değil, göç veren yerlerde ve göç eden kişiler üzerinde de çok çeşitli etkiler bırakmıştır (Öztürk, 2006). Göçün ana nedeni, yaşam şartları ve gelir yetersizliği olarak görünse de temelde çiftçilerin, çocuklarının geleceğinden endişe etmeleri, onlara iyi bir eğitim aldırarak geleceklerini garanti altına almalarını sağlama arzusudur. Özellikle bu coğrafyada ebeveynler, yaşamlarını kendilerinden sonra gelen nesil için sürdürmektedir. Bu nedenle çocukları için en iyi olduğunu düşündükleri işi sağlamaya çalışmaktadırlar.

6. Aile Çiftçiliğinin Geleceği

Devletin çiftçilere, çocuklarının eğitimi için alternatifler sunması gerekmektedir hatta eğitim garantisi sağlamalıdır. Hali hazırda 13 tane olan tarım meslek liselerinin sayısı arttırılmalıdır. Mevcuttakilerin de kalitesi arttırılmalıdır. Bunun yanında öğrenimlerine devam etmemiş genç çiftçiler için kurslar açılmalıdır. Belediyelerin ve İŞKUR'un mevcutta yaptığı meslek edindirme kurs modellemesinin, yerelde tarımsal üretim için de yapılması sağlanmalıdır. Bu kurslara devam edenlere aylık ücret verilerek tarımsal üretim özendirilmeli, kurslara katılan bu kişilere verilecek mesleki eğitimin sonunda, almış olacakları eğitim doğrultusunda KOSGEP ve benzeri kuruluşlar vasıtasıyla mesleki desteklemeler yapılmalıdır.

Bunların yanı sıra dört yıllık temel eğitimden başlayarak çocuklara, özellikle çiftçi çocuklarına tarımla ilgili eğitimler verilmelidir. Çocukların, tarımsal üretime özendirilmeleri sağlanmalıdır. Ortaöğretim seviyesine gelen çocuklar, tarım ağırlıklı lise tercihi yapmaları durumunda maddi anlamda desteklenmeli ve kalitesi yükseltilmiş, hem iyi bir bilim yuvası olan hem de beşeri bilimlerde, özellikle tarımsal yetiştiricilik alanında modern tekniklerle donatılmış meslek liselerinde okutulmaları sağlanmalıdır. Tarım meslek liselerinde, modern tarımsal üretimi öğrenmiş çocuklar yetiştirmek demek; gelecekte modern tarıma ayak uyduran, gelişmeleri takip eden, kendi tarımsal yayımını yapabilen çiftçiler yetiştirmek demektir.

Hali hazırda ülkemizde, 23 üniversitenin ziraat fakültesine 3555 öğrenci kayıt yaptırmaktadır(www.osym.gov.tr). Ancak bu bölümü seçen öğrenciler, bölüm seçerken tercih sıralamasında ziraat mühendisliğini en kötü ihtimal olarak görmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek adına üniversitelerimizin ziraat bölümleri, özellikle ailesi tarımsal üretimle uğraşan gençler için cazip hale getirilmelidir. Üniversite çağına gelmiş çiftçi çocuklarına sunulacak seçim hakkıyla onlara istedikleri bölüme gitme özgürlüğü sunulmalı, tarımsal alanda kendini geliştirmek isteyen gençlere de devlet desteği devam ettirilerek tarımla ilgili bir bölüme yerleştirilmeleri sağlanmalıdır. Tarım meslek liselerinden gelen ve çiftçi çocuğu olan gençlere sağlanacak bu gibi imkânlar ile yetişmekte olan neslin ziraat mühendisliğini, en kötü ihtimal olarak görmekten ziyade geleceklerini şekillendirecekleri bir meslek olarak görmeleri sağlanacaktır. Ziraat fakültelerinin de modern bir eğitim ve öğretime kavuşturulması tarımın geleceği için elzem bir konudur. Modern liselerde ziraatla ilgili altyapısını oluşturmuş öğrencilerin yine bu liseler gibi modernleştirilmiş üniversitelerde eğitim almaları sağlanmalıdır. Bu eğitimi almış, ailesi çiftçi olan gençler, memleketlerine döndüklerinde devletin atadığı ziraat mühendisinden çok daha iyi, toprağı seven, atasından gelen üretim arzusuyla yetişmiş bir tarım uzmanı haline geleceklerdir. Bu sayede sadece para kazanmak için değil, tarımsal üretimi severek ve ülke geleceğinin vazgeçilmezi olduğunu bilerek çalışacak, kendini işine adayacak birer ziraat mühendisi olacaklardır. Ülke kırsalında yaşamaya başlayan bu gençler sayesinde yıllardır süre gelen tarımsal hafıza yenilenecek; modern tarım

uygulamaları, toprağı koruyan iyi tarım uygulamaları ve en önemlisi sürdürülebilir bir tarım kazanımı sağlanacaktır.
Üniversite okumak istemeyen veya yeterliliği olmayan, köylerine dönüp tarımla uğraşmak isteyen gençlerin, lise çağında öğrendikleri modern bilgiyle tarımsal üretim yapabilmeleri için her türlü imkân sağlanmalıdır. Bu gençlere, köylerine döndüklerinde üretim yapabilecekleri arazi desteği verilmeli, evlenmek ve ev kurmak istediklerinde yardım edilerek köye yerleşmeleri sağlanmalıdır. Gerekirse tarım liselerini bitirdikleri için danışmanlık sertifikası verilerek bu gençlerin, köylüyle devlet arasında bir köprü vazifesi görmeleri sağlanmalıdır. Bu tip destekler ve iş olanakları üniversite bitiren çiftçi çocuklarına da sağlanmalıdır. Böylelikle ülkemizin yıllardır üstesinden gelemediği göç sorununun bir anlamda önüne geçilmesinin yanı sıra eğitimli bir tarımsal üretim nüfusuna kavuşmamıza imkân oluşturulacaktır.

7. Sonuç

Uygulanacak eğitimlerle çiftçi alışkanlıklarını değiştirmek yerine, sıfırdan çiftçi yetiştirmek daha kolay ve uygulanabilir olacaktır. Böylece geçmişten gelen alışkanlıklar olmayacak modern tarımı benimsemiş çiftçiler yetişecektir. Ülkemizin en önemli sorunlarından biri de ataerkil bir toplum oluşumuz ve atanın her şeyde daha bilgili olduğuna inanmamızdır. Eğitimsiz ve araştırma sevmeyen bir yapıda olmamız mevcut bilgilerin (din, kültür, tarım vb.) atadan öğrenildiği gibi kabullenilmesine ve bunların değişmez doğrularmış gibi hafıza oluşturmasına yol açmaktadır. Tarımsal hafızamız bu doğrultuda gelişmiş olduğundan mevcut uygulamalardan vazgeçmek, onların yanlış olduğunu kabullenmek zorlaşmaktadır. Yıllardır yapılan tarımsal yayım faaliyetleri ile bu durumu değiştirmek için uğraşılmış ve çoğu sefer başarısız olunmuştur. Bu yüzden tarımsal hafızamızı değiştirmenin en kolay yolu yeni nesillerin bu hafızaya geçmemesini sağlamaktır. Tarımsal alışkanlıklardan uzak eğitilecek nesiller, yeni bir tarımsal hafıza oluşturmamız için çok acil uygulamaya geçirilmesi gereken bir çalışmadır. Temelsiz, mesnetsiz binanın üstüne kat çıkmak hem o binayı zayıflatmakta hem de gereksiz kaynak israfına sebep olarak harcanan kaynağın ve emeğin zayi olması sonucunu doğurmaktadır. Yapılması gereken; temeli sağlam atılmış yeni bir tarımsal hafıza yaratmaktır.
Tarımsal hafızamızın değişmesiyle köylerde yaşam kalitesi kendiliğinden artacaktır. Böylece okuma oranı artan köylerde yenilikler daha kolay benimsenerek uygulamaya geçirilecektir. Çiftçiler bilinçlendikçe, kulaktan dolma bilgilerle değil mevcut bilgileri ve gerektiğinde yapacakları araştırmalar doğrultusunda karar vereceklerdir. Gereksiz gübre ve ilaç kullanımı azalacak böylece günümüzde büyük tehlike altında olan toprak ve su kaynakları korunmuş ve kurtarılmış olacaktır. Daha fazla gübreyle değil daha fazla bilgiyle kazançlarını artıracağını bilen yetiştiricilere kavuşulmuş olunacaktır. Aile çiftlikleri, gereksiz makine kullanan işletmelerden; maliyet hesabı yapabilen, ortak kullanımı yaygınlaştıran üretim merkezlerine dönüşecektir. Kazanan yetiştirici köyde kalacak, etrafındaki çiftçileri de imrendirecek, sürdürülebilir, kaliteli bir köy yaşamı sağlanmasıyla göçler kırsala yönelecektir. İlerleyen zamanlarda da kent karmaşasından bunalmış insanlar kırsala yönelecek, böylece kent nüfusundaki önü alınamayan artışın azaldığı görülecektir.

8. Öneriler ve tartışma konuları

Genç çiftçi eğitim projeleri gayet olumlu olmakla beraber burada yapılması gereken genç-yaşlı çiftçileri eğitmek değil sıfırdan çiftçi yetiştirmektir. Bunun için de yapılması gereken, aile çiftliklerinin çocuklarına ilkokuldan üniversiteye kadar iyi bir eğitim vermek ve bunların içinden çiftçilik ile uğraşmak isteyenler belirlenerek destekleme çalışmaları yapmaktır. Bu çalışmalar sayesinde kırsaldan kente göçün sebebi olan eğitim, sağlık, düzenli gelir ve insanca yaşama koşullarını sağlamak yönünde en büyük adım atılmış olacaktır. Şöyle ki her ne kadar eğitim, sağlık ve insanca yaşama koşulları kırsalda sağlanmış olsa da düzenli gelir ihtiyacı kırsalı göçe iten en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıfırdan modern teknikleri kullanarak tarım yapan çiftçiler yetiştirildiği takdirde bu eğitimli insanlar elinde bulundurduğu imkânlarla düzenli gelir elde etme metodunu öğrenmiş olacaktır. Her ne kadar mevcut çiftçilere bu teknikler öğretilmeye çalışılsa da insanları alışkanlıklarından vazgeçirmenin mümkün olmadığı açıktır.

"Tarımsal üretim ve gıda güvenliği geleceğimiz garanti altına alınabilir mi? Genç nüfus, ihtiyaçları karşılanarak, tarımsal üretime kazandırılabilir mi? En önemlisi, bu çalışmayla yıllardır etkin olarak yapılamayan tarımsal eğitim ve yayım faaliyetleri verimli ve sürdürülebilir bir hale getirilebilir mi? Sıfırdan çiftçi yetiştirmeye nereden ve nasıl başlamalıyız? Kimler bu programlardan yararlanmalı? Nasıl bir program oluşturulmalı? Mevcut eğitim sistemimiz de ne gibi değişikliklere gidilerek bu programlar başlatılabilir? Daha önce denenmiş benzer uygulamalar var mıdır? Çiftçilik bireyleri istenen gelir seviyesine ulaştırabilir mi?" sorularıyla yapılan tartışmalar doğrultusunda hazırlanacak programla uygulamaya geçirilmelidir.

Kaynaklar

www.osym.gov.tr. Erişim: 10.08.2014.

Öztürk, M, 2006. Türkiye'deki İç Göçlerin Sosyal Politika Açısından İncelenmesi: İstanbul Semt Pazarcıları Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Sürdürülebilir Aile Çiftçiliğinde Kadın Çiftçiler:Pamukova Örneği

Fatma FİDAN
Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ffidan@sakarya.edu.tr

Özet
Aile çiftçiliğinde kadınlar, üretimin her aşamasında var olan önemli aktörlerdir. Özellikle üretim ve bakım ile ürünün depolanması ve işlenmesi sürecinde kadıların belirleyici rolü dikkat çekmektedir. Aile çiftçiliğinde kadınların rolünü ve sorunlarını ortaya koymak amacıyla Pamukova'da "50 çiftçi kadınla" mülakat yapılmıştır. Tesadüfü örnekleme metodu ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmada, tarımsal faaliyetin her aşamasında yer almalarına rağmen kadınların kendini "çiftçi" olarak tanımlamadıkları önemli bir sonuçtur. Çalışma zamanı, süresi ve çalıştırılacak bireylerin bulunması, ürünün bakımı, hasadı, ürünün depolanması, saklanması ve işlenmesi süreçlerinin kadınların sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Tarımsal alanda çok farklı işleri gerçekleştiren kadınlar açısından kararlara katılım ve gelire erişim konusunda yetersizlik söz konusudur. Bu noktada, kadının bilgi düzeyinin arttırılması ve güçlendirilmesi konusunda eğitim programları düzenlenmeli ve örgütlenmenin teşvik edilmesi gerekmektedir.
Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliği, kadın çiftçiler, tarım

1. Giriş

Türkiye'de, tarımda çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu aileye ait küçük işletmelerden oluşan üretim birimlerinde "erkeğin yardımcısı" olarak görülmektedir. Bu bakış açısı tarımda kadının ikincil konumda kalmasına ve görünmez kılınmasına neden olarak, kadınların erkeklere göre yönetim ve karar alma süreçlerine daha az katılmasına yol açmaktadır. Kadınların potansiyelinin açığa çıkarabildiği ve bu alanda üretimden pay alabildiği ölçüde tarımsal gelişme sağlanabilecektir. Çünkü dünyada ve Türkiye'de tarımsal üretim ve gıda güvenliğinde kadınlar en önemli rolü oynamaktadır. Tarımsal üretim, hayvan bakımı ve ev içi üretim gibi geniş faaliyet yelpazesinde ev ekonomisine ve ülke ekonomisine katkıları büyüktür. Sektörde, kadınların niteliksel ve niceliksel olarak etkinliğinin büyük olduğu düşünüldüğünde tarımda kadının konumunu ve durumunu incelemek önem taşımaktadır.

2. Aile Çiftçiliği ve Kadınlar

Tarım, ülkemizde istihdam açısından nüfusun büyük bir kısmını bünyesinde barındıran bir sektördür. Üretim ve çalışma koşulları açısından değerlendirildiğinde genellikle aile çiftçiliğine dayalı bir yapı söz konusudur. Aile çiftçiliği farkı biçimlerde tanımlanmaktadır.FAO aile çiftçiliğini: ***kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılı olan aile temelli tarımsal faaliyetler bütünü olarak görmektedir. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir biçiminde tanımlamaktadır*** (http://www.fao.org/).Bu yapıda kadınların birincil işgücü olarak önem kazanmaya başladığı dikkat çekmektedir. Sektördeki işgücüne doymuşluk ve katma değer düşüklüğü erkekleri sektörün dışında iş aramaya ve çalışmaya zorlamakta, sektörle bağlılıklarının zayıflamasına yol açmaktadır. Erkeklerin, sektöre olan bağlılığı düşük bir grubu oluşturması tarımsal üretimin büyük bir ağırlığının kadınlar üzerinde olmasına yol açmaktadır. Özellikle üretim alanında kadınlar aktif ve etkin olarak yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların çoğu tarıma bağlı çalışmakta ve gıda üretiminin her aşamasında yer almaktadırlar (http://www.fao.org/). Erkekler tarlanın sürülmesi ve hayvan bakımı gibi sınırlı faaliyet alanında yer alırken, kadınlar ekme, çapalama, gübreleme hasat, tarımsal üretimin işlenmesi ve pazarlanması gibi her aşamayı içeren faaliyetleri yerine getirmektedirler. Tarımsal faaliyetlerde yer alan kadınlar, ekim, toplama, hayvanların bakımı, çiftlik isleri ve aile ekonomisi gibi çok çeşitli işleri yerine getirmektedirler. Tarımsal alanda kadınlar bir yandan ev işi, çocuk bakımı, ekmek yapma, yakacak temini, gıda ve beslenme gibi ev işleri yaparken diğer yandan bitkisel ve hayvansal üretim, el sanatları etkinlikleri, tarım dışı işler ve gelir getirici faaliyetlerde de (pazarda satmak için mal üretimi, tarım dışı ücretli işçilik, pazarlama faaliyetlerine katılım gibi) bulunmaktadır. Tarımsal faaliyetin her alanında kadınlar aktif rol alsa da kararlara katılımı düşük grubu oluşturmaktadır. Kadınların topluluk düzeyinde çok etkili olamaması, temel olarak geleneksel

cinsiyete de dayalı tabakalaşmadan kaynaklanmaktadır. Ayrıca kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü de bu süreci pekiştirmektedir (Asan, ve ark. 2012).

Tarımın geleceğinin kadın ve genç çiftçiler aracılığıyla olacağı bilinmektedir. Kırsal kesimde karlılığı artırmak, çevresel sürdürülebilirlik ve zihinsel dönüşüm açısından kadın çiftçilerin önemi artmaktadır. (*Nierenberg, 2014).* Kırsal alanda kadın, tarımsal üretime katkısının yanında kayda pek alınmayan ekonomi dışı alanlarda da önemli roller oynar; sosyal ağlar kurarak köy içi bilgi dolaşımını sağlamakta (Ertürk, 1991) ve karşılıklı diyaloglarda da etkin olmaktadır. Buna karşı kadınlarla ilgili olarak yapılan araştırmaların sonucuna göre, kalkınma süreçleri, cinsiyete dayalı işbölümünü kadınların aleyhine işleyebilecek şekilde etkilemekte (Jacobson, 1993) ve ağır işlerin kadınlara kalması, erkeklerin daha çok satış ve pazarlama ile ilgili işleri üstlenmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. Pazarlama işlerinin erkeklerce yapılması, parayı elde eden ve idare edenin erkekler olması, kadının gündelik yaşamını denetleyebilmesini ve kalkınmaya aktif katılımını engellemeye başlamıştır (Ertürk, 1992). Diğer yandan arazi sahipliği, kazançlar ve haklar açısından var olan derin eşitsizliği ile tarımda kadınlar belli başlı yetersizlik ve zorluklar ile karşı karşıyadır.

3. Materyal ve Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, aile çiftçiliğinde kadınların rolünü ve konumunu tahlil etmek amaçlanmıştır. Aile çiftçiliğinde kadınların faaliyet alanları, katkısı ve sorunları araştırılmıştır. Özelikle kadınların üretim birimi içinde sorumluluk ve konumlarını algılayışı ve değerlendirişi üzerinde durulmuştur.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu aracılığıyla araştırma verileri derlenmiştir. Tarımda çalışan kadınların bizzat çalışma ortamlarına gidilerek, görsel ve sözel veri derlemesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak daha önce hazırlanan soru formu yardımıyla görüşmeler yapılmış ve görüntüler elde edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini Pamukova'da 50 çiftçi aile oluşturmaktadır. 50 aile seçilirken, temel ve tek faaliyetinin çiftçilik olması dikkate alınmıştır. Örneklemin oluşturulmasında tesadüfü örneklem metodu kullanılmıştır. 50 ailede, 50 kadınla mülakat yapılmıştır.

3.4. Bulgular

3.4.1. Demografik bilgiler

Araştırma, tarımda çalışan "50" kadınla gerçekleştirilmiştir. Kadınların demografik özellikleri şöyledir:

Araştırmaya katılanlar yaş dağılımı açısından incelendiğinde büyük bir kısmının 30-40 yaş grubunda (31) ve ilkokul (32) düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir. Medeni hal itibariyle evli (38) ve ağırlıklı olarak 2 ve 3 çocuğa sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge1: Demografik bilgiler

		SAYI
Yaş	30-35	16
	36-40	15
	41-45	9
	46-50	4
	51-55	3
	56-60	3
Eğitim	Okur-yazar değil	3
	Okur-yazar	7
	İlkokul	32
	Ortaokul	5
	Lise	3
Medeni Hal	Evli	38
Bekar	Bekar	3
	Eşi Ölmüş	6
	Boşanmış	3
Çocuk Sayısı	1	1
	2	9
	3	17
	4	10
	5	7
	6	2

Araştırmaya katılanların yerleşim birimleri incelendiğinde 19'u ilçe merkezinde yaşarken, 31'i de köyde yaşamaktadır. Aile yapısının geniş aile veya aynı bahçe içinde ya da aynı binada yaşandığı görülmektedir. İşletme büyüklüğünün 6 ile 20 dönüm arasında olduğu görülmektedir.

Çizelge 2: Aile Yapısı ve Aile İşletmesinin Niteliği

Aile Türü	Geniş Aile	15
	Çekirdek Aile	15
	Yakın Mekanda Yaşama	20
İkamet Yeri	İlçe	19
	Köy	31
İşletme büyüklüğü*	1-5 dönüm	4
	6-10dönüm	10
	11-15 dönüm	11
	16-20 dönüm	13
	21-25 dönüm	8
	26-30 dönüm	2
	31- + dönüm	2

* Sahip olunan ve kiralanarak işlenen arazi miktarını ifade etmektedir.

3.4.3. Kendini tanımlama

Tarımsal aile çiftçiliğinde çeşitli faaliyetleri yerine getiren kadınların kendilerini ve işlerini tanımlamalarken "çiftçiyim" yerine "çiftçi ailesiyiz", "çiftçi ailesinin hanımıyım" ve "çiftçi eşiyim" ifadelerini kullandıkları görülmektir. Ev ile tarımsal faaliyet arasında kurulan sıkı bağ ve evin önceliğinin olması nedeniyle kadının "ev kadınlığı" yerine "çiftçi kadın" tanımlamasını içselleştiremediği görülmektedir. Eşlerinin mesleğini "çiftçi" olarak ifade edebilirken en az onlar kadar üretimde yer almalarına rağmen, kendilerini çiftçi olarak tanımlamamaktadırlar. Bunun altında yatan nedenler incelendiğinde; kendilerini asıl unsur olarak görmekten çok, yardımcı eleman olarak değerlendirmeleri ve mesleğe ilişkin eğitim ve formasyon alınmamış olması mesleki tanımlamaya

engel teşkil etmektedir. Bu anlamda kadınlar arasında yaş itibariyle farklılaşma dikkat çekmektedir. İleri yaşta olanlar, kendini çalışan olarak görme yerine ailenin uzantısı olan işleri doğal süreç olarak yerine getiren olarak ele almaktadır. "*Kendi işimiz sonuçta, ben yapmazsam kim yapacak, ailemiz için hep birlikte çalışıp, birlikte kazanacağız (F. S.:60)*" Tarımda çalışmayı bir zorunluluk hatta doğal bir süreç olarak algılamışlar ve benimsemişlerdir. Genç yaşta olanlar ise üretim sürecindeki yerini ve öneminin farkında ve bunu görünmez kılmamaktadır. *"Birçok işi ben yapıyor ve ben yürütüyorum. İnsanın eşi çiftçi olunca ister istemez sen de tarım işinde çalışıyorsun. Çiftçiyim diyemem (H.M, 31)"* Kadın çiftçiler, üretim süreci ve birimi içinde kendi konum ve katkılarını değersizleştirmektedir.
Kadın çiftçilerin uzun ve belirsiz sürelerde çalıştıkları görülmektedir. Belirli bir çalışma süresinin söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Çalışma süresinin işin gerekliliğine göre değiştiği ve genellikle "gün boyunca" çalışıldığı belirtilmiştir. Kadınlar, "kendi işimiz olduğu için erken başlayıp, geç zamana kadar çalışırız genellikle" biçiminde çalışma süresini tanımlamaktadır.

3.4.4. Faaliyet türleri

Aile çiftçiliğinde işletmenin yönetimini erkeklerin yürüttüğü görülmektedir. Eş, baba veya erkek çocuk sahip/sorumlu olarak görülmektedir. Aile çiftçiliğinde kadınların, ev işlerinin yanı sıra, araç (traktör ve tarım araçları) kullanma, tarlayı sürme, ekme, gübreleme ve ilaçlama gibi işleri ile ürünün hasadı ve işlenmesi gibi üretimin her aşamasında yer almaktadırlar.
"Ben babalarından daha fazla iş yapıyorum. Erkeklerin yaptığı her işi kadınlar da yapar. Traktör kullanamıyordum onu da öğretti oğlum, işçileri ben götürürüm tarlaya. Bir de ilaçları bilebilsem (H.L.58)"
Aile çiftçiliğinde önemli rol oynayan kadınların özellikle şu alanlarda etkin olduğu dikkat çekmektedir: Ürünün ekilmesi ve toplanması, ürünün saklanması ve korunması, çalışmanın organize edilmesi ve yönlendirilmesi, işçi bulma ve çalıştırma, aile ekonomisinin yönetilmesi, sorun çözme.
kadının tarımda çalışması, ev içerisindeki sorumluluk alanında ve yüklerinde bir azalmayı beraberinde getirmemiştir. Bunun aksine ev içerisinde de ikincil üretim alanının temel öğesi olarak yer almaya devam etmektedirler. Tarlada çalışmadıkları zamanda ekmek ve kışlık yiyecek hazırlanması gibi aktivitelerle uğraştıkları belirlenmiştir. Hatta bu faaliyetler için tarladaki zamanını ayarlamaktadırlar. Ancak günlük ev işleri özellikle yoğun dönemde "olsa da olur" biçiminde ele alınan değersiz ve önemsiz aktiviteler olarak algılanmaktadır.

3.4.5. Kararlara katılım

Aile çiftçiliğinde kadınların önemli katkısının olmasına rağmen, potansiyel kapasitelerini ve fırsatları kullanmaları ve ekonomik olarak erkeklere bağımlı olmalarından dolayı istenilen düzeyde değildir. Kadınlar erkeklere göre yönetim ve karar alma süreçlerine daha az katılıyor olsa da, faaliyet alanlarının ve sorumluluklarının zaman içinde arttığı görülmektedir. Kadınların kararlara katılımı incelendiğinde karar ve sorumluluk alanları şöyledir;
Tarımsal üretimin aşamaları itibari ile ele alındığında kadınları her aşamada var olduğunu ancak karar ve kazanç konularında katılımının yetersizliği dikkat çekmektedir. Tarımsal faaliyet ve işin yürütülmesinde kadının etkin ve aktif olduğu görülürken, karar ve yönetim mekanizmasında geri planda kalmaktadır.

Çizelge 3. Aile Çiftçiliğinde Karar ve Sorumluluk Dağılımı

	Kadın	**Erkek**	**Aile ile birlikte**
Arazinin hazırlanması	2	40	8
Ekilecek ürünün türü	9	20	21
Ekilecek ürünün miktarı	10	15	25
Ekim zamanı	4	15	31
İlaçlama/gübreleme türü ve miktarı	3	31	16
İlaç, gübre ve benzeri unsurların satın alınması	2	43	5
Çalışma zamanı ve süresi	***25***	***10***	***15***
Çalıştırılacaklar	***35***	***5***	***10***
Ürünün bakımı (çapalama v.b.)	***33***	***3***	***14***
Ürünün Hasat ve toplanması	***35***	***5***	***10***
Ürünün depolanması ve saklanması	***40***	***5***	***5***
Ürünün pazarlanması	5	40	5
Ürünün fiyatı	3	44	3
Satılamayan ürünün değerlendirilmesi (salça, turşu, pekmez, reçel v.b yapımı ve kurutma)	***45***	***1***	***4***
Gelirin değerlendirilmesi	3	33	14

HAZIRLIK ⇨ EKİM ⇨ BAKIM ⇨ HASAT ⇨ PAZARLAMA ⇨ İŞLEME

3.4.6. Kadın çiftçilerin sorunları

Kadınların, tarımsal üretime ilişkin formal bilgi eksiği, örgütlenme düzeylerinin yetersiz olması ekonomik olarak erkeklere bağımlı olmaları nedeniyle sorun ve yetersizliklerle yüzyüze gelmektedirler. Aile çiftçiliğinde kadınların üretiminin asli unsuru olmasına rağmen ekonomik ve sosyal güvence açısından erkeğe bağımlılığı söz konusudur. Görüşme yapılan kadınlardan sadece 2 kadın sosyal güvence kapsamındadır ve kadınların bireysel banka hesabı söz konusu değildir.

Kadınlar açısından ön plana çıkan bir diğer sorun, formal eğitim ve tarımsal bilgilendirme sürecine katılamamış olmalarıdır. Araştırmada görüşülen kadınların çiftçilik ve tarımsal üretimle ilgili herhangi bir eğitim programına katılmadığı ifade edilmiştir. Çiftçi kadınların eğitim programı ve bilgilendirme toplantısı yapılırsa katılacaklarını dile getirmişlerdir. *"Artık her şey değişti, anneden öğrendiklerimizi yapıyoruz ama öğrenmek lazım (H.B. 48)"* ifadesi kadınların eğitim isteğinin varlığını göstermektedir. 10 kadın çiftçi televizyonda çiftçilikle ilgili programları takip ettiğini ve 5 kadın çiftçi bu konuda birkaç yayın okuduğunu ve 2 kadın ise ilk kez ettikleri bir ürünle ilgili tarım, gıda ve hayvancılık müdürlüğünden bilgi aldığını ifade etmiştir. Kadınların yeni ürün, üretim tekniği ve işleme süreçlerine istekli ve öğrenme niyetli olduğu önemli bir sonuçtur. Bu konuda kadınların çiftçilikte erkeklerden daha başarılı olacakları düşünülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Aile çiftçiliği ve küçük çiftliklerde yapılan tarımsal üretim günümüzde önemlidir ve gelecekte de önemini koruyacaktır. Bu nedenle aile çiftçiliğini destekleyici ve gelişmesini sağlayıcı politikalara ihtiyaç vardır. Aile çiftliklerinin tarımdaki teknolojik ve bu yapısal değişime uyum sağlamak ya da değişimle baş etmek için kullanabilecekleri stratejilerin başında "kadın çiftçilerin" tarımsal üretim sürecinde karar ve yönetim mekanizmalarına tam katılımının sağlanmasıdır. Kadınların karar alma süreçlerine anlamlı katkı sunmasına imkan verecek çabalara ihtiyaç vardır. Bu noktada özellikle iki temel strateji üzerinde durulmalıdır;

- Kadınların çiftçiliği kariyer süreci olarak içselleştirecek politikalar üretmek, bu süreçte eğitim ve sertifika programları gerçekleştirmek;
- Kadınların yönettiği aile çiftliklerini (female headed farms) yaygınlaştırmak.

Tarımsal alanda kadınların karşılaştığı sorun ve engeller incelendiğinde temel belirleyicinin eğitim ve bilgi yetersizliği olduğu görülmektedir. Bu noktada farklı eğitim ve bilinçlendirme programları ile

kadının özellikle de "bireyselliğini" algılama konusunda katkı sağlayacak etkinliklere ihtiyaç bulunmaktadır. Torik eğitimler yanında uygulamalı eğitim, pazarlama ve girişimcilik bilgisi verilmesi için devlet, sivil toplum kuruluşları ve eğitim kurumları tarafından projeler geliştirilmelidir.Kadın çiftçilere bilinçlendirme ve işlerini hangi yöntem ve koşullarda yapmalarının yararlı sonuçlar sağlayacağına ilişkin bilgileri içeren eğitimler düzenlenmelidir. Eğitimli bilgili ve bilinçli kadın çiftçilerin varlığı aile çiftçiliğin sürdürülebilir açısından önemlidir.

Aile çiftçiliğinde sürdürülebilir gelişmenin sağlanması, bölgesel özellikler, yeni pazarlara ulaşma, teknoloji ve bilgilendirme hizmetlerine erişim, danışmanlık ve uzman desteğinin alınması gibi faktörler yanında faaliyet içinde yer alan kadınların sektörle bağlılığının güçlendirilmesini gerektirmektedir. Bu noktada kadınların "çiftçiliği" bir meslek olarak değerlendirmelerine yani, zorunluluk veya aileye bağlı sürdürülen bir faaliyet değil de bireysel ve bilinçli seçim olarak kabulünün sağlanması yönünde düzenlemelerin yapılması zorunludur. Üretim ve pazarlama gibi her aşamada kararlara katılım bilincinin kazanması yönünde çalışmaların varlığı gerekmektedir.

Kadınlar, aile çiftçiliğinde üretimin yapılması ve üretim sürecinin düzenlenmesinde temel unsur olsa da üretim kaynaklarına erişim ve sahip olma noktasında karşılığını alamamaktadır. Kadınların aile çiftçiliğinde üretken rolleri yanında yönetsel roller kazandırmaya yönelik bilinçlendirme çalışmalarıyla birlikte ve kadınların paraya, üretim ve pazar bağlantılı ağlara, teknoloji ve makinaya eşit erişimi ve kullanımına yönelik fırsat eşitliği sunulmalıdır.

Kaynaklar

Asan, A., M. Can, A. Fazlıoğlu.(2012). Kırsal Alanda Yoksulluğun Gerçek Yüzü: Kadınlar http://sgb.aile.gov.tr/upload/sgb.aile.gov.tr/mce/2012/arastirmaprojeleri/kirsalalankadinlari1.pdf

Ertürk, Y. (1992). "Türkiye'de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projelerinde Kadın Boyutu", TKV-ILO Danışma Toplantısı Raporları.

FAO, "Women Agriculture and Food Security" http://www.fao.org/worldfoodsummit/english/fsheets/women.pdf(10 Eylül 2014).

FAO, Çiftçi Aileler, Dünyayı Besle, Yeryüzünü Önemse, http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf (Erişim 10 Eylül 2014).

Nierenberg, D. 2014."The Future of Family Farming: Providing Resources for Women and Young Farmers". http://www.fao.org/fsnforum/forum/discussions/(Erişim:10 Eylül 2014).

Jocobson, J. (1993). "ClosingtheGender GAP in Development", Brown, L. R. (der.) State of the World, NewYork: W. W. Norton.

Genetik Kaynakların Korunmasında ve Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasında Aile Çiftçiliği; Türkiye'de Yerel Buğday Çeşitleri Örneği

Mustafa KAN[1] Murat KÜÇÜKÇONGAR[2] Alexey MORGUONOV[3]
Mesut KESER[4] Fatih ÖZDEMİR[5]

[1]Dr., Bahri Dağdas Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, mustafakan@gmail.com
[2]Zir. Yük. Müh., Bahri Dağdas Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, kucukcongar, gmail.com
[3]Dr., CIMMYT Türkiye Ofisi, Ankara, a.morgounov@cgiar.org
[4]Dr., ICARDA Türkiye Ofisi, Ankara, m.keser@cgiar.org
[5]Dr., Bahri Dağdas Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, fatihozde@hotmail.com

Özet
Birleşmiş Milletlerin 2014 yılını "Aile Çiftçiliği Yılı" olarak ilan etmesi aile çiftçiliğinin yoksulluğun azaltılmasında ve global gıda güvencesinin sağlanmasındaki rolünün anlaşılması için önemini ortaya koyma açısından önemli bir fırsattır. Özellikle aile çiftçiliği faaliyetini destekleyici ulusal veya bölgesel bazlı politikaların geliştirilmesi ile açlığın ortadan kaldırılması, kırsal yoksulluğun azaltılması küçük ölçekli tarımsal faaliyetler ile sürdürülebilir bir tarımsal üretimimin sağlanmasının yanında biyoçeşitlilik ve genetik kaynakların korunması ve gıda güvencesi yanında gıda güvenliğini sağlamada aile çiftçiliğinin rolünün ortaya konulması da tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışma aile çiftçiliğinin genetik kaynakların muhafazası ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında aile çiftçiliğinin önemini ortaya koyma açısından önem taşımaktadır. Çalışma 2009-2013 yılları arasında Türkiye çapında toplam 61 ilde yerel buğday üreten üreticilerle yapılan survey sonuçlarına dayanmaktadır. Türkiye'nin buğday gen kaynağı olduğu düşünüldüğünde yerel buğday genetik kaynaklarının hala aile çiftçiliği şeklinde üretildiği ve gelecek nesiller için muhafaza edildiği belirlenmiştir. Her ne kadar bu genetik materyaller Türkiye'de İzmir ve Ankara'da bulunan Gen Bankalarında "exsitu" olarak muhafaza ediliyor olsa da "in situ" olarak çiftçi şartlarında muhafazanın sağlanmasında aile çiftçiliği büyük önem taşımakta ve bu faaliyetleri destekleyici politikaların oluşturulması gerekmektedir. Türkiye'de yerel çeşitlerin gün geçtikçe yerlerini daha verimli olan geliştirilmiş çeşitlere bıraktıkları ve yoğun girdi kullanımının hakim olduğu entansif tarım sistemlerine dayalı üretimin yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de geleneksel tarım sistemlerinin daha çok coğrafi şartların zor olduğu kırsal alanlarda geçimlik aile işletmeciliği şeklinde yürütülmekte, bu alanlar ise toplam tarım alanlarının çok küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Yerel buğday çeşitleri ile ilgili yapılan bu araştırma sonucu olarak yerel buğday çeşitleri üreten işletmelerin küçük ölçekli işletmeler olduğu, daha çok dağlık alanlarda ve kuru tarım sisteminin hakim olduğu yerlerde tarımsal faaliyetlerini yürüttüğü, bu üretim faaliyetini pazarda buğday satmak için değil kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yaptıkları (%71,17) belirlemiştir. Bu tür çiftçilik sisteminde hayvancılık önemli bir geçim kaynağını oluştururken analiz edilen işletmelerin %85,16'sı samanı kendi işletmelerinde değerlendirmektedir.
Anahtar Kelimeler: Yerel buğday çeşitleri, biyoçeşitlilik, aile çiftçiliği, genetik kaynaklar

1. Giriş

Genetik kaynakların yok olmasında modern tarımın genişleyerek hayatımıza girmesinin rolü büyüktür. Özellikle modern tarımın girmesi ile birlikte tarafından genetik olarak değişkenlik gösteren düşük verimli yerel çeşitlerin yerinin yüksek verimli ve uniform çeşitler almaya başlamıştır (Frankel ve Bennett, 1970; Frankel ve Hawkes, 1975; Harlan, 1975a). Yerel çeşitlerin yerine geçen bu yeni çeşitler yerel çeşitlere göre geleneksel tarım sistemleri içindeki uygulamalara daha az bağımlılık göstermektedir (Barlet, 1980). Ayrıca modern tarım sistemleri ile birlikte genetik olarak uniform olan yeni çeşitlerin daha geniş alanlara ekilmesi ile birlikte verim azaltıcı biotik ve abiotik faktörlere karşı tarımsal verimliliğin aşırı hassas olmasına neden olmuştur. Özellikle ABD'de 1969-1970 yıllarında yaşanan "Güney Yaprak Yanıklığı (Southern Corn Leaf Blight)" hastalığının epidemisi örnek gösterilebilir (Adams ve ark., 1971; National Academy of Sciences 1972). Orijinlerinden uzakta kurulmuş tarımsal ekosistemler patojenlere ve böceklere karşı daha basit genetik savunma mekanizmasına sahip olma eğilimindedirler ve bu durumda bu tür bitkiler epidemik saldırılara karşı daha savunmasız olurlar (Browning, 1974). Fakat bu durum bozulmamış geleneksel tarımsal ekosistemlerde ise nadiren karşımıza çıkmaktadır (Rick, 1973; Segal ve ark., 1980). Bu nedenle mevcut ekosistemleri bozacak yaklaşımlar ve yeni teknolojiler aslında var olan dayanıklılığın ve stabilitenin riske atılması anlamına gelmektedir.

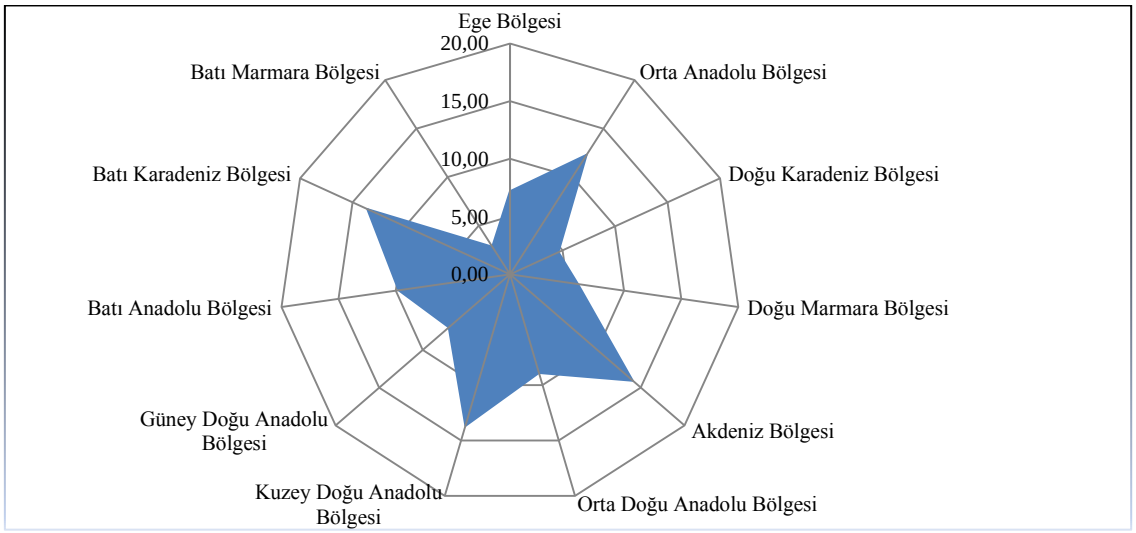
Türkiye genetik çeşitlilik açısından bakıldığında bulunduğu coğrafi konum itibariyle önemli bir ülkedir. Türkiye, coğrafik yapı, topografya ve iklim açısından değerlendirildiğinde zengin bitki türleri ve özellikle endemik türler açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bu zengin bitki türlerinden en önemlisi ise ***"buğday"***dır. Buğday Türkiye'deki en önemli tarımsal ürün olup, buğdaydan elde edilen ekmek, yufka, bulgur gibi ürünler düşünüldüğünde Türk yemeklerinin de vazgeçilmez gıda maddelerinden biri olduğu söylenebilir. TÜİK ve FAO gibi kuruluşların istatistiki verileri incelendiğinde Türkiye'nin yıllık buğday üretiminin yaklaşık 20 milyon ton olup bununda 7 milyar dolar tarımsal üretim değerine karşılık geldiği görülmektedir. Katma değeri açısından bakıldığında buğday ve buğday ürünlerine dayalı tarımsal sanayinin gıda sanayi ve ekonomi içerisinde ana sektörlerden biri olduğu söylenebilir (TÜİK, 2014; FAOSTAT, 2014).

Buğday tarımı Türkiye'de 8000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu süre içerisinde mevcut birçok buğday çeşidinin yanı sıra yabani ve yarı yerli buğday çeşitleri de bulunmaktadır. 20. yy'ın ilk dönemlerinde Türkiye, Meksika'dan getirilen yarı bodur buğdaylar ile modern çeşitlerle tanışmış ve buğday veriminde artış görülmüştür. Yeşil devrimin de etkisi ile Türkiye tarımında modernizasyon ve girdi kullanımındaki artışlar verimdeki bu artışı destekleyici nitelikte olmuş ve modern çeşitler ülke geneline yayılmaya başlamıştır. Bir yandan verim artışına bağlı olarak buğday üretiminin artması pozitif bir gelişme olarak görülse de diğer yandan yeni çeşitlerin geliştirilmesi var olan genetik kaynakların (yerel buğday çeşitleri vb.) yok olmasına neden olmaktadır. Mazid ve ark. (2009)'nın Türkiye'de yürüttükleri çalışmadan da görüleceği üzere modern buğday çeşitlerinin üretimin hemen hemen hepsini oluşturduğu, yerel çeşitlerinin üretimdeki payının ise %1'in altında olduğu söylenebilir. Bu ve benzeri çalışmalar biyo-çeşitlilikte azalmaların ve genetik erozyonun yaşandığını göstermekte, yerel çeşitlerin ise kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığına işaret etmektedir. Yerel buğday çeşitlerinin kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalması yerel çeşitlerin sürdürülebilir bir şekilde korunmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye'de geleneksel tarım sistemlerinin daha çok coğrafi şartların zor olduğu kırsal alanlarda geçimlik aile işletmeciliği şeklinde yürütülmekte ve bu alanlar ise toplam tarım alanlarının çok küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Üretimin çoğu geçimlik ve küçük aile işletmeciliği şeklindeki sistemlerde yürütülmektedir. Türkiye'nin özellikle yerel buğdaylarının artık modern buğday çeşitleri gibi yüzlerce hektarlık geniş alanlarda üretiminin yapılmadığı ve hatta yerel buğday çeşitlerinden birçoğunun üretiminin artık yapılmadığı söylenebilir(Keser ve ark., 2010; Morgounovet ve ark., 2012; Kan ve ark., 2013a; Kan ve ark., 2013b; Keser ve ark., 2013).

Bu kapsamda 2009-2013 yılları arasında Türkiye (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı), CIMMYT ve ICARDA, 2012 yılında ise FAO'nun katılımı ile Türkiye'de yerel buğday çeşitlerinin envanterinin çıkarılması, toplanması, gen bankalarında muhafazası ve bunları üreten üreticilerin tanımlanarak yerel buğday çeşitlerinin yerinde korunması için politika oluşturmak amaçları ile bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de genetik kaynakların exsitu korunmasında önemli rol oynayan çoğu geçimlik olan bu tarım işletmeler için yerel buğday çalışması üzerinden genel bir değerlendirme yapılarak genetik kaynakların korunmasında küçük aile çiftçiliğinin önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini, 2009-2013 yılları arasında Türkiye genelinde toplam 61 ilde yapılan survey çalışmaları sonuçları oluşturmaktadır. Survey çalışması bölgede yerel buğday üretimi yapan üreticilerle soru kağıtlarının doldurulması ile yürütülmüş olup, yerel buğday üretiminin yapıldığı alanların GPS koordinatları alınarak rakım değerleri belirlenmiştir. "Gayeli Örnekleme Yöntemi" kullanılarak toplam 1795 yerel buğday üreticisi ile soru kağıtları doldurulmuştur. Bu kapsamda ele alınan ana kitleden seçilen örneğe yerel buğday üreten üreticiler dahil edilmiştir. Görüşülen üreticilerin bölgelere göre dağılımı Grafik 1'de verilmiştir.

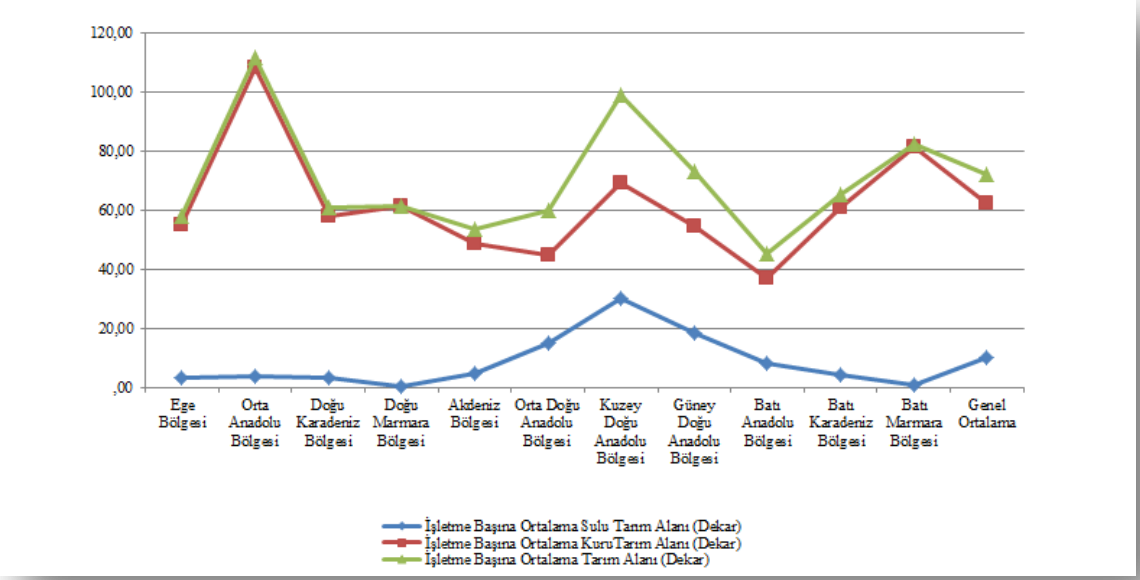
Grafik 2.1.Türkiye'de Yapılan Survey Çalışmasının Bölgelere Göre Dağılımı (%)

Çalışmada veriler arazi varlığı, sulu arazi varlığı, işletmedeki hane halkı sayısının Erkek İş Gücü Birimi açısından değeri, yerel buğday ekim alanı, rakım değeri ve işletmenin bulunduğu ilçenin sosyo ekonomik index değeri (Dinçer ve Özaslan, 2004)üzerinden yapılan ***"Kümeleme Analizi"*** ile 2 gruba ayrılmış ve 1. Gruba ***"Yerel Buğday Çeşidi Üretme Odaklı İşletmeler"***, 2. Gruba ise ***"Yerel ve Ticari Buğday Çeşitlerini Birlikte Üretme Odaklı İşletmeler"*** olarak adlandırılmıştır. Kümeleme analizi sonucu toplam 1634 işletme değerlendirilmeye alınmış ve analizler bu işletmeler üzerinden yapılmıştır.

Anket yolu ile araştırma bölgesinden toplanan "Evet-Hayır" gibi iki veya daha çok cevaplı kategorik verilerin analizlerinde iki grubun birbirinden bağımsız olup olmadıklarının karşılaştırılmasında kullanılan "Pearson Ki-Kare Bağımsızlık Testi"nden (Kesici ve Kocabaş, 2007)yararlanılmıştır. Bu test iki kategorik rassal değişkenin birbirinden "bağımsız" olup olmadıkları araştırma sorusu için uygulanır. Bu tip testte, sıfır hipotez satır rassal değişkeni ile sütun rassal değişkeninin birbirinden "bağımsız" olduğudur ve "alternatif hipotez" satır değişkeni ile sütun değişkeni birbirinden "bağımsız değildir" önerisidir. Analizlerde STATA 13 İstatistik programı kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın yürütüldüğü Türkiye'nin 61 ilinde yerel buğday üreten üreticilerin tarımsal arazi varlığı Şekil 3.1'de sunulmuştur. Grafik incelendiğinde ortala işletme varlığı Türkiye genelinde 72 dekar olup bu rakam 45 ile (Batı Anadolu Bölgesi) 112 dekar (Orta Anadolu Bölgesi) arasında değişmektedir. İşletmeler küçük aile işletmesi özelliğinde olup toplam tarım arazisinin %13,74'ünü sulu tarım arazisi oluşturmaktadır. Bu işletmelerin bulunduğu yerleşim yerleri genellikle yüksek, dağlık veya vadilik, orman arazilerine yakın, kuru tarım sisteminin yaygın olduğu, tarımsal faaliyetin güçlükle yapıldığı, makineli tarımın fazla uygun olmadığı, parçalı ve küçük parsellerde üretimin yapıldığı alanlardır. Yerel buğday popülasyonlarının bu alanlarda yaygın olmasının en önemli nedeni ise bu tür alanlara uyum kabiliyeti ve kullanım amacından (saman için, bulgur veya aile tüketimi için) kaynaklanmaktadır.

Şekil 3.1. Araştırma Alanında Bölgelere Göre İşletmelerin Ortalama Tarım Arazisi Genişlikleri (da)

Çalışmada işletmeleri tanımlamak ve gruplamak amacı ile kümeleme analizi yapılmış ve işletmeler 2 gruba ayrılmıştır. 1. Grupta yer alan işletmelere "Yerel Buğday Çeşidi Üretme Odaklı İşletmeler", 2. Gruba ise "Yerel ve Ticari Buğday Çeşitlerini Birlikte Üretme Odaklı İşletmeler" olarak isim verilmiştir. İşletmelere ait tanımlayıcı istatistikler Çizelge 3.1'de sunulmuş olup, çizelge incelendiğinde 1. Grupta yer alan işletmeler her ne kadar 2. Grup işletmelere göre daha fazla arazi genişliğine sahip olsa da daha yüksek alanlarda üretim yapmakta (ort: 1575,66 m rakım) ve işletmelerinde daha fazla EİG bulundurmaktadırlar (ort.3,93 EİG). 1. grup işletmelerde EİG başına 21,501 dekar, 2. grupta ise EİG başına 18,50 dekar arazi üşmektedir. Bu gruptaki işletmeler daha fazla aile işgücü yoğun faaliyette bulunmaktadırlar. İşletmelerin daha yüksek rakımlı yerlerde bulunması genellikle çalışmanın yürütüldüğü bu bölgelerde arazi eğimli ve daha fazla parçalı olduğundan bu grupta yer alan işletmelerin daha fazla parçalı arazi üzerinde tarımsal faaliyetin sürdürüldüğünün göstermektedir.

İşletmeler incelendiğinde işletme başına düşen EİG sayısı ortalama 3,74 bulunmuştur. İşletmelerdeki hane halkı sayısı incelendiğinde ise 1. Grupta yer alan işletmelerin hane halkı sayısı 5,77, 2. Grup işletmelerin ise 5,29 kişidir. Ortalamada ise bu değer 5,48 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam 2012 yılında Türkiye'de hane halkı başına düşen kişi sayısı olan 3,7'nin (TÜİK, 2013) üzerinde olup bu işletmelerin aile işgücüne dayalı işletmeler olduğunu göstermektedir.

Resim 3.1. Türkiye'nin Farklı Bölgelerinden Yerel Buğday Üretim Manzaraları
(Kaynak: Mustafa KAN)

Çizelge 3.1. Kümeleme Analizi Sonucu Oluşan İşletme Gruplarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Küme Numarası		İlçenin Sosyo-Ekonomik İndeks Değeri	Rakım (m)	İşletme Başına Ortalama EIG	Ortalama İşletme Sulu Arazisi (Dekar)	Ortalama İşletme Arazisi (Dekar)	Ortalama İşletme Yerel Buğday Ekilen Arazisi (Dekar)
1	Ortalama	-,54	1575,66	3,93	10,54	84,39	33,34
	Standart Hata	,50	213,78	2,20	30,24	147,31	53,82
	Minimum	-1,58	1219,00	,75	,00	,70	,15
	Maksimum	2,01	2081,00	16,00	300,00	2000,00	500,00
2	Ortalama	-,27	882,56	3,61	10,07	65,56	16,31
	Standart Hata	,69	229,89	2,14	35,69	82,13	24,68
	Minimum	-1,47	50,00	,50	,00	,30	,30
	Maksimum	3,22	1230,00	13,50	400,00	1000,00	450,00
Toplam	Ortalama	-,38	1157,42	3,74	10,26	73,03	23,06
	Standart Hata	,64	406,22	2,17	33,62	112,92	39,81
	Minimum	-1,58	50,00	,50	,00	,30	,15
	Maksimum	3,22	2081,00	16,00	400,00	2000,00	500,00

Yapılan kümeleme analizi oluşturulan kümelerin buğday üretim stratejileri Çizelge 3.2'de sunulmuştur. Çizelge incelendiğinde 1. Kümedeki işletmelerin yalnız yerel buğday üretme eğiliminde olduğu(%89,81) ve işletmelerin büyük bir kısmının (%76,08) önceden ticari buğday çeşitlerini hiç denemediği belirlenmiştir. Bu kümede yer alan işletmelerin büyük bir kısmı geleneksel tarım sistemlerini ve geçimlik tarımsal faaliyetleri sürdüren işletmeler niteliğindedir.

Çizelge 2. Kümelere Göre İşletmelerin Yerel Buğday Üretim Stratejisi

Buğday Üretim Stratejisi		**Kümeler**		**Toplam**
		1	**2**	
Önceden Ticari Buğday Üreten İşletmeler	Sayı	155	411	566
	Oran (%)	23,92	41,81	34,7
Sadece Yerel Buğday Üretmiş Olan İşletmeler	Sayı	493	572	1065
	Oran (%)	76,08	58,19	65,3
Yalnız Yerel Buğday Üreten İşletmeler	Sayı	582	627	1209
	Oran (%)	89,81	63,59	73,99
Yerel ve Ticari Buğdayı Birlikte Üreten İşletmeler	Sayı	66	359	425
	Oran (%)	10,19	36,41	26,01
Toplam	Sayı	648	986	1634
	Oran (%)	100	100	100

Özellikle geçimlik tarımsal faaliyetlerle uğraşan bu işletmelerin ürün değerlendirme stratejileri Çizelge 3.3'te sunulmuştur. İncelenen işletmelerin ürün değerlendirme şekilleri incelendiğinde işletmelerin yaklaşık %70'i buğday üretimlerini satmamakta ve kendi ihtiyaçları için değerlendirmektedir. Ürün satışı yapan üreticilerin %28,42'si ürünü köy içinde satarken (komşu, akraba vb.), geri kalan %71,58'i ise köy dışında büyük çoğunluğu ya civar köylere ya da yerel pazarlarda ürünlerini satmaktadırlar. İşletmelerin yerel buğdaydan elde ettikleri işlenmiş ürünleri (bulgur, ekmek, vb.) değerlendirme şekilleri incelendiğinde işletmelerin %92,68'inin ticari aktivitede bulunmadıkları görülmektedir. Aynı durum saman için de geçerlidir. Araştırma alanında yerel buğdayı üretenlerin en önemli amaçlarından biri olan saman, üreticinin hayvanları için ihtiyacını karşılaması açısından önemlidir. Çizelge incelendiğinde işletmelerin %85,18'i samanı satmamakta kendi hayvanlarının ihtiyaçları için kullanmaktadır.

Çizelge 3.3. Kümelere Göre İşletmelerin Yerel Buğday Değerlendirme Stratejisi

		Kümeler		Toplam	Ki Kare
		1	2		
Ürün Satma Durumu					
Satmaz	Sayı	449	701	1150	p:0,029
	Oran (%)	69,94	71,82	71,08	
Yarısından Azını Satar	Sayı	72	138	210	
	Oran (%)	11,21	14,14	12,98	
Yarısından Çoğunu Satar	Sayı	101	109	210	
	Oran (%)	15,73	11,17	12,98	
Hepsini Satar	Sayı	20	28	48	
	Oran (%)	3,12	2,87	2,97	
Toplam	Sayı	642	976	1618	
	Oran (%)	100,00	100,00	100,00	
İşlenmiş Ürün Satma Durumu					
Evet	Sayı	52	66	118	p:0,314
	Oran (%)	8,13	6,79	7,32	
Hayır	Sayı	588	906	1494	
	Oran (%)	91,88	93,21	92,68	
Toplam	Sayı	640	972	1612	
	Oran (%)	100,00	100,00	100,00	
Saman Satma Durumu					
Evet	Sayı	87	139	226	p:0,461
	Oran (%)	14,01	15,38	14,82	
Hayır	Sayı	534	765	1299	
	Oran (%)	85,99	84,62	85,18	
Toplam	Sayı	621	904	1525	
	Oran (%)	100,00	100,00	100,00	

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de önemli bir ürün grubunu oluşturan buğday, stratejik önemi gereği tarımsal üretimin vazgeçilmezi durumundadır. Türkiye'nin buğdayın anavatanı olması ve bu bitkinin kültüre alınması ile ilgili bulgular, buğdayı aynı zamanda kültürel bir değer yapmaktadır. Türkiye'de buğday ile ilgili çeşit tanımlamalarının ve yetiştirildiği alan ile ilgili özelliklerinin bildirildiği en önemli araştırma Mirza Gökgöl tarafından yapılmış olup 1935 yılında "Türkiye Buğdayları" isimli eseri yayınlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de ilk gen kaynağı toplama çalışmaları Mirza Gökgöl tarafından başlatılmış olup Gökgöl, buğday, çavdar, taş yoncası ve patates gibi türler üzerindeki çalışmaları sırasında (1929,1930, 1935, 1939, 1955) oldukça fazla sayıda herbaryum örneği toplamış olup bugün bunların bir kısmı İzmir'deki Bitki Gen Kaynakları Araştırma Enstitüsü herbaryumunda saklanmaktadır (Tan, 1992). Türkiye Buğdayları kitabında her il ve ilçe düzeyinde yetiştirilen buğday çeşitlerinin isim ve özellikleri bildirilmiş olup bu yerel materyalin günümüze geldiğinde ekim alanı %1'ler civarına düşmüş ve hatta kaybolmuştur (Mazid ve ark., 2009, Keser ve ark., 2010; Morgounov ve ark., 2012; Kan ve ark., 2013a; Kan ve ark., 2013b, Keser ve ark., 2013).

Yerel buğdayların ekildiği alanlarda üreticilerle yürütülen bu survey çalışması Türkiye'nin yerel buğdayların toplanması ve tanımlanması konusunda Mirza Gökgöl'ün çalışmasından sonra en büyük çalışma olarak tanımlanabilir. Her en kadar az da ekim alanına sahip olsa da yerel buğday üreten üreticiler bitki genetik kaynağımızın yerinde muhafazası ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önemli bir paya sahiptirler. Yapılan bu çalışma sonucunda yerel buğday üreten üreticilerin genel bir yapısının ortaya konulmasına çalışılmış ve sonuç olarak görüşülen işletmelerin daha çok küçük aile

işletmesi olduğu ve yaklaşık %71'i buğdayı, %92'si ise buğday ürünlerini satmadığı, %85'inin de elde ettiği samanı kendi hayvanlarının ihtiyacı için kullandığı ve ekonomik bir aktivite içinde bulunmadığı görülmüştür. Geçimlik ve geleneksel tarım sisteminin en önemli özelliklerini gösteren bu işletmelerin sürdürülebilirliklerinin sağlanması sadece bitki genetik materyallerinin değil hayvan genetik materyallerinin de korunması ve gelecek nesillere taşınması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle tarım politikası oluşturulması sırasında genetik kaynakların yerinde muhafazasını sağlayacak ve bu tip geleneksel yapıyı sürdürülebilir kılacak araçlara gerek bulunmaktadır. Bu tip araçlar içinde "Coğrafi İşaretler", "Dağlık Alan Ürünü", "Küresel Öneme Sahip Tarımsal Miras Sistemleri (GIAHS)", "Geleneksel Ürün" gibi kavramların değerlendirilip Türkiye için kullanılabilirliklerinin ve avantajlarının daha iyi incelenmesi gereklidir. Ayrıca genetik materyallerinin yerinde korunmasını sağlamak için yerel farkındalık aktivitelerine daha fazla önem verilmeli ve yerel halkın gen kaynaklarının muhafazası konusunda bilgilendirilmesi gereklidir.

Kaynaklar

Adams, M. W.,Ellingbae, A. H. and Rossineau, E. C. 1971. Biological Uniformity and DiseaseEpidemics. Bioscience21:1067-1070.

Barlett, P. F. 1980. Adaptation Strategies in Peasant Agricultural Production. Ann. Rev. Anthropol. 9:545-573.

Dinçer, B. ve Özaslan, M. 2004. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik SıralamasıAraştırması (2004), Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (Mülga), Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

FAOSTAT, 2014. Wheat Production Statistics For Different Years, www.faostat.fao.org

Frankel, O and Bennett, E., 1970. Genetic Resources in Plants-Their Exploration and Conservation. International Biological Programme Handbook 11. Blackwell, Oxford, England. ,

Frankel, O and. Hawkes, J. G, 1975. Crop Genetic Resources For Today and Tomorrow. Cambridge Univ. Press, Cambridge, England.

Harlan, J.R., 1975a. Our Vanishing Genetic Resources. Science 188:618-622.

Kan, M., Küçükçongar, M., Morgounov, A., Keser, A., and Kaya, Y., 2013a.Wheat Landrace Populations and Development Strategy In TRB1 Region, 2nd International Regional Development Congress, 16-17 May 2013, p:942-958, Elazığ, Turkey.

Kan, M.,Küçükçongar, M., Morgounov A., Keser M., Özdemir F., Muminjanov H.,2013b. Wheat Landraces Potential of Turkey; A SWOT Analyses, International Plant Breeding Congress, 10-14 Kasım 2013, ANTALYA.

Keser M.,Morgounov A., Kan, M., Küçükçongar, M., Belen S., Özer E., Küçüközdemir Ü., and Özdemir F., 2013. Old, But Still Grown and Harbor Invaluable GeneticDiversity For Useful Traits; Wheat Land Races In Turkey" 12TH International Wheat Genetic Symposium, YOKOHAMA.

Keser M., Morgunov A., Kaya Y., Kan M., and Küçükçongar M., 2010. WheatLandraces in Turkey, Where and Why Theyare Still Grown Cwrs and Landraces in Europe.13-16 September 2010 University of Madeira, Funchal, PORTUGAL.

Kesici T. ve Kocabaş Z. 2007. Biyoistatistik. İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Yayın No: 94, Ankara.

Köklü, N. 1995. Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt:28, sayı:2, s:89-90, Ankara. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/486/5698.pdf, Erişim Tarihi:26.08.2011.

Morgounov A., Kan M., Kaya Y., M Keser., Kucukongar M., and Qualset C. 2012. Diversity of wheat land races currently grown in Turkey as compared to 1920-1930 collections , III International Vavilov Conference, 6 – 9 November, 2012 Saint Petersburg, Russia

National Academy of Sciences. 1972. Genetic vulnerability of majorcrops. Natl. Acad. Sci., Washington, DC.

Rick, C.M., 1973. Potential genetic resources in tomato species: clues from observations in native habitats. In A. M. Srb, ed.,Genes, enzymes and populations, p. 255-269. Plenum Press, New York.

Segal, A.,Manisterski, J., Fischbeck, G. and Wahl, I. 1980. How plant populations defend them selves in natural ecosystems. In J. G. Horsfall and E. B. Cowling, eds., Plant disease: an advanced treatise, p. 75-102. Academic Press, New York.

Tan, A., 1992. Türkiye'de Bitkisel Çeşitlilik ve Bitki Genetik Kaynakları., Anadolu J. of AARI, 2,50-64.

TÜİK, 2013. İstatistiklerle Aile, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 13662, 13 Mayıs 2013, Ankara.

TÜİK, 2014. Değişik Yıllara Ait Buğday Üretim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr

Aile Çiftçiliğinin Ekonomik Sürdürülebilirliğinde Tarım Havzalarının Değerlendirilmesi

Emine YEŞİLYURT[1] **Ayfer TAŞCAN[2]** **Bircan AKGÜN[3]** **R.BAŞAK SEVİL[4]**

[1]Ziraat Mühendisi GTHB, emine.yesilyurt@tarim.gov.tr
[2]Ziraat Mühendisi GTHB, ayfer.tascan@tarim.gov.tr
[3]Ziraat Mühendisi GTHB, bircan.akgun@tarim.gov.tr
[4]Şehir Plancı GTHB, rabiabasak.sevil@tarim.gov.tr

Özet
Bu çalışmada, Tarımsal Karar Destek Sistemine her yıl düzenli olarak illerden girişi yapılan, maliyet, verim, üretici pazar fiyatı, satış fiyatı, alan gibi veriler kullanılarak havzaların verimlilik ve etkinlikleri ölçülmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye bitkisel üretiminin % 72 ve üzerini karşılayan ilk on havzanın illeri arasından seçilen 30 ilde yapılan 112 anket ile havza bilinebilirliği, tarımsal destekler, yetiştiriciliği etkileyen unsurlar ile bölgelere göre desteklenmesi istenen ürün ve ürün gurupları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada arz açığı olan ürünler için özel bir çalışma gerçekleştirilmiş ve son 5 yıllık veriler kullanılarak bir birim desteğin üretime dönüşme oranı hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda bazı ürünlere destek verilse de üretime yansımasının olmadığı, üreticilerin yetiştireceği ürün tercihinde en önemli unsurun fiyat olduğu, bazı ürünlerin bazı havzalarda desteklenmesine karşın son 5 yılda havzada hiç üretimi olmadığı diğer taraftan bazı ürünlerin ise havzada desteklenmediği halde üretimlerinin olduğu bulunmuştur.
Anahtar kelimeler: Tarım havzaları, verimlilik, üretim, yetiştiricilik tercihi

1. Giriş

Tarım havzaları çalışmaları doğru ürünü verimli olduğu yerde yeterli miktarda üretebilmek amacıyla başlatılmış bir çalışma olup, tasarlanan Tarımsal Karar Destek Sistemi'nden (TKDS) toplanan bilgilerden anlamlı sonuçlar üretilmesi beklenilmektedir. TKDS ara yüzü için, il sistem sorumluları tarafından her yıl, yılda bir kez verim, maliyet, üretici pazar fiyatı, üretici satış fiyatı, üretim alanı verileri girilmektedir.

Tarımsal Karar Destek Sisteminin verileri kullanılarak maliyet, üretim, etkinlik analizleri ile verimlilik analizleri yapılmıştır. Verimlilik; sahip olduğumuz kaynakların doğru ve etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak, performans ve yararlılıklarını en üst düzeye çıkartabilmek demektir. (Erginel, Gençoğlu ve Özsever, 2009) Genel olarak verimlilik üretim süreci sonunda elde edilen çıktılar ile bu üretim için kullanılan girdiler arasındaki oran olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmada, yaygın olarak kullanılan verimlilik model ve yaklaşımlarından bazıları kullanılarak, havzaların ekonomik kapasiteleri, üretim potansiyelleri, ürün detayında havza maliyetleri, Fırsat maliyetleri ve ürünlere verilen desteklerin etkinliğine yönelik çeşitli raporlama faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın birincil verilerini, 81 İl Müdürlüğünden Tarımsal Karar Destek Sistemine her yıl düzenli girişi yapılan veriler ile, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) üretim verileri, Çiftçi Kayıt Sistemi(ÇKS) alan verileri ve destek birim fiyat rakamları oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma için hazırlanan, 30 ilde gerçekleştirilen anket verileri de çalışmanın ikincil verilerini oluşturmaktadır.

Bir havzanın maliyetinin belirlenmesinde, o havzada ilgili ürün için girişi yapılan maliyet rakamlarının ağırlıklı ortalaması alınarak havza maliyeti belirlenmiştir. Belirlenen havza maliyet rakamı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü'nün aynı üründe Türkiye için belirlediği maliyet rakamları ve literatürlerde o ürün için belirlenen maksimum ve minimum maliyet rakamları ile karşılaştırılmıştır.

Literatürde yaygın verimlilik modellerinden; David J. Sumanth Modeli kullanılarak verimlilik indeksleri belirlenmiştir. Veri Zarflama Analizi kullanılarak birbirine benzer ürünlerin (yağlı tohumlar, Hububat, Baklagil) çıktı odaklı etkinlikleri ölçülmüştür.

Son beş yıllık alan, destek ve üretim verileri kullanılarak desteğin üretime ne ölçüde dönüştü hesaplanmaya çalışılmıştır. Havza il sistem sorumluları aracılığı ile 30 ilde gerçekleştirilen 112 anket ile desteklenen ürünler, destek memnuniyeti, desteklenmesi istenen ürünler ve yetiştirilecek ürün tercihini etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

3.1 Havza Üretimleri

Bu bölümde her bir havzanın TÜİK üretimleri her bir ürün gurubunda hesaplanmıştır.

Çizelge 1: İlk 10 havza üretimi

ÜRETİM (ton)									
HUBUBAT		YAĞLI TOHUMLAR		BAKLAGİL		SEBZE		MEYVE	
İLK 10 HAVZA	ÜRETİM	İLK 10 HAVZA	ÜRETİM	İLK 10 HAVZA	ÜRETİM	İLK 10 HAVZA	ÜRETİM	İLK 10 HAVZA	ÜRETİM
28	6.368.667	25	542.161	20	217.085	25	6.813.593	25	4.490.448
22	3.522.442	22	540.513	22	169.739	11	3.119.548	16	2.086.517
27	3.514.616	28	438.518	28	165.340	1	2.546.939	11	1.552.954
25	2.899.527	17	343.507	27	109.019	28	2.358.812	30	1.268.187
20	2.879.069	6	330.710	15	91.026	16	1.756.413	4	1.236.750
15	2.061.578	11	240.765	30	60.426	18	1.623.734	29	1.145.752
18	1.689.684	20	198.105	23	56.195	19	1.381.247	1	1.062.659
13	1.466.732	18	156.662	29	51.909	14	1.155.611	28	1.013.981
17	1.289.400	24	139.198	26	44.444	20	872.913	15	817.105
29	1.287.633	15	77.011	25	36.431	22	771.415	23	615.628
TOPLAM	26.979.348		3.007.150		1.001.614		22.400.225		15.289.981
%	**72**		**91**		**88**		**79**		**79**

3.2 Havza maliyetleri

17 ürün (Hububat, Baklagil, Yağlı tohumlar) içerisinde maliyet açısından değerlendirme yapılmıştır. Her bir ürünün hangi havza da maliyetinin en düşük olduğu sahadan toplanan verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı veriler Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) rakamları ile de test edilmiştir.

- Arpa: En düşük maliyet 21. Zap havzası, en yüksek maliyet6. Kuzey Marmara havzası
- Aspir: En düşük maliyet 14 Kaz dağları havzası, en yüksek maliyet 3 Kuzey Batı Anadolu havzası
- Buğday: En düşük maliyet 12 Van gölü havzası, en yüksek maliyet 23 Batı GAP havzası
- Çavdar: En düşük Maliyet29 Fırat havzası, en yüksek maliyet 16 Gediz havzası
- Çay: En düşük maliyet 19 Orta Karadeniz havzası, en yüksek maliyet 4 Doğu Karadeniz H.
- Çeltik: En düşük 21 Zap havzası, en yüksek maliyet 11 Kıyı Ege havzası
- D. mısır: En düşük maliyet 2 Batı Karadeniz havzası, en yüksek maliyet 5 Karasu Aras H.
- Kanola: En düşük maliyet 8 Söğüt havzası, en yüksek maliyet 6 Kuzey Marmara havzası
- K. fasulye: En düşük maliyet 15 İç Ege havzası, en yüksek maliyet 4 Doğu Karadeniz havzası
- Pamuk: En düşük maliyet 29 Fırat havzası, en yüksek maliyet 23 Batı GAP havzası
- Mercimek: En düşük maliyet9 Çoruh Havzası, en yüksek maliyet 14 Kaz Dağları havzası
- Nohut: En düşük maliyet 9 Çoruh havzası, en yüksek maliyet 19 Orta Kızılırmak havzası
- Soya: En düşük maliyet 22 GAP havzası, en yüksek maliyet 25 kıyı Akdeniz havzası
- Tritikale: En düşük maliyet 28 orta Anadolu havzası, en yüksek maliyet 6 Kuzey Marmara H.
- Y. Ayçiçeği: En düşük maliyet 12 Van gölü havzası, en yüksek maliyet 23 Batı GAP havzası
- Yulaf: En düşük maliyet 29 Fırat havzası, en yüksek maliyet 1 Güney Marmara havzası
- Zeytinyağı: En düşük maliyet 22 GAP hazvası, en yüksek maliyet 1 Güney Marmara havzası

3.3 Havzalarda ekilişi olan ürünlerin verimlilik indeksleri

Bu bölümde, havzalarda desteklenen 17 ürünün verimlilik indeksleri hesaplanmaya çalışılmıştır. Verimlilik ölçümünde, her havza bir birim gibi düşünülmüş ve çıktı/girdi oranları hesaplanarak

üretkenlikleri incelenmiştir. Her bir ürünün o havzadaki üretim değeri maliyetine bölünerek üretkenlik oranları değer olarak hesaplanmıştır.

- Arpa üretkenliğinin en fazla olduğu havza, 1,59 indeks ile 24 Doğu Akdeniz Havzası'dır. İndeksin en düşük olduğu havza ise 0,86 değeriyle 12 Van Gölü havzasıdır.
- Aspir üretkenliğinin en fazla olduğu havza, 1,41 indeks değeriyle 13 Erciyes Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise 0,25 değeriyle 3 Kuzey batı Anadolu Havzasıdır.
- Aspir üretkenliğinin en fazla olduğu havza, 17 Meriç Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise 0,02 değeriyle, 12 Van gölü havzasıdır.
- Buğday üretkenliğinin en fazla olduğu havza, 1,69 indeks değeriyle 11 Kıyı Ege havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise1,09 değeriyle, 12 Van gölü havzasıdır.
- Çavdar üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,84 indeks değeriyle 13 Erciyes Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,67 değeriyle, 14Kaz dağları havzasıdır.
- Çay üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,86 indeks değeriyle 4 Doğu Karadeniz havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise1,14 değeriyle9 Çoruh havzasıdır.
- Çeltik üretkenliğinin en fazla olduğu havza; 1,89 indeks değeriyle 19 Orta Karadeniz Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise1,02 değeriyle 21 Zap havzasıdır.
- Dane Mısır üretkenliğinin en fazla olduğu havza; 14 Kaz dağları havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,78 değeriyle4 Doğu Karadeniz Havzasıdır.
- Kuru fasulye üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,79 indeks değeriyle 27 Orta Kızılırmak havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,94 değeriyle 16Gediz Havzasıdır.
- Kanola üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,87 indeks değeriyle, 1 Güney Marmara havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,84 değeriyle 14 Kaz Dağları havzasıdır.
- Mercimek üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,77 indeks değeriyle5 Karasu-Aras havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,96 değeriyle 18Yeşilırmak havzasıdır.
- Nohut üretkenliğinin en fazla olduğu havza, 14 Kaz Dağları Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise1,00 değeriyle 16 Gediz Havzasıdır.
- Pamuk üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,77 indeks değeriyle 11 Kıyı Ege Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,65 değeriyle 26 Ege Yayla Havzasıdır.
- Soya üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1.89 indeks değeriyle; 22 GAP havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,02 değeriyle 12 Van gölü havzasıdır.
- Tritikale üretkenliğinin en fazla olduğu havza, 1,65 indeks değeriyle 14 Kaz Dağları havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,92 değeriyle 19 Orta Karadeniz havzasıdır.
- Yulafın üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,57 indeks değeriyle; 9 Çoruh havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise0,78 değeriyle30 Göller havzasıdır.
- Yağlık Zeytin üretkenliğinin en fazla olduğu havza 1,75 indeks değeriyle25Kıyı Akdeniz Havzasıdır. İndeksin en düşük olduğu havza ise 0,53 değeriyle 28 Orta Anadolu havzasıdır.

3.4 Ürünlerin etkinlikleri

Aynı gurup içerisinde yer alan ürünlerin (Hububat Baklagil ve Yağlı tohumların) kendi gurubu içerisinde etkinlik analizi yapılmıştır. Havzaların alan, üretim ve maliyet rakamları kullanılarak karşılaştırmalar yapılmış ve etkin girdi-çıktı ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır. CCR (Charnes-Cooper-Rhodes) Yöntemi kullanılarak çıktı odaklı çözümler alınmıştır. DEAP paket programı kullanılarak etkinlik özetleri alınmıştır.

Çizelge 2: Hububat etkinlik özeti

Ürünler	28. Havza	27. havza	25. Havza	20. Havza	18. Havza	17. Havza
Arpa	0.463	0.559	0.087	0.383	0.308	0.059
Buğday	0.826	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Çavdar	1.000	0.048	0.000	0.000	0.004	0.002
Çeltik	0.000	0.004	0.001	0.005	0.027	0.068
Mısır (Dane)	0.043	0.002	0.536	0.078	0.037	0.037
Tritikale (Dane)	0.002	0.001	0.001	0.000	0.027	0.009
Yulaf (Dane)	0.017	0.017	0.009	0.000	0.009	0.004
Mean	**0.336**	**0.233**	**0.233**	**0.209**	**0.202**	**0.169**

Gerçekleştirilen çalışma neticesinde; buğdayın seçilen havzalarda ortalamanın üzerinde bir etkinlik değerine sahip olduğu görülmüştür. Buğdaydan sonra etkinliği en yüksek ürün Arpa çıkmıştır. Ancak bazı havzalarda (25 Kıyı Akdeniz Havzası ve 22 Batı GAP Havzası), Dane Mısır'ın etkinlik oranı Arpa'nın etkinlik oranından yüksek bulunmuştur.

Çizelge 3: Yağlı Tohumlar etkinlik özeti

Ürünler	28. Havza	25. Havza	24. Havza	15. Havza	22. Havza	18. Havza
Aspir	0.190			0.074	0.004	0.012
Ayçiçeği	1.000	1.000	0.043	1.000		1.000
Haşhaş (Tohum)	0.004	0.001	1.000	0.611		0.013
Kanola	0.013					
Pamuk(Kütlü)		0.725		0.000	1.000	
Soya	0.001	0.843	0.011		0.022	0.001
Susam		0.054		0.316		
Yer Fıstığı		0.410	0.009		0.003	
Mean	**0.241**	**0.505**	**0.266**	**0.400**	**0.257**	**0.257**

Yağlı tohumlarda; havzalara göre değişmekle birlikte Ayçiçeği etkinlik oranı en yüksek çıkan üründür. 25 nolu havzada, ayçiçeğinin yanında pamuk (kütlü) ve soya ortalamanın üzerinde etkinlik değerine sahiptirler.

Çizelge 4: Baklagiller etkinlik özeti

Ürünler	15. Havza	26. Havza	27. Havza	28. havza	29. havza	30. Havza
Börülce	0.008	0.001				
Burçak	0.014		0.001	0.003	0.033	0.000
Fasulye (Kuru)	0.067	0.024	0.209	0.573	0.160	0.092
Mercimek (Kırmızı)	0.044			0.008	0.115	0.077
Mercimek (Yeşil)	0.051	0.004	0.113	0.064		0.030
Nohut	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Mean	**0.197**	**0.257**	**0.331**	**0.330**	**0.327**	**0.240**

Baklagillerde; Nohut seçilen her havza da etkinlik değeri olarak en yüksek ürün çıkmıştır. Nohuttan sonra kuru fasulye etkinlik değeri olarak her havzada ikinci sırada çıkan üründür.
Etkinlik özetlerine bakarak 28 Orta Anadolu Havzası için ortalamanın üzerinde etkinlik değerine sahip ürünleri seçecek olursak; bunlar: Arpa, Buğday, Çavdar, Ayçiçeği, Nohut ve K. Fasulye'dir.

3.5 Seçilmiş Ürünlerde Desteğin Üretime Dönüşme Oranı

Arz açığı olan ürünlerde son beş yıllık veriler değerlendirilerek, desteğin üretime dönüşme oranı hesaplanmıştır. Alan verileri, Çiftçi Kayıt Sistemi'nden alınan desteklenen alanlardır. Üretim verileri Türkiye İstatistik Kurumu verileri olup, 2009 yılı baz kabul edilerek değerlendirme

gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde bulunmak istenen şey; verilen desteğin ürüne dönüşmede ne ölçüde etkin olduğudur. 2009-2013 yılları arasında önemli bir kuraklık ve yağış sorunu yoktur. Tarımsal üretimi etkileyecek extrem bir iklim değişikliği mevcut değildir. Bu dönem için mevcut veriler ışığında yapılan değerlendirmede;

Çizelge 5: Alan destek ve üretim ilişkisi (2009-2013)

Ürünler	Alan (da)	Destek (TL)	Üretim (ton)	1 Birim Desteğin Üretime Dönüşme Oranı
Soya	%163 artış	%128 artış	%368 artış	2,8
Y. Ayçiçeği	%34 artış	%73 artış	%44 artış	0,60
Aspir	%36 artış	%163 artış	%124 artış	0,75
Pamuk	% 12 artış	% 190 artış	%30 artış	0,16
Kanola	%24 azalış	%67 artış	%10 azalış	-0,15
K. fasulye	% 3 azalış	% 54artış	%8 artış	0,15
K. Mercimek	% 147 artış	% 46 artış	% 44 artış	0,95
Nohut	%17 azalış	% 45 artış	%10 azalış	-0,22

*K. fasulye, Nohut ve K. mercimek destek artışı verimden kaynaklı prim desteği artışıdır.

3.6 Sürdürülebilirlik ve Tarım Havzaları

Değerlendirmede demografik özellikler, bölgelerde desteklenen ürünler, desteklenmesi istenen ürünler, ürün yetiştiriciliğine etkileyen faktörler, ürünün nereye satışının yapıldığı, ürünün havzasına uygun olup olmadığı gibi sorulara cevap aranmıştır.

Yapılan anket çalışmasında, 3 havzada, 27 Orta Kızılırmak, 28 Orta Anadolu ve 17 Meriç havzalarında 20-30 yaş arası genç üreticilerin olduğu tespit edilmiştir. En genç üreticilerin olduğu havza %67 oran ile 17 Meriç havzasıdır.%67 oran ile 22 GAP havzası ve 4 Doğu Karadeniz havzası en yaşlı üreticilerin olduğu havzalardır. Genç üreticilerin olduğu havzalarda, ikamet %66 oran ile köylerdedir. Araştırma yapılan 15 havzadan 8'i Bakanlık destekleme politikalarından memnunluk sorusuna kısmen ve hayır derken, 7'sini evet demiştir. Anket yapılan üreticilerin %51,8 kısmen, %38,4'ü hayır, % 9,8' ise evet demiştir. 17 Meriç havzası destekleme politikalarına %67 oranında hayır diyerek araştırma yapılan havzalar arasında ilk sıradadır. Buradan hareketle genç üreticilerin destekleme politikalarından daha az memnun olduklarını söyleyebiliriz.

22 GAP Havzasında, üreticiler, daha çok yağlı tohumlar ve hububat üretip ve yağlı tohumlar ve hububat üretiminde var olan desteğin artırılmasını isterken, 28 Orta Anadolu havzası, hububat, yem bitkisi ve yağlı tohumlar üretirken, %50 oranında sebzenin desteklenmesini istemektedir.19 Orta Karadeniz ve 4 Doğu Karadeniz ve İç ege havzalarında meyvenin desteklenmesi istenirken, 1 Güney Marmara havzasında %64 oranında sebzenin desteklenmesi istenmektedir. Fırat havzası %67 oranıyla meyve desteklenmesi istemektedir. Yaşlı üreticilerin olduğu havzalar ürettikleri ürünlerde desteğin artırılmasını isterken, genç üreticilerin olduğu havzalarda desteklenen ürünlerin çeşitlendirilmesi istenmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Çalışma ile hedeflenen havzaların ekonomik kapasitelerin ortaya konulması ve mevcut verilerle durum tespitinin yapılmasıdır. Havza maliyetleri oluşturulmuş, verimlilik indeksleri çıkartılmıştır. Önemli ürünlerin etkinlik analizleri yapılmıştır. Gözlenen bazı ürünlerin bazı havzalarda hiç ekilişinin olmadığı halde desteklenmeye devam ettiği diğer taraftan bazı ürünlerin ise, ciddi ekilişleri olmasına karşın havzalarda desteklenmediğidir. Ayrıca ürünlerin desteğe duyarlılığı bakılmaya çalışılmış, bazı ürünlerde destekleme rakamının ne kadar artırılırsa artırılsın üretime yansımadığı görülmüştür. Özellikle stratejik olan ve üretimine gereksinim duyulan ürünlerde, ürünün ekolojisine uygun bölgelerde ekimine engel olan rekabet edemediği birincil ürünlerle rekabet edebilmesi için çiftçinin fırsat maliyetini karşılayan telafi edici ödemeler gerçekleştirilebilir. Havzalarda desteklemelerin farklılaştırılması gerektiği, özellikle bitkisel üretimde Türkiye üretiminin %70 ve üzerini karşılayan ilk on havzada ekonomik ölçek desteklerinin verilmesi, diğer havzalarda ise, sürdürülebilir tarımsal

üretim boyutunda destekler verilebilir.Havzaların ürünleri belirlenirken sadece verim kriteri değil, fırsat maliyetine, verimlilik ve etkinlik değerlerine göre de ürünler belirlenmelidir.Bir üründen vazgeçmenin bedelini devlet telafi edici destek şeklinde ödeme olarak gerçekleştirilebilir. Bu uygulama ile ürünler arasında rekabetin önüne geçilmiş olur.

Yapılan Araştırma sonucuna göre, üreticiler ürün tercih ederken, öncelikle fiyatına bakarak ve pazarlama olanaklarına bakarak ürün tercih etmektedirler. Yetiştiricilik tercihinde fiyat önemli diyenlerin oranı %58 ve pazar diyenlerin oranı %17 ve tarımsal destek diyenlerin oranı %15'tir. En çok desteklenmesi istenen ürünler, %28 oranla meyve ve %25 oranla sebze guruplarıdır.

Kaynaklar

Ç. Özsever, T. Gençoğlu, N. Erginel. 2009. "İşgücü Sistem Takibi İçin Sistem Tasarımı ve Karar Destek Modelinin Geliştirilmesi". Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, s:18, Kütahya.

Çakmak, E. , Dudu, H. , Öcal, N. , 2008. Türk Tarım Sektöründe Etkinlik: Yöntem ve Hane Halkı Düzeyinde Nicel Analiz. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Ankara.

"Veri Zarflama Analizi ve Karar Verme". http://www.deu.edu.tr (Erişim: 08.Ağustos.2014)

CEPA, "Centre for Efficiency and Productivity Analysis". http://www.uq.edu.au/economics/cepa/deap.php (Erişim: 08.Ağustos.2014)

TÜİK, ÇKS ve TKDS verileri.

Yerel Çeşitlerimizin Çiftçi Hakları ve Aile Çiftçiliği Bakımından İrdelenmesi

Alptekin KARAGÖZ
Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Aksaray Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Aksaray, akaragoz@aksaray.edu.tr

Özet
Geleneksel kültür çeşitleri nesiller boyunca çiftçiler tarafından kullanıla gelmekte olup, günümüzde birçok etmenler tarafından baskı altında bulunmaktadır. Çiftçilerin belirli ürünleri seçmeleri ve bunları günümüze dek taşımalarının altında başta sosyo-ekonomik, çevresel ve biyolojik olmak üzere birçok faktörler yatmaktadır. Günümüzde tiarete konu olan tüm tescilli çeşitler yabani akrabaları veya yerel çeşitlerden geliştirilmiştir. Çiftçi ailelerinin binlerce yıldan bu yana yerel çeşitler ve bunlarla ilgili yerel bilgiyi günümüze değin taşımalarından doğan bir takım hakları vardır ve bu haklar bazı uluslararası anlaşmalarla da kabul edilmiştir. Yerel bilginin kaybolması, nüfus artışı, değişen pazar talepleri, ekonomik durum, çevresel değişimler, yerel çeşitlerin pazar değerinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı çiftçi çeşitleri sürekli yok olmaktadır. Günümüzde mevcut çeşitliliğin ne kadarının yerinde korunduğu ve kullanıldığı konusu önem kazanmaktadır. Koruma çalışmalarının yerel çeşitlere uygulanmasında bazı kısıtlar vardır. Hedef bitki gruplarının belirlenmesi yanında tüm paydaşların katılımını gerektiren yönetim planlarının hazırlanması, yerinde koruma çalışmaları yapılması ve uygulanmasında başlıca ön koşullardandır. Çeşit tescil sistemimiz yerel çeşitlerin tesciline izin vermemektedir. Tescil sisteminin uygun şekilde değiştirilmesi ve değişikliklerin ardından, yerel çeşitlerin pazarlanma yolları ve yöntemleri araştırılmalıdır. Yerel çeşitlerin düşük girdi ve çeşitli stress koşullarına uyumları bakımından yapılacak karakterizasyon ve değerlendirme çalışmaları sonucu ortaya çıkarılacak çeşitlerin, ekolojik tarıma uygunlukları yönünden geliştirme çalışmaları yapılmalıdır. Yerel çeşitlerin ekolojik tarım uygulamaları içinde değerlendirilmeleri sonucu turizm çalışmaları da bunlara katma değere kazandırabilir.
Anahtar sözcükler: tahıl, yerel çeşitler, *in-situ* koruma, yerel çeşit kullanımı

1. Giriş

Geleneksel kültür çeşitleri çiftçi aileler tarafından yüzlerce nesil boyunca geliştirilerek günümüze kadar taşınmıştır. Çiftçilerin belirli ürünleri seçmeleri ve bunları günümüze dek taşımalarının altında başta beslenme alışkanlıkları, gelenek-görenek, sosyo-ekonomik, çevresel ve biyolojik koşullar olmak üzere birçok faktörler yatmaktadır. Yerel çeşitlerin günümüze değin getiren çitçi aileler, aynı zamanda bu kaynakları kullanarak çok önemli yerel bilgiler ve yenilikler de geliştirmiştir. Çiftçi çeşitleri, yerel bilginin kaybolması, nüfus artışı, değişen pazar talepleri, ekonomik nedenler, çevresel değişimler, değişen beslenme alışkanlıkları, yerel çeşitlerin pazar değerinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı her geçen gün azalmaktadır. Geçmişte var olan çeşitliliğin ne kadarının günümüzde ulaşabildiği bilinmemektedir.

Bitki ıslahçıları çalışmalarının her aşamasında geniş bir genetik çeşitliliğe ihtiyaç duyarlar. Mevcut materyal üzerinde çeşitlilik yaratmanın birçok yöntemleri olmakla beraber, genetik kaynak durumunda olan materyalde bu çeşitlilik doğal olarak mevcuttur. Yerel çeşitlerimiz, kültürü yapılan bitkilerin yabani akrabaları, geçiş formları ve otsu formalarıyla birlikte gen aktarmanın diğerlerine oranla daha kolay yapılabildiği bir zenginlik kaynağıdır. Bu bakımdan yerel çeşitler biyoteknoloji ve diğer gelişmiş yöntemler de dahil olmak üzere her türlü bitki geliştirme çalışmalarının ham maddesi durumundadır.

Genetik kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımında çiftçi aileleri çok önemli rol almış olmakla beraber burada özellikle çocuklarla birlikte kadın çiftçiler baş roldedir. Yenilebilen genetik kaynaklar genellikle kadınların elinde değerlendirilmiş ve yine geleneksel bilginin çoğu kadınlar tarafından geliştirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle tarımsal işgücünün yarısından fazlasını kadınlar oluşturmaktadır (Quisumbing et al, 1995; Dankelman and Davidson, 1988; Jazairy et al., 1992). Çoğu durumda da kadın ve çocukların işgücünden çok yüksek oranda yararlanılmaktadır (White, 1996). Geleneksel bilginin gerçek sahibi olarak nitelendirebileceğimiz fakir çiftçi aileleri dünya gıda üretimi toplamına % 15-20 oranında katkı sağlarken, gelişmekte olan ülkeler için bu katkı % 80 civarındadır (Francis, 1986; Daw, 1989). Bu rakamlar kadınların ve fakir çiftçi ailelerinin genetik kaynakların kullanımı ve sürdürülmesinde zengin ülke çiftçilerine oranla çok daha fazla katkı sağladıklarının göstergesidir.

2. Geleneksel bilgi

Çiftçi aileleri onbin yılı aşan bir süreden beri bitkileri toplamışlar, yetiştirmişler, aralarından en iyi tipleri seçerek geliştirmişler, bunları çoğaltarak başka çiftçilerle değişmişler, bir yerden bir yere göç ederken bu materyali yanlarında götürerek çeşitlerinin geniş coğrafyalarda yetiştirilmesine aracılık etmişlerdir. Ortalama olarak her 20 - 25 yılda bir nesil değiştiği kabulüyle onbin yılda en az 400 - 500 nesil boyunca bitkiler çiftçi ailelerince yetiştirilmiş, bir yandan da bu bitkilerin yetiştirilmesi, çeşitli şekillerde kullanımı, muhafazası konularında birçok yenilikler geliştirilmiştir. Çiftçi ailelerinin elinde gelişen ve "geleneksel bilgi" olarak adlandırılan bu bilgiler ve yenilikler, kimi ülkelerde birbirinden izole alanlarda, merkezi yönetimin denetimi dışında özerkliklere sahip yerli kabileler tarafından da geliştirilmiş olup, kutuplardan ekvatora kadar her türlü iklim ve coğrafyada onbinlerce geleneksel bilgi ve yenilik bulunmaktadır. Çiftçiler önce doğadaki hangi bitkilerin gıda olarak değerlendirilebileceği konusunu araştırmışlar, bunu yaparken de zehirli mantar ve bitkileri tüketmek suretiyle hangilerinin zararlı hangilerinin zararsız olduklarını canları bahasına öğrenmiştir (Dutfield, 2011). Bu nedenle geleneksel bigi için "ölümüne bilgi" tanımlamasını yapmak yanlış olmaz. Bu bilgiler sadece insan beslenmesiyle sınırlı kalmayıp ortamda bulunan bitkilerin özellikle tedavi edici yönleri denenmek suretiyle günümüzde giderek önem kazanan bitkilerle tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. Bu bilgilerin her biri son derece önemli kültürel miras değeri taşımaktadır.

Modern yüksek verimli çeşitlerin tamamı çiftçi ailelerin günümüze kadar taşımış oldukları yerel çeşitlerden ya da yabani akrabalarından aldıkları genlerle geliştirilmiştir (Şehirali vd., 2005; Karagöz vd., 2010). Buna karşılık dünyada genetik kaynaklarca zengin olan ve çeşit geliştiren ülkelere genetik kaynak sağlamış olan çiftçi ailelerinden çoğu, geliştirilmiş çeşitlere ulaşamamaktadır. Bir bakıma aile çiftçiliğiyle geçimlik tarım yapan topluluklardan bitki ıslahçılarına sağlanan genlerle geliştirilen çeşitler sonuçta orta ve büyük ölçekli ticari çiftçi işletmelerine hizmet etmesine rağmen geçimlik aile çiftçileri buradan gelen katma değerden yararlanamamaktadır. Hatta kimi zaman da çıkarılan yasalarla kendi tohumlarının çoğaltılması ve dağıtımının da önüne geçilmektedir.

Bir yandan BÇS gibi uluslararası sözleşmeler ülkelerin kendi genetik kaynakları üzerinde egemenlik hakları olduğu, genetik kaynaklara erişim sonucu ortaya çıkacak yararların paylaşımının gerektiği konusunu gündeme getirirken, Bitki Genetik Kaynakları Uluslararası Taahhüdü (BGKUT) da çiftçi hakları, geleneksel bilgi gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan da Dünya Ticaret Örgütü (WTO) bitki ve hayvanların kullanımıyla geliştirilen yeniliklerin patentlenip patentlenemeyeceği konularını gündeme getirerek bu konuda Ticarete Konu Olan Fikri Mülkiyet Hakları Komisyonunun (TRIPS) kararlarının benimsenmesi gerektiğini ileri sürmektedir (WTO, 2014). Bu durum çiftçi haklarının sınırlarını iyice daraltmaktadır. Çiftçi hakları üzerine diğer bir tehdit unsuru da da Genetiği Değiştirilmiş Organizmalardır (GDO). GDO'lar doğal türler ve çiftçi çeşitleri üzerindeki potansiyel tehditler olmaktadır. Konunun çok kapsamlı olması nedeniyle bu makalede WTO ve GDO konularının ayrıntılarına girilemeyecektir.

Birkaç istisna dışında bitki ıslahçıları ve ulusal-uluslar arası tarımsal araştırma kuruluşları, uygun toprak koşullarında yetişen, yoğun girdi kullanımına gerek duyan, yüksek verimli ve sanayinin ihtiyaçlarına uygun çeşitler geliştirme çabası içindedir. Düşük girdi kullanımı, etkin su kullanımı, yerel damak zevkleri ve alışkanlıklar ile geleneksel ürünler yapmaya uygun çeşitler geliştirilmemektedir. Burada yine her zaman olduğu gibi çiftçilerin ihtiyacından çok piyasanın talepleri ön plana çıkmaktadır.

3. Çiftçi hakları

Çiftçi materyalini kullanarak geliştirilen çeşitlerden sağlanan yararların, özgün materyalin gerçek sahibi olan çiftçilere ne şekilde dönebileceği konusu, Birleşmiş Milletler de dâhil olmak üzere muhtelif ortamlarda tartışılmış ve tartışılmaktadır. Çiftçilerin bu değerli mirasları üzerinde bir takım haklara sahip olmaları gerektiği görüşünden hareketle Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün oy birliğiyle kabul edilen BGKUT'nün onaylandığı 1989 yılı 25. Genel Oturumunda Karar No 5/89 ile bu hakkı teslim etmiştir (FAO, 2014a). Kararda çiftçi hakları; "çiftçilerin, özellikle orijin/çeşitlilik merkezinde olanlarının bitki genetik kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve temin edilmesi için geçmişte ve günümüzde yaptıkları, gelecekte yapacakları katkılardan doğan haklar"

olarak tanımlamıştır. BGKUT'nde "Bu hakların amacı çiftçilerin katkılarının bir karşılığı olarak ve katkının devamının sağlanması için verilmektedir" ifadesi yer alır (FAO, 2014b).
Bu Karar, küresel olarak çiftçi haklarının kabulü ve bu hakların teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Aynı Karar ile bu hakların karşılanması için "çiftçilere mali kaynak sağlanması; çiftçi topluluklara özellikle de orijin/çeşitlilik merkezinde yaşayanlarına bitki genetik kaynakları ve biyosferin korunmasına sağladıkları katkı için yardım edilmesi; geçmişte ve gelecekte bitki genetik kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla sağlanan faydalardan, çiftçilerin yararlandırılması" konuları da benimsenmiştir.
Çiftçi hakları kavramı, bir bakıma ticari çeşitlerine verilen Fikri Mülkiyet Hakları (FMH) ve patentlere karşılık gelen veya onu dengeleyen bir anlayış olarak görülebilir. Ancak, patentler ve FMH yakın bir geçmişte yapılan çalışmaların son adımında sağlanmış olan çıkarlar iken, çiftçi hakları binlerce yılın bir ürünüdür (WIPO, 2014). Çizelge 1'de bitki ıslahçı hakları ile çiftçi haklarının bir karşılaştırması yer almaktadır.

Çizelge 1. Bitki ıslahçı hakları ile çiftçi haklarının karşılaştırması

BİTKİ ISLAHÇI HAKLARI	ÇİFTÇİ HAKLARI
1. Yasal statüleri var	1. Yasal statüleri yok veya az gelişmiş
2. Fikri / sınai mülkiyet hakları var	2. Çiftçi mülkiyet hakları tanınmıyor
3. Patentlerle korunuyor	3. Geleneksel bilgiler ve yenilikler çalınıyor
4. Terminatör Teknolojisi (henüz devrede değil, çalışmalar var) de dahil olmak üzere GDO üretimi yaygınlaşıyor	4. Pazara ulaşımlarıyla ilgili yasal kısıtlamalar var
5. Ürünlerine erişimde tekel var	5. Geleneksel - yerel uygulamalar ve sistemler dışında kurumsal destek yok
6. Tohumluk ve kimyasal üreten firmalar dünyada tekel oluşturuyor	6. Geleneksel bilgi ve yenilikler tanınmıyor ve desteklenmiyor
7. Yerel, bölgesel ve küresel ölçekte kurumsal destek var	7. Teknolojilere erişim çiftçilerin erişemeyeceği ölçüde pahalı
8. Araştırma kapasitesi (resmi fonlara ve materyale erişim) yüksek	8. Çiftçilerin kapasite geliştirmesi, bitki genetik kaynaklarını yönetmeyle ilgili kendi sistem ve uygulamalarını sürdürmelerine ilişkin bir düzenleme yok
9. Çiftçilerin bitki genetik kaynakları, geleneksel bilgi ve yeniliklerine ücretsiz erişim mümkün	9. Tarımsal biyoçeşitliliğin yönetimi konusunda çok zayıf bir örgütlenme var

4. Uluslararası anlaşmalar karşısında çiftçi hakları ve yerel çeşitler

Sadece çiftçilerin değil aynı zamanda tüm dünyada bitki genetik kaynaklarına sahip ülkelerin de materyalin kullanımından doğacak yararlar edinmesi konusu kabul görmekle beraber, bunun nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiği konusunda birçok sorular ve soru işaretleri vardır.
Öncelikle genetik kaynakların, geliştirilen çeşitler karşısındaki gerçek değerinin takdir edilmesi konusunda sorunlar vardır. Bu değer kim tarafından ve hangi ölçütlerle belirlenecektir? Diğer yandan çiftçi haklarının parasal karşılığının, bu konuda rol alan tüm aktörler arasında nasıl dağıtılabileceği, bu kaynakların kimler tarafından ne şekilde harekete geçirileceği ve uygulanabileceği konusu da sorular vardır. Ayrıca bu değerin geçmişin hangi dönemden itibaren verilmeye başlanması gibi konular da tartışma konusudur.
Birçok uluslararası anlaşma, antlaşma, sözleşme ve protokolde çiftçi haklarından doğrudan veya dolaylı olarak söz edilmektedir. Bunlardan en geniş kapsamlı olanı ülkemizin 1997 yılında taraf olduğu Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS)'dir (CBD, 2014). BÇS üç temel amaç üzerine kurulmuştur;

(a) Biyolojik çeşitliliğin korunması,
(b) Biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı,
(c) Biyolojik çeşitliliğin kullanımından doğan yararların eşit ve adil paylaşımı.

Burada (c) maddesinde görüldüğü gibi genetik materyalin kullanımından doğacak yararların hakkaniyetli bir şekilde paylaşılması öngörülmektedir. Bu da doğrudan doğruya çiftçi haklarıyla ilişkilidir.

BÇS'nin muhtelif maddelerinde konuyla ilişkili maddeler şöyle sıralanabilir:

Madde 8. İn situ koruma:

8 (j) Geleneksel yaşam tarzlarını sürdüren yerli ve yerel toplulukların biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı bakımından anlam taşıyan bilgilerine, geliştirdikleri yeni yöntemlere ve uygulamalarına kendi ulusal mevzuatına göre sahip çıkacak, bunları koruyacak ve saygı gösterecek; bu bilgilerin, yeni yöntemlerin ve uygulamaların sahiplerinin onayı ve katılımı ile daha yaygın biçimde uygulanmasını sağlayacak ve bunların kullanımından doğacak yararların adil paylaşımını teşvik edecektir;

Madde 15. Genetik kaynaklara erişim

15. 1. Akit tarafların her biri, genetik kaynakların ticari ve başka amaçlarla kullanımından doğan yararlarla araştırma ve geliştirme sonuçlarını, bu kaynakları temin eden Akit Tarafla adil ve hakkaniyete uygun biçimde paylaşmak amacı ile, uygun şekilde ve 16 ile 19 uncu Maddeler doğrultusunda ve gerektiğinde 20 ve 21 inci Maddelerde öngörülen mali mekanizma aracılığı ile idari, yasal veya siyasi tedbirleri alacaktır. Bu paylaşım karşılıklı olarak mutabık kalınan şartlara dayanacaktır.

Madde 16. Teknolojiye erişim ve teknoloji transferi

16. 5. Patent ve diğer fikri mülkiyet haklarının bu Sözleşmenin uygulanmasını etkileyebileceğini kabul eden Akit Taraflar, bu hakların Sözleşmenin amaçlarına aykırı olmamasını ve bu amaçları destekler nitelikte olmasını sağlamak için, bu konuda ulusal mevzuata ve uluslararası hukuka uygun biçimde işbirliği yapacaklardır.

Madde 19. Biyoteknolojinin işlem görmesi ve yararlarının dağıtımı

19. 2. Akit Tarafların her biri, Akit Tarafların ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin, bu Akit Taraflarca temin edilen genetik kaynaklara dayalı biyoteknolojilerden doğan yarar ve sonuçlara, adil ve hakkaniyete uygun biçimde öncelikli erişimini teşvik etmek ve arttırmak için makul tüm tedbirleri alacaktır. Bu erişim karşılıklı olarak mutabık kalınan şartlara tabi olacaktır.

BÇS'nin uzun yıllar devam eden müzakereleri içinde en tartışmalı geçenleri genellikle erişim ve yarar paylaşımı (EYP) konusu olmuştur. Tartışmalar genellikle genetik kaynak sahibi ülkelerle genetik kaynak kullanan ülkelerin çekişmesi şeklinde gelişmiştir. Tartışmaların ana temaları yararların ne şekilde paylaşılacağı ve hangi dönemden itibaren başlatılacağı konularıdır. Gelişmiş ülkeler bir yarar paylaşımı sistemi geliştirilebilmesi durumunda bunun en azından BÇS'nin kabul edildiği tarihten sonra kullanılan genetik kaynaklardan edinilecek yararların paylaşıma konu olması üzerinde ısrar etmişlerdir. Yarar paylaşımının garanti edilebilmesi için dağıtıma konu olan genetik kaynak materyalinin ve bunun paylaşıma konu olanının en iyi bir şekilde dokümante edilmesi gerekir. Diğer bir konu da kaynak sahibi ülkelerin materyalini, Tohumculuk Kanununda (Anonim, 2006) da söz edildiği gibi "agronomik ve moleküler olarak karakterize etmeleri", bu sayede materyalini kayıt altına almasıdır. Bu aynı zamanda "biyo korsanlık" olarak da tanımlanan "biyo kaçakçılık" ile yurt dışına kaçırılan materyalin kullanımından doğabilecek yararları da garanti altına alacaktır.

Nagoya Protokolu (NP), BÇS'ne bağlı olarak 29 Ekim 2010 tarihindeJaponya'nın Nagoya Kentinde, BÇS'nin X. Taraflar Konferansında kabul edilmiştir (Nagoya Protocol, 2011). Ülkemiz henüz bu protokola taraf olmamış olmakla beraber yakın gelecekte taraf olmamız beklenebilir. Protokolun tamamı konumuzla ilişkili olmakla beraber sadece erişim ve yararların paylaşımıyla ilişkili 5. Maddesi aşağıda özetlenmektedir.

Madde 5. Yararların eşit ve adil paylaşımı

1. BÇS'nin Madde 15 (3) ve (7) paragrafları uyarınca genetik kaynakların kullanımından doğacak yararlarla birlikte bunların sonradan ortaya çıkacak uygulamaları ve ticarileştirilmesi, kaynak kullanan ülke tarafından kaynak sağlayan ülke ile eşit ve adil bir şekilde paylaşılacaktır. Paylaşım karşılıklı mutabık kalınan koşullar çerçevesinde olacaktır.

15.3. Taraflar, yukarıdaki Paragraf 1'in uygulanması için uygun ölçüde yasal, idari veya politik tedbirler alacaktır.
15.4. Sağlanacak faydalar Ek'de listelenen parasal olan ve parasal olmayan faydalar olabilmekle beraber burada sıralananlarla sınırlı değildir.
15.5. Taraflar, uygun olduğu ölçüde, genetik kaynaklarla ilişkili geleneksel bilginin kullanımından doğacak yararları eşit ve adil bir şekilde yerel ve yerli topluluklarla paylaşacaktır. Paylaşım karşılıklı mutabık kalınan şartlar çerçevesinde olacaktır.
NP ekinde erişimden kaynaklanacak yararlar, parasal olan ve parasal olmayanlar olarak sıralanmaktadır. Bu yararların tamamı doğrudan çiftçilere hitap etmemekle beraber bir kısmı çiftçileri hedeflemektedir. NP ekinde parasal olan ve parasal olmayan yararlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:
1. Parasal yararlar
(a) Toplanan veya başka yolla sağlanan materyale örnek başına ücret ödeme;
(b) Ön ödemeler;
(c) Belirli dönemlerde yapılacak ara ödemeler;
(d) Royalite (hak sahipliği) ödemeleri;
(e) Ticarileştirme durumunda lisans ödemeleri;
(f) Biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımını destekleyen fonlara yapılacak özel ödemeler;
(g) Karşılıklı mutabık kalınmış ayrıcalıklı koşullar ve maaş ödemeleri;
(h) Araştırmalara yapılacak maddi destekler;
(i) Ortak yatırımlar;
(j) İlgili fikri mülkiyet haklarına ortaklaşa sahip olma.
2. Parasal olmayan yararlar
(a) Araştırma ve geliştirme sonuçlarının paylaşılması;
(b) Yapılacak olan araştırma çalışmalarının mümkün ölçülerde genetik kaynak sağlayan ülkeyle ortaklaşa yapılması;
(c) Ürün geliştirme çalışmalarına katılım;
(d) Eğitim ve öğretim çalışmalarında işbirliği ve destek;
(e) *Exsitu* muhafaza imkanları ve veri tabanına erişimin sağlanması;
(f) Genetik kaynağı sahiplerine, genetik kaynak kullanıcıları tarafından biyoteknoloji de dâhil olmak üzere teknoloji transferi;
(g) Teknoloji transfer için kapasite geliştirme;
(h) Kurumsal kapasite geliştirme;
(i) Erişimle ilgili düzenlemeleri yapan idari mekanizmaların kapasitelerini güçlendirmek üzere eleman ve altyapı desteği;
(j) Genetik kaynağı sağlayan ülkelere, mümkün olduğu ölçüde kendi ülkelerinde olmak üzere eğitim verilmesi;
(k) Biyolojik döküm ve taksonomik çalışmalar da dâhil olmak üzere biyolojik çeşitliliğin muhafazası ve sürdürülebilir kullanımıyla ilgili bilimsel çalışmalara erişim;
(l) Yerel ekonomilere yardım;
(m) Genetik kaynakları sağlayan tarafların, genetik kaynakların mahalli kullanım şekillerini dikkate alarak sağlık ve gıda güvenliği gibi öncelikleri dikkate alarak öncelikli ihtiyaçlarına yönelik araştırmalar yapmak;
(n) Erişim ve yararların paylaşımından ve bunun sonucunda gerçekleştirilecek etkinlikler için kurumsal ve profesyonel ilişkiler geliştirmek;
(o) Gıda ve geçim güvenliği kazançları;
(p) Sosyal kabuller;
(q) Uygun olan bazı mülkiyet haklarına ortak olarak sahip olma.

Burada Protokolün tamamı irdelenmemiş, bunun yerine sadece çiftçi haklarıyla ilgili kısım ele alınmıştır. Ülkemiz henüz Nagoya Protokolüne taraf olmamıştır. Protokolde erişim ve yararların eşit ve adil paylaşımının sağlanması için bir takım kurumsal düzenlemeler öngörülmektedir. Bu

düzenlemelerin bazıları ulusal odak noktası oluşturulması, ulusal uzman gruplarının oluşturulması, erişim ve yararların paylaşımıyla ilgili bilgi değişim mekanizması ve dağıtılan materyalin izlenmesiyle ilgili kurullar oluşturulması gibi konuları kapsamaktadır. Sonuçta Protokolün onaylanması öncesi alt yapının Protokol hükümlerini uygulayacak yönde geliştirilmesi gerekmektedir. Yapılması gerekenler bununla da sınırlı değildir. Ayrıca geçmişte erişimle ilgili olarak yapılmış olan düzenlemelerin, diğer uluslararası anlaşma, antlaşma, sözleşme, protokollerle uyumlu olacak şekilde değiştirilmesi, yararların paylaşımıyla ilgili hükümlerin de eklenmesi gerekir. Bu arada bitki genetik kaynaklarının sahipliği konusunda Orman ve Su İşleri Bakanlığınca hazırlanmakta olan ve TBMM'nde gündemine önümüzdeki yasama döneminde yer alması planlanan düzenlemelerin de sahiplik konusunda kargaşaya yol açmayacak ve her bitki grubu üzerinde yetki ve sorumlulukları kurumlara uygun şekilde dağıtacak bir yönde geliştirilmesi gerekir.

5. Sonuç ve öneriler

Sonuç olarak aşağıdaki hususların ulusal plan ve programlara alınması, çiftçi haklarının sağlanması ve geliştirilmesine katkı sağlayacaktır;

- Çiftçi elindeki bitki (ve hayvan) genetik kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı için uygun teşvik tedbirleri,
- Çiftçi elindeki genetik kaynaklarının dökümünün çıkarılması ve materyalde tekdüzelik gözetmeyen uygun yasal düzenleme ile kayıt altına alınması,
- Çiftçi çeşitlerinin kullanımıyla ortaya konacak ürünlerin çeşitlendirilmesi, bunların çiftçiler tarafından pazarlanması.

Çiftçi haklarının kabul görmesi ve uygulanması, aşağıdaki konularda önemli gelişmelere vesile olacaktır;

- Çiftçi ailelerinin kendine yeterli ve güvenli gıdaya erişimi,
- Artan tarımsal verimlilik, kırsal kalkınma ve açlığın ortadan kalkması,
- Çiftçi çeşitlerinin yaygın yetiştirilmesi ve kullanımıyla katma değer artışı sonucu ekonomik gelişme.

Kaynaklar

Anonim. 2006. Tohumculuk Kanunu. 08.11.2006 tarih ve 26340 sayılı Resmi Gazete.

CBD. 2014. Convention on biological Diversity. http://www.cbd.int/convention/text/

Dankelman, I. and J. Davidson. 1988. Women and Environment in the Third World: Alliance for the Future. London: Earthscan Publications Ltd.

Daw, M.E. 1989. The contribution of farming systems approaches to sustainable agricultural development. Paper presented to the Farming Systems Research / Extension Symposium, 11 October, University of Arkansas, USA.

Dutfield, G.M. 2011. A critical analysis of the debate on traditional knowledge, drug discovery and drug-based biopiracy,EuropeanIntellectualPropertyReview.33(4): 237-243.

FAO. 2014a. http://www.fao.org/nr/cgrfa/cgrfa-about/cgrfa-history/en/

FAO. 2014b. International Undertaking on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture http://www.fao.org/Ag/cgrfa/iu.htm

Francis, C.A. 1989. Biological efficiencies in multiple-cropping systems. Adv. Agron. 42:1-42.

Jazairy, I., M. Alamgir and T. Panuccio. 1992. The State of World Rural Poverty: An Inquiry into its Causes and Consequences. IFAD/New York UniversityPress.

Karagöz, A., N. Zencirci, A. Tan, T. Taşkın, H. Köksel, M. Sürek, C. Toker ve K. Özbek. 2010. Bitki Genetik Kaynaklarının Korunması ve Kullanımı. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi. 11-15 Ocak 2010. Bildiriler Kitabı - I, 155-177.

Nagoya Protocol. 2011. Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from Their Utilization to the Convention on Biological Diversity. Secretariat of the Convention on Biological Diversity United Nations Environmental Programme.

Quisumbing A.R., L.R Brown, H. Feldstein, L. Haddad and C. Peña. 1995. Women: The Key to Food Security. IFPRI FoodPolicyDocument No. 21.IFPRI, Washington DC.

Şehirali, S., M. Özgen, A. Karagöz, M. Sürek, S. Adak, İ. Güvenç, A. Tan, M. Burak, H. Ç. Kaymak, D. Kenar. 2005. Bitki genetik kaynaklarının korunma ve kullanımı. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası VI.Teknik Kongresi. Cilt 1. Kozan Ofset, Ankara. 253-273.

White B (1996) Globalisation and the child labour problem. Journal of International Development 8: 829-839.

WIPO. 2014. Intellectual Property and Traditional Knowledge. WIPO Publication No. 920(E).www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/920/wipo_pub_920.pdf

WTO. 2014. Article 27.3b, traditional knowledge, biodiversity. www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/art27_3b_e.htm

Aile Çiftçiliği ve Hayvancılık

Antalya İli Kırsal Alanında Köy Tavukçuluğu Yapma Sıklığının Kimi Faktörlerle Olan İlişkisinin Analizi

Tülin AKSOY[1] Nilgün YAPICI[2] Deniz İLASLAN ÇÜREK[3]
[1]Prof. Dr., Akdeniz Üniv. Ziraat fakültesi, Zootekni Bölümü, ANTALYA, tulinaks@akdeniz.edu.tr
[2]Zir.Yük. Müh., Akdeniz Üniv. Ziraat fakültesi, Zootekni Bölümü, ANTALYA, yapici@akdeniz.edu.tr
[3]Dr., Antalya Belediyesi Hayvanat Bahçesi, ANTALYA

Özet
Bu çalışmanın amacı Antalya ilinde köy tavukçuluğu yapılmasının yaygınlığı ile bazı faktörler arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir. Antalya haritası doğudan batıya doğru saat dilimi şeklinde 16 eşit dilime ayrıldı ve bunların dördü seçildi; her dilimden 8 köy ve her köyden 7 aile belirlendi, tüm seçimler rastgele yapıldı. Bu seçilen 224 ailenin ev hanımları ile yüz yüze anket yapıldı. Köy tavuğu yetiştirme ile kimi faktörler arasındaki ilişkilerin analizinde Khi-kare testi kullanıldı. Bulunulan coğrafi bölge ve şehir merkezine yakınlık gibi faktörlerden bağımsız olarak çok sayıda ailenin köy tavukçuluğu yaptığı ortaya konmuştur. Ev hanımlarının % 9'unun eğitim düzeyi oldukça yüksektir (≥11 yıl) ve bunların tümü köy tavukçuluğu yapmaktadır. Daha az süre ile eğitim alanlar içinde ise yetiştiricilik yapanların oranı sadece % 88'dir. Antalya köylerinde daha eğitimli ev hanımlarının köy tavukçuluğu üretimiyle daha fazla ilgilendiği söylenebilir. Kırsaldaki ev hanımlarının nispeten yüksek eğitimli olmaları kırsal tavukçuluğun gelişmesi açısından ümit vericidir.
Anahtar kelimeler: Türkiye'de aile tipi kanatlı hayvancılık, Antalya, coğrafi kümeler, kırsaldaki ev hanımları, eğitim düzeyi

1. Giriş

Tavuk eti ve yumurta gibi ürünler sağlayan tavukçuluk sektörü bütün kalkınmakta olan ülkelerde büyük öneme sahiptir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında artan şehirleşmeye paralel olarak yükselen gıda talebini karşılamak üzere, bir arka bahçe uğraşısı olan tavukçuluk hızla gelişmiş ve endüstri halini almıştır. Ancak pek çok düşük gelirli ülkede köy tavukçuluğu halen önemini kaybetmemiştir. Aile tipi tavukçuluk ya da kırsal tavukçuluk da denilen üretim tipinde daha çok tavuk türü kullanılmakla birlikte hindi vb kanatlı türleri de kullanılmaktadır. Bu tarz kanatlı hayvancılık, tipik biri "düşük girdi/düşük çıktı" sistemidir. Ülkemiz ve diğer bazı kalkınmakta olan ülkelerde gelişmiş bir tavukçuluk sektörünün yanı sıra bu geçimlik üretim de devam etmektedir (Aksoy ve Mutaf, 2002) ve ağırlıklı olarak tavuk türü yetiştirilmektedir.

Avrupa ülkeleri arasında en fazla miktarda piliç eti üreten Türkiye gelişmiş bir sektöre sahip olmakla birlikte et ve yumurta tüketiminde henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Yüzde 20'nin üzerinde kırsal nüfusa sahip ülkemizde köy tavukçuluğunun yaygın şekilde yapıldığı bilindiği halde, bu konu hem ilgili bakanlık hem de akademik birimler tarafından gerekli şekilde ele alınmamış ve sorunları çözülmemiştir. Oysa Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) bu tarz üretimi düşük gelirli dezavantajlı gruplar için gıda güvenliğini sağlamak üzere önemli bir araç olarak kabul etmektedir (Branckaert et al., 2000). Bu alanda ülkemizde yapılan sınırlı sayıdaki araştırmalardan birinde (Aksoy et al., 2008), Antalya ve Çanakkale illeri kırsal alanındaki ev hanımlarının büyük ölçüde tavuk eti ve yumurtanın besin değerinin farkında olduğunu bildirmişlerdir. İnsanımızın beslenmesine katkı sağlayabilecek bu üretimin, Antalya ili kırsalındaki yapılma sıklığını ortaya koymak ve bunun bazı faktörlerle ilişkisini analiz etmek bu çalışmanın amacıdır.

2. Materyal ve Yöntem

Köy tipi kanatlı hayvan yetiştiriciliği diğer ülkelerde ve ülkemizde çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığından (Aksoy ve Aksoy, 1995; Gueye, 1998 Yurt, 2002), çalışmanın materyalini oluşturacak veriler Antalya'nın çeşitli köylerinden seçilmiş ev hanımları ile yapılmış anketler sonucu elde edilmiştir. Bilindiği üzere, Antalya 640 km'lik sahil bandı ile buna paralel seyreden yayla kesimi ve dağlık kesimler olmak üzere farklılıklar arz eden 3 farklı kısımdan oluşmaktadır. 2001 yılında gerçekleştirilen çalışmada, toplam 543 adet köyden, araştırma kapsamına alınacak olanların seçiminde "Üç Aşamalı Kümeli Örnekleme" (Dillon et al., 1990) yapılmıştır. Antalya il haritası saat yönünde batıdan doğuya doğru 16 eşit dilime ayrılmıştır ve böylece hem sahil, hem de yayla ve dağ köylerini içeren kümeler elde edilmiştir. Bu 16 kümenin içinden 4 tanesi (4., 7., 9. ve 16.) rastgele seçilmiştir.

Bu kümelerden ilki (I. Küme) Elmalı ve Kumluca ilçelerinin köylerini, II. Küme Merkez ve Korkuteli köylerini, III. Küme Serik köylerini, IV. Küme ise Alanya köylerini kapsamaktaydı. Daha sonra ikinci aşamada her kümeye dâhil olan köylerden 8 tanesi kur'a çekilerek seçilmiştir. Üçüncü aşamada ise yine seçilen köylerde rastgele belirlenen 7'şer adet ev hanımı ile anket yapılmıştır. Böylece toplam anket sayısı 224 (4 küme x 8'er köy x 7'şer anket) olmuştur.

Toplam 224 hanenin hanımı ile yüz yüze bizzat tarafımızca anket yapılmış ve köy tipi kanatlı hayvan yetiştiriciliği yapıp yapmadıkları ile üretime ve ailelerin sosyoekonomik durumuna ilişkin çeşitli sorular yöneltilmiştir. Anket esnasında, her köyün en yakın ilçe merkezine olan uzaklığı öğrenilerek, köyler il ve ilçe merkezlerine olan uzaklıkları bakımından, "yakın" (0-10 km), "orta uzak" (11-20 km) ve "uzak" köyler (>20 km) olarak gruplandırılmıştır. Ayrıca ankete konu olan ailelerde evin hanımının eğitim düzeyi öğrenilerek buna göre gruplar (>5 yıl, 5-11 yıl ve >11 yıl) oluşturulmuştur.

Köy tavuğu yetiştiriciliği yapıp yapmamanın, köylerin içinde bulunduğu küme (diğer bir ifade ile, coğrafi konum) ile köylerin il/ilçe merkezlerine olan uzaklığı ve ev hanımının eğitim düzeyi arasında ilişki olup olmadığını saptamak üzere Khi-kare analizi yapılmıştır (Düzgüneş ve ark., 1983, 1987). Analizler için SPSS paket programı kullanılmıştır.

3. Bulgular

Farklı coğrafi kümelerde, köy tipi tavuk yetiştiriciliği yapanların ve yapmayanların sayısal ve oransal değerleri ile istatistiksel değerlendirme sonuçları Çizelge 3.1'de sunulmuştur. Ankete konu olan 224 aileden 199'unun (%88.8) kümes hayvanı yetiştirdiği, kalanların (%11.2) ise yetiştirmediği saptanmıştır. Yetiştiricilik yapmayan 25 kişinin12'si daha önceden yetiştiricilik yaptığını bildirmiştir (veriler tablo halinde sunulmamıştır). Yetiştiricilik yapmayanların başlıca gerekçeleri tavukların çevreye zarar vermesi, bu iş için yeterli alana sahip olmamaları, tavuklarda görülen hastalıklar, yemlerin pahalı olması ve hane halkının yaşlılığıdır.

Çizelge 3.1. Kümelere göre kümes hayvanı yetiştirme durumu

Küme*		Kümes hayvanı		Toplam
		Yetiştiriyor	Yetiştirmiyor	
I	N	50	6	56
	Grup içi, %	89.3	10.7	100.0
	Sütun içi, %	25.1	24.0	25.0
	Toplamda, %	22.3	2.7	25.0
II	N	51	5	56
	Grup içi, %	91.1	8.9	100.0
	Sütun içi, %	25.6	20.0	25.0
	Toplamda, %	22.8	2.2	25.0
III	N	48	8	26
	Grup içi, %	85.7	14.3	100.0
	Sütun içi, %	24.1	32.0	25.0
	Toplamda, %	21.4	3.6	25.0
IV	n	50	6	56
	Grup içi, %	89.3	10.7	100.0
	Sütun içi, %	25.1	24.0	25.0
	Toplamda, %	22.3	2.7	25.0
Toplam	n	199	25	224
	Grup içi, %	88.8	11.2	100.0
	Sütun içi, %	100.0	100.0	100.0
	Toplamda, %	88.8	11.2	100.0
X^2			0.855	
P			0.836	

* I. Küme: Elmalı ve Kumluca ilçelerinin köyleri, II. Küme: Merkez ve Korkuteli ilçelerinin köyleri, III. Küme: Serik ilçesinin köyleri, IV. Küme: Alanya ilçesinin köyleri.

Çizelge 3.1'den görüleceği üzere, kümes hayvanı yetiştirmeyenlerin oranı, II. Kümede en düşük (% 8.9), III. Kümde (Serik köyleri) ise en yüksek (% 14.3) düzeydedir. Ancak anketimize konu alan ailelerin yaşadıkları köyün bulunduğu küme ile kümes hayvanı yetiştirip yetiştirmemesi arasındaki ilişki anlamlı ve önemli bulunmamıştır (X2= 0.855, P>0.05).
Anketimize konu olan ailelerin kümes hayvanı yetiştirip yetiştirmemesi ile yaşadıkları köyün il ya da ilçe merkezine olan uzaklığı arasında da (Çizelge 3.2), anlamlı ve önemli bir ilişki saptanmamıştır (X2= 3.529, P>0.05). Kümes hayvanı yetiştirenlerin oranının en yüksek (% 93.5), yetiştirmeyenlerin de en düşük (% 6.5) oranda olduğu grup, orta uzaklık grubudur. Yetiştirenlerin oranının en düşük olduğu (% 82.5), dolayısıyla yetiştirmeyenlerin oranının da en yüksek (% 17.5) olduğu grup da yakın köy grubudur.

Çizelge 3.2. Farklı uzaklık gruplarında kümes hayvanı yetiştirme durumu

Uzaklık grubu		Kümes hayvanı		Toplam
		Yetiştiriyor	Yetiştirmiyor	
Yakın	n	47	10	57
	Grup içi, %	82.5	17.5	100.0
	Sütun içi, %	23.6	40.0	24.5
	Toplamda, %	21.0	4.5	25.4
Orta	n	43	3	46
	Grup içi, %	93.5	6.5	100.0
	Sütun içi, %	21.6	12.0	20.5
	Toplamda, %	19.2	1.3	20.5
Uzak	n	10.9	12	121
	Grup içi, %	90.1	9.9	100.0
	Sütun içi, %	54.8	48.0	54.0
	Toplamda, %	48.7	5.4	54.0
Toplam	n	199	25	224
	Grup içi, %	88.8	11.2	100.0
	Sütun içi, %	100.0	100.0	100.0
	Toplamda, %	88.8	11.2	100.0
X^2			3.529	
P			0.171	

Toplam 224 ev hanımı içinde okur-yazar olmayanların oranı % 26.8, okur-yazar olup da ilkokul diploması olmayanların oranı ise % 5.4'dür. Hanımların % 63.8'i ilkokul mezunu (birkaç tanesi orta okuldan terk) iken, % 3.1'i lise, % 0.9'u (2 kişi) da yüksek eğitim almış durumdadır. Khi-kare analizi için alt grup sayısı üçe indirilmiştir. Çizelge 3.3'den görüleceği üzere, 11 yıldan fazla eğitim almış ev hanımlarının tümü köy tipi kümes hayvancılığı yapmaktadır, bu grupta yetiştirmeyenler olmadığı için Khi-kare analizi yapılamamıştır. Beş yıldan az eğitim alanlar içinde yetiştiricilik yapmayanların oranı % 11 iken, 5-11 yıl eğitim alan grupta bu oran % 14'tür.

Çizelge 3.3. Farklı eğitim gruplarında kümes hayvanı yetiştirme durumu

Ev hanımının Eğitim süresi		Kümes hayvanı		Toplam
		Yetiştiriyor	Yetiştirmiyor	
< 5 yıl	n	61	11	72
	Grup içi, %	84.7	15.3	100.0
	Sütun içi, %	30.7	44.0	32.1
	Toplamda, %	27.2	4.9	32.1
5 yıl	n	129	14	143
	Grup içi, %	90.2	9.8	100.0
	Sütun içi, %	64.8	56.0	63.8
	Toplamda, %	57.6	6.3	63.8
≥ 11 yıl	n	9	0	9
	Grup içi, %	100.0	0.0	100.0
	Sütun içi, %	4.5	0.0	4.0
	Toplamda, %	4.0	0.0	4.0
Toplam	n	199	25	224
	Grup içi, %	88.8	11.2	100.0
	Sütun içi, %	100.0	100.0	100.0
	Toplamda, %	88.8	11.2	100.0
X^2			3.529	
P			0.171	

4. Tartışma ve Sonuç

Antalya ilini temsil etmek üzere seçtiğimiz 224 ailenin % 88.8'inin köy tipi kümes hayvanı yetiştiriciliği yapması bu tarz üretimin yaygınlığının bir kanıtıdır. Benzer şekilde, Çanakkale ili köylerinde yapılan ankette de (Yurt, 2002) ev hanımlarının % 84.4'ünün bu tarz üretimi yaptığı saptanmıştır. Diğer yandan, Gueye (1998) Afrika'nın Alt Sahra bölgesinde kırsal alanda yaşayan ailelerin % 85'inden fazlasının köy tavukçuluğu yaptığını bildirmiştir.

Bu bildiride yer alan verilerin toplandığı anket çalışmasında elde edilen bulguların bir kısmı tarafımızca daha önce yayınlanmıştır (Aksoy et al., 2010). Daha detaylı analizlerin yapıldığı söz konusu makaleye göre, bu çalışmanın konusunu oluşturan kitlede köy tavukçuluğu yapanların oranı şu aile gruplarında önemli düzeyde (tümünde $P<0.05$) daha yüksektir; birey sayısı 4'den fazla olanlar (daha az kalabalık olanlara göre), 2'den fazla farklı gelir kaynağına sahip ailelerde (tek bir gelir kaynağına sahip olanlara göre), tarımsal gelire sahip olanlarda (sahip olamayanlara göre), tarla bitkisi ve diğer çiftlik hayvanı türlerini yetiştirenlerde (yetiştirmeyenlere göre). Söz konusu çalışmada, ayrıca köylerin genel ekonomik durumlarının kötü, orta ya da çok iyi olması ile köy tavuğu yetiştiriciliği yapıp/yapmama arasındaki ilişki de anlamlı ve önemli bulunmamıştır. Tüm bunlar birlikte ele alındığında, Antalya ilinde köy tavukçuluğu yapılmasının ekonomik durumdan bağımsız olarak oldukça yaygın şekilde yapıldığını, kalabalık ve tarımsal üretimle daha yakından ilişkili ailelerin bu uğraşıyı daha fazla yaptığını söyleyebiliriz.

Aksoy et al. (2010), makalelerinde Antalya'nın yanı sıra Çanakkale ili kırsal alanında yaptıkları farklı bir anket çalışmasının sonuçlarına da yer vermişlerdir. Ulaşım kolaylığına göre seçilen köylerde hanelerin rastgele seçilen % 10'luk kısmında yapılan anketin sonuçlarına göre de, köylerin genel ekonomik durumu ile yetiştirip/yetiştirmeme arasında anlamlı ve önemli düzeyde ilişki bulunmamıştır. Ancak araştırmacılara göre, Çanakkale köylerinde kırsal tavukçuluk yapan ailelerin aylık kişi başı ortalama geliri 61.11 ABD Doları iken, yetiştirmeyen ailelerde 81.09 ABD Doları/kişi/ay olarak bulunmuştur (standart sapmalar, sırasıyla 36.18 ve 59.00 ABD Doları). Kişi başı gelir düzeyleri istatistiksel değerlendirmeye tabi tutulmamıştır ancak yine de aradaki farklılık dikkat çekicidir. İki farklı ilde ve farklı yöntemlerle seçilmiş örneklerde gerçekleştirilen anketlerin sonuçlarını içeren söz

konusu çalışmanın (Aksoy et al., 2010) dikkate değer bir başka sonucu da, her iki örnek kitlesinde "köyde yaşadığım sürece, gelir düzeyim daha yüksek olsa dahi bu tip üretime devam ederim" diyenlerin oranının oldukça yüksek (her iki ilde de % 84) olmasıdır.

Antalya ilinde köy tavukçuluğu yapma sıklığının hangi faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, farklı coğrafi bölgede bulunma ile il merkezine uzak ya da yakın olmanın belirgin bir etkisi olmadığı ve köy tavukçuluğunun oldukça yaygın şekilde yapıldığı anlaşılmıştır. Ankete konu olan ev hanımlarının % 4'ü 11 yıl ve üzeri eğitim almıştır ve bunların tamamı köy tavukçuluğu yapmaktadır, daha az eğitim alan ev hanımları içinde yetiştiricilik yapanların oranı ise % 88'dir. Tavukçuluktan birinci derecede sorumlu olan ev hanımlarının eğitim düzeyleri ile köy tavukçuluğu yapma arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere istatistiksel değerlendirme yapılamamış olsa da, daha yüksek eğitim düzeyine sahip olan ev hanımlarının bu üretime büyük ilgi gösterdikleri açıktır. Eğitim düzeyinin yüksek olması bu alanda yapılacak olan tarımsal yayımın etkinliğini arttırabilir. Afrika'da son derece yaygın olarak yapılan köy tipi yetiştiricilik konusunda yoğun çalışmalar yapan Sonaiya (2009), köy tavukçuluğu ile ilgili kullanılabilir bilgilerin artmasının ve paylaşılmasının, üretimde verimliliği arttıracak temel husus olduğunu ileri sürmüştür. Ancak yaptığımız çalışmada köy tavukları ile ilgili olarak tarımsal yayım faaliyetinden yararlanmış hiçbir ev hanımına rastlanmamıştır.

Teşekkür: Bu makale Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiş olan 21.01.0104.05 no'lu proje kapsamında üretilmiştir. Araştırmacılar olarak, hem kendilerine hem de tarafımıza destek veren dönemin Tarım İl Müdürü Sn Dr. Bedrullah ERÇİN'e ve kurumun elemanı Sn Zir. Müh. Selma COŞGUN'a teşekkürü bir borç biliriz.

Kaynaklar

Aksoy, T., Aksoy, Ş. 1995. Trakya Bölgesinde Hindi-Kaz-Ördek Tüketim ve Üretim Eğilimleri Üzerine Araştırma. Uluslararası Tavukçuluk Kongresi, 24-27 Mayıs 1995, s.492-495, İstanbul.

Aksoy, T, Mutaf, S. 2002. Antalya'da Köy Tipi Kümes Hayvanı Yetiştiriciliğinin İncelenmesi. Proje No: 21.01.0104.05, Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, ANTALYA.

Aksoy, T., Yurt, Z., Yapici, N., İlaslan Çürek, D., Narinç, D. A. 2008. Research on the Turkish Rural Households' Attitudes Towards Eggs and Poultry Meat. 23th World's Poultry Congress, 30 Haziran-4 Temmuz 2008, s.602, Queensland/Australia.

Aksoy, T, Yurt, Z., Özdemir, G., İlaslan Çürek, D., Yapici, N. 2010. Village Poultry Farming in the Çanankkale and Antalya Province in Turkey: The Prevalance and Relationships with some Socio-Economic Indicators. Journal of Animal nad Veterinary Advances, 9(2), s: 320-326.

Branckaert, R.D.S., L. Gavira, J. Jallade, R. W. Seiders, 2000. Transfer of Technology in Poultry Production for Developing Countries, XXI. World's Poultry Congress, August 20-24, Montreal, Canada.

Dillon, W.R., T.J. Madden, N.H. Firtle, 1990. Marketing Research in a Marketing Environment. IRWIN Inc., USA.

Düzgüneş, O., T. Kesici ve F. Gürbüz, 1983. İstatistik Metotları I. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları: 861, Ders Kitabı: 229. Ankara.

Düzgüneş, O., T. Kesici, O. Kavuncu, F. Gürbüz. 1987. Araştırma ve Deneme Metodları-II. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları: 1021, Ders Kitabı: 295. Ankara.

Gueye, E.F., 1998. Poultry Plays An Important Role in African Village Life. World Poultry, 14(10): 14-17.

Yurt, Z., 2002. Çanakkale İlindeki Köy Tipi Kümes Hayvanı Yetiştiriciliğinin İncelenmesi ve bazı Büyük Şehirlerde Bu Tarz Ürünlere Olan Talebin Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, Çanakkale.

Örnek Bir Besi İşletmesinde Aile Çiftçiliği: Tokat İli Örneği

Emine İKİKAT TÜMER[1] **Nuri İKİKAT[2]**

[1]Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 2katumer@gmail.com
[2]Naturel Tarım Hayvancılık Sanayi ve Ticaret A.Ş., nuri2kat@gmail.com

Özet
Aile tarafından tarım ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı aile çiftçiliği olarak tanımlanmaktadır. Aile çiftçiliğinin hedefi, aile çiftçilerinin sorunlarını belirleyerek çözüm önerileri sunmak ve bu kesimde yaşayanların yaşam standartlarını yükseltmektir.Bu çalışmada; arazi parça sayısını azaltma, teknolojik gelişmeleri yakından takip etme, tarımın gelişimi ve değişimini amaçlayan tarım politikaları kapsamındaki desteklerden faydalanma, doğal kaynakları koruma ve aile bireyleri arasında dayanışma ve işbirliği gibi daha birçok amacı birlikte gerçekleştiren örnek bir aile çiftçiliğinin mevcut durumu ve sorunlarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada incelenen aile işletmesi Tokat ilinde bulunmaktadır. İşletmede 347 baş besi sığırı ile hayvanların beslenmesi için gerekli olan bitkisel ürünlerin yetiştirildiği 350 dekar arazi bulunmaktadır. Besi sığırlarının bulunduğu barınak ise Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumundan alınan destek ile yaptırılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarının doğal kaynakların korunması, teknolojiden faydalanma, konu uzmanlarının görüşlerine başvurma ve mali desteklerden yaralanma gibi konularda küçük aile işletmelerine yol gösterici nitelikte olacağı tahmin edilmektedir.
Anahtar Kelimler: Besi sığırcılığı, aile çiftçiliği, Tokat.

1. Giriş

Sürdürülebilir aile çiftçiliğine olanak sağlayan tarımsal ve çevresel politikaların geliştirilmesine destek sağlamak, bilgi, iletişim ve toplum bilincini geliştirmek, aile çiftçiliğinin ihtiyaçlarının, potansiyelinin ve sınırlamalarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve teknik destek vermek ve sürdürülebilirlik için işbirliği yapmak üzere Birleşmiş Milletler (BM) 2014 yılını Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (IYFF) olarak ilan etmiştir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) aile çiftçiliğini "Bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemi"olarak tanımlamakta ve kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılı olan, aile temelli tarımsal faaliyetler bütünü olarak görmektedir (FAO- 2014a).

2014 Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı'nıntemel amacı açlık ve yoksullukla mücadele, gıda güvenliğinin ve beslenmenin sağlanması, kırsal kesimin geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve özellikle de kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma açısından aile çiftçiliğinin önemine dünyanın dikkatini çekerek aile çiftçiliğini ve küçük ölçekli çiftçiliği öne çıkarmaktır (Anonim, 2014a).

Küçük toprak sahiplerinin karşı karşıya oldukları zorluklar konusunda farkındalığı ve anlayışı geliştirmek ve çiftçi aileleri desteklemeye yönelik etkin yol ve yöntemlerin tanımlanmasına yardımcı olmak üzere ulusal, bölgesel ve küresel seviyede işbirliği ve geniş katılımlı tartışmaların teşvik edilmesi hedeflenmektedir (FAO, 2014b).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 500 milyonun üzerinde aile çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Bu ailelerin ürettikleri ürünler milyarlarca insanın gıda ihtiyacını temin etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda tarımsal üretimin %80'i aile çiftçiliği sayesinde gerçekleştirilmektedir.

Aile çiftçiliği gıda üretimi alanında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en yaygın yapıyı oluşturmaktadır. BM tarafından belirlenen ve ulusal seviyede aile çiftçiliğinin geliştirilmesi için; tarım ile ilgili ekolojik koşullar ve toprak özellikleri, ilgili politikalar, pazarlara erişim, tarım alanlarına ve doğal kaynaklara erişim, teknoloji ve diğer hizmetlere erişim, mali kaynaklara erişim, demografik yapı, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullar ve mesleki eğitim öncelikli unsurlar arasındadır.

Türkiye'de bulunan yaklaşık üç milyon işletmenin büyük bir çoğunluğu aile işletmesidir. Bu ailelerin ürettikleri ürünler ile ülke nüfusunun gıda ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin hammadde ihtiyacını karşılanmaktadır. Ayrıca bu işletmeler ülke nüfusunun belirli bir kesimine iş imkanı sunmakta, dış ticarete ve ülke ekonomisine de büyük katkı sağlamaktadır.

Aile Çiftçiliği Yılı boyunca ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte yapılacak etkinliklerle küçük çiftçilerin karşı karşıya kaldığı sorunların ortaya konulması, bu sorunlara çözüm önerilerinin sunulması, aile çiftçiliği ile uğraşan kesimlere en etkin yardım yollarının belirlenmesi ve bu kesimin gelir düzeyinin yükseltilmesi için katkıda bulunulması hedeflenmektedir.
Bu çalışmada işletmede 347 baş besi sığırı ile hayvanların beslenmesi için gerekli olan bitkisel ürünlerin yetiştirildiği 350 dekar araziye sahip, Tokat ilinde bulunan bir aile işletmesinin dünü, bugünü ile yarına ait planların incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. Bir aile işletmesinin kuruluş ve gelişimi

Naturel Tarım Hayvancılık Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi 1963 yılında 4 baş dana ve eski bir odanın ahır haline getirilmesi ile besi sığırcılığına başlamıştır. Türkiye'de o yıllarda sanayi yemi üretilmesine rağmen pazarlama imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle araştırma bölgesine sanayi yemi ulaşmamış ve işletmede yem olarak buğday samanı, şeker pancarı küspesi ve kepek karması hayvan yemi olarak kullanılmıştır. Aynı yıllarda işletmedeki hayvanların su ihtiyacı taşıma su ile karşılanmıştır. Kısa sürede işletmedeki hayvan sayısı 17'ye ulaşmıştır. Besiye alınan hayvanlar İstanbul'da borsada canlı olarak kilosu 3.42 kuruşa satılmış ve elde edilen gelir ile 1964 yılında merada bakılmak üzere 25 baş buzağı alınmıştır. Bunlarda besiye alınmış ve satılmıştır. Daha sonra işletme sahibi evlenmiş ve eşi ile birlikte 1969 yılında kerpiçten ahır yaparak suyu bir tulumba yardımıyla işletmeye daha yakın bir konuma getirmiş ve aile çiftçiliğinin temelleri atılmıştır. Yetmişli yılların başında 60 başlık beton zeminli, kapalı bakım şartları daha kolay, servis yolu olan bir ahır yaptırılmış ve 1976 yılına kadar karı koca işletmenin tüm işlerini birlikte yürütmüşlerdir. O yıllarda hayvan sayısı arttığı için işletme dışından yabancı işçiye ihtiyaç duyulmuş ve hayvanların bakım ve beslenmesi işlerinde yardımcı bir eleman işletmeye alınmıştır. 1976 yılında 2 adet lojmanı ile birlikte kapalı zincirli durak sistemli havalandırması, samanlığı, küspeliği, yem hazırlama yeri olan 100 başlık bir ahır yaptırılmıştır. Hayvan sayının artması ile sanayi yemindeki kontrolsüzlük, yeme ulaşamama gibi nedenlerle beside yemden kaynaklanan sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine işletme 1986 yılında bir adet yem kırma makinesi alarak kendi yemini kendi yapan bir işletmeye dönüştürülmüştür. Aynı yıl Ziraat Bankası'ndan alınan kredi desteği ile 120 başlık kapalı ahır ve 200 başlık açık ahır yaptırılmış ve besiye alınan hayvanlar işletmede üretilen yem, saman ve yeşil yonca ile beslenmeye başlanmıştır.
İşletmede insan kaynaklı risklerin azaltılması amacıyla 1986 Haziran ayında işletme sahibi oğlunu işletmeye dahil etmiştir. Böylece işletme içinde aile işgücü artırılmış ve işletmede bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yapılmaya başlanmıştır. Kırıcı ve karıştırıcı işlemini birlikte yapan bir yem makinesi 1989 yılında alınmıştır. Hammaddelerinin tane halinde stoklanabildiği yem depolarının varlığı ile işletme kendi yemini kendi üretir konuma gelmiştir. Bu yıllarda işletmeye bir tartı alınmış ve işletmeye alınan-satılan hayvanlar tartılmaya ve ağırlık artışları kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Ayrıca muhasebe kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Bu durum işletmenin bir önceki yıl ile mevcut yılın karşılaştırmasına ve işletmede geleceğe dönük planlar yapılmasına imkan sağlamıştır. 1990'lı yıllarda küçükbaş hayvan (koyun) besisi yapılmış ve kilo ile kurban satılmıştır. Ancak büyükbaş besi işletmesinde uzmanlaşma kararı alınarak üretime devam edilmiştir. 1999 yılında işletmenin sahip olduğu arazide mısır yetiştirilmiş ve Tokat ilinde ilk kez mısır silajı yapılmıştır. Böylece maliyetlerin düşmesinde çok önemli bir faktör olan mısır slajı şeker pancarı küspesi yerine ikame edilmiş ve işletme, yörede örnek besi işletmesi olarak tanınmıştır.
2004 yılında aile bireylerinden bir kişi daha işletmeye dahil olmuş ve işletmedeki aile işgücü daha da artmıştır. İşletmeye dahil olan genç nesil yeniliklerin takibinde ve benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. 1976 yılında yaptırılan ahırın yerine 2011 yılında padok sistemi bağsız, günde iki kez beslenen, yarı açık ahır ve suyu önünde hazır bulunan bir ahır yaptırılmıştır. Bu ahırın yapımı ile birlikte işgücüne daha az ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Bu tarih itibariyle tüm hayvanlar aylık olarak tartılmaya başlanmış ve hayvanların canlı ağırlık artışları kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bu yıllarda işletmenin ayrıntılı muhasebe kayıtları da tutulmaya başlanmıştır.
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumuna (TKDK) 2012 yılında sunulan proje desteklenmiş ve Tokat ilinde TKDK tarafından desteklenen ilk besi işletmesi projesi inşaatına başlanmıştır. 2012

yılı Aralık ayında inşaat bitirilmiş ve işletme faaliyetini artık daha düzenli, modern bir işletmede sürdürmeye başlamıştır. Aynı yıl Naturel Tarım Hayvancılık Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi kurulmuş, daha modern ve faaliyetleri kayıt altında olan bir işletmeye dönüşmüştür (Anonim 2014b).
İşletmede doğum ünitesi, karantina bölümü, kesif ve kaba yem deposu, hammadde depoları, silaj deposu, alet makine depo ve bakım ünitesi, malzeme deposu, güvenlik, revir ve veteriner odası, 1800 m^3 sızdırmaz gübre çukuru bulunmaktadır. Yeni işletmenin kurulumu ile birlikte Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zootekni Bölümü öğretim üyelerinden besleme, yem rasyonları gibi konulara da danışmanlık hizmeti alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde hayvanların sağlık ve refahını artırmak için bir veteriner hekim işletmede sözleşmeli olarak çalıştırılmaya başlanmıştır. İşletmede kurulan bir sistem ile hayvanlarda hastalık belirtileri olması durumunda işletmede bulunan bakıcı veteriner ve işletme sahiplerine ulaşmakta ve veterinerin yaptığı tüm muamelelerde işletme sahibine mail/mesaj yoluyla iletilmektedir.
Aylık tartımlar yapılırken tırnak hastalığına karşı bütün hayvanlara ayak banyosu yaptırılmaktadır. 350 dekar arazide 100 dekar yonca, 150 dekar tiritikale ve fig, 100 dekar da mısır ve ayçiçeği ekilmektedir. Yonca yeni teknoloji makine ile biçilip kısa bir süre içinde balya yapılmaktadır. Tiritikale ve fiğ mayıs ayında biçilip, yeşil olarak kurutularak balya yapılmaktadır ve bunlarla işletmenin kuru kaba yem ihtiyacı karşılanmaktadır. 2013 yılı ekim ayında hayvanlar buğday samanı yerine işletmede üretilen ve verim artırıcı etkiye sahip olan tiritikale, fiğ, mısır silajı ve yoncayla beslenmektedir. İşletmeye dışarıdan yonca balyası ve benzeri ürünler alınmamaktadır. İşletmede üretilen tiritikale ve fiğ hasat edildikten sonra yerine ikinci ürün mısır ekilmektedir. Silajlık mısır eylül ayı sonunda hasat edilmekte ve slaj yapılmakta ve işletme dışından mısır silajı alınmaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Yine ikinci ürün olan ayçiçeği eylül ayı sonunda hasat edilmekte ve satmaktadır. Ayçiçeğinin satışı ile elde edilen gelir tarımsal giderlerinin bir kısmını karşılamakta kullanılmaktadır.
2014 yılında hayvanın önünde 24 saat boyunca sürekli yemin bulunduğu bir öğün besleme (açık büfe besleme) yapılmakta ve önceki yıla oranla %60 daha fazla canlı ağırlık artışı sağlanmaktadır. Mevcut yılda yapay mera denemesi ile değişik otlardan meydana gelen meradaki otları biçip kurutup balya yapıp hayvanlara yedirmek amaçlanmaktadır. Bununla da doğal beslenmeye yönelmek, sağlıklı daha lezzetli et üretmek hedeflenmektedir.
İşletmede 209 baş montofon melezi, 73 baş holstein, 65 baş simental melezi olmak üzere toplam 347 baş hayvan besiye alınmıştır. Bu hayvanlara besi matarıyeli olarak günde 1000 kg taneli mısır silajı, 130 kg yapraklı yeşil kurutulmuş yonca, 160 kg kurutulmuş tiritikale fiğ karışımı kuru otu, 60 kg ayçiçeği samanı, 675 kg arpa ezmesi, 340 kg kaba kırılmış mısır, 150 kg yulaf ezmesi, 25 kg ayçiçeği küspesi, 10 kg tuz, 10 kg mozaik tozu, 5 kg premix ve vitamin verilmektedir. Hayvanların padokları yarı açık ve açık olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri hayvanlar istedikleri gibi kullanmakta ve her padokta otomatik kaşağı bulunmaktadır. Serbest yem ve su bulunması hayvanların istediği zaman yeme ve suya ulaşmasında önemli bir faktördür. Bu durum canlı ağırlık artışını pozitif yönde etkilemektedir. Erkek besi hayvanları günlük ortalama 1450 gr, düveler ise günlük ortalama 1280 gr canlı ağırlık kaydetmektedir. Düveler yöredeki kasap ve marketlere satılmaktadır. Erkek hayvanlar büyük şehirdeki müşterilere satılmaktadır.
İşletmede ilaç, 200 kg üzerideki danalarda karkas, buğday, yağlık bitkiler, yem bitkileri, gübre, mazot, sertifikalı tohum ve toprak analizi desteği alınmaktadır.

3. Sonuç ve öneriler

1963 yılında 4 baş dana ile hayvansal üretime başlayan işletme, 2014 yılında 347 baş büyükbaş hayvana sahiptir. İşletmede hayvanların beslenmesinde işletmede üretilen samansız kaba yem kepeksiz kesif yem kullanılmakta ve hastalıklardan ari, gübre bertarafı ile çevreye duyarlı, üretimde verim ve kaliteyi artırarak, modern, bölgede örnek alınacak bir işletme haline gelmiştir.
İşletmenin başarısı aile işletmeciliği yapılması, aile bireylerinin bir arada tutulması, yeniliklere açık olması, kaliteli kaba yem üretimi tane yem satın alırken kalitenin ön planda olması, yeni alınan hayvanların karantina ve adaptasyon ahırlarında tutulması, koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesi ağırlıklı olarak yöredeki üniversiteden destek alınması ve işletmecinin yarım asırlık bir tecrübesinden kaynaklanmaktadır.

Kaynaklar

Anonim, 2014a. Aile Çiftçiliği, http://xn--denizliseim-9a.com/index.php?option=com_content&view=article&id=70:aile-iftlii&catid=45:duyurular).

Anonim, 2014b. Naturel Tarım Hayvancılık Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi kayıtları.

FAO, 2014a. Aile çiftçiliği, liflet, http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf

FAO, 2014b. "Aile Çiftçiliği", http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/TU_IYFF_BROCHURE.pdf (Erişim Tarihi:19.09.2014)

Aydın'da Su Ürünleri Avcılığı ve Küçük Ölçekli Balıkçıların Kaderi

Birsen KIRIM[1] **Renan TUNALIOĞLU[2]** **Flora POLAT[3]**

[1]Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Su Ürünleri Mühendisliği Bölümü, Aydın birkirim@hotmail.com
[2]Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Aydın rtunalioglu@adu.tr
[3]Organik Proje Yöneticisi ve Danışmanı Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı Intersun Grubu / Azersun Holding Baku/AzerbaijanFlora.Muslumova@intersun.az

Özet

Aydın, Türkiye'nin deniz, göl, nehir varlığına sahip şanslı illerinden biridir. Büyük Menderes'in 170 kilometresi mevcut ilçelerin hepsinden geçerek Ege Denizi'ne dökülmekte, irili ufaklı 50 kadar çay, dere ve derecikler de bu nehir tarafından beslenmektedir. Nehirden tarımsal sulamanın yanı sıra su ürünleri yetiştiriciliğinde ve avcılığında da büyük ölçüde yararlanılmaktadır. İlde ayrıca Çine Çayı, Karasu, Akçay, Dandalas Çayı ve tabii bir göl olan Bafa vardır. Ayrıca Aydın'ın, deniz ile irtibatını üç büyük ilçesi olan Kuşadası, Didim ve Söke sağlamaktadır.

Aydın, bahsedilen su varlıkları nedeniyle potansiyel bir su ürünleri üretim merkezidir. İlde su ürünleri yetiştiriciliği daha profesyonel bir yaklaşımla sürdürülürken, avcılık için aynı yaklaşımdan bahsetmek mümkün değildir. Nitekim nehir, göl ve denizde yapılan su ürünleri avcılığı küçük ölçekte ve aile işletmeciliği şeklindedir. Balıkçılık zorlu iştir. Çare aile bireylerinden yardım istemektir. Aileler; baba, anne ve hatta çocuklar su ürünleri avcılığını son derece amatörce ve zor şartlarda yaparak ekmeklerini taştan değil, adeta sudan çıkarmaktadırlar. Avcılık yapan çoğu ailelin, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının son yıllardaki desteklemelerinden (indirimli akaryakıt, sigorta, bazı kırsal kalkınma destekleri) haberdarlıkları bile şüphelidir. Diğer yandan masraflar balıkçıyı kayıt dışı (ruhsatsız, sigortasız vs.) avlanmaya zorlamaktadır. Bu aileler tarafından bilinçli olarak yapılamayan avcılık nedeniyle, gelecek yıllarda özel bazı türlerin azalması ya da yok olması gündeme gelecektir. Bu durum geçim kaynağı sadece avcılık olan aileleri yoksulluk hatta açlıkla tanıştıracaktır. Çalışmada, iki amaç söz konusudur. Bunlardan biri avcılık yapan aile/ailelerle görüşmeler yapılarak, küçük avcıların karşı karşıya oldukları sorunlar konusunda farkındalık sağlamak, diğeri ise yaşanılan bu sorunların çözümüne yönelik önerileri 'aile çiftçiliği' temelinde etkinleştirmektedir.

Anahtar kelimeler: Küçük Ölçekli Balıkçılık, Aile, Aydın

1.Giriş

Evvel Zaman İçinde Su Ürünleri Avcılığı ya da Balıkçılık

Balıkçılık, geniş anlamıyla su içinde yaşayan ve insan tarafından doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yararlanılabilen canlıların gerektiğinde avlanma, yetiştirme, işleme ve pazarlama işi veya zanaatıdır (Sarıkaya, 1980). Su ürünleri avcılığı ilk çağlardan günümüze kadar insanların uğraş verdiği, gıda temini ve geçim kaynağı olarak çaba gösterdiği bir üretim sektörü olarak yerleşmiş ve gelişme süreci göstermiştir. Su ürünlerini avlamak amacı ile geliştirilen av araçlarının tarihçesi M.Ö. 3000-4500 yıllarına kadar dayanmaktadır. Bu çağlarda ağaç, kemik ve taştan yapılmış olta iğneleri, batırıcı ve yüzdürücüler kullanılmış ve doğal liflerden örme ağlar geliştirilmiştir. İçi oyulmuş ağaçlardan basit tekneler ve ağaç liflerden sepet ve tuzakların yapıldığı kaydedilmektedir. Balıkçılık konusunda ki ilk yazılı belgeler M.Ö. 3000 yıllarında Mısırlılara aittir. Bu belgelerde ağ kullanıldığı ve bu ağlar yardımı ile basit ığrıpların yapıldığı, yapıtlar üzerinde kamış, iğne ve ağlar ile balık avlayanların resimlerine rastlandığı kaydedilmektedir. MS 834'de inşa edilen Hazarların başkenti Sarkel'in halkı şehrin yakınındaki Don nehrinde balık avlıyor ve şehrin bir balıkçılık merkezi hâlini aldığı bildirilmektedir. Daha sonraki yıllarda Finikeliler ve Romalılar tarafından ağlar geliştirilmiş ve yelkenli tekneler avcılık amacı ile kullanılmıştır. 14. Asırda beşik trolünün geliştirilmesi ile dip balıkları ve kabuklular avlanmaya başlanmıştır. 18. Yüzyılın ikinci yarısında açık denizde avcılık, 20. Yüzyılın başlarında balıkçı filoları buharlı gemilerle donatılmış ve daha sonra bunların yerini dizel motorlar ve makinalar almıştır. Günümüzde çok ileri teknoloji ile çalışan modern avlanma filoları ortaya çıkmıştır. Bütün bunların yanı sıra Türkiye'de de Asyalı öğelerin hakim olması nedeniyle nehir ve göl balıkçılığına hiç de yabancı olunmadığını görülmektedir. Kaldı ki büyük ölçüde Asya (Uygur, Hint, Fars) kültürlerinden esinlenmiş masallarda da çok sık balık ve balıkçılık motifi geçmektedir. Divanü Lügati't Türk'te altı yerde balıktan bahis vardır: "Ol manga balık sarmaştı" (O bana sudan balık çıkarmakta yardım etti), "Balık eligdin sıdhrıldı" (Balık elden sıyrıldı)…Nimet-nâme-i Nâsır-şâhi adlı yemek kitabında da balıktan yapılan yahnilerden bahsedilmektedir. Anadolu Selçuklu

sanatında balık figürüne çokça rastlanır. Çoğu kez de çeşitli rozet şekilleri, insan figürü veya çeşitli burç hayvanlarıyla birlikte bulunmaktadırlar. Osmanlı arşivindeki bilgilerden, Fatih Sultan Mehmet dönemindeki saray mutfağında balıkların ve diğer bazı deniz ürünlerinin de pişirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü 1473 senesi Şaban ayında saraya her gün 10 akçelik balık, 3 akçelik de karides alındığı kayıtlara geçmiştir. Ayrıca saray mutfağında istiridyenin pişirilmesi de ilgili not da rastlanmaktadır. Bununla birlikte o devirde balık yine de Türklerin günlük gıdaları arasına fazlaca girmezdi. Fakat genel olarak balığın daha çok gayrimüslim azınlıklar, özellikle Rumlar tarafından rağbet gördüğünü, Galata balıkhanesinin Eminönü'ndekine kıyasla çok daha önemli ve cazip oluşundan anlaşılmaktadır. Belge bulunmamakla beraber, o tarihlerde balıkçıların çoğunluğunun Rumlardan oluştuğu rivayet edilmektedir. Türk toplumunun ilkin göçebelik özelliği, sonra da toprağa bağımlılığı, onun hem tarım hem de hayvancılık alışkanlığını pekiştirmiştir. Ayrıca İslâmiyet'teki denizel canlıların tüketimiyle ilgili yorumlar yüzyıllardır Osmanlı Türklerinin balık ve balıkçılığa olası yönelme ve değerlendirme şansını da büyük oranda yitirmesine neden olduğu bildirilmiştir. Balıkçılık, geçmişten günümüze kadar en basit şekilde doğadan toplanarak yapıldığı görülmektedir. Örneğin; sığ sulardan balık toplama, kabuklu toplama vb. en ilkel avcılık yöntemi aletsiz avcılıktır. El ya da ayakla su ürünlerinin sıkıştırılması, vurulması ve toplanması esasına dayanır ve günümüzde de halen ülkemiz de dâhil olmak üzere gelişmiş ülkelerde de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu'ya özgü sayılabilecek ihtiyotoksik bitkiler uzun yıllardır kullanılıp balıklar uyuşturulup veya sersemletilerek avlanmaktadır. Sayılan yöntemlerin dışında sönmemiş kireç, karpit, likit petrol gazı, bakır vitriol, bakır sülfat da inorganik kimyasal bayıltıcılar olarak kullanılmaktadır. Sersemletme etkileri yanında balık etine geçmeleri, insanlar için önemli bir tehlike yaratabilmektedir. Türkiye sularında kullanılan sabit ağların en önemlileri, tarihi çok eskilere kadar uzanan dalyanlardır. Dalyanlar; birçok kazık, halat ve demir çapa kullanılarak düzenlenmiş çok çeşitli ağlardan veya ağ gibi düzenlenmiş çitlerden oluşur ve kıyıdan birkaç yüz kulaç uzakta, ırmak ağızlarında, göl savaklarında kurulmaktadır (Hoşsucu, 1991; Atar ve Ateş, 2009; Pasiner 2011).

2.Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Nitel araştırma; araştırmanın yaklaşımını belirleyen ve çeşitli aşamalarının bu yaklaşım çerçevesinde tutarlı olmasına rehberlik eden bir strateji olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanımdan hareketle nitel araştırmanın doğal ortama duyarlık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik, tümevarımcı analiz ve nitel veri özelliklerine sahip olduğu söylenebilir. Nitel araştırma desenleri araştırmacıya esnek bir yaklaşım sağlar ve belirli bir odak çerçevesinde araştırmanın çeşitli aşamalarının birbiriyle tutarlı olmasına katkıda bulunur (Yükselen, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2006; Yıldırım, 2011).

2.1 Örneklerin Belirlenmesi ve Verilerin Toplanması

Nitel araştırma örnekleme yöntemlerinden biri olan, amaçlı örnekleme ise bir amaca yönelik olarak bazı özel nitelikteki grupları temsil edecek şekilde ortaya çıkmış bir yöntemdir (http:// psychology.ucdavis.edu/ sommerb /sommerdemo /sampling /types.htm). Tavşancıl ve Aslan (2001)'e göre, amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmacıya örneklemde bulunmasını istediği kriterleri belirleme imkânı vermektedir (Yıldırım, 2011). Bu çalışmada amaçlı nitel yönteme göre, görüşme yapılacak bireyler belirlenmiştir. Görüşme yapılan kişiler, Aydın İlinde faaliyet gösteren, ailece avlanma yapan, küçük ölçekli balıkçılardan seçilmiştir. 10 balıkçı ailesiyle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler daha sonra yorumlanmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenen bu balıkçı ailelerin ortak özellikleri; ilköğretim ve daha az altı eğitim seviyesinde olmaları, bu mesleği çocuklarının da devam ettirebilecekleri şüphelerinin olması, meslekte ortalama olarak 10-25 yıllık bir geçmişe sahip olmaları, küçük ölçekli balıkçı olarak kalmaları, genelde ürünlerini toptan pazarlama yapmaları ve kayafla satış faaliyetlerini yürütmeleridir.

Konunun detaylı olarak incelenmesi amaçlandığı için nitel bir araştırma tekniği olan " Görüşme Formu Yaklaşımı " tercih edilmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden Görüşme Formu Yaklaşımının kullanılmasının nedeni ise; balıkçılarla yüz yüze görüşülerek konuyla ilgili daha detaylı

bilgi elde edebilmektir. Verilerin görüşmeler yoluyla elde edilmiş olması ve niteliksel olarak analiz edilmiş olması, araştırma kapsamında kendileriyle görüşülen kişilerin gerçek düşüncelerinin derinlemesine incelenmesine olanak vermiştir.

2.2 Görüşme Soruları

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, görüşmeci bir dizi soruyu önceden hazırlayarak görüşmeye gidilmiştir (Yıldırım, 2011). Balıkçı ailelerle görüşmek üzere randevu alınmış ve görüşme öncesinde yapılacak uygulama ile ilgili kısa bir açıklama yapıldıktan sonra kendilerine aşağıdaki 5 ana tema şeklinde sorular yöneltilmiştir:

1. Avlanma işinde çalışan aile birey sayısı (adet), yaşları, iş tecrübeleri (yıl), neden bu işi seçtikleri, işi nasıl öğrendikleri,
2. İstihdam edilen aile dışı personel sayısı (daimi, geçici) (adet), avcılık mülkiyetinin durumu (ortak, kiracı, diğer), avcılık dışı gelirlerinin olup olmadığı, kendilerini kontrol eden bir kurumun olup olmadığı, avlanılan ürünü kontrol eden bir kurumun olup olmadığı,
3. Sahip olunan tekne bilgileri (tekne tipi, motor gücü, kapasite), avlanılan ürünlerin saklanma koşulları (buzlama, tuzlama, temizleme vb.), tekne temizliğinde kullanılan ürünler (kimyasal temizleyiciler, deterjan, su), avlanma alanları olarak genelde nerelerin tercih edildiği, geçtiğimiz avlanma sezonunda (1 yıllık) avlanılan deniz-iç su ürünlerinin dağılımı (Kg), avlanma yasağında hangi işlerle meşgul oldukları, su ürünleri atıkları olup olmadığı, kaç mil ya da m açıldıkları,
4. Devlet desteklerinden hiç yararlanıldı mı (kredi, prim, diğer), avlanılan su ürününün satış miktarı (TL/kg), satış tipi (toptan, perakende, diğer), satış yeri (lokanta, otel, diğer), sağlık giderleriniz var mı, nasıl karşılıyorsunuz; ulaşım, kira, işçilik vb. giderleri ne kadar (TL /yıl), jeneratörün olup olmadığı,
5. Olumsuz iklim koşullarında (fırtına, yağmur vb) avcılık yapılıyor mu, avlanma alanında zararlı canlı türlerine rastlanıyor mu (alg, bitki, hayvan), kirlilik görülüyor mu, avcılık işi gelecekte ümit vadediyor mu, küçük boy balık avı yapılıyor mu, pazarlama faaliyetleri nasıl olmakta, avlanılan ürünün fiyatlanması nasıl olmakta, nasıl bir yol izlenmeli soruları sorulmuştur.

3. Bulgular

Görüşme 10 balıkçı aile ile yapılmıştır. Fakat burada sayfa kısıtlaması nedeni ile sadece 5 tanesine yer verilmiştir. Seçim genelde denizde balıkçılık yapan ailelerden kullanılmıştır. Sadece 1 tane iç su balıkçılığı yapan aileye yer verilmiştir. Balıkçı ailelerle Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesi, görüşmelerde sorulan 5 genel soruya verilen yanıtların yorumlanması ile oluşmuştur.

Soru 1. Avlanma işinde çalışan aile birey sayısı (adet), yaşları, iş tecrübeleri (yıl) nedir? Neden bu işi seçtiniz, işi nasıl öğrendiniz?

K1: Sevda-İzzet SERİN

"Aileden 3 kişi çalışmaktadır. Ben, eşim ve babam. Yaşlarımız 59-33-24'dür. Babam neredeyse 40-45 yıldır bu işle uğraşmaktadır. Ben 10, eşim ise 2- 3 yıldır babamla birlikte aynı işi yapıyoruz. Başka yapacak iş olmadığı için (ilkokul mezunuyum) baba mesleğini seçtim. Eşimde benle evlendikten sonra öğrendi. Avcılığı babamdan öğrendim."

K2: Elvan-Fikret MERSİN

"Ben, eşim ve üç çocuğumuzdan ikisi (biri evli diğeri bekâr) avcılık işinde çalışmaktadır. Yaşlarımız 59-55-37-24-3. Ben 23, eşim10, çocuklar 5-6 yıldır bu işle uğraşıyoruz, daha önce çiftçilik yapıyordum. Daha önce yevmiyeli çalışıyordum sonra zevk almaya başladım. Arkadaşlardan öğrendim.

K3: Yaşar-Mehmet SÖNMEZ

"Ben ve eşim (2 kişi) çalışmaktayız. Yaşlarımız 59-59. Çocukluğumdan beri bu işle uğraşıyorum. Tarla yok, hayvan yok. Başka meslek yok. Babamdan öğrendim."

K4:Hörü-İbrahim DEMİRKOÇAK

"Ben ve eşim (2 kişi) çalışmaktayız. Yaşlarımız 49-48. Üç çocuk var; Tolga(24), Gülfidan(22), Gülçin(20), üçü de işe el atar. 10-15 yaşımdan beri bu işle uğraşıyorum. Eşim son yıllarda romatizma hastası olduğu için bana çok fazla destek çıkamıyor. Ama çocuklar iyi iş yapar. Yapacak başka iş yok. Arkadaşlardan öğrendim."

K5: Rabia-Mustafa CANSEVEN

"Ben ve eşim (2 kişi) çalışmaktayız. Erkek kardeşimde bazen bize yardım ediyor. Yaşlarımız 40-39. İki çocuk var. Daha önce alabalık yetiştiriyorduk (8 yıl). 1 yıldır da avcılığa başladık. Balıkçılığı seviyoruz hem de para kazanıyoruz. Tecrübe ederek ve arkadaşlardan öğrendik."

Soru 2. İstihdam edilen aile dışı personel (daimi, geçici) (adet) var mı? Avcılık mülkiyetinin durumu (ortak, kiracı, diğer) nedir? Avcılık dışı gelirleriniz var mı? Sizi kontrol eden bir kurum var mı? Avladığınız ürünü kontrol eden bir kurum var mı?

K1: Sevda-İzzet SERİN

"Bizden başka çalışan yok. Çünkü işçiye ödeme yapacak kadar kazanmıyoruz. Avlanma yaptığımız yer için kira ödemiyoruz, bizim de değil. Avcılık dışı gelirimiz yok. Hem yaptığımız işi hem de avladığımız ürünü Tarım İl ve İlçeler kontrol etmektedir."

K2: Elvan-Fikret MERSİN

"Bizden başka çalışan yok. Avlanma yaptığımız yere kira ödemiyoruz, . Avcılık dışı gelirimiz yok. Hem yaptığımız işi hem de avladığımız ürünü Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ile Jandarma kontrol etmektedir."

K3: Yaşar-Mehmet SÖNMEZ

"Bizden başka çalışan yok. Avlanma yaptığımız yere kira ödemiyoruz, . Başka gelirimiz yok. Hem yaptığımız işi hem de avladığımız ürünü Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ile Jandarma kontrol etmektedir."

K4: Hörü-İbrahim DEMİRKOÇAK

"Aile dışı çalışan yok. Kira ödemiyoruz, ödersek kimse bu işi yapmaz ki, karnımızı zor doyuruyoruz. Avcılık dışı gelirimiz yok. Ama arada 2-3keçi, koyun bakıyoruz. Hem yaptığımız işi hem de avladığımız ürünü Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ile Milli Park Yetkilisi kontrol etmektedir."

K5: Rabia-Mustafa CANSEVEN

"Kardeşim yardım eder. Tarım İl Müdürlüğüne kira ödüyoruz. Genelde balık satışı yaptığımız lokantamız var. Hem yaptığımız işi hem de avladığımız ürünü Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri kontrol etmektedir."

Soru 3. Sahip olduğunuz tekne tipi, motor gücü, kapasitesi nedir? Avlanılan ürünleri nasıl muhafaza (buzlama, tuzlama, temizleme vb.)ediyorsunuz? Tekne temizliğini ne ile (kimyasal temizleyiciler, deterjan, su) yapıyorsunuz? Avlanma alanları olarak genelde nerelerin tercih ediyorsunuz? Geçtiğimiz avlanma sezonunda (1 yıllık) avlanılan deniz-iç su ürünlerinin dağılımı (Kg) nedir? Avlanma yasağında hangi işlerle meşgulsünüz? Su ürünleri atıkları oluyor mu? Kaç mil ya da m açılıyorsunuz?

K1: Sevda-İzzet SERİN

"Tekne 8m boyunda, 9 hb, kapasitesi 300 kg ağırlık taşıyabilmektedir. Avladığımız balıkları sadece buzluyoruz. Tekne temizliğinde sadece su kullanıyoruz. Avlanma alanı olarak genellikle Didim'e gidiyoruz. Çipura 15-20 Kg/yıl, levrek 15-20 Kg/yıl, kefal 100 Kg/yıl, mırmır 50 Kg/yıl. Küçük teknelere avlanma yasağı yok. Atık yok. Çok açılmıyoruz, 500 m."

K2: Elvan-Fikret MERSİN

"Tekne 6m boyunda sandal tipinde, motor gücünü sorarsan pancar motoru taktık yani kara düzen, kapasitesi yaklaşık 1ton ağırlık taşıyabilmektedir. Ama hiç 1 ton balığımız olmadı. Avladığımız balıkları sadece buzluyoruz. Tekne temizliğinde bazen deterjan ve su kullanıyoruz. Avlanma alanımız genellikle Taşburun, Karina'dır. Çipura 50 Kg/yıl, levrek 100 Kg/yıl, kefal 400 Kg/yıl, lidaki 200 Kg/yıl, dil balığı 50 Kg/yıl. Nisan-Haziran aylarında av yasağı olunca paragat yapıyoruz. Mırmır, lidaki avlıyoruz. Atık yok. Çok açılmıyoruz, 500-1000 m."

K3: Yaşar-Mehmet SÖNMEZ

"Tekne 6m boyunda sandal tipinde, 9 hb, kapasitesi 200-300 Kg taşıyabilmektedir. Avladığımız balıkları sadece buzluyoruz. Tekne temizliğinde deterjan ve su kullanıyoruz. Avlanma

alanımız genellikle Taşburun, Karina, Menderes Deltası'dır. Çipura 10 Kg/yıl, levrek 10 Kg/yıl, kefal 100-150 Kg/yıl, mırmır 50 Kg/yıl. Nisan-Haziran aylarında av yasağı olunca boş oturuyoruz. Atık yok. En fazla 2 mil kadar açılıyoruz."

K4: Hörü-İbrahim DEMİRKOÇAK

"Tekne çok küçük sandal tipinde 5-6m boyunda, 6 hb, kapasitesi 250-300 Kg taşıyabilmektedir. Avladığımız balıkları buzluyoruz. Tekne temizliğinde su kullanıyoruz. Avlanma alanımız genellikle Menderes, Kafa bölgesi açıkları. Çipura 3 Kg/yıl, levrek 3-5 Kg/yıl, kefal 200-300 Kg/yıl, mırmır 3-5 Kg/yıl. Av yasağı olunca bazen tarlalara yevmiyeli işçi olarak gidiyoruz, yani çiftçilik.. Atık yok. Çok açılmıyoruz, 1 mil."

K5: Rabia-Mustafa CANSEVEN

"Tekne 5,5 m boyunda, 17 hb, kapasitesi yaklaşık 1ton taşıyabilmektedir. Avladığımız balıkları canlı olarak tüketime sunuyoruz, lokantada değerlendiriyoruz. Tekne temizliğinde su kullanıyoruz. Avlanma alanımız sadece Topçam Baraj Gölü. Sazan 2.100Kg/yıl, alabalık 1000Kg/yıl, çay balığı 50 Kg/yıl. Av yasağı olunca yapmıyoruz. Balık atıklarını köpeklere veriyoruz. Göl içinde 2-3 mil. "

Soru 4. Devlet desteklerinden (kredi, prim, diğer) hiç yararlandınız mı? Avlanılan su ürününün satış miktarı (TL/kg) nedir? Satış tipi (toptan, parekende, diğer) nasıldır? Satış yeri (lokanta, otel, diğer) neresidir? Sağlık giderleriniz var mı, nasıl karşılıyorsunuz? Ulaşım, kira, işçilik vb. giderleri ne kadar (TL /yıl) dır? Jeneratörünüz var mı?

K1: Sevda-İzzet SERİN

"Bize destek vermiyor, haberimiz yok. Çipura 10TL., levrek 7 TL., kefal 7-15 TL. arası, mırmır 6-7 TL.. Avladığımız ürünleri toptan kayafa satıyoruz. Nezle grip çok oluyoruz. Sağlık giderlerimizi bağkurdan karşılıyoruz. Günlük en az 20TL. akaryakıta veriyoruz. Tekne bakımı, ağ vb. için yaklaşık 7000TL/yıl ödeme yapıyoruz. Jeneratör yok."

K2: Elvan-Fikret MERSİN

"Biz tercih etmiyoruz, nasıl ödeyeceğiz? Çipura 8-10TL., levrek 7-10TL., kefal 8 TL., dil 10TL., lidaki 8 TL. Avladığımız ürünleri toptan kayafa veriyoruz, başkasını bilmeyiz. Baş ağrısı, nezle oluyoruz. Sağlık giderlerimizi yeşil kart karşılıyor. Günlük en az 20TL. akaryakıta veriyoruz. Tekne bakımı, ağ vb. için yaklaşık 2000TL/yıl ödeme yapıyoruz. Jeneratör yok, güneş paneli var."

K3: Yaşar-Mehmet SÖNMEZ

"Olsa bile tercih etmeyiz, nasıl ödeyeceğiz? Çipura 10-20TL., levrek 7-20 TL., kefal 5-8TL., mırmır 10TL. Avladığımız ürünleri toptan kayafa satıyoruz. Hasta olmamaya çalışıyoruz. Sağlık giderlerimizi bağkurdan karşılıyoruz. Yıllık en az 4000TL. harcıyoruz. Tekne bakımı, ağ vb. için yaklaşık 2500TL/yıl ödeme yapıyoruz. Jeneratör yok, güneş paneli var."

K4: Hörü-İbrahim DEMİRKOÇAK

"Tekne ruhsatsız olduğu için desteklerden yararlanamıyoruz. Tekne 10m ve üstü için destekleme geçerli. Çipura 20-30TL/Kg., levrek 30 TL/Kg., kefal 6-7TL/Kg., mırmır 15-17TL/Kg. Toptan kayafa satıyoruz. Sağlık giderlerimizi yeşil karttan karşılıyoruz. Yıllık en az 1000TL. Çepten çıkıyor. Tekne bakımı, ağ vb. için yaklaşık 1000Tl/yıl ödeme yapıyoruz. Jeneratör yok, güneş paneli var. "

K5: Rabia-Mustafa CANSEVEN

"Desteklemelerden yararlanmadık. Sazan 10 TL., alabalık 5,5 TL., çay balığı 2-3 TL.. Sazan ve çay balığını perakende, alabalığı toptan satıyoruz. Lokantada değerlendiriyoruz. Sağlık giderlerimizi bağkur karşılıyor. Tekne bakımı, ağ, vb. için yaklaşık 5000Tl/yıl ödeme yapıyoruz."

Soru 5.Olumsuz iklim koşullarında (fırtına, yağmur vb.) avcılık yapıyor musunuz? Avlanma alanında zararlı canlı (alg, bitki, hayvan) türlerine rastlıyor musunuz? Kirlilik görülüyor mu? Avcılık işi gelecekte ümit vadediyor mu? Küçük boy balık avlandığında ne yapıyorsunuz? Pazarlama faaliyetleri ve avlanılan ürünün fiyatlanması nasıl olmaktadır? Sizce nasıl bir yol izlenmeli?

K1: Sevda-İzzet SERİN

"Hayır, çalışmıyoruz. Hayır görmedik. Kirlilik yok. İleride bu iş bitecek. Çünkü masraflar artıyor, yakıt pahalı, ağ pahalı vb. ama balık yok. Küçük boy balık ağ gözleri büyük olduğu için

nadiren ağa takılmakta, olsa bile geri bırakırız. Balığımızı kolay pazarlayamıyoruz. Fiyatı kayaf belirliyor. Devlet belirlemeli. Elimize çok az para geçiyor."

K2: Elvan-Fikret MERSİN

"Hayır, yapmıyoruz. 2 yıldır mavi yengeç var, ağları koparıyor. Aramızda terzi diyoruz. Kirlilik çok fazla var (Menderes Nehri kaynaklı). İleride bu iş bitecek, balık yok. Ama işe devam. Küçük boy balık gelirse canlı ise denize ölü ise tavaya atarız. Balığımızı kayafa veriyoruz, pazarlamada sorun yok. Fiyatı belli bir kurum belirlemeli. Elimize çok az para geçiyor."

K3: Yaşar-Mehmet SÖNMEZ

"Hayır, yapmıyoruz. Herkesin terzi dediği yengeç var, ağları yok ediyor. Kirlilik çok fazla var (Menderes Nehri kirli). İleride bu iş bitecek, son günlerini yaşıyor, balık yok, harcadığımızı alamıyoruz. Küçük boy balık gelmez ağ gözleri geniş. Balığımızı kayafa veriyoruz, pazarlamada sorun yok. Fiyatı belli bir kurum belirlemeli. Elimizde para kalmıyor."

K4: Hörü-İbrahim DEMİRKOÇAK

"Hayır. Son 2-3 yılda yengeç arttı. Kirlilik çok fazla var (Menderes Nehri kirli). Gelecek yok. Küçük boy balık gelmez ağ gözleri büyük, ama oltacılar küçük balık yakalıyor. Balığımızı kayafa veriyoruz, pazarlamada sorun yok. Fiyat devlet eliyle belirlenmeli. Elimizde para kalmıyor."

K5: Rabia-Mustafa CANSEVEN

"Hayır. İlkbahar ve sonbaharda aşırı plankton oluyor. Ayrıca çim sazanı var. Kirlilik çok fazla var (zeytin fabrikaları). Balıklandırma yapılmazsa yok olacak. Olta ile bilinçsiz avlanma çok fazla. Küçük boy balık gelmez ağ gözleri büyük. Pazarlamada sorun yok, aşırı balık olmadığı için. Fiyat devlet eliyle belirlenmeli."

Katılımcıların genel olarak plansız hareket ettikleri, günlük olarak ağa ne gelirse "Allah bin bereket versin" dedikleri, yaptıkları işi ve kazançlarını sorgu sualsiz kabullendikleri söylenebilir. Balıkçı aileler orta ya da uzun süreli planlar yaparak pazarlama faaliyetlerini düzenlemek yerine özellikle kayafa bağımlı hale geldikleri görülmüştür. Balıkçı aileleri kendi aralarında planlı büyüme ve gelişme yapamadıklarından dolayı korunmasız olarak kalmaktadır. Kısa süreli planlarla aileler faaliyetlerini yürütmeye çalışmaktalar.

4. Tartışma ve Sonuç

Dünya genelinde, yaklaşık 3,26 milyon balıkçı gemisinin denizlerde ve 1,13 milyon geminin iç sularda olmak üzere toplam 4,39 milyon geminin balıkçılık yaptığı tahmin edilmektedir. Bu gemilerin %85'i 12 metreden küçüktür. Küçük ölçekli balıkçılar, gıda güvencesine ve yoksulluğun azaltılmasına önemli katkı sağlamaktadırlar. Benzer durum ülkemizde de gözlenmekte olup, 12 metrenin altındaki gemiler (18.398) filonun %90'nını temsil etmektedir (Anonim, 2014). Su ürünleri avcılığı 2013 yılında %13,5 azalırken, yetiştiricilik %9,9 arttı. Avcılıkla yapılan üretim 374 121 ton olurken, yetiştiricilik üretimi ise 233 394 ton olarak gerçekleşti. Deniz ürünleri avcılığı bir önceki yıla göre %14,5, iç su ürünleri avcılığı ise %2,9 azaldı. Deniz ürünleri avcılığı ile yapılan üretimde ilk sırayı %51'lik oran ile Doğu Karadeniz Bölgesi aldı. Bu bölgeyi %21,7 ile Batı Karadeniz, %12 ile Marmara, %9,4 ile Ege ve %5,9 ile Akdeniz Bölgeleri izledi. Tekne boyu 10 m. Ve daha büyük gemiler "büyük ölçekli balıkçı",10 m. den küçük gemiler "küçük ölçekli balıkçı" olarak adlandırılmaktadır. Uzunluk grubuna göre 10 m. Den küçük tekne sayısı 11786 (%82) adet, Doğu Karadeniz %21, Batı Karadeniz %14, Marmara %16, Ege %36, Akdeniz %13 olup, 2002'de bu sayı 14943 adet olup %21 oranında düşmüştür. Türkiye'de toplam 20.289 balıkçı gemisi vardır. Bunların 3124 adedi iç sularda balıkçılık yapmaktadır. Denizlerde çalışan 17.165 balıkçı gemisinin 15.326 adedi 12 metreden küçük ve genelde kıyı balıkçılığı yapan küçük ölçekli balıkçı gemileridir (Anonim, 2013; 2014).

Bildiride küçük ölçekli balıkçıların düşük av miktarı ile de olsa yerel pazara ürün sağladıkları, yöre halkının taze balık ihtiyacını karşıladıkları, geleneksel bir kültürü temsil etmeleri sayesinde kıyısal alanda sosyal, ekonomik ve kültürel olarak önemli bir rol üstlendikleri ve tüm olumsuz şartlara rağmen ailece hayata gülümseyerek bakabildiklerini görülmüştür. Küçük ölçekli balıkçılığın sürdürülebilirliği için maddi, kontrol, denetim ve teknik bakımdan nasıl daha iyi bir yol haritası çizebileceğini gerekli yerlere hatırlatmaktır.

Kaynaklar

Anonim, 2013. I. Balıkçılık Çalıştayı Sonuç Raporu. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 4-6 Kasım, Antalya.

Anonim, 2014. Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı, ISBN 978-605-4667-67-3, YAYIN NO: KB: 2871 - ÖİK: 721, Ankara.

Atar, H. H. ve Ateş, C., 2009, Türklerde Tarih Boyunca Su Ürünleri Avcılığı, Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Online Thematic Journal of Turkic Studies, "Türk Kültüründe Av" Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altunwww.actaturcica.com.

Atilla, N. 2009. Ağaçtan İnsana Zeytinyağı Anıtları, Komili, Ana Gıda, Zer Matbaası, Kasım, 2009. İzmir Sarıkaya, Süleyman, 1980. Su Ürünleri Avcılığı ve Av Teknolojisi, Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hoşsucu, H., 1991. Balıkçılık (Av Araçları ve Avlanma Yöntemleri), E.Ü. Su Ürünleri Yüksekokulu Yayın No: 22, Ege Üniversitesi Basımevi Bornova-İzmir.

Pasiner, A., 2011. Balık ve Olta, Remzi Kitabevi, 9. Basım, ISBN978-975-14-0621-7

Yıldırım A., Şimşek H., 2006. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 6. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara.

Yıldırım, S., 2011. Kurumsallaşamayan Aile Şirketlerinde Pazarlama Sorunları Üzerine Nitel Bir Çalışma, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (22) / 2 :185-202.

Yükselen, C. 2006, Pazarlama Araştırmaları, Detay Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.

Türkiye'de Damızlık İpekböceği İşletmelerinin Mevcut Durumlarının Değerlendirilmesi

Berrin TAŞKAYA TOP[1], Tijen ÖZÜDOĞRU[2], Osman Orkan ÖZER[3], Zeliha YASAN ATASEVEN[4], İlkay UÇUM[5], Kübra POLAT[6], Türkay BARS[7]

[1] Dr., GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, btaskaya@hotmail.com
[2] Dr., GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, tijendiken@gmail.com
[3] Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi A.B.D., oorkanozer@gmail.com
[4] Ziraat Yüksek Mühendisi, GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, zelihayasan@gmail.com
[5] Ziraat Yüksek Mühendisi, GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, ilkayfdn@gmail.com
[6] Ziraat Yüksek Mühendisi, GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enst., tasdemir5885@gmail.com
[7] Ziraat Yüksek Mühendisi, GTHB, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, tbars@gmail.com

Özet
Bu araştırmada, damızlık ipekböceği yetiştiriciliği yapan küçük aile işletmelerinin mevcut yapılarının ortaya konulması, üreticilerin ipekböcekçiliği yapmalarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Araştırmada, Türkiye'de 2013 yılı itibariyle damızlık ipekböceği yetiştiriciliğinin yapıldığı tek il olan Bursa'daki 37 yetiştirici ile tam sayım yolu ile yapılan anketlerden elde edilen veriler frekans dağılım tabloları ve likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. İncelenen işletmelerde ipekböcekçiliğinin küçük aile çiftçileri tarafından ek gelir sağlamak amacıyla yürütülen bir faaliyet olduğu belirlenmiştir. İşletmelerdeki nüfusun %81,8'i 15-64 yaş aralığındadır ve ipekböcekçiliği faaliyetinde çalışan ortalama aile işgücü 2,3 EİB, yabancı işgücü ise 0,2 EİB'dir. İşletmecilerin ipekböcekçiliğinden elde ettiği gelir ortalama 2.028 TL/yıldır ve yıllık gelirleri içerisinde ipekböcekçiliğinin payı %20,7'dir. İşletmelerin damızlık koza üretiminde açtıkları ortalama kutu sayısı 2,4 olup, ortalama verimleri 22,7 kg/kutu'dur. İşletmecilerin ipekböcekçiliği yapmalarında büyük ölçüde etkili olan faktör aileden gelen bir faaliyet oluşudur. Damızlık koza üretimini etkileyen en önemli faktörler ise besleme evi, dut ağacı ve işgücü yetersizliğidir. Alternatif gelir kaynaklarının bulunmadığı yerlerdeki gelir seviyesi düşük üreticiler için ipekböcekçiliği halen önemli bir ekonomik faaliyet durumundadır ve yetiştiricilerin gelir düzeyini iyileştirmek, ipekböcekçiliğini yeniden geliştirmek, yaygınlaştırmak, ekonomiye kazandırmak amacıyla destek miktarının artırılması gerekmektedir.
Anahtar Kelimeler: Damızlık İpekböcekçiliği, Koza, Kozabirlik, Küçük Aile İşletmesi

1. Giriş

Türkiye'de 1500 yıllık bir mazisi olan ipekböcekçiliği, diğer tarımsal faaliyetlerin yanında geleneksel ve yardımcı bir faaliyet olarak, genellikle küçük ölçekte, küçük aile işletmeleri tarafından yapılan ve çok fazla yatırım gerektirmeyen, 35-45 günlük kısa bir üretim dönemi ile işletmelere kısa sürede ek gelir sağlayan bir tarımsal faaliyettir. İpekböceği yetiştiriciliği daha çok arazilerin diğer tarımsal faaliyetlere elverişli olmadığı dağlık yörelerde yapılmaktadır ve gelir seviyesi düşük üreticiler için önemli bir ekonomik faaliyet durumundadır (Taşkaya Top, 2011).

Türkiye'de ipekböceği yetiştiriciliği; istihdam ve gelire katkısı açısından kırsal kalkınmanın sağlanması, yaratılan katma değer ile milli gelire ve ekonomiye katkısı, kültürel mirasın ve gen kaynaklarının korunması bakımından oldukça önemli bir tarımsal faaliyet olması nedeniyle devamlılığının sağlanması gerekmektedir.

İpekböceği yumurtaları; damızlık yumurtalar ve ticari (hibrit) yumurtalar olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Damızlık yumurtalar, ticari hibrit yumurtaları elde etmek için kullanılan ebeveyn (saf) hatlardan elde edilen yumurtalardır ve ipekböceği yumurta üretiminin hammaddesidir (Şahan, 2011). İpekböceği yetiştirmede en önemli aşama yumurta üretimidir. Üretilen damızlık ipek kozası Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik) tarafından alınarak, bünyesi içindeki İpekböceği Tohum Üretme Merkezi başta olmak üzere, çeşitli inficar (kuluçka) birimlerinde yumurtadan yavru elde edilmektedir. Yumurtadan çıkan ipekböceği larvası (tohum) koza üreticisine ücretsiz olarak dağıtılmaktadır (Başkaya, 2013).

Kozaların kalitesi, üretilecek damızlık ve hibrit yumurta üretimini ve yaş koza üretimini sağlayan damızlık ipekböceği beslemesinin başarısı ile yakından ilgilidir. Üretimde kullanılan saf hatların yetiştirilmesi zor olduğundan bunların çevre koşullarına dayanıklılığı nispeten düşüktür. Bu açıdan damızlık kozaların sıkı bir denetimden geçmesi gerekmektedir ve damızlık hatların bakım besleme kriterlerine çok daha fazla özen gösterilmelidir. Bu bağlamda damızlık ipekböceği yetiştiricileri,

Kozabirlik'in bu konuda görevli uzman elemanları tarafından sürekli kontrol edilerek besleme başlangıcından koza hasadına kadar tüm aşamalarında denetlenmektedir (Şahan, 2011).
Türkiye, iklim bakımından dut ağacı ve ipekböceği yetiştiriciliğine uygun ülkelerden biri olmasına rağmen son 20 yılda yaş koza üretimindeki düşüşe bağlı olarak damızlık ipekböceği yetiştiriciliğinde de ülke çapında bir azalma olmuştur. 1990'lı yıllara göre %85 oranında azalan hibrit koza üretimine paralel olarak, damızlık koza üretim miktarı da son 20 yılda %80,7 oranında azalmış ve 2013 yılı itibariyle 1,9 ton'a gerilemiştir (Çizelge 1.1). Damızlık ipekböcekçiliği 2013 yılına kadar Bursa ve Bilecik illerinde yapılmakta iken, araştırma yılı (2013) itibariyle Bilecik'teki yetiştiricilerin üretimi bırakması nedeniyle sadece Bursa ilinde yürütülmektedir.

Çizelge 1.1 Türkiye'de 2002-2013 yılları arası damızlık koza verileri

İl Adı	İlçe Sayısı	İpekböceği Beslemesi Yapan Köy Sayısı	Üretici Sayısı	Elde Edilen Polihibrit Yaş Koza (Kg)
2002	2	2	28	2.460
2003	2	2	40	2.014
2004	2	2	31	1.768
2005	2	2	52	3.237
2006	2	2	44	1.446
2007	3	3	44	2.487
2008	4	4	45	1.977
2009	3	4	63	3.139
2010	3	4	49	2.647
2011	3	4	50	3.423
2012	3	4	46	2.790
2013	2	3	40	1.874

Kaynak: Kozabirlik kayıtları

Türkiye'nin, kendi ipekböceği gen kaynağına sahip olan ve polarin hastalığından arındırılmış (sağlıklı) ipekböceği yumurtası üreten AB içinde tek ülke ve dünyanın sayılı ülkelerinden birisi olduğu düşünüldüğünde hibrit ipekböceği yumurtası üretiminin hammaddesi olan damızlık koza üretiminin devam etmesi ipekböcekçiliğinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir (Tatlıdil, 2008).
Bu araştırmada, damızlık ipekböceği yetiştiriciliği yapan küçük aile işletmelerinin mevcut yapılarının ortaya konulması, üreticilerin ipekböcekçiliği yapmalarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve sorunlarına ilişkin çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Araştırmanın, Türkiye'de üreticilerin ipekböceği üretimine teşvik edilmesi, dolayısıyla üretimin artırılarak üretici gelirlerinin yükseltilmesi açısından sektöre ve karar alıcılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini, araştırma kapsamında yer alan ve 2013 yılı itibariyle damızlık ipekböcekçiliği faaliyetine yer veren üreticiler ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Kozabirlik kayıtlarına göre, Türkiye'de 2013 yılı itibariyle damızlık ipekböceği üretiminin yapıldığı tek il Bursa'dır. Bu kapsamda araştırmada; ildeki mevcut 40 yetiştiriciden sahada ulaşılabilen 37'si ile tam sayım yolu ile yapılan anket sonuçları kullanılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler frekans dağılım tabloları ve likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan ikincil veriler; Kozabirlik kayıtları ve daha önce konu ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmaların sonuçlarından elde edilmiştir.

3. Bulgular

İncelenen işletmelerde damızlık ipekböceği yetiştiren işletmecilerin ortalama yaşı 54 olup %83,8'i 40 yaş üzeri olup %86,5'i erkek, %13,5'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Üstündağ (2010) tarafından Bursa ipek kozası işletmeleri üzerine yapılan çalışmada yetiştiricilerin %93,2'sinin 40 yaş üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3.1 İncelenen işletmelerde damızlık ipekböceği işletmelerinin genel özellikleri

Göstergeler	**Ortalama**
Yaş	54
İpekböcekçiliği deneyimi (yıl)	21
Yıllık gelir (TL/yıl)	9.810
Tarımsal gelir (TL/yıl)	3.110
İpekböcekçiliği geliri (TL/yıl)	2.028
Dut ağacı sayısı	52
Açtıkları kutu sayısı	2,4
Koza üretim miktarı (kg/kutu)	22,7

İşletmecilerin %8,2'i okur-yazar olmayıp, %18,9'u okur-yazar, %56,8'i ilkokul, %13,5'i ise ortaokul ve lise mezunudur. İpekböceği yetiştirme deneyimleri ise ortalama 21 yıl olup %40,5'i 20 yıldan fazla deneyime sahiptir.

Damızlık ipekböceği yetiştiren işletmecilerin %16,2'sinin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Sosyal güvencesi olan %83,8'inin ise %51,6'sı Bağ-Kur (tarım), %29,0'u SSK (işçi) ve kalan 19,36'sı ise sırasıyla; SSK (tarım), Bağ-Kur (esnaf) ve genel sağlık sigortasına bağlı veya çocuklarının üstüne kayıtlıdır.

İşgücü, tarımsal üretimin devamını sağlamak için kullanılan en önemli üretim faktörlerinden biridir. İpekböcekçiliği yaklaşık 45 gün süren bir faaliyet olmakla birlikte, küçük aile işletmeleri tarafından yürütülen, yaprak kesme ve taşıma dışındaki faaliyetlerde tüm aile fertlerinin emeğini değerlendirmeye imkan tanıyan bir faaliyettir.

İşletmelerdeki ortalama nüfus 3,6 kişi olup bunun %84,1'i 15-64 yaş aralığındadır. Özüdoğru (2010)'a göre, aktif nüfus denilen 15-64 yaş grubunun işletmelerdeki nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturması işletmelerin işgücü potansiyeli bakımından zengin olduğunu göstermektedir. İncelenen işletmelerdeki aktif nüfusun ancak %57,32'si ipekböcekçiliği faaliyetinde aktif olarak çalışırken, yaklaşık 1-2 gün süren koza ayıklama işleminde ise aile işgücünün tamamı değerlendirilmektedir. İpekböcekçiliği faaliyetinde çalışan ortalama aile işgücü 2,3 EİB iken ortalama yabancı işgücü ise 0,2 EİB'dir ve bu yabancı işgücü sadece koza ayıklama işleminde kullanılmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, damızlık ipekböceği yetiştiricilerinin %64,9'u ana gelir kaynağının ipekböcekçiliği, %29,7'si hayvansal üretim, %5,4'ü ise bitkisel üretim olduğunu beyan etmiştir.

İşletme başına düşen yıllık gelir, tarımsal gelirin yanı sıra işletmecilerin emekli maaşı ve aile bireylerinin tarım dışı gelirlerinden oluşmakta olup ortalama 9.810 TL/yıl'dır. Yıllık gelir içinde ipekböcekçiliğinin payı %20,7'dir. Bu durum yetiştiricilerin çoğunun asıl mesleğinin yanında ek gelir sağlamak amacıyla ipekböcekçiliği yaptığını göstermektedir. İşletmelerin ipekböcekçiliğinden elde ettiği ortalama gelir 2.028 TL/yıl'dır ve toplam tarımsal gelirin (3.110 TL/yıl) %65,2'sini oluşturmaktadır. İşletmelerin %37,8'inin ipekböcekçiliğinden elde ettiği gelir 1001-2000 TL, %27,03'ünün 100-1000 TL, %18,9'unun 2001-3000 TL, %13,5'inin 3001-4000 ve %2,7'sinin ise 4001 TL ve üzeridir.

Yetiştiricilerin ipekböcekçiliği yapma nedenleri arasında büyük ölçüde etkili olan faktör aileden gelen geleneksel bir faaliyet olmasıdır. Yetiştiricilerin %75,7'si kısa zamanda ek gelir sağlayan bir faaliyet olması nedeniyle ipekböcekçiliğinin kârlı bir faaliyet olduğunu ve %91,9'u ipekböcekçiliğine devam etmeyi düşündüğünü belirtmiştir. İşletmelerin damızlık koza üretiminde açtıkları ortalama kutu sayısı 2,4 olup, ortalama verimleri 22,7 kg/kutu'dur. Ancak görüşülen yetiştiriciler, ekonomik olarak kârlı bir ipekböcekçiliği için yeterli dut yaprağı, besleme yeri ve işgücünün olması durumunda ortalama 4,3 kutu üretilmesi gerektiği görüşündedirler.

İpekböceği dut yaprağıyla beslendiğinden, koza üretimi dut ağacı varlığına bağlıdır. Bir kutu ipekböceği tohumunu besleyebilmek için ortalama 500 kg dut yaprağına ihtiyaç duyulmakta ve 500 kg dut yaprağı ise 5 yaşında olan 50-55 adet dut ağacından temin edilmektedir (Başkaya, 2013). Araştırma bulgularına göre işletme başına düşen ortalama dut ağacı sayısı 52 adet olmakla birlikte,

işletmelerin %14,7'si 1-15 adet, %52,9'u 16-50 adet, %32,4'ü ise 51 ve üzeri dut ağacına sahiptir. Dut ağacı bulunmayan işletmelerin oranı ise %8,1'dir.

Türkiye'de dut bahçeleri kapama dut bahçesi, tarla kenarına sınır ağacı olarak ve başka tarım ürünleriyle karışık bahçe olarak üç şekilde tesis edilmektedir. Araştırmada dut ağacı olan işletmelerin %54,5'i dut ağaçlarının dağınık şekilde, sınır ağacı veya diğer tarım ürünleriyle karışık halde olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durum yaprak taşıma açısından zorluk yaratmaktadır.

Araştırma sonucuna göre, damızlık ipekböceği yetiştiriciliği yapanların %40,5'inin dut yapraklarını kendi bahçelerinden temin ettiği, %13,5'inin ise dut bahçesinin bulunmadığı ve beslemede kullandığı yaprakları satın aldığı belirlenmiştir. Yetiştiricilerin %45,9'u ise kendi dut ağaçları yeterli olmadığı için aynı zamanda dut yaprağı satın aldıklarını beyan etmişlerdir. Kendi dut yaprağını satan yetiştirici ise bulunmamaktadır. Şahinler ve Şahinler (2002); Hatay ilinde yaptıkları çalışmada, ipekböceği yetiştiriciliği yapan üreticilerin %54'ünün dut yapraklarını kendi bahçelerinden, %46'sının ise komşu bahçelerden temin ettiklerini tespit etmişlerdir.

İşletmecilerin ipekböceği faaliyetinde koza üretimini etkileyen faktörler arasında besleme yeri sıkıntısı ilk sırada yer almaktadır. Yetiştiricilerin %67,6'sı besleme yeri olarak yaşadıkları evin bir bölümünü, %29,7'si ise ayrı besleme evi kullanmaktadır. Geri kalan %2,7'si ise ilk yaşlarda konutlarının bir bölümünü, sonraki yaşlarda ise beslemede ayrı bir evi kullandığını beyan etmiştir. Damızlık ipekböceği yetiştiricilerinin %94,6'sı ipekböceği yetiştiriciliğinde besleme evinin zorunlu olduğunu belirtmişlerdir.

İşletmecilerin %54,1'i besleme evi desteği verilmesi halinde üretimlerini artırabileceklerini belirtmiştir. Yetiştiricilerin geriye kalan %45,9'u ise yaşlarının büyük olması nedeniyle daha fazla beslemeye güçlerinin yetmeyeceği gerekçesi ve beslemede kullanacakları dut ağaçlarının yetersizliği nedeniyle besleme evine yönelik destek verilse dahi üretimlerini artıramayacaklarını beyan etmişlerdir.

Üretimi etkileyen diğer bir önemli faktör ise işgücü yetersizliğidir. Yaprak temininde karşılaşılan güçlükler, koza fiyatının düşüklüğü, desteklerin yetersizliği, zirai mücadele ilaçlarının dut yapraklarına bulaşması sonucu böceklerin zehirlenmelere maruz kalması, elverişsiz iklim ve doğal koşullar, çevre kirliliği ve düzensiz besleme ise üretimi olumsuz etkileyen diğer faktörlerdir.

İpekböceği, yaşadığı ortamdaki sıcaklık ve nem koşullarına karşı duyarlılık gösteren bir canlıdır. Kaliteli ve ipek verimi yüksek kozaların üretilmesi için ırk faktörünün yanı sıra optimum çevre şartlarının sağlanması gereklidir. Çevre koşullarından sıcaklık, nem, beslenme eksiklikleri ve bazı teknik uygulamalara uyulmaması larva süresini uzatmakta ve verim düşüklüğüne neden olmaktadır (Şahinler ve Şahinler, 2002).

Damızlık ipekböcekçiliği Kozabirlik tarafından kontrollü şekilde yapıldığı için, yetiştiricilik için gerekli koşullar sürekli denetime tabi olmakla birlikte, araştırma kapsamında görüşülen yetiştiricilerin %32,4'ünün beslemede gerekli ısı koşullarını, %48,7'sinin ise gerekli nem koşullarını bilmediği ve uygun koşulların hazırlanması konusunda Kozabirlik'e tabi olduğu belirlenmiştir.

Yetiştiricilerin %51'4 gibi büyük bir bölümü anketin yapıldığı yılda ipekböceği hastalığı ile karşılaştığını ve verim kaybına uğradığını belirtmiştir. Araştırma kapsamındaki yetiştiricilerin %10,8'i ipekböceği hastalıklarını tanıyabilmekte, %32,4'ü kısmen tanımakta, %56,7'si ise ipekböceği hastalıklarını ayırt edememektedir. Bu durum hastalıklara gerekli ve zamanında müdahale edilebilme olasılığını düşürmekte ve verim kaybında artışa neden olmaktadır. Araştırma bulgularına göre son yılda hastalıkla karşılaştığını beyan eden üreticilerin sadece %42,1'i karşılaştığı hastalığın adını bilmektedirler. Karşılaştıkları hastalığın ise "sütleme" olduğunu belirtmişlerdir.

İşletmecilerin ipekböceği faaliyetinde en sık karşılaştıkları sorunların başında üretim koşullarının (besleme yeri sıkıntısı, kalitesiz ipekböceği tohumu, işgücü yetersizliği, dut ağacı yetiştirilmesinde ihtiyaç duyulan suyun temininde yaşanan sıkıntılar, askı malzemesi temin edilememesi, dut ağaçlarının dağınık ve uzak olmasından dolayı taşımada yaşanan zorluklar) elverişsiz olması gelmektedir. Karşılaşılan sorunlardan ikinci sırada ipekböcekçiliği yetiştiriciliği ile ilgili olarak ihtiyaç duyulan bilginin yetersizliği olup bunu kaliteli dut yaprağı teminindeki sıkıntılar ve hastalıklarla mücadele takip etmektedir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. İpekböceği faaliyetinde karşılaşılan sorunların sıklık derecesi

	Ortalama
Üretim koşulları	3,51
Yetersiz bilgi	3,27
Kaliteli dut yaprağı temini	2,89
Hastalıklarla mücadele	2,51
Yaprak taşıma	1,78

1=Hiç, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Sık sık, 5=Daima

Damızlık ipekböceği yetiştiricilerine göre ipekböcekçiliğinin bırakılma nedenleri arasında ilk sırada işgücünün azalması gelmektedir. Kısa dönemde ek gelir getirmesine rağmen çalışma koşullarının zorluğu ve emek yoğun bir faaliyet olması nedeniyle genç nüfus ipekböcekçiliği faaliyetine devam etmemekte ve diğer işlere yönelmektedir. İpekböcekçiliği faaliyetinin bırakılma nedenleri arasında ikinci sırada ise koza fiyatının düşüklüğü gelmektedir. Dut yaprağı teminindeki sıkıntılar ve alternatif tarımsal faaliyetlerin daha kârlı olması ise yetiştiriciler tarafından ipekböcekçiliğinin diğer bırakılma nedenleri arasında gösterilmiştir (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 İpekböcekçiliğinin bırakılma nedeni

	Ortalama
İşgücünün azalması	3,95
Fiyat	3,59
Dut yaprağı temin edememe	2,65
Diğer tarımsal faaliyetler	2,24

1=Kesinlikle Hayır, 2=Biraz, 3=Ortada, 4=Büyük Ölçüde, 5=Kesinlikle Evet

Araştırma kapsamında görüşülen yetiştiriciler sırasıyla; mevcut damızlık koza desteğinin artırılması, besleme evi desteği verilmesi, Kozabirlik alım fiyatlarının artırılması, köydeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi, dut bahçesi desteği verilmesi ve işgücü imkanlarının artırılması durumunda üretimlerinin artacağını belirtmişlerdir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4. Üretimin artırılması için gerekli koşullar

	Ortalama
Desteğin artırılması	4,31
Besleme evi desteği	4,17
Alım fiyatlarının artırılması	4,14
Yaşam koşularının iyileştirilmesi	3,61
Dut bahçesi desteği	3,58
İşgücü imkânlarının artırılması	3,19
Kredi imkânlarının artırılması	1,96

1=Önemsiz, 2=Az Önemli, 3=Kısmen Önemli, 4=Önemli, 5=Çok Önemli

İpekböcekçiliğine sahip çıkılması, yetiştiriciyi bulunduğu yerde tutmak ve üretimi teşvik etmek amacıyla, ipekböceği yetiştiriciliği, 2002-2005 yılında Destekleme Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)'dan, 2006 yılından itibaren de Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Hayvancılık Kararnamesi kapsamında desteklenmektedir. Damızlık ipekböceği kozası alım fiyatı 2013 yılında 1. sınıf damızlık koza için 22 TL/kg olup, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından verilen destek miktarı ise 20 TL/kg'dır. Ancak yetiştiricilerin sadece %48,6'sı damızlık koza desteğinin Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından verildiğini bilmekte, %29,7'si desteğin Kozabirlik tarafından verildiğini düşünmekte, %21,6'sı ise hangi kurum tarafından verildiğini bilmemektedir.

Damızlık koza desteğinin üretilen koza miktarına göre değil de açılan kutu sayısına göre verilmesi durumunda açtıkları kutu sayısını artırıp artırmayacakları sorulduğunda, %64,9'u besleme evi, dut

yaprağı ve işgücü yetersizliği nedeniyle üretimlerini artıramayacaklarını beyan etmişlerdir. Bununla birlikte, mevcut destekleme yönteminin verim artışını teşvik edecek bir yöntem olmasına rağmen beklenen verim ve kalite artışında etkili olmadığı görülmektedir. (Başkaya, 2013)'da çalışmasında, ipekböcekçiliğinin, devlet ve Kozabirlik desteğinin sağladığı devam ettirilme çabalarıyla çiftçi tarafından yan gelir olarak yapılmaya devam etse de eski önemini yitirdiğini belirtmiştir.
İpekböceğine verilecek herhangi bir alternatif destek söz konusu olduğunda damızlık koza üreticilerinin %56,8'i besleme evi, %8,1'i kapama dut bahçesi tesisi ve %35,1'i ise hem besleme evi hem de dut bahçesi tesisi desteğini tercih edeceklerini belirtmişlerdir.

4. Tartışma ve Sonuç

İpekböcekçiliği Türkiye'de 1500 yıllık bir mazisi olan yardımcı bir tarım koludur. Küçük aile işletmelerinde tüm aile fertlerinin işgücünün değerlendirilmesi, tarım alanlarının ve alternatif gelir kaynaklarının kısıtlı olduğu bölgelerde istihdam yaratılması, 35-40 gün gibi kısa sürede yüksek gelir getirmesi ve diğer tarımsal faaliyetler için işgücü ihtiyacının az olduğu dönemde yapılması gibi avantajlar sağlamaktadır.
İpekböceği yetiştiriciliğinde hastalıkların tedavisi ekonomik olmadığından yetiştiricilikte hastalıklardan korunma tedaviden daha çok önem taşımaktadır. Bu nedenle özellikle uygun yetiştirme koşullarının var olması ve üreticilerin yeterli düzeyde bilgiye sahip olması gerekmektedir. Her ne kadar damızlık yetiştiriciler Kozabirlik'in denetiminde olmaları nedeniyle kontrollü koşullarda üretim yapıyor olsalar da araştırma bulgularına göre istenilen verim düzeyine ulaşamadıkları görülmektedir. Nitekim araştırma bulgularına göre, üreticilerin kutu başına ortalama verimleri 22,7 kg'dır. Fakat ipekböceği geliri 4000 TL'nin üzerinde olan mevcut 1 yetiştiricinin kutu başına veriminin 40 kg olduğu tespit edilmiştir. Bu durum uygun yetiştirme koşullarının uygulanması durumunda, verimde ve dolayısıyla gelirde artışa neden olacağını göstermektedir.
2000 yılından sonra devlet desteği verilmesi ile ipekböcekçiliğinin yok olmasını engelleme çabaları sonuç vermiştir. Ancak ipekböcekçiliği, yan gelir olarak yapılmaya devam etse de eski önemini yitirmiştir. Yine de kutu başına damızlık koza gelirinin %47,6'sının devlet desteğinden oluştuğu göz önüne alındığında, üretimin sürekliliği ve ipekböcekçiliğinin yok olmaması için desteklemenin devam etmesi zorunludur. İpekböceği destekleme tutarının hayvancılık destekleri içerisinde küçük bir paya sahip olmasına rağmen küçük aile işletmeleri için büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, yetiştiricilerin gelir düzeyini iyileştirmek, ipekböcekçiliğini geçmişte olduğu gibi yeniden geliştirmek, yaygınlaştırmak, ekonomiye kazandırmak amacıyla destek miktarının artırılması, besleme evi ve kapama dut bahçesi tesisine yönelik destek verilmesi gerekli görülmektedir. Diğer yandan ipekböcekçiliğinin her aşamasında, kaliteyi yükseltici önlemler alınarak daha fazla ve kaliteli ürün almayı sağlayacak yetiştiricilik yöntemleri çiftçiler arasında yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynaklar

Anonim, 2013. Kozabirlik Kayıtları.

Başkaya, Z. 2013. Gelişimi ve Dağılışı Bakımından Türkiye İpekböcekçiliğinde Bilecik İlinin Yeri, Sorunları ve Çözüm Önerileri, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 18,Sayı:30, 2013.

Özgür, M., 1996. Türkiye'de İpekböcekçiliği, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, s: 95-106, Ankara.

Özüdoğru, T., 2011. Amasya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğinin Yöre Çiftçilerine Ekonomik Etkilerinin Analizi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi ABD, Doktora Tezi, Ankara.

Şahan, Ü., 2011. İpekböcekçiliği, DORA Yayınları, 1. Baskı, ISBN: 978-605-4118-98-4, Bursa.

Şahinler, N. ve Şahinler S., 2002. Hatay İl'inde İpekböceği Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma, MKU Ziraat Fakültesi Dergisi 7 (1-2): 95-104, 2002

Taşkaya Top, B., 2011. Türkiye'de İpekböcekçiliği Pazarlamasında Kozabirlik'in Rolü, TEAE Bakış. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayını, ISSN: 1303-8346, Nüsha 13, Temmuz 2011, Ankara.

Tatlıdil, F. 2008. İpekböceği Raporu, Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Olası Gelişmelerin Önemli Tarım Ürünleri Üzerine Ekonomik Etkilerinin Analizi, TÜBİTAK (KAMAG) Projesi.

Üstündağ, E., 2010. Bursa İlinde İpekböcekçiliği Faaliyetinin Araştırılması, Üretim Düzeyi ve Girdi Analizi, Bölge Ekonomisine Katkıları, Bursa.

Güvenilir Gıda İçin Meyve Zararlıları ile Savaşımda Yumurta Parazitoiti *Trichogramma evanescens*'in Prototip Kitle Üretimi*

İsmail Atay[1]** **Kamil Karataş**** **Sema Çavuş***** **Hilal Tunca*****
Cem Özkan*** **Avni Uğur*****

**Trimail Biyolojik Tarım, Ankara Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi E Blok Alt Zemin kat No:51 Gölbaşı/Ankara
***Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü 06110 Dışkapı Ankara
[1]atayiso@hotmail.com

Özet
Son yıllarda gündemde olan gıda güvenliği kavramı ile birlikte tarımda birçok pestisit (tarım ilacı) yasaklanmış ve pestisit alternatifi yöntemlere yönelim bir zorunluluk haline gelmiştir. Pestisitlerin bilinçsiz kullanımı sonucunda üreticiler çok önemli sorunlar yaşamaktadır. Bilinçsiz pestisit kullanımı insan ve çevre sağlığı riskleri yanında tarım ürünlerinin dış satımında önemli problemlere neden olmaktadır. Basında da çok sık görülen şekliyle tarımsal ürünlerin dış satımında pestisit kalıntıları nedeniyle zaman zaman tarımsal ürünler geri dönmektedir. Bu duruma çözüm arayan Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, son yıllarda doğal düşmanların kullanımını yaygınlaştırmak için üreticilere ciddi teşvikler vermektedir. Bu teşvikler, hemen etkisini göstermiş ve doğal düşman satışı yapan uluslararası firmalar ülkemizin güney bölgelerindeki seralarda yoğun faaliyetler göstererek bugün 15.000 dekarlık sera alanlarında faaliyet göstermektedir. Üreticilerin bu uygulamalara olan talepleri de gün geçtikçe artmaktadır. Bu biyolojik mücadele uygulamalarıyla birlikte serada yıllık yapılan ilaçlamalar 60'dan 5'e kadar düşmüştür. Bu sevindirici uygulamalarda bu yabancı kökenli firmaların başarı payı oldukça yüksektir. Bu firmalar doğal düşmanları yurt dışında kitle halinde üretmekte ve ülkemizde kurdukları firmalar kanalıyla üreticilere pazarlamaktadır. Ancak burada iki temel sorun görünmektedir. Biyolojik mücadele uygulamalarında kullanılan bu doğal düşman türlerin yurtdışında getirilmesi sonucunda yurt dışındaki türler ile bizdeki türün olası coğrafi ırk farklılıkları nedeniyle bir ekolojik risk taşıması ve bir de ilave nakliyeden kaynaklanan ekonomik risk söz konusudur. Kısacası bu doğal düşman türlerinin ülkemizde de ticari olarak -ekonomik- kitle üretimlerinin yapılarak üreticilere sunulma zamanı gelmiştir. Özellikle meyve ağaçlarında problem olan birçok böceği baskı altında tutabilen yerel biyolojik mücadele etmenimiz Trichogramma evanescens ile ilgili Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teknogirişim Sermayesi Desteği kapsamında bir proje alınmıştır. Bu proje ile prototip olarak günlük 100.000 adet faydalı böcek üretimi planlanmış ve sonuçta tarımsal üreticilerimize daha güvenli bir alternatif mücadele sunulmasına katkı öngörülmüştür.
Anahtar Sözcükler: Gıda güvenliği, biyolojik mücadele, kitle üretimi, Trichogramma evanescens

1. Giriş

Birleşmiş Milletler (BM), 2014 yılını Uluslararası Aile Çiftçiliği yılı olarak ilan etmiştir. 2014 yılının Uluslararası Aile Çiftçiliği yılı olarak ilan edilmesi; aile çiftliklerinin ve doğal kaynakların korunması, açlıkla mücadele hareketlerinin geliştirilmesi amacıyla yapılmıştır (Kaçar, A.Y. 2014, United Nation, 2014). Bu etkinlik ile yıl boyunca ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte yapılan etkinliklerle küçük çiftçilerin sorunları ele alınarak ve çözüm yolları aranmaktadır (IFOAM, 2014). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 500 milyondan fazla aile, çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Toplam tarım üretiminin büyük oranda aile çiftçileri tarafından yapılıyor olması aile çiftçiliğinin önemini ortaya koymaktadır. Aile çiftçiliği, üretim hacminin büyüklüğünden dolayı biyolojik çeşitliliğin korunmasında, doğal kaynakların daha sürdürülebilir kullanımında, gıda güvenliğinin sağlanmasında ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çok fazla önem taşımaktadır.

Tarımsal üretimde kullanılan girdiler hem biyolojik çeşitlilik hem doğal kaynaklar hem gıda güvenliği hem de hem de sürdürülebilir ekonomi için oldukça önemlidir. Tarımsal üretimde karşılaşılan zararlı hastalık ve yabancı ot problemleri ile mücadele edilmediğinde üretimde önemli nicelik ve nitelik kayıpları yaşanmaktadır. Zararlılarla mücadelede uygulamalarına bakıldığında, II. Dünya Savaşından sonra dünya nüfusunun hızla artmaya başlaması ve bu artan nüfusun beslenme gereksinimlerinin karşılanması için "Yeşil Devrim" olarak adlandırılan bir gelişmenin yaşandığı görülmektedir. Bu devrim; temelde tarımsal üretimde en yüksek düzeyde ürün alınabilmesi için tarım ilaçlarının, kimyasal gübrelerin yoğun olarak kullanılmasını içermektedir. Gerçekten de Yeşil Devrim sayesinde tarımsal üretim belirgin bir biçimde artış göstermiştir. Ancak 1970'lere gelindiğinde tarımsal üretimde

*Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teknogirişim Sermayesi Desteği kapsamında desteklenmiştir.

kullanılan sentetik kökenli tarım ilaçlarının ve kimyasal gübrelerin çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkileri araştırılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Yoğun ve bilinçsiz kullanılan tarım ilaçlarının ve kimyasal gübrelerin çevre ve insan sağlığına olan olumsuz etkileri yapılan çalışmalarla belirlenmiş ve bu doğrultuda birçok tarım ilacı yasaklanmıştır. Gerçekte tarımsal üretimde kurtarıcı olarak gösterilen yeşil devrim geride çok ciddi yan etkiler bırakmıştır. Bunun üzerine artan dünya nüfusunu beslemek için sentetik kökenli tarım ilaçlarının ve kimyasal gübrelerin en az düzeyde kullanıldığı ya da hiç kullanılmadığı alternatif tarım sistemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Günümüzde bu tarım sistemlerinden iyi tarım ve organik tarım ilk sırayı almaktadır. Gün geçtikçe hem iyi tarım hem de organik tarım üreticilerinin sayısı artış göstermektedir. Türkiye'de organik tarım yapan çiftçi sayısı 42000'e, iyi tarım yapan çiftçi sayısının da 5000'e ulaştığı bilinmektedir. İyi Tarım Uygulamalarında sentetik kökenli tarım ilaçlarının en az düzeyde kullanıldığı entegre zararlı yönetimi geçerli iken organik tarımda sentetik kökenli tarım ilaçlarının ve sentetik gübrelerin kullanımına ise hiç izin verilmemektedir. Her iki tarım sisteminde de zararlılarla mücadelede doğayla uyumlu mücadele yöntemleri kullanılmaktadır.

Yeni tarım sistemlerinin ortaya çıkışında bitki koruma uygulamaları çok önemli bir faktördür. Bitki korumada birçok mücadele yöntemi mevcuttur. Çevreci ve sürdürülebilir bir mücadele olması ile biyolojik mücadele günümüzde öne çıkan bir bitki koruma yöntemidir. Tarımda problem olan hastalık, zararlı ve yabancı otlara karşı, insan eli yardımıyla, bu zararlıları baskılayan etmenlerin kullanıldığı mücadele yöntemine Biyolojik Mücadele denmektedir. Biyolojik mücadelede hastalık, zararlı ve yabancı otları baskılayan birçok canlı etmen kullanılabilir. Biyolojik mücadelede yoğun olarak kullanılan canlı grupları parazitoitler, predatörler ve mikrobiyal etmenlerdir. Parazitoitler; zararlı türlerin yumurta, larva, pupa ve ergin gibi farklı biyolojik dönemlerinin birinin içine ya da üzerine kendi yumurtasını bırakmakta ve yaşamının belirli bir dönemini bu zararlı üzerinde beslenerek geçirmektedir. Predatörler ise avcı böcekler olarak bilinirler ve yaşamları süresince birden fazla av tüketirler. Mikrobiyal etmenler ise zararlı etmenleri hastalandırarak gelişimlerini engellemektedir. Biyolojik mücadele uygulamalarında doğal düşman olarak adlandırdığımız parazitoit ve predatörlerin kullanımı daha yaygındır.

Zararlı böceklerle mücadele için biyolojik mücadele stratejileri ve yöntemleri bugüne kadar değişik şekillerde incelenmiş ve uygulanmıştır. Eğer çok miktarda salım yapılacaksa laboratuvar şartlarında kitle halinde üretilmesi ve bunun kontrol altında tutulması, salım için gerekli olan parazitoit ya da predatörlerin yüksek kalitede olması ve laboratuvar şartlarında yetiştiriliyor olması gerekmektedir. Yetiştirilen parazitoit ya da predatör ucuz olmalı, sürekli bulunmalı ve hep aynı standartta, aynı kalitede olmalıdır. Bütün bunların belirlenebilmesi için ise faydalı üzerinde kalite kontrol çalışmalarının da gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle ticari uygulamalarda faydalının saklanmasında ve naklinde faydalıların düşük sıcaklık derecelerinde depolanabilmesi çok önemlidir. Faydalıların düşük sıcaklık derecelerinde depolanabilmesi, kitle üretim çalışmalarında kolaylık sağlamakta, ayrıca yapılacak ekolojik, fizyolojik, genetik çalışmalarında ve salım işlemlerinde standart stok kültür olarak kullanılabilmektedir. Ayrıca bu doğal düşmanların üretiminde kullanılan konukçu ve avların kitle üretiminde de düşük sıcaklıklarda depolanma yapılmaktadır.

Türkiye'de biyolojik mücadele uygulamaları daha çok yabancı kökenli firmaların katkılarıyla yapılmaktadır. Bu uygulamalar pestisit alternatifi yöntemlerin ülkemizde kabullenmesi yönünden faydalı olmuştur. Ancak bugün biyolojik mücadele uygulamalarında kimyasal mücadelede olduğu gibi yurt dışına ekonomik anlamda bir bağımlılık oluşmuş durumdadır. Bu olumsuzluları önlemek için biyolojik mücadele konusunda genç girişimci olarak Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Teknogrişim Sermaye Desteği Programına bir proje sunulmuştur.

2. Meyve zararlıları ile savaşımda yumurta parazitoiti Trichogramma evanescens'in prototip kitle üretimi

Tarımda zararlı olan böceklere karşı, biyolojik savaşımda kullanılan doğal düşmanların başında yumurta parazitoitleri gelmektedir. Bunların içinde, Trichogramma cinsine bağlı türlerin, özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Dünyada yıllık 32 milyon hektar tarım ve orman arazisinin kontrolü için Trichogramma türlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Trichogramma türlerinin gerek doğal gerekse

laboratuvar konukçularında üretimlerinin kolay olması, ticari olarak kitle halinde üretilip salımlarını kolaylaştırmaktadır.

Türkiye'de yumurta parazitoti birçok Trichogramma türleri (T. cacoecia, T. turkiensis, T. embryophagum, T. evanescens) ile temelde konukçu- parazitoit ilişkilerini ele alan birçok araştırma yapılmıştır. Birçok araştırıcı da yüksek lisans ve doktoralarını bu parazitoitler üzerinde yapmış ve temel bilimlere önemli katkılar sağlamıştır (Ay ve Gürkan 1997). Uygulamaya yönelik kitle üretim ve salım çalışmaları ise çok sınırlı olarak denenmiş, belirli bir süre sonra da bu türlerle yapılan çalışmalar neredeyse iyice sınırlanmış durumdadır. Sonuçta birçok ülkede Trichogramma türlerin ticari olarak kitle üretimi ve salımı konusunda Türkiye'de başarılı bir uygulama yoktur denilebilir.

Son yıllarda gündemde olan gıda güvenliği kavramı ile birlikte birçok pestisit yasaklanmıştır ve pestisit alternatifi yöntemlere yönelme bir zorunluluk haline gelmiştir. Bilinçsiz pestisit kullanımı beraberinde getirdiği insan ve çevre sağlığı riskleri yanında tarım ürünlerinin dış satımında önemli problemlere neden olmaktadır. Basında da çok sık görüldüğü şekliyle dış satımda pestisit kalıntıları nedeniyle birçok tarımsal ürün geri dönmektedir. Bu duruma çözüm arayan Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı doğal düşmanların kullanımını yaygınlaştırmak için üreticilere ciddi teşvikler vermektedir. Bu teşvikler, hemen etkisini göstermiş ve doğal düşman satışı yapan uluslar arası firmalar ülkemizin güney bölgelerinde yoğun faaliyetler göstererek bugün 15.000 dekarlık alanda faaliyet göstermektedir. Üreticileri bu uygulamalara olan talepleri de gün geçtikçe artmaktadır. Alınan bilgiler bir serada yıllık yapılan 60 kez ilaçlamalardan aynı serada bu doğal düşmanların kullanımı ile birlikte ilaçlama sayısının 5'e kadar düştüğü yönündedir.

Bu sevindirici uygulamalarda bu yabancı kökenli firmaların başarı payı oldukça yüksektir. Bu firmalar doğal düşmanları yurt dışında kitle halinde üretmekte ve Türkiye'de kurdukları firmalar kanalıyla üreticilere pazarlamaktadır. Burada iki temel sorun görünmektedir. Bu doğal düşman türlerin yurtdışında getirilmesinin; yurt dışındaki türler ile Türkiye'deki aynı türün olası coğrafi ırk farklılıkları nedeniyle bir ekolojik risk taşıması ve bir de ilave nakliye masraflarından kaynaklanan ekonomik risk vardır. Kısacası bu doğal düşman türlerinin Türkiye'de de ticari olarak-ekonomik- kitle üretimlerinin yapılarak üreticilere sunulma zamanı gelmiştir. Buradan hareketle biyolojik mücadele etmenlerinin üretimi konusunda bir proje çalışması başlatılmıştır.

Çalışmanın konusu olan birçok zararlıyı baskı altında tutabilen bir tür olan ve Türkiye faunasında doğal olarak yumurta parazitoiti Trichogramma evanescens Westwood (Hymenoptera: Trichogrammatidae)'in kitle üretimidir. Şu anda bu parazitoitin Türkiye'de ticari bir uygulaması bulunmamaktadır. Tarımda özellikle meyve zararlılarında ve orman ağaçlarında bu parazitoit etkili olmaktadır. Başta ABD, Avrupa ülkeleri, Brezilya, Çin ve Rusya bu parazitoiti etkin olarak kullanmaktadır. Türkiye'de şu anda bu parazitoit ile ilgili üreticiye yönelik kitle üretim konusunda net hedefleri olan bir projede bulunmamaktadır.

Daha çok meyve ağaçlarında problem olan birçok böceği baskı altında tutabilen yerel biyolojik mücadele etmenimiz Trichogramma evanescens ile ilgili Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teknogirişim Sermayesi Desteği kapsamında bir proje alınmıştır. Tasarlanan bu proje ile Trichogramma evanescens'in ekonomik kitle üretimi için uygun konukçu parazitoit oranları belirlenecek, kitle üretiminde sorun olan kannibalizm sorununa UV uygulamalarıyla çözüm aranacak, ilave besinlerle parazitoitin performansı yükseltilecektir. Bu temel çalışmalardan yararlanarak günlük 300.000 adet Ephestia kuehniella ve 100.000 adet Trichogramma evanescens üretilmesi hedeflenmiştir.

Sahip olunan bu iş fikri ile tarım ve orman alanlarında bulunan zararlı türler ile savaşımda bir biyolojik savaşım etmeni olan yumurta parazitoiti Trichogramma evanescens'in kitle üretimi çalışmalarının gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca söz konusu bu biyolojik savaşım etmeninin ülkemizde ticarileştirilmesini sağlamak amaçlı bir işletme kurulması planlanmıştır. Buradan hareketle Ankara Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nde TriMail isimli bir limited şirket kurulmuştur. Firma Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile birlikte çalışarak faydalı böceğin üretim teknolojisini geliştirme çalışmalarını başlatmıştır.

3. Sonuç ve Öneriler

Proje ile Türkiye'de biyolojik mücadele kapsamında Trichogramma evanescens türünün ekonomik kitle üretimini standart hale getirerek birçok meyve ve orman zararlısı türe karşı etkili kullanımını sağlamak, çevreci ve yenilikçi bir örnek uygulama gerçekleştirerek insektisitlerin neden olduğu dezavantajların ortadan kaldırmaya katkı sağlanacaktır. Trichogramma evanescens, özellikle meyve içkurtları ve bazı orman ağaçları üzerinde bulunan lepidopterlere karşı çok etkili bir biyolojik mücadele etmenidir. İçkurtları kışı daha çok ağaç gövdesinin çatlamış kabukları arasında, kısmen de yere dökülmüş toprakta bulunan kalıntılar arasında, ambalaj ve depolama yerlerinde ördükleri kokonlar içerisinde olgun larva döneminde geçirmektedir. Kışı geçiren olgun larva Mayıs başlarına doğru pupa olur. İlkbaharda ergin çıkışı genellikle mayıs (bazı yıllar Nisan ortalarında) ayında başlamakta ve bazen Temmuz ortalarına kadar devam etmektedir. Ergin kısa bir preovipozisyon döneminden sonra yumurta bırakmaya başlar, ancak bunun için akşam alacakaranlık sıcaklığının üst üste iki gün 15°C' nin üzerinde olması gerekmektedir. Yumurta önceleri yapraklara, ince dallara, daha sonra meyvelere teker teker bırakılmaktadır. Yumurtadan çıkan larvalar genellikle 4-8 saat içerisinde meyveye girer. Larva meyveye çiçek çukurundan veya elmanın yan tarafı ile sapa yakın kısımlarından içeri girdikten sonra meyvenin merkezine doğru tünel açarak ilerler. Elma içkurdu larvası meyvenin çekirdekleri üzerinde de beslenir. Bu özelliği ile çekirdekler üzerinde beslenmeyen meyve içinde zararlı diğer türlerden ayrılabilmektedir. Meyve içinde 30-40 gün beslenerek olgunlaşan larva, ağaç gövdesinin çatlamış kabukları veya toprakta bulunan kalıntılar arasında kokon örmek üzere meyveyi terk eder. Bu larvalar daha sonra pupa olarak ya aynı yılın yaz erginleri şeklinde çıkar veya pupa olmayıp diyapoza girerler. İçkurdları başta elma olmak üzere armut, ayva, ceviz ağaçlarının en önemli zararlısıdır. Bütün bunların sonucu olarak meyvelerin dökülmesine, ağaçta kalabilen kurtlu meyvelerin ise niteliğinin bozulmasına ve dolayısıyla elmanın piyasadaki değerinin düşmesine neden olmaktadır. Mücadele yapılmayan bahçelerdeki zarar % 60-100 olabilmektedir.

Proje ile istenilen zamanlarda ve istenilen miktarlarda yüksek performanslı parazitoitlerin (Trichogramma evanescens) ekonomik olarak elde edilmesi planlanmıştır. Çalışmaların sonuçlandırılmasıyla T. evanescens nin ticari olarak kullanımında önemli adımlar atılmış olacaktır. Proje çevresel hiçbir risk taşımamakta ve proje hedefleri kapsamında kimyasalların kullanımını önemli ölçüde azaltması da hedeflenmektedir. Biyolojik mücadele kapsamında Trichogramma türlerinin ekonomik kitle üretimini standart hale getirerek başta elmanın ana zararlısı Cydia pomonella (Elma iç kurdu) olmak üzere birçok zararlıya karlı karşı etkili olan Trichogramma'nın standart üretimini sağlamak, çevreci ve yenilikçi bir örnek uygulama gerçekleştirerek insektisitlerin neden olduğu dezavantajları azaltmak hedeflenmiştir.

Türkiye'de biyolojik mücadele uygulamalarının yaygınlaşması, aile çiftçiliği yönünden birçok avantajı da beraberinde getirecektir. Pestisit kullanımının azaltılması ile öncelikle üretimi gerçekleştirecek olan çiftçilerin sağlığı üzerindeki tehditleri azaltacak, üretim yerinde yaşanan biyolojik çeşitlilik sorunları azalmış olacak, doğal kaynakların kirlilik sorunu azalacak, üreticiler uzun dönemde daha ekonomik mücadele yöntemlerine kavuşmuş olacak, ihracatta yaşanan pestisit kalıntısına önemli ölçüde çözüm getirilmiş olacak ve gıda güvenli sorununa temel bir çözüm getirilmiş olacaktır.

Kaynaklar

Ay, R. ve Gürkan, M.O. 1997. Embiriyosu derin dondurucuda öldürülmüş Ephestia kuehniella Zeller (Lepidoptera: Pyralkidae) yumurtalarında Trichogramma turkiensis ve Kostadinov ve Trichogramma embriophagum Hartig (Hymenoptera: Trichogrammatidae)'un yetiştirilmesi üzerine araştırmalar. Tarım Bilimleri Dergisi, 3 (1):14-18.

Kaçar A. Y. 2014. Türkiye'de ve Dünyada Aile Çiftçiliği, İndigo Dergisi, Sayı:105

IFOAM, 2014. Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu

http://www.ifoam.org/fr/core-advocacy-campaigns/organic-agriculture-family-farming-campaign (Erişim: 30 Eylül 2014)

United Nations, 2014. Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı

http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/pdf/Family_Farming_leaflet-print-tu.pdf (Erişim: 30. Eylül 2014)

Tarımsal Yayım

Entegre Mücadele Aileler Yarışması (EMAY)

Kadir MELAN[1] **Bayram KERİMOĞLU[2]**
[1]Dr. Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, kmelan52@gmail.com
[2]Zir. Müh., Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, kerimoglub@hotmail.com

Özet
Türkiye'de 1995 yılında 16 üründe başlatılan entegre mücadele araştırma, uygulama ve eğitim projeleri Araştırma Enstitüleri Koordinatörlüğünde İl Müdürlükleri işbirliği ile yürütülmüştür. Başlangıçta, gerek eğitim, gerek uygulama ve gerekse araştırma hususlarında hızla ilerleme kaydedilmiştir. Teknik elemanların eğitimlerinin tamamlanmas ile uzun süre sonra uygulamalar İl Müdürlüklerine bırakılmıştır.İl Müdürlüklerinde sık sık entegre mücadele uzmanlarının yer değişiklikleri, tecrübeli elemanların emekli olması vb nedenler sonucunda uygulamalar yeteri kadar yaygınlaştırılamamıştır. Uygulamalardaki aksaklıkların giderilmesi ve tarladan sofraya güvenilir gıda üretilmesi amacı ile 2010 yılında Entegre ve Kontrollü Ürün Yönetimi (EKÜY/ICCM) Projesi uygulanmaya başlanmıştır. 2011 yılında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne desteklenmesi amacı ile sunulan Proje "Türkiye'de Sebzelerde, Meyve Bahçelerinde ve Bağlarda Entegre Mücadelenin Yaygınlaştırılması" ismi ile kabul edilmiş ve 2012-2013 yıllarında Antalya, Çanakkale, Denizli, İzmir, Manisa, Mersin ve Muğla illerinde 51 ilçe ve 419 köyde 4.085 üretici ile yürütülmüştür. Proje uygulamalarında eğiticilerin eğitimleri sebze üretiminde 5, bağlarda 4 ve meyve bahçelerinde 3 dönemde teorik ve uygulamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Eğitimlere katılan teknik elemanlar çalışma alanlarında Çiftçi Tarla Okullarını kurarak üretici eğitimlerini yürütmüşlerdir. Bu eğitimlerde üretici aileler esas alınmıştır. Eğitimlerin tamamlanmasını takiben ilçelerde ve illerde entegre mücadele aileler yarışması (EMAY) yapılarak il birincileri belirlenmiştir. Proje kapanış toplantısında ise il birincileri arasında yapılan yarışmada proje birincisi entegre mücadele ailesi belirlenmiştir. İl yarışmaları ve final yarışması Bereket TV tarafından kaydedilmiş ve ikişer defa banttan yayınlanmıştır. Yarışmada Muğla ilinden katılan aile birinci olmuştur. Teknik elemanları ve üreticileri teşvik eden bu tür faaliyetlerin her sene yapılmasında yarar görülmektedir.
Anahtar kelimeler: Entegre mücadele, aileler yarışması, çiftçi tarla okulu, sebze, bağ, meyve

1. Giriş

Tarımsal üretim ve ürünlerin muhafazası sırasında zirai mücadele yapılmaması durumunda ürünlerde ortalama % 35 zarar görülmektedir. Bu nedenle zirai mücadele tarımsal faaliyetin önemli bir girdisini oluşturmaktadır.

1995 yılından itibaren Türkiye'de 16 üründe Entegre Zararlı Yönetimi/Entegre Mücadele (IPM) programları uygulanmaya başlamıştır. Ancak uygulamalar yeteri kadar yaygınlaştırılamamıştır. Üreticiler ilk tercih olarak kimyasal mücadele uygulamaya devam etmiştir.

Uygulamalardaki aksaklıkların giderilmesi, tarladan sofraya güvenilir gıda üretilmesi, özellikle ihracat ve iç tüketime sunulan taze sebze ve meyvelerde kalıntı sorununun yaşanmaması amacı ile bu çerçevede yapılan yasal düzenlemelerin sistemli bir şekilde yürütülebilmesi, teknik elemanların ve üreticilerin eğitimi, çiftçi tarla okullarının kurulması, proje destek ofislerinin (danışmanlık ofisi) oluşturulması, pestisit yönetimi, ürünlerin kalıntı açısından analiz edilerek belgelendirilmesi ve logo verilerek pazara arzının sağlanması için 2010 yılında 16 ilde 10 ürün/ürün grubunda Proje Koordinatörü tarafından "Entegre ve Kontrollü Ürün Yönetimi" (EKÜY) Projesi hazırlanarak uygulanmaya başlanmıştır. Proje bugün 24 ilde 14 ürün grubunda yürütülmektedir.

EKÜY Projesi, 2011 yılında Gıda ve Konrol Genel Müdürlüğü ve Tarım Kredi Kooperatifleri Genel Müdürlüğü işbirliği ile Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne desteklenmesi amacı ile sunulmuş ve "Türkiye'de örtüaltı sebze, meyve ve bağlarda entegre mücadele ve entegre ürün yönetiminin yaygınlaştırılması" (FAO/TCP/TUR/3301) projesi olarak 2012-2013 yıllarında Antalya, Çanakkale, Denizli, İzmir, Manisa, Mersin ve Muğla illerinde yürütülmek üzere kabul edilmiş ve desteklenmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

EKÜY Projesi başlangıcında her ilde teknik elemanlarla ve üreticilerle ayrı ayrı toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılarda Proje tanıtımı, faaliyetleri, görevler, izleme ve değerlendirme, izlenebilirlik ve sertifika sistemi ile çiftçi tarla okulları hakkında bilgiler verilmiştir.

FAO projesi, EKÜY Projesinin uygulandığı 16 ilin 7'sinde olmak üzere Antalya, İzmir, Mersin, Muğla illerinde örtüaltı sebze üretiminde ve İzmir'de ayrıca açık alan sebze üreticiliğinde; Denizli, İzmir, Manisa ve Mersin illerinde bağlarda ve Çanakkale, Denizli, İzmir, Manisa ve Mersin illerinde meyve bahçelerinde (kiraz, şeftali ve kayısı) 51 ilçede, 419 köyde 4.085 üretici ile yürütülmüştür (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. Proje yürütülen iller, ilçeler, köyler ve üretici sayıları ve ürün bilgileri

İl	**İlçe sayısı**	**Ürün adı**	**İlçe sayısı**	**Köy sayısı**	**Üretici sayısı**
Antalya	9	Örtüaltı sebze	9	30	187
Çanakkale	4	Şeftali	4	24	60
Çanakkale		Kiraz	3	13	38
Denizli	8	Bağ	8	41	163
Denizli		Kiraz	3	12	51
İzmir	11	Örtüaltı sebze açık alan sebze	7	66	303
İzmir		Bağ	4	17	128
İzmir		Şeftali	4	34	162
İzmir		Kiraz	2	33	331
Manisa	9	Bağ	9	65	680
Manisa		Kiraz	7	19	266
Mersin	7	Kayısı	1	19	281
Mersin		Şeftali	4	18	276
Mersin		Bağ	4	11	173
Mersin		Örtüaltı sebze	3	12	932
Muğla	3	Örtüaltı sebze	3	9	54
TOPLAM	51		**70**	**419**	**4085**

Proje Nisan 2012 tarihinde Açılış Çalıştayı ile başlamıştır. Çalıştay sonunda proje iş planı ayrıntılı olarak belirlenmiş ve her ürün grubu için projede üreticilerin eğitiminden sorumlu olan, Bakanlığımız ve Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği mensubu ziraat mühendislerinin teorik ve arazide uygulamalı eğitimlerinin (eğiticilerin eğitimi) örtüaltı sebze üretiminde 5, bağlarda 4 ve meyve bahçelerinde 3 program halinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Her ilde ekonomik anlamda taze sebze ve meyve üretimi yapılan ilçeler ve köyler belirlenmiştir. Eğitimlere il ve ilçe sorumluları başta olmak üzere köylerde görev yapan ziraat mühendisleri katılmıştır.

Her ürün için ilk eğitimin başlangıcında ve tüm eğitimlerin sonunda sınav yapılarak tüm sınavlarda başarılı olanlara entegre mücadele eğitici belgesi verilmiştir. Her ürün grubu için eğitimlere 44-50 teknik eleman katılmıştır.

Eğitimler, farklı fenolojik ve biyolojik dönemler esas alınarak ürün yetiştiriciliği ve zirai mücadele konularında planlanmış ve Araştırma Enstitülerinin/İstasyonlarının ve Üniversitelerin konu uzmanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Örtüaltı sebze üretiminde eğiticilerin eğitiminde 24 eğitici, bağlarda eğiticilerin eğitiminde 20 eğitici ve meyve bahçelerinde eğiticilerin eğitiminde 21 eğitici görev almıştır.

Eğiticilerin eğitimi programlarına katılan teknik elemanlar tarafından projenin yürütüldüğü köylerde proje tanıtım toplantıları yapılmış ve gönüllü üreticiler projeye dâhil edilerek **ÇİFTÇİ TARLA OKULLARI** kurulmuştur. Üreticilerin eğitimleri çiftçi tarla okullarında gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.1). Çiftçi Tarla Okulu bahçede, tarlada açık alanda yapılan uygulamalı bir eğitim modelidir. Bu eğitimlerde aileler hedef alınmaktadır ve eğitim konuları üreticiler tarafından belirlenmektedir.

Şekil 2.1. Çiftçi tarla okulu uygulamaları.

Üretici eğitimlerinin tamamlanmasını takiben ilçelerde ve illerde entegre mücadele aileler yarışması (EMAY) yapılarak il birincileri belirlenmiştir. Yarışma yapılan ilçeler Çizelge 2.2'de verilmiştir. Proje kapanış toplantısında ise il birincileri arasında yapılan yarışmada proje birincisi entegre mücadele ailesi belirlenmiştir. Her yarışmada konu uzmanlarından oluşan üç kişilik jüri görev yapmıştır.
Aileler yarışmasına çiftçi tarla okullarında eğitimlere katılan ailelerden gönüllü olanlar dahil edilmiş, zirai eğitim alan üreticiler yarışmaya alınmamıştır. Yarışma için, Excel ortamında yarışma programı hazırlanmıştır (Şekil 2. 2). Program 20 + 10 soru üzerine düzenlenmiştir. İlk 20 soruda birincinin belirlenememesi durumunda diğer sorulara geçilmiştir.

Şekil 2.2. Yarışmalarda kullanılan EMAY programı

Şube Müdürü ve İl proje sorumlusu başkanlığında teknik elemanlar tarafından her ilde hazırlanan 4 seçenekli 40-60 soru proje koordinatörü tarafından değerlendirilmiş ve yarışmada kullanılacak sorular belirlenmiştir. Yarışmadan önce belirlenen sorular ve yarışmacı aileler programa kaydedilmiştir. Yarışma örtü altı sebze, üzüm ve meyve üretimi yapan aileler arasında olacağı için soruların hazırlanmasında genel yetiştiricilik, entegre mücadele ve zirai mücadele konuları esas alınmıştır.

Çizelge 2.2. EMAY uygulanan iller ve ilçeler

İller	**İlçeler**
Antalya	Aksu, Demre, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Kumluca, Manavgat, Kaş, Serik
Çanakkale	Gelibolu, Bayramiç, Merkez, Lapseki
Denizli	Baklan, Bekilli, Buldan, Çal, Çameli, Çivril, Güney, Honaz, Sarayköy
İzmir	Bayındır, Bergama, Buca, Karaburun, Kemalpaşa, Menemen, Menderes, Tire, Torbalı, Urla, Seferihisar, Selçuk
Manisa	Ahmetli, Akhisar, Alaşehir, Demirci , Gölmarmara, Gördes, Merkez, Salihli, Sarıgöl, Saruhanlı, Selendi, Turgutlu
Mersin	Akdeniz, Mezitli, Mut, Silifke, Tarsus, Toroslar
Muğla	Dalaman, Fethiye, Ortaca

EMAY Türkiye Ziraat Odaları Birliği ile İl ve İlçe Ziraat Odaları işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. İl yarışmaları ve final yarışması Bereket TV tarafından kaydedilmiş ve yayınlanmıştır. Proje Kapanış Çalıştayı 20-22 Kasım 2013 tarihinde Antalya ilinde yapılmıştır.

3. Sonuç ve Öneriler

İllerde yapılan yarışmalar ile final yarışmasının sonuçları Çizelge 3.1-8'de verilmiştir.

Çizelge 3.1. Antalya ilinde yarışmaya katılan üreticiler ve EMAY sonuçları

Adı ve soyadı	İlçesi	Puanı
Düriye ve Ahmet ŞİMŞEK	Finike	170
Emiray ve Ömer SARGIN	Aksu	160
Elif ve Raşit ÇÖMEZ	Serik	160
Hatice ve Tuncay KARACA	Elmalı	150
Ayşegül ve Fatih OKUL	Gazipaşa	140
Meryem ve Selim ERAY	Kumluca	130
Songül veAdem ÜNAL	Manavgat	120
Meryem ve Süleyman YİĞİT	Kaş	110
Ümmügülsüm ve Durmuş ÇALIŞKAN	Demre	110

Çizelge 3.2. Çanakkale ilinde yarışmaya katılan üreticiler EMAY sonuçları

Adı ve soyadı	İlçesi	Puanı
Ece ve Sercan BAŞOĞUL	Gelibolu	160
Aysel ve Enver ŞEN	Bayramiç	150
Bahar ve Hüseyin Ercüment OĞUZ	Merkez	140
Gülseven ve Ahmet ÖNCÜ	Lapseki	110

Birinci gelen ailede bir yarışmacının daha sonra ziraat fakültesinde öğrenci olduğu belirlenmiş ve final yarışmasına Aysel - Enver ŞEN çifti katılmıştır.

Çizelge 3.3. Denizli ilinde yarışmaya katılan üreticiler ve EMAY sonuçları

Adı ve soyadı	İlçesi	Puanı
Saadet ve Ali YILMAZ	Sarayköy	190
Özcan ve Serap TIRAŞ	Honaz	180
Sezayi ve Havva BAYTOSUN	Bekilli	170
Barış ve Münevver AVCI	Çal	170
Yüksel ve Nur YILDIRIM	Çameli	160
Hüdayi ve Emine OZA	Çivril	160
Nail ve Belma AYCAN	Baklan	150
Mehmet ve Rukiye DEVECI	Buldan	150
Muzaffer ÇAVLI	Güney	140

Çizelge 3.4. Muğla ilinde yarışmaya katılan üreticiler ve EMAY sonuçları

Adı ve soyadı	İlçesi	Puanı
Emine ve Duran BAYAR	Ortaca	190
Fatma ve Bilal BALCIOĞLU	Fethiye	180
Münevver ve Rasık REYHAN	Dalaman	140

Çizelge 3.5. İzmirilinde yarışmaya katılan üreticiler ve EMAY sonuçları

Adı ve soyadı	**İlçesi**	**Puanı**
Mehmet ve Mehmet Ali AKDEMİR	Kemalpaşa	190
Hacer ve Önder GÜNEL	Urla	180
Havva ve Yasin ALBEYOĞLU	Selçuk	180
Gülsevim ve Mustafa GİRGİN	Menemen	170
Günay ve Kamil ÖKTEM	Bayındır	160
Sevim ve Mustafa ÇINAR	Buca	160
Gülden ve Fadıl KOCAOĞLAN	Seferihisar	160
Funda ve Selim ACUN	Bergama	150
Gülşen ve Halil ÇELİK	Menderes	150
Zuhal ve Mehmet YÜKSEL	Torbalı	150
Solaris ve Riyad SİYAHKOÇ	Tire	130
Hayriye ve Hasan TOPBAŞ	Karaburun	70

Çizelge 3.6. Manisa ilinde yarışmaya katılan üreticiler ve EMAY sonuçları

Grup	**Adı ve soyadı**	**İlçesi**	**Puanı**	**Final puanı**
I	Emine Hatun ve İzzet GEYİK	Gölmarmara	190	110
	Safiye ve Rahim AVCI	Merkez	180	100
	Vildan ve Tevfik EVİRGEN	Akhisar	170	170
	Azize ve Atilla AYDIN	Ahmetli	160	
	Mustafa ve Feridun UYAR	Alaşehir	150	
	Gönül ve Adem ERTAŞ	Gördes	110	
II	Ayten ve Necati AKTÜRK	Salihli	180	80
	Emin ve Rıza ÖZMEN	Saruhanlı	180	180
	Hatice ve İlhan TÜRK	Selendi	180	140
	Ayşe ve İsmail ÖZEL	Demirci	170	
	Hafize ve Engin CAN	Sarıgöl	160	
	Havva ve Ali ARBA	Turgutlu	120	

Manisa ilinde yarışma iki grup halinde yapılmıştır. İl birincisi gruplarda ilk üç sırayı alan aileler arasında yapılmış ve il birincisi aile belirlenmiştir.

Çizelge 3.7. Mersin ilinde yarışmaya katılan üreticiler ve EMAY sonuçları

Adı ve soyadı	**İlçesi**	**Puanı**
Aysun ve Ercan EVRAN	Tarsus	190
G. Ayşe ve Muhsin YANPAR	Akdeniz	180
Adile ve Ömer LAFÇI	Toroslar	180
Ayşen ve Mustafa ÇELİK	Mezitli	100
Emine ve Rasim KIVRAK	Silifke	160
Ayşe ve Bayram İLHAN	Mut	120

İl birinciliği için yarışmaya 7 ilde 56 aile katılmıştır. Bir aile 20 sorunun 7'sine doğru cevap vermiş, diğer aileler ise 10 ve üzerinde doğru cevap vermiştir. Soruların 15-19'una 40 aile doğru cevap vermiştir (yarışmaya katılan ailelerin % 85'i). On aile 18 soruya ve 5 aile ise 19 soruya doğru cevap vermiştir. Bu sonuçlar yarışmaya katılan ailelerin eğitimlerden çok yararlandığının ve yarışmalara iddialı katıldıklarının önemli bir göstergesidir. Bu başarı aynı zamanda projenin ve projede eğiticilerin eğitimi programlarına katılan teknik elemanlar ile İl ve İlçe Müdürlüklerinin de başarısıdır. Dolayısı ile teknik elemanları ve üreticileri teşvik eden, eğitim ve uygulamaların etkisini ve kalitesini arttıran bu tür faaliyetlerin her sene yapılmasında ve yaygınlaştırılmasında yarar görülmektedir.

Çizelge 3.8. EMAY final sonuçları

Ili	**Ilçesi**	**Koyu**	**Adı ve soyadı**	**Puanı**	**Puanı**
Antalya	Finike	Hasyurt	Düriye ve Ahmet ŞİMŞEK	180	60
İzmir	Kemalpaşa	Ören	M. Ali ve Mehmet AKDEMİR	180	40
Muğla	**Ortaca**	**Eskiköy**	**Emine ve Duran BAYAR**	**180**	**70**
Denizli	Sarayköy	Tosunlar	Saadet ve Ali YILMAZ	160	-
Manisa	Saruhanlı	Gümülceli	Emin ve Rıza ÖZMEN	160	-
Çanakkale	Bayramiç	Çırpılar	Aysel ve Enver ŞEN	110	-
Mersin	Tarsus	Sarıveli	Aysun ve Ercan EVRAN	110	-

EMAY il birincileri final yarışmasında (2013) 20 soruda eşitlik bozulmamış olup Antalya, İzmir ve Muğla illerinden katılan aileler 180'er puan almışlardır. İkinci turda sorulan 10 soru neticesinde Muğla ilinden katılan aile EMAY birincisi olmuştur (Şekil 3.1). Antalya ailesi ikinci ve İzmir ailesi üçüncü olmuştur. Yarışmalara sponsor olan kuruluşlar, TZOB ve TKK tarafından hediyeler verilmiştir (Şekil Şekil 3.1). İl yarışmaları ve final yarışması Bereket TV tarafından Şubat ve Mart 2014 aylarında ikişer defa banttan yayınlanmıştır.

Şekil 3.1. EMAY finali ve yarışmada birinci olan entegre mücadele ailesi.

.

Kaynaklar

Bereket TV, 2014. EMAY il ve final kayıtları CD'si, Ankara.

Melan, K. ''Entegre ve Kontrollü Ürün Yönetimi Projesi''. Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü.

Melan, K. ''Türkiye'de örtüaltı sebze, meyve ve bağlarda entegre mücadele ve entegre ürün yönetiminin yaygınlaştırılması" (FAO/TCP/TUR/3301)''. Güney Marmara Bölgesi'nde Dünden Yarına Entegre Mücadele Çalıştayı, 27-28 Ağustos 2014, Çanakkale Ü. Ziraat Fakültesi.

Teşekkür

Projeyi destekleyen FAO yetkililerine, eğitim danışmanı Dr. Ramazan KEDİCİ'ye, eğiticilere, eğitimleri büyük bir ciddiyetle takip eden ve üretici eğitimlerini yürüten değerli meslektaşlarıma, İl ve İlçe Müdürlüğü yetkililerine, bizimle birlikte çalışan, bize inanan, güvenen değerli üreticilerimize, TZOB yetkililerine, Bereket TV personeline ve mesai arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler.

GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli

İsmail Uğur GÜMÜŞ[1] **Celal KAYA[2]**
[1]GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi (GAP TEYAP) Proje Sorumlusu, igumus@urfa.gap.gov.tr
[2]GAP TEYAP Proje Koordinatörü, celalkaya@urfa.gap.gov.tr

Özet
Büyük maliyetlerle hayata geçirilen sulama projelerinin yapılabilirliliğini etkileyen en önemli faktör, çiftçilerin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasıdır. Sulama teknolojilerinin yaygınlaştırılması, suyun etkin kullanımı, sulama ve sulu tarım teknikleri konularında Tarımsal Eğitim Yayım yoluyla çiftçilerin bilgi ve becerilerinin arttırılması bunun yegâne yoludur. Özellikle bölgenin sosyal yapısı, sulama alanlarının GAP Eylem Planıyla ivme kazanarak sürekli artması, tarımsal üretimde globalleşen dünya ile birlikte yeni üretim tekniklerinin ve yeni pazarlama yöntemlerinin ortaya çıkması gibi etkenler, eğitim yayımın önemini ve ihtiyacını da arttırmaktadır. Bu durum, küçük aile işletmeciliğinin korunması adına çözülmesi gereken bir sorundur. Tüm çiftçilere ihtiyaç duyulan her türlü tarımsal eğitim yayım ve stratejilerinin gereği olarak verilmesi gereken danışmanlık hizmetinin sunulmasında, çiftçi ihtiyaçları ve en önemlisi çiftçi sayısının çeşitli nedenlerle sürekli değişmesinden dolayı yeni bir sisteme ihtiyaç duyulduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla, GAP BKİ tarafından bölge genelinde uygulanmak üzere 2011 yılında GAP TEYAP projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında eğitim yayım ile ilgili ihtiyaç duyulan hizmet açığının nasıl kapatılabileceğinin gösterilmesi ve sulamaya açılan alanlarda çiftçilerin sulamaya hazırlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, çiftçi ve çiftçi örgütlerinin aktif olacağı yayım modeli geliştirilmiş ve Ocak 2014 itibariyle uygulamaya konulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Tarımsal Eğitim Yayım ve Danışmanlık Sistemi, GAP Bölge Kalkınma İdaresi , GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi, Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Projesi

1. Giriş

GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP BKİ), T.C. Kalkınma Bakanlığının temel misyonuna uygun olarak bölgede elde ettiği birikimlerinden hareketle GAP Bölgesi'nde doğal kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanımını dikkate alarak bölgenin kalkınma çalışmalarında insan odaklı bir anlayışla çalışmalarını geliştirmekte ve yürütmektedir. Bu kapsamda, GAP-BKİ bölgenin tarımsal potansiyelinin bölgesel düzeyde etkin şekilde kullanımını sağlamak üzere bölgesel kalkınmaya ve ülke ekonomisine en büyük katkıyı sağlamaya yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Bölgede konuyla ilgili yaşanan sorunlara çözüm oluşturabilmek, bölge potansiyellerini etkin kullanmak suretiyle tarımsal gelişmeyi sağlamak ve sürdürülebilir kılmak adına, 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'na bağlı GAP Bölge Kalkınma İdaresi koordinasyonunda GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi (GAP-TEYAP) uygulamaya konulmuştur.

GAP TEYAP'ın normal proje bitiş süresinin 1 yıl uzatılarak 31 Aralık 2013 tarihine ertelenmesi, planlanan proje faaliyetlerinin daha sağlıklı bir ortamda yürütülmesinde ve proje kapsamında en önemli çıktılardan biri olan "GAP Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modelinin" ön hazırlıklarının başlatılmasında çok önemli katkılar sağlamıştır.

Genel bir değerlendirme olarak, bir eğitim-yayım projesi olan GAP-TEYAP kapsamında GAP Bölgesinde tarımsal eğitim ve yayım açısından önemli ilerlemeler kaydedildiği rahatlıkla söylenebilir. Proje en başta bölgesel ve ulusal çapta çok geniş kitlelere tanıtılmış ve ülke çapında detaylarıyla konuşulur, tartışılır hale gelmiştir. Üç yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirilen bu gelişme oldukça önemlidir. Gelinen bu durum, projeye olumlu etkiler olarak geri dönmüş, katılımcılığı artırmış, koordinasyon ve işbirliğini güçlendirmiş ve zaten prensip olarak gelişme ve yeniliklere açık olan projenin dönem içerisinde daha sağlıklı mecralara yönelmesine sebep olmuştur.

Projenin tarımsal eğitim yayım hizmetleri sunan kurum ve kuruluşların kapasitelerinin geliştirilmesine katkı sağlanması bölümünde teknik eleman eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar sadece teknik konularda eğitilmemiş bu kişilerin büyük bir kısmı aynı zamanda yayım, iletişim, proje hazırlama ve ekonomik değerlendirme konularında da eğitilerek GAP Bölgesinde "21. Yüzyılın Tarımsal Yayımcısı" tipine uygun eleman yetiştirilmeye çalışılmış ve bunda da başarıya ulaşılmıştır.

Çiftçi ve teknik eleman eğitimlerinde konular, günün ihtiyaçlarına göre belirlenmiş, böylelikle aile çiftçiliğinin gelişiminde ortak paydada olması gereken çiftçi ve teknik eleman bilgi bağının aynı

hedeflere yönelik olarak verilmesi amaçlanmıştır. Bu konularda Türkiye'nin alanında uzman eğitmenleri görevlendirilmiş ve eğitimlerin en iyi ortamlarda verilmesine azami gayret gösterilmiştir. Örneğin; proje öncesi GAP Bölgesinde organik-iyi tarım konusunda kontrolör sertifikalı sadece bir tane uzman var iken, proje kapsamında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) ile işbirliği halinde yapılan faaliyetler ile birlikte bu konuda GAP illerine yayılmış 60 kontrolör ile birlikte 162 organik-iyi tarım konularında yayım elemanı yetiştirilmiştir. Bilindiği üzere Aile çiftçiliği, Aile temelinde tüm tarımsal faaliyetleri kapsamakta ve aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, bütün aile bireylerinin işgücüne dayalı bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık-su ürünleri ve el sanatları alanlarındaki üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu kapsamda farklı tarımsal faaliyet yapmak isteyen çiftçilerin talepleri de değerlendirilerek yayım elemanı eğitimlerine ağırlık verilmiştir.

Yine aynı şekilde, proje öncesi GAP Bölgesinde sulama konusunda proje hazırlayabilen ve arazi şartlarında uygulamasını yapabilecek kişi sayısı sadece bir elin parmakları kadar iken, proje kapsamında gerçekleştirilen teorik ve uygulamalı eğitimler sonrası şu anda bu konuda 9 GAP ilinde 69 uzman ile birlikte 187 sulama yayımcısı yetiştirilmiştir. Yetiştirilen bu uzmanlar Doğu Anadolu Projesi (DAP) sulama projelerinin değerlendirilmesi ve izlenmesi, GAP Organik Tarım Küme Projesi kapsamında yetiştiricilik ve sulama konularında teknik destek sağlanması vb. gibi konularda diğer projelere ve kuruluşlara da teknik destek sağlamışlardır.

Bölgede tarımsal üretimle ilgili önemli konularda (teşvik, destek ve hibeler, nar yetiştiriciliğinin sorunları, sulama yönetimi ve genel olarak aile çiftçiliği yapan çiftçilerin sorunları vb.) proje kapsamında çalıştay, toplantı ve etkinlikler düzenlemenin yanı sıra, bu konuda diğer kurum-kuruluşlarca düzenlenen ulusal-uluslararası etkinliklere proje olarak katılım sağlanıp pek çok etkinlikte GAP-TEYAP projesi tanıtılmış ve ilgili sunular yapılmıştır.

Proje her zaman uygulama süreci içerisinde ortaya çıkan talep ve ihtiyaçları dikkate alarak yürütülmüştür. Bu konuya verilecek örnekler arasında; bölge kalkınma ajansları ve diğer projeler ile yapılan ortak çalışmaların yanında, bölgede ilk defa sulama başlamadan önce hazırlanan ve Suruç'ta örnek uygulaması başlatılan "Suya Merhaba Projesi" gösterilebilir. Bu projede ilk defa su ve sulu tarım ile karışılacak aile çiftçilerine yönelik bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları yürütülmektedir.

Projede eğitimler sadece teorik eğitimlerden ibaret olmamış verilen bu teorik eğitimler saha uygulamaları, yurt-içi ve yurt dışı teknik geziler ve fuar ziyaretleri ile pekiştirilmiştir. Proje kapsamında GAP Bölgesindeki diğer kurum ve kuruluşlarla yoğun bir işbirliği yapılmış ve GAP-TEYAP ekibi tarafından teknik destek verilmiştir.

Proje dönemi içerisinde idari açıdan yaşanan en önemli sorun olarak personel hareketleri gösterilebilir. Tüm çabalara rağmen, zaman zaman proje için nitelikli personel bulunamamıştır. Üstelik projeye alınan personelin bir kısmının TARGEL sınavını kazanarak GTHB'na veya başka kurum-kuruluşlara geçmesi ve çeşitli nedenlerle işten ayrılmaları projenin personel durumunu en başta sayısal yönden olumsuz etkilemiştir. Ancak, süratle yapılan yeni alımlar ve görevlendirmeler ile bu sorun zaman içerisinde büyük ölçüde giderilmiştir. Diğer taraftan, proje ekibi bu süreç içerisinde aldıkları yoğun ve kaliteli eğitimler ile teknik olarak çok daha iyi seviyelere gelmişlerdir. Bölgeye de iyice alışan ve kurum-kuruluşları daha iyi tanıyan proje ekibinin bu yöndeki gelişmesi, proje faaliyetlerini olumlu olarak etkilemiştir.

Projenin önemli unsuru olan "ilgili kurum-kuruluşlar ile ilişkiler" bölümüne özel bir pasaj açmakta fayda vardır. GAP-TEYAP'ın herhangi bir kurumun rolünü alma gibi bir misyonu olmamıştır. GAP-TEYAP'ın bu projedeki misyonu; tarımsal eğitim ve yayım işinin resmi sahibi olan kurum ve kuruluşlar ile müştereken bölge üreticilerinin kapasitelerini artırmaya katkı sağlamak olmuştur. Diğer bir ifade ile bölgede sulamaya açılmış ve açılacak alanlarda acil ihtiyaç duyulan eğitim yayım ihtiyacının karşılanması amacıyla kendi kendine yardım prensibi ile çalışacak bir sistemin oluşumu için üretici örgütlerini aktive etmek olmuştur. Hiçbir faaliyetin GAP-TEYAP ekibi tarafından tek başına uygulanması da istenen bir durum olmamıştır. Tüm faaliyetlerin ilgili paydaşlar ile işbirliği içerisinde yürütülmesine azami gayret gösterilmiştir. Bazı yörelerde paydaşlarla olan bağın zayıflığı, bazı yörelerde ise tek bir paydaşa olan aşırı bağlılık gibi ufak tefek olumsuzluklar olmasına rağmen, konu yakından takip edilmiş ve olumsuz durumlar aşılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan, bu kapsamda ilgili paydaşların projeye olan ilgileri de proje alanında farklılıklar göstermiştir. Projeyi tamamen kendi projesi olarak kabul edip, onunla iç içe yaşayan çok olumlu bölgeler olduğu halde, bazı bölgelerde bu ilişki ve katılımcılık maalesef yeterli olmamıştır. Bu kapsamda özellikle GTHB ile 2013 yılında yapılan işbirliği protokolü ilişkilerin daha da geliştirilmesinde oldukça etkili olmuştur.

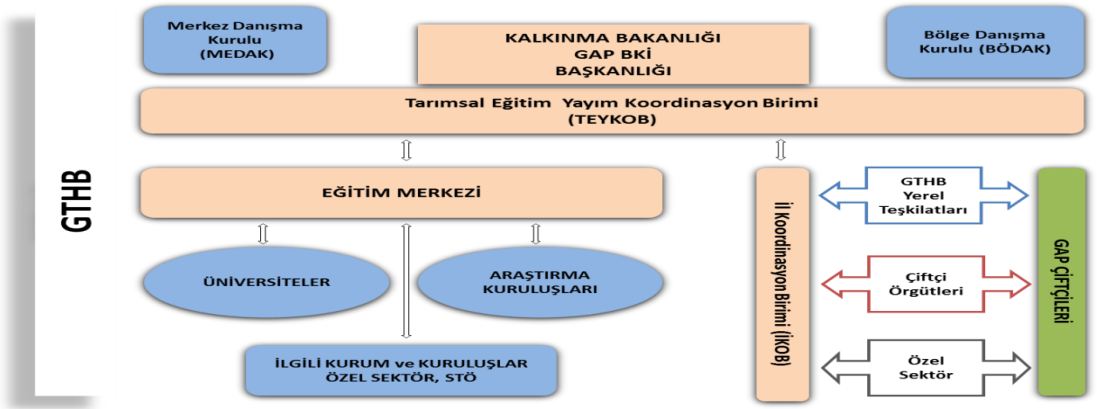
Proje için çok önemli bir nokta da, GAP BKİ Başkanlığı, GAP Bölge Müdürlüğü ve Proje Koordinasyon Biriminin projeye karşı gösterdikleri ilgi, olumlu yaklaşım ve destektir. Ayrıca GAP Bölgesindeki valilerin ve kaymakamların projeye olan olumlu yaklaşımları proje uygulamalarına pozitif etkiler katmıştır. Projenin resmi bitiş tarihi olan 31 Aralık 2013 itibarıyla, proje kapsamında planlanan 1.539 faaliyete karşılık 1.676 faaliyet gerçekleştirilmek sureti ile faaliyet yönünden % 109'luk bir gerçekleşme oranı yakalanmıştır. Mali yönden ise yaklaşık % 65'lik bir gerçekleşme sağlanmıştır. Bu kapsamda 2011 ile 2013 yıları arasında 293 ayrı faaliyet ile farklı 2.181 olmak üzere toplam 4902 teknik elemana ve 1383 ayrı faaliyet ile 11.206 çiftçiye doğrudan olmak üzere dolaylı yollardan yaklaşık 200.000 kişiye ulaşılmıştır. Ayrıca projenin en önemli çıktısı olarak bu konularla ilgili sürdürülebilir bir çözüm oluşturulması konusunda bölgede uygulanmak üzere bir model oluşturulmuştur. İdarenin günümüze değin elde ettiği deneyimleri ve GAP-TEYAP ile eğitim ve yayım alanındaki deneyimlerinden hareketle; bölgede etkili, uygulanabilir, sürdürülebilir ve insan kaynağını öne alan, onun refahını hedefleyen bir anlayışı hâkim kılacak bir yayım modelinin ortaya konulmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu; "bölgede, kendi kendine yardım prensibi ile çalışacak, çiftçi örgütlerine dayalı çoğulcu ve talep yönlendirmeli bir yayım modelinin sorunların çözümünde etkin ve uygun olacağı ve bu şekilde tarımsal gelişimin ivme kazanacağı kanısına varılmıştır." Bu kapsamda tarımsal eğitim yayım hizmetlerinin sunulması konusunda çiftçi örgütlerini aktive etmek ve bu hizmetlerin sürdürülebilir bir şekilde çiftçi örgütleri eli ile etkin bir şekilde verilmesini sağlamak amacıyla "Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli" geliştirilmiştir.

"GAP TEYAP Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli" Aralık 2013'te onaylanarak, Ocak 2014'te model uygulama planı dâhilinde faaliyetlere başlanmıştır.

1.1. Modelin Yönetimi

Modelin yönetimi ve organizasyonu, organizasyon şemasında da görüldüğü gibi GAP BKİB'da oluşturulacak GAP Tarımsal Eğitim ve Yayım Koordinasyon Birimi (TEYKOB) tarafından GTHB'nın yerel teşkilatları olan İl Müdürlükleri, araştırma kurumları, bölge üniversiteleri, diğer ilgili kurum ve kuruluşlar ve çiftçi örgütleri ile işbirliği halinde yürütülecektir. Modelin yönetimi için; Merkez Danışma Kurulu (MEDAK), Bölge Danışma Kurulu (BÖDAK), Tarımsal Eğitim ve Yayım Koordinasyon Birimi (TEYKOB) ve İl Koordinasyon Birimleri(İKOB) oluşturulmuştur.

1.2. Modelin Organizasyon Şeması

GAP Bölgesi Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli

Şekil 1 Modelin Organizasyon Şeması

Modelin oluşturulması ve geliştirilmesi sürecinde, GAP TEYAP'ın tüm aşamalarında olduğu gibi ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, özel sektör, STK'lar ve üniversiteler ile etkili bir koordinasyon ve işbirliği içerisinde çalışılmış ve tamamen katılımcı bir yaklaşım uygulanmıştır.
GAP TEYAP'ın başlamasıyla birlikte tanıtım toplantıları ile birlikte GAP illerinde ilgili taraflarla çalıştaylar yapılarak bölgede eğitim yayım hizmetleri ile ilgili sorunlar irdelenmiştir. Daha sonra bölge genelinde konuyla ilgili kurum ve kuruluşlardan teknik elemanların oluşturduğu bir model çalışma grubu oluşturulmuştur. Daha sonra model çalışma grubu ile birlikte 16 - 23 Haziran 2012 tarihleri arasında Hollanda/Wageningen Üniversitesinde tarımsal eğitim yayım ve yayımın dünyadaki gelişimi konusunda bir eğitim alınmıştır. Takiben 02 -05 Ekim 2012 ve 14 - 16 Kasım 2012 tarihlerinde Gaziantep'te ve Mardin'de bölgeden ve ülkemizden konuyla ilgili önemli uzmanların katılımı ile iki çalıştay yapılarak alternatif modellerin ve yöntemlerin uygulanması ile ilgili çıktılar alınmıştır.
Tüm bu veriler çalışma grubu ile toplantılarda değerlendirilmiş ve bölgemizde tarımsal gelişmenin hızlandırılması ile sulama yatırımlarının amacına ulaşması için gerekli olan eğitim yayım ihtiyacının giderilmesinde en uygun modelin çiftçi örgütlerinin geliştirilip güçlendirilmesi ve bu hizmetlerin bu örgütler vasıtası ile verilmesi şeklinde olacağı ortak kanaatine varılmıştır.

1.3. Modelin Amaç ve Hedefi

Hedef : GAP Bölgesinde Tarımsal Kalkınmayı Hızlandırmak,
Amaç 1: Başta sulamaya açılmış ve açılacak alanlar olmak üzere çiftçilerin ihtiyaç duydukları eğitim yayım hizmetlerinin verilmesi konusunda çiftçi örgütlerinin harekete geçirilmesi.
Amaç 2: Çiftçi Örgütlerinin idari ve teknik açıdan geliştirilip güçlendirilerek sürdürülebilir ve etkin bir yayım ve danışmalık hizmeti verme işlevini üstlenmelerini sağlamak.
Amaç 3: Çalışma alanlarında potansiyelleri değerlendirmeye yönelik örgütlenme ve grup oluşturma konularında farkındalık sağlamak, tarımsal örgütlenme konusunda model amaç ve hedeflerine uygun yeni oluşumları teşvik etmek.

1.4. Modelin Uygulama Alanı, Süresi ve Hedef Grubu

- 6 Ziraat Odası ile 10 yeni kurulacak ve ya mevcut çiftçi örgütünde idari, teknik ve mali açıdan güçlendirme çalışmaları yürütülecektir.
- Sulama Eylem Planı kapsamında 7 pilot alanda suyun etkin kullanımı ve suya hazırlık uygulamaları öncelik sıralamasına göre yapılacaktır.
- Model 3+2 yıl süreyle uygulanacaktır.
- Model kapsamına alınan çiftçi örgütlerinin sorumluluk sahalarında yer alan teknik eleman ve çiftçiler modelin hedef gruplarıdır.

2. Sonuç

Modelin uygulamaya konması ile Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde bölgesel düzeyde eğitim verecek donanımlı iki eğitim merkezi tarımsal eğitim ve yayımın hizmetine girecektir. Bu merkezlerde öncelikle bölgede hizmet veren yayım elemanlarının eğitim ihtiyaçları giderilecektir.
Eğitim programları merkezlerde teorik eğitimlerle başlayacak, Araştırma ve Üniversitelerin uygulama alanlarında pratik olarak devam edecektir. Gerektiğinde çiftçi şartlarında yapılan demonstrasyonlar da bu amaçla kullanılacaktır.
Donanımlı hale gelen yayım elemanı İl Koordinasyon Birimi ile birlikte hazırlanacak program dâhilinde çiftçinin problemlerini çözebilecek bilgi ve beceriyi kazandırarak tarımsal kalkınmaya katkı sağlamış olacaktır.
Güçlenen örgütler daha fazla yayımcı istihdam ederek üyelerinin büyük bir kısmına ulaşacaktır. İşbirliği yapılan çiftçi örgütlerindeki bu başarılı çalışmaları gören diğer çiftçi örgütleri de aynı yolu takip edeceklerdir. Hem teknik hem ekonomik açıdan çiftçilerin memnuniyeti arttıkça sistem yaygınlaşacaktır. Çiftçi memnuniyeti sonucu belli bir dönem sonra örgütler GTHB'ı desteğine ihtiyaç duymadan danışmanları kendileri istihdam edeceklerdir.

Danışmanlık hizmeti veren örgütler çoğalınca kendi aralarında örgütlenerek Üst Birlikleri oluşturacaklardır. Oluşturulan bu Üst Birlikler çoğalan danışmanlarını kendileri eğitmek için kendi Eğitim Merkezlerini kuracaklardır. Bölgesel düzeyde gelişen bu Üst Örgütler yine ihtiyaç duydukları araştırma konularını kendilerinin çözmesi için Araştırma Birimlerini oluşturacaklardır.
Üyeleri ile ilişkilerinin gelişmesinde ortak hareket etme bilinci gelişerek birlikte çalışıp ortak yatırımlara giderek katma değerin büyük bir kısmını kendi aralarında paylaşabileceklerdir.
Tüm çalışmalar sonunda örnek başarılar yaygınlaşacak, kendi kendine yeterli hale gelen çiftçi örgütleri tarımsal yayım hizmetlerini karşılayarak tarımsal işletme sahiplerinin tarımsal bilgi, teknik ve teknolojileri konularındaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanması ile ilgili tüm ihtiyaçlara yerinde çözüm sunabileceklerdir.
Böylece tarımsal kalkınmanın temel taşları olan çiftçiler, süreç içerisinde aktif rol alarak hem sosyal anlamda hem de ekonomik anlamda bölgenin ve ülkemizin kalkınmasına doğrudan ve dolaylı bir şekilde olumlu katkı sağlamış olacaklardır.

Kaynaklar

GAP Bölge Kalkınma İdaresi-Harran Üniversitesi, 2010. "Eğitim Yayım Projesi Fizibilite Raporu", Şanlıurfa.
GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 2011. "Uygulama Planı", Şanlıurfa.
GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 2013. "Çiftçi Örgütleri Merkezli Çoğulcu Yayım Modeli" Şanlıurfa.

Aile Çiftçiliğinde Kadın ve Kadının Daha Etkin Hale Getirilmesinde Tarımsal Yayımın Önemi

Nermin BAHŞİ[1] Dilek BOSTAN BUDAK[2] Tülay ATAY AVŞAR[3] Buket KARATURHAN[4]
[1]Öğr.Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Düziçi MYO, e-mail: nerminbahsi@osmaniye.edu.tr
[2]Prof. Dr., Çukurova Üni., Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Blm., e-mail: dbostanbudak@gmail.com
[3]Dr., Mustafa Kemal Üni., Antakya MYO, Gazetecilik ve Habercilik Blm., e-mail: atayavsar@gmail.com
[4]Yrd.Doç.Dr., Ege Üni., Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Blm., e-mail: buket.karaturhan@ege.edu.tr

Özet
Kırsal alanda kadınlar günlük ev işleri ve çocuk bakımının yanı sıra bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerine de yoğun bir şekilde katılmakla birlikte genellikle ücretsiz aile işçisi statüsünde değerlendirilmektedirler. Kırsal alanda kadınlar ekonomik hayatta çoğu zaman erkeklere oranla daha etkin olmalarına rağmen, sosyal ve kültürel yapımızdaki kadının statüsünden ve eğitim seviyesinin düşüklüğünden dolayı karar verme mekanizmasında istenildiği kadar yer almadığı görülmektedir. Kırsal alanda yoğun bir şekilde emeği kullanılan ancak çeşitli haklardan yoksun olan kadının kendine güveninin artırılması ve daha etkin bir rol oynayabilmesi için tarımsal yayım faaliyetlerinin kadına yönelik olarak yapılması büyük önem taşımaktadır. Kadına yönelik çeşitli projeler ve yayım faaliyetleri bulunmasına rağmen aile çiftçiliğinin belkemiği olan kadınların bu faaliyetlerden daha fazla faydalanabilmesi için bunların eksikliklerinin giderilmesi ve zamanında kadınlara ulaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada aile çiftçiliğinde kadının rolü ortaya konularak kadınlara daha fazla yatırım yapılabilmesi için tarımsal yayımın üstlenmesi gereken roller ortaya konulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Aile Çiftçiliği, Kadın, Tarımsal Yayım

1. Giriş

Birleşmiş Milletler, Gıda ve Tarım Örgütü'nün önerisi üzerine 2014 yılını Uluslararası Aile Çiftçiliği yılı olarak ilan etmiştir. Gıda ve Tarım Örgütüne (2014) göre "Aile Çiftçiliği", kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılı olan aile temelli tarımsal faaliyetlerin bütünüdür. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak aile işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir.

Aile çiftçiliğinin yaygın olduğu Türkiye'de kırsal nüfus yaklaşık %24'lük bir oranla halen önemli bir paya sahiptir. Tarımda istihdam edilen nüfusun % 46,98'i kadınlardan oluşmaktadır (TUİK, 2014). Kaçınılmaz bir şekilde, Türkiye'de "kırsal da yaşayan kadının emeği" tarımsal üretimin belkemiğini oluşturmaktadır. Tarım sektöründe yaşanan değişimlerden önemli ölçüde etkilenen de kırsaldaki kadınlar olmaktadır (Atay Avşar, 2013). 1989 yılında kırsal alanda kadın istihdam oranı %52,9 iken, 2008 yılında bu oran %31,4'e düşmüştür. Kırsal alanda yaşayan kadınlar için "ücretsiz aile işçiliği" doğal bir yaşam tarzı olarak algılanır. Kırsaldaki kadın ücret karşılığı çalışsa dahi elde ettiği gelirini, çoğunlukla ailesi ve kocası için harcar. Buna karşın, kırsaldaki kadın, tarımsal dönüşüm sürecinde ekonomik bağımsızlık ve eğitim gibi kendisine avantaj sağlayacak kaynaklara erişimden yoksun bırakılmaya mahkum edilmiştir (Kulak, 2011). Bu açıdan bakıldığında Türkiye, OECD (EKİÖ), TİSK, EUROFOUND raporlarına göre, kadınların işgücüne katılım düzeylerinin ve genç kızların eğitim düzeylerinin "en kötü" olduğu ülkeler arasındadır (Şahinler ve Savaş, 2011).

Kırsaldaki kadınların eğitim seviyelerini artırmada tarımsal yayıma önemli görevler düşmektedir. Gerek tarım gerekse tarım dışı konularda kadınların erkekler kadar tarımsal yayım hizmetlerinden faydalanması sağlanmalıdır. Böylelikle, tarımsal yayım ile eğitim seviyeleri artan kadınlar hem aile içinde hem de toplumda hak ettiği ekonomik ve sosyal statüye sahip olabilecektir.

2. Aile Çiftçiliğinde Kadının Durumu

Gelişmekte olan ülkelerde, kırsaldaki kadının en belirgin özelliği "kadının ikili rolü"dür (Tinker, 2013). Bu roller kadının ev işlerinin yanı sıra tarımsal işlerin ve üretimin büyük çoğunluğunu omuzlamak zorunda oluşudur. Kırsalda hanedeki gıda güvencesi sorumluluğu özellikle kadının üzerindedir. Hal böyle olduğu halde, kırsaldaki/köydeki çoğu kadının, üretim alanlarına sahipliği ve ürettiğinin parasal karşılığına sahipliği sınırlıdır, başka bir deyişle sınırlandırılır (Atay Avşar, 2013).

Türkiye'de 2013 yılı itibariyle toplam 25.524.000 kişi istihdam edilmekte ve bunun da 6.015.000'i tarımda bulunmaktadır. Türkiye genelinde istihdamın % 29.94'ü ve tarımda istihdam edilenlerin % 46,98'i kadınlardan oluşmaktadır. Tarımda istihdam edilen kadınların %77,74'ü ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ücretli çalışanlar % 7,7, işveren % 0,18 ve kendi hesabına çalışan % 14,37'dir. Tarımda istihdam edilenlerin yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmasına rağmen yaklaşık % 78'i ücretsiz aile işçisi pozisyonunda çalışmaktadır (TÜİK, 2014).

Genellikle erkeklerin yaptıkları işler toplumsal olarak karşılığında daha fazla gelir getiren işlerdir. Kadınların yaptıkları işler daha çok ev eksenli emeğe dayanan mevsimlik, yarı zamanlı, ücretsiz işler olmaktadır. Bunlara bağlı olarak kadınların yaptıkları işlerden elde edilen ürünler yiyecek, giyecek çoğunlukla hemen tüketildikleri için ekonomik olarak bir değer ifade etmemektedir. Bunun bir sonucu olarak kırsal alanda ev işleri ile tarımsal faaliyetlerin birbirine yakın görünmesi ve bazı ev işlerinin tarımsal işletmeyi destekleyici olması kadın işini değersiz ve görünmez kılmaktadır (Candan ve Günal, 2013).

Kadın faaliyetlerinin küçümsenmesi, gelişmekte olan ve toprak sahibi olmanın güçlü olma anlamına geldiği ülkelerde, kadınların gelir getirecek işlerden çok yemek pişirmek, yakacak bulmak, hayvanlara yiyecek toplamak gibi ücret karşılığı olmayan günlük işleri yapmalarından kaynaklanmaktadır. İşte kadının görünmeyen veya göze çarpmayan katkıları, onların toplumda üretici olmaktan çok, bağımlı oldukları imajını yaratmaktadır (Özçatalbaş, 2000). Kısacası kırsal alanda kadınların işgücüne katılımları gerçek bir çalışma olarak kabul edilmemekte, kadının geleneksel rol ve görevleri gereğince yerine getirmesi zorunlu işler olarak değerlendirilmektedir (Kutlar, 2014).

3. Aile Çiftçiliğinde Kadının Daha Etkin Hale Getirilmesinde Tarımsal Yayımın Önemi

Tarımsal yayımın temel amacı kırsal alanda yaşayan bireylerde eğitim ile istendik davranış değişikliği meydana getirerek yaşam düzeylerini iyileştirmektir. Ancak, dünya genelinde yapılan çalışmalar, yayım kaynaklarının sadece %5'lik kısmının kadınlara ayrıldığını ve yayım personeli içerisinde kadınların oranının %15 olduğunu göstermektedir (Abedi ve ark., 2011).

Kadınların kırsal alanda gerçekleştirdikleri işlerin sayısı ve çeşitliliği, yayım çalışmalarına katılmak için ayırabilecekleri zamanı sınırlamaktadır. Bazı durumlarda ise, kadınların bu tür faaliyetlere ayıracak sınırlı zamanları bile olmamaktadır. Kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü de yayım hizmetlerinden yararlanmalarını etkilemektedir. Yayım faaliyetlerinin gerektirdiği okuma-yazma ve matematiksel becerilerinin bulunmaması, kadınların bu faaliyetlerin dışında kalmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca, geleneksel toplum yapısının bir sonucu olarak, erkeklerin ailenin ve üretim biriminin başı olarak kabul edilmesi sonucunda, erkeklere verilen yayım hizmetlerinin kadınlara da ulaşacağı düşünülmektedir. Bu durum, kırsal alanda kadının statüsünü de doğrudan etkilemektedir. Kadın emeği, bilgi ve teknolojiyi gerektirmeyen (vasıfsız) işgücü olarak kabul edilmektedir (Kulak, 2011).

Özellikle tarımsal faaliyetler içinde yer alan ve fiilen çalışan kadınların, tarım dışı konulardaki etkinlikleri de dikkate alınarak, erkek çiftçiler kadar tarımsal yayımdan yararlandırılmaları üzerinde önemle durulmalıdır. Bu şekilde kadınlara yönelik düzenlenecek tarımsal yayım çalışmaları, öğrenilen bilgileri işletmelerinde uygulamalarına olanak tanıyacaktır. Bu ise kadının aile içindeki rolünün artmasına ve gelişmesine yardımcı olacaktır. (Özçatalbaş, 2000)

4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde 1963 yılından bu güne kadar (2014) yapılmış 10 adet beş-yıllık kalkınma planı incelendiğinde, ilk sekiz beş-yıllık kalkınma planında direkt olarak kırsaldaki kadın ile ilgili özel bir politika olmadığı, kırsal kalkınmanın teknolojik gelişme, hane reisi olarak düşünülen "erkek" ve aile üzerine planlanmıştır. Kırsal kadına, emeğine ve cinsiyet konularına sistematik olarak sekizinci ve dokuzuncu kalkınma planında yer verilmiştir. Sekizinci ve dokuzuncu kalkınma planlarında kadına ve kadın üzerinden kırsal kalkınma için yapılan politikalar, bu planlar kaleme alındığında Türkiye'nin Avrupa Birliğine girme çabalarının yoğunlaştığı ve feminist kolektif yapının çabalarının hayata geçirildiği bir döneme rast geldiği unutulmamalıdır. Nitekim 10. Beş yıllık kalkınma planında hem kadına hem de kırsal kadına atıf yapılmadığı gibi, kırsalda kalkınmanın merkezine tekrar aile

alınmıştır. Kırsal kalkınmada politikalar üretilirken toplumsal cinsiyete duyarlı ve kadın odaklı yaklaşımlar benimsenmelidir (Atay Avşar, 2013).

Korkmaz ve Tüfekçi (2007) yapmış oldukları çalışmada kadınların gelir elde ettikçe değer yarattıklarına olan inançlarının arttığını, bu bağlamda ücretli işte çalışanlar ya da halı dokuyanların bu duyguyu en yoğun hissettiğini tespit etmişlerdir. Sadece hayvancılık ve tarımsal faaliyette bulunanlarda ise değer yaratma inancının en düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. O halde kırsaldaki kadınlara götürülecek eğitim ve yayım hizmetlerinin gelir getirici alanlarda yoğunlaşması ve aynı zamanda kadınların talep ettikleri tarımsal faaliyetlerle ilgili hizmet sunmaları gerekmektedir.

Kayıt dışı çalışmanın en yoğun olduğu kırsalda kadın emeğinin sömürüldüğü söylenebilir. Mesleki ve yaygın eğitim ile kadınlar bilgilendirilmeli ve emeğinin karşılığını alabilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Kadınlar kendilerine sunulan mikro kredi imkanlarından bile doğru düzgün faydalanmamaktadır. Tarımsal yayım faaliyetleri ile kadınlara mikro kredinin önemi ve prosedürü hakkında bilgiler sunulmalıdır. Bu imkandan faydalanmak isteyen kadınlara yardımcı olunarak girişimcilik faaliyetleri desteklenmelidir.

Kalkınmada katma değer yaratan kadınların yayım faaliyetleri ile eğitim düzeyleri artırılmalı ve tarım dışı istihdamda hak ettikleri yeri alabilmeleri için örgütlenmelerine yardımcı olmalıdır. Örgütlenen kadın hem hak ettiği geliri elde edecek hem de birbirlerine destek olacaklarından dolayı iş yüklerinde azalma veya zamanı daha iyi yönetebilme şansına sahip olacaklardır.

Kadınlara yönelik tarımsal yayım faaliyetleri düzenleneceği zaman, düzenleneceği bölgedeki kadınların öncelikle hangi alanda bilgi veya eğitim almak istedikleri araştırılarak onların beklentileri doğrultusunda eğitim ve yayım faaliyetlerinin düzenlenmesi daha yararlı olacaktır. Katılımcı yayım yaklaşımı benimsenmelidir.

Yayım faaliyetleri için ayrılan bütçede kadınlar için ayrılan oran artırılmalı ve gerekli görülen yerleşim birimleri için kadın yayım elemanının sayısının artırılması gerekliliği değerlendirilmelidir (artırılabilir). Serbest tarım danışmanlığının yaygınlaştırılmaya çalışıldığı ülkemizde kadın danışmanlara pozitif ayrımcılık yapılarak desteklenmeli(si) ve yayım faaliyetinde bulunmaları teşvik edilmelidir.

Kaynaklar

Abedi, M., M.S.Allahyari., S.Khodamoradiç. 2011. Role of agricultural extension and education on rural women's trends toward micro-credits. African Journal of Business Management, Vol 5(15).pp 6579-6585, August 2011.

Atay Avşar, T. 2013. Kırsal Alanda Kadınların Cinsiyete Dayalı İşgücüne Katılımlarının Toplumsal Değişim Açısından Ele Alınması: Antakya (Hatay9 Kent Merkezine Yakın İki Farklı Köy Araştırması. Ç.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adana.

Candan, E. ve Özalp Günal, S. 2013. Tarımda Kadın Emeği. Tarım Ekonomisi Dergisi ; 19(1): 93-101.

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 2014. What is family farming?,http://www.fao.org/family-farming-2014/home/what-is-family-farming/en/ (Erişim: 15 Eylül 2014).

Korkmaz, A. ve Tüfekçi, N.U. 2007. Çalışma Hayatında Tarımda Kadın ve Sorunları: Ağlasun İlçesi Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12(1), Isparta.

Kulak, E. 2011. Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Kutlar, İ. 2014. Kırsal Alanın Sessiz Kahramanları : Kadınlar. http://www.teamder.org/yazarlarimiz/yrd-doc-dr-ilkay-kutlar/kirsal-alanin-sessiz-kahramanlari-kadinlar-21-01-2014-ikutlar@akdeniz-edu-tr (Erişim: 29.06.2014).

Kutlar, İ., Turhanoğulları, Z., Kızılay, H., (2014). Kırsal Alanda Kadınların Tarımsal Yayım Hizmetlerinden Yararlanma Olanakları: Burdur İli Örneği. Anadolu Tarım Bilim. Derg., 2014, 29(1): 46-53.

Özçatalbaş, O. 2000 .Kırsal Alanda Kadın ve Kalkınmadaki Rolü. Çalışma Ortamı, Sayı: 51, ISSN 1302-3519.

Şahinler, N. Ve Savaş, N. 2011. Hatay Kırsalında Kadının Statüsü ve Sorunları. Doğu Akdeniz kalkınma Ajansı (DOĞAKA), Mustafa Kemal Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (KADMER), Hatay kent Ofset Matbaacılık.

Tinker, I. 2013. Women's Economic Roles and the Develeopment Paradigm (Draft). http://irenetinker.com/text-of-recent-articles/womens-economic-roles-and-the-development-paradigm (erişim tarihi 16 Şubat 2013).

TÜİK, 2014. İstatistiklerle Türkiye 2013. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.

Aile İşletmelerinin Yayım Faaliyetlerine Bakışı-Isparta Deregümü Köyü Örneği

Hacer Çelik Ateş[1] Nesip İke[2] Onur Atayoğlu[3]
[1]Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, celikha@yahoo.com, hacerates@sdu.edu.tr
[2]Ziraat Mühendisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
[3]Ziraat Mühendisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet
Bir ulusun beslenmesinin ve özellikle sağlıklı beslenme güvencesi, tarımsal üretimden geçmektedir. Bunun için tarımsal üretim yapıldığı doğal koşullar korunup sürdürülebilir olmalıdır. Bu işlevlerin gerçekleştirilmesi ancak üreticilerle doğrudan ilişkide bulunan tarımsal yayım örgütlerinin çalışmalarıyla olanaklıdır. Bu çalışmanın amacı Isparta İli Deregümü Köyünde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Isparta İl/ilçe Müdürlüğü ve özel danışmanlar tarafından yürütülen yayım çalışmalarının üretici gözüyle değerlendirilmesidir. Böylece Deregümü köyüne yönelik yürütülen yayım çalışmalarından üreticilerin ne ölçüde yararlandığı ve beklentileri ortaya konulmuş olacaktır. Çalışmanın ana materyalini Deregümü köyündeki üreticilerle yapılan anketler oluşturmaktadır. Deregümü köyünde çiftçi kayıt sistemine göre 123 işletme bulunmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile örnek hacmi hesaplanmış ve yaklaşık 80 olarak bulunmuştur. Anket yapılan üreticilerin yaşı ortalama 52, geliri ortalama 1116 TL dir. Deregümü köyüne yönelik Tarım İl/ilçe müdürlüklerinin yaptığı yayım çalışmalarından üreticilerin memnun olmadığı, bu bilgileri yararlı bulmakla birlikte büyük ölçüde uygulamadıkları ve geleneksel şekilde tarım yaptıkları belirlenmiştir.
Anahtar kelimeler: Yayım, Isparta,Deregümü köyü

1.Giriş

Tarımın en önemli işlevi kuşkusuz, o toplumun çıplak varlığını sürdürmesini sağlayan beslenmesini güvence altına almaktır. Beslenmesi tehlikede olan bir ulusunun varlığını sürdürmesi de olası değildir. Beslenme, küreselleşme süreci ile çok daha değerli bir duruma gelmiştir. Aşırı hormon ve kimyasalların kullanımı, genleri değiştirilen bitkiler vs insan ve çevreye zarar vermektedir. Yine bu bütünde doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilir bir tarım anlamlı, önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Değinilen bu sorunlar, Tarımsal Yayım kapsamı içerisinde yer aldığı için Tarımsal Yayım'ın bu konulardaki işlevinin tartışılması ve incelenmesi gerekmektedir (Aktaş 2005).
Bir ulusun beslenmesinin ve özellikle sağlıklı beslenme güvencesi, tarımsal üretimden geçmektedir. Bunun için tarımsal üretim yapıldığı doğal koşullar korunup sürdürülebilir olmalıdır. Bu işlevlerin gerçekleştirilmesi ancak üreticilerle doğrudan ilişkide bulunan tarımsal yayım örgütlerinin çalışmalarıyla olanaklıdır. Bu çalışmanın amacı Isparta İli Deregümü Köyünde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Isparta İl/ilçe Müdürlüğü ve özel danışmanlar tarafından yürütülen yayım çalışmalarının üretici gözüyle değerlendirilmesidir. Böylece Deregümü köyüne yönelik yürütülen yayım çalışmalarından üreticilerin ne ölçüde yararlandığı ve beklentileri ortaya konulmuş olacaktır.
Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 500 milyonun üzerinde aile çiftçilikle geçimini sağlamaktadır. Bu ailelerin ürettikleri ürünler milyarlarca kişinin gıda ihtiyacını karşılamakta ve kalkınmakta olan ülkelerin pek çoğunda tarımsal üretiminin yüzde 80'i aile çiftçiliği sayesinde gerçekleştirilmektedir. BM yetkililerinin bildirdiğine göre, gerekli destek sağlandığında, söz konusu çiftçilerin üretim kapasitelerini hızla arttırdıkları görülmektedir. Aile çiftçiliği ile uğraşanlar, hem yerel ticaret ağlarının hem de kültürün bir parçası olduklarından, gelirlerinin büyük bölümünü yerel ve bölgesel pazarlarda harcayarak hem tarım hem de tarım dışı alanlarda istihdam yaratılmasına da katkı sağlamaktadır(Anonim,2014a).Bu açılardan Deregümü köyü küçük aile işletmelerinin egemen olduğu tipik bir örnek köydür. Ürün çeşitliliğinin fazla olduğu bu köyde etkili ve gereksinmelere göre şekillenen yayım çalışmaları bu üreticilerin bilgi ve eğitim gereksinmelerini karşılayacaktır.
Uluslararası Aile Çiftçiliği yılı aracılığıyla çiftçi ailelerin ve küçük çiftçilerin öneminin vurgulanması ve bu kesimin küresel açlık ve yoksullukla mücadele, gıda ve beslenme güvenliğinin sağlanması, gelir kaynaklarının artırılması, doğal kaynakların ve çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın tesisi gibi hayati konulardaki katkılarının uluslararası topluluğun dikkatine sunulması amaçlanmaktadır. Aile çiftçiliği yılı boyunca ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte yapılacak etkinliklerle küçük çiftçilerin karşı karşıya kaldığı sorunlar masaya yatırılacak ve aile çiftçiliği ile uğraşan

kesimlere en etkin yardım yollarının belirlenmesi hedeflenmektedir (Anonim,2014b).Bu çalışma bir örnek köy çalışması olarak Deregümü köyünün yayımdan yararlanma ve bakışının ortaya konulmasıyla bu amaca ulaşmada bir katkı sağlayabilir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Deregümü köyündeki üreticilerle yapılan anketler oluşturmaktadır. Veriler 2013 yılında toplanmıştır. Deregümü köyünde çiftçi kayıt sistemine göre 2013 yılında 123 işletme bulunmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile örnek hacmi aşağıdaki formüle göre hesaplanmış ve örnek hacmi yaklaşık 80 olarak bulunmuştur.

$$n = \frac{\left(\sum N.S^2.t^2\right)}{(N-1)d^2 + S^2t^2}$$

Formülde;
n : örnek sayısını
S: Standart Sapma
t: Güven Sınırı(%90)
N: Örnekleme çerçevesine ait toplam birim sayısı
d: Kabul edilebilir hata (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005)
Tarımsal yayım ile ilgili yurt içinde daha önce yapılan araştırmalar, makaleler ve benzer nitelikteki yayınlar, İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü verileri ikincil kaynakları oluşturmaktadır.
Elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiş, frekans dağılımları ve çoklu uyum analiz teknikleri uygulanmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1.Deregümü Köyünün Sosyo Ekonomik Yapısı

Deregümü Köyünde anket yapılan üreticilerin %70,0'i, 41-60 yaş aralığındadır. Üreticilerin ortalama yaşı 52 dir. Üreticilerin %88,8'i erkektir. Anket yapılan üreticilerin yarısının aylık gelirleri 1000 TL'den azdır. Ortalama geliri de yaklaşık 1.116 TL'dir. Tarım dışı geliri olmayan çiftçilerin oranı %52,5'dir. Çiftçiler genelde tarımsal konularda televizyon izlemekte ve televizyon programlarını yararlı bulmaktadır. Çiftçilerin çoğunun evinde internet bulunmamaktadır.

Çizelge 3.1.1 Deregümü köyündeki üreticilerin sosyo - ekonomik durumu

Nitelikler	**Sayı**	**%**
Yaş	12	
28-40	26	15,0
41-50	30	32,5
51-60	12	37,5
61 +		15,0
Cinsiyet	71	
Erkek	9	88,8
Kadın		11,2
Aylık gelir	40	
1000 den az	34	50,0
1000-1500	6	42,5
1501 den fazla		7,5
Tarım dışı gelir	38	
Var	42	47,5
Yok		52,5
Üreticilerin tarımsal konularda yerel ve ulusal çapta Tv kanallarını izleme durumu	74	
İzleyen	6	92,5

İzlemeyen		7,5
Üreticilerin tarımsal konularda TV kanallarından yararlanma durumu	69	
Yararlı oluyor	5	86,2
Yararlı olmuyor		6,3
Çiftçilerin evlerinde internet bulundurma	13	
Var	67	16,2
Yok		83,8
Çiftçilerin İnternet kullandıkları konuları	1	
Çeşit ve yeni teknikler konusunda	9	1,2
Yetiştiricilik (sulama, budama, gübreleme, bitki besleme, zirai mücadele vs.)	1	11,2
Seracılık ve bağcılık	2	1,2
Diğer		2,6

Çizelge 3.1.2Deregümü köyünde üretilen ürünler

Ürünler	Ekilen alan(da)			Toplam alan(da) *	Üretici sayısı	Ortalama verim(kg /da)	Birim satış fiyatı (TL/k)	Satılan yer
	En küçük	En büyük	Ortalama					
Domates	0,4	50,0	7,5	163,686	**48**	**3051,04**	0,80	Tüccar
Üzüm	1,0	30,0	6,7	**718,935**	45	1472,0	0,70	Tüccar
Gül	1,0	15,0	4,58	152,008	25	933,0	3,0	Gülbirlik
Biber	0,2	2,5	0,65	0,21	8	432,5	1,5	Perakende
Fasulye	0,5	0,6	0,5	1,95	4	1162,5	3,0	Perakende
Karanfil	1,0	50,0	16,8	90,87	4	98.250,0 (adet)	0,15	Komisyoncu
Çavdar	7,0	60,0	**33,5**	10,68	2	50,0	0,20	Öz tüketim
Patlıcan	0,2	0,5	0,4	4,986	5	1360,0	1,0	Perakende
Kiraz	0,3	35,0	7,3	**137,461**	11	829,0	3,0	Tüccar
Elma	1,0	6,0	2,8	**208,162**	6	1333,0	1,0	Tüccar
Lahana	1,0	1,0	1,0	-	2	650,0	0,50	Tüccar
Mısır	10,0	-	-	9,424	1			Öz tüketim
Buğday	5,0	20,0	12,5	**136,449**	2			Öz tüketim
Arpa	3,0	20,0	11,5	**230,406**	2		0,50	Öz tüketim
Ceviz	0,5	-	-	16,358	1	275,0	**8,0**	Perakende
Armut	0,5	-	-	-	1	500,0	1,5	Perakende
Vişne	10,0	-	-	17,965	1	1000,0	1,5	Tüccar
Erik	0,7	-	-	2,474	1	500,0	0,50	Tüccar

*Kaynak;Isparta Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü kayıtları (2013)

Çizelgeden de görüldüğü gibi ürün çeşitliliği oldukça zengin olan bir köydür. Anket yapılan çiftçilerin ürettikleri ürün alanı bakımdan ilk sırayı çavdar almaktadır. Çiftçi kayıt sistemine göre köyde üretilen ürünlerden toplam alanı en yüksek ürün üzümdür. Anket yapılan çiftçilerin çoğunun ürettiği ürün domatestir. Birim satış fiyatı en yüksek ürün ceviz olmakta bunu kiraz, fasulye ve gül izlemektedir.

3.2.Deregümü Köyüne Yönelik Yapılan Yayım Çalışmaları

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğünün Deregümü Köyüne yönelik 2012 yılında yaptığı tarımsal yayım çalışmalarının başında yeni çeşit geliştirilmesine yönelik demostrasyonlar gelmektedir. Özellikle yeni sebze çeşitlerinin üreticiler tarafından benimsenmesine yönelik yayım çalışmaları il ve ilçe müdürlüklerince yürütülmüştür.Çiftçi toplantılarının konuları ise kooperatiflerin faydaları, tarım sigortaları ve sebze dikimidir.

Deregümü köyüne Gıda Tarım ve Hayvancılık İl ve ilçe Müdürlüğü'nce yapılan yayım çalışmalarının konuları (Anonim, 2013).

Çiftçi Toplantı Konuları

- Kooperatiflerin kurulması, faydaları, avantajları ve dezavantajları.
- TARSİM'in faydaları.
- Bağcılıkta yüksek bağ sisteminin kurulması.
- Yeni çeşit domates dikimi konulu toplantı.
- Yeni çeşit patlıcan dikimi konulu toplantı.
- Yeni çeşit biber dikimi konulu toplantı

Demostrasyon Konuları

- 2 çiftçide 200 m2 alanda yeni domates çeşidi demostrasyonu.
- 3 çiftçide 300 m2 alanda yeni patlıcan çeşidi demostrasyonu.
- 3 çiftçide 1500 m2 alanda yeni biber dikimi demostrasyonu

3.3.Çiftçilerin yayım çalışmalarını değerlendirmeleri

Yapılan anket sonuçlarına göre çiftçilerin Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlükler tarafından yürütülen yayım çalışmalarından yeterince yararlanmadığı anlaşılmaktadır. Çiftçiler tarafından yapılan değerlendirmede sunulan yeni bilgi ve tekniklerin çiftçiler tarafından yeterince yararlı bulunmadığı ve bu nedenle uygulanmadığı görülmektedir. Yine çiftçilerin bilgi kaynağı olarak il müdürlüklerini tercih etmediği ortaya çıkmıştır. Üreticilerin il ve ilçe tarım müdürlüklerinden beklentileri ise daha bilgili, deneyimli Ziraat Mühendislerinin daha sık üreticiyi ziyaret etmesidir.

Çizelge 3.3.1Çiftçilerin Gıda Tarım ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlüğü'nün yayım çalışmalarını değerlendirmesi

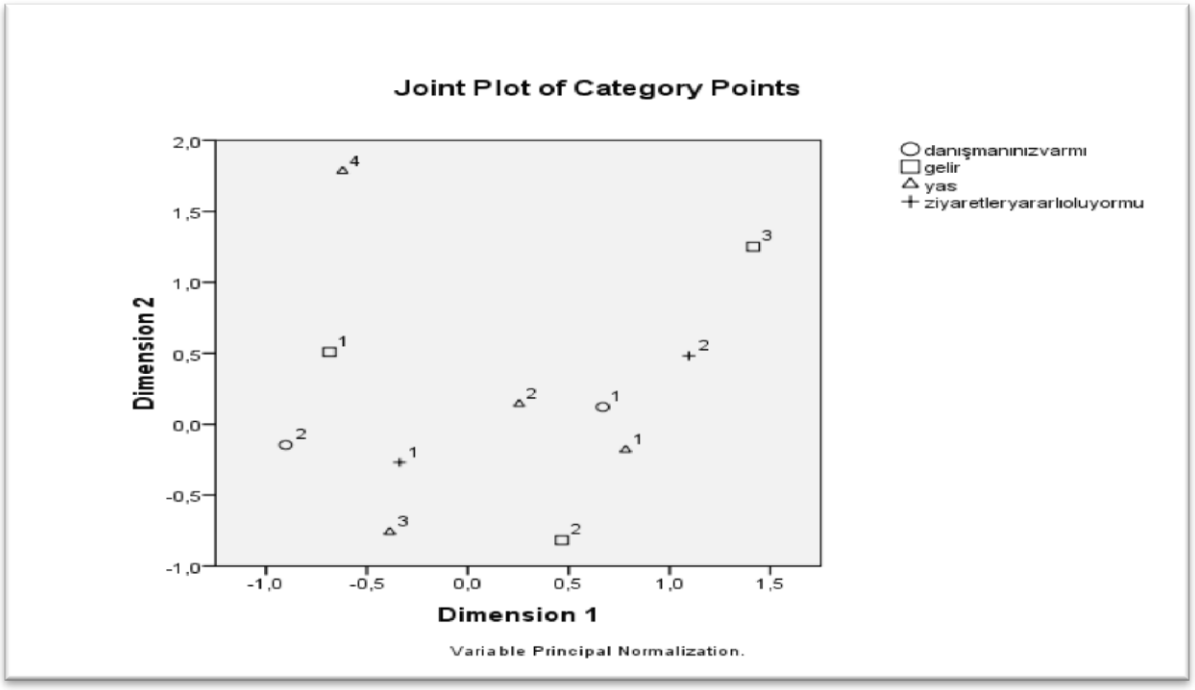
Nitelikler	**Sayı**	**%**
Gıda Tarım ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlüğünden yeni bir bilgi/teknik öğrenme durumu		
Öğrenen	18	22,5
Öğrenmeyen	52	65,0
Yanıtsız	10	12,5
Öğrenilen yeni bilgi/teknik konuları		
Hastalık ve zararlılarla mücadele(ilaç, gübre kullanımı)	10	12,5
Tarımsal üretimle ilgili uygulamalar(budama, gübreleme, sulama vs.)	7	8,8
Hayvan besleme	1	1,2
Yeni bir bilgi/tekniğin uygulanma durumu		
Uygulayan	20	25,0
Uygulamayan	49	61,2
Yanıtsız	11	13,8
Çitçilerin bilgi almak için Tarım, Gıda ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlüğü'ne gitme durumları		
Gider	28	35,0
Gitmez	52	65,0
Çiftçilerin bilgi almak için Tarım, Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğüne gitme sıklığı		
Haftada bir	2	2,5
Ayda bir	7	8,8
Ayda birden az	19	23,7
Çiftçilerin Gıda ve Hayvancılık İl Müdürlüğünden beklentileri		
Özel danışmanım var gerek duymuyorum	1	1,2
Beklentim yok	10	12,5
Daha sık ziyaret daha bilgili mühendis	47	58,8
Tarımsal destekler artmalı	19	23,8
Kredi, Finansman kolaylığı sağlanmalı	2	2,5
İyi tarım uygulamaları, organik tarım uygulamaları, yenilikler	1	1,2

Çalışmada ayrıca üreticilerin özel danışmanlarca veya şirket/firmalar tarafından yürütülen yayım çalışmalarına bakışı incelenmiştir. Ancak anketlere üreticilerin verdiği yanıtlarda gübre, ilaç ve fide/fidan firmaları tarafından verilen bilgiler özel danışman içinde değerlendirilmiştir.

Çizelge 3.3.2 Özel danışmanlarca yürütülen yayım çalışmalarına bakış

Nitelikler	Sayı	%
Çiftçilerin Özel danışmandan yararlanma durumları		
Yararlanır (gübre, ilaç, fidan/fide şirketleri tarafından verilenler dahil)	44	55,0
Yararlanmaz	36	45,0
Çiftçilerin özel danışmanlardan memnuniyet durumu		
Memnun	42	52,5
Memnun Değil	2	2,5
Çiftçilerin özel danışman tutmama nedenleri		
Yararlı bulmuyorum(hastalıklara çare bulamıyorlar)	5	6,2
Çok masraflı(gelirim az)	10	12,6
İhtiyaç duymuyorum(tarım il müdürlüğü yeterli bilgiyi veriyor)	12	15,0
Arazim az olduğu için gerek duymuyorum	9	11,2
Özel danışmandan yararlanmayan çiftçilerin danışman tutma istekleri		
İsteyen	14	17,5
İstemeyen	22	27,5
Çiftçilerin tarımla ilgili bilgileri temin ettikleri kaynaklar		
Komşu-akraba- aile büyüğü	21	26,3
Gıda,Tarım ve Hayvancılık il/ilçe Müdürlüğü	14	17,5
Özel şirketler ve danışmanlar(gübre,ilaç,fide/fidan şirketleri vs)	36	45,0
Bayiler(tohum, ilaç vs.)	6	7,5
Üniversite	1	1,2
Diğer	2	2,5

Anket yapılan çiftçilerin %55 i özel yayımdan yararlanmaktadır. Yararlananların tamamına yakını da aldığı hizmetten memnundur. Nitekim çiftçilerin bilgi kaynaklarında ilk sırayı (%45) özel yayım almaktadır.

Şekil 3.3.Çoklu uyum analizi

Özel Danışmanı olmayan Üreticilerin Yaşları 51-60 arası, Gelirleri 1000 TL'den az ve Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü tarafından yapılan ziyaretlerin yararlı olduğunu düşünen kişilerdir.
Diğer bir anlatımla kamu yayımından yararlananlar daha yaşlı, gelirleri daha düşük ve kamuyu yeterli bulan kişilerdir.

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye tarımında üç milyona yakın aile işletmesi bulunmaktadır. Çok parçalı ve küçük tarım işletmelerin yoğun olduğu ülkemizde tarımsal üretimin önemli bir bölümü bu işletmeler tarafından üretilmektedir. Bu nedenlerle aile işletmelerinin sorunları tarımın sorunu anlamına gelmektedir. Bu çalışmada küçük aile işletmelerinin eğitim ve bilgi gereksinmelerini karşılayan yayım çalışmalarını değerlendirmeleri ve yayım çalışmalarından yararlanma durumları irdelenmiştir. Çalışmada ele alınan Isparta ili Merkez ilçeye bağlı Deregümü köyü örneğidir. Deregümü köyünde 123 tarım işletmesi bulunmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile örnek hacmi hesaplanmış ve 80 üreticiyle anket yapılmıştır. Deregümü köyünde oldukça zengin bir ürün çeşitliliği vardır. Üzüm, domates, çavdar, arpa, kiraz, karanfil, gül, elma, ceviz vs. Çiftçiler genelde 50 yaş civarında düşük gelirli ve tarım dışı geliri olmayan kişilerdir. Deregümü köyüne Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl/ilçe Müdürlüğün'ce sebzede çeşit ve dikim demonstrasyonları, örgütlenmeye yönelik konularda ve tarım sigortaları konularında toplantılar düzenlenmiştir. Ancak yapılan anket sonuçlarına göre üreticilerin bu yayım çalışmalarından yeterince yararlanmadığı ve bu bilgileri uygulamadığı ortaya çıkmıştır. Nitekim üreticiler yayımı yapılan konuları uygulamadıklarını ve İl/ilçe müdürlüklerinden hastalık ve zararlılar konusunda bilgi aldıklarını ifade etmişlerdir. Üreticilerin geleneksel yöntemi tercih etmelerinde düşük gelirli olmaları ve risk almamaları ile kamudaki Ziraat Mühendislerine güvensizlikleri etkili olmaktadır. Üreticiler yayım çalışmalarını yürüten Ziraat Mühendislerini yetersiz ve deneyimsiz görmektedir. Bu nedenle üreticilerin bilgi kaynakları içinde ilk sırada özel çalışan firmalar ve danışmanlar gelirken ikinci sırada komşu, akraba vs. üçüncü sırada ile il/ilçe müdürlükleri

gelmektedir. Deregümü köyünde özel firma ve danışmanlar tarafından verilen bilgi ve hizmetlerden üreticiler memnundur.Bu hizmeti almayan üreticiler genelde çok az araziye sahip ,daha düşük gelirli ve daha yaşlı kişilerdir.

Deregümü köyü ürün çeşitliliği fazla olan küçük aile işletmelerinin hakim olduğu bir köydür. Dolayısıyla bilgi ve eğitim gereksinmeleri de ürün çeşitliliğiyle ve zamanla sürekli artmaktadır. Sürdürülebilir bir tarımın sağlanması, doğal kaynakların korunması ve etkin kullanımı, bilgi ve eğitimin yani yayımın önemini daha da artırmaktadır.Küçük üreticiler gelir azlığı nedeniyle özel yayımdan faydalanamamaktadır.Bu nedenle kamu yayımının etkinliği artırılmalıdır. Üreticilerin kamu yayımından daha fazla yararlanmalarını sağlamada öncelikle üreticilerin güvenini kazanmak gerekmektedir. Bunun için kısa sürede sonuç verecek somut başarılı uygulamalarla başlanılabilir. Üreticilerin kamu yayımından beklentileri de zaten daha bilgili ve deneyimli elemanların daha sık kendilerini ziyaret etmesidir. Bu beklenti karşılandığında daha etkin ve başarılı yayım çalışmaları yürütmek olası olacaktır. Diğer yandan geliri daha iyi olan üreticiler özel yayımdan yararlanmaya devam edebilir. Ancak burada ticari firma veya şirketlerin üreticileri yanıltmalarına izin verilmemeli ve kamu denetim görevini üstlenmelidir.

Kaynaklar

Anonim. 2013 .Isparta Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü kayıtları, Çiftçi Kayıt Sistemi(ÇKS) verileri

Anonim.2014a.http://www.dunya.com/bm-2014u-aile-ciftciligi-yili-ilan-etti-214337h.htm Erişim 08.09.2014

Anonim. 2014b. http://www.koykoop.org/sektorden.aspx?id=15 Erişim 08.09.2014

V. Sümbüloğlu, K.Sümbüloğlu. 2005. Klinik Saha Çalışmalarında Örnekleme Yöntemleri ve Örneklem Büyüklüğü, Ankara, İSBN: 975-93883-1-6 Sayfa,122.

Y. Aktaş. 2005. Tarımsal Yayım Önemli Midir? HR.Ü.Z.F. Dergisi, 9(2): 69-79 Şanlıurfa.

Küçük Aile İşletmelerinde Kadının Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımının Önemi: Kars İli Örneği

Neslihan YILMAZ[1] **Dilek EROĞLU**[2]

[1]Mter Öğrensici, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen&Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Gölköy Kampüsü, Bolu
[2]Yrd. Doç. Dr, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen&Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Gölköy Kampüsü, Bolu

Özet

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanıcılar arasında doğrudan ve hızlı etkileşime imkân vermesi, bilgiye erişimi sağlaması, düşünce, fikir ve görüşlerin rahatça ifade edilebilmesi, günlük hayata giderek artan bir şekilde nüfuz etmesi nedeniyle talep edilmeleri kaçınılmaz bir hal almıştır. Kırsal alanda yaşayanlar, özellikle kadınlar, BİT'e erişim ve faydalanma açısından dezavantajlı durumdadırlar. Kırsalda yaşayan insanların içinde bulundukları imkânsızlıkları kısmen de olsa bertaraf edebilmeleri, var olan imkânlarını iyileştirebilmeleri, üretimden pazarlama aşamasına kadar her türlü bilgiye erişebilmeleri için BİT'e ihtiyaçları vardır. Kırsal alanda yaşayan kadınların, BİT'e önyargılı yaklaştıkları, kullanmayı kabullenmedikleri, geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılığın sürdürülebilirliği açısından bu teknolojilerin sağlayacağı faydaların yeterince bilincinde olmadıkları bilinmektedir. Kars ilinde Karapapakların yaşadığı Boğatepe ve Küçükboğatepe köylerinde yaşayan kadınlar, Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği vasıtasıyla çeşitli eğitimler almışlardır. Bu çalışmada aldıkları eğitimlerin kadınların hayatlarında yol açtığı değişim ve bitkisel, hayvansal üretimden pazarlamaya kadar tüm süreçlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinden ne derece faydalandıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kırsal Alan, Kadın, BİT, Kars, Karapapak

1. Giriş

Bilginin toplanması ve sistematik olarak depolanması, ilişkilendirilerek doğru ve hızlı bir biçimde kullanıcıya sunulmasında bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) artık her alanda kullanılmaktadır (Atılgan, 2006). BİT'nin hızlı bir gelişim göstermesi toplumsal yaşamı da etkilemektedir. Günlük hayata hızlı bir şekilde uyum sağlamış olmasının yanında hızlı ve doğrudan etkileşime izin vermesi nedeniyle de giderek daha fazla talep edilmektedir ve bilginin herkes tarafından ulaşılabilmesine olanak sağlaması da bu talebi etkiler (Kaynak ve Karaca, 2012; Vural ve Sabuncuoğlu, 2008). İnternet kanalıyla bireyler ve topluluklar kendilerini daha demokratik bir şekilde ifade etme ve farklı bilgilere istedikleri zaman ulaşma olanağını bulurken kimi durumlarda karşılıklı iletişim olanağı da sağlar. (Dikmen, 2011).

BİT dünyadaki bütün ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını hızla yenileştirmesiyle dikkat çekmiş gelişmekte olan ülkelerce yoksulluktan kurtulma ve kalkınma hamlesinin tercih edilen bir aracı haline gelmiştir. Kişileri ve mekânları birbirine bağlayan bilgi ve iletişim teknolojileri ulusal, bölgesel ve küresel kalkınmada hayati rol oynayarak ileriye dönük düşünmeye olanak sağlamaktadır (Seyfullahoğulları ve Akbaş, 2013). Teknolojik gelişmeler ışığında yaşanmaya başlayan teknolojik devrim çağı toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanı yeniden yapılandırmıştır (Timisi, 2003).

Uluslararası İletişim Birliği (ITU) verilerine göre Türkiye'de 2000 yılı sabit telefon abonesi her 100 hane için 29,12 iken bu oran 2012 yılında 18,73'e düşmüştür. Cep telefonu aboneliği 2000 yılında her 100 kişiden 25,54 iken 2012 yılında ise 91,46 kişiye yükselmiştir. Türkiye'de 2000 yılında her 100 kişiden 3,76'sı internet kullanıcısıyken 2012 yılında bu oran 45,13'e yükselmiştir (ITU, 2013). Ergül, Gökalp ve Cangöz (2010) tarafından Eskişehir kent merkezine bağlı iki mahallede alt gelir grubunda yer alan hanelerde yapılan çalışmada telefon, cep telefonu ve internetin yoksul olmalarına karşın değil neredeyse yoksul oldukları için kullandıkları birer iletişim ortamı haline geldiği gözlemlenmiştir. Hanelerde cep telefonu sahipliğinin temizlik işi, inşaat işçiliği, hamallık gibi aniden ortaya çıkan işlerden haberdar olmak için kullanıldığını belirtmişlerdir. Ekonomik yoksulluk bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi güçleştirmekte, pekiştirmektedir ve bu eşitsizlik bilgi yoksulluğunun da yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Ergül ve ark., 2010). Televizyon kentsel ve kırsal birçok toplumda gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Türkiye'de bir ailenin günlük ortalama 5-7 saat televizyon izlerken diziler ve reklamlar günlük konuşma konusu olmaktadır (Cüceloğlu, 2002).

Türkiye'de artan internet erişiminde önde gelen kullanıcılar gençler ve çocuklardır. Ülkede internet erişim oranı, batılı ülkelere göre düşük olmakla beraber coğrafi bölgeler, cinsiyet ve toplumsal kesimler açısından erişimde büyük eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu nedenle, Türk toplumunda var olan

eşitsizlikler daha da derinleşmektedir. İnsanlar internetin bireye olan katkısından tam olarak haberdar olmamakla birlikte gençler ve çocuklar internetin risklerini bilmemektedir (UNICEF, 2012). TÜİK 2013 yılı verilerine göre kırsal alanda evden internet erişimi olmayanların nedenleri sırasıyla; hanede internet kullanmaya ihtiyaç yok (içerik faydasız, zararlı vb.) %30,9, fiyatlar yüksek olduğu için bilgisayar vb. cihazlar alamıyor %27, internete bağlantı ücretinin yüksek olması %25,2, kullanmayı yeterince bilmiyor %25,1, internet hakkında hiçbir fikri yok % 19, interneti başka yerde kullanıyor (iş, okul, internet kafe) %11,7 oranlarında dağılım göstermektedir. Sonuçlar kırsal alanda internetin faydaları hakkında bilinçsizlik olduğunu, maddi kaynakların engellerinin devam ettiğini ve bilgisayar okur-yazarı olmamanın verdiği tedirginliklerin yüksek oranda bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımını etkilediğini göstermektedir (TÜİK, 2013). BİT birçok toplumda değişim yaratmıştır ancak kırsal alanlar birçok bakımdan olduğu gibi BİT'nin sağladığı faydalardan da çok yavaş etkilenmektedir. Dezavantajlı olan kırsal toplumlarda kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için sürdürülebilir bilgi akışına ihtiyaç vardır bu da BİT sayesinde gerçekleştirilebilir. Kırsal topluluklara sosyal ve ekonomik yönden sağladığı faydalara rağmen BİT devriminden dünya üzerinde birçok hane uzak kalmaktadır (Özer ve ark., 2005). Kırsal alanların içinde bulunduğu yoksulluklar ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri bu geri kalışın önemli nedenleri arasındadır.

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) aile çiftçiliğini, "*kırsal kalkınmanın birçok alanı ile bağlantılı olan aile temelli tarımsal faaliyetler bütünü olarak görmektedir. Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir*."Aile çiftçiliği geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına, dünyada tarımsal çeşitliliğin korunmasına ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunur. Aile çiftçiliği, özellikle de sosyal korumaya ve toplumların refahına yönelik politikalarla desteklendiğinde yerel ekonomilerin canlanması için de bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır (FAO, 2014). BİT aile çiftçiliğinin korunmasında, küresel odaklı pazar haline gelen tarıma hakim olmalarında, yaşanılan olumsuzlukların ve bilgi eksikliğinin önüne geçmelerinde önemli bir etkiye sahip olabilir ancak dünyada örneklerinin arttırılması gereklidir. Günümüzde kırsal alanda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına odaklanan veya BİT'i bileşeninde bulunduran farklı kalkınma projeleri ile olumlu etkisi yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Örneğin; Kenya'da tarımın desteklenmesi amacıyla "çağrı merkezleri"nden faydalanılmaktadır (Dünya Kalkınma Raporu, 2012).

Kırsal bir BİT merkezinde amaç kırsal toplum için bilgisayar ve internet erişimi sağlamak ve çiftçilere karşılaşacakları sorunlarda yardımcı olmaktır, tarım toplumuna yardım edecek sponsor organizasyonlar sağlamak, bu sayede çiftçiler ve tedarikçiler arasında daha iyi ilişkiler kurarak kaliteli girdi, düşük maliyet ve kaliteli bir tedarik zinciri sağlamaktır. Çiftçiler artan piyasa fiyatlarının farkında olacak, ürün verimliliğini ve gelirlerini artırmak için bilgi erişimden faydalanabileceklerdir. Kırsal bir telemerkez, çiftçileri bilgilendirir, çiftçiler arasında ekimin yeni ve faydalı teknikleri hakkında bilgi akışını internet üzerinden sağlayabilir, uzmanlar ve çiftçiler arasında iletişim kanalları sağlar ancak Hindistan'da yapılan bir çalışmaya göre, kırsal alanda halkın kullanımına açılan "telemerkez"lerin sağladıkları imkânlara rağmen kullanımı düşük orandadır. Kırsal alanda yaşayanların imkânsızlıktan dolayı bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi sorunludur ancak bununla birlikte imkân olduğu halde bu teknolojileri neden kullanmadıkları ya da önyargılı olma sebepleri irdelenmesi gereken bir konudur. Kırsal alanlarda BİT kullanımı için uygun yer ve zaman olmaması önemli bir sorundur. Uygulamada yer alan açıklıklar ve zayıflıklar giderilerek gerekli bilinç seviyesine ulaşana kadar BİT'nin sağlayacağı ekonomik yararın sadece tahmin boyutunda kalması da çiftçiler için önemli çekincelerden birisidir (Abdul Rashid ve Hassan, 2012). Kırsal alanlardaki okuma-yazma oranlarının düşüklüğü kırsal halkın özellikle kadınların bilgiye ve habere ulaşmasında en büyük engeldir ancak temel mesele geleneksel yöntemlerle üretim ve pazarlamaya alışmış olan insanların kendilerine nasıl bir fayda sağlayacağını bilmedikleri teknolojik yenilikleri kullanmakta önyargılı davranmalarıdır. Kırsal alanda yaşayanların sahip oldukları teknolojiler onların günlük hayatlarında ve sosyoekonomik durumlarında değişiklik yapılabileceğinin gösterilmesi gereklidir.

Çiftçilerin bilgisayar kullanmama sebepleri arasında çoğunlukla kullanımda algılanan zorluklar ve bundan rahatsız olmaları, bilgisayar ve internetin kullanışlı olmayışı ve maliyetli oluşu, bilgi, beceri ve

güven eksikliği gibi sebepler kullanıma engel olarak gösterilmiştir. Birçok araştırma gösteriyor ki konumsal nedenler çiftçiler için ürün pazarlamada endişelere neden olurken BİT ile bu aşılmıştır (Gollakota ve ark., 2012). Kırsal kesime yönelik yayım ve eğitim çalışmalarının yetersiz olması tarımsal yayımda radyo ve televizyon aracılığıyla tarımsal öğretimin önemini arttırmaktadır. Televizyon ve radyo geniş kitlelere ulaşma gücüne sahip olmasının yanında birey başına maliyeti düşük olan teknolojik araçlardandır. Özellikle okuma yazma oranının düşük olduğu ve okuma alışkanlığının olmadığı bölgelerde televizyon ve radyo gibi araçların etkinliği fazladır. Özellikle televizyonda görsel ve işitsel olarak desteklediği için etkili olmasıyla beraber programlarda daha açık ve anlaşılır ifadeler kullanılmalı, programlarda soru sorma olanağı verilmelidir (Çavdar, 2009). Bilgisayar ve internet sağladığı çoklu ortam teknolojisi ile uzaktan eğitime olanak sağlamıştır ve kırsal alanlarda yaşayanların sorunlarının çözümünde yeni bir araç olarak kabul edilmektedir (Berk ve ark., 2003). Hızla gelişen ve devamlı değişen teknolojinin gereklerinin yerine getirilmesi, kırsal toplumun eğitim seviyesi ne olursa olsun devamlı bilgilendirilmesini ve eğitilmesini zorunlu kılmaktadır (Çavdar, 2009).

2. Bilgi İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Cinsiyet

Bilişim teknolojilerinin üretilirken ideal kullanıcı hedefiyle üretilmektedir; fakat bu teknolojileri kullanacak ideal kullanıcı tipi olarak genellikle erkekler atfedilmektedir. BİT kullanımı erkeklerin ilgi alanı olarak görülmekte ve bu da var olan cinsiyet eşitsizliğini teknolojik araçlar üzerinden yeniden pekiştirmektedir (Demiray, 2009). Bilgi ve iletişim teknolojileri her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerine inşa edilmiş olsa da kadınlar yararına ve kadınlar için olma özelliğini de taşımakta, kadınlara özgürleşme ve kendini gerçekleştirme olanağı sunmaktadır. Kadınların bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla bilgi kaynaklarına ulaşabilmesi ve iletişime geçmesi, kendilerine olan özgüveni arttırmakta ve yalıtılmışlıklarına son vermektedir (Göker, 2007).

Kırsal alanlarda yaşayanlar, özellikle kırsal kadın sadece bilgiye erişim açısından değil sosyo-ekonomik açıdan da birçok kısıtlamaya sahiptir. BİT özellikle kadınların bilgiye erişimini sağlayacak ve onların sosyo-ekonomik yapısında gelişmelere imkân sağlayacaktır. Kırsal alanda yaşayan kadınların BİT kullanımı önündeki engeller okuma-yazma oranındaki düşüklük, teknolojilere erişim imkânlarının kısıtlı olması, gelenekler, toplumda karar verme sürecinde yer bulamamaları ve ağır iş yükü olarak sıralanabilir. Kırsal alanlarda uygulanan internet tabanlı kırsal kalkınma pilot projelerinde erkeklerin öncelikli olarak bu teknolojilere eriştiği, kadınların ise erkeklerin gerisinde kaldığı gözlemlenmektedir (Gülçubuk ve Aluftekin, 2006).

Kadınlar cep telefonunun gücünden yararlanarak ekonomik fırsatları değerlendirmekte; özellikle işyeri sahibi kadınlar, cep telefonunu vazgeçilmez bir üretkenlik aracı olarak görmekte ve bu kadınların yarısından fazlası ek gelir elde etmek için cep telefonundan faydalandığını belirtmektedir. Araştırmaya katılan kadınların %85'i cep telefonu sayesinde kendini daha bağımsız hissettiğini belirtmiştir. Kenya Çiftçi Destek Hattı (Huduma Kwa Wakulima)'nı çiftçilik ve hayvancılık ile ilgili bilgi almak için arayanların %43'ünü kadınlar oluşturmaktadır, kadınlar normal zamanda uzmanlardan çok nadir destek isterken bu hat ve telefon sayesinde engelleri aşıp bilgiye erişmektedirler. Pakistan'da gerçekleştirilen bir proje ile kırsalda yaşayan genç kızların okuryazarlık oranını yükseltmek amaçlanmıştır. Bu amaçla 2009 yılında temel bir okuryazarlık eğitimi almış 15-24 yaş arası 240 genç kızı kapsayan projede kızların her birine düşük maliyetli bir cep telefonu ve faturasız hat verilerek daha önceden bu konu ile ilgili olarak eğitim almış öğretmenlerinde yardımı ile çalışmaya başlanmıştır. SMS yardımı ile okuyacak materyal bulamayan kızlara kendi dillerinde din, sağlık ve beslenme gibi konularda mesajlar gönderiliyor bu mesajları okuyup yazması ve öğretmenlere SMS yoluyla cevap verilmesi istenmiştir. Kırsal alanda yaşayan daha fazla kadının cep telefonu sahibi olmasını sağlamak için, cihazın hayat standartlarını geliştiren bir araç olduğunu göstermek gerekmektedir (GSMA, 2013).

3. Yöntem

Bu çalışma Kars'ın Boğatepe ve Küçükboğatepe köylerinde halen devam etmekte olan bir saha araştırmasının küçük aile işletmelerinde kadının BİT kullanımına yönelik verilerini içermektedir.

Araştırmada birincil veri kaynağı olarak anketlerden ikincil kaynak olarak da araştırma ve raporlardan faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında iki köyde yaşayan toplam 91 kadına ulaşılmıştır.

4. Bulgular

Karapapak ismi, giyim tarzını tanımlayan bir üst kimlik özelliği taşımakta ve Oğuz boyundan gelen Terekemeler de giyim tarzları nedeniyle Karapapak adını almaktadırlar. Türkiye'de Yeşilbaşlı, Akbaşlı, Akbaşlar, Karabörklü, Kızılbörklü isimli birçok köy bulunmaktadır, o dönemlerde kalpak giyen Kafkas Türklerine verilen addır. Karapapaklar Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın müritlerine giydirdiği "taç" adlı kızıl kavukları reddederek Sünniliklerini belirtmek adına kara papak giymişlerdir. Ataları Kuzey Kafkasya'da yaşayan Terekemeler bazı sebeplerden dolayı buraları terk ederek Gürcistan ve Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Bu bölgelere geldiklerinde yerli halk tarafından "yurtlarını terk edenler" anlamına gelen Terekeme adı ile anılmışlardır (Kemaloğlu, 2012; Dündar ve Çetinkaya, 2002). Araştırma yapılan Kars'ın Boğatepe ve Küçükboğatepe köylerindeki halk Terekeme (Karapapak)'dir. Bu bölge daha önceleri Çarlık döneminde savaşa karşı çıkan Malakanlar'ın sürgün edildiği bölgedir. Türkiye'ye göç ederek ilk olarak Selim ilçesine yerleşiyorlar. Selim ilçesini beğenmeyip yeni bir arayışa girdiklerinde Malakanlar'dan boşalan bu köylerde mera alanlarının ilgilerini çekmesi bu bölgeye yerleşiyorlar ve Malakanlar'dan kalan mandıralarda gravyer ve kaşar üretimine başlıyorlar. Bölgenin bitki örtüsünden kaynaklanan elverişli yapısını değerlendirmek isteyen Boğatepe ve Küçükboğatepe köyü halkı 2007'de Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'ni kurarak köy halkına, özellikle kadınlara, yönelik eğitimler verilmeye başlanıyor. Araştırmaya katılan kadınların 76'sı bitkisel ve hayvansal üretimle uğraştıklarını, 15'i ise kendilerine ait toprakları olmaması, başkaları hesabına çalışma ve köy dışında başka işlerde çalışılması nedeniyle bitkisel ve hayvansal üretim yapmadıklarını belirtmiştir. Araştırmaya katılan kadınlar mesleklerini 84 kişi ev hanımı, 5 kişi çiftçi, 1 kişi köy kadını, 1 kişi muhasebeci olarak tanımlamıştır. Mesleklerini çiftçi ve köy kadını olarak tanımlayan kadınlar bunun sebebini ise "Ev hanımı şehirde evde oturan kadına denir biz hayvan bakıyoruz, bahçe ve toprakla uğraşıyoruz" şeklinde açıklamışlardır. Kadınların eğitim durumları, 21'i hiç okula gitmemiş, 9'u ilkokul terk, 39'u ilkokul mezunu, 1'i ortaokul terk, 13'ü ortaokul mezunu, 2'si lise terk, 5'i lise mezunu, 1'i üniversite mezunudur. Kadınlardan 21'i hiç okuma yazma bilmediğini belirtmiştir. Köylerin turistlerin ilgi odağı olması nedeniyle kadınlar evde turizm kurslarına gitmişlerdir ve 7 kadın belge almıştır, yine köye gelen turistlerle günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek derecede konuşabilmek amacıyla 11 kadın Fransızca eğitimi almıştır. Bununla birlikte yalnızca 4 kadının katıldığı daha çok erkeklerin katılım gösterdiği organik tarım kursu gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan kadınların %30,8'inin tarım ve hayvancılıkla ilgili programları izlediklerini, %53,8'i izlemediklerini, %15,4'ü ise ara sıra izlediklerini söylemişlerdir. Kadınlar tarım ve hayvancılıkla ilgili televizyondaki yayınlardan yeterince faydalanmamakta ve genellikle bu konunun ilgilerini çekmediği ve sıkıcı buldukları belirtmektedirler. Tarım ve hayvancılıkla ilgili programları izlediğini söyleyenlerin %17,6'sı Bereket TV; %2,2'si Köy TV; %6,6'sı hayvan bakımı ile ilgili programları; %14,3'ü toprak ve hayvan ile ilgili karşılaştığı tüm programları izlemeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Kadınların %78'i hiç radyo dinlemediklerini, %12,1'i ara sıra radyo dinlediklerini, %7,7'si günde birkaç saat radyo dinlediklerini, %2,2'si ise sürekli radyo dinlediklerini belirtmişlerdir. Kadınlar radyoyu genellikle ev işleri yaparken dinlemekte ve radyoda müzik dinlemeyi tercih etmektedirler.

Kadınların bilgisayar ve internetin günlük hayatlarında ne işe yarayacağı ve neleri değiştirebileceği sorusuna yanıtları şu şekildedir: %39,6'sı "El işi örnekleri ve yemek tarifi almak için kullanırım" ; %9,9'u "Sağlıkla ilgili sorunları araştırırım"; %9,9'u "Bir değişiklik yapabileceğine inanmıyorum"; %8,8 "Bu yaştan sonra benim bir işime yaramaz"; %7,7'si "İşimi engeller, zaman kaybı"; %5,5'i "Uzaktakilerle internet üzerinden görüşebilirim"; %4,4'ü "Benim bilgim bana yeter oradan öğrenecek bir şey yok"; %3,3'ü "Aklıma takılan konularda bilgi almak için"; %2,2'si "Hayvan bakımı ve hastalıkları ile ilgili araştırma yaparım"; %2,2'si "Bilgisayardan bilgi almama eşim/ailem izin vermez"; %2,2'si "Köyde bir işime yaramaz"; %2,2'si "Dünyada olup bitenden haberdar olmak"; %1,1'i "Bitki ve peynir satışı için gerekli, insanlar talep ediyor"; %1,1'i "Ne olduğunu bilmediğim

için sağlayacağı faydayı bilmiyorum". Cevaplardan görüldüğü üzere kadınların çoğu bilgisayar ve internetin bitkisel/hayvansal üretim ve pazarlamaya sağlayacağı faydanın bilincinde değildir, hayatlarında bir değişiklik yapmayacağını, işlerine engel olacağını düşünmektedirler. Hayvan bakımı ve hastalıkları için kullanmayı düşünen ve bitki ve peynir satışı için bir fırsat olduğunu fark edenler çok azdır. Kadınların ürettikleri ürünlerin ve toplayıp kuruttukları bitkilerin imkân sağlanırsa internet üzerinden satışına %39,6'u evet satarım derken %60,4'ü hayır satmam demiştir. Araştırmaya katılan kadınların ürünlerin internet üzerinden satışı hakkındaki görüşleri, %26,4 "İnternete güvenmem dolandırılmaktan korkarım"; %23,1'i "Elden satmak daha güvenli"; %18,7'si "Ek gelir sağlamak için yaparım; %8,8'i "Gözümle görmediğim şeye güvenmem"; %8,8'i "Güvenilirse yaparım"; %5,5'i "Öncü olacak biri olursa satarım"; %3,3'ü "En azından bir kez denerim"; %2,2'si "İmkan sağlanırsa satarım"; % 2,2'si "Eşim ilgileniyor ben karışmam"; %1,1'i "Ürettiğim ürüne güvenirsem bu işe girerim" şeklinde olmuştur.

5. Sonuç

Kırsal alanda kadınlar BİT'in kendilerine sağlayacağı faydaların tam olarak bilince olmamakla birlikte bir kısmının bu teknolojilerin faydalarını reddetmemesi kadınların farkındalıklarının yükseldiğini göstermek adına umut verici olabilir. Kadınların BİT'den yararlanmamalarının sebepleri arasında kendilerine sağlayacağı faydaları bilmemeleri, teknolojilerin sadece zaman kaybı, bağımlılık yönlerini duymaları sebebiyle köy hayatı içerisinde kendilerine engel olarak görmeleri, teknoloji korkularının var olması, az da olsa aile/eş faktörünün gelenekçi rolleri sürdürüyor olması, okuma yazma bilmemekten kaynaklanan bir özgüven eksikliği sayılabilir. Ayrıca köy içerisinde kadın girişimciliğini desteklemeye yönelik verilen eğitimlerin kadınların hayatında ciddi değişimlere yol açtığı, onları sosyal ve maddi yönden kendine güvenen bireyler haline getirdiği görülmektedir. Kırsal alanda küçük aile işletmelerini desteklemek ve onların sosyoekonomik gelişmelere ayak uydurmaları sağlamak amacıyla kendi köylerinde var olan imkânları değerlendirmelerini sağlayacak eğitimler verilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin onlara sağlayacağı faydalar konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Özellikle kadınların içinde bulundukları dezavantajlı durumlarda dahi fırsat verildiğinde büyük değişimler gösterdiği örneklerde görülmektedir. Bu nedenle kırsal kadının BİT konusunda eğitilmesi aile çiftçiliğinin geleceği için umut verici faydalar sağlayacaktır.

Kaynakça

A. Berk, H. Önder, A. Gül, A. 2003. "İletişim Teknolojileri ve Tarım". Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 18(4),s:71-78.

A. Seyfullahoğulları, M. E. Akbaş. 2013. "Ekonomide Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Önemi: Ülkeler Bazında Karşılaştırmalı Bir Analiz". Öneri, 10(40), s: 201-212.

Atılgan, D. "İletişim Teknolojileri Çağında Değişen Bilgi Hizmetleri". 1. Uluslararası Bilgi Hizmetleri Sempozyumu: İletişim, Istanbul (Turkey), 25-26 May 2006.

Avcıoğlu, G. Ş. 2011. Küresel Bilgi Teknolojileri ve Toplumsal Değerler. Konya: Çizgi Kitabevi.

B. Akıncı Vural, A. Sabuncuoğlu. 2008. "Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ütopyan Bakış Açısı". Selçuk İletişim, 5(3), s:5-19.

Cüceloğlu, D. 2002. İnsan ve Davranışı. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Çavdar, G. Tarımsal Bilişim-Radyo ve Televizyon. Akademik Bilişim 2009 – XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 11-13 Şubat 2009, ss: 569-579, Şanlıurfa.

Demiray, E. Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi 13-16 Ekim 2009. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Dündar, S., Çetinkaya, H. 2002. Terekemeler (Karapapaklar) Tarih, Yaşam, Halk Kültürü, Tasavvuf. Ankara.

Dünya Kalkınma Raporu, 2012. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma Genel Bakış".http://www.oka.org.tr/NewsDownload/2012DunyaKalk%C4%B1nmaRaporuYoneticiOzeti.pdf (Erişim: 27.09.2013)

Ergül, H., Gökalp, E., Cangöz, İ. 2010. "Eski Yoksulluk, Yeni Medya: Yoksullukla Baş Etmede Yeni Medya Nasıl Kullanılıyor (Mu)?". Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 13-15 Ekim 2010, 1. Cilt, s:133-144, İstanbul.

FAO, 2014. "Family Farmers Feeding the World, Caring fort he Earth". www.fao.org/docrep/019/mj760e.pdf (Erişim: 15.09.2014).

G. Ö. Dikmen. 2011. "Tüketen Üreticiden Üreten Tüketiciye Dönüşümde Sosyal Medyanın Rolü". Z. Hepkon (ed.), İletişim ve Teknoloji Olanaklar, Uygulamalar, Sınırlar (ss. 156-175) içinde. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Göker, G. 2007. "İnternetin Türkiye'de Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi: Kadın Kurultayı E-Grubu Örneği". XII. Türkiye'de İnternet Konferansı. 8-10 Kasım, Ankara.

GSMA , 2013. "Kadınlar ve Cep Telefonları: Küresel Bir Fırsat Düşük ve Orta Gelirli Ülkelerde Cinsiyetler Arası Mobil İletişim Uçurumu Üzerine Bir Araştırma". http://www.gsma.com/mobilefordevelopment/wpcontent/uploads/2013/02/Turkish_Translation-GSMA_mWomen-Women__Mobile-A_Global_Opportunity.pdf (Erişim: 27.09.2013).

Gülçubuk, B., Aluftekin, N. (2006). Kırsal Kalkınmada İnternet Tabanlı Bilgi Sistemlerinin Kullanımı. XI. Türkiye'de İnternet Konferansı 21-23 Aralık 2006, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara inet-tr.org.tr/inetconf11/bildiri/87.doc

ITU. 2011. "The World in 2011 ICT Facts and Figures". http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2011.pdf (Erişim: 04.07.2013).

K. Gollakota, J. Pick , P. Sathyapriya. 2012. "Using technology to alleviate poverty: use and acceptance of telecenters in rural India". Information Technology for Development, 18(3),s:185-208.

M. Kemaloğlu.2012. "Terekeme-Karapapak Türkleri Yaşam Alanları". Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1(3), s:55-81.

Özer, D., Yılmaz, Y., Demiryürek, K., Gülçubuk, B. ve Taluğ, C. "Do Information and Communication Technologies (ICTs) Have any Meaning for Rural Woman?". International Congress on Information Technology in Agriculture, Food and Environment (2005:213-218).

S. Abdul Rashid, F. Hassan. 2012. "Information and Communications Technology Development Products Towards Strengthening Rural Communities in Malaysia". Canadian Social Science, 8(5), s:91-98.

S. Kaynak, Z. Karaca. 2012. "Bilgi İletişim Teknolojileri Talebi: Bir Uygulama". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23,s: 49-68.

SETA, 2012."Türkiye'nin gençlik profili" http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=111670&q=turkiye-nin-en-buyuk-genclik-arastirmasi (Erişim: 27.09.2013)

Timisi, N. 2003. Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi. Ankara: Dost.

TÜİK, 2013. "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması" www.tuik.gov.tr (Erişim: 04.11.2013)

UNICEF, 2012. "Türkiye'de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi 2012" panel.unicef.ord.tr/vera/app/var/files/sli/sitan-tur-final-2012.pdf (Erişim: 27.09.2013)

Ural, E. G. 2011.Teknolojinin Etkileri ve Halkla İlişkiler: Eleştirel Bir Yaklaşım. Z. Hepkon (ed.), İletişim ve Teknoloji Olanaklar, Uygulamalar, Sınırlar (ss. 50-82) içinde. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Türkiye'de Tarımsal Aile İşgücü Hesaplaması

Emine ARSLAN PAULİ[1] **Serhat KARASUNGUR**[2]
[1]Uzman, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), eminearslan.pauli@bebka.org.tr
[2]Uzman, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA), serhat.karasungur@bebka.org.tr

Özet
Tarımsal işgücü konusunda Türkiye'de yapılan sınırlı araştırmalar, tarımda aile işgücü konusunda kısıtlı bir bilgi sağlayabilmektedir. Özellikle tarım gibi geçimlik ve yarı geçimlik olarak tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışılan, hanehalkı tarım işletmeciliğinin ağırlıklı olduğu bir sektörde, aile işgücünün hesaplanabilmesi tarımda işgücü girdisinin ortaya konması açısından önem kazanmaktadır. Yarı zamanlı çalışmayı en iyi ortaya koyabilen göstergelerden biri Yılllk Çalışma Birimi (Annual Working Unit- AWU)'dir. Bu çalışmada, tarımda aile işgücü girdisi incelenerek, Türkiye için Yılllık Çalışma Birimi ile hesaplanan tarımda aile işgücünün değerlendirmesi yapılmış ve bu temelde diğer ülkelerle kıyaslanmasına yer verilmiştir.
Anahtar kelimeler: tarımsal işgücü, aile işgücü, aile işçiliği, Yıllık Çalışma Birimi, AWU

1. Giriş

Aile çiftçiliği, bir aile tarafından yönetilen ve işletilen tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve kültür balıkçılığı faaliyetlerini kapsar ve bu faaliyetler ağırlıklı olarak hem kadın hem erkek aile işgücüne dayanır. Genellikle bu yapıdaki işletmeler küçük tarım işletmeleridir.
Türkiye'deki tarım işletmelerinin yapısıyla ilgili bilgi veren 2001 Genel Tarım Sayımı'ndan sonra en yakın tarihli kaynak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun düzenlediği '2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması'dır. Yaklaşık 61 000 işletmenin kapsandığı sözkonusu örnekleme araştırması sonuçlarına göre işletmeler en yoğun olarak %32,7 oranla 20-49 dekar işletme büyüklüğü grubundadır ve tüm işletmelerin %78,9'u 100 dekardan küçük işletme büyüklüğüne sahiptir.
Buna göre, Türkiye'de tarım işletmelerinin yapısı küçük olmakla birlikte, bu işletmeler geçimlik (üretiminin tamamını kendi tüketenler) ve yarı geçimlik (üretiminin yarısından fazlasını kendi tüketenler) olarak aileler (tek hanehalkı ya da birden fazla hanehalkı) tarafından işletilmektedir.
Sözkonusu işletmelerin, aile çiftçiliğinde kullandığı aile işgücü ise ekonomik olarak önemli bir boyutta olmasına rağmen, bu alandaki aile işgücünün katkısı nicel olarak yeterince ortaya konulamamaktadır.

2. Tarımda İşgücü

Çiftlik işgücü; aile işgücü, düzenli aile dışı işgücü ve düzensiz aile dışı işgücü toplamından oluşmaktadır. Avrupa Birliği tanımlarına göre, çiftlik işgücü, son 12 ay boyunca tarım işletmesinde zorunlu eğitimini tamamlamış 14 yaş ve üstü (çiftlikteki işletmeci ve eğer işletmede çiftlik işiyle uğraşmışlarsa işletmecinin eşi ve diğer aile fertleri dahil) tüm kişileri kapsar.
Düzenli aile dışı işgücüne ise, işletmede tarımsal amaçlı olarak düzenli istihdam edilen aile dışı kişiler dahildir*. Bunun dışında, işletmenin kendi imkanları ya da şahıs aracılığıyla temin ettiği ve şahıs ya da kooperatif aracılığıyla sözleşme yaparak çalıştırdığı mevsimlik işçiler de düzensiz aile işgücü olarak alınmaktadır.

Çiftlik İşgücü				
Aile İşgücü			Aile Dışı İşgücü	
İşletmeci	Eş (tek hanehalkı)	Diğer aile fertleri (tek hanehalkı)	Düzenli	Düzensiz
			Düzenli Çiftlik İşgücü	

Şekil 2.1. Çiftlik İşgücü

Kaynak: Eurostat Metadata. Farm Structure Survey, Annexes: Farm Labour Force, Eurofarm domain- Categories of labour force used in tables, Erişim: 16 Eylül 2014.

*Birden fazla hanehalkı ortaklığı olan işletmeler için işletmeci dışındaki tüm aile fertleri de düzenli aile dışı işgücüne katılır.

Tarım sektörü, yıl içinde mevsimsel olarak çalışılan dönemlerin değişmesi, buna bağlı olarak tarımda çalışan aile fertlerinin ve aile dışı kişilerin değişen sürelerdeişgücüne katkılarından dolayı genel olarak 'yarı-zamanlı' çalışmanın ağırlıklı olduğu bir sektördür.
Avrupa Birliği ülkelerince çiftlik işgücünün hesaplanmasında kullanılan yöntem Yıllık Çalışma Birimi (Annual Work Unit-AWU)'ne göre hesaplamalardır. 1 Yıllık Çalışma Birimi (AWU), bir yıl için tam zamanlı olarak istihdam edilmiş bir işçinin yaptığı işe denktir. Ülke özel çalışma koşullarına göre değişmekle birlikte, genelde 1 AWU yılda 1800 saate (günde 8 çalışma saati üzerinden 225 güne) eşit olarak alınmaktadır. Özellikle tarım alanında yapılan tarımsal işletme (çiftlik) yapı araştırmalarıyla, tarım işletmelerinde hem aile fertlerinin hem de aile dışı işçilerin aylar itibariyle ne kadar çalıştıkları bilgisi alınarak, çiftlik işgücü AWU cinsinden hesaplanmaktadır. AWU ile tarımda işgücü girdisi yalnızca kişi sayısı üzerinden değil, tam zamanlı çalışan bir kişiye denk olarak ifade edilebilmektedir. Tüm sektör için hesaplanan AWU, aynı zamanda ortalama olarak kişi başına da hesaplanabilmektedir.
Örneğin, son 12 ay boyunca Haziran ayında 20 gün günde 5 saat, Temmuz ayında 30 gün günde 8 saat, Ağustos ayında 25 gün günde 6 saat, Eylül ayında 20 gün günde 4 saat kendi aile işletmesinde tarımsal faaliyetlerde çalışan bir aile ferdinin AWU cinsinden işgücü değerinin hesaplanması şu şekilde olmaktadır:

20x5 + 30x8 + 25x6 + 20x4 = 570

570 / 1800 = 0,317 AWU

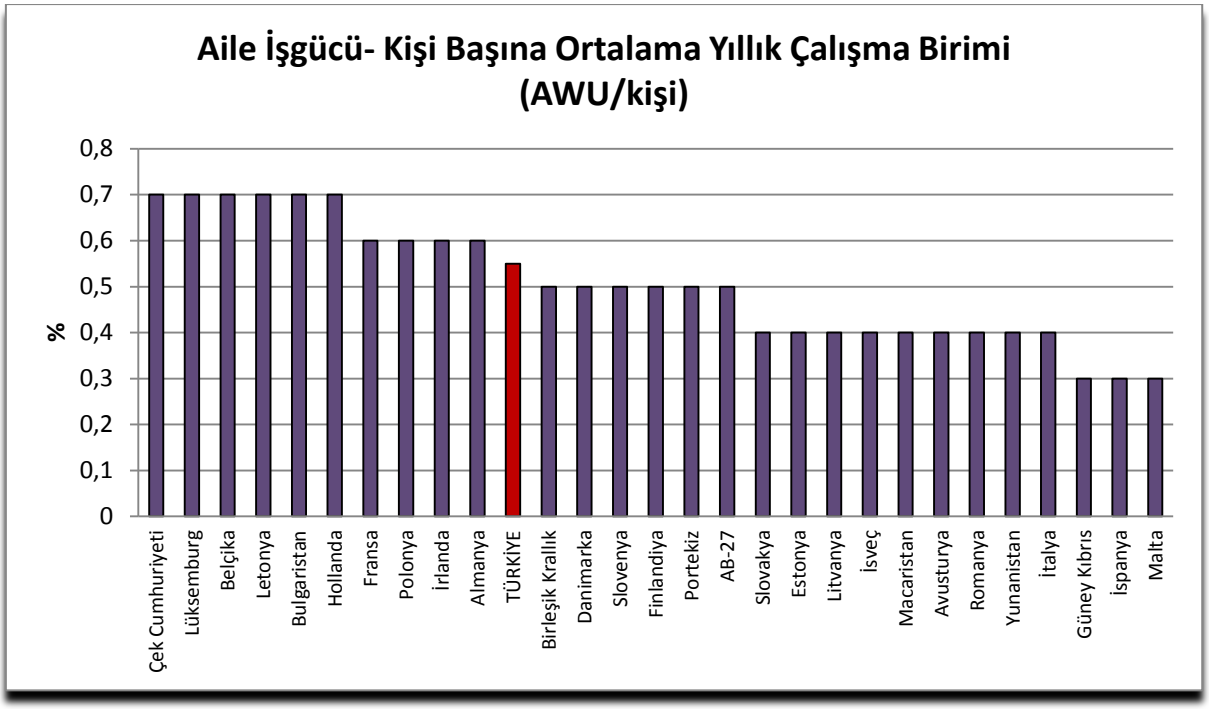
Buna göre, yalnızca yılda dört ay değişen gün ve saatlerde tarımda kendi aile işletmesinde çalışan sözkonusu aile ferdi yıllık olarak tam zamanlı çalışma süresinin yaklaşık üçte biri kadar tarımda çalışmıştır.
Toplam yıllık aile işgücü, tarımda çalışan tüm kişilerin ayrı ayrı hesaplanmış AWU cinsinden yıllık işgüçlerinin toplamı olarak hesaplanır.
Yarı zamanlı ya da değil tüm işgücünün toplamını yansıtabilen AWU ile, gayri safi katma değer, tarım geliri gibi değerler kişi başı yerine AWU cinsinden işgücü başına olarak hesaplanabilmektedir. Böylelikle, kıyaslanabilir göstergeler elde edilmesinde de AWU kullanılmaktadır.
Türkiye'de tarımda işgücünün ilk defa AWU cinsinden hesaplanmasına izin veren araştırma olan TÜİK'in '2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması' sonucuna göre, kendi aile tarım işletmelerinde çalışanların %58,3'ünü erkekler oluşturmakta, yine toplam çalışanların %97,1'ini 14 yaş ve üzerindeki kişiler oluşturmaktadır. Türkiye'de esas işi veya ikinci işi tarımsal faaliyet olan hanehalkı fertleri kendi tarım işletmesinde yılda ortalama 170 gün çalışmaktadır. Kendi aile işletmelerinde çalışanlardan esas işi yalnızca tarım işi olanlar yılda ortalama 181 gün tarımda çalışırken, esas işi tarım olup ikinci işi olanlar 168 gün ve esas işi tarım dışı olup ikinci işi tarım olanlar ise ortalama 91 gün tarımda çalışmaktadır. Buna göre, kendi aile tarım işletmesinde çalışıp da esas işi tarım dışı olanlar dışındakiler, yılın yaklaşık yarısında kendi işletmelerinde çalışmaktadır.
Toplam çiftlik işgücü için, bütün tarım işletmelerinde çalışan kişilerin, kişi bazında hesaplanan AWU cinsinden işgüçleri toplanmaktadır. Çiftlik işgücünün her bir alt grubu (aile, düzenli aile, düzenli aile dışı gibi) için de aynı işlem yürütülür. Her bir grup için hesaplanan AWU cinsinden işgücü değerleri de o gruba mensup kişi sayısına bölündüğünde de 'çalışan kişi başına ortalama AWU cinsinden işgücü' elde edilir.
Kişi başına AWU değerlerine göre aile işgücü (işletmeci, eşi ve diğer aile fertleri) tam zamanlı çalışma süresinin yarısının üzerinde (0,55 AWU/kişi) tarımda çalışmıştır. Aile işgücünün kırılımına bakıldığında ise en az çalışma 0,54 AWU/kişi ile diğer aile fertlerine aittir. Düzenli aile dışı işgücü için ortalama kişi başına işgücü ise aile işgücünden düşük olup ve tam zamanlı çalışma süresinin yarısının altındadır (0,49 AWU/kişi).

Çizelge 2.1 2006 yılı Türkiye'de tarım işletmelerinde çalışan kişi başına ortalama yıllık çalışma birimi (AWU) cinsinden işgücü

	İşletmede çalışan kişi başına ortalama Yıllık Çalışma Birimi (AWU) cinsinden işgücü
Aile işgücü ve düzenli aile dışı işgücü	0,54
Aile İşgücü	0,55
İşletmeciler	0,55
Tek hanehalkı işletmecilerinin eşleri	0,55
Tek hanehalkı işletmelerinin diğer aile fertleri	0,54
Düzenli aile dışı işgücü	0,49

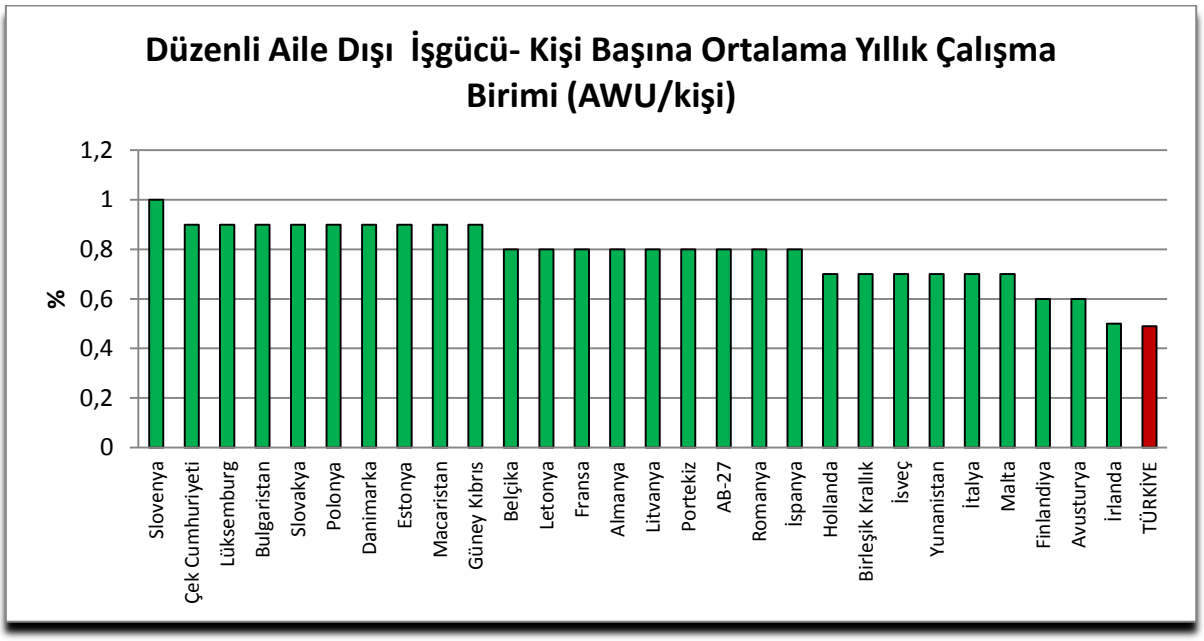
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu- 2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonuçları

Aile işgücünde kişi başına AWU'ya bakıldığında, Türkiye'de aile işgücü için kişi başına AWU cinsinden işgücü AB-27 ülkelerinin oranına (0,5) yakın olduğu gözlemlenmektedir. AB-27 ülkelerinden bu orana yakın orana sahip olan ülkeler ise kişi başına aile işgücü 0,5 AWU olan Slovenya, Finlandiya, Litvanya, Portekiz, İsveç ve Macaristan'dır. AB-27 ülkelerinden 14 ülke de Türkiye'den daha yüksek kişi başı aile işgücüne sahiptir.

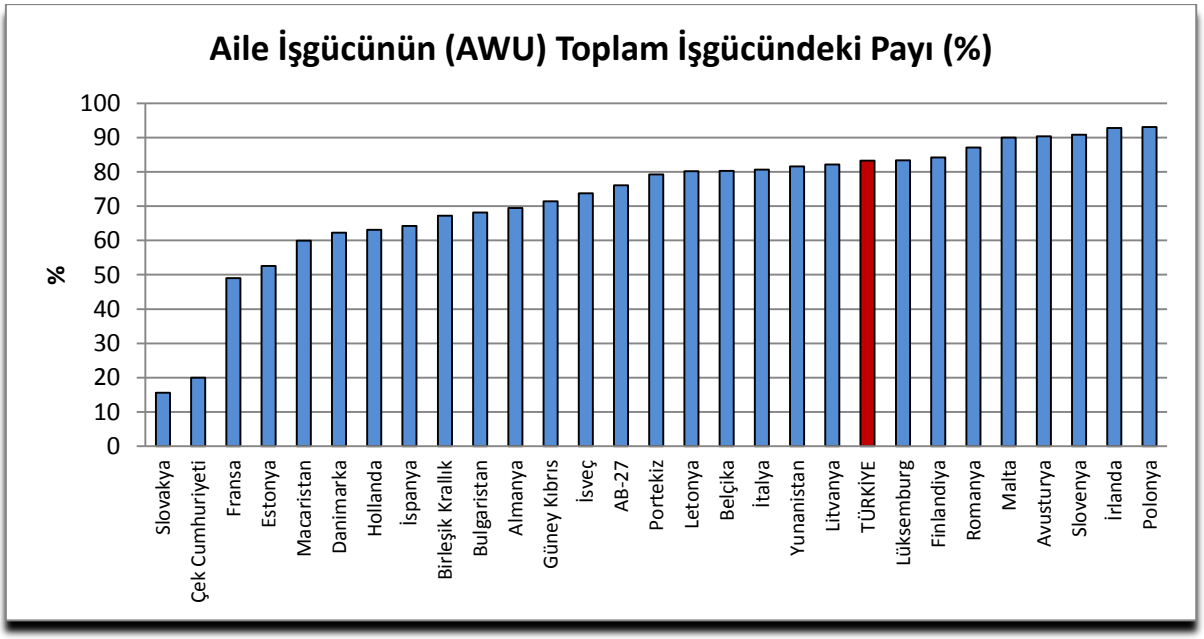
Şekil 2.2 Aile İşgücü- Kişi Başına Ortalama Yıllık Çalışma Birimi (AWU/kişi)

Kaynak: AB-27 ülkeleri için Agricultural statistics Main results - 2006-2007 yayınındaki veriler, Türkiye için TÜİK 2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonucu kullanılmıştır.

Şekil 2.3 Diğer Aile Dışı İşgücü- Kişi Başına Ortalama Yıllık Çalışma Birimi (AWU/kişi)
Kaynak: AB-27 ülkeleri için Agricultural statistics Main results - 2006-2007 yayınındaki veriler, Türkiye için TÜİK 2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonucu kullanılmıştır.

Şekil 2.3'te verilen Türkiye'deki tarım işletmelerinde çalışanlardan kişi başına düzenli aile dışı işgücünün diğer AB ülkeleriyle kıyaslamasına bakıldığında, Türkiye'nin AWU cinsinden kişi başına düzenli aile dışı işgücü AB-27 ülkelerinden düşük durumdadır. Bunun altında yatan sebep; Türkiye'de tarımsal üretimin yoğunlukla aile işgücüne dayalı olarak yapılması, düzenli aile dışı işgücüne daha az başvurulmasıdır.

Şekil 2.4. Aile İşgücünün (AWU) Toplam İşgücündeki Payı (%)
Kaynak: AB-27 ülkeleri için Agricultural statistics Main results - 2006-2007 yayınındaki veriler, Türkiye için TÜİK 2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonucu kullanılmıştır.

AWU cinsinden aile işgücünün toplam çiftlik işgücü (aile işgücü, düzenli aile dışı işgücü ve düzensiz aile dışı işgücü (mevsimlik) toplamı) içindeki payı, aile işgücünün ne derece etkin olduğunu ortaya koyabilmektedir. 2006 yılı itibariyle AWU cinsinden aile işgücünün toplam çiftlik işgücü içindeki payı %83,24'tür. Bu oran, Türkiye'de aile işgücünün tarımdaki toplam çiftlik işgücünün çok büyük bir kısmını oluşturduğunu ifade etmekte, tarımsal faaliyetlerin önemli bir bölümünün aile fertlerince yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Türkiye, AB-27 ülkelerinin oranı olan %76,1 ile kıyaslandığında, Türkiye'de aile işgücünün oranının AB-27 ülkeleri geneline göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'nin aile işgücü oranından daha düşük orana sahip olan ülkelerde daha çok aile dışı işgücü kullanılırken, bu oran Lüksemburg (83,4), Finlandiya (84,2), Romanya (87,1), Malta (90,0), Avusturya (90,4), Slovenya (90,8), İrlanda (92,8) ve Polonya (93,1) olmak üzere sekiz AB ülkesinde Türkiye'den daha yüksektir.

3.Sonuç

Aile çiftçiliğinde, aile fertlerinin (işletmeci, eş ve diğer aile fertleri) tarım işletmelerindeki tarım işlerine katkısı ve oluşturduğu işgücü değeri azınsanmayacak kadar önemlidir. Ancak, bu katkının nicel olarak ortaya konulamamasından dolayı, aile çiftçiliği yapanların tarım sektöründe oluşturduğu işgücü miktarı tam olarak ölçülememektedir.

Yalnızca 2006 yılında AWU hesaplamasına izin verecek şekilde yürütülen çalışmanın açıklanan sonuçlarına göre, aile tarım işletmelerindeki işgücü ihtiyacının %83,24'ünü aile işgücü karşılarken, aile fertleri yıllık olarak tam zamanlı çalışma süresinin yarısından fazlasını (0,55) tarımda çalışarak geçirmektedir.

Aile tarım işletmelerinde; tarımda çalışan aile fertlerinin göç, ikinci bir iş edinme, tarımın esas iş olma özelliğini yitirmesi gibi sebeplerle tarımda çalışmayı azalttığı ve ya tamamen tarımda çalışmayı bıraktığı gibi görüşlerin doğruluğunun araştırılması ve nicel olarak ortaya konması açısından AWU cinsinden işgücü hesaplaması önem taşımaktadır. Diğer yandan, aile işgücü büyüklüğünün ve ülke ekonomisindeki payının tam olarak ortaya konması adına, tarımda çok yaygın olan yarı zamanlı çalışmayı da dikkate alan AWU cinsinden işgücü hesaplaması, tarımsal işgücü hakkında en kapsamlı resmi ortaya koymaktadır. Kişi sayısı olarak ortaya konan işgücü hesaplamasına göre daha kapsamlı olarak tarımda işgücünü ve özellikle aile işgücünün kapsandığı bir hesaplama, Türkiye'de halen devam etmekte olan geçimlik ve yarı geçimlik çiftçiliğin profilini de ortaya çıkarabilecektir.

Ulusal ve bölgesel planlarda tarımda aile işgücü değerinin doğru olarak ortaya konması, Türkiye gibi geçimlik ve yarı geçimlik tarımın yoğun olarak yapıldığı, bu sebeple her türlü ekonomik etkinin doğrudan kırsalda yaşayan kişileri etkileyebileceği bir durumda, aile çifçiliği ile geçinenlerin ne kadar işgücü ile tarıma katıldığının bilinmesinin önemi büyüktür. AWU cinsinden aile işgücü hesaplanması ile, sektör işgücü daha açık bir şekilde ortaya konulabilecek, oluşturulan politikaların etkisinin ne olabileceğiyle ilgili daha iyi tahminlerde bulunabilecektir. Özellikle, sektör işgücü yapısının zaman içindeki değişiminin belirlenmesi ve diğer ülkelerle kıyaslanmasının yapılabilmesi için de AWU cinsinden işgücü hesaplaması gibi hesaplamalara ve analizler önem taşımaktadır. Buna imkan verecek araştırmaların periyodik olarak yapılmasının aile tarım işletmelerindeki işgücü özelinde yapılan kırsal kalkınma çalışmalarına katkısı büyük olacak, yapılabilecek analizlerle planlama faaliyetlerini yönlendirecek nicel girdiler oluşturulabilecektir.

Kaynaklar

Eurostat. 2008. Agricultural statistics Main results – 2006-2007, 2008 edition, Eurostat Pocketbooks, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Eurostat Metadata. Farm Structure Survey, Annexes: Farm Labour Force (Eurofarm domain- Categories of labour force used in tables), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/Annexes/ef_esms_an5.pdfhttp://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/Annexes/ef_esms_an5.pdf (Erişim: 16 Eylül 2014)

Food and Agriculture Organization of the United Nations. "Family farming". http://www.fao.org/family-farming/en/(Erişim: 16 Eylül 2014)

Türkiye İstatistik Kurumu. 2008. Tarımsal İşletme Yapı Araştırması 2006, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni Sayı: 196, 17 Aralık 2008.

Antalya İlinde Kültür Mantarı Üretim Ekonomisi ve Katma Değer Tahmini

Esra GÜRKAN[1] İbrahim YILMAZ[2] Serpil YILMAZ[3] Asaf ÖZALP[4]

[1] Uzman, TÜİK Antalya Bölge Müdürlüğü

[2]Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, iyilmaz@akdeniz.edu.tr

[3]Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Temel Bilimler Bölümü, serpilyilmaz@akdeniz.edu.tr

[4]Arş.Gör., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, aozalp@akdeniz.edu.tr

Özet

Türkiye'de kültür mantarı yetiştiriciliği ilk olarak 1960 yılında Ankara Ziraat Fakültesi'nde üretim yapılmıştır. Günümüzde mantar yetiştiriciliği ağırlıklı olarak Akdeniz, Marmara, İç Anadolu ve Ege Bölge'lerinde yapılmaktadır. Diğer Bölgelerde ise mantar üretimi pek yaygın değildir. Araştırma alanında mantarcılık faaliyeti, az sayıdaki modern işletmenin yanı sıra, daha çok küçük aile işletmeciliği şeklinde ek gelir yaratılması amacıyla gerçekleştirilmektedir. Mantarcılık, bölgede ailelerin gelirlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada, Antalya ilinde mantar üretimi yapan işletmelerde mantar üretim faaliyetlerinin ekonomik analizinin yapılması, girdi kullanımı ve yıllık ekonomik sonuçlarının belirlenmesi ve mantar üretiminde yaratılan katma değerin hesaplanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kültür Mantarcılığı, Ekonomik Analiz, Katma Değer

1. Giriş

Türkiye'de üretilen mantar miktarı 2002 yılında 1.500 ton iken, 2014 yılında ise 34.394 ton'a ulaşmıştır (TUİK, 2014). Akdeniz bölgesinde Türkiye üretiminin büyük bir bölümü (% 74,14) gerçekleştirilmektedir. Bu bölgede en büyük pay 18.500 ton ile Türkiye üretiminin % 53,63'ünü ve Antalya üretiminin % 96,85'ini karşılayan ve araştırma alanı olarak seçilen Korkuteli ilçesine aittir.

Mantarcılık ile ilgili araştırma bölgesinde 2001 yılında Akkaya ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmanın yanı sıra, diğer bölgelerde yapılan bazı araştırmalarda (Aksu ve ark., 1996; Güngör ve ark., 2000; Işık ve ark., 1997) mantar üretiminin genel durumu ve küçük aile işletmeleri ile modern nitelikteki işletmeler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Mantarcılık küçük aile işletmelerine önemli gelir sağlayabilen faaliyet dallarından bir tanesidir. Bu açıdan bu çalışmada, Antalya ilinde mantar üretimi yapan işletmelerin mantarcılık üretim şubesinin ekonomik yapısının incelenmesi, mantar üretim faaliyetlerinin ekonomik analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada işletmelerin sadece mantar üretim faaliyeti ele alınmış ve analiz edilmiştir. Araştırmanın ana materyalini, kültür mantarı yetiştiriciliği yapan işletmelerden anket yolu ile toplanan birincil veriler oluşturmuştur. Anket yapılacak örnek sayısı, ortalamaya dayalı tabakalı tesadüfî örnekleme (orantılı paylaştırma) yöntemine göre belirlenmiştir (Yamane, 2001). Örneklemede % 95 güvenle (z=1,96) ve ortalamadan % 5 sapma ile çalışılmıştır. Örnek sayısı olarak hesaplanan 56 aile işletmesi ile birlikte, örnekleme dışı bırakılıp tam sayım yapılan ve 500 metrekare üzeri üretim alanına sahip olan 15 mantarcılık işletmesine anket uygulanmıştır. Araştırma verileri 2008–2009 yılı üretim dönemini kapsamaktadır. Ele alınan işletmelerin mantar üretim faaliyetleri, mantar üretim alanı esas alınarak yapılan üç grup halinde incelenmiştir.

3. Bulgular

3.1. İncelenen İşletmelerin genel özellikleri

İncelenen işletmelerin nüfus ortalaması 4,51 kişi olarak bulunmuştur. İncelenen işletmelerde işletmecilerin % 34'ü ilkokul, % 28'i ortaokul, % 30'u lise % 8'i üniversite mezunudur. İncelenen işletmeler içinde yüksek lisans ve doktora mezunu nüfusa rastlanmamıştır.

Görüşülen işletmelerin tamamına yakın bölümünde mantar üretimi, ranzalar üzerine konulan ve içerisinde misel karışımlı kompost bulunan plastik torbalarda yapılmaktadır. Yalnızca bir işletmede mantar üretim faaliyeti preslenmiş bloklar şeklindeki kompost kalıpları ile yapılmaktadır. Kompostun üzerine konulduğu ranzaların kat sayısı değişmektedir. Ancak ağırlıklı olarak 4–5 katlı ranzalarda üretim yapılmaktadır. Çizelge 3.1'de bulunan üretim alanı değerleri, ranza genişliği ve raf sayısı dikkate alınarak hesaplanmış olan mantar üretim alanlarıdır. Mantar üretimi yapılan binalar işletmeci

ve ailesinin oturduğu evin bir bölümü olabildiği gibi, ikamet edilen binadan bağımsız ayrı bir bina şeklinde de olabilmektedir (Akkaya ve ark.,2001). Araştırma konusu işletmelerin mantar üretim alanları ağırlıklı ortalaması 224,82 m²'dir. İncelenen işletme gruplarında oda sayısı ise ortalama 1,58 ile 10,33 arasında değişmektedir. Tüm işletmeler ortalaması ele alındığında ise mantar üretimi yapılan oda sayısı 1,91 olarak belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde mantar üretimi küçük işletmelerde genel olarak aile işletmesi olup 4 dönemde yapılmaktadır. 501 metrekareden büyük olan işletmelerde üretim dönemleri 4'ten fazladır. Bu durum üretim alanı büyük olan işletmelerin daha çok ticari işletme olmasının bir göstergesidir. Bu ticari işletmelerde üretim alanı aile işletmelerinden oldukça yüksektir.

Çizelge 3.1 İşletmelerin ortalama mantar üretim alanı, işgücü ve kompost kullanım miktarları

İşletme Genişlik Grupları (m^2)	Mantar üretim alanı (m^2)	Oda sayısı	Oda alanı (m^2)	Ortalama dönem sayısı	Yıllık kompost miktarı (Kg)	Dönemlik İşgücü kullanım miktarları (100 m^2/Saat)
1-250	165,55	1,58	61,66	3,72	49.486,11	393,74
251-500	353,50	1,89	64,64	3,80	109.000	354,10
501+	1.452,20	10,33	86,66	4,60	595. 466,66	310,93
Ağırlıklı ort.	224,82	1,91	63,10	3,92	79.605,27	381,92

Çalışmada ayrıca birim alana düşen işgücü kullanım miktarları incelenmiştir. Dönemlik 100 m² alana düşen işgücü kullanımı işletme grupları ağırlıklı ortalaması olarak 381,92 saat olarak bulunmuştur. İşgücü kullanımında en yüksek oranlar mantar toplama(hasat) ve kompost sıkıştırma işlemlerinde görülmektedir. Aynı bölgede yapılan diğer çalışmada birim alana (100 m2) bir dönemde kullanılan işgücü 400,22 saat olarak bulunmuştur (Akkaya ve Ark.,2001). Daha önce yapılan çalışma ile kıyaslandığında birim alana işgücü kullanımının 2009 yılı itibariyle 2001 yılına göre yaklaşık % 25 azaldığı görülmektedir. Çalışmada ayrıca kompost kullanım miktarları incelenmiş ve işletmelerin yıllık ortalama 79.605,27 kg kompost kullandıkları belirlenmiştir.

3.2. İncelenen İşletmelerin Ekonomik Yapısı

İncelenen işletmelerde aktif sermaye, bina sermayesi, alet-makine sermayesi, mantar sermayesi, para ve alacaklardan oluşmaktadır. Çalışmada sadece kültür mantarı üretim faaliyeti esas alındığı için toprak, arazi ıslahı, hayvan v.b. mantar üretim faaliyeti ile ilgili olmayan sermaye unsurlarına yer verilmemiştir.

Çizelge 3.2 incelendiğinde aktif sermaye işletme grupları ağırlıklı ortalama değerinin 31.146 TL olduğu görülmektedir. İşletmelerin ağırlıklı ortalamasına bakıldığında toplam aktif sermaye içinde en yüksek oranın bina sermayesi en düşük oranın ise para ve alacaklar olduğu görülmektedir. Toplam aktif sermaye dikkate alındığında 500 m2 den büyük üretim alanına sahip işletmelerin 1-250 m2 alana sahip işletmelerden yaklaşık 10 kat daha fazla yatırım tutuarına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

İncelenen işletmelerde mantar üretimi yapılan binaların değerini ifade eden bina sermayesi, binaların yeniden inşa maliyetlerinden toplam yıpranma payı düşülerek hesaplanmıştır. Binaların yeniden inşa maliyetleri ise üretici beyanlarına dayanmaktadır (Akkaya ve ark. 2001).İncelenen işletmelerde bina sermayesi ağırlıklı ortalaması 20.600 TL'dir. Kültür mantarı yetiştiriciliği kapalı bir ortamda yapıldığı için bina sermayesinin toplam aktif sermaye içindeki oranı da yüksektir. Alet makine sermayesi, işletmede mantar üretiminde kullanılan tüm alet ve makinaları içermektedir. İncelenen işletmelerde alet makine sermayesi unsurları olarak, soğutucu, ranza, fan, elektrikli dinamo, ısıtıcı, el aletleri, pülverizatör, vantilatör, tartı, santrifüj ve taşıyıcı bulunmaktadır. İşletmelerin alet ve makine sermayelerinin büyük bir bölümünü soğutucu, ranza, fan ve soğutucu varlığı oluşturmaktadır. Toplam alet makine sermayesi içerisinde ranza % 74,36, soğutucu %9,65 olmak üzere toplam % 88,01'lik bir paya sahiptirler.

İşletmede üretim amacıyla bulundurulan varlıkların sağlanmasında kullanılan kaynaklar, işletmenin pasif sermayesini oluşturmaktadır. Pasif sermaye, temin edildikleri kaynaklar itibarıyla öz sermaye ve borçlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İşletmenin borçlanma düzeyi işletme büyüklüğü, öz sermaye miktarı ve borçlanma koşulları ile yakından ilgilidir (Akkaya vd., 2001). Burada sadece

mantarcılık üretim faaliyeti ile ilgili borçlar alınmıştır. İncelenen işletmelerde ortalama öz sermaye miktarı 18.144 TL, kısa ve uzun vadeli borçlar toplamı ise 9.748 TL'dir.

Çizelge 3.2 Gruplar itibariyle işletmelerin aktif ve pasif sermaye unsurları (TL)

Sermaye unsurları		İşletme Genişlik Grupları (m^2)			Ağırlıklı ortalama
		1-250	251-500	501+	Ağırlıklı ortalama
Aktif Sermaye					
Bina sermayesi		15.875	22.943	119.867	20.601
Alet-makine sermayesi		2.955	5.469	42.412	4.709
Mantar sermayesi		2.100	3.801	28.567	3.280
Para ve alacaklar		1.500	3.600	20.540	2.556
Toplam		22.430	35.812	211.416	31.146
Pasif Sermaye					
Öz Sermaye		14.597	17.338	113.323	18.144
Borçlar	Kısa vadeli	969	2.143	3.325	1.316
	Uzun vadeli	4.843	10.713	79.753	8.432
Kiraya TutulanBina Kıymeti		2.021	5.619	1.015	3.254
Toplam		22.430	35.812	211.416	31.146

3.2.1. Üretim Masrafları

İşletme masrafları bir tarım işletmesinde üretim değerlerini elde etmek için yapılan masraflardır. Üreticilerin ne üreteceği, ne zaman üreteceği ve nasıl üreteceği konusunda karar almasında değişken giderler etkili olduğundan, bu masrafların sağlıklı bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Çizelge 3.2.1 İncelenen işletmelerde üretim masrafları (TL)

Masraf unsurları	Mantar İşletmesi Üretim Alanı Genişlik Grupları (m^2)			Ağırlıklı Ortalama	Oran (%)
	1–250	251–500	501 +		
Değişen Masraflar					
Kompost Bedeli	16 144,02	35 709,00	166 254,66	25183,20	56,04
Örtü Toprağı Bedeli	2 554,02	5 343,13	29 773,33	4013,46	8,93
Su bedeli	43,28	100,84	547,93	71,72	0,16
İlaç Bedeli	374,40	887,71	3 236,50	579,96	1,29
Enerji Bedeli	1 413,46	3 244,50	18 272,40	2341,91	5,21
Ambalaj/Kağıt Masrafı	17,47	68,65	3 021,66	117,77	0,26
Alet/Makine Tamir Bakımı	56,75	186,88	1 301,42	124,10	0,28
Geçici İşgücü Ücreti	1 495,03	4 813,71	35 053,47	3265,94	7,27
Nakliye	391,25	482,20	1 833,33	455,12	1,01
Döner Sermaye Faiz Karşılığı	906,30	1 975,48	8 781,35	1390,64	3,09
Toplam Değişen Masraflar	23395,97	52812,10	268076,04	37543,82	83,55
Sabit Masraflar					
Alet/Makine Amortismanı	283,20	456,45	4 018,33	433,87	0,97
Daimi işçi ücreti	0,00	0,00	9 378,84	275,31	0,61
Aile İşgücü Karşılığı	2 925,96	5 650,86	12 296,70	3846,26	8,56
Vergiler-Sigorta	43,88	80,63	190,66	56,89	0,13
Genel Yönetim Giderleri	212,07	1 206,70	8 778,04	699,04	1,56
Bina Kirası	229,00	870,00	1 400,00	415,16	0,92
Bina Amortismanı	409,50	564,50	2 697,00	513,35	1,14
Bina Tamir Bakımı	29,00	94,00	193,00	49,21	0,11
Alet-Makine Sermaye Faiz Karşılığı	217,03	357,30	2 488,22	316,91	0,71
Bina Sermayesi Faiz Karşılığı	607,01	877,28	4583,50	787,73	1,75
Toplam Sabit Masraflar	4956,65	10157,72	46024,29	7393,72	16,45
Toplam Üretim Masrafları	28352,62	62969,82	314100,33	44937,54	100,00

Bilindiği gibi; kısa dönemde değişen masraflar üretim miktarına bağlı olarak, değişen ve hangi üretim dalı için yapıldığı kolayca ayırt edilebilen masraflardır. Sabit masraflar üretim miktarına bağlı olmaksızın ortaya çıkan ve üretim yapılmasa dahi gerçekleşen masraflardır (Yılmaz, 1997). Üretim masraflarının tespiti ve bileşenlerinin doğru olarak hesaplanması, kullanılan yönteme sıkı sıkıya bağlıdır (Özkan ve Yılmaz, 1999). İncelenen işletmelerde mantarcılık masrafları değişen ve sabit masraflar olarak incelenmiştir. Mantarcılık yapan işletmelerde ortalama işletme masrafı 36.153 TL değişen, 5.175 TL sabit olmak üzere toplam 41.328 TL olarak hesaplanmıştır (Çizelge 3.2.1).
Araştırma kapsamındaki işletmelerde değişen işletme masrafları işgücü, kompost, örtü toprağı, ilaç, su, enerji (elektrik vb.), ambalaj, alet makine tamir bakım ve nakliye masraflarından oluşmaktadır. Sabit işletme masrafları ise aile işgücü karşılığı, daimi işgücü ücreti, alet makine amortismanı, bina amortismanı ve bina tamir bakım giderlerinden oluşmaktadır. Binalar için doğru hat yöntemine göre amortisman hesaplanmasında kullanılan ekonomik ömür, binanın yapı malzemesi dikkate alınarak Erkuş ve ark. (1995) tarafından belirtilen sürelere göre seçilmiştir. Alet ve makinelerin ekonomik ömürleri olarak da, alet-makine cinsine bağlı olarak 10-25 yıl arasında değişen süreler kullanılmıştır.
İşletme masraflarına ilave olarak üretim masraflarının hesaplanmasında döner sermaye faiz karşılığı, alet/makine sermayesi faiz karşılığı, bina sermayesi faiz karşılığı ve bina kirası dikkate alınmıştır. Üretim masraflarının işletme grupları ağırlıklı ortalama değeri 44.937 TL bulunmuştur. Sonuçlar mantar üretiminde masrafların büyük bölümünü kompost (% 56), örtü toprağı (%9) ve aile işgücü ücret karşılığının oluşturduğunu (%8) göstermektedir. İşçiliğin toplam payı %16 dolaylarındadır. Enerji ise diğer önemli bir masraf unsurudur.

3.3. Mantarcılık Üretim Faaliyeti Sonuçları

3.3.1. Mantar Üretimi, Verimi, Gayrısafi Üretim Değeri, Brüt ve Net Kar Değerleri

Üretim değeri, bir üretim dönemindeki üretim faaliyeti sonucunda tarım işletmesinde yaratılan nihai mal ve hizmetlerin toplamından oluşmaktadır. Bitkisel ürün çeşidi ayrıntısında derlenen üretim miktarı bilgilerinin, yine ürün ayrıntısında derlenen çiftçinin eline geçen fiyatlarla çarpımı sonucu elde edilen TL değeridir (Anonim, 2010). İncelenen işletmelerden hiçbiri üretim sonucunda arta kalan kompostu değerlendirmemektedir. Bu sebeple kompost atığı gayrisafi üretim değerine dâhil edilmemiştir. Mantar üretilen işletmelerde yılda ortalama 22.070,17 kg mantar üretilmekte ve bu mantar 2,55 TL/kg ortalama satış fiyatıyla satılmaktadır. Bunun karşılığı olarak ortalama bir işletme yılda 51.175 TL tutarında brüt gelir elde etmektedir. Mantar verimi iki şekilde değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki yüzey verimi olup, bir yılda 1 m2 üretim alanına düşen üretim miktarını ifade etmektedir. İkincisi ise, kompost miktarının birim başına mantar üretimini ifade eden kompost verimidir. Bu çalışmada kompost verimi olarak 1 ton komposta düşen mantar üretimi alınmıştır. İncelenen tüm işletmelerde yılda m^2'ye düşen mantar verimi yaklaşık 83,22 kg. olarak bulunmuştur. Ortalama kompost verimi ise 270,55 kg/ton ile 284,38 kg/ton arasında değişmekte olup, tüm işletmeler ortalaması ise 273,97 kg/ton olarak bulunmuştur (Çizelge 3.3.1.1). Aynı bölgede daha önce yapılan çalışmada yıllık mantar verimi 69,20 kg/m2, dönem verimi 21,83 kg/m2, kompost verimi 239,48 kg/ton olarak bulunmuştur (Akkaya ve Ark.,2001). İki araştırma karşılaştırıldığında 2001 yılına göre 2009 yılında yıllık verimin % 20,26, dönem veriminin % 1,14, kompost veriminin % 14, 40 arttığı görülmektedir.
İncelenen işletmelerde işletme başarı ölçütleri olan brüt ve net kar Çizelge 3.3.1.2' de verilmiştir. Bir işletmede net gelir elde etmek için brüt karın, değişen masraflar dışında kalan diğer masraf unsurlarından büyük olması gerekmektedir (Rad ve Yarşı, 2005). İncelenen işletme gruplarının brüt kar ağırlıklı ortalaması 13.631,25 TL olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 3.3.1.1 İncelenen işletmelerde mantar üretim miktarları ve gayrisafi üretim değerleri

İşletme Genişlik Grupları (m²)	Kültür Mantarı Üretim Miktarı (kg)	GSÜD (TL)	Mantar Birim Alan Verimi		Kompost Verimi (kg/ton)	GSÜD (TL/m²)	Birim İşgücüne GSÜD (TL/saat)
			Yıllık Verim (kg/m²)	Dönem Verimi (kg/m²)			
1-250	13.318,61	29.725	80,45	21,62	270,55	179,55	13,14
251-500	31.028,75	70.117	87,77	23,09	284,38	191,88	15,55
501+	168.593,33	434.628	115,69	25,15	275,62	230,49	17,01
Ağırlıklı Ort.	22.070,17	51.175,05	83,22	22,08	273,97	183,97	13,82

Net kar işletmelerin başarı oranlarını ortaya koyan önemli değişkenlerdir. İncelenen mantarcılık işletmelerinde net kar ağırlıklı ortalama değeri 6.237,51 TL olarak bulunmuştur. Birim sermayeye düşem brüt ve net kar değerleri daha önce yapılan çalışmayla karşılaştırıldığında (Akkaya ve ark.,2001), birim sermayeye düşen brüt kar (0,48 TL) ve net kar (0,22 TL) arasında neredeyse hiç değişim görülmediği gözlenmiştir.

Çizelge 3.3.1.2 İncelenen işletmelerde brüt kar ve net kar değerleri (TL)

İşletme Genişlik Grupları (m²)	Brüt Kar	Birim Alana Brüt Kar (TL/m²)	Birim İşgücüne Brüt Kar (TL/Saat)	Birim (1TL) Sermayeye Brüt Kar	NetKar	Birim Alana NetKar (TL/m²)	Birim İşgücüne Net Kar(TL/saat)	Birim (1 TL) Sermayeye Net Kar
1–250	6.329	38,33	2,61	0,31	1.372	8,31	0,57	0,07
251–500	17.304	48,95	3,64	0,57	7.147	20,22	1,50	0,24
501+	166.551	114,13	7,99	0,85	120.527	82,59	5,78	0,61
AğırlıklıO.	13.631	43,07	3,01	0,49	6237	13,31	0,94	0,22

3.3.2. İncelenen İşletmelerde Mantar Maliyeti

İncelenen işletmelerde gruplar itibariyle 1 kg mantarın maliyeti ile 1 kg mantardan elde edilen net (mutlak) ve nisbi karlar Çizelge 3.3.2'de gösterilmiştir. 1 kg mantarın ortalama fiyatı (2,25 TL) dikkate alındığında kilogram başına işletmeler ortalaması olarak 0,15 TL net kar (mutlak kar) elde edildiği belirlenmiştir. Mantar için yapılan 1 TL masrafa karşılık tüm işletmeler ortalamasında 1,11 TL gelir elde edilmiştir. Bölgede daha önce yapılan araştırmada nisbi kar 1,25 olarak bulunmuştur (Akkaya ve Ark.,2001). Her iki çalışmadaki nisbi karlar karşılaştırıldığında 2009 yılında 2001 yılına göre % 11,2' lik bir gerileme olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.3.2 İncelenen işletmelerde 1 kg mantar maliyeti, net kar ve nisbi kar değerleri

İşletmeGenişlik Grupları(m²)	YıllıkMantar Üretim miktarı (kg)	ÜretimMasrafları(TL)	Mantar Maliyeti (TL/Kg)	SatışFiyatı (TL/Kg)	Net kar (mutlak kar) (TL/kg)	Nisbi Kar
1–250	13.318	28.352	2,13	2,23	0,10	1,05
251–500	31.028	62.969	2,03	2,26	0,23	1,11
501+	168.593	314.100	1,86	2,58	0,72	1,38
AğırlıklıOrtalama	22.070	44.937	2,10	2,25	0,15	1,11

3.4 Antalya İlinde Kültür Mantarı Katma Değer Tahmini

Türkiye İstatistik Kurumu'nun hazırlamış olduğu girdi-çıktı tablolarında yer alan ve üretim yöntemi ile ulusal hesaplar bölümünde belirtilen yöntem kullanılarak katma değer hesaplanmıştır. Bu yönteme göre brüt gelirlerden, kompost bedeli, örtü toprağı, ilaç, sulama, enerji, tamir/bakım, ambalaj/kağıt giderleri çıkarılarak katma değer hesaplanmıştır.

Çizelge 3.4 Antalya ilinde kültür mantarı katma değeri

Hesaplanan Değerler	Değer (TL)
Kültür Mantarı Üretim Miktarı (kg)	11.277.857,45
Üretim Değeri	26.150.452,00
Kompost Bedeli	12.868.616,40
Örtü Toprağı Bedeli	2.050.875,58
Enerji Bedeli	1.196.717,25
Sulama Bedeli	36.650,91
Alet/Makine Bakım Onarım Bedeli	63.415,03
Ambalaj/Kağıt Bedeli	60.182,80
İlaç Bedeli	296.359,88
Toplam Girdi Değeri	16.572.817,85
Katma Değer	9.577.634,15

Antalya ilinin bütünü için kültür mantarı katma değer miktarı Çizelge 3.4'de 2009 yılı için 9.345.069,25 TL olarak hesaplanmıştır. İşgücü ve amortisman tutarları gider yoluyla katma değer hesaplamalarında kullanılmadığı için hesaplara dahil edilmemiştir. Araştırma verilerine göre Antalya'da 2008–2009 üretim yılında toplam 11.227.857 kg kültür mantarı üretildiği tahmin edilmiştir. Girdi bedelleri içinde en yüksek tutarın komposta ait olduğu görülmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Antalya İli kültür mantarı üretim miktarı Türkiye toplam kültür mantarı üretim miktarının yarısına yakın bir bölümünü karşılamaktadır. Bu sebeple araştırma bölgesinin Türkiye kültür mantarı üretiminde önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Kültür mantarı yetiştiriciliği işletmelerde atıl bulunan oda vb. yapıların kullanımına imkân sağlamaktadır. Bunun bina sermayesinin kullanım etkinliğini artırdığı söylenebilir. Bölgede Kültür Mantarı üretici birliği bulunmaktadır; ancak, birliğin faaliyetleri yeterli görülmemektedir. Esasen mantarcılıkla ilgili üretici kooperatifinin kurulması gerektiği ve kooperatif aracılığı ile kompost temini ve mantar pazarlamasının üreticiler yararına daha iyi şekilde gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Mantarcılığın diğer bir avantajı, mantar kompostunun hazırlanmasında buğday sapı, tavuk gübresi gibi tarımsal atıkların üretim girdisi olarak kullanılması, mantarın üretim atığı olan kompostun ise organik materyal olarak, özellikle seracılıkta kullanma şansının bulunmasıdır. Ancak kompost atıklarının değerlendirilmesine yönelik bir faaliyet bulunmamaktadır. Bu tür bir faaliyetin yine kooperatif aracılığı ile yapılabileceği düşünülmektedir. Kültür mantarı yetiştiriciliğinin Antalya ili ekonomisine üretim, ticari hayatı canlandırarak ve istihdam olanağı yaratarak katkıda bulunduğu açıktır. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlardan bazıları şöyledir; İncelenen işletmelerde aktif sermaye işletme grupları ağırlıklı ortalama değerinin 31.146 TL; yabancı sermaye işletme grupları ağırlıklı ortalamasının 13.002 TL; öz sermaye miktarının ağırlıklı ortalama değerinin ise 18.144 TL olduğu görülmüştür. Toplam üretim masraflarının yıllık mantar üretim miktarına bölünmesi ile elde edinen 1 kg mantarın maliyetinin ağırlıklı ortalaması 2,10 TL olarak tespit edilmiştir. Kültür Mantarı satış fiyatı işletme grupları ağırlıklı ortalaması ise 2,25 TL olarak hesaplanmıştır. Brüt ve net toplam faktör verimlilikleri ise sırasıyla 1,073 ve 0,073 olarak hesaplanmıştır. Antalya İli kültür mantarı katma değer miktarı, 2009 yılı için üretim değerinden girdi masrafları çıkarılması sonucu 9.577.634 TL olarak hesaplanmıştır.

Kaynaklar

Aksu, Ş., Işık, S.E., Erkal, S., 1996., Türkiye'de Kültür Mantarcılığının Gelişimi ve Mantar İşletmelerinin Genel Özellikleri, Türkiye 5. Yemeklik Mantar Kongresi Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Yalova

Anonim, 2010 Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın ve Bilgi Dağıtım Dairesi Başkanlığı, 2010, Türkiye Kültür Mantarı İhracat-İthalat Miktarı (Kg), İhracat-İthalat Değeri (Dolar), Ankara.

B. Özkan, İ. Yılmaz, 1999, Tek Yıllık Bitkiler İçin Maliyet Hesaplamaları: Mevcut Durum, Sorunlar Ve Öneriler, Tarım Ekonomisi Dergisi, 4, 64-80, İzmir.

F. Akkaya, İ. Yılmaz, B. Özkan, 2001, Antalya İlinde Kültür Mantarı Üreten İşletmelerin ve Mantar Üretiminin Ekonomik Analizi, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi , 14(1)

Güngör, H., Arın, L., Uğurlu, M., 2000. Trakya Bölgesinde Yemeklik Mantar Üretim Ekonomisi, Türkiye 6.Yemeklik Mantar Kongresi Bildirileri, Ege Ü. Bergama Meslek Yüksekokulu, Bergama.

İ. Yılmaz, 1997, Tarım işletmelerinde Sabit Sermaye Faiz Masrafının Hesaplanması", Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 12 (1), 187-194

Rad, S., Yarşı,G.,2005. Silifke İlçesi'nde Serada Domates Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Performansları ve Birim Ürün Maliyetleri, Tarım Bilimleri Dergisi 2005, 11 (1) 26-33

TÜİK (2014) Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim İstatistikleri, Ankara, http://www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi:10.09.2014)

Yamane, T., 2001, Temel Örnekleme Yöntemleri, Literatür Yayıncılık, İstanbul, ISBN 975-8431-34

Endüstriyel Tarımın Aile Çiftçiliği ve Tarımda Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi

Burhan ÖZALP
Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana, bozalp@cu.edu.tr

Özet
Endüstriyel tarım anlayışının tarımı verim-kar ikilisine indirgemesi, uzun vadede çevre kirlenmesi, insan sağlığına uygun olmayan tarımsal ürünler, biyoçeşitliliğin azalması, doğal kaynaklar üzerindeki baskının artması, çiftçilerin tarımsal üretim için dış girdiye bağımlı kalması ve girdi maliyetlerinin artması gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle tarımda sürdürebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de aile çiftçiliği yaygındır. Endüstriyel üretimin gerektirdikleri, aile çiftçiliğinin de bu yoğun dış girdili üretim biçimine entegre olmasına neden olmuştur. Bitkisel üretim açısından dünya tohum pazarının % 75.3'ü, bitki koruma ilaçları pazarının % 94.5'i, kimyevi gübre pazarının da % 41'i bu alanlarda söz sahibi 10 firma tarafından kontrol edilmesi dolayısıyla tohum ve tarım kimyasalları fiyatlarının bu firmalar tarafından belirlenmesi girdi maliyetlerinin aile çiftçiliği aleyhine gelişmesine neden olmaktadır. Türkiye'de gübre fiyatları 2002-2013 yılları arasında cari olarak 3-5 kat artmıştır. Yine endüstriyel tarımda önemli bir girdi olan mazot fiyatları 2002 yılında 1.09 TL/LT iken 2013 yılında 4.26 TL/LT olarak gerçekleşmiş ve yaklaşık 3 katına çıkmıştır. Bu da çiftçi eline geçen fiyatlar ile girdi fiyatları arasındaki makası açmaktadır. 2005 yılında 1 kg pamuk ile 0.37 LT mazot alınabilirken, 2013 yılında 0.32 LT mazot alınabilmiştir. Ayrıca tarım politikalarında yaşanan serbestleşme nedeniyle çiftçiler ürün-girdi piyasasını kontrol edenlere karşı yalnız kalmıştır. Dolayısıyla, çiftçiler tarımsal üretimi devam ettirebilmek için bankalara daha da borçlanmaya başlamıştır. 2002 yılının sonunda yaklaşık 4 milyar TL civarında olan tarımsal krediler 2013 yılı içerisinde 36 milyar TL'ye yaklaşmıştır. Tüm bu gelişmeler, tarımda istihdamın ve belde-köylerde yaşayan insan oranlarının düşmesine ve tarım alanlarının daralması gibi sorunlara neden olmaktadır. Endüstriyel tarım, hem doğa hem de aile çiftçiliği açısından sürdürülebilir değildir. Bu çalışmada, endüstriyel tarımın yarattığı sorunlar aile çiftçiliği ve tarımda sürdürebilirlik açısından değerlendirecektir.
Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Tarım, Tarımda Sürdürebilirlik, Aile Çiftçiliği

1.Giriş

Endüstriyel tarım, kimyasal ilaç ve kimyasal gübreler, şirket tohumları, yoğun tarımsal makineler ve yoğun su kullanılarak yapılan tarım sistemi olarak bilinmektedir. İkinci dünya savaşı sonrası tarımsal üretim biçimi verim-kar ikilisini temel alan endüstriyel tarım yönünde değişmiştir. Bu temelde tarımda yüksek verimlilik ve toplam üretimde artış elde edilmeye çalışılmış, bunu gerçekleştirmek için de yüksek verimli tohumlar kullanılmıştır. Bu tohumların yüksek verim vermesi ise inorganik olan kimyasal ilaç ve kimyasal gübrelere bağlı kalmıştır. Endüstriyel tarım ile yoğun dış girdi kullanımı kısa vadede tarımsal verimliliğin ve toplam üretimin artışını sağlasa da uzun vadede çevresel ve sosyal sorunlara yol açmıştır. Bu gelişmeler ise "Sürdürülebilir Tarım" kavramını gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir tarım kavramı, tarımsal üretimde agronomik, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları dengelemeyi hedefleyen bir yaklaşım şeklidir (Turhan, 2005).

FAO (2014)'e göre "Aile Çiftçiliği", tarımsal faaliyetlerin ailenin bütün üyeleriyle birlikte yapılmasıdır. Aile çiftçiliği kırsal kalkınmanın farklı alanlarıyla ilişki halindedir. Aile çiftçiliği endüstriyel tarım sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Endüstriyel tarımda kullanılan yüksek verimli tohum, kimyasal ilaç ve kimyasal gübre pazarının kontrolünün dünyada bu alanlarda etkili firmalar tarafından yapılması, girdi fiyatlarının bu firmalar tarafından belirlenmesi ve bu girdilerin yoğun olarak kullanılması üretim masraflarının artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla hem doğal kaynakların daha sürdürülebilir kullanılması hem de aile çiftçiliğinin devamlılığının sağlanması için sürdürülebilir tarım ve aile çiftçiliğinin önemi ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de hem kırsal nüfusun hala önemli bir orana (%23, 2012 yılı) sahip olması hem de tarımsal üretimde aile çiftçiliğinin yaygın olması, konuyu Türkiye açısından da önemli kılmaktadır.

2.Endüstriyel Tarım ve Yarattığı Sorunlar

Petrol alanında vaktiyle Standart Oil Company ile tekelleşen Rockefeller öncülüğünde Yeşil Devrim'in 1940 sonrasında Meksika'da başlaması ve 1960'larla yaygınlaşması ile tarımsal üretim biçimi farklı bir evreye girmiştir. Artık doğa ile barışık geleneksel tarım anlayışı rafa kaldırılmış,

kapitalist üretim ilişkileri temelinde tarımı verim-kar ikilisine indirgeyen endüstriyel tarım merkeze oturtulmuştur. Endüstriyel tarım ile birlikte yerel tohumlar yerine tarım şirketlerinin yüksek verimli denilen hibrit tohumları kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu hibrit tohumların yerel tohumlara nazaran daha çok verimli olabilmesi için bitki hastalıklarına ve zararlılarına karşı kimyasal ilaçlar kullanılması ve toprağa da kimyasal gübre verilmesi gerekmiştir. Yani yoğun dış girdili bir tarımsal üretim olan endüstriyel tarıma geçilmiştir (Engdahl, 2009; Foster, 2013). Endüstriyel tarımda mekanizasyonun ve modern teknolojilerinin kullanımı da yaygınlaşmıştır. Endüstriyel tarım ile tarımsal verimliliğin ve toplam üretimin artmasına karşın bu yoğun üretim tekniklerinin ve kimyasal maddelerin fazla kullanılması toprak aşınması (erozyon), yer altı ve yüzey sularının kirliliği, doğal hayatın tahrip edilmesi gibi oldukça önemli sosyal, ekonomik, çevre ve ekolojik sorunları da ortaya çıkarmıştır (Budak, 2000). 1930'lu yıllarda ABD'de melez mısırlarla, 1960'larda yeşil devrim ile 1970'lerden sonra ulusötesi tohum firmalarının çeşitleri ile ve 1980'lerden sonra ise GDO'lu çeşitlerin üretimi ile başlayan süreç hızlanarak dünyada biyoçeşitliliği yok etmektedir (Özkaya, 2014). ABD'de lahana çeşitlerinin %95'i, mısır çeşitlerinin %91'i, bezelye çeşitlerinin %94'ü, domates çeşitlerinin %81'i kaybolmuştur. FAO'nun 150 ülke raporuna dayanarak yayınladığı çalışmaya göre son yüzyılda dünya biyolojik çeşitliliğinin yaklaşık %75'i kaybolmuştur (FAO, 1996'dan aktaran Özkaya, 2014). Endüstriyel tarımın toprak, su, tarım ürünlerinde önemli bir kirlenme yarattığı artık bilinen bir gerçektir. Tarımın dünyadaki sera gazlarının %20–30 arasını ürettiği saptanmaktadır. Bu oran metan emisyonunda %44, karbondioksit emisyonunda ise %20'dir (FAO, 2000'den aktaran Özkaya, 2014). İnsan beslenmesi açısından ele alındığında, endüstriyel tarımda kullanılan hibrit tohumlardan elde edilen ürünlerin besleyicilik özellikleri yerel çeşitlere göre daha düşüktür (Özkaya, 2014). Endüstriyel tarım sisteminin doğa, çevre ve insan sağlığı açısından etkileri böyle iken, üreticilerin de girdi maliyetlerini artırmaktadır. Endüstriyel tarımda hibrit tohum, bitki koruma ilacı, kimyevi gübre ayrılmaz bir üçlü olması ve dünya tohum pazarının % 75.3'ü, bitki koruma ilaçları pazarının % 94.5'i, kimyevi gübre pazarının da % 41'i bu alanlarda söz sahibi 10 firma tarafından kontrol edilmesi girdi maliyetlerinin çiftçiler aleyhine işlemesine neden olmaktadır (Anonim, 2013). Ayrıca bitkilerde zararlılara karşı yoğun ilaç kullanımı, zararlıların bu ilaçlara daha fazla dayanıklılık kazanmasına, dolayısıyla da daha fazla ilaç kullanımına buna bağlı olarak da üretim masraflarının daha da artmasına neden olmaktadır (Budak, 2000). Öte yandan endüstriyel tarım ile tohum, bitki koruma ilacı ve kimyevi gübre alanındaki yoğunlaşma ya da tekelleşme piyasaya tek tip ürünlerin sunulmasının zeminini hazırlamaktadır. Süpermarket gibi tedarikçilerin de bu tip ürünleri talep etmesi ve buna ek olarak bu ürünlere belli standartların getirilmesi küçük üreticilerin küresel değer zincirinden dışlanmasına neden olmaktadır. Örneğin, Birleşik Krallıkta Kenya'dan ithal edilen yaş meyve ve sebzeleri, ilk önceleri toptancı pazarlardan tedarik ederek satışa sunan süpermarketler, çok sayıda üreticiden sağlanan ürünlerin denetiminde yaşadıkları güçlükler ve artan işlem maliyetleri nedeniyle az sayıda ithalatçı ile çalışmaya yönelmektedirler. İthalatçılar da benzer nedenlerle Kenya'da az sayıda büyük üretici ile bağlantılar yapmakta, böylelikle tedarik zincirinin bir noktasında ortaya çıkan yoğunlaşma ihracatçı ülkelerde de yoğunlaşmaya neden olmakta ve küçük üreticiler pazardan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Dolan ve Humphrey, 2004'ten aktaran Alemdar, 2008). Yine bu konu ile ilgili olarak, Birleşmiş Milletler belgelerinden birinde; uluslararası tarım ürünleri piyasalarının, muhtemelen azalan kâr marjları nedeniyle, giderek daha fazla yoğunlaştığı, ürün yelpazelerini genişleten firmaların tek ürün üzerinde uzmanlaşmış firmaların yerini aldığı, bu durumun yerel piyasaların etkinleşmesine yol açacağı, fakat çiftçilerin bu duruma hemen uyum sağlayamayacakları belirtilmektedir (UNCTAD, 1999'dan aktaran Alemdar, 2008). Bu dışlanma nedeniyle, çiftçilerin zincirde yaratılan değerden aldığı pay giderek azalmaktadır (Alemdar, 2008).

Türkiye'de de tarımın verim-kar ikilisine indirgenerek, piyasa odaklı, yoğun dış girdili endüstriyel tarım anlayışının ön plana çıkması aile çiftçiliği açısından olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. İlk başlarda yüksek verimle yüksek gelir elde edileceği yanılsaması aile çiftçiliğinin uzun vadede kaybetmesine neden olmuştur. Çünkü bitkisel üretim açısından tohum ve tarım kimyasalları fiyatlarının şirketler tarafından belirlenmesi ve aile çiftçiliğinin endüstriyel tarıma entegre olmasıyla şirketlere bağımlı hale gelmesi girdi maliyetlerinin aile çiftçiliği aleyhine gelişmesine sebep olmuştur. Tohum ve bitki koruma ilaçları gibi girdiler dışında mazot da endüstriyel tarımda önemli bir girdi

unsurudur. Türkiye'de mazot fiyatları 2002 yılında 1.09 TL/LT iken 2013 yılında 4.26 TL/LT olarak gerçekleşmiş ve yaklaşık 3 katına çıkmıştır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında; AB'de 2002'de 1.13 TL/LT, 2013'te 3.80 TL/LT, ABD'de 2002'de 0.53 TL/LT, 2013'te 1.98 TL/LT olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yine Türkiye'de 2002-2013 yılları arasında gübre fiyatları; % 21 A.S. 2.5 kat, % 26 Can 3.2 kat, % 33 A.N. 3.3 kat, ÜRE 3.3 kat, DAP 2.4 kat, 20.20.0 2.4 kat artmıştır. Yüzdesel artış ise cari fiyatlarla % 241 ile % 333 arasında değişmektedir. Bu gelişmeler ürün/girdi paritelerini düşürmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de 2002-2013 yılları arasında kimyevi gübre kullanımı % 28 artarken tarım alanları % 11 azalmıştır (GTHB, 2014a; GTHB, 2014b). Bu da doğa, çevre, insan sağlığı, ürün kalitesi üzerinde oluşabilecek olumsuzluklara işaret etmektedir. Kimyevi gübre konusunda bir konuya daha değinmek gerekmektedir. Endüstriyel tarımda kullanılan kimyevi gübre çevre, doğa üzerinde olumsuz etkiler yapsa da aile çiftçiliği açısından önemli bir değişken masraf unsurudur. Dolayısıyla bu girdiyi uygun fiyatlardan temin etmek aile çiftçiliğinde ekonomik anlamda önemlidir. 1976-86 döneminde kimyasal gübre ihtiyacının % 86'sını tek başına sağlayan TZDK, Dünya Bankası'yla yapılan tarım sektörü uyum kredisi çerçevesinde 1986 yılında gübre sağlama ve dağıtımını serbest bırakılmıştır. Bu hamle ile kurumun kısa sürede pazar payı %15'in altına, 1993 sonrasında yok denecek düzeye gelmiş ve 1998-2003 yılları arasında ise tamamen özelleştirilmiştir. Yine Özelleştirmeler kapsamında 2004 yılında yapılan ihalelerle TÜGSAŞ'ın en büyük kuruluşu olan Gemlik Gübre Yılyak Yakıt'a, İGSAŞ ve Kütahya Gübre Yıldız Entegre'ye; 2005 yılında yapılan ihale ile Samsun Gübre Tekfen Holding'e bağlı Toros Gübre'ye satılmıştır. Özelleştirmeler öncesinde sektörün en büyük kuruluşları % 29 pay ile bir kamu kuruluşu olan TÜGSAŞ ve % 26.5'luk pay ile Tekfen Holding'e bağlı Toros Gübre olmuştur. Gübre sektöründeki kamu kuruluşlarının özelleştirilmesiyle milyonlarca çiftçinin temel üretim girdilerinden birisini oluşturan gübre fiyatları birkaç tekelci şirket tarafından belirlenir hale gelmiştir (Oral, 2013). Özelleştirmenin aile çiftçiliği açısından önemi şudur: Önce endüstriyel tarım dünyada bir tarımsal üretim biçimi olarak yaygınlaştırılmıştır. Sonrasında, aile çiftçiliği de bu sistemi bir tarımsal üretim biçimi olarak uygulamaya başlamış, devlet endüstriyel tarımda kullanılan girdileri kamu kuruluşları aracılığı ile üreticileri ilk başlarda desteklemiş ancak daha sonra ekonomide serbestleşme nedeniyle kamu kuruluşları özelleştirilmiş ve çiftçiler ürün-girdi piyasasını kontrol edenlere karşı yalnız bırakılmıştır. Böylelikle, Türkiye'de 2001 tarım sayımına göre işletme başına düşen arazinin 61 dekar ve 49 dekardan küçük işletmelerin oranının % 64.8 (TUİK, 2014a) olduğu göz önüne alındığında, çiftçiler ile ürün-girdi piyasasını kontrol edenler arasında eşitsiz bir ilişkinin ortaya çıktığı görülmektedir. Devletin neoliberalleşmesi, yani girdi ve ürün piyasalarından çekilmesi, tarım kredisi piyasasını bankalara terk etmesi, tam da anlatılan eşitsiz ilişkiye izin veren ortamı yaratmaktadır. Küçük üretici piyasadaki büyük ve çoğunlukla da tek alıcı veya satıcı konumunda olan şirketlerle karşı karşıya gelmekte; onların dayattığı ve neticesinde rant elde edecekleri fiyatları ve koşulları kabul etmek zorunda kalmaktadır. Yani, küçük üretici ücretli işçi olmadan da kapitalist ilişki ağlarının (network) içine girerek sömürülebilmektedir (Keyder ve Yenal, 2013). Tarımsal kredilerin gelişimi incelendiğinde, 2002 yılında kısa vadeli krediler 2.3 milyar TL, orta ve uzun vadeli krediler 1.8 milyar TL, takipte olan krediler 166 milyon TL iken 2013 yılında kısa vadeli krediler 17.5 milyar TL, orta ve uzun vadeli krediler 16.8 milyar TL, takipteki krediler 1.2 milyar TL'ye çıkmıştır (BDDK, 2014). Burada kısa vadeli kredilerdeki önemli artış şu şekilde yorumlanabilir: Endüstriyel tarımda girdi maliyetlerinin çiftçiler aleyhine gelişmesi, devletin ürün-girdi piyasasından çekilmesi, çiftçilerin ürün-girdi piyasasını kontrol edenlere karşı yalnız kalması ve Olhan, (2012) göre de tarımsal desteklerin cari fiyatlarla artarken sabit fiyatlarla azalması gibi nedenlerden dolayı çiftçiler tarımsal üretimi devam ettirmek ya da günü kurtarmak amacıyla kısa vadeli kredilere eğilim göstermektedir. Kısa vadeli krediler ise tohumluk, kimyevi gübre, bitkisel ve hayvansal üretimde ilaç kullanımı, akaryakıt vb. ihtiyaçlar için kullanılan kısa vadeli kredilerin, vadeleri en çok 1 yıl olduğu ve sermaye birikimine doğrudan katkısı olmadığı için çiftçilerin tarımsal üretimi borçlanarak devam ettirmesi aile çiftçiliği açısından önemli risk ve tehlikeleri içinde barındırmaktadır. Bununla birlikte tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her türlü tarımsal araç-gereç, iş ve irat (gelir getiren) hayvanlarının sağlanması için ve yatırım amacıyla kullanılan orta ve uzun vadeli kredilerin 2002-2013 yılları arasında 1.8 milyar TL'den 16.8 milyar TL'ye çıkmasına temkinli yaklaşmak gerekmektedir.

Bu durumun nedenleri arasında Türkiye'nin 2002-2013 yılları arasında tarım arazilerinin % 11 azalması, tarımdaki istihdam oranının % 35'ten % 23'e gerilemesi, tarımsal dış ticarette önemli açık verilmesi, GSMH'deki pay dağılımı açısından tarımın gerilemesi, sanayinin yerinde sayması, buna karşın hizmet sektörünün payının giderek artması gösterilebilir (TUİK, 2014/b). Son olarak 2002-2013 yılları arasında 166 milyon TL'den 1.2 milyar TL'ye çıkan takipteki kredilerin çiftçiler ve Türkiye tarımı açısından nasıl sonuçlandığı tam bir muammadır.

3.Sürdürülebilir Tarım ve Aile Çiftçiliği

1990'lı yıllarla birlikte yarattığı çevresel, ekonomik ve toplumsal etkiler nedeniyle endüstriyel tarım sorgulanmaya ve dolayısıyla tarımı daha sürdürülebilir kılacak olan alternatif tarımsal uygulamalar aranmaya başlanmıştır (Reganold ve ark., 1990). 1990'lı yıllarla başlayan eleştirilerin güncelliği 2000'lı yıllara da taşınmış, endüstriyel tarımın doğal dengenin bozulmasına olan etkileri ve besin zinciri yoluyla insanın yanı sıra tüm canlılara ulaşabilen yaşamsal tehlike yaratma özellikleri ile sanayi ya da kentsel kirlilikler kadar dikkat çekmektedir (Turhan, 2005). Tüm bu gelişmeler "Sürdürülebilir Tarım" kavramlarını gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir tarım endüstriyel tarım modeline bir alternatif olarak sunulmaktadır. Sürdürülebilir tarım kavramı, tarımsal üretimde agronomik, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları dengelemeyi hedefleyen bir yaklaşım şeklidir. Sürdürülebilir tarım, tarımda verimliliği korumanın yanında çevreye verilen zararı azaltmayı, kısa ve uzun dönemde ekonomiyi canlı tutmayı, tarımla uğraşanların yaşam kalitesini yükseltmeyi ve bu yönde uygulamaları geliştirmeyi amaçlar. Bunu gerçekleştirmek için sürdürülebilir tarım yöntemi olarak, ürün rotasyonu, toprağın geliştirilmesine yönelik uygulamalar, biyolojik mücadele gibi negatif dışsallıklar yaratmayan üretim tekniklerini kullanır. Yani sürdürülebilir tarım endüstriyel tarımın sadece verim ve üretim artışı hedefleyen üretim yöntemleri yerine doğal girdilerin kapasitelerinin artışına odaklanır (Reganold ve ark., 1990; Turhan, 2005; Khan, 2011).

Toplumda da, hem üretici hem tüketici, hem de tarım politikaları bazında, üretim kaynaklarının artık sınırsız olmadığı yönündeki görüş artmaktadır (Budak, 2000). Bu görüşün, çevreyle ilgili televizyon programları ve reklamlarıyla, geri dönüşüm uygulamalarıyla (kağıt, cam vb.), organik tarım uygulamaları ile bilince dönüştürülmesine yönelik çalışmalardaki artış dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu tarımın sürdürülebilir olarak yapılmasının gerekliliğine dair de önemli bir işarettir.

Sürdürülebilir tarım için organik tarım önemli bir uygulamadır. Türkiye'de 2002 yılında 57.365 ha olan organik tarım alanı yaklaşık 7 kat artarak 2013 yılında 461.395 ha olmuştur. Ancak şuan ki organik tarım yapılan alanın Türkiye tarım alanları içindeki payı % 1.9 gibi küçük bir paydır (GTHB, 2014/a). Türkiye'de yapılan organik tarım bir sürdürülebilir tarım felsefesi uygulamasından daha çok organik tarımsal ürünlere olan belli bir talebi karşılamaya yöneliktir. Hal böyle olunca, bir yanda endüstriyel tarım devam etmekte, diğer yanda belli bir talebi karşılamak için organik tarım yapılmaktadır. Dolayısıyla üretilen tarımsal ürünün organik olup olmadığının tüketici nezdinde ispatı için "sertifikalandırma" sistemi devreye girmektedir. Sertifikalandırma masraflarının yüksek olması ise aile çiftçiliği açısından da ayrı bir sorundur.

Sürdürülebilir tarımda kullanılan doğal girdilerin girdi maliyetlerini düşürmesi aile çiftçiliği açısından önemlidir. Böylelikle endüstriyel tarımdaki tohum, kimyasal bitki koruma ilacı ve kimyevi gübre gibi girdilerin temini bakımından şirketlere olan bağımlılık ciddi oranda azalmakta ve üretim maliyetleri aile çiftçiliği aleyhine gelişmemekte, aile çiftçiliğinin devamlılığı sağlanmaktadır. Aile çiftçiliğinin devamlılığının sağlanmasının bazı faydaları ise şunlardır:

- Yerel çeşitlerin ve biyoçeşitliliğin korunması ve geliştirilerek devamlılığı sağlanır.
- Doğal kaynakların daha sürdürülebilir kullanımı sağlanarak doğal dengenin bozulmasının önüne geçilir.
- Tüm insanların kendi beslenme gereksinimlerini karşılamak üzere her an, yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik olarak ulaşabilmesi ve gıda tercihlerinin etkin ve sağlıklı bir yaşam için karşılanması olarak tanımlanan "Gıda Güvenliği" güvence altına alınır (World Food Summit, 1996'dan aktaran Türkeş, 2014).
- Bir ülkenin özgünlüğünü oluşturan yerel tat ve kültürlerin güvence altına alınarak gelecek nesillere aktarılması sağlanır.

- Tarımda istihdamın ve kırda yaşayan nüfusun devamlılığı sağlanır. Bunun faydaları ise:
    - Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının ve azalmasının önüne geçilir.
    - Tarım kaynaklı iç göç engellenir. Böylelikle, belli şehirlerdeki yoğunlaşma engellenir; şehirlerin doku ve kültürlerinin negatif yönde değişmesi önlenir.
    - Gençlerin tarımdan kopmasını engellenir. Böylelikle tarımın geleceği garanti altına alınır.

4. Sonuç ve Öneriler

Endüstriyel tarımın çevre, doğa, sosyal, ekonomik ve aile çiftçiliği açısından sürdürülemeyeceği ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretim biçimi olarak "Sürdürülebilir Tarım" hem endüstriyel tarıma hem de aile çiftçiliğinin devamlılığı için önemli bir alternatif olduğu yönündeki görüş yaygınlaşmıştır. Türkiye tarım politikalarında sürdürülebilir tarımın bir tarımsal üretim biçimi olarak yaygınlaştırmaktansa belli bir organik ürün talebinin karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte ulus ötesi tohum ve tarım kimyasalları şirketlerin devletlerle ve hükümetlerle girdikleri ilişkiler göz ününde tutulduğunda tarım politikalarında sürdürülebilir tarım yönünde kendiliğinden ani bir değişim beklenmemelidir. Dolayısıyla sürdürülebilir tarımın yaygınlaştırılması ve tarım politikalarında bir uygulamalı felsefe olarak yerleşmesi konusunda kısa vadede üniversitelerin, belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının önemi ön plana çıkmaktadır. Çünkü sürdürülebilir tarım yönünde tabandan gelecek ciddi bir baskı ve istek tarım politikalarını etkileyebilir.

Kısa vadede belli bir kazanımın elde edilebilmesi için, üniversitedeki bilim insanları ve çiftçiler sürdürülebilir tarım için ıslah çalışmalarında birlikte hareket etmelidir. Çünkü çiftçilerin deneyim ve gözlemleri ihmal edilemeyecek düzeydedir. Belediyeler, aile çiftçiliği ile üretilen tarımsal ürünleri tüketicilerle doğrudan buluşturacak yerel pazarlar, satış noktalarının oluşturulmasında görev üstlenmelidir. Çünkü bu pazarları ve satış noktalarını destekleyecek önemli bir tüketici kesimi bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir tarımın ve aile çiftçiliğin önemi konusunda tanıtım faaliyetleri yürütmelidir. Çünkü sürdürülebilir tarımın yaygınlaşması ve böylelikle aile çiftçiliğinin geleceğinin güvence altına alınması için gereklidir. Üniversiteler, belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve çiftçiler sürdürülebilir tarımı ve aile çiftçiliği kutsayan, onurlandıran ve yaygınlaştırma etkisi olan tohum takas şenliği gibi etkinlerle için bir araya gelmelidir.

Kaynaklar

Alemdar, 2008. Küresel Değer Zincirleri İçerisinde Türk Gıda Sektörünün Konumu, http://mpra.ub.uni-muenchen.de/39689/3/MPRA_paper_39689.pdf (Erişim: 08 Eylül 2014)

Anonim, 2013. Putting the Cartel Before the Horse and Farms Seeds, Soils , Peasants, etc.- Who will ControlAgricultural Inputs, 2013? No.111. bhttp://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/CartelBeforeHorse11Sep2013.pdf (Erişim: 09 Eylül 2014)

BDDK, 2014, http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/# (Erişim: 11 Eylül 2014)

Budak, D.,B., 2000. Sürdürülebilir Tarım ve Tarımsal Yayım, http://journal.tarekoder.org/archive/2000/2000_01_03.pdf (Erişim: 08 Eylül 2014)

Engdahl, F. W. (2009). Ölüm Tohumları, Bilim+Gönül Yayınları, İstanbul

Foster, B.,J., 2013. Savunmasız Gezegen, Epos Yayınları, Ankara

GTHB, 2014a. Bügem Faaliyetleri, http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf (Erişim : 09 Eylül 2014)

GTHB, 2014b, Tarımsal Veriler, http://www.tarim.gov.tr/Belgeler/SagMenuVeriler/Tarimsal_Veriler.pdf (Erişim: 11 Eylül 2014)

FAO, 2014. What is family farming?,http://www.fao.org/family-farming-2014/home/what-is-family-farming/en/ (Erişim: 10 Eylül 2014)

Keyder, Ç., Yenal, Z., 2013. Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük, İletişimYayınları, 2013

Khan, W., 2011. Feeding the Developing World with Sustainable Agricultural Methods: Possibilities,Constraints,andProposals, http://www.ntu.ac.uk/nbs/document_uploads/108986.pdf (Erişim: 15 Eylül 2014)

Oral, N., 2013. Tarımda Özelleştirme Uygulamaları, Türkiye'de Tarımın Ekonomi Politiği 1923-2103 (Editör: Dr. Necdet ORAL), TMMOB Ziraat Mühendisleri Bursa Şubesi & NotaBene Yayınları, Ankara, 2013

Özkaya, T., 2014, Sürdürülebilir Tarım ve Çiftçi Hakları Açısından Türkiye'de Tohumluk Sorunu, 11. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 3-5 Eylül 2014, Cilt II, s.720-727, Samsun

Reagonald, J.,P., Papendick, I.,R., Parr, F., P., 1990. Sustainable Agriculture, http://oregonstate.edu/instruct/bi430-fs430/Documents-2004/7BMIN%20TILL%20AG/Sustainable%20Agr%C3%89hn%20Reganold.pdf (Erişim: 08 Eylül 2014)

TUİK, 2014a. 2001 Genel Tarım Sayımı, www.tuik.gov.tr (Erişim: 10 Eylül 2014)

TUİK, 2014b., Ulusal Hesaplar, www.tuik.gov.tr (Erişim: 10 Eylül 2014)

Turhan, Ş., 2005. Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım, Tarım Ekonomisi Dergisi, 11(1): s.13-24, İzmir

Türkeş, M., 2014., İklim Değişikliğinin Tarımsal Gıda Güvenliğine Etkileri, Geleneksel Bilgi ve Agroekoloji, Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 2(2): s.71-85, 2014

Küçük Aile İşletmelerinde İpekböceği Yetiştiriciliğinin Ekonomik Değerlendirilmesi

İ.Bülent GÜRBÜZ **Hasan KARAHAN**

Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bursa, e-mail: bulent@uludag.edu.tr
Öğr. Gör., Uludağ Üniversitesi Keles Meslek Yüksekokulu, Bursa, e-mail: hkarahan@uludag.edu.tr

Özet
Türkiye'de yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 140 ton yaş koza üretimi yapılmaktadır. Özellikle Diyarbakır'ın 38 köyünde, 848 üretici tarafından, 48 tonluk üretimle birincilik bu ilimizde bulunmaktadır.
İpekböceği yetiştiriciliğinde yer ve koşullara göre maliyetler değişim gösterebilmektedir. İpekböcekçiliği yetiştiriciliği arazilerin diğer tarım faaliyetlerine elverişli olmadığı gelir kaynakları kısıtlı aileler tarafından küçük ölçekte yapılan, çok fazla yatırım gerektirmeyip gizli işsizliğin önlenmesi ve tarımsal gelirin daha dengeli dağılmasıyla kırsal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.
Bu çalışmada Türkiye'de ve dünyada önemi ortaya konularak, üretim miktarı, koza alımları, ödemeler ile hibrit ve damızlık dağıtımları hakkında bilgi verilerek, 2014 yılı 1 dekar dut bahçesi tesisi- bakım giderleri ve yaş koza üretim maliyetleri hesaplanacaktır.
Anahtar Kelimeler: Dut Bahçesi, Yaş Koza, Üretim Maliyeti

1. Giriş

İpekböcekçiliği, kırsalda yaşayan küçük aile işletmelerinin tarım ve tarım dışı faaliyetlerine ek olarak genelde küçük ölçekte fazla maliyeti olmayan ve diğer hayvancılık faaliyetlerinde olduğu gibi aile fertlerinin işgücüne katılımını sağlayan bir faaliyettir. Yaklaşık 5-6 haftalık emek karşılığında, gelir artırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Üretim yapılan alanda gizli işsizliğin önlenmesi, istihdama olan katkısı ve yaratılan katma değer ile milli ekonomiye katkısı açısından da önem arz etmektedir. Türkiye, iklim bakımından dut ağacı ve ipekböceği yetiştiriciliğine uygun ülkelerden biridir. Ancak, 1980-2000 döneminde ipekböceği yetiştiriciliğinde ülke çapında önemli bir azalma olmuştur. 1982 yılında 1.781 köyde 44.960 aile tarafından yapılan ipekböceği yetiştiriciliği, 2011 yılında 295 köyde 2.573 aile tarafından yapılan bir faaliyet olmuştur. 90'lı yılların başından itibaren, düşük ithalat fiyatları nedeniyle iç piyasada fiyatlar genel seviyesi düşmeye başlamıştır. İkame tarım ürünlerinin katma değerinin ipekböcekçiliğinden fazla olması, bitkisel üretimde aşırı ve bilinçsiz zirai mücadele ilacı kullanımı, sanayileşme, kentleşme ve göç gibi nedenlerle sürekli bir azalma göstermiştir. Üretim miktarı 1991 yılında 1.364 ton yaş koza iken, bu oran %89 azalarak 2011 yılı itibariyle 147 ton olarak gerçekleşmiştir(GTB, 2012).

2. Üretim

Dünya üzerinde Çin ve Hindistan gibi ülkeler ipekböcekçiliği konusunda uzmanlaşmıştır. 2007-2011 yılları arası dünya yaş koza üretimi ülkeler itibariyle Çizelge 1'de verilmiştir. Dünya yaş koza üretimi yıllık ortalama 600-700 bin ton arasında değişiklik göstermektedir.

Çizelge 1.Dünya Yaş Koza Üretiminde Söz Sahibi Bazı Ülkeler

ÜLKELER	2007	2009	2011
Çin	792.694	574.099	661.000
Hindistan	-	131.661	-
Özbekistan	-	25.896	-
Brezilya	8.617	4.835	3.037
Tayland	1.785	4.655	-
Japonya	433	327	220,00
Türkiye	127	140	151,00
Endonezya	470	133	-
Bulgaristan	55	51	49,00
Filipinler	9	4	-
Romanya	4	25	-
Suriye	3	4	3
TOPLAM	**806.373**	**741.830**	**664.460**

Kaynak:http://koop.gtb.gov.tr

Çizelge 2. incelendiği zaman ham ipek üretiminde de yaş koza üretiminde olduğu gibi ham ipekte de Çin ve Hindistan'ın lider ülkeler olduğu görülmektedir.

Çizelge 2.Dünya Ham İpek Üretiminde Söz Sahibi Bazı Ülkeler

ÜLKELER	2010	2011	2012
Brezilya	770	558	614
Çin	115000	104000	126000
Hindistan	21005	23060	23679
Endonezya	20	20	20
İran	75	120	123
Japonya	54	42	30
Kuzey Kore	-	300	300
Tayland	655	655	655
Türkiye	18	22	22
Özbekistan	940	940	940
Vietnam	550	500	450
Madagaskar	16	16	18
TOPLAM	**139118**	**129684**	**152868**

Kaynak: http://inserco.org/en/statistics

3. İpekböceği Yetiştiriciliği

İpekböceği yetiştiriciliği öncelikle dut yaprağının teminine bağlıdır. İyi kaliteli ve bol dut yaprağının elde edilebileceği her mevsimde ipekböceği yetiştiriciliği yapılabilir. Dut yaprağının varlığına ve miktarına bağlı olarak ipekböceği yetiştiriciliğinin yapılıp yapılmayacağı ve kapasitesi belirlenir. Yaprak verimi ve ihtiyacının çok dikkatli hesaplanması ve planlamanın buna göre yapılması çok önemlidir. En uygun şartlarda yılda, hektar başına 20-25 ton yaprak elde edilebilir. Bir kutu (20000 yumurta) ipekböceği tohumu için ülkemiz şartlarında 750-800 kg dut yaprağına ihtiyaç vardır. Diğer bir deyişle 40 dut ağacı gereklidir. Ülkemizde ipekböceği yetiştiriciliği için işgücü genellikle kadın ve

çocuklardan sağlanmaktadır ve boş zamanları değerlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Bir kutu tohumdan koza elde edilinceye kadar 18,4 yevmiye erkek işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Yetiştirme yerleri ayrı olarak inşa edilebileceği gibi yetiştiricinin kendi evinin bir odası şeklinde de olabilmektedir. Ancak önemli olan gerekli sıcaklık, nem, havalandırma ve ışıklandırmayı sağlayabilecek yerlerin hazırlanmasıdır. Ülkemiz şartlarında binaların kuzey-güney yönünde inşa edilmesi uygundur.

Dut bahçesi ve yeterli büyüklükte kapalı mekanı olan üreticiler için çok kazançlı bir üretim biçimi olan ipekböcekçiliği, çok fazla emek istememektedir. Yaklaşık 6 haftalık üretim döneminin sadece 10 gününde yoğun emeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Tohumun ücretsiz temin edildiği, dezenfeksiyonun Kozabirlik tarafından yapıldığı süreçte üretim maliyeti çok fazla bulunmamaktadır. Destekleme kapsamında da bulunan ürüne Dünya fiyatlarının üzerinde bir fiyat belirlenmesiyle üreticiler açısından karlı bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır.

Kapama dut bahçesi tesisinde fidan miktarı dikim sıklığına göre değişiklik göstermektedir. 2*1 metre dikim sıklığına göre aşılı fidan ile tesis edilecek bir dekar kapama dut bahçesine ait masraf unsurları aşağıda verilmiştir.

Bir dekar dut bahçesinin tesisi ve yıllık bakım giderleri

TESİS MASRAFLARI	**TUTAR(TL)**
Gübreleme(3 ton/da çiftlik gübresi)	600,00
Toprak hazırlığı	220,00
Dikim(Çukur açma ve fidan dikimi)	1.100,00
Fidan bedeli(500 ad × 5 TL)	2.500,00
Yazın yap. Şekil., sulama ve ot alma işlemleri	1.350,00
TOPLAM	**5.770,00**

YILLIK BAKIM MASRAFLARI	**TUTAR(TL)**
Toprak işlemesi(3 defa)	400,00
Sulama ve ot alma	600,00
Gübreleme (Kimyasal ve çiftlik gübreleri)	1.200,00
TOPLAM	**2.200,00**
Çıplak arazi kirası- 1 dekar arazi 5000 TL(%5'İ)	250,00
İdari ücret karşılığı(%3 ü)	66,00
Masraflar faizi(%10'u)	220,00

Yaş koza üretim maliyetleri üreticinin, üretim koşullarına göre değişmektedir. Burada yaklaşık rakamlar kullanılmış olup, üretimi ilk başladığı yılda oluşan maliyet listesi kullanılmıştır.

2014 yılıda bir kutu yaş koza verimi ortalama 30 kg'dır.1 kg yaş koza maliyeti = üretim girdisi (TL/kutu)/ Yaş koza verimi (KG/kutu)

1 KG yaş koza maliyeti=41,27 TL olarak hesaplanmıştır.

GİRDİ UNSURLARI(BEŞ KUTU İÇİN)	
Böcekhane kirası(2 Aylık)	500,00
Böcekhane bakım gideri(Dezenfeksiyon, Tamirat vs.)	100,00
Tohum Bedeli(1 kutu)(ücretsiz dağıtılıyor)	-
Malzeme Gideri(Askı, Kereste, Kağıt vs.)	200,00
Isıtma Gideri	100,00
Yaprak Gideri	1.000,00
İşçilik Gideri(Kerevet Yapma, Yaprak Taşıma ve Kesme Bakım, Askıdan Sökme ve Ayırma, Pazara Taşıma ve Pazarlama)	4.200,00
Amortisman Giderleri	200,00
Borsa Gideri	-
Diğer Giderler	100,00
TOPLAM	**6.400,00**
Giderler Toplamı Faizi(%15'den 2 Aylık)	160,00
Genel İdare Giderleri(%2)	130,00
Üretim Girdi Toplamı	**6.690,00**
Tali Gelir	**500.00**
Üretim Girdisi	**6.190,00**

4. Sonuç

İpekböcekçiliği yetiştiriciliği kırsalda yer alan küçük aile işletmeleri için geçimlik tarım kolu olarak ve ek gelir getirici yan alan olarak değerlendirilebilir. Hayvansal üretimin diğer alanlarında oluğu gibi bitkisel üretime ek olarak kullanıldığında işletme açısından iyi bir gelir kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Dut yetiştiriciliğe uygun bölgelerde özellikle arazinin engebeli, tarıma elverişli olmayan bölgelerin kullanılması için iyi bir alternatiftir. 6 hafta gibi kısa bir sürede özellikle bunun 2 haftasında işgücü yoğunluğu istemektedir. Üreticiler açısından bakılacak olursa dut bahçesinden en iyi verim 3. yılın sonunda elde edilmektedir. Yaş koza maliyetleri ise sonraki senelerde düşerek devam edecektir. Bunun temel nedeni ise ilk yıl oluşacak olan yaş koza malzeme ve kerevet giderleriyle birlikte işçilik giderlerinin düşecek olmasıdır.

Ülkemizde son 30 sene içinde üretimde iniş trendi gözükse de genel eğilim son yıllardaki gelişmeye paralel olarak üretimin önümüzdeki yıllarda artacağıdır. Bu veriler ışığında küçük aile işletmeleri için ortam ve beslenme koşulları sağlanması durumunda iyi bir ek gelir getirici faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda Diyarbakır'da üretim artışının arkasında geniş ailelerin işçilik masraflarını azaltmış olması da gelmektedir.

Kaynaklar

T.C. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2013. ''2013 Yılı İpekböceği Raporu''.http://koop.gtb.gov.tr/data/5342b690487c8ea5e4b4d9be/2013%20İpekböcekçiliği%20Raporu.pdf (Erişim: 19.Eylül.2014)

S.S: Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik), 2012. '' 10 Dönümlük Dutluk tesis Kurlumu''. http://www.kozabirlik.com.tr/ipek-bocekciligi/10-doenuemluek-dutluk-tesisi-kurulumu.html(Erişim:19.Eylül.2014)

İnternational Sericultural Comission, 2013. ''Dünya Ham İpek Üretiminde Söz Sahibi Bazı Ülkeler''. http://inserco.org/en/statistics(Erişim:19.Eylül.2014)

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2013. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-22394sgc.pdf (Erişim:19.Eylül.2014)

Aile Çiftçiliğinde El Sanatlarının Yeri ve Önemi

Feryal SÖYLEMEZOĞLU[1] Ayşem YANAR[2] Nuran KAYABAŞI[3] Zeynep ERDOĞAN[4]
[1]Yard. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu El Sanatları Bölümü fsoylemezoglu@ankara.edu.tr
[2]Dr. , Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu El Sanatları Bölümü ayanar@ankara.edu.tr
[3]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu El Sanatları Bölümü kayabasinuran@gmail.com
[4]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu El Sanatları Bölümü zerdogan@ankara.edu.tr

Özet
Kırsal alanda yapılan el sanatları çeşitlilik gösterir. Hayvansal ve bitkisel üretimi yapılan ürünlerin kendisinin kullanıldığı gibi atıkları da kullanılmaktadır. El sanatlarında hayvanların lif ve derileri, boynuz ve kemik gibi atık materyalleri, bitkisel üretimde pamuk, keten, kenevir gibi bitkiler ile arpa, buğday, çavdar, mısır gibi bazı bitkilerin atık kısımları (sapları, koçan yaprakları vb.), bazı ayva, ceviz, soğan, nar gibi bitkilerin ise yaprak, meyve dış kabukları ve farklı aksamlarından faydalanılmaktadır. Bunların dışında kök boya, cehri, ılgın, söğüt ve benzeri bitkiler de el sanatları alanında değerlendirilmektedir.
El sanatları tarımsal, ekolojik koşullar ve bölgesel özellikler göz önünde bulundurulduğunda yöreye özgü hammaddenin kullanılması, kırsal kesimde çiftçilikle uğraşan ailelerin ihtiyaçlarını karşılaması ve ihtiyaç fazlalığını pazarlayarak ek gelir elde etmesi, çevre kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanılmasına yardımcı olması, boş iş gücünü değerlendirilmesi ve kırsal turizmin desteklenmesi açısından özellikle kadın, erkek ve ailesel iş gücünü değerlendirmede önemli rol oynamaktadır.
Bu çalışmada, günümüzde el sanatları ile uğraşan küçük aile işletmeciliğinin mevcut durumu, yöresel kalkınmada özellikle turizm alanında el sanatlarının sürdürülebilirliğinin yöre halkı için önemi vurgulanarak önerilerde bulunulacaktır.
Anahtar Kelimeler: El sanatları, aile işletmeciliği, yöresel ürün

1. Giriş

Ülkemizde her geçen gün kırsal nüfusun azaldığı köyden kente göç oranının arttığı görülmektedir. 2012 verilerine göre toplam şehir (il/ilçe merkezi) nüfusu %77,3 iken 2013 yılında %91,3'e yükselmiştir; toplam köy (Belde/köy) nüfusu %22,7 iken 2013 yılında %8,7'e düşmüştür (Tüik, 2014). Bu durum köyden kente göçün giderek arttığının en önemli göstergesidir.
Köyden kente göç hayvansal ve bitkisel kaynaklı el sanatları hammaddelerinin ve üretiminin azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum kırsal el sanatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Geçmişte kırsal kesimde hayvansal ve bitkisel kaynaklı el sanatları üretimiyle yoğun olarak uğraşılmaktaydı. Günümüzde ise hayvansal ve bitkisel hammaddenin azalmasına bağlı olarak bazı el sanatları kaybolmuş, bazıları ise kaybolmaya yüz tutmuştur.
El sanatları çiftçi ailesinin yaşam düzeyini yükseltmede önemli bir faktördür. Hayvansal ve bitkisel üretimden artan hammaddelerin kullanılmasıyla çiftçi ailesine ek gelir sağlamaktadır. Bu durum ailenin yeme içme alışkanlığını, yaşadığı konut ve çevresini, giyim kuşamını ve yaşam düzeyini belirlemede önemlidir.
Kırsal alanda el sanatlarının üretim amaçları farklılık göstermektedir. Çiftçi aileler, öncelikle tarım uğraşılarından elde ettikleri hammaddeyi (yün, tiftik, keçi kılı vb.) pazarlamaktadır. Satamadıklarını ise el sanatları yoluyla örerek ya da dokuyarak ürün haline getirip kendi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.
Hatay, Alanya, Bilecik, Bursa gibi bazı yörelerde ise ipekböcekçiliğinden elde edilen kuru koza, iplik ve dokuma şeklinde doğrudan yöresel ürüne dönüştürülerek iç ve dış pazarda pazarlanarak gelir elde edilmektedir.
Aile işletmelerinde en fazla üretilen el sanatları halı, kilim ve bez dokumacılığıdır. Halıcılık, Türk geleneksel yaşamında her yaştan, tüm aile bireylerinin dayanışmasıyla yürütülen, köklü bir uğraştır. Koyunlar erkekler tarafından kırkılmakta, genellikle ailede yaşça büyük olan kadınlar tarafından iplik eğrilmekte, çözgüde komşu yardımı alınmakta, genç kız ve kadınlar ise dokuma işiyle uğraşmaktadır (Şekil 1.1-1.3). Bu iş bölümü göz önüne alındığında, sosyal anlamda da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla halıcılık sosyal güvence sağlayan bir meslek dalı olmamasına rağmen, Türk kültürüne ve özellikle kırsal yaşamda aile yapısına uygun bir uğraşı alanı oluşturmakta, büyük bir sermaye gerektirmeden aileye katkı sağlama güncelliğini korumaktadır.

Şekil 1.1 İplik eğirme

Şekil 1.2 Çözgü çözme

Şekil 1.3 Halı dokuma

Yörenin coğrafi durumuna göre çeşitlilik gösteren hammadde halı, kilim ve düz dokumalarda çözgü ve atkı iplikleri genellikle doğal renklerden seçilmektedir, ilmelik iplik olarak renkli iplikler kullanılmaktadır. İpliklerin boyanmasında ise bitkilerden yararlanılmaktadır. Halı, kilim ve düz dokumalarda kullanılacak ipler dokumadan önce boyanmaktadır. Bitkisel boyacılıkta her bölgenin kendine göre farklı boyama yöntemleri uygulanmaktadır. Boyama, önceleri geleneksel bir şekilde evlerde, bitki ve doğal maddelerden elde edilen boyalarla yapılırken sonraları kimyasal boyalarla yapılmaya başlanmıştır. Yörede yetişen kökboya, cehri, ceviz, nane, nar, asma, ayva vb. gibi pek çok bitki boyacılıkta kullanılmaktadır.

Geçmişte küçük aile işletmeleri tarafından üretilen pamuklu ve keten dokumalar günümüzde belediye, halk eğitim merkezleri tarafından canlandırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle bu dokumalar turistik hediyelik eşya olarak turizmde yer almaktadır. Örneğin Rize geleneksel dokumalarından feretiko (Rize bezi), Karadeniz Keşan dokumaları, Eflani çemberleri, Kargı bezi, Merzifon potlu çarşafları, Babadağ çarşafları, Yeşilyurt dokumaları, Ayancık dokumaları ve benzeri dokumalar canlandırılmaya çalışılan yöresel ürünlerdir.

Aile çiftçiliği kapsamında tarımsal ürün ve atıklarının değerlendirildiği diğer bir el sanatı da bitkisel örücülüktür (Şekil 1.4, 1.5). Bitkisel örücülükte kullanılan hammaddelerin elde edilmesi kolaydır. Bu bitkiler ya doğada kendiliğinden (saz, kofa vb.) yetişir ya da kültürü yapılan bitkilerin (buğday, çavdar, fındık vb.) atık ve işe yaramayan kısımları kullanılır. Bu nedenle bitkisel örücülük kırsal kesimde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Özellikle tarımsal ürünlerin (üzüm, fındık, çay vb.) hasadında, taşınmasında, saklanmasında, ambalajlanmasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Şekil 1.4 Sepet örmede söğüt yarma işlemi

Şekil 1.5 Sepet örmede şerit hazırlama

Türkiye'de bazı yörelerde hayvansal üretim atıklarından olan boynuz ve kemikten tarak, bıçak ve baston sapları yapımı ve kullanım eşyası, deriden yer yaygıları, çanta, cüzdan, kemer, ayakkabı (yemeni), semer ve takı gibi ürünler yapılmaktadır(Şekil 1.6-1.7-1.8).

Şekil 1.6 Boynuzdan tarak yapımı

Şekil 1.7 Semer yapımı

Şekil 1.8 Ayakkabı yapımı

2. Sonuç ve Öneriler

Kırsal alanda yaşayanların aile bütçesine katkı sağlamak ve artırmak, sosyal durumunu sabitleştirmek, istihdamını sağlamak amacıyla el sanatlarından yaralanılmalıdır. Özellikle kadının üretime katılmasıyla kazandığı parayı kendi başına kullanabilir, ailesi ile paylaşabilir ve üretimdeki yerini sağlamlaştırabilir. Böylece öz güvenini artırarak daha üretken hale gelmiş olacaktır.

Türkiye'de hayvansal olarak yapağı, tiftik, ipek, keçi üst lifi ve keşmir üretimi yapılmaktadır. Bu liflerin genel ekonomiye katkılarının çok düşük olması ve üretim kaynaklarında bir azalmanın devam etmesine rağmen halen üretim potansiyelleri bulunmaktadır. Özellikle hayvansal üretimin koyun keçi yetiştiriciliğinin yapıldığı yerlerde el sanatlarının sürdürülebilirliği sağlanabilir. Bitkisel liflerden pamuk ise daha çok endüstri bitkisi olarak yetiştirilmekte dokumacılıkta iplik olarak fabrikalardan hazır temin edilmekte ve aile işletmeciliğinde yöresel dokumaya dönüştürülmektedir.

Bir yöreye ait el sanatları yılların birikimi, kültür aktarımı ile günümüze kadar gelmekte ve gelecek nesillere aktarılmaya devam etmektedir. Dokunan halının, motifi, rengi, ipliklerin boyamasında kullanılan boyarmaddesi ve düğüm teknikleri tamamen yöreye ait olması halinde o yörenin kimliğini yansıtan önemli bir kültür unsuru olmaktadır. El sanatları kırsal turizmin gelirini de arttırmaktadır. El sanatlarının turizmdeki yeri turistik hediyelik eşyadır. Yöreye özgü hammaddelerin kullanılması yoluyla oluşturulan el sanatları ürünleri yörenin özelliklerini yansıttığı için turist tüketici tarafından tercih sebebidir.

Aile çiftçiliği kapsamında yapılan hayvansal ve bitkisel üretimden elde edilen ürünler ve atıklarının el sanatları çerçevesinde halı, kilim, bez dokuma, bitkisel boyacılık, bitkisel örücülük, boynuz ve deri işlenilmesi ile yöresel ürünler üretilmektedir. Bu da çiftçi ailesine ek bir getirerek onların yaşam düzeylerini yükseltecek ve tarımdan artan boş zaman ve boş iş gücünü de değerlendirmiş olacaktır.

Aile işletmeciliğini yaşatmak tarımsal üretimi ve buna bağlı olarak kırsal el sanatlarının sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla kooperatifleşme çiftçi ailesi için önemlidir. Bakanlıklar ve üniversitelerle işbirliği çerçevesinde çeşitli projelerle kaybolmaya yüz tutmuş kırsal el sanatlarının canlandırılması için çiftçi ailesi desteklenmelidir. Köyden kente göçün azaltılması açısından genç nüfusu yaşadıkları yörede üretken hale getirebilmek ve kazanç elde etmeleri amacıyla sermaye ve bilgi ile donatılmaları sağlanmalıdır.

Kültür İl/İlçe Müdürlükleri ve Halk Eğitim Merkezleri, Çiftçi Eğitim Merkezleri gibi çeşitli kamu ve özel kurum/ kuruluşların sosyal sorumluluk kapsamında yürüttükleri projelerle örneğin 'Bir Usta Bin Usta' gibi yörede var olan veya yok olmak üzere olan el sanatlarını genç nüfusa aktarma yoluyla sürdürmelidirler.

Aile işletmeciliği ile ilgili veri ve istatistiksel veriler yeterli değildir. Bu sebeple yöresel ürünlerin köy ve semt pazarlarında ne kadar yer aldığı ve bu ürünlerin pazarlanmasından ne kadar gelir elde edildiği bilinmemektedir. Belediye ve Esnaf odaları gibi birimler tarafından el sanatları ile uğraşanlar kayıt altına alınmalı ve ürettikleri ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanmasında aşamalarında desteklenmelidir.

Geleneksel olarak üretilen el sanatları genellikle babadan oğla geçerek devam ederken günümüzde ise gençler ilgilenmemektedirler. Bu tarz el sanatları ile uğraşan aile işletmelerin başlıca sorunu çırak bulamamaları ve çocuklarının da artık bu işlerle uğraşmak istememeleridir. Bu durumun değişmesi için gençler el sanatları konusunda bilgilendirilmeli, yapacakları mesleğin kültürel açıdan önemli bir öğe olduğu ve özellikle yaşadıkları yerin turizm gibi yollarla çekim merkezi haline getirilmesi durumunda gelirlerinin artacağı konusunda farkındalık oluşturulmalıdır.

Kaynak

TÜİK, 2014. Şehir ve Belde Kadın Erkek Nüfus Sayıları. http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 13.Eylül.2014)

ESERLER

Türkiye'de Tarımsal Destekler ve Aile Çiftçiliği

Hasan ARISOY
Dr., Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, arisoy@selcuk.edu.tr

Özet
Birleşmiş Milletler 2014 yılını Aile Çiftçiliği Yılı ilan ederek konunun önemine dikkat çekmiştir. Bu kapsamda aile işletmelerinin karşı karşıya oldukları zorluklar konusunda farkındalığı geliştirmek ve çiftçi aileleri desteklemeye yönelik etkin yol ve yöntemlerin tanımlanmasına yardımcı olmak istenmektedir. Bu çalışmanın amacı, aile çiftçiliğinin öneminin ortaya konması ve aile çiftçiliğine yönelik tarımsal desteklerin belirlenmesidir. Dünyadaki 570 milyon tarım işletmesinin 500 milyonu aileler tarafından işletilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki aile çiftlikleri, tüm çiftliklerin %80'ini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) aile çiftliklerine yönelik tarımsal destekler artmaktadır. Türkiye'de desteklemeler her yıl açıklanmakta ve üreticiler, üretim planlaması konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Türkiye, AB ve ABD'de olduğu gibi çok yıllık destekleme bütçeleri ile bu belirsizliği ortadan kaldırmalıdır.
Anahtar Kelimeler: aile çiftçiliği, tarımsal destekler,sürdürülebilirlik, Avrupa Birliği

1. Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün önerisi üzerine 2014 yılı, BM 66. Genel Kurulu'nda resmi olarak onaylanarak, Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (AÇY) olarak ilan edilmiş ve FAO tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. BM'nin bu kararı almasının temel amacı, açlık ve yoksullukla mücadele, gıda güvenliğinin ve beslenmenin sağlanması, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve özellikle de kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınma açısından aile çiftçiliğinin önemine dünyanın dikkatini çekmektir (FAO, 2014; GTHB, 2014a).

2014 AÇY kapsamında, aile çiftçiliğinin ulusal gündemlere girmesi istenmektedir. Küçük toprak sahiplerinin karşı karşıya oldukları zorluklar konusunda farkındalığı ve anlayışı geliştirmek ve çiftçi aileleri desteklemeye yönelik etkin yol ve yöntemlerin tanımlanmasına yardımcı olmak üzere ulusal, bölgesel ve küresel seviyede işbirliği ve geniş katılımlı tartışmalar teşvik edilmektedir. Dünyada, FAO, Hükümetler, Uluslararası Kalkınma Ajansları, çiftçi örgütleri, BM'nin diğer ilgili kuruluşları ve sivil toplum örgütleri, AÇY ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesini kolaylaştırmak üzere görev almaktadır.

Aile çiftçiliği, kültürel geleneklere ve ulusal kriterlere bağlı olarak değişik şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu çeşitlilik kapsamında FAO aile çiftçiliğini: "bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemi" olarak tanımlamaktadır (FAO, 2014). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) aile çiftçiliği, "aile tarafından tarım ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin tamamı" olarak tanımlamaktadır (GTHB, 2014a).

Aslında aile çiftçiliğinin tanımı, tarımdaki yeri ve önemi, nasıl korunacağı gibi kavramların net olarak cevabını vermek çok kolay değildir. BM, bu soruların cevaplarını da 2014 AÇY etkinlikleri ile bulmayı amaçlamaktadır. AÇY kapsamında tartışılan konuların başında, aile işletmelerinin desteklenmesi gelmektedir.

Destekleme tarımın korunması, tarımsal faaliyetlerin özendirilmesi ve sürdürülmesinin teşviki amacıyla alınan önlemlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Eraktan, 2001). Aile işletmelerikaynak ve hammadde temini, nüfusun yaşlanması ve çocukların arazileri terk etmesi, eğitim ve finansman hizmetlerinin eksikliği ve erişim güçlükleri, fiyat oluşum süreçlerine az ya da hiç katılamamaları gibi temel sosyal ve ekonomik sorunları nedeniyle desteklenmeye en fazla ihtiyaç duyan kesimdir.

Bu çalışma ile aile çiftçiliğinin öneminin ortaya konması ve aile çiftçiliğine yönelik tarımsal desteklerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Aile çiftçiliğinin desteklenme gerekliliği

Aile çiftçiliği, aile fertleriyle birlikte kendi üretim araçlarını ve öz sermayelerini kullanan, aile bireylerinin geçim ve beslenmelerini ticari kaygıdan daha önde tutan, geleneklerinden gelen tarımsal

faaliyeti yaşam tarzı olarak benimsemiş tarımsal faaliyetin temel birimi olarak biyoçeşitliliğin ve sürdürülebilir tarımın teminatıdır.

FAO verilerine göre dünyadaki 570 milyon tarım işletmesinin 500 milyonu aileler tarafından işletilmektedir. Milyarlarca insanı besleyecek kapasitede gıda üreten ve aile üyelerinin emek ve idare bakımından söz sahibi olduğu 500 milyon aile çiftliğinin, 475 milyonu 2 hektardan daha az bir üretim alanına sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki aile çiftlikleri, tüm çiftliklerin %80'ini oluşturmaktadır (Anonim, 2014a; FAO, 2014).

Mutlak işletme sayısının yanında dünyadaki tarıma elverişli toprakların kimler tarafından işlendiği de önemlidir. Asya kıtasında tarıma elverişli arazilerin %85'inde çiftçi aileler çalışmaktadır. Bu oran Afrika'da %62, Kuzey ve Orta Amerika'da %83, Avrupa'da %68 ve Güney Amerika'da %18'dir (FAO, 2014). Dolayısıyla dünyadaki elverişli arazilerin önemli bir bölümünde çiftçi aileler yer almaktadır.

Aile çiftçiliği geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olur. Ayrıca dengeli beslenmeye ve dünyada tarımsal çeşitliliğin ve doğal kaynakların korunmasına katkıda bulunur. Aile çitçiliğinin desteklenmesi yerel ekonomilerin canlanması için de bir fırsattır.

Avrupa Komisyonu 29 Kasım 2013'de Brüksel'de "Aile Çiftçiliği: Avrupa'da ve Dünya'da Daha Sürdürülebilir ve Krizlere Dirençli Bir Tarım Yolunda Diyalog" konulu bir konferans düzenlemiştir. Konferans sonunda, tarımda aile işletmelerinin çok önemli olduğu ve mutlaka desteklenmesi, sürdürülebilir tarım için bir model olarak yaşatılması gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır (Anonymous, 2014a).

BM'nin 2014 yılını AÇY ilan etmesinden sonra ilk resmi organizasyon olan "Aile Çiftçiliği Küresel Forumu" Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de 4-6 Mart tarihlerinden yapıldı. Bu toplantıda, aile çiftçiliğinin sürdürülebilir tarımda temel bir rol oynadığına işaret edilmiştir. Tarım sistemlerimizin ve kırsal ağlarımızın sürekliliğini sağlamak için aile çiftçiliğini desteklemesi gerektiği vurgulanmıştır. (Anonymous, 2014b).

Aile işletmelerindeki bireyler hayvanıyla, toprağıyla bir aidiyet duygusu taşımakta ve o kültürü nesilden nesile aktarmaktadır (Yıldırım, 2013). Şirketleşen büyük tarım işletmeleri bu duygudan yoksundur. Daha karlı bir üretim alanı bulduğu taktirde tarımdan kopması kolay olmaktadır. Dolayısıyla tarımın sürdürülebilirliğinde aile işletmeleri çok önemlidir ve desteklenmelidir.

3. Aile çiftçiliğine yönelik tarımsal desteklemeler

3.1. Dünyada tarımsal destekler

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB)'deki tarım işletmelerinin %98'i aile işletmesidir. Sahip olduğu 172 milyon hektar tarım arazisi ile zirai üretimde önemli bir odak olan AB genelinde 12 milyon adet tarım işletmesi bulunmaktadır. Aile tipi işletmelerin yaygın olduğu tarım sektöründe, istihdam edilen işgücünün %84'ü aile fertlerinden sağlanmaktadır (Anonim, 2014b).

Aile işletmeleri ve tarım için dünyanın hemen her yerinde temel sorun, tarım nüfusunun yaşlanmasıdır. AB'de de tarımla uğraşanların yaş ortalaması 50'nin üzerindedir. Avrupa'nın en önemli iki tarım ülkesi Polonya ve Fransa'da temel sorun olarak yaşlı nüfus görülmektedir. Sadece AB'de değil tüm dünyada genç çiftçiler tarımdan kopmaktadır (Yıldırım, 2013). AÇY kapsamındaki hedeflerden bir tanesi de, genç nüfusun tarımda kalması ve tarımsal faaliyetin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır.

AB, aile çiftçiliğini koruma gayretindedir. Avrupa Parlamentosu'nda onaylanan 2014-2020 bütçesinde, aile çiftçiliğine yönelik desteklemeler artırılmıştır. Bu dönemdeki toplam tarım bütçesi yaklaşık 436 milyar Euro olup bu rakamın %23'ü kırsal kalkınma desteklerine ayrılmıştır (EC, 2014). AB'de sürdürülebilir üretim için aile çiftçiliği ön plana çıkarılmakta ve giderek artırılan kırsal kalkınma destekleri ile korunmaktadır.

AB, dengeli bölgesel kalkınma sağlamak için, küçük çiftliklerin koşullarının iyileştirilmesi ve yerel pazarların geliştirilmesini hedeflemektedir (Çalışkan, 2011). Bu kapsamda tarım ve kırsal kalkınma destekleri arasındaki bağ güçlendirilerek doğrudan gelir ödemeleri daha odaklı, adil ve çevreci şekilde uygulanacaktır. Böylece, büyük çiftliklerin daha büyük oranda ödeme alabildiği doğrudan destek

sisteminin küçük olanlara adil dağıtımı sağlayacak şekilde değiştirilmesi ve yeni üye ülkelerle eskiler arasında yeni üyeler aleyhine olan uygulamaların revize edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanında oluşacak piyasa dalgalanmalarına karşı üreticiyi korumaya yönelik destekler de artırılmaktadır (EC, 2013; Anonim, 2014c).

AB'de yapılan son düzenlemeler ile aktif çiftçi tanımı, desteklerin asıl hedef kitleye ulaşmasını sağlamak amacıyla değiştirilmiştir. Bu kapsamda, bir kişinin aktif çiftçi sayılabilmesi için, söz konusu çiftçinin toplam tarımsal destek miktarının, en güncel mali yılda, tarım dışı faaliyetlerinden elde ettiği gelirin % 5'inden az olmaması gerekmektedir. Buna karşın, küçük çiftçileri koruma amacına yönelik olarak, yıllık 5000 Euro'nun altında destek alan çiftçiler, bu koşuldan muaf tutulmuştur (Anonim, 2014d).

2014 yılından itibaren, eski Üye Devletlerde uygulanan Tek Ödeme Planı ve yeni Üye Devletlerde uygulanan Tek Alan Ödemesi Planı'nın yerine, tüm AB çapında uygulanacak ödeme programı olan "Temel Ödeme Planı" getirilmektedir. Bu ödeme modeli ile Üye Devletler arasında daha adil bir dağıtım sağlamak amacıyla, destek miktarlarında geçmiş referansların kullanılması sonucu oluşan çiftçi bazındaki farklılıkların ortadan kaldırılarak, aşamalı olarak tarihsel modelden bölgesel modele geçilmesi ve ödeme haklarının değerinin, ulusal ve bölgesel düzeyde yeknesak bir değere ulaşacak şekilde ayarlanması planlanmaktadır (EC, 2013).

Küçük çiftçiler için, Üye Devletlerin yıllık ulusal mali tavanının % 10'u oranına kadar, çapraz uyum ve kontrol yükümlülükleri azaltılarak basitleştirilmiş yardım programı getirilmesi önerilmektedir. Bu yardım, yeni başlayan çiftçileri değil, sadece halihazırda tarımla uğraşan mevcut çiftçileri kapsamaktadır. (Anonim, 2014d).

Büyük çiftlikler için desteklere sınırlama getirilmesi ve aşamalı olarak azaltılması söz konusudur. 300.000 Euro'dan fazla destek alan çiftliklere ödeme yapılmayacaktır (Anonim, 2014d).

Piyasalarda, iç veya dış pazardaki fiyat artışı veya azalışı, tüketici güveninin sarsılması veya bir hayvan hastalığı salgınından kaynaklanan bir bozulma olması durumunda kriz müdahale mekanizmalarının kullanılması imkanının tüm ürünlere genişletilmesi ve tarım sektöründeki krizlere veya beklenmeyen durumlara cevap verebilme konusunda yeterli esnekliğin sağlanabilmesi amacıyla bir Özel Rezerv oluşturulacaktır. Üretici örgütleri ve bunların birliklerinin kurulması ve tanınmasına ilişkin ürün kapsamı, meyve ve sebze sektörü haricindeki diğer sektörleri de içine alacak şekilde genişletilmektedir (Anonim, 2014d).

Amerika Birleşik Devletleri

Tarımsal faaliyeti büyük işletmeleri ile yaptığı bilinen Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de bile işletmelerin **%**96-97'si aile işletmesidir (Yıldırım, 2013). ABD'de çiftçi aileler, tarıma elverişli toplam arazilerin %78'inde çalışarak tüm tarım ürünlerinin (satış değeri toplam 230 milyar $) %84'ünü üretmektedir (FAO, 2014).

ABD, tarımsal üretimde ve ihracattaki başarısını aile işletmelerine borçlu olduğunun farkındadır. 2014 yılı Tarım Kanunu ile önümüzdeki on yılda tarımsal harcamalara 956 milyar dolar kaynak ayırmıştır. Kanun kapsamında doğrudan ödemeler kaldırılmakta, ancak ürün sigortası kapsamında, gelir korunmaya devam etmektedir. Ayrıca, üreticiler üretimdeki risklere karşı fiyat kaybı ya da tarımsal risk ödemeleri kapsamında korunabilecektir. Kırsal işletmelere ve mikro girişimcilere yönelik destek programı genişletilmektedir. Bunun yanı sıra, su ve atık su altyapı yatırımları ve bölgesel gelişme amaçlı destekler verilmektedir. Tarımsal araştırmalar, doğal kaynakların korunması, ihracat pazarlarının geliştirilmesi, gıda ve beslenme yardımları, yenilenebilir enerji, ormancılık, genç çiftçilere yönelik destekler, yerel ve bölgesel ürünlerin geliştirilmesi, organik tarım ve bitki hastalıklarıyla mücadele kalemlerine bütçeden kaynak ayrılmaktadır (USDA, 2014).

Sonuç olarak, 2014 yılından itibaren AB'nin 7, ABD'nin 10 yıllık planlarında yer alan bu temel politikalar ile aile çiftçiliği, ön plana çıkarılmakta ve desteklenmektedir.

3.2. Türkiye'de tarımsal desteklemeler

Türkiye'de yaklaşık 3 milyon tarım işlemesi vardır ve genellikle büyüklüklerine göre sınıflandırılmaktadır. Halen geçerli olan 1945 tarihli ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa

göre 0-500 dekar arası büyüklüğe sahip işletmeler küçük ölçekli tarım işletmesi olup aile işletmesi olarak adlandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre işletmelerin %99,28'i aile işletmesidir (TÜİK, 2014).

Türkiye'de kırsal nüfusun payı ve istihdamda tarım sektörünün payı zaman içerisinde azalmakla beraber önemini muhafaza etmektedir. 1990 yılında Türkiye'de istihdam edilenlerin %46'sı tarım sektöründe çalışırken, günümüzde yaklaşık %24'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. İstihdamda tarım sektörünün payı son 20 yılda yaklaşık %50 azalmasına rağmen, hala çalışan 4 kişiden biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir (TÜİK, 2014). Tarımdaki fazla nüfusun azaltılması, küçük ve parçalı işletmelerin büyütülmesi gibi hedeflere yönelik politika uygulamaları bu değişimi hazırlamıştır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tarımsal nüfusun azaltılması ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi doğru bir yaklaşım gibi görülse de Türkiye'deki uygulamalar küçük aile işletmelerini tarımdan uzaklaştırma, köyden şehre kontrolsüz göç, çarpık şehirleşme gibi istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Tarımda şirketleşmenin sağlanması yönünde atılan adımlar bazı aile işletmelerini tarımdan koparmıştır. Ancak 2014 AÇY kapsamında aile çiftçiliğinin sürdürülebilir tarım için önemi bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de anlaşılmıştır.

Türkiye'de uzun yıllardan beri en yaygın kullanılan destekleme aracı, pazar fiyatı desteklemeleri olmuştur. Bu yöntemde hükümetler, hangi ürünlerin hangi fiyattan satın alınacağını belirleyerek alım yapacak kuruluşları görevlendirmişlerdir. 2000'li yıllarda ise, mevcut destekleme sisteminin tümüyle elemine edilerek, Tarım Reformu Uygulama Projesinin en önemli aracı olarak Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmiştir.

DGD sisteminin uygulanmaya başlamasıyla girdi, kredi destekleri gibi destekleme şekillerine son verilmesi tarımdaki destekleme ihtiyacının karşılanamamasına neden olmuştur. Yapılan analizler, DGD ödemelerinin işletmeler arasında, bölgeler arasında ve ürünler arasında bir dengesizlik yarattığını göstermektedir (Eraktan vd., 2004; Ağca, 2010; Karaman, 2011). Arazi genişliği üzerinden ödenen DGD yardımı, gelir dağılımını düzenlemekten çok büyük arazi sahiplerine daha fazla, küçük arazi sahiplerine ise daha az katkı sağlamasından dolayı işletmeler arasında gelir farklılıklarını arttırıcı yönde etki yapmıştır. Bölgesel olarak değişimler incelendiğinde, ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan bölgelerdeki üreticilerin diğer bölgelerdekilere göre işletme başına daha fazla desteğin yapıldığını analiz sonuçları ortaya koymuştur (Abay vd., 2005; Yavuz ve Demir, 2006; Oyan, 2009).

Tarım Reformu Uygulama Projesi ile Türk tarımının sorunlarını çözmek mümkün olmadığı gibi sorunlar daha da artmıştır. Bu nedenle bu proje, 31 Aralık 2008'de resmen sona ermiştir. Projenin temel bileşeni olan DGD uygulamasının da sona ermesi, yeni arayışları gündeme getirmiştir. Tarımsal üretimi belirli bir plan dahilinde yapmak amacıyla "Havza Bazlı Destekleme Modeli" uygulanmaya başlamıştır.

Modelin amacı, tarım havzalarını belirleyerek sağlıklı tarım envanterinin hazırlanmasına katkı sağlamak, üretim planlamasının oluşturulmasıyla hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceğini belirlemek, çiftçi gelirlerini arttırmak, geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak, desteklerin rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak, arz açığı olan ürünlerde üretim artışı gerçekleştirmek, doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına imkan vermek, kaliteli ürün elde etmek ve verim artışı sağlamaktır (Anonim 2012). Bu model ile 2010 yılından itibaren GTHB tarafından belirlenen 30 tarım havzasında, 17 ürüne destek verilmektedir (GTHB, 2014b).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de destekleme politikalarında değişim yaşanmaktadır. Türkiye'de her yıl tarımsal desteklemeler GTHB tarafından belirlenmektedir. Bu kapsamda 2014 yılı tarımsal desteklemeleri açıklanmıştır (GTHB, 2014b);

Biyolojik ve bioteknik mücadele programı kapsamında kimyasal ilaç kullanımının azaltılması amacıyla üreticilere 100-330 TL/da biyolojik mücadele desteği yapılmaktadır.

Hayvancılık destekleme programı kapsamında anaç sığır ve manda yetiştiriciliği, suni tohumlamadan doğan buzağı, damızlık koyun ve keçi, tiftik keçisi yetiştiriciliğinin ve tiftik üretiminin geliştirilmesi, büyükbaş ve küçükbaş sütüne farklı olmak üzere çiğ süt üretimi, arı yetiştiriciliği, ipek böceği yetiştiriciliği, su ürünleri yetiştiriciliği, yem bitkileri ekilişi, hayvan hastalığı tazminatı desteklemeleri, hastalıktan ari işletme, hayvan hastalıkları ile mücadele, programlı aşı uygulamaları,

besilik erkek sığır yetiştiriciliği, hayvan genetik kaynaklarının korunması, çiğ sütün değerlendirilmesi ve projeli damızlık koyun keçi işletmesi kurulması konularında desteklemeler uygulanmaktadır.
Mazot, gübre ve toprak analiz desteği kapsamında üreticilere birim alan başına mazot (2,9-7 TL/da), gübre (4-7 TL/da) ve toprak analiz (2,5 TL/da) destek ödemeleri yapılmaktadır.
Organik tarım ve iyi tarım desteği kapsamında en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemi'ne kayıtlı olarak organik tarım yapan ve iyi tarım uygulamaları faaliyetinde bulunan üreticilerin teşvik edilmesi amacıyla destekleme ödemesi yapılmaktadır.
Sertifikalı tohum, fidan kullanımı ve sertifikalı tohum üretim destekleri ile sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye, teknoloji kullanımına ve çevre koruma önceliklerine göre bitkisel üretim faaliyetinde, sertifikalı tohumluk kullanımının yetersiz olduğu bazı türlerde yurt içinde üretilip sertifikalandırılan tohum, fidan, çilek fidesi ve standart fidan kullanan çiftçilere, 2013 yılı ekim/dikimleri için dekar başına destekleme ödemesi yapılmaktadır.
Tarımsal Danışmanlık Sistemi Katılım, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi Kayıt, Araştırma Geliştirme Projeleri ve Patates Siğili Hastalığı Alternatif Destekleri kapsamında, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sisteminin yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla İstanbul, Samsun, Malatya, Adana, Konya, Bursa, Erzurum, Şanlıurfa, Nevşehir, Tekirdağ, Giresun, İzmir illerinde, örnek olarak seçilen ve Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı tarımsal işletme sahiplerine, işletme başına 2013 yılında 375 TL katılım desteği ödemesi yapılmaktadır.
Ülkenin tarımsal yayım ve danışmanlık sisteminin çoğulcu, etkin ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlamak amacıyla, tarımsal danışmanlık sistemine dahil olup, kriterleri taşıyan her tarımsal işletme için destekleme ödemesi yapılmaktadır. Destekleme ödemesi kapsamına alınan her tarımsal işletme için yıllık 600 TL ödenmektedir.
Patates siğili görülen alanlar ile patates siğili için oluşturulan güvenlik kuşağındaki alanlarda, karantina önlemi olarak alternatif ürün yetiştirilmesi veya nadasa bırakılması durumunda, ÇKS'ye dahil olan çiftçilere dekar başına 110 TL destek verilmektedir (RG, 2013/28612).
Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli Fark Ödemesi Destekleri kapsamında**,** belirlenen 30 tarım havzasında yer alan 17 ürün kilogram başına (4-60 krş/kg) desteklenmektedir
Desteklerden yararlanmak isteyen üreticilerin ÇKS'ye kayıtlı olmaları gerekmektedir. Türkiye'de 2013 yılı verilerine göre ÇKS'ye kayıtlı 2.183.270 çiftçi, 147.293.244 da. alanda üretim yapmıştır (BÜGEM, 2014).
Türkiye'de tarım kesimine uygulanan desteklerde, işletme ayrımı gözetilmediğinden, aile işletmelerine de bir ayrıcalık tanınmamaktadır. Hatta aile işletmeleri, kredi temininde ipotek sorunu nedeniyle büyük işletmelere göre finansman konusunda daha dezavantajlı olabilmektedir. Ancak organik tarım, iyi tarım, hayvancılık gibi istihdama katkı sağlayan faaliyetlerin desteklenmesi ile aile çiftçiliğine ve tarımın sürdürülebilirliğine katkı sağlanmaktadır. Ayrıca tarımsal danışmanlık hizmetleri, eğitim faaliyetleri de aile işletmeleri için önemli katkı sağlayabilmektedir.
Türkiye'de 2013 yılı itibariyle tarımsal desteklemeye toplam 7,4 milyar TL bütçe ayrılmıştır. Bu rakamın yaklaşık %32'si fark ödemesi desteklerine, %31'i hayvancılık desteklerine, %29'u da alan bazlı desteklemelere ayrılmıştır. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içinde tarım sektörünün payı 2013 yılında %7,4'dür (TÜİK, 2014). Son yıllarda tarımsal destekleme bütçesinde artış olsa da destekleme bütçesinin GSYİH içerisindeki payı azalmaktadır. Bu oran 2012 yılında %0,54, 2013 yılında %0,48'dir. Oysa 5488 sayılı Tarım Kanunu 21. maddesinde, bütçeden tarımsal destekler için ayrılan payın Gayrisafi Milli Hasılanın %1'inden az olamayacağı ifadesi yer almaktadır (Karaman, 2011). Gelişmiş ülkelerde tarımsal desteklerin GSYİH içindeki payı 2012 yılı için ABD'de % 0,97 iken, AB'de bu oran % 0,68'dir (OECD, 2014).

4. Sonuç ve Öneriler

Aile çiftçiliği, artık günümüzde kırsal kalkınmanın ve tarımın sürdürülebilirliğinin teminatı olarak görülmektedir. Bu çiftlikler, küresel besin arzı güvenliğine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu durumun devamlılığı konusunda ciddi şüpheler vardır. Çünkü dünyada büyük tarım işletmeleri ve şirket tarımı özendirilirken, aile işletmelerinin ihmal edildiği gerçeği anlaşılmıştır. Bütün ülkelerde, aile işletmelerinin paylaştığı ve aşılması gereken ortak sorunlar bulunmaktadır.

Çiftçiler, daha iyi bir yaşam umuduyla şehirlere göç etme ihtiyacı duymadan, kırsal kesimde yaşamlarını sürdürmeye yetecek bir gelire ihtiyaç duymaktadırlar. Bu doğrultuda, çiftçilerin ürünleri ve sundukları hizmetler için makul fiyatlar sağlanmalıdır. Yerel markaların pazara, tüketiciye ulaşması konusunda da aile işletmeleri desteklenmelidir. Araziye, doğal kaynaklara, bilgiye, eğitime ve finansmana sınırlı erişim; aile çiftçiliğinin gelişimini küresel olarak engellemektedir. Aile işletmeleri ve tarım için dünyanın hemen her yerinde karşılaşılan diğer bir sorun tarım nüfusunun yaşlanmasıdır. Genç nüfusun tarımda kalması ve tarımsal faaliyetin kuşaktan kuşağa aktarılması konusunda tedbir alınmalıdır.

Türkiye'de desteklemeler her yıl açıklanmakta ve üreticiler, üretim planlaması konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Türkiye, AB ve ABD'de olduğu gibi çok yıllık destekleme bütçeleri ile bu belirsizliği ortadan kaldırmalıdır. Destekleme bütçesinde aile işletmelerinin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlayacak, aile işletmelerine özgü destekler verilmelidir.

Kaynaklar

Abay C., Olhan E., Uysal Y., Yavuz F., Türkekul B., 2005. "Türkiye'de Tarım Politikalarında Değişim", TZOB Yayını, Ankara.

Ağca, M., 2010. Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Gelişmeler. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Adana.

Anonim, 2012. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2011 Yılı Performans Programı, Ankara http://www.tarim.gov.tr/Files/duyurular/SGB/SGB_260510/2011PerformansPrograma23022011.pdf (Erişim: 13.01.2012)

Anonim, 2014a. Tarım ve Gıda Alanında Mevcut Gelişmeler ve 2014 Yılı Beklentileri. T.C. Kalkınma Bakanlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi Başkanlığı, Mayıs 2014.

Anonim, 2014b. Dünya Aile Çiftçiliği Modelini Tartışıyor. Et ve Süt Kurumu. http://www.esk.gov.tr/tr/11075/Dunya-Aile-Ciftciligi-Modelini-Tartisiyor (Erişim:8 Ağustos 2014)

Anonim, 2014c. Aile Çiftçiliği Çalıştayı. Birleşmiş Milletler Türkiye Dergisi. http://www.bmdergi.org/tr/category/nisan-haziran-2014/ (Erişim:15 Ağustos 2014)

Anonim, 2014d. 2013 Sonrası OTP. GTHB AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü AB Uyum Daire Başkanlığı,

Anonymous, 2014a. "Family farming: A dialogue towards more sustainable andesilient farming in Europe and the world" Brussels, 29 November 2013. http://ec.europa.eu/agriculture/events/family-farming-conference-2013_en.htm (Erişim:15 Ağustos 2014)

Anonymous, 2014b. Global Forum and Expo on Family Farming. Budapest 4-6 March, 2014. http://familyfarming.kormany.hu/news (Erişim:15 Ağustos 2014)

BÜGEM, 2014. BÜGEM Faaliyetleri. GTHB Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, http://www.tarim.gov.tr/, (Erişim: 12.08.2014)

Ö. Çalışkan, 2011. 2013 Sonrası Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası: Avrupa Komisyonu'nun Reform Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 38, Haziran-Aralık 2011 ss. 137-164.

EC, 2013. European Commission Overview of CAP Reform 2014-2020. December 2013, http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf (Erişim:15 Ağustos 2014)

EC, 2014. European Commission Financial Framework 2014 – 2020. http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/fin_fwk1420/fin_fwk1420_en.cfm (Erişim:15 Ağustos 2014)

Eraktan, G. , 2001. Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları, ISBN:975-8437-01-1, Ankara.

Eraktan G., Abay C., Miran B., Olhan E., 2004. Türkiye'de Tarımın Teşvikinde Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ve Sonuçları. İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2004-53, ISBN:975-512-889, İstanbul.

FAO, 2014. "2014 International Year of Family Farming". http://www.fao.org/family-farming-2014/en/ (Erişim:10 Ağustos 2014)

GTHB, 2014a. "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı". Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Link/46/Uluslararasi-Aile-Ciftciligi-Yili (Erişim:10 Ağustos 2014)

GTHB, 2014b. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kayıtları. Erişim Adresi: http://www.tarim.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler?Ziyaretci=Yatirimci Erişim Tarihi: 18.08.2014

Karaman, C., 2011. Dünyadaki Eğilimler Işığında Türkiye Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

OECD, 2014. OECD İstatistikleri. http://www.oecd-ilibrary.org/statistics (Erişim: 20.08.2014)

O. Oyan, 2009. IMF ve Dünya Bankası'nın Tarım Reform Uygulama Projesinin Bilançosu. Mülkiye Dergisi, Cilt: XXXIII Sayı: 262 ISSN 1305-9971.

RG, 2013/28612. 8 Nisan 2013 tarih 28612 sayılı Resmi Gazete. 2013/4463 sayılı 2013 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130408-5.htm (Erişim: 20.08.2014)

TÜİK, 2014. Tarım İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist (Erişim:6 Temmuz 2014)

USDA, 2014. Progress on 2014 Farm Bill Implementation. United States Department of Agriculture, http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome?contentidonly=true&contentid=progress-2014-farm-bill.html (Erişim:6 Temmuz 2014)

Yavuz F., Demir, N., 2006. Doğrudan Gelir Desteği'nin Bölgesel (Nuts-I) Ürün Deseni Üzerine Etkilerinin Analizi. Türkiye VII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 13- 15 Eylül, Antalya.

Yıldırım, A.E., 2013. Aile Çiftçiliği Yılı. Dünya Gazetesi, 03.12.2013.

Coğrafi İşaretlerin Ekonomik Sürdürülebilirliğinde Aile Çiftçiliğinin Rolü

Mustafa KAN[1] **Bülent GÜLÇUBUK[2]**
[1]Dr., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Konya, mustafakan@gmail.com
[2] Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Dışkapı, Ankara bgulcubuk@gmail.com

Özet
İletişim ve taşımada meydana gelen teknolojik ilerlemeler uluslararası ekonomik işlemleri tetiklemeye devam ettiği için, tarımsal ürünlerin küresel dağıtımı konusunda gelişmekte olan ülkeler arasında artan bir rekabeti doğurmaktadır. Küreselleşen dünyada gelişmiş ülkelerde devlet desteklerinden geniş oranda yararlanan geniş ölçekli tarım işletmelerinin oluşturduğu endüstriyel tarıma karşın gelişen ekonomilerde tarımsal faaliyetle uğraşan üreticiler ayakta kalmak, rekabet etmek ve kazanmak için daha fazla ürün farklılaşması yapmaları için zorlanmaktadır. Ürün farklılaşmasını sağlamak ve uluslararası arenada daha fazla fiyat elde etme olanaklarını arttırmak için oluşturulan kapsamlı stratejinin bir parçası olarak coğrafi işaretler, yerel ürünlerin değerinin arttırılması için ümit var bir strateji olarak gözükmektedir. Son 100 yıl içinde özellikle Avrupalı üreticiler artan bir şekilde geleneksel ürünler ve onların orijinleri arasında bir ilişki kurmaya çalışmalarının sebeplerinden biri benzerlerine göre daha yüksek kaliteye sahip olduğunu gösteren ve bu farklılığında üretildikleri ile alan ile ilişkilendirilen bu ürünlerin pazarda daha fazla değer elde etmesinin sağlanmasıdır. Ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak görülen coğrafi işaretlere sahip ürünlerde özellikle üretim miktarının kısıtlı olup, aile çiftçiliği konseptinde geleneksel üretim sistemleri yaygındır. Bu ürünler daha çok niş pazarlarda satılmakta olup üretim miktarında yani arzdaki kısıtlılık talebi karşılayamadığı için ekstra prim fiyat kazandığı için benzerlerine göre daha yüksek fiyata satılmaktadır. Bu çalışmada coğrafi işaretlerin ekonomik sürdürülebilirliğinde işte bu geleneksel üretim ve pazarlama sistemlerinin yaygın olduğu aile çiftçiliğinin rolü bu konuda ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalarla incelenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Küçük Aile Çiftçiliği, Coğrafi İşaretler, Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma

1. Giriş

Ürün etiketlerinin ekonomik başarısını sağlamanın birincil yolu asimetrik bilginin olduğu yüksek kaliteli mal temini ile ilgili piyasa başarısızlıklarının çözünürlüğünü kolaylaştırmaktır (Akerlof, 1970). Kalabalık heterojen gıda ürünlerinin olduğu bir ortamda, bilgi asimetrisinin sağlanması güven ve itimadın oluşmasında ve bu konuda yaşanan tecrübeler göz önüne alındığında en önemli sorunlardan biridir. Sonuç olarak, ürün etiketlemesi tüketicilerin doğru ve istedikleri ürünleri bulması, üreticilerin tüketici talep ve beklentilerini sağlamasına olanak vermesi ve sosyal ya da politik ekonomi hedeflerini (sağlık açısından kazanımlar, istenen sektörlerde büyüme, artan ihracat vb.) desteklemek için kritik bir mekanizma olarak görülmektedir. İşte bu kapsamda özellikle son yıllarda artan bir şekilde karşımıza çıkan bir etiketleme türü olan "coğrafi köken etiketleri" bu yapıya en önemli örneklerden biridir. Tüketiciyi ürünün orijini hakkında bilgilendiren ve bu bilgilendirmede coğrafi köken ile ürün kalitesi arasında bağlantı kurmaya çalışan ve hatta bazen ürünün kalitesinin tümüyle coğrafi kökenden geldiğini gösteren (Barham, 2003; Josling, 2006) bu sistem "Coğrafi İşaret Sistemi" olarak bilinmektedir.

Coğrafi işaret sisteminin sadece bir etiketleme sistemi olarak bakmak yanlış olur. Bunun yanı sıra coğrafi işaretler kendi içinde geleneksel yapıyı muhafaza etmeye yönelik korumacılık ve teşvik etme unsuru taşımakla beraber mevcut kültürel değerlerin geleceğe aktarılmasında da önemli bir rol üstlenici olarak görülmektedirler (Kan ve Gülçubuk, 2008; Kan ve Gülçubuk, 2012; Santilli, 2012; Kan ve Gülçubuk, 2013). Günümüzde iletişim ve taşımada meydana gelen teknolojik ilerlemeler gıda ürünlerinin de küreselleşmesine ve buna bağlı olarak ta küreselleşen dünyada geniş ölçekli tarım işletmelerinin oluşturduğu endüstriyel tarıma karşın gelişen ekonomilerde tarımsal faaliyetle uğraşan üreticilerin lehine destek ve teşviklerin şekillendiği söylenebilir. Bu ortamda özellikle küçük aile işletmelerinin ayakta kalması için daha fazla ürün farklılaşması yapmaları gerekmekte ve bu işletmelerin korunması gerekmektedir. Ürün farklılaşmasını sağlamak ve uluslararası arenada daha fazla fiyat elde etme olanaklarını arttırmak için oluşturulan kapsamlı stratejinin bir parçası olarak coğrafi işaretler, yerel ürünlerin değerinin arttırılması için ümit var bir strateji olarak gözükmektedir. Son 100 yıl içinde özellikle Avrupalı üreticiler artan bir şekilde geleneksel ürünler ve onların orijinleri arasında bir ilişki kurmaya çalışmalarının sebeplerinden biri benzerlerine göre daha yüksek kaliteye sahip olduğunu gösteren ve bu farklılığında üretildikleri alan ile ilişkilendirilen bu ürünlerin pazarda

daha fazla değer elde etmesinin sağlanmasıdır. Böylece özellikle üretim miktarının kısıtlı olduğu coğrafi işaretlere sahip ürünler vasıtası ile aile çiftçiliği konseptinde geleneksel üretim sistemlerinin devamlılığını sağlamak mümkün olacaktır. Bu çalışmada coğrafi işaretlerin kullanımının aile çiftçiliğine olan katkısı ve bu sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında aile çiftçiliğinin rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Coğrafi İşaretlere Genel Bir Bakış

Coğrafi işaretler belirli bir bölgeden kaynaklanan bir ürünü tanımlayan ya da kalitesi, ünü veya diğer karakteristik özellikleri bakımından coğrafi kaynağına atfedilen, bir bölgeyi temsil eden sınaî mülkiyet hakkıdır (Ilıcalı, 2005). Coğrafi işaretler, ayırt edici işaretler arasında geçmişi en eskiye dayananıdır. Kullandıkları ürünlerin kökenini belirtme fonksiyonu dolayısıyla markaların ilk hali olarak karşımıza çıkmaktadır ve coğrafi kökeninden dolayı önem kazanan ürünleri ayırt etmek için kullanılmışlardır.

Coğrafi işaretlerin nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Bir görüşe göre coğrafi işaretlerin ortaya çıkışı 12. yüzyıla dayanır. Bu işaretler ilk olarak Orta Avrupa'daki ve İngiltere'deki dokumacılar tarafından, ürünlere özellik katan coğrafyanın belirtilmesi veya etiketlenmesi suretiyle kullanılmıştır. Aynı zamanda, koloniler arasında baharat ve benzer egzotik ürünlerin ticaretinin yapılması, ürünler ile onların coğrafi kökenleri arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmıştır. Böylece ürünlerin, kökeni olan coğrafi bölgeyi belirten işaretler altında ticaretine başlanmıştır (Gündoğdu, 2006).

Diğer bir görüşe göre, sanayi toplumuna geçmeden önce göç eden toplumlar gittikleri yerlerde de aynı üretim faaliyetini sürdürmüş ve aynı işaretleri kullanmışlardır. İlk başta bu işaretler sadece ürünlerin kalitesini belirtmek ve diğerlerinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Sanayi toplumuna geçmekle birlikte bu defa ürünlerin üretildiği işletmelerin ayırt edilmesi fikri ön plana çıkmış ve marka gibi ayırt edici işaretler doğmuştur (Gündoğdu, 2006).

Kavramsal olarak çok eskiye dayanmalarına rağmen aynı şey hukuki korunmasının sağlanması için söylenememektedir. Coğrafi işaretlerin korunmasına Paris Sözleşmesi'ne; onay markası (Certification Mark) olarak korunması ise 1946 tarihli Amerikan Lanham Kanunu'na dayanmaktadır. AB ülkelerinde isim olarak "Coğrafi İşaretler" olarak geçmese de, Birlik düzeyinde olmasa da ülke düzeyinde farklı uygulamalar ile kendine has özellikleri olan nitelikli ürünler korunmaya çalışılmıştır. 2003 yılında Avrupa Birliği bölge isimlerin gıda ve içeceklerde bir ticari marka olarak kullanımını kısıtlama olanaklarını araştırmıştır. Bu kısıtlamaların Avrupa dışındaki yerlere yayılması bazen problemler oluşturmuştur. Çünkü Avrupa içerisinde ticari marka olan bölge isimleri diğer ülkelerde genellikle jenerik isim olarak bilinmekteydi. Hatta bölge isimlerin Avrupa dışında ticari marka olarak nitelendirilmesi de zor yapılmaktaydı. Buna örnek olarak Parma Ham gösterilebir. Kanadalı üreticiler tarafından Kanada'da ticari marka olarak alınması, Parmalı üreticilerin kendi isimlerini kullanmasını engellemektedir. Bunun dışında Champagne, Bordeux, Roquefort, Parmesan cheese, Feta ceheese ve Scotch whiskey aynı sorunu yaşayan diğer ürünlerdir.

Avrupa Birliği'nde Coğrafi İşaret Koruması Avrupa Birliği (AB) nezdinde menşe adı (designation of origin) ve mahreç işareti (geographical indication) korumasını konu alan coğrafi işaret tescilinin temeli 1992 tarih ve 2081/92 sayılı Tüzüğe dayanmaktadır. Bu Tüzük yerini 20.03.2006 tarihinde 510/2006 sayılı Tüzüğe bırakmıştır. 510/2006 sayılı Tüzük uyarınca coğrafi işaret koruması elde etmek isteyen kişiler, öncelikle kendi ülkelerindeki ulusal otoritelere başvuruda bulunmak zorundadırlar.

PDO (Protected Designation of Origin, meneşi işaretlerin korunması), PGI (Protected Geographical Indication, mahreç işaretlerin korunması) ve TSG (Traditionally Speciality Guaranteed, Geleneksel Ürünler) Avrupa Birliği Yasalarında tanımlanmış olan bir sınıflandırmadır ve şarap, peynir, sosis, ekmek, sebze, meyve isimlerini içerir. Sonuç olarak Gorgonzola, Roquefort and Champagne ancak isimini taşıdığı yerden geliyorsa bu isim etiketlendirilmektedir.

AB içerisinde bu konu ile ilgili ilk düzenlemeler EEC 2081/92 ve 2082/92 no'lu düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler 31 Mart 2006 tarihinde yayınlanan 510/06 sayılı Coğrafi İşaretlerin ve Menşei İşaretlerin Korunması ile ilgili Düzenleme ve 509/06 sayılı Geleneksel Özelliklere Sahip Ürünlerin Korunması ile ilgili düzenlemeler ile yenilenmiştir. Bu yeni düzenlemeler kapsamında ürünler farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bunlar; (http://ec.europa.eu)

AB Düzenlemesi (EEC) No 510/06ve Düzenleme (EEC) No 509/06 kapsamında bulunan ürünler;

- Taze et (ve sakatat)
- Et ürünleri (pişirilmiş, tuzlanmış- tütsülenmiş vb.)
- Peynirler
- Diğer hayvansal ürünler (yumurta, bal, tereyağı hariç süt ürünleri vb.)
- Bitkisel ve hayvansal yağlar (tereyağı, margarin vb.)
- Meyveler, sebzeler, hububat (işlenmiş veya işlenmemiş)
- Balık, yumuşakçalar, kabuklular ve ürünleri
- Bira
- Bitki ekstraktlarından elde edilen içecekler
- Ekmek, bisküvi, unlu mamuller
- Diğer tarımsal ürünler
- AB Düzenlemesi (EEC) No 510/06 kapsamında bulunan ürünler;
- Doğal mineral sular ve memba suları
- Doğal sakız ve reçineler
- Temel yağlar
- Saman
- Mantar
- Cochineal (raw product of animal origin)
- AB Düzenlemesi (EEC) No 509/06 kapsamında bulunan ürünler;
- Çikolata ve diğer kakao ürünleri
- Pasta, including cooked or stuffed
- Hazır yemekler
- Hazır soslar
- Çorbalar Soups and stocks
- Dondurma ve şerbet

Şu an AB nezdinde (09.08.2014) 1438 adet kayıtlı ve 162 adet ise başvuru halinde PDO, PGI and TSG ve bulunmaktadır. Kayıtlı coğrafi işarete sahip olan ürünlerin 582 adedi PDO, 606 adedi PGI ve 48 adedi ise TSG'dir. (DOOR, 2014).

Türkiye'de yerel zenginliklerin önemli bir potansiyel olması ve AB'ye uyum süreci yeni de olsa coğrafi işaretler kavramının benimsenmesine ve geliştirilmesine olanak tanımıştır. İlk olarak 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Uygulama Şeklini Gösterir Yönetmelik kapsamında özel olarak bu tür ürünler korunma altına alınmıştır. 2007 yılında yasalaşması için her ne kadar Meclis'e Coğrafi İşaretler Kanun sunulmuşsa da halen bu konuda yürürlükte olan bir Kanun bulunmamaktadır.

Türkiye'de coğrafi işaretler

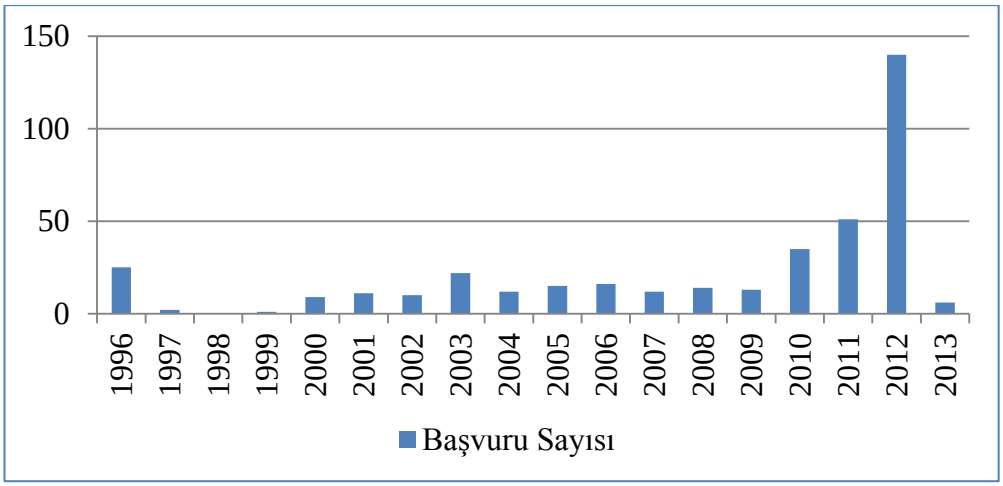
- Menşe adı,
- Mahreç işareti,

olarak iki ayrı şekilde değerlendirilmektedir.

Coğrafi işaret korumasına konu edilen ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tamamı sınırları belirlenmiş coğrafi alanda gerçekleşmek zorunda ise bu durumda bulunan coğrafi işaretlere "menşe adı" denir. Bu tür ürünlere örnek olarak, Eskişehir Lületaşı, Çelikhan Tütünü, Ege Pamuğu verilebilir. Ürünler ait oldukları coğrafi bölgenin dışında üretilemezler. Çünkü ürün, nitelikleri ancak ait olduğu yöre içinde üretildiği takdirde kazanılabilir.

Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri sınırları belirlenmiş coğrafi alanda gerçekleşmek zorunda ise bu durumdaki coğrafi işaretlere de "mahreç işareti" denir. Bu tür ürünlere örnek olarak, Damal Bebeği, Isparta Halısı, Siirt Battaniyesi verilebilir. Bu ürünlerin nitelikleri, kalitesi, ünü ve diğer özellikleri belirli bir coğrafi yere ait doğal hammadde ya da beşeri unsurlara dayalı işlemlerden kaynaklanan özellikler taşır.

Türkiye'de coğrafi işaretlerin tescili ile ilgili sorumlu mercii Türk Patent Enstitüsü'dür. Yurt içinden veya yurt dışından yapılacak tüm başvurular Türk Patent Enstitüsüne veya onun yetkili kıldığı makama yapılır. Şekil 2.1.'de yıllara göre TPE'ye yapılan coğrafi işaret başvuralarının dağılımı görülmektedir. Ağustos 2014 yılı itibari ile Türkiye'de tescilli coğrafi işaret sayısı 178 adettir (TPE, 2014).

Şekil 2.1. Türkiye Coğrafi İşaret Başvuru Sayısının Yıllara Göre Dağılımı (TPE, 2014)

Coğrafi işaretlerin diğer sınai mülkiyet haklarından üstünlüğü tek bir üreticiyi değil, belirli şartlar altında üretim yapan kişilerin tümünü birden korumasıdır. Çünkü coğrafi işaret alansal, yöresel, bölgesel, ülkesel genelliğe, bir anlamda anonimliğe sahip olup, sağladığı hak belli bir kişiye veya bazı kişilere bağlanamaz. Bu açıdan bakıldığında coğrafi işaretler aslında kolektif bir hareketin teşvik edilmesi gibi görülebilir. Coğrafi işaretlerin temeline bakıldığında bu sistemin oluşturulmasında sebepler şu şekilde gösterilebilir (http://ec.europe.eu.int; TPE, 2014;);

- Farklı özellikte tarımsal üretimin teşviki,
- Ürün isimlerinin yanlış ve haksız yere kullanımının önlenmesi,
- Ürünün özellikleri ile ilgili tüketicilerin bilgilendirilmesine yardımcı olmaktır.
- Coğrafi işarete konu olan ürünün kalitesinin korunması ve bilinen özellikte üretiminin sağlanması,
- Coğrafi işarete konu olan yörede veya özellikte üretim yapanların tescilin sağladığı korumadan öncelikli olarak yararlanmalarının sağlanması,

İşaretlerin ürün bazında dağılımına bakıldığında Türkiye'nin daha çok halı kilim battaniye gibi mallarda ilk sırada yer almakta bunu işlenmemiş tarımsal ürünler ve gıdalar takip etmektedir. İklimsel ve kültürel zenginliklerin bir arada olduğu bu coğrafyada yer alan Türkiye'nin yerel zenginliklerini değerlendirme konusunda daha hızlı adımlar atması ve potansiyellerin ve fırsatların değerlendirilmesi gerekmektedir. Tüketiciler söz konusu yöre adıyla satılan ürünleri, o yöre adına duydukları güven nedeniyle, diğer yerlerde üretilenlere daha fazla tercih etmektedirler. Bu nedenle bir ürün için belirli bir kalite sembolü haline gelmiş yer adlarının coğrafi işaret olarak koruma altına alınmasında o yöre halkının menfaatlerinin korunması açısından büyük fayda vardır. Coğrafi işaretler, ürüne dinamik pazarlama gücü katar ve doğasından gelen anonim sahiplik gücüyle bölgesel ya da toplumsal bazda ekonomik gelişme aracı vazifesi görür. Özellikle kırsal kalkınma için önemli bir araçtır. Coğrafi işaretin korumasının amaç ve faydalarından biri de, coğrafi işaret ibarelerinin, gerekli özelliklere haiz olmayan sahte ürünler üzerinde kullanılmasının önüne geçilerek tüketicinin yanıltılmasına engel olunması, dolayısıyla tüketicinin korunmasına yardımcı olmaktadır.

3. Coğrafi İşaretlerin Yerel Ekonomik Kalkınmadaki Rolü ve Sürdürülebilirliğinde Aile Çiftçiliğinin Yeri

Coğrafi işarete sahip nitelikli ürünlerin kırsal kalkınmaya etkisinin nasıl olacağını düşünmek için kırsal alanın sosyo ekonomik refahına, bölgesel gıdaların nasıl katkı sağlayabileceği konusunun derinlemesine düşünülmesi gerekir. Endojen kalkınma teorisi prensipleri ışığında (Bryden, 1998; Ray, 1998; Terluin, 2003), bölgesel gıdalar, bulundukları alanla ilgili özel veya hareketsiz karakterleri ile birçok yerel değeri birleştirebildiği ve değerini belirleyebildiğinden kalkınma için potansiyel bir kaynak oluşturmaktadır (Bessiere, 1998, Nygard and Storstad, 1998, Brunori and Rossi, 2000, Marsden et. all., 2000, Kan ve Gülçubuk, 2008; Kan ve ark. 2010, Kan ve ark., 2011; Kan ve Gülçubuk, 2012; Kan ve ark., 2013; Kan ve Gülçubuk, 2013). Yine de böyle değerlerin değerinin nasıl saptanacağı, ilgili aktörlerin çeşitleri ve bu aktörlerin bu değerleri elde etmek için seçtikleri stratejiler farklılık gösterebilir. Özellikle yapılan çalışmalar aktörlerin adapte olabilecekleri 2 yaklaşımı tanımlamışlardır. Birincisi, "arz zinciri stratejisi" olarak tanımlanır. Bu strateji bölgesel ürünün işlenme ve üretimindeki aktörlerin güçlü bir networkünün inşasını gerektirmekte ve dikkatin üretim seviyelerinin yönetimine, ürünün fiziksel kalitesini geliştirilmesine ve etkili bir pazarlamanın uygulanmasına gerek duyulmaktadır. Bu yaklaşımda, bölgesel ürün güçlü bir üretici networkünün varlığı ile sosyo ekonomik iyileşmeye katkıda bulunur. Bu network içinde iş fırsatları artar ve arz zincirinin etkili yönetimi sağlanır ve ürünün pazarlamasından elde edilen gelir artmaktadır (Treager and et.al. 2007).

İkinci yaklaşım bölgesel gıdaların kırsal kalkınma yönünden farklı kavramlar taşımasıdır. Aktörler böyle gıdaları, fiziksel çevre (ayırt edici özelliği sahip bölgeler, yerel hayvan türleri ve bitki çeşitleri vb.), kültürel (teknik, know-how, mit, hikayeler) ve ekonomik (kalifiye işgücü) unsurların dahil olduğu kaynakların birbirleri ile ilişkili olan unsurlar olarak görmektedir. Bu yüzden bölgesel gıdalar, çeşitli aktivitelerin ve birçok aktörler arasında ilişkilerin (turistik geziler, pazarlar, festivaller, eğitimsel aktiviteler, birlik aktiviteleri) desteklendiği geniş çaplı girişimlere katkı sağlayabilecek ürünler olarak görülmektedir. Yerel aktörler tarafından bölgesel gıdaların kullanımına yönelik bu yaklaşım, yerel vasıf veya yaygın alan stratejisi (extended territorial strategy) olarak tanımlanır (Pacciani et all, 2001; Marescotti, 2003). Bu strateji altında bu gıdalar, alana bağlı bir hüviyet ve arz zinciri ve tek bir üretim networkunun fiziki bir çıktısı olmaktan ziyade üretim değerine dayalı ürünlerin iştiraki şeklindedir (Treager and et.al. 2007).

Her iki yerel kalkınma stratejisi yaklaşımı içinde coğrafi işaretleri kullanımında aktörler arası uyum önem taşımaktadır. Coğrafi işaret sistemi, aktörler arası networkun kurulması ve iyi yönetişimin yanı sıra gelenekselliğin ve doğal kaynakların kalite ile birleşmesinin getirdiği avantajın kullanımıdır. Coğrafi işretin yapısına bakıldığında da daha çok aile çiftçiliğinin, geleneksel üretimin, mas üretimden çok sınırlı sayıda kalite bazlı üretimin yapıldığı, insan işgücünün daha yoğun kullanıldığı ürünlerin teşvikini ön plana çıkarmaktadır. Bu sistemi en güzel kullanan ülkelerin başında Fransa gelmektedir.

Fransa'da mevcut olan AOC (Appellation D'origin Cóntrolėe) sistem Avrupa'nın en eski menşei etiket sistemidir ve bu sistem sıkı tedbirleri ile eksiksiz ve model olabilecek bir sistem olarak gösterilebilir. Bunda özellikle Fransızların yemek kültürleri ve tarımsal uygulamaları etkili bir faktördür. Bu sistem gerek etkili organizasyon yapısı gerekse üreticilerin haklarını koruması bakımından örnek teşkil edecek bir sistemdir. AOC sistemi ilk olarak 1935 yılında kurulmuştur. İlk çıktığında bu sistem birincil olarak ***"Şarap"*** üretimi ile ilgiliydi. Yeni teknolojilere ulaşımın kolaylaşması ve pazarda da rekabetin artması özellikle yerel üreticileri toplu üretimin değerli olduğu bir dünyada zora sokmuştur. Bunun üzerine üzüm yetiştiricileri ve şarap üreticileri kendi ürünlerini farklılaştırma yolu ile pazarda rekabet etmeye çalışmışlardır. Genellikle bu üreticiler kitle üretimlerin aksine şarap yapımında kendi geleneksel işleme tekniklerini kullanmışlardır (Lit and Tano). Fransa'nın Fransa dünya tahıl ihracatında ikinci en büyük ülke (Valadier 2000) olduğu göz önüne alındığında şarabın getirisinin hububatın getirisini aştığı belirtilmiştir. Fransa aynı zamanda şarap üretiminde bir numara olup, üretim değeri olarak ta en yüksek değeri elinde bulundurmaktadır (Berham 2003).

Fransa'da şarap dışındaki diğer tarımsal ürün ve gıdalara AOC sertifikalarının verilmeye başlanması ile bu sektörde ikinci sırada gelen peynirler olmaktadır. Bunlar arasında da en önemli peynir ***"Comte***

Peyniri"dir. Comte peyniri inek sütünden yapılan bir peynir olup Fransa'nın doğu kısmında bulunan İsviçre sınıra yakın Comte bölgesinde Jura dağlarında üretilmektedir. Bu peynir Fransa'da PDO olan peynirler arasında üretim miktarı en yüksek olan peynirdir. Comte peyniri 1958 yılında PDO özelliği almış olup Fransa'da ilk PDO alan peynir olma özelliğindedir (Gerz and Dupont 2006). Diğer PDO lar gibi Comte peynirinin kalite ve ünü üretildiği alandaki agro-ekolojik yapıya ve bilgi ve görgüye (geleneksel hayvan bakımı, peynir işleme ve olgunlaşma teknikleri) dayanmaktadır. Comte peynirinin arz zincirini incelendiğinde 3.200 küçük ölçekli süt üreticisi ve 180 peynir üreticisi (bunlar kooperatifler içinde organize olmuşlardır) ve 15 olgunlaştırma mahzeni bulunmaktadır. Bu profesyonel network, üreticilerin, kooperatiflerin ve tarih, kültür, ekonomik açıdan bağlılıklarını göstermektedir. Bölgede yaklaşık 40-50.000 ton üretim ile Comte peyniri Jura bölgesinin ekonomik yaşamına önemli bir katkısı bulunmuştur(Colinet and et al., 2006; Gerz and Dupont 2006). Ülke genelinden Comte PDO bölgesine göç, PDO olmayan alana olan göçün yarısı kadardır. PDO yerel insanlara küçük alanlarda karlı işletmeciliğin yapılması ve küçük işletmelerde yaşayabilirliğin gelişmesi fırsatı sunmaktadır (Dupond 2004).

AOC lerin tarımsal verimlilikte marjinal alanlar olarak gözüken alanların sürdürülebilirliğine yardımcı olduğu için önemli bir kırsal kalkınma aracı olarak görülmektedir. Bu zamana kadar kendi başlarına bırakılmaları durumunda yok olabilecek bir çok geleneksel ve tarihi değere sahip ürünlerin varlığının devam etmesi ve pazarda rekabet edebilecek pozisyonda kalmasına yardımcı olmuştur. AOC'ler kırsal alanda hem dolaylı hem de doğrudan kırsal istihdam olanaklarının oluşturulmasına (kırsal turizm gibi) yardımcı olmaktadır (Bessière,1998). Çünkü Fransa dünyada en fazla ziyaret edilen ülkelerden biridir ve bununda ulusal ekonomi içindeki payı göz ardı edilemez ki bu durum önceleri azalma içersinde olan bazı yerlerdeki kırsal nüfusun sabit kalmasına yardımcı olmaktadır (Berham 2003).

Coğrafi işaretlerin ilk çıkış yeri AB ülkeleri olup AB ülkeleri içinde özellikle iklim avantajı ile birlikte güney Avrupa ülkeleri bu sistemi AB içerisinde daha fazla kullanmaktadır. Özellikle Fransa'dan sonra, İtalya, Portekiz, İspanya ve Yunanistan en fazla coğrafi işarete sahip olan ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkelerde coğrafi işarete (özellikle menşei işareti olan PGI (Protected Designation of Origin) sahip olan ürünlerin üretim tarzları ve aktörleri incelendiğinde çoğunlukla küçük işletmelerin hakim olduğu geleneksel üretim tarzında kısıtlı üretimlerin yapıldığı ürünler olduğu görülebilir. Zaten PDO işareti almış bir ürünün üretim alanının sınırlandırılmış oluşu oradaki doğal kaynakların kullanımı ile talebin hepsinin karşılanması mümkün olmamaktadır. Fiyat farkının oluşmasındaki en büyük etmenlerden biri de budur. Bu nedenle bu bölgelerde bu tip ürünler daha çok geleneksel aile işletmeciliği şeklinde üretimleri yapılmaktadır. Örneğin Portekiz'de PDO'ya sahip olan "Quiejo de Nisa" peyniri (Dünyanın 100 lezzetli peynirinden biri seçilmiştir (www.winespectator.com) toplam 32 süt işletmesinin sadece 9 tanesinin PDO'ya sahip peynir ürettiği, bunlarında küçük aile işletmesi ve yerel birliklerden oluştuğu bildirilmektedir (Fragata et al., 1998).

Bir diğer örnek Yunanistan'dan verilebilir. Yunanistan'ın Zagora, Pauri ve Macrirachi köylerinde yetiştirilmekte olan ve PDO sahibi "Zagora Elması" dır. Zagora bölgesinin uygun iklim ve toprak şartları, üretim işlemleri ve kalitesi bilinen bu elma çeşidinin veriminde önemli rol oynamaktadır. Bu elma çeşidinin bakımı bu bölgede daha çok yoğun işgücüne dayalı olup, çiftçilerin kullandığı teknikler herhangi bir yerde sık olarak kullanılmayan tekniklerdir. Bölgenin morfolojik özellikleri yüzünden üretimi endüstrileştirecek karışık mekanizasyonun kullanılması imkansızdır. Bu yüzden makinenin kullanılmayışı çiftçileri geleneksel yöntemlere güvenmeye mecbur bırakmış, el işçiliğini ve gelişmiş bölgelerde yaygın olmayan uygulamaları daha çok öne çıkarmıştır. Bu yüzden bu çiftçiler nesilden nesile geçen alternatif üretim teknikleri konusunda uzmanlık kazanmışlardır (Galanopoulos and et all. 1999). Bu üründe de geleneksellik ve aile çiftçiliği ön plana çıkmaktadır.

İtalya'da üretilen ve yine PDO'ya sahip "Parmigiano Reggiano" peynirinin üretim sistemi ile bağlı olarak İtalyan tarımı içerisinde önemli bir ürün olarak gösterilmekte olup kırsal kalkınma açısından da önemli bir örnektir. Parmigiano Reggiano üretim sistemi özellikle kırsal alanda işgücü arzı ve artisanal olarak tanımlanan peynirin kalitesinin, bağlı olduğu işgücü yoğunluklu işletmelerin varlığının sürdürülebilmesi açısından kırsal kalkınma bakımından önemlidir. Parmigiano Reggiano üretimi başarısını pazarlamaya kadar her şeyin dahil olduğu "Spesifik Ürün Düzenlemelerini Saklı Tutan Birlik Anlaşması" (Collective Agreement to Keep to Spesific Production Regulations"borçludur

(Arfini, 1999; Roest and Menghi, 2000; Bertozzi, 2004). İtalya'nın Parma bölgesinde üretilen "Culatello di Zibello" domuz eti menşei küçük aile işletmelerinin kendi yiyeceklerini sağlaması ile ilişkilidir (Treager and et.al. 2007). "Lancashire Peyniri" Kuzey Batı İngiltere'nin Lancashire bölgesine özel olan preslenmiş inek sütünden yapılan bir peynirdir. Bu bölgenin kuzeyi mera için uygun bir alan olup bu yüzden bölge süt işletmeciliği ve peynir yapımı ile ilgili uzun bir tarihi geçmişe sahiptir (Mason, 1999). Bugün 9 adet geleneksel Lancashire peynir üreticisi bulunmakta olup en küçüğü 50 ton/yıl, en büyüğü ise 2.500 ton/yıl peynir üretimine sahip olup yıllık ortalama 500 ton geleneksel Lancashire peyniri üretilmektedir.

Verilen örneklerden de görüleceği üzere coğrafi işaret sistemi içinde yerel geleneksel küçük aile çiftçiliğinin rolü çok önemlidir. Özellikle sistemde yer alan PDO'ya yani menşei işaretine sahip ürünlerin üretimindeki ortak noktalar geleneksellik, kültürel miras, emek yoğun ve sınırlı üretim gösterilebilir. Bu da özellikle aile işletmeciliği bu sistemin devamlılığının sağlanmasındaki anahtar noktadır. Bu nedenle özellikle geri kalmış veya az gelişmiş alanlarda bu tür ürünlerin desteklenmesi aynı zamanda aile işletmeciliğinin de desteklenmesi ile paralel olacaktır.

4. Sonuç

Coğrafi işaret sisteminin ortaya çıkışının odak noktasında sadece ürün farklılaştırılmasının sağlanarak fiyat primi sağlamak değil kültürel değerlerin ve geleneklerin muhafazasına da hizmet etmek vardır. Bu sistemin başta AB ülkeleri olmak üzere ülkemizde de yaygın olarak kullanılıyor olması bu sistemin bölgesel ve yerel kalkınma dinamiklerini harekete geçirilmesi açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde coğrafi işaretlerden özellikle menşei işaretlerinin çoğunlukla küçük aile işletmeciliği şeklinde üretilen ürünleri kapsadığı ve bu tür ürünleri desteklemenin az gelişmiş veya geri kalmış bölgelerde küçük işletmelerin refahını da etkilediği ve coğrafi işaretlerin yerel kalkınma dinamiklerini harekete geçirmede bir araç olarak kullanılabileceği söylenebilir (Kan ve ark., 2013).

Sonuç olarak coğrafi işaretler ve küçük işletmelerin varlığı ve sürdürülebilirliği arasında iki yönlü doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Sistemin devamlılığının sağlanmasında küçük işletmelerin korunması önem taşımakta ve küçük işletmeler olduğu sürece de gelenek ve kültürlerin bir sonraki nesle aktarılmasının mümkün olacağı ve bu sistemin daha kolay sürdürülebilir kılınacağı söylenebilir. Literatürler incelendiğinde de PDO'ya (menşei işareti) sahip ürünlerin karşılaştığı en önemli riskler; ürün PDO sertifikası aldıktan sonra bölgedeki üretici sayısının artışı, büyük firmaların arz zincirine katılarak ürünü sanayileştirme çabası içine girmesi, üreticiyi aldatıcı etiketlerle coğrafi işarete sahip olmayan benzer ürünleri satma çabası, küçük işletmelerin büyük firmalarla rekabet edemeyişi ile pazar ve/veya üretimden çekilmeleridir (Roest and Menghi, 2000; Marescotti 2003; Kan ve ark., 2010; http://foodqualityschemes.jrc.es). Bunun sonucu olarak küçük aile işletmeciliğinin kaybolması hem ürünün eski kalitesinin azalmasına hem de taklit ve tahdit ile tüketicinin aldatılma sorunlarını beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle küçük aile işletmeciliği bir açıdan ürünün kalitesi, tat ve lezzeti açısından garantör durumundadır ve tüketici algısı büyük sanayi üretiminden çok küçük artisanal üretimle elde edilen geleneksel ürünlerin daha kaliteli ve orijinal olduğu yönündedir. Bu nedenle tüketimde bu tip ürünlere tüketici daha fazla ödeme istekliliğindedir. Bu algının kırılması ve kötü amaçla kullanımı, geleneksel sistemlerin korunduğu aile çiftçiliğini yok olmaya başlaması anlamına gelmektedir. Küçük aile çiftçiliğinin korunması ve devamlılığının sağlanmasına yönelik politikalar yerelde özellikle kırsal kalkınma dinamiklerini hareketlendirmede önemli bir araç olacaktır. Türkiye gibi özellikle küçük aile işletmeciliğinin yaygın olduğu ülkelerde bu potansiyelin coğrafi işaret, dağlık alan ürünü, Küresel Öneme Sahip Tarımsal Miras Sistemleri (GIAHS), organik tarım gibi yerel kalkınma araçlarının kullanımı ile değerlendirilmesi kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik yönden sürdürülebilirliklerinin sağlanması açısından önemlidir.

Kaynaklar

Akerlof, G. A. 1970. The market for lemons: quality uncertainty and the market mechanism. Quarterly Journal of Economics 84: 488–500.

Arfini, Filippo. 1999. The commercialization of Parmiggiano Reggiano Cheese at the Beginning of the New Millenium; Agrobusiness Management Association, June 1999, Florence.

Barham, E. 2003. Translating terroir: the global challenge of French AOC labeling.Journal of Rural Studies 19: 127–138.

Bertozzi, L. 2004. The Geographical Indications and their impact on the rural economy: the case of Parmigiano Reggiano; Consorzio del formaggio Parmigiano-Reggiano, Reggio Emilia, Italy.

Bėssiere, J. 1998. Local development and heritage: traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas. Sociologia Ruralis 38 (1), 21-39.

Brunori, G., Rossi, A., 2000. Synergy and coherence through collective action: some insights from wine routes in Tuscany. Sociologia Ruralis 40 (4), 409–423.

Bryden, J., 1998. Development strategies for remote rural regions: what do we know so far? Paper presented at the OECD International Conference on Remote Rural Areas: Developing through Natural and Cultural Assets, Albarracin, Spain, 5–6 November.

Colinet P., Desquilbet M., Hassan D., Monier-Dilhan S., Orozco V., and Réquillart V., 2006. Case study: Comté Cheese in France, EUROPEAN COMMISSION, DIRECTORATE-GENERAL JRC, JOINT RESEARCH CENTRE, Institute for Prospective Technological Studies (Seville), Sustainability in Agriculture, Food and Health

DOOR (Database of Origin and Registration), 2014. The Stat,st,c Database of Geographical Indications in EU. http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html

Dupont, F., 2004. Effects of geographic indications. Communication during the workshop on "Geographic indications for Middle Eastern and North African agri-food products", Monpellier, June 2004, 2.p.

Fragata, A.; Alberto, D.; Coelho, I.; 1998; Social and economic impact of Apdo cheese ("Quiejo de Nisa") on the local cheese production and processing (North of Alentejo, Portugal); Escola superior Agraria Portugal

Galanopoulos, K., Tzouramani, I., Fotopoulos, C., And Mattas, K., 1999. PDO Supply Chains in Greece: Empirical evidence from two regional products". 67th Seminar of the European Association of Agricultural Economists, Le Mans, France, 28-30 October

Gerz, A., and Dupont, F., 2006. Comte Cheese in France: Impact of a geographical indication on rural development. Origin Based Products, Lesson for pro-poor market development, Bulletin 372, Royal Tropical Institute (KIT), Amsterdam KIT Development, Policy and Practise, French Agricultural Research Centre For International Development (CIRAD), Montpellier, p: 75-86

Gündoğdu, G., 2006. Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması, Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Beta Yayınları,Yayın No:1667, Hukuk Dizisi: 747, İstanbul.

Josling, T. (2006). The war on terroir: geographical indications as a transatlantic trade conflict.Journal of Agricultural Economics 57: 337–363.

Ilıcalı, G., 2005. Coğrafi İşaretler, Coğrafi İşaretlerde Denetim ve Denetimde Akreditasyonun Önemi, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi (ATAUM), 36. Dönem Avrupa Birliği Temel Eğitim Programı Semineri, Ankara.

Kan, M. ve Gülçubuk, B., 2008. Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi (Journal of Agricultural Faculty of Uludag University), 2008, Cilt 22, Sayı 2, 57-66, Bursa

Kan M., Gülçubuk B.,Kan A.,Küçükçongar M. 2010. Coğrafi İşaret Olarak Divle Tulum Peyniri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: Aralık 2010, Sayfa: 15-23, Karaman.

Kan M., Gülçubuk B., ve Küçükçongar M., 2011. Coğrafi İşaretlerin Kırsal Turizmde Kullanılma İmkanları. 1.Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu 13-15 Eylül 2011, Karaman.

Kan, M., and Gülçubuk, B., 2012. Are Geographical Indications an Opportunity for Local Economic Development; A Case of Aksehir Kirazı (Cherry of Aksehir), 1.Uluslararası Disiplinlerarası Sosyal Araştırmalar Konferansı, 17-21 Haziran 2012, Bursa

Kan, M., Gülçubuk B., Peker K., Kan A., Küçükçongar, M., 2013. Türkiye'de Yerel Kalkınma Dinamiklerini Harekete Geçirmede Bir Araç; Yerel Ürünler. 2.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 16-17 Mayıs 2013, ELAZIĞ.

Kan M., ve Gülçubuk B., 2013. Coğrafi İşaretlerin Yerel Kalkınma Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Akşehir Kirazı Araştırması Bulguları, Ulusal KOP Bölgesel Kalkınma Konferansı, KONYA.

Lit, K., and Tano, M.L. Geographical Indications And The Protection Of Indigenous Resources: An Examination Of How Geographical Indications Can Be Utilized As A Tool To Protect Indigenous Resources From Outside Exploitation And Generic Imitations

Marescotti, A., 2003. Typical products and rural development: who benefits from PDO/PGI recognition? Paper presented at: Food Quality Products in the Advent of the 21st Century: Production, Demand and Public Policy. 83rd EAAE Seminar, Chania, Greece, 4–7 September

Marsden, T., Banks, J., Bristow, G., 2000. Food supply chain approaches: exploring their role in rural development. Sociologia Ruralis 40 (4), 424–439.

Mason, L. 1999. Traditional Foods of Britain. Totnes, Devon, Prospect Books.

Nygard, B., Storstad, O., 1998. De-globalization of food markets?: consumer perceptions of safe food: the case of Norway. SociologiaRuralis 38 (1), 35–53.

Pacciani, A., Belletti, G., Marescotti, A., Scaramuzzi, S., 2001. The role of typical products in fostering rural development and the effects of Regulation (EEC) 2081/92. Paper presented at: Policy Experiences with Rural Development in a Diversified Europe. 73rd EAAE Seminar, Ancona, Italy, 28–30 June

Ray, C., 1998. Culture, intellectual property and territorial rural development. Sociologia Ruralis 38 (1), 3–20.

Roest, K., and Menghi, A. 2000. Reconsidering "Traditional" Food : The Case of Parmigiano Reggiano Cheese

Santilli, J. 2012. "Geographical Indications for Agrobiodiversity Products: case studies in France, Mexico and Brazil", in: Santilli, Juliana. Agrobiodiversity and the Law: Regulating Genetic Resources, Food Security and Cultural Diversity", Earthscan, London

Terluin, I., 2003. Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. Journal of Rural Studies 19, 327–344.

TPE (Türk Patent Enstitüsü), 2014. Coğrafi İşaret İstatistikleri. www.tpe.gov.tr

Treager, A., Arfini, F., Belleti, G., and Marescotti, A., 2007. Regional Foods and Rural Development: The Role of Product Qualification, Journal of Rural Studies 23 (2007) 12-22, Elseiver.

Valadier, A., 2000. L'AOC: L'Instrument de Developpement Economique Terroir, Tradition et Modernite, Lettre Trimestrielle d'INAO, p.4.

http://ec.europa.eu

http://www.winespectator.com

Elazığ İli Tavukçuluk Sektörünün Elmas Modeli İle Kümelenme Analizi

Nurcan YÜCEL[1] **Aiday KASMALİEVA**[2]
[1]Yrd. Doç.Dr.,Fırat Üniversitesi, nyucel@firat.edu.tr
[2]Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, aidaykasmalieva@gmail.com

Özet
Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kümelenme modeli ile yerel/bölgesel kalkınma ve rekabet önemini korumaktadır. Endüstriyel tarzda üretime uygunlukları nedeni ile kümes hayvanları dünyada artan bir yaygınlıkta, görece düşük fiyatla insanlara hayvansal protein sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Yemden yararlanma oranı ve kısa üretim dönemleri, kanatlı hayvanlarla yapılan üretimin çoğu çiftlik hayvanı türleriyle yapılan üretime kıyasla daha ekonomik olmasını sağlamaktadır (Çınar, 2007). Tüm dünyada başta piliç eti olmak üzere kanatlı etleri üretimi ve tüketimi son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir (Civaner, 2007). Bu çalışmada temel olarak Elazığ ilinin kanatlı hayvancılık (tavukçuluk) sektörünün elmas modeli ile kümelenme analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacına ulaşabilmek için, sektörle ilgili yazılı ve görsel kaynaklar, kalkınma ajansı sektör raporları incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında Elazığ Tavukçuluk Sektörü İçin Küme Haritası ve Rekabet Elması oluşturulmuştur. Küme haritasına göre değer zincirinden kopan halkalar ile tamamlanması gereken sektörel aktörler belirlenmiştir. Buna göre, özellikle tavuk üretimi yapan birincil üreticilerin girdi kaynaklarından kaynaklanan tedarik problemleri incelenmiştir. Düşük fiyat politikası üretim sürecinin kısalığı, üreticiden marka yarı mamul üreticilerine transfer süreci, soğuk zincir, işleme tesislerinin odaklandığı Elazığ bölgesinin tavuk yetiştiriciliği açısından avantajları, risk analizi yapılmıştır. Ayrıca yumurta üreticileri ve problemleri Pazar piyasa oluşumu ve devlet destekleri, sektörel teşvikler bir bütün olarak Porter'in Elmas modeline oturtulmuştur. Yem sanayi ürünleri ile yarı mamul tedariki ve lojistigi değer zincirinin halkaları olarak tespit edilmiştir. Ayrıca işbirliği yapılacak kurumlar ile üretim, dağıtım ve fiziki altyapı yetersizlikleri de sektörü olumsuz etkileyen önemli unsurlar olarak bulunmuştur. Rekabet elmasına bakıldığında sektörün yine de avantajlı ve rekabetçilik seviyesinin ileri düzeyde olduğu, ancak dezavantajlı ve geliştirilmesi gereken konuların da çokluğu dikkat çekmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kanatlı Hayvancılık, Kümelenme, Elmas Modeli, Rekabetçilik, Tavukçuluk sektörü

1. Giriş

Kanatlı hayvanlar grubuna hobi veya ticari amaçla yetiştirilen tavuk, hindi, kaz, ördek, devekuşu, güvercin, sülün ve bıldırcın gibi çeşitli kanatlı türler girmektedir. Bunlardan ekonomik değeri veya ticari amaçla yetiştirilenlerden tavuk, daha çok eti ve yumurtası için dünya genelinde yaygınca yetiştirilmektedir. Tavuk insanın bedensel ve zihinsel gelişmesinde önemli bir yeri olan beyaz et ve yumurtası için üretilmektedir. Bu yüzden de dünya genelinde ve ülkemizde damızlıkçılık kuluçkacılık, yumurta ve etlik piliç üretimi gibi aslında her biri kendi başına bir sektör sayılabilecek alanların geliştiği görülmektedir. Diğer taraftan sektör, bu üretim alanlarıyla ilgili olarak yem sanayi, kafes gibi araç ve gereç yapımı, aşı ve ilaç sanayi ve gıda sanayinin gelişmesine doğrudan katkı sağlamaktadır (Koçak vd., 2007).

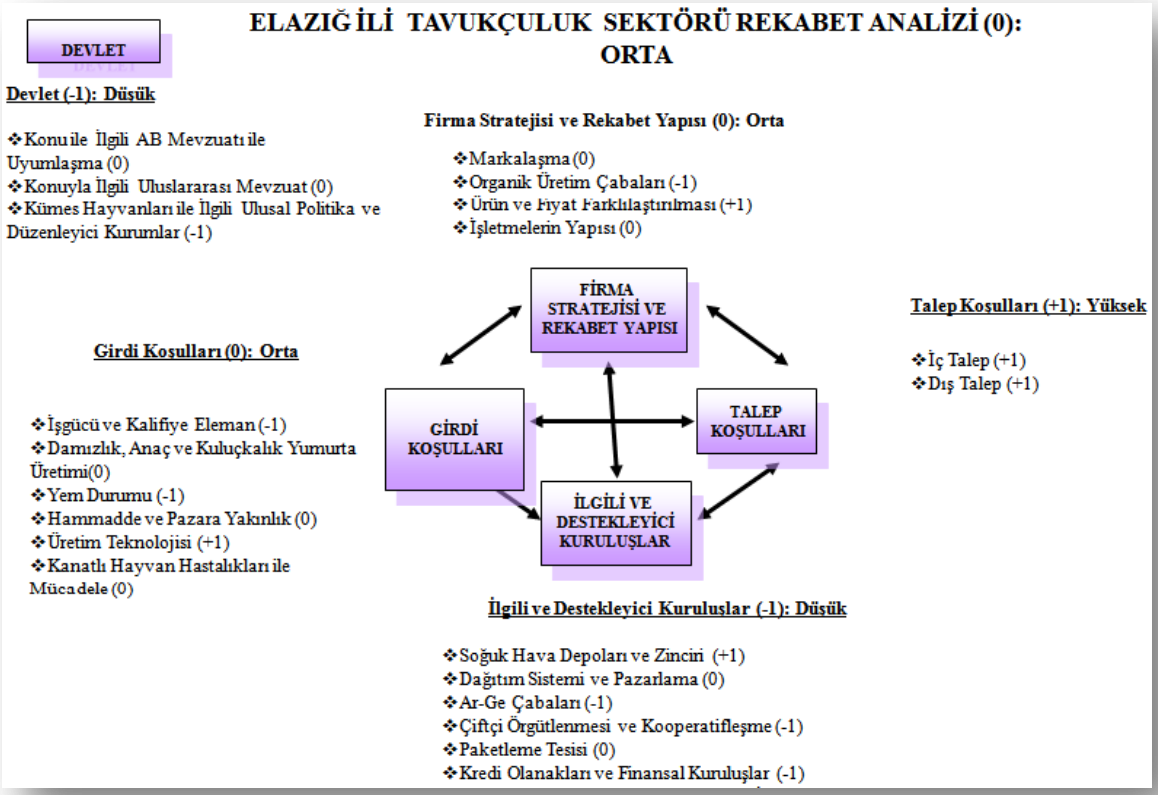
2. Tavukçuluk Sektörünün Dünya'da ve Türkiye'deki Durumu

FAO verilerine göre günümüzde elde edilen toplam gelir açısından hayvancılığın dünya tarımındaki payı %40 dolaylarındadır. Gelişmiş ülkelerde bu pay %20'nin üzerindedir. Dünyadaki hayvan varlığı incelendiğinde, genelde gelişmiş ülkelerdeki tüm büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan türlerinin sayılarında 1990'dan itibaren bir azalma olduğu, buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde tersi yönde bir gelişmenin olduğu gözlemlenmektedir (Şelli ve Eraslan, 2006). Türkiye'de tavukçuluk sektörü 1970'li yıllarda aile işletmeleri şeklinde, pahalı ve sınırlı üretim kapasiteleriyle faaliyette bulunmuştur. 1980'li yıllara gelindiğinde kanatlılara yönelik entegre tesislerin çoğalması ve sözleşmeli üretim modelinin uygulanması ile sektör, önemli bir yapısal değişim göstermiştir. Bu değişimin sonucunda kanatlı sektörü üretim planlamasını yapabilen ve ülke ihtiyacını karşılayabilen önemli bir üretim dalı haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda ise büyük yatırımlar yapılarak dünya standartları yakalanmış ve üretim sürekli artırılarak bu günlere gelinmiştir. 2000'li yıllarda kanatlı sektörünün AB uyum çalışmaları başlamış ve 2005 yılında Türkiye'nin AB Ülkelerinin kanatlı eti ithal edebileceği üçüncü ülkeler listesine girmesi için karar alınma aşamasına gelinmiştir. Ülkemizde bugün üretilen beyaz etin yaklaşık %80'i son derece modern tesislerde gerçekleştirilmektedir (Eşidir ve Pirim, 2013).

Türkiye'nin tavuk varlığının son 15 yıl içerisinde önemli bir artış gösterdiğini söylemek mümkündür. 1994 yılında 170 milyon baş civarında olan tavuk varlığı, 2007 yılında neredeyse iki katına çıkmış, 2008 yılında meydana gelen azalmaya rağmen 250 milyon baş'ın üstünde seyretmiştir Günümüzde Türkiye etlik piliç ve yumurta üretimi bakımından sayılı ülkeler arasında yer almaktadır (Keskin ve Demirbaş, 2012).Diğer taraftan, yüksek girdi maliyetleri, pazarlamanın yetersizliği, örgütlenme ve kurumsal yapıların eksikliği gibi sorunlar, bu sektörün daha fazla gelişmesine engel olmaktadır.

3.Elazığ İli'nin Tavukçuluk Sektörünün Rekabetçilik Analizi

Tavukçuluk sektörü konusundaki çalışmalardan yola çıkarak, öncelikle sektörün rekabet üstünlüklerini yakından etkiyebilen Elmas modelinin başlıca alt değişkenleri belirlenmiştir. Daha sonra bu değişkenler, Elmas modeli çerçevesinde tek tek incelenerek söz konusu sektörün rekabetçi gücünün değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Elazığ ilinin tavukçuluk sektörünün nicel ve nitel rekabetçilik gücünün analizinin sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenmektedir. Analizin sonucunda, ildeki tavukçuluk sektörünün rekabetçilik gücü orta düzey olarak belirlenmiştir.

Şekil 3.1. Elazığ İli Tavukçuluk Sektörü Rekabet Analizi

3.1.Girdi Koşulları (Orta)

İlin girdi koşulları aşağıda altı başlık altında incelenmiştir. Bunlar; Damızlık Üretimi, Anaç ve Kuluçkalık Yumurta, Yem Durumu, İşgücü ve Kalifiye Eleman, Hammadde ve Pazara Erişim, Üretim Teknolojisi ve Kanatlı Hayvan Hastalıkları ile Mücadele'dir.

3.1.1.Damızlık Üretimi, Anaç ve Kuluçkalık Yumurta: (0) Orta

Türkiye genelinde tavukçuluk sektöründeki damızlık üretimi konusundaki çabalar yok denecek kadar az olup dışa bağımlı bir durum arz etmektedir (DPT, 2001a). TRB1 Bölgesine il bazında baktığımızda bölgedeki et tavuğu üretiminin yarısından fazlasını tek başına Elazığ ilinin karşıladığı görülmektedir.

Elazığ'da 2000'li yıllarda Dünya Bankasından alınan büyük kredi destekleriyle beyaz et üretimi için çok sayıda kümes açılmıştır. İl çiftçileri et tavukçuluğunda tecrübe sahibidir. Elazığ ili kanatlı geçmişine bakıldığında Köy-Tür firması sektörel anlamda il için büyük önem arz etmekteydi. Sözleşmeli kafesçilik modeliyle birçok çiftçi Köy-Tür firması için üretim yapmaktaydı. Ancak firmanın iflas etmesi Elazığ'daki beyaz et üretim çiftliklerini de büyük zarara uğratmış ve ilde halen önemli sayılarda atıl, bakımsız kümesler bulunmaktadır. Elazığ ilinde 3 adet kümes hayvanları işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerin en büyüğü olan Özuğur Tavukçuluk entegre tesislere sahip olup temelleri 1999'da Köy-Tür tarafından atılmış, kuluçkahane ve damızlık bölümleri ile sadece Türkiye'nin değil tüm Ortadoğu bölgesinin en büyük işletmesi 45 yıldır sektör içerisinde faaliyet gösteren ve sektör yıldızlarından olan Banvit A.Ş, Özuğur entegre tesislerini satın almıştır. Bu tesisin haftalık 475 bin yumurta, 410 bin civciv ve 600 ton et üretimi kapasitesi bulunmaktadır. İşletme sözleşmeli olduğu 200 çiftçilere belli aralıklarla civcivleri vermekte ve onların beslenmesi için yem ve hastalıklarla mücadele için ilaç ve veteriner hekim sağlamaktadır. Dolayısıyla Elazığ ilinde kuluçkahane ve damızlık konusunda önemli bir sorun olmadığı söylenebilmektedir. Öte taraftan diğer bölgelerde olduğu gibi iyi damızlık ve anaçların ithal edilmesi gerekmekte, bu da çeşitli sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır. Banvit, Elazığ'da faaliyete geçireceği üretim entegrasyonu için Elazığ, Malatya ve Diyarbakır illerinde kümes yatırımı gerçekleştirecek girişimciler ile işbirliği yapmayı planlamakta ve dolayısıyla Banvit'in bu yatırımı Elazığ'daki broiler yetiştiriciliğini ciddi şekilde olumlu etkileyeceği öngörülmektedir. Halihazırda tesislerin revizesi devam etmekte 2013 Haziran ayında tesislerin faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

3.1.2.Hayvansal Yem Durumu: (-1) Düşük

Elazığ ilindeki tavukçuluk sektöründeki en ciddi problem hayvan yemi açığı olmaktadır. Tavukçuluk sektöründe girdi maliyetlerinin %50 ile 70'i arasında değişen yem girdisi oluşturmaktadır. Ülkemizde tavuk yemi yeterince üretilememektedir. Mısır, soya küspesi, bitkisel yağ, balık unu ve DCP gibi maddeler genellikle ithal edilerek yem açığı kapatılmaya çalışılmaktadır (Karahocagil, 2004). Yurtiçinde yetersiz üretimden dolayı mısırın %25-35'i ve soyanın da %90'ı kadar ithal edilmektedir (Besd-Bir, 2007).

3.1.3.İşgücü ve Kalifiye Eleman: (0) Orta

Elazığ ilindeki işsizlik oranı, Türkiye'deki işsizlik oranının üzerinde seyretmektedir. Ancak, bu yüksek işsizlik oranına rağmen işçi giderlerinin yüksek oduğu görülmektedir. İldeki işgücünün üreticilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamadığı ve işgücü ihtiyacının başka illerden karşılandığı tespit edilmiştir.

3.1.4.Hammaddeye ve Pazara Yakınlık: (0) Orta

Elazığ'daki tavukçuluk sektörü, hayvansal yemin önemli bir payını oluşturan mısırı dışardan yabancı ülkelerden ve kısmen de Türkiye içinde başka bölgelerden temin etmektedir. İl içinde ve komşu illerde mısır üretiminin yok denecek miktarda olması, bu girdinin dışardan teminini ve dolayısıyla eklenen ulaşım giderleri nedeniyle maliyetleri artırmaktadır. Elazığ'ın Doğu Anadolu bölgesini birbirine bağlayan ulaşım ağının merkezinde olması, çevre illere olan erişimini kolaylaştırmakta ve buralardaki pazarlardan bölgedeki diğer illere kıyasla daha fazla yararlanabilme şansını sunmaktadır. Diğer taraftan bölge, kişi başına gelir ve nüfus büyüklükleri açısından Türkiye'deki birçok bölgeden daha düşük kalmaktadır. Bu durum piyasa açısından bir dezavantaj olarak değerlendirilmelidir.

3.1.5.Üretim Teknolojisi: (+1) Yüksek

Elazığ'da tavukçuluk sektöründe kullanılan teknolojinin gelişmiş ülkelerde kullanılan teknoloji ile aynı düzeyde olduğu görülmektedir. Banvit'in modern tesisleri ile tavukçuluğa 1971 yılında başlayan Umut Tavukçuluk da, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları sertifikalı ürünlerini Green Ranch markası adı altında üretmektedir. Üretim tesisleri Elazığ'da bulunan kuruluş, modern üretim tesislerine sahip ve kendi yemini üreten tam entegre bir tesis olarak hizmet vermektedir. Daha geniş ölçekte

üretim yapmayı planlayan firmanın mevcut teknolojilerini bile yetersiz bulmaları, ildeki tavukçuluk sektörünün çağdaş gelişmeleri yakından izlediğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

3.1.6.Kanatlı Hayvan Hastalıkları ile Mücadele: (0) Orta

Hayvan sağlığı sadece hayvansal verimi değil, insan sağlığını da doğrudan etkileyebilmektedir. Türkiye'de hayvan sağlığı konusundaki sıkıntılar ağırlaşarak tavuk üretimini de önemli derecede etkilemeye devam etmektedir. Elazığ ilinde geçmişte ciddi anlamda bir kuş gribi vakasıyla karşılanmamış olsa da, koruyucu hekimlik ve hastalıklarla mücadele edebilecek eleman sıkıntısının bulunduğu, tarım il ve ilçe müdürlüklerinde konuyla ilgili yeterli uzman ve teçhizat olmadığı anlaşılmaktadır. Hayvansal hastalıklarla mücadele etmeye ve çeşitli hastalıklara karşı koruyucu tedbirler almaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede civcivler zorlama hava akımının sağlandığı kapalı alanlarda ve karanlık bir ortamda yetiştirilmektedirler. Yabancı girişine kapalı olan kümeslere girişte, sadece belirli kişiler hijyen ve sağlık koşullarına uygun dezenfekte edilmiş giysiler giyerek içeriye girmektedir.

3.2.Firma Stratejisi ve Rekabet Yapısı (Orta)

Bireysel düzeyde bir firmanın izlediği stratejiler ve üstün olduğu tarafları, piyasadaki rekabet gücünü etkiler. İlde bulunan işletmelerin bu alandaki nitelikleri aşağıda değerlendirilmektedir.

3.2.1.Markalaşma: (+1) Yüksek

İlde bulunan işletmeler kendi markalarını oluşturmaya çalışmaktadırlar. Özuğur Tavukçuluk tesislerini devralan Banvit, yurt içi ve yurt dışında oldukça tanınan lider bir marka ve üretimini bu marka altında sürdürmektedir. Tavukçuluğa 1971 yılında başlayan Umut Tavukçuluk, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları sertifikalı ürünlerini Green Ranch markası adı altında üretmektedir.Daha az olsa da, geriye kalan işletmelerin de markalaşma girişimlerinin olduğu söylenebilmektedir. Diğer taraftan ilde bulunan işletmelerin ürünlerini yurt genelinde ve yurt dışında tanıtıma yönelik çabalarının hiç olmaması, oldukça rekabetçi bir yapıya sahip sektörde pazar payını artırmayı sınırlandırmaktadır.

3.2.2.Organik Üretim Konusundaki Çabalar: (-1) Düşük

Organik hayvancılık, geleneksel hayvancılığa göre üreticilere daha fazla gelir kazandırmaktadır. Organik hayvancılık, yüksek kaliteli sağlıklı ve risksiz ürün talep eden tüketicilere yönelik olarak çevresel etkileri daha az olan üretim teknikleriyle kontrollü ve sertifikalı olarak yapılan hayvancılıktır. Elazığ'da hayvancılıkta faaliyet gösteren işletmelerin bu konuda herhangi bir çabasının olmaması, özellikle gelecekte daha fazla artması beklenen bu sektörün iyi değerlendirmediğini göstermektedir.

3.2.3.Ürün ve Fiyat Farklılaştırması: (+1) Yüksek

Elazığ'da bulunan tavukçuluk işletmeleri, tavuğun bütün organlarını değerlendirerek pazarlamaktadırlar. Sektörde tavuğun sakatatlarından, göğüs, kanat, ayak ve tüylerine varıncaya kadar bütün parçaları özel paketlerde farklı ülkelerdeki piyasalara sürülmektedir. Son yıllarda başta Çin ve Hong Kong olmak üzere Uzakdoğu ülkelerine çok miktarda tavukayağı ihraç edilmektedir. Elazığ ilindeki tavukçuluk sektörü, ürün farklılaştırması ve çeşitlendirmesi konusunda bir sıkıntı çekmemektedir.

3.2.4.İşletmelerin Yapısı: (0) Orta

Elazığ ilinde incelenen tavukçuluk sektörü, civcivlerin yetiştirilmesi ile doğrudan ilgilenen tavuk üreticileri ve bunları kesimhanelerde keserek işleyen gıda sanayi ile yumurta üreticilerinden meydana gelmektedir. İlde tavukçuluk gıda sanayi sayılan biri entegre 3 işletme bulunmaktadır. Tavukların yetiştirilmesiyle uğraşan birçok küçük ve büyük ölçekte yetiştiricilik yapan işletme bulunmaktadır. Elazığ ilinde 173 işletme, 247 etlik kümes sayısı ve 1 ticari amaçlı yumurtacı kümesi faaliyet göstermektedir.

3.3.Talep Koşulları (Yüksek)

Bir işletmenin temel amacı kârını artırmaktır. Bu amaçla tüketicilerin üretilen mal veya hizmetlere yönelik talebi ve bunu etkileyen koşullar, önemli bir ölçüde firmanın gelecekteki pozisyonunu etkileyecektir. Elazığ'daki tavukçuluk sektörünün gelecekteki konumunu etkileyebilecek iç ve dış talep koşulları aşağıda kısaca değerlendirilmektedir.

3.3.1.Dış Talep: (+1) Yüksek

Türkiye 1990'dan beri kırmızı etin tersine tavuk eti ihracatında olumlu gelişmeler yaşamıştır. Tavukçuluk sektörümüz açısından önemli pazarların talep koşulları aşağıda incelenmektedir.

3.3.1.1.Avrupa Birliği: (0) Orta

Türkiye halen dünyanın en büyük beyaz et ithalatçısı olan AB'ne ihracat yapamamaktadır. Bunun bir nedeni ülkemiz ve içinde yer aldığımız bölgede ortaya çıkan kuş gribidir. AB ülkeleri, bir ülkeden et ve et ürünlerini ithal etmeden önce o ülkelerdeki üretim koşullarını önceden belirledikleri bir takım kriterler açısından değerlendirmektedirler. Bu koşullara uyan ihracatçı firmaların isimlerini ilgili bakanlıklardan istemektedir. Bu koşulara uyan Türkiye'deki birkaç tavukçuluk işletmesi AB üyesi devletlere ihracat yapmaktadır. Diğer taraftan Brezilya gibi düşük maliyetle üretim yapabilen üreticilerle rekabet edebilmemiz için, sektörün damızlık ve yem açıklığından kaynaklanan yüksek maliyetleri aşağıya çekmek gerekmektedir. Artan talep karşısında AB'deki tavukçuluk sektörünün giderek kendi kendine yetersiz hale geleceği beklenmektedir. Ülkemiz ve Elazığ'daki tavukçuluk sektörünün sözü edilen sorunları çözmesi ile bu geniş pazara ileride daha fazla gireceği beklenebilir.

3.3.1.2.Uzakdoğu: (+1) Yüksek

Son yıllarda özellikle Uzakdoğu ülkelerinden Çin Halk Cumhuriyeti ve Hong Kong'un tavuk ayağına yönelik talebinde bir artış olmuştur. Bu ülkelerin nüfuslarının büyüklüğü ve hızla gelişen ülkeler olmaları, üreticilerimiz için önemli bir pazar haline getirmektedir. Uzakdoğu piyasaları bu şekilde aynı zamanda Elazığ üreticilerine başka yerlerde değerlendiremeyecekleri tavuk ayağı ve sakatat gibi organları satabilme fırsatı vermektedirler.

3.3.1.3.Dünya: (+1) Yüksek

Günümüzde Azerbaycan, Makedonya, bazı Ortadoğu ülkeleri, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Romanya gibi ülkeler hayvan hastalıkları gerekçesiyle et ürünlerimizin ithalatına yasak uygulamaktadırlar. Politik etkenlerinde etkili olduğu bu sınırlandırmaların ileride kalkması beklenebilir. Tüm dünyada beyaz ete yönelik bir talep artışıyla karşı karşıya bulunduğumuzdan, piyasaların doyum noktasına ulaşması yakın bir zamana kadar mümkün görünmemektedir. Şu an için zor görünse de damızlık ve yemde dışarıya olan bağımlılığının azalmasına paralel olarak düşecek üretim maliyetlerinin Türkiye'deki sektörün uluslar arası rekabet gücünü artıracağı beklenebilir.

3.3.2.İç Talep: (+1) Yüksek

2005 sonları ile 2006 yılının ilk aylarında ülkemizde ortaya çıkan kuş gribi, tavukçuluk ve ilgili sektörlerin ürünlerine olan talebi olumsuz etkilemiş, yok denebilecek seviyeye indirmiştir. Türkiye'de tavuk et üretiminde son yıllarda diğer et ürünlerine göre daha hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Bunda tavuk etinin sağlıklı ve daha ucuz olmasının bir rolü bulunmaktadır. AB'deki ülkeler kadar olmasa da, hayvan ve kişi başına verimlilik artışında da tavukçuluk sektörü bir adım önde gitmektedir.

3.4. İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar (Orta)

Elmas Modeli bir sektörün rekabetçi gücünü sadece sektörde faaliyet gösteren işletmelerin kendi çabalarına bağlamaz. Aksine sektörce üretilen mal veya hizmetlerin üretim, dağıtım ve pazarlanması aşamalarında ortaya çıkabilecek her türlü olumlu veya olumsuzlukların sektörün rekabetçilik potansiyelini de etkilediği düşüncesine dayanır. Dolayısıyla bir sektörün üretim, dağıtım veya pazarlamasıyla ilgili tüm etmenlerin incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda ildeki tavukçuluk sektörüyle ilgili diğer sektör ve destekleyici kuruluşların değerlendirilmesi sunulmaktadır.

3.4.1.Soğuk Hava Depoları ve Zinciri: (+1) Yüksek

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği resmi veritabanından elde edilen bilgilere göre, Elazığ'da en az 5 adet antrepoculuk ve soğuk depoculuk işletmesi bulunmaktadır. Yine 14 kadar depolama ve dolum işlerini yapan işletme bulunmaktadır. Fırat Üniversitesi'nden alınan verilere göre ise ilde 11 adet soğuk hava tesisi bulunmaktadır. Bunlara kendi ürünlerinin saklanması ve taşınması için tavukçuluk işletmelerinin kendi araç ve teçhizatlarını eklediğimizde, bu sayının daha fazla artması beklenmektedir. Bu işletmelerin nicelik ve nitelik olarak il genelindeki tavukçuluk sektörünün ihtiyaçlarına karşılama kapasitesine sahip olup olmadığı, tam olarak bilinmemektedir. Ancak tavukçuluk işletmeleri ile yapılan görüşmelerde, soğuk hava depoları ve zincirinin önemli bir sorun olarak görülmediği sonucu çıkarılmıştır.

3.4.2.Dağıtım Sistemi ve Pazarlama: (0) Orta

Elazığ'daki tavukçuluk gıda sektörü de diğer illerimizde uygulanan sözleşmeli çiftçi uygulamalarına başvurmaktadır. Çiftçilerin %57.1'nin ürünlerini fabrikalara veya kamu kurumlarına toptan sattıkları ve %14.3'ü de toptancı veya komisyoncular aracılığıyla sattıklarını ifade etmişlerdir. Diğer yollardan ürünlerini pazarladıklarını söyleyenlerin %14.3'lük oranını da bu verilere eklersek, üreticilerin %28.6'sının ürünlerini ya komisyoncular aracılığıyla veya doğrudan kendilerinin bir şekilde piyasaya sürdükleri anlaşılmaktadır. Hiçbir çiftçinin üretici kooperatifi aracılığıyla ürününü pazara sürmemesi de, ildeki üreticilerden en azından %14.3'ünün aracılar nedeniyle ürünlerini ucuza satmak zorunda olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla ilde üretilen tavukların tüketicilere ulaştırılmasında, mevcut dağıtım ve pazarlama sisteminin daha fazla iyileştirilmesi gerekmektedir.

3.4.3.Ar-Ge Çalışmaları: (-1) Düşük

Elazığ ilinde hayvancılıkta Ar-Ge çalışması sayılabilecek sınırlı suni tohumlama ve hayvancılıkla ilgili eğitim programları daha çok İl ve İlçe Tarım Müdürlükleri tarafından yapılmaktadır. Fırat Üniversitesi'nde çalışan öğretim üyeleri, zaman zaman hayvancılık ve hayvan hastalıkları konusunda sınırlı da olsa bir takım çalışmalar yapmakta ve bulgularını paylaşmaktadırlar. Ancak üniversite ile tavukçuluk sektörü arasındaki ilişkinin boyutu sürekli bir araştırma ve geliştirmeye yönelik değildir. Bu konuda Elazığ'ın önde gelen Entegre Tavuk Üretimi Tesisinin mevcut makinelerini daha modern olanlarla değiştirmeye çalışması ve taşınacakları yeni mekânın geniş ölçekteki bir üretime yönelik olarak planlaması dışında ciddi bir çaba görünmemektedir. Buna karşılık ürünün rekabetçi gücünü artıracak, verimi ve kaliteyi yükseltmeye yönelik yeni ürün ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesini hedefleyen bir çaba bulunmamaktadır.

3.4.4.Çiftçi Örgütlenmesi ve Kooperatifleşme: (-1) Düşük

Elazığ ilinde yapılan nicel ve nitel araştırmanın bulguları, ildeki tavuk üreticilerinin hemen hemen hiç örgütlenmediklerini göstermektedir. İlde kooperatifleşme gibi üretici örgütlenmeleri hayvancılık alanında son yıllarda yeni başlayan bir olgudur. İlde tavuk üreticilerinin herhangi bir örgütlenmesi bulunmamaktadır. Özellikle ilde tavukçulukla geçinen üreticilerin sorunlarını çözecek ve ürünlerin pazarlanmasına yardımcı olacak üretici kooperatiflerinden yoksun olmaları, ürünlerinin piyasada daha düşük fiyatlarda satmalarına neden olmaktadır. Sektördeki örgütlenme düzeyinin düşüklüğü, üretim, hayvan hastalıkları ile mücadele, girdi alımı ve pazarlama gibi konularda bilgi birikimi ve paylaşımını da engellemektedir.

3.4.5.Paketleme Tesisi (0): Orta

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin veritabanından elde edilen bilgilere göre, Elazığ ilinde gıda maddelerinin ambalajı, dolumu ve depolanmasıyla ilgili 12 işletme bulunmaktadır. Buna rağmen tavukçulukta faaliyet gösteren bazı firmaların kendi paketleme tesislerini de kurmuş olmaları, ildeki ambalajlama tesislerinin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduklarını göstermektedir. Her ne kadar bu paketleme sorununu çözmüş gibi görünse de, aslında işletme maliyetlerini artırıcı bir etkide yapabilir. Diğer taraftan sektörün ihtiyaçlarına yönelik daha düşük maliyetle paketleme yapabilecek tesis veya tesislerinin kurulabilmesi için, yeterli sayıda işletme veya büyük ölçeklerde üretim yapabilecek bir

işletmenin bulunmasını gerektirmektedir. Paketlemenin maliyetlerinin aşağıya çekilebilmesi, ancak geniş ölçekte bir üretimle mümkün olabilir. Diğer taraftan küçük ölçekli işletmelerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik paketleme tesislerinin bulunması, tavukçuluk sektöründeki maliyetlerin azalmasına yardımcı olacağı öngörülmektedir. Gıda ürünleri sektöründe hammadde dışındaki en önemli girdi maliyetleri, ambalaj ve paketleme malzemeleri ile yardımcı maddeler ve katkı maddelerinden meydana gelmektedir. Maalesef tüm bölgelerimizde koli ve kartonet dışında kalan diğer paketleme ve ambalaj malzemeleri yurt dışından ithal edilmektedir (DPT, 2001b).

3.4.6.Kredi Olanakları ve Finansal Kuruluşlar: (-1) Düşük

TC Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faiz oranları oldukça yüksek olmaktadır. Yakın bir zamanda bir kararname ile çıkarılan indirimli faizlerden tavukçuluk sektörü yararlanamamaktadır. Hayvancılık alanında işletmelere 5 yılda geri ödenmek üzere yatırım kredisi verilmektedir. İşletme giderlerinin karşılanması amacıyla vadesi 120 gün ile 18 ay arasında değişen işletme kredisi verilmektedir. Yine Ziraat Bankası, Bireysel Çiftçi Kredisi, Sözleşmeli Üretim Kredileri, Proje İşletme ve Yatırım Kredileri de vermektedir. Son olarak sektörün düzenlemesinden sorumlu Et ve Balık Kurumunun kaldırılması ve yerine piyasayı düzenleyecek yeni kurumların kurulamaması, kurumsal bir boşluğun oluşmasına yol açtığını söylemek gerekmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Elazığ ilinde tavukçuluk sektörünün incelenmesinden, sektörün ürünlerine yönelik yüksek bir talep olduğu gözlemlenmiş ve taleple ilgili koşulların gelecekte daha iyi olacağı belirlenmiştir. Sektördeki girdilerin nitelik, nicelik ve maliyetler açısından orta düzeyde iyi koşullara sahip olduğu, firma stratejisi ve yapısıyla ilgili özelliklerin de genel olarak orta düzeyde değerlendirilebileceği belirlenmiştir. Diğer taraftan sektörle ilgili ve destekleyici kurumlar ile devlet ana değişkenin önemli ölçüde olumsuzluklar taşıdığı bulunmuştur. Dolayısıyla Elazığ ilinde faaliyet gösteren tavukçuluk sektörünün rekabetçilik düzeyi orta olarak değerlendirilmiştir.

İldeki tavukçuluk sektörünün yurt içinde ve dış pazarlarda rekabet edebilmesi için çözümlenmesi gereken sorunların başında devlet ve ilgili ve destekleyici kuruluşlar gelmektedir. Devletin hayvancılık ve özelde kanatlı et ve et ürünleri sektörüne yönelik olarak ulusal çapta uyguladığı politikalarının önemli ölçüde olumsuzluklar taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu konuya çözüm getirmede sektörün devletin yeni düzenlemeler yapmasını ve politikalar geliştirmesini beklemesinden başka çaresi bulunmamaktadır. Diğer taraftan sektörün önde gelen temsilcileri ile Elazığ'daki tavukçulukla ilgili diğer sektör ve kamu kuruluşlarının sektörün gelişimini sınırlayan etmenleri asgariye düşürmek veya tamamıyla ortadan kaldırmak amacıyla birlikte girişimde bulunmaması için bir neden bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki önerilerin göz önüne alınmasında yarar bulunmaktadır.

Öncelikle, tavukçuluğun ildeki diğer sektör ve kamu kuruluşlarıyla olan ilişkilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ilişkilerin zayıf olması sadece tavukçuluk sektörünü değil, tavukçuluk sektörüyle ilgili veya destekleyici hizmetler sunabilecek diğer sektörlerin gelirlerini artırma olanağını ortadan kaldırmaktadır.

Tavukçuluk sektöründe girdi maliyetlerinin önemli bir bölümü mısır gibi yem bitkilerinin ilde yeterince yetiştirilememesi ve ithalatına getirilen sınırlandırmalardan kaynaklanmaktadır. Tavukçuluk işletmeleri ile bitkisel üretim yapan çiftçiler arasında sözleşmeli yem bitkilerinin üretimine dayalı bir sistemin geliştirilmesi, her iki tarafın da yararına olacaktır.

Tavukçuluk sektöründe başta kanatlı hayvan hastalıklarının teşhisi ve tedavisi olmak üzere, üretim ve ürün geliştirme yönündeki çabaların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Bu konudaki çalışmaların işletmeler, İl Tarımı Müdürlüğü ve Üniversite'nin işbirliği ile yürütülmesi gerekmektedir.

Tavukçuluk işletmelerinin ürünlerini AB üyesi ülkelere satabilmeleri için üretim, dağıtım ve pazarlama aşamalarında AB'nin hayvan sağlığı, refahı ve hijyeni konusundaki kurallarına uymaları gerekmektedir. Bu konudaki girişimlerin artırılarak AB'ne ithalat yapan işletme listelerine girmeleri, ürünlerinin dış ve iç piyasalardaki tanıtımını ve pazarlama kapasitesini yükseltecektir.

Kaynaklar

Besd-Bir, 2007. Kanatlı Sektörün Mevcut Durumu: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Beyaz Et Sanayiciler ve Damızcılar Birliği, http://www.besd-bir.org/sektorraporu.htm

Civaner, E.Ç. 2007. Kanatlı Etleri. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.

Çınar, H. 2007. Kanatlı Eti ve Yumurta. TEAE-Bakış. 9 (14), Ankara

DPT, 2001b. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri Sanyii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.

Eşidir, A. ve Pirim, L. 2013. Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu, Fırat Kalkınma Ajansı, 132.

Keskin, B. ve Demirbaş, N. 2012. Türkiye'de Kanatlı Eti Sektöründe Ortaya Çıkan Gelişmeler: Sorunlar ve Öneriler, Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 26 (1), 117-130.

Koçak, Ç. vd., 2007. Türkiye'de Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/035cetinkocak.pdf

Şelli, F. ve Eraslan, İ. H., 2007. The Competetiveness Analysis of Animal Husbandary: An Empirical Study in GAP Region.

Anadolu'da, Ahilik Kültürü ve İmecenin Aile Çiftçiliğine Olan Etkileri

S.Sedat AKGÖZ[1] **Cihat KARTAL[2]**
[1]Dr., Kırıkkale Ünv., İ.İ.B.F İşletme Bölümü, dr_cihat_kartal@yahoo.com
[2]Öğretim Görevlisi, A.E.Ü., Mucur M.Y.O., sakgoz@hotmail.com

Özet
Anadolu kültürel zenginliği ve dinler arası hoşgörünün en güzel örneklerinin yaşandığı dünya uygarlık merkezlerinin en önemlilerinden biridir. Binlerce yıldır Asya–Avrupa arasında kültürlerin geçiş noktasında olduğu için hem geçiş kültürlerden hem de yerleşik kültürlerden etkilenerek ekonomik felsefesinin temeli olan kooperatifçilik Anadolu da atılmış bu ışık tüm dünyaya yayılmıştır. İmece kültürü Anadolu köylüsünün insanlığa armağan ettiği birlik, yardımlaşma ruhunun en güzel örneklerinden biridir. Aile çiftçiliği tarımsal kalkınmanın itici motorlarından biridir. Mikro ekonomik birimler olan aile çiftçiliği olan işletmeler birleşerek tarımsal kooperatifleri oluşturur ve ülke ekonomisine katkıda bulunurlar. Sosyal devlet ancak toplumda eşit dağılımın olduğu, refahın arttığı makro ekonomik göstergelerin ve sosyal refahın yüksek olduğu ülkelerde olur. Bu da toplumda aile işletmelerin güçlü olduğu, çiftçiliğin tabana yayıldığı aile çiftçiliğinin geliştirilmesi ile sağlanır. Aile çiftçiliği modelini dışarıdan aramak yerine kökü içerimizde olan "Ahilik", "Baciyanirum", "Ahiyanırum" modellemelerinden almalıyız. Aile çiftçiliğini ülkemizde geliştirerek ülkemizi gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarabiliriz.
Anahtar Kelimeler: Ahilik, İmece, Aile Çiftçiliği, Kooperatif, Tarımsal Kalkınma

1. Ahilik ve Aile Çiftçiliğinin Ülkemizdeki Yansımaları

Ahilikte, aile çiftçiliği de ailede başlar. Aile bir toplumun temelini ve devleti oluşturan en önemli bir öğedir. Güçlü bir devlet, güçlü millet sağlıklı bir aile yapısı ile olur. Kırsal ve sosyal kalkınmanın anahtarı olan ahilik, aile çiftçiliğine yeni bir misyon ve vizyon vererek öncü bir model oluşturabilir.

Ahilik kaynağını eski Türk töre ve adetlerden alan Anadolu'da kurulan esnaf, zanaatçı, çiftçi bütün çalışma alanlarını alan bir organizasyondur.(http://ahilik.nedir.com) Bu bağlamda ahilik, sanat, ticaret ve mesleğin, olgun kişilik, ahlak ve doğruluğun iç içe girmiş bir alaşımıdır. Ahi diye anılan kişi kesin olarak bir sanat, ticaret ya da meslek sahibidir. O bununla birlikte olgun, ahlaklı, merhametli, iyi-liksever ve her işinde, her davranışında dürüst ve güvenilir bir kişidir. (www.ahiyan.org/ahilik-nedir.html)

Ortaklaşa iş yapıp karşılıklı destek olmaya Ahilik sisteminde imece denmiştir. İmece: kısa zamanda bitirilmesi zorunlu, fakat tek kişi tarafından başarılamayacak olan tarla veya ev işlerinde komşuların, hatta tüm köy halkının bir karşılık beklemeden yardım etmesidir. (www.halukberkmen.net/pdf/288.pdf) Ahilik ve imece kültürü Anadolu yerleşik kültüründen kaynağını almıştır. Bu modelleme Türk tarımını ve Türk aile işletmeciliğini de derin izler bırakmıştır.

Ahilik ilkelerini aile işletmeciliğine uygulayarak yeni bir modelleme kurarak dünya tarımına, dünya barışına sosyal kalkınmaya ciddi katkılarda bulunacaktır. Bu ilkeler(Öztürk ve Akgöz,2013)

- İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak,
- İşinde ve hayatında kin, hasetlik, gıybetten kaçınmak,
- Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
- Gözü, gönlü ve kalbi tok olmak,
- Şefkatli, merhametli, adaletli, faziletli, iffetli ve dürüst olmak,
- Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,
- Küçüklere sevgi, büyüklere karşı edepli olmak,
- Alçak gönüllü olmak, büyüklük ve gururdan kaçınmak,
- Ayıp ve kusurlarını örtmek, gizlemek ve affetmek,
- Dost ve arkadaşlara tatlı sözlü, samimi, güler yüzlü ve güvenilir olmak,
- Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- Herkese iyilik yapmak, iyiliklerini istemek,
- Hakka, hukuka, hakkaniyete riayet etmek,

2. Ahilik Modelinin Kültürel ve Sosyal Olarak Aile İşletmeciliğine Katkısı

Ahilik ilkeleri günümüzde aile çiftçiliğinin en çok ihtiyacı olan sevgi, adalet, saygı, hümanist, hakka ve hakkaniyete saygı gibi aile çiftçiliğinde olması gereken toplumsal değerleri oluşturarak Hareketin insani boyutunu düzenler.

İnsan odaklı aile çiftçiliği aile kooperatifçiliğinin gelişmesine ön ayak olur ve kırsal kalkınmanın ihtiyaç duyduğu ekonomik modellemelerin gelişmesine imkan sağlar.

En çok ihtiyacımız olan sevgi, imece ruhunun tekrar canlanması, birlik ve beraberlik duygumuzun gelişmesidir. Bu duygu zenginliği aile çiftçiliğinin ana zenginliği ve üretim ve sosyal bazlı kooperatiflerin gelişimine ön ayak olacaktır.

Ahilik bireyselliğin ön plana çıktığı ve kolektif modellemelerin cazibesini kaybettiği ve Sömürgeciliğin ivme kazandığı dünyamızda hayati öneme sahiptir. Ahilik Mevlana hoşgörüsünü dünyaya taşıyarak çok uluslu şirketlerin sömürgecilik, düşük ücret, arz ve talep piyasalarındaki dengesizliklerden faydalanmalarını minimum seviyeye indirger. Yeni kooperatifçilik ve aile çiftçiliği dünyada sosyal refahın tabana yayılması ve yoksulluğun minimiz edilmesi ve yaşanılabilir dünya için yegane şansımız olarak görülmektedir.

3. Sonuç

Sürdürebilir kalkınma modelleri olan aile çiftçiliği kavramı kadınlar erkeklere yönelik ailesel iş gücüne yönelik seracılık, hayvancılık, organik tarım, su ürünlerine yönelik faaliyetlerini organize ederek toplumun kalkınmasını ve ülkemizin gelişmiş ülkelerle aynı seviyeye gelmesinde etkin kullanılabilecek önemli bir araçtır.

Aile çiftçiliğinde ahilik ve imece kültürünü örnek alarak dünyaya bu modellemeleri aile çiftçiliğine adapte etmeli ve bu özgün modellemeleri dünyaya tanıtmalıyız. Bu topraklar aile çiftçiliğinin ve kadın ve üretim bazlı kooperatifin modellemelerinin doğduğu topraklardır. Birleşmiş Milletler 2014 yılını Aile çiftçiliği yılı ilan ederek konunun önemini insanlıkla paylaşmıştır.

Toplumsal olarak bu yılı seferberlik yılı ilan ederek aile çiftçiliğini toplumun tüm kesimlerini ile ortak hedef ve stratejiler doğrultusunda çalışmaya teşvik etmeliyiz.

Bakanlık ve üniversiteler yıllık düzenli olarak konferans, seminer ve bildiri vermeli, bu konuda çalış tay, bilimsel kongreler daha sıklıkla düzenlenmelidir.

- Dolayısıyla kaynağını ahilik ve imece kültüründen alan Türk aile çiftçiliğinin yasal ve örgütsel yapısı düzenlenmelidir.
- Bu modelleme yazılı ve görsel medya organlarında paylaşılmalı ve Türk köylüsüne tanıtıcı programlar yapılmalıdır.
- Dünyada sivil ve ekonomik kuruluşlar ile beraber çalışılarak ortak girişimler yapılmalıdır.
- Ahilik tabanlı aile çiftçiliği az gelişmiş ülkelerde model bir uygulanma olarak ortay konulmalıdır.
- Kaynağını sevgiden paylaşımdan alan ahilik tabanlı model ulusal bazda evrensel mesajlar içerdiğinden tüm dünyada sürdürebilir ekonomik modellemelerde ortak bir taban sağlayarak sevgi ve kardeşliği güçlendirecektir.

Toplumlar, sevgi ve kardeşlikle paylaşımcılıkla büyürler. Bu da sadece ailede sağlanır. Sağlıklı bir aile yapısına sahip olan aileler mikro kalkınma modellemeleri olan aile işletmeleri ve aile çiftçiliği modellemeleri kurarak kırsal kalkınmanın ana gücünü oluştururlar.

Güçlü aile işletmeleri ve aile çiftçiliği sömürüyü, fakirliği, işsizliği en aza indirgeyerek dünya barışına olumlu katkıda bulunurlar. Dünyanın bozulan ekonomik, sosyal, siyasal dengelerini yeniden organize ederek sevgi ve kardeşliğin gelişmesine olumlu katkıda bulunurlar. Bu nedenle özgür ve müreffeh bir dünya için güçlü aile işletmelerine ihtiyaç olacaktır. Gelecek güçlü aile çiftçiliğine sahip tarımsal ve kırsal kalkınmadaki sorunlarını çözen ülkelerin olacaktır.

Kaynakça

http://ahilik.nedir.com/ 15.06.2014
www.ahiyan.org/ahilik-nedir.html,16.06.2014
www.halukberkmen.net/pdf/288.pdf, 15.06.2014
Öztürk, Y.K, ve Akgöz, S.S. Anadolu Kadınlar Birliği (Baciyani Rum) Ahilik Teşkilatı Modelinden Yeni Nesil Kadın Kooperatiflerine Ahilik Felsefesinin İzleri, 2013, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Konferansı

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Tarımsal Yapısı ve Mekanizasyon Durumunun Aile Çiftçiliği Yönünden Değerlendirilmesi

Songül GÜRSOY[1] **Songül AKIN[2]**
[1]Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Makinaları Bölümü, Diyarbakır, songulgursoy@hotmail.com
[2]Yrd.Doç.Dr., Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Diyarbakır, sakin@dicle.edu.tr

Özet
Ülkemizdeki diğer bölgelerde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de özel mülkiyete dayalı küçük aile işletmelerinin hakim olduğu bir tarımsal yapı mevcuttur. Tarım işletmelerinin yapısı ve büyüklüğü, tarımsal yatırımları ve buna bağlı olarak yeni teknolojilerin kullanımı ve beklenen üretimin sağlanmasını üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Tarımsal üretimde makine kullanımı, yüksek maliyetli bir üretim girdisidir. Doğru seçilmemesi ve uygulanmaması durumunda işletme ölçeğinde üretimin kârlılığını olumsuz etkileyebilmekte, plansız makine kullanımı sonucu tarım ve sanayi kesimleri arasındaki denge tarım aleyhine bozulabilmekte ve kırsal kesimdeki işsizliğin artmasına neden olabilmektedir. Bu amaçla, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarımsal yapısı ve tarımsal üretimde makine kullanım durumu güncel istatistiki veriler incelenerek belirlenmiştir. Belirlenen bu veriler çerçevesinde bölgede tarımsal işletmelerdeki makine kullanım perspektifleri ile bölgenin sosyo-ekonomik alandaki etkileri aile çiftçiliği kapsamından irdelenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliği,tarımsal yapı, tarımsal mekanizasyon

1. Giriş

Aile çiftçiliği tüm dünyada kültürel geleneklere ve ulusal kriterlere bağlı olarak değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bu çeşitlilik kapsamında, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) aile çiftçiliğini, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere bir aile tarafından yönetilen, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, meracılık ve su ürünlerine yönelik gerçekleştirilen ve kırsal kalkınmanın bir çok alanı ile bağlantılı olan aile temelli tarımsal faaliyetlerin tümü olarak tanımlamaktadır. Aile çiftçiliğinin geleneksel gıda ürünlerinin korunmasına yardımcı olurken aynı zamanda dengeli beslenmeye ve dünyada tarımsal çeşitliliğin korunmasına ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına katkı sağladığı ifade edilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 500 milyondan fazla aile tarımsal üretimle uğraşmakta ve tarımsal üretimin büyük çoğunluğunu aile çiftçiliği şeklinde yapılmaktadır. Dolayısıyla, aile çiftçiliği hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gıda üretim sektöründe tarımın önemli faktörlerinden biridir. Aile çiftçiliğine dayalı küçük işletmeler tarımsal üretimde önemli bir yere sahip olmasına rağmen tüm dünyada en az desteklenen ve gelir düzeyleri oldukça düşük olan kesim arasında yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı, Birleşmiş Milletler (BM) 2014 yılını Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı (IYFF) olarak ilan etmiştir (FAO, 2014). Bu kapsam çerçevesinde, BM ve FAO, sürdürülebilir aile çiftçiliğine olanak sağlayan tarımsal ve çevresel politikaların geliştirilmesine destek sağlamak, bilgi, iletişim ve toplum bilincini geliştirmek, aile çiftçiliğinin ihtiyaçlarının, potansiyelinin ve sınırlamalarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve teknik destek vermek ve sürdürülebilirlik için işbirliği yapmak amacıyla, hükümetler, uluslararası kalkınma ajansları, çiftçi örgütleri ve Birleşmiş Milletler'in ilgili diğer kuruluşları ve aynı zamanda ilgili sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde görev almaktadır.

Tarımsal mekanizasyon, sınırlı kaynakların insan yararına daha etkin kullanımını sağlamak, üretimi artırmak, tarım yapılan alanları genişleterek, iş verimini yükseltip ürün kaybını azaltmak, pazarlama etkinliklerini kolaylaştırmak ve üreticilerin sosyo-ekonomik yönden gelişmelerini sağlamak amacıyla kullanıldığı için tarımsal üretimde oldukça önemli bir girdi konumundadır. Bu nedenlerden dolayı, tarımsal mekanizasyon sadece teknik boyutta ele alınmamalı; sosyal, ekonomik, eğitim vb. alanlardaki etkileri de dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla farklı bölgelerdeki mekanizasyon stratejileri belirlenirken, bölgelerin sosyo-ekonomik ve çevresel koşullarının göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir.

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan TRC-Güneydoğu Anadolu Bölgesi, tarımsal üretim açısından Türkiye'nin en önemli bölgeleri arasında yer almaktadır. Tarım, Bölge'deki en önemli geçim kaynağıdır. Çalışan nüfusun yaklaşık % 60'ı tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Özellikle küçük ve nüfusu 100 binin altında olan orta büyüklükteki kentlerde nüfusun önemli bir bölümü esas geçim ve istihdam kaynağı olarak tarımla iştigal etmektedir. Bölgenin az gelişmiş geleneksel ekonomik ve sosyal yapısı ile yüksek nüfus artış hızı kişi başına

gelire yansımaktadır. Bölgedeki kişi başına gelir (GSH) Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı kadardır (Çubukçu-Kara ve ark., 2007). Bölge halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak için her şeyden önce bölgenin mevcut durumunun analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarımsal yapısı ve tarımsal üretimde makine kullanım durumu güncel istatistiki veriler incelenerek belirlenmiştir. Belirlenen bu veriler çerçevesinde bölgede tarımsal işletmelerdeki makine kullanım perspektifleri ile bölgenin sosyo-ekonomik alandaki etkileri aile çiftçiliği kapsamından irdelenmiştir.

2. Bölgenin Temel Özellikleri ve Mevcut Durumu

Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC); Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Bölgenin, Batısında Adıyaman ve Gaziantep; Kuzeyinde Diyarbakır ve Batman; Güneyinde Kilis, Şanlıurfa ve Mardin; Doğusunda Siirt ve Şırnak yer almaktadır. DPT İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TRC Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini kapsayan TRC1 Alt Bölgesi, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan TRC2 Alt Bölgesi, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerini kapsayan TRC3 Alt Bölgesi olmak üzere üç alt bölgeden oluşmaktadır. (Çubukçu-Kara ve ark., 2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesinin illere göre tarımsal arazi varlığı ve arazilerin kullanım durumu Çizelge 2.1'de verilmiştir.

Çizelge 2.1. Tarımsal arazi varlığı ve arazilerin kullanım durumu

İller	Toplam alanı (da)	Tarla bitkileri alanı (da)	Nadas alanı (da)	Sebze bahçe bitkileri alanı (da)	Meyve bahçe bitkileri alanı (da)	Süs bitkileri alanı (da)
Adıyaman	2.410.815	1.922.141	12.460	61.327	414.886	1
Batman	1.175.609	1.017.696	8.531	48.498	100.884	0
Diyarbakır	6.015.635	5.470.389	120.766	169.481	254.999	0
Gaziantep	3.630.592	1.501.418	34.499	85.452	2.009.223	0
Kilis	1.053.163	361.648	43.444	60.901	587.170	0
Mardin	3.224.019	2.686.923	58.094	91.290	387.712	0
Siirt	817.008	570.521	8.219	18.612	219.656	0
Şanlıurfa	12.199.207	8.973.607	1.875.700	201.793	1.148.097	10
Şırnak	1.013.083	943.231	42.021	8.016	19.815	0
GAP	31.539.131	23.447.574	2.203.734	745.370	5.142.442	11

Kaynak: TUİK (2014a)

TRC Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin arazi varlığı yaklaşık 7.5 milyon hektar olup, bu alanın yaklaşık 3.15 milyon hektarı tarıma elverişli alanlardır. Bölgenin arazi varlığı ülkemiz arazi varlığının %9.6'sını oluşturmaktadır. Türkiye'nin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırımı olan GAP'ın sulama projelerinin tamamlanmasıyla 1.7 milyon hektar alanın sulamaya açılması hedeflenmektedir (Çubukçu-Kara ve ark., 2007). İller arasında en fazla tarım alanı Şanlıurfa ilinde olup, bunu Diyarbakır ve Mardin illerinin izlediği Çizelge 2.1'de görülmektedir. Toplam tarım alanları içerisinde tarla bitkilerine ait tarım alanları en fazla olurken, bunu meyve bahçeleri ve sebze bahçeleri izlemiştir. Bölgede ekimi yapılan tarla bitkilerinin üretim miktarları incelendiğinde, en büyük üretim miktarını tahılların oluşturduğu ve bunu sırasıyla endüstri bitkileri, yem bitkileri ve baklagillerin izlemektedir. Bölgenin tarım yapısında on plana çıkan bir diğer unsur, başta üzüm ve üzümsü meyveler olmak üzere sert kabuklu meyvelerin ve zeytinin yoğunlukta oluşudur. Antepfıstığı, bölgede yetiştirilen en önemli kabuklu meyve olarak ortaya çıkmaktadır ve bölgenin, Türkiye toplam üretiminin %57'sini karşıladığı belirlenmiştir. 2010 yılı baz alındığında ülke genelindeki toplam tarım alanlarında %2,46 azalış yaşanmasına rağmen bölgedeki toplam tarım alanlarında %7,2 oranında artış yaşanmıştır. Bu artışın sebepleri arasında, bölgede tarım alanında yapılan teşviklerin arttırılması ve tarımsal planlamaların

olumlu sonuçlar vermesi gösterilebilir. (Anonim, 2013). Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki projelerin hayata geçirilmesiyle bölgede, sulanabilen arazi miktarında büyük oranda artışların meydana gelmesi beklenmektedir. Bu durum, tarımda daha çok üretim yapılmasına ve ürün çeşitliliğine neden olacağından dolayı tarımsal üretimde yeni girdi masraflarının oluşmasına neden olacaktır. Ülkemizde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de tarla bitkilerinin özellikle tahılların üretiminin her aşamasında mekanizasyon kullanılmasına rağmen pamuk tarımının çapalama ve hasat işlemlerinde, meyve ve sebze üretimi çoğunlukla insan iş gücü ile yapılmaktadır. Bölgede pamuk hasadı döneminde iş gücü bulmakta problemler yaşanmakta, makinalı hasat uygulamaları önem kazanmaktadır.

TUIK'in 2001 yılı tarım sayım sonuçlarına göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki kırsal alanda toplam yerleşim yeri ve hane halkı sayısı ile tarımsal faaliyette bulunan ve bulunmayan hane halkı sayısı ilgili veriler ile iller bazında tarımsal işletmelerde esas işi tarımsal faaliyet olan hane halkı fertlerinin işteki durumu Çizelge 2.2 ve Çizelge 2.3'de görülmektedir.

Çizelge 2.2 Toplam yerleşim yeri ve hane halkı sayısı ile tarımsal faaliyette bulunan ve bulunmayan hane halkı sayısı

İller	Toplam yerleşim yeri sayısı	Toplam hane halkı sayısı	Tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısı	Tarımsal faaliyette bulunmayan hane halkı sayısı
Adıyaman	417	52006	45065	6941
Batman	249	25886	19083	6803
Diyarbakır	840	73707	59448	14259
Gaziantep	514	54669	36438	18231
Kilis	142	9167	7594	1573
Mardin	482	55764	36890	18874
Siirt	216	39763	16632	23131
Şanlıurfa	1083	83534	74433	9101
Şırnak	161	20944	14894	6050
GAP	4104	415440	310477	104963
Türkiye	37465	6189351	4106983	2082368

Kaynak: TUİK (2014b)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (özellikle Gaziantep ili dışındaki diğer illerde) ekonomik yaşam daha ziyade tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Çalışan nüfusun yaklaşık % 61.4'ü tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Özellikle küçük ve nüfusu 100 binin altında olan orta büyüklükteki kentlerde nüfusun önemli bir bölümünün esas geçim ve istihdam kaynağı tarımdır. Bölgede tarım sektöründe çalışan aktif nüfus oranı, %48.4 olan Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Bölgenin az gelişmiş geleneksel ekonomik ve sosyal yapısı ile yüksek nüfus artış hızı kişi başına gelire yansımaktadır. Çizelge 2.2 incelendiği zaman, Bölgede kırsal kesimdeki toplam yerleşim sayısı 4104 adet olup, bu yerleşim yerlerindeki toplam hane halkı sayısı 415440 dır. Bölgede tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısının toplam hane halkı sayısına oranı % 74 civarındadır.

Çizelge 2.3. Tarımsal işletmelerde esas işi tarımsal faaliyet olan hane halkı fertlerinin işteki durumu

İller	Ücretli		Yevmiyeli		İşveren		Kendi hesabına		Ücretsiz aile işçisi		Toplam	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Adıyaman	-	-	1931	1848	151	-	36386	2757	29112	47080	67580	51685
Batman	-	-	50	-	63	-	11526	447	9522	12377	21161	12824
Diyarbakır	9	-	383	-	-	-	44937	2199	43638	55702	88967	57901
Gaziantep	-	-	388	482	1427	36	25822	1933	22837	37343	50474	39794
Kilis	51	21	29	32	96	-	7267	618	8761	13676	16204	14347
Mardin	28	-	3372	3048	28	-	32003	998	37988	48957	73419	53003
Siirt	66	-	-	-	-	-	14764	1046	11353	13838	26183	14884
Şanlıurfa	13	-	12112	7251	163	-	42805	7874	49286	60393	104379	75518
Şırnak	-	-	63	-	-	-	10147	328	11983	20365	22193	20693
GAP	167	21	18328	12661	1928	36	225657	18200	224480	309731	470560	340649

Kaynak: TUİK (2014b)

Bölgede tarımsal işletmelerdeki esas işi tarımsal faaliyet olan fertlerin büyük çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları Çizelge 2.3'te görülmektedir. Günaydın (2006) Türkiye'de köy ve belde yerleşkelerde fiziksel ve sosyal altyapı eksikliklerinden dolayı tarım sektörünün sanayi ve hizmetler sektörüne iş gücü transfer ettiğini bildirdiği bildirisinde, her yıl iş gücüne katılan nüfusa iş yaratma konusunda yaşanan yetersizliklerden dolayı, tarımdan kopan nüfusun ancak küçük bir bölümünün kentlerdeki iş imkanlarına sahip olabildiklerini vurgulamıştır. Dolayısıyla, kırsal kesimdeki nüfusun bulundukları işletmelerdeki sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ile kırsaldan kente göç olayında azalma meydana gelecektir.

TUIK'in 2001 yılları tarım sayımı sonuçlarına göre, bölge illerindeki işletme büyüklüğüne göre işletme sayılarını gösteren Çizelge 2.4 incelendiği zaman, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Kilis ve Şırnak illerinde 20-49 da, Siirt ilinde 10-19 dekar ve Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde ise 50-99 dekar arasında alana sahip işletme sayının en fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'deki ortalama işletme büyüklüğü 2001 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre ise 61 dekardır (Günaydın, 2006). Bu da bölgedeki illerin büyük çoğunluğundaki işletme alanlarının oldukça küçük olduğunu göstermektedir. Sessiz ve ark. (2012) 0-49 dekar büyüklüğündeki guruba giren işletmelerde gerek mekanizasyon gelişimleri gerekse tarımsal üretim açısından ekonomik sürdürülebilirliklerini devam ettirmelerinin yoğun küresel rekabet ortamında oldukça zor olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü küçük işletmelerde modern teknolojinin uygulanması zor ve masraflı olduğundan Türkiye'de birim alan ve birim hayvandan elde edilen ürün verimleri de düşüktür. Dolayısıyla, bu işletmelerin sosyo-ekonomik yönden sürdürebilirliklerinin devam ettirebilmeleri için mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir.

Çizelge 2.4. İşletme büyüklüğü ve arazinin tasarruf şekline göre işletme sayısı

İşletme büyüklüğü (dekar)	Adıyaman	Batman	Diyarbakır	Gaziantep	Kilis	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Şırnak
Toplam	38 768	12 999	43 849	28 973	7 671	37 437	17 435	50 406	11 081
-5	2 001	670	1 385	802	-	3 601	4 409	295	707
5- 9	3 765	612	2 614	3 096	283	3 865	2 601	375	437
10-19	7 239	1 855	10 500	2 662	508	6 462	3 946	2 230	647
20-49	15 195	3 403	14 392	5 924	2 668	7 431	3 663	9 700	2 844
50-99	6 371	2 668	6 141	6 553	2 070	6 795	1 091	12 660	1 836
100-199	2 775	2 154	3 764	6 068	1 477	4 758	966	12 600	2 114
200-499	1 263	1 530	3 360	3 194	559	3 745	492	9 667	1 814
500- 999	53	107	848	456	86	606	234	2 088	469
1000-2499	106	-	786	218	14	174	32	747	213
2500-4999	-	-	56	-	-	-	1	43	-
5000+	-	-	3	-	6	-	-	1	-

Kaynak: TUİK (2014c)

3. Bölgenin Tarımsal mekanizasyon düzeyi

Günümüzde hızla artan dünya nüfusunun gereksinimlerini karşılamak için, tarımsal üretimde insan işgücünün azaltılması, verimliliğin arttırılması, zaman kaybının azaltılması gibi işlemler için tarımsal üretim teknolojilerinin tarımda kullanımının önemli bir yeri vardır. Tarımsal mekanizasyon, tarımsal üretimin makine kullanılarak gerçekleştirilmesi işlemidir. Diğer bir deyişle tarımsal mekanizasyon, tarımda kullanılan ilkel tarım tekniği ve yöntemleri yerine modern tarımın bir gereği olarak, insan işgücü ve basit alet-makinalar yerine modern tarım alet ve makinalarının kullanımı, tasarımı, yapımı, geliştirilmesi, bakım-onarımları ve işletilmeleri olarak tanımlanabilir. Tarımsal üretimde verimliliğin artırılmasında göz önünde bulundurulması gereken en önemli girdilerden birisi de mekanizasyondur. Çünkü mekanizasyon araçları üretim tekniği ve ürün çeşidine bağlı olarak tarımsal üretim giderlerinin %30-60'ını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ancak koşullara bağlı olarak planlı şekilde uygulandığı zaman yarar sağlayan teknolojik bir olanaktır. Aksi halde mekanizasyon uygulamaları yarar yerine bir yığın sorunu da beraberinde getirebilir (Sessiz ve ark., 2012). Bu nedenle, işletmeye alınacak mekanizasyon aracının doğru ve planlı bir şekilde seçimi işletme giderleri açısından büyük önem arz etmektedir.

Bir bölgenin mekanizasyon düzeyini tespit edilirken, sahip olunan traktör parkı belirleyici rol oynamaktadır. Mekanizasyon düzeyini belirlemede genellikle, ortalama traktör gücü, birim alana düşen traktör gücü, bin hektar alana düşen traktör sayısı, bir traktöre düşen işlenen tarım alanı, bir traktöre düşen alet-makine sayısı ve birim alandaki biçer-döver sayısı gibi göstergeler kullanılmaktadır.

Türkiye'nin bölgeler itibariyle mekanizasyon düzeyini gösteren, Çizelge 3.1 incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesin'de ortalama traktör gücünün 54.64 kW, işlenen birim alandaki traktör gücünün 1.36 kW/ha, 1000 ha tarım alanına düşen traktör sayısının 24.82 traktör/1000 ha, bir traktöre düşen tarım alanının 40.29 ha/traktör, bir traktöre düşen alet ekipman sayısının 6.04 makina/traktör, 1000 ha alana düşen biçerdöver sayısının 0.32 biçerdöver/1000 ha olduğu görülmektedir. Bu verilerden ortalama traktör gücünün Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu, birim alana düşen traktör gücü ve traktör sayısının ise Türkiye ortalamasından çok düşük olduğu görülmektedir. Bölgede bir traktöre düşen tarım alanı yaklaşık olarak Türkiye ortalamasının üç katı olmuştur. Bu da bölgede tarımsal mekanizasyon düzeyinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.1 Türkiye ve bölgeler itibariyle mekanizasyon düzeyi

Bölgeler	Ortalama Traktör Gücü (kW)	Birim Alana Düşen Traktör Gücü (kW/ha)	1000 ha Alana Düsen Traktör Sayısı (Traktör/1000 ha)	Bir Traktöre Düsen Tarım Alanı (ha/Traktör)	Bir Traktöre Düsen Alet Ekipman Sayısı (Makina/Traktör)	1000ha'lık Alana Düşen Biçerdöver Sayısı (Biçerdöver/1000 ha)
TRA Kuzeydoğu Anadolu	58.91	2.25	38.18	26.19	7.42	0.05
TRB Ortadoğu Anadolu	51.51	1.98	38.38	26.06	6.94	0.11
TRC Güneydoğu Anadolu	54.60	1.36	24.82	40.29	6.04	0.32
TR1 İstanbul	59.50	4.92	82.71	12.09	6.84	1.74
TR2 Batı Marmara	54.83	5.03	91.74	10.90	7.00	2.18
TR3 Ege	48.20	6.55	135.87	7.36	6.26	0.52
TR4 Doğu Marmara	47.37	6.94	146.46	6.83	6.37	1.59
TR5 Batı Anadolu	55.96	2.35	41.91	23.86	7.86	0.98
TR6 Akdeniz	50.91	4.03	79.10	12.64	7.04	1.10
TR7 Orta Anadolu	53.19	2.73	51.27	19.50	5.37	1.18
TR8 Batı Karadeniz	47.60	5.24	110.17	9.08	4.90	0.96
TR9 Doğu Karadeniz	35.13	2.50	71.29	14.03	10.13	0.01
Türkiye	41.05	2.91	71.00	14.08	6.32	0.90
Avrupa Birliği*	100	6	89	11.3	10	-

Kaynak: Sessiz ve ark. (2012); *TARMAKBİR (2011)

Tobi ve ark. (2012) tarımda mekanizasyona geçilmesiyle birlikte tarımsal nüfusun toplam nüfustaki oranı azalacağını ve işgücünden sağlanan tasarrufla üretim maliyetlerinin de düşeceğini ifade etmişlerdir. Ancak tarımsal üretimde mekanizasyonun verimli bir şekilde kullanılabilmesi için işletme koşullarına uygun alet ve makine seçiminin yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. TUIK'in 2009-2010 verilerini gözönünde bulundurarak yürüttükleri bir çalışmada, GAP Bölgesinde bir traktöre düşen toplam alanın 57.29 ha olduğu tespit edilirken Türkiye'de ise bir traktöre düşen toplam alanı 22.28 ha olarak belirlemişlerdir. Bölgede tarımsal işletmelerin küçük olması, tarımsal üretimde nüfus yoğunluğunun fazla olması ve işletmelerinin gelir düzeyinin düşük olması, mekanizasyon düzeyini olumsuz etkilemesine rağmen son yıllarda GAP bölgesi illerindeki mekanizasyon düzeyi göstergelerinde iyileşmeler olduğunu ifade etmişlerdir.

Çizelge 3.2 Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin mekanizasyon düzeyi

Bölgeler	Ortalama Traktör Gücü (kW)	Birim Alana Düşen Traktör Gücü (kW/ha)	1000 ha Alana Düsen Traktör Sayısı (Traktör/1000 ha)	Bir Traktöre Düsen Tarım Alanı (ha/Traktör)	Bir Traktöre Düsen Alet Ekipman Sayısı (Makina/Traktör)	1000ha'lık Alana Düşen Biçerdöver Sayısı (Biçerdöver/1000 ha)
Adıyaman	43.03	2.05	47.40	21.09	4.90	0.35
Batman	45.53	0.68	14.99	66.68	7.95	0.38
Diyarbakır	45.53	0.66	15.56	64.21	7.93	0.66
Gaziantep	37.20	1.48	39.71	25.18	4.58	0.01
Kilis	34.34	0.61	17.80	56.17	6.52	0.26
Mardin	41.15	0.68	16.47	60.72	5.47	0.33
Siirt	36.52	0.94	25.69	38.92	0.10	0.35
Şanlıurfa	50.62	0.65	12.90	77.50	6.11	0.14
Şırnak	46.86	0.86	18.35	54.50	3.16	0.10

Kaynak: TUİK (2014)

Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerin mekanizasyon düzeyi göstergelerinin verildiği Çizelge 3.2 incelendiği zaman, birim alana düşen traktör gücünün ve sayısının Adıyaman ve Gaziantep illerinde en yüksek, Şanlıurfa, Batman, Diyarbakır ve Kilis illerinde ise bölgenin diğer illerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Traktör başına düşen makine sayısı bakımında Batman, Diyarbakır ve Kilis illerinin dışındaki bütün illerin ortalamasının, Türkiye ortalamasından daha düşük olduğu görülmüştür. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 2007 yılından bu yana %50 hibe kapsamına aldığı makina ve ekipman desteğiyle yaşlı parka sahip makine parkımızın yenilenme olanağı sağlaması ve bu desteklerle bölge illerinde makinalaşma düzeyini arttırmasına ve buna bağlı olarak farklı tip ve çeşitte makine kullanım olanağı sağlamasına karşın bölgedeki makinalaşma düzeyinin hala oldukça düşük olduğu görülmektedir (Sessiz ve ark. 2012).

4. Sonuç

Tarımsal üretimde sadece daha az çalışmak için değil, belirli bir işlemin en uygun zamanda yapılmamasından dolayı meydana gelen kayıpları azaltmaya yönelik gelişmeler önem kazanmaktadır. Bundan dolayı tarımsal işlemlerin yerine getirilmesinde işletme koşullarına uygun makine kombinasyonlarının ve bu kombinasyonları çalıştırabilecek güçteki traktörlerin seçilmesi gerekmektedir. Bölgedeki işletme alanlarının büyüklüğü, Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına rağmen yine de tarımsal mekanizasyonun gelişmesi ve sürdürebilirlik açısından oldukça düşük olduğu görülmektedir. Küçük işletmelerde modern teknolojinin uygulanması zor ve masraflı olduğundan birim alan ve birim hayvandan elde edilen ürün verimleri de düşüktür. Dolayısıyla, bu işletmelerin sosyo-ekonomik yönden sürdürebilirliklerinin devam ettirebilmeleri için mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir.

Kaynaklar

Anonim, 2013. TRC1 Bölgesi Bölge Planı. www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/kalkinma...plan/TRC1.pdf(Erişim: 5 Eylül 2014)

Çubukçu Kara, P., Taşdoğan, H., Köylü, E., Kalınmeşe, A., Egemen, A. vd. 2007. TRC-Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı. T. C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı

FAO, 2014. What is family farming? http://www.fao.org/family-farming-2014/home/what-is-family-farming/en/ (Erişim: 5 Eylül 2014)

Günaydın G. 2006. "Türkiye Tarım Sektörü". Tarım ve Mühendislik, 76-77, s: 12-27

Sessiz A., Gürsoy, S., Eliçin, A.K., Akın, S., Esgici, R. 2012. "Diyarbakır İli Tarımsal Mekanizasyon Durum Analizi ve Planlaması Projesi, Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Makinaları Bölümü, Diyarbakır

TARMAKBİR 2011. Tarım Makinaları Sektör Raporu. Tarım Makinaları İmalatçıları Birliği. tarmakbir.org/haberler/tarmakbirsekrap2012.pdf

Tobi, İ., Sağlam R., Küp, F., Çelik, M.Y. 2012. "Gap Bölgesinde Mekanizasyonun Gelişimi ve Sorunları". 27. Tarımsal Mekanizasyon Ulusal Kongresi, 5-7 Eylül 2012, s:55-64, Samsun

TÜİK, 2014c. İşletme büyüklüğü ve işletme tipine göre işletme sayısı. www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=290 (Erişim: 5 Eylül 2014)

TÜİK, 2014b. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010 Yılı Verileri. http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul (Erişim: 5 Eylül 2014)

TÜİK, 2014a. Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=49 (Erişim: 5 Eylül 2014)

GAP Organik Tarım Küme Projesi, Aile Çiftçiliği

Nusret MUTLU[1] **Mehmet Murat CANDEMİR[2]** **Bülent AÇIKGÖZ[3]**
[1]Dr., GAP BKİB, Şanlıurfa, Genel Koordinatör, nmutlu@gap.gov.tr
2 GAP OTK, Şanlıurfa, Saha Koordinatörü, murat.candemir@undp.org.tr
[3]GAP OTK, Ankara, Proje Yöneticisi, bulent.acikgoz@undp.org

Özet
GAP Organik Tarım Küme Projesi, (GAP OTK) Güneydoğu Anadolu Projesi'nin sürdürülebilir bir biçimde ve sosyal eşitlik ilkesine paralel olarak kalkınmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir Bu genel hedef çerçevesinde projenin amacı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarımsal potansiyellerinin değerlendirilmesi, organik gıda ve organik tekstil sektörlerinin teknik, fiziki, bilgi ve kurumsal altyapılarının küme geliştirme çalışmaları ile geliştirilerek, bu sektörlerin daha rekabetçi bir konuma gelmelerini sağlamaktır. Toprağa, suya ve havaya gereken özeni gösteren her türlü üretim şekli gelecekte önem kazanacak ve kabul görecektir. Organik tarımda aile çiftçiliği ve çiftçi örgütlenmesine özel önem verilmektedir. Bu amaçla GAP OTK kapsamında planlanan pilot projelerde örnek teşkil etmek üzere aile işletmelerinden oluşan üretici birliklerine öncelik verilmiş ve başarılı bir şekilde uygulamalar gerçekleştirilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, organik tarım, üretici birlikleri, pilot projeler

1. Giriş

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) nihai hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir bir insani gelişmeyi sağlamaktır. Bu nedenle kalkınmanın odağı olarak insan alınmaktadır. Gerçekleştirilmekte olan fiziki yapılar insani gelişmenin tabanını oluşturacaktır. GAP Bölgesi'ndeki sosyal farklılıkların giderilerek toplumsal kalkınmanın sağlanması, eşitlik ve refahın yaygınlaşması, Proje'ye toplumsal katılım sağlanması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ile Bölge'de sürdürülebilir bir kalkınma sağlanabilecektir. GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınma ile erişilmek istenen ekonomik büyümenin insani gelişme perspektifi kapsamında ele alınması; Bölge'nin tümünü içerecek bir sosyal değişimi ekosistem, kültür ve yöre özellikli katılımcı çözümlere çevirecek gelişmelerin sağlanmasıdır.

Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkan verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır.

Gelecek nesillerin ve doğadaki dengenin korunduğu, toprak ve genetik kaynak erozyonun önlendiği, üretici ve tarımsal işletmelerde çalışan insanların sağlığının güvence altına alındığı, su miktarı ve kalitesinin korunduğu organik tarım sektörünün önemi her geçen gün artmaktadır.

2008 yılında, GAP kapsamında bölgede gerçekleştirilen bütün yatırımlar ve yaşanan gelişmeler gözden geçirilmiş; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılarak büyük bir bölümünün 2012 yılı sonuna kadar tamamlanması kararı alınmış; GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

GAP Eylem Planı kapsamında belirlenen dört stratejik gelişme ekseninden birisi olan; "Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi" başlığı altında Organik Tarım Faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasına atıfta bulunulmuştur. Bu çerçevede GAP Bölgesinde organik tarımın geliştirilmesi için günümüz yerel ekonomik kalkınma modellerinden biri olan entegre yaklaşımı, yenilikçiliği ve rekabet gücünü arttırmayı öngören "Kümelenme Metedolojisinin" uygulanmasına karar verilmiştir.

Kümelenme, aynı bölgede ve aynı iş kolunda, aynı değer zincirinde faaliyet gösteren, birbiriyle işbirliğinde bulunan ve aynı zamanda birbirine rakip olan, aralarında ticari ilişki bulunan işletmelerin ve onları destekleyici kurumların (üniversiteler, kamu kuruluşları, araştırma kuruluşları, mesleki dernekler, teknoloji ve yenilikçilik merkezleri, bankalar, sigorta şirketleri, lojistik firmaları vb) bir araya geldikleri örgütlenme modelleridir.

Kümelenmenin bilinen ve ispatlanan faydaları arasında, yenilik faaliyetini destekleyerek yeniliğin ticarileşmesini kolaylaştırması, verimliliği ve istihdamı artırması, "rekabet ve işbirliği" olanağını sağlaması bulunmaktadır.

Ayrıca, kümelenme, araştırma enstitüleri, tedarikçiler ve deneyimli-yetenekli yöneticilerden oluşan bir havuz meydana getirmekte, böylece bilginin ortaya çıkmasını sağlayarak ve yerel kaynaklar sayesinde bilimsel araştırmaya fırsat tanıyarak yenilikçiliği hızlandırmaktadır.

2. GAP Bölge Kalkınma İdaresi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İşbirliği

GAP'ta sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı uluslararası kuruluşların GAP'a olan ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu uluslararası kuruluşlara örnek olarak, UNDP projemiz ile ilgilenmekte ve destek sağlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve GAP İdaresi tarafından organize edilen "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP Semineri" Mart 1995'te düzenlenmiştir. Üniversitelerden, kamu kuruluşlarından, özel sektörden ve mahalli idarelerden birçok kesim bu seminere katılmıştır. Seminere GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir insani kalkınma prensipleri tartışılmıştır.

GAP İdaresi ve UNDP'nin ortaklaşa yürüttüğü "GAP Bölgesinde Sürdürülebilir Kalkınma Programı"nın temelini "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP Semineri" oluşturmaktadır ve Mart 1997'de uygulamaya geçirilmiştir. Başlangıçta 28 alt-proje olarak belirlenen program, 2000 yılı içerisinde İsviçre Hükümetinden sağlanan finans desteği ile 33 alt-projeden oluşan daha geniş kapsamlı bir hal almıştır.

Program aşağıda beş alt başlık altında verilen 33 alt projenin uygulanmasına destek sağlamaktadır.

- Sosyal sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi,
- Tarımsal sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi ve kırsal üretkenliğin geliştirilmesi,
- Ekonomik geçerlilik için yerel girişimcilik ve sanayi kalkınmasının teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir insan yerleşimlerinin teşvik edilmesi,
- Doğal kaynakların optimal düzeyde sürdürülebilir kullanımının sağlanması.

İlk fazı (1997-2002) GAP BKİ ve UNDP tarafından ortaklaşa finanse edilen ve yürütülen, Avrupa Birliği finansmanı ile 2002 ile 2007 yılları arasında, GAP BKİ tarafından yine UNDP ile işbirliği içerisinde yürütülmüş olan GAP-GİDEM Projesi kapsamında Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bir **"Rekabet Gündemi"** hazırlanmıştır. Ulusal ve uluslararası uzmanlarca yoğun bir şekilde yapılan çalışmalar sonucunda GAP Bölgesinde; istihdamın artırılması, yüksek katma değerli üretim biçimlerinin yaygınlaştırılması, üretimde çeşitliliğin sağlanması, bölgenin ulusal ve uluslararası pazarlara entegrasyon sürecinin kolaylaştırılması, bölge ürün ve hizmetleri için olumlu bir marka imajının oluşturulması konularına ağırlık verilmesi öngörülmüştür.

3 temel sektör öne çıkmıştır.

- Yenilenebilir Enerji,
- Turizm
- Organik Tarım ve Tekstil

GAP Eylem Planı (2008–2012) söz konusu yeni program ve projelere rehberlik edecek önemli bir çerçeve oluşturmuş, Rekabet Gündem'inde yer alan öncelikli eylemlerin büyük bir kısmı Eylem Planı'nda yer almış ve ulusal kaynaklarımız kullanılarak uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede;

- Organik Tarım Küme Geliştirme,
- Yenilenebilir Enerji Üretim ve Kullanımının Yaygınlaştırılması,
- GAP Rekabet Konseyinin Kurumsallaştırılması

projelerinin desteklenmesi ve yürütülmesine karar verilmiştir.

3. GAP Organik Tarım Küme Projesi

GAP Organik Tarım Küme Projesi, 2012 GAP Eylem Planında "Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi" stratejik gelişme ekseni Tarım başlığı altında yer alan 7.2 eylem numaralı "Özel nitelikli bölgesel kalkınma projeleri uygulanacaktır." eylemi çerçevesinde uygulamaya konan bir projedir. Söz konusu proje, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin 2008-2012 yatırım programına alınmış ve uygulanmaya başlanılmıştır.

Proje, GAP BKİ Başkanlığı tarafından UNDP ile işbirliği içerisinde yürütülmekte olup, organik tarım alanında başta Şanlıurfa olmak üzere GAP illerinde yürütülecek küme geliştirme çalışması ile

Bölge'nin tarımsal potansiyellerinin değerlendirilmesini ve organik gıda, organik içecek ve organik tekstil sektörlerinin daha rekabetçi bir konuma gelmesini hedeflemektedir.
Proje, 2009 yılında fizibilite çalışmaları ile başlamış bulunmakta ve 2013 yılı sonu itibari ile tamamlanması planlanmaktadır.
Projenin beklenen ekonomik faydaları; organik gıda, içecek, organik tekstil ve giyim malzemeleri ihracatında artış, imalat sanayinde ve hizmet sektöründe istihdam artışıdır.
Projenin beklenen sosyal faydaları ise çevreye duyarlı üretimin artması, karbon salınımınınazalması, toprak ve su kaynaklarına olumsuz etkilerin azalması, insan sağlığına olumsuz etkilerin azalması, imalat ve hizmet sektöründe istihdam artışıdır.
Üreticilerimiz, KOBİ'ler, ilgili firma ve sivil toplum kuruluşları, üniversite ve araştırma kurumları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları projenin hedef grubunu oluşturmaktadır.
Proje çerçevesinde hazırlanan Küme Yol Haritası değer zinciri ve küme analizleri yapılarak bir yılı aşan saha çalışmaları sonucunda hazırlanmış olup, çalışmada tabandan tavana katılımcı bir yaklaşım izlenmiştir. Rapor, GAP Organik Tarım Kümesi'ni harekete geçirecek stratejik yol haritasını sunmaktadır. Analiz aşamasında, Bölgedeki 9 ilden ilgili kurum ve kuruluşların katkı ve katılımı ile 7 ilde11 adet çalışma toplantısı; tanıtım, bilgilendirme ve odak grup toplantıları düzenlenmiştir. Ayrıca organik tarım sektörü ile doğrudan veya dolaylı olarak Bölge'den ve bölge dışından 100'ü aşkın kurum/kuruluş ve kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışmalarına Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ek olarak Türkiye'nin diğer bölgeleri ve Avrupa'daki bazı ülkeler de dâhil edilmiştir.
Proje kapsamında hazırlanan değer zinciri analizinde 45 ürün ele alınmış olup, bu ürünler üçlü bir "filtreleme" sonucunda 8 ürüne indirilmiştir. Filtreleme yöntemi ile mevcut olan bilgiler değerlendirilerek ve mevcut koşullar altında organik üretim açısından en şanslı ürünlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.
Yine pamuğa münavebe ürünleri ve karşılaştırmalı üstünlüğü olan endemik ürünlerimizin de organik olarak üretilmesi ve pazarlanması imkanları yüksektir. Ayrıca eko turizm havzaları oluşturularak yenilenebilir enerji ile üretimde bulunan, kendi kendine yetebilen, rekabetçi ve örnek alanlar oluşturmakta hedeflenmektedir.
GAP Organik Tarım Küme Projesi kendisine vizyon olarak; 2023'te GAP Bölgesi geniş ve verimli sulanabilir tarım alanları ile Türkiye'nin önde gelen organik tekstil ve gıda hammadde tedarikçisi, yenilikçi ve rekabetçi organik üretim cazibe merkezi olmayı belirlemiştir.
Bu vizyona ulaşabilmek için Uygulanacak Strateji:
Küme aktörleri arasındaki işbirliğini geliştirilerek, "tekrarlanabilecek" ve/veya "ölçeklendirilebilecek" başarı hikâyeleri oluşturulmasıdır.
Küme Yol Haritası 3 ana bileşen altında 8 faaliyet grubundan oluşmaktadır. Yol Haritası, kısa vadeli olup, 2012 ve 2013 yıllarını kapsamaktadır.

Bileşen 1-Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikayeleri

1.1. Pilot Uygulama Havza ve Ürünlerinin Belirlenmesi
1.2. Pilot Uygulama İş Planlarının Hazırlanması ve Uygulanması
1.3. Tekrarlama ve Ölçeklendirme Modelinin Geliştirilmesi ve Uygulanması

Bileşen 2-Üretim ve Pazarlama Yeteneklerinin ve Kabiliyetlerinin Geliştirilmesi

2.1. Organik Tarım Danışmanlık ve Yayım Merkezi (OTADAM) İş Modelinin Belirlenmesi ve İş Planı'nın Hazırlanması
2.2. İş Planının Uygulanması
2.3. GAP Organik Tarım Portalının oluşturulması

Bileşen 3- Aktörler arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

3.1. Küme Yönetim Yapısının Kurulması
3.2.Çalışma Grubu Faaliyetleri

GAP Organik Tarım Küme Projesi kapsamında kümelenme girişiminin rekabetçiliği ve sürdürülebilirliğini sağlamak için gerekli olan yönetim ve yönetişim yapıları kurulmuştur. Küme Yol Haritasında önerilen yapı proje paydaşları ile işbirliği içerisinde işler hale getirilmiştir. Küme aktörleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için öncelikle Küme Yönlendirme Kurulu ve Küme Yürütme Kurulu oluşturulmuş ve tekstil, gıda, pazarlama ve tanıtım, kurumsal kapasite geliştirme, organik tarım danışmanlık ve yayım merkezi başlıkları altında 5 Çalışma Grubu kurulmuştur. Yol Haritasında belirlen faaliyetlerin yanında Çalışma Gruplarının etkin işbirliği içerisinde oluşturacakları iş planlarına dayalı faaliyetler belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur.

4. Aile İşletmeciliği, Sözleşmeli Üretim ve Üretici Birlikleri

4.1. Organik tarıma başlanılması

Dünyada organik tarımın çiftçiler arasında benimsenmesinde etkili olan faktörler tarımın yarattığı çevre sorunlarına çare bulmak, üretim maliyetlerini azaltmak, insan ve çevre sağlığını korumak, sosyal çevre ve organik tarımla ilgili girdi satıcılarının teşvikleri olarak özetlenebilir.

Ülkemizde ise organik tarım, Avrupalı özel organik tarım şirketlerinin elemanlarınca çiftçilere tanıtılmış ve benimsetilmiştir. 1990'lı yıllarda yetiştiricilerin organik üretime geçmelerinde ekonomik faktörlerin (özellikle prim fiyat ve pazar garantisi) en etkili motivasyon unsuru olduğu belirlenmiştir. Ancak günümüzde ekonomik faktörlerin yanında, uzun yıllardır organik tarım yapan üreticiler arasında çevre bilincinin gelişmesi; çevre, kendi ve tüketicilerin sağlıklarını korumaya yönelik verdiklerini önemim artması da organik tarımın benimsenmesi ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır.

Bunun yanında yurtdışından gelen taleplerin artması, GTHB'nın organik üretimi desteklemesi, üniversite, araştırma kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), yerli tüketicilerin ve kamuoyunun konuya ilgi göstermesi, iç pazarın oluşumu vd. gelişmeler sonucu ülkemizdeki organik üretim ve üretici sayısı, hızla artmaktadır.

Ancak, halen büyük ölçüde özel sektör tarafından kontrol edilen ve yurtdışından gelen talebe bağlı olarak şekillenen organik üretimin ülkemizde geliştirilmesi için üretici birlikleri daha fazla desteklenmeli ve iç pazarın geliştirilmesine yönelik tüketici bilinçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmelidir (Demiryürek, 2000).

4.2. Organik tarımda sözleşmeli tarım modeli

Ülkemizde genelde uygulanan organik tarım modeli, söz konusu şirketler ile organik üreticiler arasında sözleşmeli tarım şeklinde yürütülmektedir. Bu sözleşmelere göre üreticiler organik şirketlerin proje yöneticilerinin yönlendirmeleri doğrultusunda, öncelikle sentetik gübre ve tarım ilacı kullanmamayı taahhüt etmektedirler ve diğer gerekli tarımsal uygulamaları (organik girdi kullanımı ve tarım metotları) yürütmektedirler. Kontrol ve sertifikasyon işlemleri ise üretim ve pazarlama şirketlerinden bağımsız, GTHB ve Avrupa Birliği (AB) tarafından yetkilendirilen ve akredite olan kontrol ve sertifikasyon kuruluşları (KSK) tarafından yürütülmektedir. Sözleşmeli şirketlerin temel sorumlulukları, üreticilerden sözleşme koşullarında belirtilen ve önceden tespit edilen miktarda, organik olarak yetiştirilmiş ve KSK'lar tarafından sertifikalanmış ürünleri almaktır. Kontrol ve sertifikasyon işlemleri genellikle bu şirketler tarafından organize edilmekte ve masrafları karşılanmaktadır. Bazı şirketler, sözleşmeli organik üreticilerini üretim süresince antlaşmalarına göre gerek danışmanlık ve kayıt tutma gerekse girdi ve kredi gibi hizmetler ile desteklemektedir. Sonuçta, şirketler organik üreticilerine sözleşmede önceden belirlenen, piyasadaki konvansiyonel ürünlerin fiyatının belirli bir oranı kadar ilave bir prim fiyat (piyasa fiyatı + prim) ödemeyi taahhüt etmektedirler. Şirketler tarafından yapılan destek hizmetlerinin masrafları da üreticilere ödenecek toplam bedelden mahsup edilmektedir. Bu sözleşme diğer taraftan, üreticilere de bazı sorumluluklar yüklemektedir. Buna göre, organik üreticiler ulusal yönetmelik ve uluslararası organik tarım standartlara uygun, daha önceden sözleşmede belirtilen miktar ve kalitede organik ürün yetiştirmeyi ve ürünlerin sertifikası alındıktan sonra, sözleşmede belirlenen fiyattan ürünlerini sözleşmeli oldukları pazarlama firması veya onların temsilcisine teslim etmekle sorumludurlar. Ancak son yıllarda organik üreticiler ile sözleşme yaptıkları firmalar arasındaki çeşitli anlaşmazlıklar sonucu, bazı üreticiler kendi üretici birliklerini kurmaya başlamışlardır. Bu üreticiler kendi örgütleri aracılığı ile anlaştıkları

KSK'dan sertifikalarını temin etmekte ve organik ürünlerini yurt içi ve yurt dışına kendileri pazarlamaya çalışmaktadırlar (Demiryürek, 2012).

4.3. Üretici ve Satıcı Arasındaki İşbirliğinin Önemi

Pamuk pazarlama kanalları üreticiden son tüketiciye kadar çok çeşitli aşama ve aracıları ve işleyici kuruluşları kapsamaktadır. Bu kanallarda pamuk ile ilgili doğrudan yer alan aktörler yanında sektörün desteklenmesine yönelik teknik ve mali destek sunan kuruluşlar da bulunmaktadır. Teknik hizmetler eğitim, araştırma, ticaret, danışmanlık ve pazarlama ile ilgilidir. Finansal destek servisleri ise çiftçi düzeyinde mikro kredi, üretici organizasyonları düzeyinde bankalar ve hükümet destekleri, işletmeciler ve pazarlamacılar düzeyinde birçok bankayı kapsamaktadır. Çoğu büyük tekstil satıcısı ve ünlü marka, tekstil işleme sanayindeki işlenmiş ürün tedarikçisi ile sıkı bir işbirliği içerisinde çalışmakta, kendilerinin özel istek ve kalite standartlarına göre organik pamuk lifini işlemektedirler. Bu yüzden organik pamuk üretim projeleri daha kurulmadan, planlama aşamalarında gerçekten organik pamuk üretimini destekleyecek ve ürünleri satın alacak büyük pamuk işleme ve pazarlama kuruluşları ile güçlü bağlantıların kurulması çok büyük önem taşımaktadır. Tüm sektör temsilcileri ve aktörlerin bir masa etrafında buluşup, ortak amaç ve çıkarları, herkesin rol ve sorumlulukları konularında anlaşmaları ve işbirliğine gitmeleri organik pamuk üretim projelerinin başarılı olması için en önemli unsurlardandır (Ferrigno, 2010).

4.3. Üretici Örgütlerinin Önemi

Organik üreticilerin organik pamuk ve ekim nöbetinde yer alan diğer organik ürünleri için alıcı bulmaları çok büyük önem taşımaktadır. Bunun için üreticilerin bir araya gelip, üretici birliği veya kooperatif çatışı altında işbirliğine gitmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu örgütler sayesinde, organik pamuk ticareti yapan kuruluşları kendi örgütleri ile doğrudan veya fuarlar aracılığı ile irtibat kurabileceklerdir. İdeal olan, çiftçilerin kendi üretici birlikleri aracılığı ile belirli bir dönem sonunda belirlenen kalite ve miktardaki organik pamuklarını almaya hazır birçok alıcı ile sözleşme yapmaları ve ürünlerinin satışlarını garanti altına almalarıdır. Çiftçi örgütlerinin alıcılara önereceği satış fiyatı, bireysel üreticilerin organik pamuk maliyetlerine (üretim, işleme ve ulaşım gibi) bağlıdır. Organik pamuk projelerinin başlangıcında ve özellikle geçiş sürecinde üreticilerin hem teknik hem de finansal olarak desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. İyi bir organik tarıma geçiş programı (organik tarım girdileri ve tarım teknikleri ile toprağın verimliliğinin korunması) uygulanmaz ise verim kayıpları sonucu birçok çiftçi projelerden vazgeçmektedirler. Geçiş süreci sonunda üreticiler, genellikle piyasa koşullarına ve alıcılar ile yaptıkları sözleşmelere bağlı olarak yetiştirdikleri ve sertifika aldıkları organik pamuk ürünlerini pazar fiyatlarının %10-20 üstünde prim fiyatı ile satabilmektedirler (www.organiccotton.org).

5. GAP Bölgesi'nde Aile İşletmeciliği ve Üretici Birliklerinin Desteklenmesi

5.1. Pilot Proje Uygulamaları

Organik Tarım Küme Yol Haritası kapsamında organik tarım ve organik tekstil alanlarında en az birer pilot geliştirilmesi ve uygulanması öngörülmektedir. Pilot projelerde değerlendirilebilecek havza ve ürünlerin belirlenmesine ilişkin çalışmalar Mayıs 2012 tarihi itibariyle başlatılmış olup, Proje kapsamında oluşturulan çalışma grubu üyelerinin aktif katılımları ve grup üyelerinin her aşamada katkı ve önerileri ile 30 öneriden oluşan pilot proje uzun listesi oluşturulmuştur. Eşit coğrafi dağılım ilkesine uygunluk; eşit faydalanıcı dağılım ilkesine uygunluk (Üniversiteler, Kamu kurumları, Sivil Toplum Kuruluşları, Çiftçi Örgütleri ve bireysel çiftçiler); GAP Eylem Planı, Organik Tarım Küme Yol Haritası ve ilgili Bakanlıkların vizyon ve stratejilerine uygunluk; hâlihazırdaki organik tarım, tekstil ve ekolojik turizm projeleriyle ilişkilenme durumu ve bütünleyicilik derecesi ve yerel ürün/çeşit/tür özelliği ve önceliği ilkesine uygunluk olarak pilot proje önerileri değerlendirilmiştir.

Yapılabilirlik, yönetilebilirlik, ölçeklendirilebilirlik ve tekrarlanabilirlik, sürdürülebilir pazarlara erişim, taahhüt düzeyi (faydalanıcıların sahiplenme ve isteklilik düzeyi), beklenen ekonomik ve sosyal etki ve başarı hikâyesi olabilme potansiyeli gibi spesifik ölçütler dikkate alınarak, GAP Organik Tarım Küme Projesi kapsamında, dört pilot proje önceliklendirilmiştir. Bu pilot projelerden iki tanesinde

örgütsel yapı olarak "Üretici Birliklerinin" içerisinde olduğu pilot proje başvurularının desteklenmesine karar verilmiştir.

1. Kilis İlinde Organik Zeytinyağı Üretiminde Rekabetin Arttırılması Pilot Projesi(Kilis Organik Zeytin Üreticileri Birliği)
2. Diyarbakır Ilgın Köyü'nde Organik Çeşitlilik, Artan Verim ve Yükselen Katma Değer Projesi(Eğil Organik Tahıl Üreticileri Birliği)

5.2. Kilis İlinde Organik Zeytinyağı Üretiminde Rekabetin Arttırılması Pilot Projesi

Amaç: Proje, üretici birliği üyelerinin zeytin üretimi, hasadı, budaması vb üretim uygulamalarından başlayarak, kaliteli zeytin eldesi, zeytinin kurulacak organik sertifikalı modern bir işletmede işlenmesi, markalı olarak paketlenmesi, katma değerli bir şekilde pazarlanması ve birliğin kurumsal kapasitesinin arttırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Geliştirilecek Ürünler: Naturel sızma zeytinyağının markalı bir şekilde paketlenmesi öncelikli konudur. Ayrıca değişik aromatik bitkiler ile birleştirilerek pazara sunulması mümkündür. Ayrıca yeşil ve siyah sofralık salamura, organik zeytin yaprağının paketlenmesi, sabun eldesi de ileriki yıllarda mümkün olacaktır.

Model ve Yaklaşım: Proje kapsamında, yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde ve belirtilen ürün deseni özelinde, organik üretim ve paketleme altyapılarının ve tekniklerinin iyileştirilmesi ile pazarlama ve tanıtım olanaklarının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Proje uygulama sürecinde ve özellikle de proje finansmanı sona erdikten sonra, sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla, bir taraftan yerel ölçekte mevcut olan kurumların kapasitelerinin geliştirilmesi diğer taraftan ise yeni kurumsal yapılanmaların oluşturulmasına da teknik destek verilmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla proje, altyapı, üst yapı ve teknik destek olmak üzere üç ana eksende ve bütüncül bir çerçevede modellenmiştir. Projenin bu şekilde modellenmesinde kısa dönemli uzman tarafından bu pilot proje için hazırlamış bulunduğu "Kilis İli'nde Organik Zeytinyağı Üretiminde Rekabetin Artırılması Kapsamında Depolama ve Paketleme Tesisi İş Planı" çalışması kaynak teşkil etmiştir.
Proje, organik tarım uygulamalarında üretim teknikleri ve ürün bazında iyileştirmeler ve fiziki ve kurumsal altyapılardaki güçlendirmeler suretiyle organik ürün tabanlı rekabet edebilirliğin arttırılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Özellikle çiftçilerin bir birlik çatısı altında örgütlenerek rekabet güçlerinin arttırılmasının önemi ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla, benzer süreçlerin Bölge sathında farklı alanlarda ölçeklendirilmesine ve tekrar edilmesine imkân tanıyacak model bir uygulamanın hayata geçirilmesi öngörülmektedir

5.3. Diyarbakır Ilgın Köyü'nde Organik Çeşitlilik, Artan Verim ve Yükselen Katma Değer Projesi(Eğil Organik Tahıl Üreticileri Birliği)

Amaç: Proje, Diyarbakır Ilgın Köyü'nde organik tarım uygulamalarının etkin bir biçimde yapılabilmesi amacıyla pazar odaklı bir strateji çerçevesinde organik ürün kapasitesinin ve verimliliğinin arttırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Geliştirilecek Ürünler:Üreticilerin tümünün ÇKS'ye kayıtlı olduğu ve organik ürün sertifikasyonunun bulunduğu bir yerel üretim düzeninde, Proje uygulama alanında ağırlıklı olarak mercimek, nohut, buğday, arpa üzüm ve badem yetiştirilmektedir. Üretim miktarları ve pazarlama olanakları dikkate alındığında, proje kapsamında geliştirilmesi öngörülen organik ürünler, bakliyat grubu ürünler ile üzüm olarak belirlenmiştir.

Model ve Yaklaşım: Proje kapsamında, yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde ve belirtilen ürün deseni özelinde, organik üretim ve paketleme altyapılarının ve tekniklerinin iyileştirilmesi ile pazarlama ve tanıtım olanaklarının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Proje uygulama sürecinde ve özellikle de proje finansmanı sona erdikten sonra, sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla, bir taraftan yerel ölçekte mevcut olan kurumların kapasitelerinin geliştirilmesi diğer taraftan

ise yeni kurumsal yapılanmaların oluşturulmasına da teknik destek verilmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla proje, altyapı, üst yapı ve teknik destek olmak üzere üç ana eksende ve bütüncül bir çerçevede modellenmiştir.
Proje, organik tarım uygulamalarında üretim teknikleri ve ürün bazında iyileştirmeler ve fiziki ve kurumsal altyapılardaki güçlendirmeler suretiyle organik ürün tabanlı rekabet edebilirliğin arttırılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, benzer süreçlerin Bölge sathında farklı alanlarda ölçeklendirilmesine ve tekrar edilmesine imkân tanıyacak model bir uygulamanın hayata geçirilmesi öngörülmektedir.
Faaliyetlerin etkin bir biçimde planlanmasında, yürütülmesinde ve izlenmesinde kilit yerel paydaşların sürece dâhil edilmeleri önemli bir husustur. Projenin sürdürülebilirliği ve yerel sahipliliği bağlamında da bu dahiliyet ayrıca büyük önem arz etmektedir.

6. Sonuç

GAP Projesi, gelecek kuşaklar için kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam yaratılmasını amaçlayan sürdürülebilir insani kalkınma felsefesi üzerine kurulmuştur; kalkınmada adalet, katılımcılık, çevre korunması, istihdam, mekansal planlama ve alt yapı geliştirilmesi GAP'ın temel stratejileridir.
GAP İdaresi UNDP ile sosyal, tarımsal ve ekonomik sürdürülebilirliklerin sağlanması ile sürdürülebilir insani yerleşimlerin oluşturulması ve doğal kaynakların optimal kullanımı için işbirliklerine devam etmektedir.
Organik tarım, sürdürülebilir tarımsal avantaj kazanılması açısından son derece önemli bir tarımsal üretim yöntemidir. Bu yöntemin yerleşmesi için bir dizi işlemlerin yapılması gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta, organik tarım bir ürünün ekim veya dikiminden sonra hiçbir uygulama yapılmadan kendi haline terk edilmesi veya eskimiş bir işletmecilik şekline dönüş gibi algılanmamalıdır. Bunun aksine olarak, sürdürülebilir rekabet avantajı ve geleceğin ihtiyaçlarına yönelik görüşlere dayanan, dikkat, emek, maliyet, bilgi, sabır ve özveri gerektiren bir tarım tekniğidir.
Her gün soframızda tükettiğimiz gıdaların üzerinde hatalı kullanılan sentetik kimyasal tarım ilaçları ve hormonlar, bitkisel ve hayvansal ürünlerde kalıntı bırakmaktadır. Bu kimyasal kalıntılar tükettiğimiz gıdalar ile vücudumuza alınarak birikmektedir. Biriken kimyasallar kanser, üreme bozuklukları, gen mutasyonları gibi birçok sağlık sorununa neden olabilmektedir. Özellikle çocuklarımızın gelişimi için ciddi olumsuzluklar gözlenebilmektedir. Toprak ve su kaynakları yanında tarım işçilerinin sağlığı da organik tarımla korunabilmektedir.
Yoğun sentetik gübre ve ilaç kullanımı ile GDO'lu tohum teknolojileri küçük çiftçileri bağımlı hale getirmektedir. Kendi kendisine yetebilen, entegre ve paylaşımcı bir yöntemle çalışan organik tarımda girdi maliyetlerinin düşürülmesi imkanı yanında çiftçi örgütlenmeleri teşvik edilerek pazarlama kabiliyetleri de arttırılmaktadır.
Organik tarımın yarattığı istihdam fırsatları ve tatminkar gelirler insanları kendi köylerinde kalmaya teşvik etmekte, böylece köyden kente göçün önlenmesine katkıda bulunulmaktadır.
Organik tarım izlenebilir, gıda güvenliği olan, kontrol edilmiş ve sertifikalanmış ürün sunarak, tüketicinin ve üreticinin hakkını korur. Minimum toprak işleme ve erozyonu engelleyici önlemler ile toprak kaybını minimuma indirir. Kimyasal girdilerin kullanılmadığı bu tarımsal üretimde su kaynakları da korunmaktadır. Yine enerji tasarrufu yanında rüzgar ve güneş gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı artarak devam etmekte ve önerilmektedir.
Organik tarım bir yandan tarımda kullanılan kimyasal girdilerin miktarını azaltarak su kalitesini korumakta ve artırmakta iken; öte yandan göller, nehirler ve diğer su kaynaklarını kimyasal kirliliklerden korumaktadır.
Özellikle ülkemizde tüketicilerinin henüz organik tarım konusundaki düşünceleri netleşmemiştir. Bu bağlamda, başta bölge olmak üzere ülke genelinde halk bilinçlendirilmeli ve bu yönde kampanyalar, bilgilendirme toplantıları, reklam vs. yapılmalıdır.

Kaynaklar

Demiryürek, K., 2000. The Analysis of Information Systems for Organic and Conventional Hazelnut Producers in Three Villages of the Black Sea Region, Turkey. PhD Thesis. Reading: The University of Reading, UK.

Demiryürek, K., 2004. Dünya ve Türkiye'de Organik Tarım. Harran Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 8 (3-4):63-71.

Demiryürek, K., C. Stopesand A. Güzel, 2008. Organic Agriculture: The Case of Turkey. Outlook on Agriculture, 37 (4), 7-13.

Demiryürek, K. 2012. Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye'deki Durumu", Gazi Osman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 28(1), 27-36 (2012).

Karaarslan ve Özen (2009) Organik Tarım. Standard, Ekonomik ve Teknik Dergi. TSE, Yıl:48, Sayı:567, ss.16-19

http://www.tse.org.tr/docs/standarddergiarsiv/agustosteknik2009.pdf?sfvrsn=2

Otes and Kohen (2009). Human consumption of Agricultural Toxicans from Organic and Conventional Food. Journal of Organic Systems 4(1):48-57

